İBN ARABÎ - AHMED AVNİ KONUK

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE

TERCÜME VE ŞERHİ

Yayına Hazırlayan:
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

İZ YAYINCILIK

AHMED AVNİ KONUK, *1285/1868 İstanbul'da doğdu. İbtidâî mektebini bitirdikten sonra Galata Rüşdiyesi'ne girdi. Buradan Darüşşafaka'ya geçti. On yaşlarında iken önce babasını sonra annesini kaybetti. Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra cami derslerine devam ederek icazet aldı. Hıfzını ikmal etti. Bu arada Mevlevî Tarikatı'na intisab etti. Mürşidi Mesnevîhân Selânikli Es'ad Dede'den (ö. 1329/1911) Mesnevî okuyup icazet aldı. 1890 tarihinde posta memurluğuna tayin olundu. Bu sıralarda Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye girdi. 1898'de birincilikle mezun oldu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Posta Umum Müdür Muavinliği ve Hukuk Müşavirliği vazifelerinde bulunup, Mayıs 1933'te emekliye ayrıldı. Zekâi Dede'den musikî dersleri ladı. Nota bilmemekle beraber iyi bir hânende ve bestekâr idi. Eserleri bütün incelikleriyle hafızasında tutardı. Dilkeşîde ve Bend-i Hisâr isimli makamları tertip etti. 119 makam ihtiva eden Kâr-ı Nâtık'ı Türk musikîsinde en geniş bir örnektir. Üç mevlevî âyini bestelemiştir. Klasik Türk musikîsi güftelerini toplayan Hânende adlı geniş bir kitabını 28 yaşında yayınlamıştır. Tasavvufî eserleri arasında Mesnevî-i Şerîf Şerhi, Fîhi Mâ Fîh Teremesi, Fusûsü'l-Hikem Terceme ve Şerhi, Tedbîrât-ı İlâhiyye Terceme ve Şerhi evvel emirde zikredilmelidir. 20 Mart 1938'de vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi Kabristanı'ndadır.*

© İz Yayıncılık

Özgün Adı:
"et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fi Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye" Tercüme ve Şerhi

İZ YAYINCILIK: 37
İslâm Klasikleri dizisi: 6
3. Baskı; İstanbul, 2004

ISBN 975-355-012-X

dizgi, iç düzen: İz Yayıncılık
kapak: Medine Efe
baskı : Şenyıldız Matbaası

İZ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/15 Cağaloğlu 34410 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791

http://www.izyayincilik.com
e-mail: bilgi@izyayincilik.com

İBN ARABÎ

•

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE

TERCÜME VE ŞERHİ

AHMED AVNİ KONUK

Yayına hazırlayan:
Prof. Dr. MUSTAFA TAHRALI

İZ YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ... *ix*
TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE HAKKINDA ... *xiii*

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE TERCÜME VE ŞERHİ

DİBÂCE ... 1
TEMHÎD-İ KİTÂB ... 27
MUKADDİME-İ KİTÂB ... 45
—Bundan Bir Fasıldır ... 59
—Fihrist-i Kitâb ... 65

BİRİNCİ BÂB
Bedenin Hükümdârından İbâret Olan Halîfe-i Vücûd ve Sûfiyyenin Onun Hakkında Garazları ve Onların Ta'bîri Beyânındadır ... 67
—Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb ... 69
—FASIL: [Rûh Hakkındaki Beyânât] ... 73
—Onlar Üzerine Mevzû' İbârât-ı Mustalahadır: [Madde-i Ûlâ, Arş, Muallim-i Evvel, Mir'ât-ı Hak ve Hakkıyye, İmâm-ı Mübîn, Mufîz ve Merkez-i Dâire] ... 75

İKİNCİ BÂB
—Halîfenin Mâhiyyetine ve Hakîkatine Dâir Olan Kelâm Hakkındadır ... 99

ÜÇÜNCÜ BÂB
—Medîne-i Cisimde İkāmet ve Onun Bu Halîfeye Bir Mülk Olması Cihetinden Tafâṣîli Beyânındadır ... 105

DÖRDÜNCÜ BÂB
—Akıl ile Hevâ Arasında Kendisi İçin Harp Vâkı' Olan Sebebin Zikri Hakkındadır ... 131

BEŞİNCİ BÂB
—Yalnız İmâma Mahsus Olan İsim ve Onun Sıfâtı ve Ahvâli Beyânındadır ... 151
—Siyâset ... 160
—Tekmile-i Hikemiyye ... 162
—Tetimme ... 170
—Siyâset ... 173
—Tenbîh ... 179
—FASIL ... 181

ALTINCI BÂB
—Adl Hakkındadır; Ve O Bu Medînenin Ahkâmını ve Tedbîratını Âlim Olan Kadıdır ... 193

YEDİNCİ BÂB
—Vezîrin ve Onun Sıfatlarının ve Tedbîr-i Rabbânî ve Hikemî Cereyânı Nasıl Olmak Îcâb Eylediğinin Zikrine Dâirdir 197
—FASIL: [Vezîrin Hulkunun ve Sıfâtının Tafsîli Beyânındadır] 210

SEKİZİNCİ BÂB
—Firâset-i Hikemiyye ve Şer'iyye Beyânındadır 215
—FASIL: [Firâset-i Hikemiyye] 217
—FASIL: [Firâset-i Şer'iyye] 226
—Tenbîh: [Firâset-i Hikemiyye ve Şer'iyyenin Mukābelesi] 235

DOKUZUNCU BÂB
—Kâtibin ve Sıfatının ve Kütübünün Ma'rifeti Beyânındadır 241
—FASIL: [Kâtib Hakkındadır] 246
—FASIL: [Kitâb Hakkındadır] 262
—Tezkire-i Rabbânî 268
—Tezkire-i Melekî 271
—Tezkire-i Nefsânî 274
—Tezkire-i Şeytânî 276

ONUNCU BÂB
—Ashâb-ı Cibâyât Olan Müseddidler ve Âmiller Beyânındadır 283

ONBİRİNCİ BÂB
—Cibâyâtın Hazret-i İlâhiyyeye Ref'i ve İmâm-ı Kudsînin Onlara Vukūfu ve Onları Melikü'l-Hak Sübhânehû Hazretlerine Ref'i Beyânındadır 289

ONİKİNCİ BÂB
—Medîne-i Bedende Müfsidlere Müteveccih Olan Süferâ ve Rusül Beyânındadır 299

ONÜÇÜNCÜ BÂB
—Kumandanlar ve Ordular ve Onların Merâtibi Beyânındadır 307

ONDÖRDÜNCÜ BÂB
—Aleyhine Likā İndinde Harplerin ve Orduların Tertîbi Beyânındadır 317

ONBEŞİNCİ BÂB
—Bu Mertebe A'dâdının Gâlib Olduğu Sır Beyânındadır; Ve Ona Tenbîhdir 325

ONALTINCI BÂB
—Senenin Fasılları Üzerinde Rûhâniyyet, ya'nî Rûh İçin Tertîb-i Gıdâ Beyânındadır 333

ONYEDİNCİ BÂB
—İnsana Mevdû' Olan Esrârın Havâssı ve Sâlikin Ahvâlinde Ne Vech ile Olması Lâyık Olacağı Beyânındadır. Ve Ben Bu Bâba Muzâhatı İdâ Ettim. O Beş Bâb Üzeredir 357

[ONSEKİZİNCİ BÂB]
(Onyedinci Bâbdan Birinci Bâb'dır; ve O Kitâbın Bâblarından Onsekizincidir)
—Aklın Nûr-i Yakînî Sâha-i Kalb Üzerine İfâzasının Ma'rifeti 401

[ONDOKUZUNCU BÂB]
(Ebvâb-ı Kitâbın Onyedincisinden İkinci Bâb'dır; ve O Kitâbın Bâblarından Ondokuzuncudur)
—Aynü'l-Yakînin İdrâkinden Men' Eden Hicâblar; Ayn-i Kalbi Melekûtun İdrâkinden Men' Eyleyen Hicâblar Beyânındadır 407

YİRMİNCİ BÂB
(Onyedinci Bâbdan Üçüncü Bâb'dır; Ve O Kitâbın Bâblarından Yirminciyi İtmâm Eder)
—Levh-i Mahfûz Hakkındadır ki, O İmâm-ı Mübîn ve Levh-i Mahv ve İsbâttır 413

YİRMİBİRİNCİ BÂB
(Onyedinci Bâbdan Dördüncü Bâb'dır; Ve O Kitâbdan Yirmibirinci Bâbdır)
—Esbâb-ı Zeferât ve Vecebât ve Semâ' İndinde Teharrük Beyânındadır 417

YİRMİİKİNCİ BÂB
(Onyedinci Bâbdan Beşinci Bâb'dır; Ve O Fasıllar Üzeredir; Ve Kitâb Onunla Hatm Olundu. Kitâbın Yirmiikinci Bâbı Makāmındadır)
—[Vasıyyet] 423
—FASIL [1]: Namaz 430
—FASIL [2]: Yemek ve İçmek 433
—FASIL [3]: Kesb ve Tevekkül Hakkındadır 435
—FASIL [4]: Sohbet 439
—FASIL [5]: Mescidlere Sa'y Etmek 443
—FASIL [6]: Havâtır 449

EKLER VE İNDEKSLER
—Lügatçe 455
—Âyet-i Kerîmeler İndeksi 503
—Hadis-i Şerîfler İndeksi 507
—Şahıs, Melek ve Yer İsimleri İndeksi 509
—Kitap ve Fass İsimleri İndeksi 511
—Istılahlar ve Bâzı Kelimeler İndeksi 512
—Arapça Metinler ve Örnekler 555

TAKDİM

İbn Arabî'nin *İnsan Memleketinin Islâhı Hakkında İlâhî Tedbirler* adındaki bu kitabı, bizzat kendi ifâdesine göre, hikemî ve tasavvufî olmak üzere karışık bir üslûb ve beyan ile, hem "avâm"ın hem de "havâs"ın istifâdesi düşünülerek kaleme alınmış, havâs için birçok "işâret"ler ve avâm için "açık bir yol" gösterilmiş, "tasavvufun özü" dile getirilmiş ve böylece "salik" ve "vâsıl"ların faydalanacağı pekçok şeye temas edilmiştir. "Mâlik" (efendi, devlet başkanı, idâreci) ve "memlûk" (idare olunan, kul) durumunda olan kimselerin istifâdesine sunulmuştur.

Mesnevi-i Şerif ve *Fusûsu'l-Hikem*'in şârihi olan Ahmed Avni Konuk (1868-1938)[1] bu kitabı paragraflar hâlinde tercüme etmiş, sonra da açıklamıştır. Tercüme birçok yerde "kırık mânâ" denilen üslûb ile yapıldığı için, cümleler bâzan hiç anlaşılmamaktadır. Zâten İbn Arabî'nin veciz ifâdesi de kelimesi kelimesine tercümeye imkân vermemektedir. Şârihin açıklamaları böyle kapalı cümlelere vuzuh getirmekte, ayrıca birçok bilgiyi de bu arada okuyucuya sunmaktadır. Şârih, İbn Arabî ve Mevlânâ'nın eserlerini yakından tanıdığı için, gerekli yerlerde atıf ve nakillerde bulunarak eserdeki fikirlerin açıklık kazanmasını sağlamaktadır. Bu şerh yapılmaksızın sadece tercüme[2] ile iktifâ edilmiş olsaydı, eserin ne bütününün ne de müşkil ve veciz cümlelerinin gereği gibi anlaşılması, bugünkü nazarî tasavvuf bilgimiz göz önünde bulundurulacak olursa, hemen hemen imkânsız olurdu. Onun için eserin şerhinin bizim için tercümesinden daha çok faydalı olduğunu belirtmemiz gerekir.

Konya Mevlânâ Kütüphânesi 4522 numarada müellif nüshası bulunan bu tercüme ve şerhi merhum A. Avni Bey Kasım 1922-Aralık 1925 tarihleri arasında yazmıştır. Müellifin el yazısı ile 814 sayfa olan bu kitabı aynen neşrederken bâzı esaslara riâyet ettik. Şârih önce tercüme edeceği arapça metni bir paragraf olarak vermekte ve daha sonra da bunu şerh etmektedir. Biz burada, arapça metinden sâdece örnek olmak üzere, baştan çok az bir kısmını, kitabın sonunda arapça metin ve örnekler arasında verdik. Siyah karakterle dizilmiş metin tercümelerinden, baştan 60. sayfa sonuna kadar numaraladığımız paragrafları, kitabın sonunda arapça metin başlarına numara koyarak gösterdik. Ayrıca verdiğimiz birkaç örnek arapça metin dışında şârihin kullandığı nüshayı aynen vermeyi gerekli görmedik. Zîrâ A. Avni Bey'in kullandığı nüshayı, H. S. Nyberg'in[3] hazırladığı tahkikli nüshanın bâzı yerleri ile karşılaştırınca gördük ki, iki metin arasında bâzı farklar vardır. Nyberg'in neşrettiği metni vermek ise, tercümenin anlaşılmasına yardımcı olmak yerine bâzı karışıklıklara sebep olabilirdi. Üstelik en eski ve daha güvenilir yazmalara dayanmayan bu metinde de bâzı noksanlar olabilirdi. A. Avni Bey'in şerh esnâsında verdiği bilgiler ve açık-

1. Ahmed Avni Bey'in hayâtı ve eserleri için Dr. Selçuk Eraydın'ın makâlesine bakınız: *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I, s. XV-XXVIII (MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay.)

2. Selâhaddin Alpay *Tedbirât-ı İlâhiyye*'yi "Tasavvuf Yolu" adıyla Türkçe'ye tercüme etmiş ve 1973 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

3. H. S. Nyberg, *Kleinere Schriften des Ibn al Arabi*, Leiden, 1919.

lamalar, nüsha farklarından gelebilecek bâzı anlaşılmaz cümle ve noktaları da çözmüş görünüyordu. Onun için arapça metinden bir miktar örnek vermekle yetindik.

Neşirde imlâ bakımından riâyet ettiğimiz bâzı kâidelere burada işâret etmek istiyoruz: Uzun sesli heceleri (â), (û) ve (î) şeklinde gösterdik. Sâdece "kāf" harfinden sonra gelen uzun (a) ve (u) seslerini (ā) ve (ū) şeklinde işâretleyip belirttik. Uzun (i) sesini yine (î) şeklinde yazdık. "Kāf" harfinden sonra gelen uzun (î) sesini "kıyl, dıyk" gibi kelimelerde, (ıy) harfleriyle gösterdik. Bugünkü imlâda umûmiyetle ihmâl edilen ve gösterilmeyen uzun sesli harfleri bilhassa belirtmeye gayret ettik. Zîrâ Türklerin müslüman olduğu târihten îtibâren Kur'ân-ı Kerîm kırâatiyle Türkçe'ye giren ve Türkçe'nin aslî bir sesi olan uzun seslerin günümüz imlâsında gösterilmemesi, bu seslerin unutulmasına ve bu sesleri ihtivâ eden kelimelerin yanlış telaffuz edilmesine sebep olmaktadır. Uzun seslilerin âdetâ Türkçe'den sökülüp atılması, Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlayan Türk çocuklarının "med"leri telaffuz etmelerini fevkâlade güçleştirmekte, onların Türkçe telaffuz ve şîvelerini de "Azınlıklar"ın şîvesine benzetmektedir. Ayrıca mânâ karışıklığına da sebep olacak olan bu ihmâlin önüne geçmek ve eserin doğru okunup doğru anlaşılmasını sağlamak için uzun seslilerin gösterilmesinin bir zarûret olduğuna inandık.

Sâkin yâni sessiz "ayn" harfini sağa dönük (') apostrof işâretiyle belirttik. Bâzı kelimelerde harekeli yâni sesli "ayn" harfinde de bu işâreti kullanarak kelimenin kökünü hatırlatmak istedik. Sâkin yâni sessiz "hemze"yi göstermek için (') sola dönük apostrof işâretini kullandık. Bugünkü Türkçe'de gerek sessiz "ayn" ve gerekse "hemze" hemen hemen bir çeşit uzun sesliye, meselâ ma'nâ → mânâ, ya'nî → yânî ve te'sîr → tesîr, me'mûr → memûr kelimelerinde olduğu gibi, dönüşmüş ise de, biz burada mânâ karışıklığına sebep olacağı endîşesiyle bu sessiz "ayn" ve "hemze"leri apostrof işâretiyle göstermeyi tercih ettik. Her ne kadar bu kitapta iki çeşit apostrof kullanmış isek de, sâdece çok kullanılan sola dönük kesme (apostrof) işâretinin kullanılmasının maksadı sağlayacağı kanâatindeyiz. Nitekim *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'* nde bir çeşit apostrof kullandık. Takdim yazılarında ve hazırladığımız makâlelerde ise, bugünün Türkçe'sini göz önünde bulundurarak, yâ'nî, ma'nâ, ma'rifet, ta'rif, ta'yîn ve benzeri kelimeleri yâni, mânâ, mârifet, târif, tâyin şeklinde uzun sesliler gibi yazdık.

Arapçadaki fetha, kesre ve zammeden ibâret üç sesli harf Türkçemizde (a, e), (ı, i) ve (u, ü) gibi ikişer sesle telaffuz edilip yazıldığı için, biz de, Arapça harflerin Türkçe'deki harflere nisbetle kalın ve ince telaffuz edilişini göz önünde bulundurarak bu sesli harflerden biriyle vermeye çalıştık. Fakat bu sesli harflerin bâzan bir kelimede iki türlü telaffuz ile yazıldığı da olmuştur. Meselâ (vazâif, vezâif), (murûr, mürûr), (hükemâ, hukemâ), (tekarrur, takarrur), (munfasıl, münfasıl) ve (duhûl, dühûl) gibi.

"Zad" (dad) harfinin Türkçe'de (d) ve (z) sesiyle telaffuz edilmesi, köküîtibâriyle "zad" harfini ihtivâ eden muhtelif türememiş kelimelerin bâzan (z) ve bâzan da (d) ile yazılmasını gerektirmiştir. (Fâzıl, mefdûl, efdal, fazîlet, dıyk, muzâyaka) gibi.

"Sad" ve "hı" harfiyle yazılan (mahsûs ve hâss) kelimeleri ile "sîn" ve "hâ" harfiyle yazılan (mahsûs ve hâss) kelimeleri arasındaki farkı belirtmek için, "sad"lı kelimeyi (mahsûs), müennesini ve A hâlini (mahsûsa) şeklinde, "sin"li olanı ise, (ü) sesi uzun sesli olduğu halde (mahsüs), müennesini ve A hâlini (mahsûse) şeklinde yazdık. İs-

m-i fâil olan (hâss, havâss) kelimeleri yalın hâlinde mecbûren benzer şekilde yazılmış, ancak (hâssa, hâsse, havâss-ı, havâss-i, havâssa ve havâsse) gibi kelimeden sonra bir sesli harf geldiği takdirde "sad" ile olanını (a, ı) ve "sin" ile olanını (e, i) göstermek sûretiyle mânâ karışıklığını önlemeye çalıştık.

Günümüz Türkçesinde çok kullanılan kelimelerin sonlarındaki (b) harfinin (p)'ye (d) harfinin (t)'ye dönüşmüş olması, kitap, cevap, sebep, nesep ve benzeri kelimelerin alışkanlık sebebiyle iki imlâ ile yazılmış olabileceğini ve böylece kitapta imlâ birliğine tamâmen riâyet edemedeğimizi belirtmek isteriz. Aynı durum Türkçe'de sessiz bir harfle son bulan uzun sesliler için de söz konusudur. Meselâ rûh, nûr, ta'rîf, teşkîl, te'mîn, civâr, mikdâr gibi kelimeler bâzan ruh, nur, ta'rif, teşkil, te'min, civar, mikdar şeklinde son uzun sesli belirtilmeden yazılmıştır. Sonlarındaki sessiz harften sonra sesli harf geldiği takdirde uzatma işâretini (rûhu, nûru, ta'rîfi, teşkîle, civâra, mikdârı) gibi, dâimâ koymaya çalıştık.

(Şekk, redd, fekk, medd, cedd, hakk) ve benzeri kelimelerde şeddeli harfler bâzan şeddesiz olarak yazılmıştır.)

(İlm, resm, feth, cism) gibi kelimeler ise yerine göre bugünkü telaffuza uyularak (ilim, resim, fetih, cisim) şeklinde yazılmıştır. Bu ve burada zikretmediğimiz daha başka kelimelerdeki farklı imlâlardan dolayı hoş görüleceğimizi ümit ederiz.

Neşrimizde müellif nüshasının sayfa başlarını satırlar içinde (/) işâretiyle gösterip beşer sayfa ara ile sayfa kenarında numaralarını gösterdik. Müellif nüshası 814 sayfa olarak numaralanmış ise de, 81. sayfadan îtibâren bâzı mükerrer ve atlanmış numaralar olduğu için bunları düzelterek yeniden numaraladık.

Eser 1925 târihlerinde yazıldığı ve o günden bu güne, Türkçe'mizde büyük kısmı zorla gerçekleştirilen değişmeden dolayı, okuyucuya bir kolaylık olacağı düşüncesiyle, *Fusûs Şerhi*'nde yaptığımız gibi, geniş bir lügatçe hazırladık. Bu gün birkaç yabancı dil öğrenme gayretine giren gençlerin, dînî-mânevî kültürümüzü ifâde eden bu dilin kelimelerini öğrenmek için lügate veyâ bu lügatçeye bakmak gibi bir küçük zahmeti göze alacaklarını ümit ediyoruz. Dikkatli okuyucu görecektir ki, bu ve benzeri eserlerdeki bir takım kelimelerin günümüz Türkçe'sinde bir karşılığı yoktur. Bu kitaptaki kelimelerle ifâde edilen mefhum ve kavramlar da, bu kavramlar etrâfında örgüleşen bilgi ve tefekkür de, ilim ve irfan hayâtımızdan âdetâ silinmiş, madde dünyâsı ile ilgili kelimeler etrâfında kurulup dağılan bir avuç kelime ve kavram ile düşünüp yazmak çâresizliğine sürüklenmişizdir. Bu nevî seviyeli eserlerin yazıldığı dil ile neşredilmesinin, hem düşünce ve hem de dil ve imlâ bakımından bir "bilanço" ve "muhâsebe" yapılmasına imkân vermesini temennî ederiz. Bugün dilimizde hiç kullanılmayan bâzı kelimelerin okunuş ve yazılışında vukû bulan zuhûl ve hatâlarımızın hoş görülmesini, bildirilmesi hâlinde gelecek baskılarda düzeltmeyi arzû ettiğimizi de ifâde etmek isteriz.

Hazırladığımız indeksler arasında "Istılahlar ve Bâzı Kelimeler İndeksi"ni bilhassa geniş tuttuk. Böylece tasavvuf edebiyâtının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan kelime ve kelime gruplarını bir araya getirmek suretiyle, araştırma yapan kimselere birkaç kelimeden hareketle aradıklarını bulup karşılaştırma yapabilmek imkânını sağlamaya çalıştık. Bâzı kelimelerin yanına tekil veyâ çoğul, arapça

veyâ türkçe karşılıklarını koyarak o kavramın muhtelif kelimelerle ifâde edildiğini göstermek istedik.

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler indeksini de gerek eseri okuyanlara gerekse âyet ve hadislerin yorumu üzerinde çalışanlara yardımcı olmak için hazırladık. Ancak hadîs-i şeriflerin sâdece kitapta metni verilenlerini indekse aldık. Tercümesi verilmiş olan hadîs-i şeriflere indeks hazırlayamadık. Bunları Istılahlar İndeksi'nden "hadîs-i şerif, hadîs-i kudsî" gibi kelimelere bakarak bulmak mümkündür.

Ahmed Avni Bey'in *Fusûsu'l-Hikem* ve *Mesnevî-i Şerif Şerhleri'* yleberâber bu eserinin de gerekli izinleri alıp kopyelerini te'min eden ve bizi bu eserleri yayınlamaya teşvik eden Muhterem Ahmet Dağkurs ve Özkaya Duman Beylere, kendisiyle birlikte çalışarak yayına hazırladığımız *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'* nin I. cildinin bütün yayın masraflarını üzerine alarak bu eserin ilim ve irfan hayâtımıza girmesini sağlayan aziz dost ve meslekdaşım Yrd. Doç. Dr. Selçuk Eraydın'a bu vesîle ile bilhassa teşekkür etmeyi bir vazîfe ve borç telâkki ederim. Yine onun yayına hazırladığı Ahmed Avni Bey'in *Fîhi Mâfîh* tercümesinin yakın bir zamanda neşir yüzü görmesini temennî ederim.

Tedbirât-ı Ilâhiyye' nin daktilosu ile elyazması nüshanın karşılaştırılmasında yardımcı olan İslâm Felsefesi Araştırma Görevlisi Ali Durusoy'a, meslekdaşım Doç. Dr Irfan Gündüz ve Doç. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz Beylere, kitaptaki arapça ve farsça metinleri daktilo ile yazan Doç. Dr. Bedreddin Çetiner'e, farsça metinlerdeki müşkillerimizi çözmekte yardımcı olan Nûreddin Bayburtlugil'e, dizgi sırasında tashih ve mukabelelerde yardımcı olan eşim Fezânur Hanım'a, bu kitabın bir an önce yayınlanması için teşvik ve tavsiyelerde bulunan Dr. İlhan Kutluer'e, İz Yayınları arasında çıkmasına imkân veren Sayın Ahmet Şişman Bey'e ve yayınevi müdür ve çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Târihimizin Osmanlı devrinden Cumhuriyet devrine intikâli esnâsında yazılmış bu nevî seviyeli ve dolgun muhtevâlı eserlerin geçmişteki ilim ve irfan hayâtımızı tanımak için bir köprü ve giriş kapısı olacağına ve günümüz mânevî ilim ve düşüncesine büyük bir katkıda bulunacağına inanıyoruz. Bu yayınların benzeri yayınlara vesîle ve teşvik olmasını temennî eder, İbn Arabî'nin eser ve fikirlerinin dilimizde daha iyi anlaşılmasını iki değerli ve hacimli şerh yazarak ilim ve irfan hayâtımıza kazandıran Ahmed Avni Bey'i burada tekrar rahmetle anarız.

26 Şubat 1991, Fatih, İstanbul

Doç. Dr. Mustafa Tahralı
MÜ İlâhiyat Fakültesi
Tasavvuf Târihi Öğretim Üyesi

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE HAKKINDA

İbn Arabî *Tedbîrât-ı İlâhiyye* adlı eserinin yazılmasına sebep olan hâdiseyi şöyle anlatmaktadır: Şeyh Ebû Muhammed el-Mûrûrî (el-Mevrûrî)'yi ziyâret ettiğim vakit onun indinde Hakîm'in Zülkarneyn (İskender) için, birlikte sefere çıkmaya kudreti olmadığı vakitte, okuyup istifâde etmesi için tasnîf ettiği *Sırru'l-Esrâr* kitabını buldum. Ebû Muhammed bana dedi ki: "Bu müellif dünyevî memleketin idâresini göz önünde bulundurmuştur. Ben senden, kendisinde bizim saâdetimiz bulunan ve bu dünyevî memlekete tekâbül eden insânî memleketin siyâsetini yazmanı isterim." Ben de onun isteği üzerine bu kitabı te'lif ettim. Hakîm'in kendi kitabına tevdî ettiğinden daha çok mülkün tedbîri hakkında bilgi ve mânâyı bu kitaba tevdî ettim. Burada Hakîm'in "büyük mülk"ün tedbir ve idâresi hakkında gaflet ettiği bir takım şeyleri de ızhar ettim. Bunu Mûrûr (Mevrûr) şehrinde dört günden daha az bir zamanda tamamladım. Onun kitabının büyüklüğü bu kitabın dörttte veyâ üçte biri kadardır. İşte bu kitap meliklerin hizmetkârlarına hizmetleri esnâsında ve âhiret yolunda gidene de kendi nefsinde fayda sağlayıcıdır. (s. 69-70).

İbn Arabî *Rûhu'l-Kuds* [1] adlı kitabında, *Tedbîrât'* ın yazılmasını talep eden Şeyh Muhammed el-Mevrûrî'nin mânevî şahsiyeti hakkında bilgi vermekte ve bu zattan *Fütûhât-ı Mekkiyye* 'sinden de[2] söz etmektedir. Ebû Medyen Hazretleri'nin mürîdlerinde olan bu şeyh İbn Arabî'nin Endülüs'te tanıştığı ve sohbetinde bulunduğu zatlardan biridir. Mevrûr Endülüs'te Sevilla'ya yakın bir şehrin adı olup İspanyolca adı Moron'dur. Kitabın yazılışı Claude Addas'a[3] göre 590/1194 târihinden önce olmalıdır.

İbn Arabî'nin ismini söylemediği "Hakîm" ve *Sırru'l-Esrâr* isimli kitap hakkında, İbn Arabî'nin *İnşâü'd-Devâir, Ukletü'l-Müstevfiz* ve *Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* kitaplarının tahkikli neşrini hazırlayan Nyberg şöyle demektedir. *Sırru'l-Esrâr'* ın Aristo tarafından yazıldığı ve Yuhanna bin Bıtrak tarafından Arapça'ya tercüme edildiği söylenirse de, R. Foerster'in isbatladığı gibi her ikisi de doğru değildir. Bu eser milâdî 10 veyâ 11. asırda muhtelif kaynaklardan derlenmiştir.[4]

---

1. *Risâletü Rûhı'l-Kuds fi Muhâsebeti'n-Nefs,* Şam, 1970, s. 99-109.
2. Prof. Dr. Nihat Keklik; İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak olarak *el-Fütûhât el-Mekkiyye,* İÜ Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1980, c. II, İndeks, s. 497. Mevrûrî (Abdullah İbn el-Üstâz...).
3. Claude Addas, *İbn Arabî ou La Quête du Soufre Rouge,* Paris, 1989, s. 160.
4. H. S. Nyberg, *Kleinere Schriften des İbn al-Arabî,* Leiden, 1919, s. 15.

Mahmut Kaya ise, Aristo üzerine hazırladığı doktora tezinde "Aristoteles'e isnat edilen eserlerden biri de Yuhanna ibn el-Bıtrîk'ın tercüme ettiği bilinen *Kitâb el-Siyâse fi Tedbîr el-Riyâse* öteki adıyla *Sırru'l-Esrâr'* dır. (...) Bu eseri İbn el-Bıtrîk'ın derleyerek Aristo'ya isnat ettiği söylenebilir. (...) O, bu eseri Yunanca'dan Rumca(Süryanca)'ya, Rumca'dan Arapça'ya çevirmiştir. (...) Sonuç olarak denilebilir ki, Yunanca bir kaynağa dayandığı kabul edilse bile, elimizdeki mevcut şekliyle bu eserin İbn el-Bıtrîk'ın kaleminden çıktığı açıktır."[5] diyerek eser ve müellifi hakkında kanaâtini belirtmektedir.

İslâm dünyâsında uzun asırlar Aristo'ya âit olarak bilinen bu kitap, Ortaçağ Avrupa dillerine de tercüme edilmiş, ilk defa Abdurrahman Bedevî on yazma nüshayı karşılaştırarak tahkikli neşrini yapmıştır.[6]

Dr. Ahmed et-Terîkî, A. Bedevî'nin bu tahkikli neşrini müstakil bir kitap olarak 1983 yılında yayınlamıştır. "Ehemmiyetü'l-kitâb" başlıklı takdim yazısında bu eserin *İhvân-ı Safâ Risâleleri'* nden biri olduğunu ileri sürmüştür.[7]

Yuhanna ibn el-Bıtrîk tarafından düzenlenip Aristo'ya mal edilerek Abbasî halîfesi Me'mûn'a (ö. 833 milâdî) takdim edilen bu eser İslâm dünyâsında ve Ortaçağ Avrupa'sında Aristo'nun eseri olarak tanınmış ve XIII. yüzyıldan îtibâren latince ve ibrancaya aktarılmış, XIII. asırda Filip adlı bir papazın latince tercümesi çok beğenilmiştir. Roger Bacon (ö. 1294) 1243 yıllarında bu kitaba bir şerh yazmıştır. Latince tercümesinden fransızca, ingilizce, almanca, italyanca, ispanyolca gibi Avrupa dillerine de çevrilmiştir. Osmanlı Sultânı III. Ahmed'in emriyle Muhammed el-Hamîdî tarafından *Keşfü'l-Estâran Sırrı'l-Esrâr* adıyla türkçeye de tercüme edilmiştir.[8]

Öyle anlaşılmaktadır ki, bu eser uzun asırlar "siyâset" konulu eserler arasında İslâm dünyası ve Avrupa'da ilgi çekmiş ve çok yayılmıştır. Bugün Aristo'nun olmadığı kesinlik kazanmış ise de, gerçek müellifi hakkında henüz kesinleşmiş bir hüküm yoktur. İbn Arabî de bu eserin müellifinden "Hakîm" diye bahsetmiş ismini belirtmemiştir. İster Yuhanna ibn el-Bıtrîk'ın kaleminden çıkmış olsun, ister *İhvânü's-Safâ Risâleleri'* nden biri olsun, eserin "felsefî" bir eser olduğu da muhakkak görünmektedir. Burada kitabın ihtivâ ettiği konuların başlıklarını vererek İbn Arabî'nin *Tedbîrât'* ıyla bir karşılaştırma imkânı hazırlamak istiyoruz. Eser on makâleden meydana gelmektedir:

---

5. Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi* (Doktora tezi), Ekin Yay., İstanbul, 1983, s. 294-296.
6. Abdurrahman Bedevî, *el-Usûlü'l-Yûnâniyye li'n-Nazariyyâti's-Siyâseti fi'l-İslâm,* Kahire, 1954, I.C., s. 67-171.
7. Dr. Ahmed et-Terîkî, *Sırru'l-Esrâr li Te'sîsi's-Siyâseti ve Tertîbî'r-Riyâseti li İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ,* Beyrut, 1983, s. 13-150.
8. Mahmut Kaya, *age,* s. 296.

(1) Meliklerin kısımları
(2) Melikin hâli ve görünüşü
  (a) Cismin (beden) cüzleri
    —Yıldızlar ilminin aslı; yıldızlar, felekler ve burçlar
    —Zaman ve hava değişimleri
    —İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimleri
  (b) Gıdâlar
  (c) Sular
  (d) İçecekler
  (e) Hamam
  (f) Kendisiyle şaşılacak ilaçlar tertîb edilen balın özelliği
  (g) İlaçların içilmesi için tercihli vakitler
  (h) Firâset ilmi hakkında kısa bir bölüm
(3) Adâletin sûreti hakkında
(4) Vezirler, sayılar ve siyâsetleri hakkında
(5) Melikin sicilleri ve mertebeleri
(6) Melikin sefirleri, onların görünüşleri; sefirlerin gönderilmesi hakkında siyâset şekli
(7) Melikin teb'asıyla meşgul olanlar ve aldıkları haraçlar
(8) Melikin kumandanları ve askerlerinden süvârîlerin siyâseti hakkında
(9) Harpler ve harp hilelerinin şekilleri, harplerin netîcelerinden korunma, orduların birbiriyle karşılaşma düzeni ve harp için uygun vakitler
(10) Tılsımlar ilmi, yıldızların sırları, insanları kendine meylettirme, taşların ve nebatların havâssından bahseden gizli ilimler

Yukarıdaki konular kitapta hülâsalar şeklinde işlenmiştir. *Tedbîrât-ı İlâhiyye'* nin içindekilerle karşılaştırılınca, İbn Arabî'nin gördüğü nüshanın A. Bedevî'nin neşrettiği tahkikli nüshadan çok daha kısa, belki de bâzı bölümleri noksan bir nüsha olduğu düşünülebilir. Zîrâ İbn Arabî, *Sırru'l-Esrâr'* ın *Tedbîrât-ı İlâhiyye* 'nin dörtte veyâ üçte biri kadar olduğunu söylemektedir. H. S. Nyberg neşrinde *Tedbîrât* 137 sayfadır. A. Bedevî'nin *Sırru'l-Esrâr* neşri 104, Ahmed Terîkî'ninki 138 sayfadır. Dizgi ve sahîfe düzenleri arasındaki fark göz önünde bulundurulsa bile, *Tedbîrât'* ın elimizdeki nüshası ile *Sırru'l-Esrâr'* ın tesbit edilen nüshası arasında, İbn Arabî'nin dediği gibi, dörtte birlik veyâ üçte birlik bir nisbet yoktur. *Sırru'l-Esrâr* içindeki "Sular", "İçecekler" ve "Hamam" vs. gibi konulardan hiç bahsedilmemesi, İbn Arabî'nin gördüğü nüshanın noksan bir nüsha olduğu kanâatini vermektedir. *Sırru'l-Esrâr'* ın Türkçe tercümesinin yapılıp okuyucuya sunulması, gerek felsefe târihindeki siyâsetle ilgili eserleri tanımak ve gerekse İbn Arabî'nin *Tedbîrât'* ında ele aldığı konuları daha iyi ve mukâyeseli olarak değerlendirmek bakımından faydalı olacağını düşünüyoruz.

* * *

Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye adlı bu eser İbn Arabî'nin ilk te'lif ettiği kitaplar arasındadır. Zîrâ yukarıda zikrettiğimiz bizzat kendisinin verdiği bilgiye göre, kitâbı Endülüs'te iken kaleme almıştır. Hicrî 598/1201'de Endülüs'ten ayrılıp Doğu'ya hicret ettiği kat'î olarak bilindiğine göre, eserin yazılış târîhi hicrî 598'den öncedir. Kitabında zikrettiği bâzı eserlerinin adları *Tedbîrât'* ın yazılış târihini tam tesbit edebilmek için bâzı istifhamlar ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca konular ve bölümler arasında ilgiler de, bâzı araştırmacılarda, kitabın yazarının söylediği gibi bir defada yazılmış olamayacağı ve daha sonraları tekrar ele alınıp bâzı ilâ-velerle zenginleştirildiği kanâatini uyandırmıştır. Nyberg, İbn Arabî'nin *Ankâü Muğrib* adlı eserini 595/1199'da yazdığını ve bu eserin *Tedbîrât'ı* tamamlayıcı ve genişletici olarak görülebileceğini, onun için 595/1199'a yakın bir târihte yazılmış olabileceğini ve bu ilk nüshanın elimizdeki nüshanın 17. bâbının ve baştaki (Dîbâce, Temhîd ve Mukaddime) kısımlarının ise Hicrî 598 târihinden daha sonra yazılmış olabileceğini söylemektedir.[9]

Şurası muhakkak ki, eserin esâsı ve yazılış sebebi İbn Arabî'nin belirttiği gibi bilindiğine göre, kitap Endülüs'te ve Endülüs'ten hareketinden önce kaleme alınmıştır. İbn Arabî'ye âit olduğunda şüphe olmayan eserlerdendir.[10] C. Addas'ın tahmin ve tesbitlerine göre bu eserin yazılış târihi, yukarıda ifâde ettiğimiz gibi 590/1194 civârında olmalıdır.

H. S. Nyberg'in hazırladığı tahkikli baskı, biri Upsala ve beşi Berlin kütüphânelerindeki yazma nüshalara göre yapılmıştır. Türkiye'de bulunan daha eski ve güvenilir nüshaları maalesef görmemiştir. Osman Yahyâ'nın tesbitlerine göre[11] Hâlet Efendi 809/1-54 (Hicrî 887), Şehit Ali 1341/76-120 (Hicrî 723), Ayasofya 1644/41-116 (Hicrî 834) nüshaları "asıl" nüshadan istinsâh edilmiştir. Cârullah 986/104-115 nüshası ise müellif hayatta iken istinsah edilmiştir. Konya, Yusuf Ağa 1640 (4859)/76-96 müellif yazması olmakla berâber noksandır. Bunlardan başka sâdece Süleymâniye Kütüphânesinde 25'den fazla nüshası bulunan bu kitabın, yukarıda zikredilen güvenilebilir nüshaları ve benzerleri kullanılarak, yeni bir tahkikli nüshasının hazırlanması faydalı olacaktır.

Ahmed Avni Bey'in şerhinde kullandığı nüsha ile H. S. Nyberg'in hazırladığı nüsha arasında zaman zaman karşılaştırma yaptığımızda bâzı farkların olduğunu gördük. Bunlardan bir ikisine dipnotta işâret ettik. A. Avni Bey'in şerhte vermiş olduğu bilgiler, tercümede kullandığı nüshanın eksikliklerini ikinci plâna bırakmakta, ve âdetâ bu noksan ve farkları kapatmaktadır.

9. H.S.Nyberg, *age*, s. 15-19.
10. Nihat Keklik, *age*, c. II, s. 330.
11. Osman Yahia, *Histoire et Clasification de l'Oeuvre d'Ibn Arabî*, Şam, 1964, c. II, Kitap Nu. 716, s. 476-478.

İbn Arabî'nin şerh edilen kitaplarından biri de *Tedbîrât'* tır. A. Avni Bey'in şerhini zikretmeyen O. Yahyâ'nın tesbitlerine göre: *(1)* Muhammed b. Mahmûd b. Ali el-Demûnî (ö. 1199/1785) *Kitâb el-Nefehât el-Kudsiyye fî Maânî el-Tedbîrât el-İlâhiyye,* İstanbul Üniv. Kütüphânesi, 2379 A/1-247 numarada kayıtlı aslî nüshadan istinsah edilmiş bir nüsha ve Kahire Millî Kütüphanesi Tasavvuf bölümü 190 numarada bir başka nüshası mevcuttur. *(2)* Hasan b. Tu'ma el-Beytimânî (ö. 1175/ hicrî)'nin *el-Fütûhât el-Rabbâniyye fî Şerh el-Tedbîrât el-İlâhiyye* adlı bir şerhinin olduğunu Keşfü'z-Zünûn'dan naklen haber vermektedir ki, bu şerhin bir nüshası Şam Zâhiriyye Kütübhânesi Kataloğu'nda 1471 numarada kayıtlıdır.[12]

A. Avni Bey şerhini hazırlarken bunlardan veyâ başka bir şerhten istifâde edip etmediğini, bu hususta şerhinde bir bilgi vermediği için bilmiyoruz.

* * *

Tedbîrât-ı İlâhiyye' nin konusu, müellifinin de belirttiği gibi, siyâsetle ilgilidir. Aristo'ya izâfe edilen ve Milâdî XII-XV. asırlar arasında Avrupa'da da tercümeleriyle tanınmış olan *Sirru'l-Esrâr* isimli "felsefî siyâset" kitabının anahatları İbn Arabî tarafından tasavvufî açıdan ele alınıp işlenmiştir. Yukarıda verdiğimiz muhtevâsının başlıklarından anlaşıldığına göre *Sırru'l-Esrâr* bir melike (İskender) bir "Hakîm" (Aristo?) tarafından devlet yönetimi esnâsında dikkat edilmesi gereken hususları hatırlatan tavsiye ve nasîhatlerden ibârettir. İbn Arabî ise kitabında hem devlet yönetimini, hem ferdin kemâl yönünde kendini terbiyesini ve hem de "kutb-ı âlem", "halîfetullah" ve insân-ı kâmilin varlık âlemindeki tedbir ve tasarrufunu göz önünde bulundurmuş, böylece "şer'î" ve "mânevî siyâset" anlayışını gâyet veciz ve kısa ifâdelerle ortaya koymuştur. Kitap dikkatle okununca görülmektedir ki, "sâlik"in mânevî kemâli elde etmek için göstereceği gayret ile devlet başkanının halkını yönetmek husûsunda göstereceği gayret arasında bir "tekābül" ve "paralellik" vardır. Âlem-i sagîr (mikrokozmoz) ile âlem-i kebîr (makrokozmoz) arasındaki "tekābül" anlayışı, tasavvufî düşüncede olduğu gibi, eski felsefede de mevcuttur. "Âfâk" ve "enfüs" arasında her yönden olduğu kabul edilen bu "ilgi", "paralellik" ve "benzerlik" ancak yüksek bir irfan ve ince bir dikkatle muhtelif sâhalara tatbik edilebilir. İbn Arabî işte bu "tekābül"ü siyâset konusu ve terimleri içinde ele alarak kitabında işlemekte, "insan vücûdu ve kuvveleri"ni bir melikin ülke ve teb'asına benzeterek, "beden ülkesi"nin nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu benzetme yalnız devlet ve insan arasında yapılmamıştır. Bütün kâinat, yâni varlık âlemi de bir ülkedir. Şu halde İbn Arabî devlet ile ilgili kavramları varlık âle-

12. Muhammed Riyâz el-Mâlih, *Fihrist.* Mahtûtâtı Dâri'l-Kütübü'z-Zâhiriyye, Şam, 1978, c. II, s. 372.

mini ve insanı göz önünde bulundurarak kullanacaktır. *Sırru'l-Esrâr*' ın konusu olan mâlum mânâsıyla siyâset İbn Arabî'nin eserinde üçlü bir buud kazanmakta, okuyucu alışık olmadığı bu üslûb içinde âdeta kaybolmaktadır. Bu noktada A. Avni Bey'in açıklamaları okuyucuya büyük bir kolaylık sağlamakta ise de, böyle bir "entellektüel" anlayış ve alışkanlığı hemen hemen kaybetmiş gibi olduğumuz için, şerhin yardımı da yeterli gelmemektedir diyebiliriz. Şerhin dikkatle defâlarca okunması ve bilhassa A. Avni Bey'in *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*' nin iyice incelenmesi netîcesinde, hiç olmazsa bâzı noktaların açıklık kazanacağı muhakkaktır.

İbn Arabî de *Tedbîrât*' ın anafikrinin anlaşılmasının bâzı ön hazırlıklar gerektirdiğini hissetmiş olduğu için "Önsöz" ve "Giriş" mâhiyetinde bâzı tasavvufî konulara dikkat çekmiş, ayrıca kitabın 17. bâbından sonuna kadar olan kısımların —ki bunlar ilk nazarda bâzı kimselere konuyla ilgili değilmiş gibi görünebilir— iyice anlaşılması ve gereğinin yerine getirilmesi hâlinde eserin anlaşılmış olabileceğine îmâ etmiştir. Onun için S. H. Nyberg'in sözünü ettiği bâzı bölümler arasındaki irtibatsızlık, tasavvufî açıdan bakıldığında tabiî görülebilir. Başka bir deyişle, kitabın esas muhtevâsının anlaşılması için, irtibatsız gibi görünen kısımların da iyi anlaşılması gerekmektedir. Böylece okuyucu kitabı yazılış gâyesi içinde, bütün konuları birbiriyle irtibatlandırarak tasavvufî bir bütün olarak görebilecektir.

Burada kitabın ana konusu ve bu konunun işlenmesi esnâsında İbn Arabî ve A. Avni Bey'in temâs ettiği bâzı hususları ele alarak kitap ve üslûbu hakkında bir fikir vermek istiyoruz.

* * *

A. Avni Bey *Şerh*' in baş taraflarında İbn Arabî ve eserleri hakkında şöyle demektedir: Birçok kimse Şeyh-i Ekber'in beyân ettiği "hakîkatler" ve "mârifetler"den ürküp inkâr ederler. Bir takım kimseler ise anladıklarını zannederek "kulluğun gerekleri" olan tâattan saparak dalâlet vâdîsine düşerler. Bu "hakîkatler" ve "mârifetler" kıldan ince ve kılıçtan keskin bir sırât-ı müstakîmdir. İlâhî tevfîk rehber olmadıkça "akıl ayağı"nın kaymak korkusu vardır (s. 27).

Şârihin îkâzının her devir insanları için geçerli olduğu İbn Arabî'nin eserlerine lehte ve aleyhte ilgi gösterenlerin söz ve yazılarından anlaşılmaktadır. Onun için İbn Arabî'nin gerek *Fusûs* ve gerekse diğer eserlerinin anlaşılmasında çok dikkat ve îtinâ gösterilmesini gerektiği dâimâ hatırda tutulmalıdır. İbn Arabî'nin "nübüvvet ve velâyetin akıl tavrının ötesinde" (s. 59 ve 353) olduğuna dâir ifâdesi göz önünde bulundurulacak olursa, "aklî tavrın ötesi"nden söylenilen bâzı "hakîkat"lerin "akıl" ile alelacele yorumlanması, değerlendirilmesi ve sâdece mantıkî kıyaslarla bâzı netîcelere va-

rılmak istenmesi, okuyucularının yanlış kanâatler beyân etmesine ve "akıl ayağı"nın kaymasına sebep olmaktadır. İbn Arabî'nin îtikat esaslarını ve şer'î hükümlerin kula yüklediği mükellefiyetleri ortadan kaldırmak gibi bir ifâde ve kanâatinin olmadığı, aksine bunların isbâtı için ilim ve hayâtını vakfettiği bilinmelidir. Okuyucuların kendi indî yorum ve görüşlerini müellife isnat etmemeleri bir hakşinaslık gereğidir.

İbn Arabî'nin fikirlerini inkâr edenlerin bir kısmının tasavvuf ilmini de inkâr ettikleri mâlumdur. İbn Arabî *Tedbîrât*'a yazdığı girişte, tasavvufa karşı "şeytân-ı muhâlif"in ve "şedîd inkâr"ın (s. 45) mevcut olduğuna işâret etmiş ve bunun için tasavvuf hakkında kısaca bilgi vermiştir. Tasavvuf yolunun "teslim ve tasdik" esâsı üzerine kurulduğunu belirtmiş, "Kendi zannından ve nefsinden söyleyen kimse ile Rabb'inden söyleyen kimse arasında fark vardır" (s. 46) diyerek tasavvuf ehlinin zannî ve nefsî bilgiler sâhibi değil "Rabb'inden söyleyen" kimseler olduğuna dikkat çekmiştir. İşte bu "Rabb'inden söyleme" keyfiyeti "akl-i cüz'î" sâhibi kimseler tarafından ya kabul edilmekte, ya da inkâr edilmektedir. Kabul veyâ inkârın esas sebebinin de bu hususta ki "istîdat ve kâbiliyet" ile ilgili olduğunu sanıyoruz. Zîrâ "Rabb'inden söyleyebilmek", tasavvuf yolunda çalışmakla elde edilen bir mertebe ise de, bir fıtrat ve istîdat netîcesi olduğu gibi, bunu kabul ve inkâr da yaratılış ve kâbiliyetten ileri gelmektedir. "Şeytân-ı muhâlif"in iğvâlarına uyacak yaratılışta insanlar olduğu gibi, bunlara hiç kulak asmıyacak yaratılışta insanlar da dâimâ var olmuşlardır. Başka bir ifâde ile söyleyecek olursak, tasavvufî idrak "cüz'î akl"ın ötesinde "kalp ve gönül" dediğimiz bir meleke ile ilgilidir. Bütün "îman" konularında bu melekesini kullanmak durumunda olan insan, husûsî bir gayret ile bu melekesini daha da geliştirip "akıl tavrı"nı gerçekten aşmak mertebesine yükselebilir. Böylece "kalben îman"la girdiği, tasdik ettiği dîninin ihtivâ ettiği "hakîkatler"i, "aklî tavr"ın ötesinde bulunan "kalbî meleke"sini geliştirip sûretiyle, daha farklı mertebe ve seviyelerden idrak edebilir.

İbn Arabî tasavvuf ilminin husûsiyeti olarak "zevk" yâni "tatma ve tecrübe"yi zikr ettikten sonra, bir de "müşâhede" kavramını ilâve etmekte ve bu hususta şöyle bir misal vermektedir: Bir kimse kendi eli ile inşâ ettiği bir eve sâhip olsa, sonra bu evin güzelliği v.s. gibi sıfatları hakkında halk arasında sözler dolaşmaya başlasa, daha sonra ev sâhibi seçkin dostlarından birini alıp evine götürse, bu kimse evi gezip gözü ile görse, sonra da görüp "müşâhede" ettiği şeyleri halka anlatsa, acabâ bu kimseye "Evin öyle olduğuna delîlin nedir?" diye soru sorulur mu? Böyle bir sual sormak doğru olur mu? İşte tasavvuf ilmi de bunun gibidir. "Gördüğünü anlatan" kimseye, delîlin nedir sorusu sorulamaz. Gören kimseye hüsn-i zannı olan onu kabul ve tasdik eder. Tasdik etmeyen kimse buna zorlanamaz. Ancak bir kimse anlatılanların gerçekten doğru olup olmadığına vâkıf olmak isterse, "ev

sâhibi"ne baş vurmalı ve "ev"i gezip görmelidir. Vukuf için bundan başka çâre yoktur (s. 53).

Bu demek olur ki, "müşâhede" ehlinin söylediklerini aynı şekilde bir başka "müşâhid" görebilir ve gerçekten tasdik edebilir. Tasavvuf büyükleri arasında asırlar boyunca bir önceki sûfîyi bir sonrakinin tasdik etmesi, onların esas ve prensiplerde dâimâ ittifak etmeleri, aynı şeyi "zevk ve tecrübe" etmelerinden ve aynı "müşâhede"ye nâil olmalarından ileri gelmektedir diyebiliriz.

İbn Arabî tasavvufu "netîce-i takvâ" ve "yüksek bir ilim" olarak tavsîf edip: Biz bir kimseyi Allah'tan ittikâ eder, O'nun çizdiği hudutlarda durur, zühd ve vera' (şüpheli şeylerden sakınma) gibi vasıflarla sıfatlanmış, sonra da "akıllarımıza sığmayan" bir ilim ile konuşur görürsek, ki Allah ledünnî ilmi ancak ona vermiştir, onun iddiâ ettiği şeyleri teslim ve tasdik etmek, ona hüsn-i zan beslemek ve îtirâzı terk etmek bizim üzerimize vâcip olur (s. 54) diyerek yukarıda verdiği misâlin bu şekilde anlaşılması gerektiğini belirtir. Ledünnî bilgileri tasdik ve kabulde tereddüt eden kimseye de "Rabbim ilmimi ziyadeleştir" (Tâhâ, 20/114) diye duâ etmesini tavsiye eder.

Zîrâ bu nevî ilimde kabul ve tasdik için hâriçten delil istemek boşunadır. İbn Arabî "delîli zâtın için zâtından talebet!" (s. 53) diyerek, insanı kendi "nefs"ine yöneltmekte, delil ve cevâbın insanın "kendi"nde bulunduğunu söylemektedir. Şârih A. Avni Bey bu cümleleri şöyle açıklamaktadır: "Hakîkat"e yükselebilmek için, insanda bir takım merdiven basamakları vardır ki, bunlar "nefs-i emmâre", "nefs-i levvâme", "nefs-i mülhime", "nefs-i mutmainne", "nefs-i râzıye", "nefs-i marzıye" ve "nefs-i kâmile"dir. Başka bir ifâde ve bunlara tekâbül eden başka kavramlar ile söylenecek olursa, bunlar "rûh-i hayvânî", "kalb", "rûh-ı izâfî", "sır", "sırru's-sır", "hafî" ve "ahfâ" basamaklarıdır. İnsan nefs-i kâmile veyâ ahfâ mertebesine vâsıl olduğu vakit, Hak ve "hakîkat"i, kendinde bulmuş ve "ilm-i zevkî" ile bilmiş olur (s. 54). Tasavvuf ıstılahlarıyla bu şekilde ifâde edilen "akıl ötesi" idrâki sağlayan melekelerin kazanılması, "istîdat" sâhiplerinin "kâmil bir mürşit" terbiyesi altında seyr ü sülûk geçirmeleri netîcesinde mümkün olacaktır. Bu keyfiyet tasavvuf ehli tarafından ittifakla söylenmiştir.

İbn Arabî yukarıda sözünü ettiği "müşâhede"nin nasıl gerçekleştiğini "ayna" misâli ile şöyle anlatır. Bir ayna silinip iyice parlatıldığında ona bakan kendini nasılsa öyle görür. Ayrıca arkasında bulunan kimse ve şeylerin sûretini de önündeki aynada müşâ-hede eder. Halbuki arkasında bulunan şeyleri gözüyle görmemiştir. Duyular âleminde bu böyle olduğu gibi, "ma'kūl" (akledilen) şeyler de bunun benzeridir. İnsan "kalb"ine yönelip onu ağyâr (yâni Allah'dan başka şeyler) pasından silip temizlerse, "kalb aynası"nda "ma'kūlât" (yâni akıl ile idrak edilen şeyler) ve "mugayyebât"ın (yâni

gayb âlemlerine âit şeylerin) sûretleri akseder. Bu sûretlerin kalp aynasında görünmesine mânî olan ağyâr pası, kâmil mürşidin terbiyesi altında geçirilen riyâzatlar ve mücâhedeler sâyesinde silinebilir. Böylece saf ve cilâlı bir kalp aynasına sâhip olan kimse orada gördüğü şeyi söyler ve gördüklerini tavsif eder (s. 59).

A.Avni Bey riyâzat, mücâhede ve ibâdette sebat netîcesinde beşeriyet sıfatlarından ve tabiat paslarından saflaşmış kalbe bir takım "rûhânî sıfatlar"ın tecellî ettiğini ve bu hâlin rûhâniyet nurlarının galebesinden ileri geldiğini söyleyerek şu açıklamalarda bulunur: Bu rûhânî sıfatların tecellîsi netîcesinde rûh tamâmen beşerî sıfatların dışına çıkar. Bu tecellî bâzan çok kuvvetli ve şiddetli olup "rûhun zâtı" tecellî eder ve "Hakk'ın halîfesi" olan ruh "Ene'l-Hak" dâvâsında bulunur. Fakat bu tecellî beşerî sıfatları ortadan kaldırmakla berâber, onları tamâmen ifnâ ve yok edemez. Zîrâ "rûhânî tecellî"de bir nevî "hudûs" rengi, yâni sonradan yaratılmış olma vasfı vardır. Bu tecellî çekilince kulun beşerî sıfatları hemen ortaya çıkar. Ama "rabbânî tecellî" vukū bulunca, sâlik "rûhânî tecellî"deki âfetlerden emin olur; ondaki iddiâ burada yoktur. Rûhânî tecellî gönül rahatlığı verirse de, sâlik şüpheden kurtulamaz, zîrâ bu tecellî ona tam bir mârifet vermemiştir. Ayrıca bu tecellîde gurur, kendini beğenmişlik ve kendinde bir varlık görme gibi nakîsalar sâlikte fazlalaşır ve Hak'tan taleplerinde noksanlık olur; korku ve niyâzı azalır. Kendisinin kâmil bir mürşit olduğunu, artık başka bir mürşide ihtiyâcının kalmadığını ve kâmil velîler arasına katıldığını zanneder. Kendisini zamânın şeyhleriyle mukâyese edip onlardan ileri ve üstün olduğu iddiâsında bulunur. Zîrâ rûhânî tecellî hudûs rengini hâiz olduğundan sâlikte "ikilik" henüz ortadan kalkmamıştır. Onu bu iddiâya sürükleyen de tamâmen ifnâ olmamış olan "mevhûm vücûdu"dur. Bu varlık kendisinde var olmaya devam ettiği halde, sâdece başkalarının ve diğer şeyhlerin öyle olduğu vehmine kapılmaktadır. Bu sâlik "rabbânî tecellî"ye mazhar olunca bu türlü âfetler ortadan kalkar; varlık yokluğa döner; onun talebi ve niyâzı çoğalır. Kendini beğenmek, kendinde bir varlık görmek gibi durumlardan tamâmen kurtulur.

Bu açıklamalardan sonra A. Avni Bey "tecellî-i rabbânî"nin "müşâhede" ve "tecellî-rûhânî"nin "mükâşefe" olduğunu, müşâhedede aslâ hatânın mevcut olmadığını, mükâşefede ise hatânın olduğunu belirtir. Rûhânî tecellîye mazhar olan sâliklerin keşiflerine dayanarak beyan ettikleri şeylerin bâzısı doğru ve bâzısı yanlış olur. Kendilerinde de gurur bulunduğu için keşiflerindeki hatâlar onların uyanmalarına imkân vermez; bir çok te'villere sapıp bir hatâdan başka bir hatâya düşerler. Rabbânî tecellî netîcesinde hâsıl olan "müşâhede"de ise böyle bir durum yoktur (s. 199-200).

İbni Arabî'nin eserinde ve A. Avni Bey'in şerh esnâsında tasavvuf ıstılahları ve seyr ü sülûk ile ilgili olarak verdiği böyle bâzı bilgiler vardır ki, ge-

rek okuyucu ve gerekse her dereceden tasavvuf ehli için gerçekten dikkate şâyandır.

İbn Arabî ve A. Avni Bey'den bu naklettiğimiz bilgilerin "kerâmet" konusu ile de ilgisi vardır. Nitekim İbn Arabî "firâset-i şer'iyye" faslında şöyle demektedir: Kalp aynası muhtelif mücâhede ve riyâzat ile temizlendiği vakit, kendisi ile melekût yâni "gayb âlemi" arasında perde olan şehvet, ağyârı görmek ve benzeri perdeler ortadan kalkar. Melekûtun basîret gözüyle görülmesine engel olan bu perdelerdir. Bunlar ortadan kaldırılınca "basîret gözünün nûru" ve gayb âlemine yayılmış olan nur bir araya gelir. Kalp aynası temizlenmiş olan kişi böylece melekût ehlini "basîret gözü"yle görmeye başlar. Gayba âit şeyler nasılsa öylece ona keşf olunur. Bu türlü hârikulâde şeyler hem nebîden hem de velîden zâhir olur. Meselâ Peygamber Efendimiz "Ben sizi arkamdan da görürüm" buyurmuştur. Evliyâda ise bu çeşit mükâşefe ve olağanüstü şeyler "onların sülûklerinin evvelinde" vukū bulmaya başlar. Mürîde ilk önce keşf olunan şeyler, içinde yaşadığımız bu duyu ve madde âlemindendir. Meselâ o, gözle görülmesi hiç mümkün olmayan, çok uzak mesâfeden gelmekte bulunan bir kimseyi görür. İşte bu gibi şeyler onların ilk müridlik devrelerinde çok vâkı olur. İbn Arabî bu türlü şeyleri bizzat yaşadığını, "zevk" ettiğini söyledikten sonra şöyle devam etmektedir: Eğer mürid ilâhî inâyet ve nebevî verâset ile seçilmiş kimselerden olacak olursa his ve madde âlemi ile alâkalı olağanüstü haberler vermek ve "keşif"lerde bulunmaktan daha ileri mertebelere, daha yüksek âlemlerin "keşf"ine intikal eder (s. 227). Fakat keşif mertebelerinde bu yükseliş bir mertebeye gelince durur. Netîcede bir "ilâhî hicâb" keşfe mânî olur. Velî de ancak kendisine keşf olunan mikdar kadarına vâkıf olup haber verebilir (s. 228).

Sâlik seyr ü sülûkü esnâsında, her ne kadar olağanüstü şeyler göstermek ve haberler vermek imkânına ulaşmış olsa da, bir şeyi kendi mevziinden başka bir yere koymamak ve bilinen kâideler dışında davranmamak daha uygundur. Zîrâ Allah'ın sünneti herşeyi vaktinde ve yerinde yapmaktır (s. 173). Onun için İbn Arabî "hark-ı âdetten sakın!" (s. 173) tavsiyesinde bulunmaktadır. Yâni sâlik olağanüstü şeyler yapmak ve göstermekten sakınmalıdır. A. Avni Bey bu cümleleri şu şekilde açıklamaktadır: İçinde bulunuduğumuz bu şehâdet âlemi "rûhânî neş'et" ve yaratılış üzerine değil, "nefsânî neş'et" üzerine yaratılmıştır. Meselâ ruh her yönden görebilir, işitebilir ve söyleyebilirse de, insan bedeninin görmesi ve konuşması ancak göz ve dil iledir. Onun için görme ve konuşmanın alışılmış olan, herkesçe bilinen göz ve dilden olmayıp el ve ayaktan ızhar edilmesi hâlinde insanlar şaşırırlar. Bu şaşkınlık çevreye yayılıp âlemin nizâmı bozulur. Bu ve benzeri şeyleri mevziine koymamak zulümdür. Olağanüstü haller ancak ihtiyaç hâlinde,

meselâ hidâyete kābiliyeti olan bir kimseyi hidâyete dâvet etmek için gösterilebilir. Kul "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanmalı" ve onun sünnetine uymalıdır. (s. 174-175) İlâhî hükümleri tâzim ederek Hakk'ın çizdiği hudutlar içinde nefsin kullanılması gâyet güçtür. Onun için nefsin şiddetle zuhur isteyen hükümlerine muhâlefet edip ilâhî hükümleri îfâya muvaffak olan kimse "kerâmet sâhibi"dir (s. 58) diyen A. Avni Bey, nefsin kayıt ve bağlarından insan üzerindeki te'sir ve baskılarından kurtulabilmeyi güç bir "kerâmet" olarak değerlendirmektedir.

Yine A. Avni Bey, "ledünnî ilim" ile ilgili bir bahsin sonunda şunu nakletmektedir: Ârîflerden birine "Kerâmet mi efdal, mârifet mi efdaldir?" diye sormuşlar. "Elbette mârifet efdaldir. Zîrâ kerâmet abdestin bozulması ile yok olur. Mârifet ise gusle ihtiyaç hâlinde bile ârîften ayrılmaz" demiştir (s. 356). Halk nazarında maddî âlemle ilgili "kerâmete (kevnî kerâmet) büyük bir alâka gösterilir ve bu nevî kimselerin büyük bir velî olduğu zannedilirse de, bu çeşit olağanüstü şeyler, mânevî yolculuğa çıkan sâlike daha yolculuğunun başlarında iken zâhir olduğuna göre, mübtedîlerin kemâl sâhibi ve büyük velî olacakları elbette düşünülemez. Tasavvuf ehlinin büyükleri "ilmî kerâmet"in "kevnî" kerâmet"ten yâni fizik âlemin kānun ve kāideleri dışına çıkan olağanüstü haller göstermekten üstün olduğunu söylemişlerdir. İbn Arabî'nin "Ârifin mârifeti yükseldikçe onun himmet ile tasarrufu eksilir"[13] şeklindeki sözü de bu kanâatin veciz bir ifâdesidir. Onun için diyebiliriz ki, İbn Arabî, Mevlânâ ve diğer tasavvuf büyüklerinin günümüze kadar gelen ilim ve irfan yüklü eserleri onların "ilmî kerâmet" sâhibi velîler olduğunun şâhitleridir.

Tasavvuf ilminin bir başka husûsiyetini İbn Arabî şöyle ifâde etmektedir: Tasavvuf yolu muhâliflerle mücâdele üzerine kurulmuş değildir (s. 333). Bu hüküm yukarıda söylenilenlerin tabîî netîcesi olarak görülebilir. Zîrâ "teslim ve tasdik" esâsına dayanan bu yolda teslim ve tasdik ettirmek için delil ileri sürülemediğine, delil bizzat insanın kendisinde olduğuna, "zevk", "tecrübe" ve "müşâhede" ile gerçekliği anlaşıldığına göre mücâdele ve münâkaşa yoluyla başkalarını aynı kanâate ulaştırmak mümkün olmayacaktır. Şu halde "hakîkat ehli"nin söylediğini idrak etmek, o seviyede olmayan kimsenin "hüsn-i zannı"na, "kābiliyet" ve göstereceği gayrete bağlıdır. "Rabb'inden ilminin artmasını" talep ederek anlayış ve kavrayış mertebesini yükseltmek, "cüz'î akl"ının ötesinde olan idrak melekelerini kullanılabilir hâle getirmek ve böylece söylenilenlerin hakîkat olup olmadıklarını tahkik etmek mecbûriyetindedir.

* * *

İbn Arabî'nin bu kitabında muhtelif bahisler içinde işlediği anafikirler-

13. A. Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. III, s. 58.

den biri de, "i'tidâl", "adâlet", "denge", "orta" ve "orta yol" anlayışıdır. Biz burada sâdece "tevhid" konusunda onun "orta yol" anlaşıyına temas etmek istiyoruz: İnsan ya "sırf bâtınî" veyâ "sırf zâhirî" veyâhut "orta yol"da olur. Birincisi ifrat ve ikincisi tefrittir. Sırf bâtınî olanlar (bâtınî-i mahz) "hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kāil" olanlardır. Bu ise şer'î hükümlerin ta'tîline, yâni muattal bırakılmasına ve terk edilmesine sebep olur. Böyle bir kanâat ve durum bizden uzaktır. Din kâidelerinden birini yıkan her şey mutlak sûrette kötülenir. Sırf zâhirî olanlar (zâhirî-i mahz) ise "tecsîm" ve "teşbîh"e varacak sözler söylerler. Bu da öncekiler gibi şer'an kötülenecek bir durumdur. Bir üçüncü zümre ise şerîat kelâmından (Kitap ve Sünnet) lisan îtibâriyle ne anlaşılıyor ise bu anlayışa göre şerîatın gereklerini yerine getirir. Her adımda şerîati getiren ve vaz' edenin yürüdüğü cihette yürür, durduğu yerde durur. İşte bu "orta yol"dur. Böyle bir kimse için Allah sevgisi sahih olur (s. 236). A. Avni Bey "bâtınî-i mahz" olup "hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kāil" olanları şöyle açıklıyor: Bunlar "zevkan" vahdet-i vücûdu idrak edip bütün fiillerinde bu "zevk"ıne göre hareket eden kimselerdir ki, "meczûb"lardır. Bu durum ise şer'î hükümlerin ta'tîline müncer olur. Zîrâ şerîat "ikilik zevkı" üzerine kurulmuştur. Halbuki bu kimselerin nazarında "ikilik" ortadan kalkmıştır. Söz ve ilim olarak vahdet-i vücûdu idrâk edenlerin bu bahiste yeri yoktur, yâni onlar bu tasnifte söz konusu edilmemişlerdir. "Zâhirî-i mahz" ise "tecsîm" ve "teşbîh"e dayanan sözler söyler, yâni Hakk'ı herhangi bir sûretle bağlayıp sınırlar. "Orta yol"da olan kimseler ise Kur'ân ve Hadîs"e bakıp, şârî' "tenzîh"ten ne beyan etmiş ise onu alır; "teşbîh"den ne tebliğ etmiş ise onu kabul eder. Böylece tenzih ve teşbih arasını şahsında toplayıp uzlaştırır. Bu da ortadır. A. Avni Bey bu konuda *Fusûsu'l-Hikem'* den İbn Arabî'nin iki beytini nakleder (s. 238-239):

"Eğer sen tenzîhe kāil olursan Hakk'ı bir kayıt ile kayıtlayıcı olursun. Eğer hem tenzîh ve hem de teşbîh ile kāil olursan müseddid olursun. Maârifte imam ve efendi olursun."[14]

İbn Arabî'nin tevhid konusunda, ilk eserlerinden olan *Tedbîrât-ı İlâhiyye'* de söyledikleri ile ömrünün sonuna doğru yazdığı *Fusûsu'l-Hikem'* de söyledikleri arasında bir fark yoktur. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da tercih edip benimsediği, şerîatin getirdiği "orta yol"dur. Yüksek bir mârifet ve ilim ile yorumlayıp ortaya koyduğu bu "orta yol" anlayışının ayrıca incelenmesi İbn Arabî'nin görüş ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tedbîrât' ın esas konusu olan "siyâset"e gelince kısaca şunları söyleyebiliriz: İbn Arabî bu kitabında konuyu, varoluş ve varlık mertebelerine işâret ederek "rûh-ı küllî", "halîfetullah" ve "kutub" bakımından ele almış,

14. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I, s. 272.

sonra da bir memleketi idâre eden hükümdar ve kendi vücûdu memleketinin idâresinden mes'ul olan insanı göz önünde bulundurarak üç-dört buudlu bir görüş ve şümul içinde işlemiştir. Varlık mertebeleri, âlem-i kebîr ve insân-ı kâmil hakkında klasik devir tasavvuf ve tefekküründen yeterli derecede haberdar olmayan kimselerin veciz ifâdeli bir muhtasar eseri tâkip edebilmeleri gerçekten güçtür. A. Avni Bey'in açıklamaları bu noktada okuyucuya çok büyük yardımcı olmaktadır. Ancak bu kitap ve şerhinin iyice anlaşılması için bu konularla ilgili bâzı temel kitapların tercüme ve incelemeler yoluyla yeniden irfan ve ilim hayâtımıza kazandırılması gerekmektedir.

İbn Arabî *Tedbîrât'*ında bir yandan İslâm dünyâsında hükümdarlık mevkîinde bulunan "halîfe"ye nasîhat ederken, bir yandan da tasavvufî mânâda Allâh'ın yeryüzünde halîfesi olan insân-ı kâmili göz önünde bulundurmaktadır. İnsân-ı kâmil konusu "ilk taayyün" yâni "hakîkat-i muhammediye" mefhûmunu ve dolayısıyla "vücûd mertebeleri"ni, kâinâtın bu ilk zuhur mertebesinden îtibâren "varoluş"unu ortaya getirmektedir. "Büyük âlem" (makrokozmoz) da olan her şey "küçük âlem" (mikrokozmoz) denilen "insan"da aynen mevcut olduğu için, âlem-i kebîr ile âlem-i sağîr arasında birbirine tekâbül eden ve benzeyen (mukâbil, mutâbık, muzâhî, müşâbih) olan şeyler zikredilmekte ve açıklanmaktadır. Böylece İbn Arabî'nin "halîfe"ye nasîhat ve tavsiyeleri sâdece siyâsî halîfe ve hükümdâra değil, insân-ı kâmile veyâ insân-ı kâmil olacak kimseye ve kendi vücûdunda halîfe olan insana hitâben söylenmiş olmakta, okuyucu "avâm" veyâ "havâs"tan bir kimse olarak, kendi idrâk ve irfânı nisbetinde bu kitaptan istifâde edebilmektedir. Günümüzde ve hattâ geçmişte de pek alışılmamış olan, üç-dört bakış noktasını göz önünde bulunduran bu çok vecihli üslup, esas îtibâriyle "Kur'ânî" ve "nebevî"dir. Zîrâ "zaman üstü" olan Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, her ne kadar lafız olarak mahdut ise de, "mânâ" bakımından geçmiş ve gelecek sayısız mânâyı ihtivâ ettiğinden "nâmahdûd ve nâmütenâhî" olup gayr-i mahluktur. Onun içindir ki, her âyet ve hattâ her kelime, ilk nazarda lafzından anlaşılan umûmî mânâsından sonra, âlimler ve müfessirler tarafından pek çok mânâda tefsir edilip yorumlanmıştır. İbn Arabî incelediği konulara göre âyet ve hadislere birbirinden farklı bakış açısı ile yeni ve değişik yorumlar getirerek "mânevî düşünce"de derinliğine ve genişliğine yeni ufuklar açmıştır. Kitapta zikredilen âyet ve hadislerin yorumlarına dikkat edince bu husus açıkça görülecektir. İbn Arabî'nin bu yorum zenginliğini, "fizik âlem" ve "aklî düşünce" sâhasından gelen "hakîkat"ler karşısında da görmekteyiz. Bu son dediğimize örnek olarak *Sırru'l-Esrâr* kitabından aynen naklettiği bâzı cümlelerin yorumlarını gösterebiliriz. Şimdi kitabın esas konusu olan, yukarıda işâret ettiğimiz üçdört buudlu "siyâset" ile ilgili bâzı şeyleri kısaca zikretmek istiyoruz. Kitap bir "siyâsetnâme" olduğu için hükümdar ve devlet idâresi ile alâkalı terimler üzerine kurulmuş, kâinât, insân-ı kâmil ve in-

san arasında benzerlikler ve irtibatlara işâret edilerek konular işlenmiştir. Bir başka ifâde ile "siyâsî" terim ve kavramlarla, aynı cümlede bir çok mânâ ifâde edilmiştir. Bunlardan bâzılarını hülâsa olarak şöylece gösterebiliriz:

Hükümdar: İmâm-ı mübîn, rûh-ı küllî, rûh-i a'zam, arş, Âdem, insân-ı kâmil, kutub, halîfe, seyyid, rûh-ı cüz'î, insan, güneş...

Vezîr: Akl-ı küllî, akl-ı evvel, akıl, akl-ı cüz'î, ay...

Hükümdârın eşi ve (kerîmesi): Nesf-i külliyye, Havvâ, nefs, nefs-i cüz'iyye, âlem-i ecsâm, cisim, beden...

Memleket: Ecsâm âlemi, cisim, beden, arz...

Teb'a, raiyye: Âlem, zâhir ve bâtın duyular, beş duyu...

Hâdıra, şehir: Kuvâ-yı bâtıne...

Bâdiye, köyler, kırlar: Beş duyu, el, ayak , karın v.s...

Başşehir: Kalp...

Saray: Arş, kalp...

Hazîne: Hazîne-i hayâl...

Kâtib, mühürdar: A'yân-ı sâbite, kuvâ-yı tabîiyye, akıl, kuvve-i hayâliyye...

Kalem: Kalem-i a'lâ, kalb, a'zâ, cüz'î akıl...

Sicil, dosya, kitap: Levh-i mahfûz, ümmü'l-kitâb, levh-i tabîat, cisim ve beden kağıtları...

Kadı: Adl, adâlet...

Vergiler, cibâyât, gelirler: Ameller, nefsin kazandığı vasıflar...

Ferman, tevkî', tezkire: Havâtır

Düşman: İblis, şeytan, hevâ, kuvve-i vâhime...

Düşmana gönderilen elçiler: Zekâ, şecâat, vefâ, diyânet, ilim, havf, recâ...

Düşmandan gelen elçiler: Hırs, kibir, kizb, hiyânet, gadr, korkaklık, cimrilik, aptallık, cehâlet...

Ordular: Arş'ı taşıyan melekler, erkân ve evtâd, dört unsur, dört tabîat...

Düşmanıngeldiğicihetler: Sağ, sol, arka, ön. Herbirine sırasıyla: Havf, recâ, tefekkür ve ilimle karşı konulmalıdır.

Yukarıda sâdece birkaçını belirttiğimiz tekâbülleri, İbn Arabî muhtelif bakış noktalarına göre, başka bir terimle ifâde etmektedir. Kitabın 17. bâbında başka konuları da içine alan insanla âlem-i kebîr arasındaki tekâbül (tenâzur, muzâhât) üzerinde durmuştur. Bunlar üzerinde durmayıp, burada sâdece İbn Arabî'nin muhtelif mertebe ve îtibarlara göre, hükümdarlık hakkında görüş ve düşüncelerini ve hükümdâra tavsiyelerini kısaca zikrederek üslûbu hakkında bir fikir vermek istiyoruz: İmam (halîfe, kalb) sâlih olduğu vakit teb'a (âlem, ceset, bütün organlar) da sâlih olur; fâsid olursa onlar da fâsi olur (s. 106). Bu demektir ki, "imâm"ın salâh ve fesâdıyla teb'anın salâh ve efesâdı arasında sıkı bir irtibat vardır (s. 109). Allah Teâlâ bir topluluğa yönetici olarak bir "halîfe"yi tâyin ettiği vakit, ona o topluluğun "sır"larını ve "akıl"larını da verir (s. 109). A. Avni Bey bu cümleyi, imam ister verâset yoluyla tâyin edilsin, ister seçim yoluyla iktidâra gelsin bu böyledir; seçilen hükümdar ve hükûmetlerde yönetici ile teb'a arasındaki

irtibat ve yönetilenlerin istîdâdlarında gizli olan talep ve idrâkleri daha açık bir şekilde görülür (s. 111-112) şeklinde açıklar.

Halîfe (hükümdar, insân-ı kâmil, insan) Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ve ahlâkıyla ahlaklanmalıdır. Zîra o Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanınca, bu ahlâk onun teb'asında da (âlem, yeryüzü, ülke, beden ve organlar) zâhir olacaktır (s. 154). Halîfe şerîatı (ilâhî kânûnu, kânunları) muhâfaza etmeli, mülkünü (devlet, âlem, arz, beden, teb'a) ona itâatlı kılmalıdır. Hem zâhir hem de bâtın hükümleri göz önünde bulundurmaktan gâfil olmamalıdır (s. 155). İmam teb'asına (âlemdeki varlıklar, beden ve organlar) şefkat ile muâmele ve muhabbet etmelidir (s. 165). Her birine mevkî ve sınıfına göre bol bol bağışta bulunmalı, mârûf ile emr ve münkerden nehy etmelidir. Teb'asından, nefs-i emmâre ve levvâme mevkii ve sınıfında olanların durumunu dikkatle tâkip etmeli ve vezîrine (akıl) onlara lutf ile muâmele etmesini emretmeli ve onları doğru yola getirmek için onu vazîfelendirilmelidir. İmam her işini îtidâl (adl, adâlet, denge, orta yol) üzere yapmalıdır. Böyle bir idâre netîcesinde cibâyât (vergiler, hazîne gelirleri, sâlih ameller) çoğalır. Hazînesi zengin bir hükümdar da düşmana (şeytan, hevâ, şehvet) gâlip olur (s. 170-172). Teb'a ile mülâyemetle muâmele etmeli, onlarla müşâvere edip güç ve tâkatlerine göre mükellefiyet yüklemelidir. Olağanüstü ve olağandışı davranış, (hark-ı âdet, kerâmet) ten sakınmalıdır. Kötü arkadaş ve çevreden kendini korumalı düşmana (şeytan, hevâ) karşı dâimâ harp (cihâd, mücâhede) etmelidir. Dost ve yakınlarını (saray çevresi, devlet me'murları) dîninde, ahlâk ve davranışlarında güzellik ve üstünlük olanlardan seçmeli, sohbet ve arkadaşlığı onlarla yapmalıdır (s. 173). Vezîri (akıl) ile konuşup müşâvere etmeden, mülkünde (âlem, ülke, beden) bir işi îfâ ve infâz etmekten sakınmalıdır. Vezirle (akıl) meşveret vezîrin kalbine sevgiyi yerleştirir. Sevgi şefkati, şefkat nushu, nush da "adl"i doğurur. Memleket ve devletin devam ve bakâsı ise adl iledir (s. 180). Mülkün (âlem, devlet, beden) bakâsı ve düşmana (hevâ) gâlip olmak için "adl" gerekir. Adâletin olduğu yerde bolluk ve bereket olur. Zîrâ hükümdar "mülk"ün cesedi, "adl" ise rûhudur. Adl yok ise o mülk harap olur (s. 193). Vezir (akıl) halîfenin (rûh) lisânı olup onun emirlerni infâz edendir. Halîfe (rûh) gizli olduğu ve ortada görünmediği vakitlerde, halîfe adına bütün işleri îfâ eden vezirdir (s. 197). Vezir (akıl) hükümdârın (rûh) gözü, eli, ayağı v.s. olup onun müşâviridir. Vezîrin (akıl) tebdir etmediği bir iş ve mülkte (âlem, devlet, beden) hayır yoktur (s. 208). Hükümdârın bozulması onun yakın çevresinden (devlet me'murları, dostları) ileri gelir. Onun için dost ve düşman arasını iyi tefrik etmelidir (s. 208).

İbn Arabî, "halîfe" olabilmek için gerekli şartları, İslâm ulemâsının "siyâsî halîfe" için tesbit ettiği maddeleri aynen zikrederek bunları "rûh-ı küllî, insân-ı kâmil ve rûh-ı cüz'î" mertebeleri için yorumlayarak inceler. İbn Arabî'nin "zâhirî hilâfet" ile "bâtınî hilâfet" arasında irtibâtı nasıl kurduğu-

nu göstermek için bunları kısaca ele alacağız. Ulemânın "halîfe"de aradığı on şarttan altısı "yaratılış" ile ilgilidir. Dördü de çalışarak elde edilmektedir. **Yaratılış ile ilgili olanlar:** *(1)* Bülûğ: Çocuktan halîfe olmaz. Rûhun elest bezminde, mîsâkta, Cenâb-ı Hakk'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" suâline muhâtab olması onun "bâliğ" olduğunu, *(2)* Akıl: Yine mîsakta bu suâle "Evet" diye cevap vermesi "akıl" sâhibi olduğunu gösterir. *(3)* Hürriyet: Rûh hâdis varlıkların ilki olduğu için, bu çeşit varlıklar arasında en "hür" olanıdır. *(4)* Erkek olma: Rûh erkek îtibâr edilmiştir. "Nefs" onun eşi ve kızıdır, Âdem ve Havvâ arasındaki irtibat gibi. *(5)* Kureyş nesebinden olmak, ki bu şart ulemâ arasında ihtilaflıdır, "rûh"un "muhammedî makamlar"a dâhil olmasıdır. Hz. Peygamber nasıl bütün varlıklara peygamber olarak gönderilmiş ise, rûh da bütün "beden"e gönderilmiştir. *(6)* Göz ve kulağın selâmeti, rûhun Hak ile işitmesi ve Hak ile görmesi demektir. **Çalışarak kazanılan şartlar:** *(7)* Necdet (şecâat) ruhta mevcuttur. Ruh için ölüm olmadığından hiç bir şeyden korkusu yoktur. *(8)* Kifâyet yâni idâre, tedbir ve tasarrufta yeterli olmak. Ruh Hakk'ın irâde ve kudretiyle tasarruf ettiği için onun yetersiz olması mümkün değildir. *(9)* İlim. Allah Teâlâ Âdem'e "isimler"i öğretmiştir. Şu halde ilim ile muttasıftır. Kendisine melekler secde etmiştir. O meleklerin bilmediği şeyleri bilmektedir. *(10)* Vera' yâni şüpheli şeylerden sakınma ve takvâ, "rûh"un feyzinin kaynağıdır. Şerîat onun elbisesi ve hakîkat onun gömleğidir (s. 133-144).

Sonradan yaratılan varlıkların ilki olan rûh "halîfe" olarak yaratıldığı gibi, halîfenin tasarruf ve tedbîrine tevdî olunan varlıklar ve cisimler de yaratılmıştır. Bu demektir ki, Allah Teâla varlıkların bir kısmını diğer bir kısmı üzerine yükseltmiştir. Onun için her varlık mertebesinde, reis (başkan) ve mer'ûs (kendisine başkanlık edilen), mâlik (sâhip, efendi) ve memlûk (kul, hizmetkâr) mevcuttur. Yönetilenler yönetenlerden "adl" talep ederler. Siyâsî memleket, mânevî varlık âlemleri ve insan vücûdunda da durum aynıdır. Vergi ve gelirlerin (ameller) adl ve siyâset üzere toplanması lâzımdır. Teb'a (yönetilenler, insanın organları, zâhirî ve bâtınî güçleri) zayıftır. Onlara rıfk ile güzel muâmele edilmelidir. Bütün bunlar "ilim" ile ve ilmin arkadaşları olan sebat, orta yol (iktisâd) ve rıfk ile yapılmalıdır (s. 283-286).

Düşmana (şeytan, hevâ, nefs-i emmâre, kuvve-i vâhime) gönderilen elçiler "akl"ın gereği olan zekâ, şecâat, vefâ, havf, recâ, ilim ve söz söylemeyi bilmek gibi vâsıfları hâiz olmalıdır. Düşmandan gelen elçilere (hırs, yalan, hiyânet, cehâlet, korkaklık v.s.) karşı kötü ve kaba davranmamalıdır. Hükümdar (rûh, insân-ı kâmil, mürşid-i kâmil) vezîrini (akıl) kendisine mütercim alarak onlarla görüşmelidir (s. 299).

Ordular mülk çadırını (âlem, devlet, beden) tutan direkler (erkân) ve sütunlar (evtâd)dır. Mülkü yıkıp harap edecek düşmanların geldiği dört cihet sağ, sol, arka ve öndür. Şehvet ve lezzetleri ileri sürerek "sağ"dan gelen

düşman (hevâ) ordusuna karşı "havf" silâhıyla, ümitsizlik ve kötü zan ile "sol"dan gelen düşman askerlerine "recâ" (ümit) ile, şüphe ve bozuk hayallerle "arka"dan gelen düşmana karşı "tefekkür"le, ilâhî kelâmın yalnız zâhirini ileri sürüp "tecsîm" ve "teşbîh" ile "ön"den hücûm eden düşmana "ilim" askeriyle karşı koymak gerekir (s. 307-309).

Harplerin idâresi esnâsında hükümdar (rûh) bizzat harbe girmemelidir. Zîrâ hem kendisi hem de mülkü (devlet, beden) harap olur. Kumandan ve emirlerini göndermelidir. Onlar yenilse bile hükümdar (rûh) yakınındaki devlet erkânı ve askerleriyle bâkî kalır. Hükümdar mülkün kökü ve rûhu, devlet cismidir. Hükümdar düşmanlarına bizzat karşı çıkmayıp "ilim sâhili"nde oturmalı, gerektiğinde "ilim denizi"ne açılıp düşmanı peşinden sürüklemeli ve onları orada mahv etmelidir. Harp (cihâd-ı asgar ve ekber) esnâsında hükumdar "kalb"de bulunmalıdır (s. 307-325).

Ruhlar ilimden doymaz. İlim tâlibi de ilimden doymaz. Onun için sonsuz olan "ledunnî ilim" talep edilmelidir. Ledünnî ilimler amelin netîcesi olmamakla berâber, bu nevi ilimlere sâhip olanlar amel sâhipleri arasında bulunur (s. 353-355).

Hükümdarların hazînelerinde altın ve gümüş gibi kıymetli mâdenler, yâkût, zümrüt v.s. gibi kıymetli taşlar bulunduğu mâlumdur. İnsan vücûdu hazînesinde de bu kıymetli taşlara ve mâdenlere tekâbül eden şeyler vardır. Karanlıklar denizinde (bahr-i zulumât) bulunan siyah renkli, görenleri hayrette bırakan "hacer-i beht" (hayret taşı)nın benzeri, insan kalbinde siyah bir nokta gibi olan "süveydâ" ve "latîfe-i ahfâ" denilen şeydir ki, murâkabe ve zikirle zâhir olur. "Yeşil zümrüt"ün mukâbili "kuvve-i müzekkire" ve "latîfe-i sır"dır. Buna sâhip olan kimse İblîs'in hîlelerine mânî olur. "Kırmızı yâkût"a tekâbül eden "latîfe-i rûh"tur. Bunu elde eden ilâhî ilimlere mazhar olur. "Mâvi yâkût" taşının benzeri "latîfe-i hafî" denilen "nefs-i râzıyye" mertebesidir. Rûh bu mertebede "halîfe" sıfatıyla sıfatlanır. "Sarı yâkût" taşı "nefs-i marzıyye" ve "latîfe-i nefs"e tekâbül eder. Bunu elde edende "amellerin yaratıcısı Hak"tır" sırrı zâhir olur. "Hacer-i mükerrem" eski kimyâcıların "iksîr" dedikleri şeydir ki, bununla kalay ve demiri gümüşe, bakır ve kurşunu altına çevirirler. Bunun mukâbili insanlarda "latîfe-i ahfâ" ve "nefs-i sâfiye" sâhipleri arasında bulunur. Eski kimyâ ile uğraşanlar "iksîr" ile âdî madenlerden gümüş ve altın elde ettikleri gibi, "kibrît-i ahmer" denilen "nefs-i kâmile" erbâbı da bir nazarla "âsî"nin itâatkâr ve "kâfir"in mü'min olmasını sağlarlar (s. 384 vd.). Bugün hakkında pek az şey bilinen bu eski kimyâ ile ilgili İbn Arabî'nin beyitlerini A. Avni Bey açıklarken bu ilmin ne olduğunu hissettirecek kıymetli bilgiler ve ip uçları verir.

Kitabın 22. Bâb'ındaki "Mürîdlere vasıyet" ilk nazarda eserin konusu ile irtibatsız gibi görünürse de, "Mukaddime"de tasavvuftan kısaca bahseden İbn Arabî, burada, bu ilmin sırf nazarî ve aklî bir ilim gibi okumak

sûretiyle tahsil edilmediğini, bir şeyhe intisâbı ve onun terbiyesi altında "riyâzat, mücâhede ve zikir" gibi husûsî çalışmaları gerektirdiğini, ancak bu takdirde "bilfiil" mutasavvıf olunabileceğini göstermiş olmaktadır. Şeyh-i Ekber'in bu Bâb'daki "vasıyet"leri ve A. Avni Bey'in açıklamaları, tasavvufa "nazarî" olarak alâka gösterenler kadar, konuyla "bilfiil" ilgisi bulunan veyâ bulunacak olan kimseler için de kıymetli bilgiler ihtivâ etmektedir.

Eserin bütününün, bizzat İbn Arabî'nin dediği gibi, hem "avâm" ve hem de "havâs" için faydalı olacağına ve bu eserle İbn Arabî'nin görüş ve düşüncelerinin daha iyi tanınacağına inanıyoruz.

Doç. Dr. Mustafa Tahralı

İBN ARABÎ

•

TEDBÎRÂT-I İLÂHİYYE

TERCÜME VE ŞERHİ

AHMED AVNİ KONUK

بسم الله الرحمن الرحيم

D Î B Â C E

§

§ Hamd olsun Allâhü Zü'l-Celâl'e ki, insanı vücûd-i ilminden vücûd-ı aynına istihrâc eyledi. Onun evvel-i ibdâ'ında bir cevher var idi. O cevhere ayn-ı Celâl ile nazar etti. O cevher onun nazarının tahakkuk eylediği şey indinde ondan hayâ ederek eridi. İmdi onun ilm-i kadîminin cevâhirinden ve incilerinden onda meknûn olan mâ' seyelân eyledi.[1]

Ma'lûm olsun ki, (Sav) Efendimiz buyururlar ki:

«ان الله تعالى خلق درة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذابت حياء فصار نصفها ماء ونصفها ناراً فحصل منها دخان فخلق السموات من دخان والارض من زبدها فكان عرشه على الماء»

Ya'nî "Allah Teâlâ büyük bir beyaz inci yarattı; Celâl ve heybetle nazar etti; hayâdan eridi. Onun yarısı su ve yarısı ateş oldu. Ondan bir duman hâsıl oldu. Semâvâtı dumandan / ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. İmdi O'nun Arş'ı su üzerinde vâkı' oldu". "Allah Teâlâ"dan murâd vücûd-ı mutlakın mertebe-i vahdetidir. "Halk"ın ma'nâsı "zuhûr ve ızhâr"dır. "Büyük bir beyaz inci"den murâd "hakîkat-i insâniyye" mertebesi olan "akl-ı evvel"dir ki, buna "mertebe-i vâhidiyyet" de derler. Akl-ı evvele "Celâl ve heybetle nazar" etmesinden murâd akl-ı evvelin mebde'-i gayriyyet olan "mertebe-i rûh"a tenezzülüdür; ve bu tenezzülden hâsıl olan gayriyyet nikābı ile vücûd-ı mutlakın tesettürüdür. Zîrâ nazar-ı Cemâl vech-i Hakk'ın kendi nûru ile tecellîsidir ki, bunda tesettür yoktur. Nazar-ı Celâl vech-i Hakk'ın libâs-ı gayriyyetle ihticâbı olduğundan, bittabi' bunda tesettür vardır. Ve "gayriyyet"ten murâd "mutlakıyetten mukayyediyyete tenezzül"dür; ve mutlakın mukayyedde ihtifâsıdır. "Dürre-i beyzânın hayâdan erimesi" vücûd-ı vâhidi isneyniyyetle takyîd ederek kendi nefsinde mütelâşî olduğu hînde ona "nefes-i rahmânî"si ile vücûd-ı hâricî bahş etmesini; ve bu nefes-i rahmânî ile ona fezâda vücûd-ı hâricî

bahşını müteâkıb merkezin ateş ve muhîtin teberrüd ile su olmasına işârettir. Ve "seb'a semâvât" ta'bir olunan seb'a-i seyyâremizin bu duman hâlindeki sehâb-ı muzîden ve Arz'ın dahi onun tekâsüfünden mahlûk olduğu ve Arş "taht ve mülk-i dünyâ" ma'nâsına geldiği ve avâlim-i şehâdiyye de emlâk-i ilâhiyyeden bulunduğu ve bu sehâb-ı muzî Arş'ın temeli olduğu cihetle Arş-ı ilâhî su üzerinde vâkı' olduğuna remz olunur.

Cenâb-ı Şeyh (ra) ibârelerinde bu hadîs-i şerîfe işâret buyururlar. Zîrâ ilm-i ilâhîde sâbit olan insan arzın halkından sonra libâs-ı unsurî ile tahakkukan zâhir oldu / ve Hak Teâlâ hazretleri onu cennet-i zâtından libâs-ı gayriyyet ile istihrâc buyurdu.

§ Ondan sonra gusn-i imtizâc meşrebesine bir oluk akıttı; o sebeple onun nizâmını ikâme eyledi. Ve bu gusna "insan" tesmiye etti. Ve onu tasvîr edip sem'ini ve basarını şakk eyledi. Ve âlem-i kebîrde olan her şeyin tertîbini onda muhkem ve onu müdebbir kıldı. Ve onu her bir şeyin zâhir-i ihsânına muttali' eyledi. Ve onu takrîr etti. Ve onun semâ-i aklını fetk ettikten ve yardıktan sonra bitiştirdi. Ve kendi vücûdunu kevninde beyân eyledi. İmdi onu ızhâr etti. Ve ahfâ olan şey sebebiyle onu kendi sırrından hicâbladı ve setr etti. Tedkîk-i nazar eden ve teemmül eyleyen kimse için onda hikmet-i bâliğa vardır.[2]

Ma'lûm olsun ki, manzûme-i şemsiyyemizin keyfiyyet-i hilkati edvâr-ı medîde içinde geçirdiği istihâle neticesinde vâkı' olduğu ve bu manzûmenin a'zâsından bulunan arzın bugünkü hâle gelmesi de yine istihâlât ile olduğu ve üzerindeki nebâtât ve hayvanât ve insanın müteselsilen yekdiğerinden / teşa'ub ederek tekevvün eylediği hukemâ-i mütekaddimîn ve müteahhırîn tarafından edille-i vâzıha ile beyân olunmuştur. Beşerin bu sûretle tekevvününe i'tikâd ahkâm-ı kur'âniyyeye muğâyir değildir. Beyne'l-müfessirîn ve'l-ulemâ bu husûsta vakı' olan ihtilâfât fuhûm-i muhtelifenin elfâz-ı kur'âniyyeden çıkardıkları muhtelif ma'nâlardan ibârettir. Binâenaleyh bu ihtilâfât anlayışa âit bir mes'eledir. Yoksa Kur'ân-ı Kerîm'de aslâ ihtilâf yoktur. Nitekim buyurulur: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافاً كَثِيراً (Nisâ, 4/82). Bilakis âyât-ı kur'âniyye hukemânın tedkîkātını te'yîd buyurmaktadır. Bu bâbdaki îzâhât taraf-ı hakîrânemden *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'ne(*) yazılan "Mukaddeme"de "Hilkat-i Âdem" bahsinde bir nebze i'tâ olunmuştur.

(*) A. A. Konuk'un bu eseri Dr. Mustafa Tahralı ve Dr. Selçuk Eraydın tarafından hazırlanmış ve 4 cilt halinde M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı (İstanbul, 1987-1991) yayınları arasında çıkmıştır.

Hiç şübhe yoktur ki, her gün meşhûd olduğu vech ile sükkân-ı arz cevher-i arzdan peydâ olmakta ve yine arzda inhilâl eylemektedir. Nebât olsun, hayvan ve hayvanın bir nev'i olan insan olsun, hepsi bir takım ahvâl ve şerâit dâiresinde anâsır ve tabâyi'ın yekdiğeriyle ihtilâtından tekevvün ederler. Bu ihtilâtât neticesinde tekevvün eden şeye "mizâc" derler. Cemâdât ve nebâtât ve hayvânât arasındaki bu ihtilâtât ve imtizâcât peyderpey bir ağacın dalları gibi müteselsilen cârî olduğundan cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu istihâlâta ve cereyâna **"Ondan sonra gusn-i imtizâc meşrebesine bir oluk akıttı"** ibâresiyle işâret buyurdu. Ve işte bu sebeple onu ahsen-i takvîm üzere tesviye edip ağsân-ı istihâlât neticesinde peydâ olan bu gusne "insan" tesmiye eyledi. Ve bu gusn-i insânî, gusn-i cemâd ve nebât ve ba'zı hayvânât mertebesinde iken, sem'a ve basara mâlik olmadığı halde, gusn-i hayvânînin en mükemmeli olmak üzere onun sem'ini ve basarını cisminin pek münâsib olan mahallerinde şakk eyledi. Ve insan şecere-i kevnin semeresi olduğundan bir meyvede, nasıl ki kendinin bittiği ağaçta olan suver ve hasâisın misli mevcûd ise, Hak Teâlâ insanın bittiği âlem-i kebîrde mevcûd olan her bir şeyin mislini vücûd-i insânîye vaz' eyledi; ve onu müdebbir kıldı. / Ya'nî ona öyle bir nazar ih- 5
sân eyledi ki, o nazar ile kendi âkıbetini ve muhîtinde olan eşyânın avâkıbini görür. Ve onu tecelliyât-ı rahmâniyyesiyle zâhir-i âlemin hey'et-i mecmûasına vâkı' olan ihsânına muttali' kıldı. Zîrâ nev'-i insânîden zâhir olan bu kadar keşfiyyât onun havâss-ı eşyâya olan ıttılâ'ındandır. Ittılâ' teselsül ettikçe keşfiyyât dahi müteselsilen teceddüd eder.

"Ve insanı takrîr eyledi." Ya'nî havâss-i zâhire ve bâtınesini yerli yerine vaz' etmek sûretiyle mertebe-i insâniyyede takrîr eyledi. Ve insanın cemî'-i kuvâ-yı zâhire ve bâtınesini yekdîğerinden şakk edip ayırdıktan sonra efdaliyyeti hasebiyle cümlesinin fevkinde olan kuvve-i akliyyesini bu kuvâya bitiştirdi. Zîrâ cemî'-i kuvâda mutasarrıf olan akıldır. Nitekim kuvâ-yı âlemde mutasarrıf olan dahi akl-ı küldür. Ve âlemde akl-ı küllî ve insanda akl-ı cüz'î "semâ"; ve sâir kuvâ-yı mutasarrefe "arz" mesâbesindedir. أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiya, 21/30) âyet-i kerîmesinde "ratk"ın "fetk"dan evvel zikri bu beyâna muğâyir değildir. Zîrâ bu "ratk" ve "fetk" sûret-i âlem hakkındadır. Hz. Şeyh (ra) efendimizin "fetk"dan sonra "ratk"ı beyân buyurmaları ma'nâ-yı âlem ve Âdem hakkındadır. Zîrâ bu suver-i müteselsile ma'nâlarından dolayı zâhir olmuşlardır. Binâenaleyh maânî "semâ" ve suver ise "arz" mesâbesindedir. Suver tekevvün ettikten sonra taalluk ettikleri ma'nâlara bî-keyfiyyet bir ittisâlleri vardır. Bu ittisâl ise "fetk"tan sonra "ratk" ve "futûr"dur.

"Ve Hak Teâlâ vücûdunu kevninde beyân eyledi." Zîrâ vücûd-ı Hak

bî-nihâye eltaf-ı latîftir ve kemâl-i letâfetinden ahfâdır; idrâki kābil değildir. Bu vücûd-i latîf kesîf olmadıkça idrak olunmaz. Ve vücûd-i kesîf vücûd-i latîfin izâfâtından olduğundan âlem-i kevne "vücûd-ı izâfî" demişlerdir. Bu vücûd-ı izâfî vücûd-ı hakîkî-i latîfin âyâtı ve alâmâtı ve delîlidir. Velâkin vücûd-i hakîkî insandan zâhir olduğu kadar hiç bir mazhardan zâhir olmadı. Zîrâ Âdem'i kendi sûreti, ya'nî sıfâtı, üzerine / halk etti. Binâenaleyh kevn-i câmi' olan Âdem'de kendi vücûdunu ebyen ve azhar kıldı.

"İmdi onu ızhâr eyledi. Ve ahfâ olan şey sebebiyle onu kendi sırrından hicabladı ve setr etti." Ya'nî insan vücûd-i hakîkîde mahfî iken onun ilm-i ilâhîde sâbit olan sûretine ve hakîkatine, o vücûd-i hakîkî kendi vücûd-i latîfini kesîf kılmak sûretiyle bir libâs giydirerek onu ızhâr eyledi. Ve kendi hakîkatinin ahfâiyyeti sebebiyle sırr-ı rubûbiyyetinden hicabladı; ya'nî Âdem'in azhar olan taayyün-i kesîfi sırr-ı rubûbiyyetten ibâret olan kendi hakîkatine perde oldu. Ve onu bu sûret-i kesîfe-i âdemî örttü. Tedkîk-ı nazar eden ve teemmül eyleyen urefâ-i billah için bu ızhâr ve ızmârda hikmet-i bâliğa vardır. Zîrâ şuûnât-ı ilâhiyye vücûd-i âlem ve Âdem ile tahakkuk eder. Ondan evvel ma'nâ mertebesindedir. Ma'nâ ise tahakkuk için sûret ister; ve sûret zâhir ve ma'nâ ise o sûrette mestûrdur.

§ Ba'dehû ona hazret-i iktidârdan tecellî eyledi. İmdi ona galebe etti. Nâr-ı heybetten kaçarak acele koştu. Böyle olunca onu zamm etti ve kahr etti. Ve onun şuûru olmaksızın onu bahr-i ahdara bir daldırış daldırdı. İmdi kudret-i ilâhiyye mübâşeret eyledikde onun beşeresi mümtezic oldu.[3]

Ya'nî insanın ma'nâsı sûretine merbût olduktan sonra أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/12) hitâbıyla onun / ma'nâsına ve rûhuna hazret-i iktidârdan tecellî eyledi. Zîrâ Rab muktedir ve muhtâcün-ileyhdir. Ve abd âciz ve muhtâcdır. Bu kudreti müdrik olunca onun muvâcehesinde mağlûb oldu; ve içine heybet ateşi düştü. Ondan kurtulmak için acele koştu. Fakat أَيْنَ الْمَفَرُّ؟ (Kıyâmet, 75/10). Kabza-i kudret-i ilâhiyyeden kaçıp kurtulacak bir melce' olmadığından, Hak Teâlâ hazretleri ...كنت له سمعا وبصراً ولساناً ويدا hadîs-i şerîfinde işâret buyrulduğu üzere onun kuvâ-yı izâfiyyesini kuvâ-yı hakîkıyyesine zamm etti. Ve onun izâfî ve mevhûm olan kuvâ-yı zâhire ve bâtınesini bu sûretle kahr eyledi. Ve bu kahr esnâsında şuûru olmaksızın onu bahr-i ahdara bir daldırış daldırdı. "Bahr-i ahdar"dan murâd "mertebe-i rûhiyye"dir. Zîrâ "lâ ilâhe illallah" nefy-i gayriyyet ve "Muhammedü'r-resûlullah" isbât-ı gayriyyettir. Ve vücûd-i mutlakın gayriy-

yet nisbetiyle zuhûru mertebe-i rûhiyyeden ibtidâ eyler. Ve arş-ı vücûdun istikrârı bu iki satır-ı nûrânî ile vâkı' olmuştur. "Lâ ilâhe illallah" satırı nûr-ı ebyaz ve "Muhammedü'r-resûlullah" satırı nûr-ı ahdardır. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Kîmiyâü's-Seâdeti ve Bulûği'l-İrâdeti 'an Maâniyyi Fazlı Lâ ilâhe illallah* nâmındaki eser-i âlîlerinde şöyle buyururlar:

ولما كانت حقيقة العالم العلوى والسفلى نسبة فى ذات العرش كان سر ثباتهم فيه بالسطرين المكتوبين بالنورين اعنى النور الابيض والنور الاخضر وهما لا اله الاالله محمد رسول الله فبتلك السطرين النورين استقر العرش فافهم حقيقة هذه اللطيفة الروحانية

Hz. Şeyh "nûr-i ahdar"a bu mahalde "deryâ-yı ahdar" ta'bîr buyurmuşlardır. Ya'nî insan âlem-i şehâdette kesâfet-i vücûdiyyesi ile gezdiği ve yediği içtiği halde, Hak Sübhânehû ve Tealâ onun bu şebah-ı vücûdunu rûha mübeddel kıldı. Ve bu tebeddül onun şuûru olmaksızın vâkı' oldu. Bir halde ki, sûreti yine / mertebe-i şehâdette sâbit olarak bir taraftan etrâfında bulunan kimseler ile sohbet etti; ve diğer taraftan âlem-i ervâhda olanlar ile münâsebette bulundu. Binâenaleyh kudret-i ilâhiyye onu istîlâya mübâşeret ettikde onun beşeresi, ya'nî zâhir-i vücûdu ve cismi, rûhu ile mümtezic oldu. Ve onda hem âsâr-ı rûhiyye ve hem de âsâr-ı cismiyye zuhûr eyledi. يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (İbrâhîm, 14/48) âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur. Zîrâ bu hâl envâ'-ı kıyâmetten bir nevi'dir.

§ Ba'dehû ona deymûmiyyetten keşf eyledi. İmdi bu sebeple onun ömrünü tahakkuk ettirdi. Ve onun zammı olmaksızın ve onu bir emr hasr etmeksizin ona hayât-ı ebediyye ridâsını giydirdi. Ve melâikeye karşı onun makāmını i'lâ eyledi. Ve onun özrünü vâzıh kıldı. İmdi ona esmâ ile imdâd eylediği ve onu tenvîr ettiği vakit sücûd ile mübâyaayı emr etti. Ve onu arz-ı ecsâmda halîfe kıldı. Binâenaleyh onu te'yîd eyledi ve ona nusret etti.[4]

Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri insanı kudret-i ilâhiyyesiyle istîlâ buyurduktan sonra ona deymûmiyyet perdesini açtı. Zîrâ bu perdenin keşfi kudret-i ilâhiyyenin netîce-i istîlâsıdır. İmdi bu deymûmiyyet perdesinin keşfi ile onun ömrünü tahakkuk ettirdi.

Ma'lûm olsun ki, külliyyât i'tibâriyle / insanın üç nevi' ömrü vardır: Birisi; mertebe-i zâttan mertebe-i şehâdete kadar olan ömrü. İkincisi; şehâdet mertebesinden mertebe-i âhirete kadar olan ömrü. Ve üçüncüsü; ömr-i âhiretidir. Cüz'iyyât i'tibâriyle bu merâtibin her bir mevtınında bir çok ömürleri vardır. Meselâ mertebe-i şehâdette evvelen müfredât, ba'dehû mürekkebât, ba'dehû cemâd, ba'dehû nebât, ba'dehû hayvan, ba'dehû

nutfe, ba'dehû rahm-i mâder mevtınlarında bir çok ömürler sürer. Diğer iki mertebe de böyledir. Hz. Şeyh'in (ra) burada "ömür"den murâd-ı âlîleri siyâk-ı beyâna nazaran ömr-i uhrevîdir. Zîrâ kudret-i ilâhiyyenin istîlâsiyle insanın kıyâmeti kopup ona deymûmiyyet perdesi münkeşif olunca, o artık civâr-ı Rabbü'l-âlemînde hurrem ve şâdân olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de işâret buyrulur: فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55). Bu, cennet-i hâstır; ve kâmillerin makāmıdır. Ve her kim bu cennetin içinde bulunursa, lezzet ve râhat-ı mutlaka içindedir. Ehl-i hakîkat buna "hayât-ı ebediyye" ta'bîr ederler. Nitekim cenâb-ı Şeyh (ra) âtîdeki cümlede: **"Onun zammı olmaksızın ve onu bir emr hasr etmeksizin ona hayât-ı ebediyye ridâsını giydirdi"** buyururlar. Zîrâ bu mertebede bil-cümle niseb mürtefi' olduğundan zamm eden ve zamm olunan ve zamm nisbetleri yoktur. Ve insân-ı kâmili emrlerden bir emr hasr da etmez. Zîrâ mertebe-i ıtlâka vâsıldır. Hasr ise takyiddir. Ve "mutlak" "mukayyed"in zıddı olduğundan bir mahalde ictimâ' etmezler. Ve kâmilin gayri olan mü'minler ise henüz nisbet ve kayd ve hasr içindedirler. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri böyle buyururlar: "Zîrâ bu cennet-i hâs içinde değildirler. Onlar derecât-ı cennetin diğer mertebelerindedirler. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar. Ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişler ve derecât-ı cennetten bir dereceye vâsıl olmuşlardır. Bu cihetten lezzet ve râhat içindedirler. Ve fakat kurb-i Hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Ve civâr-ı / Hazret-i Rabb'ülâleminden bî-behre ve bî-nasîbdirler. Bu cihetten âteş-i firâk içindedirler. Ve ebedü'l-âbâd bu âteş-i firâk içinde kalırlar. Ve bu cennetler nâkısların makāmıdır. Eğer azâb noksân-ı ilimden olursa aslâ azâbdan halâs olmazlar. Ve eğer azâb noksân-ı tahâret cihetinden olursa mürûr-i eyyâm ile o azâbdan halâs olurlar."

İmdi ömr-i insân-ı kâmilin mertebe-i deymûmiyyette tahakkuku ve bu sebeble kâffe-i esmâya mazhariyyeti hasebiyle Hak Teâlâ hazretleri onun makāmını i'lâ buyurdu. Ve melâike: "Yâ Rab sen yeryüzünde fesâd eden ve kan döken kimseleri nasıl halîfe ittihâz buyurursun?" dedikleri vakit: يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ (Bakara, 2/33) hitâb-ı celîlü'ş-şânı ile Âdem'in cemî'-i esmâya mazhariyyetini isbât ve bu sûretle özrünü tavzîh buyurunca ve ona bilcümle esmâsiyle imdâd ve وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere onu nûr-ı ilim ile tenvîr edince melâikeye Âdem'e secde ve serfürû' ve itâat ile mübâyaayı emr eyledi. Ve onu arz-ı ecsâmda halîfe kıldı. Cenâb-ı Şeyh'in (ra) **"arz-ı ecsâmda halîfe kıldı"** buyurması insân-ı kâmilin yalnız arz-ı ecsâmdaki hilâfetinin âmm olduğuna delildir. Arz-ı ervâhdaki hilâfeti âmm değildir. Zîrâ

Âdem'e karşı serfürûya ve itâata me'mûr olmayan ervâh dahi vardır ki, ona "meláike-i 'âlîn" derler. Nitekim: أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (Sâd, 38/75) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. İşte Hak Teâlâ hazretleri insân-ı kâmili böylece arz-ı ecsâmda kâffe-i esmâsına mazhariyyeti ve bu esmâ ile tasarrufa kudret i'tâsı sûretiyle onu makām-ı hilâfette te'yîd eyledi ve ona nusret etti./

§ Ba'dehû ona aklı vezîr olarak ibdâ' eyledi; ve aklı kendine vezîr eyledi. Ve ona nâr-ı şecerede sırr-ı hitâbı vehb etti. Ve ona mu'cize olarak asâ verdi. Binâenaleyh onunla havâtır-ı sehareyi helâk etti.[5]

Ma'lûm olsun ki, ale'l-umûm insanlar iki hâl içindedirler: Birisi, sarhoşluk ve diğeri ayıklık hâlidir. Hâl-i sekr ya nefisten veyâ rûhdan olur. Ahvâl-i nefsâniyyeden sarhoş olanlar ehl-i dünyâdır. Onlar akıldan istifâde edemezler. Nefislerinin hükmü akıllarına gâlibdir. Ahvâl-i rûhiyyeden sarhoş olanlar dahi ehl-i âhirettir. Onlar dahi akıldan istifâde edemezler. Zîrâ rûhlarının hükmü akıllarına gâlibdir. Kâmiller bunların hilâfınadır. Onlar ne dünyâ ile âhiretten ve ne de âhiret ile dünyâdan mahcûb olmazlar. Hükm-i nefsi ve hükm-i rûhu hudûd-i şer'iyye dâiresinde ma'kūl olarak infâz ederler. Zîrâ onlar hakîmdirler; herşeyi yerli yerine vaz' ederler. Binâenaleyh onlar akıldan istifâde eden tâifedir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buna işâretle buyururlar ki: "Ba'de'l-fenâ bakā mertebesine gelen kâmiller için Hak Teâlâ aklı vezîr olarak ibdâ' buyurdu. Ve âlem-i ecsâmda tasarrufât-ı ilâhiyyesi insân-ı kâmil vâsıtasıyla olduğu için onun aklını kendine vezîr ittihâz eyledi." Ondan sonra insân-ı kâmilin cismini şecere-i Mûsâ'ya ve onun rûh-i hayvânîsini dahi "nâr"a teşbîh buyurdu ki, bu teşbîhde bir çok vech-i şebehler vardır. Îzâhı uzun olur. Ve ârif taayyün-i kesîfinin şeceresinde zâhir olan rûh-i hayvânîsi içinde Hak Teâlâ hazretlerinin hitâbını işitir. Zîrâ Zât-ı Hak onun hüviyetidir. Ve ona hak ve bâtılı temyîz edecek bir kudret verdi ki, asâ mesâbesindedir. O asâ ile bâtılı teb'îd eder; ve vücûd iklîminde sâhirler gibi suver-i muhayyele gösteren havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyyeyi helâk eder. /

§ Ba'dehû mîzân-ı inkısâm indinde onu tahvîf ve tahzîr eyledi. Ve onun mevâridini onun üzerine kısmet-i münteşire olarak taksîm etti. Ve ona gayr-i münhasır olan işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eyledi. Ve onun bâb-ı hazreti üzerine mukbile ve müdbire olan havâtırı irsâl eyledi ki, onlardan ba'zıları uyûn-i işârâta kābiledir. Ve onlardan ba'zıları da müstenfiredir. Ve namat-ı evsatta olan medînesini ma'mûr kıldı. Ve onu

ondan ihrâc etti. Ve onu esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla iğnâ eyledi. Ve o sebeble onu muhtâc kıldı. Ve onun için ekvânda tasarrufu mubâh kıldı ki, onunla onu ondan zeer etti. Ve îman edenle küfr eden kimseler arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde izhâr eyledi. Ve onu takrîr etti. Ve onun mülkünde ubûr için bir cisr nasb eyledi. İmdi onu ubûr eden kimseye ne mutlu![6]

Hz. Şeyh (ra) yukarıda "Onun semâ-i aklını fetk ettikten ve yardıktan sonra bitiştirdi" buyurmuş idi. Şimdi de وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلاَّ تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلاَتُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/7-9) âyet-i kerîmelerine işâretle **"mîzân-ı inkısâm indinde halîfeyi tahvîf ve tahzîr eyledi"** buyurur. Zîrâ akıl beden-i insânîde kuvve-i vâhimeden mâadâ cemî'-i kuvâ üzerine hâkimdir; ve cemî'-i kuvâyı müdebbir olan akıldır. İnsan kuvâsını aklın hükmü ile isti'mâl ettiği takdîrde ef'âl ve harekâtı kendi muhîti için nâfi' olur. Nitekim (Sav) Efendimiz: المؤمن منفعة ya'nî "Mü'min menfaattir" buyururlar. Ve cemî'-i kuvâsını aklın hükmü ile isti'mâl eden ancak insân-ı kâmildir. Zîrâ onun kuvve-i vâhimesi aklına inkıyâd etmiş ve اسلم شيطانى hadîs-i şerîfinin sırrı halîfe olan insân-ı kâmilde zâhir olmuştur. İnsân-ı nâkısın kuvve-i vâhimesi ise aklına hâkim olduğundan mîzân-ı inkısâm indinde tuğyân ve husrân içindedir. Çünkü kuvve-i vâhime varı yok ve yoku da var gösterir. Bu ise mîzân-ı inkısâm indinde tuğyân ve husrândır. Hak Teâlâ hazretleri insân-ı kâmilde dahi kuvve-i vâhimenin vücûdu hasebiyle onu mîzân-ı inkısâm indinde: أَلاَّ تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلاَ تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/8-9) âyet-i kerîmesiyle tahvîf ve tahzîr eyledi. Ve mîzân gerek kâmil ve gerek nâkıs için ayn-ı şerîat-ı mutahhara-i Ahmediyyedir. Kâmil ile nâkıs arasındaki fark budur ki, kâmil şerîatı müctehidînin ictihâdâtından değil, Kitap ve Sünnet'ten murâdullâha ve murâd-ı Resûlullâh'a muvâfık olarak doğrudan doğruya hakîkat-i muhammediyyeden ahz eder. Nâkıs ise müctehidinin ictihâdâtına tâbi'dir. Ve şerîat cemî'-i kuvânın vazâifini taksîm etmiştir. Akıl bu mîzân-ı inkısâma riâyet etmez ve kuvve-i vâhimeye tâbi' olursa memleket-i vücûd fâsid ve harâb olur.

"Onun mevâridini onun üzerine kısmet-i münteşire olarak taksîm etti." İnsanın "mevârid"i "meşâ'ir-i aşere" tesmiye ettikleri havâss-i zâhire ve bâtınesidir. Hak Teâlâ hazretleri onun "mevrid"leri olan bu "on havâss"i vücûdunun üzerine dağıtmak sûretiyle taksîm etti. Mevzi'-i basar bir yerinde; ve mevzi'-i sem' diğer bir mahallinde; ve mevzi'-i şemm dahi başka bir tarafındadır. Havâss-i sâiresinin mevâzi'i da böylece mevâzi'-i muhtelifesine taksîm olunmuştur.

"Ve ona gayr-i münhasır olan işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eyledi." Gerek havâss-i zâhire ile mahsüs olan / ve gerek havâss-i bâtıne ile müdrek bulunan suverin cümlesi işârât ve ayât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (Ra'd, 13/3) ve اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (Ra'd, 13/4) ve اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِى النُّهٰى (Tâhâ, 20/128) buyrulur. Bu işârât-ı ilâhiyyeyi kemâliyle ancak insân-ı kâmil anlar. Zîrâ her şeyin hakāyıkını müşâhede eder. Bunlar insân-ı nâkısa melâhî gelir. Nitekim: اللهم خلصنا عن الملاهى وارنا الاشياء كما هى buyrulmuştur. Ve mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeden ibâret olan bu işârât cünûd-i ilâhiyye olup كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) mûcibince onların ne ibtidâsı ve ne de intihâsı vardır. Nitekim buyrulur: وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ (Müddessir, 74/31). Bu i'tibâr ile işârât-ı ilâhiyye ecnâdı gayr-i münhasırdır. Cenâb-ı Hak halîfenin havâss-i zâhire ve bâtınesine bu işârât-ı ilâhiyyesi ecnâdını irdâf eylemiştir. Bu işârât mûcibince ism-i Zâhir ile ism-i Bâtın'ın hükmünü verir.

"Ve onun bâb-ı hazreti üzerine mukbile ve müdbire olan havâtırı irsâl eyledi." Kalb-i insânîde halecân eyleyen şey dört mertebe üzerinedir: Eğer çabuk gelip zâil olursa "hâcis" derler. Ve eğer biraz kalırsa "vâcis" derler. Ve eğer şiddet ve kuvvet ile gelip mukîm olursa "hâtır" ve "hâtıra" derler. Ve kalbde bit't-tekarrur devâm ederse "fikir" derler. Ve hâriçten gelene de "vârid" derler. Ve vâridin mevridleri yukarıda zikr olunduğu üzere havâss-i zâhire ve bâtınedir. Bu havâtırın ba'zısı mukbile ve ba'zısı müdbiredir. Bu havâtır mevâride duhûlden evvel halîfenin kapısı olan ve huzûr-i ilâhîde hâzır bulunan kalbine gelir. Mîzâna muvâfık olan bi'l-kabûl mevridlerine irsâl olunur. Muvâfık olmayan mevridlerine irsâl olunmaksızın nefy olunur.

"Ve namat-ı evsatta olan medînesini ma'mûr kıldı." "Namat" "tarîk" ma'nâsına gelir. "Medîne"den maksad "âlem-i şehâdet"tir. Ve âlem-i şehâdet nüzûl ve urûc mertebelerinin nokta-i telâkîsi olmak i'tibâriyle "tarîk-ı evsat"ta vâkı' olan bir medînedir. Ve âlem-i şehâdet medînesinin ma'mûriyyeti halîfe-i Hakk'ın vücûduyladır. İnsân-ı kâmil olmaksızın vücûd-i âlem bî-rûh bir cesed hükmündedir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber / (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Âdemî**'de bu ma'nâyı îzâh buyurmuş- 15
lardır. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakîkate işâretle buyrulur: وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) ve ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِى الْاَرْضِ (Yûnus, 10/14). Ve halîfe-i Hak olan insân-ı kâmilin inkıtâ'-ı vücûdu hâlinde âlemin ma'mûriyyeti harâba yüz tutar. Nitekim hadîs-i şerîfte buy-

rulur: لاتقوم الساعة حتى يقال فى الارض الله الله Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber bu ma'nâyı da **Fass-ı Şîsî**'nin nihâyetinde beyân buyurmuşlardır.

"Ve onu ondan ihrâc eyledi. Ve onu esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla iğnâ eyledi. Ve o sebeple onu muhtâc kıldı." Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri halîfeyi bu medîne-i hazret-i şehâdetin ahkâmından ihrâc edip, âlem-i hakîkatten ibâret olan esrâr-ı melekûtun mütâlaasıyla bu âlemin ahkâmına tâbiiyyet ihtiyâcından iğnâ eyledi. Zîrâ bu âlem hâne-i tabîattir. Buradan çıkmadıkça âlem-i hakîkate gitmek mümkün değildir. Nitekim Hâce Hâfız (ks) buyurur: Beyt:

تـوکـزسـرای طـبـیـعـت نمی روی بـیـرون کـجـا بـکـوی حـقـیـقـت سـفـر تـوانی کـرد

Tercüme: "Sen ki tabîat hânesinden dışarı çıkamıyorsun; hakîkat mahallesine sefer edebilmen nerede!"

İmdi halîfe bu âlemin hükmünden çıkıp esrâr-ı melekûtu mütâlaa etmesi sebebiyle "Lâ mevcûde illallah" ve "Lâ fâile illallah" sırrına ve وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) âyet-i kerîmesinin hakîkatine muttali' olur. Ve kendinin yed-i kudret-i Hak'ta bir âlet olduğunu görüp, bilir. Ve bir âlet, nasıl ki bir üstâdın isti'mâline muhtâc ise halîfe dahi öylece Hakk'ın isti'mâline muhtâc olur. Halk onu kendi irâdesiyle hareket eder zannederler. Halbuki o Hakk'ın irâdesiyle hareket eder; ve onu taklîb eden Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede işâret buyrulur: وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ (Kehf, 18/18).

"Ve onun için ekvânda tasarrufu mubâh kıldı ki, onunla onu ondan zecr etti. Ve îman ile küfr eden kimse / arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde ızhâr eyledi." Ya'nî Hak Teâlâ halîfeye nizâm-ı akl üzere hazret-i şehâdette tasarrufu mubâh kıldı. Ve bu tasarruf ism-i Zâhir'in ahkâmı tahtında vâkı' olur. Ve onun bu tasarrufu tasarruf-ı Hak olduğundan ism-i Bâtın'ın hükmüne nazaran halîfe tasarruftan mezcûrdur. Zîrâ hakîkatte halîfenin vücûdu yoktur; "lâ mevcûde illallah." Halîfe-i ilâhî yeryüzünde hazîne-i ilâhînin emîni olduğundan ism-i Zâhir ve Bâtın'ın tecelliyâtı cemî'-i zerrât-ı âleme halîfenin kabzasından vâkı' olur; ve o kabzadan tevzî' olunur. Ve îmân ve küfür tecelliyât-ı esmâiyeden ibâret olup, bu her iki şe'nin iktizââtı onların mezâhiri olan mü'minler ile kâfirlere taksîm olunur. Ve küfr ile îmânın tevzî'i ve onların mezâhirinden küfür ve îmân âsârının zuhûrunda onların ahzi, ya'nî mü'mine îmânının mükâfâtını ve kâfire küfrünün mücâzâtını îsâl emri halîfenin kabzasında müsâvîdir. Zîrâ mükâfât ve mücâzât bu mezâhirin ahvâlinden bir hâldir. Hâl-i îmânı hâl-i mükâfât ve hâl-i küfrü

hâl-i mücâzât ta'kîb eder. Bunlar hakîkatte o mezâhirin a'yân-ı sâbitelerinin ahvâlinden bir hâl ve hâl-i evvellerini ta'kîb eden hâl-i sânîleridir. Bir i'tibâr ile cezâ ve ikâbdır; bir i'tibâr ile de hâldir. Ve tecelliyât-ı esmâ hasebiyle mezâhirin tevzî'-i ahvâli halîfenin kabzasından müsâvâten vâki' olur. Herkes hakkını alır's-seviyye alır. Hiç bir kimseye hakkından ne fazlası ve ne de noksanı verilmez.

"Ve onu takrîr etti. Ve onun mülkünde ubûr için bir cisr nasb eyledi. İmdi onu ubûr eden kimseye ne mutlu!" Ya'nî halîfeyi Hak Teâlâ âlem-i mülkte ve âlem-i melekûtte mütemekkin kıldı, aslâ makâmından sarsılmaz. Ve onun mülkünde, ya'nî vücûdunda, âlem-i mülkten âlem-i melekûte mürûr için bir köprü nasb eyledi ki, halîfe ism-i Zâhir ile ism-i Bâtın'ın iktizââtına göre o köprüden her iki tarafa ubûr eder. Ve kezâ halîfenin kabza-i tasarrufunda bulunan mü'minîn dahi onun terbiye-i ma'neviyyesiyle mürebbâ olup onun mülkündeki bu köprüden mürûr ederler. İmdi bu köprüden geçip âlem-i hakîkate vâsıl olan kimselere ne büyük saâdettir! /

§ **Ba'dehû Hak Sübhânehû tathîr eylediği şey sebebiyle kabza-i ahzı tednîs etmek murâd eyledi. İmdi onu kefere ve berereyi câmi' olarak bir berzah kıldı. Ve onu âlem-i terkîbde ve menâbir-i tezkire üzerinde dâ'î olarak ikâme eyledi. Ve onu ulûm-i ilâhiyye ile te'yîd etti ve onu örttü. Ve zuhûru ile emr ettiği şeyin ifşâsından onu nehy eyledi. İmdi buyurdu ki: Âlemlerinizde olan semâvâta, onların müsahhar olan feleklerine ve deryâları müseccere olan arzlara ve fülk-i meşhûna nazar etmez misiniz ki, o fülk-i meşhûnu tahmîl ve i'mâr eylediği şey indinde bahr-i kevnde icrâ eyledi. İmdi o iki ayak arasında cereyân eder ki, recâ ve havftir. Sânî'-i Kadîm onun üzerine ilm-i muhît kalemi ile yazdı. Sağ / ayakta** فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zelzele, 99/7) **ve sol ayak üzerinde de** وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zelzele, 99/8) **vardır. İmdi iki tarîka hidâyet eden ve basîretini açan zât için tâata mübâderet etsin; ve ona taksîm eylediği rızk üzerine şükr eylesin. İmdi onu hem kolay, hem de güç yaptı. Ve defîneyi kazsın ki, onu cidâr-ı cismânî ile ihcâb ve setr eyledi. Sonra tedebbür etsin ki, onu makbûr eylediği hîlde nasıl ihyâ etti. Ve onu neşr eylediği vakitte imâte etti. Ve onu münevver kıldığı guyûb-i nûr melâbisinin zulmet-i şedîdesi ridâsiyle ihfâ eyledi. Ve mahv ve mubsıra âyetlerini dost ve düşman üzerine delîl kıldı.**[7]

"Kabza-i ahz"dan murâd vâhidü'z-zamân olan insân-ı kâmildir ki, "insân-ı kebîr" tesmiye olunan manzûme-i şemsiyyemizin hey'et-i mecmûasının mislidir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ

الأرض مثلهن (Talâk, 65/12). İmdi Hak min-haysü'l-hakîka alemin "ayn"ı ve min-haysü't-taayyün gayri olduğu gibi, insân-ı kâmil dahi böyledir. Nitekim su min-haysü'l-hakîka buzun aynı ve min-haysü't-taayyün gayridir. Ve bu taayyünât vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın tenezzülünden ve bi-hasebi'l-esmâ tekayyüdünden tehaddüs etmiştir. Binâenaleyh cemî'-i mezâmm ve habâis taayyünât-ı kevniyyeye izâfe olunur. Her ne kadar قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰه (Nisâ, 4/78), وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الاَمرُ كُلُّه (Hûd, 11/123) âyet-i kerîmeleri mûcibince cemî'-i mehâmid ve mezâmm hakîkatte Hakk'a râci' ise de, مَااَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰه (Nisâ, 4/79) âyet-i celîlesi mûcibince mehâmid Hakk'a; ve وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) âyet-i kerîmesi mûcibince de mezâmm abdin taayyün-i kesîfine izâfe olunmak lâzımdır. Zîrâ tenezzülât-ı vücûd netîcesinde seyyid ile abd temeyyüz etmiştir. Ve vitr olan vücûd şef' olmuştur. Ve abdden mezâmmın zuhûru Hakk'a nisbeten hikmettir; ve abde nisbeten levs ve habâsettir. / *Mesnevî:*

راضیم در کفر زانروکه قضا ست نی ازان روکه نزاع وخبث ماست
کفر هم نسبت بخالق حکمت است کربما نسبت کنی کفرآفت است

Tercüme: "Kazâ olması cihetinden ben küfre râzıyım. Bizim nizâ'ımız ve hubsümüz olması cihetinden râzî değilim. Küfr dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir. Eğer bize nisbet edersen küfür âfettir."

İmdi taayyünât-ı kevniyye cins-i arzdan mahlûktur. Ve cins-i arz ise tâhirdir. Nitekim şer'an onunla teyemmüm olunur. İnsân-ı kâmilin taayyünü dahi bu tâhir olan cins-i arzdandır. İnsân-ı kâmil "Allah" ism-i zâtının mazharı olduğundan ve ism-i zât ise cemî'-i esmâyı câmi' bulunduğundan, sıfât-ı hakkıyye ile sıfât-ı halkıyye arasında berzah-ı câmi'dir. Binâenaleyh kabza-i ahz olan insân-ı kâmilin bu berzahiyyeti, Hak Teâlâ'nın tathîr eylediği şey, ya'nî arz, sebebiyle onun tednîsi demek olur. Zîrâ insanın taayyün-i kesîfînin iktizâsı olan sıfât-ı kevniyyesi sıfât-ı rûhâniyyesine nisbeten kir ve pas menzilesindedir. Ve küfr ile îmânın kabza-i ahzdan tevzî' olunduğu bâlâda îzâh edilmiş idi. İmdi mülkündeki köprüden dilediği vakit âlem-i mülke ve istediği vakit âlem-i melekûte ubûra muktedir olan insân-ı kâmili, Hak Teâlâ âlem-i terkîbde, ya'nî anâsırdan terekküben, müteayyin olan ve kābil-i hitâb olarak ahsen-i takvîm üzere tesviye edilmiş bulunan insanları menâbir-i tezkire, ya'nî akıl ve fikir minberleri üzerinde, kendi ma'rifeti tarafına da'vet edici olarak ikâme etti. Ve âkılleri da'vet husûsundaki sa'yi müessir olmak üzere Hak Teâlâ insân-ı kâmili ulûm-i ilâhiyyesi ile te'yîd ve takviye etti ki, kalb-i şerîfine vârid olan bu ulûm ile ehl-i aklı îkāz ve münkirleri ilzâm eyler. Ve Hak Teâlâ sûret-i beşeriyyesiyle onun bâtınına vâkı' olan tecel-

liyât-ı ilâhiyyesini örttü. Zîrâ insân-ı kâmili taayyün-i beşerîsine bakarak bilmek mümkün değildir. Onun için münkirîn (Sav) Efendimiz hakkında: مالِ هٰذا الرَّسُولِ يَأكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الأَسْوَاقِ (Furkān, 25/7) ya'nî "Bu nasıl Peygamber'dir ki, taâm ekl eder / ve sokaklarda gezer!" dediler. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz dahi *Mesnevî-i Şerîf*lerinde bu ma'nâyı beyânen buyururlar: *Mesnevî:* 20

همسری باانبیا بر داشتند — کا ولیارا همچو خود پندا شتند
کفته اینك ما بشر ایشان بشر — ما وایشان بسته‌ء خوابیم وخور
این ندا نستند ایشان از عمی — هست فرقی در میان بی منتها
این خورد گردد همه بخل وحسد — وان خورد گردد همه نور احد
کار پاکانرا قیاس از خود مکیر — کرچه ماند درنبشتن شیر وشیر

Tercüme: "Enbiyâ ile müsâvât da'vâsında bulundular. Evliyâyı da kendileri gibi zannettiler ve dediler ki: İşte onlar da beşer, biz de beşeriz. Biz de, onlar da uyku ve taâm kaydındayız. Onlar körlüklerinden bunu bilmediler ki, arada nihâyetsiz bir fark vardır. Bu yer, hep buhl ve hased olur. Halbuki o yer, bütün nûr-ı Ahad olur. Pâk olanların işini kendinden kıyâs etme. Nitekim arslan ma'nâsına gelen 'şîr' ile süt ma'nâsına gelen 'şîr' lafızları tahrîrde birbirlerine benzer."

"Ve zuhûru ile emr ettiği şeyin ifşâsından onu nehy etti." Hak Teâlâ hazretlerinin zuhûru ile emr ettiği şey ma'rifet-i Hak'tır. Nitekim وَمَا خَلَقْتُ الجِنَّ والانْسَ الاّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) buyurur. "Li-ya'büdûn"u "li-ya'rifûn" ile tefsîr etmişlerdir. Zîrâ bilinmeyen şeye ibâdet olunmaz. Ve ma'rifet-i Hak, ancak vahdet-i vücûd sırrının nefs-i insânîde ve âfâkta zuhûriyle kâmil olur. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: سَنُرِيهِمْ آياتِنا فِي الآفاقِ وَفِي انْفُسِهِمْ حَتّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ انَّهُ الحَقُّ (Fussılet, 41/53) ve وَاعْبُدْ رَبَّكَ حتى يَأتِيَكَ اليَقِينُ (Hicr, 15/99). İnsân-ı kâmil halkı ma'rifet-i Hakk'a dâ'îdir. Zîrâ Hak Teâlâ onun zuhûrunu emr etmiştir. Fakat zevka taalluk eden vahdet-i vücûd sırrının avâma ifşâsından nehy etmiştir. Zîrâ vahdet-i vücûd "hakîkat"tir. / Bu hakîkatin akvâl ile ifşâsı ukūl-i zaîfe erbâbı indinde dalâlete ve ta'tîl-i şerîate sebep olur. Onun için لوظهرت الحقيقة لبطلت الشريعة denilmiştir. Ve şerîat tevhîde da'vet eder. Zîrâ şerîat isneyniyyet üzerine müsteniddir. Çünkü "tevhîd" "bir kılmak" demektir. Ve tevhîd için "birleyen"in ve "birlenen"in vücûdları ve "birlemek" keyfiyyeti iktizâ eder. Bunlar ise kesrettir. Velâkin "ittihâd" tevhîd gibi değildir. Onun ma'nâsı "bir olmak"tır. Bu makām tevhîdden daha âlîdir. Ve bir olmaktan maksad, kāsır-ı nazar olan kimselerin tevehhüm ettikleri gibi "hulûl" değildir. İki

vücûdun "birleşmesi" de değildir. ". تعلى الله عن ذلك علواً كبيراً " Evhadüddin Kirmânî (ks) bu ma'nâyı beyânen bir rubâîlerinde şöyle buyururlar: Rubâî:

چندان برو ایمن ره که دوی بر خیزد ورهسست دوی بره روی بسر خیزد
تو او نشوی و لیك اگر جهد کنی جائی برسی کر تو توی بر خیزد

Tercüme: "Bu yolda o kadar yürü ki ikilik kalksın! Eğer sen iki isen sülûkte mürtefi' olsun! Sen O olmazsın. Fakat sülûkünde sa'y edersen bir makâma gelirsin ki, senliğin kalkar."

İmdi bu makâm bir insân-ı kâmilin terbiye-i husûsiyyesiyle sülûk ve mücâhedât netîcesinde sâlikin nefsinde münkeşif olan bir hâl ve zevk olduğundan, insân-ı kâmil bu vahdet-i vücûd sırrının umûma ifşâsından nehy olunmuştur. Velâkin havâssa ifşâsından nehy olunmamıştır. Nitekim Ebû Hureyre (ra) buyurur ki: "(Sav) Efendimiz'den iki kab ilim aldım. Birini dağıttım. Diğerini boğazımı keserler havfiyle hıfz ettim." Zîrâ nehy-i ilâhî hikmete müsteniddir. Halkın tahammül edemeyeceği bir şeye da'veti haklarında muzırdır. Onların da'veti eserden müessiredir. Nitekim bu tarz da'vete müteallik olan âyât-ı kur'âniyye pek çoktur. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu da'vete işâreten buyururlar ki: **"Âlemlerinizde / olan semâvâta ve onların müsahhar olan feleklerine nazar etmez misiniz?"** Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

اللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ
يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (Ra'd, 13/2)

Ya'nî, "Allahü Zül'l-Celâl hazretleri ki, semâvâtı direksiz olarak yükseltti. Ba'dehû Arş'a müstevî oldu. Ve güneşi ve ayı müsahhar kıldı. Cümlesi ecel-i müsemmâya kadar devr ve hareket ederler. Emri tedbîr eyledi ve âyâtı tafsîl etti. Me'mûldur ki Rabb'inizin likâsına îkânınız ola!"

"Ve deryâları müseccere olan arzlara nazar etmez misiniz?" "Arzlar"dan murâd seyyârâttır. Zîrâ her bir seyyâre, mahrekleri kendisini muhît olan seyyârâtın arzı mesâbesindedir. Ve onu muhît olan seyyârâtın mahrekleri onun "semâ"sıdır. Onun için "semâ" cemî' olarak zikr olunur. Ve arzımızın üç rub'u deryâ ile muhât olduğu gibi, her bir seyyârede dahi deryâlar vardır. Nitekim erbâb-ı rasad bir çok tedkîkât ve mütâlaâtta bulunmuşlardır. "Bahr-i mescûr" "doldurulmuş deniz" ma'nâsına gelir. Zîrâ arzın ve seyyârâtın muhîtleri denizler ile doldurulmuştur.

"Ve fülk-i meşhûna nazar etmez misiniz ki, onu tahmîl ve i'mâr eylediği şey indinde bahr-i kevnde icrâ eyledi." "Fülk" "gemi ve gemiler"

ma'nâsınadır. "Meşhûn" "doldurulmuş ve sevk edilmiş" ma'nâlarına gelir. "Fülk-i meşhûn" "doldurulmuş veyâ sevk edilmiş gemiler" ma'nâsınadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (Yâsîn, 36/41) buyrulur. Ya'nî her birisi doldurulmuş gemi mesâbesinde olan seyyârâta nazar etmez misiniz ki, onun her birini وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ (Şûrâ, 42/29) ve أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Neml, 27/25) âyet-i kerîmelerinde beyân buyrulduğu vech ile nebâtât ve hayvânât ile doldurarak vücûd deryâsında cârî kıldı. Bunların cümlesi âyât ve âsâr-ı âfâkıyyeden olup erbâb-ı teyakkuz bu âsâr ile müessirin vücûduna istidlâl ederler. Ve yukarıda îzâh olunan / اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ (Talâk, 65/12) âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfî muktezâsınca, insân-ı kebîr olan manzûme-i şemsiyyemizin misli olarak arzdan mahlûk olan insân-ı sağîr dahi bir âlemdir. Ve efrâddan her bir ferdinin "semâ"sı aklıdır. Ve onların "müsahhar olan felek"leri dahi havâss-i zâhire ve bâtınesidir. Ve herbirinin sûret-i cismâniyyesi "arz"dır. Ve onların "deryâ"ları "kalb"leri olup su gibi cârî olan envâ'-ı havâtır ile mescûr ve mâlîdir. Ve her birisi doldurulmuş bir gemi mesâbesinde olup maddî ve mânevî şeylerle doldurulmuş bir halde vücûd deryâsında ecel-i müsemmâlarına kadar devr ve hareket ederler. Bunların cümlesi dahi âyât ve âsâr-ı enfüsiyyeden olup ehl-i yakaza, vücûdundan ilm-i zevkî ile haberdâr oldukları bu âsâr ile Müessir'in vücûduna istidlâl ederler.

İmdi fülk-i meşhûn mesâbesinde olan efrâd-ı beşerden her biri recâ ve havften ibâret olan "iki ayak" beyninde hareket eder ki, Sâni'-i Kadîm onların lisân-ı isti'dâdlarıyla vâkı' olan talebleri üzerine bir kısmına ilm-i muhîti kalemi ile hidâyet ve bir kısmına da dalâlet yazdı. Ehl-i hidâyet olan ashâb-ı yemîne فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zelzele, 99/7) ve ehl-i dalâlet olan ashâb-ı şimâle de وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (Zelzele, 99/8) berâtını verdi. Kazâ ve kader ve hidâyet ve dalâlet bahislerinin burada tafsîli uzundur. Kazâ ve kader bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Uzeyrî*'de ve hidâyet ve dalâlet bahisleri dahi *Fass-ı İsmâilî* ile *Fass-ı Hûdî*'de tafsîl olunmuştur.

İmdi أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ (Beled, 90/9-10) ya'nî "Biz insan için iki göz ve bir lisan ve iki dudak halk edip ona iki yol göstermedik mi?" âyet-i kerîmesi mûcibince havâss-ı zâhire ve bâtınesine hidâyet ve dalâlet yollarını gösteren ve bunları temyîz etmek üzere basîretini ve akıl gözünü açan zât-ı Hak için, insan tâata mübâderet etsin; ve onun hakkında kazâ eylediği maddî ve ma'nevî rızk, ya'nî tecelliyât, üzerine şükr etsin; şikâyet etmesin. Zîrâ kazâ-yı ilâhîye rızâ lâzımdır.

Nitekim hadîs-i kudsîde: من لم يرض بقضائى فليطلب ربا سوائى / ya'nî "Benim kazâma râzî olmayan başka bir Rab bulsun" buyrulmuştur. İmdi o rızkı bir takım esbâb perdeleri arkasında setr etmiş olduğu ve insan kendi rızk-ı maddî ve ma'nevîsinin neden ibâret olduğunu kable'l-vusûl bilemediği için onu güç yaptı. Ve اذا اراد الله شيئاً هيأ أسبابه hadîs-i şerîfi mûcibince rızk-ı mukadderi, zannetmediği mahalden behemehal kendisine geleceği; ve Hak Teâlâ abdi hakkında murâd eylediği rızkın esbâbını da ıhzâr buyuracağı için kolay yaptı. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: يابُنَيَّ انَّها ان تَكُ مِثْقالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدلٍ فَتَكُنْ فى صَخْرَةٍ أوْ فى السَّموات أوْ فى الأرْضِ يأت بِهَا اللّٰهُ (Lokmân, 31/16). Rızk mâdemki esbâb perdesi arkasında mestûrdur, insan müsebbibi müşâhede etmek sûretiyle esbâba teşebbüs ederek kendisinde erzâk-ı mütenevvi'a meknûz olan defîneyi kazsın. Zîrâ Hak Teâlâ o defîneyi cismânî duvar perdesi arkasına vaz' ederek örttü.

Ba'dehû insan kendi nefsine dîde-i akıl ile nazar edip tedebbür etsin ki, arzdan mahlûk ve cemâd nev'inden olan ve kabir mesâbesinde bulunan cesedine onun rûhunu ve ma'nâsını taalluk ettirdiği hînde, o cesedde nasıl hayat ve hareket ızhâr eyledi. Ve onu bir insân-ı kâmilin terbiyesi tahtında teslîk ettirmek sûretiyle sıfât-ı ilâhiyye ile mütehallî olan âsâr-ı rûhiyyesini neşr eylediği vakit, onun sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves olan hayât-ı hayvâniyyesini nasıl kat' eyledi. Ve onu bu sûretle imâte etti. Nitekim hadîs-i kudsîde insân-ı kâmil hakkında buyrulur: أخرج بصفاتى الى خلقى من قصدك قصدنى و من احبك احبنى ...الخ Hz. Şeyh-i Ekber (ra)'in bu beyânât-ı aliyyeleri: قُتِلَ الانْسانُ ما اكْفَرَهُ مِنْ اىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ثُمَّ السَّبيلَ يَسَّرَهُ ثُمَّ اماتَهُ فَأقْبَرَهُ ثُمَّ اذا شاءَ أنْشَرَهُ (Abese, 80/17-22) âyet-i kerîmelerinin maânî-i bâtınelerini tefsîrdir.

"Ve onu münevver kıldığı guyûb-ı nûr melâbisinin zulmet-i şedîdesi ridâsiyle ihfâ eyledi." "Guyûb-i nûr melâbisi"nden murâd "taayyün-i beşerî"dir. Zîrâ bu taayyünât nûr-ı zâtın, onların / sûretinde tekayyüdünden ibârettir. Nitekim اَللّٰهُ نُورُ السَّموات وَالأرْض (Nûr, 24/35) buyrulur. Bu taayyünâtın her birerleri birer zulmânî ridâlar ve örtülerdir. Çünkü nûr latîf ve bu taayyünât kesîftir. Ve kesîf olan şey zulmânîdir. Ve mâverâsında olan şeyin perdesi ve hicâbıdır. Ve guyûb-i nûrun bu taayyünât hicâblarını ve ridâlarını münevver kılması, onları adem-i izâfîden ihrâc edip vücûd-i izâfî sâhasında ızhâr eylemesinden ibârettir.

"Ve mahv ve mubsıra âyetlerini dost ve düşman üzerine delîl kıldı." Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu kelâm ile فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وجَعَلْنا آيَةَ النَّهار مُبْصِرَةً (İsrâ, 17/12) ya'nî, "Biz âyet-i leyli mahv ettik ve âyet-i nehârı mubsıra

kıldık" âyet-i kerîmesine işâret buyururlar. "Leyl" âyet-i mahvdır, zîrâ zulmettir; ve zulmette suver-i eşyâ görünmez. Hadd-i zâtında o eşyâ mevcûd iken zulmet hiss-i basar önünde onları mahv eder. Ve "nehâr" âyet-i mubsıradır; zîrâ nûrdur. Ve nûr kendi zâhir olduğu gibi eşyâyı da ızhâr eder. Gece görülmeyen eşyâ, gündüz görülür. İmdi burada rûh "nehâr"a ve taayyün-i kesîf "leyl"e teşbîh buyrulmuştur. Bunlar mahv ve mubsıra âyetleridir. Zîrâ ahkâm-ı zulmânî-i cesedin galebesi hâlinde, hakâyık-ı eşyâ nazar-ı akılda mahv olur. Ve ahkâm-ı nûrâniyye-i rûhun galebesi hâlinde de hakâyık-ı eşyâ çeşm-i basîret önünde münkeşif olur. İmdi ahkâm-ı zulmâniyye-i cismâniyye, insanı hakâyıka ıttılâ'dan men' ettiği için, düşman üzerine delîl olan bir âyet-i mahvdır. Ve ahkâm-ı nûrâniyye-i rûhâniyye ıttılâ'-ı hakâyıka rehber olduğu için dost üzerine delîl olan bir âyet-i mubsıradır./

§ Ba'dehû âyet-i mahvı ara sıra nurlandırıcı kıldı. Ve bunun misâli her ikisinin kürede tekâbülü indinde leyâlî-i mukmirededir.[8]

Ya'nî zulmânî olduğu için âyet-i mahv olan cism-i kesîf, âyet-i mubsıra olan rûh-ı latîften alız ettiği nûr sebebiyle nûrânî olur. Ya'nî kendisinden rûhun ahkâmı ve âsârı zâhir olur. Ve kendisi de nûr verici bir halde bulunur. Nitekim ay güneşe mukâbil olup ondan ziyâ ahz ettiği cihetle kendisi münevver olur. Ve küre-i arzda tamâmen güneşe tekâbülü görülen mahallerde bedir hâlinde olarak arzın o muzlim olan mahallerini tenvîr eder; ve o mahallerin geceleri mukmir olur. /

§ Ba'dehû bu sırrı, asâ-yı ihtibâr ile hacer-i esrâra darb eden kimsede ızhâr eyledi. İmdi onu yardı. Şiir: "Hacere te'sîr eden şecere bak! Ve perdeler arkasından dârıbe nazar et!" Tenzîh ederim o zât-ı ecell-i a'lâyı ki, mukaddes ve mutahhar olan hazret-i insanın vücûduna bu esrârı tevdî' eyledi. İmdi ne acîbdir ki, o onun şükrüyle kıyâmından gâfil oldu. Onu inkâr eden insan helâk olsun! Ve vücûdundan ibret almaktan i'râz eden ve onu sağîr gören kimsenin vay hâline! Ve zillet, onu zelîl ve sağîr gören kimsenin olsun! Artık vaz geçsin de onu inkâr eylediği gibi ona şükr etsin. Amel-i sâlihe diğer amel-i seyyie karıştıran kimselerden olsun. Dâr-ı bâkıyye-i muahharada müddehare olan 'asâ silkinde muntazam bulunsun. Ve salât Seyyidimiz Muhammed üzerine ve onun Âl ve ashâbı üzerine ve tâbi'i ve muâvini üzerine olsun ki, onlar ismet-i müşehhere ilmiyle müzeyyen ve mutarraz olan maârif-i rabbâniyye libâslarına bürünmüşlerdir. O ilim melekin Rabb'ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şeydir. Ve ehl-i inâyet hulvet-i hazret hakkında perhîz eyledi.[9]

Ya'nî ahsen-i takvîm üzere mahlûk olup kendisine bâlâda zikr olunan esrâr-ı ilâhiyye mevdû' bulunan insanların içinde "hacer-i esrâr"a, ya'nî kalbe, asâ-yı ihtibâr ile, ya'nî bu taayyün-i beşerînin ahkâmına bi'l-muhâlefe asâ-yı mücâhede ile, darb eden kimselerin nefsinde, o hacer-i esrârı yarmak sûretiyle bu esrârı ızhâr eyledi. Kāsî olan kalb ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَالِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْأَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ (Bakara, 2/74) âyet-i kerîmesinde "hacer"e / teşbîh buyrulmuş olduğundan cenâb-ı Şeyh (ra) "hacer-i esrâr" ile kalb-i kāsîyi murâd buyurur. Ve tarîk-ı Hak'taki sa'y ve mücâhedeyi o hacer üzerine darb-ı asâya teşbîh buyurur. Kendisinde su menba'ı olan hacerin inşikākı hâlinde ondan nasıl su çıkarsa, kalbde mündemic olan mâ-i esrâr dahi bu darb netîcesinde öylece zâhir olur. Kalb-i kāsîye "hacer-i esrâr" buyrulması, onun asâ-yı mücâhede ile inşikākı hâlinde, âfâktaki ahcâr-ı zîkıyem havâssına mukābil, bir takım havâs ve esrârın inkişâfından nâşîdir. Nitekim bu kitâbın on yedinci bâbında bu ahcârın havâssı beyan buyrulmuştur.

"Hacere te'sîr eden şecere bak! Ve perdelerin arkasından dârıbe nazar et!" Ya'nî âyet-i kerîmede tavsîf buyrulduğu üzere kasvette taştan eşedd olan şu kalbe te'sîr eden ve şecer gibi yumuşak olan a'mâl-i mücâhedeye nazar et! Ve وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere abdin taayyün-i kesîfî perdesi arkasından o a'mâl-i mücâhede asâsını darb eden Hakk'ı müşâhede et! Ve "Bunu kendim yaptım; ve bu lutfa nâiliyyet kendi sa'yim ile vâkı' oldu" deme! وَمَاتَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللّٰهِ (Hûd, 11/88) de! Ve bunun fazl-ı ilâhî ve inâyet-i rabbânî olduğunu yakînen bil!

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) insân-ı kâmil olup müstağrak olduğu niam-i zâhire ve bâtıne-i ilâhiyyeye şükrü mutazammın olmak üzere Mün'im-i hakîkîyi tesbîhan ve tenzîhen buyururlar ki: **"Tenzîh ederim o zât-ı ecell ü a'lâyı ki, mukaddes ve mutahhar olan hazret-i insanın vücûduna bu esrârı tevdî' eyledi."** Bâlâda geçen bahislerden anlaşılacağı üzere insan sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden pâk ve mukaddes olmadıkça onun vücûduna esrâr-ı ilâhiyye tevdî' olunmaz. Zîrâ bu esrâr emâneț-i ilâhiyyedir. Emânet ise emîn olanlara tevdî' olunur. Hz. Şeyh şükren-li'n-niam kendi uhdelerine müterettib olan vazîfe-i tesbîhi îfâ ettikten sonra insân-ı gâfilin hâline taaccüben buyururlar ki:

"Ne acîbdir ki, o onun şükrüyle kıyâmdan gâfil oldu. Onu inkâr eden insan helâk olsun!" Ya'nî insanın haml-i emânete ehliyetinin şükrüyle kāim olması lâzım gelirken bundan gaflet etmesi taaccüb olunacak şeydir. /

Şükrün kemâli, insanın cemî'-i a'zâ ve cevârihini min-indillâh onlara tevdî' olunan vazâif dâiresinde isti'mâl etmesidir. Ve vazâif hudûd-i şer'iyyeden ibârettir ki, fâidesi insanın kendi nefsine âittir. Onu tecâvüz eden kimse nefsine zulm eder ve nefsini helâk eyler. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: فَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ (Talâk, 65/1). Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ni'metin şükürünü îfâ etmeyen insanı tevbîhan âyet-i kerîmeden bi'l-iktibas قُتِلَ الاِنْسانُ ما اَكْفَرَهُ (Abese, 80/17) buyururlar. Ya'nî kemâlât-ı rûhiyyesini nakāis-ı mülevvese-i nefsâniyyesi setr eden ve onu fiilen inkâr eden insan helâk olsun, demektir. Ve yine buyururlar ki:

"Vücûdundan ibret almaktan i'râz eden ve onu sağîr gören kimsenin vay haline! Ve zillet onu zelîl ve sağîr gören kimsenin olsun!" Ya'nî ان الله خلق آدم على صورته muktezâsınca insan kendi vücûdunda olan hayat, ilim, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn sıfatlarından; ve her an zâhiren ve bâtınen vücûduna olan Hakk'ın tecelliyât-ı mütevâliyyesinden ibret almaktan i'râz eder. Ve mazhar-ı tecelliyât olan vücûdunu hakîr ve lâ-şey görürse böyle insana yazıklar olsun! Ve Hak, abdin zannına göre mütecellî olduğu cihetle, zillet kendi vücûdunu zelîl ve küçük zanneden ve böyle i'tikâd eyleyen kimseye mahsûstur, demek olur. Beyt:

تو بقیمت ورای دو جهانی چه کنم قدرخود نمیدانی

Hz. Şeyh-i Ekber'in bu ibâreleri bedduâ değil, belki alâ-tarîki't-tevbîh beyân-ı hakîkatten ibârettir. Zîrâ enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ibâdullâha bedduâ etmezler. Onların bedduâ şeklindeki kelâmları zımnında hayr-ı kesîr vardır. Nitekim Nûh (as)'ın: رَبِّ لا تَذَرْ عَلَى الأَرْضِ مِنَ الْكافِرِينَ دَيّاراً (Nûh, 71/26) sûretindeki olan beddûasının hayır duâdan gayri bir şey olmadığını / cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu'l Hikem*'de **Fass-ı Nûhî**'de îzâh buyururlar. Burada tafsîli uzundur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber ba'dehû nasîhate şurû' edip buyururlar ki: 30

"Artık vaz geçsin de, onu inkâr eylediği gibi ona şükr etsin. Amel-i sâlihe, diğer amel-i seyyie karıştıran kimselerden olsun. Dâr-ı bâkıyye-i muahharada müddehare olan 'asâ silkinde muntazam bulunsun." Ya'nî insan artık bu gafletten ve gafletin verdiği zunûn-i fâsideden vaz geçsin de, a'zâ ve cevârihini ahkâm-ı nefsâniyyeye mağlûb kılmak sûretiyle niam-ı ilâhiyyeyi fiilen inkâr eylediği gibi, o a'zâ ve cevârihini mîzân-ı şerîate tatbîkan isti'mâl etmek sûretiyle o ni'metlere fiilen şükr etsin! Böyle yapan kimse وَ آخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلاً صالِحاً وَ آخَرَ سَيِّئاً عَسَى اللهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِم (Tevbe, 9/102) âyet-i kerîmesi mûcibince iyi amele diğer kötü

amel karıştıran kimselerden olur. Dâr-ı bâkıyye-i âhirette " 'ase'l-müddehare" silkine dizilmiş bulunanlardan olur. " 'Ase'l-müddehare" ibâresiyle Hz. Şeyh (ra) iki âyet-i kerîmeye işâret buyururlar. عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِم (Tevbe, 9/102) ve diğeri وَكُلٌّ اَتَوْهُ داخِرِينَ (Neml, 27/87) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ insan iyi ameline mukâbil mükâfâtı recâ ve kötü ameline mukâbil de mücâzâttan havf eder. Birisi hidâyete ve diğeri dalâlete taalluk eyler. Nitekim insanın recâ ve havften ibâret olan "iki ayak" beyninde hareket ettiği bâlâda îzâh olunmuş idi. İmdi iyi ameline kötü amel karıştıran kimse, huzûr-ı ilâhîde hor ve zelîl olarak kāimdir. عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ (Tevbe, 9/102) âyet-i kerîmesi mûcibince belki Hak Teâlâ hazretleri hakkımda kötü amelimin cezâsından tecâvüz buyurur, diye recâ içindedir. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ (Zelzele, 99/8) âyet-i kerîmesi mûcibince de belki hakkımda cezâ ile hükm olunur, diye korkar. Ve böyle olan kimselerin hâli وَكُلٌّ اَتَوْهُ داخِرِينَ (Neml, 27/87) âyet-i kerîmesine tamâmen mâ-sadaktır. Zelîlâne boyunlarını büküp haklarındaki hükme intizâr ederler. Bu hal bir mahkemenin lehde ve aleyhdeki hüküm ve karârına muntazır olan mücrimlerin hâline müşâbihdir. İşte Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz bu ibâre ile bu hâle işâret / buyururlar. İbârât-ı mesbûka Hz. Şeyh'in ibâdullah hakkındaki ed'iyye-i hayriyyeleri ve temenniyât-ı aliyyeleri cümlesinden bulunduğundan ve ed'iyyenin salavât-ı şerîfe ile itmâmı sebeb-i kabûl olacağından ba'dehû salât getirip buyururlar ki:

"Salât Seyyidimiz Muhammed üzerine ve onun Âl'i ve ashâbı üzerine ve tâbi'i ve muâvini üzerine olsun ki, ismet-i müşehhere ilmi ile müzeyyen ve mutarraz olan maârif-i rabbâniyye libâslarına bürünmüşlerdir. O ilim meleğin Rabb'ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şeydir." *Avârifü'l-Maârif*'te beyân buyrulduğu üzere: "Ma'rifet ma'lûm-i mücmeli suver-i tefâsîlde bilâ-tekellüf açıkça bilmekten ibârettir." Eğer sâika-i ilim ve zekâ ile teemmül-i medîd netîcesinde bilinirse ona "taarruf" derler. Binâenaleyh ma'rifet söylenemeyen ve yazılamıyan bir emr-i vicdânîdir. Velâkin ma'rifetin mukaddemesi ilimdir. İlimsiz ma'rifet muhâl ve ma'rifetsiz ilim vebâldir. İmdi ma'rifet-i rubûbiyyet sâlikte bir emr-i vicdânî olduğu için ilm-i ledünnîdir. Ve ilm-i ledünnîde ismet vardır. Ona vehmin tasallutu yoktur. Fakat ledünnî olmayan ilim dâimâ vehmin tasallutu altında bulunduğundan mahfûz ve ma'sûm değildir. Zîrâ binlerce felâsife ilim yüzünden dalâlete düşmüştür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلَى عِلْمٍ (Câsiye, 45/23) buyrulur. İşte bu mukaddemeden anlaşıldığı üzere (Sav) Efendimize tâbi' olanların ma'rifet-i rubûbiyyetleri, ismet-i müşehhere ilmi ile müzeyyen ve mutarrraz olmuş olur. Ve melâikede ihtiyâr olmayıp

onlar me'mûr oldukları şeyde ma'sûm olduklarından cânib-i Hak'tan kendilerine ilkā olunan ilim onların tesbîhi ve zikridir. Kendilerine ulûm-i ledünniyye vehb olunan kimselerin ahvâli de melâike-i kirâmın ahvâline muâdil bulunduğundan, onların ilmi meleğin Rabb'ine tesbîh eylediği ve zikr ettiği şey olmuş olur. /

"Ve ehl-i inâyet hulvet-i hazrette perhîz eyledi." "Hulvet-i hazret"ten murâd dünyâ ve onun hutâmıdır. Zîrâ dünyâ vücûd-i mutlakın beşinci mertebe-i tenezzülü ve cemî'-i merâtibin ecma'ı olduğundan halâvet ve merâreti câmi'dir. Ve naîm ve azâb ve habîs ve tayyib memzûcdur. Ve bu hazret-i şehâdetin tertîbât ve tezyînât-ı ilâhiyyesi gâyet bedî' ve latîftir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا (Âl-i İmrân, 3/14). Ve *Mesnevî-i Şerîf*'te Hz. Mevlânâ (ra) bu âyet-i kerîmeye işâreten buyururlar. *Mesnevî:*

زین للناس حق آراسته است — زانچه حق آراست چون تا نندرست
چون پی یکن الیهاش آفرید — کی تواند آدم وحوا برید
آنکه عالم مست کفتش آمدی — کلمینی یا حمیرا میزدی

Tercüme: "Hak Teâlâ زُيِّنَ لِلنَّاسِ âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere mezâhir-i âlemi ve husûsiyle nisâyı cemâl ile tezyîn etmiştir. Hakk'ın tezyîn buyurduğu şeyden nasıl kurtulabilirler? Hak Teâlâ hazretleri وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا (A'râf, 7/189) âyet-i kerimesinde buyurduğu vech ile, Havvâ'yı sükûn-i Âdem için yaratmış olduğundan, Âdem Havvâ'dan ne vakit munkatı' olur? Âlem o seyyid-i kâinât (sav) Efendimiz hazretlerinin kelâm-ı latîfinden mest olurken, o Hazret, Âişe-i Sıddîka (r. anhâ) vâlidemize hitâben: "Kellimînî yâ Humeyrâ" ya'nî "Ey rengi penbe ve beyaz olan, söyle de dinliyeyim!" buyururlar; ve onun güftâr-ı şeker-nisârından mütezevvık olurlar idi."

/ İmdi dünyâ ve hutâmı tezyîn-i ilâhî ile müzeyyen olmakla berâber onun hakkında أَرَضِيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (Tevbe, 9/38) buyrulmuş ve (Sav) Efendimiz dahi اَلدُّنْيَا كَحُلُمِ النَّائِمِ buyurmuş olduğundan Nebiyy-i zî-şâna kemâl-i mütâbaatlerinden dolayı, ehl-i inâyet zümresine dâhil olan zevât أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا (Ahkāf, 46/20) âyet-i kerîmesine mâsadak olmak üzere hazret-i şehâdetin hulviyyâtından tezehhüd ve i'râz ve onun merâretine tahammül buyurmuşlardır.

§ **Bundan sonra Allah Teâlâ senin sırrını hakāyık-ı visâl ile tahakkuk ettirsin; ve seni kendisine sabah ve akşam secde edenlerden kılsın! İmdi**

ben hacmi latîf, cirmi azîm, fâidesi kesîr, ilm-i ledünnîden ve elkāb-ı 'adnânîden müstahrec olup kendisine şekk ve tahmîn dâhil olmayan İmâm-i Mübîn'de Memleket-i İnsâniyyenin Islâhı Hakkında Tedbîrât-ı İlâhiyye **tesmiye olunan bu kitâb-ı sağîri ızhâr eyledim. Ve o, tedbîr-i hikemî ve nizâm-ı ilâhî üzere olup munkarız olmayan mülkün tedbîri hakkındaki tevhîdden bir Mukaddeme'yi ve bir Temhîd'i ve 'yirmi bir bâb'ı müştemildir. Ve onun şânında remz-i beyânı memzûcen garîb geldi. Onu hâss ve âmm ve hazîz-i evhedde olan ve müstevâ-yı iclâl ve ikrâm bulunan kimse kırâat edebilir. Ve nâsın her birisi meşreblerini bilir. Ve onda havâss için işârât-ı lâiha ve avâm için tarîka-i vâzıha vardır. Ve o, tasavvufun lübâbı ve hazret-i şeref ve taattufu, taarrufun sebîlidir. Vâsıl ve sâlik onunla harîs olur. Ve memlûk ve mâlik ondan hazzını alır. Hakîkat-i insâniyyeyi ve onun sâir hayvân üzerine ulüvv-i mansıbını beyân eder. Ve o insan âlem-i muhît cinsinden bir muhtasardır. Zîrâ o, kesîf ve basîttan mürekkebdir. İmkânda onun evvel-i menşeinde ve mebâdîsinde ona mevdû' olmayan bir şey yoktur. Nihâyet gâye-i kemâl üzere bürûz eyledi. Ve Celâl ve Cemâl beyninde berâzıhta zuhûr etti. İmdi cûdda buhl ve kudrette de noksan yoktur. Bu delîl ve burhân ile râciha olan ukūl sâhibleri indinde sâbit oldu. Ve işte bunun için ba'zı eimme, imkânda bu âlemden ebda'ı yoktur, dedi. Ve Allah Teâlâ bizi ismet ile ve hikmetin latîfi ile te'yîd eylesin! Zîrâ O feyyâz-ı ni'met ve vâsiu'r-rahmettir.**[10]

35 / Ya'nî, ey kāri', buraya kadar zikr olunan maârif-i rabbâniyyeyi dirâyet ve fetânetinle anladıktan sonra Allah Teâlâ senin sırrını bunların hakîkatlerine îsâl ile seni bu maârif ile tahakkuk ettirsin! Ve seni sabah ve akşam secde edenlerden kılsın! Zîrâ tahakkuk makām-ı müşâhededir. Ve işitmekle görmek arasında fark-ı azîm vardır. Ve bu müşâhede, kendi nefsinde vâkı' olan şeyi müşâhededir. Binâenaleyh hıbrettir ve ilm-i zevkî ve vicdânîdir. *Mesnevî:*

پس قیامت شد قیامت را ببین دیدن هر چیزرا شرط است این

Tercüme: "Kıyâmet ol, kıyâmını gör! Her şeyi görmek için bu şarttır."

Abdin "sabah ve akşam secde edenlerden" olması salât-ı dâim içinde bulunmasıdır ki, اَلَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/23) ve وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (Ra'd, 13/15) âyet-i kerîmelerinde işâret buyrulmuştur. Ve salât-ı dâim odur ki, insan melâbis-i nefisten tecerrüd ve onun sıfâtından tenezzüh ederek ehl-i şuhûd olan vâsıllar sınıfına dâhil oldukda, onun rûhu salât içindedir. Zîrâ müşâhede rûhun salâtıdır. Onlar müşâhedelerinin devâmında nefisten ve sıfatlarından ve meşhûdları olan mâsivânın kâffesinden gâib olurlar. Ve "sabah"

şems-i rûhun işrâkiyle sıfât-ı nefsâniyye zulumâtının zevâlidir. Ve "akşam" sıfât-ı nefsâniyye muktezayâtının istîlâsıyla şems-i rûhun istitârıdır. "Kâmillerin hâli beyne't-tecellî ve'l-istitârdır" dedikleri budur. Onlar da nâkıslar gibi sıfât-ı nefsâniyye îcâbâtı olarak yiyip içerler ve uyurlar ve nikâh eylerler. Velâkin kâmiller ile nâkıslar arasındaki fark yukarıda îzâh edilmiş ve *Mesnevî-i Şerîf*'in ebyâtı da derc olunmuştur. Kâmiller cemî'-i mezâhirde Zâhir'i / müşâhede edip mezâhiri onun zılli bilirler. Binâenaleyh onlar sabah ve akşam tav'an sâcidîn zümresine dâhildirler. Nâkıslar ise bunun aksinedir. Onlar Zâhir'den gâfil olup mezâhiri müşâhede ederler; ve onları vücûdât-ı müstakılle sâhibi zann ve tevehhüm ederler. Velâkin فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) âyet-i kerîmesi hükmünce nereye teveccüh ederlerse etsinler, hakîkatte yine Hakk'a teveccüh etmiş olurlar. Ya'nî onların murâdları mâsivâ-yı Hakk'a teveccüh olduğu halde, hakikatte murâdları hilâfına olarak Hakk'a teveccüh etmiş olurlar. Tav' ve kerhin esâsı ise ilim ile cehilden başka bir şey değildir. İlim ile cehlin bir çok merâtibi vardır ki, burada tafsîli uzun olur. İmdi salât, Hakk'a teveccühdür. Kâmiller gerek rûhun vakt-i işrâki olan sabahda ve gerek onun sıfât-ı nefsâniyye ile istitârı zamânı olan akşamda hep tav'an Hakk'a müteveccih oldukları için salât-ı dâim içindedirler. Şeyh-i Ekber (ra) bu kitabın kâri'ine bu mertebe-i şerîfeye vusûlü için duâ buyururlar.

Ba'dehû cenâb-ı Şeyh buyururlar ki: Ben cânib-i gaybden vücûd-i hâricîde zuhûru latîf ve cirm-i ma'nevîsi azîm ve fâidesi kesîr ve ilm-i ledünnîden, ya'nî min-indillâh vehb olunan ilimden, ve elkāb-ı 'adnânîden, ya'nî makām-ı visâlimin muktezâsı olan meşrebden, istihrâc edilmiş olup kendisine reyb ve tahmîn dâhil olmayan "İmâm-ı Mübîn"de, ya'nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinde, *Memleket-i İnsâniyyenin Islâhı Hakkında Tedbîrât-ı İlâhiyye* ismi verilmiş olan ve şekl-i zâhirîsi sağîr bulunan bu kitabı ızhâr eyledim.

Ma'lûm olsun ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye sûretlerinin yekdîğerinden mütemeyyiz olarak zâhir olduğu ilk mertebeye "mertebe-i vâhidiyyet" derler. Bunlar suver-i ilmiyyedir. Âlemin kalbi mesâbesinde bulunan Levh-ı Mahfûz'a nâzil olan her bir sûret bu mertebeden gelir. Bu mertebede / sâbit olan her bir sûrete "ayn-ı sâbite" derler ki, âlem-i kevnde zâhir olan sûret onun aksinden ve zıllinden ibârettir. Ve ayn-ı sâbite zî-zıllldir. Suver-i ilmiyye-i ilâhiyyede aslâ tebeddül olmadığı gibi sübûtları da kat'îdir. Âlem-i kevnde zâhir olan her bir şeyin hakîkati ve ayn-ı sâbitesi bu âlemde mevcûddur. وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) âyet-i kerîmesinde buna işâret olunur. Kümmelîn-i evliyâullâhın nazarları

a'yân-ı sâbite âlemine olduğundan onların me'haz-ı ilimlerine şekk ve tahmîn dâhil olamaz. Nitekim Mevlânâ (ra) buyururlar: *Mesnevî:*

آن خیـــا لاتـــی کـــه دام اولـــیـــاســـت عـــکـــس مـــهـــرویـــان بـــســـتـــان خـداســت

İmdi buna "Ümm'l-Kitab" da derler. Ve her sûret buradan levh-i mahfûza ve levh-i mahfûzdan âlem-i misâle ve âlem-i misâlden dahi âlem-i şehâdete nâzil olur.

Hz. Şeyh (ra) bu kitabı aynen Ümmü'l-Kitab'dan aldıklarını ve binâenaleyh münderecâtına şekk ve tahmîn dâhil olmadığını beyân buyururlar.

"Ve o tedbîr-i hikemî ve nizâm-ı ilâhî üzere olup munkarız olmayan mülkün tedbîri hakkındaki tevhîdden bir Mukaddeme'yi ve bir Temhîd'i ve yirmi bir bâbı müştemildir. Ve onun remz-i beyânı memzûcen garîb geldi; ilh..." Ya'nî bu kitap hukemânın akvâli ile Hak Teâlâ hazretlerinin beyân buyurduğu nizâmdan bahs olunmak sûretiyle te'lîf olundu. Ve onun şânında ve hâlinde bir garâbet vardır. Ve o garâbet dahi bir takım hakāyıkın ibârede işâret sûretiyle ızhârıdır. Binâenaleyh onda ketm ve ifşâ memzûcdur. Bu kitabı, Zü'l-celâli ve'l-ikrâm hazretlerine karîb bulunan havâss kırâat ettiği vakit onda münderic olan işârât-ı zâhireyi anlar. Ve hazîz-i evhedde, ya'nî ma'lûmâtı esfel-i süflde, olan avâmın kırâat ettiği vakit, onda bulunan açık / bir yolu görür. Velhâsıl nâsın her bir tâifesi meşreblerine göre bir ilim hâsıl ederler. Ve o tasavvufun lübâbı, ya'nî içidir. Ve tasavvufun içi Allah Teâlâ hazretlerine sıdk ile teveccühdür. Ve bu kitap hazret-i şeref ve taattufu, taarrufun sebîlidir. Ya'nî esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhirde keyfiyyet-i zuhûrunu ve ahkâm-ı cârîyyesini ve a'tıyyât-ı esmâiyyeyi ve mezâhirde zâhir olanın kim olduğunu alâ-tarîkı't-teemmül ve't-tefekkür bilmenin ve anlamanın yoludur ki, bu taarruf sebebiyle gerek vâsıl ve gerek sâlik olanlar hubb-i ilâhîye kemâl-i hırs ile mütevessil olurlar. Vâsılların kāl-i hâli böyle olur:

بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت و اندران برگ ونوا خوش نالهای زارداشت
گفتمش درعین وصل این ناله وفریاد چیست گفت مارا جلوهٔ معشوق در این کار داشت

Ve sâliklerin makāli de şöyle olur:

فغان که در طلب گنج گوهر مقصود شدم خراب جهانی ز غم تمام ونشد

Bu kitaptan mâlik, ya'nî ashâb-ı hükm, ve memlûk, ya'nî tâbi'-i hükm olan kimseler, hazlarını alırlar. Ya'nî mâlik ne için hükm ettiğini ve memlûk ne için hükme tâbi' olduğunu bilir ve anlar. Ve bu kitap hakîkat-ı insâniyyeyi ve insanın sâir hayvânât üzerine sebeb-i tefevvukunu açık bir sûrette bildirir. Ve insan âlem-i muhît, ya'nî âlem-i melekût ve

mülkün hey'et-i mecmûası, cinsinden bir muhtasardır ve bir hülâsadır; ve o hey'et-i mecmûanın bir nümûnesidir. Zîrâ o insan kesîf ve basîtten mürekkebdir. Ve kesîfi âlem-i mülke ve basîtı melekûte mukābildir. İmkânda, ya'nî vücûdât-ı mümkine ve izâfiyye âleminde, onun evvel-i menşeinde ve mebâdîsinde, ya'nî onun ibtidâ-yı îcâdında, / kendisine mevdû' olmayan bir şey yoktur. Zîrâ ان الله خلق آدم على صورته ve ان الله خلق آدم على صورة الرحمن muktezâsınca Hak Teâlâ hazretleri Âdem'i bilcümle sıfât ve esmâsına mazhariyyet isti'dâdı ile halk eyledi. Çünkü "Allah" ve "Rahmân" isimleri birer ism-i câmi'dir. Nitekim buyrulur: قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ (İsrâ, 17/110). Binâenaleyh Âdem, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olan âlem-i kevnin hulâsası olduğundan onun câmi' olmadığı bir şey yoktur. İşte insan bu sebeple âkıbet gâye-i kemâl üzere bürûz ve zuhûr eyledi. Ve Celâl ve Cemâl arasındaki berzahlarda zâhir oldu. Zîrâ onun hakîkati vech-i Hak ve zât-ı mutlak olup aslâ hâlik değildir; bu ciheti Cemâl'dir. Ve taayyünü ise mâsivâ-yı Hak ta'bîr olunan vücûd-i izâfî olup hâliktir; ve vech-i Hakk'ın nikābıdır; bu ciheti de Celâl'dir. Binâenaleyh insan Cemâl ve Celâl beyninde berzahtır. Ve "berzah" iki cihete vechi olan şeye derler. Efrâd-ı insâniyyeden her bir ferd bu isti'dâd üzere mahlûktur. Fakat insân-ı kâmil bu hakîkati zevkan vücûdunda ârif olur. Ve insân-ı nâkıs ise cehli ve gafleti sebebiyle kendi kıymetini bilemeyip vücûdunda meknûz olan hazîneyi keşf edemez. İmdi bu kitabı kemâl-i tedebbür ile mütâlaa edenlerin füyûzât-ı ilâhiyyeye mazhariyetleri me'mûl-i kavîdir. Zîrâ cûdda buhl yoktur. Ve Cevâd-ı mutlak hazretleri dâimü't-tecellîdir. Ve onun kudret-i zuhûrunda aslâ acz mevzû'-i bahs olamaz. Abd kabûl-i tecellî isti'dâdını gösterdikten sonra füyûzât-ı ilâhiyye dâimâ hâzırdır. Bu hakîkat ukūl-i râciha sâhibleri indinde delîl ve burhân ile sâbit bir şeydir. Bu babdaki delîl ve burhân âlem-i kevnde hissen meşhûd olan tecelliyât-ı ilâhiyyedir ki, bu hakîkat âtîdeki beyitte tavzîh buyrulmuştur: / 40

Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nîsandan sadef dürdâne, efî semm kapar

Ve işte bunun için ba'zı eimme, ya'nî ekâbir-i muhakkıkînden ba'zıları, âlem-i imkânda bu hazret-i şehâdet mertebesinden ebda'ı yoktur, demişlerdir. Zîrâ âlem-i şehâdet gâyet bedî'un'n-nizâmdır; çünkü mazhar-ı Rahmân'dır. Ve tecellî-i rahmânîde Celâl ve Cemâl; ve halâvet ve merâret; ve gam ve şâdî; ve dıhk ve bükâ ilh... gibi ezdâd mümtezicdir. Binâenaleyh âlem-i şehâdet ecma'dır; âlem-i âhiret ise evsa'dır, ecma' değildir. Zîrâ mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye orada mümtezic olmayıp tefrîk edilmiştir. Ve bu âlem-i şehâdetin taayyünü zuhûrlarına müsâid

olmayan mezâhir-i cemâliyye ve celâliyye âlem-i âhirette zâhir olabilir. Nitekim buyrulur: فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (Şûrâ, 42/7). Mâdemki bu âlemde Celâl ve Cemâl mümtezictir, böyle olunca Allah Teâlâ hazretleri bizi ismet ile, ya'nî himâye-i cemâli ile ve hikmetin latîfi ile te'yîd eylesin! Zîrâ bu âlemde Hak sûretinde bâtıllar ve ilaç sûretinde zehirler vardır. Eğer ismet-i ilâhiyye olmazsa, Hakk'a teveccüh edeyim derken insan dalâlete düşer. İbâdet içinde dalâlete düşen bir çok âbidler vardır. Ve kezâ hikmetin âlem-i maddiyyâta taalluk eden kısımları vardır ki, evhâm ile meşûb olduğundan insanı ıdlâl eder. Fakat Hak Teâlâ hazretlerinin وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْراً كَثِيراً (Bakara, 2/269) buyurduğu hikmet vâridât-ı ilâhiyye cümlesinden olduğundan latîftir. İmdi bir kimse sıdk ile Hakk'a teveccüh ederse, feyyâz-ı ni'met ve vâsiu'r-rahmet olan Hakk'ın maddî ve ma'nevî ni'metleri ve füyûzâtı ve rahmeti o kimseye vâsıl olur. /

§ § §

TEMHÎD-İ KİTAP

§

§ Allah Teâlâ seni tâate muvaffak eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şef'iyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi. Binâenaleyh Vâhid, Ferd ismi sâbit oldu. Ve Seyyid abdden mütemeyyiz oldu.[11]

Ya'nî ey kāri', Allah Teâlâ seni tasavvufun lübbü olan bu hakāyıkı anlayıp hazm etmeğe ve bu fehm-i sahîh netîcesinde zevkan abdiyyetini müdrik olup o abdiyyetin îcâbâtı bulunan ma'rifetullâha ve tâate muvaffak eylesin! Zîrâ çok kimseler Hz. Şeyh-i Ekber'in beyân buyurduğu hakāyık ve maâriften ürküp onları inkâr ederler. Ve birtakım kimseler dahi anladıklarını zannedip îcâbât-ı abdiyyet olan tâatten inhirâf ile vâdî-i dalâlete düşerler. Bu hakāyık ve maârif kıldan ince ve kılıçtan keskin bir sırât-ı müstakîmdir. Tevfîk-i ilâhî rehber olmadıkça pây-i aklın kayması havfi bulunduğundan cenâb-ı Şeyh (ra) kārie duâ ettikten sonra buyururlar ki: **"Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şef'iyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi."**

Ma'lûm olsun ki, vücûd iki nevi'dir: Birisi "vücûd-i hakîkî," diğeri "vücûd-i izâfî"dir. Vücûd-i hakîkî bilcümle kuyûd ve izâfâttan münezzeh olup Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin künhüdür. Ve vücûd-i hakîkîyi idrâk mümkün değildir. Vücûd-i izâfî ise vücûd-i hakîkînin esmâsı ve sıfâtı / hasebiyle taayyün ve takayyüdünden ibâret olup bu vücûd idrâk olunur. Âlemin ve âlemdeki eşyânın vücûdu gibi. Onun için hadîs-i şerîfte لا تتفكروا فى ذات الله وتفكروا فى آلاء الله buyrulmuştur.

"Vücûd-i hakîkî" kendi mertebesinde esmâ ve sıfâttan ve bilcümle nuûttan mukaddes ve münezzeh zât-ı ahadiyyetten ibârettir. Vücûd-i hakîkînin, hakîkat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdete tenezzülü meşiyyet ile değildir; belki bu tenezzül onun iktizâ-yı zâtîsidir.

Meselâ hâl-i istiğrakta bulunan bir insanın hâl-i âgâhîye gelmesi kendisinin irâdesiyle değildir; belki onun iktizâ-yı zâtîsidir. Ve "mertebe-i vahdet" mertebe-i ulûhiyyet olup bu mertebe cemî'-i esmâ ve sıfâtı câmi'dir. Vücûd-i hakîkînin, bu mertebenin mâdûnunda olan "vâhidiyyet," "ervâh" ve "misâl" ve "şehâdet" mertebelerine tenezzülü meşiyyet iledir. Ve vahdet ve vâhidiyyet mertebelerine tenezzülde gayriyyet nisbeti yoktur. Gayriyyet nisbeti ile vücûdun zuhûru, mertebe-i ervâhdan başlar. Nitekim أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) hitâbı mertebe-i ervâhda vâkı' olmuştur. Ve Rab ile merbûb bu mertebede ayrılmıştır. İmdi vücûd-i hakîkî ahadiyyet ve vahdet ve vâhidiyyet mertebelerinde nisbet-i gayriyyetten münezzeh olan vitriyyetle, ya'nî teklik ile, münferiddir. Merbûbiyyetin tahakkuku nisbet-i gayriyyeti hâiz bulunan vücûd-ı izâfîye mütevakkıf olduğundan, vitr olan vücûd-i vâhid-i hakîkî bi't-tenezzül şef'iyyetle zâhir oldu. Ve bu tenezzül eltaf-ı latîf olan vücûd-i hakîkînin mertebe-i kesâfete tenezzülünden ibârettir. Nitekim Ebu'l-Hasen Gûrî hazretleri buyurur:

سبحان من لطف نفسه فسماه حقاً وكثف نفسه فسماه خلقاً

Ve Şeyh-i Ekber'in (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de buyurduğu:

سبحان من اظهر الا شياء وهو عينها

kelâmı da bu ma'nâdandır. Vücûdun mertebe-i ulûhiyyetten mertebe-i vâhidiyyete, ya'nî suver-i ilmiyye mertebesine; ve ba'dehû mertebe-i ervâha tenezzülü meşiyyetle olduğundan cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) "Allah Sübhânehû ve Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için / âlemi şef'iyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi" buyurur. Zîrâ vitriyyet, şef'iyyet ve infirâd kesret mukâbelesinde tahakkuk eder. Çünkü eşyâ zıddı ile inkişâf eder. İşte bu kesîr ve zevc görünen vücûdât-ı izâfîyye müvâcehesinde zât-ı ulûhiyyet için Vâhid ve Ferd isimleri sâbit olur. Ve Seyyid ile abd, ya'nî Mevlâ ile kul, yekdîğerinden temeyyüz eder. Vücûd-i hakîkînin ismi mertebe-i ulûhiyette "Seyyid" ve "Mevlâ"dır. Ve mertebe-i şef'iyyet olan ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde esmâsı hasebiyle taayyün ve takayyüd ettiği sûretlerde "abd"dir. Nitekim bu merâtibe işâreten Hz. Mısrî buyurur:

Bilinmez bî-nişânîdir, bulunmaz lâ-mekânîdir
Heman ancak sana kuldur, senin ehl ü ıyâlindir

Ve her mertebenin bir hükmü vardır. Şerîat mertebe-i abdiyyetin iktizâ-yı zâtîsi olduğundan ta'tîl-i şerîat, hakāyık ve maâriften cehildir ve zendakadır. "Seyyid" hakîkatiyle "abd"in "ayn"ıdır. Ve abd taayyünü ile Seyyid'in gayridir. Bunun misâl-i kevnîsi şöyledir: Buhar tekâsüf edince bulut olur. Ve bulut tekâsüf edince su olur. Ve su incimâden tekâsüf

edince buz olur. Buhar kendi hakîkatiyle buzun aynıdır; ve buz taayyünü ile buharın gayrıdır. Buhar her mertebeye tenezzül ve tekâsüf ettikçe başka bir isim ile müsemmâ olur. Ona bulut, su ve buz denemez. Ve bunların hakîkatleri müttehid olduğu halde kendilerine buhar denemez. Ve suyun hizmetini buz göremez.

§ Allah Teâlâ sizi nüfûsunuzun hakāyıkına vâkıf eylesin! Ve hikmetinin latîfinden ve san'atının garîbinden sizlere tevdî' buyurduğu şeye sizi muttali' kılsın! Allah Teâlâ'nın: وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَاراً وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (Ra'd, 13/3) **ya'nî "O Ilah Teâlâ arzı döşedi. Ve onda dağlar ve nehirler ve semerâtın her cinsinden yarattı. Ve onda iki kısım zevceyn yarattı. / Geceyi** 45 **gündüz ile örter. Muhakkak bunda tefekkür eden tâife için alâmetler vardır" kavl-i şerîfine vâkıf olduğun vakit, bu âyet hakkında fikir ve i'tibâra başladın. İnsanı cümle-i semerâttan gördün. Semerâtın nümüvvü gibi nemâ eder; ve onlardan alındığı gibi, ondan dahi fevâid ahz olunur. Ba'dehû insan o semerâtın naksı gibi naksa başlar. Ba'dehû onların ihtiyarlığı gibi ihtiyarlar. Ba'dehû onların ölmesi gibi ölür. İnsan o semârâtın tevlîdi gibi tevlîd eder. O semerâttan tohum alınır, zer' olunur, o semerâtının hâlinin misli oluncaya kadar. Onda onun gibi tâzesi hâdis olur. İmdi ba'zan onlardan ahz olunduğu gibi insandan dahi alız olunur. Ve ba'zan terk olunup bu semere-i muayyenenin nesli munkatı' olur. Kezâlik insan dahi tevâlüd ve tenâsülde bu şekl-i vâkı' üzeredir. Binâenaleyh biz ona bir şeceredir dedik. İmdi onun hemşîresi nerededir ki, onun sebebiyle fikren ve i'tibâren onun şef'iyyeti ve onun üzerine bu âyetin ıtlâkı sahîh olsun? Binâenaleyh biz insanda hikmet-i vücûdu ve onun sâir hayvan üzerine tafdîlini tetebbu' ettik. Ve esrârını ve hikmetini ve letâifini teftîş eyledik. Ve onları a'yâniyle âlem-i muhît-i ekberde kadem kadem gördük. Harfen harfen ve ma'nen ma'nen onun tekābülü zâil değildir. Biz gûyâ ki onu, o bulduk. Muhakkak âlem-i ekber-i muhît semere-i vâhidedir. Ve semere-i uhrâ ise insandır ki, âlem-i asğardır. Bunun üzerine Kitâb-ı âzîzden bir tenbîh aradık. Âyât-ı neyyirâta vâkıf olduk.** سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ (Zâriyât, 51/21), وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلا تُبْصِرُونَ (Fussılet, 41/53), أَفَحَسِبْتُمْ (Sâd, 38/27), وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلاً (Mü'minûn, 23/115), أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً (Talâk, 65/12) **o âyetlerdendir.**[12]

Hz. Şeyh (ra) âsâr-ı aliyyelerini mütâlaa eden teşnegân-ı hakîkate duâ edip / **"Allah Teâlâ sizi nüfûsunuzun hakāyıkına vâkıf eylesin!"** buyururlar. Zîrâ sâlik-i râh-ı hakîkat nefsini bilmedikçe Rabb'ini idrâk ede-

mez. Nitekim "Men arafe nefsehû fakad arafe Rabbehû" buyrulmuştur. Ve Hz. Şeyh "Men arafe nefsehû fakad arafe Rabbehû" kelâm-ı âlîsini müstakil bir risâlelerinde tefsîr ve îzâh buyurmuşlardır ki, bu risâleye *Risâle-i Ahadiyye* dahi tesmiye ederler. Ve hakîkat-i nefse vukûf, bir mürşid-i kâmilin tesliki ve sülûk esnâsında sâlike münkeşif olan ahvâlin tefhîmi ile mümkün olur. Ve bu bâbda tefekkür ve tedebbür sâlikin en mühim vazîfesidir.

Ve ikinci duâ olmak üzere de: **"Hikmetinin latîfinden ve san'atının garîbinden sizlere tevdî' buyurduğu şeye sizi muttali' kılsın"** buyururlar. Zîrâ kendi vücûdunu müdrik olan insan "Ben neyim?" diye düşünüğü vakit, kendisini sûret ile ma'nânın ictimâ'ından mürekkeb bulur. Ma'nâsı hayat, ilim, sem', irâde, kudret, kelâm ve tekvîn gibi bir takım sıfât-ı külliyye; ve sûreti de bu sıfâtın mezâhiri olan a'zâ ve cevârihidir. Zîrâ insanın sûret-i cismi olmasa hayat; ve kulağı ve gözü olmasa sem' ve basar denilen ma'nâlar zâhir olmaz idi. İmdi Hak Teâlâ'nın "hikmetinin latîfi" insana tevdî' buyurduğu bir takım maânî-i bî-nihâyedir. Ve "san'atının garîbi" dahi cisminin hey'et-i mecmûasıdır ki, her bir a'zâsını yerli yerinde halk etmiştir. İlm-i teşrîha ve ilm-i menâfi'i'l-a'zâya vâkıf olanlar onun garâibine hayran olurlar. İmdi sen Allah Teâlâ'nın sûre-i Ra'd'de vâkı' olan ... وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَ أَنْهَاراً (Ra'd, 13/3) kavl-i şerîfini okuyup ma'nâsına muttali' olduğun vakit, bu âyet-i kerîme hakkında tefekküre ve ibret almağa başladın. Zîrâ arz üzerinde mevcûd olan suver-i müteayyinenin kâffesi *arzın semerâtı* cinsindendir. Ve arzdan mahlûk olan insan dahi o semerâtın bir nev'-i mahsûsudur. Semerât nasıl neşv ü nemâ bulursa insan dahi öylece neşv ü nemâ bulur. Ve o semerâttan nasıl bir takım fevâid hâsıl olursa, insandan dahi / öylece fâideler ahz olunur. Ba'dehû o semerâta ârız olan noksan gibi, insana da noksan târî olur. Mürûr-i zamanla meyve nasıl buruşur, suyu çekilir ve ihtiyarlar ise, insan dahi öylece buruşur ve teni gevşer ve ihtiyarlar. Sonra da onun çürümesi ve ölmesi gibi ölür ve çürür. Ve kezâ insan, o semerâtın kendi mislini tevlîd etmesi gibi, alâ-tarîki't-tenâsül kendi mislini tevlîd eder. O semerâttan tohum ve çekirdek alınıp zer' olunduğu ve onun hâline müşâbih, onun gibi bir tâzesi peydâ olduğu gibi, insanın dahi nutfesinden kendi hâline müşâbih, onun gibi bir tâze insan zâhir olur. Ve kezâ semerâtın ba'zısının tohumu zer' olunmayıp terk olunduğu vakit nesli munkatı' olur. İnsanın dahi nutfesi erhâm-ı nisâya târî olmazsa nesli öylece munkatı' olur. İşte tevâlüd ve tenâsülde insan dahi şekl-i semerât üzere vâkı' olduğundan biz ona bir "şecere"dir dedik.

İmdi âyet-i kerîmede "İki kısım zevceyn yarattık" buyurulduğu cihetle onunla berâber bir anadan süt emen hemşîresini aramak lâzım geldi.

Zîrâ biz onun hemşîresini bulur isek, onun sebebiyle fikren ve i'tibâren onun çiftliği ve şef'iyyeti ve onun üzerine bu âyet-i kerîmenin ıtlâkı sahîh olur. İmdi onun hemşîresi nerededir? Onun hemşîresi âlem-i ekber-i muhîttir. Zîrâ âlem-i ekber-i muhit semere-i vâhidedir. Ve onun çifti olan semere-i diğer ise insandır ki, âlem-i asgardır. Çünkü biz insanda olan hikmet-i vücûdu, ya'nî keyfiyyet-i beyyinesini ve terkîbini; ve onda mündemic olup meşhûd ve mahfî olan havâssı ve onun ef'âl ve te'sîrâtını tetebbu' ettik. Bunların cümlesini akla hayret-bahş olan şeyler bulduk. Onda olan fazâilin başka mahlûkatta olmadığını gördük. Ve ehl-i hakîkat indinde sâbit olan esrârını ve hikmetini ve letâifini teftîş ettik. Ve insanda olan bu şeylerin aynını âlem-i ekber-i muhîtte kadem kadem gördük. Harfen harfen. ya'nî sûreten / ve ma'nen bunlar ale'd-devâm yekdîğerine tekâbül eder. Biz gûyâ ki âlem-i asğar olan insanı aynen âlem-i ekber-i muhît bulduk. Binâenaleyh "âlem-i ekber-i muhît = âlem-i sağîr-i insan" olmakla bunlar yekdîğerinin nazîri bulunan bir çift semere oldular. Bu tefekkür ve i'tibâr üzerine, acabâ bizim bu hükmümüze tevâfuk eden ve bu hakîkati bize tebyîn eden âyât-ı kur'âniyye var mıdır? diye teemmül ettik. Âtîdeki âyât-ı neyyirâta vâkıf olduk. وَ فِى اَنْفُسِكُمْ اَفَلا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/21). Bu âyât-ı kerîmenin birer birer tefsîri burada tatvîli mûcib olur. Yalnız ... يَتَنَزَّلُ الاَمْرُ بَيْنَهُنَّ âyet-i kerîmesini tefsîr etmek tavzîh-ı maksada kifâyet eder. Âyet-i kerîmenin tamâmı budur: اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰاتٍ وَ مِنَ الاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (Talâk, 65/12). Ya'nî "Hâlik-ı Zü'l-celâl hazretleri öyle Allah'dır ki, yedi semâvâtı ve arzdan dahi onların mislini yarattı. Onların mâbeynine emr tenezzül eyledi. Tâ ki Allah Teâlâ'nın her şeye kādir olduğunu bileler."

Ma'lûm olsun ki, yedi semâ ile arzın hey'et-i mecmûası bizim manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl etmektedir. Bunların hey'et-i mecmûası âlem-i ekber-i muhîttir. Bu hey'et-i mecmûa vücûd-i mutlakın delîli ve âyeti olan semere-i vâhidedir. İmdi Hak Teâlâ hazretleri bu semere-i vâhidenin mislini arzdan halk buyurdu ki, o da âlem-i sağîr olan insandır. Ve insan vücûd-i mutlakın kemâl-i celâ ve isticlâsı için bir mir'ât-ı tâm olmak üzere yaratılmıştır. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu babdaki tafsîlâtı *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Âdemî**'de beyân buyurmuşlardır. Binâenaleyh insan sıfât-ı ilâhiyye üzere mahlûktur. Ve "hayat"tan sonra sıfât-ı ilâhiyyenin efdali "ilim"dir. İnsan-ı kâmilde zâhir olan nisbet-i ilmin derecesi ferd-i âferîdede yoktur. Onun için âyet-i kerîmede لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (Talâk, 65/12) buyurulmuştur. Zîrâ insan ma'rifet-i ilâhiyye için yaratılmıştır. Ve ma'rifetin müstenedün-ileyhi ilimdir. İlimsiz / ma'rifet mutasavver değildir. Ve mâdemki âlem-i ekber-i muhît vücûd-i mutlaktan zâ-

hir olan bir semeredir; ve âlem-i sağîr olan insan dahi o âlem-i ekberden sudûr eden bir semeredir; binâenaleyh her ikisinin arasında revâbıt-ı şuûniyye olacağı derkârdır. يَتَنَزَّلُ الاَمْرُ بَيْنَهُنَّ (Talâk, 65/12) kavl-i şerîfiyle bu revâbıta işâret buyrulur. İşte âyât-ı neyyirâttan olan bu âyet-i kerîme insanın âlem-i ekber-i muhîtin misli ve onun çifti olarak arzdan mahlûk olduğunu ve aralarında revâbıt-ı şuûniyye bulunduğunu tebyîne kâfîdir./

§ İmdi biz Allah Sübhânehû hazretlerine, ilhâm eylediği şey üzerine hamd eyledik. Ve muhakkak bizim ilmimiz bilir olmadığımız şey idi. Allah Teâlâ senin basîretini nurlandırsın! İmdi sen âlem-i ekberde müteferrik olan şeye nazar et! Mülk ve melekût cinsinden onu âlem-i insânîde bulursun. Hattâ sana âlemde nemâ misli zâhir olduğu vakit, onu insanda bulursun. Kıl ve tırnak ve bunun müşâbihi... Ve âlemde nasıl ki tuzlu ve tatlı ve zü'âk ve acı su varsa, bu insanda da mevcûddur. İmdi tuzlu su onun iki gözlerinde; ve zü'âk burnunun deliklerinde; ve acı su kulaklarında; ve tatlı su ağzındadır. Ve âlemde nasıl ki toprak ve su ve havâ ve ateş varsa, bunlar ayniyle insanda da vardır; ve onlardan mahlûktur. Ve Hakîm Sübhânehû hazretleri Kitâb-ı azîzde ona tenbîh buyurur. Ve o Hak Teâlâ'nın هُوَ الَّذى خَلَقَكُمْ مِنْ تُرابٍ (Mü'min, 40/67) **kavl-i şerîfidir. Ve diğer bir mahalde de** وَلَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طِينٍ (Mü'minûn, 23/12) **buyurur. Ve o suyun ve toprağın imtizâcıdır. Sonra, ismi Celîl olan Hak Teâlâ** مِنْ حَمَأٍ مَسْنُونٍ (Hicr, 15/26, 28) **ya'nî "Yıllanmış çamurdan" buyurdu. Ve o müteğayyiru'r-rîhdir. O da onda olan cüz'-i havâîdir. Ba'dehû** خَلَقَ الاِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخّارِ (Rahmân, 55/14) **buyurur. Ve o cüz'-i nârîdir. Ve işte bu Hak Sübhânehû ve Teâlâ cânibinden bir hikmettir. O dilediği şeyi halk eder. Ve o Alîmü'l-Kadîr'dir. Ve âlemde şimâl ve cenûb ve sabâ ve debûrdan ibâret nasıl ki dört rüzgâr varsa, insanda dahi câzibe, mâsike, hâzıme ve dâfi'adan ibâret olan dört kuvvet vardır. Ve âlemde nasıl ki sibâ' ve şeyâtîn ve behâim varsa, insanda da iftirâs ve taleb-i kahr ve galebe ve gazab ve hıkd ve hased ve fücûr ve ekl ve şürb ve nikâh ve temettu' vardır. Nitekim Hak Teâlâ (azze ve celle) buyurur:** يَتَمَتَّعُونَ وَ يَأْكُلُونَ كَما تَأْكُلُ الاَنْعامُ وَالنّارُ مَثْوىً لَهُمْ (Muhammed, 47/12). **Ve âlemde nasıl ki melâike-i berere-i sefere var ise, insanda dahi tahâret ve tâat ve istikâmet vardır. Ve âlemde nasıl ki ebsârda zâhir ve hafî olan şeyler varsa, insanda da zâhir ve bâtın vardır ki, âlem-i his ve âlem-i kalbdir. İmdi onun zâhiri mülk ve bâtını melekûttur. Ve âlemde nasıl ki semâ ve arz var ise, insanda da ulüvv ve süfl vardır. Âlem üzerinde bu i'tibâr dâhilinde yürü! Sahîh olan bir nüsha-i ilâhiyye bulursun ki, bir harfi muhtell ve bir ma'nâsı nâkıs değildir. Ezel mukâbilinde onu ebedin gayri bul-**

mazsın. Zîrâ o şer'an taraf-ı âharı gayr-i mütenâhî olandır. Ve Allah (azze ve celle) hazretlerinin ilm-i kadîmi onun ibkāsıyla sebk eyledi.[13]

Âlem-i ekberin misâli olarak arzdan mahlûk olan insân-ı kâmil sıfât-ı ilâhiyyeden olan / ilmin mazhar-ı etemmi olmakla mümtâz olduğu için, cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra): **"İmdi biz Allah Teâlâ hazretlerinin ilhâm eylediği şey, ya'nî ilim üzerine, hamd eyledik. Ve muhakkak bizim ilmimiz bizim bilmediğimiz şey idi ki, Hak Teâlâ onu bize ilhâm eylediği için bilir olduk"** buyurur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَما أُوتيتُمْ منَ العلمِ الاّ قَليلاً (İsrâ, 17/85). Hz. Şeyh-i Ekber'in şeyhi Ebû Medyen Mağribî (ra) bu âyet-i kerîmenin ma'nâsında buyurmuştur ki: "Bu az olan ilmi dahi bize Hak Teâlâ vermiştir; o da bizim değildir, belki bizde âriyettir. Ve o ilmin çoğuna dahi vâsıl olmadık. Binâenaleyh biz ale'd-devâm câhilleriz." İmdi, mâdemki ilm-i kalîl dahi Hak Teâlâ'nın ihsânıdır, bunun için cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitabın kāriine duâ edip **"Allah Teâlâ senin basîretini nurlandırsın!"** buyurur. Zîrâ ilim nûrdur. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, ilim dahi öylece hakāyık-ı eşyâyı dîde-i bâsîrete ızhâr eyler. Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ilmi nûr ile tavsîf edip أَوَ مَنْ كانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْناهُ وَجَعَلْنا لَهُ نُوراً يَمْشي بِهِ فِي النّاسِ (En'âm, 6/122) buyurur. Ya'nî "Bizim ilm ile ihyâ ettiğimiz kimse ölü müdür ki, biz onun için ilmi bir nûr kıldık; nâs arasında onunla meşy eder." Binâenaleyh sen basar-ı basîret ile âlem-i ekberdeki eşyâ-yı mütenevviaya nazar et! Gerek mülk, ya'nî zâhir, ve gerek melekût, ya'nî bâtın, cinsinden olmak üzere onu âlem-i insânîde bulursun. Hattâ âlemde neşv ü nemâ bulan nebâtât misillu, vücûd-i insânîde dahi neşv ü nemâ bulan kıl ve tırnak gibi şeyler vardır.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) çeşm-i zâhir ile vehleten idrâk olunabilecek şeyleri misâl olarak îrâd buyurmuş ve bunları kārie nümûne olmak üzere göstermiştir. Yoksa keşfiyyât-ı fenniyye-i ahîre netîcesinde bunun gibi binlerce misâl îrâdı mümkündür. Ezcümle arz üzerinde irili ufaklı lâyuad ve lâ-yuhsâ hayvânât madde-i arzıyyeden tekevvün edip neşv ü nemâ bularak taayyüş eder ve ölür. Ve kezâ insanın vücûdunda dahi / onun mâdde-i vücûdundan lâ-yuad ve lâ-yuhsâ hayvânât-ı hurde-bînî böylece tekevvün ve taayyüş edip ölür. Ve küre-i arz üzerinde tuzlu ve tatlı ve zü'âk, ya'nî tatsız, ve acı su olduğu gibi bunların nazîri insanda da vardır. Tuzlu su gözlerinde; ve tatsız su burnunda; ve acı su kulaklarında; ve tatlı su ağzında bulunur. Ve kezâ arzda toprak ve su ve havâ ve nâr olduğu gibi bunlar ayniyle insanda da vardır; ve onlardan yaratılmıştır. Ve her şeyi yerli yerinde tertîb eden Hak Sübhânehû hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de ona işâret buyurmuştur. Ve o işâret dahi Hakîm-i mutlak olan Hak Teâlâ'nın هُوَ الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرابٍ (Mü'min, 40/67) ya'nî

"Allah sizi topraktan yarattı" kavl-i şerîfidir. Ve Kur'ân-ı Kerîm'in diğer bir mahallinde de وَلَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ (Mü'minûn, 23/12) ya'nî "Biz insanı çamur cinsinden olan sülâleden yarattık" buyurur. Ve çamur su ile toprağın imtizâcından husûle gelir. Bundan sonra Celîlü'l-isim olan Hak Teâlâ اِنِّى خَالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَأٍ مَسْنُونٍ (Hicr, 15/28) ya'nî "Ben yıllanmış çamur cinsinden olan salsâlden beşerin Hâlik'ıyım" buyurur. "Hame-i mesnûn", üzerinden seneler geçmiş ve rîhı müteğayyir olmuş çamur ma'nâsınadır ki, ehl-i fen indinde mürekkebât-ı fahmiyyeden ibârettir. Çamurun havâ-yı nesîmî ile imtizâcından tekevvün eder. Bununla ondaki cüz'-i havâî ve gâzîye işâret buyrulur. Ya'nî su ile toprak ba'de'l-imtizâc senelerce havâ-yı nesîmîye ma'rûz kalmış ve havâ ile imtizâc ederek bu çamur kokmuş bir hâle gelmiştir. Ve ondaki cüz'-i havâ hâmız-ı fahmdır. Ondan sonra da خَلَقَ الاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ (Rahmân, 55/14) buyurur. Ya'nî su ile imtizâc edip kokmuş bir çamur hâline gelmiş olan salsâl, ki mürekkebât-ı fahmiyyeden ibârettir, harâret-i şems ile "fahı-hâr," ya'nî "çömlek yaptıkları çamurun kurusu" gibi, kurumuş bir hâle geldikten sonra وَبَدَأَ خَلْقَ الاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوَّاهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ (Secde, 32/7-9) ya'nî "Hak Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı. / Ba'dehû onun neslini mâ'-i mehînden, ya'nî za'îf sudan, ibâret olan nutfeden kıldı. Ba'dehû onun sûretini tesviye edip kendi rûhundan ona nefh eyledi" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan istihâlât dâiresinde insanı yarattı ki, bu istihâlât evvelen cemâd, sâniyen nebât, sâlisen hayvân ve râbian insan mertebelerinden ibârettir. Ve Hak Teâlâ'nın insanı böyle istihâlât dâiresinden geçirerek halk etmesi onun cânibinden bir hikmettir. Ve o hikmet dahi budur ki, vücûd-i latîf-i hakîkî zuhûr-i zâtîsinin muktezâsı olarak her bir mertebeyi zevk-i şuhûdî ile kat' etmek sûretiyle mertebe-i insâna tenezzül etmiştir. Ve o her mertebenin ahvâlinden habîrdir. Ve hibret ilm-i zevkîdir. Nitekim buyurur: أَلاَ يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (Mülk, 67/14). Ve bu tenezzül ve zuhûr mertebe-i ulûhiyyetten i'tibâren meşiyyet ile olduğu için Cenâb-ı Şeyh (ra) "O dilediği şeyi halk eder" buyurur. Ve emr-i zuhûra meşiyyet taalluk edince, ba'dehû sıfat-ı Kudret'in taalluku lâzım geldiğinden ve merâtibde zuhûr hibreti, ya'nî ilm-i zevkîyi, mûcib bulunduğundan **"Ve O Alîmü'l-Kadîrdir"** buyurur.

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) âlem-i ekberde olan şeyleri bir takım misaller ile insana tatbîk ettikten sonra buyururlar ki: **"Âlem üzerinde bu i'tibâr dâhilinde yürü; sahîh olan bir nüsha-i ilâhiyye bulursun ki, bir harfi muhtell ve bir ma'nâsı nâkıs değildir."** Ya'nî âlem ile Âdem'i mukâyese husûsunda içinde yaşadığın âlem-i kevne dâimâ nazar-ı ibretle bak! Ah-

vâl ve şuûnât-ı âlemi, kendindeki ahvâl ve şuûnâta tatbîk et! Âlemi ve âdemi birer nusha-i ilâhiyye bulursun ki, yukarıda tafsîl olunduğu üzere insan âlemin çiftidir ve onun nazîridir. Âlemde ne varsa, onun nazîri âdemde dahi tamâmen mevcûddur. Bir harfi bozuk ve bir ma'nâsı eksik değildir. **"Ezel mukābilinde onu ebedin gayri bulmazsın."**

Ma'lûm olsun ki, bir "ezelü'l-âzâl" bir de "ezel" vardır. "Ezelü'l-âzâl" mertebe-i ahadiyyettir. Zîrâ vücûdun bundan yukarı bir mertebesi yoktur. Ve cemî'-i merâtib bu mertebenin mâdûnudur. Ve "ezel" a'yân-ı sâbite âlemidir ki, / vücûdun mertebe-i vâhidiyyete tenezzülünde sâbit olur. 55
Ve cemî'-i hakāyık-ı eşyâ, ya'nî eşyânın suver-i ilmiyyesi, bu mertebede yekdîğerinden mütemeyyiz olur. İmdi bu hakāyıkın sübûtundan sonra onlar için bi'l-külliye in'idâm ve yekdîğerinden adem-i temeyyüz hâli yoktur. Zîrâ a'yân-ı sâbite âleminden sonra bu a'yân vücûdun her bir mertebesinde ve her bir mevtında bir kisve-i taayyün ile zâhir olurlar. "Ervâh" mertebesinde cevâhir-i mücerrede sûretinde; ve "misâl"de suver-i hayâliyyede; ve "âlem-i şehâdet"te suver-i unsûriyyede; ve sûret-i unsuriyyenin infisâhından sonra da suver-i berzahiyyede; ve ondan sonra, neş'e-i rûhâniyye gâlib olmak üzere suver-i cismâniyye-i uhreviyyede, ya'nî ba's ve haşr ve a'râf ve cennet ve cehennem mevtınlarında, bu mevâtının îcâbâtına göre verilen bir kisvede zâhir olurlar ki, şerîat cennet ve cehennem-i cismânînin hulûd ve ebediyyetini haber verir. Binâenaleyh bu mukaddemâta muttali' olduğun vakit, sen âdemi ezelin mukābilinde ebedin gayri bulmazsın. Zîrâ Allah Teâlâ hazretlerinin ilm-i kadîmi, ki a'yân-ı sâbite o ilm-i kadîmin suver-i tafsîliyyesinden ibârettir, bu hakāyıkın cemî'-i merâtib ve mevâtında ibkālarıyla sebk eyledi; ya'nî Hak ilm-i ezelîsinde onların ibkāsına ve taraf-ı âharlarının gayr-i mütenâhî olmasına hükm etti.

§ **Abd der ki, mutasavvife (rızvânullâhi aleyhim) hazarâtının âdeti bu nazar ve i'tibârda, beynlerinde ednâ müşâbehet ve eyser-i sıfat sebebiyle istiârât ve mecâz cinsinden Arab'ın kelâmlarındaki mecrâsında cârî oldu. Ve Kur'ân'da bu kabîlden çoktur. Zîrâ Kur'ân lügat-i arab üzerine geldi. Nitekim (Sav) Efendimiz** انا انزل القرأن بلسانى لسان عربى مبين **ya'nî "Kur'ân benim lisânımla nâzil oldu ki, mübîn olan / arabî lisânıdır" buyurdu. Ve onun misâli Hak Teâlâ'nın** وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْباً (Meryem, 19/4) **ve** كَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ (İbrâhîm, 14/18) **ve** كَسَرابٍ بِقِيعَةٍ (Nûr, 24/39) **ve** كَمَثَلِ صَفْوانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ (Bakara, 2/264) **ve** جِداراً يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ (Kehf, 18/77) **ve** وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيها وَالعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنا فِيها (Yûsuf, 12/82) **ve** فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ (A'râf, 7/143) **kavlidir. Allah Teâlâ onlardan râzî olsun! Sûfiyye i'tibâr-**

larında bu tarîk üzere devâm etti. İmdi biz mukaddemâ zikr olunduğu üzere, insan hakkında âlimin nasıl nazar eylediğini, sana telhîs ve takrîb ederiz. Ve bu, senin mevcûdâttan, senden hâriç olan şeye nazar etmendir. Vaktâki senin gözün her hangi bir mevcûd üzerinde o mevcûda gâlib olan sıfat üzerine vâkı' oldu ki, o sıfat sebebiyle meşhûr oldu. Ve vaktâki ondan haber veren ve ona delâlet eyleyen bu sıfatı ârif oldun, gerek onun sıfat-ı nefsiyyesi olsun ve gerek onun üzerine gâlib olan sıfat olsun... Ba'dehû bu sıfata ayniyle nazar edersin, lâ-mahâlete onu insanda bulursun. İmdi ondan insana gidilir. Bu sıfatın müşâhedesi onun sıfatı olan bir isimdir. Belâdet gibi ki, o hımâr üzerine gâlibdir. Hayvandan onun gayrisinde yoktur. İmdi biz onu "belîd" olarak gördüğümüzde, insan hakkında, hımârdır, deriz. Yâhut onu şedîden tâlib-i iftirâs gördüğümüzde, arslandır, deriz. Ve bu nazarın misli kezâlik esrâr-ı şerîfe hakkında da vardır. Meselâ şems ve kamere nazar edersin. Şemsi rûh ve kameri nefis için yaparsın. Ve bunun beyânı budur ki, bu kitab dâhilinde îrâd olunan şey hasebi üzere, nefis kemâl ve noksan sâhibidir. Onun kemâli akıl ve ilim iledir. Ve noksânı cehil ve şehevât iledir. Ve nitekim kamerin noksânına arz sebep olur. Ve o, âlemden esfel olandır. Kezâlik nefsin noksânı ancak irtikâb-ı şehevâttandır. Ve onun mahalli esfel-i sâfilîndir. Ve arz nûr-i şems ile parladığı gibi / ecsâm dahi, nûr-i rûh ile parlar. İmdi bunun emsâline varıncaya kadar, eşyâyı olduğu hâl üzere keşf edersin. Bu, zikri uzun olan şeydir.[14]

"Abd der ki" ta'bîriyle Hz. Şeyh (ra) kendi nefs-i şerîflerine işâret buyurur. Zîrâ ehl-i tasavvufun en son makāmı "Abdullâh" olmaktır. Ve taallukāt-ı zâhiriyye ve bâtınıyyeden kurtulmadıkça "Abdullâh" olmak mümkün değildir. Ve insan, kalbinin taalluk eylediği şeyin abdidir. Kalbinde hubb-i nefs olanlar "abdü'n-nefs" ve hubb-i mâl olanlar "abdü'l-mâl" ve hubb-i câh olanlar "abdü'l-câh"dır. Sâirlerini de buna kıyâs et! Beyt:

تا سر موئی تعلق هست محرومی بجاست هر که این زنار دارد در حرم نامحرم است

Tercüme: "Bir kıl ucu kadar taalluk olursa mahrûmluk becâdır. Her kimin bu zünnâr-ı taalluku varsa, harem-i ilâhîde nâ-mahremdir." İşte bu sebeple şân-ı âlîlerinde مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17) buyrulan (Sav) Efendimiz hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ (İsrâ, 17/1) ve أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ve تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ (Furkān, 25/1) buyrulmuştur. Ve Hz. Şeyh (ra) "Abd der ki" ta'bîriyle kendilerinin مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17) vasfında (Sav) Efendimiz'in vârisi olduğuna işâret buyururlar. Ve diğer taraftan dahi yukarıda **"Allah Sübhânehû ve**

Teâlâ zât-ı sübhânîsi vitriyyetle münferid olmak için âlemi şef'iyyet içinde ibrâz etmek murâd eyledi. Binâenaleyh Vâhid, Ferd ismi sâbit oldu; ve Seyyid abdden mütemeyyiz oldu" ibâresinde beyân / buyurdukları ma'nâyı ihtâr ederler. Ya'nî abd-i mahz-ı ilâhî olan bu kitabın müellifi der ki: Allah Teâlâ cümlesinden râzî olsun, mutasavvife hazarâtının âdetleri bu nazar ve i'tibârda, ya'nî âlem ile âdeme nazar etmekte ve bu nazar netîcesinde ibret almakta, Arab'ın kelâmlarında riâyet ettikleri mecrâda cârî oldu. O mecrâ da budur ki, Araplar az bir müşâbehet ve cüz'î bir sıfat sebebiyle kelâmlarında istiâre ve mecâz isti'mâl ederler. Ve Kur'ân'da bu kabîl istiâre ve mecâz çok isti'mâl buyrulmuştur. Çünkü Kur'ân lisân-ı arabî üzere nâzil oldu. Ve âdet-i Arab, kelâmda istiâre ve mecâz isti'mâli olduğundan Kur'ân'da da bu âdete riâyet buyruldu. Kur'ân'daki misâllerden birisi sûre-i Meryem'de vâkı' وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا (Meryem, 19/4) ibâresidir. Zekeriyya (as)'dan naklen buyrulur ki "Baş ihtiyâr olarak işti'âl eyledi." Bundan "saçlarım ağardı" ma'nâsı murâd olunur. Saçların ağarması nârın işti'âline teşbîh olunmuştur. Vech-i şebeh beyazlıktır. Bu ise ednâ bir müşâbehettir.

Ve diğer bir misâl, وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمالُهُمْ كَسَرابٍ بِقيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ ماءً (Nûr, 24/39) âyet-i kerîmesidir ki sûre-i Nûr'da vâkı'dir. Ma'nâsı "Küfr edenlerin amelleri çöllerdeki serap gibidir ki, susayan kimseler onu su zannederler" demektir. Burada a'mâl-i küffâr "serâb"a teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebeh ümmîd-i istifâdedir. Zîrâ susamış olan kimse sudan istifâde umar; ve küffâr da amellerinden istifâde ümîd ederler. Serâbı su zannedip ondan istifâde ümîd edenlerin amelleri nasıl boşa çıkarsa, amellerinden istifâde me'mûl eden küffârın ümîdleri dahi öylece boşa çıkar.

Ve diğer misâl, sûre-i İbrâhîm'de vâkı' / مَثَلُ الَّذينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمالُهُمْ كَرَمادٍ 60
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فى يَوْمٍ عاصِفٍ لا يَقْدِرُونَ مِمّا كَسَبُوا عَلى شَىْءٍ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعيدُ (İbrâhîm, 14/18) âyet-i kerîmesidir. Ma'nâsı "Münkirlerin a'mâl-i hayriyyeleri fırtınalı günde külün rüzgâr ile savrulmasına benzer ki, hiç bir şey kazanamazlar. O sa'y, baîd şaşkınlıktır." Bu ibârede a'mâl-i hayriyye-i küffâr savrulan küle teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebeh eserin adem-i bakāsıdır. Zîrâ rüzgâr ile külden eser kalmadığı gibi fırtınaya teşbîh buyrulan küfr ile kül gibi olan a'mâl-i hayriyyeden eser kalmaz.

Ve diğer misâl, sûre-i Bakara'da vâkı' يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تُبْطِلُوا صَدَقاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَ الاَذى كَالَّذى يُنْفِقُ مالَهُ رِئاءَ النّاسِ وَلا يُؤْمِنُ بِاللّهِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوانٍ عَلَيْهِ تُرابٌ (Bakara, 2/264) âyet-i kerîmesidir. Ma'nâsı "Ey mü'minler, malını nâsa gösteriş olarak infâk eden ve Allâh'a ve yevm-i âhirete îmân etmeyenler gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle ibtâl etmeyin!

Onun misli, düz kaya üzerindeki toprağa benzer." Bu ibârede sadaka-i bâtıle düz kaya üzerinde bulunan toprağa teşbîh buyrulmuştur. Vech-i şebeh düz kaya üzerindeki toprakta zirâat ve istifâde olunamamasıdır. Zîrâ biraz şiddetli yağmur gelse toprakları süpürür, düz kaya kalır. Ekilen tohumlar da berâber zâyi' olur. Binâenaleyh sadaka-i bâtıle ile böyle bir toprak üzerine zirâat beyhûde bir ameldir.

Ve diğer misâl, sûre-i Kehf'de vâkı' فَوَجَدُوا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ (Kehf, 18/77) âyet-i kerîmesidir. Ma'nâsı "Mûsâ ile Hızır (aleyhime's-selâm) orada bir duvar buldular ki yıkılmağı murâd eder." İrâde akıl sâhiblerinde olur. Duvarda ise akıl yoktur. Binâenaleyh hakîkatte yıkılmağı murâd etmez. Burada duvarın meyli bi'l-irâde meyl eden insanın meyline teşbîh buyrulmuştur. Zikr-i mahall irâde-i hâl kabîlinden mecâz-ı mürseldir; veyâhut istiâre vardır. /

Ve diğer misâl, sûre-i Yûsûf'ta vâkı' وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا (Yusûf, 12/82) âyet-i kerîmesidir. Ma'nâsı "Bizim içinde bulunduğumuz karyeye ve bizimle berâber olan kāfileye sor!" demektir. Karye ve kāfile lafızları mücâveret alâkasıyla mecâz-ı mürseldir. Karye ve kāfileye mücâvir olan kimselerden sor, demek olur.

Ve diğer misâl, sûre-i A'râf'ta vâkı' فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ (A'râf, 7/143) âyet-i kerîmesidir. Ya'nî "Vaktâki onun Rabb'i dağa tecellî buyurdu" demektir. Halbuki dağın rü'yetullâha kudreti yoktur. Ve rü'yeti taleb eden Mûsâ (as) idi. Ve tecellî dahi dağ için değil, Mûsâ (as) için idi.

Velhâsıl Kur'ân-ı Kerîm'de böyle istiâre ve mecâz tarîkıyle pek çok beyânât-ı aliyye mevcûddur. Allah râzî olsun, sûfiyye hazarâtı da kelâmlarında böyle istiârât ve mecâz isti'mâl etmekte devâm etti. İmdi biz yukarıda فانظر نور الله بصيرتك الى ما تفرق من العالم الاكبر تجده فى العالم الانسانى ibâresinden i'tibâren fakîh ve mütefattın ve reşîd olan bir âlimin insan hakkındaki nazarı nasıl olduğunu sana telhîs ve takrîb edip deriz ki: Bu nazar, senin muhîtinde ve senin vücûdunun hâricinde bulunan mevcûdâttan bir şeye nazar etmendir. Vaktâki senin gözün senden hâriç olan her hangi bir mevcûd üzerinde o mevcûdun kendisine gâlip ve iştihârına sebep olan bir sıfat üzerine vâkı' olur; ve vaktâki o mevcûddan haber veren ve o mevcûda delâlet eden bu sıfatı bilirsin; o sıfat, ister onun sıfat-ı nefsiyyesi olsun, arslandaki yırtıcılık gibi; ister onun üzerine gâlip olan sıfat olsun, hımârdaki belâdet gibi, sen o mevcûddaki sıfata ayniyle nazar ettiğin vakit, onu şübhesiz insanda bulursun. O mevcûddan insana intikāl olunur. Ve insanda bu sıfatın müşâhedesi / bir isimdir ki onun sıfatıdır. Zîrâ isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır. Binâenaleyh isim

sıfat ile zâhir olur. Meselâ belâdet sıfatı eşek üzerine gâlibdir. Onun gayri olan hayvanlar üzerine bu sıfat gâlib değildir. Biz insanda belâdet sıfatını gördüğümüz vakit, ona "belîd" tesmiye ederiz. Ve bu sıfat-ı belâdetten dolayı, belîd ismiyle müsemmâ olan hımâr olduğu için, mevcûdâttan bir mevcûd olan hımârdan insana intikāl olunarak insan hakkında da, "eşek" deriz. Yâhut insanı şedîden tâlib-i iftirâs gördümüzde, bâlâdaki esbâba binâen "arslan"dır deriz. Bu nazar mevcûdât-ı hasîse de böyle olduğu gibi esrâr-ı şerîfe hakkında da vardır. Meselâ güneşe ve aya nazar edersen "güneş"i insanın bir sırr-ı şerîfi olan "rûh"a ve "ay"ı da "nefs"e teşbîh edersin. Vech-i şebeh budur ki, bu kitapta verilen îzâhât mûcibince, nefis hem kemâl ve hem de noksân sâhibidir. Nefsin kemâli akıl ve ilim iledir. Ve noksânı da cehil ve şehevât iledir. Nitekim vakt-i husûfta kamerin noksânî-i ziyâsına arz sebep olur. Zîrâ erbâb-ı ilm-i hey'et indinde ma'lûm olduğu üzere husûf, cirm-i arzın cirm-i şems ile cirm-i kamer arasına duhûlüyle zıll-i arzın sath-ı kamere düşmesi sebebiyle vâkı' olur. Ve kezâ ay evvelen hilâl olur, sonra tedrîcen bedir hâline gelir. Ba'dehû gittikçe noksâna meyl eder. Halbuki ay dâimâ güneşe mukābil olup bedir hâlini muhâfaza eder. Velâkin arzın mihverinde devrânı hasebiyle muhtelif vaziyetler iktisâbından dolayı ay böyle eşkâl-i nâkısa ve kâmilede görünür. Gerçi ayın arz etrâfında devrânı da müessir ise de, Hz. Şeyh-i Ekber'in maksad-ı âlîleri arzın te'sîrini beyân buyurmaktır. Ve husûfta arzın te'sîr-i müstakılli derkârdır.

/ Ve arz "ahadiyyet" ve "vahdet" ve "vâhidiyyet" ve "ervâh" ve "misâl" âlemlerine nazaran "âlem-i şehâdet" mertebesinde vâkı' olup esfel-i sâfilîndir. Kezâlik nefsin noksanı ancak irtikâb-ı şehevâttandır ki, onun mahalli esfel-i sâfilîn olan âlem-i şehâdettir. Zîrâ ervâh şehevâttan pâk ve mutalıhardır. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*te buyrulur:

جامه ازتن جان زتن آگاه نیست در دما غش جز غم الله نیست

Tercüme: "Elbise bedenden ve can dahi tenden âğâh değildir. Rûhun dimâğında Allah gamından başka bir şey yoktur."

İmdi arz-ı süflî şems-i ulvînin nûru ile parladığı gibi, âlem-i süflîden olan ecsâm-ı kesîfe dahi, âlem-i ulviden olan rûhun nûruyla parlar. Binâenaleyh sen kemâl-i fıtnat ile bunun emsâli olan eşyâ-yı hasîse ve şerîfeye bu nazar ile bakarsan o eşyâyı olduğu hâl üzere keşf edersin. Bunları birer birer ta'dâd ve insana tatbîk ederek tafsîl etmek pek uzundur.

§ Müellif der ki, biz ale'l-ıtlâk cemî'-i esrâr-ı âmme ve hâssada, iki nüsha mukābilinde âlem-i ekber ve asğarı almak murâd ettiğimizde bunun uzayacağını gördük. Halbuki bizim garazımız ulûmdan âhirette

65 **necâta îsâl eden şeydir. Zîrâ dünyâ fânî ve münderistir. / Böyle olunca biz kendisinde necât olan emre geçtik. Ve kitabımızda beyân ettiğimiz murâd onunla berâber gider. Ve o da budur ki, biz insana nazar ettik; onu mükellef olarak va'd ve va'îd arasında müsahhar bulduk. Binâenaleyh bizim sa'yimiz onunla va'îd olunduğu şeyden onun necâtı ve Allâh'ın va'dine tahlîsi hakkındadır. Böyle olunca onun üzerine âlem-i ekberden mîzân ikâmesine hâlen muztar kaldık. Âlem-i kebîrden nerede hitâbdan ve va'd ve va'îdden hikmet zâhir olduğunu söyledik ise, biz bunu hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin emir ve nehyi hazretinde gördük. Binâenaleyh biz halîfeyi, kendisinde hikmeti ve âsâr-ı esmâyı zâhir olur ve onun iki eli üzerinde Bârî Teâlâ için mahlûk olan ekser-i mükevvenâtı münfail olur bulduk. Ve eseri teftîş ettik. Bu hazret-i imâmiyyeden insanın hazzı hakkında im'ân-ı nazar eyledik. İnsanda da halîfe ve vezîr ve kadı ve kâtib ve kâbız-ı harâc ve cibâyât ve a'vân ve mukâtil-i a'dâ ve katl ve esr ve mahall-i irs olan hazret-i hilâfete lâyık bulunan şeyden bunun emsâline varıncaya kadar bulduk. Halbuki enbiyânın râyâtı açıldı ve alemleri zâhir oldu. Ve herkes onun kuvvetini iz'ân eyledi. Ba'dehû enbiyâ (salavâtullâhi aleyhim) hazarâtından sonra ihtifâ etti. Yevm-i kıyâmete kadar umûmen ebeden zâhir olmadı; lâkin husûsan zâhir oldu. Böyle olunca kutub ma'lûm-i gayr-i muayyendir. Ve o halîfe-i zaman ve mahall-i nazar ve tecellîdir. Ve âlemin zâhirine ve bâtınına âsâr ondan sudûr eder. Ve rahm olunan kimseye onun sebebiyle rahm olunur; ve azâb olunan kimseye onun sebebiyle azâb olunur. Ve onun sıfatları vardır. Eğer halîfe-i asırda ictimâ' ederse, o kutubdur; ve medâr-ı emr-i ilâhî onun üzerinedir. Ve eğer ictimâ' etmezse onun gayridir. Ve bu asrın / hükümdârına madde ondan tekevvün eder. Ve bunun kâffesi insanda mevcûddur. Ve biz inşâallâh bu kitapta hepsini muhtasar, kâfî, mukni' olarak ahsen-i îrâd ile îrâd ederiz. Ve Allah Teâlâ kasd eylediği şey sebebiyle abde nef' verir. Ve o sebeple en doğru olan tarîka teslîk eder.**[15]

Müellif-i kitâb Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki: Biz iki nüshanın mukâbelesinde âlem-i ekber ve aşgarı almak ve bu iki nüshada mevcûd olan esrâr-ı umûmiyye ve husûsiyyeyi ale'l-ıtlâk yekdîğerine tatbîk etmek istediğimiz vakitte, bunları birer birer zikr ve ta'dâd etmek pek ziyâde uzayacağını ve bunun da mûcib-i melâl olacağını ve maksûdumuzun fevt olacağını gördük. Halbuki bizim garazımız, ulûmdan âhirette necâta îsâl eden şeyleri bu kitapta beyân etmek idi. Ve âlem-i ekberdeki âsâr-ı zâhire ve bâtıneyi tedkîk ile iştiğâl ancak âhirette fâide-bahş olacak ilmin husûlü için câizdir. Ulûm-i tabîiyye ile iştiğâl eden felâsife gibi, ancak bu âlemde kalacak olan ulûm-i zâhiriyye ile tevağğul bizim meslekimiz değildir. Zîrâ dünyâ buz üzerine yazılmış nukūş gibi fânîdir. Bir za-

manda mevcûd ve mer'î olan suver diğer zamanda mahv ve münderis olur. İşte bunun için bir çok felâsife "Hakîkati anlayamadık" diye çırpınıp dururlar; ve it'âb-ı zihin ederler. Hak Teâlâ bunlar hakkında يَعْلَمُونَ ظاهِراً مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيا وَهُمْ عَنِ الآخِرَةِ هُمْ غافِلُونَ (Rûm, 30/7) buyurur. Böyle olunca biz dünyânın suver-i fâniyyesini birer birer zikir ve ta'dâddan sarf-ı nazar ederek kendisinde âhiret için necât olan emre geçtik. Ve kitabımızda beyân eylediğimiz murâd o emr ile berâber seyr eder. O emr dahi budur ki, biz suver-i fâniyye-i âlemden bir sûret olan insana nazar ettik; / onu taraf-ı Hak'tan tekâlîf-i müteaddide ile mükellef ve ahmâl-i sakîle ile mahmûl bulduk. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: اِنّا عَرَضْنَا الأَمانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَ الأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَحَمَلَهَا الاِنْسانُ (Ahzâb, 33/72) ya'nî "Biz emânâtı semâvâta ve arza ve cibâle arz eyledik. Onu yüklenmekten ibâ' ettiler ve ondan havf eylediler; ve onu insan yüklendi." Ve kezâ biz o insân-ı mükellefî, a'mâl-i hasenesine mukâbil va'd ve a'mâl-i seyyiesine mukâbil dahi va'îd arasında müsahhar bulduk. Binâenaleyh o dâimâ havf ve recâ içindedir. Böyle olunca bizim sa'yimiz, va'îd olunduğu azâb-ı âhiretten onun necâtı ve va'd olunduğu naîm-i âhirete îsâlidir.

İşte bunun için biz insanın üzerine âlem-i ekberden mîzân ikâmesine hâlen muztar kaldık. Ya'nî âlem-i kebîrdeki şerîf ve hasîs olan eşyâya nazar ettik. Onların esmâ-i ilâhiyyeden hangisine mazhar olduğuna dikkat ettik. Ba'dehû âlem-i kebîrden onun çifti ve misli olarak mahlûk olan insana geçtik. İnsanda bunların mukâbilini bulup iki âlemi muvâzene ettik. Ve âlem-i kebîrden nerede teklîfe delâlet eden hitâbdan ve va'd ve va'îdden hikmet zâhir olduğunu söyledik ise, biz bunu hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin emir ve nehyi hazretinde gördük. Şöyleki âlem-i kebîr şuûnât-ı ilâhiyyenin mezâhirini câmi'dir. Ve âlem-i sağîr olan insan dahi bu şuûnâtı tamâmen câmi'dir. Halbuki âlem-i kebîr emir ve nehiy ile mükellef ve va'd ve va'îd ile muhâtab değildir. İnsan ise mükellef ve muhâtabdır. Âlem-i kebîr vâkı' olan tecelliyât-ı esmâiyyeyi kabûl ve bir kayd ile mukayyed olmaksızın muztarran ızhâr eder. Fakat insan her tecellîyi kabûle müstaid olmakla berâber bir kayd ile mukayyed olarak muhtâran ızhâr eyler. Meselâ şehvet hayvânâta sârî olan tecelliyât-ı ilâhiyyeden bir tecellîdir. Hayvânât bu tecellîyi kabûl ve ale'l-ıtlâk muztarran ızhâr eder. Hayvanın bir nev'i olan insan dahi / bu tecellîyi kabûle müstaiddir. Velâkin bu tecellîyi vücûdunda fiilen ızhâr için bir kayd ile mukayyeddir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَ الَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ اِلاّ عَلَى أَزْواجِهِمْ أَوْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ (Mü'minûn, 23/5-6). Ve kezâ hayvânât ekl ve şürb ile muttasıftır. Fakat onlar için bu husûsta bir had yoktur. Onlar bu tecelliyât-ı ilâhiyyeyi mutlak olarak fiilen ızhâr ederler. İnsan dahi bu sıfatla muttasıftır.

Fakat mukayyeden ızhâr ile mükelleftirler. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ (Mâide, 5/4) ve لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ (Mâide, 5/100) ve إِنَّمَا لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ (Bakara, 2/173) ve حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَ الدَّمَ وَ لَحْمَ الْخِنْزِيرِ (Enfâl, 8/37) bu gibi hudûd-i ilâhiyye çoktur. Velhâsıl tecelliyât-ı esmâiyye-i ilâhiyyeyi ızhârda ihtiyârından nâşî, insan bir had dâiresine idhâl kılınmış ve âlem-i ekber mutlak bırakılmıştır.

İmdi âlem-i kebîrde zâhiren ve bâtınen habîs ve tayyib olduğu gibi, onun çifti ve misli olan insanda da öylece zâhiren ve bâtınen habîs ve tayyib vardır. İnsan habîsten nehy ve tayyib ile emr olunmuştur. Binâenaleyh Hak Teâlâ habîsten ictinâb etmeyenlere va'îd ve tayyibi ihtiyâr edenlere va'd etmiştir. Bunun için âlem ile âdemi muvâzene etmek lâzım gelmiştir.

Hitâbın ve va'd ve va'îdin hazret-i imâmet ve makarr-ı hilâfetin, ya'nî asrın insan-ı kâmili ve kutbu olan zâtın emir ve nehy hazretinde görülmesi budur ki: Bu kitabın ibtidâsından beri suver-i muhtelife ile îzâh olunduğu üzere, âlem-i ekberde ne varsa âdemde de vardır. Ve âlem-i ekberde tecelliyât-ı esmâiyye âsârı fiilen zuhûr eder. İnsan-ı kâmilde de o esmâ âsârı alâ-vechi't-tamâm fiilen zâhir olur. İnsân-ı nâkısta ba'zıları fiilen zâhir ve ba'zıları bâtındır. Onda cem'iyyet-i zuhûr yoktur. Halbuki Hak Teâlâ kendi şuûnâtının ba'zısından râzîdır, ba'zısından râzî değildir. Adem-i rızânın delîli: وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (Zümer, 39/7) ve وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (Feth, 48/6) âyet-i kerîmeleridir. Ve rızânın delîli: رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ (Mücâdele, 58/22) âyet-i kerîmesidir. Fakat Hakk'ın râzî olduğu ve olmadığı şuûnâtın / ızhârı muktezâ-yı zâtı olduğundan terk-i ızhâr mevzû'-i bahis olamaz. Zîrâ iktizâ-yı zâtî meşiyyetle alâkadâr değildir. Meselâ insanın aksırması onun muktezâ-yı zâtıdır; irâdesi ve meşiyyeti ile değildir. Âlem-i kebîrde bu şuûnât-ı ilâhiyyenin zuhûr-i fiilîsi bir had ile mahdûd olmadığı halde, onun misli ve çifti olan insanda bunların zuhûr-i fiilîsi bir hadd ile tahdîd olunmuştur. Böyle olunca hâiz-i imâmet ve makarr-ı hilâfet olan insân-ı kâmilin vücûdu masdar-ı emr ve nehydir. Ve hitâb-ı ilâhî ile insanın ef'âli tahdîd edilmiş; ve emre mukâbil va'd ve nehye mukâbil de va'îd ikâme buyrulmuştur. Şu halde biz halîfe olan kutb-i zamânı kendisinde hikmet ve âsâr-ı esmâ zâhir olur ve Hak Sübhânehû hazretlerinin Bârî ism-i şerîfinin tahakkuku için mahlûk olan mükevvenâtı o halîfenin iki eli, ya'nî Cemâl ve Celâl elleri üzerinde münfail ve müteessir olur bir halde buluruz. Zîrâ kutb-ı zaman arzda hazîne-i ilâhiyyenin emînidir. Tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûl ve mevcûdâta tevzî' eder. Nitekim bu bâbdaki îzâhât bu kitabın evvelinde geçmiş idi.

Ve biz insân-ı kâmildeki eseri teftîş ettik. Onun gayri olan insan-

ların bu hazret-i imâmiyyeden ne gibi hazları olduğunu tedkîk eyledik. Gördük ki, âlem-i kebîrde, nasıl bir halîfe ve vezîr ve kadı ve kâtib ve kābız-ı harâc ve cibâyât ve a'vân ve a'dâ ile mukātele eyleyen ve katl ve esîr almak keyfiyyetleri, velhâsıl mahall-i irs olan hazret-i hilâfete lâyık ne gibi şeyler varsa, onların cümlesi insanda mevcûd olduğunu gördük ve bunları onun vücûdunda tamâmen bulduk. Kendi zamanlarının halîfe-i zâhiri ve kutb-ı âşikârı olan peygamberlerin bayrakları açıldı ve alemleri zâhir oldu. Ve o herkes onların kuvvetlerini zâhiren görüp inkıyâd eyledi. Fakat onlardan sonra kutb-ı zaman gizlendi. Sûret-i umûmiyyede kıyâmete kadar aslâ zâhir olmadı. Binâenaleyh avâm-ı ümmet zamânın halîfesi ve kutbu kim olduğunu bilemezler; velâkin havâss-ı ümmete zâhir olur. / Havâss-ı evliyâullâh kutb-ı zamânın kim olduğunu bilirler. Böyle 70
olunca havâss-ı evliyâ indinde ma'lûm olan kutub, avâm indinde gayr-i muayyendir. Ve o zât-ı saâdet-simât halîfe-i zaman ve nazar-ı ilâhî ve tecellî-i rabbânînin mahallidir. Ve âlemin zâhirine ve bâtınına a'tıyyât-ı esmâiyye-i ilâhiyye ondan sudûr edip âmmeye tevzî' olunur. Zîrâ o arzda hazîne-i ilâhiyyenin emînidir. Nitekim *Mesnevi-i Şerîf*'te buyrulur:

خود جهان آن یك كس است واگه است هر ستاره بر فلك جزؤ مه است
او جهان كامل است ومفرد است نسخه كل وجود اورابدست
خود جهان آن یك كس است وباقیان جمله اتباع وطفیل اند ای فلان

Tercüme: "Muhakkak cihan o bir kimsedir ve âgâhdır. Felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât cihân-ı kâmil ve müfreddir. Nüsha-i küll-i vücûd onun için olmuştur. Muhakkak cihan o bir kimsedir. Ve bâkîleri hep etbâ' ve tufeyldir ey müstemi'!"

Meselâ bir kimseye rahm olunsa, onun sebebiyle rahm olunur. Ve bir kimseye azâb olunsa onun sebebiyle azâb olunur.Ve kutb-i zamânın bir çok sıfatları vardır. Eğer bu sıfatlar halîfe-i asırda, ya'nî zamânın hükümdâr-ı zâhirinde ictimâ' ederse, o zât-ı şerîf kutb-i zamandır. Ve medâr-ı emr-i ilâhî onun üzerinedir. Ve eğer bu sıfatlar o zatta ictimâ' etmezse, kutb-i zaman bu hükümdâr-ı zâhirin gayrı olup âmme-i nâs indinde gayr-i muayyendir. Ve havâss-ı evliyâ onu bilirler. Ve asrın hükümdârına madde, ya'nî emr-i idâredeki kudret ve tasarruf, ondan tekevvün eder. Ve bunu ne halk, ne de o hükümdâr-ı zâhir idrâk edemez. İşte âlemde nasıl kutb-i zaman ve hükümdâr-ı zâhir mevcûd ise, insanın vücûdunda dahi bunun nazîri vardır. Biz bu kitapta / inşâallâhü Teâlâ bunların cümlesini, muhtasar ve kâfî ve mukni' olarak güzel bir sûrette îrâd ederiz. Allah Teâlâ kasd eylediği şey sebebiyle abde nef' verir.

Hz. Şeyh (ra) "abd" lafzından ya kendi nefs-i şerîfini veyâhut kāriin

nefsini murâd eder. Hz. Şeyh'in nefs-i şerîfi olduğuna göre ma'nâ şöyle olur: "Bu kitaptan maksad, ehl-i zekânın bi'l-irşâd izâle-i cehli ve hakîkate ircâ'-ı nazarıdır. Bu kasd-ı âlî sebebiyle Allah Teâlâ bu ben abd-i mahza nef'-i ma'nevî ihsân eder; ve bu yüzden en doğru olan maârifi beyan tarîkına teslîk eyler; ve bu kitapda sehv ve noksan olmaz." Ve eğer kāriin nefsi murâd olunmuş ise ma'nâ böyle olur: "Abd-i kāriin maksadı, hakîkatı anlamak ve tahsîl-i ma'rifet etmek ise, Allah Teâlâ ona fehm-i sahîh ve zevk-ı selîm ihsânı sûretiyle menfaat verir. Ve bu niyet-i hâlisası sebebiyle tarîk-ı ma'rifetin en doğrusuna sevk eder."

§ § §

MUKADDİME-İ KİTAP

§

§ Allah Teâlâ seni sâf kılsın! Tasavvufun emri acîb ve şânı garîb ve sırrı latîftir. Ancak inâyet ve kadem-i sıdk sâhibine ihsân olunur. Onun, üzerlerine ikrâr ve inkâr örtülen umûr ve esrârı vardır. Ve biz ilm-i tasavvuf için bu mukaddimeyi ale'l-ıtlâk bir tavtıe olarak sevk ettik. Zîrâ onun üzerine inkâr şedîddir. Ve bizim sevk ettiğimiz şey üzerine onun şeytân-ı muhâlifi vardır ki, merîddir. Biz bu kitapta bu ulûmdan ancak ekall-i kalîl sevk ettik. Ve bu tarîkat-i şerîfenin hadd-i esrârına bizim te'lîfimizden vâkıf olmak isteyen kimse Menâhicü'l-İrtikā ilâ İftizâzı Ebkâri'n-Nukā el-Muhadderât bi-Hayemâti'l-Likā **nâmındaki kitabı mütâlaa etsin! Ve biz onu üç yüz bâb ve üç bin makām üzerine beyân ettik ki, her bir bâb on makām içindir. O makāmâtın cümlesi, ba'zısı ba'zısının fevkında esrârdır. Allah Teâlâ seni muvaffak etsin! Bu kitaba ilâve gibi olan bu mukaddimenin siyâkında biz ibtidâen sâlikin ona vukūfunu recâ ettik ki, onun için ehl-i tarîkatin kelâmı üzerine inkârdan ismet hâsıl olur. Ve bu kitapta üzerine vukūf hâsıl olmayan şeye ondan teslîm vâkı' olur. Ve çok kere indinde vâkıf olduğu sır ona feth olunur; ve onu teslîm eder. İşte onu bunun için îrâd ettik. Ve Allah Teâlâ bizleri İslâmı güzel olan ve ilmi vâsıl olmadığı şeyi teslîm eden kimseler kılsın! (Âmîn bi-izzetihî!). Allah Teâlâ senin sadrını şerh eylesin!**

Ma'lûmun olsun ki, bu tarîkat teslîm ve tasdîk / üzerine mebnîdir. Hattâ ba'zı sâde-i kāde demişlerdir ki: "Bin sıddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakîkate bâliğ olmaz." Ba'dehû bu seyyidin kavli hafîd-i Ali b. Ebî Tâlib (r. anhümâ) hazretlerinin kavl-i şerîfi ile teeyyüd eyledi:

"Nice cevher-i ilim vardır ki, eğer ben onu ızhâr eylesem, bana sen puta tapan kimselerdensin denilir idi. Ricâl-i müslimîn kanımı istihlâl ederler idi de, onlar ityân eyledikleri şeyin en çirkinini güzel görürler idi."

İmdi bu alâka-i nefîsenin inkârında "müslimîn" tesmiye olunan ricâli iştirâk eyledi ki, onlar tahyîl ve telbîs ile vâkıf oldular. Halbuki bu tarîka nasıl inkâr olunmaz; ve zuhûr-i Hak indinde bâtılın eseri kalır mı? İmdi Hak'tan sonra ne kalır? Ancak dalâl!.. Ve Hak geldi bâtıl zâil oldu, de!" (İsrâ, 17/81). (Şiir:)

"Görmez misin muhakkak Allah Teâlâ sana bir menzilet i'tâ eyledi ki, sen onun dûnu olan her bir mülkü mütezebzib görürsün. Zîrâ sen güneşsin ve kevâkib pâdişahlardır. Güneş tulû' ettiği vakit onun te'sîrinden yıldızlar zâhir olmaz."

Sen "Allah!" de, ba'dehû onları bırak! Varsın kendi kıyl ve kâllerinde oynasınlar! Ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır. "Ba'zı vakitlerde kalbime ğayn geldiğinden ben günde Allâh'a yüz kere istiğfar ederim." İmdi âlem-i histe züll-i hasr tahtına dâhil olan bu iki şeye nazar et! Artık âlem-i melekût nasıldır?

İmdi bu makāmın gayrisinden tekellüm eden kimse muhakkak adğâs-ü ahlâm sâhibidir. Cüneyd'in: "Muhdes Kadîm'e mukārin oldukda onun için eser kalmaz" kavline nazar etmez misin? Ve kendi zannından ve nefsinden söyleyen kimse ile Rabb'inden söyleyen kimse arasında fark vardır ve hevâdan söylemez.[16]

75 / Hz. Şeyh (ra) kārie duâ edip **"Allah Teâlâ seni sâf kılsın!"** buyururlar. Zîrâ kalb âlem-i mülk ve melekût taallukātından halâs olmadıkça sâf olmaz. Ve her iki âlemin taallukātından kalbin safveti be-gâyet müşkildir. Zîrâ taallukāt-ı nefsâniyyeden kurtulan kalb taallukāt-ı rûhâniyyeye meyl eder. Nitekim sâlik riyâzât ve mücâhedât ve ezkâra devâm eyledikde kendisine tecellî-i rûhânî vâkı' olur. Ve kalbinde bu tecellînin devâmına meyl ve incizâb peydâ olur. Ve inkıtâ'-ı tecellî hâlinde kendisinde ıztırâb hâsıl olur. Bu ıztırâb o tecelliyâta taalluktan neş'et eder. Sâlik bundan geçmedikçe tecellî-i rabbânîye nâil olmaz. Ve tecellî-i rabbânî vukū'unda dahi sâlikte kevneyne taalluk kalmaz; ve pâk ve musaffâ olur. İşte Hz. Şeyh ulüvv-i himmetleri hasebiyle kāri' hakkında bu mertebeyi temennî buyurur. İmdi sâlikin bu makāmda müşâhedeye müstenid olan ilmi ilm-i tasavvuf olur. Onun için ilm-i tasavvufun emri acîbdir ve şânı garîbdir. O makāma vâsıl olmayan kimseler bu ilmi işittiklerinde taaccüb ederler ve onda garâbet görürler. Ve sırrı gâyet latîf olduğu için, hicâbât-ı kesîfe-i nefsâniyye ile mahcûb olan kimselerin kalbleri o sırr-ı latîfi idrâk edemez. Binâenaleyh o ilm-i tasavvuf, ancak inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyyeye mazhar olan ve kadem-i sıdk sâhibi bulunan kimselere ihsân olunur. Zîrâ ilm-i tasavvufun bir takım umûr ve esrârı vardır ki, o umûr ve esrâr üzerine ikrâr ve inkâr perdeleri örtülmüştür. Bu ilmin hakîkatini müşâ-

hede edemeyen kimseler, ehl-i müşâhededen bu ilmi işşittikleri vakit, kimi ikrâr ve kimi inkâr eder. Çünkü ilm-i tasavvuf lübb-i Kur'ân olup kulûb-i sâfiyyeye min-indillâh münzeldir. Kur'ân-ı Kerîm hakkında يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ (Bakara, 2/26) buyrulduğu gibi, ilm-i tasavvufun şânı dahi Kur'ân gibidir. Bu ilmi işiten kimselerin bir kısmı hidâyet bulur, bir kısmı da dalâlete düşer. Ve dalâlete düşenler ise, körlerin değneklerine i'timâdları kabîlinden olarak, ukûl-i cüz'iyyelerine i'timâd eden humakâ ve cühelâdır. Ve ikrâr edenler ise: "Bu ilim, herbirerleri zekâ ve ferâsette yektâ olan sulehâ-yı ibâdın beyânâtıdır; onlar kizbe tenezzül etmezler ve hakîkati olmayan şeyi söylemezler. Ve zekâvet ve ferâsetleri evhâm ve hayâlâtı hakîkatten tefrîk edebilecek kadar kavîdir. Ve bizim adem-i idrâkimiz onların beyân ettikleri ilmin butlânına delîl olamaz" diyen ehl-i insâftır. Ve bu ehl-i insâf ehl-i inâyettir; ve kalblerinde eser-i sıdk bulunan zevâttır.

Binâenaleyh biz bu mukaddimeyi, inkâra meydan kalmamak üzere, ilm-i tasavvuf için umûmî bir tavtıe olarak sevk ettik. Zîrâ ilm-i tasavvuf üzerine inkâr edenler şiddetle inkâr ederler. Ve onun için şeytân-ı muhâlif vardır ki, bizim sevk ettiğimiz şey üzerine merîd ve kaviyyü'l-inâddır. Ya'nî ilm-i tasavvuf bâtın-ı Kur'ân'a taalluk ettiği ve akl-ı cüz'înin verâsında bulunduğu için zevâhir-i kur'âniyye ile mukayyed ve akl-ı cüz'î dâiresinde mahsûr olanlar onu bir takım delâil-i vehmiyye ile ibtâl gayretine düşüp kuvvetle ve şiddetle inkâr ederler. Ve kendileri hakîkatten baîd oldukları gibi başkalarını da teb'îd ederler. Ve bu bu'd ve teb'îd kuvve-i vâhimenin hâlidir ki, bu kuvvet şeyâtîn-i cinden, ya'nî görünmeyen şeytanlardandır. Ve bu vehmin taht-ı te'sîrinde bulunup onun hükmünü ızhâr eden insanlar ise şeyâtîn-i insten, ya'ni görünen şeytanlardandır. İşte bu şeyâtîn-i ins ilm-i tasavvufu münkir olup muhâlefetlerinde kaviyyü'l-inâddır. Bunlardan ba'zıları onun butlânı hakkında / bir takım kitaplar yazmışlar ve onlara bir takım türrehât derc etmişler; ve ehl-i irfân o türrehâtı onların yüzlerine birer birer çarpıp kendilerini rezîl ve rüsvây etmiş oldukları halde, yine onlar insâf edip inâdlarından rücû' etmemişlerdir. Zîrâ şeytanın sıfât-ı mümtâzesinden biri de inâddır; ve hak ve hakîkati adem-i kabûlde taannüddür.

İmdi biz bu kitapta ilm-i tasavvuftan ekall-i kalîl sevk ettik ki, nihâyetinde işârât tahallül etti. Ya'nî gâyet az olarak bahis ve beyân eylediğimiz ilm-i tasavvufun arasına bir takım esrâr-ı meknûne hakkındaki işârât girdi. İşte bu mukaddimeyi de bu tahallül eden işârât için sevk ettik. Ve bu tarîkat-ı şerîfenin hadd-i esrârına vâkıf olmak isteyen kimseler bizim te'lîfâtımızdan bulunan *Menâhicü'l-İrtikâ ilâ İftizâzı Ebkâri'n-Nukâ el-Muhadderât bi-Hayemâti'l-Likâ* nâmındaki kitâbımızı mütâlaa etsin!

Bu kitâba ilâve gibi olan bu mukaddimenin sevkında bahsedeceğimiz ilm-i tasavvufa sâlikin daha bidâyet-i mütâlaada vukūfunu ümîd ettik. Bunu okuduğu vakit ehl-i tarîkın kelâmına ta'n ve inkârdan mahfûz olur. Ve bu kitapta hakîkatine muttali' olmadığı sözleri hiç olmazsa teslîm ve tasdîk eder. Vâkıf olamadığı sırlar, bi'l-insâf tasdîkı sebebiyle, ona feth olunup bu feth ve keşf sâikasıyla o kelâmı teslîm etmeğe mecbûr olur. İşte bu mukaddemeyi onun için îrâd ettik. Ve Allah Teâlâ bizleri islâm ve inkıyâdı mahalline masrûf olan ve bilmediği şeylere ta'n ve inkâr etmeyip onu tasdîk ve teslîm eden kimselerden eylesin! (Âmîn bi-izzetihî!)

Cenâb-ı Şeyh (ra) yine sâlike duâ edip **"Allah Teâlâ senin sadrını şerh eylesin!"** buyururlar. Zîrâ "şerh-i sadr" inâyât-ı ilâhiyyedendir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلاسلامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ فِى ضَلالٍ مُبِينٍ (Zümer, 39/22). Zîrâ erbâb-ı keşf olan muhakkıkînin kelâmı lübb-i Kur'ân ve ahâdîstir. Ve onlara ta'n ve inkâr ise açık bir şaşkınlıktır. Verese-i enbiyâ olan ulemâ-i muhakkıkînin sözlerine inkıyâd ve onları kabûl ise eser-i hidâyet olup, bu da taraf-ı rabbânîden münkād olan kimsenin kalbine nâzil olan bir nûr-i ilâhîdir. Ehl-i dalâletin kalbleri kāsî olduğundan, lübb-i Kur'ân olması i'tibâriyle mahz-ı zikrullahdan ibâret olan muhakkıkînin kelâmını kabûl edemezler. Onların hâli وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشاوَةً (Câsiye, 45/23) âyet-i kerîmesine mâ-sadaktır. Binâenaleyh sâlik hakkında cenâb-ı Şeyh'in duâları pek büyük bir duâ olmuş olur.

Ondan sonra buyururlar ki; **Ma'lûmun olsun ki, bu tarîkat teslîm ve tasdîka mübtenîdir. Hattâ ba'zı sâde-i kāde**, ya'nî halkın önlerine düşüp onları yeden ba'zı seyyid-i sâdât, buyurmuşlardır ki: **"Bin sıddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakîkate bâliğ olmaz."**

Ma'lûm olsun ki, zâhiri ile bâtını yekdîğerine müsâvî olan kimseye "sıddîk" derler. Ya'nî meselâ böyle bir kimsenin ahvâl-i bâtınıyyesi, efkârı ve makāsıdı ve bilcümle havâtırı nazar-ı halkta birdenbire sûret-pezîr olup zâhir olsa ve halk ahvâl-i bâtıniyyesine muttali' oluverse, o kimse aslâ müteğayyir olmaz ve halktan utanacak bir hâli bulunmaz. Ve "zındık" lügatte nûr ve zulmet kendilerinden zuhûr eden iki Sâni'a kāil olan putpereste derler ki, birine "Yezdân," diğerine "Ehrimen" demişlerdir. Ve Hak Teâlâ'ya ve âhirete îmân etmeyen kimseye de derler. Ve ıstılâh-ı sûfiyyede kendilerinin hâli olmadığı halde bahr-i fenâda istiğrak ve ayn-ı tevhîdde istihlâk da'vâsında bulunarak harekât ve sekenâtını aslâ kendilerine izâfe etmeyen kimselere derler. Onların bu da'vâları hakîkatte / sahîhtir. Fakat kendilerinin hâli olmadığı için da'vâ-yı kâzibedir. Bu

da'vâyı kendi nefislerinden melâmet-i isyânı ref' etmek kasdıyle ederler. Sehl b. Abdullah Tüsterî hazretlerine dediler ki: "Bir şahıs hareket-i ebvâbın muharrike nisbeti ne ise benim fiilimin dahi irâde-i Hakk'a nisbeti öyledir" diyor. Bu şahıs hakkında ne buyurursunuz? Cevap verdiler ki: "Eğer bu sözü söyleyen kimse şerîate riâyet ve ahkâm-ı ubûdiyyeti muhâfaza ediyorsa sıddîklerden birisidir. Ve eğer ahkâm-ı şer'iyyeye muhâlefet eder ve bu sözü kendi nefsinden iskât-ı melâmet için, kendini ma'zûr göstermek için söylüyorsa zındıklardan birisidir." İşte sûfiyyûn indinde "zındık" bunlara derler. Ve bu tâife meczûbân-ı vâsılın müteşebbih-i mubtılidir. Velâkin meczûbân-ı vâsılın müteşebbih-i muhıkkı, hakîkaten bahr-i fenâda müstağrak ve ayn-ı tevhîdde müstehlek olan kimselerdir. Bunlar bu hâl-i istiğrâk içinde cemî'-i harekât ve sekenâtında ma'zûrdurlar. Kendilerden ve muhîtlerinde olan eşyâdan zâhildirler. Bunlardan ba'zıları kavlen ve fiilen ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde mahfûzdur. Ba'zıları da li-hikmetin mahfûz olmazlar. Evvelki tâife ile bunların misâli, eli bir maraz sebebiyle titreyen kimse ile, elini ca'lî olarak titreten kimse gibidir. Eli maraz sebebiyle titreyen kimse mağlûb ve ma'zûrdur. Kendi irâdesiyle elini titreten kimse ise mağlûb ve ma'zûr değildir. İmdi bunlardan muhâlif-i şer' ahvâl ve harekât zuhûrunu gören sıddîklar, ki fenâfillâh makāmını geçip bakā-billâh mertebesinde sâhib-i temkîn olmuşlardır, bunlar kendi mertebelerine nazaran bu tâifeye "zındık" derler. İşte bin sıddîk, bir kimse hakkında "zındık" olduğuna şehâdet etmedikçe insanın derece-i hakîkate vâsıl ve bâliğ olmayacağının ma'nâsı budur. Ve bunun hulâsası / sâlik fenâ-fillâh makāmına vâsıl olmadıkça mertebe-i 80
hakîkate vâsıl olmaz demek olur.

Ondan sonra bu "Bin sıddîk onun hakkında zındık olduğuna şehâdet etmedikçe insan derece-i hakîkate bâliğ olmaz" sözünü söyleyen seyyidin kavli, Ali b. Ebî Tâlib (ra) hazretlerinin hafîdi Zeyne'l-Âbidîn (ra) hazretlerinin âtîdeki kavl-i şerîfi ile teeyyüd eder. Onlar buyurlar ki: يارب جوهر علم ..... الخ **Ya'nî "Ey kimse, nice cevher-i ilim vardır ki, eğer ben onları ızhâr etsem bana puta tapan adamlardan birisisin derler. Ve benim küfrüme hükm ederek kanımı helâl addederler idi. Ve benim tekfîrim ve istihlâl-i demim en çirkin bir şey olduğu halde, oh ne güzel bir iş yaptık, diye beyân-ı memnûniyyet ederler idi."** Nitekim Hâllâc-ı Mansûr hazretleri hakkında bu hal aynen böyle vâkı' oldu. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ebyât-ı şerîfeyi *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin otuzuncu bâbında nakl edip "vesen," ya'nî "put"tan maksad "râbıta" olduğunu alâ-vech't-tafsîl beyân buyururlar. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz dahi *Mesnevî*'lerinde bu ma'nâya işâreten böyle buyururlar:

چون خلیل آمد خیال یار من صورتش بت معنئ او بت شکن

Tercüme: "Benim yârimin hayâli, Halîl gibi geldi. Onun sûreti puttur. Velâkin onun ma'nâsı put kırıcıdır."

Ve Kur'ân-ı Kerîm'de İbrâhîm (as)'ın kıssasında بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا (Enbiyâ, 21/63) ya'nî "Belki büyük put küçük putları kırdı" buyrulmasıyla bu ma'nâya işâret olunur. Zîrâ insân-ı kâmilin tahayyül-i sûreti kalbdeki alâkât-ı sûriyyenin izâlesinde müessirdir. Sâlik bu râbıta sebebiyle alâkât-ı kevniyyeden halâs olup kalbini tahliye ettikten sonra onun kalbi / tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûle müstaid olup bu râbıtaya ihtiyâc kalmaz; kendisine hakâyık-ı ilâhiyye münkeşif olur. Velâkin ulemâ-i zâhir bu râbıtayı "put"tur deyip inkâr ederler. Onun için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki, bu alâka-i nefîsenin inkârında Zeynu'l-Âbidîn hazretleri "Benim kanımı ricâl-i müslimîn helâl addederlerdi" kavlinde, tahyîl ve telbîs içinde kalan ricâl-i müslimîni zikr eyledi. Zîrâ vâsıl-ı hakîkat olamamış olan müslimîn varlığın ne olduğunu anlamamışlar ve Hak ile halkın ne olduğunu bilmediklerinden kendi hayâllerinde îcâd ettikleri Hakk'a tapmışlardır; ve Hak ve hakîkati libâs-ı hayâlleriyle örtmüşlerdir. Erbâb-ı hakîkat buldukları ve bildikleri hakîkatten onlara bir şey ızhâr etseler ve bu ma'nâ onların hayâllerine uymadığı için derhal tekfîr ederler. Ve her birinin hayâli yekdiğerine uymadığı için birbirlerini dahi tekfîr ederler. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (Ankebût, 29/25). İşte böyle hayâlâtına tâbi' olan kimseler mahz-ı hakîkat olan bu tarîkı nasıl inkâr etmezler? Elbette inkâr ederler. Ve Hakk'ın zuhûru indinde bâtılın eseri kalır mı? Nitekim Hak Teâlâ buyurur: بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ (Enbiyâ, 21/18) ya'nî "Biz Hakk'ı bâtıl üzerine kazf ederiz. Binâenaleyh o Hak o bâtılı kahr eder." Zîrâ hakîkat zâhir olunca hayâl-i bâtıl zâil olur. Ve Hak'tan sonra ancak dalâl kalır. Ve "Hak geldikde bâtıl zâil olur." جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ (İsrâ, 17/81).

[Şiir:] "Görmez misin ki, Hak Teâlâ sana bir mertebe-i ma'rifet ihsân eyledi ki, sen o mertebenin mâdûnunda olan bilcümle merâtibi mütezebzib görürsün." Zîrâ رتبة العلم اعلى الرتب buyrulmuştur. Ve sen kendi hakîkatine muttali' olduğun vakit kendinin güneş olduğunu ayn-ı basîretle müşâhede edersin. Çünkü senin bir hayâl-i bâtıl olan "senlik"in / zâil olunca şems-i hakîkat tulû' eder. Ve kevâkib mesâbesinde olup kendi dâirelerinde mutasarrıf olan havâss-i zâhiren ve bâtınen mülûktur. Güneş tulû' ettiği vakit onun te'sîrinden yıldızların ziyâsı nasıl istitâr ederse, senin vücûdunda dahi şems-i hakîkat tulû' edince, havâssının tasarrufu ve âsârı öylece ihtifâ eder. Nitekim bu hâle işâreten cenâb-ı Mev-

lânâ (ra) buyururlar: *Mesnevî:*

بی حس وبی کوش بی فکرت شوید تا خطاب ارجعی را بشنوید

Tercüme: "Bî-his ve bî-gûş ve bî-fikr olunuz. Tâ ki يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/28) hitâbını işitesiniz." قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ (En'âm, 6/91) ya'nî "Sen Allâh'ın vücûdundan gayri vücûd yoktur, de! Varsın onlar keserât-ı hayâliyyenin güft-ü gûsuyla oynayıp dursunlar!

"Ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır." Zîrâ ebrâr henüz mertebe-i hayaldedir. Onların hayallerine tebean iyi yaptıklarını zannettikleri şeyler, basar-ı basîretleri hakîkate mekşûf olan mukarrebîn indinde seyyiâttan ibârettir. Ve bu ma'nâya işâreten (Sav) Efendimiz buyururlar: **"Ba'zı vakitlerde kalbime ğayn geldiğinden ben günde Allâh'a yüz kere istiğfâr ederim."** Ya'nî enbiyâ-yı izâm hazarâtı hîn-i da'vette sırr-ı kaderden mahcûb olduklarından cihet-i nübüvvetleriyle halkın hakîkatlerine nazar etmeksizin onları dâ'vet ederler. Bu onların emr-i teklifîye olan hizmetleri olup يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ (Mâide, 5/67) emrine tebean vâkı' olan bu da'vetleri ayn-ı hasenâttır. Velâkin, vaktâki cihet-i velâyetleriyle, emr-i irâdîye nazar edip da'vet ettikleri kimselerin, bu da'veti kabûle isti'dâdları olmadığını görürler, evvelki nazarın ğayn ve hicâb olduğunu görürler. Ve hakîkatten hicâbı / seyyie addedip istiğfâr ederler. Her ne kadar sırr-ı kaderden ihticâb mertebe-i nübüvvetin icâbından ise de, bu nazar şems-i hakikatın önüne gelen bir ğayndan ibâret olduğuna şübhe yoktur. Bu ğayn ise mertebe-i nübüvvetin kemâlidir. Nitekim gözün kapakları gözün kemâlidir; ve kapaksız göz nâkıstır. Binâenaleyh bundan enbiyânın ma'rifetine noksan gelmez. Zîrâ nübüvvet zâhire ve velâyet bâtına taalluk eder. Enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ise her iki cihete de câmi'dirler.

"İmdi âlem-i histe zıll-i hasr tahtına dâhil olan bu iki şeye, ya'nî tasdîk ve inkâra, **nazar et!"** Zîrâ âlem-i his mahdûd ve mahsûrdur. Meselâ hiss-i basar pek uzak olan bir şeyi göremez; ve pek yakın olan şeyi de göremez. Nitekim bir kitabı gözümüze temâs ettirecek derecede takrîb etsek okuyamayız; ve uzak olan bir cirmi hadd-i aslîsi üzere göremeyiz. Nitekim güneş arzdan pek büyük iken basarımız onu bir kalkan cirminde görür. Ve kezâ hiss-i sem' pek uzakta olan bir sadâyı işitemez; ve pek hafîf olan sadâyı da hissedemez. Nitekim bir karıncanın ayaklarının hışırtısı mevcûd olduğu halde kulaklarımız onu duymaz. Ve görmediğimiz, duymadığımız şeyleri akıl ve irfânımız erişmediği vakit, inkâr ederiz. Bu inkâr ise havâssimizin ekser-i ahvâlde bizi tağlît ve tadlîl etmesindendir.

Zîrâ âlem-i his züll-i hasr tahtına dâhildir. Ve âlem-i histe iblîs-i vehm hâkimdir. Vehmin şânı ise telbîstir, aldatmaktır. Ve kuvve-i vâhimenin hükmü ise zuhûr-ı hakîkate kadardır. Zuhûr-i hakîkatten sonra vehmin tahakkümü kalmaz. Onun için Hak Teâlâ hazretleri İblîs'e hitâben وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِى اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ (Sâd, 38/78) ya'nî "Benim / senin üzerine olan la'nê-tim yevm-i kıyâmete kadardır" buyurur. Zîrâ yevm-i kıyâmet hakîkatin zuhûru ve ahkâm-ı tabîatın zevâli vaktidir. Ve vahdet-i vücûdu ilmen ve hâlen idrâk eden muhakkıkînin indinde kıyâmet kāim olup, hakîkat zâ-hir olmuştur. Binâenaleyh onlarda vehmin tasallutu yoktur. Nitekim on-lar hakkında Hak Teâlâ اِنَّ عِبادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ (Hicr, 15/42) buyurur.

İmdi âlem-i hissin hâli böyle olunca, artık âlem-i melekûtun nasıl olacağını tasavvur et! Âlem-i melekûtun ahvâline muttali' olup ondan bahs eden bir muhakkıkın sözlerini, henüz âlem-i his ve tabîatta mahsûr kalan bir âlim-i zâhir ve bir feylesof işittiği vakit, derhal "Hurâfâttır ve evhâmdır" deyip inkâr eder. Nitekim cehele-i zaman ihbârât-ı kur'âniy-yeye اِنْ هٰذا اِلاّ اَساطِيرُ الاَوَّلِينَ (En'âm, 6/25) dediler. Ve Cenâb-ı Hak onlar hakkında يَعْلَمُونَ ظاهِراً مِنَ الحَيٰوةِ الدُّنْيا وَهُمْ عَنِ الآخِرَةِ هُمْ غافِلُونَ (Rûm, 30/7) bu-yurdu. Böyle olunca makām-ı hakîkatin gayrı olarak, âlem-i hisse ve âlem-i tabîata nazaran tekellüm eden kimseler muhakkak, adğâs-ü ah-lâm, ya'nî ta'bîre sığmayan perîşan rü'yâ, sâhibidirler. Bunun delîlini is-tersen Cüneyd (ra) hazretlerinin **"Muhdes Kadîm'e mukārin oldukda onun için eser kalmaz"** kavline nazar et! Zîrâ senin senliğini ihdâs eden şey muhdes olan bu taayyün-i kesîfindir. Senin hakîkatin ise, eltaf-ı latîf olan vücûd-i hakîkîdir ki, sana şâh damarından, ya'nî a'zâ-yı dâhiliyye ve hâriciyyenden, daha yakındır. وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ve وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لا تُبْصِرُونَ (Vâkıa, 56/85) âyet-i kerîmeleri bunun delî-lidir. Sen kendi hakîkatini ilmen ve hâlen idrâk ettiğin vakit senliğin kal-maz. Ve senliğin kalmayınca da "benim" diyecek kendinde bir vücûd gö-remezsin; ve kendinde bir eser isbât edemezsin. Vâkıâ bu taayyün-ı ke-
85 sîfin yine / yerinde durur. Fakat sen "Allah" ma'nâsında müstağrak olur-sun. Binâenaleyh idrâkin ibtidâsı ilim, intihâsı istiğrâktır. Ve istiğrâk ise halden ibâret olup ne gibi bir şey olduğunu ibâre ile ta'rîf mümkün de-ğildir. Zîrâ idrâk nefsîdir. Bu takdirce dâire-i havâs içinde mahsûr kalan bir kimsenin kendi zannından ve vehminden ve taayyün-i kesîfinin îcâ-bından söz söylemesi başka; dâire-i tabîat ve havâsten çıkıp vücûd-i izâfî ve 'abdânîsi vücûd-i hakîkîde fânî olan kimsenin söz söylemesi başkadır. Evvelki tâife hakkında Cenâb-ı Hak وَ ما لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلاّ يَظُنُّونَ (Câ-siye, 45/24) buyurur. Ve ilmen ve hâlen Nebiyy-i zî-şâna tâbi' olan ikinci tâife hakkında da وَما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوىٰ (Necm, 53/3) buyurur.

§ İmdi hâriçten taleb-i delilden sakın! Ma'ârice iftikār et! Ve delîli, zâtın için zâtından taleb eyle! Hakk'ı zâtında bulursun. Görmedin mi ki, Resûlullah (sav) Efendimiz'in nübüvveti sâbit olduğu ve nüfûs-i ukalâda (Sav) Efendimiz'in nefsinin hevâsından değil, Allah Teâlâ cânibinden nutk ettiği istikrâr eylediği vakit rıkk-ı inkıyâd ve teslîme dâhil oldular. Ve onlar üzerine vazâif-i teklîf mutasarrıf oldu. Ve onlar "Delîli nedir ve illeti nedir?" diye suâl etmediler. Ve sahâbe (rıdvânullâhi aleyhim) hazarâtından ba'zıları Hak Teâlâ'nın يا أيُّها الّذين آمنُوا لا تَسْألُوا عَنْ اَشْياءَ إنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ (Mâide, 5/101) kavlinde, ondan nehy olununcaya kadar, ona eşyâdan suâl ettiler. Sahâbe-i kirâm, Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve âlihî ve sellem) hazretlerinden suâl etmekten nehy olunduk, dediler.

İmdi ey müsterşid olan kardeşim! Seni tarîktan tenfîr eden bir kimse sana taarruz edip derse ki, onlardan delîl ve burhân talep et! Ya'nî bu tarîk / ehlinin esrâr-ı ilâhiyyeden tekellüm eylediği şeyde. İmdi sen ondan i'râz et! Ve bunun mukābilinde ona cevâben de ki: Balın tatlılığına ve cimâ'ın lezzetine ve onların müşâbihlerine delîlin nedir? Ve bana bu eşyânın mâhiyetinden haber ver! O elbette sana: Bu ancak zevk ile tahsîl olunan bir ilimdir; ta'rîf tahtına dâhil olmaz ve onun üzerine delîl ikāme olunamaz, der. İmdi sen ona: İşte bu da onun gibidir, de! Ve ona diğer bir misâl darb edip de ki: Senin kendi elin ile binâ ettiğin bir evin olsa, ve senden gayri ona bir kimse muttali' olmasa; ve onun zikri şâyi' olup haberi nâsın sem'lerine vâsıl olsa; ve sen havâssından birini intihâb edip o hâneye ancak onu idhâl eylesen ve onu muâyene etse; ve nâsdan onu idhâlin indinde, senin ona muttali' olduğun şeyi müşâhede ile ihâta eylese; sonra nâsa çıksa ve oturup onlara onda gördüğü şeyi vasf etse; onun: O bu sıfattadır, diye zikr eylediği şey üzerine bu makāmda delîlin nedir, denilmek sahîh olur mu? Bu sahîh olmaz. Birisi buna tâlib olsa, nâs onu tahmîk ve teshîf eder. Ve bu, üzerine delîl ikāme olunmayan şeydir, derler. Nihâyet biz hâne sâhibinin idhâl eylediği bir adamı gördük; çıkıp gördüğü şeyi vasf etti. İmdi ona hüsnü zannı olan ve indinde adâleti sâbit bulunan kimse, onu kavlinde tasdîk eder. Ve tasdîk etmeyen kimse buna ilzâm olunmaz. Bir kimse onun makālesine inkâr etmeği iyi görmez. Ve eğer sen bu adamın iddiâsı üzerine vâkıf olmak istersen evin sâhibine terğîb eyle ki, seni de ona idhâl eylesin. Binâenaleyh sen de göresin. Bundan gayri çâre yoktur.

İmdi ey birâderim, / netîce-i takvâ olan bu ilm-i seniyy dahî bunun gibidir. Biz bir adamı Allah Teâlâ'ya ittikā etmiş; ve onun hudûdu indinde vâkıf olmuş; ve zühd ve vera' ve onun eşbâhi ile muttasıf bulunmuş; ba'dehû bu vasıflardan sonra ukūlümüze sığmayan bir ilim ile nutk etmiş görür isek, ki Allah Sübhânehû hazretleri ilm-i ledünnîyi ancak

ona vehb etmiştir, imdi iddiâ eylediği şeyde teslîm ve tasdîk ve ona tahsîn-i zan ve terk-i i'tirâz üzerimize vâcib olur. Zîrâ Allah Teâlâ ibâdından dilediğini ulûmundan ba'zılarına muhtass kılar. Nitekim يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/269) **buyurur.** وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً (Kehf, 18/65) **buyurur. Ve onun hakkında Mûsâ ve Hızır (sallallâhü aleyhimâ) mes'elesi mukni'dir, ya'nî ihtisâsta.** لا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) **Sahâbeden asla sâdır oldu mu? Yâhut Nebî (s.a. ve âlihî ve sellem) hazretlerine öğle ve akşam namazlarının illeti nedir? Ba'zısında sırran ve ba'zısında cehren okunur, diye sordukları işitildi mi? Biz işitmedik ve bu vâki' olmadı. Zîrâ onun ismeti sâbit ve sıdkı zâhir ve onun nefsinden nutk eylemediği ma'lûm oldu. İmdi biz seni, her ne vakit vâris-i Nebî olan, ve sıdk-ı Resûl'e mu'cizenin delâleti gibi, ilminin sıhhatine delâlet eden takvâya mülâzim bulunan kimse üzerine, delîl ve illet taleb eder görür isek; biliriz ki, senin indinde sıfat-ı sıdk müstakar değildir. Ve senin için ondan şey'-i kalîl zâhir olmadı. İmdi onların ahvâlini onlara teslîm eyle ve onların akvâlini inkâr etme! Ve "Rabbî zidnî ilmen"** (Tâhâ, 20/114) **de! Sana onun indinden bir kapı açılması me'mûldür.**[17]

90 / Ya'nî kendi vücûdunun hâricinden delîl taleb etme! Zîrâ ne ararsan sende mevcûddur. **"Ma'ârice iftikâr et!"** Ya'nî hakîkatine suûd için sende bir takım merdiven basamakları vardır ki, onlar nefis cihetinden "nefs-i emmâre," "nefs-i levvâme" ve "nefs-i mülhime," "nefs-i mutmainne" ve "nefs-i râziyye" ve "nefs-i marziyye" ve "nefs-i kâmile"dir. Ve rûh cihetinden "rûh-i hayvânî" ve "kalb" ve "rûh-i izâfî" ve "sır" ve "sırru's-sır" ve "hafî" ve "ahfâ"dır. Bunların cümlesi her insanın kendi vücûdundadır. Ve insanın mi'râcı bu sûretle vâki' olur. Ve her basamakta bir ilm-i zevkî peydâ olur ki, bu ilmi hâriçten almak mümkün değildir. Binâenaleyh **"delîli, zâtın için zâtından taleb et!"** Hakk'ı "nefs-i kâmile" ve "ahfâ" mertebelerine vusûlünde kendinde bulursun ve ilm-i zevkî ile bilirsin. Ve ilm-i zevkîden söz söyleyenleri gördüğün vakit, onlardan delîl taleb etme! Zîrâ buna delîl ikâmesi mümkün değildir. Onun delîli o sözlerin hakîkatini kendi nefsinde bulmandan ibârettir. Böyle olunca onların sözlerini kabûl et, inkâr etme! Görmedin mi ki, (Sav) Efendimiz'in nübüvveti ahvâl-i zâhiriyyeleri ile sâbit olduğu ve Hak cânibinden söylediğine âkıl olan kimselerin nefislerinde bir ilm-i râsıh peydâ olduğu vakit, münkâd ve teslîm oldular. Vazâif-i teklîfiyyeden her ne teblîğ buyurdu ise, üzerlerine aldılar. Bu teklîfin sebebi nedir? Ve lüzûmuna delîl ikâme buyur, demediler. Ve ashâbdan suâl edenler de var idi. Fakat sûre-i Mâide'de vâki': يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْياءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ (Mâide, 5/101) ya'nî / "Ey mü'minler, ba'zı eşyâdan suâl etmeyiniz! Eğer o size izhâr olunsa

fenâ olursunuz" âyet-i kerîmesinin nüzûlünde, (Sav) Efendimiz'e suâl etmekten nehy olunduk, dediler; ve sûalden vaz geçtiler. Bu âyetin sebeb-i nüzûlünü böyle rivâyet ederler ki, Surakâ b. Mâlik (ra): "Yâ Resûlallah, her sene üzerimize hac vâcib midir?" diye suâl etti. "Müddet-i ömrde ancak bir kerredir. Eğer sana her sene vâcibdir desem vâcib olurdu. Halbuki ona tâkat getiremez idiniz. Binâenaleyh böyle şeylerden suâli terk edin! Zîrâ ümem-i sâlifenin helâki peygamberlerine kesret-i suâllerinden ve ihtilâflarından vâkı' oldu" buyurdular. Çünkü kesret-i suâl, sâile külfet tahmîl eder. Bu hâl umûr-i dünyeviyyede de böyledir. Meselâ bir efendi hâdimine: "Git, çarşıdan bir okka üzüm al!" dese, hâdim lâ-ale't-ta'yîn yenebilecek derecede bir üzüm almakla vazîfesini îfâ etmiş olur. Eğer hâdim: "Üzüm hangi nevi'den olacak?" derse, efendi üzümün nev'ini ta'yîn eder. Ve hâdim tekrâr "Kaç kuruşa kadar alayım?" dese, efendi semeni tahdîd eder. Eğer hâdim suâl etmeseydi kolaylıkla bir kıyye üzüm tedârik edip getirebilecek idi. Mütetâbi' suâlleri sebebiyle nev'i ta'yîn ve semeni tahdîd edilmiş olan üzümü aramak için dolaşmak mecbûriyyetinde kaldı. Ve bu suâller meşakkat ve külfet tevlîd eyledi. Nitekim bu hâl sûre-i Bakara'da zebh-ı bakara kıssasında vâzıhan hikâye buyrulmuştur. Velhâsıl şuhûd-i zevkilerine müsteniden söz söyleyen ehl-i hakîkatin sözlerine / delîl ikâmesi taleb olunmak akl-ı selîm indinde münâsib değildir.

İmdi ey irşâd olunmak isteyen tarîk kardeşim! Seni bu tarîktan tenfîr etmek ve sülûktan vaz geçirmek teşebbüsünde bulunan bir kimse sana derse ki: "Canım, bu ehl-i tarîkın bir takım sözleri vardır ki, onları akıl kabûl etmiyor. Bunlardan delîl taleb et, söyledikleri sözleri aklen isbât etsinler! Onlara körükörüne teslîm olma! Sen böyle rehzenlerden yüz çevir! Zîrâ o hamâkatinden nâşî tâlib-i hakîkat olmak lüzûmunu idrâk edemiyor. Ve seni de tenfîr edip kendisinin düştüğü kuyuya çekiyor. Sen o ahmakı ilzâm ve irşâd için cevâben de ki: "Balın tatlılığına ve cimâ'ın lezzetine ve onların emsâline delîl ikâme et! Zîrâ balın tatlılığı ve cimâ'ın lezzeti mevcûddur. Henüz bal görüp yememiş ve henüz bâliğ olup nefsinde lezzet-i cimâ'ı tatmamış olan kimseye bunların vücûdunu isbât et!" dersen, bunların isbâtı mümkün değildir. O kimse balı tatmak ve nâbâliğ hadd-i bülûğa vâsıl olup cimâ' etmek ile bunların vücûduna muttali' olur. Ve kezâ ona metinde tasvîr ve îzâh olunan hâne misâlini îrâd eyle!

İşte netîce-i takvâ ve âlî ve seniyy olan ilm-i tasavvuf dahi bu misallere mutâbıktır. Azamet-i ilâhiyyeden havfen, kelâm-ı ilâhîsinde beyân buyurduğu evâmir ve [illegible] dâiresini tecâvüz etmeyen ve zühd ve vera' ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıf bulunan bir kimsenin bizim akıllarımıza sığmayan bir ilimden bahs ettiğini görür isek, onu tasdîk ve teslîm etmek

ve ona hüsn-i zan edip i'tirâz etmemek bizlere vâcib olur. Zîrâ Allah Teâlâ ilm-i ledünnîsini ancak bu evsâfı hâiz olan kimselere / ihsân eyler.

Ma'lûmun olsun ki, "akıl" dediğimiz ni'met-i ilâhiyyenin ihâta ve idrâk edemeyeceği bir şey yoktur. Ancak akl-ı külle kadar aklın merâtib-i muhtelifesi vardır. En dûn mertebesi "akl-ı maâş"dır. Bu akıl âlem-i tabîatte mahsûr kalan kimselerin, ya'nî ehl-i zâhirin, aklıdır. Akl-ı maâş ancak kendi dâiresinde mutasarrıftır; ve âlem-i şehâdetin ahvâlini müdriktir. Âlem-i şehâdetin fevkındeki âlemin ahvâlini idrâk edemediği için onları müsteb'ad görür. بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِطُوا بِعِلْمِهِ (Yûnus, 10/39). Eğer akıl ilim ve irfân ile terbiye olunup terakkî ederse "akl-ı ma'âd" olur. Bu akıl âlem-i şehâdetin fevkındeki avâlimin ahvâlini dahi idrâk eder. İmdi akl-ı maâş kendi mertebesinde mütefâvit olduğu gibi, akl-ı ma'âd dahi öylece mütefâvittir. Menâbir-i ukūlün tefâvütü i'tibâriyle, bî-nihâye merâtibi vardır.

عقلهارا این تفاوت نیک دان درمراتب اژرن تا آسمان
هفت عقلی همچو قرص آفتاب هست عقلی کزار زهره وشهاب
هست عقلی چون چراغ اخوش هست عقلی چون ستاره اتش

Ancak bu tefâvüt akl-ı külle vusûlde zâil olur. Zîrâ akl-ı kül mertebesi ukūlün cemî'-i merâtibini câmi'dir. Çünkü onun mertebesi "şehâdet," "misâl," "ervâh" ve "a'yân-ı sâbite" mertebelerinin fevkı olan "mertebe-i vahdet"tir. Ve onun fevkı "zât-ı baht ve sırf"tır ki, cemî'-i evsâf orada muzmahildir. Ve onun fevkı yoktur; ve bu mertebenin akıl ile münâsebeti yoktur. Enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ile onların vârisleri olan kümmelîn-i muhakkıkîn hazarâtının ukūlü "akl-ı kül"dür. Onun için onların idrâk ettikleri şeyi merâtib-i süfliyyede olan ukūl idrâk edemez. Ve bu adem-i idrâkleri sebebiyle i'tirâz ve inkâr ederler. Ancak ukūlün bu merâtibini ârif olan kimseler, onların haber verdikleri şeyin hakîkatini idrâk edemeseler bile, onları tasdîk ve teslîm eylerler. Bu hâli bir misâl ile tavzîh edelim: Henüz kırâat ile iştiğâl eden / bir sabîye hikmet-i tabîiyye mesâilinden bahs edilse idrâk edemez. Çünkü henüz aklı o mertebeye terakkî etmemiştir. Ve kezâ müsellesât ilmine vâkıf olmayan bir kimseye: "Galata Kulesi'nin kaç metre tûlünde olduğunu yanına gitmeden ölçmek mümkündür" denilse inkâr eder. Zîrâ onun mertebe-i aklına göre kuleleri böyle ölçmek mümkün değildir. Bu âlemde bunun emsâli çoktur. İşte cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) hazretlerinin **"Bizim ukūlümüze sığmayan"** ifâdesinin ma'nâsı budur. Yoksa hakîkatte aklın hâricinde hiçbir şey yoktur. Akıl ve onun merâtibi bir mevhibe-i ilâhiyyedir. Bu merâtibi ve aklın bu merâtibine mahsûs olan ba'zı ulûmu, Hak Teâlâ kullarından dilediğine ihsân eyler. Nitekim يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/269) ve عَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً (Kehf,

18/65) buyurur. Ve bunun kesbî olmayıp vehbî olduğu bu âlemdeki ahvâl ile zâhirdir. Nitekim bir mektebe devâm eden çocukların seviyesi emr-i tahsîlde müsâvî değildir. Ba'zıları çok çalışır, az şey öğrenir; ba'zıları az çalışır çok şey öğrenir Bu ancak mevhibe-i ilâhiyyedir. Sûre-i Kehf'de vâkı' Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) kıssası Hak Teâlâ'nın kullarından ba'zılarına ba'zı ulûmu has kıldığına bir delîl-i mukni'dir. لايُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسأَلُون (Enbiyâ, 21/23) ya'nî "Hak Teâlâ hazretlerine işlediği şeyden suâl olunmaz. Kendilerine hitâb vâkı' olanlar mes'ûldürler." Zîrâ Hak Teâlâ cevâd-ı mutlaktır; ve onun tecelliyâtı dâimdir. Abd kendi isti'dâdına göre onun tecelliyâtını kabûl eder. Binâenaleyh "Niçin ihsân eyledin?" diye Hakk'a suâl tevecciih etmez. Belki "Niçin noksânî-i isti'dâdından nâşî tecelliyât-ı ilâhiyyeyi kabûl etmedin?" diye ibâda suâl tevecciih eder. Ve kezâ "İsti'dâdı dahi Hak vermiştir; / abd ne yapsın?" denemez. Çünkü 95
isti'dâdât-ı ezeliyye gayr-i mec'ûldür; esmâ-i ilâhiyye iktizââtıdır. Esmâ-i ilâhiyye mec'ûl olmadığı gibi, onların iktizââtı da mec'ûl değildir. Burası vahdet-i sırf makāmıdır. Binâenaleyh suâl ve cevâb munkatı' olur. Suâl ve cevap keserât içinde vâkı'dir. Ve keserât gayriyyet-i i'tibâriyyedir. Nitekim bu kitabın evâilinde şerhan îzâh edilmiştir.

İmdi yukarıda îzâh olunan hakîkate muttali' olan ashâb-ı kirâm hazarâtından suâl sâdır olmadı. (Sav) Efendimiz'e öğle ve akşam namazlarının sebebi ve illeti nedir? Niçin öğle ve ikindi namazlarında gizli ve sabâh ve akşam namazlarında âşikâr olarak kırâat olunur? diye suâl sorulmadı. Biz böyle suâl vâkı' olduğuna dâir bir rivâyet işitmedik. Çünkü vâkı' olmadı. Zîrâ ukalâ indinde onun ismeti sâbit ve sıdkı zâhir ve teblîğâtını kendi nefsinden ihtilâk eylemediği ma'lûm oldu. Fakat kalblerinde sıdktan eser olmayan bir takım humakā Kur'ân-ı Kerîm hakkında إِنْ هذا إِلاَّ اخْتِلاقٌ (Sâd, 38/7) dediler.

İmdi ey müstemi'! Biz seni vâris-i Nebî ve takvâya mülâzım olan kimsenin hikemiyyât-ı ilâhiyyeden söylediği sözler üzerine delîl talep eder bir hâlde görür isek, bu talebinden sende sıfat-ı sıdk müstekar olmadığını biliriz. Zîrâ bir kimsenin takvâya devâmı ve hudûd-i ilâhiyyeyi muhâfaza gayretinde bulunması ilminin sıhhatine delâlet eder. Nasıl ki, Peygamber'in mu'cizesini gördüğün vakit inkâra mecâlin kalmaz ve onun sıdkını mecbûren teslim eder isen, ehl-i takvâyı dahi öylece tasdîk etmelisin. Zîrâ / sıfât-ı nefsâniyye, vücûd-i insânîde ale'l-ıtlâk şiddetle zuhûr ister. Hak Teâlâ hazretleri ahkâm-ı ilâhiyyesi ile onu tahdîd ve takyîd buyurmuştur. Eğer tahdîd ve takyîd buyurmasa idi, insanlar hazîz-i esfelde ve sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyye içinde müstağrak olup maksad-ı aslî olan terakkî ve urûcdan mahrûm kalırlar idi. Nitekim Hak Teâlâ

buyurur: لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ اِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (Tîn, 95/4-6). Böyle olunca ahkâm-ı ilâhiyyeyi ta'zîmen nefsi hudûd-i ilâhiyye dâiresinde istihdâm etmek gâyet güçtür. Şiddetle zuhûr isteyen ahkâm-ı nefse muhâlefetle, buna muvaffak olan kimse şübhesiz sâhib-i kerâmettir. Nitekim Hak Teâlâ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ (Hucurât, 49/13) buyurur. Fakat nefsin hıyel ve desâisi sebebiyle zâhirde müttekî görünenler ile li-vechillâh sâhib-i takvâ olanları tefrîk etmek lâzımdır. Evvelkiler tarîk-ı vehmin sâlikleri olup ibâdullâhın reh-zenidir. İkinciler ise tarîk-ı hakîkatın sâlikleri olup ibâdullâhın reh-nümâsıdır. Bunların her ikisi de akvâl ve efâlinden anlaşılır. Mısra':

Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı

Ve diğer mısra':

Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz

Ya'nî bir kimsenin kelâmından derece-i irfânı ve fiilinden dahi sözünen eri olup olmadığı anlaşılır. Cenâb-ı Şeyh (ra)'in tavsiyeleri, sâlik-i râh-ı hakîkat olan ehl-i takvânın kelâmlarını adem-i inkârdır. Yoksa henüz nefsinin hiyel ve desâisi altında zebûn olanların kelâmları zâten belli olduğundan, bi-hakkın reddolunur. Ehl-i sıdk olan evvelki tâifenin kelâmlarını inkâr edersen sende sıfat-ı sıdktan cüz'î bir şey bile yoktur. Bu gibi zevât-ı kirâmın / ahvâlini kendilerine mahsûs bilip teslîm eyle! Sözlerini inkâr cihetine gitme! Ve "Yâ Rabbi bu abd-i hâssına verdiğin ilimden beni dahi nasîbe-dâr ederek ilmimi ziyâdeleştir!" diye niyâz eyle! Belki sana dahi cânib-i Hak'tan böyle bir ilmin kapısı açılır.

§ § §

BUNDAN BİR FASILDIR

§

§ **Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Allah Teâlâ'nın senin için nasb eylediği misâl-i mahsüse îmânın ile berâber, onlar üzerine, gayb ile nutku inkâr etme! Muhakkak âyîne silindiği ve cilâ verildiği vakit ondan pas zâil olur; ve nâzırın sûreti onda görünür. O kimse nefsini güzel veyâ çirkin olarak görmez mi? Onun arkasına birisi geldiği vakit ona nazar indinde sûreti âyînede zâhir olur. Kendisiyle berâber hâzır olanlara arkamda bir insan vardır; yâhut şöyle ve böyle sûrette bir şey vardır, der. O onu ma'hûd görüş ile görmediği halde, gördüğü şeyi derece-i kifâyede vasf eder. Halbuki onu tasdîk etmek vâcibdir; zîrâ o mahsüstür. Ma'kūl dahi böylece mahsüsün nazîridir. İnsan kalbinin âyînesine kasd edip onu ağyâr pasından tecliye eder. Ve envâ'-ı riyâzât ve mücâhedât sebebiyle, onu ma'kūlât ve muğayyebât sûretlerinin tecellîsinden hicâba düşüren kâffe-i hicâb ondan tebâud eyler. İmdi sâfî ve mücellâ olduğu vakit, muğayyebâttan ona tekābül eden her bir şey onda görünür. Gördüğü şeyden söyler; ve gördüğü şeyi vasf eder. (Kalbin gördüğü şey yalan değildir). Ve işte bu ale't-takrîb bir misâldir. Ve eğer uzamasa biz mükâşefenin aksâmı ve asnâfı üzerine tekellüm eder idik. Lâkin bu kadar kâfîdir. Onun envâ'ına kemâl üzere vukūfu murâd eden kimse te'lîfimizden** Cilâ-ü'l-Kulûb'a vukūf peydâ eylesin. **Ba'dehû bu ilm-i müşâhede üzerine delîl taleb eden kimse, bakalım maâni-i kitâbı ilmen ihâta etti mi? Tâ ki ona o bundandır denilsin. Yâhut ona delîl-i akıl mı hâil oldu?**

İmdi kendisine akl-ı teklîf / hâsıl ve onun ahkâmı indinde vâkıf olan 109
âkılin gâyesi, vâcib ve câiz ve müstahîl cinsindendir. Bu sûfînin nutk eylediği şeyi câiz kabîlinden kılmak ona lâzımdır. Halbuki bu sûfî câiz ile veyâhut muvakkafât-ı ukūl ile geldiği vakit, onun nefsi haysiyyetinden değil, ancak ilm-i kadîm haysiyyetinden, onların indinde vâcibdir. Zîrâ nübüvvet ve velâyet tavr-ı aklın fevkıdır. Akıl ancak ya tevakkuf veyâ

tecvîz eder. Çünkü sûfî erkân-ı tevhîdden bir rüknü ve erkân-ı şerîatten bir rüknü hedm eden bir şeyi ityân etmez. İmdi müstemi'i, ma'raz-ı inkârda, ancak kıllet-i tasdîk sıdktan mahrûm eyledi. Sıfat ise ona râci'dir. Halbuki sûfî kendisine nisbet olunan şeyden münezzehtir.

Ey derrâk olan kardeşim, hulûl-i helâkten mukaddem tedârik eyle! Ve insan bulunduğu hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere mahşûr olur. Bu esrârın fevâtından sakın, sakın! Bu envâr ile ziyâlan! Ey tâlib-i habîb, bisât-ı teslîmi yay ve hürriyet ile rıkk-ı inkârdan çık! Ve kürsî-i fikr üzerine otur! Ve hulle-i mücâhedeyi üzerine al ve tâc-ı muvâfakat ve müsâadeyi başına koy! Ve mahall-i hitâbın gayrinden nutka nazar et, Hakk'ı bulursun. Ve müstemi'a nazar eyle! Onu müstemi' ve müsmi' ve muhâtab ve muhâtıb bulursun. İmdi o mütekellim ve müstemi' olduğu vakit, sen mevcûd olduğun halde ademsin. Nitekim mefkûd olduğun halde hâzırsın. Ve işte bunun için (Sav) Efendimiz, Rabb'i azze ve celle hazretlerinden muhbiran: "Abd ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki ben onu severim, onun sem'i ve basarı / olurum" kavlinde işâret buyururlar. İmdi "basar"ı Hak olan kimse üzerine bir şey nasıl gizli olur? Ve "lisân"ı O olan kimsenin kelâmı nasıl nihâyet bulur?

İmdi bu mukaddimede mütehakkık ve onun indinde vâkıf ol ki, irşâd olunasın. Ve inşâallâhü Teâlâ âkıbetin mahmûd ola. Binâenaleyh devâ'îni tevfîr eyle! Allah Teâlâ seni bu kitapta sana îrâd olunan şeye muvaffak eylesin. Ve Allah Teâlâ bizi ve seni ilim ile nefi'lendirsin. Ve bizi onun ehlinden kılsın (bi-izzetihî!).[18]

Bu bahis, zikr olunan mukaddimeden bir fasıldır. Allah Teâlâ bu beyânâtımızı anlamağa ve anladıktan sonra tasdîk ve teslîme seni muvaffak eylesin. Allah Teâlâ hazretleri âlem-i his ve şehâdette, âlem-i melekûtun ahvâline delâlet etmek üzere bir takım emsile-i mahsüse nasb etmiştir. Ve sen de onları inkâr edemeyip tasdîk edersin. Zîrâ mahsüs olan bir şeyin inkârını akıl kabûl etmez. İmdi mâdemki bu gibi misâl-i mahsüse îmânın vardır, bu îmânın ile berâber, muhakkıkînin âlem-i gaybe taalluk eden sözlerini işittiğin vakit onları inkâr etme! Âlem-i his ve şehâdetteki misâl-i mahsüsten birisi budur ki, tozlu ve paslı olan bir ayna silindiği ve parlatıldığı vakit onun tozu ve pası gider. Ve nâzırın sûreti o aynada zâhir olur. Ve o kimse güzel veyâ çirkin olan sûretini aynen aynada müşâhede eder. Nâzırın arkasına birisi gelse aynaya bakınca onun sûretini de görür. Orada bulunanlara "arkamda bir insan var"; yâhut "şu biçimde ve böyle bir sûrette bir şey var" der. Nâzır onu ma'hûd görüş / ile görmediği halde, ya'nî yüzünü arkasına çevirip o insana veyâ o şeye bakmadığı halde, aynada gördüğü sûreti tamâmiyle vasf ve ta'rîf eder. Onun

bu vasf ve ta'rîfini tasdîk etmek vâcibdir. Çünkü isteyen bir aynadaki sûrete ve bir de sûretin aslına bakarak bu vasf ve ta'rîfî tatbîk edebilir. Çünkü her ikisi de mahsüstür; ve inkârı mümkün değildir. İşte ma'kūl olan şeyler dahi böylece mahsüs olan şeylerin nazîridir. Şöyleki insanın kalbi aynaya müşâbihtir. Ve onun pas ve tozu, inde'l-muhakkıkîn "mâsivâ" ta'bîr olunan nukūş-i kevniyyedir. Nitekim mürşidim Mevlevî Es'ad Dede hazretleri buyurur: Beyt:

Gönül âyîne-i vech-i Hudâ'dır
Onun jengi nukūş-i mâsivâdır

Vaktâki insan kalbinin âyînesine kasd edip ağyâr ve mâsivâ pasını ondan siler ve âyîne-i kalbinden ma'kūlât-ı muğayyebât, ya'nî âlem-i melekût sûretlerinin tecellîsine mâni' olan bilcümle hicablar ve perdeler, envâ'-ı riyâzât ve mücâhedât sebebiyle zâil olur; onun bu hâl-i safveti vaktinde muğayyebâttan ve âlem-i melekûttan ona aks eden her bir şey ve her bir sûret onda görünür. Âyîne-i kalbine mün'akis olan şeye çeşm-i rûh ve çeşm-i akıl ile nazar edip gördüğü şeyden söyler ve gördüğü şeyi vasf eyler. Nitekim bu kitabın kâtibi bu maânî-i ma'kūleyi evvelen âyîne-i kalbinde müşâhede etmiş ve badehû hurûf ve zurûf kisvesiyle âlem-i hisse ihrâç eylemiştir. Bu hakîkate işâretle Hak Teâlâ hazretleri مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى (Necm, 53/11) buyurur. İşte bu beyânât, ma'kūlü mahsûse takrîb için bir misâldir. Ve eğer mûcib-i tatvîl olmasa biz mükâşefenin aksâmı ve asnâfı üzerine bir çok şeyler söyler idik. Velâkin bu kadar kâfîdir. / Mükâşefenin envâ'ına kemâl üzere vâkıf olmak isteyen kimse te'lîfâtımızdan bulunan *Cilâü'l-Kulûb* nâmındaki kitabımızı mütâlaa etsin.

Bundan sonra ma'lûm olsun ki, âyîne-i kalblerine in'ikâs sûretiyle müşâhede ettikleri ulûm-i gaybiyyeden bahs eden muhakkıkînin sözlerine delîl taleb eden kimsenin hâline nazar ederiz. Eğer o kimse Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın maânî-i zâhire ve bâtınesini ilmen ihâta etmiş ise, ona, bu sözün delîli Kitâbullâh'dan falân âyetin ma'nâsıdır, denilerek cevap verilmek mümkün olur. Eğer o kimse maânî-i Kitâbullâh'ı ihâta edememiş ve ona delîl-i akl hâil olmuş ise, böyle kendisine akl-ı teklîf hâsıl ve ahkâm-ı teklîf indinde vâkıf olan kimsenin hükmü üç şeyden hâriç olmamak lâzım gelir ki, bunlar da "vâcib," "câiz" ve "müstahîl"dir. Akıl indinde bunun dördüncüsü yoktur. Bu sıfatta bulunan bir âkıl, muhakkıkînden olan bir sûfînin sözünü işittiği vakit, mâdemki Kitâbullâh'ın maânîsini ihâta edemediğinden onun delîline muttali' olamadığı için "vâcib" addetmiyor; hiç olmazsa onu "müstahîl" addetmeyip "câiz" kabîlinden görmek ve inkâr etmemek îcâb eder. Çünkü bu sûfî evâmir ve nevâhî-i ilâhiyye dâire-

sini tecâvüz etmez; ve zühd ve vera' ve ahlâk-ı hamîde ile muttasıftır. Ve hudûd-i ilâhiyye dâiresinde hareket ettiğine hükm olunan bir kimsenin aynı zamanda ihtiyâr-ı kizb ile hudûd-i ilâhiyye hâricinde de hareketine hükm eylemek, iki zıddın ictimâ'ına hükm etmek demek olacağından akıl bunu tecvîz etmez. Halbuki bu sûfî aklen câiz görülmek veyâ tevakkuf edilmek lâzım gelen bir şeyi beyân eylediği vakit, o kelâmı kendi nefsinden değil, ancak ilm-i kadîmden ahz eylediği için / bu kelâm onların indinde aklın hükmü gibi şâyân-ı tecvîz veyâ tevakkuf değildir, belki vâcibdir. Çünkü nübüvvet ve velâyet akl-ı cüz'î tavrının fevkındedir. Fakat akl-ı küllî tavrının fevkı değildir. Nitekim aklın merâtibi bâlâdaki şerhde îzâh olundu. Akl-ı cüz'î ya tevakkuf eder veyâ tecvîz eyler. Çünkü sûfî beyân eylediği ulûm-i gaybiyyede erkân-ı tevhîdden bir rüknü ve erkân-ı şerîatten bir rüknü yıkan bir şeyi getirmez. Bu sebeple akl-ı cüz'înin o kelâmı ya tecvîz etmesi veyâ tevakkuf edip inkâr etmemesi lâzım gelir. İşte sâhib-i sıdk olan ukūl-i cüz'iyye erbâbının revişi budur. Böyle olunca müstemi'i sıdktan mahrûm eden şey, ma'raz-ı inkârda ancak kıllet-i tasdîktir. Ve kıllet-i tasdîk ise akl-ı cüz'î îcâbına muhâlefet ve şeytân-ı vehme muvâfakattir. Ve bu sıfat müstemi'a râci'dir, sûfîye râci' değildir. Halbuki sûfî, böyle akl-ı cüz'î hükmüne muhâlefet eden kimse tarafından kendisine nisbet olunan kizbden münezzehtir. Binâenaleyh sıfat-ı kizb, sûfîyi tekzîb eden böyle bir müstemi'a râci' olur; ya'nî kâzib olan sûfî olmaz, belki onu inkâr eden müstemi'in kendisi olur.

Ey idrâki çok olan sûret-i insâniyye kardeşim! Bu taayyün-i beşerînin mevt ile bozulmak zamânı gelmezden evvel, ondan sonra kat' edeceğin merâtib için hazırlan! Zîrâ hadîs-i şerîfte buyrulduğu üzere insan âlem-i şehâdette ne hâl üzerine bulunursa o hâl üzere ölür; ve ne hâl
105 üzere ölmüş ise o hâl üzere haşr olur. / Zerrât-ı hâkin milyarlarda biri mertebe-i nebâta gelir. Ve mertebe-i nebâta gelen zerrât-ı hâkin milyarlarda biri mertebe-i hayvâna intikāl eder. Ve mertebe-i hayvâna intikāl eden zerrât-ı hâkin milyarlarda biri sûret-i insâniyyeye gelir. Ve sûret-i insâniyyede peydâ olan nutfenin binlerde biri diğer bir sûret-i insâniyyeye munkalib olur. Ve efrâd-ı insâniyyenin milyonlarda biri dîn-i hak ve i'tikād-ı sahîh sâhibi bulunur. Ve bunların yüzbinlerde biri "derrâk" olur. Ve derrâk olanların binde biri tâlib-i hakîkat ve teşne-i ma'rifet olur. Mâdemki sen bu kadar merâtibi kat' ile derrâk ve tâlib-i hakîkat bir insan oldun; hâl-i hayâtında bu esrâra vukūf fırsatını fevt etmekten sakın, sakın! Ve bu envâr-ı ma'rifet ile ziyâdâr ol! Ey bu esrârın sevgili tâlibi, muhakkıkînin kelâmını teslîm ve tasdîk bisâtını yay! Ve akıl ve fikrini hür bırakıp onları inkâr ve tekzîb esâretinden çık ve kürsî-i fikr üzerine otur: *Mesnevî:*

ای برادر تو همان اندیشه ما بقایت استخوان وریشه

Tercüme: "Ey birâder, sen ancak bir düşünceden ve fikirden ibâretsin. Üst tarafın kemik ve a'sâb ve adalât ve elyâftan ibârettir."

Ve bu taayyün-i kesîfinin iktizââtı olan sıfât-ı hayvâniyyenin zuhûruna muhâlefetle hulle-i mücâhedeyi üzerine al! Ve muhakkıkînin ilm-i kadîmden alız ettikleri kelâma muhâlefetten vaz geçip tâc-ı muvâfakat ve müsâadeyi başına koy! Ve mahall-i hitâb olan lisân-ı zâhire nazardan / sarf-ı fikr edip nutkun masdar-ı aslîsine bak, Hakk'ı bulursun. Zîrâ sûret-i insâniyye bâlâda îzâh olunduğu üzere cemâddan ibâret olan zerrât-ı anâsırın ictimâ'ından hâsıl olan bir terkîbdir ki, onda mevcûd olan göz, kulak, lisan ilh... Hakk'ın sem', basar ve kelâm gibi sıfâtının zuhûru için mevzû' pencerelerdir. Ve bu ma'rifeti kendine düstûr ittihâz edip dinleyen kimseye nazar ettiğin vakit, onu dinleyen ve dinlettiren ve hitâb eden ve hitâb olunan bulursun. Nitekim güneş bir olduğu halde muhtelif pencerelerden, o pencerelerin eşkâline ve vüs'atine tebean ziyâsı nüfûz eder. Pencerelerin kesreti güneşin taaddüdünü îcâb etmez. İmdi Hak mütekellim ve müstemi' olduğu vakit, sen her ne kadar sûret-i unsuriyyen i'tibâriyle mevcûd isen de, hakîkatte bu sıfatlar, o sûret-i müncemide-i unsuriyyenin olmadığından, sen ma'dûmsun. Söylemeği ve dinlemeği kendine izâfe etmen vehminden mütevelliddir. Vaktâki Hakk'ın bu sıfatlarının, senin bu sûret-i unsuriyyene aksi mevt ile senden munkatı' olur ve havâss pencereleri kapanır; kendine izâfe ettiğin bu sıfatların senin olmadığı ve bu husûstaki da'vânın mevhûm olduğu fiilen tezâhür eder. Nitekim senin kırk yaşında olduğunu farz ettiğimiz vakit, kırk sene evvel mefkūd idin. Ve ömrünü yetmiş sene farz ettiğimizde ondan sonra yine mefkūd olursun. Ve bu iki mefkūdiyet hâli içinde "hayat" dediğimiz sıfat senin olmayıp Hakk'ın olduğu için, her ne kadar hâzır görünmekte isen de, hakîkatte yine mefkūdsün. İşte (Sav) Efendimiz Rabb'i azze ve celle hazretlerinden ihbâr edip: / "Abd ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki ben onu severim, onun sem'i ve basarı olurum" kavlinde işâret buyururlar.

Ma'lûm olsun ki, bâlâdaki îzâhâta nazaran Hak Teâlâ hazretleri hakîkatte bilcümle ibâdının sem'i ve basarı ve lisânıdır. Fakat ibâdın çoğu bu sıfatı vücûd-i mevhûmlarına izâfe edip bu hakîkatten bî-haberdirler. Binâenaleyh onların kendi zanlarınca Hak, kendilerinin sem'i ve basarı ve lisânı değildir. Bu vehmin onlardan zevâli ve hakîkat-i hâle ittılâ'ları, ancak enbiyâya ve onların getirdikleri ahkâma tamâmiyle tâbi' olarak sıfât-ı nefsâniyyelerinin istitârıyla mümkündür. Ve bu hâl hubb-i ezelî-i ilâhînin onlar hakkında tecellîsi sebebiyle onların dahi Hakk'a muhabbetleriyle zuhûr eder. Nitekim Hak Teâlâ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54)

buyurur. Ve ibâdın ibâdât-ı nevâfîle muvâzabatı, Hakk'a olan muhabbetlerinden nâşî sıdk ile Hakk'a teveccühleriyle mümkün olur. Zîrâ ibâdâta devâm mutlakā sâika-i muhabbetle olur. Âbid ya doğrudan doğruya Hakk'a muhabbet ile onun emrini ta'zîmen ibâdet eder; bu sûrette onun nazarında lezâiz-i cennet ve âlâm-ı cehennem bulunmaz. Veyâhut lezâiz-i cennete muhabbet ve âlâm-ı cehennemden havf ile Hakk'a ibâdet eder. Bu ise ancak kendi nefsine muhabbetten neş'et eder. Binâenaleyh her iki şıkta da ibâdet sâikı, muhabbet olur. Fakat evvelki muhabbet havâssa ve ikincisi avâm-ı mü'minîne mahsûstur. İmdi havâssın ibâdât-ı nevâfîle muvâzabatı hâlinde Hakk'ın hubb-i ezelîsi onlar hakkında fiilen zuhûr ve tahakkuk eder. Ve bu tahakkuk netîcesinde vücûd-i mevhûmlarının vücûd-i hakîkîde fenâsını müşâhede ederler; ve bu fenâ içinde kendilerinden sudûr eden sıfâtın kendilerinin olmadığını bilirler. Binâenaleyh basarı Hak olan böyle / bir kimseden bir şeyin ihtifâsı mümkün olur mu? Ve lisânı Hakk'ın lisânı olan böyle bir kimsenin kelâmı nihâyet bulur mu?

İşte ey tâlib-i hakîkat, bu mukaddimede beyân edilen maânîyi kalbine sindirip o ma'nâlar ile mütehakkık ol! Ve o ma'nâların indinde günlerce tevakkuf ve teemmül et ki, doğru yolu bulasın! Ve inşâallah âkıbetin mahmûd olur. Böyle olunca hakîkate ıttılâ' esbâbını tevfîr eyle! Allah Teâlâ seni bu kitapta sana îrâd ettiğimiz şeyleri anlamağa ve hakîkatine vusûle muvaffak eylesin! Ve Allah Teâlâ bizi ve seni ilm-i ledünnî ile nefi'lendirsin. Ve bizi ve seni ulûm-i ledünniyye ehlinden kılsın! (Âmîn
110 bi-izzetihî!) /

§ § §

F İ H R İ S T - İ K İ T Â B

§

§ **Müellif der ki, bu mukaddime ve temhîdden fâriğ olduğumuzda, onlardan bir sırr-ı muayyene vukūfu murâd eden kimsenin suhûletine rağbeten, fihrist-i ebvâb hakkında bir fasıl takdîmini münâsib gördük. Fihristte olan bâba nazar eder, ona matlabı âsân olur, inşâallahü Teâlâ.**

Birinci bâb	**: Bedenin hükümdârından ibâret olan halîfe-i vücûd; ve sûfiyyenin onun hakkında garazları; ve onların ta'bîri beyânındadır.**
İkinci bâb	**: Onun mâhiyyeti ve hakîkatı hakkında ulemânın ihtilâfı beyânındadır.**
Üçüncü bâb	**: Medîne-i cisimde ikāmet ve onun bu halîfeye bir mülk olması cihetinden tefâsîli beyânındadır.**
Dördüncü bâb	**: Kendisinden dolayı akıl ve hevâ arasında hurûb vâkı' olan sebebin zikrine dâirdir.**
Beşinci bâb	**: İmâm-ı vâhide hâs olan isim ve onun sıfâtı ve ahvâli beyânındadır.**
Altıncı bâb	**: Bu medînenin kadısı olan adl beyânındadır ki, onun ahkâmını ve tedbîrâtını âlimdir.**
Yedinci bâb	**: Vezîr ve onun sıfâtı beyânındadır.**
Sekizinci bâb	**: Firâset-i hikemiyye ve şer'iyye beyânındadır.**
Dokuzuncu bâb	**: Kâtib ve onun sıfatı ve kütübü beyânındadır.**
Onuncu bâb	**: Ashâb-ı cibâyât ve harâc olan âmiller ve müseddidler beyânındadır.**
On birinci bâb	**: Cibâyâtın hazret-i ilâhiyyeye ref'i ve imâm-ı kudsînin onlara vukūfu ve onları Melik-i Hak Sübhânehû hazretlerine ref'i beyânındadır.**
On ikinci bâb	**: Müfsidlere müteveccih olan sefîrler ve resûller beyânındadır.**
/ On üçüncü bâb	**: Siyâset-i kuvvâd ve ecnâd ve onların merâtibi**

beyânındadır.

On dördüncü bâb : İnde'l-likā siyâset-i hurûb ve tertîb-i cüyûş beyânındadır.

On beşinci bâb : Bu mertebeye gâlib olan sırrın zikrine ve onun üzerine tenbîhe dâirdir.

On altıncı bâb : Rûhâniyyetin, ya'nî rûhun fusûl-i sene üzerine tertîb-i gıdâsı beyânındadır.

On yedinci bâb : İnsana mevdû' olan havâss-ı esrâr beyânındadır; ve o beş bâb üzerinedir.

Birinci bâb: İfâza-i akıl keyfiyyeti beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın on sekizincisidir.

İkinci bâb: Hucub-i mâni'a beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın on dokuzuncusudur.

Üçüncü bâb: İmâm-ı mübînden ibâret olan levh-i mahfûz ve levh-i mahv ve isbât beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın yirmincisidir.

Dördüncü bâb: Esbâb-ı zeferât, ya'nî tarabdan veyâhut kederden teneffüs-i şedîdin esbâbı beyânındadır ki, ebvâb-ı kitâbın yirmi birincisidir.

Beşinci bâb: Mürîd-i sâlike vasıyyet beyânındadır. Bu da fasıllar üzerine olup onunla kitap hatm olunur.

§ § §

BİRİNCİ BÂB

Bedenin Hükümdârından İbâret olan Halîfe-i Vücûd ve Sûfiyyenin Onun Hakkında Garazları ve Onları Ta'bîri Beyânındadır.

§ §

Ma'lûm olsun ki, muhakkak bu halîfe "rûh-i küllî"dir. Ve Allah Sübhânehû ve Teâlâ ona: وَ اِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ اِنّى جاعِلٌ فِى الاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) **ya'nî "Yâ Habîbim, zikr et şu vakti ki, Rabb'in melâikeye ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım, dedi" kavl-i şerîfinde tenbîh buyurdu. Ve âlem-i asğarda onun i'tibârı arz-ı bedende "rûh"un istihlâfıdır. Biz bu kitabın ibtidâsında ona işâret / eylediğimiz şeyde kasd eyledik; ve bu mecmû'da onun ihrâcına azm eyledik. Ve hayât-ı dünyânın zâhirini bilen ve âhiretlerinden gâfil olan a'mâ nâkıdlerin ta'n ve intikādı korkusun'u temhîd eyledik. Ve nâkıdın ona bir tarîk bulamaması için murâd eylediğimiz şeyin hakîkatini ızhâr eyledik. İmdi biz Allah Teâlâ'nın bereketi üzerine söyleriz. Allah Teâlâ ise hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.**

Ma'lûm olsun ki, bu kitabın ibtidâsında şerh olunduğu üzere vücûd-i vâhid-i hakîkînin libâs-ı gayriyyet ile zuhûru mertebe-i rûhda vâkı' olmuştur. Ve bu mertebe ferd ve vâhiddir. Zîrâ vâhidden ancak vâhid sâdır olur. Muhakkıkîn buna "rûh-i küllî" ve "halîfe-i evvel" derler. Ve rûh-i küllî emr, ya'nî şe'n-i küllî-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) buyrulmuştur. Ve bu rûh-i küllînin cüz'iyyât ve tevâbi'i bî-nihâyedir. Zîrâ şe'n-i küllî-i ilâhînin bî-nihâye cüz'iyyâtı ve tevâbi'i vardır kì, bunlara "şuûnât-ı ilâhiyye" ve "niseb-i ilâhiyye" derler. Vâhidin nisebi kabîlindendir. Zîrâ vâhidin nısf, sülüs, rub', hums ilh... gibi bî-nihâye nisebi vardır. Ve rûh-i küllî, "hakîkat-i muhammediye"nin küllen mertebe-i rûhiyyette tenezzülünden başka bir şey değildir. Nitekim hadîs-i şerîfte اول ما خلق الله روحى buyrulmuştur. İmdi bu rûh ve onun

tevâbi'i ve cüz'iyyâtı mertebe-i rûhiyyette kaldıkça, âsâr-ı fiiliyye-i hilâfet zâhir olamayacağından, ba'dehû bu rûh-i küllîden ilm-i ilâhîde sâbit olan suver-i esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri temeyyüz eyledi. Nitekim hadîs-i şerîfte: انا من الله و المؤمنون من نورى buyrulmuştur.

Şârih-i *Mesnevî,* Bahr'ul-ulûm Mevlânâ Abdü'l-Aliyy (ks) *Risâle*'lerinde buyururlar ki: "Ervâh iki kısımdır: Bir kısmının tasarruf ve tedbîr hasebiyle ebdâna taalluku yoktur; cismimizde olan nefs-i nâtıkanın tedbîr ve tasarrufu gibi. Ve onlara "Kerûbiyân" derler. Bunlar dahi iki kısımdır: Bir kısmının / âlem-i ecsâmdan haberi yoktur. Zîrâ bunlar "mecânîn"dirler. Tecelliyât-ı vahdet kahrı onların dânişlerini yakmıştır. Âdem'e secdeye ve ser-furûya me'mûr olmadıklarının sebebi budur. Onlar azamet-i Hak Teâlâ'da âşüfte ve dîvâne ve cemâl-i Hakk'ı mütâlaada yeğânedirler. Ve onlara "melâike-i müheyyeme" derler. Ve bir kısmının da her ne kadar âlem-i ecsâma taalluku yok ise de, onların her bir ferdi ecsâmdan bir cisim üzerinde müdebbirdir. Cism-i Zeyd'i rûh-i Zeyd'in müdebbir olması gibi. Bunlar Kayyûmiyyet'in müşâhedesi içinde âşüfte ve mütehayyirdirler. Fakat onlar bârigâh-ı ulûhiyyetin hâcibleri ve feyz-i rubûbiyyetinin vâsıtalarıdır. Ve feyz-i hazret-i akdes ve a'lâ iki kısım üzerinedir: Biri "feyz-i vech-i hâs" ve diğeri "feyz-i silsile-i tertîb"dir. "Feyz-i vech-i hâs" Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin sereyânı cihetinden abdin kalbine, gayrın vâsıtası olmaksızın, fâiz olan bir feyzden ibârettir. Ve "feyz-i silsile-i tertîb" zikr olunan hâcibler vâsıtasıyla olur. Ve onlara "melâike-i ceberûtiyye" derler. Ve onların reîsine "rûh-i a'zam" derler. Ve diğer bir i'tibâr ile "kalem-i a'lâ" derler. Nitekim اول ما خلق الله القلم buyrulmuştur. Ve diğer bir i'tibâr ile de "akl-ı evvel" derler. Nitekim اول ما خلق الله العقل buyrulmuştur. Ve "rûh-i a'zam" bu tâifenin saff-ı evvelindedir. Ve "rûhu'l-kuds," ki ona "Cebrâîl" derler, onların saff-ı ahîrindedir. Ve diğer kısmı, her biri bir cisimde tedbîr ve tasarruf i'tibâriyle, âlem-i ecsâma taalluk ederler. Ve onlara "rûhâniyân" derler. Ve bunlar dahi iki kısımdır: Bir kısmı semâviyyâtta tasarruf ederler; ve onlara "melekût-i a'lâ" derler. Ve diğer kısmı arziyyâtta tasarruf ederler; ve onlara "melekût-i ednâ" derler. Ve her bir şey üzerine bir melek müvekkeldir. Ve hadîs-i şerîfte "melekü'l-cibâl" ve "melekü'r-rîh" ve "melekü'r-ra'd" ve "melekü'l-berk" ve "melekü's-sehâb" vârid olmuştur. Tâ ki فَسُبْحانَ
115 الَّذى بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ (Yâsîn, 36/83) / hakîkati nikâbını kaldırmaya. Bu ma'nâyı hakîkati ile bilmek mümkün değildir. Ve "cin" ve "şeyâtîn" denilen ervâh-ı nâriyye "melekût-i esfel" cinsindendir. Ve onlardan ba'zıları nev'-i insânî üzerine taslît olunmuştur. Ve "İblîs" onların reîsidir. Ve onlardan ba'zıları kâbil-i teklîf ve vahy ile muhâtabdır. Eimme-i tarîk ve

sâdât-ı tahkîk indinde onlar hakkında ihtilâf-ı kesîr vardır. Ve her biri kendi makāmından haber vermiştir. Ve onun şerhi uzundur."

Ervâh ve hakîkat-i melâike-i kirâm hakkında fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde bir takım ma'lûmât-ı esâsiyye zikr edilmiştir. Burada tekrârı mûcib-i tatvîl olur. Şu kadar îzâh edelim ki, melek "kuvvet" ve "şiddet" ma'nâsınadır. Ervâh sıfât-ı ilâhiyyeden birer sıfat olan Hayat ve Kudret sıfatlarının libâs-ı gayriyyet ile zâhir olan mezâhiridir. Merâtib-i vücûdda ef'âl-i ilâhiyye onlar ile zuhûr eder. Zîrâ bir vücûdda hayat ve kudret olmasa, ondan aslâ bir fiil sâdır olmaz. Ve ef'âl-i ilâhiyyenin mertebe-i azharı âlem-i şehâdettir. Binâenaleyh halîfe-i vücûd olan bu "rûh-i küllî"nin yekdîğerinden mütemeyyiz olan tevâbi'ine hitâben Hak Teâlâ إِنِّي جاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) buyurmuştur. Ve âlem-i ekber olan hazret-i şehâdette halîfe "Âdem"dir. Ve âlem-i asğar olan "Âdem"de onun i'tibârı arz-ı bedende "rûh"un istihlâfıdır. Nitekim bu kitabın ibtidâsında استخرج الانسان من وجود علمه الى وجود عينه..... الخ ibâresinde işâret eylediğimiz ma'nâda bunu kasd eyledik. Ve bu kitabın hey'et-i mecmûasında da o halîfe-i vücûdun ihrâç ve ızhârına azm ettik. Ve يَعْلَمُونَ ظاهِراً مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيا وَهُمْ عَنِ الآخِرَةِ هُمْ غافِلُونَ (Rûm, 30/7) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, hayât-ı dünyânın havâss-i hamse ile mahsüs olan zâhirini bilip ve basar-ı / basîretleri kör olmasından dolayı avâkıb-ı umûru göremeyip gaflet içinde bulunan münekkıdlerin ta'n ve intikādı havfîni bundan evvel mürûr eden "Temhîd" unvânı altındaki bahiste tafsîl ve îzâh eyledik. Ve akl-ı cüz'îlerinin dâiresinde mahsûr kalan mahdûdü'l-efkâr ulemâ-i rusûm ile ulûm-i tabîiyye feylesoflarından ibâret olan bu a'mâ nâkıdlerin bu kitaptaki beyânâta bir tarîk-ı ta'n ve tenkîd bulamamaları için, beyânâtımızda murâd ettiğimiz ma'nânın hakîkatini delâil ve berâhîn ile ızhâr ettik. İmdi biz Allah Teâlâ'nın bereketi ile söylüyoruz. Ya'nî bizim kelâmımız Cenâb-ı Hak'tandır. Ve Hak Teâlâ ise hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

§

[SEBEB-İ TE'LÎF-İ KİTÂB]

§

/ Bu kitâbı sebeb-i te'lîfimiz bu idi ki, şeyh-i sâlih Ebû Muhammed el-Mûrûrî'yi ziyâret eylediğim vakit onun indinde "Hakîm"in, Zü'l-karneyn için, onunla berâber meşye kudreti olmadığı vakitte, tasnîf eylediği Sırru'l-Esrâr **kitabını buldum. Ebû Muhammed bana dedi ki: "Bu müellif bu**

memleket-i dünyeviyyenin tedbîrine nazar etmiştir. Ve ben senden kendisinde saâdetimiz bulunan ve ona tekābül eden memleket-i insâniyyenin siyâsetini isterim." İmdi ben ona icâbet ettim. Ve hakîmin ona tevdî' ettiğinden daha çok tedbîr-i mülk ma'nâlarını bu kitaba tevdî' eyledim. Ve onda "Hakîm"in mülk-i kebîrin tedbîri hakkında gaflet ettiği bir takım şeyleri ızhâr eyledim. Ve onu Mûrûr şehrinde, dört günden daha az bir zaman içinde itmâm ettim. Ve kitabın cirmi, bu kitabın cirminden rub' ve sülüs derecesinde idi. İmdi bu kitap mülûkün hâdimine onun hizmetinde; ve tarîk-ı âhiret sâhibine dahi onun kendi nefsinde menfaatbahşdır. Ve herkes kendi niyyeti ve kasdı üzerine mahşûr olur (Vallâhü'l-müste'ân).

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu kitabın sebeb-i te'lîfini beyânen buyururlar ki: "Şeyh Ebû Muhammed el-Mûrûrî'yi ziyâret ettiğim vakit, onun nezdinde *Sırru'l-Esrâr* isminde bir kitap gördüm. "Mûrûr" "mîm"in ve evvelki "râ"nın zammı ile Afrika-yı şimâlîde vâkı' bir şehrin ismidir. Cenâb-ı Şeyh (ra) İspanya'dan oraya geçip seyahat buyurmuş ve o diyârın ehlullâhı ile sohbet eylemiştir. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu *Sırru'l-Esrâr* kitabını te'lîf eden "Hakîm"in ismini zikr etmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası beyân buyrulan İskender Zü'l-karneyn'in ahdinde ber-hayât olan bir zât olduğu, ve bu kitabı za'f-ı pîrîden / nâşî onunla berâber seyâhate kudreti olmadığı vakitte, dâimâ nezdinde bulundurarak idâre-i hükûmette mündericâtından istifâde etmesi kasdiyle Zü'l-karneyn için tasnîf eylediği anlaşılmaktadır. İhtimâl ki, bu kitabın bir nüshası Afrika-yı şimâlîde kâin kütüphânelerin bir köşesinde mevcûddur. Mündericâtı memleket-i dünyeviyyenin tedbîrine dâir olduğuna göre bir hukūk-ı idâre kitabı demek olur.

Hz. Şeyh buyururlar ki: Ebû Muhammed bana hitâben şöyle dedi: Bu müelllif, ya'nî bu Zü'l-karneyn'in Hakîm'i, bu kitabında memleket-i dünyeviyyenin tedbîrinden ve idâresinden bahs etmiştir. Ve ben senden bu kitaba mukābil olarak memleket-i insâniyyenin siyâsetini isterim ki, bu siyâseti bilmekte bizim saâdet-i uhreviyyemiz husûle gelir. Ya'nî memleket-i dünyeviyyede, nasıl ki hükümdâr ve onun vezîri ve sâir tevâbi'-i idâriyyesi varsa, bir memleket hükmünde olan vücûd-i insânîde de öylece bir hükümdar ve vezîri ve sâir tevâbi'-i idâriyyesi vardır. Bunlar nelerden ibârettir ve nasıl tasarruf ve tedbîr ederler? Bunları beyân et! Ben Ebû Muhammed'in bu talebini kabûl ettim. Ve Hakîm-i Zü'l-karneyn'in o kitaba derc etmiş olduğu tedbîr-i mülk ma'nâlarından daha çoğunu ona mukābil olarak te'lîf ettiğim bu kitaba derc eyledim. Ve Hakîm-i Zü'l-karneyn'in kendi kitabında mülk-i kebîrin, ya'nî memleket-i dünyeviyyenin, tedbîri hakkında gaflet ettiği bir takım husûsâtı da

beyân ve ızhâr eyledim. Ve bu kitabımı Mûrûr şehrinde dört günden daha az bir zaman içinde bitirdim. Ve kitâb-ı Hakîm'in cirmi, benim kitabımın cirminden takrîben rub' veyâ sülüs derecesinde bir şey idi. İmdi benim bu kitabımda memleket-i dünyeviyyenin tarz-ı idâresi mündemic olduğundan hükümdârânın hizmetinde bulunan kimselerin işine yarar. Ve kezâ onda vücûd-i insânîde, nizâm-ı ilâhî dâiresinde tasarruf ve tedbîr husûsâtı da mündemic bulunduğundan, tarîk-i âhiret sâhiblerine, kendi nefislerinde mûcib-i istifâdedir. Ve her bir kimse benim bu kitabımdan bir niyyetle istifâde eder. Ve her kişi kendi niyyeti ve kasdi üzerine mahşûr olur. (Vallâhü'l-müsteân).

§ § §

Allah Teâlâ senin basîretini tenvîr eylesin! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ hazretlerinin, irâdeten ve ihtiyâren, ilk ihtiyâr eylediği mevcûd, mezheb-i kavmde, basît-i rûhânî, ferd ve gayr-i mütehayyiz bir cevherdir. Ve diğerlerinin mezhebinde mütehayyizdir. Onun mâhiyyeti hakkında, üzerine kelâm vârid olan şey hasebi üzerine olan bahis bu kitabın ikinci bâbındadır. Ve eğer Hak Sübhânehû murâd ede idi, ba'zı nâsın "Vâhidden ancak vâhid / sâdır olur" sözünden ibâret olan iddiâsına mu- 120 hâlif olarak, def'a-i vâhidede mevcûdât-ı müteaddide ihtirâ' eyler idi. Ve eğer böyle olsa, irâde kāsır ve kudret nâkıs olur idi. Zîrâ def'a-i vâhidede eşyâ-yı müteaddidenin vücûdu li-zâtihî mümkün ve gayr-i mümteni'dir. Ve mümkün kudretin mahall-i taallukudur. İmdi eğer ilk mevcûdun vâhid olduğu sâbit oldu ise, Hak Teâlâ cânibinden ihtiyârdır. Bu halîfeyi, müellif ve ehl-i hakāyık ibârât-ı muhtelife ile söyler ve ta'bîr eder. Onlardan her bir ibârenin bir ma'nâsı vardır. Onlardan ba'zısı ona "imâm-ı mübîn" ta'bîr eder. Ve onlardan ba'zıları ona "Arş" ta'bîr eyler. Ve onlardan ba'zıları da ona "mir'ât-ı Hak" ve buna müşâbih ta'bîr eder. İmdi biz onların, onun hakkındaki ta'bîrlerini ve Allah Teâlâ'nın ancak ona vehb eylediği ve ona tahsîs ettiği, onun sıfatlarındaki i'tibârâttan zâhir olan şey hasebi üzerine, bu ibârât ile hangi ma'nânın ona hâs olduğunu zikr ederiz.

Allah Teâlâ senin kalb ve rûh ve akıl gözünü nûr-i ma'rifet ile tenvîr eylesin! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ hazretlerinin irâdesi ve ihtiyâriyle en evvel ihtirâ' ve îcâd buyurduğu mevcûd, muhakkıkînin mezhebine göre öyle bir cevherdir ki, onda terkîb yoktur, basîttir. Zîrâ terkîb ecsâmın şânıdır. Ve ilm-i kimyâda her ne kadar anâsır "basît" ve "mürek-

keb" olarak iki nev'a ayrılmış ise de, bu tenvî' o fennin nokta-i nazarına göredir. Zîrâ anâsır-ı basîta dahi "ma'nâ" ile "sûret"ten mürekkebdir. Ve her birinin ma'nâları kendilerine hâs olan evsâftır. Meselâ basît olan müvellidü'l-mâ'nın evsâfı müvellidü'l-humûzaya benzemez. Ve azotun evsâfı da bunlara / benzemez. Diğer taraftan keşfiyyât-ı ahîreye göre elektron nazariyyesi her bir unsur-i basîtin dahi mürekkeb birer madde olduğunu beyân etmektedir. Binâenaleyh bu ilk cevherin besâteti bunlar gibi değildir; basît-ı hakîkîdir ve rûhânîdir, ya'nî ma'nevîdir. Zîrâ ma'nâda terkîb yoktur. Ve bu cevher-i basît-ı rûhânî ikilikten ârî olan bir ferddir. Ve gayr-i mütehayyizdir, ya'nî fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmez. Nitekim insanın hüceyrât-ı dimâğıyyesi gâyet küçük olduğu halde onda nâmütenâhînin ma'nâsı ve diğer maânî-i mütevâliyye-i bî-nihâye vücûd-pezîr olur. Bu küçük hüceyrâta bu maânînin taalluku onların gayr-i mütehayyiz olmasından nâşîdir. Eğer mütehayyiz olsa bu azîm maânînin o kadar küçük bir mahalde vücûd-pezîr olamaması lâzım gelir idi. İşte "rûh" hakkında ulemâ-i muhakkıkînin mezhebi budur. Fakat dâire-i akılda mahsûr kalan ulemânın ve hukemânın mezhebinde bu cevher mütehayyizdir; ya'nî fezâda bir mahal işğal eden nevi'dendir. Onun mâhiyyeti hakkında ne gibi bir söz söylemek îcâb ederse bu kitabın ikinci bâbında zikr olunmuştur.

Bu cevher-i basît-ı rûhânînin ferd olarak îcâdı hakkında ba'zı kimseler, ya'nî hukemâ ve felâsife, "Vâhidden ancak vâhid sâdır olur" düstûrunu sebep gösterirler. Halbuki mertebe-i ulûhiyyette, ya'nî vücûd-i mutlakın mertebe-i vahdetinde, meşiyyet sâbittir. Ve sıfât-ı sâire gibi bir sıfat olan meşiyyet sâbit olunca, emr-i ihtirâ'da böyle bir düstûra tebaiyyet mecbûriyyeti yoktur. Binâenaleyh Allah Teâlâ hazretleri murâd ede idi, ilk evvel böyle bir cevher-i ferd ihtirâ' etmeyip, def'a-i vâhidede mevcûdât-ı müteaddide ihtirâ' ve îcâd eyler idi. Eğer hukemâ ve felâsifenin zehâbı gibi olsa idi, Hak Teâlâ irâdesini icrâda kāsır ve âciz ve kudreti de nâkıs olur idi. Böyle olunca "Vâhidden ancak vâhid sâdır olur" sözü / mertebe-i vahdet için sâdık değildir. Belki bu söz bilcümle sıfât ve niseb ve nuûttan münezzeh olan mertebe-i ahadiyyet için sâdıktır. Nitekim Hz. Şeyh İbrâhîm Şettârî (ks) *Âyîne-i Hakāyık-nümâ* risâlesinde şöyle buyurur: "Vaktâki zât-ı lâ-taayyün sûret-i taayyün ile zuhûr eder, onun ilk tenezzülüne 'taayyün-i evvel' ve 'ilm-i mutlak' ve 'vücûd-i mutlak' derler. Zîrâ şuûr-i zât ve vicdân-ı zât, bu mertebede bilâ-kayd-ı ma'lûm ve gayriyyet, mutlaktır. Bu mertebe mertebe-i sânînin hilâfınadır. Zîrâ o mertebede ilm-i zât 'a'yân-ı sâbite' kayd-ı ma'lûmu ile mukayyeddir. Ve bu mertebeye ondan dolayı 'vahdet-i hakîkî' derler ki, bu nefs-i 'taayyün-i evvel'in ismidir. Çünkü لا يصدر من الواحد الا الواحد . Bu mertebede ta'dîd ve

a'dâd-ı kesret ve efrâd yoktur." İşte bu îzâhâttan anlaşılır ki, bu sözün, kendisinde meşiyyet sâbit olan mertebe-i vahdet için ıtlâkı irâdeye acz ve kudrete noksan isnâdını mûcib olduğundan Hz. Şeyh (ra) bu mertebe hakkında bu kelâmı bi-hakkın nefy buyururlar. Zâten def'a-i vâhidede eşyâ-yı müteaddidenin vücûdu li-zâtihî mümkindir ve müstahîl değildir. Ve mümkin olan bir şey dahi kudretin taalluk edeceği bir şeydir. Böyle olduğuna şâhid bu âlemde bir çok misâller vardır. Meselâ bir tas içine sabunlu su koyup üzerine sabunlanmış bez örtülüp gergin bir sûrette tutulsa ve kenârından üflense def'a-i vâhidede binlerce köpük peydâ olur. Bu ise bir asıldan nefha-i vâhide ile def'aten suver-i müteaddide ızhârından başka bir şey değildir.

İmdi eğer ilk mevcûdun vâhid olduğu sâbit oldu ise, bu sübût-i vahdet keyfiyyeti / ancak Hak Teâlâ hazretlerinin meşiyyeti ve ihtiyârı ile vâkı' olmuştur. Hak Teâlâ onu böyle dilemiştir. Bu halîfe hakkında gerek müellifin ve gerek sâir ehl-i hakāyıkın ibârât-ı muhtelife ile bir takım ta'bîrâtı vardır. Ve bu ta'bîrâttan her bir ibârenin dahi birer ma'nâları vardır. O ehl-i hakāyıktan ba'zısı o halîfeye "imâm-ı mübîn" derler. Ve ba'zılar "Arş" ta'bîr ederler. Ve ba'zıları da "mir'ât-ı Hak" derler. Ve buna müşâbih ta'bîrât-ı sâire isti'mâl ederler. Binâenaleyh biz o ehl-i hakāyıkın o halîfe hakkındaki ta'bîrlerini ve Allah Teâlâ hazretlerinin ancak o halîfeye bahş eylediği ve ona tahsîs ettiği bir takım sıfatlardaki i'tibârâttan zâhir olan şeylere nazar edip bu ibâreler ile hangi ma'nânın ona tahsîs edilmiş olduğunu zikr ve beyân ederiz. Ya'nî o "halîfe"nin hangi sıfatına nazaran "imâm-ı mübîn" demişlerdir; ve hangi sıfatına nazaran "Arş" ta'bîrini kullanmışlardır? Bunları beyân ederiz.

§

FASIL

[RÛH HAKKINDAKİ BEYÂNÂT]

§

Müellif dedi: Kavım (radıyallâhü anhüm) şöyle zikr eyledi ki: Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ra) onlardandır, muhakkak "Rûh"dan ibâret olan bu "halîfe" âlem-i emrdendir; ve ıstılâhan âlem-i halktan değildir. Bunlar Hak Teâlâ'nın قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) **kavliyle ihticâc eylediler; ve tebyîn için lafzı buradan ittihâz eylediler. Ve âlem-i emr ile Allah Teâlâ'dan bilâ-vâsıta ancak emr-i Azîz'in müşâfehesiyle sâdır olan her bir şeyi murâd ettiler. Ve o vücûd-i mutlaka izâfe ile sebeb-i sânîdir; sebeb-i**

evvel mevcûd-i mukayyede izâfe iledir; o da mübtede'âttır. Ve âlem-i halk sebeb-i mütekaddimden min-gayr-i müşâfeheti'l-emr sudûr eden her bir mevcûddur ki, o da "kelime"dir. Seyyid-i âleme ve onun Hâlik'ına ve mürebbîsine işâreten Hak Teâlâ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ (A'râf, 7/54) **buyurdu. İmdi vaktâki bu takarrur eyledi, hakîkat bilindikde elfâz arasında buhl yoktur. Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.**

Bu kitabın müellifi olan Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki: Tâife-i muhakkıkîn (r. anhüm) "halîfe" hakkında şöyle beyân ederler; ve Ebû Hâmid Gazzâlî (ra) o tâifedendir: Muhakkak "rûh-i küllî"den ibâret olan bu "halîfe" âlem-i emrdendir, çünkü şe'n-i küllî-i ilâhîdir; ve şe'n-i ilâhî ise ma'nâdır. Ve tâife-i muhakkıkînin vaz' eylediği ıstılâh mûcibince âlem-i halktan değildir. Bu tâife-i kirâm rûhun âlem-i emrden olduğuna
125 قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (İsrâ, 17/85) / âyet-i kerîmesini delîl olarak gösterirler. Ve tebyîn-i maksad için "âlem-i emr" ıstılâhını buradan vaz' eylediler. Ve "âlem-i emr" ta'bîri ile, Allah Teâlâ cânibinden, merâtibden hiç bir mertebenin ve etvâr-ı hilkatten hiç bir tavrın tavassutu olmaksızın, ancak emr-i Azîz'in müşâfehesiyle, ya'nî "Kün!" emriyle sâdır olan her bir şeyi murâd ettiler. Nitekim Hak Teâlâ إِنَّما قَوْلُنا لِشَيْءٍ إِذا أَرَدْناهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Nahl, 16/40) buyurur. Ve o âlem-i emr vücûd-i mutlaka izâfe ile sebeb-i sânîdir. Çünkü âlem-i emre nazaran sebeb-i evvel vücûd-i mutlaktır. Eğer vücûd-i mutlak olmasa "Kün!" emrinin masdarı bulunmaz idi. Masdar ise sâdır olan şeyin sebebidir. Fakat yine o âlem-i emr, vücûd-i mukayyede, ya'nî âlem-i halka izâfe ile "sebeb-i evvel"dir. Zîrâ vücûd-i mukayyedin masdarı âlem-i emrdir. Ve vücûd-i mukayyed dediğimiz şeyler mübtede'ât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Hak Teâlâ بَدِيعُ السَّمواتِ وَالأَرْضِ (Bakara, 2/117) buyurur. Semâvât ve arz mübtede'âttan ve âlem-i halktandır. Ve muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı "âlem-i halk" ta'bîrinden müşâfehe-i emr, ya'nî "Kün!" emri, olmaksızın sebeb-i mütekaddimden, ya'nî sebeb-i evvel olan âlem-i emrden sudûr eden her bir mevcûdu murâd ederler ki, bu mevcûd dahi mevcûd-i mukayyeddir. Ve bu mevcûd-i mukayyede "kelime" ta'bîr ederler. Zîrâ kelime, nasıl ki bir ma'nâyı hâmilen zâhir ve mahsüs ise, o mevcûd-i mukayyed dahi öylece bir ma'nâyı hâmilen zâhir ve mahsüstür. İşte bu i'tibâr ile senin ve benim vücûd-i mukayyedemiz birer "kelime"dir. Hak Teâlâ hazretleri ma'nâ-yı küllîyi hâmilen zâhir olan "seyyid-i âlem"e ve onun Hâlık'ına ve mürebbîsine işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَ الأَمْرُ تَبارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ (A'râf, 7/54) buyurdu. İmdi vaktâki âlem-i emr ve halkın ma'nâları bu îzâhât ile takarrur eyledi, bu hakîkat bilindiği / vakit istediğin elfâz ile tebyîn-i ma'nâ edebilirsin. Ve

elfâz arasında şuhh ve buhl yoktur. Biz bu ma'nâ-yı Kur'ân-ı Kerîm'den iktibâs eyledik. Allah Teâlâ hazretleri ise Hakk'ı söyler ve doğru yola irşâd eyler. Binâenaleyh beyânâtımızı inkâr vâdîsine gitme!

§

ONLAR ÜZERİNE MEVZÛ' İBÂRÂT-I MUSTALAHADIR

§

Müellif der ki, ehl-i maânîden ba'zı muhakkikin (r. anhum) hazarâtının ona "madde-i ûlâ" ıtlâk etmesine gelince, muhdesât hakkında ona "mümidd-i evvel" ıtlâk ettiklerinden "ûlâ"dır. Lâkin onlar Allah Teâlâ'nın onu, onunla îcâd ettiği sıfat ile tesmiye ettiler. Ve bir şeyin böyle sıfâttan kāim olduğu şey ile tesmiyesi ba'îd değildir. Ve ancak ona "madde-i ûlâ" ile ta'bîr olundu. Zîrâ Allah Teâlâ eşyâyı iki nevi' üzerine halk etti: Biri sebep vâsıtası olmaksızın halk ettiği; ve onu diğer bir şeyin halkına sebep kıldığı şeydir. Ve i'tikād-ı sahîh budur ki, Hak Teâlâ eşyâyı, ehl-i Hakk'a muhâlif olanların hilâfına olarak, esbâb ile değil, esbâb indinde yapar. Ve sahîh olan / budur ki, muhakkak ilk mevcûd sebeb-i mütekaddim olmaksızın mahlûktur. Ve ba'dehû onun gayrisine bir sebep ve onun içinde madde oldu. Ve bu gayr, tekaddüm eden akd üzerine, ona mütevakkıftır. Açlığın ekle ve susuzluğun şürbe âdeten tevakkufu gibi; ve âlimin ilme ve hayyin hayâta aklen tevakkufu gibi ve bunun emsâli; ve sevâbın fiil-i tâata ve ikābın ma'sıyete şer'an tevakkufu gibi... Vaktâki bu maânîyi mülâhaza ettiler, ona "madde-i ûlâ" tesmiye etiler. Ve o güzeldir; ve onlar üzerine şer'an ve aklen hatâ yoktur.

Ve ba'zıları ona "Arş" ta'bîr etti. Buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki bir kavilde "Arş" âlemi muhîttir; ve diğer bir kavilde dahi cümle-i âlemdir; ve evâmir ve nehyin menba'ıdır; ve ânifen mezkûr olan bu mevcûdu bu vecihden, ya'nî ittihâd ve ihâta cihetinden, "arş"a müşâbih buldular. Nasıl ki Arş âlemi muhîttir ve o felek-i tâsi'dir. Ma'raz-ı temeddühde Hak Teâlâ'nın اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) **kavline nazar etmez misin? Eğer mahlûkat içinde ondan a'zamı ola idi, bu temeddüh vâkı' olmaz idi.**

Havâssa mahsûs bir sır vardır. Lâkin burada bizim remz ettiğimiz bir sır vardır. Onun sâhibi ona vâkıf olduğu vakit onunla telezzüz eder. Ve o اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى **kavlidir. İmdi bu âyette mezkûr olan Arş müs-**

tevâ-yı Rahman'dır. Ve o sıfatın mahallidir. Ve bizim tesmiye ettiğimiz "halîfe" bu beyâna hamlen bir "Arş"tır. Allah (celle celâlühû) hazretlerinin müstevâsıdır. İmdi iki "Arş"ın arasıdır ki, "Allah" ve "Rahmân" mâbeynidir. Her ne kadar أَيًّامَّا تَدْعُوا فَلَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (İsrâ, 17/110) **ise de; ve bizim zikr eylediğimiz şeyde ehl-i esrâr indinde hafâ yoktur. Bu arş-ı mermûzdan hadd-i istivâ (Sav) Efendimiz'in** ان الله خلق آدم على صورته **kavlidir. / İmdi "Arş" zâtın hâmilidir ve sıfatın mahmûlün-aleyhidir. Ey ârif mütehakkık ol; ve ey vâkıf mütenebbih ol; ve ey vâris mütena'im ol! Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve O doğru yola irşâd eyler.**

Muhakkıkîn-i kirâm hazarâtının "halîfe" hakkında vaz' etmiş oldukları ıstılâhât beyânındadır:

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyurur ki, ehl-i nıaânîden bulunan muhakkıkînin ba'zıları "halîfe"ye "nıadde-i ûlâ" ıstılâhını vaz' ettiler. Bu ıstılâhın sebeb-i vaz'ı budur ki, muhdesâtın, ya'nî mevcûdât-ı izâfiyyenin ve mümkinâtın mebdei olduğu için o halîfeye "mümidd-i evvel" ıtlâk ettiklerinden "ûlâ" ta'bîrini muvâfık buldular. Ve onlar bu "halîfe"yi, Hak Teâlâ nasıl bir sıfat ile îcâd etmiş ise, bu sıfat ile tesmiye ettiler. Ve bir şeyin sıfattan kāim olduğu şey ile tesmiyesi aklen müsteb'ad bir şey değildir. Nitekim tabâbet ve hikmet ve kitâbet ilh... sıfatlarıyla kāim bulunan bir kimseye tabîb, hakîm ve kâtib tesmiyesi câizdir. Ve işte ancak bu ma'nâ sebebiyle "halîfe"ye "madde-i ûlâ" ta'bîr olundu. Zîrâ kitâbın evvelinden beri mürûr eden îzâhâttan anlaşıldığı üzere, Allah Teâlâ eşyâyı iki nevi üzerine halk ve ızhâr etmiştir: Birisini sebep vâsıtası olmaksızın halk etmiş ve onu diğer bir şeyin halkına sebep kılmıştır. Ve ilk mevcûd olan "halîfe"yi, merâtibden hiç bir mertebenin ve etvâr-ı hilkatten hiç bir tavrın tavassutu olmaksızın ancak "Kün!" emrinin müşâfehesiyle ızhâr etti. Ve bu ilk mevcûdu, sâir muhdesâtın halk ve îcâdına sebep kıldı. Ve i'tikād-ı sahîh budur ki, Hak Teâlâ eşyâyı, ehl-i Hakk'a muhâlefet eden Mu'tezile ve Kaderiyye ve Cebriyye gibi bir takım tâifenin i'tikādâtı hilâfına olarak esbâb ile değil, esbâb indinde yapar. Zîrâ eşyânın mutlakā esbâb ile halkına i'tikād kudret-i Hakk'ı bir kayd ile takyîd etmek demek olur.
130 Ve kayd tahtında olan ise acz içinde / bulunur; ve esbâbın vücûduna intizâra mecbûr olur. Hak Teâlâ ise halk-ı eşyâda esbâba muhtaç değildir. Fakat eşyâyı esbâb perdesi arkasında halk eder. Bu ise eşyâyı hikmet üzerine tertîb etmiş olmasındandır. Ve bu tertîb ayn-ı rahmettir. Meselâ Hak Teâlâ hazretleri bir kimseyi esbâbına teşebbüs etmediği halde hiç ummadığı bir vech ile iğnâ edebilir. Nitekim buyurur: وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/3). Ve bunun bu âlemde bir çok misâl-i zâhirîsi görülmüştür; inkâra mecâl yoktur. Fakat gınâyı, ticâret gibi

bir sebep perdesi arkasına vaz' etmiştir. Bu da tahsîl-i gınâyı arzû edenlerin ne yolda hareket etmeleri lâzım geleceğini bilmeleri içindir. Ve kezâ açlık gibi bir marazın izâlesini ekle mütevakkıf kılmıştır; ve sebeb-i ekl bir perdedir. Karnı acıkan bir kimse ne yapacağını bilmek için, tokluğu sebeb-i ekl perdesi arkasına vaz' etmiştir. Eğer böyle bir sebep olmasa insan açlık hâli içinde ne yapacağını bilemeyip şaşırır kalır idi. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri tokluk hâlini esbâbın vücûdu olmaksızın dahi halk eder. Nitekim terâcim-i ahvâli mütâlaa olunan binlerce evliyâullâhın bir çok zamanlar ekl ve şürbe ihtiyâcı olmaksızın yaşadıkları ve vücûdlarına da za'f târî olmadığı vâkı'dir. Bundan anlaşılır ki, Hak Teâlâ eşyâyı esbâb ile değil, esbâb indinde ve esbâb perdesi arkasında yapar. Ve sahîh ve sâbit olan budur ki, muhakkak ilk mevcûd, kendisinden evvel bir sebep mevcûd olmaksızın halk ve ızhâr buyrulmuştur. Ve ba'dehû bu ilk mevcûd kendinin gayrine bir sebep ve onun için bir madde olmuştur. Ve bu gayr, ya'nî ilk mevcûddan sonra hâdis olan şey, tekaddüm eden akd üzerine bu ilk mevcûda mütevakkıftır. Ve bu tevakkuf dahi âdî ve aklî ve şer'îdir. Tevakkuf-i âdî açlığın ekle ve susuzluğun şürbe; ve tevakkuf-i aklî dahi âlimin ilme ve hayyin hayâta / ve kâdirin kudrete ve mürîdin irâdeye ve emsâline; ve tevakkuf-i şer'î de sevâbın fiil-i tâata ve isyânın ma'sıyete tevakkufları gibidir.

İşte muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı bu ma'nâları mülâhaza ettiklerinden dolayı o ilk mevcûd olan "halîfe"ye "madde-i ûlâ" tesmiye ettiler ve bu ıstılâhı vaz' eylediler. Ve bu tesmiye ve ıstılâh güzeldir. Ve bu tesmiyelerinden dolayı onlara şer'an ve aklen hatâ isnâd olunamaz. Ve muhakkıkînden ba'zıları o "halîfe"ye "Arş" ta'bîr ettiler. Ve "rûh-i küllî" olan o "halîfe"ye "Arş" tesmiyelerinin beyânı budur ki, bir kavilde Arş âlemi muhîttir; ve bir kavilde dahi cümle-i âlemdir. Ya'nî bir kavile göre Arş, âlemi muhît olan dokuzuncu felektir. Ve bir kavile göre de âlemin hey'et-i mecmûasıdır. Ve o Arş emir ve nehyin menba'ıdır.

Ma'lûm olsun ki, "Arş" kelimesinin bir takım maânî-i lüğaviyyesi vardır: "Taht," "sakf-ı hâne" ve "izz ve câh" ve "kıvâm" ve "bir işin sıhhati" ve "bir şeyin kavî tarafı" ve "yükseklik" ve "binâ" ma'nâlarına gelir. Ehl-i tefsîr ve hadîs maânî-i Kur'ân ve ahâdîsden "Arş" hakkında iki ma'nâya câhib olmuştur: Bir kavle göre Arş âlemi ihâta etmiştir. Ve onun hakîkatini ancak Hak Teâlâ bilir. Ve bu ına'nâ "sakf-ı hâne" ma'nâ-yı lügavîsine tevâfuk eder. Ve diğer kavile göre Arş, vücûd-i mutlakın bilcümle merâtibi ile berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûasıdır. Ve bu ma'nâ dahi "taht" ma'nâ-yı lüğavîsine tevâfuk eder. Ve bunda ma'nâyı ittihâd vardır. Ve emr ve nehyin mevridi âlem-i şehâdet olduğundan, bunların menba'ı âlem-i şehâdeti muhît olan veyâhut / vücûd-i mutlakın

bilcümle merâtibiyle berâber âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûası bulunan Arş'tır.

İşte muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı ânifen zikr olunan bu ilk mevcûdu ve bu halîfeyi bu ittihâd ve ihâta cihetinden Arş'a müşâbih buldular. Nitekim zikr olunan bir kavle göre Arş âlemi muhîttir; ve o Arş'ı dokuzuncu felek i'tibâr etmişlerdir. Ve eflâk hakkındaki tafsîlât hey'et-i atîka ve cedîdeye göre İbrâhim Hakkı hazretlerinin *Ma'rifetnâme*'sinde ve Hz. Şeyh'in *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde beyân edilmiş olduğundan burada beyânı tatvîli ve maksaddan tebâ'udu mûcibdir.

İmdi Hak Teâlâ hazretlerinin zât-ı sübhânîsi hakkında temeddühan buyurduğu اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) kavline nazar etmez misin? Eğer mahlûkat içinde ondan daha büyük bir şey olsa idi, bu temeddüh vâkı' olmaz idi. Ve bu اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى kavlinde havâssın anlayacağı bir sır vardır: O da budur ki: Zât-ı mutlak kendi kemâlâtını ızhâr için vücûdât-ı mukayyede ve kesîfeye müstevî olmuştur. Lâkin burada bizim remz ettiğimiz bir sır vardır ki, o sırrın sâhibi ve mâliki ona vakıf olduğu vakit, o sırrın inkişâfından hâsıl olan zevk ile mütelezziz olur. O da budur ki, bu âyet-i kerîmede mezkûr olan Arş müstevâ-yı Rahmân'dır; ve o Arş sıfatın mahallidir, ya'nî sıfat-ı rahmâniyyetin mahall-i tecellîsidir. Ve sıfat-ı rahmâniyyetin Arş'ı "rubûbiyyet"tir. Ve rubûbiyyet mevcûdâtı iktizâ eder; zîrâ rubûbiyyet merbûb ister. Binâenaleyh rubûbiyyetin Arş'ı dahi vücûdât-ı mukayyededir ki, onun ilk mertebesi "mertebe-i ervâh"dır. Ve rahmâniyyet hakâyık-ı esmâ ve sıfât ile zuhûrdan ibâret olup cemî'-i merâtib-i hakkıyyeye mahsûs olan bir isimdir. Merâtib-i halkıyyenin onda iştirâki yoktur. Ve ulûhiyyet ahkâm-ı hakkıyye ve halkıyyeyi câmi'dir. Binâenaleyh rahmâniyyet ulûhiyyetten ehass ve ulûhiyyet rahmâniyyetten eamm olur.

Ve "halîfe" hakîkati i'tibâriyle / mazhar-ı ism-i Rahmân; ve maa'l-hakîka ve't-taayyün, âlem-i kebîr misillu mazhar-ı ism-i "Allah"dır. Ve bizim tesmiye ettiğimiz "halîfe" bu beyâna hamlen bir "arş"tır; ve Allah (celle ve celâluhû) hazretlerinin müstevâsıdır. Binâenaleyh "halîfe"nin vücûdu mazhar-ı ism-i Rahmân olan "Arş-ı mecîd" ile mazhar-ı ism-i "Allah" olan âlem-i kebîrden ibâret bulunan iki Arş'ın arasıdır. Ya'nî "Allah" ve "Rahmân" mâbeynidir. Her ne kadar Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin اَيًّامَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى (İsrâ, 17/110) âyet-i kerîmesinde işâret buyrulduğu üzere bir çok esmâ-i hüsnâsı var ise de, bu iki isim esmâ-i sâirenin imâmıdır. Ve bizim zikr eylediğimiz bu ma'nâda ehl-i esrâr indinde hafâ yoktur.

Bu âyet-i kerîmede işâret buyrulan Arş'a Rahmân'ın nasıl müstevî

olduğunu ta'rîf eden bir delîl istersen, o delîl (Sav) Efendimiz'in ان الله خلق آدم على صورته kavl-i münîfidir. Zîrâ "Rahmân" Hak Teâlâ'nın esmâ-i zâtiyye ve sıfât-ı ma'neviyyesine râci' olan bir isimdir. Ve onun esmâ-i zâtiyyesi "ahadiyyet" ve "vâhidiyyet" ve "samediyyet" ve "azamet" ve "kuddûsiyyet" ve emsâli olup ancak zât-ı vâcibü'l-vücûduna mahsûstur. Ve evsâf-ı ma'neviyyesi dahi "hayat," "ilim," "kudret," "irâde," "kelâm," "sem'" ve "basar"dan ibâret olup bunlar merâtib-i halkıyyede zâhirdir. İmdi bu isim sebebiyle onun rahmeti kâffe-i merâtib-i hakkıyye ve halkıyyeye şâmil olur. Zîrâ O'nun merâtib-i hakkıyyede zuhûru sebebiyle merâtib-i halkıyye zâhir oldu. Binâenaleyh rahmet, hazret-i rahmâniyyeden cemî'-i mevcûdât hakkında âmm oldu. Ve bundan dolayı onun zuhûru mevcûdâtta sârî oldu. Ve kemâli eczâ-i âlemin efrâdından her bir cüz'ünde ve ferdinde zâhir oldu.

İmdi vücûdât-ı izâfiyye vücûd-i mutlakın tenezzülâtından husûle gelmiş ve zâtında mahfî / olan niseb ve evsâf-ı ilâhiyyesinin ahkâmı, gayriyyet libâsiyle zâhir olan bu vücûdât-ı izâfiyye Arş'ını istîlâ eylemiştir. Ve bu istîlâ-yı ahkâm onun Arş'a istîlâsıdır. Ve vücûdât-ı mukayyedeye ve izâfiyyeye "mahlûk" ismi verilmiştir. Ve bu isim buna âriyet hükmüyledir; hakîkatte cümlesi vücûd-i Hak'tır. Yoksa ba'zı kimselerin zannettiği gibi mahlûkun vücûdu müstakil olup sem' ve basar gibi evsâf-ı ilâhiyye onda âriyet değildir. Bu hal yukarıdaki şerhlerde îzâh olunduğu üzere bir vücûdun letâfet ve kesâfet hükmüyle tecellîsidir. Vücûdât-ı izâfiyyenin zübdesi ve hulâsası "âdem"dir. Binâenaleyh "âdem" merâtib-i hakkıye ve halkıyyenin hâmil olduğu her şeyi hâmildir. Böyle olunca Hak Teâlâ hazretleri "Âdem"i kendi sûreti üzere halk ve ızhâr buyurmuştur. Ve bil-cümle evsâf-ı ilâhiyyenin ahkâmı ona istîlâ eylediğinden o "Arş-ı Rahmân"dır. O, hakîkati ile zâtı hâmildir; ve evsaf-ı ilâhiyyenin dahi mahmûlüdür.

Ey sûret-i insâniyyede zâhir olup bizim bu sözlerimizi ârif olan kimse! Kendi vücûduna ve şuûnâtına dikkat edip mütehakkık ol! Ve ey bu ma'rifete vâkıf olan kimse, gayriyyet gafletinden uyan! Ve ey ulûm-i ledünniyye-i nebeviyyenin vârisi, bu ni'met-i ma'rifet ile mütena'im ol! Bizim sözlerimiz vâridât-ı Hak'tır. Ve Hak Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler.

/ Ve ba'zıları ona "muallim-i evvel" ta'bîr etti. Ve buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki onların indinde onun hilâfeti tahakkuk etti; ve o muhakkak emânet-i ilâhiyyenin / hâmilidir. Ve onun âlem-i asğardan olan nisbeti, âlem-i ekberden olan Âdem'e nisbetidir. Ve Âdem hakkında وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) **ya'nî "Âdem'e esmânın kâffesi-** 135

ni ta'lîm eyledi" denildi. Bu mevcûdda böyledir. Ba'dehû melâikeye hitâb edip فَقالَ اَنْبِؤُنى بِاَسْماءِ هؤُلاءِ اِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ (Bakara, 2/31), **"Eğer siz sâdıklardan iseniz şu esmâyı haber veriniz, dedi."** قالُوا سُبْحانَكَ لاعِلْمَ لَنا اِلاّ ما عَلَّمْتَنا (Bakara, 2/32). **"Biz seni tenzîh ederiz; biz ancak senin bize bildirdiğini biliriz, dediler." Böyle olunca bilmediklerini bildirmesini "halîfe"ye emr etti. Binâenaleyh Allah Sübhânehû onlara muallimlerine sücûd ile emr eyledi. Sücûd-i ibâdet değil, nâsın Ka'be'ye sücûdu gibi sücûd-i emrdir ve teşrîftir. Allâh'a sığınırız. Ben ona bir kimseyi teşrîk etmem. Ve bu âlem-i insânîde nefs-i sücûd değil, semere-i sücûd mevcûddur ki, o da ancak tevâzu' ve huzû' ve sebk ve acz ile ikrârdır. Ve onun şerefi ve tekaddümüdür. Ve bir makāmda mevcûd oldu ki, melâikeye ondan ta'lîm eder. Binâenaleyh onlardan daha lâyıktır. Ve bu Allah'dan teşrîftir. Onun irâdesinin sübûtuna delîl-i kātı'** يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِه (Âl-i İmrân, 3/74)**'dır. Ya'nî " Allah Teâlâ rahmetine ibâdından dilediğini muhtass kılar."**

Havâs için burada bir sır vardır. Ve o esmânın vukū'u hîninde müsemmeyâtı muâyene etti mi, yoksa etmedi mi? Ve illâ müsemmâ olmaksızın isim ıtlâkı nasıl sahîh olur? Ve bu mevzi'-i nazar ve fikirdir. Ve sırr-ı sücûd buradadır. Onun îzâhı mümkün değildir. Ve biz onu *Matâli'u'l-Envâri'l-İlâhiyye*'de zikr ettik. Müsemmeyâtı muâyene edip etmediğine gelince Bârî Teâlâ buna بِاَسْماءِ هؤُلاءِ (Bakara, 2/31) **da tenbîh eyler. İmdi هاء işâret ve tenbîh içindir. Ve her ne kadar işâret / bu tarîkta re's-i bu'd üzerine ızhâran ve taleben ve ayn-ı illeti ızhâran vâkı' oldu ise de, işâret ancak hâzıra vâkı' olur. Biz deriz ki o, müsemmeyâtı muâyene etti, lâkin bir nev'-i sûret üzerine. Ve bunun beyânı budur ki, o onları kendi nefsinde hüviyyeti haysiyyetinden muâyene etti. Ve onu esrâr-ı âlemin mecma'ı ve onun nüsha-i suğrâsı ve fihrist-i câmi'i ve onun fevâidi için kıldı. Ve bu, Hak Teâlâ'nın bizim hakkımızda "hâülâi" kavlindeki işâretin fâidesidir. Ve o, bu kitapta garaz ve matlûbdur.**

Muhakkıkîninden ba'zıları bu ilk mevcûda "muallim-i evvel" ta'bîr etti. Ve ona "muallim-i evvel" diyenlerin îzâhı budur ki: Bu muhakkıkînin indinde o ilk mevcûdun hilâfeti tahakkuk etti; ve onun emânet-i ilâhiyyenin, ya'nî evsâf-ı nefsiyye-i ilâhiyyenin, hâmili olduğu anlaşıldı. Çünkü onun sem'i ve basarı Hakk'ın sem'i ve basarı; ve onun ilmi ve irâdesi Hakk'ın ilmi ve irâdesidir. Nitekim bâlâdaki şerhlerde îzâh olundu. Ve bu halîfenin âlem-i asğardan olan nisbeti, âlem-i ekberden olan Âdem'e nisbetidir. Ya'nî âlem-i ekberden zâhir olan Âdem bu âlem-i ekbere nisbeten ne halde ise, âlem-i asğar olan insan cinsinden zâhir olan

halîfe ve insân-ı kâmil dahi bu âlem-i asğara nisbeten o haldedir. Zîrâ Âdem'siz âlem silinmemiş bir ayna mesâbesindedir. Ve kezâ insân-ı kâmilsiz insâniyyet dahi öylece paslı bir ayna mesâbesindedir. Vaktâki âlem-i ekber cemî'-i müştemilâtıyla yaratıldı; bunların efrâdı arasında, cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz ve bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin âsârını / kendi nefsinde müşâhede edebilecek bir ferd yok idi. Meselâ melâike hakkında لايَعْصُونَ اللهَ ما اَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) buyurulduğu cihetle onlarda emr-i ilâhîye muhâlefet mümkün değildir. Ve muhâlefet ve isyân olmayınca bittabi' Gaffâr ve Gafûr isimlerinin mahall-i tecellîsi olamazlar. Ve İblîs ve şeytân esmâ-i celâliyyenin mezâhiri olduklarından esmâ-i cemâliyyenin mahall-i tecellîsi değildirler. Ve kezâ cemâdât ve nebâtât ve hayvânâtın taayyünleri bir çok esmâ-i ilâhiyyenin kendilerinde zuhûr-ı âsârına müsâid olmadığından, onlar da bu esmânın mahall-i tecellîsi değildirler. Ancak Âdem bu cem'iyyeti hâiz olmak üzere ızhâr buyruldu. Nitekim Âdem hakkında Hak Teâlâ وَ عَلَّمَ آدَمَ الاَسْماءَ كُلَّها (Bakara, 2/31) buyurur. Vaktâki âlem-i ekberden efrâd-ı âdemiyye zuhûra geldi, bu efrâddan her hangi biri kâmil olmadıkça bu esmâ-i ilâhiyyeyi kendi nefsinde müşâhede edip haber veremedi. Binâenaleyh ta'lîm-i esmâ husûsunda Âdem âleme nazaran nasıl ise, âdemiyyete nazaran dahi insân-ı kâmil böyledir.

Ve ma'lûmdur ki, Hak Teâlâ melâikeye hitâben: "Ben arzda halîfe yaratacağım" (Bakara, 2/30) buyurduğu vakit, melâike "Yâ Rab sen yeryüzünde fesad yapan ve kan döken kimseyi halîfe yapar mısın? Halbuki biz seni tesbîh ve takdîs ediyoruz" (Bakara, 2/30) dediler. Hak Teâlâ "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" (Bakara, 2/30) buyurdu. Ve ba'dehû melâikeyi da'vâlarında ilzâm için "Ey melâike, da'vâ-yı kifâyetinizde sâdık iseniz, şu esmâyı haber veriniz!" (Bakara, 2/31) buyurdu. Onlar dahi "Biz mazhar olduğumuz Sübbûh ve Kuddûs isimlerinin icâbâtını biliriz. Ve senin bize öğrettiğin bunlardır; biz ancak bunları biliriz" dediler. Ba'dehû Hak Teâlâ Âdem'e: يا آدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمائِهِمْ (Bakara, 2/33) ya'nî "Ey Âdem, onlara esmâyı sen beyân et!" buyurdu. Ve Âdem onları beyân etti. Binâenaleyh melâike o esmâyı kendi nefîslerinde müşâhede etmekle değil, / Âdem'in kendi nefsinde müşâhedesi üzerine vâkı' olan beyânı ile öğrendiler. Binâenaleyh onların esmâya olan ilimleri zevkî ve şuhûdî değil, mesmû'î oldu. Ve bu halde de Âdem onların "muallim"i oldu. Ve Hak Teâlâ melâikeye muallimleri olan Âdem'e sücûd ile emr etti. Bu sücûd, sücûd-i ibâdet değil, nâsın Ka'be'ye sücûdu gibi sücûd-i emrdir; ve Âdem'i teşrîf ve tafdîldir. Ancak Hakk'a muhtass olan sücûd-i ibâdeti onun gayrine teşmîl etmekten, gerek melâike ve gerek biz insanlar Allah'a sığınırız. Ve ben Hakk'a kimseyi teşrîk etmem.

Ma'lûm olsun ki, secde mutlakā alnını yere koymak değildir. Melâikenin secdesi, Âdem'e ser-fürû etmelerinden ve mûti' olmalarından ibârettir. Ve bu husûstaki îzâhat fakîr tarafından *Fusûs'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde ve **Fass-ı Âdemî** ile **Fass-ı İsevî**'de beyân edilmiş olduğundan burada tekrârından sarf-ı nazar olundu. İmdi bu âlem-i insânîde nefs-i sücûd değil, semere-i sücûd mevcûddur. Ya'nî şerefî ve fazîleti sâbit olan kimseye karşı secde etmek câiz değildir. Belki o kimseye karşı semere-i sücûd olan tevâzu' ve huzû'da bulunmak ve onun kendisinden ileride bulunduğu ve kendisinin ondan daha âciz olduğunu ikrâr etmek ve onun şerefini ve tekaddümünü isbât eylemek lâzımdır. Ve bunlar insanın ahlâk-ı hamîdesinden ve sıfât-ı mahmûdesindendir. Ve bunların aksi olan serkeşlik ve hodbînlik ve erbâb-ı fazîleti tahkîr ahlâk-ı mezmûmeden ve sıfât-ı şeytâniyyedendir. Nitekim İblîs fazlı sâbit olan Âdem'e secde ve ser-fürû etmedi; ve ind-i ilâhîde matrûd ve mel'ûn oldu. Ve Âdem kendisinden zâhir olan bu semere-i sücûd sebebiyle makbûl-i dergâh-ı ulûhiyyet oldu.

İmdi halîfenin makāmı melâikeye ta'lîm makāmı olduğu için onlardan elyak ve eşreftir. Ve halîfenin bu makamda sübûtu ve vücûdu Hak
140 Teâlâ'nın irâdesiyledir. / Ve onun irâdesinin sübûtuna Kur'ân-ı Kerîm'den delîl-i kātı' istersen يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشاءُ بِعِبادِهِ (Âl-i İmrân, 3/74) kavl-i şerîfîdir.

Bu beyânâtımızda havâssa mahsûs bir sır vardır. Ve o sır dahi budur ki: Esmânın vukūu hîninde acabâ o halîfe müsemmeyâtı gördü mü, yoksa görmedi mi? Müsemmâ görülmeksizin isim ıtlākı nasıl sahîh olur? Ya'nî Hak Teâlâ Âdem'e: "Ey Âdem, onlara şu esmâyı haber ver!" buyurduğu ve Âdem dahi esmâdan haber verdiği vakit, o isimlerin sâhibleri olan mezâhiri gördü mü, yoksa görmedi mi? Eğer Âdem isim sâhiblerini görmemiş ise bunları nasıl beyân etti? Zîrâ meselâ, kitap ve kalem ve hokka isimleri birer sûrete işâreten mevzû'dur. Bu sûretler meşhûd olmayınca, şu kitaptır, bu kalemdir, o hokkadır, demek nasıl sahîh olur? İşte burası tedkîk ve tefekkür olunacak bir mahaldir. Ve sücûdun sırrı dahi buradadır. Ve bu sırrın îzâhı burada uzayacağından mümkün değildir. Biz bu hakāyık ve maârifi *Matâli'u'l-Envâri'l-İlâhiyye* ismindeki kitabımızda zikr ettik. Âdem'in müsemmeyâtı, ya'nî isim sâhibleri olan mezâhiri ve suveri, görüp görmediğine gelince, Bârî Teâlâ hazretleri bu muâyene keyfiyyetine بِأَسْماءِ هؤُلاءِ (Bakara, 2/31) kavlinde işâret buyuruyor. Zîrâ " hâülâ' "da " hâ' " karîbe tenbîh ve " ülâ' " ba'îde işâret içindir. İmdi bu makamda her ne kadar işâret re's-i bu'dü ve ayn-ı illeti ızhâran vâkı' oldu ise de, esâsen işâret mutlakā hâzıra vâkı' olur. Zîrâ gerek karîb

ve gerek ba'îd olsun, hâzır olmayan şey hakkında "şu" veyâ "bu" ta'bîri isti'mâl olunamaz. Ayn-ı illetin ızhârı, burada melâike tarafından Âdem'-in hilâfetine vâkı' olan i'tirâz üzerine onların ızhâr-ı aczleridir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretlerinin bu makamda irâde-i âliyyesi "şu esmâ" / hitâbiyle o makamda gören ile görmeyeni tefrîk; ve görenin fazlını ve görmeyenin aczini ızhâr ve isbât idi. İşte bu hakîkate binâen biz deriz ki: Halîfe o müsemmeyâtı bir nev'-i sûret üzerine muâyene etti ve onları kendi nefsinde hüviyyeti haysiyyetinden müşâhede eyledi. Zîrâ yukarıdaki şerhlerde îzâh olunduğu üzere "rûh-i küllî" mertebesi, vücûd-i mutlakın merâtib-i tenezzüliyyesinden bir mertebedir. Binâenaleyh mertebe-i ilimde sâbit olan bilcümle suver-i esmâiyye-i ilâhiyye, ya'nî a'yân-ı sâbite, bu mertebeye külliyyen muntabı' olmuştur. Nitekim Hz. Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî (kuddise sırrıhu's-sâmî) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde bu hakîkate işâreten buyururlar:

آن خیالاتیکه دام اولیاست عکس مهرویان بستان خداست

Tercüme ve îzâh: "O hayâlât ki, dâm-ı evliyâdır; bostân-ı Hudâ mehrûlarının aksidir." "Bostân-ı Hudâ"dan murâd "ilm-i Hudâ"dır. Ve onun "mehrûlar"ından murâd zılâl-i esmâ-i ilâhiyye olan "a'yân-ı sâbite"dir ki, bunlar mertebe-i vüs'ati beyâna sığmayan verese-i muhammediyyenin kulûb-i âliyyelerine sûret-i ilmiyye ve hayâliyyede tamâmiyle mün'akis olur. Ve onlar bu müşâhedelerinden haber verirler.

İşte zübde-i havâssü'l-havâs olan evliyâullâhın bu müşâhedâtı hüviyyetleri haysiyyetinden vâkı' olur. Ve "halîfe"nin müşâhedesi dâhi bu sûretle vâkı' olmuştur. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu halîfeyi esrâr-ı âlemin mecma'ı ve onun nüsha-i suğrâsı ve fihrist-i câmi'i ve onun fâideleri için kılmıştır. Ve onun âleme olan fâideleri bu kitabın ibtidâsında îzâh olundu. Ve biz âdem olduğumuz haysiyyet ile " hâülâ' " kavlindeki işâret tahtına dâhiliz. Ve bu kitaptaki maksad ve matlûb dahi bunları beyândan ibârettir.

Ve ba'zıları, ya'nî vâsılîn, ona "mir'ât-ı Hak ve hakkıyye"(*) ta'bîr ettiler. Buna haml edenlerin beyânı budur ki, vaktâki onu hakâyıkın ve ulûm-i ilâhiyyenin ve hikem-i rabbâniyyenin mahall-i tecellîsi gördüler. Ve muhakkak bâtılın ona yolu yoktur. Ve bâtıl ancak adem-i mahzdır. Ve ademde tecellî ve keşf sahîh olmaz. Binâenaleyh vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır. Ve bizim murâd ettiğimiz şeyi müttezıh olan edilleye muârız şübhelerin îrâdı vardır.

(*) Neyberg neşrinde (s. 125) bu terim "mir'ât-ı Hak ve hakîkat" şeklinde tesbit edilmiştir. (M.T.)

Havâs için bir sır vardır. Onun "mir'ât-ı Hak" oluşunun sebeb-i mûcibi (Sallallâhu aleyhi ve âlihi ve sellem)'in "Mü'min kardeşinin âyînesidir" kavlidir. Ve "uhuvvet" burada misliyyet-i lüğaviyyeden ibârettir. Ve Hak Teâlâ'nın kavlinde لَيْسَ كَمِثْلِهِ (Şûrâ, 42/11)**'dir. / Ve bu misliyyet, bu mevcûdun olan asfâda veyâhut olacak olan asfâ ve eclâda bürûzu indindedir. Onda Hak sıfât-ı nefsiyyesiyle değil, zâtıyla ve sıfât-ı ma'neviyyesiyle zâhir olur ve ona hazret-i cûddan tecellî eyler. Ve bu zuhûr-i kerîm hakkında, Hak Teâlâ** لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) **buyurdu. İmdi bu işâreti teemmül et! Zîrâ o, ma'rifetin lübâbı ve hikmetin yenbû'udur.**

Ve Hakk'a vâsıl olanlardan ba'zıları o "halîfe"ye "Hakk'ın veyâ hakkıyyetin âyînesi" dediler. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri onun hakkında اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) buyurmuştur. Ve halîfe müstahlifîn mazhar-ı etemmidir. Zîrâ halîfe müstahlifîn sıfâtını hâmil olmadıkça halîfe olamaz. Meselâ her hangi bir ilmin muallimi, talebeye tedrîs için yerine bir kimseyi halîfesi olarak nasb eylese, o halîfe mutlaka o muallimin ilmini hâmil olmak lâzımdır; olmazsa, talebeye ders okutamaz. Binâenaleyh muallimin onu istihlâfı ve onun dahi hilâfeti sahîh olmaz. Ve bu vâsılînin ona "mir'at-ı Hak" ve "mir'ât-ı hakkıyyet" ta'bîrini haml etmelerininin sebebi budur ki, bu vâsılîn o halîfeyi hakāyıkın ve ulûm-i ilâhiyyenin ve rabbânî olan hikmetlerin mahall-i tecellîsi gördüler. Binâenaleyh o "Allah" ism-i câmi'inin mazharı olduğundan mir'ât-ı Hak'tır. Ve vücûd-i mutlakın bilcümle sıfâtiyle berâber gayriyyet libâsiyle rûh-i küllî mertebesine tenezzülü hasebiyle sâbit olan bu ilk mevcûd "mir'ât-ı hakkıyyet"tir. İmdi mâdemki bu halîfe dâire-i vücûda dâhildir, adem-i mahzdan ibâret olan bâtılın ona yolu yoktur. Çünkü vücûd Hak; ve adem bâtıldır. Ve Hak ile bâtıl yekdîğerinin zıddı olduğundan ebedî ictimâ' edemezler. Ve adem-i mahz bir ma'nâ-yı zulmânî-i mevhûm olduğundan onda ne tecellî ve ne de keşf / sâbit olmaz. Zîrâ zuhûr ve vuzûh ancak varlık içinde olur. Yoktan hiç bir şey çıkmaz. İmdi mâdemki yoktan bir şey çıkmıyor, gerek âlem-i melekûtta ve gerek âlem-i mülkte zâhir olan her bir şey Hak olur.

S U Â L : Âlemde nefis ve şeytan gibi şer'an; ve vücûdât-ı vehmiyye gibi aklen bâtıl olan şeyler vardır. Zâhir olan her bir şey nasıl Hak olur?

C E V A P : Bu şeylerin butlânı umûr-ı i'tibâriyyedendir; her birerleri bâtıl-ı izâfîdir, bâtıl-ı hakîkî değildir. Ve Hakk'a nisbeten hikmet; ve

şer' ve akla nazaran ve bize nisbeten bâtıldır. Binâenaleyh hakîkatte bâtıl yoktur, hep Hak'tır.

İşte bizim murâd ettiğimiz şeyi müttezıh olan edilleye muârız bu gibi şübhelerin îrâdı vardır. Ya'nî biz deliller îrâdı ile vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır dedik. Bu deliller, her şeyin Hak olduğunu îzâh eyledi. Fakat bu delillere muârız olarak birisi çıkıp bâlâda zikr olunan suâli îrâd eder; ve meselâ, ilâveten: "Bu âlemde kelb ve hınzır ve neces gibi eşyâ-yı hasîse vardır. Bunlara da mı Hak diyelim?" der. Bu suâlleriyle delillere muârız şübheler îrâd eyler. Halbuki bu suâller hakîkate adem-i ıttılâ'dan neş'et eder. Zîrâ vücûdda hasâset ve şerâfet umûr-ı i'tibâriyye ve nisbiyyedir. Meselâ gül dediğimiz çiçek insanlara nazaran şerîftir; fakat necâset böceğine nisbeten hasîstir. Zîrâ onun kokusundan bu hayvancık helâk olur. Binâenaleyh insana nazaran neces ne ise, bu hayvana nazaran da gül öyledir. Ve eşyâ-yı sâire de buna makıystır.

İmdi halîfenin mir'ât-ı Hak olmasında havâssa mahsûs bir sır vardır: Şöyle ki, onun mir'ât-ı Hak oluşunun sebeb-i mûcibi (Sav) Efendimizin / "Mü'mın kendi kardeşinin âyînesidir" hadîs-i şerîfidir. Burada 145
"uhuvvet" misliyyet-i lüğaviyyeden ibârettir. Zîrâ araplar "ah" lafzını "misil" ve "şebîh" ve "nazîr" ma'nâsında isti'mâl ederler. Ve meselâ اخا البدر "Bedrin kardeşi" derler ki, bedrin nazîri ve misli ve müşâbihi demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bunun nazîrleri vardır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) buyurur. Ve bu kavl ile kendisini hem tenzîh ve hem de teşbîh ve tesniye eyler. Zîrâ كَمِثْلِهِ deki "kâf" zâid i'tibâr olundukda "Onun misli bir şey yoktur" demek olur ki, bu, avâmın anlayışına göre sırf tenzîhtir. Çünkü kâffe-i eşyâdan O'nun misliyyeti nefy edilmiş oluyor ve Hak onlardan münezzehtir deniliyor. Fakat "kâf" gayr-ı zâid i'tibâr olundukda لَيْسَ كَمِثْلِهِ nin ma'nâsı ليس مثل مثله ya'nî "O'nun misli bir misil yoktur" demek olur. Bu da havâssın anlayışına göre teşbîh ve tesniyedir. Zîrâ Hak hakkında evvelen "misil" isbât olunuyor; ba'dehû o misilden eşyânın misliyyeti nefy ediliyor. Bu ise vücûdda ikilik ve müşâbehet isnâdından başka bir şey değildir. Ve kezâ bu âyet-i kerîmenin mâba'di وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (Şûrâ, 42/11) kavli de hem teşbîh ve tesniyeyi; ve hem de tenzîh ve tefrîdi mutazammındır. Zîrâ bu kavl işitilince vehle-i ûlâda avâmın zihnine tebâdür eden man'â, işiticilik ve görücülükte Hakk'ın halka müşârik olmasıdır. Çünkü halk dahi işitir ve görür. Demek ki, işitmek ve görmek hassâlarını hâiz olarak bir Hakk'ın ve bir de halkın vücûdu vardır. Bu tesniyedir. Ve görmek ve işitmekte Hakk'ın halka benzemesi dahi teşbîhtir. Fakat bu âyet-i kerîmede havâssın anladığı tenzîh ve tefrîd ma'nâsı vardır. Zîrâ " هو " zamîrinin evvelen zikri ve

"haber" olan "Semî'" ve "Basîr" kelimelerinin harf-i ta'rîf ile îrâdı hasr ifâde eder. / Bu sûrette ma'nâ "Semî' ve Basîr olan ancak Hak'tır; başka semî' ve basîr yoktur" demek olur ki, bu da tenzîh ve ifrâddır.

İşte bâlâda îzâh olunan misliyyet-i Hak bu rûh-i küllînin âlem-i şehâdette mevcûd olan asfâda veyâhut mevcûd olacak olan asfâ ve eclâda bürûzu ve zuhûru indinde vâkı' olur. Ve o asfâ ve eclâ olan insân-ı kâmilin taayyün-i şehâdiyyesinde, Hak sıfât-ı nefsiyyesiyle değil, zâtı ile ve sıfât-ı ma'neviyyesiyle zâhir olur. Zîrâ vücûdât-ı mümkine ıstıfâ kānûn-i ilâhîsine tâbi'dir. Cemâd nebât; ve nebât dahi hayvan; ve hayvan dahi insan; ve insan da insân-ı kâmil mertebelerine terakkî etmedikçe hayat ve ilim ve sem' ve basar ve irâde ve kudret gibi sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyyenin mahall-i kâmil-i tecellîsi olamaz. Binâenaleyh misliyyet-i Hak, mir'ât-ı hakkıyyet olan bu ilk mevcûdun, kānûn-i ıstıfâya tebean, gâyet musaffâ ve mücellâ olan gelmiş ve gelecek insân-ı kâmilde bürûzu ve zuhûru indinde vâkı' olur. Ya'nî bu hakîkati insân-ı kâmilin taayyün-i kesîf-i şehâdiyyesi hâmil bulunur. Ve Hakk'ın onda zuhûru hulûl ve ittihâd tarîkıyla değildir. Zîrâ vücûd-i vâhid-i hakîkîde taaddüd yoktur. Belki o vücûd-i hakîkî-i latîf zâtiyle ve sıfâtiyle merâtib-i kevniyyede kesâfetle zuhûr eder. Ve bir şey'-i latîfîn merâtib-i kesîfesinde hulûl ve ittihâd yoktur. Çünkü hulûl ve ittihâd iki şey'-i müstakıllin vücûdunu iktizâ eder. Hakk'ın merâtib-i kevniyyede bu zuhûru sıfât-ı nefsiyye ve zâtiyyesiyle değildir. Zîrâ kuddûsiyyet ve samediyyet gibi sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyye, vâcibü'l-vücûduna mahsûstur. Mümkinin Vâcib'e kadem basabilmesi, mertebe-i imkânda bulundukça mümteni'dir. Ve Hak Teâlâ hazretleri o halîfeye hazret-i cûddan tecellî eyler, ya'ni ona sıfât-ı ma'neviyyesiyle tecellîsi indinde aslâ buhl ve imsâk vâkı' değildir. Binâenaleyh bu sıfâttan hiç birisi onda noksan kalmaz. Ve onda bir sıfat noksan kalsa bir mazhar-ı etemm olamaz idi. Halbuki insân-ı kâmil bir mir'ât-ı tâm ve mazhar-ı etemmdir. Nitekim bir kimse bir endâm âyînesine mukābil olsa, onun / tamâmen sûreti ve bilcümle ahvâli onda zâhir olur ve hiç birisi noksan kalmaz. Zîrâ âyîne gammâzdır. *Mesnevî:*

عشق خواهد كاين سخن بيرون بود آينه غماز نبود چون بود
آينه ات دانى چرا غماز نيست زانكه زنكار از رخش ممتاز نيست
آينه كز زنك آلايش جداست پرشعاع نور خورشيد خداست
روتو زنكار از رخ تو پاك كن بعد زان آن نور را ادراك من

Tercüme: "Aşk, bu sözün dışarıya çıkmasını ister. Âyînenin gammâz olmaması nasıl olur? Bilir misin, senin aynan niçin gammâz değildir? Zîrâ onun yüzünden pas zâil olmamıştır. Âlâyîş pasından cüdâ olan ayna,

hurşîd-i Hudâ nûrunun şuâ'ından dolu olur. Git, yüzünden pası temizle; ondan sonra o nûru idrâk et!"

Hak Teâlâ hazretlerinin bu zuhûr-i kerîmi hakkında Kur'ân-ı mecîdinde لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) ya'nî "Biz insanı gâyet güzel bir taayyünde ve bir şekilde yarattık" buyurur. Zîrâ onun taayyünü ve sûret-i insâniyyesi, Hakk'ın cem'iyyet-i esmâiyyesiyle zuhûruna müsâiddir. Sen bu âyet-i kerîmedeki işâreti teemmül edip ma'nâsını ta'mîk eyle! Zîrâ o ma'rifet-i ilâhiyyenin lübleridir; ve hikmet-i ilâhiyyenin pınarlarıdır. Her ne zaman sana ma'rifet-i ilâhiyyede bir müşkil vâkı' olursa insanı tedkîk et! O müşkilin hallolur. إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً (İsrâ, 17/14) ya'nî "Kendi kitabını oku! Hasîb olarak o kitap nefsine el-yevm kifâyet eder."

Ve Şeyh-i ârif Ebu'l-Hakem ibn Berrecân (ra) ona "imâm-ı mübîn" ta'bîr etti. Ve o Hak Teâlâ'nın وَكَتَبْنَا لَهُ فِى الاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ (A'râf, 7/145) **kavlinde "her bir şey" ile ta'bîr olunan "levh-i mahfûz"dur. Ve bu levh-i mahfûz her bir şeyin mev'ıza ve tafsîlidir. İşte Şeyh Ebu'l-Hakem (rahimehullâh)ın o levhe / "her bir şey" tesmiyesinin delîli budur. Ve onun buna haml etmesi, Hak Teâlâ'nın** وَكُلَّ شَىْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِى اِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) **kavline müsteniddir. Biz âlemin kâffesini, esfelini ve a'lâsını insanda ihsâ olunmuş bulduk. Binâenaleyh onu "imâm-ı mübîn" tesmiye ettik. Ve onu Allah Teâlâ'nın indinde olan "imâm-ı mübîn"den tenbîhen aldık. İmdi işte bu bizim ondan hazzımızdır. Onu tedebbür ve tahkîk eyle!**

Havâssa mahsûs bir sır vardır. Hak Teâlâ مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ (En'âm, 6/38) **buyurur.** مِنْ شَىْءٍ **den onun i'tibârı olan şey ancak insandır ki, âlemde cümleye tafazzul eder. Ve bu kendisi için misliyyet-i lüğaviyye-i furkâniyye sâbit olmayan bir mevcûd için ve bir mevcûdda sahîh olmaz. İmdi misliyyet sâbit oldukda "imâm"ın vücûdu sahîh olur. Ve imâmın vücûdu sâbit oldukda dahi onun gayrı hakkında "imâmet" bâtıl olur.** لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22) **ya'nî "Yerde ve gökte Allâh'tan gayrı Allahlar olsa idi, fâsid olurlar idi." İmdi biz imâmeti istîcâb eden şey sebebiyle bu "imâm-ı mübîn"e nazar ettiğimizde biz onu üzerinde bulunduğu esrâr ve sıfâtı istîcâb eder bulduk. Böyle olunca biz dedik ki, o onun nefsinden midir, yâhut onun gayrından mıdır? Biz onu onun yedinde emânet bulduk. Binâenaleyh** اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا (Nisâ, 4/58)**'yı okuduk. İmdi bizim için mütekaddim olan mir'ât-ı Hak parladı. Biz** المؤمن مرآة اخيه **kavlinde "imâm-ı mübîn" kavlini darb ve mezc ey-**

ledik. Ve bizim için hâriçte vâhid çıktı. İmdi ona ba'zıları "mir'ât" ve ba'zıları "imâm" tesmiye etti. Kitâbî olarak "imâm" ve sünniyye olarak dahi "mir'ât"tır.

150 /Ya'nî aktâb-ı Mağrib'den biri olan ârif-i billâh Şeyh Ebu'l-Hakem b. Berrecân (ra) bu halîfeye "imâm-ı mübîn" ta'bîr etti. Ve o imâm-ı mübîn Hak Teâlâ'nın وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ (A'râf, 7/145) ya'nî "Biz onun için elvâhda her bir şeyden yazdık" kavlinde "her bir şey" ta'bîr olunan "levh-i mahfûz"dur. Zîrâ vücûd-i halîfeye her bir şeyin hakîkati mün'akis olduğu yukarıda îzâh olundu. Ve bu levh-i mahfûzda her bir şeyin mev'ıza ve tafsîli vardır. Çünkü onda zılâl-i esmâ-i ilâhiyye olan a'yân-ı sâbite mün'akistir. Bu a'yân-ı sâbite bilcümle eşyânın hakāyıkıdır. Ve her bir ayn-ı sâbite, mazhar olduğu ismin hazînesinde mevcûd olan ahkâm-ı tafsîliyyeyi hâmildir. Ve o hakāyık kendilerine taalluk eden eşyâyı kendi taraflarına dâ'î olan mev'ızayı şâmildir ki, bu mev'ıza her birinin kendi bâtınından ve hakîkatinden âlem-i şehâdette zâhir olan mazharına alâ tarîki'l-ilhâm vârid olur. Nitekim bu hakîkate işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) buyrulmuştur. Ve bu vâridât âlem-i şehâdette hazîne-i ilâhiyyenin emîni olan insân-ı kâmil yediyle mevridlerine tevzî' olunur. İşte Şeyh Ebu'l-Hakem (rahimehullah) hazretlerinin o "levh"e "her bir şey" tesmiye etmesinin delîli budur. Ve onun bu levhı "imâm-ı mübîn"e haml etmesine gelince bu ma'nâyı Hak Teâlâ'nın وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) ya'nî "Biz her bir şeyi imâm-ı mübînde ihsâ eyledik" kavlinden ahz eylemiştir. Mâdemki levh-ı mahfûzda her bir şeyin mev'ıza ve tafsîli vardır; ve kezâ her bir şey mâdemki imâm-ı mübînde ihsâ olunmuştur; ve vücûd-i halîfede ise bilcümle hakāyık-ı eşyâ mün'akistir; ve âlemin kâffesi, esfeli ve a'lâsı insanda ihsâ olunmuştur; binâenaleyh o insana "imâm-ı mübîn" tesmiyesi câiz olur. Ve işte biz bu ta'bîri Allah Teâlâ'nın indinde olan "imâm-ı mübîn" kavlinden tenbîhen aldık. Ve bizim insan sûretinde müteayyin olup, bu tecellîye mazhariyyet isti'dâdında mahlûk olduğumuz, o "imâm-ı mübîn" ta'bîrinden hazzımızdır.

Ma'lûm olsun ki, / insan iki kısımdır: Biri kâmil, diğeri nâkıstır. İnsân-ı kâmilde bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin âsâr ve ahkâmı fiilen zâhir olur. Ve insân-ı nâkısta ise ba'zı esmânın âsâr ve ahkâmı fiilen zâhir ve ba'zıları sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyesi tahtında müstetir ve bâtındır. Bunlar, bir insân-ı kâmilin terbiyesi tahtında vâkı' olan sülûk ve mücâhede netîcesinde, sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyenin zevâliyle zâhir olur. Binâenaleyh bu kitapta zikr olunan "insan" ta'bîri "insân-ı kâmil"e râci'-

dir. Zîrâ insân-ı nâkıs her ne kadar sûrette insan ise de, sîrette henüz hayvâniyyet mertebesindedir. İmdi sen bu ma'nâyı kendi nefsinde tedebbür ve tahkîk eyle!

Bu beyânâtımızdan havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de ما فرّطنا فى الكتاب من شئ (En'âm, 6/38) ya'nî "Biz kitapta hiç bir şeyi taksîr ve zâyi' etmedik" buyurur. " من شيئ " den ibret alınacak olan şey ancak insandır ki, âlemde cümleye tafazzul eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ولقد كرّمنا بنى آدم و حملناهم فى البرّ و البحر ورزقناهم من الطيّبات و فضّلناهم على كثير ممّن خلقنا تفضيلا (İsrâ, 17/70) ya'nî "Biz Benî Âdem'i mükerrem kıldık. Ve onu karada ve denizde haml ettik. Ve onu, halk ettiğimiz şeylerin çoğu üzerine mübâlağa ile tafdîl ettik" buyrulur. Ya'nî halk olunan şeylerin azı üzerine tafdîl etmedik demek olur. Ve halk olunan şeylerin azı ise bizim âlemimizin hâricindedir. Binâenaleyh bizim âlemimize nazaran insan gerek âlemimizde ve gerek âlemimizin hâricinde bulunan mahlûkātın pek çoğu üzerine tafdîl edilmiş olur. Ve bu her şeyin mevcûd bulunması keyfiyyeti kendisi için misliyyet-i lüğaviyye-i furkāniyye sâbit olmayan bir mevcûd için ve bir mevcûdda sahîh olmaz. Zîrâ "Allah" cemî'-i esmâyı câmi' olan bir isimdir. Ve yukarıda îzâh olunan ان الله خلق آدم على صورته hadîs-i şerîfi mûcibince Allah Teâlâ hazretleri insân-ı kâmilde zâtiyle ve sıfât-ı ma'neviyyesi ile zâhirdir. Ve hakîkatte bilcümle merâtib Hakk'ın vücûdundan ibâret / olduğundan misliyyet-i kur'âniyye sâbit değildir. Bu makam makām-ı tenzîhtir. Velâkin zât-ı mutlakın libâs-ı gayriyyetle zuhûr ettiği insân-ı kâmil mertebesinde misliyyet-i lüğaviyye-i furkāniyye sâbittir. Ve bu makam dahi makām-ı teşbîhdir. Zîrâ insân-ı kâmilde cemî'-i hakāyık-ı eşyâ mün'akistir. Nitekim yukarıda mirâran îzâh olundu. Ve insân-ı kâmil için misliyyet-i lüğaviyye-i furkāniyye sâbit olunca âlemde imâmın vücûdu sahîh ve sâbit olur. Ve imâmın vücûdu sahîh ve sâbit olunca da, o insân-ı kâmilin başkası için "imâmet" bâtıl olur. Zîrâ her bir asırda "imâm" vâhiddir, taaddüd etmez. Çünkü âlemde tasarruf nâib-i Hak olan insân-ı kâmile mevdû'dur. Ve iki mutassarrıfın vücûdu câiz değildir. Nitekim bu ma'nâyı Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de لو كان فيهما آلهة الاّ الله لفسدتا (Enbiyâ, 21/22) ya'nî "Eğer yerde ve gökte ilâhlar olsa ve her biri bir vech ile tasarruf eylese, yerin ve göğün intizâmı bozulur idi" buyurur. Binâenaleyh iki mutasarrıfın vücûdu câiz olmadığı bu âyet-i kerîme ile sâbittir. Ve âşikâr bir şeydir ki, umûr-ı dünyeviyyede dahi ehl-i akıl bir işe iki müdîr nasbını revâ görmezler.

İmdi biz imâmetin îcâbâtını muktezî olan şey sebebiyle, ya'nî kud-

ret-i tasarruf sebebiyle bu imâm-ı mübîne nazar ettiğimiz vakit, biz o imâmeti, üzerinde bulunduğu esrâr ve sıfâtı iktizâ eder bir halde bulduk. Zîrâ kudret-i tasarruf, sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyyeden gayrı olan ilim, sem', basar, irâde ve kahr ve lutf gibi bilcümle sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil olmadıkça ve Muhyî ve Mümît ve Dârr ve Nâfi' ve Mâni' ve Mu'tî gibi esmânın âsârı kendisinden fiilen zuhûr etmedikçe mümkün olmaz. Böyle olunca biz teemmül edip, acabâ bu kudret-i tasarruf onun kendi nefsinden ve zâtından mıdır? Yoksa onun gayrından mıdır? dedik. Ve bu teemmül netîcesinde biz onu imâmın yedinde cânib-i Hak'tan mevdû' emânet bulduk. Bu ma'nâya binâen إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا (Nisâ, 4/58) / ya'nî "Allah Teâlâ hazretleri emâneti ehline edâ etmeği size emr eder" âyet-i kerîmesini okuduk ve anladık ki, bize bu sûretle emr buyuran Hak, kendisinin emânâtını dahi ehli olan halîfeye tevdî' buyurmuştur.

İmdi bu beyânâttan yukarıda zikri geçen "mir'ât-ı Hak" müncelî olup parladı. Biz المؤمن مرآة اخيه kavli ile "imâm-ı mübîn" kavlini alıp cem' ettik ve yekdîğerine mezc eyledik. Bu cem' ve mezcden bizim için hâriçte, ya'nî âlemde vâhid çıktı ki, o da insân-ı kâmildir. İmdi o insân-ı kâmile ba'zıları "mir'ât" ve ba'zıları da "imâm" tesmiye etti. Kitâbî olarak, ya'nî Kitâbullah'da vâkı' وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsin, 36/12) âyet-i kerîmesinden iktibâsen "imâm"; ve sünniyye olarak ya'nî المؤمن مرآة اخيه hadîs-i şerîfinden iktibâsen dahi "mir'ât" denildi.

Ve onlardan ba'zıları ona "mufîz" ta'bîr etti. Ve şeyhimiz ve imâdımız Ebû Medyen şeyhu'ş-şuyûh (ra) ona kāildir. Kendisine i'timâd olunan kimselerden birin gayrı da bana onunla haber verdi. Buna haml edenler, vaktâki ecsâmı buyût-i muzlime ve kesîru'z-zulmet aktâr-ı siyâh gördü-
155 **ler, onu / rûhun nûru kapladığı vakit ziyâ verdi, nûr-i şems kapladığı vakitteki aktâr gibi işrâk eyledi. Ve bi'z-zarûre biliriz ki, Bağdâd'da olan nûr Mekke'de olan nûrun gayrıdır. Ve her hangi mevzi'de olan nûr onun gayrında olan nûrun gayrıdır. Ba'dehû bu envârın vücûdu için sebebe nazar ettik, ki Allah Teâlâ onları onunla değil, onun indinde halk eyledi. İmdi biz onu kürevî, nûrânî bir cisim bulduk, ki ona şems denir. İmdi arzdan ona mukābil olan her bir mevzi'de Allah Teâlâ bir nûr halkeder ki, "şems" tesmiye olunur. İmdi şems mukābilinde arzda halk olunan her bir nûra "şems" ıtlâk olunduğu gibi, kendisiyle arz-ı ebdân ziyâdâr olan her bir nûra da "rûh" ıtlâkı ba'îd ve mümteni' değildir. Nasıl ki emâkinin ihtilâfından nâşî, emâkinin bu nûru kabûlü muhtelif olur, ecsâm-ı sakalenin nûru kabûlü ecsâm-ı derinenin kabûlü gibi olmaz. İşte böylece**

emâkin-i ebdânın feyezân-ı rûhu kabûlü, onların ihtilâfından nâşî muhtelif olur. Behîmenin onun feyezânını kabûlü, insanın kabûlü gibi; ve insanın kabûlü dahi melekin kabûlü gibi olmaz. Eğer biz şemse "mufîz" tesmiye edersek sıdk ederiz. Ve hakîkat-ı ifâzâ su hakkındadır; ve o, onun gayrında mecâzdır. Ve onların indinde bu ervâhın "rûh-i küllî"ye nisbeti, şehirlerin "vâlî"lerinin "imâm"a nisbeti gibidir. Ve kezâlik eğer adl ederlerse müsâb olurlar; ve eğer cevr ederlerse muâkab olurlar.

Havâssa mahsûs bir sır vardır: Senâsı celîl ve esmâsı mukaddes olan Allah Teâlâ hazretleri وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا (Zümer, 39/69) **ya'nî "Arz Rabb'inin nûriyle işrâk eyledi" buyurur. Burada i'tibâr-ı rubûbiyyet, "muallim-i evvel"in siyâdeti / ve onun terbiyesi ve sebebiyyetinin te'sîridir. Ve o Hak Teâlâ hazretlerinin âlâ-tarîkı't-tenbîh buyurduğu** يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ (Fecr, 89/28) **ya'nî "Ey nefs-i mutmainne, Rabb'ine rücû' eyle!" kavlinde mercû'un-ileyhdir. Ve bu Rabb'in nûru onun üzerine münebbehdir. O da rûh-i hayvânîdir ki, behîme ve insan onunla müşterektir. Ve onda mevtin i'tibârı hicâb-ı ğamâm ve nevmin i'tibârı gurûb-i şemstir; ve gafletin i'tibârı hicâb-ı hilâlîdir. Bundan sonra bil ki, "imâm" gâib oldukda ona bedel vezîr bâkî kalır; gecede ay gibi memleket üzerine feyz verir. Ve vezîrin maddesinin feyzi ve onun feyezânı nefs-i mutmainnenin maddesine hicâb olan nefs-i nebâtiyyeye nazaran feyz verse de, imâmetin feyezânı gibi değildir. Ve her ikisi, ya'nî imâm ve vezîr, gâib oldukları vakit ulûm-i ahkâmın nücûmu olan fukahâ bâkî kalır. İmdi onların nefs-i hayvâniyye-i behîmiyyenin ve nefs-i seb'iyyenin ve onların kuvâsının istîlâsının kahrına ifâzaya istitâatları olmaz. İmdi sen bu sırrı teemmül et! Sana hikmet-i ilâhiyye zâhir olur.**

Ve muhakkıkînden ba'zıları o halîfeye "mufîz" ta'bîr etti. Ve şeyhimiz ve imâdımız Ebû Medyen şeyhu'ş-şüyûh (ra) da bu halîfeye "mufîz" ta'bîr buyurmuştur. Ebû Medyen Mağrîbî (ra) Hz. Şeyh-i Ekber'in şeyhidir. İsm-i şerîfi Şuayb bin Hasan'dır. Kendileri ekâbir-i muhakkıkîndendir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) musannafâtında onların isimlerini bir çok mahalde zikr etmiştir. Hicretin beş yüz doksanında irtihâl eylemiştir. Hz. Şeyh-i Ekber buyururlar ki: Bu "mufîz" ta'bîrini yalnız Ebû Medyen hazretleri gibi bir muhakkıktan işitmedim. Bu ta'bîri diğer muhakkıklardan dahi işittim. / Ve halîfeyi bu "mufîz" ma'nâsına haml edenler, vaktâki ecsâmı, karanlık hâneler mesâbesinde ve zulmeti çok siyâh aktâr gördüler, o ecsâmı rûhun nûru ihâta ettiği vakit ziyâ verdi. Güneşin nûru kapladığı vakit aktâr-ı arz nasıl işrâk eder ve ziyâ verirse, cism-i muzlim de rûhun nûruyla öylece işrâk eyledi. Ve vâkıâ menba'-ı ziyâ olan güneş

bir olmakla berâber, bi'z-zarûre biz biliriz ki, Bağdâd arâzîsi üzerine münteşir olan nûr, Mekke arâzîsi üzerine münteşir olan nûrun gayrıdır. Zîrâ her ne kadar menba' bir ise de emâkin-i muhtelifeye mümâs olan huzemât-ı ziyâiyye yekdîğerinin aynı değildir. Binâenaleyh her hangi bir mevzi'de olan nûr, o mevzi'in gayrı olan mahaldeki nûrun gayrıdır. Ba'dehû biz bu envârın nasıl husûl bulduğunu anlamak için onların sebeb-i mûcibine nazar ettik ki, Allah Teâlâ o nûrları o sebeple değil, o sebebin indinde halk eyledi. Ya'nî güneş mevâzı'-i arzıyyede zâhir olan nûrların sebebidir. Fakat bu nûrların vücûdu için mutlaka güneş lâzım değildir. Hak Teâlâ güneş olmaksızın dahi nûr halk eder. Fakat âdet-i ilâhiyye eşyâyı esbâb indinde ve esbâb perdesi arkasından halk etmektir. Nitekim tafsîli yukarıda geçti. Bu envârın sebeb-i vücûduna nazar ettikten sonra onların sebebini yuvarlak ve nûrânî bir cismin vücûdundan ibâret bulduk ki, ona "güneş" denir. Ve arzın bu cisme mukâbil olan her bir yerinde Allah Teâlâ bir nûr halk eder ki, ona "güneş" tesmiye olunur. Ya'nî hadd-i zâtında kürevî ve nûrânî olup güneş denilen cisim bir maddeden ibâret olduğu halde, arzın mevâkı'-i muhtelifesinde bu cisim sebebiyle halk olunan envâr-ı muhtelifeye de "güneş" ıtlâk olunur. Meselâ şurada güneş var, burada yok ve orada var gibi ta'bîrâtı dâimâ isti'mâl ederiz. Halbuki güneşin zâtı o mahallerde değildir. / İşte bunun gibi kendisiyle arz-ı ebdân ziyâdâr olan her bir nûra da "rûh" ıtlâkı câizdir; ba'îd ve mümteni' değildir. Her ne kadar "rûh-i küllî" birden ibâret ise de kesîr olan ebdâna onun nûru mün'akis olduğundan onun her bir bedendeki in'ikâsına da "rûh" denir. Ve muhtelif mekânlar şemsin nûrunu muhtelif sûretlerde kabûl eder. Ve parlak ecsâmın nûru kabûl etmesi, donuk ve paslı ecsâmın kabûlü gibi değildir. İşte böylece emâkin-i ebdânın feyezân-ı rûhu kabûlü, onların ihtilâfı hasebiyle muhtelif olur. Meselâ feyezân-ı rûhu ebdân-ı hayvânâtın kabûlü ebdân-ı insâniyyenin; ve ebdân-ı insâniyyenin kabûlü de ebdân-ı melekiyyenin kabûlü gibi değildir.

Ma'lûm olsun ki, manzûme-i şemsiyyemizi ziyâdâr eden güneş bir olduğu gibi, bunları terkîb eden cemâdât ve nebâtât ve hayvânât ve insana mün'akis olan "rûh" dahi birdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "şems" gibi "rûh" dahi müfred olarak zikr olunmuştur. Ancak bu "rûh"un in'ikâs-ı nûru cümlesinde alâ-tarîkı't-tesâvî mahsüs değildir. Cemâdâtta gayr-ı mahsüstür. Zîrâ onların taayyünleri bu in'ikâsı kemâliyle kabûle müsâid değildir. Binâenaleyh âsâr-ı rûh onlarda bâtındır. Nebâtâtta nümüvleri hasebiyle bir dereceye kadar mahsüstür. Hayvânâtta zâhir ve insanda azhardır. Ve kezâ insanın cismi kesîf ve melâike latîf olduğu için feyezân-ı rûhu kabûlde müsâvî değildirler. Melâikede âsâr-ı rûhiyye insandan daha ziyâde zâhirdir. İnsanda kayd-ı mekân ve hayyiz olduğu halde

melâikede bunlar yoktur. Bu îzâhâta nazaran, eğer biz güneşe "mufîz" tesmiye edersek doğru söylemiş oluruz. Ve "ifâza"nın ma'nâ-yı hakîkîsi "taşırmak" demek olup su hakkındadır. Ve bu ta'bîr "su"dan başka olan şeyler hakkında "bol bol etrâfa dağıtmak" ma'nâsına mecâzen / müsta'-meldir. Meselâ şems ziyâsını bol bol etrâfına neşr ettiği için "ifâza ediyor" denildiği gibi, kendisine de "mufîz" tesmiye olunur. Ve kezâ "rûh-i küllî" âsârını arz-ı ebdâna bol bol neşr eylediği için "ifâza" ve "mufîz" ta'bîrleri onun hakkında da isti'mâl olunur. Ve "rûh-i küllî"nin her bir bedende zâhir olan eserine bir "rûh" denildiğinden, muhakkıkîn-i kirâm indinde bu ervâhın rûh-i küllîye nisbeti, şehirlerin idâresine me'mûr olun vâlîlerin, memleketin hey'et-i mecmûası üzerinde tasarruf-i küllîye mâlik olan "imâm"a nisbeti gibidir. O vâlîler kendilerine imâmdan mün'akis olan tasarruf sâyesinde, eğer reâyâ üzerinde adl ve insâf dâiresinde muâmele ederlerse müsâb olurlar. Ve eğer bu tasarruf-i mün'akisi sû'-i isti'mâl edip cevr ve zulm ederlerse muâkab ve mes'ûl olurlar. Bu ifâdât âmmenin anlayacağı bir tarzdadır.

Fakat burada havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Hak Teâlâ hazretleri "Arz Rabb'inin nûruyla işrâk eyledi" (Zümer, 39/69) buyurur. Âyet-i kerîmedeki "Rab" ta'bîrinden müstenbat olan "rubûbiyyet" yukarıda sebeb-i ta'bîri îzâh olunan "muallim-i evvel"in siyâdetidir. Ve onun âlemin esfel ve a'lâsını terbiye etmesi ve halk üzerinde sebeb-i evvel oluşunun te'sîridir. İmdi "muallim-i evvel" olan "halîfe"nin siyâdeti ve rubûbiyyeti sâbit olunca, o halîfe Hak Teâlâ'nın tenbîh tarîkı üzere buyurduğu "Ey nefs-i mutmainne, Rabb'ine rücû' eyle!" (Fecr, 89/28) kavlinde mercû'un-ileyhdir. Ya'nî nüfûs-i mutmainne o halîfeye rücû' eder. Zîrâ arz-ı ebdâna münteşir olan nûr, ondandır. Ve o "halîfe" ve "rûh-i külî" asıldır. كل شئ يرجع الى اصله kāidesince elbette fer'in asla rücû'u îcâb eder. Ve بِنُورِ رَبِّهَا (Zümer, 39/69) halîfeden münteşir olan nûra tenbîh eder. Ve ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ (Fecr, 89/28) emriyle de rubûbiyyet-i asliyyesi hasebiyle bu nûrun ona rücû'una tenbîh buyrulur. Ve ona rücû' edecek olan nûr, / rûh-i hayvânîdir ki, hayvan ve insanın o rûhda iştirâki vardır. Ve bu rûh sebebiyle cism-i kesîf-i muzlim nurlanır. Ve insanın rûh-i hayvânîsinde üç i'tibâr vardır ki, birincisi "ölüm," ikincisi "uyku" ve üçüncüsü "gaflet" halleridir. İ'tibâr-ı mevt güneşin önüne bulutların hicâb olmasına; ve uyku i'tibârı dahi güneşin gurûbuna; ve gafletin i'tibârı dahi kurs-ı kamerin ilm-i hey'etçe ma'lûm olan hicâbdan dolayı hilâl hâlinde rü'yetine müşâbihtir. Bu üç i'tibârdan her birinin bir çok tafsîlat ve netâyici mevcûd ise de burada tafsîli pek uzun olur. 160

Bundan sonra ma'lûmun olsun ki, "imâm" gâib olduğu vakit onun makāmına "vezîr"i kāim olur. O vezîr gecede ay gibi memleket üzerine

feyz verir. Fakat vezîrin maddesinin feyzi ve onun feyezânı nefs-i mutmainnenin maddesine hicâb olan nefs-i nebâtiyyeye nazaran feyz verse de "imâmet"in feyezânı gibi değildir.

Ma'lûm olsun ki, insanda "nefs-i tabîî" ve "nefs-i nebâtî" ve "nefs-i hayvânî" vardır. Nefs-i tabîî eczâ-yı cismi birbirinden ayrılıp dağılmaya bırakmayan bir kuvvettir. Ve nefs-i nebâtî cism-i eb'âd-ı selâseleye, ya'nî tûl ve arz ve umka ve cihât-ı sitteye çekip büyüten bir kuvvettir. Ve nefs-i hayvânî cisme ihtiyâr ile hareket veren bir kuvvetten ibârettir. Ve nefs-i tabîî ve nebâtî bilcümle hâdimleriyle berâber nefs-i hayvânîye hizmet ederler. Ve her birinin hâdimlerini ve vazâifini burada ta'dâd ve îzâh uzun olur. Tafsîlini murâd edenler âsâr-ı muhakkıkîni ve bilhassa İbrâhîm [Hakkı] hazretlerinin *Ma'rifet-nâme*'siyle Mahmûd Şebüsterî hazretlerinin *Mir'ât'ül-Muhakkıkîn* nâmındaki eserini mütâlaa etsinler. İmdi bunlardan başka nefs-i insânîde iktibâs edeceği sıfatlar i'tibâriyle yedi mertebe vardır ki, bunlar da "nefs-i emmâre," "nefs-i levvâme," "nefs-i mülhime," "nefs-i mutmainne," / "nefs-i râziyye," "nefs-i marzıyye," "nefs-i kâmile" yâhut "bâkıyye"dir. Her bir mertebe-i mâ-dûn, kendi fevkındeki mertebenin hicâbıdır. İmdi enmâre, levvâme, ve mülhime mertebelerindeki olan nefislerde sıfât-ı hayvâniyye mevcûd olduğundan mîzân-ı i'tidâlden hurûç ederler. Nefs-i mutmainne mertebesi ise bunların hilâfınadır. Bu mertebe cemî'-i muâmelâtta i'tidâle karîbdir. İmdi ekl ve şürbe münhemik olan nefs-i nebâtiyye —ki bunda nefs-i tabîî ve hayvânî ve diğer nüfûs dâhildir— nefs-i mutmainnenin maddesine hicâb olur. Ve bunların cümlesine feyz bâlâda îzâh olunduğu üzere "mümidd-i evvel" olan "halîfe" ve "imâm"dan gelir. O gâib olduğu vakit, onun nâibi ve vezîri olan kimseden gelir ise de, vezîrin iktibâsı halîfeden olup zâtından olmadığından, onun feyzi, güneşten ziyâ iktibâs etmek sûretiyle arzı tenvîr eden kamere benzer. Ve kamerin tenvîri bittabi' güneşin tenvîri gibi değildir. Ve her ikisi, ya'nî imâm ve vezîr, gâib olduğu vakit ahkâm-ı şer'iyye ilimlerinin yıldızları mesâbesinde olan fukahâ onların makāmına kāim olur. Ve zulmet-i leylde yıldızlar arzı tenvîr edemedikleri ve zulmeti izâle eyleyemedikleri gibi, o fukahâ dahi zulmet-i leyle müşâbih olan nefs-i hayvâniyyenin ve nefs-i seb'iyyenin kahrına ve yırtıcı hayvanlara mahsûs olup insanlarda zâhir olan kuvânın istîlâsını izâleye kudretleri olmaz. Zîrâ onlar yalnız harf ve savt ile teblîğ-i ahkâm edebilip tasarufât-ı ma'neviyyeye kādir değildirler.

İmdi sen havâssa mahsûs olan bu sırrı teemmül et; ve bu verdiğimiz düstûru fikren ta'mîk ve netâyicini idrâk eyle! Sen bu dâirede tefekkür ettikçe gerek memleket-i dünyeviyyenin ve gerek memleket-i insâniyyenin idâresinde sana hikmet-i ilâhiyye zâhir ve münkeşif olur.

/ **İ S T İ T R Â D :** Sekene-i arzda senelerdenberi nefs-i hayvâniyye ve nefs-i seb'iyyenin hüküm-fermâ olduğuna bakılırsa el-yevm "imâm"ın ve vezîrin gaybûyeti ve yalnız ulemâ-i ahkâmın bâkî kaldığı ve onların dahi nasâyihı müessir olamadığı ve binâenaleyh Hz. Şeyh-i Ekber (ra)'ın *Ankā-i Muğrib* nâmındaki eser-i âlîlerinde zuhûruna işâret buyurdukları "imâm"ın ve *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin üç yüz altmış altıncı bâbında beyân eyledikleri vüzerâsının karîben zuhûrları muntazardır. (Vallâhü a'lem!).

Ve onlardan ba'zıları ona "merkez-i dâire" ta'bîr etti. Müellif der ki; Buna hamledenler vaktâki bu halîfenin mülkünde adline ve onun hey'etinde tarîkatinin ve ahkâmının ve kazâyâsının istikâmetine nazar ettiler, onun sebebiyle adlin vücûdundan nâşî ona "merkez-i dâire-i kevn" tesmiye ettiler. Ve onu ancak kürenin merkezine haml ettiler ki, onların nazarı sâhibine müsâvî olarak noktadan muhîte çıkan her bir hattadır. Bunu adlin gâyesi gördüler de bu ma'nâdan dolayı ona "merkez-i dâire" tesmiye ettiler.

Havâs için bir sır vardır. O da budur ki, nokta-i dâire muhîtin vücûdunda asıldır. Ve her ne vakit vücûden veyâ farazıyyen bir küre takdîr etsen, senin için bir nokta takdîri lâzımdır, ki o da onun merkezidir. Ve noktanın vücûdundan muhîtin vücûdu lâzım gelmez. Ve bu dâireden vücûd-i fâil pergâr denilen zâbıtın re'sidir. Ve vücûdda dâire yoktur. كان الله ولا شئ معه ya'nî "Allah Teâlâ mevcûddu; ve onunla berâber bir şey yoktu." Ve onun iki fahzı cûden ve îcâden onun mebsûta olan elleridir. Ve fahzın biri noktaya muhtassdır ki, "yed-i gayb ve melekût-i a'lâ"dır. Ve fahzın biri de muhîte muhtasstır ki, "âlem-i mülk ve şehâdet" elidir. İmdi biri "emr" için ve diğeri "halk" içindir. وكانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً (Nisâ, 4/126) **ya'nî "Allah Teâlâ her şeyi muhîttir." / Âyet-i kerîmede "Sen bundan evvel bir şey değil iken ben seni yarattım"** (Meryem, 19/9) **buyrulur. İmdi merkez eli, hayyizleri kat' eden hareketten muarrâdır. Ve muhît eli ise müteharriktir. Binâenaleyh teemmül et! Allah Teâlâ senin basîretini bu işârât için nurlandırsın. Ben sana yolu gösterdim. Ve eğer halîfenin âsârını teftîş ve onun hasâisını tetebbu' eylesem ve bu cinsten olan elkābı ona ıtlâk etsem, onları büyük bir kitap isti'âb eder idi. Muhdesât-ı sâire arasından onun şerefine ve ictibâsına, ve bununla delâlet etmesi için, bu îcâz dâiresinde bu mikdâr üzerine kasr eyledik.**

Ve muhakkıkînden ba'zıları o halîfeye "merkez-i dâire" ta'bîr etti. Bu kitabın müellifi olan Hz. Şeyh-i Ekber (ra) der ki: Halîfeye "merkez-i dâire" tesmiye edenler, vaktâki onun mülkünde adline ve mülkünün hey'-

et-i mecmûasında ta'kîb ettiği yolun ve vaz' ettiği ahkâmın istikâmetine nazar ettiler, halîfenin vücûdu sebebiyle adlin husûlünden dolayı, o halîfeye "merkez-i dâire-i kevn" ta'bîrini haml ettiler.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitabın Dîbâce'sinde halîfe hakkında وعمر مدينته فى النمط الاوسط ya'nî "Namat-ı evsatta olan medînesini ma'mûr kıldı" buyurmuş idi. "Medîne"den maksad, nüzûl ve urûc mertebelerinin nokta-ı telâkîsi olmak i'tibâriyle, "âlem-i şehâdet"tir. Ve halîfenin vücûd-i kevnîsi âlem-i şehâdette müteayyin olup merâtib-i ulviyyeden aldığını merâtib-i süfliyyeye tevzî' ve taksîm eder. Ve bu tevzî' ve taksîmde küfür ve îmân ve salâh ve fesâd onun indinde müsâvîdir. Nitekim yine Dîbâce'de Hz. Şeyh (ra):

وسوى فى قبضته الاخذ بين من آمن به وكفره

165 Ya'nî / "Îmân ile küfr eden kimse arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı" buyurmuş ve bu babdaki îzâhât şerhan mürûr etmiş idi. İmdi mâdemki efrâd-ı mevcûdâta isti'dâdları hasebiyle, a'tıyyât-ı esmâiyyeden vâkı' olan her bir şey alâ-tarîkı't-tesâvî vücûd-i halîfeden neş'et etmektedir; o halde onu bir dâirenin merkezine haml ve teşbîh ettiler. Ve muhakkıkîn, vaktâki noktadan ibâret olan merkezden muhîte çıkan her bir hattın ve her bir nısf-ı kutrun, âit olduğu kavse müsâvî olarak çıktığını gördüler, bu müsâvât-ı hurûcu adlin gâyesi gördüler de bu ma'nâdan dolayı o halîfeye "merkez-i dâire" tesmiye ettiler. Zîrâ adlin bir ma'nâsı da "bir şeyi bir şeye müsâvî kılmak"tır.

Bu haml ve teşbîhde havâssa mahsûs bir sır vardır. O da budur ki: Nokta-i dâire olan merkez, o dâire muhîtinin husûlünde ve vücûdunda asıldır. Ve her ne vakit sen bir kağıt üzerinde îcâd ve resm etmek veyâhut kağıt üzerinde resm etmeyip de zihninde tasavvur eylemek sûretiyle bir küre veyâ dâire farz ve takdîr eylesen, senin için evvel-i emrde bir nokta takdîri lâzımdır ki, o nokta dahi o kürenin merkezidir. Zîrâ usûl-i hendese bunu iktizâ eder. Ve her bir noktayı îcâd veyâ farz etmekle mutlakā muhîtin vücûdu lâzım gelmez. Ya'nî her bir nokta mutlakā muhîtin merkezi değildir. Velâkin her nerede bir dâire olursa mutlakā onun merkezi olan noktanın vücûdu lâzımdır. İmdi usûl-i hendese üzere bir dâire îcâdında vücûd-i fâil pergâr dediğimiz zâbıtın baş tarafıdır. Ve dâire resminden mukaddem pergârın bacaklarını birleştirdiğimiz vakit, onu ikilikten ârî bir vücûddan ibâret görürüz ki, bu hal dâireyi resm edecek olan fâilin vücûdu mevcûd olmakla berâber, henüz meydanda / bir dâire mevcûd olmadığına işârettir. Binâenaleyh vücûd-i fâil olan Hak mevcûd olmakla berâber âlemimiz olan kürenin ve diğer avâlim kürelerinin taayyünleri böylece yok idi. كان الله ولا شئ معه ya'nî "Allah Teâlâ

mevcûd olduğu halde onunla berâber bir şey yok idi." Muhakkıkîn الآن كما كان ya'nî "Şimdiki halde yine öyledir" ma'nâsını da ilâve ederler. Bu ma'nâ sırf vahdet-i vücûdu tefhîm içindir. Halbuki burada Hz. Şeyh (ra) hem vahdeti ve hem de keyfiyyet-i isneyniyyeti tefhîm için pergâr misâlini îrâd buyururlar. Zîrâ âlem-i taayyün isneyniyyeti iktizâ eder. İmdi vücûd-i taayyünâta nazaran pergârın bacakları açıldığı vakit, onun vücûd-i vâhidi iki ayak sâhibi olarak görünür ki, bu iki bacak cûden ve îcâden onun mebsût olan elleridir. Ve bu iki bacaktan biri resm edilecek olan dâire vücûdunun merkezi bulunan noktaya mahsûstur ki, "gayb ve melekût-i a'lâ eli"dir. Ve bacağın biri de muhîte mahsûstur ki, "mülk ve şehâdet eli"dir. Ya'nî pergârın re'si vücûd-i Hakk'a mukâbildir. Vücûd-i Hak'ta mahfî olan esmânın îcâd-ı mezâhiri için, o re'se merbût olan yed-i fâile ve yed-i münfaile yekdîğerinden temeyyüz edip ayrıldılar. Vahdetten ikilik peydâ oldu. "Yed-i gayb ve melekût" pergârın merkezde sâbit bir ayağı mesâbesindedir. Ve "yed-i âlem-i mülk ve şehâdet" dahi pergârın müteharrik olan ve yed-i muhîti resm eden diğer ayağı mesâbesindedir. İmdi merkezde sâbit olan ayak muhîtin resmini emr eder. Ve diğer ayak ise merkezden sâdır olan bu emr üzerine muhîti halk ve takdîr eyler. Binâenaleyh ayağın biri "emr" için ve diğeri "halk" içindir. Ve pergârın re'si ise "emr" ve "halk"ı muhîttir. Nitekim âyet-i kerîmede وكانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً (Nisâ, 4/126) / buyurulur. Ve kezâ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ تَكُ شَيْئاً (Meryem, 19/9) buyurulur. Nitekim dâire evvelce mevcûd değil iken pergârın her iki ayağına hâkim olan re's, onu halk ve takdîr eylemiştir. İmdi pergârın merkez eli, fezâda kat'-ı mesâfât etmeyip hareketten mu'arrâ ve sâbit bir halde durur. Ve dâirenin muhîtini resm eden el ise fezâda kat'-ı mesâfât için hareket eder. Ve bu hareketten bizim âlemimiz ile avâlim-i şehâdiyye-i bî-nihâyenin taayyünleri vücûd-pezîr olur.

Binâenaleyh bu verdiğimiz düstûr-i esâsî üzerine teemmül et! Allah Teâlâ senin dîde-i aklını ve rûhunu ve kalbini nurlandırsın da bu işârâttan ne gibi şeyleri murâd ettiğimizi anla! Ben sana bu düstûru beyân etmekle tarîk-ı teemmülü gösterdim. Ve eğer halîfenin âsârını teftîş ve onun hasâisını tetebbu' eylesem ve bunlara benzeyen bir çok lakablarını zikr etsem büyük bir kitap yazmak lâzım gelirdi. Muhdesât-ı sâire arasından onun şerefine ve onun ber-güzîdeliliğine delâlet etmek üzere alâtarîkı'l-îcâz bu kadarla iktifâ ettim.

Meselâ halîfeye "kalb-i âlem" lakabı da verilebilir. Ve "kalb" ma'nâsına hamlinde müşâbehetin îzâhı budur ki, vücûd-i insânînin ef'âl ve harekâtını tevlîd eden şey "havâtır"dır. Kalb kendisine vârid olan "hâtıra"yı aldıktan sonra o havâtırın nev'ine göre havâss-i hamseden her birerle-

rine onları tevzî' eder. Ve insan havâss-i hamsesini isti'mâl için a'zâlarını tahrîk eyler. Meselâ kalb "Sağ tarafa bak!" der. İnsan başını çevirip o tarafta hiss-i basarını kullanır. Veyâhut kalb "Şu meyvenin lezzetine bak!" der. İnsan elini tahrîk edip o meyveyi ağzına alarak hiss-i zâikasını isti'mâl eyler. / İşte sâirleri de buna makıystır. İmdi hâlîfe dahi cenâb-ı Hak'tan vârid olan bir emri ahz edip havâs mesâbesinde olan melâikeye verir. Ve melâike dahi a'zâ mesâbesinde olan taayyünât-ı âlemi îcâbına göre tahrîk eyler. Halîfenin buna müşâbih elkābı pek çoktur. Urefâ-yı ilâhiyye vüs'at-i ma'rifetleri derecesinde onları bulup halîfeye haml ederler ve bu elkāb ile yâd eylerler.

§ § §

İKİNCİ BÂB

Halîfenin Mâhiyyetine ve Hakîkatine Dâir Olan Kelâm Hakkındadır.

§ §

Halîfe ta'bîr ettiğimiz bu "rûh" hakkında ulemâ (r. anhüm) ihtilâf ettiler. Onlardan ba'zıları ferd, mütehayyiz bir cevherdir, dedi. Onu cism-i hayvânî ile kâim olan hayâtın hilâfı ve sıfât-ı ma'neviyyeyi hâmil zu'm eylediler. Ve bir tâife dahi zu'm ettiler ki, muhakkak idrâkât mahallerine muhtasstır. Lâkin Allah Teâlâ onları cisme rabt etti.Ve onların bakâsı rûhun bakâsıyladır. İmdi cesedin rûhu ayrıldığı vakit, onun zehâbından dolayı idrâkât da gider. Ve bir tâife dahi zu'm eylediler ki, eczâ-yı bedene müteşebbis olan bir cism-i latîftir ki, suyun yüne tahallülü (تخلل) veyâ tahallülü (تحلل) gibi ona mütehallil ve mütehallildir; ve onun için cisimden ona hâs olan bir mahal yoktur. Ve Abdülmelik b. Habîb dedi ki, o cismin sûreti üzerine olan bir sûret-i latîfedir. Cismin dâhilinde onun iki gözü ve iki kulağı ve iki eli / ve iki ayağı vardır. Bedenden her bir uzva 170
ve cüz'e mukâbil olarak onun nazîri vardır. Ve işte bunların cümlesi onun araz olmasını muhâl gördüler. İmdi onlara, bundan men' eden şey nedir? denildi. Dediler ki: "Bizim indimizde bu, li-nefsihi ba'îd değildir. Lâkin "Muhakkak ervâh tena'um eder ve muazzeb olur; zîrâ onlar bâkîdir" kavlinde sem' bundan men' eyledi. Halbuki bu iki sıfat arazın sıfatından değildir. Zîrâ na'îm, ma'nânın ma'nâ ile kıyâmını müeddî olur. Bu ise ekser-i ukalâ indinde aklen muhâldir. Şer' ise muhâl ile gelmedi. Ve bakâsı hakkındaki hadîs dahi aklın delîlini nakz eder. Eğer araz olsa, arazın bakâsı câiz olurdu. Zîrâ a'râz her bir zamanda teceddüd eder. Ve bu kavl üzerine, hayvan için aded-i ezmân sebebiyle, ya'nî onun üzerine zamanları madde olması sebebiyle, müteaddid ruhlar olur idi. Halbuki bunların cümlesi bâtıldır.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) "halîfe" ta'bîr olunan "rûh-i küllî"nin mâhiyyeti

ve hakîkati hakkında ulemâ-i kirâmın envâ'-ı ihtilâfâtını beyânen buyururlar ki: Bu ulemâdan ba'zıları o rûha, ferddir ve tektir, ya'nî sânîsi yoktur. Onun vücûdu mütehayyizdir, ya'nî fezâda bir yer işğal eder. Kendisi iki zamanda bâkî kalmayan araz nevinden olmayıp, zamanlarda bâkî olan cevherdir, dedi. Ve böyle söyleyenler bu rûhu cism-i hayvânî ile kâim olan hayâttan, ya'nî rûh-i hayvânîden başka bir şey olduğunu ve hayat ve ilim ve sem' ve basar ilh... gibi sıfat-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil bulunduğunu zannettiler.

Ve ulemâdan bir tâife dahi idrâkâtın mahallerine, ya'nî cisimde mevcûd olan dimağ, kalb, sem' / ve basar gibi a'zâlara mahsûs olduğunu ve Allah Teâlâ hazretlerinin bu idrâkâtı cismin bu gibi mahallerine rabt eylediğini ve bu idrâkâtın bakâsı rûhun bakâsıyla bulunduğunu ve rûh cesedden ayrıldığı vakit, bu rûhun gitmesi sebebiyle idrâkâtın dahi berâberce gittiğini zannettiler.

Ve yine ulemâdan bir tâife bu rûhun eczâ-yı bedene taalluk eden bir cism-i latîf olduğunu ve su bir yüne veyâ yünden ma'mûl bir kumaşa nasıl nüfûz ve hulûl ederse, o rûhun dahi öylece eczâ-yı bedene nüfûz ve hulûl ettiğini ve cisimde rûha mahsûs bir mahal olmadığını zu'm eyledi.

Ve ulemâdan Abdülmelik b. Habîb dahi dedi ki: Rûh cisim sûretinde bir latîf sûrettir. Cismin dâhilinde bulunduğu halde, cisim gibi onun da iki gözü ve iki kulağı ve iki eli ve iki ayağı vardır. Bedenin her bir uzvuna ve cüz'üne mukâbil olmak üzere o sûret-i latîfede dahi bu uzuv ve cüz'lerin nazîri mevcûddur.

İşte bu beyânâttan anlaşıldığı vech ile ulemâ-i mezkûre rûhun araz olmasını muhâl gördüler; ya'nî "rûh" araz nev'inden olamaz dediler. İmdi bu beyânât sâhiblerine denildi ki: Bundan, ya'nî rûhun araz olduğuna hükm etmekten men' eden şey nedir? Onlar cevâben dediler ki: Hadd-i zâtında rûhun araz olması bizim indimizde müsteb'ad bir şey değildir. Kudret-i ilâhiyye indinde bu mümkündür. Velâkin (Sav) Efendimiz'in kavl-i şerîfinde işittiğimiz ma'nâ bizi bu rûhu araz addetmekten men' eyledi. O hadîs-i şerîf de: "Ervâh tena'um eder ve muazzeb olur. Zîrâ onlar bâkîdir" meâlindedir. Halbuki bu iki sıfat, arazın sıfatından değildir. Zîrâ rûh, araz olduğu halde tena'um etse ve muazzeb olsa, ma'nânın ma'nâ ile ve arazın araz ile kâim olması lâzım gelir. / Çünkü ni'met ve azâb birer arazdır. Bunlar taalluk etmek için bir cevhere ihtiyaç vardır. Rûhun araz olduğunu kabûl edince bir araz diğer araz ile kâim olmuş olur. Bu ise ukalânın çoğu indinde aklen muhâl olan bir şeydir. Halbuki şerîat muhâl olan bir şey getirmemiştir. Belki mümkün olan şeyi beyân eylemiştir. Böyle olunca rûh, arazın gayrı olmak îcâb eder. Rûhun bakâsı hakkındaki hadîs-i sânî, ya'nî " انها باقية " kelâmı onun araz olmasını mü-

nâfîdir. Aklın delîli onu nakz eder. Çünkü rûh araz olsa, a'râzın bâkî olması câiz olurdu. Zîrâ arazlar iki zamanda bâkî kalmaz, her bir zamanda teceddüd eder. Ve rûh dahi araz olunca her bir zamanda teceddüd etmesi lâzım gelir. Ve bu sûrette de bu kavle göre her bir hayvan için zamanların adedince müteaddid rûhlar olması îcâb eder. Çünkü arazın maddesi, üzerinde bulunduğu zamanlardır, ya'nî arazı tevlîd eden zamandır. Halbuki bunların cümlesi bâtıldır.

/ Ve o kimse ki onun cevher olmadığını zu'm etti, onun bunun üzerine delîli temâsül-i cevherdir. İmdi eğer cevher-i vâhidin bir rûh olması câiz ola idi, her bir cehver rûh olur idi. Ve delîl, akıl mes'elesinde bunun butlânına kāim oldu. İmdi rûhun cevher olduğunu zu'm eden kimse, temâsülden nâşî aklın cevher olmasını muhâl gördü. Ve cevher olması bâtıl olduğu vakit, cisim olması da bâtıl olur. Zîrâ cisim iki ve daha ziyâde cevherlerden te'lif olunan cevâhirdir.

Ve bir tâife zu'm eyledi ki, o bi-nefsihî kāim, gayr-i mütehayyiz bir cevher-i muhdesdir. Ve o İmâm Ebû Hamid el-Gazzâlî'nin onun hakkındaki kavillerinin biri olan bu kavildir. Ve o cismin dâhilinde değildir; ve ondan hâriç de değildir; ve ona muttasıl da değildir; ve ondan munfasıl da değildir; ve bu adem-i tahayyüzden nâşîdir ki, o da ittisâl ve infisâl için şart-ı musahhihdir. Ve onlara onun bir şeyden veyâhut onun zıddından hâlî olmadığı beyâniyle i'tirâz olundu. İmdi onlar dediler ki, ikisinden ârîdir. Onlardan her birinin vücûdu olduğu vakit, onun için şart kılınan bir meşrût vardır. Binâenaleyh her ne vakit, şart mün'adim olursa 'urüv câiz olur. Nitekim sen cemâd hakkında âlim değildir, câhil de değildir dersin. Zîrâ ilmin veyâ zıddının kıyâmı için şart-ı musahhih ancak hayâttır. Halbuki cemâdda hayât yoktur. İmdi buna araz olmasını mâni' olan şey nedir? denildi. / Binâenaleyh ona cevher diyen ve araz ol- 175
masını ibtâl eyleyen kimsenin delîli ile istidlâl eyledi. Ona bir cevher-i mütehayyizdir denildi. Binâenaleyh ona araz diyen cevher-i mütehayyiz ve araz hakkında hasr-ı muhdesât i'tikādiyle berâber onun cevher olmasını ibtâl eden kimsenin delîli ile istidlâl eyledi. Ondan sonra onlara denildi ki: Bir cevher-i mütehayyiz olması bâtıl oldu; ve araz olması da bâtıl oldu. Halbuki o mevcûddur. Ve o Allah Sübhânehû ve Teâlâ değildir. Binâenaleyh sizin hasrınız bâtıl oldu. Ve bir beşinci mevcûd zâhir oldu ki, o da bizim zikr eylediğimiz şeydir. Ve biz kavl-i kāile ilim ile berâber, Hak onların birisindedir diye bu kavillerin birini tercîh etmedik. Zîrâ halîfe ibâ eti; ve bir şeyden ibâ ettiği vakit, ben de ondan ibâ ederim. Lâkin biz bunu bu kitabın gayrisinde zikr eyledik. Biz dedik ki, vaktâki onun îcâdının iktizâsı üzere bu halîfeyi îcâd etti, ona dedi ki: Sen âyînesin ve mevcûdât seninle bana nazar eder. Ve esmâ ve sıfât bana

sende zâhir olur. Sen kendi âleminde halîfe olarak vichetin üzerine delîlsin. Onlar da senin verdiğin şey sebebiyle zâhir olur. Benim envârım ile onlara imdâd edersin. Ve benim esrârımı ile onları tağdiye eylersin. Ve mülkte zâhir olan her şeyin matlûbları sensin!

İ S T İ D R Â K : Biz deriz ki, bu, zarar vermeyen ve erkân-ı şerîatten bir rüknü hedm etmeyen bir hilâftır. Zîrâ her biri kendi mezhebinde onun hakkında, muhakkak o muhdesdir, dedi. Ve bu olduğu vakit, ancak murâd olan odur. Ve Allah Teâlâ cümleyi muvaffak eyleye!...

/ Ya'nî rûhun cevher olmadığını zu'm eden kimsenin delîli dahi temâsül-i cevherdir. Ya'nî o kimse fiilde ve hâssada rûh cevhere müşâbih midir, değil midir? Bu temâsüle nazar eder de der ki: Eğer cevher-i vâhid bir rûh olmak câiz olaydı, her bir cevher rûh olur idi. Ve akıl mes'elesinde, ya'ni akıl cevher midir, değil midir? diye mevzû'-i bahs olan mes'elede ikâme olunan delîl, aklın cevher olduğu da'vâsının butlânını ızhâr eyledi. Rûhun cevher olduğunu zu'm eden kimse, cevherler arasındaki temâsüle bakıp o temâsülün akılda olmadığını müşâhede ettiğinden, aklın cevher olmadığına hükm eyledi. Ve aklın cevher olması bâtıl olduğu vakit, cisim olması da bâtıl olur. Zîrâ cisim iki veyâ daha ziyâde cevherlerin birleşmesinden husûle gelen cevâhirdir. Ya'nî cisimler cevâhir-i basîtanın ictimâ'ından hâsıl olan cevâhir-i mürekkebedir. İmdi akıl, bu delîle göre cevher olmayınca, akla mümâsil olan rûh dahi böylece cevher değildir.

Ve bir tâife dahi zu'm eyledi ki, rûh kendi nefsiyle kâim ve gayr-i mütehayyiz, ya'nî fezâda bir mahal işğâl etmeyen bir cevher-i muhdesdir. Ya'nî kadîm olmayıp sonradan husûle gelen bir cevherdir. Ve bu kavl İmâm-ı Gazzâlî hazretlerinin rûh hakkındaki kavillerinden birisidir. Ve bu kavle göre rûh cismin dâhilinde değildir; ve cismin hâricinde de değildir; ve ona muttasıl değildir; ve ondan munfasıl da değildir. Ve rûhun bu hassaları adem-i tahayyüzden, ya'nî fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmemesinden nâşîdir. Ve bu adem-i tahayyüz dahi, rûhun cisme ittisâli ve ondan infisâli için şart-ı musahhihdir. Ya'nî mâdemki rûh fezâda bir mahall-i mahsûs işğâl etmemek hâssasını hâiz olan bir cevherdir; şu halde onun taalluk ettiği şeyin dâhilinde / olmaması ve taalluku hasebiyle ondan hâriç de olmaması lâzım gelir. Binâenaleyh ittisâl ve infisâl keyfiyyetleri için, adem-i tahayyüz bu hükmü sahîh ve sâbit kılan bir şart olur. Nitekim bir odada beş mum yakılsa, beşinin ziyâsı dahi odanın her noktasına intişâr eder. Her birinin ziyâsı kendisine mahsûs bir mahal işğâl etmez. Ve bu ziyâlar ayrıca birer mahal işğâl için yekdîğerine müzâhim olmazlar.

Ve bu kavlin sâhiplerine i'tirâzan denildi ki: Rûh bir şeyden ve onun zıddı olan diğer bir şeyden hâlî değildir. Ya'nî biz rûha ilim ve cehil ve saâdet ve şekâvet gibi şeyler isnâd ederiz. İlim ve saâdet birer şeylerdir. Ve cehil ve şekâvet dahi onların zıddı olan şeylerdir. Binâenaleyh rûh bu ve emsâli şeylerden hâlî değildir. Onlar cevâben dediler ki: Rûh hadd-i zâtında bu şeylerden ârîdir; ve o mücerreddir. Rûha bir şey veyâ onun zıddı isnâd olunduğu vakit o isnâd olunan şeyin vücûdu için şart kılınmış olan bir meşrût vardır. Meselâ rûhâ saâdet isnâd olunduğu vakit, onun şart-ı musahhihi îmân ve amel-i sâlihdir.Ve onun zıddı olan şekâvet isnâd olunduğu vakit, onun şart-ı musahhihi de küfür ve amel-i tâlıhdır. İmdi bu şartların vücûdu indinde rûha bir şey isnâd olunur. Ve her ne vakit şart mün'adim olursa, onun 'urüvvü ve tecerrüdü câiz olur. Nitekim mevrid-i emr ve nehy âlem-i şehâdet olduğundan saâdet ve şekâvetin şartları bu âlemde sâbit olur. Ondan evvel bu şartlar, ya'nî îmân ve küfür sâbit olmadığından rûh âlem-i tecerrüddedir. Velhâsıl rûha bir şey isnâdı için şart-ı musahhih lâzımdır. Nitekim sen cemâd hakkında, âlim değildir, câhil de değildir, dersin; ve cemâda ilim ve cehil isnâd edemezsin. Çünkü ilmin ve onun zıddı olan cehlin kıyâmı için şart-ı musahhih ancak hayâttır. / Cemâdda ise hayât yoktur. Ve şart bulunmayınca meşrût da bulunmaz; bu bir kâide-i külliyyedir.

İmdi bu sözü söyleyen ve bu delilleri ikâme eyleyen kimseye: Şu halde o rûhun araz olmasına mâni' olan şey nedir? denildi. O kimse bu suâle cevâben rûha cevher diyen ve onun araz olmasını ibtâl eden kimsenin delîlini ikâme etti ki, bâlâda zikr edilmiş idi. Ve rûha cevher-i mütehayyizdir denildi. Bu def'a da rûha araz diyen ve hem cevherin ve hem de arazın aklen ve naklen hâdis olduğuna i'tikâd ile berâber, o rûhun cevher olmasını ibtâl eden kimsenin delîli ikâme olundu. Ya'nî rûhun araz olduğuna delîl ikâme edenler cevher olduğunu ibtâl ettiler. Ve cevher olduğuna delîl ikâme edenler dahi araz olduğunu ibtâl ettiler. Bu delillerin ikâmesinden sonra, her iki tâifeye hitâben denildi ki: Rûhun bir cevher-i mütehayyiz olması bâtıl oldu; araz olması da bâtıl oldu. Halbuki o rûh mevcûddur. Ve, o araz ve cevher olmaktan münezzeh olan Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri değildir. Binâenaleyh kiminizin o rûhu cevhere ve kiminizin araza hasrı bâtıl oldu. Ve bu îzâha nazaran bir beşinci mevcûd zâhir oldu ki, o da bizim bu kitabın ibtidâsında zikr eylediğimiz şeydir. Ve biz kavl-i kâilin hakîkatini bildiğimiz halde, en doğrusu şu kavildir, diye bu akvâl-i muhtelifeden birisini tercîh etmedik. Zîrâ bu akvâli beyân ettiğimiz sırada halîfe olan "rûh-i küllî" onun îzâhından ibâ ve imtinâ' eyledi. Çünkü bu kitabın mevzûu bu değildir. Ve birşeyden halîfe ibâ ve imtinâ' ettiği vakit, ben dahi ondan ibâ ve imtinâ'

ederim. Bu sebebden dolayı bu bahiste îzâhât-ı lâzime i'tâ etmedim. Velâkin biz bunu bu kitabın gayrisinde zikr eyledik. Zîrâ mutâbakat-i mevzû hasebiyle me'zûn olmuş idim. / Bu şârih-i hakîr dahi Hz. Şeyh-i Ekber (ra)'e ittibâan burada onların rûh hakkındaki mezheb-i âlîlerini îzâhtan sarf-ı nazar eyledi.

Biz deriz ki, vaktâki Allah Teâlâ hazretleri o "rûh-i küllî"yi ne sûretle îcâd etmek iktizâ etti ise o sûretle onun îcâd eyledi. Ona dedi ki: "Sen âyînesin; ve mevcûdât senin ile Bana nazar eder." Nitekim demişlerdir. Beyt:

Bir âyînedir âlem her şey Hak ile kāim
Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim

"Ve esmâ ve sıfât Bana sende zâhir olur." Zîrâ insân-ı kâmil, bâlâda geçen şerhlerde îzâh olunduğu üzere bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharıdır. Sen kendi âleminde, ya'nî âlem-i taayyününde halîfe ve nâib-i Hak olarak kendi vichetine, ya'nî kıblen olan hakîkatine delîlsin. Zîrâ âlemin ve Âdem'in taayyünât-ı kesîfeleri ve onlarda zâhir olan âsâr vücûd-i hakîkî-i latîfin ve onda mahfî olan sıfât ve esmânın delîlidir. Onlarda, ya'nî mahlûkātta, zâhir olan şeyler benden sana gelen a'tıyyât-ı esmâiyyeden onlara verdiğin şey sebebiyle zâhir olur. Benim envârım ile onlara imdâd edersin; ve Benim esrârım ile onlara gıdâ verirsin. Ve âlem-i mülk ve şehâdette zâhir olan herbir şeyin matlûbları sensin. Zîrâ sen vücûd-i hakîkî ile vücûdât-ı izâfiyye arasında bir rûh-i azîmsin. Onlar senden geçmedikçe bana vâsıl olmazlar. Binâenaleyh sen bu sûretle matlûbsun.

İ S T İ D R Â K : Biz deriz ki, ulemânın rûh hakkındaki bu ihtilâfâtı, zarar vermeyen ve erkân-ı şerîatten bir rüknü hedm etmeyen bir
180 ihtilâftır. Zîrâ her birisi kendi mezhebinde rûhun hâdis / olduğunu beyân ediyor. Ve rûh hakkında "bu hâdistir" hükmü olduğu vakit, şer'in murâdı sâbit olur. Binâenaleyh bu hilâf ile berâber ulemâ esâsta müttefiktir. Ve Allah Teâlâ cümleyi rûhun hakîkatine ıttılâ'a muvaffak eylesin!

§ § §

Üçüncü Bâb

Medîne-i Cisimde İkāmet ve Onun Bu Halîfeye Bir Mülk Olması Cihetinden Tafâsîli Beyânındadır.

§ §

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ ânifen zikr ettiğimiz bu halîfeyi îcâd eylediği vâkit, Hak Sübhânehû onun için bir şehir binâ etti; onun raiyyetini ve erbâb-ı devletini iskân eyledi ki, "hazret-i cism" yâhut "beden" tesmiye olunur. Ve o mütehayyizdir, diyen kimsenin kavli üzere, müstekar olması için halîfeye ondan bir mevzi'; yâhut o kāim-i mütehayyizdir, diyen kimsenin kavli üzere onda bir mahall ta'yîn eyledi. Gayr-i mütehayyiz olduğunu ve mütehayyiz ile kāim olmadığını isbât eden kimsenin kavli üzere, bu mevzi'-i muayyen ona mahsûs olarak onun mevzi'-i emri ve hitâbı ve nüfûz-i ahkâmı ve kazâyâsıdır. İmdi onun için medîne-i cismi / dört esas üzerine ikâme eyledi ki, o da "ustukussât" ve anâsırdır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ ondan halîfeye mahsûs olan mevzi'-i muayyeni "kalb" tesmiye eyledi. Ve hilâfdan bizim zikr ettiğimiz şey üzere onu halîfenin meskeni veyâhut mevzi'-i emri kıldı. Bir kavm onun mevzi'i dimağdır, dedi. Halbuki bizim indimizde, burhan cihetinden değil, tenbîh ve istikrâ' tarîkından, Peygamberimiz (aleyhi ve âlihi's-salâtü ve's-selâm) efendimizin Rabb'inden muhbiran vâkı' olan "Arzıma ve semâma sığmadım; abdimin kalbine sığdım" kavlinden nâşî, şer'an "kalb" olduğu azhardır. Ve "Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize nazar etmez; belki kalblerinize nazar eder" buyurdu. Ve bunun beyânı budur ki, zîrâ ancak ona taklîd eylediği şeyde, şol şeyi ki işler, müstahlifin nazarı ebeden halîfesindedir. Ve Allah Sübnânehû ervâhı ecsâm üzerine istihlâf eyledi. Ve Hak Teâlâ'nın لا تَعْمَى الأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلوبُ الَّتي في الصُّدُورِ (Hac, 22/46) kavli bizim zâhib olduğumuz şeyi te'yîd eden şeydendir. Ve işâret kalb-i nebâtî için değildir. Zîrâ en'âm bunda bize müşâriktir. Lâkin sırr-ı mûda' ondadır. Ve o halîfedir. Ve kalb-i nebâtî onun kasrıdır. Ve (Sav) Efendi-

miz "Muhakkak cesedde bir mudğa vardır. Sâlih olduğu vakit, sâir-i cesed de sâlih olur ve fâsid olduğu vakit sâir-i cesed de fâsid olur. Âgâh ol ki o kalbdir" buyurdu. İmdi kalb-i nebâtînin kendisine hitâb müteveccih olan bu sırr-ı mutlaka mekân olması cihetinden gayri bir ifâdesi yoktur. Ve suâl vârid olduğu vakit mücîbdir. Ve cisim ve kalb-i nebâtî fânî olduğu vakit, bâkîdir. İmdi biz bunun gibi deriz ki, imâm sâlih olduğu vakit, raiyye sâlih olur; ve fâsid olduğu vakit, fâsid olur. Bununla âdet cârî ve hikmet-i ilâhiyye mürtabıt oldu.

/ Bu üçüncü bâb halîfenin cisim şehrinde ikâmeti ve bu cisim şehrinin halîfeye bir mülk olması cihetinden onun tafsîlâtı beyânındadır.

Allah Teâlâ ânifen zikr olunan bu halîfeyi îcâd ettiği vakit, o halîfe için bir şehir binâ etti. Onun teb'asını ve erkân-ı devletini bu şehirde iskân eyledi ki, o şehre "hazret-i cism" veyâhut "beden" tesmiye olunur.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) halîfenin şehr-i cisimde ikâmetini ikinci babda zikr olunan akvâl-i muhtelifeye istinâden beyâna şürû' edip buyururlar ki: O halîfe, ya'nî "rûh," mütehayyizdir ve bir mahal işğâl eder, diyen kimsenin kavli üzere, onun istikrârı için "halîfe"ye cisimden bir mevzi' ta'yîn eyledi. Yâhut o halîfe, ya'nî rûh, nefsiyle kâim olan mütehayyizdir, diyen kimsenin kavli üzere, o cisimde onun kıyâmı için bir mahal ta'yin etti.

Gayr-i mütehayyiz olduğunu, ya'nî fezâda bir mahal işğâl etmediğini ve mütehayyiz ile, ya'nî bir mahal işğâl eden şeyle kâim olmadığını isbât eden kimsenin kavli üzere, cisimde bu halîfeye tahsîs edilmiş olan mevzi'-i muayyen, o halîfenin emrinin ve hitâbının ve nüfûz-i ahkâm ve kazâyâsının mevzi'dir. Ya'nî rûh, bu mevzi'-i muayyenden medîne-i cism üzerinde tasarruf eder.

İmdi Hak Teâlâ hazretleri bu cisim ve beden şehrini dört esas üzerine ikâme etti ki, bunlar da "ustukussât" ve "anâsır"dır. "Ustukussât," "ustukuss"un cem'idir ve lafz-ı yûnânîdir. Bir kaç ma'nâsı vardır: "Ecrâm-ı semâviyye" ve "her şeyin aslı ve maddesi;" ve "harâret, bürûdet, rutûbet ve yubûsetin hey'et-i mecmûasından ibâret olan tabîat" ma'nâlarınadır. Burada "tabîat"ın zikr olunan dört rüknü murâd olunur. Ve "anâsır" dahi burada cismi teşkil eden dört rükünden ibârettir ki, onlar da ecsâmın sulb ve mâyi' ve gaz halleri ve bir de harâret-i garîziyyedir. / Ya'nî Cenâb-ı Hak cism-i beşeri tabîatın harâret, bürûdet ve rutûbet ve yubûset rükünleriyle, ecsâmın sulb, mâyi' ve gaz halleriyle harâret-i garîziyye erkânı üzerine ikâme ve binâ etmiştir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri cisimde halîfeye tahsîs eylediği mevzi'-i muayyene "kalb" tesmiye etti. Ve bu kitabın ikinci bâbında zikr olunan ihtilâfa göre, o kal-

bi ya halîfenin meskeni veyâhut mevzi'-i emri kıldı. Halîfenin cisimdeki mevzi'i husûsunda dahi ihtilâf vardır. Bir tâife onun mevzi'i dimağdır, dedi. Zîrâ efkâr-ı vâridenin dimağdan sudûruna zâhib oldular. Gerçi "fisyolocyâ-yı tefekkür" müdakkıkleri menba'-ı tefekkür hüceyrât-ı dimâğiyye olduğunu beyân etmekte iseler de, "havâtır" evvelen kalbe vârid olur. Ve kalb o "hâtıra"yı dimâğa verir. Ve dimağ o hâtıra ile meşgûl olur. Bu bir ma'nâdır ki, tedkîk-ı maddiyyâtla anlaşılamaz. Nitekim aşk-ı mecâzîye mübtelâ olanlar harâret-i aşkı sadırlarındaki kalblerinde hissettiklerini vücûdlarında zevkan ve vicdânen bilirler. Bu ma'nânın delîl-i maddîsini ikâme etmek mümkün değildir. Bu ma'nânın delîli yine ma'nâdır. O ma'nâ da zevk ve vicdandır. Beyt:

پرسید یکی که عاشقی چیست گفتم که چو من شوی بدانی

Tercüme: "Birisi, âşıklık nedir? diye sordu. Benim gibi ol ki bilesin, diye cevap verdim."

Onun için Hz. Şeyh (ṙa) buyururlar ki: "Bizim indimizde burhan cihetinden değil, tenbîh ve istikrâ' tarîkından, (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden ihbâran buyurdukları "Ben arzıma ve semâma sığmadım; abdimin kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsine nazaran halîfenin meskeni veyâ mevzi'-i emri şer'an "kalb" olduğu azhardır. Çünkü Hak yarattığı şeyin hakîkatini haber verince onu kabûl etmek zarûrîdir. أَلا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (Mülk, 67/14). Onun hilâfı ilkâât-ı vehmiyyedir, hakîkat değildir. / Ve 185
kezâ (Sav) Efendimiz "Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize nazar etmez; belki kalblerinize nazar eder" buyurdu. İşte bu iki hadîste vâkı' olan tenbîh ve istikrâ' tarîkına nazaran halîfenin meskeni veyâ mevzi'-i emri kalbdir.

" İstikrâ' " muhtelif ma'nâya gelir. Bir ma'nâsı "bir cinsin ekser-i efrâdında müşâhede olunan keyfiyyeti, cins-i mezkûrun umûmuna isnâd ve isbât etmek"; ve diğer bir ma'nâsı "avı tutmak ve tuzak kurmak;" ve bir ma'nâsı da "çok cüst-ü cû etmek"tir. Ve diğer ma'nâları da vardır. Burada murâd evvelki ve sonuncu ma'nâlardır. Ya'nî bir çok cüst-ü cû netîcesinde kendi nefsinde zevkan ve vicdânen bulduğu ma'nâyı sâir insanlara da ta'mîm etmek ve ba'dehû halîfenin meskeni veyâ mevzi'i "kalb" olduğuna hüküm vermektir. Binâenaleyh bu hüküm, burhân-ı aklî ve fennî cihetinden değil, belki hadîs-i şeriflerin tenbîhine ve bu tenbîh üzerine vâkı' olan tefahhusât-ı kesîreye müstenid olmuş olur. Ve bunun beyânı budur ki: Allah Teâlâ'nın taklîd ve tahmîl eylediği şeyde, her ne işler ve yaparsa, müstahlif olan Hakk'ın nazarı ebeden halîfesindedir. Zîrâ Hak Teâlâ halîfeye hayat ve ilim ve sem' ve basar ilh... gibi sıfât-ı ma'neviyyesini taklîd ve tahmîl eylemiştir. Ve ef'âl ve kemâlât-ı ilâhiyye

bu halîfenin vücûdiyle zâhir olur. Ve Hak mir'ât-ı halîfede kendi esmâ ve sıfâtını müşâhede eder. Binâenaleyh onun nazarı kendi cemâlini müşâhede için dâimâ halîfesindedir. Ve şeffaf olan bir camda kemâliyle suver zâhir olamıyacağından, tam bir âyîne olmak için o cama kesîf bir sır lâzımdır. Rûh-i latîf sırsız cam mesâbesindedir. Binâenaleyh Allah Sübhânehû ervâhı, ecsâm-ı kesîfe üzerine istihlâf eyledi. Ve bu ecsâm-ı kesîfe vâsıtasıyla suver-i ef'âl-i ilâhiyye kemâliyle zâhir oldu. Beyt:

صائب ز ملائك مطلب رتبت انسان آيينه بى پشت چه صورت بنمايد

Tercüme: "Ey Sâib, latîf olan melâikeden cism-i kesîf sâhibi olan insanın mertebesini arama! Zîrâ / arkasında kesîf bir sır olmayan bir âyîne ne sûret gösterebilir?"

Ve Hak Teâlâ'nın "Ebsâr kör değil, lâkin sudûrda olan kalbler kördür" (Hac, 22/46) kavli, bizim zâhib olduğumuz vech ile halîfenin meskeni veyâ mevzi'i "kalb" olduğunu te'yîd eden delâil-i şer'iyyedendir. Ve kavl-i ilâhî ve nebevîdeki işâret, kalb-i nebâtî, ya'nî yemek ve içmek ile neşv ü nemâ bulan et parçası için değildir. Zîrâ bu et parçası hayvânâtta da vardır. Ve bunda onlar dahi bizim ile müşterektir. Lâkin sırr-i ilâhî o kalb-i nebâtîye tevdî' olunmuştur ki, o sır dahi "halîfe"dir. Ve kalb-i nebâtî halîfenin köşküdür.

Ma'lûm olsun ki, kalb-i nebâtîye tevdî' olunan sır, hem insan ve hem de hayvânâtta mevcûddur. Ve vahy ve ilhâm-ı ilâhî bu sırra vârid olur. İnsana vârid olan vahy ve ilhâm zâhir olduğu için isbâta hâcet yoktur. Ve hayvana vârid olduğunun delîli وَ اَوْحى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ve emsâli âyât-ı kur'âniyyedir. Velâkin insan, hayvânâtın tekemmül etmiş bir sûreti olduğu için bu sır onda kâmildir. Ve ahsen-i takvîm üzere mahlûk olduğu için, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin âsâr ve ahkâmı onda kemâl üzere zâhir olur. Suver-i hayvâniyye ahsen-i takvîm üzere olmadığından onlarda esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeden ba'zıları zâhir ve ba'zıları bâtındır. Ve zâhir olanları da kâmil değildir. Meselâ hayvânât kendi umûruna bakanları ve ikâmetgâhlarını bilirler ve kendi kendilerine bulurlar. Fakat onların bu ilmi insanların mertebe-i ilminde değildir. Ve kezâ ba'zılarında firâset gâlib ve ba'zılarında pek nâkıstır. Fakat bu firâset insandaki firâset derecesine bâliğ olamaz. İşte rûh-i küllînin ve halîfenin, gerek insanın ve gerek hayvânâtın kalb-i nebâtîlerindeki âsâr-ı tasarrufunu buna kıyâs et!

Efendimiz (sav) "Muhakkak cesedde bir et parçası vardır; iyi olduğu vakit / sâir-i cesed de iyi olur; ve bozulduğu vakit sâir-i cesed de bozulur. Âğâh ol ki o et parçası kalbdir" buyururlar. İmdi kalb-i nebâtî olan et parçasının ancak bir fâidesi vardır. O da kendisine hitâb-ı ilâhî müte-

veccih olan bu sırr-ı mutlaka, ya'nî bir kayd ile mukayyed olmayan "halîfe"ye mekân olmasıdır. Nitekim güneş kendi âleminde ale'l-ıtlâk neşr-i envâr eder; ve onun ziyâsı her tarafa ale's-seviyye vâsıl olur. Fakat onu pencerelerin eşkâl ve eb'âdı takyîd eder. Ve bu takayyüd güneşe âit değil, belki pencerelerin ahvâline taalluk eder. İmdi o sırr-ı mutlak suâl vârid olduğu vakit cevap verir; ve cisim ve kalb-i nebâtî olan et parçası mevt ile çürüyüp bozulduğu vakit bâkîdir. Nitekim kendisine ziyâ vârid olan bir hânenin pencereleri bozulup yıkıldığı vakit güneş yine bâkî ve neşr-i envâr etmekte dâimdir. Zîrâ rûh vücûd-i mutlakın merâtibinden bir mertebe olup bir sûret-i kesîfe sâhibi değildir. Fesâd ve fenâ suver-i kesîfeye ârız olan bir hâldir. Ve hattâ suver-i kesîfe bozulmakla onu teşkîl eden eczâ için dahi fenâ yoktur; belki bir sûretten diğer sûrete inkılâb ederler. Meselâ cism-i insânın sûretini terkîb eden bir çok anâsır-ı basîta zerrâtı vardır. Bu sûret bozulunca o zerrât dağılıp başka cisimlerin sûretini teşkîl eder. Kimi cemâda ve kimi nebâta ve kimi hayvana ve kimi insana gider. Ve bu zerrât fenâ bulmayıp böylece devr-i dâim ile haşr ve neşr içinde bulunur. Ve bu bozulan cisme taalluk eden sırr-ı mutlak dahi, eğer sâhibi olan cisim tarafından kuyûd-i mâsivâ ile takyîd edilmiş ise mukayyed olarak; ve eğer sâhibi olan cisim tarafından mâsivâdan i'râz ile Hakk-ı mutlaka teveccüh ile kendi ıtlâkı üzere bırakılmış ise, mutlak olarak kendi âleminde bulunur. / اللهم احشرنا فى زمرة المطلقين

İmdi eğer kalb-i nebâtîye taalluk eden o sır, küfür ve niyyât-ı fâside ile bozulmuş olursa, cesed-i insânîden sâdır olan ef'âl dahi bozuk olur. Ve îmân ve akâid-i sâliha ile ma'mûr olursa cism-i insânîden sudûr eden ef'âl daha iyi olur. İşte biz bunun gibi ve buna kıyâsen deriz ki: Hükûmet-i zâhiriyyede imâm sâlih olursa onun teb'ası dahi sâlih olur; ve fâsid olursa onlar da fâsid olur. Zîrâ الناس على سلوك ملوكهم denilmiştir. Sûret-i âlemde âdet-i ilâhiyye böyle cereyân eder. Ve hikmet-i ilâhiyye dahi sûret-i âleme böyle bağlanmıştır.

Bir sır vardır. Onun fesâdı ve salâhı raiyyenin salâhına ve fesâdına mürtabıttır. / Ve sebebi budur ki, muhakkak Allah Teâlâ bir kavme bir halîfe mütevellî kıldıkda, ona onların esrârını veyâ ukûlünü i'tâ eder. Böyle olunca bu, raiyyesinin mecmû'u olur. İmdi imâm, ne vakit onların esrârları hakkında hıyânet ederse, bu onlarda zâhir olur. Ve eğer bunda Allah Teâlâ'ya ittikâ ederse, bu onların üzerinde zâhir olur. Ve onun raiyyesinin esrârı ona verildiği hînde ba'zan rezele-i nâkısa olur. Ve "Sizin üzerinize, olduğunuz gibi tevellî olunur"; ve bir rivâyette "Olduğunuz mekân mislinde sizin üzerinize tevellî olunur" hadîs-i şerîfi buna işârettir. Ve eğer onların üzerinde imâmın salâhı gâlib olursa, sâlih olur.

Ve bunun âsârı meşiyyet-i adliyye-i ilâhiyye ile, raiyyede ve erbâb-ı devlette zâhir olur ki, insan onu, mevcûd olmadıktan sonra kendi nefsinde bulur. Ve onun üzerine nereden vârid olduğunu ve kendisine nasıl hâsıl olduğunu bilmez. İşte bu (aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve âlîhî) Efendimiz'in "Sâlih olduğu vakit, sâire-i cesed sâlih olur" kavlinin sırrıdır.

Raiyye içinde imâm, cesed içinde kalb gibidir. Nitekim Hz. Sezâî buyurur. Beyit:

Raiyyettir bütün a'zâ Sezâî
Vücûd iklîminin şâhı gönüldür

Kalb sâlih veyâ fâsid olduğu vakit, âsârı a'zâdan sâdır olan ef'âlde zâhir olduğu gibi, imam dahi sâlih veyâ fâsid olursa, âsârı idâre-i hükûmette ve raiyye üzerinde zâhir olur. Bunda ehl-i vukūf ve dirâyetin mut-
190 tali' olması / lâzım gelen bir sır vardır. O da budur ki: İmâmın fesâdı ve salâhı raiyyenin ve teb'anın salâhına ve fesâdına merbûttur. Ya'nî teb'a sâlih olursa, imamda da eser-i salâh görünür; ve fâsid olursa, imamdan dahi ahkâm-ı fâside sâdır olur. Onun için hadîs-i şerîfte عمالكم اعمالكم ya'nî "Âmilleriniz ve vâlîleriniz sizin amellerinizdir" buyrulmuştur. Ve bu hakîkate muttali' olan Avrupa hukuk-şinâsânından biri de "Her millet lâyık olduğu hükûmete nâil olur" demiş ve ma'nâ-yı hadîsi tasdîk eylemiştir. Ve salâh ve fesâd-ı imâmın teb'anın salâh ve fesâdına irtibâtının sebebi budur ki: Muhakkak Allah Teâlâ bir kavim üzerine bir halîfe nasb eyledikde, o halîfeye o kavmin esrârını ve ukūlünü i'tâ eder. Binâenaleyh bu halîfe teb'asının hey'et-i mecmûası olur.

Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyyeden ba'zıları küllî ve ba'zıları cüz'îdir. Her bir ism-i küllî kendisine münâsib olan esmâ-i cüz'iyyeyi ihâta etmiştir. Binâenaleyh a'yân-ı sâbite âleminde, ya'nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinde, bu esmânın suver-i ilmiyyeleri yekdîğerinden temeyyüz ettiği gibi bu temeyyüz âlem-i şehâdette, ya'nî dünyâda onların mezâhiri arasında dahi vâkı' olmuştur. İşte bu hakîkate mebnî, her birerleri birer ism-i küllî-i ilâhînin mazharı olan enbiyâ-i ızâm ve rusül-i kirâm hazarâtının rûh-i küllîleri kendilerine tâbi' olan ümmetlerin ervâhını muhîttir. Ümmetlerinin isiti'dâdât-ı gayr-i mec'ûleleri, ilm-i risâletten ne mikdârı taleb etmiş ise, bu metbû' olan rusül-i kirâma da ilm-i risâletten o miktâr verilmiştir. Zîrâ eğer onların isti'dâdından fazla verilse teklîf-i mâ-lâ-yutâk olur. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri لا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلاّ وُسْعَها (Bakara, 2/286) buyurur. Ve isti'dâdlarından noksan verilse, hakları verilmemiş olur. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri اَعْطى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ (Tâhâ, 20/50) buyurur. İmdi onların / vâris-i ma'nevîleri olan evliyâullâh ile vâris-i

sûrîleri olan erbâb-ı hükûmet dahi böyledir. Binâenaleyh bir kavme nasb olunan imam, bu husûsta mazhar olduğu ism-i küllî hasebiyle, kendi teb'asının mazhar oldukları esmâyı muhît olur. Amma teb'asından verâset-i ma'neviyyeye nâil olanları, her vech ile muhît değildir, yalnız kudret-i zâhiriyye i'tibâriyle muhîttir. Nitekim Zekeriyyâ ve Îsâ (aleyhime's-selâm) ve emsâli üzerlerine galebe-i zâhiriyyeleri vâkı' olmuştur. Ve Mûsâ (as) gibi ba'zı rusül-i kirâm onların kuvvet-i zâhireleriyle senelerce uğraşmışlardır. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a, ilm-i risâletten ümmetlerinin isti'dâdât-ı gayr-i mec'ûlelerinin taleb ettiği şey verildiği gibi, bir kavın üzerine mansûb olan imâma dahi idâre-i hükûmet ilminden kendi teb'asının isti'dâdât-ı gayr-i mec'ûlelerinin taleb ettiği şey verilmiştir. Binâenaleyh teb'asının esrâr ve ukûlünü hâmildir. Ve teb'adan zâhir olan ef'âl dahi gerek fesâddan ve gerek salâhdan ilm-i ilâhîde sâbit olan a'yân-ı sâbitelerinin iktizâ ettiği şeylerdir. İşte imâmın, teb'asının mecmûu olmasının sırrı budur.

§ § §

İ S T İ T R Â D : Ma'lûm olsun ki, imâm bir kavmin umûr-i idâriyye ve siyâsiyyesini tedvîre me'mûr olan reîs-i hükûmetten ibârettir. Bu reîs-i hükûmet ister kavmîn intihâbı ile olsun, ister alâ-tarîkı'l-verâse olsun müsâvîdir. İmâmın hulefâ-i râşidîn (rıdvânullâhi aleyhim ecma'în) hazarâtı zamânında olduğu gibi, cumhûr-i kavmin bi'l-intihâb bîati île olması usûl-i verâsetten evlâdır. Eşkâl-i hükûmât hukûk-ı idâre kitaplarında tafsîl ve îzâh edilmiş olduğu üzere / üç nev'a münhasırdır: Birisi "hükûmet-i mutlaka," diğeri "hükûmet-i meşrûta" ve üçüncüsü "hükûmet-i cumhûriyye"dir. Hükûmet-i mutlaka ile hükûmet-i meşrûtada reîs-i hükûmet bi'l-verâse taayyün eder. Hükûmet-i cumhûriyyede ise reîs-i hükûmet cumhûr-i kavmin intihâb ve bîati ile olur.

Hükûmet-i mutlakada reîs-i hükûmet umûr-ı idâriyye ve siyâsiyyeyi kendi arzûsu dâiresinde tedvîr eder; ve kendisini bir kayd ile mukayyed görmez. Eğer bu ıtlâk-ı idârede salâh bulunursa, teb'asının isti'dâdından nâşîdir. Zîrâ teb'anın isti'dâdı salâha mâil iken fesâd-ı idâreye meyl etse, teb'anın bu idâreye tahammülü kalmaz; onu hal' ederler. Ve eğer ıtlâk-ı idârede fesâd bulunursa, yine teb'anın isti'dâdından nâşîdir. Zîrâ teb'anın isti'dâdı fesâda mâil iken salâh-ı idâreye meyl etse, teb'anın bu idâreye de tahammülü kalmaz; kezâlik onu hal' ederler ve kendilerine fâsid bir reîs-i hükûmet bulurlar.

Hükûmet-i meşrûtada bi'l-verâse ta'yîn olunan reîs-i hükûmet, millet

tarafından müntehab a'zâlar ile idâre olunan bir meclisin hüküm ve karârı dâiresinde icrâ-yı riyâset eder. İsti'dâd-ı kavmin salâh veyâ fesâda temâyülü hükûmetin bu şeklinde daha bârizdir. Zîrâ isti'dâdlarında salâh veyâ fesâd gâlib olan kavim, meclis a'zâlarını da kendi ahlâklarına münâsib kimselerden intihâb eder. Ve kendi üzerine, salâh veyâ fesâd nev'inden olan şeyi kendisi hükm eder.

Hükûmet-i cumhûriyyede reîs-i hükûmet, kezâlik millet tarafından müntehab a'zâlar ile idâre olunan bir meclisin intihâbı ile ta'yîn olunur. Ve hükûmetin bu şeklinde dahi bâlâda zikr olunan hakîkat-i hâl cereyân eder. Velhâsıl hükûmetler her hangi şekilde olursa olsun, emr-i idârede kavmin isti'dâdâtı müessirdir. Ve cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin beyân buyurdukları hakâyık eşkâl-i hükûmetin her bir nev'i hakkında kābil-i tatbîktir.

§ § §

/ İmdi imâm teb'asının esrârları hakkında hıyânet ederse, bu hıyânetin eseri onların üzerinde fiilen zâhir olur. Ve kezâ bu esrârlarında Allah Teâlâ'ya ittikā eder ve Hak'tan korkup doğru yola giderse, bunun eseri o teb'anın üzerinde fiilen zâhir olur. Ve onların esrârı a'yân-ı sâbitelerinin iktizââtı olan ahvâldir. Ve imâmın teb'asının esrârı o imâma verildiği hînde ba'zan rezele-i nâkısa, ya'nî ahlâk-ı seyyie ve kemâlât-ı insâniyyeye muğâyir nevâkıs olur. Zîrâ onların isti'dâdâtı budur. Ve imâm, ilm-i hükûmetten teb'asının isti'dâdâtının kendisine verdiği şeye mâlik ve sâhibdir; ondan ne fazla ve ne de noksandır. İşte a'ref-i enbiyâ (sav) Efendimiz'in "Sizin üzerinize, olduğunuz gibi tevellî olunur"; ve bir rivâyette "Olduğunuz mekân mislinde sizin üzerinize tevellî olunur" hadîs-i şerîfi bu hakîkate işârettir. Ya'nî siz ne isti'dâd üzere bulunur iseniz, üzerinize nasb olunan imâm dahi sizi o isti'dâdınız dâiresinde idâre eder. Veyâhut üzerinize nasb olunan imâmın emr-i idâredeki mekân-ı ma'nevîsi, sizin mekân-ı ma'nevînizin mislidir, demek olur. Ve eğer onların üzerinde imâmın salâhı gâlib olursa, teb'a da sâlih olur. Zîrâ onun isti'dâdâtı salâhı iktizâ ettiğinden imâm dahi sâlih olur. Ve imâm sâlih olunca teb'asından sâika-i nefs ile fesâd-ı ârızîye meyl edenler dahi bu fesâdı icrâ edemez olur. Bu sûrette bu salâhın âsârı meşiyyet-i adliyye-i ilâhiyye ile teb'ada ve erbâb-ı devlette zâhir olur. Ve efrâd-ı teb'ada bu salâh öyle bir halde zâhir olur ki, insan, ya'nî efrâd-ı teb'adan herhangi bir ferd, bi-hasebi'l-beşeriyye fesâda mâil olup kendisinde salah görmez iken, ba'dehû kendi / nefsinde bir salâh bulmağa başlar. Ve bu salâhın nefsi üzerine nereden vârid olduğunu ve kendisinde ne vech ile hâsıl olduğunu bilmez; ve fesâ-

da meyli munkatı' olur. İşte bu hâl (Asv) Efendimiz'in "Kalb sâlih olduğu vakit, sâir-i cesed de sâlih olur" kavlinin sırrıdır.

/ **Müellif der ki; Ba'dehû Allah Sübhânehû ve Teâlâ bu medîne içinde** 195
erfa'-ı mekânda onun için yüksek ve nezâretli bir müntezeh-i acîb binâ etti ki, ona "dimâğ" tesmiye eyledi. Onda onun için pencereler ve kapılar açtı ki, onlardan mülküne nazar eder. Ve onlar kulaklar ve gözler ve burun ve ağızdır. Ba'dehû onun için bir hazîne binâ edip "hazîne-i hayâl" tesmiye etti. Ve onun cibâyâtının mahall-i istikrârı ve hissin rivâyet eylediği şeyin mevzi'-i refi kıldı. Ve onda mubsarât ve mesmû'ât ve meşmûmât ve mat'ûmât ve melbûsât ve onlara müteallık olan şeylerin cibâyâtına bir mahzen yaptı. Nâimin gördüğü merâî ve ahlâm bu hazîneden tekevvün eder. Cibâyâtta nasıl ki helâl ve harâm varsa, merâîde de böylece mübeşşirât ve adğâs-i ahlâm vardır. Bu müntezehin ortasında "hazîne-i fikri" binâ eyledi ki, ona muhayyelât mürtefi' olur. İmdi onlardan sahîhini kabûl eder ve fâsidi / redd eyler. Ve dimağdan bu mevzi'i vezîrin meskeni kıldı ki, o "akıl"dır. Ve kitabın içinde ona mahsûs bir bâb vardır. Burada zikrini îrâd eyledik. Ba'dehû onun için "nefs"i îcâd etti. Ve o tağyîr ve tathîr mahalli ve emr ve nehyin makarrıdır. Ve o leyle-i mübârekedir ki, emr-i Hakîm'in her biri onda ayrılır. Ve onun hazzı âlem-i ulvîden "Kürsî"dir. Nitekim "rûh"un mahalli bu âlemden "Arş"tır; ve nefis "kerîme"dir; bu halîfenin kerîmesidir ve onun hurresidir. Ve İmâm Ebû Hâmid: "Muhakkak rûh nefsi nikâh etti. İkisinin arasında cisim tevellüd eyledi" kavlinde buna işâret etti. İmdi Lübâbü'l-Hikme kitabının ibtidâsında buna işâreten: "Rabb'imiz; ve ulviyyât babalarımızın ve süfliyyât analarımızın Rabb'i" dedi. Lâkin mutasavvife, kendisinde hazz olan ekvândan bir kevne râci' her bir fiil üzerine "nefsî," ya'nî "emr-i nefisdendir" ıstılâhını vaz' ettiler. Bu fiilin mahmûd veyâ mezmûm olması müsâvîdir. Ve kendisinde hazz olmayan her bir şey ancak Allah Teâlâ'ya hâstır. O da rûhtur. Ve muhakkak insan için üç nefis vardır ki, "nefs-i nebâtiyye"dir; ve onun sebebiyle cemâdâtla müşterektir. Ve "nefs-i hayvâniyye"dir; ve onun sebebiyle behâim ile müşterektir. Ve "nefs-i nâtıka"dır; ve onun sebebiyle bu iki mevcûddan ayrılır. Ve onun üzerine insâniyyet ismi sahîh olur. Ve onun sebebiyle melekûtta temeyyüz eder. Ve o bizim zikr eylediğimiz "nefs-i kerîme"dir. O da halîfenin tahtındadır.

Müellif (ra) buyurur ki: Allah Teâlâ hazretleri bu cisim şehri içindeki mekânların en mürtefi'inde o halîfeye mahsûs olarak yüksek ve hâiz-i nezâret ve acîb bir tenezzüh mahalli binâ edip bu mahalle "dimâğ" tesmiye etti. Bu tenezzühgâhda o halîfe için / bir takım pencereler ve kapılar açtı

ki, onlardan mülküne nazar eder. Ve bu pencereler ve kapılar dahi iki göz ve iki kulak ve burun ve ağızdır. Ba'dehû onun için bir hazîne binâ edip ona "hazîne-i hayâl" tesmiye etti. Ve bu hazîneyi şehr-i cisimden halîfeye âit olarak toplanan vergilerin ve haraçların mahall-i istikrâr ve cem'i ve havass-i hamsenin verdiği şeylerin çıkmalarına mahsûs bir mahal ittihâz eyledi. Ve bu hazînede, görülen ve işitilen ve koklanan ve tadılan ve giyilen şeyler ile bunlara müteallık olan hissiyyâtın ictimâ'ına mahsûs olmak üzere bir mahzen yaptı. Uyuyan kimsenin gördüğü sûretler ve rü'yâlar bu hazîneden tekevvün eder.

Hükûmet-i zâhiriyyenin topladığı vergilerde, nasıl ki helâl ve harâm varsa, bu mahzene toplanmış olan cibâyâtta da böylece helâl ve harâm bulunduğundan nâimin gördüğü sûretlerde ve rü'yâlarda dahi "mübeşşirât," ya'nî "rü'yâ-yı sâdıka;" ve "adğâs-i ahlâm," ya'nî ta'bîre sezâ olmayan bir takım perîşân rü'yâlar vardır. Hak Teâlâ hazretleri bu tenezzüh-gâhın ortasında da "hazîne-i fikr"i binâ eyledi ki, bu hazîneye muhayyelât çıkar. Ve bu hazîne kendisine çıkıp gelen muhayyelâttan sahîh olanlarını kabûl eder; ve fâsid ve bozuk olanlarını da redd edip duhûle müsâade etmez. Ve dimâğda olan bu mevzi'i Hak Teâlâ "vezîr"in meskeni ittihâz etti. Ve o "vezîr" dahi "akıl"dır. Ve bu kitâbın içinde vezîr olan akla mahsûs bir bâb-ı müstakıl vardır. Burada bi-hasebi'l-münâsebe zikr olundu.

§ § §

"Hazîne-i hayâl" ve "havâss" ve "hazîne-i fikr" ve sâire hakkında burada biraz îzâhât i'tâsına lüzûm görüldüğünden *Gülşen-i Râz* kitâbının sâhibi Mahmûd Şebüsterî hazretlerinin *Mir'ât-ı Hakāyık* nâmındaki risâlesinden iktibâsen ma'lûmât-ı mücmele i'tâ olunur:

Ma'lûm olsun ki, "nefis"te / dört i'tibâr vardır ki, onlar da "nefs-i tabîî" ve "nefs-i nebâtî" ve "nefs-i hayvânî" ve "nefs-i nâtıka" yâhut "nefs-i insânî"dir.

"Nefs-i tabîî" eczâ-yı cismin dağılmasına mâni' olup onları müctemi'an tutan bir kuvvettir.

"Nefs-i nebâtî" cismi eb'âd-ı selâseye, ya'nî tûl ve arz ve umka doğru büyüten bir kuvvettir.

"Nefs-i hayvânî" cisme ihtiyâriyle hareket veren bir kuvvettir.

Her bir nefse hizmet eden bir takım kuvvetler vardır. Ve nefs-i tabîî ile nefs-i nebâtî kendilerinin hizmetçileri olan bilcümle kuvvetler ile

berâber nefs-i hayvânînin mahkûm-i hizmetidirler. Nefs-i hayvânînin dahi ayrıca kendisine mahsûs on iki hizmetçisi vardır ki, bu kuvvetlerin her birisi kendisine âit olan hizmetler ile meşgûldür. O on iki hizmetçinin beşi havâss-i hamse-i zâhire ve beşi havâss-i hamse-i bâtıne ve ikisi de kuvve-i şeheviyye ve kuvve-i gazabiyyedir.

Havâss-i hamse-i zâhire: Bâsıra, sâmi'a, zâika, şâmme ve lâmisedir.

Havâss-i hamse-i bâtıne: Hiss-i müşterek, hayâl, vâhime, fikr, hâfızadır.

"Nefs-i nâtıka" veyâ "insâniyye," bu kuvvetlerin kemâli veyâ i'tidâlidir.

Ve nefs-i tabiî ve nebâtî ve hayvânî bütün hizmetçileriyle berâber nefs-i insânînin mahkûm-i hizmetidir. Zikr olunan on iki kuvvette nefs-i hayvânî ile nefs-i insânî müşterektir. Meselâ kuvve-i bâsıra hayvanda da ve insanda da vardır. Fakat hayvan gördüğü eşkâl ve elvânı tafsîlatıyla fark edemez, insan fark eder. Meselâ insan bir küre, bir menşûr ve bir ehrâm şekillerini görse bunları tefrîk edip evsâfını bilir. Hayvan yalnız bir cisim görür. Ve kezâ insan yeşil ve kırmızı, mavî ve sarı ilh... renkleri görse evsâfını bilir ve yekdiğerinden temyîz eder. Ve hayvan bunları görürse de idrâk edemez. Binâenaleyh bu kuvvet nefs-i insânîde kâmil ve nefs-i hayvânîde nâkıstır. Diğer kuvvetler dahi / buna kıyâs olunsun. Havâss-i hamse-i zâhireden her birerlerinin hizmetleri ma'lûm olduğundan îzâhına lüzûm görülmedi.

Havâss-i hamse-i bâtıneden birincisi "hiss-i müşterek"tir. Hiss-i müşterek havâss-i zâhirenin âhiri ve havâss-i bâtınenin evvelidir, ve kuvâ-yı zâhire ve bâtınenin fasl-ı müşterekidir. Vazîfesi gözlerin gördüğü sûretleri ve kulakların işittiği sadâları birleştirip bâtına yol verir, ya'nî havâss-i bâtınenin kapıcısıdır.

İkincisi "hayâl"dir. Vazîfesi havâss-i zâhire ile bilinen şeylerin sûretlerini ve misâllerini zabt etmektir. Meselâ gözler bir şahıs veyâ bir şehri görür. Ve hiss-i müşterek onların sûretini hayâle îsâl eder. Ve bu sûret ve misâller orada mahfûz olur. O adam veyâ şehir gözden gâib olsa insan onu tekrâr göz ile görmeğe muhtaç olmaksızın hazîne-i hayâlde onu dilediği vakit müşâhede eder.

Üçüncüsü "kuvve-i vâhime"dir. Bunun vâzîfesi kuvâ-yi sâireyi idlâldir ve onların üzerine tasalluttur. Varı yok ve yoku var gösterir. Mahsûsât-ı cüz'iyyeden maânî-i cüz'iyyeyi de idrâk eder. Meselâ Zeyd'in sadâkatini ve Amr'ın adâvetini müdrik olur. Bu idrâkte ba'zan isâbet eder, ba'zan da hatâ eyler. Gördüğü ve görmediği şeyleri nefs-i insana gösterir.

Dördüncüsü "kuvve-i fikriyye"dir. Eğer akla tâbi' olursa ona "zâkire-i

mütefekkire"; ve eğer vehme tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Bunun vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtıneden "kuvve-i hâfıza"ya vâsıl olan şeyleri müşâhede etmektir. Ve onların suver ve maânîlerinde terkîb ve tahlîl ile tasarruf eylemektir. Meselâ sûretten sûreti tafsîl eder. Ba'zan sûreti sûret ile ve ma'nâyı ma'nâ ile terkîb eder. Bu kuvvete "kuvvet-i
200 mutasarrife" dahi derler. /

Beşincisi "kuvve-i hâfıza"dır. Vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtıneden gelen her ma'nâyı hıfz eder, zâyi' etmez. Hulâsa kuvve-i hâfıza levhe benzer. "Kuvve-i zâkire-i mütefekkire" onun kâriidir; ve "kuvve-i hayâliyye" kâtibidir; ve "kuvve-i vâhime" âfâktaki şeytanın nazîri olup bu işi karıştırır. Ve "hiss-i müşterek" her taraftan akıp gelen nehirleri ve ırmakları birleştiren denize benzer.

Nefs-i hayvânî ve insânîde müşterek olan on iki kuvvetten "kuvve-i şeheviyye" hayvan veyâ insanı celb-i menfaate ve tahsîl-i lezzete meyl ettiren kuvvettir.

Ve "kuvve-i gazabiyye" bu kuvvetin zıddı olarak hayvanı def'-i mazarrata ve izâle-i merârete meyl ettiren kuvvettir.

Bu iki kuvvete havâss-i zâhire ve bâtınenin cümlesi veyâ ba'zıları mu'în ve yardımcı olurlar. Bu iki kuvvetin ifrât ve tefrîtı sıfat-ı hayvâniyye; ve i'tidâli sıfat-ı insâniyyedir. Meselâ kuvve-i gazabiyyenin ifrâtı tehevvür ve tefrîtı cebânettir. İkisi de mezmûmdur. İkisinin ortası ve i'tidâli şecâattir. Ve kezâ kuvve-i şeheviyyenin ifrâtı hırs ve şerehdir; ve tefrîtı incimâd ve humûddur. Her ikisi de mezmûmdur. İkisin arası iffettir ki, nefs-i insâniye mahsûstur.

§ § §

Ba'dehû Hak Teâlâ hazretleri "halîfe" için nefsi îcâd eyledi ki, o onun "nefs-i nâtıka"sıdır ve "nefs-i insâniyye"sidir. Ve o nefis tağyîr ve tathîr mahalli ve emir ve nehyin makarrıdır. Eğer bu nefs-i nâtıka olmasa nefs-i hayvâniyye ile kalır ve kâbil-i hitâb olmaz idi. İmdi nefs-i insânî nefs-i hayvânî ile müşterek olan kuvâyı hâiz olduğundan ve bâlâda îzâh olunduğu üzere nefs-i hayvânîde bu kuvânın mezmûm olan ifrâtı ve tefrîtı bulunduğundan, nefs-i insânî bu ifrât ve tefrîtın mahall-i tağyîr ve tathîridir. Ve onların bu sıfatları bozulup yerlerine mu'tedili gelir. Ve ahlâk-ı seyyie-i hayvâniyyeden / temizlenir. Bu da o nefsin makarr-ı emr ve nehy olduğundan neş'et eder. Zîrâ mezmûmât ve mahmûdât emir ve nehy ile bilinmiştir. Binâenaleyh nehiyden ictinâb ve emre imtisâl etmeyenlerin nefisleri mertebe-i hayvâniyyeden mertebe-i insâniyyeye irtikâ edemez. Onlar sûrette insan, sîrette hayvandırlar.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) nefsi "leyle-i mübâreke"ye teşbîh buyurup: O leyle-i mübârekedir ki, emr-i Hakîm'in her biri onda ayrılır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Duhân'da فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ (Duhân, 44/4) buyurur. Zîrâ nefis kesâfet-i tabîiyye-i zulmâniyye içindedir. Ve Hakîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin emir ve nehyi bu nefs-i zulmânîde tefrîk buyrulmuştur. Ve nefsin hazzı âlem-i ulvîden, ya'nî merâtib-i ulviyyeden, "Kürsî"dir. Ve Kürsî sâha-i tabîattir. Zîrâ bilcümle avâlim-i şehâdiyyenin mensûc olduğu mahal destgâh-ı tabîattır. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضَ (Bakara, 2/255) buyurur. Ve semâvât ve arzın tekevvün ettiği fezâ-yı tabîatın nâ-mütenâhî vüs'ati vardır. İşte nümûne-i âlem olan nefs-i insânî dahi bu dest-gâh-ı tabîatta mensûc ve mütekevvindir. Ve nitekim rûhun mahalli bu âlem-i ulvîden, ya'nî merâtib-i ulviyyeden, "Arş"tır. Ve Arş'a dâir olan tafsîlât, halîfe olan "rûh-i küllî" hakkında mevzû' ıstılâhâtın bâlâda beyânı sırasında bir nebze îzâh olundu.

Ve nefis "kerîme"dir, ya'nî kız evlâddır; ve halîfenin kerîmesidir. Burada halîlesi murâd olunur. Ve onun câriyesi değil, hurresidir. Ve İmâm Ebû Hâmid Gazzâlî hazretleri: "Muhakkak rûh nefsi nikâh etti; ikisinin arasında cisim tevellüd eyledi" kavlinde, nefis halîfenin kerîmesi, ya'nî halîlesi ve hurresi olduğuna işâret eyledi. Ve *Lübâbü'l-Hikme* nâmındaki kitabının ibtidâsında ervâh ve enfüse işâret olarak: / "Rabb'imiz; ve ulviyyât babalarımızın ve süfliyyât analarımızın Rabb'i" dedi. Zîrâ "ulviyyât babalarımız" ta'bîri "rûh"a; ve "süfliyyât analarımız" ta'bîri de "nefs"e râci'dir. Ve ef'âlin kâffesi, âlem-i şehâdette rûh ile nefsin mecmû'undan sâdır olur. Ve nefsin muharriki rûhdur. Rûh olmasa nefis müncemid bir halde bulunur. Velâkin mutasavvife kendisinde haz olan ekvândan bir kevne râci' her bir fiil üzerine "nefsî"dir, ya'nî "nefse mensûb"dur; ve "emr-i nefisten"dir, ya'nî "nefsin şânından"dır ıstılâhını vaz' ettiler. Meselâ hazz-ı ekl âlem-i kevne râci' bir fiil olduğundan nefse âit bir şeydir. Velâkin nefsi ekle sâik olan şey hayattır. Hayat olmasa, hazz-ı ekl dahi olmaz. Böyle olmakla berâber bu hazza mutasavvife "ruhî"dir demediler de "nefsî"dir dediler. Zîrâ âlem-i kevnin iktizâsıdır. Ve huzûzât-ı sâire-i kevniyye de buna makıystır. Bu kevne râci' olan fiil ister nikâh-ı şer'î gibi memdûh olsun, ister zinâ gibi mezmûm olsun müsâvîdir. İkisinin de menbâ'ı nefs-i insânîdir. Zîrâ bâlâda îzâh olunduğu üzere, birisi kuvve-i şeheviyyenin i'tidâli olan "iffet," ve diğeri ifrâtı olan "hırs ve şereh"dir. Ve kendisinde nefsin hazzı olmayan her bir şey ve her bir fiil ancak Allah Teâlâ hazretlerine mahsûstur. O da rûhdur. Meselâ nefsin emre imtisâl ve nehiyden ictinâbda hazzı yoktur. Nefis kuvve-i şeheviyye ve gazabiyyesini ale'l-ıtlâk isti'mâl etmek ister; onun hazzı bundadır. Ve namaz ve

oruç gibi ibâdetten nefret eder. Zîrâ onun bunlarda hazzı yoktur. Ve emre imtisâl ve nehiyden ictinâb rûhun emriyle hâsıl olur. Ve insanın üç nefsi vardır ki, "nefs-i nebâtiyye" ve "nefs-i hayvâniyye" ve "nefs-i nâtıka"dır. Nitekim bâlâda îzâh olundu. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) nefs-i tabîî nefs-i nebâtîde mündemic olduğundan ikisini bir addedip nefs-i tabîîyi zikr etmedi.

İmdi insan nefs-i nebâtiyyesi sebebiyle cemâdâtla ve nefs-i hayvâniyyesi sebebiyle behâim ile müşterektir. Ve nefs-i nâtıkası sebebiyle bu iki mevcûddan, ya'nî cemâdât ve hayvânâtan / ayrılır. Ve bu nefis sebebiyle ona "insâniyyet" ismini vermek sahîh olur. Ve onun sebebiyle melekûtta, ya'nî melekût-i semâvât ve arzda temeyyüz eder. Ve o nefis bizim zikr ettiğimiz "nefs-i kerîme"dir ki, o da halîfenin taht-ı idâresindedir ve onun dâire-i haremindedir.

Müellif der ki: Ba'dehû Allah Sübhânehû insan üzerine ni'metinin tamâmından ve nüshanın ikmâlinden nâşî, bu memlekette istîfâsı için kavî, mutâ', adamları çok ve etbâ'ı kaviyyü'l-aded olarak bir emîr îcâd eyledi. Ve aded halîfeye münâzi'dır ki, ona "hevâ" tesmiye etti. Ve bir vezîr / îcad edip ona da "şehvet" tesmiye etti. İmdi o bir gün ordusu ve etbâ'ı içinde bürûz edip bostanlarının ba'zısında tenezzüh eyledi. Ve hurre-i halîfe olan nefis onun üzerine tâli' oldu ve yekdîğerini gördü. Ve onlardan her biri kendi sâhibine nazar etti. "Hevâ" ona âşık oldu. Binâenaleyh onunla esbâb-ı ictimâ' hakkında hîle yaptı. Böyle olunca dâimâ ona nâzil oldu. Ve onun gönlünü almak istedi ve ona hazretini bast etti. Ve indinde olan şeyin en güzelini ona hediye etti. Ve rüsûl-i emânî ve süferâ-i zûr onların beyninde gidip geldi. Âkıbet ona meyl etti. Ve ona inkıyâd eyledi. Ve icbâr ve ihsânı ona temlîk eyledi. Halbuki halîfe bundan gâfildir. Ve onun vezîri olan akıl buna vâkıftır. Ve o, belki halîfe buna vâkıf olmaz ve nefis üzerinde olduğu şeyden rücû' eder diye emri idâre eder. İmdi nefis kavî ve mutâ' olan iki emîrin beyninde olur. Ve onu o da çağırır, bu da çağırır. Ve kâffesi Allah Teâlâ'nın izniyledir. قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰه (Nisâ, 4/78) **ve** كُلاًّ نُمِدُّ هٰؤُلاءِ وَهٰؤُلاءِ مِنْ عَطاءِ رَبِّكَ (İsrâ, 17/20). فَأَلْهَمَها فُجُورَها وَ تَقْوِيها (Şems, 91/8) **onun kavlinin eseri hakkında** وَنَفْسٍ وَما سَوّاها (Şems, 91/7). **Ve işte bunun için biz onu tağyîr ve tathîr mahalli yaptık. İmdi eğer hevâya icâbet ederse tağyîr vâkı' olur; ve onun için "sû ile emmâre" ismi hâsıl olur. Ve eğer akla icâbet ederse tathîr vâkı' olur. Ve onun için şer'an "mutmainne" ismi sahîh olur. Ve bu emrin vukū'u hikmet-i latîfe sebebiyledir ve sırr-ı acîbdir. O da budur ki: Muhakkak Allah Sübhânehû ve Teâlâ bu halîfeyi kemâl cinsinden bizim vasf eylediğimiz şey üzere îcâd eyledi. Hak Sübhânehû bununla berâber ona kendisinin "fakîr"**

olduğunu ve onun için havl ve kuvvet ancak Rab Teâlâ olan onun Seyyid'i ile olduğunu bildirmek / irâde eyledi. İmdi bunun için ona münâzi' îcâd eyledi ki, ona taklîd eylediği şeyde ona münâza'a eder. Vaktâki gördü ki, rûh çağırır ve nefis ona icâbet etmez. Halbuki ona "o senin mülkündür" denilmiş idi. Vezîrine dedi ki: "Onun benim icâbetime mâni' olan sebep nedir?" Böyle olunca akıl ona dedi: "Ey kerîm olan Seyyid, senin karşında bir emîr mevcûddur ki, kavî, mutâ', sa'bü'l-murtakā, azîzü'l-menâldir. Ona "hevâ" denir. Atıyyesi muaccel ve meşhûddur." Ona vezîrini gönderdi. Ona hazretini bast etti. Ve ona murâdını ednâ ve akreb zamanda ta'cîl etti. Binâenaleyh o onun da'vetine icâbet eyledi ve ona inkıyâd etti ve onun taht-ı kahrında oldu. Ve ordularının ve raiyyetinin bâdiyeleri ona tâbi' oldu. Ve erbâb-ı memleketten senin için, ancak senin hakāyıkın ile mütehakkık olan ve sana muhtass bulunan erbâb-ı devletin kaldı. Ve işte o onu tahrîb ve seni mülkünden ihrâç için köşkünün önüne nâzil oldu. Ve senin tahtına müstevlî oldu. Nüzûl-i helâkten evvel çabuk çâresine bak!"

Müellif der ki: İmdi rûh, Allâhü Kadîm Sübhânehû'ya şekvâya rücû' etti. Böyle olunca nefsinde iftikār ve acz ve zillet ile onun ubûdiyyeti onun için sâbit oldu. Ve temyîz tahakkuk etti. Ve kadrini bildi. Ve murâd da bu idi. İmdi insan eğer hayır ve ni'am üzerine neş'et etse, mübtelâ oluncaya kadar, tûl-i ömrünce onun hakkında olan şeyin kadrini bilmez. Binâenaleyh onu zarar mess ettiği vakit ni'am ve hayrât cinsinden kendi hakkında olan şeyin kadrini bilir. Böyle olunca bunun indinde de Mün'im'in kadrini bilir.

Müellif der ki; Vaktâki rûh Rabb'ine şekvâ ile mürâcaat etti, Hak Sübhânehû nefsin ve onun beyninde vâsıta oldu da ona buyurdu ki: يا أيتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية فادخلي في عبادي وادخلي جنتي (Fecr, 89/28-29). **Vaktâki ona nidâ geldi, / vesâit kalktı. Meyl etti ve geldi ve müştâk oldu. Binâenaleyh icâbet eyledi. Ve inâyet-i ilâhiyyeye rücû' etti.**

Müellif (ra) buyurur ki: Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri hilâfet-i ilâhiyyesiyle muttasıf kıldığı insan üzerine, bu memleket-i cisimde lâzım olan her şeyi istîfâ etmesi için, ni'metini tamamladı. Ve âlem-i kebîrin nüshası olan bu âlem-i sağîri ikmâl etti. Ve ni'metini itmâmen ve bu nüshayı ikmâlen cisim şehrinde bir emîr îcâd eyledi ki, o emîr kavîdir, kendisine itâat olunur. Ve hâdimleri çoktur; ve adeden kavîdir. Ve bu kaviyyü'l-aded olan etbâ' ve huddâm halîfeye münâzi' ve muhâliftir. Ve o emîre "hevâ" tesmiye olunur. Ve Hak Teâlâ hazretleri o emîr-i hevâya muvâfık olarak bir de vezîr îcâd edip ona "şehvet" tesmiye etti. İmdi emîr-i hevâ bir gün ordusu ve huddâmı içine çıkıp bostanlarının ve

bağçelerinin ba'zısında tenezzüh eyledi. Ve halîfenin halîlesi olan nefis emîr-i hevâya tâli' ve zâhir oldu; ve birbirini gördü; ve yekdîğerine nazar ettiler. Emîr-i hevâ ona âşık oldu. Bu taaşşuk üzerine hevâ nefis ile esbâb-ı ictimâ' hakkında çâreye ve hîleye tevessül etti. Binâenaleyh hevâ dâimâ onun nezdine gelmeğe başladı. Ve nefsin gönlünü almak istedi de onun önüne hazretini, ya'nî lezâiz-i dünyeviyyeyi yaydı. Beğendiklerini al! dedi. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا حلوة خضرة فدام يتحفها منها ya'nî "Dünyâ hulve-i hâzırettir, dâimâ onlardan ithâf eder" buyrulur ki, dünyâ bir takım lezâiz-i hâzıra ve 'âcileyi müştemildir demek olur. Ve hevâ nezdinde bulunan şeylerin en güzelini ona hediye etti ki, bunların esâsı زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْأَنْعَامِ وَ الْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا / (Âl-i İmrân, 3/14) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan yedi şeydir. Onların en başında kadın vardır. Sâniyen evlâd; sâlisen altın; râbi'an gümüş; hâmisen hayl, ya'nî atlar; ve sâdisen deve ve koyun ve keçi ve inek gibi hayvânât; sâbi'an hars, ya'nî envâ'-ı mezrûâttır. Bunların gayrı olan eşyâ fer'iyyâttandır. İşte bu yedi şey metâ'-ı dünyânın esaslarıdır.Ve bunlardan hars ve en'âm ve hayl, altın ve gümüş istihsâli içindir. Ve altın ve gümüş istihsâli de hubb-i nisâdan nâşîdir ki, ondan hem iltizâz olunur ve hem de evlâd ve ahlâf tevellüd eder. Ve bunların cümlesi hevânın ve onun vezîri olan şehvetin taht-ı tasarrufundadır. Ve hevânın nefse en güzel hediyesi erkek için hasnâ kadın ve kadın için de sâhib-i cemâl erkektir. Zîrâ lezâiz-i dünyeviyyenin a'zamı cimâ'dır. Onun fevkında olarak nefsin meyl edeceği diğer bir lezzet yoktur.

İmdi ifrât-ı şehvetten medîne-i cisim harâb olacağı gibi, her hangi bir hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyeyi teşkîl eden efrâdın umûmiyyetle ifrât-ı şehvete inhimâki yüzünden o hey'et harâb olur.

İmdi hevâ nefse âşık olunca onların beyninde rusül-i emânî, ya'nî murâdâtı ve emelleri teblîğ eden resûller ve süferâ-i zûr, ya'nî histeki müşteheyât elçileri gidip geldi. Meselâ hevâ nefse: Kumar oyna hem eğlenir ve hem de para kazanırsın ve zengin olursun. Ve zengin olunca falan kadına nâil olursun diye telkînât icrâ eder. Ve kezâ şimdi bahar mevsimidir. Câmi'e ve tekyeye kapanacağına biraz mesîrede dolaş! Hem havâ alır ve hem de sâhib-i cemâl nisvânı temâşa edersin, diye envâ'-ı huzûzât-ı hissiyyeyi teblîğ eyler. Âkıbet nefis kendisine arz olunan bu huzûzât ve lezâizi görüp hevâya meyl etti. Ve ona inkıyâd edip, artık hevâ tarafından / vâki' olan her türlü ilkââtı bi'l-kabûl icrâya başladı. Ve emîr-i hevâ kendisine meyl eden nefse icbâr ve ihsânı temlîk, ya'nî teşdîd eyledi. Zîrâ herhangi bir emîr-i kavî, murâdâtını ya icbâr veyâ ihsân ile infâz

eder. Binâenaleyh emîr-i kavî olan hevâ dahi murâdâtını infâz için nefis üzerinde icbârını ve ihsânı teşdîd etti. Halbuki halîfe, hevâ ile halîlesi olan nefis arasındaki bu halden gâfildir. Velâkin onun veziri olan akıl buna vâkıftır. Ve o akıl, belki halîfe buna vâkıf olmaz ve nefis dahi bu yaptığı şeyden rücû' eder, diye emri gizler. Böyle olunca nefis kavî ve mutâ' olan iki emîrin arasında kalır. Ve nefsi bir taraftan halîfe ve bir taraftan hevâ çağırır. Ve halîlesi olan nefsi, rûhun hevâya kaptırması ve nefsin böyle ikisinin arasında kalması hep Allah Teâlâ hazretlerinin izniyledir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ (Nisâ, 4/78) ya'nî "Ey Resûlüm, her şey Allah Teâlâ cânibindendir, de!" كُلاً نُمِدُّ هٰؤُلاءِ وَهٰؤُلاءِ مِنْ عَطاءِ رَبِّكَ (İsrâ, 17/20) ya'nî "Hepsini bunlara biz imdâd ederiz. Ve bunlar senin Rabb'inin atâsı cinsindendir" buyurur. Ve kezâ Hak Teâlâ buyurur: فَأَلْهَمَها فُجُورَها وَ تَقْوايها (Şems, 91/8) ya'nî "Hak Teâlâ nefse fücûru ve takvâyı ilhâm eyledi." Ve onun bu kavlinin eseri hakkında dahi وَنَفْسٍ وَما سَوّيها (Şems, 91/7) âyet-i kerîmesinde nefis üzerine kasem-i ilâhî vâkı'dır. Ya'nî "Nefis ve ona a'zâ ve havâsten tesviye eylediği şey hakkı için" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, her bir nefis kendi ayn-ı sâbitesinin zıllı ve ayn-ı sâbitesi dahi bir ism-i ilâhînin zıllidir. Binâenaleyh nefis zıllin zıllı olur. İmdi ayn-ı sâbite her hangi ism-i ilâhînin zıllı ise, o ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr bu âlem-i kevnde kendisinin zıllı olan nefiste zâhir olur. Zîrâ zıl zî-zılle tâbi'dir. Meselâ yuvarlak / bir şeyin gölgesi yuvarlak; ve uzun bir şeyin gölgesi dahi uzun olur. Bu tabîî bir haldir. Böyle olunca her bir nefse fücûr ve takvâdan ilhâm olunan şey, kendi hakîkati olan ayn-ı sâbitesinden ve ona da mazhar olduğu ismin hazînesinden gelir. Ve esmâ ise müsemmânın "ayn"ı olduğundan bunların cümlesi Hak Teâlâ cânibinden gelir. Ba'zan bir nefsin hakîkati mazhar-ı saâdet iken bu âlem-i kevnde muhîtinin kendisine verdiği bir hal sebebiyle ârızî olarak fücûra meyl eder. Fakat mazhar olduğu ismin ahkâm ve âsârı galebe ve kendisine takvâyı ilhâm etmekle fücûrdan takvâya rücû' eder. Ve kezâ bunun aksi olarak bir nefsin hakîkati mazhar-ı şekâvet iken, bu âlem-i kevnde muhîtinin te'sîrât-ı muvakkıtesine tebean kendisinden takvâ zâhir olur. Fakat bi'l-âhire mazhar olduğu ismin ahkâm ve âsârı galebe ve kendisine fücûru ilhâm etmekle takvâdan fücûra meyl eder. Ve fücûrun ednâsı irtikâb-ı sağâir; ve evsatı irtikâb-ı kebâir; ve a'lâsı küfürdür. Ve takvânın ednâsı ferâizi edâ; ve evsatı ma'a'l-ferâiz nevâfili ifâ; ve a'lâsı vücûd-i izâfiyi vücûd-i hakîkîde fânî kılmaktır. Ve işte bunun için biz nefsi fücûr ile tağyîr ve takvâ ile tathîr mahalli yaptık.

210

İmdi eğer nefîs hevâya icâbet ederse fücûr ile tağyîr vâkı' olur. Ve bu halde de o nefse "sû' ile emmâre" ismi verilir. Ve eğer akla icâbet ederse takvâ ile tathîr vâkı' olur. Ve ona şer'an "mutmainne" ismini vermek sahîh olur. Ve nefsin böyle kavî ve mutâ' olan iki emîrin beyninde olması, Hak Teâlâ hazretlerinin latîf olan hikmeti sebebiyledir. Ve acîb bir sırdır. O sır dahi budur ki, muhakkak Allah Teâlâ hazretleri bu halîfeyi zâhiren ve bâtınen kemâl cinsinden bizim vasf eylediğimiz şey üzere îcâd eyledi. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (Lokmân, 31/20) buyurur. Ya'nî Hak Teâlâ hazretleri halîfeyi hayat, ilim, sem', basar ilh... gibi sıfât-ı ma'neviyyesini hâmil olmağa müsâid olarak halk eyledi ki, bunlar ni'am-ı bâtınedir. Ve kezâlik havâs ve a'zâ ve bunların / levâhık ve levâzımını kabûle müsâid olarak îcâd eyledi ki, bunlar da ni'am-ı zâhiredir. Ve bunların cümlesi kemâl cinsinden olan şeylerdir.

İmdi böyle sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyyeyi hâmil olup kendisinin aslından libâs-ı gayriyyetle zâhir olan bu halîfe, kendi nefsinde kuvvet ve kudret göreceği ve bu görüş ile aslından hicâba düşeceği için Hak Teâlâ hazretleri o halîfeye hadd-i zâtında kendi nefsinin fakîr ve aslına muhtaç olduğunu ve kendisinde bulunan havl ve kuvvet ancak mürebbî-i âlîsi bulunan kendisinin seyyidi ve efendisi ile mevcûd olduğunu bildirmek murâd etti. İşte bu maksad ile onun mutasarrıf olduğu cisim şehri içinde kendisine münâzi' ve muhâlif îcâd eyledi ki, ona tahmîl eylediği kudret-i tasarrufta ona muhâlefet eder. Vaktâki halîfe olan rûh gördü ki, nefsi çağırır ve nefîs onun da'vetine icâbet etmez. Halbuki rûha, o nefîs senin mülkündür, denilmiş idi. Rûh nefsin kendi mülkü olmasıyla berâber da'vetine icâbet etmediğine hayret edip vezîrine dedi ki: Bu nefîs benim mülküm olduğu ve kendisini da'vet ettiğim halde niçin icâbet etmiyor? Bu adem-i icâbetin sebeb-i mâni'i nedir? O suâle cevâben akıl rûha dedi: "Ey kerîm olan seyyid!" Zîrâ rûh halîfe olup müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh sıfat-ı keremi de hâmildir. Akıl bu sebeple ona "kerîm" diye hitâb etti. Ve mülk-i vücûdun mutasarrıfı olduğundan "seyyid" diye hitâb etti. "Senin karşında bir emîr mevcûddur ki, kavîdir ve mutâ'dır; ve erişilmesi güçtür; ve nâil olduğu şeyler pek büyüktür. Ve o emîre "hevâ" denir. Atıyyesini ve ihsânını havâsse gösterir ve acele verir. Senin atıyyen gibi havâssten mahfî ve âlem-i âhiret için müeccel değildir. Ve o emîr, nefse vezîri olan şehveti / gönderdi. Ve onun önüne bu muaccel olan envâ'-ı lezâiz-i mahsüseyi yaydı. Ve nefsin bu lezâiz ve huzûzât içinden beğendikleri şeyleri pek az ve pek yakın bir zaman içinde acele ona verdi. Nefîs dahi böyle murâdâtını çabuk veren emîr-i hevânın da'vetine icâbet etti; ve ona teslîm oldu ve onun taht-ı kahrına girdi. Ve şehr-i cisim içindeki orduların ve teb'anın bâdiyeleri ve karyeleri ona tâbi' oldu. Ve er-

bâb-ı memleketinden senin için ancak senin hakāyıkın ile mütehakkık ve sana muhtass olan erbâb-ı devletin, ya'nî sıfât-ı kemâliyye kaldı. Ve işte o emîr-i hevâ senin köşkün olan kalbin önüne kadar geldi. Onu tahrîb edecek ve seni mülkünden çıkaracaktır. Ve senin tahtını muhâsara etti. Helâkten mukaddem çabuk onun def'i çâresine bak!"

Müellif-i kitâb cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki: Libâs-ı gayriyyetle hâdis olan rûh, vezîri bulunan akıldan bunları dinledikten sonra kendisinin asl-ı kadîmi olan Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine şikâyete rücû' etti. İşte bu şikâyeti sebebi ile, rûhun nefsinde istiklâli olmayıp aslına ihtiyâcı ve aczi ve zilleti ve aslı indinde ubûdiyyeti tahakkuk etti. Ve samediyyet-i Hak ve iftikār-ı rûh; ve kudret-i Hak ve acz-i rûh; ve izzet-i Hak ve zillet-i rûh; ve siyâdet-i Hak ve ubûdiyyet-i rûh yekdîğerinden temeyyüz ve tahakkuk eyledi. Ve netîcede rûh kendi kadrini ve menziletini bildi. Ve murâd-ı ilâhî dahi ancak bu idi. Bunun delîli âlem-i histe dahi zâhirdir. Zîrâ insan bütün ömründe envâ'-ı râhat ve ni'met içinde yaşasa, aslâ Mün'im'e şükr etmek hâtırına gelmez. Zîrâ bu ni'metlerin kadrini bilmez. Ancak bunların zıddı olan elem ve azâba dûçâr olduğu vakit râhat ve ni'metin kadr ve kıymetini bilir. / Nitekim "Cefâyı çekmeyen âşık safânın kadrini bilmez" demişlerdir. Müddet-i ömründe hiç hastalık çekmemiş olan kimse sıhhatin kadrini bilmez. Hastalık gelince sıhhatin avdetine hasret-keş olur. Zîrâ eşyâ zıddıyla münkeşif olur. Binâenaleyh insan müstağrak-ı ni'am iken kendisine nikam gelince Mün'im'in kadrini bilip ona şükr eder.

Müellif (ra) buyurur ki: Rûh Rabb'ine şekvâ ile mürâcaat ettiği vakit, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri rûh ile nefis arasında vâsıta oldu. Ve zevc ile zevce arasını bulmağa teşebbüs edenlerin vazîfesini deruhde buyurdu da nefse böyle hitâb etti: "Ey nefs-i mutmainne, râzıyye ve marzıyye olduğun halde Rabb'ine rücû' et de benim ibâdıma ve cennetime dâhil ol!" (Fecr, 89/28-29). Cenâb-ı Şeyh (ra) bu âyet-i kerîmeyi âtîdeki ibârelerinde tefsîr buyururlar.

Vaktâki nefse bu nidâ-yı ilâhî geldi, rûha meyline mâni' olan vâsıtalar kalktı, o tarafa meyl etti. Ve koşa koşa rûh tarafına geldi. Ve onda iştiyâk hâsıl oldu. Binâenaleyh Rabb'inin da'vetine icâbet etti. Ve inâyet-i ilâhiyyeye rücû' eyledi. / 215

Suâl: "Niçin o nefse "mutmainne" tesmiye olundu; ve Hak Teâlâ "râzıyye ve marzıyye" buyurdu; halbuki o şimdiki halde sû' ile emmâredir?" denilir ise, biz deriz ki: Onun tahakkuk-ı îmânından nâşî ona "mutmainne" tesmiye etti. Münâdî-i hevâ münâdî olmadı, ancak Mûcid'i sebebiyle münâdî oldu. İmdi nefis Hak Teâlâ'nın قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ (Nisâ, 4/78)

وَكُلاً نُمِدُّ هٰؤُلاءِ وَ هٰؤُلاءِ مِنْ عَطاءِ رَبِّكَ (İsrâ, 17/20) kavlinin ma'nâsını bildiği cihetle ibtidâ ile tahakkukundan nâşî nidâ için "mutmain" oldu. Sebep ve illet ise mukademmâ / beyân olundu. Ve Hak Teâlâ'nın "râzıyye, marzıyye" kavli nidâyı murâd eder. Îmânının ve tevhîdinin tahakkukundan nâşî indimizde "marzıyye"dir demektir. فَادْخُلِي فِي عِبادِي وَ ادْخُلِي جَنَّتِي (Fecr, 89/29) ya'nî ibâd-ı ihtisâs ki, hazret-i ilâhiyye ehlidir; ni'am-ı halîfeden ibâret olan mekrûhları murâd eder. Zîrâ şehevât kâfirin cennetidir; ve o hakîkatte nârdır. Onların zâhiri na'îm ve bâtını cahîmdir. Ve Resûlullah (s. aleyhi ve âlihî ve sellem) Efendimiz حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات ya'nî "Cennet mekrûhlar ile örtülmüş; ve nâr dahi şehvetler ile örtülmüştür" buyurduğu cihetten buna tenbîh eyledi. Ve Allah (azze ve celle) hazretleri hurûc-i Deccâl indinde bunu ızhâr eyler. Ve Nebî (sav) Efendimiz zikir buyurdular ki: "Muhakkak onun ateşten ve sudan iki vâdîsi vardır. Kim ateşe kasd ederse su bulur; ve kim suya kasd ederse ateş bulur." İmdi eğer denirse ki, nefis dâî-i akla böylece icâbet eder; ve onu senin zikr ettiğin gibi Hak'tan işitir; imdi niçin dâî-i hevâya icâbet edip i'râz eyledi? Cevâben deriz ki, bu iki vecihdendir: Onların birini kelâmın evvelinde farz eyledik. Şöyleki muhakkak Hak Teâlâ zikr ettiğimiz şeyden nâşî rûhun kadrini bildirmek diledi ve ona hevânın nidâsını işittirdi. Ve Hak Sübhânehû irâde ettiği şeyi îkā' için dâî-i akıldan onu sağır kıldı. Ve diğer vecih budur ki, muhakkak nefis rûhun ba'zısıdır. Nitekim Havvâ Âdem'in ba'zısıdır. Ve münâdî-i rûh aslen onun kendi nefsinden oldu. Ve münâdî-i hevâ ise ondan ecnebîdir. İmdi asıl hâsıl ve ecnebî gayr-i hâsıldır. Binâenaleyh bilmediği şeyi öğrenmeğe müştâk oldu. Vâkı' olan şeyi bilmek için icâbet eyledi. Nitekim Havvâ ekl-i şecerede İblîs'e icâbet etti. / Ve mülk-i insânîde hevâ ve akıl arasında vekāyi' ve hurûb ve fiten vukū'u buradandır. Ve ba'zan birinin galebesi müstevlî olur ve onu ahz eder. Binâenaleyh ona teazzüz eder ve onu esîr eder ve ekseriyâ katl eder. Her hangi bir şahıs hakkında, 'arz-ı ekbere kadar hikmet-i ilâhiyye böyle müstemirr oldu. Ve ekseriyâ biri bâdiyeyi ve diğeri hâdırayı temellük eder. Ve ba'zan biri mülkün zâhiren ve bâtınen kâffesini temellük eder.

İmdi âsîlere gelince, sultân-ı hevâ onların bâdiyelerinin mâlikidir. Ve sultân-ı akıl onların hâdıra-i hâssalarının mâlikidir. Ve münâfıklara gelince, akıl onların bâdiyelerinin mâliki ve hevâ hâdıralarının mâlikidir. Ve ma'sûm ve mahfûz olan mü'minlere gelince, akıl onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Ve kâfirlere gelince, hevâ onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Dâr-ı âhirette olduğu vakit mevt zebh olunur. Âsîler ma'sûm olan mü'minlere ilhâk olunup onlar için na'îm-i dâim hâsıl

olur. Ve münâfıklar kâfirlere ilhâk olunup onlar için azâb-ı lâzim hâsıl olur. Binâenaleyh münâfıkın ameli cânib-i Hak'tan bir şey iğnâ etmez.

İmdi muhakkak tevhîd asıldır, amel fer'dir. Böyle olunca fer' hakkında onu ifsâd ve helâk eden bir şey tesâdüf ederse, asıl onu cebr eder, âsîler gibi. Ve asıl harâb olduğu vakit, fer' onu cebr etmez, münâfık gibi. İmdi mülk-i insânî dünyâda dört tabaka üzerine döner. Her bir şahıs hakkında onlardan biri lâzımdır: Ya mü'mîn-i ma'sûm ve mü'min-i mahfûzdur; veyâ aslen kâfir ve müşriktir; veyâhut münâfıktır; veyâ âsîdir. Vaktâki bu takarrur eyledi ve sâbit oldu, şimdi biz, akıl ve hevâ arasında / onun için fiten ve hurûbun neş'eti vâkı' olan sebebi zikr ederiz. Zîrâ bu onun mevzi'idir. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve o doğru yola irşâd eyler.

Ya'nî henüz emîr-i hevânın taht-ı idâresinde bulunup rûhun şikâyetine sebep olan bu nefse niçin "Ey nefs-i mutmainne!" diye hitap buyruldu; ve Hak Teâlâ onu "râzıyye ve marzıyye" sıfatlarıyla tavsîf eyledi; halbuki tâbi'-i hevâ olduğu için şimdiki halde fenâlıklar ile emr edip durur?

Biz bu suâle cevâben deriz ki, ona "mutmainne" tesmiye olunması, îmânının tahakkukundan neş'et etmiştir. Zîrâ nefsi da'vet eden emîr-i hevâ, ancak Mûcid'i olan Hak sebebiyle nefsi da'vet etti. Çünkü ilm-i ilâhîde her şeyin hakîkati sâbit olduğu gibi, eşyâdan bir şey olan hevânın dahi hakîkati sâbit oldu. Ve o dahi esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin zıllidir. Ve o isim onun rabb-i hâssıdır. Ve onun sırât-ı müstakîmi o ismin muktezâsı üzerinde yürümektir. Ve her bir rabb-ı hâs kendi merbûbundan râzî ve o merbûb dahi kendi rabb-i hâssı indinde marzîdir. Ve esmâ-i ilâhiyyenin mütekâbil olmasından dolayı sırât-ı müstakîm ikidir: Birisi Hak ve diğeri bâtıldır. Nitekim sûre-i Fâtiha'da صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (Fâtiha, 1/7) kavl-i şerîfiyle bunlara işâret buyrulur. Ve emîr-i hevâ bâtıl üzerinde yürür. Ve bu hakîkate nazaran bâtıl kendi tavrında inkâr olunmaz. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin şeyhi Ebû Medyen Mağribî (radıyallâhü anhümâ) âtîdeki beytinde beyân buyururlar:

لا تنكر الباطل في طوره فإنه من بعض ظهوراته

Tercüme: "Bâtılı kendi tavrında inkâr etme! Zîrâ o da Hak Teâlâ hazretlerinin ba'zı esmâsından zuhûr etmiştir."

/ İmdi nefis Hak Teâlâ'nın "Her şey Hak cânibindendir" (Nisâ, 4/78) ve "Her şeyi onlara biz imdâd ederiz. Ve onlar senin Rabb'inin atâsındandır" (İsrâ, 17/20) kavlinin ma'nâsını tab'an ve zâten bildiği cihetle, ilm-i ilâhîde ibtidâ ile tahakkukundan nâşî nidâ için mutmain oldu. Ya'nî nefis şimdiki halde her ne kadar "sû' ile emmâre" olsa bile, mâdemki

bidâyeten ilm-i ilâhîde saâdet-i ezeliyyesi tahakkuk etmiştir. Ve bunu çocuğun memeyi ve sütü bilmesi gibi tab'an ve zâten bilir. İşte bu tahakkuk ve bilişinden dolayı "Ey nefs-i mutmainne" nidâsına münâdâ vâkı' olmuştur. Ve onun emîr-i hevâ tarafından iğfâl olunmasındaki sebep ve illetin beyânı evvelce mürûr eyledi. Ve Hak Teâlâ'nın "râzıyyeten marzıyyeten" kavli nidâyı murâd eder. Ya'nî "Ey îmânının ve tevhîdinin tahakkuk-ı ezelîsinden nâşî indimizde marzıyye" olan nefîs demektir. فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (Fecr, 89/29) "Benim kullarım içine gir!" ya'nî hazret-i ilâhiyye ehli olan ibâd-ı ihtisâsım arasına dâhil ol! demektir. Zîrâ mahlûkātın kâffesi Allâh'ın kullarıdır. Velâkin onların ba'zısı rahmet-i rahîmiyye ile merhûmdur ki, Hak Teâlâ onlar hakkında وَ اللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Bakara, 2/105) buyurur. Ve bunlar rahmet-i rahîmiyyesine muhtass kıldığı kullardır ki, ilm-i ilâhîde saâdetleri sâbit olmuştur. وَادْخُلِي جَنَّتِي (Fecr, 89/29) "Cennetime gir!." Bu kavl-i şerîf ile Hak Teâlâ hazretleri ni'am-ı halîfeden ibâret olan mekrûhları murâd eder. Zîrâ âlem-i kevnde nefsin mekrûh gördüğü ve hazz eylediği şeyler vardır. Aç durmak ve uykusuz kalmak ve abdest alıp vaktinde namazı edâ etmek ve infâk-ı mal eylemek gibi bir çok a'mâl nefse kerîh gelir. Ve bunların aksi olan, nefîs taamlar ekli ve kaba döşeklerde uyumak ve terk-i salât ve cem'-i mal nefse hoş gelir. Ve şehvetler kâfirin cennetidir. Halbuki onlar hakîkatte ateştir. Ve onların zâhiri bir takım na'îm ve lezâizdir. Fakat bâtınları / cahîmdir. Ve Resûlullah (sav) Efendimiz hazretleri "Cennet mekrûhlar ile örtülmüş ve ateş şehvetler ile örtülmüştür" buyurmasıyla bu îzâh olunan hakîkate işâret eyledi. Ve Allah Teâlâ hazretleri bu hadîs-i şerîfte beyân buyrulan hakîkati Deccâl'in hurûcu indinde hissen ızhâr eyler. Nitekim (Sav) Efendimiz Deccâl hakkında buyurdular ki: "Onun ateşten ve sudan iki vâdîsi vardır ki, kim ateşe kasd ederse o ateşi su bulur; ve kim suya kasd ederse o suyu ateş bulur."

Ma'lûm olsun ki, "Deccâl" mübâlağa ile "kizb eden" ma'nâsınadır. Âhir zamanda hakāyık-i dîniyyeyi muzhir olan Mehdî'nin zuhûrunu müteâkıb ona muârız ve onu mükezzib olan bir sergerde hurûc eder. "Deccâl" onun ism-i zâtîsi değil, sıfatıdır. Ve halkı şehevât-ı nefsâniyyeye da'vet; ve ibâdât ve a'mâl-i sâliha gibi nefse kerîh şeylerden ictinâba da'vet eder. Ve Hz. Mehdî ise insân-ı kâmil ve halîfetullâhi-fi'l-arz olup bunun aksi olarak nefse kerîh gelen ibâdâta ve a'mâl-i sâlihaya ve şehevâttan ictinâba da'vet eyler. Ve bu zuhûr-i muhâlif ihtilâf-ı esmâdan nâşîdir. Zîrâ Hz. Mehdî ism-i Hâdî'nin ve Deccâl ism-i Mudill'in mazhar-ı kâmilidir. Bu sebeple yekdiğerine muârız olurlar. Ve Hz. Mevlânâ (ra) bu hâle işâreten *Mesnevî-i Şerîf*lerinde şöyle buyururlar:

چونکه بی رنکی اسیر رنك شد موسیٔ بامـوسیٔ در جنك شد
چونکه بی رنکی رس کان داشتی موسی با فرعون اندر آشتی

Tercüme: "Vaktâki bî-renklik renge esîr oldu, Mûsâ (as) Mûsâ-yı Sâmirî ile nizâ' içinde oldu. Vaktâki evvelce mâlik olduğun bî-renkliğe erişesin Mûsâ (as) Fir'avn ile sulh ve ittihâd içindedir."

Hz. Mehdî havârık ve kerâmât ile zuhûr ettiği gibi Deccâl dahi havârık ve istidrâcât ile zâhir olur. / Binâenaleyh Deccâl'in nezdinde biri su ve diğeri ateş ile mâlâ-mâl iki vâdî bulunur. Deccâl kendisine tâbi' olanları suya duhûle ve ateşten ictinâba da'vet eder. Ve da'vet-i vâkı'aya icâbetle suya girenler kendilerini ateşte bulurlar. Ve da'vete muhâlefetle ateşe kasd edenler kendilerini suda bulurlar. Bu hal o vakit ibâdullah için azîm bir imtihân-ı ilâhî olur. Zîrâ sıcak bir havada suya girmek nefse hoş gelir. Ve ateşe duhûl ise mevti intâc edeceğinden nefis ondan ictinâb eder. Daha ba'zı havârık vardır ki, bunlar Deccâl'in fitnesidir. Ve tafsîlâtı kütüb-i ahâdîste münderictir.

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu hakîkati beyân buyurduktan sonra bunun üzerine terettüb eden bir suâli îrâd edip derler ki: Mâdemki nefsin ezelde saâdeti ve îmânı tahakkuk etmesinden nâşî, senin îzâh ve beyân ettiğin gibi, kendisinde aklın da'vetini Hak'tan işitmek kuvveti vardır; şu halde niçin dâî-i hevâya icâbet edip aklın da'vetine icâbetten i'râzı vâkı' oldu? Biz cevâben deriz ki, bunda iki vecih vardır: Birisini bâlâda îzâh edip dedik ki, Hak Teâlâ kendi halîfesi olan rûha tasarrufta aczini ve kendi tasarrufunun kudret-i Hak ile olduğunu bildirmek ve bu sûretle kendi kadr ve menziletini anlatmak murâd etti de nefse hevânın nidâsını işittirdi. Ve bu murâdının husûlü için aklın da'vetini işitmekten nefsin kulaklarını sağır kıldı. İkinci vecih budur ki, muhakkak nefis rûhun ba'zısıdır. Nitekim nefsin envâ'ı ve evsâfı bundan evvelki şerhlerde îzâh edilmiş idi.

Bundan müstebân olur ki, her nefis rûhdur; fakat her rûh nefis değildir. Nitekim Havvâ Âdem'in ba'zısıdır ve Âdem'in dişisidir. Ve her kadın "âdem"dir; fakat her "âdem" kadın değildir. İmdi mâdemki nefis rûhun / ba'zısıdır; ve münâdî olan rûh nefsin aslıdır; ve münâdî olan hevâ ise nefse nazaran ecnebîdir; ve cüz'ün küll ile ittisâl-i dâimîsi bulunduğundan cüz' indinde küll hâsıldır; ve ayrıca onu tahsîle lüzûm yoktur; ve o cüz'ün ecnebî ile ittisâli olmadığından o ecnebî onun indinde gayr-ı hâsıldır. Binâenaleyh nefis bilmediği şeyi öğrenmek için o ecnebîye mütemâyil ve müştâk oldu. Bu hakîkatin eseri dâimâ zâhirde de müşâhede edilmektedir. Nitekim her bir kavmin ricâli nisvân-ı ecnebiyyeye ve nisvânı dahi ricâl-i ecnebiyyeye mütemâyildir. Ve bu hâl-i temâyül onların hâl ve şânından bilmediği şeyi öğrenmek merâkından münba'isdir.

İşte nefis dahi kendisine ecnebî olan hevânın indinde lezâiz ve huzûzâttan vâkı' olan şeyleri bilmek için ona icâbet eyledi. Nitekim Havvâ ekl-i şecerede İblîs'e icâbet etti. Zîrâ İblîs cins-i Âdem'den olmayıp Havvâ'ya ecnebî idi. Ve işte mülk-i insânîde hevâ ve akıl arasında vak'alar ve muhârebeler ve fitneler vukū'unun menba'ı budur. Ve ba'zan akıl ve hevâdan birinin galebesi müstevlî olur. Ve hangisi gâlip gelmiş ise onu ahz eder; ve onun üzerinde izzet sâhibi olur; ve onu esîr eder; ve ekseriyâ da katl eder. Onda aslâ tasarruf eseri bırakmaz. Efrâd-ı insâniyyeden herbir şahıs hakkında 'arz-ı ekbere, ya'nî yevm-i kıyâmete, kadar hikmet-i ilâhiyye böylece devâm eder. Zîrâ yevm-i kıyâmet ahkâm-ı tabîiyyenin mürtefi' olduğu bir gündür. Ve bir örtü makāmında olan ahkâm-ı tabîiyye mürtefi' olunca her şeyin hakîkati zâhir olup artık nizâ' kalmaz. Ve ekseriyâ akıl ve hevâdan biri bâdiyeyi, ya'nî teb'a-i halîfenin sâkin olduğu köyleri; ve diğeri hâdırayı, ya'nî şehri ve makarr-ı idâreyi temellük eder. Ve ba'zan biri mülkün zâhiren ve bâtınen kâffesini, ya'nî hem bâdiyeyi ve hem de hâdırayı temellük eder. İmdi sultân-ı hevâ, âsîlerin bâdiyelerini / ve sultân-ı akıl onların hâdıra-i hâssalarını zabt ve temellük etmiştir. Ve onların bâdiyeleri havâss-i hamse-i zâhire ve a'zâ-yı vücûdiyyeleridir. Ve hâdıra-i hâssaları kalb ve fikirleridir. Binâenaleyh âsîler sultân-ı hevâya tâbi' olan havâss-i zâhirelerini ve a'zâlarını hükm-i hevâ ile maâsîde isti'mâl ederler. Fakat hâdıra-i hâssaları olan kalbleri ve fikirleri henüz sultân-ı aklın taht-ı tasarrufunda olduğundan îmânları ve i'tikādları muhtell değildir. Münâfıklara gelince akıl onların bâdiyelerinin ve hevâ hâdıralarının mâlikidir. Binâenaleyh onların havâs ve a'zâlarından müslümanları aldatmak ve onların hukūkuna mâlik olmak için şer'a muvâfık ameller sâdır olur. Fakat kalbleri ve fikirleri hükm-i hevâ ile bu a'mâl-i zâhirelerini mükezzibdir. Ve ma'sûm olan enbiyâ ve mahfûz olan evliyâya gelince, akıl onların bâdiye ve hâdıralarının mâliki olduğundan kalbleri nûr-i îmanla memlû; ve efkâr ve i'tikadları maârif-i ilâhiyye ile meşgûl; ve havâs ve a'zâlarından a'mâl-i hasene sâdırdır. Kâfirlere gelince, hevâ onların bâdiye ve hâdıralarının mâlikidir. Binâenaleyh onların kalbleri ve fikirleri mefâsid ve ebâtıl ile memlûdur. Ve a'zâ ve cârihalarından a'mâl-i fâside zâhir olur.

Bunların cümlesi dâr-ı âhirette oldukları vakit, ölüm denilen hâl bir koç sûretinde tecessüm ettirilerek zebh olunur. Zîrâ yevm-i kıyâmette arzlar ve amellerin her biri birer sûret-i münâsibede zâhir olurlar. İmdi âsîler, cihet-i câmi'aları hasebiyle ma'sûm olan mü'minlere, ya'nî enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a ilhâk olunup onlar için na'îm-i dâim hâsıl olur. Ve asıl olan hâdıraları küffâr ve müşrikler gibi hevânın taht-ı temellükünde bulunduğu için, cihet-i câmi'aları sebebiyle, münâfıklar dahi onlara ilhâk

olunup kendileri için azâb-ı lâzim hâsıl olur. Binâenaleyh münâfıkın ameli cânib-i Hak'tan bir hüküm sudûruna sebep olmaz. Zîrâ muhakkak tevhîd asıldır ve amel fer'dir. Böyle olunca fer' olan ameli, emîr-i hevânın / tasarrufu sebebiyle ifsâd ve helâk eden bir şey vâkı' olursa, asıl olan tevhîd telâfî-i mâ-fât eder. Nitekim âsîlerin hâli böyle olur. Ve asıl olan tevhîd harâb olduğu vakit, fer' olan amel telâfî-i mâ-fât etmez. Nitekim münâfıkların hâli böyle olur. Şu halde mülk-i insânî dünyâda dört tabaka ve sınıf üzerine döner. Her bir şahıs hakkında mutlaka onlardan birisi lâzımdır. Birinci tabaka mü'min-i ma'sûm olan enbiyâ ile mü'min-i mahfûz olan evliyâdır. İkinci tabaka onların tamâmıyla zıddı olan kâfirler ve müşriklerdir. Üçüncü tabaka münâfıklardır. Dördüncü tabaka âsîlerdir. Vaktâki bu îzâhât takarrur etti ve delâil ile sâbit oldu; şimdi de biz kendi yüzünden mülk-i insânîde fitneler ve harbler neş'eti vâkı' olan sebebi zikre şurû' ederiz. Zîrâ bu âtîdeki bâb bu sebebin beyânı mevzi'idir. Bu beyânâtımız ise vâridât-ı ilâhiyyedir, akl-ı nazarînin mahsûlü değildir. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler. / 225

§ § §

DÖRDÜNCÜ BÂB

Akıl ile Hevâ Arasında Kendisi İçin Harb Vâkı' Olan Sebebin Zikri Hakkındadır

§ §

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin de onun emri münkeşif olsun. Ma'lûmun olsun ki, kendisi için fiten neş'et eden ve harbler vâkı' olan sebep ve aktâr-ı memleketin ve âfâkının kâffe-i vekâyi'inin taammümü, yedinde olan kimsenin onu necâta tahlîs için, bu mülk-i insânî üzerinde riyâset talebidir. Zîrâ hükümlerinde mütenâkız olan iki emîr arasında / tedbîr-i mülk aklen ve şer'an sahîh olmaz. Nitekim bunun delîli Kitâbullâh'da onun لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللَّهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22) **ya'nî "Yerde ve gökte iki ilâh olsa idi onların intizâm-ı idâresi bozulur idi" kavlidir. Ve eğer iki mahlûk hakkında ittihâd-ı irâde farz olunursa, bu iki emîr hakkında bunu hükm-i âdet ve şer' men' eder. Ve onların harkını aslâ bir şahıs hakkında biz işitmedik. Ve böyle olduğu vakit, Hak Teâlâ bu mülkü ancak vâhid ile tedbîr etmek murâd eder. Ve bunu Resûl'ü (sallallahü aleyhi ve âlihî ve sellem)in lisânı üzerinde tasrîh eyledi.** اذا بويع لخليفتين فاقتلوا الاخر منهما **Ya'nî "İki halîfeye bîat olunduğu vakit onlardan birini katl ediniz!". Ve hilâfet, zâhire ve bâtınedir. Ve hilâfet-i zâhire mukarrer ve sâbittir. Ve burada bizim kelâmımız, ukdesi ukdesine ve bu üslûb üzere cârî olarak, haseb-i zâhir üzerine hilâfet-i bâtına hakkındadır. Ve keşf-i esrâr için bir i'tirâz vardır. Ve ekseriyâ münâzi' için bu hadîsten, bir şeyden müsterîh olmak vardır. İmdi der ki: "(Sav) onlardan diğerini katl ediniz! buyurdu. Ve ne bilirsiniz? Belki hevâ tekaddüm ve akıl taahhur etti. Binâenaleyh hevâ sâhib-i hilâfet oldu?" Biz deriz ki: Burada tekaddüm ve taahhur zamân ile değildir. Burada tekaddüm ancak şerâitın, ya'nî şerâit-ı imâmetin ihsâ'sı iledir. İmdi kimde bulunursa imâmet için mukaddem olur. Ve onda bu şerâit tekemmül etmeyen kimse hal' olunur. Ve eğer taannüd edip emr-i azîze dâhil olmazsa katl olunur. Binâenaleyh zamâna iltifât olunmaz.**

Bu dördüncü babda rûhun vezîri olan akıl ile emîr-i hevâ arasında vâkı' olan harblerin ve münâzaaların sebebi beyân olunmuştur.

/ Ey kāri'-i mütefattın ve mütefekkir, Allah Teâlâ hazretleri sana tevfîk ihsân eylesin de o harblerin ve fitnelerin emri sana münkeşif olsun! Ma'lûmun olsun ki, mülk-i insânîde akıl ve hevâ arasında harblerin ve fitnelerin sebebi ve aktâr-ı memleketin ve âfâkının kâffesinde bir takım vukûâtın taammümü, yedinde ve tasarrufunda olan kimseden onu kurtarıp, tarîk-ı necâta sevk etmek için, riyâset talebidir. Ya'nî bu kavgaların ve nizâ'ların sebebi, mülk-i insânîyi iki muhtelif tasarruftan kurtarmak ve bu ihtilâf-ı tasarruf sebebiyle emr-i idârede vâkı' olan bozukluğu izâle etmek için, akıl ve hevâdan birinin makām-ı riyâsete geçmesi arzûsudur. Çünkü akıl reîs olursa tarîk-ı salâh üzerinde; ve eğer hevâ reîs olursa tarîk-ı fesâd üzerinde yeknesak bir idâre teessüs etmiş olur. Halbuki ikisinin tasarrufu hâlinde idârede kâh salâh ve kâh fesâd zâhir olur. Ve mülk-i insânîde aslâ nizâ' eksik olmaz. Zîrâ hükümlerinde mütenâkız olan iki emîr arasında tedbîr-i mülk aklen ve şer'an sahîh olmaz. Aklen sahîh olmaz: Çünkü idârede tezebzüb hâsıl olur. Ve akl-ı selîme muvâfık olan, şer'an dahi sahîh olmaz. Çünkü Hak Teâlâ hazretleri buna delîl olarak Kur'ân-ı mecîdinde: "Eğer yerde ve gökte iki ilâh olsa idi, onların intizâm-ı idâreleri bozulur idi" (Enbiyâ, 21/22) buyurur. Ve eğer iki mahlûk arasında ittihâd-ı irâde farz olunursa, ya'nî birisi çıkıp: Iki emîrin bi'l-müzâkere müttehiden ittihâz edecekleri karâr dâiresinde bir mülkü idâre etmeleri mümkün olmaz mı? diye bir suâl îrâd etse, biz buna cevâben deriz ki: Böyle iki emîrin ittihâd-ı irâdesini âdetin ve şer'in hükmü men' eder. Âdetin hükmü men' eder: Çünkü / iki şahıs fıtratta yekdîğerinin aynı değildir. Fikirlerinde ve hislerinde ve cemî'i ahvâl ve şe'nlerinde müsâvâtları âdeten mutasavver değildir. Ve hükm-i şer' dahi men' eder: Çünkü Hak Teâlâ hazretleri وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ (İsrâ, 17/55) ve تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) buyurur. Ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'ın cümlesi ümmetlerinin reîsi idiler. Ve onlar arasında tefâzzul olduğu ve birinin diğerine benzemediği musarrahdır. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye arasında tefâzul olunca onların mezâhiri arasında dahi tefâzul olacağı bedîhîdir. Ve bu hüküm bilcümle mezâhire şâmildir. Ve bu âdet öyle bir muhkemdir ki, bunun harkını ve tahallüfünü şimdiye kadar aslâ bir şahıs hakkında işitmedik. İmdi hükm-i âdet ve şer' böyle ittihâd-ı idâreyi men' ettiği vakit, Hak Teâlâ hükm-i âdete ve şer'a müsteniden bu mülkü ancak yed-i vâhide ile tedbîr etmek murâd eder. Ve bu murâdını Resûl'ü (sav) Efendimiz'in lisân-ı mübârekinden şeref-sâdır olan şu hadîsi ile tasrîh buyurdu. O da: "İki halîfeye biat olunduğu vakit, onlardan birini öldürünüz!" ma'nâsındaki kavl-i şerîfîdir.

Ve hilâfet iki nevi' üzerinedir: Birisi hilâfet-i zâhire ve diğeri hilâfet-i bâtınedir. Ve hilâfet-i zâhire umûr-i dünyeviyyeyi idâre eden reîs-i hükûmettir ki, bu reîs-i hükûmet her milletin umûruna tevellî eden bir ferd olmak üzere sâbit ve mukarrerdir. Ya'nî reîs-i hükûmeti olmayan bir kavim yoktur. Ve bu reîs-i hükûmetin iki kimse olması görülmüş ve işitilmiş bir şey değildir. Biz bundan bahs edecek değiliz. Burada bizim kelâmımız hilâfet-i zâhirenin ukdesi ukdesine ve onun üslûbu üzerine cârî olarak hilâfet-i bâtına hakkındadır. Ya'nî hilâfet-i bâtıneyi beyân ederken, onun ahvâlini hilâfet-i zâhirenin ahvâline tatbîk edeceğiz. Ve bu hadîs-i şerîfte mündemic olan bir sırrın keşfî için bir i'tirâz dermeyân olunabilir. Ve ekseriyâ mu'teriz ve münâzi' olan / kimse için bu hadîs-i şerîfin lafzı tahtından bir ma'nâ istişmâm olunmak vardır. İmdi mu'teriz der ki: "(Sav) Efendimiz onlardan birini öldürünüz!" buyurdu. Ve ne bilirsin, belki mülk-i insânîde hevâ tekaddüm ve akıl taahhur etti. Ya'nî emîr-i hevâ makām-ı riyâsete geçti ve akıl ona mağlûb oldu. Ve binâenaleyh mülk-i insânîde hevâ sâhib-i hilâfet oldu?" Biz bu mu'terize cevâben deriz ki, tekaddüm ve taahhur zamân ile değildir. Burada tekaddüm ancak şerâit-ı imâmetin ihsâ'sı ile, ya'nî imâmette bir takım şartlar vardır, onları ta'dâd ederiz; ve iki emîrden hangisinde bu şartlar bulunursa imâmet için o mukaddem olur. Ve kendisinde bu şerâit mevcûd olmaz veyâ tekemmül etmiş bulunmazsa, ya'nî ba'zıları bulunup ba'zıları bulunmazsa, o kimse makām-ı riyâsette bulunsa dahi hal' olunur. Ve eğer makām-ı riyâsetten çekilmekte inâd eder ve emr-i azîze inkıyâd etmezse katl olunur. Binâenaleyh zamâna, ya'nî birinin daha evvel makām-ı riyâsete geçmiş olmasına iltifât olunmaz. / 230

Ve ulemânın zikr ettiği üzere şerâit-i imâmet ondur. Onlardan altısı halkıyyedir ki, iktisâb olunmaz; ve onlardan dördü müktesebdir. Halkıyyete gelince: "Bülûğ" ve "akıl" ve "hürriyet" / ve "zükûret" ve "neseb-i Kureyş" --ki onda ihtilâf vardır ve ulemânın ba'zısı ona nazar etmez-- ve "hâsse-i sem' ve basarın selâmeti"dir. Ve mükteseb olan dörde gelince: "Necdet" ve "ilim" ve "kifâyet" ve "vera'"dır. Ve bu şerâitin kâffesi bu halîfe-i ilâhiyyede mevcûddur. Ve hevâ onlardan muarrâdır. Allâh'a sığınırız. Ona hiç bir kimseyi teşrîk etmeyiz. İmdi bize müstevfâ oluncaya kadar biz onları şerîta şerîta zikr ve beyân ederiz. Muhakkak rûh onları cem' etti.

Şart-ı evvel "bülûğ"dur. Zîrâ imâmet sabî için mün'akıd olmaz. Allah Teâlâ senin basîretini nurlandırsın. "Bülûğ"un rûhdaki i'tibârı emr-i şer'îdir. Ve bülûğ-i rûh onun ilâhiyyete ittisâlidir. Ve onun ittisâli bizim zikr ettiğimiz şey üzerine sâbit oldu. Onun üzerine misâk alız ettiği hînde makām-ı kerîme bülûğudur ki, ittisâl-i şeref ve rif'attir. İmdi Hak

Teâlâ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) **buyurdu;** بَلَى **dedi. Eğer ervâh gayr-i bâliğa ola idi, onlardan bu cevap tasavvur olunmaz ve onlar üzerine bu hitâb tevcîh olunmaz idi.**

Şart-ı sânî "akıl"dır. Muhakkak imâmet mecnûn için mün'akıd olmaz; zîrâ • gayr-i muhâtabdır ve onun üzerine teklîf yoktur. Halbuki imâm mükelleftir. Onun rûhda i'tibârı budur ki, Allah Teâlâ'dan üzerine vârid olan şeyi taakkul eder. Ve bunun için "Belâ" dedi. Ve o onunla kâim olan bir sıfattır ki, inşâallâhü Teâlâ gelecek olan şeyde, bizim rûh için vezîr yaptığımız akıl ondan sâdır oldu.

Şart-ı sâlis "hürriyyet"tir. Muhakkak imâmet rakîk için mün'akıd olmaz. Ve beyânı budur ki, zîrâ imâmet imâmın evkâtının umûr-i halkta istiğrâkını iktizâ eder; ve bu abd için muvâfık olmaz. Çünkü onun seyyidi onun mâlikidir. İştiğâli ve tasarrufâtı ile onun üzerinde mühimmât-ı / halka nazarı kat' eder. Rûhdaki i'tibârı budur ki, hürriyyeti ondan eşedd ve ekmel olan bulunmaz. Zîrâ onun üzerinde Allah Teâlâ'dan gayri hiç bir kimsenin mülkü yoktur. Ve bu nasıl tasavvur olunur ki, o muhdesâtın evvelidir. Ve imâm mühimmât-ı halkta müstağraktır. Kezâlik rûh dahi mülkünün mühimmâtında müsteğraktır. Hak Teâlâ buyurur: يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (Enbiyâ, 21/20) **ya'nî "Gece gündüz tesbîh ederler, aslâ fütûr getirmezler."**

Şart-ı râbi' "zükûriyyet"tir. Muhakkak imâmet kadın için mün'akıd olmaz. Bundan men' eden şey budur ki, ekser-i hükûmâtta onun için mansıb-ı kazâ ve mansıb-ı şehâdet şer'an yoktur. Onun bu i'tibârı açıktır, nefsinde muhtâc-ı şerh değildir. Her ne kadar sıfât-ı kemâl ile muttasıf olsa dahi, nefsi imâm olmaktan men' eden şey budur ki, o kevnde hicâb-ı suver tahtındadır. Ve o bu imâmın kerîmesi ve halîlesidir; ve o mahall-i fücûr ve takvâdır. Ve illet iki hilâfette de berâberce müttehhiddir.

Ya'nî ulemâ ve müctehidîn hazarâtı imâmet için on şartın vücûdu lâzım olduğunu kütüb-i şer'iyyede beyân etmişlerdir ki, bunlardan altısı imâm olacak kimsenin yaratılışında mevcûd olmak lâzımdır. Zîrâ bunlar çalışmakla kazanılmaz. Bunlardan dördü sa'y ile kazanılır. Yaradılışta mevcûd olması lâzım gelen şartlar "bülûğ," "akıl," "hürriyyet" ve "erkeklik" ve "nesebi Kureyş kabîlesine muttasıl olmak"tır, ki bu neseb husûsunda ulemânın ihtilâfı vardır. Ba'zıları, bu neseb imâmetin şartından değildir, derler. Ve "sem' ve basar hâsselerinin selâmeti"dir. Ve sa'y ile mükteseb olan dört şart dahi "necdet" ve "ilim" ve "kifâyet" ve "vera"dır. Âtîde îzâh olunacağı üzere bu şerâitin onu da halîfe-i ilâhî olan rûhda mevcûddur. / Ve emîr-i hevâda bu şartların hiç birisi yoktur. Halîfe-i

ilâhî olan rûhun bu sıfatlarına biz gayrı teşrîk etmekten Allâh'a sığınırız. Zîrâ bu sıfatları mahalline isnâd etmemekle zulm etmiş oluruz; ve şirk zulm-i azîmdir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri buyurur: إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Lokmân, 31/13). İmdi biz rûhun cem' ettiği bu şerâitı kāri'in zihninde hiç bir ukde kalmayacak sûrette birer birer zikir ve beyân ederiz. Şöyleki: Birinci şart "bülûğ"dur. Zîrâ zâhirde henüz hadd-i bülûğa vâsıl olmayan bir çocuk için imâmet mün'akıd olmaz. Esbâbı ukūl-i selîme indinde vâzıh olmakla berâber kütüb-i şer'iyyede dahi tafsîl olunmuştur.

Ey kāri', Allah Teâlâ hazretleri senin basîretini ve dîde-i aklını nurlandırsın da bu beyânâtımızı iyi anla! Bülûğun rûhdaki i'tibârı âtîde îzâh olunacağı üzere emr-i şer'îdir, ya'nî rûhun bülûğu şer'an sâbittir. Ve bülûğ-i rûh onun ilâhiyyete ittisâlidir ki, bu ittisâl keyfiyyeti bizim yukarıdan beri rûh hakkında vâkı' olan beyânâtımız ile sâbit oldu. Ve bu husûsa işâreten Hz. Mevlânâ (ra) *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde buyururlar:

جامه ازتن جان زتن آگاه نیست دردما غش جز غم الله نیست

Tercüme: "Elbise tenden, can da tenden âgâh değildir; onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur."

Ve kezâ diğer bir beyitte de buyururlar:

اتصالی بی تکیف بی قیاس هست رب الناس را باجان ناس

Tercüme: "Rabbü'n-nâsın cân-ı nâsa bî-tekeyyüf ve bî-kıyâs bir ittisâli vardır."

Sûre-i A'râf'ta وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا (A'râf, 7/172) ya'nî "Vaktâki Hak Teâlâ Benî Âdem'in zahrından zürriyyetlerini ahz / etti; ve onları nefisleri üzerine şâhid edip: Ben sizin Rabb'iniz değil miyim? dedi; onlar da: "Evet, şâhid olduk" dediler" buyrulduğu üzere Hak Teâlâ ervâhdan mîsâk ahz ettiği hînde ervâh makām-ı kerîme, ya'nî ilâhiyyete, vâsıl idi ki, bu ittisâl ittisâl-i şeref ve rif'attir, yoksa iki şeyin birleşmesi kabîlinden değildir. Zîrâ mertebe-i ervâh vücûd-i hakîkînin libâs-ı gayriyyetle mertebe-i zuhûrudur. İmdi bu ahz-i mîsâk esnâsında Hak Teâlâ "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" buyurdu. Ervâh dahi "Evet!" deyip tasdîk ettiler. Eğer ervâh gayr-i bâliğ olsa idiler bu hitâba ehil olmazlar ve bu hitâbın ma'nâ-yı dakîkını idrâk edip "Evet" cevâbiyle tasdîk etmezler idi. Zîrâ rubûbiyyet, ancak vücûd-i hakîkînin libâs-i gayriyyetle zuhûruyla merbûbun vücûduna mevkūftur. Ervâh bunu idrâk ettikleri için vücûd-i hakîkînin Rab ve kendilerinin merbûb olduğunu bilip tasdîk ettiler. Bu idrâk ise eser-i bülûğdur.

İkinci şart "akıl"dır. Muhakkak imâmet mahrûm-ı akıl olan mecnûn

için mün'akıd olmaz; zîrâ o gayr-i muhâtabdır. Aklı olmayan kimseye bir şey söylenmez ve ona bir şey teklîf olunmaz. Halbuki imâm umûr-ı ibâdı tedvîr ile mükelleftir. Ve "akl"ın rûh hakkındaki i'tibârı budur ki, Allah Teâlâ cânibinden kendi üzerine vârid olan hitâbı taakkul eder; ve bu taakkulu sebebiyle hitâba cevâben "Evet!" dedi. Ve akıl rûh ile kâim olan bir sıfattır ki, inşâallâhü Teâlâ âtîde gelecek olan bir bahiste biz akıl rûhun vezîri olduğunu beyân ettik; ve aklı bu bahiste rûhun vezîri yaptık. Zîrâ akıl rûhdan sudûr etti. Ve aklın sûret-i taakkulu bülûğ hakkındaki şerhde îzâh olundu.

Üçüncü şart "hürriyyet"tir. Ve muhakkak imâmet "rakîk," ya'nî köle
235 için mün'akıd olmaz. / Bu hürriyyet zamânımızda beyne'n-nâs anlaşılan "hürriyyet" değildir; belki köleliktir ki, nesebe taalluk eder. Ve neseb ise kesbî değildir, halkîdir. Onun için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bunu şerâit-ı halkıyye meyânında ta'dâd buyurmuştur. Bu husûs bir çok suâl ve cevâbı tevlîd eder. Burada onların zikri tatvîli mûcib olacağından sarf-ı nazar olundu. İmdi köle için imâmetin adem-i cevâzının beyânı budur ki, imâm bilcümle evkātını umûr-ı halka hasr etmek îcâb eder. Halbuki bu, abd için mümkün değildir. Çünkü onun efendisi, onun mâlikidir. Ekser-i evkātta ona bir takım işler emr eder; ve köle evkātını bu işlere sarf etmek mecbûriyyetindedir. Binâenaleyh aynı zamanda umûr-ı halk ile meşğûl olamaz ve bi-hakkın vazîfesini îfâ edemez. "Hürriyyet"in rûh hakkındaki i'tibârı budur ki, hürriyyetçe rûhdan daha kavî ve mükemmel olan bir şey tasavvur olunmaz. Zîrâ onun üzerinde Hak Teâlâ'dan gayri hiç bir kimsenin tasarrufu yoktur; ve onun mâliki ancak Hak'tır. Zîrâ o muhdesâtın evvelidir. Ve vücûd-i hakîkî-i Hak ondan evvel libâs-ı gayriyyetle hiç bir mertebede zuhûr etmiş değildir. Binâenaleyh mâdûnu olan eşyâya nazaran ondan daha hür hiç bir şey yoktur. Ve imâm halkın umûrunda nasıl müstağrak ise, rûh dahi kendi mülkü olan cismin tedvîr-i umûrunda öylece müstağraktır. Tedbîrât ve tasarrufâtını cisim üzerinden bir an kat' etse mevt dediğimiz hâl hâsıl olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı kerîmde "Gece gündüz tesbîh ederler, aslâ fütûr getirmezler" (Enbiyâ, 21/20) buyurur. Bu onun delîl-i istiğrâkıdır.

Dördüncü şart "zükûriyyet," ya'nî "erkeklik"tir. Muhakkak imâmet kadın için mün'akıd olmaz. Kadını imâmetten men' eden şey budur ki, ekser-i hükûmetlerde şer'an ve kānûnen kadınlara hâkimlik mevki'i ve mansıb-ı şehâdet verilmemiştir. Zîrâ teşrîhan ve tıbben ve idâreten ve ahlâkan / kadınlara ricâlin tevdî'-i vazâifi o cem'iyyet-i beşeriyyenin tedrîcen inkırâzını mûcib olur. Bunun esbâb-ı maddiyyesi hakkında kābil-i hitâb olan ukūl-i selîme erbâbına izâhât-ı mücmele i'tâsına lüzûm görülür:

1. Kadınların bünyesi tevlîd-i velede muktezî teşekkülât dâiresinde mahlûktur. Binâenaleyh bu bünyeye harb ve darb gibi vazâif-i ricâl tahmîl olunamaz. Halkıyyete muhâlefetle tevdî' olunursa o vazîfeyi lâyıkıyla îfâ edemez. Hem vazîfe ve hem de bünye halel-dâr olur.

2. Kadın teşekkülât-ı bünyeviyyesi i'tibâriyle ilkāh-ı ricâli kabûl ve terbiye vazîfe-i tabîiyyesiyle muvazzaf; ve ba'del-ilkāh nutfe-i ricâli hüsn-i muhâfaza vazîfesiyle mükelleftir. Tıbben kadın gerek esnâ-yı hamlinde ve gerek vaz'-ı hamlden sonra nifâs hâlinde hastadır. Bu hastalığı esnâsında kendi vücûdunun avârızıyla meşğûl ve asabî olup hissiyyâtına hâkim değildir; muhâkemesinde selâmet yoktur. Bu müddet zarfında husûsât-ı zâtiyyesini bile îfâda ızhâr-ı acz eden bir kadının umûr-ı halk ile iştiğâli mümkün değildir. Husûsiyle merreten-ba'de-uhrâ bu hâl-i hamlin vukū'u vücûdunun kavâ'id-i tabîiyyesi iktizâsındandır.

3. Kadın ricâlden ziyâde tab'an âlâyişe ve tezeyyünât ile ızhâr-ı cemâle meyyâldir. Bu hâlin isbâtına hâcet yoktur. Zîrâ gerek târîhen ve gerek zamânımızda hissen meşhûddur. Bunun hilâfını iddiâ güneşi inkâr kabîlindendir. Ve kadınların bu meyilleri pek kavî ve şedîd olup zamânımızda "moda" denilen belâ-yı iktisâdî her memlekette bunun şâhididir. Ve bu hissi tatmîn için kâlâ-yı ismetini fedâ eden kadınlara her memlekette fevc fevc tesâdüf olunur. İmdi bu hisse galebe eden kadınlar istisnâdır; ve istisnâ ise kāide değildir. Binâenaleyh kadının umûr-i halk üzerinde bu hissi ile tasarrufâta kıyâmı idâreten câiz değildir. /

4. Tab'an âlâyişe ve tezeyyünât ile ızhâr-ı cemâle meyyâl olan kadınların vazîfe-i ricâle iştirâkleri ahlâkan muvâfık değildir. Çünkü ricâl ile ihtilâta sebeptir. Ve ihtilât esnâsında tarafeynin hissiyât-ı şehevâniyyelerine hâkim olabilmeleri nefisleri ölmüş ve mutmain olmuş bulunmalarına mütevakkıftır. Böyle bir nefis, insana yıllarca mücâhedât ve riyâzâttan sonra bile hâsıl olmaz. Gece gündüz arzû-yı nefsânîleri arkasında koşan insanlarda böyle bir hâlin tasavvuru mümkün müdür? Kadında ızhâr-ı cemâl ve işve ve naz ve edâ meyli bulundukça hangi bir erkek ona karşı metânetini muhâfaza edebilir? Ve her hangi bir kadın, hilkatinde merkûz olan bu hissi ile makām-ı riyâsette bulunursa, Rus ve İngiliz melikeleri Katerina ve Viktorya'nın târihlerde mazbût olan ahvâlini temsîl edecekleri derkârdır. Ve zamânımızda fuhşiyyâtın her memlekette tekessürüne sebeb-i yegâne kesret-i ihtilâttır. Esbâb-ı sâire onun tahtında müstetir teferruâttır.

İmdi bu esâsâta zamânımızın zen-perest erkekleri ve ricâl-perest kadınları bir takım safsatalar ile i'tirâz edebilirler. Fakat bizim sözümüz erbâb-ı insâfa ve ukūl-i selîme ashâbınadır. Hayvâniyyet duygularının üstüne yaldızlı perdeler çekmek isteyenlere değildir.

S U Â L : Hz. Şeyh-i Ekber bu kitapta kadınlar için imâmet mün'akıd olmayacağını buyuruyor. Halbuki *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Süleymânî**'de Süleyman (as) ile Yemen melikesi Belkıs'ın kıssasında siyâset-i hükûmete vukûfta Belkıs'ın ricâl üzerine tefevvukunu beyân etmiştir. Bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de de zikr olunduğuna göre kadın için imâmetin in'ikādı sahîh olmak lâzım gelmez mi?

/ C E V A P : Evvelen bu kitapda cenâb-ı Şeyh (ra) tedbîr-i mülk hakkındaki kavâid-i umûmiyyeyi tavzîh ve binâenaleyh kāide-i umûmiyye olarak kadın için imâmetin mün'akıd olmayacağını beyân buyuruyorlar. *Fusûsu'l-Hikem*'deki beyânları ise bu kāide-i umûmiyyenin istisnâsıdır; ve istisnâ ise kavâid-i umûmiyye arasında zikr edilmez. Sâniyen Süleyman (as)ın Yemen melikesini da'veti ve imâmeti nefs-i nübüvvet-penâhîlerine hasrı ve kıssanın Kur'ân-ı Kerîm'de zikri, sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf olsa bile, indallahda kadın için imâmet mün'akıd olmayacağına delîldir. Böyle olunca Hz. Şeyh-i Ekber'in beyânât-ı aliyyelerinde tenâkuz yoktur.

İmdi kadının hükûmet-i zâhiriyyede imâm olamamasının vücûd-i insânîdeki i'tibârı açıktır; ve hadd-i zâtında muhtâc-ı îzâh değildir. Ve o da nefs-i insânîdir. Ve nefs-i insânî her ne kadar sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf olsa dahi vücûd-i insânîde imâm ve hâkim olamaz. Onu imâmetten men' eden şey budur ki, nefis dediğimiz kuvvet âlem-i kevnde sûretlerin perdesi altına gizlenmiştir. Bir sûrete taalluk etmeksizin onu görmek mümkün değildir. Ve nefis imâm olan rûhun kerîmesi ve halîlesidir ki, bâlâdaki şerhlerde îzâh olunduğu üzere, o mahall-i fücûr ve takvâdır. Ya'nî ona isti'dâd-ı ezeliyyesine göre fücûr ve takvâ cinsinden olan şeyler ilhâm olunur. Ve bu illet-i ünûset hem zâhirî ve hem de bâtınî hilâfette müttehiden mevcûddur.

Şart-ı hâmis "neseb"dir. Onun i'tibârı makāmât-ı muhammeddiyyeye duhûldür. Ve o evvelliyyet ve âhiriyyeti hasr eden devre-i sâniyye-i ilâhiyyedir ki, "âhir" olarak ba's olundu. Ve (Sav) Efendimiz'e: "Ne vakitten beri nebîsin?" denildi. (Sav) Efendimiz "Âdem su ile toprak arasında iken nebî idim" buyurdular. İmdi Âdem'den olan devre Îsâ (as) hakkında müntehî oldu. Ve Hak Teâlâ kitâbında onu böyle yaptı. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ آدَمَ (Âl-i İmrân, 3/59) **ya'nî "Mesel-i Îsâ indallâhda Âdem'in meseli gibidir." İmdi başladığı şeyi misliyle hatm etti. Ve küll-i muhammediyye-i muhîta üzerine hâkim olan devre-i sâniyye cevâmi'u'l-kelime muhtass oldu. Ve o şarktan garba olan bir dev-**
240 **redir. İmdi / Muhammed (aleyhi ve âlihi's-selâm) nasıl ki kâffeye irsâl olundu ise, rûh dahi öylece kâffe-i bedene irsâl olundu. Ve bunda bir**

sırr-ı acîb vardır ki, bizi onu bu kitabın gayrisinde zikr ettik. İmdi bu, rûha nesebin fâidesidir. Şart-ı sâdis "hasse-i sem' ve basarın selâmeti"-dir. Zîrâ a'mâ ve asamın olan kimse kendi nefsini tedbîrden âcizdir; başkasını nasıl tedbîr eder? Rûhun i'tibârı onun Hak ile simâ'ı ve Hak ile nazarıdır. Binâenaleyh âfetten mukaddes ve münezzehtir. (Sav) Efendimiz Rabb'inden muhbiran buyurur: "Ben ona muhabbet edinceye kadar abdim nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki Ben onu severim. Onun sem'i Ben olurum ki, Benim ile işitir; ve onun basarı olurum ki, Benim ile görür." Burada kendinden bahs olunan bir sır vardır. İmdi o da böyle oldu. Binâenaleyh sem'i ve basarı Hak olan kimse, nasıl kendi nefsini ve onun gayrini tedbîr etmez!

Beşinci şart "neseb"dir. Bâlâda zikr olunduğu üzere hilâfet-i zâhirede şart-ı nesebin vücûdunda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Hilâfet-i bâtınede cenâb-ı Şeyh (ra) hazretleri bu şartı sâbit kılıp buyururlar ki: Nesebin rûh hakkındaki i'tibârı onun makāmât-ı muhammediyyeye duhûlüdür. Ve o makāmât-ı muhammeddiyye evveliyyet ve âhiriyyeti hasr eden devre-i sâniyye-i ilâhiyyedir.

Ma'lûm olsun ki, zât-ı ahadiyyenin vahdet ve vâhidiyyet mertebelerine tenezzülünde gayriyyet i'tibârı yoktur. Rûh-i küllî mertebesine tenezzülü libâs-ı gayriyyetle zuhûr mertebesidir. Binâenaleyh ulûhiyyet mertebesi olan mertebe-i vahdetten vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın hakîkat-ı insâniyye ve suver-i ilmiyye mertebesi olan mertebe-i vâhidiyyete tenezzülü ilâhiyyetin devre-i ûlâsı; ve rûh-i küllî mertebesine tenezzülü dahi devre-i sâniyyesidir. Ve bu merâtib-i tenezzülât fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde tafsîlen / beyân edilmiştir. İmdi rûh-i küllî mertebesi, mertebe-i vahdetten ibâret olan hakîkat-ı muhammediyyenin tavr-ı isneyniyyet ile zuhûrundan ibâret olup cemî'-i keserâtın mebde'i ve evvelidir. Ve kendi hakîkatini hâmil olan taayyün-i Muhammedî (sav) âlem-i kevnde en sonra ba's olunup nübüvveti hatm etmiştir. Binâenaleyh o devre-i sâniyye-i ilâhiyye evveliyyeti hasr ettiği gibi, âhiriyyeti dahi hasr etmiştir. Nitekim (Sav) Efendimiz'e "Ne vakitten beri nebîsin?" denildikte, saâdetle cevap verip, "Âdem su ile çamur arasında iken nebî idim" buyurdular. Ve rûh-i küllî mertebesindeki nübüvvetlerine işâret eylediler. Ve âlem-i kevnde zuhûr eden insân-ı kâmillerin taayyün-i nesebîlerinde üç devre vardır:

Birincisi devre-i Âdem'dir ki, Âdem (as)'ın zuhûru kendisi gibi âdemden değildir. Bilâ-eb ve ümm mahlûktur. Bu devre İsâ (as)'a kadar gider ve orada nihâyet bulur. Zîrâ İsâ (as)'ın zuhûr-i nesebîsi başkadır. Ümm cihetinden unsurî ve eb cihetinden rûhîdir. Binâenaleyh bilâ-eb-i unsurî mahlûktur. Ve bunu Hak Teâlâ kitâb-ı kevnde, ya'nî Kur'ân-i fiilîde böyle

yaptı. Nitekim Kur'ân-ı kavlisinde buyurur: اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ (Âl-i İmrân, 3/59) ya'nî "Devre-i taayyün ve zuhûr-i nesebîsi husûsunda Îsâ (as) indallahda Âdem'in mislidir." Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri hilkat-i Âdem'e nasıl bir tarz-ı müstesnâ ile başladı ise, Îsâ (as)'ın hilkatinde dahi bir tarz-ı istisnâ irâesiyle öylece o devreyi hatm eyledi. İşte ikinci devre dahi budur.

Üçüncü devre (Sav) Efendimizin taayyün-i âlîlerinin tarz-ı zuhûrudur. Bu da onların kavâid-i tabîiyye-i kevniyye üzere eb ve ümden tevellüdleridir. Ve taayyün-i şerîflerinin bu vech ile zuhûru onların kemâl-i i'tidâli hâiz olmalarından nâşîdir. Zîrâ kâidede i'tidâl vardır; / ve istisnâda i'tidâl yoktur. Ve bâlâda zikr olunan devre-i sâniyye-i ilâhiyye küll-i muhammediyye-i muhîta üzerine hâkim olup her biri bir "kelime" olan hakâyık-ı enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ı cem'a tahsîs kılındı. Ya'nî hakîkat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdet üzerine devre-i sâniyye-i ilâhiyyet olan ve cemî'-i ervâhı muhît bulunan rûh-i küllî-i muhammedî hâkimdir. Zîrâ rûh-i küllî-i muhammedî ma'nâ olan mertebe-i vahdetin sûretidir. Ve sûret ma'nâ üzerinde hâkimdir; çünkü sûretsiz ma'nânın zuhûru yoktur; ve ma'nâ sûret olmadıkça görünmez. İşte bu devre-i sâniyye-i ilâhiyye şarktan garbe olan bir devredir. Ya'nî ba's-i muhammedîden sonra cemî'-i şerâyi'in ahkâmı merfû'dur. Çünkü ondan sonra şarktan garbe kadar gelen sekene-i arz ahkâm-ı kur'âniyyeye muhâtab olmak isti'dâdını hâizdir. El-yevm ehl-i garbın ahkâmına tevessül ettiklerini iddiâ eyledikleri şerîat-i îseviyye yoktur. Çünkü onlar şerîat-i îseviyye ahkâmına ittibâ' isti'dâdında değildirler. Her ne kadar onlar kavlen Kur'ân'ı inkâr ederler ise de, fiilen farkına varmaksızın onun ahkâmına riâyet ederler. Bu hâlin burada bir kaç delîlini zikr etmek münâsibdir:

1. Şerîat-i îseviyyede birisi yanağına bir tokat vursa, diğer yanağını çevirmek lâzımdır. Şerîat-i muhammediyyede فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ (Bakara, 2/194) ya'nî "Size tecâvüz eden kimseye, size tecâvüz olunan şeyin misliyle tecâvüz edin!" buyrulmuş olduğundan kısâs ve mukâbele vardır. Ehl-i garbın hiç birisi yediği tokat mukâbilinde diğer yanağını çeviremez, belki derhâl mukâbele eder; ve hattâ ağır bir söz mukâbilinde düello teklîf eder.

2. Şerîat-i îseviyyede hükümdâra vergisini kendi eliyle mütevâzıâne götürmek lâzım. Halbuki hükümdarlarına karşı tevâzu' şöyle dursun, ehl-i garb onların tahakkümlerine tahammül edemediler de tâc ve tahtlarını alt-üst ettiler. Haksızlığa ve münkerâta karşı kıyâm şerîat-ı muhammeddiyye iktizâsındandır. / Zîrâ hadîs-i şerîfte "Sizden biriniz bir

münker görürse eli ile ve muktedir değilse dili ile men' etsin. Ve eğer buna da muktedir değil ise kalbiyle buğz etsin" buyrulur.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de قُلْ سِيرُوا فِي الأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ (Ankebût, 29/20) ya'nî "Yeryüzünde geziniz, keyfiyyet-i halka nasıl başladı, nazar ediniz!" buyrulur ki, bu tavsiye arzın ve nebâtât ve hayvânâtın ve insanların keyfiyyet-i hilkatlerini tedkîke teşvîktir. Binâenaleyh ehl-i garb sath-ı arzı bucak bucak dolaşıp tabakât ve müstehâsât ilimlerini vücûda getirdiler; ve fiilen bu teşvîk dâiresinde amel ettiler; zîrâ isti'dâdları budur, başka türlü hareket edemezler.

4. Ehl-i garb birisinin odasına gireceği vakit kapıyı vurup duhûle izin taleb ederler. Ve onlar kavlen inkâr ettikleri Kur'ân-ı Kerîm'in şu يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا (Nûr, 24/27) ya'nî "Ey mü'minler, ehlinden izin almadıkça ve selâm vermedikçe, kendi hânenizden gayri kimsenin hânesine girmeyiniz!" âyet-i kerîmesinin hükmüne riâyet ederler. Zîrâ isti'dâdları budur, başka türlü yapamazlar.

5. Ehl-i garb Kur'ân-ı Kerîm'in taaddüd-i zevcât hakkındaki müsâadesini kabîh görüp inkâr ederler. Halbuki fiilen, gayr-i meşrû' olarak müteaddid metresler tasarruf ederler. Ve bu hâle olan inhimâkleri o kadar zâhirdir ki, kavânîn-i dâhiliyyelerine, "veled-i tabîî" ta'bîr ettikleri, veled-i zinâları hakkında ahkâm vaz'ına mecbûr olmuşlardır.

6. Nisâya ve ıtriyyâta meyilleri pek şiddetlidir. Bu ise nisbet-i kevniyye-i muhammediyyedir ki, âsârı ümmetinde de zâhirdir. Zîrâ (Sav) Efendimiz حبب الى من دنياكم ثلث النساء و الطيب وجعلت قرة عينى فى الصلاة ya'nî "Bana sizin dünyânızdan üç şey sevdirildi ki, nisâ' ve güzel kokulardır; ve benim kurret-i aynım namazda kılındı" buyururlar. İşte salât hâriç olmak üzere ehl-i garb bu nisbet-i kevniyye-i muhammediyyenin ikisine şiddetle mütemâyildirler. Zîrâ kendileri ümmet-i Muhammed'den olmak isti'dâdındadırlar, başka türlü yapamazlar.

Velhâsıl ehl-i garbın kavlen inkâr ve fiilen icrâ ettikleri şerîat-i muhammediyye ahkâmını birer birer ta'dâd etmek lâzım gelse müstakıl bir kitap olur. Bu kadarı ehl-i insâfa nümûne olarak irâe olundu. Ve bu nümûneler ile anlaşıldı ki, şerîat-i muhammediyye şarktan garbe kadar olan bir devredir. Ve âhir zamanda zuhûr edecek olan Mehdî (as)'ın te'sîriyle ehl-i garbın kavlen ve fiilen ahkâm-ı kur'âniyyeyi kabulleri me'mûl-i kavîdir.

İşte Muhammed (as) nasıl ki kâffeye irsâl olundu ise, rûh dahi öylece kâffeye irsâl olundu. Ve bunda acîb bir sır vardır ki, biz onu bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabının gayrı olan âsârımızda zikr ettik. Ya'nî bu sırr-ı acîb

makāmât-ı muhammediyyeye dâhil ve vâris-i muhammedî olmakla âlem-i kevnde hilâfet-i bâtıneyi hâiz olan zâtın âlem-i kevnin kâffesinde mutasarrıf olmasıdır. Ve bu zât-ı şerîf her asırda vâhid olup tasarruf-i ma'nevî sâhibidir. Ba'zan bu zât tasarruf-i sûrî ve ma'nevî sâhibi olur. Nitekim âhir zamanda zuhûru haber verilen Mehdi (as) hilâfet-i zâhire ve bâtıneyi hâiz olur. Ve kezâ rûh dahi bedende vâhiddir; bedenin zâhirinde ve bâtınında tasarruf eder. İşte bu zikr ettiğimiz şey rûha nisbetin fâidesidir.

Altıncı şart "hasse-i sem' ve basarın selâmeti"dir. Zîrâ gözü görmeyen ve kulakları işitmeyen kimse kendi nefsini idâreden âcizdir; başkalarını nasıl idâre edebilir? Rûhun bundaki i'tibârı, onun Hak ile işitmesi ve
245 Hak ile görmesidir. Ve Hak ile işiten / rûhun sem'i ve basarı elbette âfâttan mukaddes ve münezzeh olur. Ve bunun delîli (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden muhbiran beyân buyurduğu hadîs-i kudsîsidir. O da budur: "Ben onu sevinceye kadar kulum nâfile ile bana takarrub eder. Ben onu sevdiğim vakitte de onun sem'i olurum, Benim ile işitir; ve basarı olurum, Benim ile görür." İmdi buna ıstılâh-ı muhakkıkînde "kurb-i nevâfil" derler ki, "makâm-ı cem'" demektir. Ve bu makamda abd Hakk'a âlet olur. Ve bu makāmın fevkı "kurb-i ferâiz"dir ki, ona da "makām-ı cem'u'l-cem'" derler; "bakā-billâh" demektir. Bu makamda da Hak abde âlet olur. Burada kendinden bahs olunan bir sır vardır. O da budur ki, mâdemki vücûd-i izâfî-i abd mertebe-i kesâfette bulunduğu halde, Hak onun sem'i ve basarı olmakla Hakk'a âlet oluyor, elbette kesâfetten ârî olan rûh böyle olmağa elyaktır. Ve o mebde-i halkından beri böyle oldu. Binâenaleyh sem'i ve basarı Hak olan kimse, elbet kendi nefsini ve kendi nefsinden gayrılarını tedbîre muktedir ve hilâfete elyak olur.

Yedinci ve sekizinci şart "necdet" ve "kifâyet"tir. Ve bunlar ervâhın sıfatlarındandır. Görmez misin, Allah Teâlâ ibâdının nusretini irâde ettiği vakit onlara melâikesiyle imdâd eder ve onları onunla te'yîd eyler. Nitekim Hak Teâlâ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ (Enfâl, 8/9) **ya'nî "Muhakkak ben size bin melek ile peyderpey imdâd ediciyim" buyurdu. Ve yine buyurur:** وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ (Mücâdele, 58/22) **ya'nî "Onları kendi cânibinden bir rûh ile te'yîd eyler."**

Dokuzuncu şart "ilim"dir. Ve bu esmânın kâffesini ta'lîm ettiği hînde Âdem (as) hakkında zâhir oldu. İmdi biz onun zikrine muhtaç değiliz.

Onuncu şart "vera'"dır ve onun menba'ıdır; ve onun merci'i onadır. Zîrâ şerîat onun ridâsı ve hakîkat izârıdır. Ve şerâit bu halîfe hakkında müstekmil oldu ve onun hilâfeti sahîh oldu; ve imâmeti de mün'akıd oldu.

Hz. Şeyh (ra) hilâfetin halkî olan altı şartını bâlâda beyân buyurduktan sonra, kesbî olan dört şartını beyâna şurû' buyururlar. Bu kesbî olan yedinci şart "necdet" ve sekizinci şart "kifâyet"tir. "Necdet" aslâ korkmaksızın şecâat ve kuvvet-i kalb ve ikdâm ve sebât demektir. Halîfenin emr-i idârede bu sıfatta bulunması lâzımdır. Ve bu sıfat bulunmazsa çarh-ı idâre zaîf döner ve âkıbet muhtell olur. Ve bu sıfat kesbîdir. Zîrâ mümârese ile kuvvet bulur. Meselâ seyâhat-i bahriyyeye alışmamış olan kimse korkar. Fakat mümârese ile bu korku zâil olur. Ve kezâ hiç harp görmemiş olan bir kimse son derece korkar; fakat i'tiyâd ile alışır. Korku zâil olup yerine şecâat kāim olur.

/ Sekizinci şart "kifâyet"tir. Bu da kudret-i idâredir ki, mümârese ile hâsıl olan bir sıfattır. Emr-i idârede mübtedî olan bir kimsede bittabi' kifâyet olmaz. İşte bu iki sıfat ervâhın sıfat-ı ezelliyyesindendir. Rûhun necdet ve kifâyetine delîl istersen, nazar et ki, Allah Teâlâ mü'min kullarına küffâr ile harb esnâsında sıkıldıklarında onlara yardım etmeği murâd ettiği vakit, ervâh-ı latîfe olan melâikesiyle imdâd eder. Ve bu imdâd keyfiyyetini Kur'ân-ı Kerîm'de "Muhakkak ben size bin melek ile peyderpey imdâd ediciyim" (Enfâl, 8/9) ve "Onları kendi cânibinden bir rûh ile te'yîd eder" (Mücâdele, 58/22) buyurdu. Zîrâ ervâh-ı latîfe bir sûrette mütemessil oldukları vakit, onların o sûretleri, cismânîlerin sûreti gibi hark ve iltiyâm kabûl etmez. Binâenaleyh onlarda havf-i mevt yoktur; bittabi' şecî' olurlar. Ve me'mûr oldukları işte kifâyetleri vardır. Zîrâ irâdeleri ve kuvvetleri Hakk'ın irâde ve kuvvetidir. Ve kendi irâdeleri olmadığından Hak Teâlâ onlar hakkında لايَعْصُونَ اللّٰهَ ما اَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'nî "Allah Teâlâ'nın emr ettiği şeye isyân ve muhâlefet etmezler" buyurmuştur. Beşerde irâde olduğundan onlardan emr-i Hakk'a muhâlefet sâdır olur. Binâenaleyh onlar hakkında tedbîr-i umûrda kifâyet ve adem-i kifâyet mevzû'-i bahs olabilir.

Dokuzuncu şart "ilim"dir. Ve ilim sıfat-ı Âdemî'den olup kesbîdir. Ve bu sıfat, esmânın kâffesini ta'lîm ettiği hînde, ibtidâ Âdem (as)da zâhir oldu. Binâenaleyh efrâd-ı âdemînin her birinin rûhunda bu sıfat hilkaten mevcûddur. Fakat âlem-i taayyünde rûhunda merkûz olan bu sıfatın incilâsı için sa'y lâzımdır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri لَيْسَ لِلاِنْسانِ اِلاّ ما سَعى (Necm, 53/39) buyurur. Ve bu sıfatın vücûdu insanda zâhir ve bâhir bulunduğu için onun tafsîlen beyânına hâcet yoktur.

/ Onuncu şart "vera'"dır. "Veri'" (râ'nın kesriyle) "müttakî" demektir. Hak Teâlâ'nın haram kıldığı şeylerden ictinâb ve hürmetinde şübhe edilen şeylerden ihtirâzdan kinâyedir. Ve "vera'" ve "ittikā" halîfenin menba'-i feyzidir. Ve halîfenin cemî'-i umûrunda mürâcaat edeceği makām

vera' ve takvâdır. Zîrâ şeriat halîfenin ridâsıdır; ve onun uyûb-i beşerîsini örter; ve üstüne giydiği libâstır. Ve hakîkat onun gömleğidir ki, ridâsının altındadır. Ve bu izâr-ı hakîkat, beşeriyyete hâs olan ayb-ı isneyniyyeti setr eder. İşte halîfe hakkında muktezî bulunan on şartın ta'dâd ve îzâhı tamam oldu. Bu şerâitı hâiz olan zâtın hilâfeti sahîh ve imâmeti de mün'akıd olur.

Ve biz ikisinin arasında, kendisi için hurûb ve fiten vâkı' olan sebebin zikrine rücû' ederiz. İmdi ben derim ki, bunda sebep, bu mülk-i insânî üzerinde taleb-i riyâsettir. Binâenaleyh ikisinden birinin onun üzerinde riyâseti sâbit olduğu vakit, onun necâtında ve ikâmesinde sa'y eder ve ona karâbetini himâye eder ve âlâmâtını i'lâ eyler. Ve onu kendisi için tahayyül eylediği veyâ bildiği şey hasebi üzere dâreynde onun helâkini mûcib olan esbâbdan men' eder. Ve bil ki, her bir emr-i mühlikten onun sebeb-i necâtı hâriçten bir dâînin emrine onun tâatıdır ki, ona "şer'" denir. Rûh onu âriftir. Zîrâ o onun cinsindendir. Ve hevâ câhildir. İmdi hevâ onun için necâtı kendi hayyizinde tahayyül eder. Halbuki rûh muhakkak necât kendi hayyizinde olduğunu bilir. Binâenaleyh hilâf neş'et eder ve şetât vâkı' olur. Ve buna da'vet eden iki emîrin hakîkati muhteliftir. İmdi vaktâki dâî hâriçten gelir, bu emrin netîcesine nazaran kendisi için iki netice bulur: Birisi helâk ve diğeri necâttır. Binâenaleyh onlardan her biri, hikmet-i ilâhiyyenin ve onun hakîkatinin iktizâ ettiği
250 **şey hasebi üzere, sebîl-i necâtı taleb etti / ve helekâttan ictinâb eyledi. Ve eğer her biri terk ve i'tizâr etmiş ise, onların hüccetten bir hücceti vardır. Lâkin ismi Celîl olan Hak Teâlâ "İşlediğinden suâl olunmaz, onlar suâl olunurlar"** (Enbiyâ, 21/23) **ve "Bunlar cennete mahsûstur, ve mübâlâtım yoktur. Ve bunlar cehenneme mahsûstur ve mübâlâtım yoktur. Ve kalem kurudu" buyurduğu vech ile onları hüccet-i bâliğasıyla fasl ve hasm eder.**

Ya'nî biz rûhun vezîri olan "akıl" ile "emîr-i hevâ" arasında, ne sebepten nâşî harbler ve fitneler vâkı' olduğunun zikrine rücû' ederiz. İmdi ben derim ki, bu kavgaların ve fitnelerin sebebi bu mülk-i insânî üzerinde taleb-i riyâsettir. Binâenaleyh akıl ve hevâdan birinin mülk-i insânî üzerinde riyâseti ve tahakkümü sâbit olduğu vakit, onun necâtına ve onu bulunduğu hâl içinde kāim kılmağa ve kendisinin ona yakınlığını ve taallukunu himâye ve hıfz eder. Ve riyâsetinin ve tahakkümünün alâmetlerini ve nişanlarını i'lâ eder. Ve o alâmetleri gören kimse bilir ki, bu insan üzerinde akıl ve hevâdan birisi gâlibdir. Ve hevâ kendisi için tahayyül eylediği ve akıl dahi yakînen bildiği şey hasebi üzere, o mülk-i insânîyi dünyâda ve âhirette onun helâkini mûcib olan esbâbdan men'

eder. Meselâ hevâ tahayyül eder ki, şerîat nizâm-ı âlem içindir. Binâenaleyh muvâzene-i akliyye haleldâr olmamak şartıyla şarâb içmekte ve bilâ-cebr zinâ gibi huzûzât-ı hayvâniyyeyi îfâ etmekte beis yoktur. Ve kezâ oruç nefsin serkeşliğini kesr edip hukūk-ı halka tecâvüzünü men' etmek üzere onu zaîf kılmak içindir. Hukūk-ı halka riâyet ettikten ve nefsi terbiye eyledikten sonra savm ile nefsi ta'zîb etmekte ma'nâ yoktur. İşte hevânın buna makıys bin türlü tahayyülâtı vardır ki, mülk-i insânînin necâtı bunlar ile olabileceğini tahayyül eder. Bunlar onun hakîkate muhâlif olan hayâlâtıdır. Ve mûcib-i helâk olacağını zann ve tahayyül eylediği bu esbâbdan onu men' eder. Fakat hakîkat-i umûru bilen akıl der ki, şerîat yalnız nizâm-ı âlem / için değildir. Belki dünyâda ve âhirette helâktan necâta sebeptir. Dünyâda sebeb-i necâttır. Çünkü şerîat dâiresinde nefse huzûzât-ı hayvâniyyesi bir had ve kayıd dâiresinde verilir. Sû'-i isti'mâl derecesini bulup nefis helâk olmaz. Zîrâ hayvana fazla alef verilse çatlayıp helâk olur. Ve âhirette sebeb-i necâttır. Çünkü zâhir-i âlemde teklîf-i ilâhî bâtında tekvîn içindir. Ahkâm-ı şerîate ittibâ' ile amel-i sâlih işleyen kimselerin bu amelleri âlem-i âhiretin teşekkülât-ı bünyeviyyesi iktizâsınca suver-i cemîlede zâhir olur. Ve sâlihler bu suver-i cemîle ile mütena'im ve mütezevvık olurlar. Ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ve evliyâ (kaddesallâhü esrârahum) hazarâtı her türlü mesâvîye meyilden mutmain olan nefisleriyle ahkâm-ı şeriate son derece riâyet ettiler. Ve takvâ zâd-ı âhiretin hayırlısıdır. İşte aklın dahi buna makıys bir çok ma'lûmâtı vardır ki, mülk-i insânînin necâtı bunlar ile olabileceğini yakînen bilir. Ve bu esbâb-ı helâkten onu men' eder.

Ve bil ki, her bir emr-i mühlikten mülk-i insânînin sebeb-i necâtı kendisinin hâriçten bir dâînin emrine onun itâat etmesidir ki, o dâînin emrine de "şer'" denir. Rûh bunu âriftir. Çünkü o şer' rûhun cinsindendir. Zîrâ şer'in doğrudan doğruya masdarı Hak'tır. Ve bâlâdaki şerhlerde îzâh edilmiş olduğu üzere rûhun dahi masdarı doğrudan doğruya Hak'tır. Gerçi hakîkatte hevâ dahi Hak'tan sâdır ise de onun sudûru doğrudan doğruya değildir; arada bir çok vesâit vardır. Binâenaleyh hevâ hicâb-ı vesâit arkasında bulunduğu cihetle şer' cinsinden olmadığı için câhildir. İmdi hevâ mülk-i insânî için necât kendi hayyizinde olduğunu tahayyül eder ve öyle zanneder. Halbuki rûh muhakkak necât kendi hayyizinde olduğunu yakînen bilir. Böyle olunca akıl ile hevâ arasında ihtilâf zuhûr eder ve tefrika vâkı' olur. Ve necâta da'vet eden iki emîrin, ya'nî akıl ile hevânın hakîkatleri muhteliftir. İmdi dâî hâriçten geldiği vakit, bu emr-i da'vetin netîcesine nazaran kendisi için iki netîce bulur: Birisi helâk ve diğeri necâttır.

Ma'lûm olsun ki, emr-i ilâhî ikidir: Birisi emr-i irâdî, diğeri emr-i tek-

lîfîdir. Emr-i irâdî, abdin ayn-ı sâbitesinin isti'dâd ve kābiliyyetine göre saâdet ve şekāveti hakkında Hakk'ın irâdesidir. Bu cihet sırr-ı kadere taalluk eder. Ve emr-i teklîfî Nebî (as)ın cânib-i Hak'tan getirdiği şerîattır ki, berây-ı hüccet saîde ve şakîye ale's-seviyye teblîğ olunur. Muhâlefet edenler emr-i teklîfîye muhâlefet ve emr-i irâdîye muvâfakat etmiş olurlar. Hîn-i da'vette kendilerine fütûr gelmemek için sırr-ı kader enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'dan mestûrdur. Onlar da'vetlerinin netîcesine nazar ederler. Ve muhâlefet edenlerin meâli helâke ve muvâfakat edenlerin meâli de necâta olduğunu görürler. Zîrâ emr-i irâdî mûcibince meâlleri helâke olanlar, da'vet edildikçe Ebû Cehil gibi şekāveti artar. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm) bu hususta etibbâya benzerler. Tabîb meâli helâke olan bir marîzı tedâvî ettikçe marazı teşeddüd eder. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Ya'kūbî**'dedir. İşte bu hakîkate binâen akıl ve hevâdan her biri hikmet-i ilâhiyyenin ve kendilerinin hakîkatlerinin iktizâ ettiği şey hasebi üzere tarîk-ı necâtı taleb etti; ve helekâttan ictinâb eyledi. Ve hiç şübhe yok ki saîdin helâki şekāvette ve necâtı saâdettedir. Ve şakînin helâki dahi saâdette ve necâtı şekāvettedir. Ve aklın hayyizinde saâdet ve hevânın hayyizinde şekāvet vardır. Vehleten garîb görünen bu hükmün hakîkatini cenâb-ı Şeyh (ra) biraz aşağıda îzâh buyururlar.

İmdi akıl ve hevâdan her biri diğerinin meslekini terk ve kendi meslekinde i'tizâr etmiş ise, onların hüccetten bir hücceti vardır ki, o hüccetler de ayn-ı sâbitelerinin isti'dâd ve kābiliyyetidir. Ve Hak Teâlâ hazretleri a'yân-ı sâbiteye kendi kābiliyyât ve isti'dâdâtına göre ifâza-i vücûd eyledi. / Onlara kendi tavır ve mesleklerinde cebr etmedi. Lisân-ı isti'dâdlarıyla ne istemiş iseler onu ihsân eyledi. Binâenaleyh Celîlü'l-ism olan Hak Teâlâ'ya "Niçin ifâza-i vücûd eyledin ve niçin istediklerini ihsân ettin?" diye suâl olunmaz. Belki lisân-ı isti'dâd ile saâdeti bırakıp şekāveti taleb etmiş olanlara suâl teveccüh eder. İşte bu hakîkate mebnî Hak Teâlâ لا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ve "Bunlar cennet içindir; ve mübâlâtım yoktur. Ve bunlar cehennem içindir ve, mübâlâtım yoktur" buyurur. Vaktâki âlem-i âhirette Hak Teâlâ herkesin ayn-ı sâbitesini kendisine keşf eder, o kimse görür ki, saîd ise saâdeti kendindir; ve şakî ise şekāveti yine kendindir. İşte bu a'yân-ı sâbitenin keşfî Hakk'ın hüccet-i bâliğasıdır ki, onların terklerini ve i'tirâzlarını bu hüccet ile fasl ve hasm eder.

İmdi biz deriz ki, muhakkak rûhun hakîkati nûrdur ve hevânın hakîkati nârdır. Ve onlardan her biri kendi vücûdunda min-vücûhin tena'um eder. Zîrâ o, onun sıfat-ı nefsiyyesidir. Ve yoksa eğer kendisi hakî-

katinin nâr olduğunu teyakkun etse, onunla muazzeb olur. Ve muhakkak fâil, eğer onda necât tahakkuk etse bile, vücûd-i nûrun mahalline firâr talebi için buna kādirdir; lâkin bunu câhil kıldı. İmdi her biri kendi makāmına da'vet etti. Binâenaleyh nâr nâr ile muazzeb olmaz. Belki nâr nûr ile müteazzeb olur. Nitekim necâset böceği gül kokusuyla mutazarrır olur. İmdi nûr ile müteazzeb olduğu vakit, bu mülk-i insânînin dahi kezâlik nûr ile müteazzeb olduğunu tahayyül eder. Böyle olunca o, ebeden nurdan hurûcu taleb eder. Ve onu ondan hurûca müeddî olan ef'âl ile ondan men' eder. Ve o da şehevâttır ki, nâr onunla örtülmüştür. / Kim 255
ki onlara vârid oldu, muhakkak nâra vürûd etti. Ve nûrdan ibâret olan rûh dahi kezâlik bunun mislini taleb eder. İmdi onlardan her biri bu mülk-i insânînin esbâb-ı mûsılesinde kendi hizbine nazar eder. Binâenaleyh onun üzerine onları mutasarrıf kılar. Ve ona onlar ile hîle eder. Ve ikisinin indinde onun tahallî ettiği ve yâhut bu vasfın sâhibi için mülk olan bir vasıf ile ittisâf eylediği sâbit oldukda, onun üzerine müstevlî olur. Böyle olunca fiten ve hurûb vâkı' olur. Ve onlardan her biri kendi nefsine nazarı terk ede idi; ve şâri'den ibâret olan hâriçten bu dâîye nazar eyliye idi; ve ben hâriçten bir dâî buldum ki, onun sıdkı ve ismeti sâbittir; necât onun dediği şeydedir ki, o da budur; ve helâk onun dediği şeydedir ki, o da budur, diye idi teslîm ve inkıyâdın vukū'undan nâşî fitne kalkar ve mülk hizb-i necât içinde olur idi. Lâkin bu, ancak hevâ zâil olduğu vakit sahîh olur. Zîrâ o muhâlefetin aynıdır. Eğer ma'dûm olursa mün'adim olur ve gider. Lâkin bunda Allah Teâlâ'ya mahsûs bir tedbîr-i acîb vardır ki, dilediği kimseyi onıdan hicâba düşürür ve dilediği kimseye de onu keşf eder. لا يُسْئَلُ عَمّا يَفْعَلُ وَ هُمْ يُسْئَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) **ya'nî "İşlediği şeyden ona suâl olunmaz, ve onlar suâl olunur." Ve hüccet-i bâliğa onun içindir.** وَلَوْ شاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النّاسَ أُمَّةً واحِدَةً (Hûd, 11/118) **ya'nî "Eğer dilese idi, nâsı ümmet-i vâhide kılar idi."** وَ لا يَزالُونَ مُخْتَلِفِينَ (Hûd 11/118) **ya'nî "Onlar dâimâ muhteliftirler."** الاّ مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ (Hûd, 11/119) **ya'nî "Rabb'inin rahmet eylediği kimse müstesnâdır." Ve onlar ehl-i cem'dir. Ve onları bunun için halk eyledi, tâ ki vücûdda esmâsı zâhir ola. Ve Allah Teâlâ hakkı söyler ve doğru yola irşâd eder. Ve hamd, Rabbü'l-âlemîne mahsûstur.**

Ya'nî biz deriz ki, muhakkak rûhun hakîkati nûrdur. Zîrâ Hak'tan bilâ-vâsıta zuhûr etmiştir. / Ve Hak Teâlâ hazretleri اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَالاَرْضِ (Nûr, 24/35) ya'nî "Allah Teâlâ semâların ve arzın nûrudur" buyurur. Ve hevânın hakîkati nârdır. Zîrâ bi'l-vâsıta zâhir olan âlem-i tabîattandır. Ve esfel-i sâfilîn olan âlem-i tabîat ise cahîmdir ve nârdır. Çünkü kesâfet-i fıtriyyesiyle, latîf olan aslından baîddir. Ve rûh ile hevâdan her biri

vücûhdan bir vecih ile kendi vücûdunda ve varlığında mütena'im olurlar. Zîrâ rûhun sıfat-ı nefsiyyesi nûr olduğu gibi, hevânın sıfat-ı nefsiyye ve zâtiyyesi dahi nârdır. الجنس مع الجنس hükmünce her biri kendi cinsi ile istînâs edip mütena'im olur. Ve hem-cinsinin gayri ile istînâs edemez, muazzeb olur. Nitekim münâfık ve kâfir mü'minin huzûrundan ve sohbetinden müteezzî olur. Ve eğer hevâ kendi hakîkatinin nâr olduğunu zevkan ve hibreten teyakkun eylese onunla müteezzî olur idi. Fakat kendi hakîkatinde ve sıfatında müstağrak olduğu için bunu idrâk ve teyakkun edemez. Belki kendi tavrında meşrebinde zevk eder. Ve fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ, nûrun mevcûd olduğu mahalde necât tahakkuk etse bile, mahall-i nâra firâr taleb etmesine kādirdir. Lâkin hevâya mahall-i nûrda necât olduğunu bildirmedi. Onu hâlen ve zevkan câhil kıldı. Böyle olunca akıl ile hevâdan her biri kendi makāmına da'vet etti. Binâenaleyh nâr kendi cinsi olan nâr ile muazzeb olmaz. Belki nâr nûr ile muazzeb olur. Bunun misâli âlem-i zâhirde mevcûddur. Necâset böceği gül kokusuyla mutazarrır ve muazzeb olur. İmdi hevâ nûr ile müteazzeb olunca bu mülk-i insânînin dahi kendisi gibi nûr ile müteazzeb olduğunu tahayyül eder. Ve böyle tahayyül edince de o hevâ ebeden nûrdan hurûc etmek ister; ve mülk-i insânîyi dahi nûrdan hurûca müeddi olan ef'âl ile o nûrdan men' eder. Ve o ef'âl dahi şehevâttır ki, nâr o şehvetler ile örtülmüştür. / Kim ki şehevâta vârid oldu, muhakkak nâra vürûd etti. Ve nûrdan ibâret olan rûh dahi, kezâlik mülk-i insânîyi nârdan hurûca müeddî olan ef'âl ile o nârdan men' eder. Ve onlar dahi nefse kerîh gelen evâmir-i ilâhiyyedir ki, cennet onlar ile örtülmüştür. Kim ki bu mekrûhâtı ihtiyâr eyledi, muhakkak nûru ve cenneti ihtiyâr eyledi.

İmdi rûh ile hevâdan her biri bu mülk-i insânîyi kendi makāmlarına mûsıl olan esbâbda kendi hizbine nazar eder. Binâenaleyh o mülk-i insânî üzerine hizbini musallat kılar ve ona onlar ile hîle eder. Ve rûh ve hevâdan birinin indinde, o mülk-i insânînin tahallî ettiği ve yâhut onlardan birinin mâlik olduğu bir vasıf ile ittisâf eylediği sâbit olunca, artık onun üzerine müstevlî olur. Ve birinin istîlâsı üzerine diğeriyle fiten ve hurûb vâkı' olur. Ve akıl ve hevâdan her biri kendi nefsine ve nefsinde hâsıl olan zevka nazarı terk edip de şâri'den ibâret olan bu dâîye nazar ede idi; ve "Ben hâriçten bir da'vetçi buldum ki, onun da'vetinde sıdkı ve ismeti sâbittir; necât benim zevkımde değil, belki onun dediği şeydedir ki, o da budur; ve helâk onun dediği şeydedir ki, o da budur" diye idi; teslîm ve inkıyâd sebebiyle fitne kalkar ve mülk-i insânî hizb-i necât içinde bulunur idi. Lâkin bu hâl, ancak hevâ zâil olduğu vakit sâbit olur. Ve hevâ bulundukça bu hâlin vücûdu mümkün değildir. Zîrâ o hevâ muhâlefetin aynıdır. Ya'nî mâdemki emr-i ilâhî ve bu emr-i ilâhîyi tebliğ eden bir dâî

vardır, elbette hevâ buna muhâlefet eder. Ve kendisi bilhassa buna muhâlefet için mahlûktur. Zîrâ ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkati, bu muhâlefeti iktizâ eder. Eğer hevâ ma'dûm olursa / fitne dahi mün'adim olur, gider. Lâkin bu mülk-i insânîde fitne ve harbin vukū'unda Allah Teâlâ'ya mahsûs bir tedbîr-i acîb vardır ki, o tedbîr-i acîbden dilediği kimseyi hicâba düşürür ve onun hakîkatini bildirmez; ve dilediği kimseye de onu keşf edip bildirir. Ve bu tedbîri Hak Teâlâ niçin ba'zılarından saklar ve ba'zılarına açar? diye suâl olunmaz. Zîrâ bu tedbîrden ba'zılarının ihticâbı ve bunun ba'zılarına keşfi onların ayn-ı sâbitelerininin iktizâsındandır. Ve tecelliyât-ı ilâhiyye abdin isti'dâd ve kâbiliyyetine göredir. Çünkü Hak Teâlâ hakîmdir; ve hakîm her şeyi yerine vaz' edene derler. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu tedbîr-i acîbi kâbiliyyeti olmayanlara keşf etmez, onlardan saklar. Böyle olunca isti'dâda göre ihsân eden Hak Teâlâ'ya suâl teveccüh etmez. Belki suâl isti'dâdât-ı nâkısa ashâbınadır. Onun için Hak Teâlâ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ (Enbiyâ. 21/23) buyurur. Ve kezâ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/149) buyurur. Zîrâ her bir abdin ayn-ı sâbitesinin kâbiliyyet ve isti'dâdı Hak Teâlâ hazretlerinin yed-i kudretinde huccet-i bâliğadır. Şâyet bir kimse Hakk'a "Niçin beni böyle yaptın" diye suâl sorarsa, Hak Teâlâ ona, onun hakikatini keşf ediverir. Ve bu keşf netîcesinde o abd görür ki, kendinin böyle olması yine kendinden imiş ve Hak Teâlâ tarafından cebr vâkı' olmamış. Belki cebr kendisine yine kendisinden vâkı' olmuştur. Ve yine Hak Teâlâ bu hakîkate işâreten وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً (Hûd, 11/118) buyurur. Zîrâ Hak Teâlâ'nın irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir. Ve "ma'lûm" abdin ayn-ı sâbitesidir.Ve a'yân-ı sâbite Kâbız ve Bâsıt; ve Dârr ve Nâfi'; ve Hâdî ve Mudill gibi esmâ-i mütekâbile-i ilâhiyyenin zılâlidir. İmdi mâdemki esmâ muhteliftir, elbette onun zılâli dahi muhtelif olur. Ve ma'lûmât muhtelif olunca ilm-i Hak dahi muhtelif olur. / Ve a'yân-ı sâbite muhtelif olunca ma'lûmât dahi muhtelif olur. Ve ilm-i Hak muhtelif olunca irâde-i ilâhiyye dahi muhtelif olur.

İbâredeki لَوْ "imtinâ'" içindir. Ya'nî Hak dilese idi, nâsı ihtilâftan ârî, ümmet-i vâhıde kılar idi. Velâkin hakāyık-ı eşyâ muhtelif olduğu için, bunu dilemek mümteni' olduğundan, dilemedi. وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (Hûd, 11/118) "Onlar dâimâ muhteliftirler." Ve bu ihtilâftan Rabb'inin rahmet-i rahîmiyye ile merhûm kıldığı kimseler müstesnâdır; zîrâ onlar ehl-i cem'dir. Bunlar bir takım insân-ı kâmillerdir ki, cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharıdırlar. Binâenaleyh her bir kâmil bu cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyet i'tibâriyle yekdiğerinin aynıdır. Gerçi (Sav) Efendimiz müstesnâ olmak üzere, bunlarda dahi bu cem'iyyet içinde bir isimin

galebe-i ahkâmı var ise de, kâmilîn arasındaki ittihâd ve ayniyyet, cem'-iyyet-i esmâiyye nokta-i nazarındandır; yoksa hakîkatte ayniyyet yoktur; zîrâ tecellîde tekrâr yoktur. Ve Hak Teâlâ bilcümle mahlûkâtı vücûdât-ı izâfiyye âleminde esmâ-i muhtelifesinin ahkâmı zâhir olmak için halk etti. İşte bu hakîkate mebnî arzda sâkin olan ümem-i muhtelifenin vahdetine sa'y eden "Bâbîler" ile emsâlinin, bu hususta masrûf olan himmet ve gayretleri vâhîdir. Ve bunun husûlünü mümkün görmek hakîkat-i hâle cehilden münba'isdir. Bu zikr ettiğimiz sözler âyât-ı kur'âniyyeden muktebestir ki, onları Hak söyler; ve Allah Teâlâ söylediği vakit hakkı söyler ve doğru yola irşâd eyler. Binâenaleyh biz افضل الدعاء الحمد لله hadîs-i şerîfi mûcibince bu ma'rifete vusûlden dolayı Rabbü'l-âlemîne hakî-
260 kat-i hamd ile hamd eyleriz. /

§ § §

BEŞİNCİ BÂB

Yalnız İmâma Mahsus Olan İsim ve Onun Sıfâtı ve Ahvâli Beyânındadır

§ §

Muhakkak imam, ancak dörtten biri olur. Âlemde hikmet-i ilâhiyye cârîdir ki, muhakkak onun üzerinde yalnız halîfeye muhtass bir isim vardır. Onun gayrı hiç bir kimsenin onunla tesmiyesine yol yoktur; tâ ki zikr olunduğu vakit temeyyüz ede ve biline. Ve onu istihlâf eden kimseye ittibâ'an lafız, mecrâ-yı âdet üzere, kendisinden imâmın gayri ve vukū'-i iştirâk sebebiyle, bin bile olsa, onun isimlerinin bakıyyesinden onun üzerine anlaşılmağı i'tâ etmez. Ve onu istihlâf eden Allah Teâlâ'dır. Zîrâ Hak Sübhânehû "ilâhiyyet" ismine muhtasstır. Hattâ biri "Allah" dediği vakit bu ıtlâkından, Fâil Sübhânehû'dan gayri anlaşılmaz. Görmez misin? Onun اُعْبُدُوا اللّٰهَ (Nisâ, 4/36) **kavli nâzil olduğu vakit, "Allah" nedir? demediler. Ve vaktâki onlara** اُسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ (Furkān, 25/60) **denildi, "Rahmân" nedir? dediler. Biz deriz ki bu imâma hangi bir isim muhtas olduğuna nazar ederiz, ve onu ona ıtlâk eyleriz. İmdi biz Allah Teâlâ'nın** وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) **ya'nî "Zikr et şu vakti ki, Rabb'in melâikeye yeryüzünde ben bir halîfe kılıcıyım, dedi" kavlinde onu tesmiye eylediği bir şeyin gayrini bulmayız. Ve Hak Sübhânehû zamân-ı vâhidde ondan ikiyi men' eyledi de, bunu** اذا بويع لخليفتين فاقتلوا الاخر منهما **ya'nî "İki halîfeye bîat olduğu vakit diğerini katl ediniz" kavliyle hasım eyledi. İmdi ikisinin irâdesi müttehid olsa bile iki müdebbir arasında mülkün idâmesi sahîh olmaz. Hak Teâlâ** لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا / (Enbiyâ, 21/ 22) **ya'nî "Yerde ve gökte Allah'dan gayri ilâhlar olsa idi, yer ve gök fâsid olurlar idi" buyurdu. Zîrâ muhakkak iki halîfeden biri, diğerinin nehy eylediği şeyin aynı ile emr eder. Halbuki onlardan birinin emrine imtisâl lâ-büddür. İki emre imtisâl mümkün olmadığından, eğer terk ederlerse muâkabe olunurlar. Ve eğer onlardan birine**

itâat ederlerse, diğeri onları muâkabe eyler. Vaktâki birine itâat eyledikleri şeyin nefsiyle diğerine âsî olurlar, imdi âsî oldukları kimse onları muâkabe eyler. Binâenaleyh kendisine itâat eyledikleri kimse üzerine onların yardımları vâcib olur. İşte bu hurûb ve fiteni müeddî olup tedbîr-i mülkten işğâl eder. Böyle olunca harâb olur. İşte bunun için halîfe-i vâhid üzerine nass eyledi.

Bu beşinci bâb yalnız imâma hâss olan isim hakkında ve imâmın sıfatları ve halleri beyânındadır

Muhakkak imâm, ancak dört vasfı hâiz olan mülûkten biri olur ki: Bunlardan biri hem nefsine ve hem de raiyyesine sahî; ve biri hem nefsine ve hem de raiyyesine leîm, ve biri nefsine sahî ve raiyyesine leîm; ve biri nefsine leîm ve raiyyesine sahî olur. Bunların beyânı âtîde müstakıl bir bâbda gelecektir.

Âlemde hikmet-i ilâhiyye böyle cârîdir ki, muhakkak âlem üzerinde yalnız halîfeye muhtass bir isim vardır ki, o isim başkasına verilemez. Halîfenin bu isim ile teferrüdü, zikr olunduğu vakit sâir nâstan temeyyüz etmesi ve bilinmesi içindir. Ve imâma mahsûs isim olmak üzere mevzû' olan lafızdan, mecrâ-yı âdet üzere imâmdan başkası anlaşılmaz. Ya'nî âdet-i cârîyye imamdan başkasının anlaşılmasına mâni'dir. Ve imâmın sâir-i nâs ile müşterek bir çok isimleri olsa bile, imâmeti cihetinden âdeten kendisine mahsûs olan lafız bu bakıyye-i isimlerinden hiç birisi üzerine ıtlâk olunmaz. Ve o isim "halîfe"dir. / Meselâ halîfenin "Ahmed ve Mahmûd ve Alî" gibi sâir-i halk ile müşterek olan isimleri vardır. Fakat "halîfe" ismi ancak kendisine mahsûstur. Ve bu ismin, bu müşterek olan sâir isimler ile münâsebeti yoktur. Ve halîfenin bu teferrüdü, kendisini istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine ittibâan ve teşebbühen vâkı' olmuştur. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri "İlâhiyyet" ismine muhtasstır ki, bu isimde kendisine aslâ iştirâk eden bir ferd yoktur. Hattâ biri "Allah" dediği vakit o kimsenin bu ıtlâkında fâil-i hakîkî olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinden başkası anlaşılmaz. Görmez misin? Hak Teâlâ'nın اُعْبُدُوا اللّٰهَ (Nisâ, 4/36) ya'nî "Allâh'a ibâdet ediniz!" kavli nâzil olduğu vakit, halk "Allah kimdir ki ona ibâdet edelim?" demediler. Fakat vaktâki اُسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ (Furkān, 25/60) ya'nî "Rahmân'a secde ediniz!" denildi, rahmetten iştikākı ve rahmetin ibâda da şumûlü i'tibâriyle halk "Rahmân nedir ki ona ibâdet edelim?" dediler. İşte bunun gibi halka "Halîfeye itâat ediniz!" denilse, "Halîfe kimdir?" demezler. Fakat halîfenin ismi, bi'l-farz Abdullah olsa ve halka "Abdullâh'a itâat ediniz!" denilse, "Abdullah kimdir?" diye sorarlar. Binâenaleyh biz

deriz ki, bu imâma hangi bir isim hâs olduğuna bakıp, o ismi ona ıtlâk eyleriz. Böyle olunca Allah Teâlâ'nın وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) kavlinde ona verdiği bir ismin gayrini bulmayız ki, o isim dahi "halîfe"dir.

Ve Hak Teâlâ hazretleri o ismi müfred olarak isti'mâl buyurduğu için, bir zaman içinde halîfe cinsinden iki şahsın vücûdunu men' eyledi de, bu husûsu Nebiyy-i zî-şânının lisânıyla "İki halîfeye bîat olunduğu vakit diğerini katl ediniz!" kavliyle fasl ve hasm eyledi. İmdi iki şahsın irâdesi müttehid olsa bile iki müdebbir arasında, ya'nî makâm-ı tedbîrde bulunan iki kimse arasında, mülkünü ikâme etmek ve mülkün idâresini hâl-i kıyâm ve nizâm içinde tutmak sahîh olmaz; çünkü mümkün olmaz. Bu adem-i imkânı Hak Teâlâ hazretleri / لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22) âyet-i kerîmesinde beyân buyurdu. Sebeb-i vâzıhı budur ki, muhakkak iki halîfeden biri diğerinin nehy eylediği şeyin aynı ile emr eder. Meselâ halîfenin biri "Falan şeyden şu kadar kuruş vergi alınsın!" diye emr eder. Diğeri "Bu câiz değildir, alınmasın!" der. Bu ise birinin nehy eylediği şeyin gayri ile emr etmektir. Halbuki raiyyenin bunlardan birinin emrine imtisâli iktizâ eder. Bir şeyin hem yapılması ve hem de yapılmaması mümkün olmadığından birinin emrini ve diğerinin nehyini terk ederlerse muâkabe olunurlar. Ve eğer birinin emrini tutup diğerinin nehyini nazar-ı i'tibâra almasalar, diğeri onları muâkabe eyler; çünkü sâhib-i kuvvettir. Velhâsıl birine itâat eyledikleri şeyin nefsiyle ve zâtıyla diğerine âsî olmuş olurlar. Bu sûrette de kendisine isyân ettikleri kimse onları muâkabe eyler. Eğer birinin emrini beğenip kendisine itâat ederlerse, diğerinin muâkabesine mâni' olmak için, itâat eyledikleri kimse üzerine onların yardım etmeleri vâcib olur. İşte bu hâl bittabi' muhârebe ve fitneler vukū'una müeddî olup halîfeyi tedbîr-i mülkten işgâl eder. Ve tedbîr-i mülk mühmel bir halde kalınca o mülk harâb olur. İşte bu sebeb-i vâzıh ve tabîî için Hak Teâlâ hazretleri gerek âyet-i kerîmede ve gerek Nebiyy-i zî-şânının lisânıyla vârid olan hadîs-i şerîfte halîfe-i vâhid üzerine nass eyledi. / 265

İmdi eğer denilirse ki, biz işittik ki Allah Teâlâ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ (En'âm, 6/165) **ya'nî "O Allah Teâlâ sizi arzın halîfeleri kıldı" buyurur. Halbuki sen, o şer'an birdir, dedin; binâenaleyh cem' nasıldır? Biz deriz ki muhakkak sırr-ı hilâfet birdir ve o mütevârisdir; bu eşbâh onu tevârüs eyler. İmdi bir şahısta zâhir olduğu vakit, onunla muttasıf olan bu şahıs dâim oldukça, bu zaman içinde onun aynı ile şahs-ı âhar'da bu kabîlden mevcûd olmak şer'an muhâl cinsindendir. Ve eğer o da'vâ eder-**

se, o bâtıldır; ve onun da'vâsı merdûddur; ve o bu zamânın deccâlıdır. İmdi bu şahıs fâkıd oldukda bu sır şahs-ı âhara intikāl eder. Binâenaleyh onunla berâber "halîfe" ismi de intikāl eder. İşte bunun için "halâif" denildi. İmdi bu fasla nazar et ki, ben onda esrâr üzerine tenbîh ettim. Onların îzâhı üzerine tenbîhi kasd ettim. Bu takarrur eylediği ve sâbit olduğu vakit, bu halîfe için onu istihlâf eden kimsenin isimleriyle tahalluk etmek olur, tâ ki onun raiyyesinin ahlâkında / ve onların ef'âlinde zâhir ola. Ve biz esmâ-i rabbâniyye ile tahallukun ma'nâsını *Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sırri Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ* ile mütercem olan kitabımızda zikr ettik.

Ya'nî bizim beyânâtımıza i'tirâzan, birisi çıkıp da: "Sen şer'an halîfe bir olur, dedin; ve bunların delîl-i şer'îsini de ikāme ettin. Halbuki biz Allah Teâlâ hazretlerinin وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ (En'âm, 6/165) kavlini işittik. Bu delîl-i şer'îye nazaran dahi halîfe birden ziyâde olmak lâzım gelir. Yekdîğerine mütenâkız görünen bu iki delîl beynini cem' ile bu zâhirî tenâkuz nasıl izâle edilir?" diyecek olursa, biz bu i'tirâza cevâben deriz ki: Muhakkak sırr-ı hilâfet birdir, ya'nî kābil-i inkısâm olmayan bir ma'nâ-yı küllîdir; ve o mütevârisdir, bu eşbâh onu tevârüs eyler. Ya'nî ma'nâ sûret ile mütezâhir olacağından, o ma'nâ-yı küllî bu âlem-i suverde bir şebahdan diğer şebaha, ya'nî şahıstan şahsa intikāl etmek sûretiyle mütevâristir. Ve bu tevârüs evlâddan evlâda intikāl sûretiyle değil, belki bâlâda îzâh olunduğu üzere zâhiren ve bâtınen imâmete mahsûs olan şartları hâiz bulunan eşhâs arasında yekdîğerine intikāl sûretiyledir. İmdi bir ma'nâ-yı küllîden ibâret olan bu sırr-ı hilâfet, hâiz-i şurût bulunan bir şahısta zâhir olduğu vakit, bununla muttasıf olan bu şahıs hayatta bulundukça, bu zaman içinde aynı ile diğer bir şahısta dahi bu sırr-ı hilâfetin zuhûru şer'an ve hakîkaten ve aklen muhâl cinsinden olan bir şeydir. Ve bunun şer'an ve aklen ve hakîkaten muhâliyyeti yukarıda îzâh olundu. Ve eğer hâiz-i şurût olan bir şahıs mevcûd iken, diğer bir şahıs çıkıp da da'vâ-yı hilâfet ederse, o şahıs bâtıldır; ve onun da'vâsı merdûddur; ve o şahıs bu zamânın deccâlıdır. Ve "deccâl" "mübâlağa ile kizb eden" ma'nâsınadır. Ve âhir zamanda böyle deccâlların zuhûr edeceği ahâdîs-i nebeviyyede ihbâr buyrulmuştur. İmdi hâiz-i hilâfet olan kimse bu âlem-i şehâdetten intikāl etmek / sûretiyle fâkıd ve gâib oldukda, bu sırr-ı hilâfet diğer hâiz-i şurût olan şahs-ı âhara intikāl eder. Ve bu sırrın intikāliyle berâber o şahsa "halîfe" ismi de intikāl eyler. Ve bu hâl böylece müteselsilen devâm eder. Binâenaleyh arzda bir çok halîfeler gelip gider. İşte halîfelerin bu sûretle taaddüdüne mebnî وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ (En'âm, 6/165) âyet-i kerîmesinde kelime-i cem' ile "halâif" buyruldu.

İmdi ey kāri-i zekî! Bu fasla nazar et ki, ben bu fasılda ve bu bahiste bir takım sırlara işâret ettim; ve işâret ettiğim bu sırların ayrıca îzâhına kasd etmedim. Bizim beyânâtımızı idrâk eden ezkiyâ bunları istihrâç edebilir; ve yaşadığı zaman içindeki vukūâtın cereyânına nazar edip hakîkat-i hâli idrâk eyler. Ve bu sırları âfâk ve enfüse tatbîk eyler. Her hangi bir şahısta bu sırr-ı hilâfet takarrur eylediği ve sâbit olduğu vakit, bu halîfe kendisini istihlâf etmiş olan Hak Teâlâ hazretlerinin esmâ-i ilâhiyyesiyle tahalluk eder. Ve bu tahalluk o halîfenin teb'asının ahlâkında ve onların ef'âlinde o esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının zuhûru içindir. Zîrâ âlemin hey'et-i mecmûası esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûruna mahsûs bir âyînedir. Ve biz esmâ-i ilâhiyye ile tahallukun ma'nâsını *Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sırri Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ* nâmındaki kitabımızda zikr ettik.

Ey kerîm olan seyyid, şerîatin üzerine hâfız ol! Ve mülkünü ona hâdim kıl ve aksini yapma ki, senin üzerine aksi olur. Ve insanda zikr ettiğimiz tabakāt-ı avâlim üzerine, kendisinden Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği mütevellid olan ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtıneye nazardan her bir hînde gâfil olma! Ba'dehû emir, vezîrine tederrüc eyler. Binâenaleyh kâtibine ve memleketinde olan her bir vâlîye nazar bu hâlet üzerine olur. Kazm-ı gayzı ve tevkîr-i kebîri ve rahmet-i sağîri ve rü'yet-i ihsân-ı muhsini ve isâetten göz yummayı ve zelle ve sakatadan teğâfülü üzerine lâzım kıl! Ve bu da gözün bir ân fuzûle nazar ile veyâhut lisânın lafza-i fuzûlde hareket etmesiyledir. İmdi ğayz, istiğfâr ile / ve kendisinde vâkı' olan şeyden rücû' ile kazm olunur. Senelerce gözlerini gamz etmeyen veyâhut zamanlarca istiğfârsız sâkit olan kimse gibi olma! Ve tevkîr-i kebîre gelince, bâtında sinn için hazz yoktur. Ve kiber ancak şeref ve mertebe iledir. Ve sağîr dahi bu nisbet üzeredir. Ve ihsân-ı muhsinin rü'yetine gelince, ayn ve sem' gibi senin umnâlinden bir âmil sana ihsân eylediği vakit, bunun üzerine onun makāmından ona bir çok atâ etmek senin için olsun. Ve ona onun zikri lâyık olmaz. Ey seyyid-i kerîm, sana şunu da vasiyyet ederim ki, mülkünde bir emri tenfîz etme, tâ ki bu emrin âkıbetine nazar et! Eğer âkıbeti hayır ise icrâ et ve illâ imsâk eyle! Umûrunda, ya'nî tâatta teennî eyle; zîrâ ilel çoktur. Muhakkak nefis kendisine muhâlefet îcâb eden emirden bir emir için tâat ile emr eder. Ve bu erbâb-ı nüfûs indinde kendisinde ibret olan bir bâb-ı müttesi'dir.

"Ey kerîm olan seyyid" hitâbı "rûh"adır. Zîrâ rûh "halîfe" olup müstahlifîn aynıdır. Binâenaleyh sıfat-ı keremi de hâmildir. Bu sebeple "kerîm" diye hitâb olundu. Ve bi-hasebi'l-hilâfe mülk-i vücûdun mutasarrıfıdır. Ve cemî'-i kuvânın reîsi olduğundan "Seyyid" diye hitâb olundu. Âlem-i kevnin iktizâ-yı zâtîsi ve isti'dâdının matlûbu olan şerîat-i ah-

mediyyeyi muhâfaza et; ve mülkün olan vücûd-i insânîyi onun muhâfazasına hâdim kıl! Aksini yapma ki, senin üzerine aksi vâkı' olur. Ya'nî ahkâm-ı şerîati muhâfazadan inhirâf ve mülkün olan vücûd-i insânîyi onun gayrinde istihdâm etme! Eğer böyle aksini yaparsan, makām-ı aslîn âlem-i ulvî iken bu makām-ı aslîye rücû' edemeyip, o makāmın aksi olan
270 derekât-ı süfliyyede kalırsın. Zîrâ nefîs, vazîfesi ahkâm-ı şer'iyyeye / muhâlefetten ibâret olan emîr-i hevâya tâbi' olup da, sen dahi "Halilemdir" diye nefis ile berâber olur isen çâh-ı hizlâna düşer ve hasret ve nedâmet içinde kalırsın. Ve her bir ânda ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtıneye riâyet husûsunda nazardan gâfil olma ki, o ahkâm-ı zâhire ve esrâr-ı bâtıneden insanda bizim zikrettiğimiz tabakāt-ı avâlim üzerinde, Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği şeyler mütevelliddir. Ya'nî insânda havâss-i zâhire ve bâtıne vardır ki, bunlar hakkındaki tafsîlât yukarıda beyân olundu. Ve bunlar halîfeye mahsûs bir takım pencereler ve kapılardır ki, havâss-i zâhireye bir takım ahkâm-ı zâhire ve havâss-i bâtıneye dahi esrâr-ı bâtıne taalluk eyler. Ve bunların ikisinden dahi insanda mündemic olan tabakāt-ı avâlim üzerinde Allah Teâlâ'nın sana vehb eylediği şeyler, ya'nî a'tıyyât-ı esmâiyye, mütevellid ve zâhir olur. Binâenaleyh sen havâss-i hamse-i zâhirenden sâdır olan ahkâma ve havâss-i hamse-i bâtınene vârid olan esrâra dikkat et! Bu atâyâ-yı esmâiyye ism-i Hâdî hazretinden mi, yoksa ism-i Mudill hazretinden mi vârid oluyor? Böylece onların mâhiyyetlerine nazardan gâfil olma! Senin bu teftîşât ve murâkabât-ı mütemâdiyyeden sonra, bu murâkabâtın vezîrin olan akla tederrüc, ya'nî sirâyet ve intikāl eyler. Binâenaleyh kâtibine, ya'nî kuvve-i hayâliyyene, ve memleketinde olan her bir vâliye, ya'nî kuvâ-yı mutasarrıfene, olan nazar ve dikkat bu hâl üzerine olur. Eğer muhîtinin ef'âl ve harekâtından sana hiddet müstevlî olursa bu öfkeyi hazm etmeği; ve büyüklere tevkîr ve ihtirâmı; ve küçüklere merhameti; ve muhsin olan kimsenin ihsânını görüp takdîr etmeği; ve gördüğün fenâlıklara karşı göz yummayı; ve halkın zellesinden; ya'nî musırr olmamak üzere onlardan sâdır olan kabahatlerden ve sakatadan, ya'nî bilâ-ihtiyâr ve tasannu' halktan sudûr eden kusûrlardan, teğâfülü üzerine vâcib kıl! Ve zelle ve sakatanın îzâhı budur ki, göz bakılması câiz olmayan bir şeye / fuzûlî olarak bakar; veyâhut lisan söylenmesi münâsib olmayan bir laf'ı fuzûlî olarak söyler.

İmdi öfkeyi hazm etmenin çâresi istiğfâr ve kendisinde hiddet vâkı' olan şeyden rücû' etmektir. Sen senelerce iğmâz-ı ayn etmeyen veyâhut zamanlarca bilâ-istiğfâr sâkit olan kimseler gibi olma! Ve büyüklere tevkîr ve ihtirâma gelince, büyüklük her ne kadar zâhirde yaş i'tibâriyle olur ise de, bâtında yaş için haz yoktur; ya'nî bâtında ve ma'nâda gençlik

ve ihtiyârlık yoktur. Bâtında büyüklük ancak şeref ve mertebe iledir. Bâtındaki küçüklük dahi kezâlik bu nisbet üzeredir. Ve ihsân-ı muhsinin rü'yetine gelince göz ve kulak gibi senin ummâlinden, ya'nî memleketinin vâlîlerinden bir vâlî sana ihsân eylediği, ya'nî şer'a mutâbık amel eylediği vakit, bu amel ve ihsân üzerine onların kendi makāmlarından bu vâlîlere bir çok atâ etmeği üzerine vâcib bil! Ve bu atâların onlara zikr edilmesi lâyık olmaz. Zîrâ bundan tezkiye-i nefis tevellüd eyler. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ (Necm, 53/32) buyurmuştur. Ve halîfenin memleket-i insânîdeki ayn ve sem' gibi vâlîlerinin ihsânına karşı, onun atâ-yı kesîri fiilen şükrüdür. Ve Seriyy Sakatî hazretleri Cüneyd Bağdâdî hazretlerine "Şükür hakkında ne dersin?" diye sordu. O hazret "Şükür Hak Teâlâ'nın verdiği ni'metler ile ma'sıyetlere avdet etmemendir" cevâbını verdi. Sem' ve basar gibi kuvâ vücûd-i insânîde Hak Teâlâ'nın ni'am-ı zâhiresidir. Bunları hudûd-ı şer'iyye dâiresinde isti'mâl etmek şükr-i fiilîdir. Ve onların her ânda şer'a mutâbık amellerde istihdânı şükr-i fiilî-i mütevâlî ve ihsân-ı mütetâbi'dir. Ve atâ-yı kesîrin bir ma'nâsı dahi budur ki, bu gibi kuvânın hudûd-i şer'iyye dâiresinde amelleri rusûh bulunca, artık onların riyâzât ve mücahedât ile te'dîblerine ve وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَ أَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ (Kasas, 28/77) ya'nî "Dünyâdan nasîbini / unutma; ve Allah Teâlâ'nın sana ihsân eylediği gibi ihsân eyle!" âyet-i kerîmesi mûcibince mubâhât ile tena'umdan men'lerine lüzûm kalmaz. Bu hâl onların ni'am-ı zâhire-i ilâhiyye ile taltîfleri demek olur.

Ey seyyid-i kerîm olan halîfe! Sana şunu da vasıyyet ederim ki, mülkünde umûrdan bir emrin hükmünü derhâl tenfîz ve icrâ etme! Evvelen bu emrin âkıbetini teemmül et! Eğer bu teemmül netîcesinde, o emrin âkıbeti hayır olduğunu görür isen icrâ et! Aksi halde o emrin icrâsından sarf-ı nazar eyle! İcrâsına me'mûr olduğun işlerinde, ya'nî tâat ve ibâdâtta teennî eyle! Her hâtıra hutûr eden ibâdeti icrâ edeyim diye acele etme! Zîrâ ilel çoktur; ya'nî zâhiri tâat ve ibâdet, ve bâtını ma'sıyet olan umûr pek çoktur. Muhakkak nefis, zâhiri tâat ve bâtını ma'sıyet olduğu için kendisine muhâlefet olunmak lâzım gelen işlerden bir iş ile emr eder. Bu vasıyyet erbâb-ı nüfûs, ya'nî ilel-i nefsi bilen kimseler, indinde kendisinde ibret olan bir bâb-ı müttesi'dir.

Meşhûrdur ki, İmâm-ı Alî (kerremallâhü vechehû ve radıyallâhü anh) efendimiz bir harbde kâfirin birini yatırıp katl etmek istedi. Kâfir kemâl-i gazâbından vech-i pâk-i Alî'ye tükürdü. Bu hâli müteâkıb cenâb-ı Alî kâfirin katlinden vaz geçip onu serbest bıraktı. Kâfir bu hâle hayret edip dedi ki: "Yâ Alî, beni öldürmekten niçin sarf-ı nazar ettin? Bunun sırrını bana îzâh et!" Sultânü'l-muhlisîn İmâm-ı Alî efendimiz buyurdu-

lar ki: "Küffâr ile harb farz ve ibâdettir. Ve seni katle mütesaddî olduğum vakit ancak bu farzı îfâ edecektim. Halbuki sen yüzüme tükürünce nefsimde bir hiddet peydâ oldu. Eğer nefsimin bu hiddeti esnâsında seni katl etmiş olsam, emr-i ibâdete nefsimin arzûsunu dahi teşrîk etmiş olacaktım. Hak Teâlâ hazretleri ise وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (Kehf, 18/110) buyurup / kendi ibâdetine hiç bir şeyin teşrîk olunmamasını emr eder. Binâenaleyh sûrette tâat ve ibâdet, ve bâtında şirk ve ma'sıyet olan bu emri icrâdan vaz geçtim." Kâfir: "Yâ Alî, ne âlî dinin vardır!" deyip müslüman olmuştur. Bu kıssa *Mesnevi-i Şerîf*'in birinci cildinde cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz tarafından hakāyık ve dakāyıkıyla beyân buyrulmuştur. Velhâsıl zâhirde tâat ve bâtında ma'sıyet olan bir çok umûr *Tezkiretü'l-Evliyâ* ve *Nefehâtü'l-Üns* ve *Reşehâtü Ayni'l-Hayât* gibi kitaplarda evliyâullâhdan naklen îzâh ve tafsîl olunmuştur.

Ey kerîm olan seyyid! Sana şununla da vasıyyet ederim ki, raiyyen için lemha-i bârık ve hayâl-i târıkın gayri tahallî etmeyesin! Zîrâ onlar kusûrlarından nâşî hilâfetin kadrini bilmezler. / Binâenaleyh çok kere idâme-i tahallî sebebiyle sû'-i edeb ederler. Belki bunun gayri vâkı' olmaz. Ve Allah Teâlâ rızkı ibâdına bast etse yeryüzünde bağy ederler idi. Velâkin dilediği mikdâr ile tenzîl eder. İmdi makām-ı kabz üzerine tenbîh eyledi. Ve tahallî burada arasıra veyâ her bir hâdisede değil, ba'zı hâdisede ızhâr-ı tevhîddir. Zîrâ istidâme-i tahallî ahkâm ve diyânâtın ta'tîlini müeddî olur. Ve böyle olunca da mülk 'âcilen ve 'âcilen harâb olur. İmdi tevhîdden lemha-i bârıkın gayrinden sakın, sakın!

Ey kerîm olan seyyid! (Rûh'a hitabdır, ve halîfe-i zâhir için dahi hısse-i ma'nâ vardır) Sana şununla da vasıyyet ederim ki, raiyyen ve teb'an için lemha-i bârık ve hayâl-i târıkın gayrı tahallî etmiyesin! "Lemha" "bir şeyin birdenbire az görülmesi" ma'nâsınadır. "Bârık" "sür'atle şimşek gibi çakıp gâib olan şey"dir. "Hayâl-i târık" "gece göze görünüp sür'atle zâil olan hayâl"dir. "Tahallî"(*) "tezeyyün" ma'nâsınadır. Ve biraz aşağıda beyân olunacağı üzere cenâb-ı Şeyh (ra) burada tahallî-yi "ızhâr-ı tevhîd" ma'nâsında isti'mâl buyurmuşlardır.

İmdi rûhun raiyyesi kuvâ ve a'zâ ve cevârih olduğu bâlâda îzâh olundu. Halîfe-i zâhirin raiyyesi dahi ona tâbi' bulunan halktır. Halîfe-i zâhirin tahallîsi ve tezeyyünü, efrâd-ı sâirenin tahallîsine ve tezeyyününe

(*) Nyberg neşrinde (s. 146) bu kelime "tecellî" olarak tesbit edilmişti. Şârihin burada "tahallî"yi "ızhâr-ı tevhîd" ile şerh etmesi "tecellî" mânâsını vermesi demektir. "Tahallî"nin, "zâhir olma, görünme" demek olan "tecellî" olarak okunması yoruma doğrudan doğruya imkân verecektir. (M.T.)

benzemiyeceği için böyle bir tezeyyünle zâhir olduğu vakit, kendi makāmının vahdetini ızhâr etmiş olur. Bu tahallî ve ızhâr-ı tevhîd dâimî olmamalıdır. Zîrâ / halk kusûr-ı ma'rifetlerinden nâşî hilâfetin kadrini bilmez- 275
ler. Bu idâme-i tahallî sebebiyle, kendilerinde bu hâle ülfet ve i'tiyâd peydâ olacağından çok kere o makāmın şân-ı âlîsine hürmet ve rîâyette edebsizlik ederler; ve belki dâimâ bu hâle cür'et ederler. Binâenaleyh raiyyete karşı tahallî ancak lemha-i târık ve hayâl-i bârık kabîlinden olmalıdır ki, o makāmın heybeti raiyye üzerinden zâil olmasın.

Rûhun tahallîsine ve tezeyyününe gelince, hilâfeti hasebiyle müstahlif olan Hakk'ın sıfâtıyla zuhûrudur. Ve bu zuhûr indinde kuvâdan zâhir olan sıfâtın ve a'zâ ve cevârihden sâdır olan ef'âlin onlara izâfesi ve onların bunlara mevhûm olan sahâbetleri kalmaz. Ve bu halde tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i ef'âl zâhir olur. Ve bu hâl âlem-i kevnde hakîkatin zuhûrudur. Ve bu hâlin temâdîsi mertebe-i şerîat ve ahkâm olan mertebe-i kevnde aslâ câiz değildir. Zîrâ kuvâ ve a'zâ bu ızhâr-ı tevhîd muvâcehesinde kendilerine mahsûs olan vazâifi îfâ edemez olurlar. Nitekim mecâzîb-i ilâhiyyenin hâli meydandadır. İşte bu ızhâr ve zuhûr-ı tevhîd erzâk-ı ilâhiyyeden bir rızıktır. Eğer bu rızkı ibâdına Hak Teâlâ bast ve ibzâl etse yeryüzünde bağy ederler idi, ya'nî bu mertebe-i kevnin ahkâmına rîâyet edip kuvâ ve a'zâlarını mâ-vuzi'a-lehlerinde isti'mâl edemezler idi. Velâkin Allah Teâlâ bu rızkı dilediği mikdâr, ya'nî abdin isti'dâd ve kābiliyyeti mikdârı tenzîl eder. Bu hâl ism-i Kābız'ın iktizâsıdır. Binâenaleyh bu وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ (Şûrâ, 42/27) âyet-i kerîmesi makām-ı kabza işâret buyurur.

Ve bu bahisde zikr olunan tahallîden murâd, arasıra veyâhut her bir hâdisede değil, havâdisten ba'zı hâdisede ızhâr-ı tevhîddir. Zîrâ dâimâ tahallî ve ızhâr-ı tevhîd bâlâda zikr olunduğu üzere ahkâm-ı şerîatın ve diyânâtın ta'tîlini müeddî olur. Çünkü muhakkıkîn hazarâtı / لو ظهرت الحقيقة لبطلت الشريعة ya'nî "Eğer hakîkat zâhir olsa şerîat bâtıl olur idi" buyurmuşlardır. Bunun böyle olduğu ehl-i hâl ve zevk indinde güneş gibi zâhirdir. Beyân-ı ilmîsi budur ki, şerîat isneyniyyet üzerine müsteniddir. "Mürsil," "resûl," "mürselün-ileyh" gibi keserât lâzımdır. Bu ise sıfât ve ef'âl-i Hak muvâcehesinde abde de sıfât ve ef'âl isnâdını iktizâ eder. Ve irâde, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olduğu gibi, abde izâfe olunan sıfatlardan dahi bir sıfattır. Ve nazar-ı şerîatte abd mürîddir; ve irâdesinden nâşî mes'ûldür. Binâenaleyh âlem-i kevnde ve bu mertebe-i şehâdette irâde-i Hak muvâcehesinde, abde dahi irâde isbâtı lâzım gelir. Bu ise münâfî-i tevhîd-i sıfâttır. Fakat vücûdun mertebe-i kevne tenezzülünün iktizâsı bu hâl olduğundan mertebe-i şehâdette isneyniyyet asıl ve tevhîd

ârızîdir. Ve ârızî olan hâlin devâmı ise câiz değildir. Vaktâki taayyün-i şehâdî-i abd mevt dediğimiz hâl ile merfû' olur, bu taayyüne taalluk eden ibâdât ve ahkâm-ı şer'iyye dahi merfû' olur. Nitekim وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (Hicr, 15/99) âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur. Velhâsıl bu âlem-i taayyünde ale'd-devâm ızhâr-ı tevhîd câiz değildir. Eğer olursa ahkâm-ı şerîat muattal olur. Ve ahkâm-ı şerîat muattal olunca, bu mülk-i insânî derhal, veyâhut yavaş yavaş harâb olur. Mülkün 'âcilen harâb olması budur ki, kuvâ ve a'zâ nizâm üzere hareket edemeyip muhîtiyle münâzi' olur. Ve bu münâza'ât Hz. Mansûr ve Hindli Sermed-i Sermest ve emsâli hakkında revâ görülen ahvâle sebep olur. Ve âcilen harâb olması budur ki, nizâm ve intizâmı bozulan kuvâ ve a'zâya yevmen-fe-yevmen halel târî olur. Ve bu halel onun günden güne fenâsını müeddî olur. Böyle olunca tevhîdden lemha-i bârıkın gayrinden, ya'nî devâm-ı ızhâr-ı tevhîdden sakın, sakın!

§

SİYÂSET

§

Ey seyyid-i kerîm! Sana refîk olan ah-ı şefîkından siyâset-i medîneyi dinle! Ehl-i memleketine ibrâz etmek ve âlem-i melekût ve ceberûttan ve şehâdetten senin âlem-i muttasıl ve münfasılında ızhâr eylemek murâd ettiğin, sana lâzım olur. İmdi vezîrin olan aklı (razıyallâhu anh) cemî'-i memleketinde takdîm eyle ki, onların arasında senin makāmına kāim olsun. Ve senin onlara olan tecellîni bildirsin. Ve onların nüfûsunda senin heybetini ve celâlini ve satvetinin azametini takdîr ve tesbît eylesin. Onun sebebiyle onların nüfûsu senden nefret etmesin. Ve kezâlik onların kulûbunda senin şefkatini ve lutfunu ve rahmetini ve cûdunu ve senin üzerine idlâle müeddî olmayan minnetinin cesâmetini takrîr eylesin. Böyle olunca onlar sana kānitîn ve müdillîn olarak değil, belki mu'tedilîn olarak, hadd-i i'tidâlde mülâkî olurlar. Eğer onlar sana karşı inbisâtı murâd ederlerse, senin ceberûtundan ve azîm-i satvetinden onların nüfûsunda olan şey, onları kabz eder. Ve eğer inkıbâzı murâd ederlerse, senin re'fetinden ve şefkatinden onların nüfûsunda mukarrer olan şey onları bast eder. İmdi onlar makām-ı heybet ve ünste havf ve recâ arasında olup ikābdan emîn ve iclâlden hâif olurlar.

Gûyâ onların başına kuşlar konmuştur.

Onlarda havf-i zulüm değil, velâkin havf-i iclâl vardır.

Bu makām ancak tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye hakkında sahîh ve sâbit olur. Ve onların gayrine gelince, müşâhede-i ikāb onları idlâlden men' eder. Hak Teâlâ buyurur: "Kulûb ve ebsârın takallüb eylediği günde / onlar korkarlar" (Nûr, 24/37). **Ve yine buyurur: "Onlar fevklerindeki Rabb'lerinden korkarlar"** (Nahl, 16/50). **Ey seyyid, sana isyân edene, onun mertebesi ve kurb-i menzileti mikdârınca ukūbet eyle! Bâyezîd Bistâmî (ra)i görmez misin? Allah Teâlâ için murâd eylediği bir emre mümânaat eylediği hînde, nefsine ukūbet için nasıl bir sene-i kâmile su içirmedi.**

"Ey seyyid-i kerîm!" (Bâtında rûha, zâhirde şerâiti câmi' olan imâma hitâbdır). Umûrunda sana refâkat eden birâder-i şefîkından siyâset-i medîneyi, ya'nî memleketin zâhiren ve bâtınen intizâmına taalluk eyleyen usûl-i idâreyi, dinle! Rûhun memleketi cisim ve imâmın memleketi ma'lûmdur. Memleketindeki ahâlîye bir şey ibrâzını ve âlem-i melekût ve ceberûttan ve şehâdetten, senin âlem-i muttasıl ve münfasılında bir şey izhârını murâd ettiğin vakit, o usûl-i idâre sana lâzım olur. Rûhun ehl-i memleketi kuvâ-yı zâhire ve bâtınedir. Kuvâ-yı zâhire âlem-i şehâdetten ve kuvâ-yı bâtına âlem-i melekût ve ceberûttandır. Rûhun âlem-i muttasılı bâlâda "hâdıra" ta'bîr olunan kalb; ve âlem-i münfasılı "bâdiye" ta'bîr olunan havâstır.

İmdi vezîrin olan aklı (ki Allah Teâlâ o akıldan râzî olsun) cemî'-i memleketinin ahâlîsine takdîm eyle ki, onların arasında senin makāmına kāim olsun. Ve senin onların üzerine tasarrufla olan tecellîni bildirsin. Onların nefislerinde ve zâtlarında senin heybetini ve celâlini ve satvetinin azametini takrîr eylesin. Fakat bu ihtâr ve inzâr o vech ile olsun ki, onun sebebiyle onların nefisleri ve zâtları senden nefretle senin heybet ve celâlinden kaçacak yer aramasınlar. Belki bu tecellîn onları, senin muhabbetine ve senden / inâyet talebine sevk eylesin. Binâenaleyh vezîrin 280
onlara senin heybet ve celâlini bildirdiği gibi, onların kalblerinde senin şefkatini ve lutfunu ve rahmetini ve cûd ve keremini; ve sana karşı nazlanmalarına sebep olmayacak sûrette, senin onlar üzerine olan ihsânının cesâmetini takrîr eylesin. İşte bu iki sûret dâiresinde olan tecellîn sebebiyle onlar sana büsbütün nevmîd veyâ büsbütün lâübâlî ve ehl-i nâz olarak değil, belki bu iki duygu kendilerinde mu'tedil olarak, hadd-i i'tidâlde mülâkî olurlar. Eğer onlar sana karşı inbisât dâiresinde muâmeleye meyl etseler, onların kalblerinde yerleşen ceberûtun ve azîm-i satvetin onları kabz eder ve sıkar; hadsiz inbisâttan men' eder. Ve eğer onlar senin heybet ve celâlinin galebesiyle inkıbâza meyl etseler, senin ref'etinin ve şefkatinin mülâhazası onlara inbisât bahş eder. Bu sûrette onlar makām-ı heybet ve ünste havf ve recâ arasında olup ikābdan emîn ve iclâlden

korkar bir halde bulunurlar. Bu hâl içinde onların harekâtında öyle bir sükûnet ve teennî olur ki, gûyâ onların başına kuşlar konmuştur da ednâ bir hareket ile uçacaklarından havf ederler. Onlardaki havf havf-i zulüm değil, havf-i iclâldir. Ya'nî Seyyid'imizin bize haksız yere kahrı teveccüh eder diye korkmazlar; belki re'fet ve şefkatini ve envâ'-ı ihsânını bildikleri halde, kemâl-i azameti muvâcehesinde lerzândırlar. Bu makām kesâfet-i beşeriyyeden insilâh edip bahr-i vahdette müstağrak olan ve hadîs-i kudsîde beyân buyrulduğu üzere, Hak Teâlâ onların sem'i ve basarı ve sâir kuvâ ve a'zâsı olup melâike-i mukarrabînin sıfâtıyla muttasıf bulunan tâife hakkında sahih ve sâbit olur ki, onlara tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye denir. Ve / أَلا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لاهُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) âyet-i kerîmesi mısdâkınca onlarda havf ve hüzün yoktur. Vücûd-i 'abdânîleri vücûd-i hakkānîde müstağraktır. Fakat bu tâifeden gayri olan kimselere gelince, müşâhede-i ikāb onları idlâlden, ya'nî inbisâta meyl ile nazlanmaktan men' eder. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: "Kulûb ve ebsârın takallüb eylediği günde onlar korkarlar" (Nûr, 24/37). Ve yine buyurur: "Onlar fevklerindeki Rabb'lerinden korkarlar" (Nahl, 16/50). Buradaki "fevk," fevk-i mekânî değil وَهُوَ الْقاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ (En'âm, 6/18) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere fevk-i ma'nevîdir.

Ey seyyid olan rûh! Sana isyân eden kuvâ ve havâsse onların mertebesi muktezâsınca ve kurb-i menzileti mikdârınca cezâ et! Bâyezîd Bistâmî (ra)i görmez misin ve onun menkabesini işitmedin mi? Rızâ-yı Bârî için icrâsını murâd eylediği bir emre muhâlefet eylediği vakit, nefsine ukūbet ve cezâ için tamam bir sene nasıl su içirmedi!

§

TEKMİLE-İ HİKEMİYYE

§

Ey seyyid-i kerîm! Nefsini dünyâdan ve onun ihtiyâcından tenzîh et; ve onu kendine ve raiyyene hâdim kıl! Allah Teâlâ'nın seni ona ehil kıldığı mansıbına nisbeten dünyâ nedir / ki, o kendisine kevneynin taalluk-undan mukaddestir. İmdi dünyânın taalluku nasıl olur ki! Allah Teâlâ ona buğz etti ve halkı hîninden beri ona nazar etmedi. Ve Nebî (sav)'in onu cîfeye ve mezbeleye teşbîhi sana kâfîdir. Ve onun ihbâriyle Allah Teâlâ'nın indinde o, sivrisineğin kanadına müsâvî değildir. Ve o mel'ûndur; ve onda olanlar mel'ûndur. Ancak zikrullah cinsinden olan şey müstesnâdır. Allah Teâlâ'nın bir cevher-i nûr-i zâhir olarak halk ettiği senin gibi bir halîfenin himmetine, tamâmen veyâ göz ucu ile cîfeye veyâ

mezbeleye bakmak veyâ ona saldırmak yakışır mı? Ve Hak Teâlâ buyurdu ki: "Ey dünyâ bana hizmet edene hizmet et; ve sana hizmet edeni istihdâm eyle!" İmdi Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Senin mansıbını sana istihlâf eden cânibinden, sana takdîr olunan şey, sana vefâ edinceye kadar dünyâ sana tâlibdir. Binâenaleyh raiyyene işfâk ile mütehallî ol! Sana müsahhar eylediği şeyi talebde icmâl et! Ve necâtına ve evâmir ve nevâhî ve hudûddan sana teklîf eylediği şeyle iştiğâlin sebebiyle nefsinin tahlîsine cehd eyle! Böyle olunca dünyâdan i'râzı üzerine lâzım kıl! Sen ona ikbâl etsen dahi ondan sana gelen şey, ister istemez hâdim olarak sana gelir ve sana vâsıl olur. Ve sen ondan i'râz etsen de yine sana vâsıl olur. Ka'bu'l-Ahbâr beyân eder ki, Allah Teâlâ Tevrât'ta zikr eyledi ki: "Ey İbn-i Âdem, eğer benim sana kısmet ettiğime râzî olur isen kalbin ve bedenin râhat olur ve sen de mahmûd olursun; ve eğer benim sana kısmet eylediğime râzî olmazsan sana dünyâyı musallat ederim. Beriyyede vuhûşun hareketi gibi onda hareket edersin. Ba'dehû izzim ve celâlim hakkım için, sen mezmûm olduğun halde ondan ancak benim sana takdîr eylediğim şeye nâil olursun." İmdi beden ile kalbe râhatı ta'lîk et! / Zîrâ irâdesiz bir şeyin talebi sahîh olmaz. Çünkü bahs ve teftîş üzerine bâ'is için o muharriktir. Ve irâde, senin âmmen için musarrıf olan hâssandır. Ve eğer mazmûnda tasarruf-i küllî ile tasarruf ederse, onun üzerine olan emirlerinin imtisâline teheyyü' eylemez. Ve onun bundan udûlü indinde, sen dâhil-i bâbda îrâd edilecek olan şey üzerine raiyyetine leîm olursun.

Ya'nî ey seyyid-i kerîm olan rûh! Zâtını dünyâdan ve dünyânın ihtiyâcından vâreste kıl; ve o dünyâyı zâtına ve raiyyen olan kuvâna ve a'zâna hâdim eyle! Zîrâ senin mertebe-i şehâdette zuhûrun sendeki kemâlâtın izhârı içindir. Ve hakîkatte dünyânın vücûdu bu maksada hizmet içindir. Eğer sen dünyânın ahkâmında müstağrak olur isen bu maksad-ı âlî fevt olur. Halbuki Allah Teâlâ'nın seni ehil kıldığı hilâfet mansıbına nisbeten dünyâ nedir? Bu mansıb-ı hilâfet kendisine dünyâ ve âhiretin taallukundan pâk ve mukaddestir. Zîrâ hakîkatte senin ile Hak arasında merâtib-i kevniyyeden hiç bir mertebe yoktur. Eğer dünyâya ve âhirete alâka edersen, bunlar Hak ile senin aranda hicâb olur. Nitekim الدنيا حرام على اهل الاخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ya'nî "Dünyâ ehl-i âhirete haramdır; ve âhiret ehl-i dünyâya haramdır; ve her ikisi de ehlullâha haramdır" buyrulmuştur. Hal böyle iken Allah Teâlâ'nın buğz ettiği ve yarattığı hînden beri hiç bir kıymet vermediği dünyâya taallukun nasıl olur? Ve o dünyânın hiç bir kıymeti olmadığına delîl istersen, Nebî (sav) Efendimiz'in onu / cifeye ve mezbeleye teşbîh buyurması 285

kâfîdir. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا جيفة وطالبها كلاب ya'nî "Dünya cîfedir; ve onun tâlibleri kelblerdir" buyrulmuştur. Ve yine (Sav) Efendimiz'in لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافراً شربة ماء ya'nî "Eğer dünyâ indallahda bir sivrisineğin kanadına muâdil olsa idi, ondan bir kâfire bir içim su vermez idi." Ve الدنيا ملعونة و ملعون ما فيها الا ما كان من ذكر الله ya'nî "Dünyâ mel'ûnedir, ve onda olan dahi mel'ûndur. Ancak zikrullah cinsinden olan şey mel'ûn değildir" hadîs-i şerîfleriyle vâkı' olan ihbâriyle, Allah Teâlâ'nın indinde o dünyâ sivrisineğin kanadına müsâvî değildir. Ve o mel'ûndur, ya'nî Hak'tan ba'îddir; ve onda olan şeyler dahi mel'ûn ve ba'îddir. Ancak dünyâda zikrullah cinsinden olan şeyler mel'ûn ve ba'îd değildir.

Ma'lûm olsun ki, dünyânın mel'ûn ve ba'îd olması bu'd-i sûrî değildir, belki bu'd-i ma'nevîdir. Zîrâ dünya merâtib-i vücûd-i Hak'tan bir mertebedir. Ve Hak Teâlâ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) âyet-i kerîmesi mûcibince onda zâtı ve sıfâtı ve esmâsı ve ef'âli ile zâhirdir. Ve Hak Teâlâ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) âyet-i kerîmesi mûcibince cemî'-i mezâhir ile berâberdir. Binâenaleyh Hakk'ın berâber olduğu bir yerde la'n ve bu'd yoktur. Bu'd ancak bu hakîkatten câhil ve gâfil olanlara nazarandır. Zîrâ câhil kendinin ve âlemin vücûdunu müstakıl ve Hakk'ın vücûdundan ayrı görür. Ve bu görüşten bittabi' bu'd hâsıl olur. Ârif ise bu hakîkati bildiği ve onun bu ma'rifeti zikrullah cinsinden bulunduğu ve bu ma'rifetin mahall-i tahsîli ise dünyâ olduğu cihetle, ona göre dünyâ için la'n ve bu'd yoktur. Zîrâ hadîs-i şerîf mûcibince dünyâda zikrullah / cinsinden olan şeyler mel'ûn değildir. İmdi ârifîn nazarı böyle olunca onun dünyâ ile münâsebeti dünyânın "ayn"ı için değil, ancak Hak için olmuş olur.

İmdi ey seyyid-i kerîm! Allah Teâlâ'nın zâhir bir cevher-i nûr olarak halk ettiği senin gibi bir halîfenin himmetine, göz ucu veyâ nazar-ı tâm ile mahzâ aynından dolayı cîfe ve mezbele olan dünyâya kıymet verip bakmak ve ona kelbler gibi saldırmak yakışır mı? Ve dünyâya aynından dolayı meclûb olup ona hizmetler etmek lâyık olur mu? Hak Teâlâ hazretleri "Ey dünyâ bana hizmet edene hizmet et; ve sana hizmet edeni istihdâm eyle!" buyurmuştur. Zîrâ dünyânın halkından maksûd olan şey ârif-i kâmilin zuhûrudur. Ve dünyâ bilcümle levâzım ve levâhıkı ile ona hâdim olmak için mahlûktur. Nitekim Hz. Sa'dî buyurur. Beyt:

ابرو باد و مه وخورشيد فلك دركارند　　تاتونانى بكف آرى وبغفلت نخورى

همه ازبهر تو سر كشته وفرمان برند　　شرط انصاف نباشدكه تو فرمان نبرى

Tercüme: "Bulutlar, rüzgârlar ve felekin ayı ve güneşi, eline bir mik-

tar ekmek geçirmen ve gaflet ile yememen için hizmet içindedirler. Ve hepsi senin için hayrân ve mutî'dirler. Senin me'mûr olduğun hizmeti îfâ etmemen şart-ı insâf değildir."

İmdi insanın me'mûr olduğu hizmet, tahsîl-i ma'rifet ve bu ma'rifet dâiresinde ma'bûduna ibâdettir. Eğer matlûbu terk edip mel'abe-i sıbyân mesâbesinde olun umûr-i dünyâya meşğûl olur isen / dünyâ sana hâdim olmaz, sen dünyâya hâdim olmuş olursun. Halbuki vücûd-i unsûrînin kıvâmı için, dünyâdan sana lâzım olan şey ne ise, sana mansıb-ı hilâfeti bahş ve seni istihlâf eden Hakk'ın ezelde kendi cânibinden sana takdîr etmiş olduğu o şey, sana kifâyet edecek mikdarda gelip seni bulur. Binâenaleyh raiyyen olan havâss ve a'zâna işfâk ile mütehallî ol; ve onları umûr-i dünyâda fuzûlî olarak zâlimâne işğâl edip yorma! Fakat "Mâdemki ihtiyâcât-ı dünyeviyyem bana ezelde takdîr olunmuştur ve mutlaka bana gelecektir; o halde esbâba teşebbüsü terk edeyim!..." de deme! Hakk'ın sana müsahhar eylediği bu havâyicin talebinde mücmelen esbâba teşebbüs eyle; ve bu talebde külfet ve mübâlağa etme! Zîrâ mukadder olmayan şey hakkında ne kadar ihtiyâr-ı külfet ve mübâlağa etsen sana gelmez, beyhûde yorulmuş olursun. Ehl-i dünyânın ahvâline nazar edersen bu hâlin binlerce misâlini görürsün. Ve insan doğduğu günden beri ahvâlini muhâsebe edecek olursa görür ki, binlerce murâdından ancak bir kaçına nâil olmuştur. Ahvâl-i sâiresi akıl ve hayâlinden geçmemiş olan şeylerdir. Mâdemki hakîkat-i hâl budur, o halde talebde icmâl edip necâtına ve evâmir ve nevâhîden ve hudûddan Hakk'ın sana teklîf eylediği şeyle iştiğâlin sebebi ile nefsini kurtarmağa çabala! Böyle olunca mezâhir-i dünyeviyyeden yüz çevirmeği üzerine vâcib kıl; ve ihtiyâr-ı külfet ile dünyâyı musırrâne talebden vaz geç! Zîrâ sen kemâl-i muhabbetle dünyâya teveccüh etsen ezelde mukadder olan şey ne ise, ister istemez sana hâdim olarak gelecek olan ancak odur. Ve ondan i'râz edip kerhen ve mücmelen esbâba teşebbüs etsen yine gelecek olan odur.

Bu hâli tavzîhan, ashâb-ı kirâmdan Ka'bü'l-Ahbâr (ra) Hak Teâlâ hazretlerinin / bâlâda tercüme olunan *Tevrât*-ı şerîfteki hitâbını beyân eder. İmdi sen bu hakîkati bilerek talebde icmâl edip raiyyen olan kuvâ ve a'zân hakkında şefkat ile muâmele edersen bittabi' hem beden ve hem de kalb râhat eder. Şu halde sen beden ile kalbe râhatı ta'lîk ve tesbît et! Sen böyle yapınca evvelen kalbde bir takım beyhûde emeller munkatı' ve ba'dehû o emellerin irâde-i husûlü zâil olur. Çünkü irâdesiz bir şeyin talebi sahîh olmaz. Ve irâde bahs ve teftîşe bâ'is için muharriktir. Meselâ gönülde gınâ emeli olunca, irâde onun esbâb-ı husûlüne masrûf olur. Ve irâde senin âmmende, ya'nî kuvâ ve a'zânda tasarruf eden hâssandır, ya'nî kalbindir. Ve eğer hâssan maznûnda, ya'nî her hangi bir ma'nânın

husûlünde, müstağrak olup tasarruf-ı küllî ile tasarruf ederse âmmen, ya'nî kuvâ ve a'zân, o tasarruf tahtında zebûn olur. Ve sen hâssan olan kalbine emir ve nehiy ve hudûd-i ilâhiye âid bir takım emirler vermiş olsan dahi, artık ona imtisâle hâzır olamaz; zîrâ başka bir ma'nâda müstağraktır. Ve o senin emirlerine imtisâl edemeyince, sen bu bâbda mezkûr olup âtîde îzâh edilecek olan dört sınıftan, raiyyen için leîm olan sınıfa dâhil olursun.

Sakın sakın, emrin zâhiri cihetinden mahbûbun ve matlûbun olan Hakk'ın murâdının gayrine irâdenin taalluk etmemesine çalış! Ve
290 **bâtının irâdesi, ilme müeddî olan / murâdın vukû'undan sonradır ki, bu vâkı' ilimde bunun üzerine mesbûk olmasa idi ve ona irâde taalluk etmese idi, bu vasıf ve keyfiyyetin gayri üzerine onun vukû'unda, kendi nefsinde onun cevâz-ı tebeddülü ile berâber, bu vasıf üzerine vâkı' olmaz idi. İmdi vaktâki bu takarrur etti, biz dünyânın talebini ve ondan i'râzı ve ondan olan kuvveti zarûrî kılan taleb-i rızık cinsinden evvelce zikr olunan şey hakkında, senin âleminden ve vâlîlerinden anlamayan kimseye bir misâl getirelim. Ve Hak Teâlâ** وَ لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (Nahl, 16/60) **buyurur. Şöyleki bir adam yüzünü güneşe çevirir, onun gölgesi arkasına düşer. Güneş tarafına yürüyünce gölgesi ona tâbi' olur ve ona erişmez ve ona nâil olmaz. Ve istivâda, ya'nî istivâ'-i şemste, kubbe-i felekte onun başı üzerindedir. Bir sır vardır ki, keşf olunmaz ve yazılmak sûretiyle tevdî' olunmaz. Ve o Hak Teâlâ'nın** ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً (Furkân, 25/46) **kavlinde mevcûddur. Ba'dehû misâle rücû' edip deriz ki: Ondan sonra bu adam, eğer yüzünü gölgesine çevirip güneşe arkasını döner ve gölgesine yetişmek için yürürse o kimse gölgeye yetişemez. Ve güneşten olan hazzını da fevt eder. Ve onlar şunlardır ki, Allah Teâlâ (celle zikruhû) haklarında:** ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً (Hadîd, 57/13) **ya'nî "Arkanıza dönünüz de bir nûr iltimâs ediniz!" buyurdu. Ve o kimse zılden ancak iki ayakları altında olan şeye lâhık oldu. Ve o dahi onun şemse istidbârında kendisi için hâsıldır. İmdi muhakkak bu adam ve güneş, vücûd-i Hak ve zıll-i dünyâdır. Ve iki ayağının altında olan şey de, vücûdu zarûrî olan küttur. Ey seyyid-i kerîm! Dünyâ ancak senin için halk olundu; / ve Hak Sübhânehû seni onun için halk etti ve onun için îcâd eyledi. Ve eşyâyı senin için îcâd etti. Tevrât'ta inzâl eyledi ki: "Ey Âdemoğlu, eşyâyı senin için halk ettim; ve seni de kendim için yarattım. İmdi kendim için yarattığım şeyi, senin için yarattığım şeyde hetk etme!" Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı azîminde buyurur:** وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) **ya'nî "Cinni ve insi ibâdet etmeleri için halk ettim." Benim onlar-**

dan murâd ettiğim şey rızık cinsindendir. Ve yine Hak Teâlâ buyurur: "Ve onun rahmetindendir ki geceyi sükûn ve râhat; ve gündüzü fazlından kesb ve ticâret talebiniz için halk etti" (Kasas, 28/73). **Ve yine Hak Teâlâ buyurur: "O Allah Teâlâ sizin için, sizin râkib olmanız ve onlardan ekl etmeniz için en'âmı; ve râkib olmanız için zînet olarak atları ve katırları ve hımârları halk etti"** (Mü'min, 40/79). **Ve bunun emsâli ta'dâda gelmeyen şeylerden Kur'ân'da çoktur.**

Ya'nî ey seyyid-i kerîm olan rûh! Emrin zâhiri cihetinden, ya'nî şer' olarak Nebî (as)'ın teblîğ buyurduğu emr-i teklîfî cihetinden, mahbûbun ve matlûbun olan Hakk'ın murâdı ne ise, senin dahi irâden, memleketin olan cism-i insânîde o murâda taalluk etsin! Sakın ve Allah'dan kork! Ve irâdenin murâd-ı Hak olan emr-i teklîfînin ve şer'in gayrine taalluk etmemesine çalış. Ve bâtının irâdesi, ya'nî emr-i irâdî-i Hak, Hakk'ın ilmine müeddî olan murâdın, ya'nî abdin ayn-ı sâbitesinin, ilm-i ilâhîde ma'lûm olan sûretinin sübûtundan sonradır. Bu vâkı', ya'nî ayn-ı sâbite-i abd, ezelde ilm-i ilâhîde sübût bulan / hâl üzerine mesbûk olmasa idi ve o hâl üzerine irâde-i ilâhiyye taalluk etmese idi, bu sübût bulan vasfın ve hâlin gayri üzerine o murâdın vukûunda, hadd-i zâtında o murâdın tebeddülü câiz olmakla berâber, âlem-i zâhirde bu vasıf üzerine vâkı' olmaz idi.

Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde her bir mevcûdun bir hakîkati ve bir ayn-ı sâbitesi vardır. Bu a'yân esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleridir. Bunların ilm-i ilâhîde sübûtu vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın kendi zâtında, kendi zâtına, kendi zâtıyla tecellîsi netîcesinde vâkı' olur. Ve bu tecellî netîcesinde ilm-i ilâhîde peydâ olan a'yân, hangi ismin sûreti olarak sâbit olmuş iseler, ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde dahi onların o sûretle zuhûrlarına irâde-i ilâhiyye taalluk eder. Zîrâ kudret-i Hak irâde-i Hakk'a ve irâde-i Hak dahi ilm-i Hakk'a ve ilm-i Hak dahi ma'lûmât-ı Hakk'a tâbi'dir. İmdi bir ayn-ı sâbite ne vasıf ve keyfiyyet ile Hakk'ın ma'lûmu olmuş ise, onun mertebe-i şehâdette dahi, o sûretle zuhûru için irâde-i Hakk'ın taallukuna "emr-i irâdî" derler. Bu emr-i irâdî kazâ-yı ilâhîdir. Ve kazâ-yı ilâhî dahi, ya mübrem veyâ muallak olur. Kazâ-yı mübremin tebeddülü mümkün değildir; fakat kazâ-yı muallakın tebeddülü câizdir. İmdi kazâ-yı ilâhî, mübrem olsun muallak olsun, mâdemki eseri âlem-i şehâdette abd üzerinde zâhir olmuştur, işte bu zuhûra bakıp deriz ki, bu abdin ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde bu vasıf ile sâbit olmuş ve irâde-i ilâhiyye de bu vasıf üzerine taalluk etmiştir. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Üzeyrî** ile **Fass-ı Ya'kūbî**'dedir. Ve abdin bilcümle ahvâli içinde sûrî ve ma'nevî rızkı dahi dâhildir.

Vaktâki bu îzâhât takarrur etti, şimdi biz dünyâ talebini ve ondan

i'râzı ve dünyâdan olan kuvvet ve ihtiyâcâtı zarûrî ve lâ-büdd kılan taleb-i rızık cinsinden / evvelce zikr olunan şey hakkında, senin rüesâ-yı memleketinden anlamayan kimselere bir misâl getirelim. Ya'nî vücûd-i unsurî-i insânînin devâm-ı hayâtı rızka muhtâç olduğu ve rızık dünyâ cinsinden bulunduğu için, insan dünyâyı tahsîl etmeğe meyl eder. İşte biz yukarıda bu meylin dâire-i meşrûiyyetini ve o dâire-i meşrûiyyet hâricinde kalan ahvâlden i'râzı ve taleb-i dünyâda icmâli îzâh etmiş idik. Şimdi de bu taleb-i rızık hakkındaki îzâhât iyi anlaşılmak için bir misâl getirelim. Zîrâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde وَ لله الْمَثَلُ الأَعْلى (Nahl, 16/60) buyurur. Bu âyet-i kerîme mâ-kabliyle berâber böyledir: لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلله الْمَثَلُ الاعْلى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Ya'nî "Âhirete îmân etmeyen kimse için fenâ mesel vardır. Ve Allah Teâlâ için mesel-i a'lâ vardır; ve O azîz ve hakîmdir." Ya'nî avâkıb-i umûru idrâk edip îmân etmeyen kimselerin ahvâli fenâ misâller ile tavzîh olunur. Ve Allah Teâlâ'nın vaz' buyurduğu ahkâm-ı hakîkat ise âlî misâller ile fuhûma takrîb olunur. Ve Hak Teâlâ umûrunu yerli yerine vaz' eden Azîz'dir. İşte Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu âyet-i kerîmeyi fenâ misâl ile âlî misâli câmi' olarak âtîde tavzîh ve tefsîr buyururlar: Şöyle ki bir adam güneşe yüzünü çevirdiği vakit gölgesi arkasına düşer. Güneş tarafına yürüdükçe gölgesi kendisine tebean hareket eder. Bu gölge aslâ kendisine vâsıl olmaz. Bu hâl rızk-ı mukadderin nerede olursa olsun kendisiyle berâber bulunduğunu idrâk etmeyen ve beyhûde koşup yorulan kimse için fenâ bir misâldir. Vaktâki şems vakt-i zevâlde, kubbe-i felekte onun başı üzerinde bulunur, gölgesi memdûd olmayıp ayağının altında kalır. İmdi / güneş vücûd-i Hak ve gölge vücûd-i abd; ve güneşin nokta-i zevâlde bulunması tecellî-i zâtî-i Hak olunca, bu tecellî indinde abdin vücûd-i zıllîsi fânî ve Hak bâkî kalır. Ve Hak abdin vücûd-i zıllîsini kendi cânibine kabz etmiş olur. Hz. Şeyh buyururlar ki: Burada bir sır vardır ki, şifâhen keşf olunamaz; ve yazılmak sûretiyle de tevdî' olunamaz. Zîrâ tecellî-i zâtî hâlindeki fenâ zevka âid bir mes'eledir. Zevkî olan bir hâli lafız ve kitâbet ile tefhîm kābil değildir. Meselâ innîn olan bir kimseye zevk-ı cimâ'ı söylemek ve yazmak ile tefhîm kābil değildir. Ve bu sırr-ı zevkî Hak Teâlâ'nın ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً (Furkān, 25/46) kavlinde mevcûddur. Bu âyet-i kerîmenin mâ-kabli budur: أَلَمْ تَرَ إِلى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شاءَ لَجَعَلَهُ ساكِناً ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً (Furkān, 25/45-46) ya'nî "Rabb'ine nazar etmez misin? Gölgeyi nasıl temdîd etti? Ve eğer dilese idi onu sâkin kılardı. Gölgeyi temdîdden sonra o gölge üzerine güneşi delîl kıldık. Ondan sonra da onu kendi cânibimize kabz-ı yesîr ile kabz ettik."

Ma'lûm olsun ki, bu şerhin muhtelif mahallerinde de îzâh olunduğu

üzere vücûd-i mutlak-ı Hak kendi zâtına, kendi zâtında, zâtiyle tecellî buyurmasıyla esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyesinin sûretleri ilminde peydâ oldu. Bu suver zılâl-i esmâdır. Ba'dehû mertebe mertebe tenezzül ile bu suver-i ilmiyyenin zılâli âlem-i şehâdette azhar oldu. Suver-i âlemden her bir sûret hangi ismin mazharı olmuş idiyse, o ismin hazînesinde meknûz olan ahvâl ve ahkâm bu âlem-i dünyâda ondan ânen-fe-ânen zâhir olur. Ve bu ahkâm ve âsâr her mazharın kendi hakîkatinin zıllidir. Ve bu zılâl bu âlemde şuûnât-ı ilâhiyyeden başka şeyler değildir. / Ve şems-i vücûd-i 295
Hak bunlar üzerine delîldir. Vaktâki mevt-i ihtiyârî veyâhut mevt-i ıztırârî ile vücûd-i abd hükmen veyâ fiilen fânî olur, bu şuûnât-ı ilâhiyye kendi aslı cânibine kabz-ı yesîr ile makbûz olur. İşte bu misâl, Hak Teâlâ için âlî bir misâldir.

Ba'dehû cenâb-ı Şeyh (ra) misâle rücû' edip buyurur ki: Ba'dehû bu adam yüzünü gölgesine ve arkasını da güneşe dönüp gölgesine yetişmek için yürüse bittabi' gölgesine yetişemez. Zîrâ ortada iki gibi görünen ancak bir vücûd vardır. Vusûl ise iki vücûd arasında olur. Ve o kimse gölgesine doğru yürüyünce güneşe teveccühden olan hazzını da fevt etmiş olur. Ya'nî dünyânın vücûdunu müstakıl zannedip güneş gibi zâhir ve bâhir olan vücûd-i Hakk'a teveccühünü terk ederek bu vücûdun gölgesinden ibâret olan dünyânın arkasından koşan adam iki vech ile hâib ü hâsir olur: Birisi ebeden gölgeye yetişemez; diğeri de Hakk'a teveccühden olan hazzını da fevt eder. İşte bu hâl-i gaflet için fenâ bir misâldir. Ve bunlar o kimselerdir ki, Hak Teâlâ onlar hakkında ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً (Hadîd, 57/13) ya'nî "Nûr-i mahz olan vücûd-i Hakk'a arkanızı çevirip zıll olan dünyâya teveccüh edip hâib ü hâsir oldunuz. Bu halden halâs için yüzünüzü Hakk'a çevirip O'ndan bir nûr iltimâs ediniz!" buyurur. Böyle bir kimse gölgeden ancak iki ayakları altında olan şeye lâhık olmuştur. Ve gölgeden kendisinin yetişebildiği mikdâr, ister güneşe teveccüh etsin, ister arkasını çevirsin, her hâl ve zamanda kendisi için / zâten hâsıl olmuş bir şeydir. Ve bundan fazlasına yetişmek imkânı yoktur. Eğer yetişmek için koşarsa, hâsılı tahsîl için koşmuş olur ki, bu da abestir. İşte bu âlî ve fenâ misâl içinde güneş vücûd-i Hak ve bu adam zıll-i dünyâdır. Ve iki ayağının altında olan şey de bakâ-yı hayât için vücûdu zarûrî olan kūt ve rızıktır. İşte ey kāri'-i fatîn, bu misâle göre kendi hâlini tedebbür ve teemmül et!

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Dünyâ ancak senin için halk olundu. Zîrâ sen ma'nâsın; senin zuhûrun için sûret lâzımdır. Dünyâ ise sûrettir. Ve sûret ma'nâsız olamayacağı için Hak Teâlâ hazretleri seni o sûret olan dünyâ için halk etti; ve o sûrete taallukun için îcâd eyledi. Ve sen cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olduğun cihetle eşyâyı sana hâdim kıl-

mak üzere îcâd etti. Nitekim yukarıda îzâh edilmiş idi. Bu ma'nâyı müeyyed olarak Hak Teâlâ *Tevrât*-ı şerîfte inzâl buyurdu ki: "Ey Âdemoğlu, eşyâyı senin için halk ettim; ve seni de kendim için yarattım. İmdi kendim için yarattığım şeyi, senin için yarattığım şeyde hetk etme!" Zîrâ insan cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olduğu için sûret-i ilâhiyye üzerine mahlûktur. Ve bu mazhariyyeti hasebiyle cemâl-i Hakk'a bir âyînedir. Binâenaleyh Hak Teâlâ kendi cemâlini insân-ı kâmil mir'âtinde müşâhede eder. Böyle olunca onu kendi için yaratmış olur. Ve onun muhîtindeki bilcümle eşyâ onun bakā-yı vücûdu için hâdimdir. İnsan bu isti'dâd üzere mahlûk iken, kendi hâdimleri olan eşyânın meclûbu olur ve Hakk'a arkasını çevirirse, tıpkı râî muvâcehesine mevzû' bir âyînenin / bu râîye arkasını çevirmesi gibi olur. Ve bi'n-netîce kendi vücûdundan maksûd olan gâye fevt olur. Ve Hak Teâlâ bu hakîkati وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الانْسَ الاَّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cinni ve insi ancak ibâdet etmeleri için halk ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurur. Ve ibâdet ma'rifete mütevakkıftır. Zîrâ bilinmeyen şeyi ibâdet olunmaz. Ve ma'rifetin miftâhı kişinin kendi nefsine olan ma'rifetidir. Ve kişinin kendi nefsine olan ma'rifeti, bâlâda zikr olundu. Ya'nî bu âlemde kendisi, kendi hakîkatinin zıllidir. Ve hakîkati olan ayn-ı sâbitesi zılâl-i esmâ-i ilâhiyyedir. Ve esmâ-i ilâhiyye müsemmâ olan Hakk'ın aynıdır. İmdi kişiye kendi hakîkatinden, maddî olsun ma'nevî olsun, ânen-fe-ânen nâzil olan şey, onun bu âlemdeki rızkı cinsindendir. Onun için cenâb-ı Şeyh (ra) "Benim bu beyânâttan murâd ettiğim şey rızık cinsindendir" buyurur. Ve bu rızık cinsinden olan şeyleri beyân eden âyât-ı kur'âniyye lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır.

§

TETİMME

§

Ey seyyid-i kerîm, raiyyene muhabbet et! Ve her bir sınıfın kendisine sâlih olan atâyâyı onlara bezl eyle! Ve bu seni mehârimden men' eder. Mümkin olduğu kadar mevâhib-i tâatı onlara bezl et! Ve seni istihlâf edeni tezekkür eyle ki, bir gün onların lisanları ve elleri ve ayakları onların aleyhine şehâdet eder. Muhakkak sem' ve basar ve kalbin her birinden sâhibinin ameli suâl olunur. İşte bu iki âyet senin hâssanı ve âmmeni şâmildirler. Ve yeryüzünde mütekebbirâne yürüme! Ve ma'rûf ile emr et ve münkerden nehy eyle! Ve nefs-i emmâre ve levvâmeyi tefakkud eyle! Ve vezîrini her bir hîn ve ânda onlara telattuf eder kıl! Ve mülkünün ve memleketinin müdebbire-i bâdiyesini onlara siyâset eder kıl! Zîrâ onlar

havâsse, ancak kendilerine ilkā olunan şeyi ilkā ederler. / Eğer hayır ise hayır olur; ve eğer şer ise şer olur. İmdi bunun indinde memleketin sâlih olur; ve cibâyâtın tekessür eder; ve düşmanlarına muzaffer olursun. İmdi himmetini ebeden en yakın olanın ıslâhına sarf et ki, nizâ' ve cidâlin ve zahmetin kalîl olsun. Ve sâlihi fâsid üzerine musallat et ki, onu ıslâh ede. Ve bunun havf-i şedîd ile olmasından sakın ki, onların nefretleri tezâyüd eder. İmdi Allah Teâlâ cânibinden sana bu rahmettir ki, sen onlara mülâyim oldun. Ve eğer bed-ahlâk olup kalbi katı ola idin, elbette onlar senin etrâfından dağılırlar idi. Böyle olunca onları afv et ve onlar için istiğfâr eyle! Ve onları tatyîb için emrde müşâvere et! Zîrâ nüfûs kendisine ihsân eden kimsenin muhabbeti üzere mecbûldür.

Ya'nî ey seyyid-i kerîm ve ey halîfe olan rûh, raiyyen olan kuvâ-yı zâhire ve bâtınene muhabbet et! Ve bunlardan her sınıfın işine yarayacak olan atâları, onların her birine ayrı ayrı bezl et! Ve bu muhabbet ve atâlar seni irtikâb-ı mehârimden men' eder. O kuvâya mümkün olduğu kadar mevâhib-i tââtı bol bol ihsân et! Ve cemî'-i ahvâlde seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini tezekkür ve yâd eyle ki, Kur'ân-ı Kerîm'de ihbâr buyrulduğu üzere, günlerden bir günde istihlâf olunan kimselerin raiyyeleri, ya'nî dilleri ve elleri ve ayakları, onların icrâât hakkında kendi aleyhlerine şehâdet eder. Ve kezâ ihbâr-ı kur'ânîye nazaran muhakkak sem' ve basarın ve kalbin her birinden, bunların sâhibi olan halîfenin ameli suâl olunur. İşte bu zikr olunan / يَوْمَ تَشْهَدُ 300
عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَ اَيْدِيهِمْ وَ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Nûr, 24/24) ve اِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولٰئِكَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (İsrâ, 17/36) âyet-i kerîmeleri senin hâssan olan kuvânın ve âmmen olan a'zânın ahvâlini şâmildir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin bi-hasebi'l-hilâfe sana ihsân eylediği kudret ve tasarrufa mağrûr olup yeryüzünde mütekebbirâne yürüme! Ve raiyyene şer'in emr ettiği ma'rûf ile emr et; ve şer'in nehy ettiği münkerâttan onları nehy eyle! Ve nefs-i emmâre ile nefs-i levvâmenin ahvâlini dâimâ tefakkud edip murâkabe altında tut! Zîrâ nefs-i emmârenin meyli dâimâ mesâvî cânibinedir. Ve nefs-i levvâme her ne kadar mesâvîyi takbîh etmek ve ondan nedâmet etmek sıfatını hâiz ise de, yine mesâvîye nazardan kurtulmamıştır. Ve vezîrin olan aklı ale'd-devâm hâssan olan kuvâna ve âmmen olan a'zâna lutf ile muâmele eder bir halde bulundur. Ya'nî şer'in tahdîd eylediği tena'umden ve mubâhâttan men' etme! Ve mülkün ve memleketin olan vücûd-i insânînin müdebbire-i bâdiyesini, ya'nî bâdiyen olan a'zânı tedbîr eden kuvâ-yı bâtıneni ve zâhireni, onlara siyâset eder bir halde bulundur. Ya'nî a'zâ-yı vücûdundan her hangi biri hudûd-i ilâhiyyeyi tecâvüz ederse, onu o tecâvüz ettiği emirden geri

çekmek için kuvânı o a'zâ üzerinde mutasarrıf kıl! Meselâ gözün nâmahreme nazar ettiği vakit kuvve-i müfekkireni ona musallat et! Zîrâ o bâdiyen olan a'zâ havâsse, ancak kendilerine ilkā olunan şeyi ilkā ederler.

Ma'lûm olsun ki, insan bu âlem-i kesâfette muhîtindeki mevcûdâtı ancak havâss-i hamse-i zâhiresiyle hisseder. Ve bunlar vücûd-i insânîde mevcûd olan a'zâlara taalluk ederler. Hiss-i rü'yet göze; ve hiss-i lems vücûdun hey'et-i mecmûasına; ve hiss-i sem' kulağa; ve hiss-i şemm buruna; ve hiss-i zevk / ağıza taalluk eder. Binâenaleyh havâsse ilkā olunan şey, muhîtlerinden bu uzuvlara ilkā olunan şeydir. Bu ilkāât, ya şer'a muvâfık olur veyâ muhâlif olur. Şer'a muvâfakat hâlinde bunun men'i için akıl ve fikrin tasarruflarına hâcet yoktur. Muhâlefet hâlinde, o uzvu hudûd-i ilâhiyye dâiresine çekmek için aklın ve fikrin vazîfesi, çâre tedâriki ve hîle isti'mâlidir. İmdi eğer kendi muhîtinden a'zâlara ilkā olunan şey meşrû' ve hayır ise havâsse de hayır ilkā olunur; ve eğer nâ-meşrû' ve şerr ise şerr ilkā olunur. Böyle olunca senin bâlâdaki îzâhât dâiresinde hareketin indinde idâre-i memlekette salâh hâsıl olur. Ve cibâyâtın, ya'nî a'mâl-i sâlihan tekessür eder. Ve a'mâl-i sâlihan tekessür edince, düşmanların olan hevâya ve onun vezîri olan şehvete galebe etmiş olursun.

İmdi himmetini ebeden en yakın olanın ıslâhına sarf et ki, mülkünde nizâ' ve cidâlin kalîl olsun. Ve sana en yakın olan kalb ve ondan sonra kuvâ-yı bâtıne ve ba'dehû a'zâdır. Ve sâlihi fâsid üzerine musallat et ki, onu ıslâh etsin. Evvelen kalbi ıslâh edersen bu sâlih olan kalbi kuvâ-yı fâside üzerine musallat edersin, onları ıslâh eder. Zîrâ kalb sâlih olursa, vârid olan efkâr-ı fâsidenin icrâsına meydân vermez; bi'n-netîce fikir ve i'tikād dahi sâlih olur. Ve kuvâ-yı bâtıne sâlih oldukda kuvâ-yı zâhireyi ıslâh ederler; ve onlar da a'zâyı ıslâh ederler. Ve bu ıslâh keyfiyyetini i'tidâl üzere yap, onları havf-i şedîd vâsıtasıyla yapma! Zîrâ havf-i şedîdden onların nefretleri tezâyüd eder. Ve nefret ile olan amelde ihlâs bulunmadığı için fâide / hâsıl olmaz. Mervîdir ki, bir kimse Hz. Ömer (ra) efendimizin zamân-ı hilâfetlerinde namaz kılar idi. Hz. Ömer onun acûlâne kıldığı namazı beğenmedi; ve elinde kamçı bulunduğu halde ona, celâl ile, namazın olmadığını ve iâdesini emr etti. O kimse korkusundan ta'dîl-i erkân ile namazı iâde etti. Hz. Ömer onu temâşâ etmekte idi. Namazın hitâmından sonra ona sordu: "Bak, şimdi namazı güzel edâ ettin! Evvelki namaz mı iyi oldu, şimdiki mi?" O kimse cevâben dedi: "Elbette evvelki namaz daha iyi idi." Hz. Ömer: "Niçin?" diye sordu. O kimse: "Ben evvelki namazı Allah Teâlâ'nın rızâsı için gönlümün arzûsuyla edâ etmiş idim. Sonraki namazı kamçı korkusundan kıldım" dedi. Ve Hz. Ömer (ra) sükût buyurdu.

İmdi ey halîfe! Kur'ân-ı Kerîm'de rûh-i küllî ve halîfe-i aslî olan (Sav) Efendimiz'e hitâben beyân buyrulan sıfattan senin dahi nasîbin vardır. O da budur ki, senin hâssan ve âmmen hakkında olan muâmelende mülâyim olman Allah Teâlâ cânibinden sana rahmettir. Ve eğer bed-ahlâk olup kalbi katı olsa idin, elbette onlar senin etrâfından dağılırlar ve senin taht-ı tasarrufuna girmezler ve her biri bildiğini işler idi. Böyle olunca eğer onlardan muhâlefet vâkı' olursa haklarında şiddetle siyâset etmeyip afv et; ve onlar için istiğfâr eyle! Ya'nî seyyielerinin hasene ile setrini taleb eyle! Ve onları tatyîb için icrââtında onlar ile müşâvere et! Ve tâkatlarine göre iş buyur! Eğer böyle yapar isen bu muâmele onlara güzel ve hoş gelir. Ve nüfûs kendisine güzel muâmele eden kimsenin muhabbeti üzere mecbûldür.

§

SİYÂSET

§

Ey seyyid-i kerîm! Sana bir şeyi kendi mevzi'inin gayrine vaz' etmemek ve onların indinde ma'hûd / vaktin gayrinde bir şey ibrâz etmemek lâyık olur.Ve belki o senin üzerine müekkeddir. Ve hark-ı âdetten sakın! Onun kabûlü kavî olmak için, ancak ona hâcet messi indinde âdeti hark et! Zîrâ âdet, bu emr-i mukadderin zuhûru için, bu vakte devâ'îyi tevfîr eder. Meselâ Allah Teâlâ vaktinin gayrinde nüzûl-i matar ile ve vaktinin gayrinde bulutu izâlede istidâm ile âdeti hark eylese, bu ümîdsizliğe ve küfrâna müeddî olur. İmdi onlar ihsân ile yeryüzünde bağy ederler. İsâet nasıl olur? Ve eğer bir senede her hangi bir emr için bunun misli zâhir olur ve ondan udûl eylerse, sen onu tedkîk ile bulursun. Böyle olunca bu evsâf ile tahalluk et! Senin için dünyâca ve âhiretçe selâmet hâsıl olsun. Bir emre himmet eylediğin vakit "inşâallah" de! Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ (Kehf, 18/23) **ya'ni "Birşeye azîmetinde 'ben onu yarın yaparım,' deme! Belki 'Allah Teâlâ murâd ederse yaparım,' de!" Ve Allah üzerine yemîn etme! Nitekim Hak Teâlâ buyurur:** وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا (Nahl, 16/91) **ya'nî "Yemînlerinizi te'kîdden sonra o yemîni bozmayın!" Ve kezâ buyurur:** وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ (Nahl, 16/94) **ya'nî "Yemîninizi beyninizde mekr ve hîle ittihâz etmeyin!" Kurenâ-i sû'den hazer et! Zîrâ onlar paranı yerler ve senin lahmini ve demini nâra takrîb ederler. Sen ancak onunla dîninde ziyâde bulduğun bir halîle musâhib ol! Eğer dîninde onun sohbeti ile**

noksan görür isen, imdi o ne fenâ karîndir; ve o senin için en büyük düşmandır. Mülkünde ondan ihtirâz eyle! Zîrâ o onun sebeb-i harâbı
305 **olur. / Ve senin hakkında bu karîn senin hevândır. Hevâna cihâd eyle; zîrâ o düşmanlarının en büyüğüdür. Ve Hak Teâlâ buyurur:** قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ (Tevbe, 9/123) **ya'nî "Size en yakın kâfirler ile mukâtele edin!" Ve o sana kâfirlerin en yakınıdır. İmdi onunla meşğûl ol! O seninle meşğûldür. Zîrâ sibâ'-ı âdiyye memleketinin bâdiyesini yıkar ve sana na'-îm-i dâim îrâs eyler; bu ise senin dînini yıkar.**

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Sana lâyık olan, belki senin üzerine mükekkeden elzem bulunan şey budur ki, bir şeyi kendi mahallinin gayrine koymayasın! Ve teb'an indinde ma'lûm ve ma'hûd olan vaktin hâricindeki evkātta onlara bir şey ibrâz ve ızhâr etmeyesin! Zîrâ onlar alıştıkları şeye muhâlif bir hal ve hareket görürlerse şaşırırlar. Zîrâ âdet, bu âlem-i esbâbda, bir emr-i mukadderin zuhûru için bu vakte lâzım olan esbâb ve devâ'îyi tevfîr eder. Meselâ açlık ekl-i taâma ve ekl-i taâm vücûdun kuvvetine ve vücûdun kuvveti dünyevî ve uhrevî mesâîye sebebdir. Ve bunların cümlesi bu âlemde âdettir. Ve bu ahvâlin zuhûru ise emr-i mukadderdir. Binâenaleyh açlık vaktinde âdet olan ekl-i taâm lâzımdır. Böyle olunca âdete riâyet iktizâ eder. Ve hark-ı âdetten ictinâb etmelidir. Çünkü bu âlem neş'e-i rûhâniyye üzerine değil, belki neş'e-i nefsâniyye üzerine mahlûktur. Meselâ rûhun keyfiyyet-i rü'yeti ve tekellümü her cihetten vâkı' olduğu halde, cismin rü'yeti ve tekellümü ancak mevzi'-i çeşm ve lisândan vâkı' olur. İmdi ey rûh-i kerîm, âlem-i cisimde sen kendi hâlini / ızhâr ederek keyfiyyet-i rü'yet ve kelâmı, ma'lûm ve ma'hûd olan çeşm ve lisâna vaz' etmeyip de, bi'l-farz elden ve ayaktan ve sâir a'zâdan ızhâr edersen onlar şaşırırlar; ve şaşkınlık kendi muhîtine de sirâyet edip nizâm-ı âlem muhtell olur. Zîrâ bu şeyleri mevzi'inin gayrine koymuş olursun. Ve bir şeyi mevzi'inin gayrine koymak ise zulümdür. Ve kerîme zulüm lâyık değildir. Ve teb'anın indinde ma'lûm ve ma'hûd olan vaktin gayrinde onlara bir şey ızhâr etme! Ve meselâ uyku vaktinde uyanıklık hâli ızhâr etme! Binâenaleyh âdete muhâlif hâl ve hareketten sakın! Ancak âdet hilâfında bir şey ızhârına hâcet mess ettiği; ve meselâ senin hâl ve şânını inkâr eden ve fakat hidâyete müsta'id olan kimse zâhir olduğu vakit, hark-ı âdet eyle! Zîrâ her vakit zâhir olmayıp böyle inde'l-hâce arasıra vâkı' olan bir hâlin kabûlü, bunu müşâhede edenler üzerinde kuvvet ve şiddetle te'sîr eder. Meselâ Allah Teâlâ vaktinin gayrinde, ya'nî yaz günü, mütemâdiyen kar ve yağmur yağdırarak âdeti hark etse; veyâhut vaktinin gayrinde, ya'nî kış vaktinde, bulutu ale'd-devâm izâle edip hiç yağmur veyâ kar yağdırmasa, bu hark-ı âdet ibâdın ümîdsizliğine ve küfrâna müeddî olur. İmdi ibâd kendilerine Hakk'ın bol

bol ihsânı geldiği vakit bile yeryüzünde bağy ve fesâd eder oldukları halde, böyle vaktinin gayrinde kesret-i bârân veyâ inkıtâ'-ı bârân isâeti vâkı' olursa, artık onların hâli neye müncer olur? Var kıyâs et! Ve eğer bir senede ahvâl-i arzıyye ve semâviyyeden her hangi bir emr için bu beyân ettiğimiz şeyin misli zâhir olur ve Hak Teâlâ o emrde âdetten udûl ve tecâvüz ederse, sen onun netâyicini tedkîk et! İbâd üzerinde nasıl te'-sîrât / husûle geleceğini bulur ve anlarsın. Böyle olunca تخلقوا باخلاق الله emr-i münîfîne tebean seni istihlâf eden Hakk'ın bu evsâf ve ahlâkı ile tahalluk et ki, senin için dünyâca ve âhiretçe selâmet hâsıl olsun.

Bir emrin icrâsına himmet ve kasd eylediğin vakit "inşâallâh" de! Zîrâ bu kavlin telaffuzu meşiyyet-i ilâhiyyeden adem-i gafletine delâlet eyler. Ve kudret-i ilâhiyye meşiyyete ve meşiyyet-i ilâhiyye de ilme ve ilm-i ilâhî de ma'lûmât olan a'yân-ı sâbitenin kābiliyyât ve isti'dâdâtına tâbi'dir. ما شاء الله كان وما لم يشاء لم يكن ya'nî "Hakk'ın meşiyyeti taalluk eden şey mevcûd olur; ve meşiyyeti taalluk etmeyen şey mevcûd olmaz" demektir. İmdi bir şeye himmet ve kasd eylediğin vakit, bu sırrı tahattur ve tefekkür edersen o şeyin adem-i tekevvününden mağmûm ve mahzûn olmazsın. Zîrâ bilirsin ki, o şeye irâde-i Hak taalluk etmemiştir. Ve bu hakîkati Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ (Kehf, 18/23-24) ya'nî "Bir şeye azîmetinde ben onu yarın yaparım deme; belki Allah Teâlâ murâd ederse yaparım de! Ve gafletle meşiyyeti unuttuğun vakit Rabb'ini zikr eyle!" buyurur.

Ve Allah Teâlâ üzerine yemîn etme! Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا (Nahl, 16/91) ya'nî "Yemînlerinizi te'kîdden sonra o yemîni bozmayın!" Ve kezâ buyurur: وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ (Nahl, 16/94) ya'nî "Yemînlerinizi beyninizde mekr ve hîle ittihâz etmeyin!". Zîrâ bir şeyin takviyesi için Allah Teâlâ üzerine yemîn etmekte mahzûrât vardır. Meselâ bir işi yapacağına yemîn ettiğin vakit, / her işin vukū'u ve zuhûru meşiyyet-i ilâhiyyeye mütevakkıf olduğunu unutmuş olursun; câiz ki senin yemîn ettiğin o işin vukū'una meşiyyet-i ilâhiyye taalluk etmemiştir. Bu sûrette o işi yemîn ile te'kîd ettiğin halde, mevâni' haylûleti sebebiyle yemînini nakz etmiş olursun. Ve mâdemki her işin vukū'u ve adem-i vukū'u meşiyyet-i Hakk'a mevkūftur; ve bu husûstaki meşiyyet-i ilâhiyye senden mestûrdur; bu mestûriyyet ile her hangi bir iş hakkında yemîn ettiğin vakit, o yemîni muhâtabını iknâ' için ona karşı mekr ve hîle ittihâz etmiş olursun. Ve bu hâller ise bâlâdaki evâmir-i ilâhiyyeye muğâyir bir hareket olur. Bu vartadan halâs olmak için Allah Teâlâ üzerine yemîn etmemek meslek-i irfân olur.

S U Â L : Ba'zı ahâdis-i şerîfe kasem ile te'yîd buyrulmuş olduğu gibi, ba'zı ekâbirden dahi kelâmlarında yemîn vâkı' olmuştur. Bunların vechi nedir?

C E V A P : Bunda iki vecih vardır: Birisi meşiyyet-i ilâhiyyenin o husûsa taalluku kendilerine mekşûf olduğu için onu te'kîden yemîn buyrulmuştur. Diğeri hadd-i zâtında vâkı' olmuş olan ve vukū'una irâde-i ilâhiyyenin taalluku âlem-i zâhirde zuhûr ve bürûz ile anlaşılmış bulunan bir emr için kasem buyrulmuştur. İmdi Resûlullah (sav) Efendimiz'e hakāyık-ı eşyânın mekşûf olduğuna şübhe yoktur. Binâenaleyh ba'zı ahâdîs-i şerîfe / bu sebepten yemîn ile te'kîd buyrulmuştur. Ve ba'zı ekâbirden dahi vâkı' olan bir emr yemîn ile te'kîden beyân olunmuştur. Ezcümle İmâm-ı Alî (kerrem'Allâhü vecheh) efendimiz Hayber kalesini kendi kuvveti ile koparmadığına yemîn edip والله ما قلعت باب خيبر buyurur. Ve Hayber kalesinin bir ferd-i insânînin kuvvetiyle koparılamıyacağı âmme nazarında bir emr-i zâhir idi. Ve maa-hâzâ bu hârika herkesin gözü önünde vâkı' olmuş idi. Ve kezâ şerîatte bir emrin adem-i vukū'una yemîn câizdir. Nitekim البينة للمدعى واليمين على من انكر ya'nî "Beyyine müddeî için ve yemîn inkâr eden kimse üzerinedir" kāidesi meşhûrdur. Zîrâ müddeînin vukū'unu iddiâ eylediği bir emrin adem-i vukū'unu beyân ve onu yemîn ile te'kîd etmek, o emrin vukū'una meşiyyet-i ilâhiyyenin taalluk etmemiş ve binâenaleyh âlem-i zâhirde dahi zuhûr eylememiş olduğunu beyân etmek demektir ki, bu yemînin nakzı mutasavver değildir.

Kurenâ-i sû'den hazer et ve onlardan kaç! Zîrâ onlar senin paranı yerler; ve etini ve kanını nâr-ı bu'de yaklaştırırlar. Sen öyle bir halîle ve bir dosta musâhib ol ki, onun sohbeti sebebiyle dînindeki kuvvet ziyâde olsun. Eğer kendine musâhib ittihâz eylediğin bir dostun sohbeti sebebiyle dîninde noksan ve halel görür isen, o kimse sana pek fenâ bir arkadaştır; ve o kimse en büyük düşmanındır. Mülkünde ondan ithirâz et! Zîrâ o kimse mülkünün harâb olmasına sebep olur. Ve senin hakkında bu
310 en fenâ arkadaş senin hevândır. Hevâna cihâd eyle ve onunla / dâimâ muhârib ol! Zîrâ o senin mülkünde düşmanlarının en büyüğüdür. Nitekim Hak Teâlâ قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ (Tevbe, 9/123) ya'nî "Size en yakın kâfirler ile mukātele edin!" buyurur. Ve senin hevân sana kâfirlerin en yakınıdır; zîrâ mülkün olan cismindedir. Ve cisminin hâricinden sana ilkāâtta bulunan kâfirler bittabi' ondan daha uzaktır. Böyle olunca gaflet etmeyerek dâimâ onunla meşğûl olup ahvâlini tarassut et; ve dâimâ murâkabe altında tut! Zîrâ o hevâ seni hiç bir vakit terk etmeyip seninle meşğûl olmaktadır. Bu hevâ âdî yırtıcı hayvanlardan daha muzırdır. Zîrâ sibâ'-ı âdiyye senin memleketinin bâdiyesi olan a'zâlarını ve cism-i zâhi-

rîni yıkar ve netîcesinde mevt denilen hâl hâsıl olur. Ve bu yüzden mertebe-i şehâdeti ihrâzın hasebiyle na'îm-i dâim îrâs eder. Ve bu hevâ düşmanı ise, senin hâdıran ve makarrın olan kalbini ifsâd ederek dînini kökünden koparır.

Ey seyyid-i kerîm! Vezîrine ve hâcibine vasıyyet ederim ki, senin cibâyâtından ibâret olan sıfât cinsinden senin üzerine ancak kendisinde tahakkuk ettiğin bir sıfat dâhil olsun ki, o sıfat sahîh ve zarûrî olan iki mukaddimenin netîcesidir; ve kerîm ve müstakîm olan iki asıldan bir fer'dir. Zîrâ sıfât, onlar ile seni helâk etmek için, hevânın kendisine verdiği şeylerden, nefsin senin üzerine îrâd eylediği şeydir. İmdi nefis onları, sana güzel bir sûrette olarak getirir. Halbuki onların bâtını bunun zıddıdır. Hattâ eğer sen tecrübe edersen onun sıhhatini bulursun. Böyle olunca tahaffuz et! Sana bir sıfat geldiği ve sana dâhil olduğu vakit, edille-i vâzıha ve şer'iyye ve akliyye ve âdiyye ile onun sâbıkına ve âkıbetine nazar et; ve onu mihekk-i nazarda ve mecârî-i fikirde tecrübe et; ve onu mi'yâr-ı ilim ile vezn eyle! Ve firâset için mansûb olan edillenin sana verdiği şeyi onun hakkında teferrüs eyle! İmdi eğer bir hayrı ta'kîb ederse / onunla mütehallî ol; eğer bunun hilâfı olursa onu katl et! İmdi bu sıfat Resûlullah (sav)in أياكم وخضراء الدمن ya'nî "Dünyâdan ve onun zehârifinden sakınınız!" kavliyle bize tenbîh buyurduğu sıfattır. Böyle olunca şey, ancak kendi aslı hasebini ta'kîb eder ve ona rücû' eyler.

Ey Seyyid-i kerîm olan rûh! Vezîrin olan akla ve hâcibin olan fikre şunu vasıyyet ederim ki, senin havâss-i hamsenden hazîne-i hayâline bir takım cibâyât toplanıp gelir ki, bu cibâyât sıfât cinsinden olan şeylerdir. Sen bunlardan ancak hakîkatine muttali' olmak sûretiyle kendisinde tahakkuk ettiğin bir sıfatı hazîne-i hayâline koy! Zîrâ senin bu tahakkuk ettiğin sıfat, sahîh ve zarûrî olan iki mukaddime-i mantıkıyyenin netîce-i sahîhasıdır. Ve biri Kur'ân-ı Kerîm ve diğeri ahâdîs-i şerîfe olmak üzere kerîm ve müstakîm olan iki asıldan bir fer'dir. Meselâ kalabalıkta birisi ayağına basıp seni incitse, sende derhal bir sıfat-ı gazab peydâ olur; ve o kimsenin sûreti hazîne-i hayâline mağzûbün-aleyh olarak dâhil olur. İşte sen bu vakit bir kıyâs-ı mantıkî yapıp demelisin ki: "Sıfat-ı gazabla tahakkuk mezmûmdur. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm mûcibince kazm-ı gayz memdûhtur. Ve her memdûh-i şer'înin zıddı mezmûm-i şer'îdir. Öyle ise sıfat-ı gazab mezmûm-i şer'îdir; ve bununla tahakkuk câiz değildir." Veyâhut aksine bir kıyâs yapıp demelisin ki: "Sıfat-ı hilim ile tahakkuk makbûldür. Zîrâ bu sıfat Kur'ân ve ahâdîste medh olunmuştur. Ve Kur'ân ve hadîste her medh olunan sıfatla tahakkuk makbûldür. / Öyle ise sıfat-ı hilim ile tahakkuk makbûldür." İşte görülüyor ki, sıfat-ı gazab ile adem-i

tahakkuk ve sıfat-ı hilm ile tahakkuk, hükümleri zikr olunan kıyâs-ı mantıkîlerde îrâd olunan ikişer mukaddimenin netîcesi olur. Ve bu netîce dahi Kur'ân ve Hadîs gibi müstakîm ve kerîm olan iki asıldan bir fer' olmuş olur. Sana gelen sıfatlardan her bir sıfat hakkında müteyakkız bulunup, eğer böyle kıyâs-ı mantıkî ile bir hükm-i sahîh vermeyecek olursan, sana dâhil olan fenâ sıfatlara yol vermiş ve onlar ile tahakkuk etmiş olursun. Bu ise senin hakkında zarardır. Zîrâ sıfat dediğimiz şeyler öyle hallerdir ki, nefis onları senin düşmanın olan emîr-i hevâdan alıp sana verir. Ve hevâ o sıfatlar ile seni helâk etmek ister. Ve nefis o sıfatları sana verdiği vakit, onları zâhiren sana güzel bir sûrette gösterir. Halbuki onların bâtını ve hakîkati bunun zıddıdır ve çirkindir. Hattâ bu bizim sözümüzün sıhhatini, eğer sen kendi nefsinde tecrübe edersen sâbit bulursun. Böyle olunca nefsin verdiği sıfatlardan tahaffuz et; ve sakın onlar ile tahakkuk etme!

İmdi sana bir sıfat geldiği ve sana dâhil olduğu vakit, edille-i vâzıha ve şer'iyye ve akliyye ve âdiyye ile onun evveline ve âhirine nazar et; ve onu nazar-ı aklî mihekkine vur! Ve fikir mecrâlarında tecrübe et, ve onu ilim ölçüsü ile tart! Ve firâset için nasb edilmiş olan delâil-i mantıkıyyenin sana verdiği netîceyi o sıfat hakkında teferrüs eyle! Meselâ nefis sana der ki: "Ramazan geldi, vücûdun zaîftir. Sana sıfat-ı sâimiyyet ile kıyâm zarardır. Ve oruç tuttuğun vakit vücûdun büsbütün zaîf düşer, diğer ferâizi de edâ edemezsin." Bu zâhirde ma'kūl ve güzel görünür. İmdi sen, nefsin bu hükmünü delîl-i vâzıh-ı şer'îye ve aklîye tatbîk edersen / çirkin bulursun. Ve meselâ nefse dersin ki: "Ey nefis, ben şimdiye kadar her gün yedim içtim; vücûdum aynı za'f içinde idi; ve yemek ve içmek bu za'fa çâre-sâz olamadı. Ve sıyâm büsbütün ekl ve şürbü terk olmayıp bir günlük bir mes'eledir. Ondan sonra iftar edip vücûdu ekl ve şürb ile takviye mümkündür. Husûsiyle bende bir hastalık yoktur ki, nakz-ı sıyâm câiz olsun. Bilâ-maraz nakz-ı sıyâm nassa muhâlif bir harekettir. Ve nassa muhâlif her bir hareket ise ma'sıyettir. Öyle ise nakz-ı siyâm benim için irtikâb-ı ma'sıyettir." Ve kezâ, meselâ nefis der ki: "Vücûdunu takviye için şarab iç! Zîrâ umûr-i dünyâ ve âhiret bu vücûdun kuvveti ile kāimdir. Ve şarâbın nefi ise Kur'ân'da mezkûrdur. Ve her ne kadar hurmeti var ise de "zarûretler memnû' olan şeyleri mubâh kılar" kāide-i umûmiyyesince senin için men'-i şer'î dahi yoktur." Sen bu hükmü nazar-ı aklî mihekkine vurur ve fikir mecrâlarında teemmül eder ve onu mi'yâr-ı ilim ile tartar da dersin ki: "Ey nefis, Hak Teâlâ hazretleri كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ (Mü'minûn, 23/51) buyurur. Ve şarâb habîstir, tayyib değildir. Tayyibât arasında vücûdu takviye edecek birçok ağdiye-i nâfia vardır. Binâenaleyh şarab içmek benim için aslâ zarûrî bir şey değildir ki mubâh

olsun. Belki benim için şürb-i hamr ma'sıyettir. Zîrâ nass-ı kātı' ile mennû'dur. Ve her nass-ı kātı' ile memnû' olan şeyi işlemek ma'sıyettir. Öyle ise şürb-i hamr ma'sıyettir. Ve şarabın nef'i her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr ise de وَ إِثْمُهُما أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِما (Bakara, 2/219) nassı ile günâhının nef'inden daha büyük olduğu tasrîh olunmuştur. Ve fenâlığı daha büyük olan bir emr-i nâfi'i ihtiyâr, nekâl-i âhirete sebep olduğundan elbette onun terki evlâdır. Binâenaleyh şürb-i hamrdan vaz geçmek evlâdır." İşte görülüyor ki, nefsin hükümleri zâhirde fâideli ve güzel görünür. Fakat teemmül olunursa onun zıddı olan çirkin netîceler zuhûr eder.

İşte nefsten gelen / her bir sıfatı bu nümûnelere tatbîkan tefekkür 315
et! Eğer bir hayrı ta'kîb eder ve kıyâsın netîceleri hayra müncer olursa onunla tahakkuk et ve tezeyyün eyle! Ve eğer dünyâca ve âhiretçe hayrın hilâfı olan şerre müncer olursa, sakın o sıfatla mütehakkık olmayıp onu katl ve imhâ et! İşte katli îcâb eden sıfat (Sav) Efendimiz'in ایاکم وخضراء الدمن ya'nî "Zehârif-i dünyâdan sakınınız!" hadîs-i şerîfinde bize tenbîh buyurduğu sıfattır. خضراء الدمن aslında fenâ bir muhîtte yetişmiş "güzel kadın"a ıtlâk olunur ki, zâhiri gâyet güzel ve fakat bâtını olan ahlâkı gâyet çirkindir. Dünyâ dahi bunun gibidir. Zâhiri müzeyyen, fakat bâtını mülevvestir. Bu sebeple ایاکم وخضراء الدمن hadîs-i şerîfi dünyâdan ve onun zehârifinden kinâye olur. Böyle olunca her hangi bir şeyin aslı ne keyfiyyette ise o şey, kendi aslının o keyfiyyetini ta'kîb eder ve ona râci' olur. Ya'nî evveli hayır ise âhiri de hayır olur. Zîrâ ism-i Hâdî hazretinden vârid olan bir sıfat, bu aslın iktizââtı ne ise onu, ve ism-i Mudill hazretinden gelen bir sıfat dahi bu aslın îcâbâtını ta'kîb eder. Ve her birisi kendi aslına rücû' eyler. Zîrâ bu iki asıl yekdîğerinin zıddıdır. Binâenaleyh birinin hasebi ve keyfiyyeti de diğerinin zıddı olur. Ve الضدان لا یجتمعان kāide– since onlardan sudûr eden ahvâlden hiç birisi diğerine rücû' etmez, yine kendi aslına gider.

§

TENBÎH

§

Zât-ı şerîfe-i rûhâniyyen üzerine hâfız ol! Ve onun kadrini ve ne için îcâd olunduğunu ve murâd ne olduğunu ârif ol! Ve mümkün olduğu kadar, kıyâm ve kuûdda ve hareket ve sükûnda ve bütün ef'âlinden bunun

gibilerinde, onu ancak emr-i ilâhî-i ulvîden tasarruf eyle! İmdi mütehakkık ol! Hızır وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى (Kehf, 18/82) **ya'nî "Ben onu kendi emrimden işlemedim" dedi. "Nücûma bir bakış baktı da ben hastayım dedi"** (Saffât, 37/88-89) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى (Necm, 53/4) **ya'nî "Hevâdan söz söylemez." Ve mülkünde infâz-ı emrden sakın, tâ ki onun hakkında vezîrinle müşâvere kıl! Zîrâ senin onunla müşâveren onun kalbinde senin meveddetini tesbît eder. Ve meveddet şefkati îrâs eyler; ve şefkat nushu îrâs eder; ve nush adli îrâs eyler. Ve bakā-i memleket adl iledir. İşte imâmın / sıfatları ve halleri böyle olmak lâzımdır; yoksa helâk olur ve helâk eyler.**

Ey halîfe-i Hak olan rûh! Şerîf ve rûhânî olan zâtını te'sîrât-ı nefsâniyyeden hıfz eyle ve zâtının kadrini bil! Zîrâ onu istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri onu kendi cemâlini müşâhede için îcâd eylemiştir. Ve onun âlem-i kesâfete taalluku ve cisme olan irtibât-ı bî-tekeyyüfü, merâtib-i vücûdun kâffesinde şuûnât-ı ilâhiyyenin zuhûr ve bürûzu içindir. Binâenaleyh onun îcâdından murâd-ı ilâhî celâ ve isticlâdır. Böyle olunca mümkün olduğu kadar, kıyâmda ve kuûdda ve hareket ve sükûnda ve cemî'-i ef'âlinden buna mümâsil olan şeylerde, zâtını ancak emr-i ilâhî-i ulvîden tasarruf eyle! Yoksa emr-i ilâhî-i süflîden tasarruf etme! Ve emr-i ilâhî-i süflî emr-i nefsânîdir. Binâenaleyh ahkâm-ı nefsâniyye ile değil, ahkâm-ı rûhâniyye ile mütehakkık ol! Zîrâ zât-ı şerîfin emîr-i hevâya meclûb olan halîle-i nefsine temâyülden ve onun rengine boyanmaktan imtinâ' edince, safvet ve tahâret-i asliyyesi sebebiyle emr-i ilâhî-i ulvîyi, ya'nî ulvî olan ahkâm-ı rûhâniyyeyi, kabûl eder. Nitekim sûre-i Kehf'te hikâye buyrulan Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) kıssasında cenâb-ı Hızır yaptığı işleri, emr-i nefsânî-i süflîden yapmadığını beyânen وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى (Kehf, 18/82) buyurmuştur. Ve kezâ İbrâhîm (as)'in "Nücûma bir bakış bakıp da ben hastayım dedi"ği (Saffât, 37/88-89) Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur. O hazretin bu kelâmı ise وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى (Necm, 53/4) âyet-i kerîmesi mûcibince, emîr-i hevânın nefse ilkâ eylediği bir şey olmayıp اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْىٌ يُوحٰى (Necm, 53/4) âyet-i kerîmesi mısdâkınca, enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'a hâs olan emr-i ilâhî-i ulvîden bir tasarruf idi.

/İmdi ey halîfe, mülkün olan cisimde bir emri infâz edeceğin vakit, vezîrin olan akıl ile müşâvere et! Onunla müşâvere etmezden evvel infâz-ı emrden hazer eyle! Zîrâ senin akıl ile müşâveren onun kalbinde sana karşı onun meveddetini tesbît eder; ve sübût-i meveddetten şefkat hâsıl olur; ve şefkat nasîhati iktizâ eder; ve nasîhat adle sebep olur; ve mülkün

bakāsı adl iledir. Zîrâ idâre-i umûrda ifrât ve tefrît intizâmı bozar. Ve intizâm-ı idâre ancak umûrda i'tidâl ile kāim olur. İşte mülk-i cisimde halîfe olan rûhun idâresi bu vech ile olduğu gibi, hükûmet-i zâhirede umûr-i ibâdı tedvîre me'mûr olan imâmın sıfatları ve halleri dahi aynen böyle olmak lâzımdır. Aks-i halde o imâm helâk olur, ya'nî makām-ı imâmetten sâkıt olur. Ve makām-ı imâmette kaldıkça mülkünü harâb ve teb'asını helâk eyler. Adâletten inhirâf eden rüesâ-yı hükûmâtın gerek kendilerinin ve gerek teb'alarının helâk-i sûrî ve ma'nevîlerinin tevârîh-i selefte yüzlerce misâli vardır.

§

FASIL

§

İmam dörtten biri olmaktan hâlî değildir. Ve mevcûd cûd ile zâhir ve dâim olur. Hukemâ derler ki, mülûk dörttür, onun beşincisi yoktur: Nefsine sahî, raiyyesine sahî; ve nefsine leîm, raiyyesine leîm; ve nefsine sahî, raiyyesine leîm; ve nefsine leîm, raiyyesine sahîdir. Ve bir melik bu evsâfın birinden hâlî değildir. Bunun gibi bu halîfe-i ilâhî dahi onların birinden hâlî olmaz. Ve i'tibâr iki nüshanın tashîhi içindir. İmdi biz deriz ki, vücûd-i insânîde bizim için ilim zâhir oldu; ve o makām-ı cem'dir. Ve amel zâhir oldu; ve o makām-ı tefrikadır; o da hadd-i Kürsî'dir. Ve evvelki hadd-i Arş'tır. İmdi vitr mevzi'-i kademeynden ibâret olan Kürsî'ye vârid olur. Arza şef'iyyeti / ketb eyler. Ve bu mülk leyle-i mübârekedir ki, 320
onda her bir emr-i hakîm ayrılır. İmdi ey seyyid! Eğer sen sâhib-i ilim ve amel isen nefsine sahîsin, raiyyene de sahîsin.Ve eğer sâhib-i ilim ve amel değilsen, nefsine leîmsin, raiyyene de leîmsin. Ve eğer sâhib-i ilim olup sâhib-i amel değil isen nefsine sahîsin, raiyyene leîmsin. Ve eğer sâhib-i amel olup sâhib-i ilim değil isen nefsine leîmsin, raiyyene sahîsin. Ve burada bir sır vardır ki, onun keşfinden men' olunduk. Onu ehl-i ezvâk ve tahakkuka terk eyledik.

Ya'nî hükûmet-i zâhirede imâm ve halîfe dört nevi'dir. Bu dört nev'in biri olmaktan hâlî değildir. Ve mevcûd olan mezâhir cûd-i ilâhî ile, ya'nî atâyâ-yı esmâiyye ile zâhir ve dâim olur. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri esmâsı hasebiyle dâimü't-tecellîdir. Bu tecelliyât-ı ilâhiyye bir ân ta'tîl kabûl etmez. Eğer bir ân munkatı' olsa vücûd-i mezâhir ma'dûm olur. Ve esmâ-i ilâhiyye yekdîğerinin zıddı olarak mütekābildir. Binâenaleyh âlemde bu sebeple ezdâd-ı mütenevvia vâkı' olur. İmâmın dört nevi' ol-

ması dahi bu sebeptendir. Hukemâ derler ki, mülûk ve hükümdârlar dört nevi'dir, onun beşincisi yoktur. Şöyle ki:

(1) Nefsine karşı sahî ve raiyyesine karşı da sahîdir
(2) Nefsine karşı leîm ve raiyyesine karşı da leîmdir
(3) Nefsine karşı sahî ve raiyyesine karşı leîmdir
(4) Nefsine karşı leîm ve raiyyesine karşı sahîdir

İşte âlemde mevcûd mülûkten her hangi birisi bu ta'dâd olunan vasıfların birinden hâlî değildir. / Bunun gibi hükûmet-i bâtınede bu halîfe-i ilâhî dahi bu evsâfın birinden hâlî olmaz. Bu halîfe-i ilâhî insanın mülk-i cisminde mutasarrıf olan rûhdur. Bu zikr olunan kelâmdaki i'tibâr, iki nüshanın, ya'nî "âlem-i ekber" olan âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûası ile, "âlem-i asğar" olan insanın tashîh ve tesbîti içindir. Zîrâ yukarıdaki şerhlerde mürûr ettiği üzere âlem-i ekberde her ne mevcûd ise âlem-i asğarda dahi onun misli mevcûddur.

İmdi biz deriz ki, vücûd-i insânîde bizim için nisbet-i ilim zâhir oldu. Ve o nisbet-i ilim makām-ı cem'dir. Zîrâ ilim sıfat-ı ilâhiyyedir. Ve efrâd-ı insâniyyede zâhir olan ilmin o ilm-i küllîye ittisâli ve onda ictimâ'ı vâreste-i îzâhtır. Ve kezâ vücûd-i insânîde amel zâhir oldu; ve o amel makām-ı tefrikadır. Zîrâ amel için âlet lâzımdır. Ve âlet sûret-i kesîfe-i insâniyyedir. Ve suver-i kesîfe-i eşyâ gayriyyet libâsiyle vücûd-i Hakk'ın zuhûrundan ibâret olup makām-ı tefrikadır, ya'nî ayrılık mertebesidir. Ve bu makām-ı tefrika hadd-i Kürsî'dir, ya'nî sâha-i tabîattır ki, nefs-i küllî bu dest-gâh-ı tabîatta mütevekkindir. Ve evvelki makām-ı cem' ise hadd-i Arş'tır, ya'nî mertebe-i vahdettir ki, o mertebede gayriyyet yoktur. İmdi vitr ve tek olan vücûd-i Hak, iki kademin, ya'nî Cemâl ve Celâl'in, mevzi'-i zuhûrundan ibâret olan Kürsî'ye, ya'nî nefs-i küllînin tekevvün eylediği sâha-i tabîata vârid olur. Ve arz dediğimiz vücûd-i izâfî âlemine şef'iyyet, ya'nî çiftlik, ketb eyler. Ve bu mülk, ya'nî vücûd-i izâfî mertebesi, leyle-i mübârekedir ki, فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ (Duhân, 44/4) âyet-i kerîmesi mûcibince o leyle-i mübârekede her bir emr-i hakîm ayrılır. Zîrâ nefis kesâfet-i tabîiyye-i zulmâniyye içindedir. Ve Hakîm olan Hak Teâlâ hazretlerinin her bir şe'n-i ilâhîsi, ya'nî gerek esmâ-i cemâliyyesinin ve gerek esmâ-i celâliyyesinin ahkâmı, o mertebede yekdîğerinden ayrı bir sûrette / zâhir olur. Ve mertebe-i vahdet mertebe-i ahadiyyenin istivâ eylediği bir Arş'tır. Ve o "hakîkat-ı muhammediyye"den ibârettir. Ve bu mertebeye "ulûhiyyet" mertebesi dahi derler. Ve Arş ve Kürsî'ye âid olan tafsîlât-ı sâire üçüncü bâbın şerhinde mürûr etti.

İmdi ey hükûmet-i zâhirede imâm olan seyyid, veyâ ey vücûd-i insânî mülkünde halîfe olan rûh! Eğer sen sâhib-i ilim olup teb'an üzerinde bu

ilmin icâbâtına tevfîkan âdilâne icrâ-yı amel edersen hem nefsine ve hem de raiyyene sahîsin. Ve eğer bunun aksi olarak, câhil ve âdilâne ve âlimâne amel sâhibi değil isen, hem nefsine ve hem de raiyyene leîmsin. Ve eğer ilim sâhibi olup da bu ilminle âmil değil isen, nefsini ilm ile tezyîn etmiş olduğun için nefsine sahî ve raiyyene leîmsin. Ve eğer amel sâhibi olup da ilim sâhibi değil isen nefsine leîmsin, fakat raiyyene sahîsin.

Hz. Şeyh (ra) buyururlar ki: Bu aksâm-ı erbaaya taalluk eden bir sır vardır ki, o sırrı ehlinin gayriye keşf etmekten men' olunduk. Zîrâ o sır hâlen ve zevkan idrâk olunabilir. Binâenaleyh onu ehl-i ezvâka ve hakāyık-ı ilâhiyye ile tahakkuk edenlere terk ettik. Çünkü hâle ve zevka âid esrâr-ı ilâhiyyeyi söylemek ve yazmak ile anlatmak kābil değildir.

Ve aksâm inhisâr etti. Ve belki bir mu'teriz der ki: "İki kısmı teslîm edelim. Ve onlar senin sâhib-i ilim ve amel kavlindir. İmdi o âmil olan âlimdir. Ve ilim ve amel sâhibi olmayan onun aksidir. Ve diğer iki kısmı teslîm etmeyiz." İmdi biz ona deriz ki, aksâm sahîh ve vâzıhdır. Ve beyânı budur ki: Muhakkak ervâhın na'îmi ulûm ve mükâşefât iledir. Ve ecsâmın na'îmi mat'ûmât ve meşmûmât cinsinden mahsüsât iledir. Ve onların azâbı bunun ezdâdı iledir. İmdi sen iki kısmı teslîm ettiğin vakit, sana diğer iki kısmı da teslîm etmek lâzım gelir. Ve beyânı budur ki, o kimse ki sâhib-i ameldir, sâhib-i ilim değildir, o mukalliddir ve sâhib-i ameldir; ve onun rûhu için ulûm yoktur ki onunla iltizâz ede. O ancak mescûndur. Ve kendisine rücû' edeceği şeye nazar ile mukayyeddir. Ve onun mahalli na'îm-i cinân cinsindendir. Ve biz buna sâhib-i ilimdir demeyiz. Ve diğer kısma gelince: O sâhib-i ilimdir, sâhib-i amel değildir. İmdi o şehevâtı mürtekib ve muharremât içinde musahhar olan âlimdir. Onun rûhu ulûmdan kendisine münkeşif olan şey ile mütena'imdir. Ve onun raiyyesi dârü'l-bevâra müeddî / olan mehârimden irtikâb eylediği şey sebebiyle muazzebdir. İmdi bu aksâmı tedebbür et, hikmet-i bâliğayı göresin!

Ya'nî aksâm-ı mülûk dörde inhisâr etti; ve beşinci bir hal mutasavver değildir. Ve me'mûldür ki, bir mu'teriz çıkıp bu ta'dâd olunan kısımlara i'tirâzan der ki: "Bu zikr ettiğin dört kısımdan iki evvelki kısmı teslîm ve tasdîk edelim. Ve teslîm edebileceğimiz kısımlardan birincisi, mülûkten ba'zılarının ilim ve amel sâhibi olduğu kavlindir, ve bu kısım ilmi ile amel eden âlimdir. Ve ilim ve amel sâhibi olmayan bu kısmın aksidir. Bunları kabûl ve tasdîk ederiz. Velâkin diğer iki kısmı tasdîk etmeyiz ki, onların birisi sâhib-i ilim olup sâhib-i amel olmayan; ve diğeri de sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayandır."

İmdi biz bu mu'terize cevâben deriz ki: Bizim beyân ettiğimiz dört kısım sahîh ve sâbit ve vâzıhdır. Ve beyânı budur ki, muhakkak ervâh ulûm ve mükâşefât ile mütena'im olur. Zîrâ kendisi latîf olduğu cihetle tena'umü de âlem-i letâfetten olur. Ve ecsâm dahi yiyecek ve koklayacak ve görülecek ve işitilecek şeylerden bir takım mahsüsât-ı mülâyime ile mütena'im olur. Zîrâ kendisi kesîf olduğu cihetle tena'umü de âlem-i kesâfet ve mahsüsâttan olur. Ve rûhun azâbı ilmin zıddı olan cehildendir. Ve cismin azâbı da zıdd-ı ekl olan açlıktandır. Ve fenâ manzaralar ve fenâ kokular gibi mahsüsât gayr-i mülâyimedendir. İmdi ey mu'teriz, zikr olunan iki kısmı kabûl ettiğin vakit, diğer iki kısmı da teslîm ve kabûl etmen lâzımdır. Zîrâ sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayan kimse mukalliddir; bu kimse ancak sâhib-i ameldir; ve onun rûhu için iltizâz edecek bir ilim yoktur. O ancak taklîd içinde mescûn ve mahbûstur. Ve
325 rücû' edeceği şeye nazar ile mukayyeddir. / Ve o nazarın mahalli cennetlerin na'îmi cinsindendir. Ya'nî sâhib-i amel olan mukallid, vâkıf-ı esrâr olmayıp gözünü cennet-i a'mâle ve o cennetteki na'îme dikmiştir. Ameli, ancak cennete gideceğim ve cennetin ni'metlerine kavuşacağım diye icrâ eder. Biz esrâr-ı amele ve esrâr-ı cinâna vâkıf olmayan bu mukallide, ilim sâhibidir demeyiz. Ve diğer dördüncü kısma gelince, o sâhib-i amel olmayıp sâhib-i ilim olan kimsedir. Bu kısma dâhil olan kimse vâkıf-ı esrâr olmakla berâber henüz nefsinin huzûzâtını terk edememiş olduğundan şehevâtı irtikâb eden ve haramlar içinde müsahhar olan âlimdir. Onun rûhu ulûmdan kendisine münkeşif olan şey ile mütena'imdir; fakat onun raiyyesi olan kuvâ ve a'zâsı dâr-ı helâke duhûle sebep olan haramlardan irtikâb eylediği şey sebebiyle muazzebdir.

İmdi mülk-i insânîde sâhib-i ilim ve amel olan kâmil rûhen ve cismen râhat-ı mutlaka içindedir. Ve onun zıddı olan bî-ilim ve amel kimse rûhen ve cismen muazzebdir. Ve sâhib-i amel olup sâhib-i ilim olmayan kimse rûhen muazzeb ve cismen mütena'imdir. Ve sâhib-i ilim olup sâhib-i amel olmayan kimse rûhen mütena'im ve cismen muazzebdir.

Ve hükûmet-i zâhirede imâmın ilim ve amel sâhibi olması hem kendisi ve hem de teb'ası için ni'mettir. Zîrâ kendisinin makām-ı imâmette kıyâmına ve mülkünün bakāsına ve teb'asının devâm-ı rahâtına sebeptir. Ve ilim ve amel sâhibi olmaması hem kendi ve hem de teb'ası için azâbdır. Zîrâ kendisinin makām-ı imâmette adem-i bakāsına ve mülkünün zevâline ve teb'asının insilâb-ı râhatına sebeptir. Ve yalnız amel sâhibi olup ilim sâhibi olmaması gördüğü kavâide taklîden idâre-i hükûmet ettiği ve yaptığı işlerin zevkıne vâkıf olmadığı için şahsen ta'ab ve meşâkk içindedir. / Fakat taklîden amel-i sâlihi hasebiyle mülkü bâkî ve teb'ası müsterîh olur. Ve yalnız ilim sâhibi olup amel sâhibi olmaması,

meşrû' ve gayr-i meşrû' olarak yaptığı işlerin zevkıne vâsıl olduğu için makām-ı imâmette kendisine zevk-i ma'nevî hâsıl ise de, amel-i sâlihi olmaması yüzünden mülkü harâb ve teb'ası perîşân olur.

Ba'dehû bu kitaba mûda' olan bu âlem hakkında bu mevzi'de sehâ ve lü'm ve murâd ettiğimiz şeyi tebyîn etmek bize vâcib oldu. İmdi biz deriz ki, muhakkak "sehâ" "indel-hâce ziyâdesiz ve noksansız bir şeyin bezli"dir. Ve "lü'm" "hâcet olmaksızın bir şeyin bezli"dir. İmdi tecâvüz eden ifrât ve kasr eden fart etti. Ve umûrun iki tarafa kasdı zemîmdir. Ve bunun hakkında ben derim:

"Mürûr-ı zaman üzerine kadîm olan bir mesel cârîdir ki, ona akıl ile simâ' delâlet eder. Şöyle ki: Bir şeyi dilediğin vakit mutavassıt ol! Zîrâ bir işin vasatının iki tarafı mezmûmdur."

İmdi Allah Teâlâ sana rahmet eylesin! Bu hasr indinde tevakkuf et! Böyle olunca zâhir-i halîfe amel ve onun bâtını ilimdir. Ve zâhiri hadd ve bâtını matla'dır. Ve raiyye iki kısımdır: Bâdiye ve hâdıradır. Ve bâdiye hakk-ı metbû'-i muhammedîde âlem-i şehâdet-i munfasıldır. Ve hâdıra iki kısım üzerinedir: Havâs ve avâmdır. İmdi avâm insanda a'zâ ve cevârih cinsinden âlem-i şehâdet-i muttasıldır. Ve o hakk-ı gayr-i metbû'da bâdiyedir. Ve havâs iki kısımdır: Âlem-i akıl ve âlem-i nefstir. Âlem-i nefis iki kısma münkasimdir: Mutî' ve âsîdir. / Mutî'a "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Ve âsî, zikrettiğimiz bu şehrin düşmanlarıdır. Ve âlem-i akıl iki kısım üzerinedir: Mahcûb ve gayr-i mahcûbdur. İmdi ashâb-ı evsâf mahcûblardır; ve onlar âlem-i melekûttur. Ashâb-ı makāmât Allah Teâlâ'nın وَما منّا الاّ لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ (Saffât, 37/164) ya'nî "Bizden her birinin ancak makām-ı ma'lûmu vardır" buyurduğudur. Ve gayr-i mahcûb ashâb-ı selbdir ki, onlar Allah Teâlâ'nın arâisi olup O'nun hazâin-i guyûbunda, O'nun indinde gizlenmişlerdir. Onların üzerine gayretten nâşî onları örtmüştür, tâ ki O'nun gayri onları bilmez. Zîrâ onlar ancak O'nu bilirler. Ve onlar bir makāmdadır ki, muhakkıklar ona "fenâ-i sâlis-i muhakkak-ı küllî"(*) ta'bîr ederler.Ve onlar bu medînenin havâssıdır. İşte bu aksâm hakkında nazar et, inşâallah reşîd olursun!

Ya'nî mülûkun aksâmını beyân ettikten sonra bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabına tevdî' edilen bu âlem hakkında, bu bahiste "sehâ" ve "lü'm" ile ne gibi ahvâli murâd ettiğimizi tebyîn ve îzâh etmek bize vâcib oldu. Biz deriz ki, "sehâ" "bir şeye ihtiyâç mess ettiği vakit o şeyin ziyâde ve nok-

(*) Nyberg neşrinde (sh. 154) bu terim "fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî" şeklinde tesbit edilmiştir. İbn Arabî Istılâhât'ında "mahk"ı "Kulun Hakk'ın ayn'ında fenâsı;" ve Kāşânî de Istılâhât'ında "Kulun varlığının Hakk'ın zâtında fenâsı" olarak târif etmişlerdir. (M.T.)

san olmayarak bezl" edilmesidir. Ve "lü'm" "kendisine ihtiyâç olmadığı halde bir şeyin bezli"dir. Bunlar sûret ve ma'nâya şâmildir.

Sûrete misâl: Bir ziyâfette misâfirlerin doyabileceği kadar taâm ihzârı "sehâ"dır. Ve misâfirlerin ihtiyâcından pek fazla taâm ihzârıyla israf edilmesi; veyâhut onların aç kalmalarına sebep olacak kadar az taâm tedâriki "lü'm"dür.

Ma'nâya misâl: Henüz elifbâ ta'lîm olunan bir sabîye hurûfâtı onun anlayabileceği ta'bîrât ile / tefhîm "sehâ"dır. Fakat eşkâl-i hurûfâtı ta'lîm ederken harflerden kelime terkîbinin tefhîmine kıyâm edilmesi; veyâhut eşkâl-i hurûfun ta'rîfinde taksîr olunması "lü'm"dür.

Binâenaleyh bir şeyin bezlinde derece-i ihtiyâcı tecâvüz eden ifrât ve ihtiyâç mikdârını tenkîs eden tefrît etti. Ve her bir emrin biri ifrât ve diğeri tefrît olmak üzere iki tarafı vardır. Bu iki taraftan birine kasd ve tevecüh mezmûmdur. Ve bunun hakkında ben nazmen şöyle derim:

Mürûr-i zamanla eskimiş olan bir darb-ı mesel hâlen dahi cârîdir ki, o darb-ı meseli kulak işitir ve akıl sıhhatine hükm eder. O da budur ki: Bir şeyi murâd ettiğin vakit mütevassıt ol, o işin ortasını ihtiyâr et! Nitekim "Hayru'l-umûri evsatuhâ" buyrulmuştur. Zîrâ bir şeyin ortasının iki tarafı mezmûmdur. Çünkü "ifrât" ve "tefrît"tir.

İmdi Allah Teâlâ senin fehmine rahmeti ile tecellî buyursun. Bâlâda zikr olunduğu üzere mülûkün dört nev'a hasrı indinde tevakkuf et! Başka bir nev'i de var mıdır, yok mudur? diye fikrini it'âb etme! Bu hasr tahakkuk edince anlaşılır ki, halîfenin zâhiri amel ve bâtını da ilimdir. Ve ta'bîr-i dîğerle, zâhiri hadd ve bâtını matla'dır. Zîrâ amel ilmin netîcesidir. Ve ilim amele sebeptir. Binâenaleyh amelin sebebi olan ilim bâtında tulû' etmedikçe hadd olan cisimde amel zâhir olmaz.

Ve raiyyet iki kısımdır: Birisi "bâdiye," diğeri "hâdıra"dır. Ve bâdiye hakk-ı metbû'-i muhammedîde âlem-i şehâdet-i munfasıldır. "Metbû'-i muhammedî"den murâd her bir zamanda mevcûd ve kevnde mutasarrıf olan "kutb-i a'zam"dır. Cemî'-i mahlûkāta feyz-i ilâhî onun vâsıtasıyla tevzî' olunur. Nitekim bu kitâbın ibtidâsında şerh ve îzâh olundu. Binâ-
330 enaleyh cemî'-i mahlûkat onun ehl-i bâdiyesidir. / Ve onlar "âlem-i şehâdet-i munfasıl"dır. Zîrâ âlem-i sûrette onların vücûdât-ı izâfiyyeleriyle kutb-i a'zamın vücûd-i izâfîsi yekdîğerinden ayrı ve munfasıldır. Ve o zât vâris-i kemâlât-ı muhammediyye olduğu için cümlenin metbû'udur.

Ve hâdıra dahi iki kısımdır: Birisi havâs, diğeri avâmdır. Avâm vücûd-i insânîde a'zâ ve cevârih cinsinden "âlem-i şehâdet-i muttasıl"dır. Ya'nî a'zâ ve cevârih-i insânî kendi vücûd-i izâfîsine muttasıl olup onun nazar-ı hissîsinden gâib değildir, dâimâ hâzırdır. Ve bu avâm gayr-i

metbû'-i muhammedî olan efrâd-i insâniyye hakkında bâdiyedir. Ya'nî metbû'-i muhammedî olan kutub hakkında sâir efrâd-ı insâniyye âlem-i şehâdet-i munfasıldan olarak, nasıl ki bâdiye ise, a'zâ ve cevârih dahi âlem-i şehâdet-i muttasıldan olarak, sâir efrâd-ı insâniyye için öylece bâdiyedir. Zîrâ kutb-i a'zamın bâdiyesine, nasıl ki kendi feyzi vâsıl olursa, gayr-i metbû'-i muhammedî olan efrâd-i insâniyyeden dahi kendi a'zâ ve cevârihine öylece feyz nâzil olur. Ve onların gayr-i metbû'-i muhammedî olması kemâlât-ı muhammediyyeye adem-i mazhariyyetlerinden nâşîdir.

Ve havâss dahi iki kısımdır: Âlem-i akıl ve âlem-i nefistir. Zîrâ gerek âlemde ve gerek âdemde bu iki âlem sâbittir. Âlem-i nefis dahi iki kısma münkasimdir. Biri mutî' ve diğeri âsîdir. Ve âlem-i nefsin mutî' olan kısmına "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Zîrâ ukûl ve nüfûs-i mücerrede vücûd-i mutlakın merâtib-i külliyye-i seb'asından dördüncü hazrettir, ki ona "âlem-i ceberût" tesmiye olunur. Ve bu mertebede nüfûs-i melâike sâbittir ki, onlar mutî'dirler. Ve onlar hakkında Hak Teâlâ لا يَعْصُونَ اللّٰهَ ما أَمَرَهُمْ (Tahrîm, 66/6) ya'nî "Onlar emr olundukları şeyde isyân etmezler" buyurur. Ve âlem-i nefsin âsî olan kısmı, yukarıda zikr ettiğimiz bu medînenin / düşmanlarıdır. Onlar emîr-i hevâ ve onun vezîri olan şehvet ve onları tevâbi'i olan kuvâdır. Ve âlem-i akıl dahi iki kısım üzerinedir: Birisi mahcûb olan kısımdır ki, onlar "ashâb-i evsâf" olup âlem-i melekûttandır.

Ma'lûm olsun ki, *Mir'ât-ı Hakāyık*'da mezkûrdur ki: "Âlem yâ âlem-i mülk veyâ âlem-i melekûttur. Bu ikiden hâlî değildir." "Âlem-i mülk"e "âlem-i zâhir" ve "âlem-i şehâdet" dahi derler. Ve "âlem-i melekût"e "âlem-i bâtın" ve "âlem-i gayb" dahi derler. Bu iki âlemin her birinde dokuz âyet-i kübrâ mukarrerdir. Birisi "nefs-i küll"ün melekûtudur, ya'nî bâtınıdır. Ve dördü melek-i mukarreb olan Cebrâîl ve Mîkâîl ve İsrâfîl ve Azrâîl (aleyhimü's-selâm)dır, ki anâsır-ı erbaanın bâtınıdır. Ve biri insanın bâtınıdır. Ve üçü mevâlîd-i selâseden her birinin bâtınıdır." Ve bunların cümlesi "ashâb-ı evsâf"tır. Şu halde "âlem-i ceberût" "âlem-i melekût"un merâtibinden bir mertebe olur. Ve bunlar ashâb-ı makāmâttan olup makām-ı ma'lûmlarını tecâvüz edemezler, ya'nî ilerideki makāmâttan mahcûbdurlar. Nitekim Hak Teâlâ onlardan naklen وَما مِنّا إلاّ لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ (Saffât, 37/164) ya'nî "Bizden her birinin makām-ı ma'lûmu vardır."

Ve âlem-i aklın ikinci kısmı olup gayr-i mahcûb olanlar "ashâb-ı selb"dir ki, onlar Allah Teâlâ'nın arâisi olup, O'nun gayb hazînelerinde, O'nun indinde gizlenmişlerdir. Bir dâmâd kendi arûsunu, gayretinden nâşî, ağyârdan nasıl setr ederse, Hak Teâlâ dahi kendi arâisi mesâbe-

sinde bulunan "ashâb-ı selb"i, gayretinden nâşî, öylece setr etmiştir. Onları Hak Teâlâ'dan gayri hiç bir kimse bilemez. Sebebi budur ki, bu "ashâb-ı selb" Hakk'ın gayrinden zâhildirler, onlar ancak Hak Teâlâ'yı bilirler. Ve bu ashâb-ı selb bir makāmdadır ki, muhakkıklar o makāma "fenâ-i sâlis-i muhakkak-i(*) küllî" ta'bîr ederler. Ve onlar bu medînenin, ya'nî / âlem-i şehâdetin havâssıdırlar.

Ve âlem-i şehâdetten olan mülk-i insânîde melekût âleminin dokuz âyet-i kübrâsının nazîri havâss-i hamsedir ki, beş a'zâ-yı zâhirenin bâtınıdır. Ve dördü dahi kuvve-i müfekkire ve hâfıza ve vâhime ve hayâliyyedir. İmdi bu zikr olunan aksâm hakkında çeşm-i akıl ile nazar et, inşâallah tarîk-ı sedâdı idrâk edip reşîd olursun!

Ey seyyid-i kerîm! Bunu tahkîk ettiğin vakit, her bir âleme, ânifen sana tahdîd olunan / şey hasebi üzere, muhtâç olduğu şeyi bezl et; ve nefsin için dahi böyle yap! Binâenaleyh makām-ı muhammedîde sâhib-i ilim ve amel olursun; ve o, kemâl ve sehâdır. Her sehâ nâsın ellerinde olan şey hakkında zühddür. İmdi raiyye meliklerini, kendi indlerinde olan şey hakkında tezehhüd etmedikçe sevmezler. Ve sehâ muhabbet îrâs eder; ve muhabbet kurbet îrâs eder; ve kurbet vuslatı îrâs eder; ve vuslat cem' îrâs eder. Ve burada hicâb-ı gayret tahtında masûn olan bir işâret vardır. İşte böylece cemî'-i akvâlinde ve ef'âlinde ve i'tikādâtında sana tezehhüd etmek lâzımdır. Beyti binâ et; ve sirâcı îkād eyle; ve perdeyi indir; ve suveri ibrâz et; sana hakāyık-ı ilâhiyye zâhir olsun! Ve hakāyık sana alâ-mâ-hiye-aleyh lâyih olsun! Ve Kitâb-ı azîzden bunun mevzi'i وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96)**'dır. İmdi insan nâs için olan şeyi terk edince nasıl nâsın ehabbi olursa, Allah için olan şeyi terk edince de indallahda böyle olur. Ve onun hakkında tama' etmez ve cemî'-i ef'âlinde bir şeyi nefsine izâfe eylemez isen, hakîkatte Allah üzerine zâhid ve tevhîd üzerinde de râşid olursun.**

Ey seyyîd-i kerîm olan rûh veyâhut imâm-ı zaman! Sehâ ve lü'mü tahkîk ettiğin vakit âlem-i şehâdet-i muttasıl ve munfasıldan ibâret olan bâdiyene ve hâdırana muhtaç oldukları şeyi ânifen tahdîd olunan şey hasebi üzere, ifrât ve tefrîtten ârî olarak bezl et! Ve nefsin için de böyle yap! Eğer böyle yaparsan, makām-ı verâset-i muhammedîde sâhib-i ilim / ve amel olmuş olursun. Ve bu tarz, kemâl ve sehâdır. Ve her sehâ nâsın ellerinde bulunan şeyden tezehhüddür, ya'nî o şeylere tama' etmemektir. Ve teb'a, hükümdârlarını ellerinde bulunan şeyden tama'ını kesmedikçe sev-

(*) Bu kelime "mahk" olmalıdır. (M.T.)

mezler. Ve ellerindeki mâ-meleki alan hükümdârlardan ahâlî nefret eder. Binâenaleyh sen teb'ana karşı sahî ol; zîrâ sehâ muhabbet îrâs eder. Ve muhabbet dahi yakınlık; ve yakınlık vuslat; ve vuslat cem' îrâs eyler. Zîrâ kişi sevdiğine karîb olur. Ve karîb olunca da ona vâsıl olmuş bulunur, ve vâsıl olunca da sevdiği kimse ile müctemi' olmuş olur. Bu sözlerde gayret perdesi altında mahfûz olan bir işâret vardır ki, abde kurb-i nevâfil mertebesinde münkeşif olur, ve abd bunu hâlen ve zevkan anlar. Bu da لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه واذا احببت كنت له سمعاً وبصراً ولساناً ويداً...الخ ya'nî "Abdim nevâfil ile, Ben onu sevinceye kadar, dâimâ Bana takarrub eder. Vaktâki Ben ona muhabbet ederim, onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli Ben olurum. İmdi Ben'imle işitir, Ben'imle görür, Ben'imle söyler, Ben'imle tutar, ilh..." hadîs-i kudsîsinde beyân buyrulan haldir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu işâreti alâ-tarîkı'l-ma'rife âtîde beyân buyururlar. Şöyle ki: İşte böylece cemî'-i akvâlinde ve ef'âlinde ve i'tikâdâtında, gerek Hakk'a ve gerek halka karşı tezehhüd et! Halka karşı olan tezehhüd beyân olundu. Şimdi de Hakk'a karşı olan tezehhüd zikr olunur.

İmdi hâne-i kalbi binâ et; ve sirâc-ı ma'rifeti yak; ve perde-i a'yânı as; ve o perde üzerinde envâ'-ı suveri göster! Nitekim hayâl oynatanlar evvelâ bir mahall-i mahsûs binâ edip / perdeyi asarlar ve arkasında kandîl 335
yakarlar; ba'dehû o perdede envâ'-ı sûretler ve oyunlar gösterirler. Sen dahi böyle yap ki, sana hakāyık-ı ilâhiyye zâhir olsun; ve bu hakāyık sana olduğu hâl üzere lâyih ve zâhir olsun. İmdi Hak hakkında tezehhüdün Kur'ân-ı Kerîm'de mevzi'i وَ اللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) âyet-i kerîmesidir. Ya'nî "Allah Teâlâ sizi ve amellerinizi yaratmıştır." İmdi insanın gerek zâhiri olan cismi ve gerek bâtını olan rûhu ve onlardan zâhir olan âsâr ve ef'âl Hak Teâlâ'nın tecelliyâtından ibâret olunca, abd ortada bir hayâl mesâbesinde kalır. Ve kendi nefsini ve nefsine izâfe edecek bir şey göremez. İmdi insan nâsın mutasarrıf olduğu şeyi terk edince nasıl nâsın muhabbetini kazanır ise, Allah Teâlâ'nın tasarrufunda olan kendi nefsini ve kendinden zâhir olan ef'âli, kendi nefsine izâfe etmeyip Hakk'a terk ettiği vakit, Allah Teâlâ'nın indinde dahi böyle olur. Ya'nî emr-i tasarrufta Hakk'a iştirâkten vaz geçtiği için, Hak Teâlâ ona muhabbet eder. Eğer sen böyle yaparsan hakîkatte Allah Teâlâ hazretlerine karşı zâhid ve kendi nefsini ve ef'âlini tecelliyât-ı Hak'tan ibâret bildiğin ve bu ma'rifetle keserâtı nefy etmiş olduğun için tevhîd üzerinde de râşid olursun.

İmdi bu evsâfın iktisâbına sa'y eyle ki, ehl-i insâftan olasın! Kadîmen nâs bana haber verdi ki, bizim vatanlarımızda ve onların vatanlarında, onların indinde, onların nüfûsu içinde, sükûtu uzun ve hikmetle tekel-

lüm etse bile kelâmı kalîl olan racülden kadren a'zam ve hataran ekber ve ecell bir racül görülmemiştir. Zîrâ o cinsten kıllet, ekserden daha güzeldir. Ve usanmak korkusunu onların nüfûsu için kabûl et! Ve o sehâ-i mütekaddimin haddidir. Ve Resûlullah (sav) / ashâbına mev'izada, onlar üzerinde usanmak korkusundan nâşî, aralık verirdi. Ve vârislerin dahi böyle olması iktizâ eder. Ve kezâlik onların ellerinde olan şey hakkında tezehhüd eden ve onlardan ihticâb eyleyen ve onlara, ancak onların ihtiyâcı mess ettiği bilinen şey indinde, o hâcete nazaran zâhir olan bir adamdan onların indinde daha azîm ve onların nüfûsu arasında daha celîl olanı görmedim; imdi bu vakitte, bâbın evvelinde sana takdîm ettiğimiz şey üzere, onlar için zâhir olur. İmdi biz her bir şeyi, nüfûsun ona taattuşu için, bu makām-ı kıylde îrâd ettik. Böyle olunca sana dünyâlarından bir şey ile teveccüh ederlerse, onlardan i'râz et! Ve onların fukarâsı üzerine reddeyle! Eğer ibâ edip ancak seni tavsît ederlerse onlardan ahz et; ve onların buna ilimleri olmak üzere, onların fukarâlarına def' eyle! Ve imâmın hâli dahi böyle olur. Ve o sebeple memleketinin ehli indinde azîm olur.

Sen zikr olunan evsâfın iktisâbına, ya'nî umûrda ifrât ve tefrîtten ictinâb ve onların vasatı olan sehâ ve zühd ile ittisâfa, sa'y et ki ehl-i insâftan, ya'nî ehl-i adlden, olasın. Aksi halde ifrât ve tefrîte düşüp ehl-i zulümden olursun. Bu ifrât ve tefrît insanın cemî'-i ahvâline şâmildir. Meselâ kelâm bir sıfat-ı insâniyyedir. Bunun dahi ifrâtı ve tefrîti vardır: Kelâmı lüzûmundan fazla söylemek ifrât; ve lüzûmu hâlinde söylememek tefrît; ve ihtiyaç nisbetinde söylemek sehâdır. Nitekim nâs, eskiden beri / gerek bizim vatanlarımızda ve gerek kendilerinin vatanlarında bulunan kimselerin arasında onların indinde, sükûtu medîd ve hikmetle tekellüm etse bile, kelâmı az olan bir adamdan kadren a'zam ve hataran ekber, en celîl bir kimse görülmediğini haber vermişlerdir. Zîrâ hikmetle tekellümün azı çoğundan daha güzeldir. Çünkü insanlarda usanmak ve bıkmak hassası vardır. Binâenaleyh usanmak korkusunu onların nüfûsu için kabûl et ki, nâsa karşı bu sûretle muâmele, evvelce îzâh olunan sehânın haddidir ve zâhiridir. Nitekim (Sav) Efendimiz, usanmaları ve bıkmaları mahzûrunu der-pîş buyurdukları için, ashâb-ı kirâmına (rıdvânullâhi aleyhim ecmâ'în) mev'izada aralık verirdi. Binâenaleyh vâris-i nebevî olan insân-ı kâmillerin dahi, terbiye ettikleri mürîdlerine karşı, nasîhat ve mev'izada ve sâir muâmelâtta böyle yapmaları lâzımdır. Ve kezâ nâsın ellerinde bulunan şey hakkında tezehhüd eden ve onlardan sûrette ve ma'nâda ihticâb eyleyen, ya'nî gece gündüz onların arasında bulunmayan; ve bulunduğu vakitte dahi, dâimâ esrâr-ı hakāyık ve maârifi ibzâl etmeyip, onlara ancak ihtiyaçları mess ettiği ma'lûm olan bir şeyin vukū-

unda, o hâcete nazaran sûret ve ma'nâca zâhir olan bir adamdan, o nâs indinde daha azîm ve onların arasında daha celîl olan bir kimseyi görmedim.

İmdi insân-ı kâmil ihtiyaç mess eden bir sebebe mebnî nâs arasında zâhir olduğu vakit, bâbın evvelinde sana takdîm ettiğimiz şey üzere, ya'nî hâcet mikdârından ne ziyâde ne de noksan olmamak üzere zâhir olur. Ve onların ihtiyâcını te'mîn etmekle / iktifâ eder; aslâ ifrât ve tefrît eylemez. İmdi biz gerek vücûd-i insânîde halîfe olan rûha ve gerek hükûmet-i zâhirede imâm olan kimseye her bir şeyi, nüfûsun ona taattuşu, ya'nî şiddetle meyli, için bu makām-ı kıylde ve maânîye merbût olan kelâm âleminde îrâd eyledik. Zîrâ kelâm ma'nâyı ifhâm ederse de hâl bahş etmez. Hâl ancak o maânî ile amele sa'y etmek sûretiyle nüfûsta hâsıl olan bir melekeden ibârettir. Bu melekenin tafsîli ise, inâyet-i Hak'la sâlikin yed-i himmetindedir. İmdi mâdemki tezehhüd sehâdır; böyle olunca nâs sana dünyâlarından, ya'nî mallarından, bir şey ile teveccüh ederlerse onlardan i'râz et, o getirdikleri malı kabûl etme! Fukarâya veriniz, de! Eğer kendileri fukarâya tasadduktan ibâ edip, ancak bu husûsta seni tavsît etmek isterlerse, o malı onlardan al; ve onların ma'lûmâtı tahtında, onların fukarâlarına tevzî' ve tasadduk eyle! İşte vücûd-i insânîde rûhun hâli böyle olduğu gibi, hükûmet-i zâhirede imâmın hâli dahi böyle olur. Ve bu sıfât ile muttasıf olan imâm, bu sebeple memleketinin ehli ve teb'ası indinde ta'zîme ve muhabbete sezâ olur. / 340

§ § §

ALTINCI BÂB

Adl Hakkındadır. Ve O Bu Medînenin Ahkâmını ve Tedbîrâtını Âlim Olan Kadıdır

§ §

A'del ve ekmel olan seyyid-i hümâm, Allah Teâlâ seni müeyyed kılsın! Eğer sen üzerinde mülkünün bakāsını ve düşmanlarına zaferi murâd edersen raiyyenin ahkâmına mütevellî ve kazâyânın münfizi adl olmak lâzımdır. İmdi muhakkak Allah Teâlâ onu senin üzerinde ibkā eyledi. Aslâ bir şehire ve memlekete müteveccih olmadı, illâ ki onlarda bereket zâhir oldu ve erzâk nemâ buldu. Ve bilcümle mîzân taammüm eyledi. Ve o, duhûr ve a'sâr memerri üzerinde mahmûd, mahbûb olan bir mevcûddur. Ve o, yeryüzünde vaz' olunmuş bir mîzândır. Ve arz-ı ekberde fasl-ı ibâd onunla olur. Ve o, bu günde dahi hâkimdir. Ve o şer'an me'mûrun-bihdir. Ve muhakkak hükümdâr ceseddir; ve onun rûhu adldir. Ve her ne vakit adl olmazsa mülk harâb olur. Ve hükemâ demişlerdir ki: "Sultanın adli zamânın bolluğundan daha nâfi'dir." Ve Allah Tebâreke ve Teâlâ kullarına emr edip إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الاِحْسَانِ (Nahl, 16/90) **ya'nî "Allah Teâlâ adl ve ihsân ile emr eder" buyurdu. Ve onunla muttasıf olmayan kimseyi zemm etti. Ve onu, onun üzerine hâkim kılmadı da buyurdu ki:** وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَ اِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ اَلاَ يَظُنُّ اُولٰئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (Mutaffifîn, 83/1-4) / **ya'nî "Vay eksik tartanların hâline! Ki nâstan aldıklarını tamam vezn ederler; ve onlar ölçtükleri veyâ tarttıkları vakit eksik yaparlar. Acabâ onlar yevm-i azîm için ba's olunacaklarını zannetmiyorlar mı?" Ve Lokman oğluna dedi: "Yürümende ne pek hızlı, ne de pek acûl ol; sesini vasat derecede çıkar!"** (Lokman, 31/19). **Ve Allah Teâlâ buyurdu:** وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَ لاَ تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً (İsrâ, 17/110) **ya'nî "Namazında cehr etme, ihfâ da etme; bunun arasında bir yol ihtiyâr et!" Ve o adlldir. Ve yine Hak Teâlâ buyurur:** وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلَى عُنُقِكَ وَ لاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً (İsrâ, 17/29)

ya'nî "Elini boynuna bağlanmış kılma; ve onu büsbütün dahi açma!" Ve Sallalâhü aleyhi ve sellem, Ebû Bekir (ra)'e "Savtını ref' eyle!" buyurdu. Ve Ömer (ra)'e "Savtını indir!" buyurdu. Ve Sallalâhü aleyhi ve sellem, o cinsten adli işledi. Ve na'leynlerinden birisi koptuğu vakit diğerini de çıkarıp çıplak yürürler idi, tâ ki ayakları hakkında adâlet buyura. Ve Allah Teâlâ onu onun üzerine inşâ eyledi ve tasvîr etti. Ve ba'zı hükemânın vasâyâsındandır ki: "Tatlı olma, seni bel' ederler; ve acı olma senden istikrâh ederler!" İmdi adl cemî'-i eşyâya sârîdir. Binâenaleyh adli, nefsine ve ehline ve adamına ve hâdimlerine ve kölelerine ve ashâbına ve sana teveccüh edenlerin kâffesine; ve vükelân hakkındaki hükmüne; ve zâhiren ve bâtınen fiiline hâkim kıl!

Ey himmeti âlî ve a'del ve ekmel olan seyyid! Allah Teâlâ seni bu sıfatlar ile müeyyed kılsın! Eğer sen mülk-i vücûdunun bakāsını ve mülkünde olan düşmanlarına zafer ve galebeyi / istersen raiyyenin ve teb'anın ahkâmına adli mutasarrıf kıl! Ve senin hükümlerini icrâ eden ancak adl olsun! Bunu üzerine vâcib bil! İmdi muhakkak Allah Teâlâ o adli senin üzerinde ibkā etti. Ancak adâletin müteveccih olduğu bir şehir ve bir memlekette bereket zâhir olur ve erzâk nemâ bulur. Ve bilcümle umûrda mîzân ve intizâm taammüm eder. Ve o adâlet dehirlerin ve asırların memerri üzerinde mahmûd ve mahbûb olan bir mevcûddur. Yeryüzünde, ya'nî âlem-i şehâdette, cânib-i Hak'tan vaz' edilmiş bir mîzândır ki, cemî'-i umûrun ziyâdeliği ve noksanlığı ve ifrâtı ve tefrîti onunla ölçülür. Ve 'arz-ı ekberde, ya'nî yevm-i kıyâmette, Hak Teâlâ ibâdın sınıflarını ve derecelerini o adâlet ile fasl ve tefrîk buyurur. Ve o adl bu günde, ya'nî hayât-ı dünyeviyyede, dahi hâkimdir. Ve dünyâ mahall-i teklîf olduğundan, o adl şer'an me'mûrün-bihdir. Ve şerîat onun icrâsını emr eder. Ve muhakkak bir mülkün hükümdârı cesed; ve o hükümdârın rûhu da adldir. Ve adâlet olmadığı vakitlerde mülk harâb olur. Ve hükemâ demişlerdir ki: "Hükümdârın ve sultânın adli zamânın bolluğundan, ya'nî erzâkın mebzûl ve es'ârın ehven olmasından, daha fâidelidir." Zîrâ bir memlekette adlin zıddı olan zulüm hükümrân olursa bolluk halka refâh ve saâdet bahş etmez. Zulüm bu refâhı azâb ve ıztırâba kalb eder. Ve Allah Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de kullarına "Muhakkak Allah Teâlâ adl ve ihsân ile emr eder" (Nahl, 16/90) buyurur. Ve adl ile muttasıf olmayan kimseyi zemmeder. Ve zulmü adl üzerine hâkim kılmadı da Kur'ân-ı Kerîm'de buyurdu ki: "Vay eksik ölçenlerin hâline ki, nâstan aldıklarını / tamam tartarlar; ve onlara ölçtükleri veyâ tarttıkları vakit, eksik yaparlar. Acabâ onlar yevm-i azîm için ba's olunacaklarını zannetmiyorlar mı?" (Mutaffifîn, 83/1-4). Bu ölçü ve vezn, ibâdın ahvâl-i maddiyye ve ma'neviyyesine şâmildir. Zîrâ bir çok kimseler vardır ki, nâstan kendilerine

karşı hüsn-i ahlâk beklerler; fakat kendileri onlara karşı sû'-i ahlâk ile muttasıf olurlar. Ve cenâb-ı Lokman oğluna nasîhat edip dedi ki: "Hafîf meşrebâne yürüme, mütekebbirâne de yürüme! Bunların arasında mutavassıtâne yürü! Ve konuştuğun vakit çok bağırma, güç işitilecek kadar da yavaş söyleme; belki sesini lüzûmu kadar çıkar!" (Lokman, 31/19). Ve Allah Teâlâ "Namazında cehr etme, ihfâ da etme; bu ikisinin arasında bir yol ihtiyâr et!" (İsrâ, 17/110) buyurdu. Ve cehr ile hafâ arası, bir tarîk-ı mu'tedil olduğundan bu hususta adldir. Ve yine Hak Teâlâ buyurdu: "Elini boynuna bağlanmış kılma; ve onu büsbütün dahi açma!" (İsrâ, 17/29). "Elini boynuna bağlamak" buhülden; ve "büsbütün açmak" israftan kinâyedir. Ve buhül ile israf arası ancak i'tidâl ve adldir. Ve bu adl ve i'tidâle işâreten Sallalâhü aleyhi ve sellem, Efendimiz Ebû Bekir Sıddîk (ra)'e "Savtını ref' eyle!" buyurdu. Zîrâ cenâb-i Sıddîk يا أيُّها الّذين آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ (Hucurât, 49/2) ya'nî "Ey mü'minler, sadâlarınızı sadâ-yı Nebî fevkıne çıkarmayınız!" emri vârid olduktan sonra, bu emre muhâlefet korkusundan, (Sav) Efendimiz ile hîn-i mükâlemede sesini gâyet az çıkarır idi. Bu ise tefrît idi. Ve kezâ Hz. Ömer ibnü'l-Hattâb (ra) celâdet-i tab'larından dolayı hîn-i mükâlemede sesini çok çıkarırdı. Efendimiz ona da "Sesini indir!" buyurdu. Zîrâ bu ifrât idi. Ve (Sav) Efendimiz bu zikr olunan nevi'den adli tatbîk ve icrâ buyururlar idi.

Meselâ mübârek na'leynlerinden birisinin tasması koptuğu vakit, ayakları hakkında adâlet / buyurmak maksadıyla diğerini de çıkarıp 345
çıplak yürürler idi. Ve Allah Teâlâ hazretleri (Sav) Efendimiz'in mizâc-ı saâdetlerini adl ve i'tidâl üzerine inşâ buyurdu; ve cism-i şerîflerini i'tidâl üzerine tasvîr eyledi. Binâenaleyh adl ve i'tidâl onların neş'et-i aliyyeleri iktizâsından idi. Zîrâ Hak Teâlâ Nebiyy-i zî-şân Efendimiz'i nümûne-i kemâl-i beşerî olmak üzere ızhâr eyledi. Ve her insanı bu nümûne-i âlîye benzemeğe da'vet eyledi.Ve hükemâdan ba'zıları vasıyyet edip demişlerdir ki: "Tatlı olma, seni yutarlar; ve acı da olma, senden istikrâh ederler." Zîrâ lüzûmu olmayan mahalde hilm ve tatlılık tefrîttir; ve nefs-i insânîye zarardır. Ve kezâ vara yoğa hiddet ve gazab ise ifrâttır; ve nâsın istikrâhına sebeptir.

İmdi verilen îzâhâta nazaran anlaşıldı ki, adl ve i'tidâl cemî'-i eşyâyâ sârîdir. Binâenaleyh adli nefsine ve ehil ve evlâdına ve adamına ve hizmetçilerine ve kölelerine ve rufekâ ve ashâbına ve sana teveccüh edip seninle münâsebette bulunanların kâffesine; ve hükümdâr isen vükelâ-yı umûrun hakkındaki hükmüne ve ef'âl-i zâhirene ve bâtınene hâkim kıl!/

§ § §

YEDİNCİ BÂB

Vezîrin ve Onun Sıfatlarının ve Tedbîr-i Rabbânî ve Hikemî Cereyânı Nasıl Olmak Îcâb Eylediğinin Zikrine Dâirdir

§ §

Âdette, melîkin emrinin mülkte, ancak mâlik ile memlûk arasında vâsıta olan vezîr-i müdebbir ile olması müstakîm olur. İmdi hikmet böyle iktizâ eder ki, biz bu halîfe-i mezkûru ibrâz ettiğimizde, ona "akıl" tesmiye olunan bir vezîr ittihâz edelim. Ve Allah Teâlâ cânibinden hitâb-ı ilâhî ona teveccüh eder. Zîrâ o memleketin müdebbiridir. Allah Tebâreke ve Teâlâ "Muhakkak bunda (...) ülü'l-elbâb için alâmetler vardır" (Âl-i İmrân, 3/190), **"ülü'n-nühâ için"** (Tâhâ, 20/54 ve 128), **"Muhakkak bunda kendisi için kalb olan veyâ ilkā-yı sem', ya'nî akl, eden kimse için pend ve nasîhat vardır"** (Kāf, 50/37) **buyurdu. Allah Sübhânehû bu imâm için bu vezîri îcâd eyledi ki, ona "akıl" denir. Ve ancak "akıl" tesmiye etti; zîrâ Allah Teâlâ'dan kendisine ilkā olunan her bir şeyi taakkul eder.Ve o memleket üzerinde, hayvan üzerindeki bağ gibidir ki, onu hazer-i fîrârdan hıfz eder. Ve işte bunun için "akıl" tesmiye etti. Ve onu onun için vezîr olarak ıstıfâ eyledi. "Faîl" vezninden "vizr"den veyâ "vezer"den olmak muhtemeldir. Ve onların ikisi de onda mevcûddur. İmdi eğer "sikl"den ibâret "vizr"den olursa, o memleketin ve onun mühimmâtının eskālini hâmildir. Ve eğer "melce"den ibâret olan "vezer"den olursa, o cemî'-i eşyâda kendisine ilticâ olunandır. Zîrâ o halîfenin lisânıdır. Ve onun emirleri ondan infâz olunur. İmdi bu ma'nâdan nâşî ona "vezâret" ismi sahîh olur. Kezâlik bu lafzın ma'nâsının vücûdu lâzım olduğu için ona ıtlâk olundu. Ve o bir mevcûd-i acîb ve muhtera'-ı latîftir, ki Bârî Teâlâ onun imâmdan ikinci makāmda / îcâd eyledi. Ve onu halîfeden, istimdâd ile kāil olanların mezhebi üzerine, şemsten kamer menzilesine inzâl eyledi. Ve işte bundan dolayı melikin huzûru ve onun tecellîsi indinde, onun için bu sûret sâbit olmadığını ve görülmediğini görürsün. Zîrâ emr, irtifâ'-ı vesâit ve heybet-i müşâhede-i azîme ile burada sana i-**

mâmdan sâdırdır. Ve Kitâbullah'da onun hazzı لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) **ya'nî "Bugünde mülk kimindir? Vâhid-i Kahhâr olan Allâh'ındır" kavlidir. Ve vakt-i hicâbda da'vâlar vâkı' olur. Hicâb-ı da'vâdan Allâh'a sığınırız. İmdi halîfe ne vakit ihticâb eylerse vezîr için zuhûr ve infâz-ı evâmir ve i'tâ ve men' vâkı' olur. Zîrâ o halîfenin lisânıdır ve ondan mütercimdir. Ve bu, ay ile güneşin sırr-ı rûhâniyyetinde mevcûddur. Görmez misin? Ay güneşin kabzasında olunca, onun üzerine istîlâ-i şemsten nâşî, onun için nûr ve zuhûr yoktur. Vaktâki leyle-i bedr olur, a'yün-i nâzırînden şemsin gâib olması sebebiyle, onun için zuhûr-i tâm vâkı' olur. İmdi kamer, bu vakitte müşâhid-i şemstir. Âlem ve nâs ise ancak kameri müşâhede ederler.**

Ya'nî bir hükümdârın memleket umûrunu idâresinde âdet-i câriyye budur ki, mâlik ile memlûk, ya'nî mutasarrıf ile mutasarraf arasında, tedbîr-i umûra vâsıta olan bir vezîr lâzımdır. Ve umûr-i idâre memlekette bu tarzda icrâ olunursa müstakîm olur. Nitekim hükûmetlerde meş'ûl birer "başvekîl" bulunur. Hükûmet-i zâhirede usûl-i idâre böyle olduğu gibi, vücûd-i insânîde halîfe olduğunu zikr ve isbât eylediğimiz "rûh" için dahi bir vezîr ittihâzı lâzım gelir. Zîrâ hikmet bunu iktizâ eder. / Ve Allah Teâlâ cânibinden hitâb-ı ilâhî akla teveccüh eder. Binâenaleyh ni'met-i akıldan mahrûm olan sıbyân ve mecânîn teklîfât-ı ilâhiyye ile mükellef değildirler. Çünkü akıl memleket-i insâniyyenin müdebbiridir. Ve aklı olmayanların veyâ aklı nâkıs olanların ef'âl ve harekâtı intizâmdan ârîdir. Onun için Allah Tebâreke ve Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de "Muhakkak bunda (...) akıl sâhibleri için âyetler ve alâmetler vardır" (Âl-i İmrân, 3/190) buyurur. Ve diğer bir âyette dahi لِأُولِي النُّهَى (Tâhâ, 20/54, 128) buyurur ki نُهَى "akıl" demektir. Ve kezâ diğer bir âyette dahi "Muhakkak bunda kendisi için kalb olan veyâ ilkā-ı sem', ya'nî akl eyleyen kimse için pend ve nasîhat vardır" (Kāf, 50/37) buyurur. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'e muhâtab olanlar ancak ehl-i akıldır. İşte bu hikmete mebnî, Allah Sübhânehû hazretleri memleket-i insâniyyede halîfe ve imâm olan bu "rûh" için böyle bir vezîr îcâd eyledi ki, ona "akıl" denir. Ve o vezîre ancak "akıl" tesmiye etti. Sebeb-i tesmiyesi budur ki, o vezîr, Allah Teâlâ cânibinden kendisine ilkā olunan her bir ma'nâyı anlar ve taakkul eder, ya'nî o maânînin kaydıyla mukayyed olur. Ve o akıl vücûd-i insânî üzerinde, hayvanın vücûdu üzerindeki "bağ ve yular" gibidir ki, o yular o hayvanı fîrâr korkusundan muhâfaza eder. Ve akıl dahi böylece vücûd-i insânî üzerinde bir "bağ"dır ve "yular"dır ki, onu tabîat uçurumlarına ve helâk vâdîlerine fîrârdan men' eder. İşte bu sebepten nâşî Hak Teâlâ rûhun vezîrine akıl tesmiye etti. Ve aklı rûh için vezîr olarak ıstıfâ ve ihtiyâr buyurdu.

"Vezîr" kelimesi "faîl" vezninde olarak "zâ"nın sükûnüyle "vizr"den, veyâhut "zâ"nın fethıyla "vezer"den müştakktır. Ve her ikisinin ma'nâsı da "akıl"da mevcûddur. Eğer "yük ve sikal" ma'nâsına olan "vizr"den müştakk olursa / doğrudur. Zîrâ o akıl memleket-i insâniyyenin ve onun 350
mühimmâtının eskâlini ve yüklerini hâmildir. Ve eğer " melce' " ma'nâsına olan "vezer"den müştakk olursa yine doğrudur. Zîrâ o akıl her şeyde kendisine ilticâ olunan bir şeydir. Nitekim insan ilmî, ictimâî ve ticârî olan her bir umûrunda akla teveccüh ve ilticâ eder. Çünkü o vücûd-i insânîde halîfe olan rûhun lisânıdır. Ve rûhun emirleri akıl vâsıtasıyla infâz olunur. İşte bu ma'nâdan nâşî ona "vezâret" ismi sahîh olur. Ve kezâlik bu lafzın ma'nâsının vücûdu akla lâzım olduğu için ona "vezîr" ıtlâk olundu. Ve o akıl bir mevcûd-i acîb ve muhtera'-ı latîftir ki, Bârî Teâlâ hazretleri onu imâmdan ikinci makāmda îcâd eyledi. Zîrâ emr-i tasarrufta birinci makāmın sâhibi vücûd-i insânîde rûhtur. Ve ikinci mutasarrıf dahi akıldır. Ve akıl hayât ile kāimdir. Binâenaleyh makām-ı tasarrufta akıl ikincidir. Ve istimdâd husûsunda aklın halîfeye nisbeti, kamerin şemse nisbeti gibidir. Ya'nî kamer, ahz-i ziyâ husûsunda nasıl güneşe muhtaç ise, akıl dahi böylece, ahz-i ziyâ husûsunda rûha muhtaçtır. İşte bu nisbete mebnîdir ki, hükümdârın huzûru ve onun zuhûru indinde vezîr için bu sûret-i tasarruf sâbit olmadığını ve görülmediğini müşâhede edersin. Zîrâ imâmın huzûru ve zuhûru indinde vesâit kalkar ve müşâhede-i azîmenin heybeti zâhir olur. Emir burada sana bilâ-vâsıta ancak imâmdan sâdır olur.

Tetmîmen-li'l-fâide burada ehl-i sülûke nâfi' ba'zı îzâhât i'tâsı lâzım geldi: Ma'lûm olsun ki, vücûd-i insânîde halîfe olan rûh bu kitâbın mukaddimesinde îzâh / olunduğu üzere, Hak tarafından müstahleftir. Binâenaleyh vücûd-i insânîde hakîkatte mutassarıf olan Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede وَ اللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) buyrulmuştur. Bu i'tibâr ile birinci mutasarrıf Hak; ve ikinci mutasarrıf rûh; ve üçüncü mutasarrıf dahi akıldır. Ya'nî rûh Hakk'ın halîfesi ve akıl bu halîfenin vezîridir. İmdi rûhun tecellîsi indinde aklın tasarrufu zâil olur. Ve bilâ-vâsıta Hakk'ın tecellîsi indinde dahi rûhun tasarrufu istitâr eyler. Zât-ı Bârî'nin tecellîsi ile rûhun tecellisi arasında azîm farklar vardır. Bir çok sâlikler bu makāmda aldanmışlar ve tecellî-i Hakk'ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer şeyh kâmil, sâhib-i tasarruf olmazsa sâlik için bu vartadan kurtulmak müşkil olur. Gönül âyînesi, beşeriyyet sıfatından ve tabîat paslarından riyâzât ve mücâhede ve ibâdette sebât sebepleriyle, sâfî olduğu vakit kalbe bir takım sıfât-ı rûhâniyye tecellî eder. Ve bu hâl envâr-ı rûhâniyyetin galebâtından olur. Zîrâ rûh, tamâmiyle sıfât-ı beşeriyyeden hârice çıkmıştır. Ve bir vakit olur ki, rûh bütün sıfâtıyla tecellî

eder. Ve bu hâl sıfât-ı beşeriyye âsârının kâmilen mahvından neş'et eder. Ve ba'zan halîfe-i Hak olan rûhun zâtı tecellî eder. Ve hilâfeti sebebiyle "Ene'l-Hak" da'vâsında bulunur.

Tecellî-i rûhânî ile tecellî-i rabbânî arasındaki farkın biri budur ki, tecellî-i rûhânî reng-i hudûsü hâizdir ve onun kuvve-i ifnâiyyesi yoktur. Vâkıâ vakt-i zuhûrda sıfât-ı beşeriyyeyi izâle eder, velâkin ifnâ edemez. Tecellî ihticâb edince derhal sıfat-ı beşeriyyet zâhir olur. Fakat Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin tecellîsinde sâlik bu âfetlerden emîn olur. Ve diğer fark budur ki, tecellî-i rûhânîden ârâm-ı dil zâhir olur ise de, sâlik şek ve / reybden kurtulamaz. Ve bu tecellî ma'rifet-i tâm vermez. Fakat Hz. Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın tecellîsi bunun hilâfınadır. Ve diğer bir farkı daha budur ki, tecellî-i rûhânîden gurûr ve pindâr zâhir olur; ve ucüb ve varlık ziyâdeleşir; ve talebde noksan olur; ve havf ve niyâz azalır. Ya'nî kendisinin mürşid-i kâmil olduğunu ve bir mürşide ihtiyâcı kalmadığını ve binâenaleyh maksûdu olan tecelliyât-ı rabbâniyye hâsıl olduğundan kümmelîn-i evliyâullâh sırasına geçtiğini zanneder. Kendisini meşâyih-i asr ile mukâyese edip ihsân-ı Hak ile onlara tefevvuk ettiği da'vâsında bulunur. Zîrâ nazarında gerek kendisinin ve gerek diğer meşâyihin vücûd-i mevhûmları sâbittir. Fakat Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin tecellîsinden bunların cümlesi kalkar; ve varlık yokluğa mübeddel olur; ve onda taleb artar, ve teşnelik ziyâde olur; ve havf ve niyâz çoğalır; ucüb ve varlık mürtefi' olur.

İmdi tecellî-i rabbânî müşâhede ve tecellî-i rûhânî mükâşefedir. Ve müşâhededе aslâ hatâ olmaz; mükâşefede ise hatâ olur. Onun için tecellî-i rûhâniyyeye mazhar olan sâliklerin keşiflerine müsteniden beyân ettikleri şeylerin ba'zısı sahîh ve ba'zısı hatâ olur. Ve kendilerinde gurûr-i nefis olduğundan bu hatâlardan mütenebbih ve müteyakkız olamazlar. Te'vîlâta kıyâm ederler; ve hatâ içinde hatâya düşerler.

Tecellî-i rabbânîde Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri abdine her hangi sıfatla tecellîyi murâd buyurursa, o sıfatla tecellî eder. Sıfat-ı hayât ile tecellî ederse, hayât-ı bâkıyyeyi bulur. Sıfat-ı kelâm ile tecellî ederse, Hak Teâlâ hazretleriyle mükâleme vâkı' olur. Sıfat-ı rezzâkıyyet ile tecellî ederse, cânib-i gaybden rızık bulur. Sıfat-ı hallâkıyyet ile tecellî ederse, halk-ı mahlûka kudret-yâb olur. Ve sıfat-ı imâte ile tecellî ederse, nazarı isâbet ettiği kimseyi öldürür. Sıfat-ı ihyâ ile tecellî ederse, o kimsenin nazarı ölüye mün'atıf olursa derhâl dirilir. Ve diğer sıfât-ı ilâhiyye de böyledir. Fakat tecellî-i rûhânî sâhiblerinde bu kudret yoktur.

İmdi rûhun tecellîsi indinde ahkâm-ı akıl istitâr eder. Ve Hakk'ın tecellîsi indinde de rûhun sıfâtı ihtifâ eyler. Ve bu istitâr ve ihtifânın Kitâbullah'dan hazzı لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'min, 40/16) kavlidir

ki, bu kavl tecellî-i rabbânîde ahkâm ve sıfât-ı rûhâniyyenin mülkte tasarrufu zâil olduğuna delîldir. Ve Hakk'ın ihticâbında rûh; ve rûhun ihticâbında dahi aklın da'vâları vâkı' olur. Bu da'vâ ise ayn-ı hicâbdır. Binâenaleyh hicâb-ı da'vâdan Allâh'a sığınırız.

İmdi halîfe ne vakit ihticâb ederse vezîr o vakit zâhir olur. Ve infâz-ı evâmir ve i'tâ ve men' vezîrden vâkı' olur. Zîrâ o halîfenin lisânıdır. Ve kendisi umûrda mütehakkim değil, belki nâkıl ve mütercimdir. Ve bu îzâh eylediğimiz zuhûr ve ihtifâ keyfiyyetleri, ay ile güneşin sırr-ı rûhâniyyetinde mevcûddur. Görmez misin? Ay güneşin kabzasında olunca, ya'nî ay küre-i arzın bir kısmına mukābil iken, arz o sırada güneşe mukābil bulununca, ayın üzerine istîlâ-i şems sebebiyle ay görünmez. Ve onun için nûr ve zuhûr yoktur. Arza güneşin ziyâsı müstevlî olur. Fakat güneşin gurûbuyla arzın bir kısmı gece olup, kamer arzın bu kısmına müteveccih olsa, güneşten iktibâs eylediği ziyâ sebebiyle zuhûr-i tâm hâlinde görülür. Ve kamer bu vakitte şemsin müşâhididir. Âlemin o kısmı ve o kısımda bulunan nâs ise, ancak kameri bedir hâlinde müşâhede ederler. Ve bittabi' güneşi görmezler. Bu hâl ilm-i hey'ete vâkıf olanların indinde bir hakîkat-i müsellemedir. Bunun gibi şems-i zâtın tulû'u vaktinde / kamere müşâbih olan rûh istitâr eder. Ve kezâ şemse müşâbih olan rûhun tecellîsi vaktinde, kamer mesâbesinde olan akıl istitâr eyler. Ve aksi olarak şems-i zâtın ihtifâsı hâlinde rûhun nûru işrâk eyler. Ve kezâ şems-i rûhun ihtifâsı vaktinde de aklın nûru zâhir olur. / 355

Ve bu bir sırr-ı acîbdir; ve bu, kendisinde cây-i cevelân ve genişlik bulunan bir bâb-ı azîmdir. Ve onda erbâb-ı kulûb için indimâc ve ittizâh arasında i'tibâr vardır. Zîrâ hikmet, üçe üç olarak onun esrârının kadrine âgâh kılmak husûsunda garîbdir. Ve biz bu sırrı bu mevzi'in gayrinde, *Müsellesât* kitâbımızda derece-i kifâyede zikr eyledik. Ve onun Kitâb-ı azîzden hazzı قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ اِلٰهِ النَّاسِ (Nâs, 114/1-3)**'dır. Ve şeyhimiz Ebû Medyen (ra)e tecellî-i muhammedî indinde sırr-ı vücûd ancak "meliki'n-nâs" makāmında hâsıl oldu. Ve bunun için Kur'ân'dan** تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (Mülk, 67/1) **sûresini ısrâh eyler idi. Ve "ilâhi'n-nâs" makāmıyla "kutub" infirâd eyler. Ve bundan dolayı Ebû Medyen âlemde mevcûd olan iki imâmın birisidir. Ba'dehû rücû' edip deriz ki: Vaktâki Hak Teâlâ o aklın beyyinesini ibdâ' eyledi; ve onun cevherini tesviye etti; ona hüsn-i tedbîr ve siyâseti ve kendi makāmından, raiyyesinden ednâ mevcûda varıncaya kadar, memleketinde cemî'-i umûr-i lâikayı tevdî' eyledi. Ve şerâyi' bu meslek-i müstakîm üzerine vârid oldu. Ba'dehû Hak Sübhânehû ve Teâlâ / onun zâtının cevheresinde, cemî'-i ulûmu nakş eyledi. Binâenaleyh o onların nereden tasarruf olunduklarını ve onları ta-**

sarruf eden hâlâtı bilmediği halde, ulûm için mahal oldu. Ve bu halîfeye muztar olması için Allah Teâlâ cânibinden bir hikmettir. Nitekim halîfe hakkında, nefsini ve kadrini ârif olmak ve kendi eclinden nâşî onu îcâd eylediğini bilmek üzere, mukaddemâ zikr eylediğimiz şeyi yapmış idi. Ba'dehû Hak Sübhânehû halîfeyi arş-ı vahdâniyyet üzerine oturttu. Ve onu ridâ-i ferdâniyyet ile örttü. Ve onu sıfât-ı ilâhiyyesiyle tecliye kıldı. Binâenaleyh ona iclâl ve heybeti ve azameti giydirdi. Ve onlardan bir şeyi, eğer iğne deliği mîkdârı, âlem-i şehâdet için zâhir olsa idi, onlar hayran kalırlar idi; ve vakitlerini idrâkten za'fa düşerler idi; ve nüfûslarından münselib olurlar idi. İmdi makām-ı halîfe işte budur. Binâenaleyh dâr-ı kerâmette Hak Sübhânehû'nun müşâhedesiyle ne hâl olur? Allah seni muvaffak eylesin! Dâr-ı âhirette, Celle Celâluhû hazretlerine nazar indinde bizim idrâkimizdeki bu kudret-i acîbe ne büyüktür ki, Allah Teâlâ onu bize îcâd eyledi!

Ya'nî yukarıda îzâh olunan zât-ı Hakk'ın rûhu istihlâfı ve aklı halîfeye vezîr yapması ve bunlardan birinin zuhûrunda diğerinin onda indimâcen tasarrufunun zevâli ve bunların âfâktaki şems ve kamer misâli bir sırr-ı acîbdir. Ve bu sırr-ı acîb dahi, gâyet geniş ve arzan ve tûlen istenildiği kadar cevelâna müsâid olan büyük bir kapıdır. Ve bir bâb-ı azîm olan bu sırda / arsa-i dıyk-ı maddiyâtta mahbûs kalanlar için değil, sâha-i fesîh-i ma'nâda pervâz eden erbâb-ı kulûb için, zikr olunan indimâc ve ittizâh, ya'nî ihtifâ ve zuhûr, keyfiyyetleri arasında âfâk ve enfüste ibret alınacak bir çok şeyler vardır. Zîrâ bu indimâc ve ittizâhın, gerek âfâkta ve gerek enfüste üçe mukābil üç olarak vâkı' olan esrârının kudret ve azametine tâlib-i hakîkati âgâh ve muttali' kılmak husûsundaki hikmet garîb ve acîbdir. Ve biz üçe mukābil üç olarak vâkı' olan bu sırrı bu mevzi'den başka mevzi'lerde, ya'nî başka âsârımızda ve husûsiyle *Müsellesât* ismindeki kitabımızda, derece-i kifâyede zikr ettik. Şârih-i fakîr der ki: "Biz üçe mukābil üç olarak vâkı' olan" bu esrâra müteallik hikmeti, Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin rûhâniyyetlerinden bi'l-istimdâd âtîde biraz îzâh ederiz. Şöyle ki:

Fusûsu'l-Hikem'de **Fass-ı Sâlihî**'de beyân buyrulduğu üzere, esâs-ı tekvîn ferdiyyet-i selâsiyye üzerine mebnîdir. Bu ferdiyyet-i selâsiyye, Hakk-ı mûcid cânibinden evvelen "zât," sâniyen "irâde," sâlisen "kavl"dir. Ve îcâd olunan şey tarafından dahi, evvelen onun ilm-i ilâhîde sâbit olan "şey'iyyet"i, sâniyen "Kün!" kavl-i ilâhîsini işitmesi, sâlisen kendi vücûdunun îcâdında mükevvini ve mûcidi tarafından vâkı' olan "emre imtisâl" etmesidir. Zîrâ zât-ı mûcidenin ferdiyyet-i selâsiyyesine mukābil şeyin de ferdiyyet-i selâsiyyesi olmasa idi, ferdiyyet-i ilâhiyyenin te'sîri olmaz idi. Çünkü müessirin mukābilinde bir müteessir olmayınca hiçbir eser zâhir

olmaz. Binâenaleyh müessirdeki te'sîrin sübûtu, müteessirin vücûdu ile olur. Bundan anlaşıldı ki, emr-i tekvînde "üçe mukābil üç" sâbittir. İmdi esâs-ı tekvîn böyle olunca, bu ferdiyyet-i selâsiyye cemî'-i merâtib-i ilâhiyyeyi şâmil olur. / Ve âfâk ve enfüste bu sır zâhirdir. Nitekim bu ferdiyyet-i selâsiyye îcâd-ı maânîde de sârîdir. Meselâ bir kıyâs-ı mantıkî yapıp: "Âlem müteğayyirdir; her müteğayyir hâdistir; öyle ise âlem hâdistir" desek, burada birisi "Âlem müteğayyirdir," diğeri "Her müteğayyir hâdistir" tarzında iki mukaddime vardır. Bu mukaddimelerin her birinde ikişer müfred mevcûddur ki, bunlar: "âlem, müteğayyir," "müteğayyir, hâdis" kelimeleridir. Fakat ikinci mukaddimede "müteğayyir" kelimesi tekerrür etmiştir. Bu tekerrürün sebebi de iki mukaddimeyi yekdîğerine rabt etmektir. Bu mükerreri terk edince "âlem, müteğayyir, hâdis" kelimelerinden ibâret üç müfred kalır. Ve kıyâsın netîcesi tekvîn-i ma'nâdan ibâret olup, bu üç müfred üzerine binâ edilmiş olur ki, bu da ferdiyyet-i selâsiyyedir. Tekvîn-i ma'nâda bu üçe mukābil olarak onun mûcidi ve mükevvini olan insanda dahi ferdiyyet-i selâsiyye mevcûddur ki, o da "rûh" ve "akıl" ve "kavl"dir. Bu bahsin tafsîlini isteyenler **Fass-ı Sâlihî**'yi mütâlaa etsinler.

"İndimâc" ve "ittizâh"a gelince, bunun dahi misâlen îzâhı budur ki: Üç adedi merâtib-i a'dâdın ilk ferdidir. Zîrâ onun mâ-dûnu "iki" ile "bir"-dir. "İki" zevc adeddir. Ve "bir" ise a'dâddan ma'dûd olmayıp bilcümle a'dâdın menşeidir. Nitekim riyâziyyûn indinde bu hakîkat sâbittir. Ya'nî cemî'-i merâtib-i a'dâd "bir"den teşekkül eder. Zîrâ merâtib-i a'dâd "bir"in tekerrüründen başka bir şey değildir. Meselâ 1 + 1 = 2 olur. Ve "iki" mertebesinde "vâhid" mündemic olmakla berâber vâzıh ve zâhir değildir, onda muhtefîdir. Ve kezâ 1 + 1 + 1 = 3 olur. Ve "üç" ferd olan merâtib-i a'dâdın birincisidir. İmdi "üç" zâhir olunca "bir" ihtifâ eder. Ve 1 + 1 + 1 - 1 = 2 şeklinde "üç" mertebesi bozulur, "iki" mertebesi kalır. Ve 1 + 1 - 1 = 1 / şeklinde de "iki" mertebesi bozulup "bir" kalır. Binâenaleyh "iki" mertebe-i adedi, aslı olan "vâhid"e rücû' eder. Ve bu zamanda o mertebeler için "vâhid"de indimâc ve "vâhid" için dahi "ittizâh" sâbit olur.

İmdi âfâkta ve enfüste olan bu ferdiyyet-i selâsiyyenin hulâsası ve zübdesi budur ki, merâtib-i vücûdun cümlesinde müessirât ve müteessirât-ı muhtelife vardır. Ve her bir müessirde ferdiyyet-i selâsiyye mevcûd olduğu gibi, müteessirâtta dahi buna mukābil ferdiyyet-i selâsiyye vardır. Bunların misâli bî-nihâyedir. Bir misâli budur ki, husûl-i veledde erkek müessirdir ve kadın müteessirdir. Ve veled müessir ile müteessirin netîcesidir. Erkekteki ferdiyyet-i selâsiyye kadındaki ferdiyyet-i selâsiyyeye tekābül eder. Veledden mukaddem pederin vücûdu zâhirdir. Ve veled nutfe-i pederden olur. Ve nutfe pederin ayn-ı vücûdudur. Vaktâki nutfe

veled olur, veled zâhir ve vâzıh olur. Pederin ayn-ı vücûdu olan nutfesi onda "indimâc" eyler. Çekirdek ile ağaç dahi bu misâle mutâbıktır. Teemmül et! Bu bâbdaki tafsîlât-ı sâire *Fusûsu'l-Hikem*'de "hikmet-i ferdiyye"ye mukârin olan **Fass-ı Muhammedî**'dedir. Bu mahal fazla tafsîlâta müsâid değildir. Bu kadar îzâhât kifâyet eder.

Ve bu hikmetin Kitâb-ı azîz olan Kur'ân'dan hazzı قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلٰهِ النَّاسِ (Nâs, 114/1-3)'dır. Ve bu, vücûdun merâtib-i selâsesini gösterir. Ya'nî "nâsın Rabb'i," "nâsın Melik'i," "nâsın İlâh'ı" mertebelerini ihbâr eyler. "Rabb'ün-nâs" mertebe-i sıfâtı; ve "Meliki'n-nâs" mertebe-i esmâyı; ve "İlâhi'n-nâs" mertebe-i ıtlâkı müş'irdir. Ve şeyhimiz Ebû Medyen (ra)'e tecellî-i muhammedî indinde, vahdet-i vücûd sırrı, ancak "Meliki'n-nâs" makāmında hâsıl oldu. Ya'nî ezvâk-ı muhammediyyenin inkişâfı
360 esnâsında vahdet-i vücûd sırrı / ancak mertebe-i esmâ ve ef'âl olan "Meliki'n-nâs" makāmında hâsıl oldu. Zîrâ merâtib-i vahdet üçtür: Vahdet-i zâtiyye, vahdet-i sıfâtiyye, vahdet-i ef'âldir. Bunun için Hz. Ebû Medyen'in kırâatine devâm eylediği sûre-i kur'âniyye تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (Mülk, 67/1) idi. Ve "İlâhi'n-nâs" makāmıyla "kutub" infirâd eyler. Ya'nî bu makām ancak kutba mahsûstur. Ve "Meliki'n-nâs" makāmında kāim olduğu için, Ebû Medyen hazretleri âlemde mevcûd olan "iki imâm"ın birisidir.

Ma'lûm olsun ki, bu kitabın ibtidâsında mürûr ettiği üzere, âlemde tasarrufât-ı ilâhiyye halîfetullâh-fî'l-arz olan "kutub" vâsıtasıyladır. Onun mahall-i nazarı ancak Hak Sübhânehû hazretleridir. Ve bilcümle füyûzât-ı ilâhiyye âleme onun vâsıtasıyla nâzil olur. Ve onun ism-i ma'nevîsi "Abdullâh"dır. Binâenaleyh o, "İlâhi'n-nâs" makāmında kāimdir. Ondan sonra "iki imam" vardır ki, birisi kutbun sağında olup, nazarı âlem-i mülkün bâtını olan âlem-i melekûtadır. Ve âlem-i mülk taayyünât-ı esmâiyyeden ibâret olup ef'âl-i ilâhiyyenin tecellî-gâhıdır. Esmânın bâtını ise sıfâttır. Binâenaleyh âlem-i melekût âlem-i sıfâttır. Ve bu imâm "Rabbü'n-nâs" makāmında kāim olup ism-i ma'nevîsi "Abdü'r-Rab"dır. Ve imâmın diğeri kutbun solundadır. Nazarı âlem-i mülkedir. Onun için "Meliki'n-nâs" makāmında kāim olmuştur. Ve ism-i ma'nevîsi "Abdü'l-Melik"tir. Ve bu imâm mertebede "Abdü'r-Rab"den efdaldir. Zîrâ âlem-i mülkte âlem-i melekût mündemicdir. Ve "İlâhi'n-nâs" makāmında kāim olan "kutub" ise cemî'-i merâtibi hâiz olduğundan cümleden efdaldir. İmdi ferdiyyet-i selâsiyye tasarruf-i âlem emrindeki müessirlerde dahi sâbit oldu ki, onlar "kutub" ile "iki imâm"ın vücûdudur. / Ve onların nisbetleri zât, sıfât ve esmâyadır. Ve bu ferdiyyet-i selâsiyyeye mukābil müteessirâtta da ferdiyyet-i selâsiyye sâbittir ki, onlar da mertebe-i ervâh, mertebe-i melekût, mertebe-i mülktür.

Bu îzâhâtı verdikten sonra sadede rücû' edip deriz ki: Vaktâki Hak Teâlâ aklın bünye-i ma'nevîsini ibdâ' etti; ve onun cevher-i nûrânîsini tesviye eyledi; ona hüsn-i tedbîri ve siyâseti ve vücûd-i insânîde kendi makāmı olan dimağdan i'tibâren, onun raiyyesi ve teb'ası olan kuvâ ve a'zânın en dûnuna varıncaya kadar, memleket-i insâniyyede cemî'-i umûr-i lâyıkayı tevdî' etti. Ve şerâyi' bu aklın meslek-i müstakîmi üzerine vârid oldu. Zîrâ şerîatte aklın kabûl etmeyeceği bir şey yoktur. Ancak aklın, akl-ı külle varıncaya kadar, bir çok merâtibi vardır. Ukūl-i nâkısadan ba'zılarının hikmetini idrâk edemediği ahkâm-i şer'iyyeyi adem-i kabûlleri, o ahkâmın meslek-i müstakîm-i akl üzere olmadığına hükm için sened-i kâfî değildir. Bunun hikmetini ancak o ukūl-i nâkısa idrâk edememiştir. Onun fevkındeki ukūl idrâk edebilirler.

Ba'dehû o aklın cevher-i nûrânîsinde cemî'-i ulûmu nakş eyledi. Binâenaleyh o akıl, o ulûmun nereden tasarruf olunduklarını, ya'nî kendisine ânen-fe-ânen nereden verildiğini ve o ulûma ne gibi hallerin mutasarrıf olduğunu bilmediği halde, o ulûmun mahall-i nakşı oldu. Ve aklın bunu bilememesi, aklın bu halîfe-i rûha karşı muztar olması için Allah Teâlâ cânibinden kendisine bir hikmettir. Zîrâ cehil aczi ve mâ-fevka iftikārı iktizâ eder. Nitekim halîfe hakkında da Hak Teâlâ hazretleri, o halîfenin nefsini ve kadrini ârif olması ve onu kendisi için îcâd etmiş olduğunu bilmesi için, mukaddemâ / zikr ettiğimiz vech ile kendi halîlesi olan nefsi emîr-i hevâya meclûb kılmış ve rûh onu kendi tarafına celbe bir çâre bulamayıp, kendi mûcidi olan Hak Teâlâ'ya rücû' ve niyâz etmiş idi.

Ba'dehû Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri halîfe olan rûhu vücûd-i insânîde vahdâniyyet arşı ve tahtı üzerine oturttu. Zîrâ vücûdun bilcümle harekât ve sekenâtına müessir olan ancak rûhdur. Ve bu husûsta onun müşâriki yoktur. Ve onu ridâ-i ferdâniyyet ile örttü. Zîrâ vücûd-i insânîde zâten ve sıfaten ve ef'âlen onun müşâbihi ve onun ikincisi yoktur. Rûh bu husûsta ferd ve tektir. Ve o rûhu mülk-i vücûd-i insânîde sıfât-ı ilâhiyyesiyle ızhâr eyledi. Zîrâ halîfe müstahlifîn aynıdır. Binâenaleyh onun sıfâtını hâiz olmak lâzım gelir. Böyle olunca Hak Teâlâ ona kendi sıfatlarından iclâl ve heybeti ve azameti giydirdi. Ve eğer bu sıfatlardan, iğne deliği kadar az bir şey, âlem-i şehâdet ehline zâhir olsa idi, akılları başlarından gidip hayran kalırlar idi; ve idrâk-i evkātten akılları za'fa düşer idi; ve nüfûslarından münselib olurlar, ya'nî kendilerinin kendiliklerini gâib ederler idi. İşte halîfenin makāmı budur. İmdi sıfât-ı halîfenin zuhûruyla hâl böyle olursa, dâr-ı kerâmet olan âlem-i âhirette o halîfenin müstahlifî olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin müşâhedesiyle bize ne hal olacağını artık sen tasavvur et! Allah Teâlâ hazretleri seni bu ma'nânın idrâkine muvaffak etsin! Dâr-ı âhirette Hak (celle celâlühû)

hazretlerinin, bizim kendisine nazarımız indinde, idrâkimizde îcâd eylediği bu kudret-i acîbe ne büyüktür! Biz bu kudret-i acîbe sâyesinde âlem-i âhirette Hak Teâlâ / hazretlerini müşâhede ederiz. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (Kıyâmet, 75/22-23).

/ İmdi halîfe bu makāmda kāim oldukda ona akıl idhâl olundu. Vaktâki ona dâhil oldu, aklın sûreti ve onun cevheriyyeti, zât-ı halîfede tecellî eyledi İmdi ona kendisinde menkūş olan esrâr ve ulûm zâhir oldu. Halbuki nâs bu makāmda galat ederler de, kendilerinde olan o şeyi hâriçten taleb ederler. Binâenaleyh zahmet çekerler. Ve eğer Hak Teâlâ'nın وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/21) **ya'nî "Nefislerinizde dahi vardır, görmüyor musunuz?" kavli indinde vâkıf olsa idiler, onun için istirâhat ederlerdi.**

Kişi matlûbu için sefer eder; halbuki matlûbun sebebi sefer edendedir.

İmdi akıl tedbîr-i mülk ve onun ıslâhı hakkında bir şeyin ma'rifetini murâd ettiği vakit, bunun indinde imâmın müşâhedesine muhtâc olur. Müşâhede indinde de ona kendisinde olan murâd zâhir olur. İmdi onun için tecellî, melikten vezîre hitâb menzilesinde kāim olur. Zîrâ murâd husûl-i ilimdir. Ve buna "muhâtaba-i ma'kūlât" ta'bîr olunur. Çünkü onlar kendisinde asvât ve hurûf olan ecsâm ile değildirler. Ve delâilden asvât ve hurûf ve rukūm ve sâire mevcûd olmadığı vakit, kalb-i sâmi'de asvât ve sâireden olan bu edillenin kendisine müeddî olan şeye nazar etmen sana lâzımdır. O da ma'nânın husûlüdür. Ve muhâtıbdan kelâmın eseridir. İmdi böylece akıl için, onun kalbinde, rûh-i küllî feyzinden âsâr-ı ulûm hâsıl oldukda, biz ona "kelâm" ve "kavl" ve "hitâb" ta'bîr ederiz. Vaktâki Hak Teâlâ onu bu sıfat üzerine îcâd etti, onun meskenini aktâr-ı memleket üzerine müşrif olan dimâğ kıldı. Ve bâdiyenin cibâyâtının müstakarrı olan / hızâne-i hayâli karîb ve hızâne-i fikri ve hıfzı karîb olarak yaptı, tâ ki cemî'-i mühimmâtına nazar ona karîb ola.

Ya'nî halîfe yukarıdaki şerhde îzâh olunan makāmda kāim oldukda, onun huzûruna akıl idhâl olundu. Ve vakt-i duhûlde aklın sûreti ve onun cevheriyyeti halîfenin zâtında tecellî eyledi.

Ma'lûm olsun ki, gerek rûh ve gerek akıl, her ikisi de ma'nâdır. Ve ma'nânın suver-i hissiyyeleri olmadığından, onların vücûdları âlem-i suver üzerindeki te'sîrâtıyla ma'lûm olur. Suver-i hissiyyede temeyyüz olduğu gibi, âlem-i ma'nâda dahi her ma'nânın yekdiğerinden temeyyüzü vâkı'dır. Binâenaleyh ma'nâ i'tibâriyle rûh ile akıl yekdîğerinden ayrılırlar. Ve akıl rûha bir sıfat olarak dâhil olur. Ve bu sıfatın dahi âlem-i ma'-

nâda bir cevheriyyeti ve kendisine mahsûs havâss-ı mümeyyizesi vardır. İşte akıl bu cevheriyyeti ve kendisinin sûreti olan evsâfı ile halîfe olan rûhun zâtında tecellî eder. Zîrâ bedenden rûh munkatı' olunca akıl dahi kalmaz. Ve fakat aklın mahall-i taalluku olan dimağ tefessüd edince, bedende rûh kāim olduğu halde, akıl zâil olur. Bu hâl, aklın rûhdan gayri bir cevheriyyet-i ma'neviyye sâhibi olduğuna delîldir.

İmdi zât-ı halîfede tecellî eden akla, hadd-i zâtında kendisinde menkūş olan esrâr ve ulûm zâhir oldu. Halbuki nâs bu makāmda galat ederler de, hadd-i zâtında kendilerinde mevcûd olan o esrâr ve ulûmu, hariçten taleb ederler; beyhûde zahmet çekerler. Eğer Hak Teâlâ'nın وَ فِي الأَرْضِ آياتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَ فِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/20-21) ya'nî "Arzda mûkınîn için alâmetler vardır. Ve nefsinizde de vardır; görmez misiniz?" / kavli indinde tevakkuf edip onun ma'nâsını bi't-teemmül anlamış olsa idiler, o esrâr ve ulûmun tahsîli için zahmet çekmeyip istirâhat ederler idi. Nitekim şâir âtîdeki beyitte bu ma'nâya işâret eder.

قدير حمل المرء لمطلوبه والسبب المطلوب في الراحل

Bu beyti Cenâb-ı Şeyh (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin cild-i evvelinde İbrâhîm b. Mes'ûd el-Elberî nâmındaki zâttan nakl eder. Ya'nî "Herkesin sefer zahmetini ihtiyâr etmesi, matlûbu olan bir şeyi tahsîl etmek içindir. Halbuki o matlûb olan şey, o kimsede bir sebep tahtında matlûb olmuştur. Ve o sebep dahi sefer eden kimsenin kendi zâtında mündemicdir ki, o da matlûba muhabbetten ibârettir. Binâenaleyh sâik aşk ve muhabbettir; ve o da tâlibin kendisindedir."

Ma'lûm olsun ki, tahsîl-i ilim zâhirde hâriçten vâkı' olmuş gibi görünür. Halbuki hakîkatte böyle değildir. Meselâ şimdiye kadar âlemde zâhir olan ihtirâ'ât ve esrâr-ı tabîiyyeye âid ulûm ve fünûn, hep ukūlün mahsûlâtıdır. Bunların vücûdu, evvelce zâhir değil idi ki, akıl bunları hâriçten alabilsin. Bu ulûm ve esrâr hadd-i zâtında aklın kendisinde menkūş idi. Esbâb-ı muhtelifenin te'sîrâtıyla zuhûra geldi. Fakat her zaman mevcûd olan ukūle, bunların birdenbire münkeşif olmayıp tedrîcen ve ânen-fe-ânen inkişâfının sebebini akıl idrâk edemez. Ve o ulûmun nereden tasarruf olunduklarını ve o ulûma ne gibi hâlâtın mutasarrıf olduğunu bilemez. İmdi o ulûm sudûrdan sutûra ve ba'dehû, yine sutûrdan sudûra intikāl eyler. Ve bunlar hadd-i zâtında aklın kendisinde menkūş olan ulûm ve esrârdan ibârettir. Ve bilcümle ulûm Hak Teâlâ hazretlerinin "Alîm" ism-i şerîfinin hazînesinden, halîfe-i Hak olan rûha nâzil olur. Binâenaleyh akıl tedbîr-i mülk ve onun ıslâhı hakkında bir şeyin ma'rifetini murâd ettiği vakit, / bu murâdı indinde, imâm ve halîfe olan rûhun müşâhedesine muhtaç olur. Zîrâ akıl rûhun sıfatıdır. Aklın rûhu müşâ-

hedesi indinde de, ona kendisinde olan murâd zâhir olur. Ya'nî akıl rûha ism-i Alîm hazretinden nâzil olan ve kendisinin murâdı olan ilmi, rûhdan ahz eder. Binâenaleyh akıl için tecellî, melikten ve hükümdardan vezîre hitâb mesâbesinde olur. Her ne kadar burada harf ve savt mevcûd değil ise de, murâd ancak husûl-i ilimdir. Bu da bî-harf ü savt vâkı' olur. Onun için bu hâle "muhâtaba-i ma'kūlât" ta'bîr olunur. Ve ma'nâya delâlet eden asvât ve hurûf ve rukūm ve sâir işârât-ı hissiyye mevcûd olmadığı vakit, sâmi'in kalbinde asvât ve sâireden mütehassıl olanın kendisine müeddî olan ma'nâya nazar etmen lâzımdır. Ve muhâtıb cânibinden sâdır olan kelâmın eseri ma'nâdır. Ve mâdemki bu ma'nâ bî-harf ü savt rûhdan akla vâsıl oluyor, elbette melikten vezîre hitâb menzilesinde olur. İşte böylece akıl için, onun kalbinde rûh-i küllî feyzinden, ya'nî hakîkat-i muhammediyye mertebesinden, âsâr-ı ulûm hâsıl oldukda, biz ona "kelâm" ve "kavl" ve "hitâb" ta'bîr ederiz. Hak Teâlâ onu bu sıfat üzerine îcâd ettikde, o aklın meskenini vücûd-i insânî memleketinin aktârı üzerine nâzır olan dimâğ yaptı; ya'nî akla mesken olmak üzere dimâğı tahsîs etti. Ve memleket-i insâniyyenin cemî'-i umûr ve mühimmâtına yakından nazar edebilmek için, a'zâ ve cevârihden zâhir olan şeylerin istikrâr eylediği hazîne-i hayâli ve hazîne-i fikri ve hıfzı dimâğa yakın yaptı. Nitekim dimâğın ve hazîne-i hayâlin ve hazîne-i fikir ve hıfzın vücûd-i insânîdeki mevzi'leri ve vazîfeleri yukarıda mufassalan îzâh olundu. /

Ey halîfe-i ekrem! Senin için vezîrin üzerine muhâfız olmak ve onu idâre etmek ve ona muhabbet etmek iktizâ eder. Zîrâ mülkünün ve medînenin salâhı onun bakāsındadır./ Görmez misin? Akıl bir şeye tesâdüf ettiği ve onun mahalli bir fesâd ile helâk olduğu vakit, medîne-i cisim nasıl harâb olur? Ve rûh onun telfîkıne kādir olamaz. İmdi vezîrin üzerine muhâfız ol ki, seni nefsin üzerinde hıfz etsin. Binâenaleyh o, senin elindir ki sen onunla tutarsın; ve gözündür ki onunla görürsün. İmdi her ne vakit mülkünde bir emrin icrâsına kasd edersen, aklı takrîb eyle ve onunla berâber tedebbür et; ve onu müşâvir kıl! O emir hakkında ondan sâdır olan şeye nazar eyle; ve sana işâret eylediği şeyi işle! Zîrâ Allah Teâlâ onun re'yinde savâbı îdâ' eyledi. Ve vehimden tahaffuz et! Zîrâ vehim bir mevcûddur ki, nefse akıl sûretinde görünür. Böyle olunca sana iltibâs vâkı' olur. Ve o, kendisine itâat olunan bir vezîrdir ki, insanda te'sîr-i azîmi vardır. Ve o nâs üzerine müstevlîdir; ve efkâr-ı redîeye bâ'isdir; ve o, vesvese îrâs eder. Binâenaleyh ondan tahaffuz eyle! Ve vezîrini aynen ve ismen temyîz et; ve nefsin ile müstebid olma! Aklın tedbîr etmediği bir emr ve mülkte hayır yoktur. Ve vaktâki vezîr, kâffesinde değil, ekser-i vücûh ve sıfâtında ona benzedi, nuût-i kâmile ile onu ten'îte mecbûr olduk ki, kemâl üzere vehmin ona benzemesi mümkün

değildir. İmdi inşâallahü Teâlâ benim sana beyân edeceğim nuûta nazar et! Binâenaleyh her hangi bir mevcûdda onun kāim olduğunu gördüğün vakit, bil ki, bu senin vezîrindir; ve murâd olan ancak odur. Onu hıfz et ve onu tahsîl eyle ve onu tahsıyn et ki mesrûr olasın! Vallâhü'l-hâdî.

Ey halîfe-i ekrem olan rûh! Sana lâyık olan şey budur ki, vezîrin olan akıl üzerine / muhâfız olasın; ve onu hüsn-i idâre edesin ve ona muhab- 370
bet eyliyesin! Zîrâ akıl senin sıfatındır. Nazarın dâimâ bu sıfatın üzerine olursa, vücûd-i insânîde onun âsârı zâhir olur. Ve mülkün ve medînen olan vücûd-i insânînin salâhı o aklın bakāsındadır. Görmez misin? Akıl bir şeye tesâdüf edip onun mahalli olan dimâğ bir fesâd ile helâk olduğu vakit, medîne-i cisim nasıl harâb olur? Meselâ nefis içkiye mübtelâ olsa, onun te'sîriyle aklın meskeni olan dimâğ muhtell olur. Ve bu vakitte a'zâ ve cevârihdan zâhir olan ef'âl ve harekât ve akvâl nizâm-ı akıldan ba'îd bulunur Ve esrar ve afyon gibi sâir mükeyyifât dahi böyledir. Binâenaleyh şerîat mesken-i akıl olan dimâğı tahrîb eden her şeyi men' etmiştir. Bunlar dimâğı tahrîb eden esbâb-ı maddiyyedir. Esbâb-ı ma'neviyyeden birisi kuvve-i vâhimenin tahrîkiyle nefsin hevâya meylidir. Ve dimâğı kuvve-i vâhimenin istîlâsı bozduğu vakit, maazallah hâl-i cinnet zuhûr eder. Ve cinnet, kuvve-i vâhimenin aklı setr etmesinden başka bir şey değildir.

İmdi bu sebepler ile vücûd-i insânî harâb olduğu vakit, rûh bedende kāim olduğu halde onun telfîk ve ıslâhına kādir olamaz. Böyle olunca sen vezîrin üzerinde muhâfız ol ki, o da seni nefsin üzerinde hıfz edebilsin! Binâenaleyh o akıl, senin elindir ki sen tuttuğun şeyi onunla tutarsın; ve senin gözündür ki gördüğün şeyi onunla görürsün. İmdi her ne vakit mülkünde bir emrin icrâsına kasd ve teveccüh edersen, aklı takrîb edip ona mürâcaat eyle; ve o iş hakkında onunla berâber tedebbür ve teemmül et; ve onunla müşâvere eyle! O iş hakkında akıl ne hüküm verirse, o hükme nazar et! / Ve sana işâret eylediği o hükm ile amel et! Çünkü Allah Teâlâ hazretleri aklın re'yinde savâbı îdâ' eyledi. Ya'nî akıl verdiği hükümlerde dâimâ savâb ve hak üzeredir; onun hükümlerinde eğrilik bulunmaz.

Ve vehimden tehaffuz et; ve onun te'sîrâtından kendini sakla! Zîrâ vehim bir mevcûddur ki, nefse akıl sûretinde görünür.Ve insana bir takım husûsâtı akıl ve mantıka muvâfık gibi gösterir. Fakat onun gösterdiği şeylerin asıl ve esâsı yoktur. Böyle olunca sana iltibâs vâkı' olur. Ya'nî her hangi bir mes'elede bir sûretle hükm eden akıl mıdır, yoksa vehim midir? diye sende tereddüd peydâ olur. Ve o vehim kendisine itâat olunan bir vezîrdir ki, vücûd-i insânîde büyük bir te'sîri vardır. Ya'nî akıl rûhun vezîri olduğu gibi vehim dahi, şehvet gibi, hevânın

vezîridir; ve kuvâ-yı nefsânî üzerine musallattır. Nefis emîr-i hevâya meclûb olunca vücûd-i insânî vezîr-i vehmin hükmü altında zebûn olur; ve bu zamanda akıl geri durur. Ve vehmin te'sîrât-ı tasarrufuyla âkıbet memleket-i insânî harâb olur. Ve âlem-i dünyâ neş'e-i nefsâniyye üzere mahlûk olduğundan o vehim nâs üzerine müstevlîdir. Ve onun istîlâsı ve tasarrufu efkâr-ı redîeye bâ'isdir. Ve şânı dâimâ vesvese îrâs etmektir. Binâenaleyh bu muzır vezîrin tasarrufundan kendini hıfz et! Ve vezîrin olan aklı aynen ve ismen vehimden temyîz ve tefrîk eyle! Ve aklın müşâveresini terk edip nefsin ile müstebid olma! Zîrâ aklın tedbîr ve idâre etmediği bir işte ve mülkte hayır yoktur.

Vaktâki vezîr olan akıl, kâffesinde değil, bir çok vecihlerde ve sıfatlarda vehme benzedi, binâenaleyh nuût-i kâmile ile biz onu ten'îte, ya'nî aklı evsâf-ı hasene-i / kâmilesiyle ten'ît ve tavsîfe mecbûr olduk. Çünkü bu evsâf-ı hasenenin kemâli üzere vehmin akla benzemesi aslâ mümkün değildir. Böyle olunca inşâallâhü Teâlâ âtîde benim sana zikr ve beyân edeceğim bu evsâf-ı haseneye nazar et! Kendi vezîrin olan aklı aynen ve ismen vehimden temyîz ve tefrîka muvaffak olasın. İmdi her hangi bir mevcûdda bu zikr ettiğimiz nuût ve evsâf-ı hasenenin kâim olduğunu görürsen, bil ki bu akıldır; ve senin vezîrindir; ve matlûb ve murâd olan ancak odur. Onu güzelce hıfz et; ve onu tahsîle sa'y eyle; ve onu kuvvetlendir ki, vücûd-i insânîdeki tedbîrâtın hüsn-i cereyânını görüp mesrûr ve şâd olasın! Ve doğru yola irşâd eden Allah Teâlâ hazretleridir.

§

FASIL

[VEZÎRİN HULKUNUN VE SIFÂTININ TAFSÎLİ BEYÂNINDADIR]

§

Allah Teâlâ sana rahmet eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak adl onun şahsıdır; ve himmet başıdır; ve cemâl vechidir; ve hıfz onun kaşlarıdır; ve hayâ gözleridir; ve talâkat alnıdır; ve izzet burnudur; ve sıdk ağzıdır; ve hikmet lisânıdır; ve teyh(*) boynudur; ve si'a ve ihtimâl-i ezâ onun sadrıdır; ve şecâat bâzûsudur; ve tevekkül dirseğidir; ve ismet mi'samıdır; ve kerem keffidîr; ve îsâr parmaklarıdır; ve cûd elidir; ve

(*) Nyberg neşrinde (s. 161) bu kelime "niyyet" olarak tesbit edilmiştir. (M.T.)

yümn sağıdır; ve yüsr soludur; ve vera' karnıdır; ve iffet fercidir; ve istikâmet bacağıdır; ve recâ ve havf ayaklarıdır; ve fıtnat kalbidir; ve ilim rûhudur; ve emânet hayâtıdır; ve zühd libâsıdır; ve tevâzu' tâcı ve iklîlidir; ve hilim hâtemidir; ve üns hânesidir; ve hüdâ tarîkıdır; ve şerîat mısbâhıdır; ve fehm disârıdır; ve nush şiârıdır; ve firâset ilmidir; ve fakr kisbidir; ve akıl ismidir; ve Hak onun sem'idir. / İmdi sen onun hakkında bu evsâfı gördüğün vakit, onu vezîrin ve gecen için semîrin ittihâz et! Ve vaktâki firâset bu vezîr-i mezkûrun ilmi ve mümkinât-ı havâtır ve muğayyebât-ı umûra onun ıttılâ'ı ve onun mahall-i keşfi oldu, biz bu bâbın akîbinde nazarı muhtasaran onun hikemiyyetine ve şer'iyyetine sevka muhtaç olduk, inşâallâhü Teâlâ, vallâhü a'lem!

Ya'nî bu fasıl vezîr olan aklın huyunun ve sıfatlarının tafsîlen beyânına dâirdir. Ey kāri', Allah Teâlâ sana rahmet-i rahîmiyyesiyle tecellî buyursun! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak **adl** vücûd-i insânîde aklın şahsıdır. Ya'nî bir insanın ef'âlinde ve akvâlinde i'tidâl gördüğün vakitte bil ki, o kimsede akıl hükümrândır. Zîrâ aklın teşahhusu âsârıyla mümkün olur. Ve adl aklın kendisini teşhîs ettirecek olan bir huyudur. Ve **himmet** onun başıdır. Zîrâ maâliyâta teveccüh aklın muktezâ-yı zâtıdır. Ve bir kimsenin ulüvv-i himmet sâhibi olması aklının kemâlindendir. Nitekim "Kuşlar kanadlarıyla ve insan himmetiyle uçar" denilmiştir. Ve **cemâl** aklın vechidir. Zîrâ cemâl görenlerin hoşuna giden bir şeydir. Ve aklın adli ile kemâli zâhir olduğu vakit, bu adl ve kemâl herkesin nazarında mahbûb ve merğûb olur. Ve **hıfz** aklın iki kaşıdır. Ya'nî insanın kaşları, başından ve alnından gözü üzerine akıp giden terleri, nasıl ki gözüne akmağa mâni' olur ve onu hıfz ederse, akıl bir şeye himmet ve kasd ettiği vakit, nazarı üzerinde bulunan hıfz dahi, onun gözüne ebâtîlın akıp girmesine mâni' olur. / **Hayâ** aklın iki gözüdür ki, vücûd-i insânîde onun 375
zâhir olduğu mahal çeşm-i hislerdir. Nitekim insan mûcib-i âr ve hayâ bir şeye tesâdüf ettiği vakit, ona atf-ı nazardan istihyâ eder. Ve böyle bir şeye bi-lâ-pervâ nazar eden ve onda mahzûr görmeyen kimsenin çeşm-i aklı kör olup kendisi hayâ denilen cevher-i ma'nevîden mahrûmdur. Ve **talâkat,** ya'nî küşâde-rûluk ve açık beyân aklın alnıdır. Ya'nî akıl evsâfiyle açık bir sûrette zâhir olur; ve onun beyânında aslâ iğlâk bulunmaz. Kasdı ne ise onu ibhâm ve iğlâk bulunmaksızın ızhâr eder. Ve **izzet** onun burnudur. Ya'nî akıl bilcümle efrâd-ı beşer arasında mevki'-i izzette bulunur. Ve kemâl-i akıl ile muttasıf olan kimse herkes tarafından ta'zîz olunur. Hiç bir vakit zillet ve hakārete ma'rûz kalmaz. Her ne kadar nâkısu'l-akl olan cühhâl ona karşı hürmette kusûr etseler bile, hakîkatte bu hâl aklın izzetine zarar vermez. Zîrâ cühhâl hayvan zümresine mülhaktır. أُولٰئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (A'râf, 7/179). Ve **sıdk** ve doğruluk onun ağzıdır.

Zîrâ aklın dehân-ı ma'nevîsinden sâdır olan her bir emr ayn-ı savâbdır. Ve yukarıda beyân olunduğu üzere Hak Teâlâ hazretleri onun re'yine savâbı îdâ' buyurmuştur. Her hangi bir mes'eleye olan hükümde insandan sâdır olan hatâ akıldan değil, belki vehimdendir. Ve **hikmet** aklın lisânıdır. Ya'nî akıl her bir şeyin hakîkatini söyler; aslâ bâtıl ile tekellüm etmez. Ve **teyh,** ya'nî hayran olmak aklın boynudur. Zîrâ akıl, hakâyıka olan ilmi ile berâber esrâr-ı ilâhiyyede hayrandır. Ve bu hayret ilme müstenid olan bir hayret olduğundan hayret-i mahmûdedir. Ve (Sav) Efendimiz bu hayrete işâreten رب زدنی فیك تحیراً ya'nî "Yâ Rab, senin hakkındaki hayretimi ziyâdeleştir!" / buyurmuşlardır. Cehle müstenid olan hayret ise mezmûmdur. Aklın hayreti bu nevi'den değildir. Ve **si'a ve ihtimâl-i ezâ** onun sadrıdır. Ya'nî akılda vüs'at ve genişlik vardır. Ve bu genişliği, câhillerin ve ukūl-i nâkısa erbâbının envâ'-ı ezâlarını ihtimâle sebep olur. Ve bu ma'nevî yükü yüklenip sabr eder. Nitekim (Sav) Efendimiz "Hiç bir nebîye benim gibi ezâ olunmadı" buyururlar. Ve cenâb-ı Fahr-i âlemin yüklendikleri ezâ, ezâ-yı ma'nevî idi. Zîrâ kendileri akl-ı kül sâhibi olduklarından, etrâfındaki insanların kendi akıllarına tebeân icrâ ettikleri umûrdan müteezzî olurlar ve onlara karşı sabır buyurup, kemâl-i beşâşet ve hilim ile kavlen ve fiilen onlara râh-ı sedâdı gösterirler idi. Bu ihtimâl-i ezânın ne gibi bir şey olduğunu, terbiye-i sıbyân ve cühhâle me'mûr olan muallimler zevkan idrâk ederler. Ve **şecâat** aklın bâzûsudur. Ya'nî akıl re'yinde ve hükmünde şecî'dir. Cebânet onun şânından değildir. Ve **tevekkül** dirseğidir. Ya'nî insan bâzûsunu nasıl dirseğine istinâd ettirip otururbut, akıl dahi bâzû-yi şecâatini tevekkül dirseği üzerine istinâd ettirir. Ve **ismet** aklın mi'samıdır. Ya'nî akıl kasd ve teveccüh edeceği her hangi bir emri, bu işte vebâl ve ma'sıyet var mıdır, yok mudur diye dest-i ma'nevîsiyle yoklar, hayır sezerse işler; şer hissederse tevakkî eder. Ve **kerem** aklın avucunun içidir. Ya'nî keff-i akıldan dâimâ kerem zâhir olur. Ve **îsâr** aklın parmaklarıdır. Ya'nî akıl ikrâm ve ten'îm husûsunda başkalarını nefsine takdîm ve tercîh eder. Ve **cûd** ya'nî cömertlik aklın elidir. Ve **yümn** sağı ve **yüsr** soludur. Ya'nî aklın / sağı yümn ve bereket, ve solu yüsr ve suhûlettir. Ve her iki cânibi fevâidle mâlîdir. Ve **vera'** karnıdır. Ya'nî akıl perhîzkâr olduğundan onun gıdâ-yı ma'nevîsi tayyibdir. Binâenaleyh onun karnı tayyibât-ı ma'neviyye ile mâlîdir. Ve **iffet** fercidir. Ya'nî âkıl olan kimse fercini nâ-meşrû' bir sûrette isti'mâl etmez. Zîrâ akıl buna mâni'dir. Binâenaleyh zinâ, ukūl-ü nâkısa erbâbının kârıdır. Ve kadınlar nâkısatü'l-akl olup zinâya serî'u'l-meyl oldukları için Hak Teâlâ hazretleri اَلزَّانِيَةُ وَ الزَّانِی...الخ (Nûr, 24/2) âyet-i kerîmesinde kadınların zikrini takdîm buyurmuştur. Nitekim ahvâl-i zemâne bu hâlin şâhid-i bâhiridir. Ve **istikāmet** aklın bacağıdır. Ya'nî akıl doğrulukta sâbittir. Ve

recâ ve **havf** ayaklarıdır. Ya'nî akıl umûrda hüsn-i âkıbeti ümîd etmekle berâber sû'-i âkıbetten dahi emîn olmayıp korkar. Ve **fıtnat** kalbidir. Ya'nî akıl menba'-i zekâ ve fıtnattır. Humk ve belâhet aslâ onun şânından değildir.Ve **ilim** rûhudur; ve **emânet** hayâtıdır. Ya'nî akıl ilim ile kāim olup hayâtı ve yaşaması emânet dâiresindedir. Cehil ve hiyânet onun şânından değildir. Ve **zühd** libâsıdır. Ya'nî akıl hevesât-ı nefsâniyyeye meyl etmez; ve bu hâl onun kisvesidir. Ve **tevâzu'** tâcı ve iklîlidir. Ya'nî akıl tekebbür ve ucübden berîdir. Bu kadar evsâf-ı hasenesiyle berâber kendisini beğenip kibir ve fahr etmez. Ve **hilm** hâtemidir. Ya'nî hükmünde gazûb değildir. Ve **üns** hânesidir. Ya'nî akılda kanâatsizlik sebebiyle vâkı' olan ıztırâb yoktur. Kendi evsâf-ı hasenesi dâiresinde sükûn ve râhat içindedir. Ve **hüdâ** tarîkıdır. / Ya'nî doğru yola irşâd onun tarîk-ı mu'tâdıdır. Ve **şerîat** mısbâhıdır. Ya'nî zulmet-i tabîat içinde tarîk-ı mu'tâdını şerîat kandilinin neşr ettiği ziyâ ile kat' eder. Ve **fehm** disârıdır. Ya'nî aklın zühd libâsı üzerine giydiği cübbe fehimdir ve anlayıştır. Zîrâ akıl hevesât-ı nefsâniyyeyi idrâkte serî'u'l-intikāldir. Ve **nush** şiârıdır. Ya'nî nasîhat ile umûr-i hayriyyeye teşvîk onun şiârı ve alâmetidir. Ve **firâset** ilmidir. Ya'nî ilim aklın rûhu ve fîrâset de onun ilmi olduğundan fîrâset aklın rûhunun rûhu olur. Ve **fakr** kisbidir. Ya'nî akıl bu bâbda mukaddemâ îzâh olunduğu üzere halîfe olan rûha arz-ı iftikārdan hâlî değildir. Zîrâ onun muktesebâtı kendisine halîfe-i rûhdan vâsıl olur. Ve **akıl** ismidir. Ve akıl tesmiyesinin sebebi yukarıdaki metin ve şerhlerde îzâh oulundu. Ve **hak onun sem'idir.** Ya'nî akıl bâtıl olan umûra aslâ kulak asmaz, ancak hak ve doğru olan şeyleri dinler.

İmdi ey kāri', sen kendisinde bu evsâfı hâiz olarak vücûdunda gördüğün şeyi vezîr ittihâz edip, her bir emri onunla müşâvere et! Ve zulumât-ı nefsâniyye içinde onu gecen için musâhib ittihâz eyle! Ve bu zikr ve ta'dâd olunan evsâfın zıddını hâiz olan vehmin ilkāâtına asla nazar etme, ve ondan tahaffuz et!

Ve vaktâki firâset, bu zikr olunan vezîrin ilmi ve mümkinât-ı havâtır ve muğayyebât-ı umûr üzerine onun mahall-i keşfî ve ıttılâ'ı oldu, ya'nî bu vezîr kalbe vârid olup temekkün eden bir takım havâtırın mâhiyyetlerini ve gayr-i mahsüs olan bir takım umûru firâset vâsıtasıyla / bildi ve fîrâset onun mahall-i keşfî oldu, biz bu yedinci bâbın akîbinde nazar-ı aklîyi muhtasaran o firâsetin hikemî ve şer'î kısımlarını sevka muhtaç olduk. İnşâallâhü Teâlâ, vallâhü a'lem!

§ § §

SEKİZİNCİ BÂB

Firâset-i Hikemiyye ve Şer'iyye Beyânındadır

§ §

Allah (azze ve celle) إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) **ya'nî "Muhakkak bunda im'ân-ı nazar edenler için / alâmet vardır." Ve (Sav)** اتقوا 380 فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله **ya'nî "Mü'minin firâsetinden sakınınız! Zîrâ o Allâh'ın nûruyla nazar eder" buyururlar. Allah sana ikrâm eylesin! İmdi firâset, Allah (azze ve celle) hazretlerinin nûrlarından bir nûrdur ki, ibâdını ona hidâyet eyler. Ve halkın zâhirinde onun için delâil vardır ki, hikmet-i ilâhiyye o delâile onların medlûlâtının irtibâtı sebebiyle cârîdir; ve ba'zan tahallüf eder; velâkin firâset-i hikemiyyede nâdirdir. Zîrâ o, edille-i âdiyye-i za'îfe üzerinde mevkûftur. Ve şer'iyyeye gelince tahallüf etmez. Zîrâ o, emr-i ilâhîdendir. Nitekim Hak Teâlâ, bunun Allah Teâlâ'nın emriyle olduğunu beyânen** وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) **ya'nî "Ben kendi emrimden işlemedim" buyurur. İmdi o, onun ehli indinde müstemirdir. Zîrâ onun delâili bununla kāim olan kimsenin nefsindedir. Hikemiyyenin hilâfınadır. Zîrâ onun edillesi müteferresün-fîhin nefsindedir. İmdi biz bu bâbda iki firâseti birlikte mümkün olan şeyin ehassı ve onun etemmi üzerine sevk ettiğimizi gördük.**

Ya'nî Allah azze ve celle hazretleri sûre-i Hicr'de إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) buyurur. "Mütevessimîn," "müteferrisîn" ma'nâsınadır. Ya'nî "Bu âlâmetlerden ibret alanlar ancak firâset sâhibleridir" demek olur. Ve (Sav) Efendimiz "Mü'minin firâsetinden sakınınız! Zîrâ o mü'min Allâh'ın nûruyla nazar eder" buyururlar. İşte Kitâb ve Sünnet'ten firâsetin delîli bunlardır. İmdi ey kāri', Allah Teâlâ hazretleri sana nûr-i firâsetin ihsânıyla ikrâm eylesin! Firâset, Allah (azze ve celle) hazretlerinin envâr-ı mütenevvi'asından / bir nûrdur ki, يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ (Nûr, 24/35) âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere, kullarından dile-

diği kimseleri o nûra hidâyet eyler. Ve bu nûr sebebiyle o kimsenin basîreti açılıp, eşyâyı çeşm-i zâhir ile gördüğünden, daha mükemmel olarak görür. Ve halkın zâhirinde, ya'nî eşyâ-yı kesîfe ve suver-i unsuriyye-i hissiyyede, o firâset için bir takım deliller vardır ki, hikmet-i ilâhiyye, o delâile onların medlûlâtının irtibâtı sebebiyle cârîdir. Meselâ Hak Teâlâ hazretleri ümem-i sâlifeden bir kısmını, peygamberlerinin getirdiği ahkâma muhâlefet ettikleri için, bir takım hâdisât-ı tabîiyye ile helâk etti. Ve peygamberleri, eğer muhâlefetten vaz geçmezlerse, bu gibi hâdisâtın vâkı' olacağını ümmetlerine evvelce haber verdiler. Bu hâdisâtın alâimi ve mukaddemâtı zuhûr edince, onlar bunu ale'l-âde vukū'a gelen hâdisâttan zannedip âkıbet-i ahvâli teferrüs edemediler. Ve halkın zâhiri olan bu hâdisât-ı tabîiyyedeki ifrât, onun medlûlü olan helâke delîl iken, bu delîli o medlûle rabt edemediler. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri kavm-i Lût'un helâkini beyândan sonra Kur'ân-ı Kerîm'de ümmet-i Muhammed'e hitâben: إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) buyurdu. Ya'nî "Ey ümmet-i Muhammed, eğer sizler de ahkâm-ı münzeleye muhâlefet ederseniz, size de böyle hâdisât-ı tabîiyyeyi taslît ederim" demektir. Ve hâdisât-ı tabîiyyedeki ifrât, hiç şübhe yok ki alâmet-i ukūbettir. Meselâ hiç yağmur yağmaması sebebiyle ekinlere ve semerâta noksan tariyyâtı; veyâhut ifrât derecede yağmur nuzûlü ile ekinlerin ve semerâtın ve meskenlerin harâbîsi; ve taâkub-i tezelzülât-ı arzıyye; ve fakr ve fâka-i umûmî ve sârî hastalıkların istîlâsı bir takım delâildir ki, onların medlûlâtı envâ'-ı sû'-i ahlâkın cezâsıdır. / *Mesnevî:*

ابر بر ناید پی منع زکات وز زنا افتد وبا اندر جهات

Tercüme: "Zekât verilmez olunca yağmur bulutları gelmez olur. Ve zinâdan dahi her tarafta vebâ ve sârî hastalıklar münteşir olur."

İmdi nûr-i firâset sâhibleri bunları idrâk eder. Ve firâsetten ârî ve hissiyyât-ı hayvâniyye ile mâlî olanlar ise, ehl-i firâsetin bu teferrüslerini cehl ve hamâkate haml ile istihzâ ederler. Nitekim kavm-i Nûh dahi ibtidâ böyle istihzâ etmiş; ve kavm-i Sâlih dahi mukaddime-i azâb olarak zâhir olan kara bulutu gördüklerinde هٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا (Ahkāf, 6/24) ya'nî "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" diyerek ihbâr buyrulan azâbı istib'âd etmiş; ve ba'dehû cümlesi hâk-i helâke serilmiştir. Bu zikr ettiğimiz bir beyân-ı umûmîdir. Firâset bilcümle umûr ve muâmelât-ı husûsiyyede dahi cârîdir. Meselâ bir sâhib-i firâset, musâhibi olan kimsenin akvâl ve ef'âlinden onun murâdını teferrüs eder. Ve bu ef'âl ve akvâl delîl; ve o kimsenin murâdı ise medlûl olur. Ve delîl ile medlûl arasında da irtibât bulunmak tabîîdir. Buna firâset-i hikemiyye derler. Ve firâset-i hikemiyyede ba'zan delîlin medlûle irtibâtında istisnâlar vâkı' olur, velâ-

kin nâdirdir. Çünkü fîrâset-i hikemiyye âdî ve zaîf olan deliller üzerine mevkûftur. Meselâ Zeyd Amr'a esnâ-yı musâhabette acı bir söz söyler, veyâ abûsü'l-vech durur. Amr bu sözden ve bu vaz'dan Zeyd'in kendisine adâveti ve kîni olduğuna hükm eder. Halbuki hakîkatte Zeyd'e böyle bir adâveti olmayabilir. Binâenaleyh medlûl addolunan adâvete delîl addedilen o kavl ve fiilin irtibâtı olmamış bulunur. İşte fîrâset-i hikemiyyede ba'zan böyle istisnâlar vâkı' olur. Ve âtîde geleceği vech ile inde'l-hükemâ şekil ve şemâil-i eşhâstan istidlâl olunan ahlâk dahi böyledir. /

Fîrâset-i şer'iyyeye gelince bunun istisnâsı yoktur; ve bu fîrâset aslâ tahallüf etmez. Zîrâ o delîl-i zâhirî vâsıtasıyla olmayıp doğrudan doğruya emr-i ilâhîdendir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) aralarında vâkı' olan kıssayı beyânen Kur'ân-ı Kerîm'de cenâb-ı Hızır'dan naklen وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) ya'nî "Katl-i gulâmı ve ta'yîb-i sefîneyi ve tesviye-i cidârı ben kendi emrimden işlemedim" buyurur. Ve bu kıssa kütüb-i tefâsîrde mündemic olduğundan burada tafsîlî mûcib-i ıtnâbdır. İmdi o fîrâset-i şer'iyye bu fîrâsetin ehli indinde müstemirdir ve dâimdir. Çünkü onun delâili, emr-i ilâhî ile kâim olan kimsenin nefsindedir. Ve bu kimsenin kalbi nukūş-i mâsivâdan hâlî olduğu için, müteferresün-fîh olan halkın zâhirinden delîl istihsâline muhtaç değildir. Onun kalbi mehbit-ı ilhâmât-ı ilâhiyye ve mevrid-i evâmir-i ilâhiyyedir. Binâenaleyh böyle bir kimse, cemî'-i umûrunda emr-i ilâhî dâiresinde hareket eder. Ve onun nefsi ancak emr-i ilâhî ile kâim olur. Bu hâl fîrâset-i hikemiyyenin hilâfınadır. Zîrâ fîrâset-i hikemiyye sâhiblerinin nazarından halkın zâhiri mestûr olmadığından, onların delîlleri müteferresün-fîh olan nukūş-i mâsivânın nefsindedir. Ve delîllerini halkın zâhirinden istihsâl ederler. İmdi biz bu sekizinci bâbda iki fîrâseti, ya'nî fîrâset-i hikemiyye ve şer'iyyeyi, mümkün olduğu kadar beyânda ehass ve etemm olmak üzere sevk ettiğimizi gördük./ 384

§

FASIL

[FÎRÂSET-İ HİKEMİYYE]

§

Allah Teâlâ seni azîz eylesin! Bu kitapta maârif-i fikriyye ve ulûm-i nazariyye ve ahkâm-ı tecrübiyyeye hâcet mıess etti. Zîrâ herkese Allah Teâlâ nûr-i yakîni vehb etmedi ve onun ayn-ı basîretinden hicâb-ı gıtâyı

izâle eylemedi ki, firâset-i şer'iyye ehli silkinde muntazam olsun. İmdi bu, Allah Teâlâ cânibinden mevhibe olmasından nâşî, her bir kimseye mahsûs olmayınca, onun ibâdından ancak havâs ona fâiz olur. Halbuki bizim bu kitabımız, muhtaç oldukları şey hakkında havâs ve avâm için mevzû'dur. Ve bu bâb mâ-yahtâcü-ileyhi âkid ve ona âiddir. Zîrâ insan muâşeret-i nâsa ve onların muhâleletine mecbûrdur. Ve her insan kendi sınıfında ve kendi âlemindedir. Vaktâki bu ıztırâr mevcûd oldu ve onun indinde firâset-i şer'iyyeden, ihvân beynini onunla temyîz edecek şey olmadı, binâenaleyh biz insanın onun indinde vâkıf olması ve mühimmâtında tasarruf eylemesi ve aksâm-ı tâât ile iştiğâl etmesi için firâset-i hikemiyyeden bir fasl-ı kâfî sevk ettik. Belki Allah Teâlâ ona kendi indinden nûr-i yakîne ve melekût-i a'lânın mülâhazasına bir kapı açar.

/ İmdi ey birâder! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ bizi ve seni hey'etlerin en güzeline ve neş'etlerin en mu'tediline muvaffak eylesin! Sana öyle bir kimseyi halîl ve gecen için musâhib ve mülkün için vezîr ittihâz etmek lâyıktır ki, o kimse tavîl olmaya, kasîr da olmaya. Eti katılık ve yumuşaklık arasında leyyin ve nâzik ve humret ve sufret ile beyaz-meşreb ola. Ve saçının uzunluğu mu'tedil olup düz ve kısa kıvırcık olmaya. Saçında humret olup bununla berâber siyâhlık olmaya, ya'nî kumral ola. Gözleri vâsi' ve hadekası büyük olup mu'tedil olarak çukurluğa ve siyâha mâil ola. Baş büyücek ola. Omuzları boynunda ne pek mürtefi' ve ne de düşük ola. Ve kaynakları ve onların arası mülahham olmaya. Hafiyyü's-savt ola. Parmaklarının uzunluğu, inceliği i'tidâlde olmakla berâber gılzet ve rikkatten sâf olup gılzeti ve rikkati makbûl olan nevi'den ola. Keffi müstatîl ve ortası biraz muhaddeb ola. Kelâmı ve gülmesi az olup ancak inde'l-hâce ola. Tıbâ'ının meyli safrâ ve sevdâya ola.Nazarında ferah ve sürûr ola. Mala tamâ'ı az ola. Senin üzerine tahakkümü murâd eder ve gösteriş yapar olmaya. Acûl ve batıyy olmaya. İşte hükemânın hilkatin a'deli ve ahkemi olarak dediği budur. Ve Seyyid'imiz Muhammed Resûlullah (Sav), kendisinin zâhiren ve bâtınen kemâli sâbit olmak için, o hilkatte halk olundu. İmdi eğer sen bunun mislinin gayrini musâhib ittihâz etmemeğe kādir olursan onu yap! Ve Allah Teâlâ senin basîretini münevver kılmadığı vakit, şehvetinle vâkıf olma! Eğer nûr-i ilâhî seni irzâk eyler ise, sen bu vakitte iki âlemin sultânı ve iki hakîkatin sâhibi olursun. / Vücûd senin kahrın ve riyâsetin ve emrin tahtında olur.

Ey birâder! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hükemâ firâset hakkındaki makālelerinde zu'm eylediler. Ben ise bunu tecrübeten gördüm ki, muhakkak halkın a'delinin vasfı misâli mâ-tekaddemdir; ve onların makālelerinde zikr olunan şeydir.

Muhakkak *GÖZ* pek mâvî ve saç kırmızı ile siyâh karışık renkte olmak mekre ve hiyânete ve fiska ve hiffet-i akla delîldir. Ve eğer bununla berâber alnı geniş, çenesi dar ve köse ve yanakları etli ve başında saçı çok olursa, hükemâ der ki, bu sıfatı hâiz olan kimseden efâ'î-i kattâleden tahaffuz gibi tahaffuz lâzımdır.

KIL: Ma'lûmun olsun ki, hükemâ derler ki, sert saç şecâate ve sıhhat-i dimâğa, ve yumuşak saç korkaklığa ve dimâğın bürûdetine ve kıllet-i fitnata delâlet eder. Ve omuzlar üzerinde ve boyunda çok kıl olması hamâkate ve cür'ete delîldir. Ve sadr ve batında çok kılması olması vahşet-i tab'a ve kıllet-i fehme ve hubb-i cevre delîldir. Ve kılların siyâh ve kırmızı renkte karışık olması humka, kesret ve sür'at-i gazaba ve tasalluta delîldir.

CEBHE: Hükemâ derler ki, kendisinde buruşukluk olmayan cebhe-i münbasıta husûmete ve beyne'n-nâs ifsâda ve kibre ve tecâvüz-i hadde delâlet eder. Ve irtifâ' ve vüs'atte cebhesi mütevassıt olan ve onda buruşukluklar bulunan kimse sadûk, muhibb, âlim, müteyakkız, müdebbir ve hâzıktır.

KULAKLAR: Kulakları büyük olan kimse câhildir. Ancak onun hâfızası kuvvetli olur. / Ve kulakları küçük olan ahmak-ı sârıktır.

KAŞ: Kılların çokluğu acze ve fâsid-i kelâma delâlet eder. Eğer kaşlar şakaklara kadar uzarsa onun sâhibi mütekebbir ve ahmaktır. Ve kaşların uzunluğu ve kısalığı mu'tedil ve ince ve siyâh olan kimsenin fehmi yakzandır.

GÖZ: Muhakkak gözün en fenâsı mâvîdir. Ve mâvinin en fenâsı de fîrûze rengindedir. İmdi kimin gözleri büyük ve fırlak olursa o kimse hasûd-i hâlistir, tenbeldir, gayr-i me'mûndur. Ve eğer mâvi de olursa eşedd olur. Ve ba'zan da hâin olur. Ve kimin gözleri mutavassıt çukurluğa ve kudretten sürmeli ve siyâha mâil olursa o kimse yakzân-ı fehmdir, sikadır, sevimlidir. Eğer tûl-i bedende keskin olursa (ya'nî küçüklüğü ve uzunluğu ile berâber nazarı keskin olursa) onun sâhibi habîsdir. Ve kimin gözü câmid, kalîlü'l-hareke ve behîme gibi meyyitü'n-nazar olursa o câhildir, galîzu't-tab'dır. Ve kimin gözünde sür'atle hareket ve hiddet-i nazar olursa o hîlekâr, hayırsız, gadr edicidir. Ve kimin gözü kırmızı olursa o şücâ', gâyet cesûrdur. Eğer havâlîsinde küçük noktalar olursa onun sâhibi nâsın şerlisi ve onların en fenâsıdır.

BURUN: Eğer ince olursa sâhibi çeviktir. Ve eğer uzun olup ağzına duhûle karîb olursa o kimse şecî'dir. Eğer burnu enli olursa, o kimse kesret-i cimâ'a mübtelâdır. Ve kimin burnunun deliği büyük ise o gazûbdur. Ve ortası kalın ve enliliğe mâil olursa o kimse çok yalancı ve boş söz

söyleyicidir. Ve burunların a'deli, / tûlü tûl-i fâhiş olmayandır. Ve kimin burnunun kalınlığı mütevassıt ve tümsekliği gayr-i fâhiş olursa, o akıl ve fehme delîldir.

AĞIZ: Kimin ağzı geniş olursa o şecî'dir. Ve kimin dudakları kalın olursa o ahmaktır. Ve kimin dudakları çok kırmızı olmakla berâber kalınlıkta mutavassıt olursa o mu'tedildir.

DİŞ: Kimin dişleri birbirine dolaşık ve çıkık olursa o kimse hud'akâr ve hîlekâr, gayr-i me'mûndur. Ve kimin dişleri hafîf olarak münbasıt, araları açık olursa, o âkıl, müdrik, me'mûn, müdebbirdir.

VECH: Kimin yüzü mülahham ve avurtları şişkin olursa o câhil, galîzu't-tab'dır. Ve kimin vechi nahîf ve çok sarı olursa o redî, habîs, hud'akâr, bahîldir. Vechi uzun olan kimse bî-hayâdır. Ve sen kimin yüzüne nazar edip de o kızarır ve utanır ve ekseriyâ gözleri sulanır veyâhut istemediği bir tebessümle tebessüm ederse o kimse senin için müteveddiddir; nefsinde senin içindir, senin hakkında muhibdir.

SAVT-ı cehîrin mehâbeti şecâate delîldir. Acz ile teennî ve kalınlık ile incelik arası akla ve tedbîre ve sıdka delîldir. İnce ses ile sür'at-i kelâm mekre ve kizbe ve cehle delîldir. Sadânın kalınlığı gazaba ve sû'-i hulka delîldir. Sadâda gunne humka ve kıllet-i fıtnata ve kibr-i nefse delîldir. Kesret-i hareket kibir ve hamâkate ve ma'nâsızlığa ve hud'akârlığa delîldir. Celsede vakar ve tedârik-i lafz ve kelâm arasında tahrîk-i yed tamâm-ı akla / ve tedbîre ve sıhhat-i akde delîldir.

*BOYUN*un kısalığı hubs ve mekre delîldir. Ve boynun uzunluğu ve inceliği hamâkate ve cebânete delîldir. Ve başın küçüklüğü muzâf olduğu vakit, bağırmak hamâkat ve sehâfete delîldir. Ve boynun kalınlığı cehle ve kesret-i ekle delîldir. Ve uzunlukta ve kalınlıkta boynun i'tidâli akıl ve tedbîre ve hulûs-i meveddete ve i'timâda ve sıdka delîldir.

BÜYÜK KARIN: Hamâkate ve cehle ve cebânete delîldir. Batnın letâfeti ve sadrın darlığı cevdet-i akla ve hüsn-i re'ye delîldir. Omuzların ve arkanın genişliği şecâate ve hiffet-i akla delîldir.

Ve inhinâ-i *ZAHR* sû'-i hulka delîldir. Ve istivâ-yı zahr alâmet-i mahmûdedir.

Ve *OMUZLAR*ın kalkık olması sû'-i niyyete ve mezheb ve meşrebinin meflûciyyetine delâlet eder.

KOLLAR avcunun içi dizlere değinceye kadar uzun olursa şecâate ve kereme ve izzet-i nefse delâlet eder. Ve eğer kısa olursa onun sâhibi korkaktır ve şerri sever.

*PARMAKLAR*ın uzunluğu ile berâber keffin uzun olması sınâatte nüfûza ve ihkâm-ı a'mâle ve tedbîr-i riyâsete delîldir.

***AYAK*taki etin galîz olması cehle ve hubb-i cevre delîldir. Zaîf ve küçük olan ayak fücûra delâlet eder. Ökçenin inceliği cebânete delîldir. Ve kalınlığı şecâate delîldir. Baldırlar ile berâber bacakların kalınlığı belâhete ve mekre delîldir. Ve bu adımları vâsi' ve batî olan kimse cemî'-i umûr ve a'mâlinde murâdına muvaffaktır ve avâkıbinde müfekkirdir. Ve zıddı, zıddı için sâbittir.**

İmdi Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! İşte hükemânın vaz' ettiği şey üzere firâsetin muhtasarı budur. Binâenaleyh onu tahkîk et ki ma'rifet-i nâsta, inşâallâhü Teâlâ, sâhib-i rüşd olasın. Ve biz bu fasılda, bu bâbın evvelinde hükemânın zikr ettiği neş'et-i mu'tedile-i mezkûreye kasd eder ve elbette onun üzerine yürürüz. Ya'nî neş'et-i rûhâniyyeyi de harfen harfen / onun üzerine sevk ederiz.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) firâset-i hikemiyyeye dâir olan bu fasılda buyururlar ki: Bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabında tefekkürden hâsıl olan maârifî ve çeşm-i aklın nazarından hâsıl olan bir takım ilimleri ve zevâhir-i eşyâdaki tecrübelere göre hâsıl olan ahkâmı beyâna ihtiyâç mess etti. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri, adem-i kābiliyyeti hasebiyle, herkese nûr-i yakîni vehb ve ihsân etmedi. Ve onların basîret gözlerinden hicâb-ı ruyûnu izâle etmedi ki, onlar firâset-i şer'iyye ehli silkinde muntazam ve onların zümresine dâhil olsunlar. "Ruyûn," "râ"nın fethiyle "reyn" kelimesinin cem'idir. Ve "reyn" irtikâb-ı maâsî sebebiyle kalbe müstevlî olan perdeye derler. Nitekim Hak Teâlâ كَلاَّ بَلْ رانَ عَلى قُلُوبِهِمْ (Mutaffifîn, 83/14) buyurur. İmdi bu firâset-i şer'iyye, Allah Teâlâ hazretlerinin emîn olan kullarına mevhibe olduğu cihetle, her bir kimseye mahsûs olmayıp, ancak o firâsete havâss-ı ibâd fâiz ve nâil olur. Bizim bu kitabımız ise, havâs ve avâmmın muhtâç oldukları hakāyık ve maârif için te'lîf olunmuştur. Bu sebebe binâen bu bâb, beyânına ihtiyaç mess eden şeyleri âkid ve onlara âiddir. Zîrâ insan nâs ile muâşerete ve onlar ile dostluk dâiresinde yaşamağa mecbûrdur. Halbuki her ferd-i insânî, mazhar olduğu ism-i ilâhî hasebiyle kendi sınıfında ve kendi âleminde imrâr-ı hayât eyler. Esmâ-i muhtelife-i ilâhiyyenin ahkâmı başka başka olduğundan, efrâd-ı insâniyyenin sınıfları ve âlemleri dahi birbirine benzemez. Vaktâki her bir ferd-i insânî nâs ile muâşerete mecbûr oldu ve muâşeret ettiği ihvânının beynini, fikren ve ahlâkan temyîz edebilmek için kendisinde firâset-i şer'iyye bulunmadı; binâenaleyh / biz insanın, 395
halkın zâhirinde delâile vâkıf olması ve umûr ve mühimmâtında bu delâile göre tasarruf eylemesi ve bu delâilden hâsıl olan ilme göre nâsın fenâlarından kaçıp, iyileriyle muâşeret sebebiyle aksâm-i tâât ile iştiğâl etmesi için firâset-i hikemiyyeden bir fasl-ı kâfî ilâve ettik. Tâlıhlardan ka-

çıp sâlihler ile musâhabetin sebebiyle a'mâl-i hayriyyeye muvaffakıyetinden dolayı, belki Allah Teâlâ kalbine müstevlî olan ruyûn ve perdeleri keşf ederek sana kendi indinden nûr-i yakîn tarafına ve melekût-i a'lânın, ya'nî âlem-i gaybın mülâhaza ve müşâhedesine bir kapı açar.

İmdi ey birâder! Sen bizim bu fasılda kavl-i hükemâya göre hey'etlerin en güzeli ve neş'etlerin en mu'tedili olmak üzere zikr ettiğimiz evsâf ve şemâildeki insanları kendine musâhib ittihâz et! Ve Seyyid'imiz Muhammed Resûlullah (sav), kendisinin zâhiren ve bâtınen kemâli sâbit olmak için, bu zikr olunan hilkatte halk olundu. Ve kendileri nümûne-i kemâlât-ı ilâhiyye idi. İmdi sen bu nümûne-i kemâlâta müşâbih ve mümâsil olan kimseden başkasını musâhib ittihâz etmemeğe kādir olur isen, hiç durma öyle yap! Ve Allah Teâlâ senin çeşm-i basîretini nûr-i yakîn ile münevver kılmadığı ve sende fîrâset-i şer'iyye mevcûd olmadığı vakit, sakın şehvetinle, ya'nî nefsinin irâdesi ve hükmü ile nâstan her rast geleni ve nefsinin murâdına muvâfık olanı, kendine refîk ve dost ittihâz etme! Bu vakitte bu zikr ettiğimiz fîrâset-i hikemiyye ile amel et! Eğer bu amelin sebebiyle nûr-i ilâhî seni irzâk ederse, sen bu nûra nâil olduğun vakit iki âlemin, ya'nî âlem-i şehâdet ile âlem-i gaybin, sultânı ve bu iki âleme mahsûs olan hakîkatin sâhibi olursun. Ve her iki âlemin / mevcûdâtı senin kahrın ve riyâsetin ve emrin tahtında olur. Zîrâ sen bu hâl içinde senliğin ile olmayıp Hak ile bâkî bulunursun. Senin kahrın Hakk'ın kahrı ve senin riyâsetin Hakk'ın riyâseti ve senin emrin Hakk'ın emri olur.

Ey birâder! Bu dahi ma'lûmun olsun ki, hükemâ fîrâset-i hikemiyye hakkındaki sözlerini zu'm eylediler, ya'nî zann-ı gâlib üzerine binâ ettiler. Ben ise onların bu makālâtını mîzân-ı tecrübeye vaz' etmeden kabûl etmedim. Ve bu tecrübem netîcesinde gördüm ki, muhakkak halkın a'delinin vasfı evvelce zikr ettiğimiz şey gibidir. Ve hükemânın zikr ettikleri fîrâset-i hikemiyye bi't-tecrübe sâbit ve mütehakkıktır. Binâenaleyh a'zâ-yı insâniyyeden her birinin eşkâl-i muhtelifesindeki delâil birer birer ta'dâd olundu. İşte hükemânın vaz' ettiği üzere fîrâset-i hikemiyyenin muhtasaran beyânı bunlardır. Sen muâşeret-i nâsta bunları tatbîk ve tahkîk et ki, bu delâil sâyesinde nâsın ahvâline ma'rifet hâsıl edebilesin. Ve netîce-i tatbîkātında da inşâallâhü Teâlâ sâhib-i rüşd olasın. Ve biz bu fasılda âtiyen, bu bâbın ibtidâsında hukemânın zikr ettiği neş'et-i mu'tedileye kasd ve teveccüh eder ve elbette bu maksad üzerinde yürürüz. Ya'nî neş'et-i zâhiriyye ve nefsâniyyeye mukābil olarak kelime kelime neş'et-i bâtıniyye ve rûhâniyyeyi de bu fîrâset üzerine sevk ederiz.

İmdi ben derim: Ma'lûmun olsun ki, muhakkak rûh-i insânînin bir

vechi nûr-i mahza ve bir vechi tabîattan ibâret olan zulmet-i mahzayadır. Onun zâtı nûr ile zulmet arasında mütevassıttır. Ve sebebi budur ki o, neş'et-i tabîiyye-i unsuriyyeyi müdebbir olarak halk olundu. Hebâ' ve akıl arasında olan nefs-i külliyye gibi. İmdi hebâ' zulmet-i mahzadır; ve akıl nûr-i mahzdır; ve nefis onların ikisinin arasında nûr ile zulmet memzûc olan bir şeydir. İmdi ne vakit latîfe-i insâniyye üzerine iki vasıftan biri gâlib olmazsa mu'tedil olur; her bir zî-hakkın hakkını verir. Ve ne vakit onun üzerine nûr-i mahz ve zulmet-i mahza olan şey gâlib olursa, üzerine gâlib olan şey sâbit olur. Nitekim neş'et-i hissiyyede / tûl-i müfrit veyâ kasr-ı müfrit ve beyâz-ı müfrit ve sevâd-ı müfrit zikr olundu. Ve her iki zıd, iki tarafın birinde tefâvüt üzeredir. Ben derim ki: Beyâz-ı müfrit, kendi âlem-i tabîatını tedbîr eylediği şey kendisinde bâkî kalmayacak sûrette, nazarın âlem-i nûrdaki istifrâğıdır. İmdi nûru istifrâğ ettiği vakit şıkk-ı âhardan tabîatı tedbîrden kāsır olur. Binâenaleyh husûl-i kemâlden evvel serî'an fâsid olup mezmûm olur. Ve cânib-i diğer hakkında da böyledir. Ve o tabîatında âlem-i nûrdan nazarı men' etmesi cihetiyle sevâd-ı müfrittir. İmdi bu dahi vakit vakit olsa bile mezmûmdur. Nitekim (Asv) Efendimiz "Benim bir vaktim vardır ki, ona Rabb'imin gayri sığmaz" buyurur. Halbuki onun ashâbı ile berâber bir vakti ve ehliyle berâber dahi bir vakti var idi. Ve onun iki cânibinden birine olan nazardaki onun müddet-i ikāmetinin tûl ve kasrı da böyledir.

Binâenaleyh müddetin bi-kader'il-hâce olması iktizâ eder. Ve lahmın rutûbette kalınlığı ve inceliği arasındaki i'tidâli, cild ve kemik arasındaki lahm gibi, ma'nâ ve his arasında onun berzahiyyâttaki i'tidâlidir. Ve i'tidâl-i şa'ra gelince, onun kabz ile bast arasında bulunmasıdır. Ve onun esîlü'l-vech olması talâkat ve beşâşettir. Ve göz vâsi' ve hadeka büyük olması umûrda sıhhat-i nazardır. Ve onun gözlerinin çukurluğa ve siyâha mâil bulunması, umûr-i hafiyye ve ulûm-i gaybiyye istihrâcıdır. Ve onun mu'tedil olarak başı büyük olması tevfîr-i akıldır. Ve onun omuzlarının ne pek çıkık ne de pek düşük olması, min-gayr-i teessür ihtimâl-i ezâdır. Ve onun boynunun müstevî olması, onlara meyli olmaksızın eşyâya ıttılâ'ıdır. Ve onun, asvâtın / istikāmetine mahsûs mecrâ-yı nefes olan gerdanının mu'tedil olması, hitâbette muhâtaba lâyık olan şey ile istikāmet-i kelâmıdır. Ve kaynakların ve onların arasının etli olmaması mecbûr olduğu ve üzerinde oturduğu umûra nazaran iki taraftan birini intihâb etmesidir. Zîrâ o her ne kadar berzahiyye ise de, o sebeple gâlib-i umûrda ma'zûr olur. Ve avucunun müstatîl ve içinin biraz muhaddeb olması, taalluku olmaksızın dünyâyı remy etmektir. Ve kıllet-i kelâm ve dıhke gelince, onun nazarı mevâkı'-ı hikmetedir. Bi-hasebi'l-hâce söyler ve güler. Ve tıbâ'ının safrâya ve sevdâya meyli olması, âlem-i

ulvîye meyl onun üzerine gâlib olmaktır. Ve onun nazarında ferah ve sürûr olması nüfûs-i gayrın muhabbet ile kendi üzerine isticlâbıdır. Ve onun mal hakkında kalîlü't-tama' olması âileden bu'ddür. Ve onun senin üzerine tahakküm ve riyâset murâd etmez oluşu, onun şuğlünün senin ile değil, kemâl-i nefis ile olmasıdır. Ve onun acûl ve batî olmaması, kudret ile berâber, serî'u'l-ahz ve âciz olmaması demektir.

Ânifen hükemâdan naklen zikr ettiğimiz neş'et-i tabîiyye-i mu'tedile üzerine kelime-be-kelime mütekâbil olarak neş'et-i latîfe-i insâniyyenin i'tidâli, işte bu zikr ettiğimizdir. Ba'dehû sen bu misâl üzerine, onda nazar-ı sedîdin tevakkuf eylediği şey kadar, a'zânın tafsîlini ahz edersin. Ve biz kitap uzamamak için onu buraya tevdî' etmedik. Ve şimdiki halde firâset-i şer'iyyeye rücû' ederiz.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) nefis ile rûhun şemâilini mukâbele ve mukâyese için buyururlar ki: / Muhakkak rûh-i insânînin bir vechi nûr-i mahza ve bir vechi de tabîattan ibâret olan zulmet-i mahzaya olduğundan, o rûhun zâtı nûr ile zulmet arasında mütevassıttır. Ve onun tavassutunun sebebi budur ki, o rûh-i insânî, neş'et-i tabîiyye-i unsuriyyeyi ve sûret-i maddiyyeyi tedbîr etmek üzere halk olundu. Onun vaz'iyyeti, hebâ' ile akıl arasında olan nefs-i külliyyenin vaz'iyyetine benzer. " Hebâ' " eczâ-yı ferdiyye-i maddiyyeden ibâret olup, zulmet-i mahzadır.Ve bu zerrât-ı maddiyyeyi eşkâl-i muhtelifenin terkîbi için tedbîr eden akl-ı kül nûr-ı mahzdır. Zîrâ "nûr," kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olan şeye derler. Ve "akl-ı kül" ise, tedbîrât-ı muhtelifesiyle eşyâda zâhir ve eczâ-yı ferdiyye-i maddiyyeyi terkîb etmek sûretiyle eşyâyı muzhirdir. Ve bilcümle suver-i eşyâyı hâmil olan "nefs-i kül" onların ikisinin arasında vâkı' olup nûr ile zulmet memzûc olan bir şeydir. İmdi her ne vakit latîfe-i insâniyye, ya'nî rûh-i insânî üzerine, nûr ve zulmetten ibâret olan iki vasıftan biri gâlib olmazsa, o rûh-i insânî mu'tedil olur. Her bir hak sâhibinin hakkını verir, ya'nî îcâbında gerek zulmânî olan sûret-i kesîfenin ve gerek nûrânî olan aklın ahkâmını mu'tedilen icrâ eder. Ve her ne vakit, o rûh üzerine nûr-i mahz ve zulmet-i mahzadan ibâret olan bir vasıf gâlib olursa, o rûh kendisine gâlib olan vasıf ile tavsîf olunur. Ya'nî efrâd-ı insâniyyeden her ferde nazar olunur. Eğer bütün ef'âl ve harekâtı îcâbât-ı nefsâniyyeye ve iktizâât-ı hayvâniyyeye tebean cereyân etmekte ise, ona "zulmânî" denir. Ve eğer îcâbât-ı nefsâniyyeden baîd ve ahkâm-ı zâhiriyyeden müctenib ve bilakis âlem-i melekûta müteveccih ise, ona "nûrânî" denir. / Bu âlemde bunların ikisi de i'tidâl değildir. Nitekim neş'et-i hissiyyede, ya'nî sûret-i kesîfe-i insâniyyede, tûl-i müfrit ve kasr-ı mufrit; ve beyâz-ı müfrit ve sevâd-ı müfrit hakkında bâlâda îzâhât verilmiş idi. Ve her iki zıd, iki tarafın birinde tefâvüt üzeredir. Ya'nî ifrât derecede olan uzunluklar ve

kısalıklar ve beyazlıklar ve siyahlıklar arasında derecât-ı mütefâvite olduğu gibi, rûhun nûr-i mahza ve zulmet-i mahzaya olan teveccühünün dahi mütefâvit dereceleri vardır.

Ben rûhun ifrât derecede beyaz olmasının ma'nâsı hakkında derim ki: Rûh kendi âlem-i tabîatini, ya'nî taalluk ettiği sûret-i kesîfeyi, tedbîr eylediği şey kendisinde bâkî kalmayacak sûrette nazarını tamâmen ve kâmilen âlem-i nûra sarf etmesidir. Bu istifrâğ-ı nazar vaktinde, zulmet-i mahzadan ibâret olan şıkk-ı âhardan tabîatı tedbîr ve idâreden kāsır olur. Ya'nî rûh kudret nazarını tamâmiyle âlem-i nûra sarf ettiği için zulmet-i mahza cinsinden olan sûret-i kesîfenin tabîatını idâre edemeyecek bir hâle gelir. Gıdâ lâzım iken vaktinde cisme gıdâyı veremez. Nikâh lâzım iken, vaktinde nikâhı icrâ edemez. Velhâsıl âlem-i tabîatın ahkâmını şer'in çizdiği had dâiresinde îfâ eyleyemez. Binâenaleyh sûret-i kesîfe-i beşeriyye, hakkı verilmediği için, serî'an bozulup mezmûm olur. Bu hakîkate işâreten a'ref-i enbiyâ (sav) Efendimiz نفسك مطيتك فارفق بها ya'nî "Nefis senin binek hayvanındır; ona rıfk ile muâmele et!" buyururlar. İki taraftan birisi olan zulmet-i mahza dahi böyledir. Ve bu taraf, rûhun taalluk ettiği sûret-i kesîfenin tabîatinde âlem-i nûrdan nazarı men' etmesi cihetiyle, sevâd-ı müfrittir. Ve âlem-i kesâfete teveccühden ibâret olan sevâd-ı müfrit vakit vakit olsa bile mezmûmdur. Ya'nî vakit vakit âlem-i kesâfete olan / istiğrâk-ı küllî ile olmamalıdır. Belki bu teveccüh âlem-i nûrdan ihticâbı îcâb etmeyecek sûrette olmalıdır. Nitekim bu hâle işâreten Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de رِجالٌ لا تُلْهِيهِمْ تِجارَةٌ وَلا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ (Nûr, 24/37) ya'nî "Ricâl vardır ki, onları ticâret ve bey', Allâh'ın zikrinden meşgûl kılmaz" buyurur. Ve nitekim (Sav) Efendimiz "Benim bir vaktim vardır ki, ona Rabb'imin gayrı sığmaz" buyurur. Bu da âlem-i nûra teveccühe işârettir. Halbuki a'ref-i enbiyâ Efendimiz'in ashâb-ı kirâmıyla sohbet buyurdukları bir vakit ve ehl ve iyâliyle bulundukları bir vakit var idi. Bunlar da âlem-i zulmete teveccühdür. Ve rûhun iki cânibden birine, ya'nî beyâz-ı müfrit olan âlem-i nûra ve sevâd-ı müfrit olan âlem-i zulmete olan nazarında, bu cânıblerde müddet-i ikāmetinin tûl ve kasrı da zikr olunan ahkâma tâbi'dir. Binâenaleyh bu nazarın dâire-i mezmûmiyyetten tahallusu için müddetin bi-kaderi'l-hâce olması iktizâ eder.

Cismin etinin rutûbet, ya'nî haşîn olmayıp yumşaklık, dâiresinde kalınlık ve incelik arasında i'tidâline mukābil, rûhun bu vasfı, cild ve kemik arasındaki et gibi, ma'nâ ve his arasında onun berzahiyyâttaki i'tidâlidir. Ya'nî rûh, ne büsbütün ma'nâda ve ne de kâmilen histe müstağrak olmayıp berzahiyyâttan ibâret olan bu ikisinin arasında i'tidâlini muhâfaza etmek lâzımdır.

Rûhun kabz ile bast arasında bulunması, cismin şa'rının i'tidâline mukābildir. Ve onun talâkat ve beşâşeti vech-i cismin düz olmasına tekābül eder. Ve rûhun umûr-i hafiyye ve ulûm-i gaybiyye istihrâcı, cismin gözlerinin çukurluğa ve siyâha mâil olmasına mukābildir. Ve umûrda sıhhat-i nazarı, / cisim gözünün vâsi' ve hadekasının büyük olmasına tekābül eder. Ve rûhun vefret-i aklı cismin başının büyüklüğüne mukābildir. Rûhun aslâ teessür duymaksızın ezâ ve cefâ-yı cühhâle tahammülü, cismin omuzlarının ne pek çıkık ve ne de pek düşük olmamasına tekābül eder. Ve rûhun meyl ve muhabbeti olmaksızın eşyâya ıttılâ'ı cismin boynunun müstevî olmasına mukābildir. Ve rûhun esnâ-yı hitâbda, muhâtabına lâyık olan maânî ile istikāmet-i kelâmı, asvâtın istikāmetine mahsûs mecrâ-yı nefes olan cisim gerdanının i'tidâline mukābildir. Ve rûhun mecbûr olduğu ve üzerlerinde oturduğu umûra nazaran ifrât ve tefrîtten ibâret olan iki taraftan birini intihâb etmesi, cisim kaynaklarının ve onların arasının etli olmamasına mukābildir. Gerçi rûhun i'tidâli her ne kadar berzahiyye, ya'nî iki taraftan birini terk ile vasatı ihtiyâr etmesi ise de, mecbûriyyet sebebiyle, iki taraftan birine meyil gâlib olan umûrda ma'zûr olur. Ve metinde ta'dâd ve îzâh olunan evsâf dahi bunlara makıystır.

İşte ânifen hükemâdan naklen zikr ettiğimiz neş'et-i tabîiyye-i mu'tedile üzerine kelime-be-kelime mukābil olarak neş'et-i latîfe-i insâniyyenin i'tidâli bu zikr ettiğimiz evsâftır. Bu beyândan sonra sen bu misâle tatbîkan, nazar-ı sedîdin vâkıf olabildiği şey mikdârı, a'zâya müteallık olan ahkâm ve evsâfın tafsîlini ahz edebilirsin. Ve biz bu kitap uzamamak için bu tafsîlâtı buraya derc etmedik.

Ma'lûm olsun ki, hükemâ ve muhakkıkîn "kıyâfetnâme"ler yazmışlardır. Ez-cümle İbrâhîm Hakkı hazretleri *Ma'rifet-nâme*'sine bir de "kıyâfetnâme" derc etmiştir. Tafsîlini murâd edenler bu gibi âsâra mürâ-
405 caatla tevsî'-i ma'lûmât edebilirler. / Ve biz şimdiki halde firâset-i şer'iyyenin beyânına rücû' ederiz.

§

FASIL
[FÎRÂSET-İ ŞER'İYYE]

§

Allah Teâlâ sana rahmet eylesin ve basîretini tenvîr etsin! Ma'lûmun

olsun ki, âlem-i melekût, ki âlem-i şehâdetin muharrikidir ve Allah Teâlâ cânibinden hikmeten onun taht-ı kahrında ve teshîrindedir, buna istihkākı kendi nefsinden nâşî değildir. Âlem-i şehâdetten hiç bir hareket ve sükûn ve ekl ve şürb ve kelâm ve sükût ve samt sâdır olmaz, illâ ki âlem-i gaybden sudûr eder. Ve beyânı budur ki, hayvan ancak kasd ve irâdeden hareket eder; ve onlar amel-i kalbdendir; o da âlem-i gaybdendir. Ve hareket ve onun müşâkili âlem-i şehâdettendir. Ve bizim indimizde âlem-i şehâdet âdeten his ile ondan her bir idrâk ettiğimiz şeydir. Ve âlem-i gayb, âdeten hisse zâhir olmayan şeyde bizim haber-i şer'î ve nazar-ı fikrî, ya'nî basîret ile idrâk ettiğimizdir. İmdi biz deriz ki, âlem-i şehâdet nasıl ayn-ı basar ile idrâk olunur ise, âlem-i gayb dahi ayn-ı basîretle idrâk olunur. Ve nitekim basar kendisinden hicâb-ı zulem ve mevâni'den bunun müşâbihi mürtefi' olmadıkça idrâk etmez. İmdi mevâni' mürtefi' ve envâr mahsüsât üzerine münbasıt oldukda, basar mubsarâtı idrâk eder.

Binâenaleyh onun idrâki / nûr-i basara ve nûr-i şemse veyâ sirâca ve envârdan bunların müşâbihlerine makrûndur. Ayn-ı basîret dahi böyledir. Ve onun hicâbı ruyûn ve şehevâttır ve mülâhazât-ı ağyârdır, ve hicâblardan bunun mislidir. Onunla idrâk-i melekût, ya'nî âlem-i gayb, arasına hâil olur. Ve insan kalbinin âyînesine kasd ettiği ve onu, ondan hicâbı izâle edinceye kadar envâ'-ı mücâhedât ve riyâzât ile mücellâ kıldığı vakit, onun nûru âlem-i gaybe munbasıt olan nûr ile ictimâ' eder; ve onunla ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve o mahsüsâtta şems menzilesindedir. Bunun indinde ayn-i basîretin nûru, nûr-i temyîz ile ictimâ' edip muğayyebât alâ-mâ-hiye-aleyh münkeşif olur. Şu kadar var ki, ikisinin arasında bir incelik vardır. Ve beyânı budur ki, muhakkak hissi, ya'nî basar-ı ma'hûdu, duvar ve bu'd-i müfrit ve kurb-i müfrit ve ecsâm-ı kesîfe ihcâb edip idrâki murâd eden kimse ile onun beynine hâildir. Ve bu âdeten kusurdur. Ve nebî veyâ velî ba'zan hark eder. "Ben sizi verâ-yı zahrımdan görürüm" kavli gibi. Ve evliyâ-i Hak'ta ibtidâ-i mükâşefât, onların sülûklerinin evvelindedir. Ve muhakkak mürîde en evvel keşf olunan şey mahsüsâttandır. İmdi o, gelmek üzere olan bir adamı görür; yâhut onu her hangi bir hâl üzere görür. Halbuki Mekke'de gördüğü haysiyyetle aralarında bu'd-i müfrit ve ecsâm-ı kesîfe vardır. Ve aksâ-yı Mağrib'de olduğu halde Kâbe'yi görür. Evâil-i hallerinde mürîdler indinde bu çok vâkı' olur. Allah Teâlâ'ya hamd olsun ben bunu zevk ettim. Eğer inâyet ve verâset-i nebeviyye ile ihtisâs ehlinden olursa, ba'dehû bundan intikāl eder. Ve eğer bâkî, ya'nî hark-ı âdât devâm üzere olursa, onlara "budelâ" ta'bîr olunur. / Ve eğer bu, vakit vakit onlara aralık ve- 410
rirse, o kimse yâ vâris veyâ sâhib-i feterât olan âbiddir. Ve âlem-i

basîrete gelince, ona hicâb yoktur. Zîrâ âlem-i gaybin arasıyla ayn-ı basîretin arasında mesâfe ve bu'd ve kurb-i müfrit yoktur. Ve onun hicâbı ancak kalbe gelen gıtâ ve gaflet ve kibirdir. Ve mücâhede ile mürtefi' ve mir'ât-ı kalb müncelî olduğu ve kendisine mukābil olan şeyin zâhir olmasına müstaid bulunduğu vakit, a'lâm-ı guyûb lâyih olur. Lâkin bizim zikr edeceğimiz bir emr vâkı' olur ki, o da beyân ettiğimiz gibi, her ne kadar ayn-ı basîret tahallül ederse de, imdi diğer bir hicâb-ı ilâhî vâkı' olur ki, o da muhakkak hazarât-ı vücûdiyyede muğayyebât üzerine hazret-i cûddan münbasıt olan nûrdur ki, onlara âmm olmaz. Ancak senin gâyet-i safâ ve celâda olman ile berâber, Allah Teâlâ'nın murâd eylediği şey mikdârı üzerine, onlardan sana münkeşif olur. Ve bu, makām-ı vahydir. Buna nefsimiz için delîlimiz, ona zevkımızdir. Ve bizim gayrimiz için Hak Teâlâ'nın: قُلْ ... وَمَا اَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحَى اِلَيَّ (Ahkāf, 46/9) ya'nî "Ey Habîbim, de ki: Ben benim ile ve sizin ile ne işlenir? bilmem. Ben, ancak bana vahy olunan şeye tâbi'im" kavlidir. Gâye-i safâ-i nebevî ile berâber böyle olursa, iğne ucu kadar kendisine yol açılmamış olan velî nasıl olur? Ve işte bu ancak hicâb-ı ilâhîdir. Ve o Kitâb-ı azîzde vardır: وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلاَّ وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَاءُ (Şûrâ, 42/51) ya'nî "Allah Teâlâ'nın beşere söylemesi ancak vahyen, yâhut hicâb arkasından, yâhut bir resûl irsâl ederek oldu. İmdi o murâd eylediği şeyi kendi izni ile vahy eder." Onun "Ben ancak bana vahy olunan şeye tâbi'im" kavli âlem-i gaybden kendisine keşf olunan şey kadardır. / Binâenaleyh âlem-i şehâdette onun te'sîrini görür. Bu hadd üzerine onunla tekellüm eder de "Böyle olacak; ve böyle olmayacak; ve onun âkıbet-i emri bunadır" der. Keşf mikdârı üzerinedir. Ve bu hicâb-ı ilâhîdir ki, kişi delîl ile a'le'l-gâyâta bâliğ olsa da, aklen onun ref'i mümkün değildir. Muhakkak bu hicâb ancak ma'lûmât-ı gayr-i mütenâhiyyeye müteallık olan ilm-i ezelîdir. Ve vücûdun hasr eylediği her bir şey mütenâhîdir. Ve ayn-ı basîret, ancak merâtib-i vücûdun o cihetten her hangi bir vechi ile vücûdda dâhil olan şeyi keşf eder. Ve Hak Teâlâ'nın وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِي اِمَامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) kavli senin için hüccet olmaz. Allah Teâlâ "Allâh'ın kelimâtı tükenmez" (Lokmân, 31/27) buyurur. Ve "Rabb'imin kelimâtı tükenmezden evvel elbette deniz biter" (Kehf, 18/109) buyurur. Ve bu, adem-i tenâhîden nâşîdir.

Vaktâki bu takarrur etti ve bizim için âlem-i gaybden hadd-i keşf sâbit oldu; imdi bu makāmda olan kimseden her hangi bir şahıs hakkında, zâhiri üzerine bundan bir şey zuhûr etse, bu firâset-i şer'iyyedir; ve o derecât-ı mükâşefenin a'lâsıdır. Ve Kitâb-ı azîz-i mübînden hazzı da

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) **dir. Zîrâ onlar için histe alâmetler ve onların arasıyla âlem-i gayb arasında irtibât vardır. Ve bu firâset-i hikemiyye hilâfına olarak zevka mevkûf olan bir ilimdir. Zîrâ firâset-i hikemiyye tecrübe ve âdet üzerinedir; ve ba'zan doğru olmaz. Bu ise bu şânın ehli indinde onun tekzîbine yol olmayandır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın nûrudur ve ancak hakāyıkı i'tâ eder. İşte firâset-i şer'iyye / böyle olur. Ve onun sebeb-i husûlü bizim zikr ettiğimizdir. Ve ba'zan Allah Teâlâ firâset-i şer'iyyeyi ta'lîm ettiği âlime mevcûdâtın zâhirinde alâmât kılar. Nitekim kendisine helâl olmayan bir şeye nazarı hakkında bir racülü muâheze ettiği hînde Osmân (ra)'den haber vârid oldu. O racül ona "Resûlullâh (sav)den sonra vahiy mi vardır?" dedi. "Hayır, velâkin Resûlullâh (sav):** اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله **buyurdu. Ben bunu senin gözlerinde gördüm" diye cevap verdi. Ve bu alâmetler ancak hucübdür ki, Allah Teâlâ kulûb-i zaîfenin te'nîsi ve mutmain olmak üzere onların istimâlesi için gayrin gözlerine nasb eder. Ve eğer sana nebîden başkası söylerse, sen ancak bunu nûr-i yakînin kitâb-ı hafîz üzerine inbisât etmesinden nâşî görürsün. İmdi onun hakkında fiiline nazar edersin, aleyhine hükm eylersin. Bunda onun sıdkı ile berâber kulaklar atar ve nüfûs ondan munkabız olur. İmdi alâmât-ı zâhireye taalluk ettiği vakit kalb ve hâtır-ı zaîf** اتقوا فراسة المؤمن **kavlindeki delîl-i şer'înin kuvveti ile berâber buna sâkin olur. Ve bundan dolayı ba'zı îmân müctemi' olmakla berâber müttehem kılıp, belki kâhindir, yâhut sâhib-i re'y ve zekâdır, denir.**

Ya'nî Allah Teâlâ sana rahmet-i rahîmiyyesiyle tecellî edip basar-ı basîretini nûr-i yakîn ile tenvîr etsin! Ma'lûmun olsun ki, âlem sûret-i umûmiyyede iki kısımdır. Birisi hissen meşhûd olan âlemdir ki, / ona "âlem-i şehâdet" ve "âlem-i mülk" denir. Ve diğeri hissen meşhûd olmayan âlemdir ki, buna da "âlem-i gayb" ve "âlem-i melekût" denir. Ve bu taksîm bizlere göredir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin indinde "âlem-i gayb" yoktur. Belki cemî'-i merâtib-i avâlim indallahda hâzır ve meşhûddur. Nitekim عالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ (Haşr, 59/22) buyrulmuştur. İmdi bizlere nazaran âlem-i melekût âlem-i şehâdetin muharrikidir. Ve âlem-i şehâdet, Allah Teâlâ hazretleri cânibinden hikmet olmak üzere, âlem-i melekûtun taht-ı kahrında ve teshîrindedir. Âlem-i melekûtun bu tasarrufa istihkākı, kendi nefsinden ve zâtından değildir. Belki tedbîrât-ı ilâhiyyedeki hikmet bunu iktizâ etmiştir. Âlem-i şehâdetten hiç bir hareket ve sükûn ve ekl ve şürb ve kelâm ve sükût ve samt sâdır olmaz, illâ ki âlem-i gaybden sudûr eder. Ve bu hükmün îzâhan beyânı budur ki, hayvânın hareketi ancak kasd ve irâdeden neş'et eder. Ve kasd ve irâde ise amel-i kalbden olup âlem-i histe görülmez. Binâe-

naleyh bu amel-i kalb âlem-i gayb cinsindendir. Ve hissen meşhûd olan hareket ve onun emsâli âlem-i şehâdet cinsindendir. Ve bizim indimizde "âlem-i şehâdet," âdet olarak his ile, o âlem-i şehâdetin cinsinden her bir idrâk ettiğimiz şeydir. Ve "âlem-i gayb" ise, âdeten hissimize zâhir olmayan şeyde bizim haber-i şer'î ve nazar-ı fikrî, ya'nî basar-ı basîret ile idrâk ettiğimizdir.

İmdi biz deriz ki, âlem-i şehâdet nasıl zâhir gözü ile görülürse, âlem-i gayb de basîret ve bâtın gözüyle görülür. Ve zâhir gözü karanlık olduğu ve önüne ecsâm-ı kesîfe hâil olduğu vakit göremez; bunlar ona hicâb olur, ancak bu hicâblar kalktığı vakit / görür. Ve ancak bu mevâni' mürtefi' ve aydınlık mahsüsât üzerine yayıldığı vakit, basar mubsarâtı idrâk eder. Binâenaleyh çeşm-i zâhirin idrâki gözün nûruna ve güneşin ziyâsına veyâ diğer ziyâlardan bir ziyâya makrûn olur. Ayn-ı basîret dahi ayn-ı basar gibidir. Ve o ayn-ı basîretin hicâbı ve perdesi, irtikâb-ı maâsî sebebiyle kalbe ârız olan örtüdür; ve şehevât-ı nefsâniyyedir; ve vücûd-i Hakk'ın gayrı i'tibâr olunan suver-i mahsüsâta alâkadır; ve diğer bunlara benzeyen hicâblardır. İşte bu hicâbât, ayn-ı basîret ile idrâk-i melekût, ya'nî âlem-i gayb arasına hâil olur. Ve insan, kalbinin âyînesine kasd ve teveccüh ederek, ona ârız olan her bir hicâb zâil oluncaya kadar, envâ'-ı mücâhedât ve riyâzât ile onu parlattığı ve sildiği vakit, o âyîne-i kalbin cilâsı âlem-i gaybe yayılmış olan nûr ile ictimâ' eder; ve bu ictimâ' sebebiyle ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve âlem-i gaybe munbasıt olan o nûr, âlem-i mahsüsâtta şems menzilesindedir. Bu nûr indinde, ayn-ı basîretin, ya'nî kalb gözünün nûru, nûr-i temyîz ile ictimâ' edip muğayyebât olduğu hâl üzere münkeşif olur. Şu kadar var ki, çeşm-i his ile çeşm-i kalb arasında ince bir fark vardır. O farkın beyânı budur ki: Muhakkak çeşm-i hissi, ya'nî basar-ı ma'hûdu, duvar ve ifrât derecede uzaklık ve ifrât derecede yakınlık ve ecsâm-ı kesîfe ihcâb edip, idrâki murâd eden kimse ile idrâk edilecek olan şey arasına hâil olur. Ve bu hâl âlem-i histe âdet olarak zâhir olan olan bir kusûr ve aczdir. Meselâ bakmak istediğimiz bir manzaranın önüne bir adam gelse, onun vücûd-i
415 kesîfi gözümüze perde olur. Nazarımız o kesâfetten / nüfûz edip o manzarayı göremez. Bu adem-i rü'yet çeşm-i cism için bir kusûr ve aczdir. Fakat âlem-i hissin âdeti böyledir. Ve nebî veyâhut velî ba'zan bu âlem-i hissin âdetini hark eder ve yırtar. Nitekim (Sav) Efendimiz "Ben sizi verâ-i zahrımdan görürüm" buyurdular. Halbuki âlem-i hissin âdeti bir insanın önünden gözleriyle görmesi idi. Arkadan görmek ise hark-ı âdettir. Ve zamânımızda efkâr-ı münevvere ashâbından bulunduklarını iddiâ eden bir çok câhiller bu hark-ı âdeti inkâr ederler. Halbuki keşfiyyât-ı fenniyye bu humekânın inkâr-ı câhilânelerine peyderpey ce-

vap vermekte ise de, onlar bunun dahi farkında değildirler. Meselâ gözün önüne bir cism-i kesîf gelince ilerisini görmemesi âlem-i histe bir âdet iken, röntgen şuâ'ının keşfi bu âdeti bir derecâye kadar hark etti ve yırttı. Demek ki âlem-i histe vâkı' olan âdâtın ba'zı vesâit ile harkı kābil imiş. İmdi bu hark-ı âdet için daha bir çok vesâit-ı mektûme vardır ki, onlar bu cehele-i münkirînin mechûlüdür.

İmdi evliyâ hakkında ibtidâ-i mükâşefât, onların sülûklerinin evvelindedir. Ve muhakkak mürîde en evvel keşf olunan şey âlem-i mahsüsâttandır ki, o mürîd keşfi cümlesinden olarak gelmekte olan bir adamı görür; yâhut onu ne halde bulunuyorsa o hâl üzere görür. Halbuki o mürîd Mekke-i Mükerreme'de iken gördüğü cihetle, kendisiyle mer'î olan kimse aralarında bu'd-i müfrit ve ecsâm-ı kesîfe vardır. Ve meselâ kendisi Fas gibi aksâ-yı Mağrib'de bulunduğu halde Ka'be'yi görür. Bu rü'yete bu'd-i müfrit / ve ecsâm-ı kesîfe mâni' olmaz. Bunlar ise âdeten âlem-i histe mâni'-i rü'yet idiler. Bu'd-i müfrit olduğu halde sadânın işitilmesi de böyledir. Bu hark-ı âdeti münkir olan cehele-i bî-dîne de, kezâlik keşfiyyât-ı fenniyye-i ahîre cevap vermektedir. Nitekim İstanbul ile Londra ve Pâris aralarında bu'd-i müfrit bulunduğu halde telsiz telefon vâsıtasıyla İstanbul'da, buralardaki nutukları ve konserleri dinlemek mümkün olmaktadır. Ve ihtimâl ki âtî-i karîbde mekân-ı baîddeki bir adamı da diğer bir vâsıta ile görmek de mümkün olacaktır. Fakat fennin vesâitı külfetli ve cüz'î bir ârıza-i tabîiyye ile haleldâr olabilecek bir şeydir. Velâkin bâlâda îzâh oluna rü'yet-i kalb avârız-ı tabiîyye ile haleldâr olabilecek mâhiyette değildir. Evâil-i hallerinde mürîdler indinde bu gibi hark-ı âdetler çok vâkı' olur. Hz. Şeyh-i Ekber (ra) "Allah Teâlâ'ya hamd olsun, ben bunu zevk ettim" ve kendi nefsimde bu gibi havârık-ı âdât vâkı' oldu, buyururlar. Ve eğer kendisinden havârık zuhûr eden mürîd, inâyet-i ilâhiyye ve verâset-i nebeviyye ile ihtisâs ehlinden olursa, ba'dehû bu âlem-i mahsüsâttan olan keşiften terakkî ve intikāl edip ehl-i melekûtu peyderpey görür. Ve eğer bu hark-ı âdet keyfiyyeti mürîdden munkatı' olmayıp devâm üzere olursa, böyle kimselere ıstılâh-ı muhakkıkînde "budelâ" ta'bîr olunur.

Ma'lûm olsun ki, "budelâ" yedi kimseden ibâret olup bunlar yeryüzünde me'mûr-i ilâhîdirler. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'in 198. bâbının otuzuncu faslında bunlara "abdâl" dahi tesmiye edip buyurmuşlardır ki: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ yeryüzünü yedi iklîm yapmıştır. Ve has kullarından yedi kimseyi intihâb etmiştir. Ve onların adını "abdâl" koymuştur. Ve her iklîmin vücûdunu o yedi / kimseden biri ile hıfz eyler. Ben Mekke-i Mükerreme harеminde onlar ile cem' oldum. Ve

onlara selâm verdim ve onlar bana selâm verdiler; ve onlar ile mükâleme ettim."

Ve eğer bu hark-ı âdet mürîde vakit vakit aralık ve fâsıla verirse, böyle olan kimse yâ vâris veyâ sâhib-i feterât olan âbiddir. "Vâris"den murâd hulkan ve irfânen kemâlât-ı muhammediyyeye nâil olan kimsedir. Ve bu zât-ı saâdet-simât ale'l-ekser ibâdullâhı irşâda me'mûr olduğundan, bi-hasebi'l-vazîfe kendisine havârıkın devâmı lâzım değildir. İrşâda müstaid olan kulûb-i za'îfeyi te'nîs ve tatmîn için, arasıra kendisinden hark-ı âdet vâkı' olur. Ve "sâhib-i feterât" olan âbidden murâd dahi, henüz hicâb-ı nûrânîden halâs olmamış olan sâlik-i âbiddir ki, onda hark-ı âdet telezzüzü vardır. Bu telezzüze olan meyli hasebiyle, hark-ı âdetin inkıtâ'ında yenisine intizâran sa'y ve ibâdâtını tezyîd eder. Binâenaleyh bu hark-ı âdet min-tarafillâh kendisine bir tâziyâne-i şevk olur. Bu zikr olunan hark-ı âdet âlem-i mahsüsâta âid olan kısımdır.

Âlem-i basîrete gelince ona hicâb yoktur. Çünkü âlem-i gayb ile ayn-ı basîret arasında mesâfe ve bu'd ve kurb-i müfrit yoktur. Ve ayn-ı basîretin hicâbı ancak kalbe müstevlî olan gıtâ ve gaflet ve kibirdir. Ve bu hicâblar mücâhede ile mürtefi' ve kalb âyînesi silinerek mücellâ olduğu ve pastan temizlenip kendisine mukābil olan şeyin aks etmesine müstaid bulunduğu vakit, âlem-i gaybin suveri lâyıh ve zâhir olur. Lâkin zikr ettiğimiz gibi, her ne kadar ayn-ı basîret her bir şeye tahallül eder ve ona her şey münkeşif olur; ve âlem-i basîret için hicâb olmaz; ve ayn-ı basîret muğayyebâtı müşâhededen münkatı' olmaz ise de, burada başka bir hicâb-ı ilâhî vâkı' olur. Bu hicâb dahi, nûrânî bir hicâbdır. Ya'nî bu hicâb hazarât-ı vücûdiyyede, ya'nî vücûd-i mutlakın merâtibinde, tekevvün eden muğayyebât üzerine "Cevâd" ismi hazretinden münbasıt ve müstevlî / olup, fakat bu muğayyebâtın cümlesine âmm olmayan nûrdur. Ya'nî ayn-ı basîreti münevver olan bir kimse âlem-i gaybe nazar ettiği vakit, muğayyebâtın hepsini birden müşâhede edemez. Ancak sen, son derece safâ ve celâ içinde olman ile berâber, Allah Teâlâ sana muğayyebâttan ne mikdârını göstermek murâd etmiş ise, onlardan sana o kadarı münkeşif olur. İşte bu hâl âlem-i gaybi müşâhededen basar-ı basîretin münkatı' olmamasıyla berâber, o basar-ı basîrete cânib-i Hak'tan çekilmiş olan diğer bir perdedir. Ve bu hâl, makām-ı vahydir. Ve bu hâle delîlimiz nefsimiz için bizim ona zevkımızdir. Ya'nî bu hâl bizim nefsimizde vâkı' olduğu ve bu hâli biz zevkan bildiğimiz cihetle böyle hükm ettik. Bu hâl ancak bizim nefsimize delîl olur, başkalarına delîl olamaz. Ve bizim gayrimiz, ya'nî bu hâle zevkan muttali' olmayanlar, için delîl Hak Teâlâ'nın قُلْ.. وَما اَدْرِی ما یُفْعَلُ بِی وَلا بِکُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاّ ما یُوحی اِلَیَّ (Ahkāf, 46/9) kavlidir. İmdi safâ-i

nebevî son derecede olmakla berâber, muğayyebât-ı umûr Hak Teâlâ'nın kendisine bildirdiği ve keşf ettiği kadar olursa kendisine iğne burnu kadar yol açılmamış olan bir velînin hâli nasıl olur? Var kıyâs et! Ve işte bu ancak hicâb-i ilâhîdir.Ve bu hicâb-i ilâhî Kitâb-ı azîzde beyân buyrulmuştur. O da bu âyet-i kerîmededir. وَما كانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلاّ وَحْياً اَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً (Şûrâ, 42/51). Ve âyet-i kerîmede فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ ما يَشاءُ (Şûrâ, 42/51) ya'nî "Dilediği şeyi kendi izni ile vahy eder" kavli, basar-ı basîretin müşâhededeki haddine işâret olduğu gibi اِنْ اَتَّبِعُ اِلاّ ما يُوحى اِلَيَّ (Ahkāf, 46/9) kavli dahi kezâlik âlem-i gaybden kendisine keşf olunan şeyin mikdârına işârettir.

İmdi o zât-ı muhterem keşf olunan şeyin te'sîrini âlem-i şehâdette görüp bu had ve mikdâr üzerine söz söyler de "Böyle olacak; ve böyle olmayacak; ve onun âkıbet-i emri bunadır" der. Bu ihbârâtın cümlesi kendisine vâkı' olan keşf mikdârı üzerinedir. Ve bu beyândan anlaşılır ki, evliyâullâhın / âlem-i şehâdette kıyâmete kadar hâdis olacak olan vukūât hakkındaki ihbârâtı ancak kendilerine vâkı' olan keşf mikdârıdır. Ve işte bu ayn-ı basîreti açık olan zevât-ı muhteremeye karşı bir hicâb-ı ilâhîdir ki, kişi âyîne-i kalbini tecliyede son dereceye bâliğ olsa bile bu hicâbın ref'i delîl ile aklen ref' olunamaz. Ya'nî böyle bir kimse aklen ne kadar teemmül ve tefekkür ederse etsin bu hicâbın ref'ini ma'kūl gösterebilecek bir delîl bulamaz. Adem-i imkânın sebebi budur ki, bu hicâb, ancak ma'lûmât-ı gayr-i mütenâhiyyeye müteallık olan ilm-i ezelîdir. Ya'nî esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye nâ-mütenâhîdir. Ve ilm-i ezelî-i ilâhîde sâbit olan bu esmâ ve sıfâtın suver-i ilmiyyeleri de bittabi' nâ-mütenâhîdir. Halbuki gayriyyet-i i'tibâriyye ile zâhir olan vücûd-i mukayyede münhasır bulunan her bir şey mütenâhîdir. Zîrâ o vücûd bir had ve bir kayd sâhibidir. Binâenaleyh o vücûd-i mukayyedin ayn-ı basîreti, vücûd-i mutlakın merâtibinin vecihlerinden her hangi bir vechi ile, o vücûdda dâhil olan şeyi keşf edebilir. Ya'nî vücûd-i mukayyed vücûd-i mutlakın bilcümle şuûnâtını ihâta ile keşf edemez. Belki onda dâhil olan vücûh-i şuûnât-ı ilâhiyyeden her hangi bir vechi keşf edebilir. İhâta-i külliyye ancak, bu şuûnâtın sâhibi olan Allâh zü'l-celâl hazretlerine mahsûstur. Ve abd-i hâdisin ilmi ilm-i Kadîm'i aslâ ihâta edemez.

İmdi burada bir suâl vârid olup denilir ki: Sen bu kitabın birinci bâbında halîfeye "imâm-ı mübîn" tesmiye etmiş idin. Ve onun "imâm-ı mübîn"e hamli Hak Teâlâ'nın وَ كُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْناهُ فِي اِمامٍ مُبِينٍ (Yâsîn, 36/12) kavline müsteniddir, demiş idin. İmdi bu delîle nazaran Hak Teâlâ halîfe olan insân-ı kâmilde her bir şeyi ihsâ buyurmuş ve ondan hiç bir şeyi setr etmemiş olmak iktizâ etmez mi?

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu suâl-i mukaddere cevâben buyururlar ki: Bu âyet-i kerîme zikr olunan hicâb-ı ilâhînin adem-i vukū'una karşı bir delîl olamaz. Zîrâ "külle şey'in"den murâd, insân-ı kâmilin mazhariyyet-i cem'iyye-i zâtiyye sâhibi olduğuna işârettir. Yoksa mine'l-ezel ile'l-ebed zuhûr etmiş / ve edecek olan şuûnât-ı ilâhiyyeye muttali' olacağına işâret değildir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Uzeyrî**'de buyururlar ki: فمن المحال ان يعلمه الا هو فانها اى الاعيان المفاتيح الاول اعنى مفاتيح الغيب التى لا يعلمها الا هو وقد يطلع الله من يشاء من عباده على بعض الامور من ذلك Ya'nî "A'yânı Allah Teâlâ'dan gayri bir kimsenin bilmesi muhâldir. Zîrâ a'yân mefâtîh-i üveldir, ya'nî mefâtîh-i gaybdır ki, onları Allah Teâlâ'dan gayri kimse bilmez. Ve ba'zan Allah Teâlâ bundan ba'zı umûra ibâdından dilediği kimseleri muttali' kılar." İmdi Hak Teâlâ ezelen ve ebeden mütecellî olduğu ve insân-ı kâmil ise evveliyyet ve âhiriyyet ile mukayyed bulunduğu cihetle, mahdûdun nâ-mahdûdu ihâtası kābil değildir. Hak Teâlâ o insân-ı kâmile, a'yân-ı sâbiteden ancak murâd ettiği şeyleri ızhâr eder. Ve Allah Teâlâ tecelliyât-ı ilâhiyyesinin adem-i tenâhîsini "Allâh'ın kelimâtı tükenmez" (Lokmân, 31/27) ve "Rabb'imin kelimâtı tükenmezden evvel elbette deryâ tükenir" (Kehf, 18/109) âyet-i kerîmelerinde beyân buyurmuştur.

Vaktâki bu adem-i tenâhî takarrur etti ve bizim için âlem-i gaybden keşf edilen şeyin mahdûdiyyeti sâbit oldu; imdi bu makām-ı keşifte olan kimseden her hangi bir şahıs hakkında, onun zâhiri üzerinde bundan, ya'nî onun ayn-ı sâbitesine taalluk eden âlem-i gaybden, bir şey zuhûr etse, buna "firâset-i şer'iyye" denir. Ve o derecât-ı mükâşefenin a'lâsıdır. Zîrâ mükâşefenin dereceleri vardır. Ba'zıları âlem-i misâlden vâkı' olur. Ve bu âlemden olan keşf muhakkak ve sâbit olmaz. Zîrâ burada mahv ve isbât vardır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: يَمْحُو اللّٰهُ ما يَشاءُ وَيُثْبِتُ (Ra'd, 13/39). Ve sâlik bu âlemde gördüğü bir şeyin vukū'undan haber verdiği halde, o şey âlem-i şehâdette zâhir olmaz. A'yân-ı sâbitenin keşfi ise, aslâ tahallüf etmez; zîrâ kazâ-yı mübremdir. Ve Kitâb-ı azîzden bu keşfin hazzı / إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (Hicr, 15/75) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ onlar, ya'nî âlem-i gaybden olan şeyler, için histe alâmetler ve suver-i hissiyye ve zâhirenin arasıyla âlem-i gayb arasında irtibât vardır. Zîrâ ان الله خلق آدم على صورته hadîs-i şerîfinin bir ma'nâsı dahi Âdem'in rûhu sûretinde ve rûhunun dahi ayn-ı sâbitesi sûretinde halk buyrulmuş olmasıdır. Ve "sûret"ten murâd onun "ma'nâ"sıdır. Ve bu firâset-i şer'iyye firâset-i hikemiyye hilâfına olarak zevka mevkūf olan bir ilimdir. Ya'nî tedrîs ve tederrüs ile ve mütâlaa-i kütüb ile tahsîl olunamaz. Fakat firâset-i hikemiyye tecrübe ve âdete müstenid bulunduğundan ta'lîm ve taallüm olu-

nabilir. Ve ta'lîm ve taallüm ile tahsîl olunan bu firâset-i hikemiyye ba'zan doğru olmayabilir. Halbuki firâset-i şer'iyye bu şânın ehli indinde, ya'nî firâset-i şer'iyye ehlinin indinde, onun tekzîbine yol olmayan bir firâsettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın nûrudur; ve ancak hakāyık-ı eşyâya ıttılâ'ı i'tâ eder. İşte firâset-i şer'iyye böyle olur. Ve onun sebeb-i husûlü bizim bâlâda zikr ettiğimiz gibi, mir'ât-ı kalbe cilâ vermektir.

İmdi firâset-i şer'iyye ayn-ı basîretin hicâbdan ârî olması sebebiyle, âlem-i gaybi müşâhededen ibâret ise de, Allah Teâlâ hazretleri ba'zan bu firâset-i şer'iyyeyi bildirdiği bir âlime, mevcûdâtın bâtınını gösterdiği gibi, o mevcûdâtın zâhirinde dahi alâmetler kılar. Nitekim harama nazar etmiş olan bir kimseyi Hz. Osman (ra) efendimizin muâheze buyurduğu haberi bize vârid oldu. Hîn-i muâhezede o kimse Hz. Osman efendimize hitâben: "Resûlullâh (sav) Efendimiz'den sonra vahiy mi geliyor?" dedi. Hz. Osman efendimiz cevâben: "Hayır, velâkin Resûlullâh (sav) اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله buyurdular. Ben senin bu harâma nazarını gözlerinde gördüm" buyurdu. Ve bu alâmetler ancak bir takım hicâblardır ki, Allah Teâlâ bu firâset sâhiblerine karşı kulûb-i zaîfenin / te'nîsi ve bu kulûbun onlara meyli için, gayrın gözlerine nasb eder. Zîrâ eğer sana Nebî (as) dan başkası, ben ancak bu keşf ettiğim şeyi, nûr-i yakînin kitâb-ı hafîz, ya'nî levh-i mahfûz, üzerine inbisât ettiği vakit gördüm; onda senin fiiline nazar ettim ve aleyhine hükm eyledim, dese bu sözde kāilin sıdkını görmekle berâber, kulaklar atar ve ehemmiyet vermez; ve nüfûs ondan münkabız olur. Zîrâ kāil sırf ahvâl-i bâtıneden haber verdi. Fakat bu ihbâr, alâmât-ı zâhireye taalluk ettiği vakit, kalb ve hâtır-ı zaîf اتقوا فراسة المؤمن kavlindeki delîl-i şer'înin kuvveti ile sâkin olur. Ya'nî sâmi' der ki: "Bu zâtın haberi doğrudur; ve bu gibi ahvâl-i bâtınenin inkişâfına delîl-i şer'î de vardır." Ve işte bundan dolayı firâset-i şer'iyye sâhiblerine karşı ba'zı îmân müctemi' olmakla berâber, "Belki bu adam kâhindir, yâhut sâhib-i re'y ve zekâdır. Benim bu hâlimi kehânet veyâ re'y ve zekâ ile bildi" diye onu ithâm eyler.

§

TENBÎH

[FÎRÂSET-İ HİKEMİYYE VE ŞER'İYYENİN MUKABELESİ]

§

Kasd ettiğimiz garaz hakkında bâbdan bizim için bir şey bâkî kaldı

ki, o da şer'iyye ve hikemiyye olan iki firâset hakkında mukābele ile tashîh-i nüshateyndir. Ve beyânı budur ki, muhakkak bir kāil, 'Sizin indinizde mukābele vardır. İmdi bu firâset-i şer'iyyeden eşkar ve ezrak ve azîm-i enf ve mu'tedil-i kühûlenin hazzı nerededir? diyebilir. Biz deriz ki, sen bir ârif suâli sordun. Ve biz inşâallâhü Teâlâ senin suâlini eyser-i şey ile sana zübde ve telhîs ederiz. O da budur ki, biz firâset-i hikemiyyeye nazar ettik. Onun erbâbını ve ona kāil olanları ve onun hükmü ile kātı' olanları iki tarafa ve vasata râci' gördük. Ve onlar, eşyâyı mezmûma ve mahmûda taksîm edip, vasatta olanın hepsini hayır ve mahmûd kıldılar. Ve iki taraftakilerini zemm ve şer kıldılar da ebyaz-ı şedîd ve eşkar-ı şedîd-i ezrâk hakkında zemmden işittiğin şeyi söylediler. Ve o gayr-i mahmûddur. Ve kezâ siyâh-ı ekhal-i şedîd ve burnu ince olmak, bu-
425 nun hepsi cidden mezmûmdur. / Ve iki tarafın birisine meyl-i küllî ile gayr-i mâil olup, onların beyninde mu'tedil olan, firâset-i hikemiyyede evvelce tekaddüm eden şey hasebi üzere mahmûddur. Vaktâki biz onları, bu eşyâyı bu derece üzerine hasr ve kasr ettiklerini gördük, bu âlemde buna nazar ettik ki, hüsn ve kubh nerede zâhir olur. Böyle olunca biz dedik ki, hüsn ve kubh ancak şer'an mevcûddur. Bizim için buna delîl kāim oldu. Vaktâki biz muhakkak hamd ve medh ve zemm şer'an her hangi bir cihetten fiil üzerine olduğunu gördük. İki tarafı ve ortayı nasıl cem' ettiğimize nazar ederiz. Ve iki tarafı mezmûm yapmağa ve mahall-i i'tidâl olan vasatı da mahmûd kılmağa kasd ederiz. İmdi biz deriz ki, insan bâtınî-i mahz olmaktan hâlî değildir. O da bizim indimizde hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kāil olandır. Ve bu ahkâm-ı şerâyi'in ta'tîline müeddî olur. Ve biz deriz ki, bu bizden baîddir. Ve kavâid-i dînden bir kāideyi hedm eden her bir şey ıtlâk ile mezmûmdur. Allah Teâlâ bizi ve sizi bundan hıfz eylesin! Veyâhut zâhirî-i mahz olmaktan hâlî olmayıp tecsîm ve teşbîhe müeddî olmak cihetinden söz söyler. İmdi bu da onun gibi şer'an zemme mülhaktır. Veyâhut fehm-i lisân üzere şerîatle cârî olmaktan hâlî değildir. Adım adım şâri'in yürüdüğü cihette yürür ve şâri'in tevakkuf ettiği cihette tevakkuf eder. Ve işte bu vasattır. Ve onun için muhabbetullâh bununla sahîh olur. Hak Teâlâ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ (Âl-i İmrân, 3/31) ya'nî "Bana tâbi' olunuz ki, Allah Teâlâ size muhabbet etsin ve zünûbunuzu mağfiret eylesin!" buyurur. İmdi ittibâ'-ı şâri' ve onun ıktifâ-i isri abd için muhabbetullâhı sahîh kılar; ve zünûbu ğafr eder; ve saâdet-i dâimeyi hâsıl eyler. Allah Teâlâ seni azîz eylesin! İşte iki nüshanın vech-i mukābelesi / budur.

Eğer bir kāil derse ki: "Bu tekābülü teslîm ettik; ve o sahîhdir. Namaza ve cemâate hazır olan bir racül-i sâkini gördüğüm vakit ale't-ta'yîn insandan onu nasıl temyîz edelim? Halbuki o, bununla berâber münâfık-ı

musırrdır." Biz deriz ki, bu bâbda bir mahal tekaddüm etti. Velâkin suâl ettiğin şey üzerine bizim sana cevap vermemiz lâzım geldi. Ve beyânı budur ki, muhakkak sükûn ve salâta huzûr ve onların eşbâhı âlem-i gaybdendir. Ve onun kâfir oluşu onun sırrındadır. O da âlem-i gaybdendir. Ve bizim için firâset-i şer'iyye hâsıl olduğu vakit, kendi nefislerimizde onun kâfir olduğuna hükm eder ve onu bırakırız. Ve kelime-i tevhîdiyyenin zuhûrundan nâşî, onun malı ve demi şer'an mahfûzdur. Onun için bizim muâmelemiz bu nesak üzeredir. Ve bunun gayri ile mükellef değiliz.

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! İşte firâset-i şer'iyye ve hikemiyyenin telhîsi budur. Onları sana gâyet-i îzâh ve tebyîn ile îzâh ettim. Ve onların esbâb-ı husûliyle nefsinde amele ve onlara vukûf ile tahallîye Seyyid'imiz Allah Sübhânehû muvaffak eder. Zîrâ o buna kādirdir. Ve bununla iğnâ eyler.

Ya'nî bu sekizinci bâbda kasd ettiğimiz garaz hakkında bizim için beyânı muktezî bir şey daha kaldı ki, o da firâset-i hikemiyyede zikr olunan ahvâlin firâset-i şer'iyyeye tatbîkı ve bunların iki nüshada karşılaştırılmak sûretiyle tesbîtidir. Ve beyânı budur ki: Birisi çıkıp "Sizin indinizde mukābele usûlü vardır. Binâenaleyh firâset-i hikemiyyede zikr ettiğiniz eşkar ve ezrak ve azîm-i enf ve mu'tedil-i kühûlenin firâset-i şer'iyyedeki hazzı ve mukābili nerededir?" diyebilir. Biz cevâben deriz ki, sen bir ârife lâyık olan suâli sordun. Ve inşâallâhü Teâlâ biz senin suâlini sana / kolaylıkla zübde ve telhîs ederiz. Ve o zübde de budur ki: Biz firâset-i hikemiyyeye nazar ettik. Onun erbâbını ve ona kāil olanları ve o firâsete göre hükm-i kat'î verenleri, ifrât ve tefrîtten ibâret olan iki tarafa ve i'tidâlden ibâret olan vasata râci' olduklarını gördük. Ve onlar eşyâyı mezmûm ve mahmûd kısımlarına taksîm edip vasatta olanların hepsini hayır ve mahmûd ittihâz ettiler. Ve vasatın iki tarafındakileri mezmûm ve şer kıldılar da, pek beyaz ve pek kızıl ve mâvi hakkında zemm kısmından bâlâda işittiğin şeyi söylediler ki, o gayr-i mahmûddur. Ve kezâ pek siyâh ve pek kudretten sürmeli göz ve burnu ince olmak bunun hepsi cidden mezmûmdur. Ve iki tarafın birisine meyl-i küllî ile gayr-i mâil olup, onların beyninde mu'tedil olan, firâset-i hikemiyyede mukaddemâ zikri geçtiği üzere mahmûddur.

Ya'nî gözün siyâha mâil kestâne renginde olması ve kudretten olan sürmesi pek şedîd olmaması ve burnun ne ince ve ne de kalın olmaması mahmûddur. Vaktâki biz firâset-i hikemiyye ehlinin bu eşyâyı bu kadr ve derece üzerine, ya'nî ifrât ve tefrît ve i'tidâl üzere hasr ve kasr ettiklerini gördük, bu âlem-i sûrette hüsn ve kubhun nerede zâhir olduğuna nazar ettik. Bu nazar netîcesinde dedik ki, hüsn ve kubh ancak şer'an mev-

cûddur. Ve hakîkat-ı vücûdda hüsn ve kubh yoktur. Zîrâ bu sıfatlar vücûdât-ı kesîfenin îcâbâtıdır. Ve vücûdlar ise müstakıl olmayıp îzâfî olduklarından, onlardan zâhir olan sıfatlar dahi umûr-ı ademiyyedendir. Ve âlem-i sûret âlem-i teklîftir. Binâenaleyh sûret-i insâniyyeden zâhir olan ef'âlden şer'in "hasen" dediği hasendir; ve "kabîh" dediği dahi kabîhdir. Böyle olunca, hüsn ve kubh şer'an mevcûd olmuş olur. / Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu ma'nâyı te'yîden *Fusûsu'l- Hikem'*de **Fass-ı Yûnusî'**de şöyle buyururlar: فما مذموم الا ما ذمه الشرع فان ذم الشرع لحكمة يعلمها الله او من اعلمه الله Ya'nî "Şer'in zemmettiği şeyin gayri mezmûm yoktur. Zîrâ şer'in zemmi hikmetten nâşîdir ki, onu Allah bilir; yâhut Allâh'ın bildirdiği kimse bilir." İmdi mâdemki hüsn ve kubh ancak şer'in çizdiği dâireye göredir; o halde şer'in ta'yîn ettiği kavâid bizim için bir delîl-i kāim olur. Ve şer' ef'âl-i insâniyyenin ifrât ve tefrîtini mezmûm ve i'tidâlini mahmûd olarak göstermiş olduğundan, biz insanın zâhirine taalluk eden ef'âl üzerine şer'in verdiği bu hükmü, bâtına taalluk eden firâset-i şer'iyye ile mukâbele ve tatbîk ederek iki tarafı, ya'nî ifrât ve tefrîti; ve ortayı, ya'nî i'tidâli nasıl cem' ettiğimize nazar ederiz. Ve firâset-i şer'iyyede dahi bu iki tarafı mezmûm ve mahall-i i'tidâl olan vasatı da mahmûd yapmağa kasd ederiz de deriz ki:

İnsan bâtınî-i mahz olmaktan hâlî değildir. O da bizim indimizde hâlen ve fiilen tecrîd-i tevhîd ile kāil olandır. Ya'nî zevkan vahdet-i vücûdu müdrik olup bilcümle ef'âlinde bu zevkine göre hareket eden kimsedir ki, mecâzîb-i ilâhiyyedir. Ve bu hâl ahkâm-ı şerâyi'in ta'tîline müeddî olur. Zîrâ şerîat isneyniyyet zevkı üzerine müsteniddir. Halbuki bu gibi kimselerin nazarında ikilik kalmamıştır. Kālen ve ilmen vahdet-i vücûdu müdrik olanların bu bahiste yeri yoktur. Ve biz deriz ki: Bâtınî-i mahz olup ta'tîl-i şerâyi' vartasına düşmek bizden uzaktır. Zîrâ kavâid-i dînden bir kāideyi hedm eden her bir şey, ale'l-ıtlâk mezmûmdur. Allah Teâlâ bizi ve sizi bu vartaya düşmekten hıfz eylesin! Zîrâ bu âlem-i his ve şehâdet, dâr-ı teklîf / ve mevtın-ı a'mâldir. Veyâhut insan, zâhirî-i mahz olmaktan hâlî olmayıp tecsîm ve teşbîhe müeddî olmak cihetinden söz söyler. Ya'nî Hakk'ı sûretle takyîd ve ṭahdîd eyler. İşte bu da bâtınî-i mahz olmak gibi şer'an zemme mülhaktır. Bu iki halden evvelkisi "tenzîh-i sırf" ve ikincisi "teşbîh-i sırf" olmakla ikisi de şer'an mezmûmdur. Ve bunun birisi ifrât ve diğeri tefrîttir. Veyâhut insan, fehm-i lisân, ya'nî kelâmdan münkeşif olan ma'nâ, üzerine şerîatle câri olmaktan hâlî değildir. İmdi o kimse Kur'ân ve Hadîs'e bakıp adım adım şâri'in yürüdüğü cihette yürür ve durduğu yerde durur. Ya'nî şâri' tenzîhden ne mikdâr beyân etmiş ise onu alır; ve teşbîhden ne teblîğ etmiş ise onu tebelluğ eyler. Binâenaleyh tenzîh ve teşbîh beynini cem' eder. Ve işte bu vasattır.

Nitekim Hz. Şeyh (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Nûhî**'de beyân buyururlar:

فان قلت بالتنزيه كنت مقيدا وان قلت بالتشبيه كنت محدداً

وان قلت بالامرين كنت مسددا وكنت اماماً بالمعارف سيداً

Tercüme: "Eğer sen tenzîhe kāil olur isen mukayyid olursun. Ve eğer teşbîhe kāil olursan muhaddid olursun. Ve eğer emreyn ile kāil olursan müseddid olursun; ve maârifte imâm ve seyyid olursun."

Ve böyle kimse için bu tarz hareket ile muhabbetullâh sâbit ve sahîh olur. Hak Teâlâ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ (Âl-i İmrân, 3/31) ya'nî "Bana tâbi' olunuz ki, Allah Teâlâ size muhabbet etsin ve zünûbunuzu mağfiret eylesin!" buyurur. İşte bu âyet-i kerîmeye nazaran ittibâ-i şâri' ve onun / isrine ıktifâ, abd için muhabbetullâhı sâbit kılar; ve böyle bir 430
kimseyi Allah Teâlâ sever ve onun zünûbunu ğafr ve setr eder. Ve Allah Teâlâ'nın muhabbet ettiği kimse elbette saâdet-i dâimeye nâil olur. Allah Teâlâ seni azîz etsin! İşte iki nüshanın, ya'nî firâset-i hikemiyye ve şer'iyyenin, vech-i mukābelesi budur.

Bir kāil çıkıp derse ki: "Pek a'lâ, firâset-i hikemiyyedeki iki cihetle vasatı, ya'nî ifrât ve tefrît ile i'tidâli ve buna mukābil firâset-i şer'iyyedeki ifrât ve tefrît ile i'tidâli anladık ve kabûl ettik; ve onun sıhhati nazarımızda sâbit oldu. Fakat namaza ve cemâate hazır olan ve kendisinde sükûnet bulunan bir adamı gördüğüm vakit, saâdet veyâ şekāvetini ta'yîn etmek üzere insanların içinde onu nasıl temyîz edelim? Halbuki o bu sûretle zâhirde şâri'in isrine ıktifâ etmekle berâber, bâtınında münâfık-ı musırrdır. Binâenaleyh onun zâhirine bakarak verdiğim hüküm yanlış olacaktır."

Biz cevâben deriz ki: Bu babdaki beyânâtımızın zımnında bir mahal tekaddüm etti. Zîrâ biz bu bâbın faslının ibtidâsında dedik ki: "Herkese Allah Teâlâ nûr-i yakîni vehb etmedi; ve onun ayn-ı basîretinden hicâb-ı ğıtâyı izâle eylemedi ki, firâset-i şer'iyye ehli silkinde muntazam olsun. Onun ibâdından ancak ona havâs fâiz olur. Bu kitabımız ise havâs ve avâm içindir. Firâset-i şer'iyye sâhibi olmayanların istifâdesi için alâmât-ı zâhireye taalluk eden firâset-i hikemiyyeyi beyân ettik." İmdi senin suâlin bu sözlerin zımnında hall edilmiştir. Fakat bu suâline vâzıh bir cevap da vermemiz de lâzım geldi. O da budur ki: Muhakkak sükûn ve namaza hazır olmak ve onlara müşâbih olan ef'âl âlem-i şehâdettendendir. Ve onun kâfir oluşu, o kimsenin sırrındadır; o da âlem-i gaybdendir. Ve bizim için firâset-i şer'iyye hâsıl olup da onun sırrına muttali' olduğumuz vakit kendi nefislerimizde onun kâfir olduğuna / hükm eder ve onu kendi

hâlinde terk ederiz; ve onun bâtınını ifşâ ve ızhâr etmeyiz. Ve o kimse zâhirde kelime-i tevhîdiyyeyi kāil olduğu için, onun malını ve demini şer'an muhâfaza ederiz. İşte zâhirde mü'min ve bâtında kâfir olan münâfık hakkında bizim muâmelemiz bu tarzdadır. Ve şer'an bunun gayri ile mükellef değiliz. Muâmelât-ı husûsiyyemize gelince, onun bu hâli firâset-i hikemiyyede gösterilen şemâil-i mezmûme ile alâkadâr olacağından, muâşeret ve muhâlelet emrinde dahi firâset-i hikemiyyenin gösterdiği düstûra nazaran hareket ederiz.

Allah Teâlâ zâhirde firâset-i hikemiyyeye ve bâtında dahi firâset-i şer'iyyeye muvaffak eylesin! İşte firâset-i şer'iyye ve hikemiyyenin telhîsi budur ki, bunlar desâtîr-i esâsiyyedir. Onları sana pek açık bir sûrette beyân ettim. Ve bu iki firâsetin esbâb-ı husûlüyle nefsinde amele ve onlara vukūf ile tezeyyüne Seyyid'imiz Allah Sübhânehû muvaffak buyurur. Zîrâ Allah zü'l-celâl hazretleri her şeye kādir olduğu gibi buna da kādirdir. Ve bu iki firâseti sana ihsân ile iğnâ buyurur.

§ § §

DOKUZUNCU BÂB

Kâtibin ve Sıfâtının ve Kütübünün Ma'rifeti Beyânındadır

§ §

Şemâilinde ber-güzîde olan âkıl ve zîbâ-endâm ve zekî bir kâtibi üzerine lâzım kıl, ki uzaktan bakışın ile sır söylersin; o senin göz ucu ile nazarının cevâbını işâretle anlar.

Allah Teâlâ imâmı muvaffak eylesin! Ve onu arka ve ön olmayan cihete sâlik kılsın! Kâtib latîf ve kerîm ve şerîf olan bir mevcûddur. Âlem-i gayb onun şerefine ve i'tilâsına atbaktır. Sâhib-i sır İdrîs nebî (as)'dır. Ve o, ilk kalem ile yazı yazan kimsedir. / Ve o sâhib-i halâ-i kalbdir. Ve onun gıtâsı vardır. Ve hayrın men'inin ve i'tâsının zimâmı onun elindedir. Ve o onun bâhir olan ziyâsı ve onun rif'ati arasında cevelân eder. Ve onun şuâ'ı ve ziyâsı beyninde mütereddid olur. Kurb ve bu'd üzerine evâmirin müneffizidir. Evvel ve sonra emir sâhibi olan kimsenin sırrını âlimdir. Ganî yapar ve fakîr kılar; imsâk eder ve îsâr eyler. Ve onun sicilli nefs-i külliyyedir ki, o imâmın mutmainne ve râzıyye ve merzıyye ile mevsûf olan hareın-i zekiyyesidir. Onun rakk-ı menşûrunda ulûm-i berzâhiyye yazılmıştır. İmdi karâtîs-i ecsâm safahâtı üzerinde âsârı zâhir olan şey indinde, buna emr-i imâmın "nüfûz"u ta'bîr olunur. Ve biz inşâallah bu bâbda iki fasılda kâtibin sıfatını ve kitâbı zikr ve beyân ederiz. و الله المؤيد لا رب غيره

Bu bahsi îzâh için bir mukaddime îrâdı îcâb eder. Ma'lûm olsun ki, Âdem âlemin zübdesi olduğu ve âlemde her ne mevcûd ise cümlesinin Âdem'de bulunduğu yukarıda geçen bahislerde îzâh edilmiş idi. Âlemin rûhu ve halîfesi rûh-i küllî-i muhammedî (sav)dir. Ve nefs-i küllî-i âlem o rûh-i küllînin mutmainne ve râzıyye ve merzıyye sıfatlarıyla mevsûf ve pâk ve müzekkâ olan ha'lîlesidir. Ve rûh-i küllî "Âdem-i hakîkî"dir; ve nefs-i küllî "Havvâ"dır ki, bunlar vücûd-i hakîkî-i Hak'ta mündemic

kuvve-i külliyye-i vehmiyyenin te'sîriyle cennet-i zâttan, âlem-i isneyniyyetten ibâret taayyünât-ı kesîfe mertebesine اهْبِطُوا (Bakara, 2/36) emriyle hubût ve nüzûl ettiler. Ve rûh-i küllî ile nefs-i küllînin ictimâ'ından lâ-yuad ve lâ-yuhsâ ervâh ve nüfûs-i cüz'iyye mütevellid olup yekdiğeriyle ictimâ' ettiler. Ve bunların ictimâ'ından dahi onların misilleri olan ervâh ve nüfûs-i cüz'iyye müteselsilen / zuhûr etti ve edegelmekte bulundu. İmdi nefs-i küllîye vârid olan ahkâm rûh-i küllîden gelir. Ve nefs-i küllî ahkâm-ı sıfâtiyyesine değil, belki rûh-i külîye tâbi' bulunduğundan bu hususta mutmainnedir. Ve zevci olan rûh-i küllînin hükmünden râzıdır; ve zevc-i indinde de merzıyyedir. Binâenaleyh kendisi sıfât-ı tabîiyye-i mülevvesesinden pâk ve zekiyyedir. Fakat nüfûs-i cüz'iyye kuvâ-yı vehmiyyenin, ya'nî şeyâtîn-i cinnin, te'sîriyle zulmet-i tabîiyyeye mâil ve ervâh-ı cüz'iyyenin da'vetinden gâfil olduklarından onlara hakîkat-i hâli telkîn edecek bir dâ'î lâzımdır. Ve bu dâ'îler de enbiyâ (aleyhimü's-selâm) ile onların verese-i kâmilleridir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu dâ'îlerden biridir ki, bu kitabıyla ibâdullâhı hakâyıka da'vet buyururlar.

İmdi "kalem-i a'lâ," "akl-ı küll"den ibârettir. Ve o cevher-i amâda taayyün-i melekûtîdir ki, onda bütün eşyâ meknûndur. "Levh-i mahfûz," "nefs-i küllî"den ibârettir. Ve o taayyün-i melekîden ibârettir ki, "kalem"-de mevcûd olan şeyin tafsîli, onda ilkâ-i kalem ile mütehakkıktır. Ve bu levh "ümmü'l-kitâb"dır. Ve burada kitâbet-i rakamiyye, ya'nî işâret-i mahsüse yoktur; belki kitâbet-i maânî vardır ki, akıldan nefse ilkâ olunur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/38-39). Ya'nî "Âcâl-i halâıktan her bir ecel için bir kitap vardır ki, Allah Teâlâ dilediği şeyi mahv eder ve isbât eder. Ve ümmü'l-kitâb onun nezdindedir ki, onda mahv ve isbât dâhil değildir." Zîrâ o levh kendilerinde mahv ve isbât olan diğer kitapların hilâfına olarak tağayyürden mahfûzdur. Ve bu "kalem-i a'lâ" mevcûd olması îcâb eden şeyleri "levh-i mahfûz"a yazdı. Ve yazmaktan ferâğat eyledi. Ve (Sav) Efendimiz'in جف القلم بما هو كائن buyurduklarının ma'nâsı budur. Ve kudret-i ilâhiyyenin mezâhirinden ibâret olan kuvâ-yı rûhâniyye, ya'nî melâike-i kirâm çoktur. Onların ba'zısı "kalemler"dir ki, / kalem-i a'lâda olan şeyden bir mikdâr onda meknûndur. Ve onların ba'zısı "elvâh"dır ki, her "kalem" kendisine âid olan levhe nukūş-i hurûfiyye mesâbesinde olan suver-i mahsüseyi yazar. Ve bu "kalemler" her vakit kitâbet içindedir. Ba'zan yazdıkları mahv olur ve ba'zan dahi sâbit kalır. Ve server-i âlem (sav) Efendimiz Mi'râc'da bu "kalemler"in sarîrini, ya'nî cızırtılarını işittiler. Velâkin "kalem-i a'lâ" kurumuştur; ve artık hâlen yazmaz.

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, "akıl" halîfe olan "rûh"un vezîri olduğu gibi,

onun kâtibi olan kuvve-i hayâliyyenin yed-i yemîninde "kalem"dir ki, halîfeden kâtib-i hayâle vârid olan emri nefs-i küllî levhi üzerine yazar. Fakat "akıl" ile "nefîs"ten başka daha bir çok "kalemler" ve "levhler" vardır ki, onlar da sırası düştükçe ileride peyderpey îzâh olunur.

Ve bu da ma'lûm olsun ki, vücûdât-ı izâfiyyenin ve keserâtın aslı hayâldir. Ve bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mahall-i zuhûru ancak âlem-i hayâldir. Ve bu hayâl vücûd-i hakîkî-i Hak'ta vâkı' olduğundan onda dâimâ hakîkat cilve-gerdir. Binâenaleyh âlem-i kebîrin kâtibi "hayâl"dir. Ve âlem-i sağîr olan vücûd-i insânîdeki "kâtib" dahi ondaki "kuvve-i hayâliyye"dir. Zîrâ insanın bütün i'tikādâtını tesbît eden kuvve-i hayâliyyesidir. İmdi hayâlin hakkı olduğu gibi, bâtılı da vardır. Ve hayâl-i hakkın mükevvini "akıl"dır; ve hayâl-i bâtılın mükevvini "kuvve-i vâhime"dir. Zîrâ "kuvve-i fikriyye" akla tâbi' olursa ona "zâkire-i mütefekkire" derler; ve eğer vehme tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Beyt:

فیض بدلم ز عالم قدس بریز تا محو شود خیال باطل زدلم

Tercüme: "Yâ Rab, âlem-i kudsten gönlüme bir feyz dök, tâ ki gönlümden hayâl-i bâtıl zâil ve mahv olsun!"

/ Mâdemki kâtibin iyisi ve fenâsı vardır, o halde sen ma'nâda şemâili ber-güzîde ve mevzûn olan hayâl-i hakkı; ve sûrette dahi firâset-i hikemiyye bahsinde beyân olunan evsâfı hâiz zekî bir kâtibi intihâb et ki, sen onunla uzaktan sır söyleşesin; ve o kâtib kemâl-i zekâvetinden senin göz ile olan işâretindeki maksûdunu fehm ede!

Allah Teâlâ imâm olan rûhu avâyık-ı hayâliyyede bırakmayıp zâtına mazhariyyete muvaffak eylesin; ve onu ön ve arka olmayan cihete, ya'nî "lâ-taayyün" âlemine sâlik kılsın! Zîrâ ön ve arka âlem-i taayyünâtın iktizââtındandır. Kâtib-i ma'nâ bir mevcûddur ki, latîftir, kesîf bir şey değildir. Ve kerîmdir, zîrâ bezl-i vücûd husûsunda aslâ imsâk etmez. Ve şerîftir, zîrâ mertebesi vazî' olan havâss-i zâhireden değildir. Onun şerefine ve i'tilâsına âlem-i gayb pek ziyâde mutâbıktır. Zîrâ âlem-i şehâdet âlem-i süflîdir. Ve âlem-i gayb âlem-i ulvîdir. Ve kuvve-i hayâliyye dahi bu sıfatı hâizdir. Âfâkta bunun nazîri sâhib-i sır olan İdrîs (as)'dir. Zîrâ İdrîs (as) riyâzât-ı şâkka ile nefsini sıfât-ı hayvâniyye ve küdûrât-ı tabîiyye ve nakāis-ı ârızadan tathîr etmiş ve akl-ı mücerred hâline gelmiştir. Ve âlemde "akl-ı küllî" "kalem-i a'lâ"dır; ve Âdem'de akl-ı cüz'î "kalem-i esfel"dir. Binâenaleyh İdrîs (as)ın beyne'l-beşer ilk def'a "kalem" ile yazı yazması hükm-i bâtının zâhirde bürûzundan ibâret olur. Ve akıl, kâtib olan "hayâl"in sağ elinde "kalem" mesâbesindedir; ve "nefis," "levh" mesâbesindeldir. Ve kānûn-i aklî ile nefiste tekevvün eden kazâyâ-yı fikriyye levh-i mahfûzda yazılmış olan suver-i vücûdiyye mesâbesin-

dedir. İşte bunun için (Sav) Efendimiz اول ما خلق الله العقل ve اول ما خلق الله القلم buyurdu. Ve "kalem," "akl-ı evvel"den ibârettir. Ve hayâlin asl-ı vücûd olduğu yukarıda zikr olundu. Zîrâ vücûd-i hayâl olmasa, aklın / mahall-i tasarrufu bulunmaz. Ve o kalem halâ-i kalb sâhibidir ve gıtâ sâhibidir. Ya'nî kalem-i aklın zâhirdeki kamış kaleme müşâbeheti vardır. Zîrâ zâhirdeki kalemin içi boştur ve dışı da gışâ' ile mestûrdur. Akıl dahi böyledir. Cevfi hâlî ve sâlimdir. Ve vehim ve kuvâ-yı sâire gibi gışâvât-ı muhtelife ile muhât ve mestûrdur. Ve hayrın men'inin ve i'tâsının dizgini o kâtibin elindedir. Zîrâ kâtib esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mahall-i tecellîsidir. Elindeki kalemi sırr-ı kader dâiresinde icâle eder. " Mâni' " isminin hükmü ile men' ve "Mu'tî" isminin hükmü ile i'tâ eder. Ve "Mudill" isminin hükmüyle hayrı men' ve şerri i'tâ eder. Ve "Hâdî" isminin hükmüyle şerri men' ve hayrı i'tâ eder. Ve kalem-i akl, kâtib-i hayâlin bâhir olan ziyâsı ve onun rif'ati arasında cevelân eder. Zîrâ mertebe-i hayâl aslâ zulmet kabûl etmeyen bir âlem-i rûhânîdir. Bunun için o sahâda tekevvün eden suver-i ma'neviyye aslâ basar-ı basîretten istitâr etmez. Ve âlem-i zâhirde ise nûr ve zulmet yekdîğerini ta'kîb ettiğinden, suver-i mahsüse çeşm-i zâhire kâh bâriz ve kâh mahfî olur. Ve onun mertebesi âlem-i mahsüsâta nazaran refî'dir. Ve kalem-i akl onun şuâ'ı ve ziyâsı arasında gidip gelir. Ve o kalem-i akl kâtibin halîfeden aldığı emri uzak ve yakın üzerine infâz eder. Zîrâ bu'd ve kurb hasâis-ı cismâniyyedendir. Âlem-i ma'nâ olan hayâlde kurb ve bu'd müsâvîdir. Ve o kalem-i akl, evvel ve sonra kendisine emir vârid olan kimsenin sırrını âlimdir. Ya'nî suver-i ilmiyye-i ilâhiyye suver-i hayâliyyedir; hâriçte vücûdu yoktur. Ve kezâ vücûd-i Hakk'ın bi-hasebi'l-esmâ merâtibe tenezzülünde gayriyyet-i i'tibâriyyeyi hâiz olarak zuhûr eden suver-i müteayyinenin cümlesi hayâldir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde **Fass-ı Süleymânî**'de buyururlar. Beyt:

انما الكون خيال وهو حق فى الحقيقه والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريق

/ Tercüme: "Muhakkak kevn hayâldir. O da hakîkatte Hak'tır. Ve bunu anlayan kimse esrâr-ı tarîkati hâizdir."

Ve kezâ Mevlânâ Câmî (ks) buyurur. Beyt:

آرى عالم همه خيالست ولى پيوسته درو حقيقتى جلوه گر است

Tercüme: "Evet, âlem bütün hayâldir; fakat onda dâimâ bir hakîkat cilve-gerdir."

Ve emr-i ilâhînin mertebe-i ilme nüzûlü def'îdir. Nitekim buyrulur: وَما أَمْرُنا الاّ واحِدَة كَلَمْحٍ بالبَصَرِ (Kamer, 54/50). Ve o mertebeden merâtib-i kevniyyeye nüzûlü tedrîcîdir. Nitekim buyrulur: وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاّ عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَما

نُنَزِّلُهُ الا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21). İmdi "min kabl" ile Hz. Şeyh-i Ekber sırr-ı kadere taalluk eden a'yân-ı sâbiteyi; ve "min ba'd" ile de merâtib-i kevniyyeyi murâd buyururlar. Ve tecellî-i ilmî akla olduğundan bu akıl menlehu'l-emr olan hayâlin sırrını âlim olmuş olur. İmdi sırr-ı kader hasebiyle kalem-i akl ganî yapar ve fakîr kılar; ve imsâk eder ve îsâr eyler. Ya'nî o tecelliyât-ı esmâiyyenin mahkûmudur. Ve onun sicilli, ya'nî defteri, nefs-i külliyyenin zâtıdır ki, o Âdem-i hakîkî olan rûh-i küllînin Havvâ'sıdır. Ve yukarıda îzâh olunduğu üzere imâm olan rûh-i küllînin mutmainne ve râzıyye ve merzıyye sıfatlarıyla mevsûf olan harem-i pâkidir. Ve bu sıfatlar ile ittisâfın sebebi ve ervâh-ı cüz'iyye ile onların halîleleri nüfûs-i cüz'iyye arasındaki münâsebet yukarıda îzâh edilmiştir. Ve âyet-i kerîmede وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ وَ كُلُّ صَغِيرٍ وَ كَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ (Kamer, 54/52-53) ya'nî "İşledikleri her bir şey defterde merkūmdur; ve her bir küçük ve büyük mastûrdur" buyrulması bu merâtibe işârettir. İmdi nefs-i külliyyenin neşr olunmuş olan sahîfesinde ulûm-i berzahiyye yazılmıştır.

/ Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak, hakîkat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdetten mertebe-i vâhidiyyete tenezzül ettikde, bilcümle eşyânın suver-i ilmiyyeleri yekdîğerinden temeyyüz eyler. Bu mertebede gayriyyet yoktur. Fakat vücûdun rûh-i küllî mertebesine tenezzülünde bu suver-i ilmiyye gayriyyet libâsına bürünerek cevâhir-i mücerrede ve nûrâniyye hâlinde tekevvün ederler. Ve bunlar bu âlemde bî-sûret iken vücûdun misâl mertebesine tenezzülünde, her birerleri âlem-i şehâdette iktisâb edecekleri suver-i kesîfeye mutâbık olmak üzere birer suver-i hayâliyyeye bürünürler. Vücûdun âlem-i şehâdete tenezzülünde dahi, bu suver-i hayâliyye birer sûret-i kesîfe hâlini iktisâb ederler. Ve âlem-i misâl âlem-i ervâh ile âlem-i şehâdet arasında bir berzahdır. İmdi kesîf olan nefs-i külliyye, mahsüs olan bir rakk-ı menşûrdur, ya'nî neşr olunmuş bir sahîfedir ki, bu sahîfede berzahdan ibâret olan âlem-i misâle menkūş bulunan ilim yazılmıştır. Ve âlem böyle olduğu gibi Âdem dahi böyledir. Âdem'in kuvve-i hayâliyyesi rûhu ile nefsi arasında bir berzahtır. Ve nefs-i kesîfîni teşkîl eden havâss-i zâhiresi ve a'zâları hayâlinde menkūş olan ulûmun rakk-ı menşûrudur. Zîrâ hayâli ne ise ef'âli dahi ona göre zâhir olur. İmdi gerek âlemde ve gerek Âdem'de kâğıt mesâbesinde olan ecsâm safahâtı üzerinde ne gibi âsâr zâhir olursa, bu âsâra âlemde imâm olan rûh-i küllînin ve Âdem'de imâm olan rûh-i cüz'înin "nüfûz-i emri" ta'bîr olunur. Ve rûh ayn-ı sâbitesi hasebiyle emr eder. Ve a'yân-ı sâbite meşiyyet-i ilâhiyyeye tâbi'dir. وَمَا تَشَاؤُنَ اِلاَّ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ (İnsan, 76/30) hükmünce hakîkatte her şey meşiyyet-i ilâhiyyeye tâbi'dir. Ve biz, eğer meşiyyet-i ilâhiyye taalluk ederse, bu bâbda iki

fasılda "Kâtibin sıfatını ve "kitâb"ı zikr ve beyân ederiz. Ve muvaffık, ya'nî tevfîk bahş eden Allah Teâlâ'dır. Ve ondan başka merbûbu terbiye
440 edecek Rab yoktur. /

§

FASIL

[KÂTİP HAKKINDADIR]

§

Allah Teâlâ seni muvaffak eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Sübhânehû memleket-i kübrâda bir levh-i mahfûz ve divitin mürekkebi içinde bir kalem-i ma'lûm îcâd eyledi. Ve onda dâim oldukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki mürekkeb ondan kaleme intikāl eyler, onunla hurûf levhde tafassul eyler. / Ve ilim onunla, kendisi için gâyet olmayan şeye kadar tafassul eder. İnsanın maddesi olan nutfe gibi ki, zahr-ı Âdem'de dâim oldukça suver-i insâniyyenin mecmû'u onda mücmel idi: ve onda oldukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki levh-i rahme kalem-i insânî ile intikāl eder, sûret-i insâniyye tafassul eyler. Alîyydir; ve onu te'lîf ve tağyîrden mukaddes olan yemîn ile tekvîn eyledi. İmdi Hak cânibinden ilim sebebiyle olan emr-i irâde levh-i mahfûzun sathı üzerine tahrîk-i kalem ile mevcûd olan ve olmayan ve mevcûd olacak ve olmayacak olan şeyin ilmi yemîne nâfiz olur. Vaktâki bu kitâb iki nüshanın mukābelesi üzerine ve onların mukābelesi de iki neş'et üzerine mübtenî oldu, "kâtib" bizden nerede olduğunu ta'rîf etmeği murâd eyledik.

> **İlâhın kalemi ve onun levh-i mahfûzu, benim kalemim ve levhime imdâd eder. Ve benim yedim onun melekûtunda Allâh'ın yemînidir. Ben dilediğim şeyi icrâ ederim. Ve rüsûm huzûzdur.**

Allah Teâlâ seni bu beyân ettiğimiz hakāikı anlamağa muvaffak eylesin! Ma'lûmun olsun ki, Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri mınleket-i kübrâda, ya'nî insân-ı kebîr olan âlemde, bir "levh-i mahfûz" ve divitin mürekkebi içinde bir "kalem-i ma'lûm" îcâd eyledi ki, o levh-i mahfûz âlem-i kebîrin "nefs-i külliyye"si; ve divit "tabîat;" ve "mürekkeb" anâsırdan müteşekkil olan "madde"dir. Ve "kalem-i ma'lûm," "akl-ı evvel"dir. Ve bu akl-ı evvel ınertebe-i vâhidiyyetten ibâret olan "hakîkat-i insâniyye"dir. Ve bu kalemin "nıa'lûm" vasfı ile tavsîfi mertebe-i vâhidiyyetin ma'lûmât-ı ilâhiyyeden olan "a'yân-ı sâbite"yi hâiz olmasındandır. Zîrâ

a'yân-ı sâbite suver-i ilmiyyeden ibârettir. Ve ilm-i ilâhî bu ma'lûmâta tâbi'dir. Ve "kalem" divitin mürekkebi içinde bulundukça, hurûf ve kelimât o mürekkebden ayrılıp tafsîl kabûl etmez. Mürekkeb / divitten kaleme intikāl ettiği vakit, o kalem sebebiyle hurûf ve kelimât ecsâm kâğıtları üzerinde tafassul eyler. Ve ilm-i esmâî ve sıfâtî, mürekkeb mesâbesinde olan anasır-ı basîtadan kalem-i akl vâsıtasıyla o kadar tafassul eder ki, nefs-i küllî levhi üzerinde menkūş olan suver-i maddiyyeye aslâ gâyet ve nihâyet bulunmaz. Ve ilm-i icmâlî o kalem vâsıtasıyla ilm-i tafsîlî olur. Âlem-i sağîr olan Âdem'de bunun nazîri "nutfe"dir. İnsanın maddesi olan nutfe zahr-ı Âdem'de bulundukça suver-i insâniyyenin mecmû'u onda mücmeldir. Ve zahr-ı Âdem'de bulundukça tafsîl kabûl etmez. Vaktâki insan kendi mislini tekvîne meyl edip sâika-i hubb ile nutfesini, zahrından kalem-i ma'hûdu ile levh-i rahme nakl eder, o vakit levh-i rahimde kendi misli tekevvün ederek sûret-i insâniyye icmâlden tafsîle gelir. Zîrâ nutfede insan mündemic olduğu mücmelen ma'lûm idi. Fakat onun kaşı, gözü, boyu ve endâmının biçimi ve ahvâl ve şuûnâtı mahfî idi. Vaktâki aklâm-ı muhtelife-i kuvâ, onu kırtâs-ı tabîat üzerinde anâsır mürekkebi ile ânen-fe-ânen terkîm etti, nutfedeki ilm-i icmâlî tafsîle geldi. Ve insanın bütün eşkâl ve ahvâli ve şuûnâtı mufassalan ma'lûm oldu.

Ve kezâ âlem-i kebîrin maddesi fezâda nefes-i rahmânîden tekevvün eden "amâ'," ya'nî sehâb-ı muzîdir ki, manzûme-i şemsiyyemiz onda mahfî idi. Ve bu âlemin nefs-i külliyyesinden ibâret olup arz ile seyyârât-ı sâire ve onların üzerlerinde tekevvün etmiş ve edecek olan bilcümle suver, kalem-i a'lâ ile bu levh-i mahfûz üzerine yazılmıştır. Ve tafsîl-i mükevvenâta vâsıta olan bu kalem vasıftan alîyydir. Onun için kendisine "kalem-i a'lâ" denilmiştir. Ve o kalemin vücûdu te'lîf ve tağyîrden mukaddes ve tâhir olan "yemîn" iledir, ya'nî irâde-i Hak iledir. "Yemin" sağ el ma'nâsınadır. Burada "cemâl-i Hak"tan kinâyedir. Zîrâ irâde îcâda taalluk eder, / i'dâma taalluk etmez. Ve meşiyyet hem îcâda ve hem de i'dâma taalluk eder. Ve îcâd lutuf ve cemâl; ve i'dâm kahr ve celâl olduğu için Mürîd ismine taalluk eden irâde, "yemin" ile ta'bîr buyrulmuştur. Ve bir şeyin îcâdına irâde-i ilâhî taalluk edince, o irâde te'lîf ve tağyîrden mukaddestir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: اِنَّما قَوْلُنا لِشَيْءٍ اِذا اَرَدْناهُ اَنْ نَقولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Nahl, 16/40). Ve irâdenin îcâda taalluk ettiğine bu âyet-i kerîme delîldir. Zîrâ " كان " [kâne] kelime-i vücûddur.

İmdi Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ilm-i ilâhîsinde sâbit olan a'yân sebebiyle îcâdını murâd buyurduğu şeylerin zuhûrunu "Kün!" kavliyle emr eder. Ve bu emr-i irâde Hak'tan yemîne, ya'nî yed-i îcâd olan yed-i cemâle, nâfiz olur. Ya'nî "kâtib" mesâbesinde bulunan ve hayâlden ibâret olan a'yân-ı sâbite mertebesinin "sağ el"ine, ya'nî yed-i îcâdına, nâ-

fiz olup, bu kâtib tahrîk-i kalem ile akl-ı küllün fa'âliyeti ile levh-i mahfûzun, ya'nî nefs-i külliyyenin, sathı üzerine mevcûd olan, ya'nî âlem-i zâhirde vücûd-i izâfî iktisâb etmiş olan; ve henüz âlem-i ervâh ve misâlde olup zâhirde mevcûd olmayan; ve a'yân-ı sâbite mertebesinden merâtib-i sâireye tenezzül edecek olan; ve olmayacak, ya'nî ebedü'l-âbâd kümm-i gaybde kalacak olan, şeyin ilmini yazar. Biz burada "kâtib"e "a'yân-ı sâbite" ve ona da "hayâl" dedik. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde böyle buyururlar:

آن خیالات که دام اولیاست عکس مهرویان بستان خداست

Tercüme: "Dâm-ı evliyâ olan o hayâlât, bostân-ı Hudâ meh-rûlarının aksidir."

"Bostân-ı Hudâ"dan murâd, "suver-i ilm-i ilâhî" mertebesidir. Ve onun "meh-rû"ları zılâl-i esmâ olan "a'yân-ı sâbite"dir. / Ve a'yân-ı sâbite esmâ-i ilâhiyyenin zılâli, ve zılâl ise hayâldir. İmdi bu hayâlâttan Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu mikdâr evliyâullâhın kulûb-i şerîflerine aks edip sırr-ı kadere muttali' olurlar.

Ve biz yine yukarıda "kâtib" ve "levh" ve "kalem"in envâ'ı çoktur, demiş ve sırası geldikçe îzâh olunacağını va'd eylemiş idik. Burada îzâhât i'tâsı münâsib görülüyor:

Azîz Nesefî hazretleri "levh" ve "kalem" ve "devât" hakkında te'lîf buyurduğu *Risâle*'de der ki: "Mâhiyyât ve mahsüsât ve ma'kūlât ve müfredât ve mürekkebât ve cevâhir ve a'râz âlem-i ceberûtta idiler. Bu cihetten âlem-i ceberûta "devât" derler. Ve âlem-i kebîrin devâtı olduğu gibi âlem-i sağîrin dahi devâtı vardır. Ve âlem-i sağîrin devâtı "nutfe"dir. Zîrâ âlem-i sağîrde mevcûd olan her şey kâmilen onun nutfesinde mevcûd idi. Fakat cümlesi mestûr ve mücmel idi; ve yekdîğerinden ayrılmamış idi. Bu cihetten "nutfe"ye "devât" derler. Bu her iki devâtın kâtibi ve levhi kendisiyle berâberdir ve kendindir. Ve her iki kâtib kitâbeti bir kimseden öğrenmemiştir. Kitâbet her ikisinin zâtı ile berâberdir. Vaktâki âlem-i kebîrin devâtına "Yarıl!" diye bir hitâb geldi, iki şâh oldu. Bir şâhı "akl-ı evvel" oldu ki, bu Hudâ'nın "kalem"idir; ve bir şâhı "felek-i evvel" oldu ki, Hudâ'nın "Arş"ıdır. Binâenaleyh akl-ı evvel âlem-i kebîrin kalemi; ve Arş-ı Hudâ âlem-i kebîrin levhidir. Akl-ı evvele âlem-i melekûtun "cevher-i evvel"i derler; ve felek-i evvele de âlem-i mülkün cevher-i evveli derler. Ve akl-ı evvel deryâ-yı nûr idi. O deryânın azametini ancak Hak Teâlâ bilir. Ve felek-i evvel deryâ-yı zulmet idi. Onun da büyüklüğünü ancak Hak Teâlâ bilir. Kalem-i Hudâ olan bu akl-ı evvele: "Kendi üzerine
445 ve felek-i evvel üzerine yaz!" diye hitâb geldi. Tafretü'l-ayn içinde yazdı. / إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Yâsîn, 36/82). Âkıbet ukūl ve nüfûs ve

tabâyi' akl-ı evvelden zâhir oldu. Ve eflâk ve encüm ve anâsır felek-i evvelden peydâ oldu; ve tabakāt hâline geldi; yekdîğerinden ayrıldı. أَوَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَ الأَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنٰا هُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (Enbiyâ, 21/30).

Şârih-i hakîr der ki, hilkat-i arz ve semâvât hakkındaki tafsîlât bu âyet-i kerîmeye müsteniden fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin Mukaddime'sinde îzâh edilmiştir.

Bu îzâhâta nazaran âlemde ve Âdem'de "kâtib" ve "kalem" ve "levh"-in bâtınîsi olduğu gibi, zâhirîsi dahi vardır. Bâtınî olanların merâtibi olduğu gibi, zâhirî olanların dahi merâtibi vardır. Kâtib-i bâtınî bir mertebeye göre suver-i esmâiyyeden ibâret olan "a'yân-ı sâbite;" ve kalem-i bâtınî "akl-ı kül;" ve levh-i bâtınî "rûh-i küllî;" ve bir mertebeye göre kâtib "rûh-i küllî;" ve kalem "melâike;" ve levh "nefs-i küllî"dir. Ve kâtib-i zâhirî "kuvâ-yı tabîiyye;" ve kalem "anâsır;" ve levh "sâha-i tabîat"tır. Ve Âdem'de kâtib-i bâtınî "akıl;" ve kalem "kuvve-i fikriyye;" ve levh "kalb"dir. Ve bir i'tibâra göre kâtib "akıl;" ve kalem "kuvve-i vâhime;" ve levh "kalb"dir. Ve bir i'tibâra göre de kâtib "hayâl;" ve kalem "kalb;" ve levh "dimâğ"dır. Ve kâtib-i zâhirî "havâss-i zâhire;" ve kalem "a'zâ ve cevârih;" ve levh ef'âlin sâha-i tecelliyâtı olan her bir "mahal"dir. Bunlar külliyyât i'tibâriyledir. Cüz'iyyât i'tibâriyle daha bir çok kâtib ve kalem ve levh vardır. Bu kâtiblerin kimi iyi ve kimi fenâ yazar. Ve bâtın ile zâhir arasında iştirâk-i dâimî vardır. Ya'nî kâtib ve kalem bâtınî; ve levh zâhirî olur. Ve bunun aksi de olur. Zîrâ ma'nâdan sûrete ve sûretten ma'nâya dâimâ nüzûl ve urûc vardır. Meselâ Âdem'in i'tikādı kâtib, a'zâ ve cevârihi kalemdir. / İ'tikādının a'zâ ve cevârihi ile nakş ettiği suver-i a'mâliyye âlem-i ma'nâ olan berzahda menkūş olur. Binâenaleyh vücûd-i insânîde bir çok kâtib ve kalem ve levh vardır.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra), bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitâbında ta'kîb olunan kāide "iki nüsha"nın, ya'nî âlem ile âdem, nüshalarının mukābelesi üzerine; ve onların mukābelesi de iki neş'et, ya'nî bâtın ve zâhir neş'etleri, üzerine mübtenî olduğu için, bizde, ya'nî "âdem"de, "kâtib"in nerede olduğunu ta'rîf etmeği murâd ettik, dedikten sonra remz tarîkıyla âtîdeki maânîyi beyân buyururlar: **"Kalem-i ilâhî ve onun levh-i mahfûzu benim kalemime ve levhime vücûdda mümidd olur."** Ya'nî kalem-i Hudâ olan "akl-ı evvel" benim akl-ı cüz'îme ve levh-i mahfûz-i ilâhî olan "nefs-i külliyye" dahi benim nefs-i cüz'iyyeme bu vücûd-i izâfî mertebesinde imdâd eder. Zîrâ nefs-i külliyye üzerine "akl-ı kül" ile nakş edilecek olan sûretlerden bir çoklarının irtisâmında, aklâm-ı ukūl-i insâniyye vâsıta olur. Meselâ âlemde zâhir olan bunca ihtirâât, nefs-i külliyye üzerine kalem-i

akl-ı kül ile yazılmak lâzım olduğu vakit, ukūl-i beşer bunları ihtirâ' ve ızhâr eder. Binâenaleyh bu ihtirâ' ve ızhârda kalem-i Hudâ olan akl-ı kül ile levh-i mahfûz-i ilâhî olan nefs-i külliyye, ukūl ve nüfûs-i cüz'iyyeye mümidd olmuş olur. Yukarıda îzâh olunduğu üzere akl-ı küllün nefs-i külliyye üzerine yazdığı şeyler emr-i makzî olduğundan bu levh-i ilâhî mahv ve isbâttan mahfûzdur. Meselâ cenâb-ı Meryem'in bilâ-zevc bu âlem-i zâhirde nefh-i Cibrîl ile Hz. Îsâ (as)'a hâmile olması bir emr-i makzî idi. Kalem-i ilâhînin bir nev'i olan Hz. Cibrîl ile, levh mesâbesinde olan rahm-i Meryem'e sûret-i îseviyye menkūş oldu. Bunun olmaması imkânı yok idi, çünkü emr-i makzî idi. Mahv ve isbât, nefs-i külliyyede zâhir olan suver-i mahsüse / elvâhında olur. Bu suver-i mahsüse kazâ-yı ilâhînin tafsîli olan kaderdir. Ve ber-mûcib-i hadîs-i şerîf, "Kader kader ile reddolunur," القدر يرد بالقدر . Meselâ tabîatta soğukluk ve sıcaklık vardır; ve kezâ nûr ve zulmet vardır. Soğukluğun reddi sıcaklık ile; ve sıcaklığın reddi soğukluk ile; ve kezâ nûrun reddi zulmet ile ve zulmetin reddi nûr iledir. Binâenaleyh akıl soğukluğun veyâ zulmetin reddi için bir usûl-i teshîn veyâ tenvîr bulup sıcaklık ve aydınlık hâsıl eder. Ve bi'n-netîce de mahv ve isbât vücûda gelir. Ve kezâ demir demir ile ve mekr mekr ile reddolunur. Ve sâirleri de buna kıyâs olunur.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) ikinci beyt-i şerîflerinde buyururlar: **"Benim yedim onun melekûtunda Allâh'ın yemînidir."** Ya'nî benim yedim olan hakîkatim O'nun melekûtunda O'nun yed-i îcâdıdır. "Melekût"dan murâd âlem-i şehâdetin fevkında olan merâtib-i âlem-i gaybdir, ya'nî ervâh ve misâl mertebeleridir. "Benim yedim"den murâd ilm-i ilâhîde sâbit olan abdin hakîkatidir ki, tecelliyât-ı vücûd ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerinde bu a'yân-ı sâbite hasebiyle vâkı' olur. Zîrâ Hak ma'lûmu olan şeyi murâd eder. Ve ma'lûm ise abdin ayn-ı sâbitesi ve hakîkatidir. Binâenaleyh abdin ayn-i sâbitesi Allâh'ın melekûtunda O'nun yed-i îcâdı olur. **"Ben dilediğim şeyi icrâ ederim. Ve rüsûm huzûzdur."** Ya'nî ben ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatimin ve ayn-ı sâbitemin isti'dâdına tebean murâd ettiğim şeyi merâtib-i kevniyyede icrâ ederim. Ve vücûd-i izâfîmden zâhir olan rüsûm ve ef'âl, ezelî olan hazlar ve nasîblerdir.

Ma'lûm olsun ki, kudret irâdeye ve irâde ilme ve ilim ma'lûma tâbi'dir. Ve ma'lûm abdin ayn-ı sâbitesidir. Ve a'yân-ı sâbite suver-i esmâiyyeden ibârettir. İmdi her bir ismin hazînesinde meknûz olan şeylerin / mertebe-i ef'âl olan kevnde zuhûru lâ-büddür. Ve abd "Kün!" emrine imtisâlen vücûd-i vâhid-i hakîkî-i Hak'ta kendi vücûdunu kendisi tekvîn eder. Binâenaleyh fiil-i tekvîn abde izâfe olunur. Ve bu husûsta Hak cânibinden cebr yoktur, ancak emr vardır. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Sâlihî**'dedir. وَما تَشاؤُنَ اِلاّ اَنْ يَشاءَ اللّٰهُ (İnsan, 76/30) vahdet-i

irâdeye; وَ اللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَ مَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) vahdet-i ef'âle nâzırdır. Ey kāri'-i fatîn bu bahsi iyi teemmül et!

İmdi kâtib bir sıfat-ı latîfe-i ilmiyyedir; "yemîn" tesmiye olunur. Ve onun maddesi illiyyîndendir. Ve o makām-ı ebrârdır. Ve onun sâhibi şarâb-ı memzûcdur. İmdi imâm âlem-i şehâdette melekûttan bir emri ızhâr etmeği murâd eyledikde kalbe tecellî eder de sadr münşerih olur. Ve bu, keşf-i gıtâdan ibârettir. İmâmın murâdı onda mürtakım olur. Ve bu kalb aklın mir'âtıdır. / İmdi akıl bundan evvel görmediği şeyi kendi mir'âtında görür de imâmın murâdı o olduğunu bilir. İmdi kâtibi çağırıp onu murâdına muttali' kılar. Ve ona, zât-ı nefse şunu, bunu yaz! der. İmdi nefiste husûle gelince cevârih üzerine hurûc eder. İşte bunun için biz onun hakkında şarâbı memzûcdur dedik. Zîrâ o ayn-ı mukarrabîn ile imtizâc eyledi; ve o akıldır. İmdi bunun için onun hakkında ona şeref-i kâmil hâsıl oldu.

Ma'lûm olsun ki, her ferd-i insânînin ilm-i ilâhîde sâbit olmuş bir hakîkati vardır. Ve bu hakîkat esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin sûret-i zıllîyye ve hayâliyyesidir. Ve bu hakāyık, vücûd-i hakîkînin mertebe-i vâhidiyyete tenezzülünde sâbit olur. Ve mertebe-i vâhidiyyet hakîkat-i muhammediyyeden ibâret olan mertebe-i vahdetin tafsîlidir. Ve bu mertebeye "hakîkat-i insâniyye" ve "akl-ı evvel" dahi derler. Ve bu sâbit olan hakîkat hangi ism-i ilâhînin zılli ise, o isim o ferd-i insânînin Rabb-i hâssı olup kendi mazharı olan o ferdi cemî'-i merâtibde nâsıyesinden çekerek kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde yürütür. Binâenaleyh o ismin hazînesinde meknûz olan şuûnât-ı ilâhiyye nelerden ibâret ise, dünyâda ve âhirette ve cemî'-i mevâtında, bunlar o abdin mazharından zâhir olur. İmdi o Rabb-i hâssın zıllı olan ayn-ı sâbite "kâtib;" ve akl-ı evvel "kalem;" ve abdin her bir mevtındaki vücûd-i izâfîsi "levh"dir. Ve o ayn-ı sâbite bir sıfat-ı latîfe-i ilmiyyedir; ve âlem-i emr ve şe'ndendir. Âlemde "imâm" rûh-i küllî-i muhammedîdir. Ve "kâtib" bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin suver-i zıllıyyelerini câmi' olan "hakîkat-ı insâniyyedir." Ve "kalem" onların suverini merâtib-i muhtelifede nakş eden "akl-ı evvel"dir. Bu merâtibin ilk levhi "nefs-i külliye"dir ki, "levh-i mahfûz"dur. Ve Âdem'de "imâm" onun rûh-i cüz'îsi; / ve kâtib onun "kuvve-i hayâliyye"si; ve kalem onun "akl-ı cüz'î"si; ve levh vücûd-i izâfîsi olan "nefs-i cüz'iyye"sidir ki, levh-i mahv ve isbâttır. 450

İmdi tecelliyât-ı vücûd bi-hasebi'l-esmâ olduğundan; ve isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtını bulunduğundan, bu sıfat-ı latîfe-i ilmiyyeden ibâret olan kâtibe "yemîn," ya'nî dest-i îcâd olan "sağ el" tesmiye olunur. Ve bu kâtibin maddesi âlem-i illiyyîndendir, ya'nî müstevâ-yı Rahmân

olan Arş'tandır. Ve o Arş sıfatın mahallidir, ya'nî sıfat-ı rahmâniyyetin mahall-i tecellîsidir. Ve o Arş makām-ı ebrârdır.Ve o makāmın sâhibi "şarâb-ı memzûc"dur. Nitekim ebrâr hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur. يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً (İnsan, 76/5). Ve âlem ikidir: Birisi âlem-i illiyyîn ve diğeri âlem-i siccîndir. "İlliyyîn" âlem-i emr ve "siccîn" âlem-i halktır. Ve âlem-i emr âlem-i şe'nden ibâret olup latîftir. Ve âlem-i siccîn âlem-i zuhûrdan ibâret olup kesîftir. Ve illiyyîn zikr olunduğu üzere ebrârın makāmıdır. Nitekim إِنَّ كِتَابَ الأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ (Mutaffifîn, 83/18) buyrulur. Ve siccîn âlem-i tabîat olup makām-ı füccârdır. Nitekim إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ (Mutaffifîn, 83/7) buyrulur. Ve ervâh-ı ebrâr ber-mûcib-i hükm-i şerîat amel sebebiyle ahkâm-ı tabîattan halâs olduklarından illiyyîne urûc ederler. Ve ervâh-ı füccâr ahkâm-ı şer'iyyeyi terk ve huzûzât-ı nefsâniyyeye meyl ile ahkâm-ı tabîatta müstağrak olduklarından illiyyîne urûc edemeyip siccînde kalırlar. İmdi gerek ebrârın ve gerek füccârın kâtibinin maddesi illiyyîndendir. Binâenaleyh imam ve halîfe olan rûh âlem-i şehâdette melekûttan, ya'nî âlem-i gaybden, ilm-i ilâhîde sâbit olan bir emri ızhâr etmeği murâd eyledikde, kalbe tecellî eder de sadr münşerih olur. Ve bu "inşirâh-ı sadr" örtünün açılmasından ibârettir. Ve bu hâli müteâkıb imâmın murâdı kalbde mürtakım olur. Ve bu kalb vezîr olan aklın âyînesidir. Binâenaleyh akıl bundan evvel görmediği sûret-i hayâliyyeyi kendi âyînesi / olan bu kalbde görür; ve imâmın murâdı bu sûret-i hayâliyyenin ızhârı olduğunu bilir. İmdi akıl kâtib olan kuvve-i hayâliyyeyi çağırıp onu murâdına muttali' kılar. Ve ona: Zât-ı nefse şunu ve bunu yaz! der. Ve kuvve-i hayâliyyenin kuvve-i nefsâniyye üzerinde tesbît ettiği bu sûretler a'zâ ve cevârih üzerine hurûc eder. İşte bunun için biz kâtib hakkında "şarabı memzûc"dur dedik. Çünkü o mukarrebînin çeşmesi ile imtizâc etti. Ve o mukarreb-i akıldır. Zîrâ vezîr olduğu cihetle halîfeye onun müntesiblerinin cümlesinden daha yakındır. Ve kâtib akıldan istimdâd edip ma'nâyı kalem-i a'zâ ve cevârih vâsıtasıyla âlem-i sûrete ızhâr eder. İşte şarâbın bu imtizâcından dolayı kâtib hakkında kendisine şeref-i kâmil hâsıl oldu.

İmdi eğer bu Arş yâhut Kürsî veyâhut onların arası kâtibinin makām-ı nedir? denirse, biz mevâzı'amızda takdîr ettiğimiz şey üzere evvelce bildirdik ki, muhakkak Kürsî mahall-i furkāndır; ve o da nefistir. Hak Teâlâ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (Şems, 91/7-8) **buyurdu. İşte bu, kâtibin furkānıdır. Ve onun mertebesi ihtilâf-ı / ahvâl üzerine mahmûd ve mezmûm hakkında yazmaktır. Ve onun makāmı kitâbetinin mahallînde değildir. Böyle olunca bana haber ver ki, bu nasıl vâkı' olur? Biz deriz ki, sözün sahîhdir.**

İmdi muhakkak ma'lûmun olsun ki, Arş'tan Kürsî'ye kadar, ulûm-i mukaddeseden ve ittisâf ve furkāndan nezîhe olan tenezzülâttan gayri, medh ve zemm yoktur. Ve Arş makām-ı imamdır. Ve Kürsî makāın-ı nefistir. Ve o hâlen ve makāmen mahall-i tağyîr ve tathîrdir. İmdi emr kâtibe nâfiz olduğu vakit, o mukaddes olarak vâhiden nâfiz olur; zemm ve hamd ile muttasıf olmaz. Binâenaleyh kâtib hizâne-i muhammediyyeden ancak yazar. Ve o kendisinde her bir emr-i hakîm tefrîk olunan hizânedir. Böyle olunca bu emri müteallıkına mevzû' olan şey üzere hizâne-i muhammediyyeden alız eder. Eğer hamd ise o budur. Bunun indinde kâtibe ilmen ve aynen hâsıl olur, hâlen ve makāmen değil. Zîrâ o yazdığı şeyin fevkıdir. Ondan ancak hüsn sudûr eder. O bi-zâtihî irâde iledir. Ve onun tasarrufu hizâne-i muhamınedî ile kitâbetten ibâret olan onun şuğlündedir. İmdi hâsıl olan emr ona iki emr olarak vârid olur. O ancak bu emr ile resûl ve muhâtabdır. Binâenaleyh kitâbet onun zâhirindendir; ve kâtib onun bâtınındandır.Ve resûlün hakîkati kâtibin hâlinde ve makāmında kâtibin hâline mümiddedir. Ve onun hâli yâhut onun hakkı onun rukūmunda ve ef'âlinde onun için mümiddir. İmdi o müşerref olması cihetinden fevktır. Ve o zâtı cihetinden vâhiddir. Ve bunun cümlesi onun nefsi için değildir. Zîrâ Allah Teâlâ onu takdîs ile tağyîren yâhut illiyyîn ile siccînen tebdîl etmek murâd ederse, bundan bir mâni' onu men' edemez idi. Lâkin burada / bir sır vardır ki, himmet onun talebine yükselmek için ma'raz-ı suâlde biz onu sevk ederiz. Ve o da: "Bu kâtibin siccînde olması muhâlden midir? Tâ ki muhakkak Ebû Cehil ve onun gayrı olan Fir'avn'ların bir cüz'ü, ya'nî onun kâtibi, ve hakîkati illiyyîndedir; ve bir cüz'ü de siccîndedir. Yâhut her ne kadar onun irtifâ'ı aklen muhâl ise de, meşiyyet hakk-ı mu'tenâ-bihde onun kâtibini takdîs eder oldu. Ve gayr-i mu'tenâ-bihi de siccînde kıldı, diyebilelim!" dememizdir. İmdi şakî, muhakkak külliyyeti ve tevâbi'i ile şakîdir. Binâenaleyh bu sırr-ı mestûrun keşfine nazar ediniz! Ve bu kilitli bâb sizin gayrinizden değil, nefsinizden feth olur.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlakın gayriyyet libâsıyla zâhir olan ilk mertebesi "rûh-i küllî" mertebesidir. "Nefs-i külliyye" mertebesi ondan zuhûr etmiştir. Ve onun hakîkati mertebe-i vâhidiyyetten ibâret olan hakîkat-i insâniyye mertebesidir. Ve hakîkat-i insâniyye mertebesi mertebe-i vahdetten ibâret olan hakîkat-ı muhammediyyenin tafsîlidir. Ve Kürsî nefs-i külliyyedir. Ve onların ınâ-beyni âlem-i misâldir. İmdi Arş'tan misâle ve misâlden nefs-i külliyye-i âleme bir takım nukūş yazılır. Binâenaleyh bunlarda da kâtib vardır. Acabâ Arş'ın ve Kürsî'nin ve onların arasının kâtibinin makāmı nedir? diye sorulursa biz cevâben deriz ki: Bu kitabın üçüncü bâbında nefsi "leyle-i mübâreke"ye teşbîh edip

emr-i Hakîm'in her biri onda tefrîk edildiğini, ya'nî Hak Teâlâ hazretlerinin emri ve nehyi bu nefs-i zulmânîde ayrıldığını ve onun hazzı Kürsî olduğunu bildirdik. Ve nefsin mahall-i furkān olduğuna delîl Hak Teâlâ'nın وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰاهَا (Şems, 91/7-8) ya'nî "Nefs ve ona a'zâ ve cevârihden tesviye eylediği şey hakkıçün, imdi o nefse fücûru ve takvâyı ilhâm eyledi" kavl-i şerîfidir. / Ve işte bu nefis kâtibin mahall-i furkānı, ya'nî vâsıta-i tefrîkidir. Ve kâtibin mertebesi, ahvâl-i muhtelifeye göre nefs üzerine mahmûd ve mezmûma dâir yazmaktır. Ve kâtibin makāmı kitâbetinin mahallinde değildir, belki kendi âlemindedir. Meselâ güneş arzı ziyâdâr eder. Fakat onun makāmı ziyâ verdiği mahalde değildir; belki kendi âlemindedir.

Ma'lûm olsun ki, her bir nefis kendi ayn-ı sâbitesinin zılli ve o ayn-ı sâbite dahi bir ism-i ilâhînin zıllidir. Binâenaleyh nefis zıllın zılli olur. İmdi ayn-ı sâbite her hangi ismin zılli ise, o ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr bu âlem-i kevnde kendisinin zılli olan nefiste zâhir olur. Zîrâ zıll zî-zılle tâbi'dir. Böyle olunca her bir nefse fücûr ve takvâdan ilhâm olunan şey, kendi hakîkati olan ayn-ı sâbitesinden; ve ona da mazhar olduğu ismin hazînesinden gelir. Ba'zan bir nefsin hakîkati mazhar-ı saâdet iken, bu âlem-i kevnde muhîtin verdiği hâl sebebiyle, ârızî olarak fücûra meyl eder. Fakat mazhar olduğu ismin ahkâm ve âsârı galebe ve kendisine takvâyı ilhâm etmekle fücûrdan takvâya rücû' eder. Ve bunun aksi de vâkı' olur. Binâenaleyh nefis fücûr ile tağyîr ve takvâ ile tathîr mahallidir. Ve fücûr mezmûm ve takvâ mahmûddur.

İmdi bir sâil çıkıp: "Kâtibin makāmı mahall-i kitâbetinde olmaması ve onun mahmûd ve mezmûm yazması nasıl vâkı' olur?" diye bir suâl sorabilir. Biz cevâben deriz ki: Suâlin mahallinde vâkı'dir ve sahîhdir. Bunun îzâhı budur ki, Arş'tan Kürsî'ye kadar aslâ medh ve zemm yoktur. Ancak ulûm-i mukaddeseden ve ittisâf ve furkāndan nezîh ve pâk olan tenezzülât vardır. Ya'nî vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın tenezzülât-ı nezîhesi ve merâtib-i vücûd hakkındaki ulûm-i mukaddese vardır. Bu ise mahz-ı hayrdır. İ'tibârât-ı nefsâniyyeden şer yoktur. Binâenaleyh bu hayırdır, bu şerdir, diye furkān dahi / yoktur. Ve Arş makām-ı imâmdır, ya'nî rûh-i küllînin makāmıdır. Ve rûh-i küllî ile muvâneseti olan ebrârın makāmıdır ve illiyyîndir. Ve Kürsî ise makām-ı nefistir. Ve o nefis hâl ve makām i'tibâriyle mahall-i tağyîr ve tathîrdir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

İmdi emir, kâtibe nâfiz olduğu vakit, o mukaddes ve hayr olarak vâhiden nâfiz olur. Ve hayır ve şerden ibâret olan isneyniyyet ile nâfiz olmaz. Binâenaleyh bu emr bittabi' hayır ve şer ile de nâfiz olmaz. Böyle olunca kâtib ancak hizâne-i muhammediyyeden, ya'nî hakîkat-i insâniyye mertebesinde abdin sâbit olan hakîkatinden, nâzil olan hükmü ya-

zar. Ve o hakîkat-i insâniyyeden ibâret olan hizâne-i muhammediyye kendisinde her bir emr-i Hakîm tefrîk olunan bir hizânedir. Zîrâ bu mertebede hakāyık yekdîğerinden temeyyüz etmiştir. Küfür ve îmân; ve fakr ve gınâ; ve fücûr ve takvâ hakkında kazâ-yı ilâhî sebk etmiştir. Böyle olunca kâtib bu emri müteallıkına, ya'nî ayn-ı sâbitenin zılli olan abdin nefsi üzerine mevzû' olan şey vechi ile hizâne-i muhammediyyeden alır.

S U Â L : Arş'tan Kürsî'ye kadar ancak ulûm-i mukaddese ve tenezzülât-ı nezîhe vardır denildiği halde, hakîkat-i muhamediyyenin tafsîli olan hakîkat-i insâniyye mertebesinde, abdin hakîkatinde küfür ve îmân sâbit olduğu beyân olundu. Küfr mezmûm ve îmân mahmûd değil midir? Ve emr-i küfr vârid olunca kâtibe mezmûm hakkında emir nâfiz olmuş olmuyor mu?

C E V A P : Bu suâlin cevâbını Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde âtîdeki beyt-i şerîfler ile i'tâ buyururlar:

راضیم درکفر زانروکه قضاست نی ازان روکه نزاع خبث ما ست
کفر هم نسبت بخالق حکمت است کر بما نسبت کنی کفر آفت است

Tercüme: "Kazâ-yı ilâhî olması cihetinden küfre râzıyım. Yoksa bizim hubsümüz cihetinden râzı değilim. Küfür dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir. Eğer bize nisbet edersen küfür âfettir."

Ma'lûm olsun ki, bir "kazâ" ve bir de "makzî" vardır. Zîrâ kazâ-yı ilâhî tecelliyât-ı esmâiyye îcâbı olduğundan ve bu tecelliyât ise ayn-ı kemâl olduğundan Hâlık'a nisbetle hikmettir. Binâenaleyh kemâl ve hikmete râzı olmamak cehildir. Fakat bu hükm-i kazânın âlem-i nefisteki sûreti "makzî" olduğundan buna râzı olmak ve bundan hoşlanmak câiz değildir. Bu mes'eleyi lâyıkıyla tavzîh için bir misâl îrâd edelim:

Gayet mâhir bir ressâm son derece hasnâ bir kadın resmini kemâl-i mahâretle tersîm ettiği gibi, manzarası gâyet kabîh olan bir dilenci resmini de tersîm eder. Ressâm dilencide gördüğü bütün çirkinlikleri fırçasıyla öyle mâhirâne tasvîr eder ve bu çirkinlikleri en inceliklerine varıncaya kadar öyle bir mahâretle tersîm eder ki, görenler ressamın mahâretine hayrân olurlar. Binâenaleyh ressamın kazâsından ibâret olan tasvîr hasen; ve makzîden ibâret olan sûret kabîh olur. Halbuki ressamdan sâdır olan ancak kemâl ve hikmet ve san'attır; bu ise ancak hasendir. Ve bu sûret-i hâriciyye ise kabîhdir. İmdi levhayı görenler ressamın kemâlinden ve hikmet-i san'atından râzı olup hoşlanırlar. Ve fakat o sûret-i kabîhadan hoşlanmazlar, nazarlarına iğrenç görünür. Gerçi ressamın ilminde hayâl-i hasen ve kabîh sâbit idi. Fakat ondan, gerek güzel ve ge-

rek çirkin, levhada sâdır olan şey, ancak kemâl ve hikmet-i san'at oldu. Bu ise ondan tersîmin mukaddes ve vâhid olarak nüzûlüdür. Zîrâ onun nazarı ancak kemâl ve hikmetedir, yoksa kubha değildir. Kabîh ba'de's-sûret vâkı' olan umûr-i nisebiyye / ve i'tibâriyyedir.

İmdi bu misâle mutâbık olarak kâtibin hizâne-i muhammediyyeden aldığı emir âlem-i sûrette hamdi îcâb ederse, o ancak hamdden ibârettir; ve eğer zemmi îcâb ederse, o da ancak zemmden ibârettir. Ve bu ahz indinde bu emrin mâhiyyeti kâtibe ilmen ve aynen hâsıl olur. Hâlen ve makāmen hâsıl olmaz. Zîrâ onun hâli ve makāmı zemm ve hamd ile tavsîften müberrâdır. Çünkü o zemm ve hamdden yazdığı şeyin fevkıdır. O ancak kemâl ve hikmet-i ilâhiyyeyi ızhâr ettiği için ondan ancak hüsn sâdır olur. Ve o bi-zâti-hî irâde iledir, ya'nî emr-i irâdîyi yazar. Zîrâ irâde ilme ve ilim ma'lûma tâbi'dir. Ve ma'lûm ayn-ı sâbitedir. Ve kazâ-yı ilâhî abdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile vâkı' olan talebi üzerine nâzil olur. Ve Hak Teâlâ bu ma'lûmun zuhûrunu onun talebi vechi ile murâd eder. Binâenaleyh kâtib hizâne-i muhammediyyeden ancak emr-i irâdîyi yazar. Ve onun bu husûsta aslâ tasarrufu yoktur. Onun tasarrufu hizâne-i muhammediyye ile, kitâbetten ibâret olan onun şuğlündedir. Ya'nî onun tasarrufu yazmak meşgalesindedir. İmdi hizâne-i muhammediyyeden ahzi indinde kâtibe aynen ve ilmen hâsıl olan emr, iki emr olarak, ya'nî îcâb-ı nüfûzî ve ademî ile vârid olur. O kâtib bu emr ile bir taraftan resûl, diğer taraftan muhâtabdır. Kâtib onun zâhirinden ve kitâbet bâtınındandır. Ya'nî emr-i irâdî bâtından kendisine vârid olunca bu emre karşı muhâtabdır. Ve bu emri ızhâr için a'zâ ve cevâriha teblîği cihetinden resûldür. Ve resûl olan kâtibin hakîkati, ya'nî ayn-ı sâbitesi, hâlinde ve makāmında kâtibe imdâd eder. Ve onun hâli veyâ hakkı dahi zâhirdeki rukūma ve ef'âle imdâd eyler. İmdi o ma'nâ olması cihetinden müşerreftir; ve müşerref olması cihetinden dahi fevktır. Ve o zâtı ve hakîkati cihetinden vâhiddir, / taaddüd kabûl etmez. Fakat sıfatı cihetinden taaddüd kabûl eder. Zîrâ bir taraftan muhâtab ve bir taraftan resûldür. Ve kazâ-yı ilâhîye tebaiyyeti cihetinden zâtı müşerref olup vahdetle muttasıftır. Ve ızhâr-ı makzî cihetinden, ya'nî suver-i hasene ve kabîha yazması cihetinden, iyilik ve fenâlık ile muttasıftır. Ve kâtibin bu zikr ettiğimiz evsâfının cümlesi kendi nefsi için değildir. Zîrâ Allah Teâlâ fenâ yazan kâtibi takdîs ve tathîr sebebiyle iyiye; ve illiyyîn sebebi ile iyi yazan kâtibi de siccîne ve fenâya tebdîl etmek murâd ederse, bu tebdîlden onu men' eden hiç bir şey bulunmaz idi. Zîrâ Allah Teâlâ hazretleri يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد dir. Çünkü kâtibin levh-i nefis üzerine yazdığı şeyler kābil-i mahv ve isbâttır; ve çünkü nefis levh-i mahv ve isbâttır.

Ma'lûm olsun ki, yukarıda dahi îzâh olunduğu üzere abdin ayn-ı sâ-

bitesi ve hakîkati esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin zıllidir. Ve bu isim onun Rabb-i hâssıdır. Cemî'-i mevâtında abdi nâsıyesinden tutup kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde yürütür. Ve esmâ-i ilâhiyye Hâdî ve Mudill ve Nâfi' ve Dârr ve Mu'izz ve Müzill ilh... gibi mütekābil ve zıddır. Ve her bir isim cemî'-i esmâyı hâizdir. Meselâ zehir Dârr isminin mazharıdır; fakat hastalara mikdâr-ı kâfî verilecek olursa Şâfî isminin ahkâmı da kendisinden zâhir olur. Ve kezâ çok verilirse zî-hayâtı öldürür. O vakit Mümît isminin mazharı olur. İşte böylece her bir ismin mazharından sâir esmânın ahkâm ve âsârı da zâhir olur. Çünkü her bir isim diğer esmâyı da hâizdir. Fakat Dârr isminden zarar zuhûru asıldır; ve bu asıl aslâ tebeddül etmez. Ondan zâhir olan sâir esmânın ahkâmı fer'dir. Binâenaleyh Dârr ismi külliyyetiyle mûris-i zarardır. Ve kezâ / Mudill ismi dahi külliyetle 460
mûris-i dalâlettir. İmdi Mudill isminin mazharı olan bir ayn-ı sâbitenin zıllı olan vücûd-i kesîf-i abdden, kendi ayn-ı sâbitesinden kuvve-i hayâliyyesine vârid olan emrin ahkâmı sâdır olur. Kuvve-i hayâliyye emr-i irâdîye karşı muhâtabdır. Ve bu emri a'zâ ve cevârihe teblîğ etmesi cihetinden resûldür. Ve vazîfesi bu kalemler ile icrâ-yı kitâbettir. Binâenaleyh yazmak zâhirinden ve kâtiblik bâtınından olur.

Hz. Şeyh-i Ekber (ra) bu beyânât-ı aliyyelerinden sonra buyururlar ki: Bu zikr olunan ma'nâların içinde bir sır vardır. Biz onu suâl tarzında îrâd ederiz. Zîrâ bu gibi dakîk ma'nâlarda, kāriin önüne kilitli bir kapı mesâbesinde olan bir suâl vaz' olunursa, kāri'de o kilidi açmak arzûsu hâsıl olur. Ve onun himmeti bu suâlin halli talebine yükselir. O suâl de budur: "Bâlâda kâtib bir sıfât-ı latîfe-i ilmiyyedir; ve onun maddesi illiyîndendir, denilmiş idi. Bu kâtibin siccînde olması muhâlden midir? Acabâ biz Ebû Cehil ve Nemrûd gibi sâir Fir'avn'ların bir cüz'ü, ya'nî kâtibi, ve hakîkati illiyyîndedir; ve bir cüz'ü de siccîndedir diyemez miyiz? Veyâhut her ne kadar siccînde olan şakînin illiyyîne irtifâ'ı aklen muhâl ise de, meşiyyet-i ilâhiyye mu'tenâbih olan umûrda onun kâtibini takdîs eder oldu. Gáyr-i mu'tenâbih olan umûrda onun kâtibini takdîs eder oldu. Gayr-i mu'tenâ-bih olan umûrda da onun kâtibini siccînde kıldı diyemez miyiz?"

Biz cevâben deriz ki: Şakî muhakkak külliyyeti ve tevâbi'i ile şakîdir. Ya'nî ezelde ayn-ı sâbitesi esmâ-i celâliyyeden olan Mudill isminin mazharı bulunan her bir kimsenin ayn-ı sâbitesinden i'tibâren rûhu ve sûret-i misâliyye ve şehâdiyye ve berzahiyyesi ve uhreviyyesi, bütün bu mevtınlarındaki tevâbi'i ile şakîdir. Binâenaleyh bir şakînin cüz'en sa'îd ve cüz'en şakî olması, ya'nî cüz'en illiyyînde ve cüz'en siccînde olması mümkün değildir. Bu mestûr olan sırrın keşfine nazar ediniz! Bu kilitli kapıyı kendi / vücûdunuzun hâricinden değil, ancak kendi nefsinizden

açabilirsiniz. اِقْرَأْ كِتابَكَ كَفى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً (İsrâ, 17/14). Acabâ bu sır bizim nefsimizden nasıl feth olur? Biz kendi nefsimizde zevkan biliriz ki, îmân ve küfürden ve isyân ve tâattan her hangi ma'nâda müstağrak isek, onda istiğrâkimiz küllîdir. Zîrâ bunlar ezdâddandır. الضدان لا يجتمعان kâidesince îmânda istiğrâkımızda cüz'ümüzün küfrü mutasavver değildir. Şakâvet ile saâdet dahi yekdîğerinin zıddıdır. Cüz'en şakî ve cüz'en sa'îd olmak mutasavver değildir. Zîrâ şey-i vâhid nakîzını câmi' olmaz. Bu zâhir-i ahvâlde de böyledir. İnsanın bir gözü ağlarken birisi gülmez, ikisi birden ağlar. Zîrâ vücûdun istiğrâkı ağlamaktadır.

S U Â L : Küffârdan tasadduk ve infâk-ı yetîm ve incâz-ı va'd ve sıdk-ı kelâm gibi mu'tenâ-bih olan bir takım a'mâl-i hasene sâdır olur. Bunları yazan onların kâtibini meşiyyet-i ilâhiyye takdîs ederek illiyyînde kılması; ve bunların aksi olan a'mâl-i seyyieyi yazan kâtibi de siccînde kılması câiz değil midir?

C E V A P : Hak Teâlâ küffâr ve münâfikîn hakkında buyurur: أُولئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُاالضَّلالَةَ بِالْهُدى فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ وَما كانُوا مُهْتَدِينَ (Bakara, 2/16). Ya'nî "Onlar hidâyete mukâbil dalâleti satın aldılar. Binâenaleyh onların ticâretlerinde ribh ve kâr yoktur. Ve onlar mühtedîn değildirler." Ve diğer bir âyet-i kerîmede buyurur: أُولئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ فِي الدُّنْيا وَالْآخِرَةِ وَما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/22) ya'nî "O küfr edenler amellerini dünyâda ve âhirette bâtıl kıldılar. Ve onlara yardımcı yoktur." Binâenaleyh küffârın mu'tenâ-bih olan / amelleri şakâvet-i külliyyeleri i'tibâriyle bâtıldır. Onların bu amellerine mukâbil ribh ve kârları yoktur.

/ Biz deriz ki, bu kâtib, halîfenin kendi nefsi için ıstınâ' eylediği bir mevcûd-i şerîftir. Ve ünsü için onu musâhib ittihâz eyledi. Binâenaleyh ezâya sabûr ve hamûl ve esrâr-ı melekûtiyyeyi kâtim olarak hulku güzel olmak onun üzerine vâcib olan şeydendir. İbârât-ı vecîze içinde maânî-i kesîreyi fasîh ve belîğ olarak istidrâc edip onlardan sarîhan haber verir. 'Ikābından emin olduğu makāmın gayrinde kitâbına bir nass sevk etmez; eğer emîn olmazsa, kitâbında elfâzdan iki ve daha ziyâde ma'nâlara ihtimâli olan şeyi sevk eder, tâ ki imâma onun kütübünün ba'zısından bir şey zâhir olup, lafzın mütehammilâtının birisi o şeyi verir ve imâm bunu kerîh görürse, imâm bu lafzın muhtemil olduğu ihtimâl-i sânîye udûl eyleye... Ve Allah kesîrü'l-afv ve't-tecâvüzdür. İmdi ihtimâl dâhil oldukda, onun bir şey'-i muayyen üzerine delîl oluşu sâkıt olur. Ve işte bu, kâtibin mahâreti ve zeyrekliğidir; ve hurûfun ve maânîsinin i'tidâli beynini cem' etmesidir. Ve o kitâbetinde ancak açık elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyyeyi isti'-

mâl eder ki, onların nefse vukū'u ve kalbe taalluku vardır. Ve eğer sicillâtına hamd ve senâ ve salât ile başlarsa, ba'dehû imâmın adline ve onun evsâf-ı hasene-i şerîfesine ve makām-ı münîfine şurû' eyler ve ona terğîb eder. Ba'dehû, gerek merğûb olan hayır olsun ve gerek bunun gayrı olsun, emr olunduğu şeyi zikr eder. Ebû Yezîd'e: "Ârif isyân eder mi?" denildi. وكانَ أمْرُ اللهِ قَدَراً مَقْدُوراً (Ahzâb, 33/38) **buyurdu.**

Ey birâder ma'lûmun olsun ki, kâtib bizim zikr ettiğimiz şey üzere olduğu vakit, / o sıddîkiyyet kapısını çalar. Bu, kime vâkı' olursa ona ما رأيت شيئا الا رأيت الله قبله **hâsıl olur.**

Biz kâtibin sıfatı hakkındaki beyânâtımıza devâm ile deriz ki: Bu kâtib halîfe olan rûhun kendi nefsi için yaptığı bir mevcûd-i şerîftir. Ve kendisine mûnis olarak onu musâhib ittihâz etti ki, o kâtib halîfenin nefs-i nâtıkasıdır. Binâenaleyh o kâtibe ezâya sabûr ve mütehammil olmak ve esrâr-ı melekûtiyye ve gaybiyyeyi saklamak sûretiyle hulku güzel olmak vâcib olan umûrdandır. Vecîz ibâreler içinde bir çok ma'nâları fasîh ve belîğ olarak istidrâc eder de, o ma'nâlardan açık bir sûrette haber verir. 'Ikābından, ya'nî fitne zuhûrundan, emîn olduğu makāmın gayrinde kitabına, ya'nî âlem-i sûrete, bir nass-ı kātı' yazmaz. 'Ikābdan ve fitne zuhûrundan emîn olmadığı yerde âlem-i sûret olan kitâbına elfâzdan iki veyâ daha ziyâde ma'nâlara ihtimâli olan şeyi yazar. Nitekim (Sav) Efendimiz bir gün ashâb-ı kirâmı arasında buyurdular ki: "Cehennem dağlarının birinin zirvesinden bir kaya kopup yuvarlandı. Yetmiş yılda ka'r-ı cehenneme vâsıl oldu." Anlayanlar anladılar; anlamayanlar cehennem dağlarının cesâmetine hayret ettiler. Ba'dehû yetmiş yaşında olduğu halde reîs-i münâfikînin haber-i mevti şâyi' oldu. Ve (Sav) Efendimiz bu kavl-i şerîfleriyle bunu ihbâr buyurmuşlar idi. Fakat münâfıkın fevtini 'ıkāb ve fitne vukū'undan ictinâben nass buyurmadılar da, ihtimâl-i sânîye geçilmek kābil olan kavli isti'mâl buyurdular. Ve verese-i muhammediyyeden olan kâmiller de böylece cevâmi'u'l-kelimdir. Onlar dahi sözlerini isr-i Resûlullâh'a ittibâ'an / îcâb eden ahvâl ve makāmda 465
müteaddid ma'nâlara mahmûl olmak üzere söylerler. Tâ ki imam olan rûha, onun kitapları olan âlem-i sûretin ba'zısında bir şey zâhir olup, lafzın muhtemil olduğu ma'nâların birisi, o zâhir olan şeyi verdiği ve imam dahi bu zâhir olan şeyi kerîh gördüğü vakit, imâm bu lafızda mündemic olan ikinci ihtimâle geçe! Bu hâl evliyâullâhın hakāyıka dâir söz söyledikleri veyâ yazdıkları vakit çok vâkı' olur. Nitekim Ebu'l-Vefâ hazretlerine birisi: "Mansûr'un Ene'l-Hak demesi hakkında ne buyurursun?" diye bir suâl sormuş; hazret dahi: "Ene'l-bâtıl mı desin?" buyurmuşlardır. İmdi "Hak" lafzından vâcibü'l-vücûd hazretleri mürâd olunabileceği gibi, "bâ-

tıl"ın mukābili olan "doğru" ma'nâsı da murâd olunabileceğinden; ve sâilin isti'dâdı, veyâhut huzzârın vücûdu kelâm-ı Mansûr'u îzâha müsâid olmayıp fitne zuhûru melhûz olduğundan, cenâb-ı Ebu'l-Vefâ "hak" lafzındaki ihtimâl-i sânîye udûl buyurdular.

"Ve Allah Teâlâ kesîrü'l-afv ve't-tecâvüzdür." Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) hazretlerinin bu ibârelerinde de sadedinde olduğumuz bahse mutâbık olarak iki ihtimâl lâyıh olur. Birincisi ihtimâl budur ki: İmâmdan sırr-ı kader îcâbınca fitne ve dalâlete müeddî olan bir kelâm sâdır olursa, kesîrü'l-afv olan Allah Teâlâ imâmın ma'zeretine mebnî onu afv eder ve ondan tecâvüz eyler, demek olur. İkinci ihtimâl budur ki: Halîfe müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh halîfenin yaptığı gibi müstahlif olan Hak Teâlâ dahi, hakîkat-i muhammediyye mertebesinden tenzîl ve taayyün-i muhammedînin fem-i saâdetinden ızhâr eylediği kelâmında, vücûh-i kesîre ve ihtimâlât-ı / vefîre istidrâc buyurmuş; ve onu vecîz ibârât ve elfâzın en iyisi ile ityân eylemiştir. Ve "afv" lüğaten "bir şeyin en iyisi ve en güzîdesi" ma'nâsına da gelir. Binâenaleyh fem-i saâdet-i muhammedîden kisve-i elfâza bürünerek zâhir olan Kur'ân'da Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri kesîran ibârâtın en iyisini isti'mâl buyurmuş ve ihtimâlât-ı vefîreye udûl ve tecâvüz eylemiştir, ma'nâsı da vâridir. *Mesnevî:*

کرچه قرآن ازلب پیغمبرست هر که گوید حق نگفت او کافر ست

Tercüme: "Gerçi Kur'ân leb-i saâdet-i peygamberîden zâhir olmuştur. Her kim Hak söylemedi derse, o kâfirdir ve sâtir-i hakîkattir."

İmdi elfâza ihtimâl dâhil oldukda o lafzın bir şey'-i muayyen üzerine delîl olması sâkıt olur. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'de mess-i nisânın tahâreti îcâb ettiği beyân buyrulmuştur. Halbuki "mess" lafzında iki ihtimâl vardır: Birisi ale'l-âde, kadının vücûduna temâstır; diğeri cimâ'dan kinâyedir. Binâenaleyh bu lafız temâs ve cimâ'dan birisi üzerine muayyen olarak delîl-i kat'î değildir. Bu sebeple mezâhibde ihtilâf zuhûr etmiştir. Şâfiîler "temâs" ma'nâsına alıp temâs vukū'unda tecdîd-i tahâret ederler. Ve Hanefîler "cimâ'" ma'nâsına alıp, temâs ile tecdîd-i vuzû' ve tahâret etmezler. İşte bu zikr olunan ahvâl kâtibin emr-i kitâbette mahâreti ve zekâveti ve zeyrekliğidir. Ve hurûf ve maânîsinin i'tidâli arasını cem' etmesidir. Kâtib kitâbetinde nefse vukū'u ve kalbe taalluku olan açık elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyyeyi kullanır. Nefsin ahvâline uymayan ve garâbeti hasebiyle kalbe taalluku olmayan / gayr-i me'nûs elfâzı isti'mâl etmez. Aksi halde kitâbetten ve hitâbdan maksad hâsıl olmaz. Nitekim büleğâyı Arab'dan birisi bir kıyâfet-i acîbe ile merkebe binmiş hey'et-i acîbesini temâşâ için halk etrâfına toplanmış. Mûmâ-ileyh sevk-ı belâğatle onlara gayr-i me'nûs elfâz ile hitâb edip ما لكم تكأ كنتم كما تكأكئتم على ذى جنة قافر نقعوا

ya'nî "Size ne oldu ki, bir delinin başına toplandığınız gibi toplandınız? Dağılınız!" demiş. Halk bu gayr-i me'nûs elfâzı işitince bu adama cinnîler musallat olmuş diyerek gülüşmüşler, ne demek istediğini anlamamışlardır.

Kâtibin emr-i kitâbetinde bir üslûb-i mahsûs vardır. Evvelen kitâbına hamd ü senâ ve salât ile başlar. Ba'dehû imâmîn adlini ve onun güzel ve şerîf olan vasıflarını ve âlî olan makāmını beyân eder. Ve imâma ve onun makāmına teveccühe terğîb eyler. Ondan sonra da, gerek merğûb olan hayır olsun ve gerek mezmûm olan şer olsun, emr olunduğu şey ne ise onu zikr eder. Ya'nî kâtib kitâbına abdin mülâbis olduğu ism-i ilâhî ne ise evvelen onunla başlar. Sonra rubûbiyyet-i esmâiyyesi hasebiyle âlemleri terbiye eden müsemmâya hamd edip "El-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn" yazar. Ba'dehû rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye-i âmme ve hâssasıyla mütecellî olan Allahü zü'l-celâl hazretlerini "er-Rahmâni'r-Rahîm" elfâzıyla senâ eder. Ba'dehû إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيمًا (Ahzâb, 33/56) emrine imtisâlen salât ile başlar. Zîrâ salât, Hak cânibinden "rahmet," ve melâikeden "istiğfâr" ve mü'minlerden "duâ"dır. Bu babdaki tafsîlât *Esrâr-ı Salât* hakkındaki hakkındaki risâle-i fakîrde münderic olduğundan, bu tafsîlâtın burada îrâdı tatvîli mûcib olur. Ba'dehû imâm olan rûhun memleket-i insâniyyedeki adlini ve evsâf-ı hasene ve şerîfesini ve onun makāmı olan illiyyîni beyân eder. Ve ondan sonra onun hâdıra ve bâdiyesini imâm cânibine teveccühe / ve onun makāmı olan âlem-i illiyyîne terğîb eder. Ondan sonra da abdin ayn-ı sâbitesi ve hakîkati iktizâsı üzere merğûb olan hayırdan ve mezmûm olan şerden her ne ile emr olunmuş ise onu zikr eder.

Ebû Yezîd Bistâmî (kAs) hazretlerine: "Ârif isyân eder mi?" diye sordular. وَ كَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا (Ahzâb, 33/38) âyet-i kerîmesini kırâatle cevap verdi. Ubeydullâh Ahrâr (kAs) hazretleri *Risâle-i Vâlidiyye*'lerinde şöyle buyururlar: "Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî (ks) ba'zı musannafâtında yazmışlardır ki, erbâb-ı keşfîn ba'zılarına mâ-fî'l-isti'dâd münkeşif olup, kendi isti'dâdlarından ma'sıyet zuhûr edeceğini görürler. Evliyâya göre ismet şart olmayıp hükm-i لا يراد لما قضيت vâkı' olacağından zulmet-i isyânın şuhûdundan ve onun hicâbından müşevveş olurlar. Tövbe ve istiğfârın, o zulmetin mâhîsi olduğunu yakînen ve tahkîkan bildiklerinden, tövbe ve istiğfâr ile o zulmeti izâle etmek için, o sûretin heman vukū'unu arzû ederler; ve o ma'sıyeti mürtekib olurlar. Şeyh Rükneddîn Alâü'd-devle hazretleri: "Bu söz insanı cür'etkâr kılar. Ahvâlini hıfz eden ve kendilerini teşvîşten sıyânet eden kimselere bu sırrı ızhâr etmek câiz değildir" diye i'tirâz eylemiştir."

Ey birâder ma'lûmun olsun ki, kâtib bizim bu fasılda îrâd ettiğimiz evsâf üzere olduğu vakit, o sıddîkıyyet kapısını çalar. Ve bu vasıftaki kâtib her kime zâhir ve vâkı' olursa o kimseye "Bir şeyi görmedim, illâ ki o şeyden evvel Allâh'ı gördüm" demek hâli hâsıl olur. Zîrâ o kimse yukarıdan beri îzâh olunduğu vech ile bilir ki, vücûd-i kevn hayâlden ibârettir. Ve bu suver-i hayâliyyede zâhir olan vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. Binâenaleyh suver-i eşyâya nazar ettikde irfân-ı tâmmı hasebiyle evvelen vücûd-i hakîkî-i Hakk'ı müşâhede eder; / ba'dehû suver-i eşyâyı müşâhede eder. Bu ise cenâb-ı Sıddîk-ı Ekber Ebû Bekir (ra) efendimizin meşreb-i ârifâneleridir.

§

FASIL

[KİTAB HAKKINDADIR]

§

470 **/ Yemin kâtib olduğu vakit, biz devâta ve kaleme ve mürekkebe ve kendisine yazı yazılacak olan levhe muhtaç oluruz. Hokka ve yemîn ve "nûn" ve kalem-i a'lâ ve levh-i mahfûz gibi; / ve halde tahattut misli olan şey ve levhde irtikām-ı emsile ve levhde merkūm-i emsileden sâdır olup îcâd-ı avâlim vâkı' olan şeyin misli. İmdi burada levh-i mahfûzu ve levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Ve bizim onun rakmında nihâyeti olmayan şey için onu hâvî olarak nasıl isbât ettiğimize nazar et! Halbuki vücûda dâhil olan her şey mütenâhîdir. Binâenaleyh lâ-yetenâhînin ve kutub gibi âlem-i asğarda olan şeyin nasıl olduğunu tedkîk eyle! Ve belki sırr-ı mevfûr sadırda ola. Ve o bir mevzi'dir ki, ârif onun ma'rifetinde ilticâya muhtâc olur. İmdi levh mahall-i kitâbettir. Biz onu "kitâb" tesmiye ederiz. Ve deriz ki, o iki kısma münkasimdir: "Kitâb-ı merkūm" ve "kitâb-ı mastûr"dur. Allah Teâlâ** وَالطُّورِ وَ كِتَابٍ مَسْطُورٍ (Tûr, 52/1-2) **buyurur. Ve yine** كِتَابٌ مَرْقُومٌ (Mutaffifîn, 83/9) **buyurur. "Mastûr"a kasem eder ve "merkūm"dan haber verir. Ve o siccînde ve illiyyîndedir. İmdi "mastûr" âlem-i ervâhdadır; ve "merkūm" âlem-i gayb ve şehâdettedir. Ve Hâlık cânibinden "merkūm," keşf-i sahîh cihetinden ondan "mastûr"dur. Lâkin mele-i a'lâ onu muâyene etmediği için onları nabûl edeni ancak vech-i vâhid görür. Ve o âlem-i emr için "mastûr"dur. Ve vaktâki insan ulüvv ve süflü cem' edip iki veche de muttali' oldu; binâenaleyh onun için "merkūm" oldu. İmdi râkımın velâ ettiği şey ancak mastûrdur. Ve o mevzi'-i müşkildir;**

ipliklerin mevzi'-i in'ikādıdır. Ve onun ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Ve kitaptan arza velâ olunan şey kezâ mastûr oldu. Ve onları müşâhid olan kimse de râkımın velâ eylediği vech / i'tibâriyle "merkūm" oldu. İmdi bu mastûr-ı arzî, ulûm-i ahkâm sâhibleri olan fukahânın ilmidir ki, onların kalbleri hubb-i dünyâ sebebiyle muâyene-i melekûttan mahcûbdur. İmdi melâike âlem-i emr-i ulvîden "mastûr"dadır. Ve fukahâ âlem-i halk-ı esfelden mastûrdadır. Ve muhakkıklar iki vechi müşâhede sebebiyle "merkūm"dadır. İmdi arza velâ olunan şeyi hissen müşâhede ederler. Ve râkımın velâ eylediği şeyi ki, o, sırr-ı muhakkak hakkında mâ-fevka'l-Arş'tır; ve avâlim-i emrin ba'zısı hakkında mâ-fevka's-semâdır. Onu kalben ve aklen müşâhede ederler. حَتّٰى اِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ (Sebe', 34/23). **Ya'nî "Hattâ onların kalblerinden feza' ref' olundukda: Nedir? derler. Rabb'inizdir, diye hitâb gelir. Haktır derler." Onlara tecellî eder. O'na hitâb ederler; onlara hitâb eyler. Binâenaleyh onlar münhacib olurlar. Hicâb yırtıldığı ve onlar hakkında esbâb mün'adim olduğu vakit halâık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğine nazar eylerler. Ve emri mebde'i üzerine mülâhaza ederler. İsterlerse susarlar; ve isterlerse söylerler. İmdi o onlara hitâb eyler. Onun kitâbı onların kalblerindedir. Ve o elvâh-ı mahfûzadır ki, her bir şey için mev'ıza ve tafsîl olarak her bir şey onda mektûbdur. Ve onda kırâat ederler; ve ondan haber verirler. Ve bu havâtır-ı rabbâniyyedir.**

Ya'nî sağ el yazıcı olduğu vakit, biz hokkaya ve kaleme ve mürekkebe ve üzerine yazı yazılacak olan levhe muhtaç oluruz. Zîrâ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلائِفَ الْأَرْضِ (En'âm, 6/165) âyet-i kerîmesi ve ان الله خلق آدم على صورته hadîs-i şerîfi mûcibince, biz kitâbette dahi bizi istihlâf buyuran Hakk'ın / sıfatı üzerineyiz. Nitekim îcâd-ı âlemde bizim vücûdât-ı mukayyedemize mukābil "vücûd-i mutlak-ı Hak;" ve bizim sağ elimize mukābil "yed-i îcâd-ı Hak;" ve hokkamıza mukābil "nûn," ya'nî cemî-i suver-i esmâiyyenin yekdîğerinden temeyyüzü olmaksızın müctemi' oldukları hakîkat-i muhammediyye ve vahdet mertebesi; ve kullandığımız kaleme mukābil dahi "akl-ı kül;" ve mürekkebe mukābil dahi "madde"; ve kağıdımıza mukābil dahi "levh-i mahfûz," ya'nî nefs-i külliyye-i âlem vardır. Ve kezâ fiilde değil hâlde, ya'nî ilimde, tahattut misli olan şey; ve levhde, ya'nî hâriçte, emsilenin irtikāmı ve yazılması, ve levhde yazılmış olan emsileden sâdır olarak îcâd-ı avâlim vâkı' olan şeyin misli, Âdem'in nefs-i cüz'iyyesinde fiilen değil, hâlen mündemic olan veledinin sûretine; ve ba'dehû o sûretin kalem-i ma'lûm-i âdem ile levh-i rahimde irtikāmına; ve bu levh-i rahimde mürtakım olup tevellüd eden âdemin sûret-i misâliyyesinden alâ-vechi't-teselsül sâdır olan onun misline tekābül eder. İşte burada levh-i mah-

fûzu, ya'nî nefs-i külliyye ve cüz'iyye-i âlem-i ekber ve asğarın bâtını olan suver-i ilmiyyeyi ve onların zâhiri olan levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Ve bizim yazısında nihâyeti olmayan şeyi hâvî olarak o levhi nasıl isbât ettiğimize nazar-ı aklî ile nazar et! Zîrâ biz ilmimizde olan maânîye hokkanın içinde yek-vücûd olan bir çok hurûf ve kelimât kisvelerini ilbâs ederek kalem vâsıtasıyla kağıt üzerine nasıl ilâ-mâ-lâ-nihâye terkîm eder ve o kağıt üzerinde nasıl mahv ve isbât edersek, Hak dahi ilminde olan suveri öylece karâtîs-i ecsâm üzerine, anâsır kisvelerini ilbâs ederek ilâ-mâ-lâ-nihâye terkîm edip mahv ve isbât eyler. İşte bu îzâhtan sen levh-i mahfûzu ve levh-i mahv ve isbâtı iyi anla! Nitekim Hak Teâlâ / يَمْحُو اللّٰهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ (Ra'd, 13/38) buyurur. İmdi suver-i kevniyye levh-i tabîatta bir taraftan mahv olur ve bir taraftan peydâ olur. Nitekim âyet-i kerîmede ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها (Bakara, 2/106) buyrulur. Binâenaleyh sâha-i tabîatta mensûc olan bir sûret bozulunca, onun misli peydâ olur. Ve levh-i hayâl dahi böyledir. Ve fezâ-yı bî-nihâyede, ya'nî ayn-ı vücûd-i mutlak-ı Hak'ta, mütekevvin olan avâlimin hey'et-i mecmûa-i bî-nihâyesi böyle olduğu gibi, onlardan her birinin üzerinde mütevekkin olan suver dahi ilâ-mâ-lâ-nihâye böyledir. Halbuki vücûd-i izâfîye dâhil olan her şey mütenâhîdir. Zîrâ her birinin evveli ve âhiri vardır. Böyle olunca fezâ-yı lâ-yetenâhîde mine'l-ezel ile'l-ebed mütekevvin olan avâlim-i bî-nihâyenin ve vücûd-i izâfîde müteayyin olan "kutub" gibi âlem-i asğardaki tahattut misli olan şeyin ve onun levhindeki irtikâm-ı emsilenin nasıl olduğunu bi'l-mukâyese tedkîk et! Belki bu tedkîkın esnâsında onlara âid bir çok sırlar levh-i sadırda vâkı' ve muntakış olur da bu husûsta sende ilm-i zevkî ve irfân-ı muhammedî husûle gelir. Ve o levh-i sadır öyle bir mevzi'dir ki, ârif o esrârı bilmek husûsunda bu mevzi'a ilticâya muhtâç olur. Beyt:

Ne istersen yürü var ondan iste
Hudâ'nın ulu dergâhı gönüldür

Zîrâ ârifîn levh-i sadrı kendi kitâbıdır. إِقْرَأْ كِتابَكَ كَفى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ (İsrâ, 17/14). İmdi "levh" mahall-i kitâbettir. Biz o mahall-i kitâbete "kitâb" tesmiye ederiz. Ve deriz ki, o kitap iki kısma münkasimdir. Birisi "kitâb-ı merkûm" ve diğeri "kitâb-ı mastûr"dur. Nitekim Allah Teâlâ وَ الطُّورِ وَ كِتابٍ مَسْطُورٍ (Tûr, 52/1-2) ve kezâ كِتابٌ مَرْقُومٌ (Mutaffifîn, 83/9) buyurur. Bu âyetlerde "kitâb-ı mastûr"a yemîn eder; ve "merkûm"dan / haber verir. Ve o kitâb-ı merkûm hem siccînde ve hem de illiyyînde olur. Kitâb-ı mastûr âlem-i ervâhda ve kitâb-ı merkûm âlem-i gayb ve şehâdettedir.

Ma'lûm olsun ki, henüz gayriyyet libâsiyle müteayyin olmayan mertebe-i vâhidiyyette sâbit suver-i esmâiyye cevâhir-i mücerrede hâlinde o-

larak gayriyyet libâsiyle müteayyin olan rûh-i küllî levhinde mastûr olur. Ve ondan sonra âlem-i gayb olan misâl-i mutlak levhinde; ve ba'dehû levh-i tabîat olan âlem-i şehâdette merkūm olur. Mastûr ile merkūmun farkı budur ki, mastûr mahv kabûl etmez; ve merkūm mahv ve isbât kabûl eder. Ve keşf-i sahîh cihetinden, Hâlık tarafına nazaran merkūm olanlar O'nun cânibinden mastûrdur. Zîrâ mahv ve isbât dahi meşiyyet-i Hâlık'a nazaran vâkı' olur. Lâkin mele-i a'lâ, ya'nî melâike-i kirâm, mastûr ve merkūm i'tibârâtını muâyene etmediği için, gerek mastûru ve gerek merkūmu kabûl edeni, ancak vech-i vâhid görür, ya'nî bir âlem görür. Ve o vech-i vâhid dahi âlem-i ervâhdır ki, suver-i esmâiyye onda mastûrdur. Zîrâ mele-i a'lâ indinde zaman ve mekân i'tibârâtı yoktur. Fakat insan mele-i a'lânın hilâfınadır. Zîrâ insan ulüvv ve süflü cem' ettiği için, âlem-i emr ile âlem-i halktan ibâret olan iki veche de muttali' olduğundan melâike indinde mastûr olan şey, insan için merkūm oldu. Beyt:

صائب زملائك مطلب رتبت انسان آیینه‌ء بی پشت چه صورت بنماید

Tercüme: "Ey Sâib, mertebe-i insâniyyeyi melâikeden arama! Zîrâ sırsız bir âyîne ne sûret gösterebilir!..."

İmdi râkımın, ya'nî كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) mûcibince esmâ-i ilâhiyyenin velâ ettiği şey ancak / mastûrdur. Ve esmâ-i ilâhiyyenin tecelliyâtı her mevtına göre başka bir rengi hâiz olduğundan râkımın velâ ettiği mahall-i tecellî mevzi'-i müşkildir. Ve o mevzi' ipliklerin düğümlendiği mahalle benzer ki, ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Ya'nî mastûr ile merkūm, o mevzi'-i müşkilde yekdîğerine girift bir haldedir. Nitekim ümmü'l-kitâbdan arza velâ olunan şey mastûr oldu. Zîrâ çeşm-i his bunların menşe' ve mebde'ini göremez, ancak suver-i hissiyyeyi müşâhede eder. Fakat bu suver-i hissiyyenin mebde'ini basar-ı basîretle müşâhede eder. Ehl-i keşif indinde, râkım olan esmâ-i ilâhiyyenin velâ, ya'nî teveccüh ve amel, ettiği vech i'tibâriyle bu mastûr-i arzî merkūm oldu. Ve bu mastûr-i arzî, ulûm-i ahkâm sâhibleri olan fukahânın ilmidir ki, onların kalbleri hubb-i dünyâ sebebiyle hicâb içinde olup melekûtu, ya'nî âlem-i zâhirin bâtınını, müşâhede ve muâyene edemezler. İmdi melâike yukarıda beyân olunduğu vech ile âlem-i emr-i ulvîden mastûrda kāimdirler; ve fukahâ âlem-i halk-ı esfelden mastûrda kāimdirler. Ve muhakkıklar ise iki vechi, ya'nî hem âlem-i melekûtu ve hem de âlem-i mülkü müşâhedeleri sebebiyle merkūmdadır. Binâenaleyh arza velâ ve teveccüh ve amel olunan şeyi ve onda tekevvün eden suveri hissen müşâhede ederler. Ve râkımın, ya'nî esmâ-i ilâhiyyenin, her mevtında velâ ve teveccüh ve amel ettiği şey ki, o şey ezelde tahakkuk etmiş olan sır, ya'nî a'yân-ı sâbite, hakkında mâ-fevka'l-Arş'tır. Ya'nî cismâniyyetin ve vücû-

dât-ı izâfiyyenin fevkıdır. Ve avâlim-i emrin, ya'nî avâlim-i şe'nin, ba'zısı hakkında mâ-fevka's-semâdır. Ya'nî âlem-i halkın mâ-fevkı olan âlem-i misâl-i mutlaktır. O şeyi kalben ve aklen müşâhede ederler. Hattâ kalblerinden feza' ve ürküntü ref' olundukda: / "Bu zâhir olan nedir?" derler. Hak Teâlâ'dan "Rabb'inizdir" diye hitâb gelir. Onlar dahi: "Bu keşif bâtıl değil, haktır" derler. Bu حَتّٰى اِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الحَقَّ (Sebe', 34/23) âyet-i kerîmesi sûre-i Sebe'de vâkı' olup, cenâb-ı Şeyh (ra) burada ma'nâ-yı bâtınîsini tefsîren îrâd buyururlar. İmdi Hak onlara tecellî eder. Onlar mütecellî olan Hakk'a hitâb ederler; ve Hak Teâlâ dahi onlara hitâb eyler. Binâenaleyh bu tecellî içinde ekvân ve eşyâdan münhacib olurlar. Ve bu ekvân ve vücûdât-ı izâfiyye perdesi yırtıldığı ve onların indinde esbâb mün'adim olduğu vakit, halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükmettiğine nazar eylerler; ve emri mebde'i üzerine mülâhaza ederler. Ya'nî âlem-i şehâdette mütevekkin olan efrâd-ı halâyıkın a'yân-ı sâbitelerini müşâhede edip, ezelde ve ibtidâda hangi ism-i ilâhînin mazharı olduğuna vâkıf olurlar. *Mesnevî:*

کاملان ازدور نامت بشنوند تابقعر تار وپودت در روند
بکله پیش از زادن توسالها دیده باشندت ترابا حالها

Tercüme: "Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin târ ve pûdunun ka'rına kadar muttali' olurlar. Ya'nî senin kālıb-ı unsurînde müdemic olan tecelliyât-ı esmâiyyeyi ve sûret-i misâliyyeni ve rûhunu ve ayn-ı sâbiteni ve ayn-ı sâbitenin hangi ismin mazharı olduğunu görürler. Belki senin vilâdetinden nice senelerce mukaddem seni her mevtındaki hallerin ile berâber görmüş olurlar."

Ve bu sırr-ı kaderin onlar üzerinde esbâb perdesi arkasından nasıl hükm ettiğini görüp, onları / bütün ef'âl ve harekâtında ma'zûr görürler. Zîrâ bu eşyânın cümlesi mezahir-i esmâ-i ilâhiyye olup hakîkatte bilcümle harekât ve sükûnun vücûd-i hakîkîye âid olduğuna muttali' olmuşlardır. Bu ehl-i keşif isterlerse bu müşâhedelerinden bahs etmeyip sükût ederler; ve isterlerse iktizâ-yı hâle göre söylerler. Zîrâ onların ifşâ ve ketmleri de tecelliyât-ı Hak îcâbındandır. Bu gibi zevâtın sözleri kendilerinden değildir. İmdi O, ya'nî Hak Teâlâ, bî-harf ve savt onlara, ya'nî basar-ı basîretlerinden hicâb kalkmış olan ehl-i keşfe, hitâb eder. Hakk'ın kitâbı bu gibi zevât-ı saâdet-simâtın kalblerindedir. Zîrâ cem'iyyet-i esmâiyyesiyle Hak Teâlâ kulûb-i kâmilîne mütecellîdir. Nitekim hadîs-i kudsîde لايسعنى ارضى ولا سمائ ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن ya'nî "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. Bu halde olan kulûb-i kâmilîn bir takım levh-i mahfûzlardır. Her şeye âid mev'iza ve tafsîli hâvî olduğu halde, her bir şey onda yazılmıştır.

Zîrâ Hak Teâlâ'nın cem'iyyet-i esmâiyyesiyle mütecellî olduğu bir kalbde, mezâhir-i esmâiyyeden ibâret olan her bir şey maa-tafsîlât mündemic ve mektûb olmak tabîîdir. Ve suver-i esmâiyye muntabi' olan kulûb elvâh-ı mahfûzadır. Çünkü suver-i esmâiyye a'yân-ı sâbiteden ibâret olup cümlesi hakāyık-ı eşyâdır. Ve hakāyık ise aslâ inkılâb kabûl etmez. Ya'nî meselâ ism-i Mudıll ism-i Hâdî'ye, ve ism-i Dârr ism-i Nâfi'a inkılâb eylemez. Binâenaleyh bu kâmilîn, her bir şeyi tafsîlâtiyle berâber, elvâh-ı mahfûzadan ibâret olan kalblerinde kırâat ederler; ve bu kitâb-ı Hak münderecâtından haber verirler. Ve bu haber verdikleri şeyler hâvâtır-ı rabbâniyyedir.

Ma'lûm olsun ki, bu müşâhede bu kitâbın beşinci bâbında beyân olunduğu üzere muhakkıkların / "fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî" ta'bîr ettikleri makām sâhiblerine mahsûstur. Onlar ashâb-ı selb olup Hakk'ın gayrinden zâhildirler. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde onların hâline işâreten buyururlar. *Mesnevî:*

بی حس وبی گوش وبی فکرت شوید تا خطاب ارجعی رابشنوید

Tercüme: "Bî-his ve bî-gûş ve bî-fikret olunuz, tâ ki "İrci'î!" hitâb-ı ilâhisini işitesiniz."

Ve bu makāmın mâ-dûnunda bulunanların kalblerine olan tecelliyât-ı ilâhiyyeye, âlem-i his ve şehâdetin suver-i mer'iyyesi ve mesmû' olan sadâları ve bunlardan mütehassıl tefekkürât-ı akliyye karıştığından, onların kulûbu elvâh-ı mahfûza değil, belki elvâh-ı mahv ve isbât olur. Ve onların havâtırı havâtır-ı rabbâniyye-i sırfa olmayıp, havâtır-ı melekiyye ve nefsâniyye ve şeytâniyye ile memzûc olur. Binâenaleyh onların ihbârâtı dahi ona göre olur. / 480

İmdi ey seyyid, bu kâtibi tefattun et! Zîrâ senin için mansıb-ı imâmet varsa, onun için mansıb-ı hitâbet vardır ki, o hitâbetin gayri ile müstakil değildir. O hitâbette imâmdır. Eğer sen hitâbette onunla berâber olursan, ona hizmet içindir. Velâkin senin imâmet-i ihâtıyyende ikāmet-i Hak için, bu ve onun hizbinde olan onun gayri dâhildir. Binâenaleyh onun hürmetine râ'î ol! O senin sâhib-i tâbı'ındır; ve senden muhâtabdır. Ve ona muhabbet et, yoksa senin üzerine mülkünü ifsâd eyler. Zîrâ vezîr ona muhtaçtır. Senin gâyen ve vezîrinin gâyesi meskeninin tedbîridir. Ve onun kütübü, bâdiyen hakkında, sen istesen de, senin istediğin şey sebebiyle değil, ona vârid olan şey sebebiyle cereyân eder. Ve ma'lûmun olsun ki, muhakkak hazret için, ancak bâdiyesi sebebiyle ma'nâ vardır. İmdi eğer bâdiye fâsid olur ve senin üzerine hücûm ederse, bu mülkün fesâdına müeddî olur. Ve senin için onun telâfisi nasıl olur? Ve o fücûr

ve takvâ üzerine emîndir. Ve senin mülkün ise bu iki sıfatı berâberce kabûl eder. Ben sana nasîhat ettim, mülâzim ol!

/ Ya'nî ey seyyid olan rûh! Yukarıda îzâh ettiğimiz kâtibin evsâfını tefattun et! Bu tefattun sana pek lâzımdır. Zîrâ hilâfetin hasebiyle senin için mülk-i vücûdda mansıb-ı imâmet varsa, onun için de mansıb-ı hitâbet vardır. Ve o kâtib mansıb-ı hitâbetten gayri olan umûrda müstakil değildir, belki sana tâbi'dir. Fakat emr-i hitâbette imâm olduğundan müstakildir. Sen muharrik-i vücûd olduğun cihetle eğer onunla berâber olursan, onun vazîfe-i hitâbeti lâyıkıyla îfâ edebilmesine hizmet içindir. Velâkin ahkâm-ı Hakk'ı ikâme için, bu kâtib ve onun hizbinde olan o kâtibin gayri, senin imâmet-i ihâtıyyene dâhildir. Zîrâ mülk-i vücûd senin şuûnâtının zuhûru için muhdestir. Ve sen o mülkün hâkimisin. İmdi mâdemki kâtib senin mülkünde hitâbet emrinde imâmdır ve bu vazîfe ona mevdû'dur, sen ona hürmette kusûr etme! O kâtib senin sâhib-i tâbı'ındır, ya'nî senin mühürdârındır. Ve raiyyene olan hitâbı, senin tarafından ve sana izâfetle vâkı' olur. Ve ona muhabbet et ve hoş tut, ünf ile muâmele etme! Aksi halde senin üzerine mülkünü ifsâd eyler. Zîrâ vezîr olan akıl tedvîr-i umûrda ona muhtaçtır. Halbuki senin gâyen ile vezîrinin gâyesi ve maksadı, meskeninin, ya'nî mülkünün umûrunu tedbîr etmek ve hüsn-i idâre eylemektir. Ve kâtibin yazdığı şeyler, sen her ne kadar murâd edersen et, senin istediğin şey sebebiyle değil, ona mazhar olduğun isim hazretinden vârid olan şey sebebiyledir. Ve o bâdiyen, ya'nî senin teb'an olan a'zâ ve cevârihin, hakkında bu vârid olan şeyleri yazar.

/ Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hazret için ancak bâdiyesi sebebiyle ma'nâ vardır. Ya'nî senin hâdıran olan makarr-ı idâren için ma'nâ-yı tasarruf, ancak bâdiyen, ya'nî teb'anın sâkin olduğu köyler, sâyesindedir. Ve onlar senin a'zâ ve cevârihindir. A'zâ ve cevârih olmasa ef'âl zâhir ve tasarruf bâhir olmaz. İmdi eğer bâdiye fâsid olur ve isyân ederek senin üzerine hücûm ederse, bu hâl mülkünün fesâdını müeddî olur. Ve bu fesâd ve isyân muvâcehesinde nasıl tanzîm-i umûr ile telâfî-i mâ-fât edersin? Ve o kâtib fücûr ve takvâ üzerine emîndir. Ya'nî bu şerhin ibtidâlarında murûr ettiği üzere, nefis fücûr ile tağyîr ve takvâ ile tathîr mahalli olup kâtib bunların her ikisini de yazar. Ve senin mülkün olan nefis bu iki sıfatı da berâber kabûl eder. Binâenaleyh yukarıdan beri ben sana nasîhat ettim. Bu nasîhatim dâiresinde muâmele icrâsına devâm et! /

olan sırr-ı ulûhiyyetim kendisinde mebsûs olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir. Ve ben vechimi bilâ-irâde murâd eden kimseye ibâha ettim. Ve hicâbları bir yırtış yırttım ki yama ve telfîk kabûl etmez. Ve kulûbdan havf ref' olunur da maâlim-i guyûb ile tezeyyün eyler. Hazretimde sâcid olarak âkif ol! Zîrâ sen dâimâ müşâhidsin. Muhakkak sücûdda rü'yet ve vukûfta hicâb vardır. Muhakkak ben kazandığı şey sebebiyle her bir nefis üzerine kāim olan kayyûmum. İmdi tastîr ettiğim şeyi iyi anla; ve resm eylediğim şeye nazar eyle! Zîrâ rü'yette hitâb ve hitâbda da rü'yet yoktur. Ve selâm ve rahmet-i şuhûd ve berekât-ı vücûd senin üzerine ve senden munfasıl olmayan kimsenin üzerine olsun; ve sana muttasıl olmayana değil!

Ma'lûm olsun ki, her bir ma'nâ evvelen kalbe hutûr eder. Ve ondan sonra dimâğa aks edip akıl o maânîde tefekkür eder. Ve hutûr-i maânî insanın kendi irâde ve arzûsuyla vâkı' olan bir şey değildir. Bu maânî bilâ-irâde kalbe gelir. Bu havâtır dört kısımdır: *(1)* Havâtır-ı rabbânî veyâ rahmânî *(2)* Havâtır-ı melekî *(3)* Havâtır-ı nefsânî *(4)* Havâtır-ı şeytânî.

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu kâtib bahsinde "tevkî'" nâmı tahtında bu dört nevi' hâtıranın esâsâtını beyân buyururlar. Fakir "tevkî'" lafzını beyne'l-küttâb müsta'mel olan "fermân" (tezkire) kelimesiyle tercüme ettim. Bu fermânlarda (tezâkirde) her bir mertebe-i vücûdun / iktizâsı üzerine desâtîr-i esâsiyye ve evâmir-i mücmele münderictir. Fermân-ı (tezkire-i) rabbânî münderecâtı şudur: Bu tevkî'-i rabbânî halîfe-i insânî olan kâmile enniyyetim ile, ya'nî rütbe-i zâtiyyem cihetinden vücûd-i aynîmin tahakkuku ile, hüviyyetim, ya'nî cemî'-i hakāyıkı müştemil olan hakîkat-ı mutlakam, arasında müterreddid olan sırr-ı ulûhiyyetim kendisinde mebsûs ve munbasıt olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir.

Ma'lûm olsun ki, merâtib-i vücûd hakkında yukarıda geçen îzâhattan dahi anlaşılmış olacağı vech ile vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın "lâ-taayyün," ya'nî "ahadiyyet-i zâtiyye" mertebesinde cemî'-i nuût ve evsâf muzmahildir. Vaktâki zât-ı mutlaka bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât merâtibe tenezzül ederek suver-i mezâhir ile müteayyin olur, "mertebe-i vahdet"te sâbit olan sırr-ı ulûhiyyet, bu âlem-i taayyüne vârid olan emr-i mutâ'-ı ilâhîde mebsûs ve munbasıt olur. Zîrâ ilâh me'lûhu iktizâ eder. Ve me'lûh onun merâtib-i taayyünâtıdır. Binâenaleyh bu emr-i mutâ'-ı ilâhî "taayyün" ile "lâ-taayyün" arasında müterreddid olur. İmdi insân-ı kâmil hüviyyeti i'tibâriyle Hak'tır; ve taayyünü i'tibâriyle de abddir. Binâenaleyh bu evâmir kâmilin kendi hakîkatinden kendi taayyününe nâzil ve vârid olur. Ve bi'l-asâle insân-ı kâmil (Sav) Efendimiz olduğundan من رآنى فقد رآى الحق ya'nî "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" kelâm-ı münîfi ile hüviyyet-i aliyyelerinin zât-ı Hak; ve taayyünlerinin dahi zât-maa's-sıfât Hak oldu-

ğuna işâret buyururlar. Ve Kur'ân-ı Kerîm kendilerinin hüviyyetleriyle taayyünleri arasında müterediddir olan emr-i mutâ'-ı ilâhîdir. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de kendi hüviyyetlerinin Hak olduğuna وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Attığın vakitte sen atmadın, velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesinde; ve taayyünlerinin abd olduğuna da قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) ya'nî "Yâ Habîbim de ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. / Bu hakîkat kâffe-i eşyâ hakkında da böyledir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de âmme-i mü'minîne teşmîlen فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ (Enfâl, 8/17) ya'nî "Onları siz katl etmediniz, velâkin Allah katl etti" buyurur. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde سبحان الذى اظهر الاشياء وهو عينها tesbîhi ile bu hakîkate işâret buyururlar. Ancak insan, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar ve onun ahsen-i takvîm üzere mahlûk olan taayyünü bu esmânın zuhûr-i ahkâmına müsâid olduğu için, eşyâ-i sâireden efdal ve ekmeldir.

485

Bu sebeple tezkire-i rabbânîde buyrulur ki: "Ben vechimi murâd eden kimseye bilâ-irâde ibâha ettim." Ya'nî mâsivâ i'tibâr olunan mezâhir-i sıfâtiyye ve esmâiyyemde ve eşyâda istiklâl-i vücûd tevehhümünden i'râz edip, bunların kayyûmu olan zâtıma teveccüh eden kimselere, irâde ve meşiyyet-i ilâhiyyem taalluk etmeksizin vechimi ve zâtımı mubâh kıldım. Zîrâ bu ibâha onun teveccühünün netîce-i tabîiyye ve zarûriyyesidir. Ve bu gibi netâyicin husûlüne bittabi' irâde taalluk etmez, irâde teveccüh edenindir. Ve hicâbât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyemi bir yırtış yırttım ki yama ve telfîk kabûl etmez. İmdi bu hicâb yırtılınca kulûbdan tecelliyât-ı esmâiyyeden hâsıl olan havf ref' olunur. Ve artık böyle kalbler maâlim-i guyûb ile tezeyyün eyler. Ve benim vechime hicâb olan esmâ ve sıfât perdeleri yırtılınca, benim gaybûbet-i i'tibâriyyem senin nazarından kalkar; ben senin muvâcehende hâzır olurum. Binâenaleyh bu halde sen benim huzûrumda sâcid olarak âkif ol! Zîrâ sen artık benim vechimi ale'd-devâm müşâhede edersin. Muhakkak sücûdda rü'yet ve vukūfta hicâb vardır. Nitekim bir pâdişâh-ı azîmü'ş-şânın huzûrunda bulunan kimse huzû' ve tevâzu' hâlindedir. Binâenaleyh sücûd ve huzû' hâlinde rü'yet vardır. Ve o pâdişâhın azametini bilmekle berâber, huzûrdan hâriç olanlar, huzû' ve sücûd / emrinde hicâb içindedir. Muhakkak ben abdin cemî'-i mevâtında kazandığı ve iktisâb eylediği şey sebebiyle her bir nefîs üzerine kāim olan kayyûmum. Zîrâ abdin evvelen lisân-ı isti'dâd ile taleb eylediği şey sûret-i ilmimde; ve ba'dehû âlem-i ervâhda; ve ba'dehû misâlde; ve ba'dehû ayn-ı sâbitesi iktizâsınca kesb eylediği şeyler âlem-i şehâdette peydâ oldu. Binâenaleyh onun nefsi her bir mevtında benim vücûd-i hakîkîm ve zâtım ile kāimdir. Ve ben onun cemî'-i merâtib ve

mevâtında kayyûmuyum. İmdi bu tezkiremde tastîr eylediğim şeyi iyi anla! Ve senin vücûd-i izâfînde ve hayâlinde ve ef'âl ve a'mâlinde resm eylediğim şeye dikkatle nazar eyle! Ve bu hâl-i müşâhede içinde benden hitâba muntazır olma! Zîrâ rü'yette ve huzûrda hitâb olmaz; ve hitâb olan mahalde de rü'yet ve huzûr bulunmaz. Ya'nî mer'î ve hâzır olanın vücûd ve evsâfından bahs olunmaz. Ve vücûd ve evsâfından bahs olunan şey dahi mer'î ve hâzır değildir. Ve ism-i Selâm ile tecellîm ve rahmet-i müşâhede ile zuhûrum ve vücûd-i mutlakımın berekâtı senin üzerine olsun; ve senden ayrılmayan kimselerin üzerine olsun. Ve sana muttasıl olmayarak huzûrumdan bu'de düşenler, bu tecelliyâtımdan mahrûm olsunlar.

§

TEZKİRE-İ MELEKÎ

Bu emr-i hatm melek-i kerîmedir. Halîfe-i insânînin kalbi üzerine nâzil ol! Muhakkak sen onu üç ahvâlin birisi üzerinde bulursun: Ya benim iledir; ya nefsi iledir; yâhut düşmanı olan İblîs iledir. İmdi onu benim ile bulursan / bu tevkî'de sana îkā' eylediğim şeyden bir şeyi ona ilkā etme! Zîrâ ben ona nefsim ile mütevellîyim. Bana teveccüh eden ve beni benim gayrim olan her bir kimse üzerine ihtiyâr eyleyen kimse bana sıklet vermez. Binâenaleyh abdimin siyâset-i kalbine mütevellî olurum. İmdi ey melek-i kerîm, müteeddib ol! Ve onu nüzûlüne vâkıf kılma ki tefrikaya düşer. Ve onun ma'rifeti için sana tebâdür eyler. Zîrâ sen esmâdan bir isim cihetinden benim indimdesin. Ondan mütevârî ol; ve onu onun nefsinden ve şeytandan hıfz et! Ve gücün yettiği kadar onlar ile mücâhede et! Ve eğer sen onu nefsi ile bulursan, kendi cânibinden muhâdeseten ona ihtâr eyle! Karîn olan adüvvü ve nefsi sana vâkıf olmaksızın, ki seni tekzîb eder; enfâsın senin üzerine mahsûb ve evkātın senin üzerine şâhiddir. Mubâhdan sakın ki, nâdim olursun. Ve mekrûh ve memnû'dan sakın ki, şakî olursun. Tarîk-ı vâsi'i üzerine lâzım kıl! Ve ferâizi, ya'nî Allah'ın sana farz kıldığı şeyi edâ et! Mubâhâttan ekl ve şürb ve uyku ve bunun gayri bir fiil-i mubâhı murâd ettiğin vakit, onu umûmun tenâvülü gibi tenâvül etme ki, nâdim veyâ şakî olursun. Velâkin onu tenzîh ve ibâdet ile tenâvül et! Tenzîh senin noksânının ve onun hakkında Hakk'a iftikārının ve Hakk'ın buna olan hâcetinden tenzîhini rü'yet ile tenâvüldür. Nitekim Hak Teâlâ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) **ya'nî "O it'âm eder, it'âm olunmaz" buyurur. İmdi sana tenbîh etti ve bildirdi. Ve ibâdete gelince, senin bunun hakkında lâyık olan cihetten nazar etmendir. İmdi onu ibâdetine avn ittihâz eyle! / Salât ve cihâd ve**

onun gayri olan ferâizin edâsına kuvvet için ekl gibi; ve kıyâm-ı leyle kuvvet için nevm gibi; ve inzâl-i şehvet için değil, velâkin veled-i sâlih için, veyâhut harâma düşmekten hıfz için nikâh gibi; ve i'tibâr için teferrüc; ve imâta-i ezâ ve irşâd-ı dâll ve mazlûma yardım ve bunun emsâlidir. İşte tevkî'-i ilâhî ile melek-i kerîmin havâtırı budur.

Yukarıda îzâh olunduğu üzere insan, cemî'-i merâtib-i ilâhiyyeyi câmi' ve cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâizdir. Binâenaleyh onun hüviyyeti cihetinden hakkıyyeti olduğu gibi, melekiyyeti ve nefsâniyyeti ve şeytâniyyeti de vardır. Ve her bir mertebesinden kendisine havâtır ve ilkâât vâkı' olur. Havâtır-ı râbbâniyye yukarıda geçti. Şimdi de havâtır-ı melekî beyân buyrulur. İmdi makām-ı cem'den mertebe-i melekîye vâridi olan tezkire münderecâtı da şudur: Bu emr-i hatm, ya'nî bu emr-i vücûb, kerîm olan meleğedir. Ey melek-i kerîm, halîfe-i insânînin kalbi üzerine nüzûl et! Bu nüzûlünde sen, onu muhakkak üç hâlin birisi üzerinde bulursun. Ya'nî sen onu ya benim ile; veyâ nefsi ile; veyâhut düşmanı olan İblîs ile berâber ve meşğûl bir hâlde bulursun. Eğer sen, onu cemî'-i mâsivâdan i'râz edip bana teveccüh etmiş ve benim ile meşğûl olmuş bir hâlde bulursan, sana bu tezkirede îrâd eylediğim şeylerden hiç bir şeyi ona ilkā etme! Çünkü ben ona nefsim ve zâtım ile mütevellîyim ve müteveccihim. Ve bana teveccüh eden ve beni, benim gayrim olan her bir kimse ve her
490 bir şey üzerine tercîh ve ihtiyâr eyleyen / kimseye benim ale'd-devâm teveccühüm bana kelâl ve sıklet vermez. Nitekim âyet-i kerîmede وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَئُوْدُهٗ حِفْظُهُمَا (Bakara, 2/255) buyrulur. Binâenaleyh ben abdimin siyâset-i kalbine, ya'nî kalbinin idâresine, bilâ-inkıtâ' müteveccih olurum. İmdi ey melek-i kerîm, benim müteveccih olduğum kalbe karşı, müteeddib ol ve onu nüzûlüne vâkıf kılma! Zîrâ eğer nüzûlüne vâkıf olursa, cem'den farka düşer. Ve senin ilkââtının ma'nâsını anlamak için sana teveccühde isti'câl eder. Halbuki sen asıl değilsin. Zîrâ sen, benim esmâmdan bir isim cihetinden, asıl olan zâtım indinden bir fer'sin. Binâenaleyh ondan mütevârî ve müstetir ol! Ve onun nazarından istitârınla berâber onu onun nefsinden ve şeytandan hıfz et! Ve gücün yettiği kadar onun nefsi ve şeytanı ile mücâhede ve harb et; ve onları mağlûb etmeye sa'y eyle!

M E N K A B E : Sadreddîn-i Konevî (ks) hazretlerinin mürîdânından birisi bilâ-isti'zân halvete girer. Ve bittabi' bir kaç gün ortadan gâib olur. Hz. Şeyh onun nerede olduğunu rufekāsından sorar. Halvette bulunduğunu haber verirler. Cenâb-ı şeyh onun halvet-hânesine gider. Bir çok yazılar yazmakla meşğûl bulur. "Bu yazdığın nedir?" diye so-

rar. Mürîd cevâben der ki: "Şeyhim, vaktâki halvete girdim, önümde birisi zâhir olup Hz. Cibrîl olduğunu söyledi; ve sana ulûm-i ledünniyye ilkâ edeceğim dedi, ve ağzıma tükürdü. Bu hâli müteâkıb bende bir çok maânî tulû' etti. Şimdi gâib olmamak için / o ulûmu tesbît ve tahrîr ile meşğûlüm." Hz. Şeyh tebessüm edip buyurdular ki: "Sen Cibrîl'in zuhûrundan mukaddem ne ile meşğûl idin?" Mürîd: "Zikrullâh ile meşğûl idim" dedi. Hz. Şeyh irşâden buyurdular ki: "Hiç Hz. Cibrîl, Hakk'a teveccüh edip zikrullâh ile meşğûl olan bir kimsenin kalbine tefrika îrâs eder mi? Zuhûr eden Cibrîl değil, seni Hak'tan i'râz ettirmek için şeytân-ı laîn idi. Sen benim iznim lâhık olmaksızın halvete girdiğin için bu fîtneye mübtelâ oldun. Şimdi halvetten çık; ve bu ilkâât-ı şeytâniyyeyi dahi imhâ et!"

Ey melek-i kerîm! Halîfe-i insanın kalbine nüzûlün hîninde, eğer sen onu sıfât-ı nefsâniyyesinde müstağrak ve onlar ile meşğûl bulursan, kendi cânibinden ona iktizâ eden sözler ile ihtâr et! Seni tekzîb etmemesi için, onun karîni olan adüvvü ve şeytanı ve nefsi vâkıf olmayacak sûrette bu ihtârını icrâ et! Ey halîfe-i insânî, nefîslerinin ne gibi i'tikādât ve a'mâl içinde masrûf olduğu mahsûb; ve evkātın a'mâlin ve ef'âlin üzerine şâhiddir. Mubâh olan ef'âlin kesretinden sakın ki, hisâbı olduğu için nâdim olursun. Ve a'mâl ve ef'âl-i mekrûhe ve memnû'adan sakın ki, onlarda ısrâr, şekāvetini iktizâ eder. Tarîk-ı vâsi' olan câdde-i şerîatte yürümeği üzerine lâzım kıl! Ve ferâizi, ya'nî Allah Teâlâ'nın sana farz kıldığı şeyi, edâ et! Mubâhâttan ekl ve şürb ve uyku ve buna mümâsil olan ef'âlden bir fiil-i mubâhı icrâ etmek istediğin vakit, onu avâmmın tenâvülü gibi tenâvül etme ki, ya nâdim veyâ şakî olursun. Velâkin onu havâs gibi tenzîh ve ibâdet kasdı ile tenâvül et! / Tenzîh sûretiyle tenâvül budur ki, sen kendini ekl ve şürb ve nevm olmaksızın yaşamıyacak bir hâl-i noksan içinde ve Hakk'a muhtaç ve Hakk'ı bu hâcetlerden münezzeh görerek tenâvül edersin. Nitekim Hak Teâlâ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) buyurur. Ve bu âyette sana tenzîh ile tenâvülü bildirir; ve seni îkaz eder. Ve ibâdet sûretiyle tenâvüle gelince o da budur ki, sen ekl ve şürb ve nevm hakkında lâyık olan cihetten nazar edersin. Ya'nî bu gibi mubâhâtı ibâdetine yardımcı ve muîn ittihâz edersin. Meselâ namaz ve cihâd ve bunlara mümâsil ferâizin edâsına kuvvet husûlü için ekl edersin. Ve kıyâm-ı leyle kuvvet için uyursun. Ve inzâl-i şehvet için değil, ancak veled-i sâlih husûlü veyâhut galebe-i şehvetle harama düşmekten mahfûziyyet için cimâ' edersin. Ve ibret almak için teferrüc etmek; ve imâta-i ezâ, ya'nî yollar üzerinde halkın mürûr ve ubûruna mâni' olan ve zahmet veren şeyleri izâle; ve yolunu şaşırmış olan kimselere doğru yolu göstermek; ve mazlûma yardım etmek ve bunun emsâli olan işlere kuvvet husûlü için yer içer ve uyursun. İşte bu tevkî'-i ilâhî ile melek-i kerîmin

havâtırı budur. Ve bunlar havâtır-ı melekînin esâsâtı olup teferruâtı sâlikin dirâyet ve fetâneti ile mekşûf olur.

§

TEZKİRE-İ NEFSÂNÎ

Nefs-i berzahiyyeye vârid olmayan emr-i ilâhî nâfiz oldu. Dünyâda kendisinin râhatı onda olan ve uhrâda onun hakkında onun üzerine taleb olmayan ve onun için bizim indimizde ecir bulunmayan şeyi işlememeyi halîfe-i insânîye ihtâr et! Eğer sana icâbet ederse o senin içindir, benim için değildir. Ve eğer senden i'râz ederse o benim içindir, senin için değildir. Yâhut vaktine göre onun için olan kimse içindir. Ve muhakkak sen onu, üçün biri üzerine bulacaksın. Ya benim ile; ya melek ile; yâhut şeytan ile. İmdi onu benim ile bulursan ona taarruz eyle! Zîrâ senin ferâğın bir şuğl olur ve hicâbını ref' eyler ve onu tes'îd eder. Eğer onu melek ile bulursan müteeddib ol! Ve melek levm ile ya gaflet ve sehv ile munfasıl oluncaya kadar, tevakkuf et! Ve bu takdîrce bunu ona ihtâr eyle! Ve eğer onu şeytân ile bulursan ona müzâhim olup ikisinin arasına hâil ol ve lâime ile gel! Ve sen / onun üzerine şeytanı gâlib kılma! Onun hakkında kuvvetini isti'mâl et ve ona hîle eyle! Zîrâ onun keydi zaîftir. Ve getirdiğin şey üzerine sâbit ol; ve onun üzerine mütenevvi' olma! Zîrâ o sana avdet edecektir.

Ya'nî bu tezkire-i nefsâniyyede, latîf olan nefs-i berzahiyyeye değil, belki kesîf olan nefs-i dünyeviyyeye emr-i ilâhî nâfiz oldu. O emir de budur: Ey nefis, sen halîfe-i insânîye öyle bir şey ihtâr et ki, o şey içinde onun dünyâda râhatı ve lezzeti vardır. Ve halîfe-i insânî dünyâda kendisinin râhatı ve lezzeti bulunan o şeyi icrâ eylediği vakit artık âhirette o şey hakkında ve onun icrâsı üzerine bir ıvaz taleb edemez. Ve o şey için bizim indimizde aslâ ecir ve mükâfât yoktur. Meselâ insan ben dünyâda kemâl-i iştihâ ile lezzetli yemekler yedim; ve latîf şerbetler içtim; ve kaba döşeklerde rahat rahat uyudum. Binâenaleyh âhirette de bu fiillerimin ıvazına intizâr ederim, diyemez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: مَنْ كانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيا نُؤْتِهِ مِنْها وَما لَهُ فِى الآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20). Ya'nî "Sevâb-ı dünyâyı murâd eden kimseye biz onu veririz. Ve onun için âhirette nasîb yoktur." Eğer o halîfe-i insânî, senin bu ihtârâtını kabûl ederse, o sana mahsûs ve münhasır olur; ve senin tasarrufun tahtında bulunur. Benim için değildir, ya'nî o kimse abdü'n-nefîstir, abdullâh değildir. Ve eğer senin râhat ve lezzet-i dünyeviyyeye olan da'vetine icâbet etmeyip de, rızâyı şerîfim için senden yüz çevirirse, o kimse bana mahsûs ve münhasır-
495 dır, senin için değildir. / Ya'nî o, abdullâhdır, abdü'n-nefis değildir. Yâhut

senden i'râzı ve senin ihtârâtını adem-i kabûl ve icrâsı, bir kimsenin te'sîrinden nâşî olursa, bu insan kendisine te'sîri olan kimse içindir. Bu fıkrayı îzâh için cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimizin *Fî-hi Mâ-fîh* nâmındaki eser-i âlîlerinden âtîdeki beyânât-ı münîfe kâfîdir:

"Peygamber'imiz (sav) Efendimiz شر العلماء من زار الامراء وخير الامراء من زار العلماء نعم الامير على باب الفقير وبأس الفقير على باب الامير ya'nî "Ulemânın şerlisi ümerâ ziyâretine gidenler; ve umerânın hayırlısı ulemâyı ziyâret edenlerdir. Fakîrin kapısına giden emîr ne güzel emirdir; ve emîrin kapısına giden fakîr ne fenâ fakîrdir!" buyurmuşlardır. Halk bu hadîs-i şerîfin zâhirini alıp âlimlerin şerlilerinden olmamak için, bir âlimin emîrin ziyâretine gitmesi câiz olmadığını söylerler. Halbuki bu kelâm-ı münîfin ma'nâ-yı şerîfi onların zann ettikleri gibi değildir. Ve belki onun ma'nâsı budur ki, âlimlerin şerlisi umerâdan imdâd uman ve salâh ve sedâdı umerâ vâsıtasıyla olan ve onların korkusundan salâha sa'y eden kimsedir. Ve onun ziyâret-i ümerâ husûsunda tahsîl ettiği niyyet umerânın kendisine ihsân etmesi ve hürmet eylemesi ve mansıb vermesidir. Binâenaleyh o âlim, umerâ sebebiyle salâh kesb eder ve cehilden ilme gider. Ve âlim olunca onların siyâsetleri korkusundan müeddeb olur. Ve ister istemez tarîk-ı muvâfık üzerinde yürür. Gerek emîr sûrette onun ziyâretine gelsin ve gerek o emîrin ziyâretine gitsin; alâ-külli-hâl o, emîrin zâiri ve emîr onun mezûru olur. Velâkin bir âlim, umerâ sebebiyle ilim ile muttasıf olmayıp, belki onun ilmi evvelen ve âhiren Hak Teâlâ hazretleri için olmuş bulunursa, mezhebi ve sa'yi râh-ı savâb üzerinde olur. / Zîrâ onun tab'ı ancak budur. Balıklar sudan gayri bir mahalde zindegânî edemedikleri gibi, o âlim de o revişten gayrisine kādir olamaz. Ve ondan o hâl zâhir olur. Böyle bir âlimin aklı müdîr ve zâcir olur. Çünkü onun zamânında cemî'-i halk, gerek âgâh olsunlar gerek olmasınlar, heybetinden münzecir olup aks-i pertevinden istimdâd eylerler. Eğer böyle bir âlim, sûretâ emîrin ziyâretine gitse bile, emîr zâir ve o âlim mezûr olur. Zîrâ cemî'-i ahvâlde emîr ondan istifâde eder ve muâvenet görür. Ve o âlim ise emîrden müstağnîdir; güneş gibi nûr-bahştır. İş atâ ve bahşiştir."

İşte ibâredeki او لمن له على حسب وقته fıkrası ve bâlâdaki îzâhât mûcibince, böyle bir kimse tarîk-ı salâh ve sedâda sâlik olsa bile "abdullâh" değildir; belki kendi üzerinde müessir olan kimsenin abdidir. İmdi ey nefis, sen halîfe-i insânîyi üç hâlin birisi içinde bulacaksın: Ya'nî ya benim ile; veyâ melek ile; veyâ hod şeytan ile berâber bulacaksın. Eğer onu benim ile berâber bulursan ona taarruz eyle ve müteveccih ol! Zîrâ senin sıfâtından ferâğın bir meşğale teşkîl eder; ve hicâbını kaldırır, ve o sebeple saîd olursun. Ve terakkiyât-ı insâniyye nefîs sebebiyledir. İnsan ale'ddevâm kendisine savlet eden sıfât-ı nefsiyye ile mücâhede ettiği için kur-

b-i ilâhîye nâil olur. Eğer onu melek ile bulursan müteeddib ol; ve aralarına girme! Bekle ki, melek levm ile, ya'nî "Bu fiilin nâhoştur, niçin yaptın, bu fiil sana lâyık değil idi?" tarzında ilkāâtta bulunsun; veyâhut âlâyiş-i dünyeviyye gafletine dalsın ve umûrunda sâhî olsun da melek ondan ayrılsın ve ilkāâtını kat' eylesin. Binâenaleyh melek ondan ayrılınca, sen bu ilkāâtı ona / ihtâr et; ve onu gaflet ve sehvden îkaz eyle! Ve eğer onu şeytan ile bulursan şeytana müzâhim ol; ve ikisinin arasına gir! Ve levvâme sıfatı ile zâhir ol! Ya'nî onun ilkāât-i şeytâniyyeye tebean işlediği fiilinden dolayı ona pişmanlık ve nedâmet ilkā eyle! Ve onun üzerine şeytanı gâlib kılma! Ve onu şeytanın taht-ı tasarrufunda bırakma! Ve onun hakkında kuvvetini isti'mâl et ve ona hîle eyle! Zîrâ şeytanın hîlesi ve keydi zaîftir. Nitekim إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/76) buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, şeytan zâhir değildir ve onun fiili ancak ilkāâtından sâbittir. Nefis ise zâhirdir. Binâenaleyh nefis a'mâlini ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîk ettikçe şeytana galebesi muhakkaktır. Meselâ kuvve-i şehevâniyyesi gâlib olan bir kimseye şeytan zinâyı ilkā eder. Bu ancak bir hâtıradır. Nefis şehvetini mehkûhasıyla kazâ ettiği takdirde, hem şeytana galebe eder ve hem de me'cûr olur. Ef'âl-i sâire de buna makıystır. İmdi ey nefis sen bu sûretle halîfe-i insânîye getirdiğin şey ne ise onun üzerine sâbit ol! Onun üzerine mütenevvi' ve mütelevvin olarak zâhir olma ki, ne yapacağını bilemeyerek şaşırıp kalmasın. Zîrâ cemî'-i merâtibde onun avdeti ve rücû'u sanadır. Ya'nî senin nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime ve nefs-i mutmainne ve nefs-i râzıyye ve nefs-i marzıyye ve nefs-i kâmile mertebelerinde, o halîfe-i insânî hep seninle berâberdir.

§

TEZKİRE-İ ŞEYTÂNÎ

Emrî değil, emr-i ilâhî-i irâdî nâfiz olur. Halîfe-i insânî üzerine hudûdun tecâvüzü ile ve intihâk-i mehârim ile ve küfür ve şirk ve bağy ve hased ve fahşâ ile ve benim gayrime ibâdet ile nüzûl et! Eğer her hangi bir emirde sana vefâ ederse, ondan diğer bir emre udûl et! Sen onu elbette üçün biri üzerine bulursun: Ya benim ile; ya melek ile; ya nefs ile. Eğer benim ile bulursan o hangi bâbda ve hangi isimdedir? nazar et! Ve milketin memleketinden nüzûl et; hakîkat cinsinden olan âlem-i hayâlden / sakın ki, o onda benim ile berâberdir, tâ ki evliyâm için ismetimin ve onlar için hıfzımın ve onlar üzerine olan gayretimin nasıl olduğunu göresin. İmdi ef'âlime ve sıfâtıma tenezzül eylediği vakit, tezkirende olan şeyden ona ilkā et! Eğer kabûl ederse, bu vakitte o senin içindir. Ba'dehû tâib olup rücû' ettikde onun günâhı senin üzerinedir ki, sen onunla nâr-ı

cehennemde hâlid ve muhalled olarak ebedî muazzeb olursun. Ve eğer bana şirk ederse o senin içindir. Ve onun azâbı onun ve senin üzerinedir. Ve eğer onu melek ile berâber bulursan, onunla muhârebe et! Eğer galebe edersen, ben kalırım. Eğer abdimi mahzûl edersem, onun nâsıyesi senin milketindir. Ve eğer onu mansûr kılarsam iki emr olur: Ya senden kabûl etmemesi, yâhut kabûl edip ondan dönerek avdet etmesidir. Ve ben onun için bana kurbet olarak bu'd nasb etmem. Ve senin hîlen sana râci' olur. Ve eğer onu nefis ile berâber bulursan, o nefse 'âcileyi tezyîn et ve ona emeli bast eyle! Ve eğer onunla iştiğâl ederse ilkā et! Zîrâ o senin için fi'l-hâl abd-i mutâ'dır. Halbuki ben hizlân ve nusret arasında onunla berâberim. Onun hakkında ilmim ile hükmederim. Ve ben Alîm ve Kādir'im.

Ya'nî bu tezkire-i şeytânî, emr-i teklîfînin değil, emr-i irâdî-i ilâhînin nüfûzu içindir. Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*'de **Fass-ı Ya'kûbî**'de beyân buyurdukları üzere emir ikidir: Birisi emr-i teklîfîdir ki, bu emir enbiyâ (aleyhimü's-selâm) vâsıtasıyla / âlem-i şehâdette ibâda teblîğ buyrulur. Diğeri emr-i irâdîdir ki, Hak 500
Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ibâdın a'yân-ı sâbitelerinin isti'dâdlarıyla taleb ettikleri hâlin zuhûrunu irâde buyurur. Abdin lisân-ı isti'dâd ile taleb ettiği hâl saâdet ise saâdetine ve şekâvet ise şekâvetine hükm-i ilâhî lâhık olur. Hîn-i da'vette enbiyâ (aleyhimü's-selâm)dan sırr-ı kader mestûr olduğu için, onlar emr-i teklîfîyi umûma müsâvâten teblîğ ederler. Onlar da'vet ettikçe eşkıyânın şekâveti ve süadânın dahi saâdeti tezâyüd eder. Binâenaleyh enbiyâ (aleyhimü's-selâm) hazarâtı etibbâ gibidirler. Bir hastanın meâli helâke ise, tabîb onu tedâvî ettikçe marazı iştidâd eder; ve tabîb hayrette kalır.

İmdi ism-i Hâdî'nin mazharı olan enbiyâya emr-i teklîfî vârid olduğu gibi, ism-i Mudill'in mazharı olan İblîs'e de kezâlik emr-i teklîfî vârid olur. Ve her iki tarafta dahi bu emr-i teklîfî değil, emr-i irâdî-i ilâhî nâfiz olur. Zîrâ hakîkatte hidâyet enbiyâ (aleyhimü's-selâm)'ın yedlerinde olmadığı gibi, ıdlâl dahi İblîs'in elinde değildir. Nitekim Nebiyy-i zî-şân hakkında Hak Teâlâ hazretleri: اِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ وَ لـكِنَّ اللّـهَ يَهْدِي مَنْ يَشـاءُ (Kasas, 28/56) ya'nî "Ey Habîbim, sen sevdiğine hidâyet-bahş değilsin; velâkin Allah Teâlâ dilediğine hidâyet verir." Ve kezâ İblîs hakkında buyurur: اِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ (Hicr, 15/42). Ya'nî "Ey İblîs, benim kullarım vardır ki, onlar üzerinde senin kuvvetin nâfiz değildir."

Bu mukaddime ma'lûm olduktan sonra tezkire-i şeytânînin müfâdı anlaşılır: Ey İblîs, halîfe-i insânî üzerine nüzûl et de, ona hudûd-i şer'iyyeyi tecâvüzü ve evâmir-i ilâhiyyeye hürmetsizliği ve küfür ve inkârı ve

şirki ve envâ'-ı zulmü ve hasedi ve envâ'-ı rezâil ve fuhşiyyâtı ve benim gayrime ibâdeti ihtâr eyle; ve bunları icrâya teşvîk eyle! Eğer bunlardan her hangi bir emirde sana vefâ eder ve senin ihtârına muvâfakat ile icrâ eylerse, diğer bir emre udûl et! / Meselâ ona şarap içmeyi ihtâr et! Eğer muvâfakatla içerse zinâyı ihtâr et! Onu da icrâ ederse katl-i nefse teşvîk et; ve onu da icrâ eylerse tekzîb-i enbiyâ ve şerâyi'a da'vet et; bunu da kabûl ederse inkâr-ı Hâlık'ı ilkā eyle!

Ey İblîs, nüzûl ettiğin vakit, halîfe-i insânîyi elbette üç hâlin biri üzerinde bulursun: Ya benim ile; ya melek ile; veyâhut nefis ile bulursun. Eğer benim ile bulursan onun hangi bâbda ve hangi ismin tecellîsi tahtında bulunduğuna nazar et! Ya'nî benim ile bulduğun insan tevekkül ve sabır ve rızâ gibi ebvâb-ı muhtelifeden hangi bâbda benim ile berâberdir. Ve bu bâblarda esmâ-i ilâhiyyemden Mu'izz ve Müzill ve Mu'tî ve Mâni' gibi hangi isimlerin tecellîsi tahtında bulunmaktadır. Senin mülkün olan tabîat ve kesâfet memleketinden onun hâline göre nüzûl et! Zîrâ o her ne kadar benim ile berâber ise de, senin memleketin olan âlem-i tabîat içindedir. Binâenaleyh kesâfet-i unsuriyye içinde, meselâ tevekkül bâbında duran ve Mâni' isminin tecellîsi tahtında olup fakr ve zarûrete giriftâr olan insana, tevekkülünü haleldâr edebilecek ilkāâtta bulun. Fakat hakîkat cinsinden olan âlem-i hayâle duhûlden sakın ki, o insan o latîf olan âlem-i hayâlde benim ile berâberdir. Zîrâ bu insan senin memleketin olan kesâfet ve tabîat âleminden çıkıp hakîkat âlemine duhûl etmiştir. Ve şeyâtîn semâ-i hakîkate urûc edemezler. Ve orada şeyâtîn için aslâ tasallut ve tasarruf yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: وَحَفِظْناها مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ رَجِيمٍ إِلاَّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ (Hicr, 15/17).

Ma'lûm olsun ki, yukarıda dahi bi'l-münâsebe îrâd edildiği üzere, "hayâl" biri Hak, diğeri bâtıl olmak üzere iki kısım i'tibâr edilmiştir. Hayâl-i hak ism-i Hâdî'nin ve hayâl-i bâtıl dahi / ism-i Mudill'in te'sîrâtı tahtındadır. İblîs hakîkat cinsinden olan âlem-i hayâle duhûl edemez ise de, evhâm cinsinden olan hayâl âlemine dâhil olur; ve onda dilediği gibi tasarruf eder. İmdi evliyâullâhın dâmı olan hayâlât, *Mesnevî-i Şerîf*'te beyân buyrulduğu üzere, ilm-i ilâhîde sâbit olan a'yân-ı sâbitenin ukûsü ve zılâlidir. *Mesnevî:*

آن خیالاتی کہ دام اولیاست　　عکس مہرویان بستان خداست

İblîs'in bu hayâlâtta aslâ tasarrufu olamaz; zîrâ bunlar hakāyık-ı sâbitedir. Ve gayret-i ilâhiyye İblîs'i bu âlemden tard eder. Nitekim tezkirede buyrulur: "Tâ ki evliyâm için ismetimin ve onlar için hıfzımın ve onlar üzerine olan gayretimin nasıl olduğunu göresin!" İmdi ey İblîs, halîfe-i insânî ef'âlim ve sıfâtım mertebesi olan âlem-i tabîat ve kesâfete bi-

hasebi'l-beşeriyye tenezzül eylediği vakit, seni bu mertebede tasarrufa me'zûn kıldığım cihetle, tezkirende olan şeyden ona bir şey ilkā et; eğer kabûl ederse, bu vakit o senin içindir. Nitekim biraz yukarıda فقد قيل لابى يزيد أيعصى العارف قال وكان امر الله قدراً مقدوراً ibâresinin şerhinde bu husûsta îzâhât-ı müfîde i'tâ kılınmış idi. Eğer o kimse senin ilkāâtından bir şey kabûl ve icrâ ettikten sonra, o ma'sıyetten tâib olup rücû' ederse onun günâhı senin üzerine olur; ve sen o günâh sebebiyle nâr-ı cehennemde hâlid ve muhalled olarak ebeden muazzeb olursun. Ve o التا ئب من الذنب كمن لا ذنب له ya'nî "Günâhından tövbe eden kimse günâh yapmamış olan kimse gibidir" hadîs-i şerîfi mûcibince bu ma'sıyetten halâs olur. Ve eğer sen ona şirki ilkā edersen ve o da onu kabûl ederse, o senin için olur. / Ve o şirkin azâbı hem onun üzerine ve hem de senin üzerinedir. Ve eğer onu melek ile berâber bulursan, o melek ile harb et! Zîrâ onun ilkāâtı senin ilkāâtının zıddıdır. İki zıd ise müctemi' olmaz. Eğer bu harb netîcesinde meleğe galebe edersen ve meleğin ilkāâtı munkatı' olursa, ihâta-i zâtiyyem hasebiyle, Ben kalırım. Ve eğer sana fırsat vererek abdimi senin yed-i kahr ve tasarrufunda mahzûl edersem, onun nâsıyesi senin milketindir. Zîrâ sana mağlûb olan kullarımın nâsıyeleri ism-i Mudill'in elindedir. Ve bu isim onları kendi sırât-ı müstakîmi üzerinde çekip götürür. Ve eğer abdimi mansûr kılarsam iki hâl hâsıl olur: Ya senin ilkāâtını kabûl ve icrâ etmez; veyâhut kabûl ve icrâ ettikten sonra onda ısrâr etmeyerek hâl-i salâha avdet eder. Ve Ben bu iki halden dolayı onun için Bana kurbet olarak bu'd nasb etmem. Ya'nî ihâta-i zâtiyyesi hasebiyle Hak Teâlâ her şeye o şeyin kendisinden daha yakındır. Bu'd ve uzaklık, abdin nazarına ve mâsivâ-yı Hak'ta istiğrâkına göre, izâfî ve i'tibârîdir. Hakîkatte Hak'tan yakın hiç bir şey yoktur. Binâenaleyh ilkāât-i şeytâniyyeye tebean, abd bir fesâdı icrâ edip tövbe edince, Hak Teâlâ bu kurbet-i hakîkıyye içinde, ona bu'd-i izâfî ve i'tibârîyi nasb etmez. Zîrâ ilkāât-ı şeytâniyyeyi kabûl etmeyen; ve kabûl ve icrâ edip de, ba'dehû tâib ve müstağfir olan kimsenin nazarı Hakk'adır. Bu ise kurbet-i hakîkıyye içinde kurbet-i i'tibâriyyedir. Binâenaleyh o kimse için bu'd yoktur. İmdi ey İblîs, abdimin bu hâli içinde senin hîlen sana râci' olur; ve sen onunla muazzeb olursun. Ve eğer onu nefis ile berâber bulursan, o nefse dünyânın lezâiz-i 'âcilesini müzeyyen bir halde göster. Ve ona bir takım âmâl-i dünyeviyyeyi bast eyle! Meselâ o nefse de ki: "Sen fakîrsin, / nefîs taamlar yemeğe ve latîf bir süknâda oturmağa kudretin yoktur. Ticâret et!" Ve ticârete de sülûk edince de ki: "İşte görüyorsun ki, istikāmet dâiresinde alız ve i'tâ ancak kifâf-ı nefse hâdimdir. Binâenaleyh çok para kazanmak için hîle lâzımdır. Metâ'ı müşterilere eksik ver ki, sermâyen tezâyüd etsin!.." O kimsenin eline böyle gayr-i meşrû' sûrette bir mikdâr fazla meb-

lağ geçince de, de ki: "Bu para ile kumar oyna ki, def'aten eline bir çok meblağ girsin!" Kumarda para kazanınca da, de ki: "İşte bak, şimdi oldukça gınâ hâsıl oldu. Umûmhânelerde latîf nisvân var. Oraya git ıyş ü işret eyle ki, lezâiz-i 'âcile-i dünyeviyyeden müstefîd olursun. Ve eğer o abdim senin ilkāât-ı mütevâliyeni peyderpey kabûl ve icrâ ederse, ona istediğin kadar ilkāâtta bulun! Zîrâ o bu hâl içinde sana mutî'dir. Ben ise o abdimin hızlânı ve nusreti arasında onunla berâberim. Onun hakkında ilmim ile hükm ederim. Ya'nî sen abdimi mağlûb ederek onu helâke sevk ettiğin vakit, benim onun hakkındaki hükmüm, onun ezelde ilm-i ilâhîmde sâbit olan hakîkatine ve ayn-ı sâbitesine göredir. Eğer ezelde lisân-ı isti'dâd ile şekāveti taleb etmiş ise şekāvetle hükm ederim; ve eğer saâdeti taleb etmiş ise, ona nusret edip onun yakasını senin elinden kurtararak saâdetine hükm eylerim. Ve ben Alîm-i Kadîr'im. Ya'nî kudretim irâdeme; ve irâdem dahi ilmime; ve ilmim dahi ma'lûm olan a'yân-ı
505 sâbite-i ibâda tâbi'dir. V'Allâhü'l-Hâdî! /

"Ey seyyid-i kerîm! Vücûdda tevkî'ât-ı Hak'tır, ki onlara "havâtır" ta'bîr olunur, onların mekânetini sana îzâh eyledim. Ve eğer senin kâtibin onlara a'ref-i nâstan ise ve bu üç, onun taht-ı teshîrinde ise ve Hak Teâlâ onu sâhib-i sır olarak kabûl edip ilm-i ihâtî ve makām bahş etmiş ise, onun kadrini bil ve onu derecesinden tenzîl etme! Zîrâ bu tevkî'ât onun yedi iledir. Ve onun emri redd olunmaz. Ve kadîmen mülûk üzerine mücâlisi gelmedi ve onların hâli tağayyür etmedi, illâ bisâtından. Binâenaleyh bisâtını kerîm olarak tefakkud eyle; ve ondan dost ile düşman arasını temyîz et! Fiilin ile onunla berâbersin. Ve ihsân cümle hakkında mukayyid ve müseddiddir ki, kînleri giderir; ve hıkdı izâle eder; ve meveddet ve gayreti ismâr eyler. V'Allâhü'l-muvaffık!"

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Vücûd-i izâfî âleminde bu zikr ettiğimiz rabbânî ve melekî ve nefsânî ve şeytânî olan tezâkir, tevkî'ât-ı Hak'tır. Onlara ıstılâh-ı muhakkıkînde "havâtır" ta'bîr olunur. Ve insan bir an bile hutûr-i havâtırdan hâlî değildir. Ve her gelen hâtıra mutlaka / bu dörtten birine tevâfuk eder. Sâlik bu gelen havâtırın mâhiyyetlerine dikkat ederse, bunlardan hangisi olduğunu tefattun edebilir. Fakat tefrîk için pek ziyâde dirâyet ve fetânet lâzımdır. Zîrâ ba'zan hâtıra-i şeytânî, ecri azîm olan bir hayırdan men' için, ecri daha az olan bir hayıra teşvîk eder. Ve bu teşvîk hâtıra-i melekî zannolunur. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'te mezkûrdur ki, Hz. Muâviye sabâh namazına hazır olamadığı için çok müteessif olur. Hak Teâlâ hazretleri bu teessüfüne mukābil bir ecr-i azîm ihsân buyurduğu için, ertesi sabah İblîs, yine böyle teessüfle ecr-i azîme nâil olmayıp yalnız sabah namâzının ecriyle kalması için, Hz. Muâviye'yi

namaza uyandırır. Ve kezâ nefîs gizli bir maksadına nâil olmak için, sâlike hâtıra-i ibâdeti ilkā eder. Nitekim *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da mündericdir ki, evliyâullâhdan Fudayl bin Iyâz hazretleri zamânında gâzîler harbe hazır olurlar. Cenâb-ı Fudayl pek müsinn olduğu cihetle ferâiz-i salâtı oturduğu halde kılarken nefsi ona hitâben "Ey Fudayl, mü'minler gazâya hazır oldular. Sen niçin kalkıp bu farzı edâ etmezsin?" der. Hz. Fudâyl buyurur ki: "Bu ilkā-yı nefsânî üzerine vücûdumda kuvvet hissettim. Ve ba'dehû teemmül edip nefsime dedim ki: "Ey nefis! Namazı kāimen kılamadığım halde gazâ gibi müşkil bir işte senin ne zevkın vardır? Husûsiyle netîcesi mevttir. Halbuki sen ölümden istikrâh edersin. Bu ilkāda mutlaka senin bir hîlen vardır. Eğer hîleni îzâh etmezsen seni azîm bir mücâhede altına vaz' ederim." Nefîs dedi ki: "Vaktâki sen gazâya hazır olup müsellah olarak halk huzûruna çıkarsın, herkes beni parmakla gösterip derler ki: Bakınız şu Fudayl'a! Bu sinn ü sâlinde gayret-i dîniyye sevkıyle / harbe gidiyor! Halkın bu tahsîninden son derece mahzûz olurum. Gerçi ondan sonra ölüm gelir. Ama ben senin elinde her gün ölmekteyim. Bir kerre ölürüm; ve öldükten sonra da nâmım dillerde destân olur.." Hz. Fudayl buyurur ki: "Nefîs bu ilkāâtıyla benim ihlâsımı kökünden koparmak ve beni dînden tecrîd etmek istediğini anladım. Ve gazâdan vaz geçtim."

"Havâtır" hakkında menâkıb-ı evliyâda bu gibi misâller pek çoktur. Yekdîğerinden tefrîk için pek ziyâde dikkat ve fetânet lâzımdır. Şu kadar ki, bu havâtırı yekdîğerinden tefrîk için muhakkıkîn ba'zı alâmetler zikr etmişlerdir: "Havâtır-ı rabbânî" veyâ "hakkānî" hayra teşvîk husûsunda kaviyyen vârid olur. Ve "havâtır-ı nefsânî" dahi şerre teşvîk husûsunda kaviyyen vârid olur. Ve "havâtır-ı melekî" hayra teşvîk husûsunda zaîfen vârid olur. Ve "havâtır-ı şeytânî" şerre teşvîk husûsunda kezâ zaîfen vârid olur.

Hz. Şeyh (ra) buyururlar ki: Bu havâtırın mekânetini ve merâtibini, ey halîfe-i insânî, sana îzâh eyledim. Ve eğer senin kâtibin, ya'nî nefs-i nâtıkan, o havâtırın mâhiyyetlerini tefrîk ve temyîz husûsunda a'ref-i nâstan ise; ve bu üç hâtıra, ya'nî "melekî," "nefsânî" ve "şeytânî" havâtır, onun taht-ı teshîrinde ise; ve Hak Teâlâ senin nefs-i nâtıkanı esrâr-ı ilâhiyyesini kabûle ehil ve emîn ittihâz edip, yukarıda îzâh olunduğu üzere, ilm-i ihâtî ve makām bahş etmiş ise, o kâtibin kadrini bil!

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) yukarıda dört nevi' hâtıra beyân buyurduğu halde, üçünün taht-ı teshîrde olabileceğine îmâ buyurmuşlardır. Zîrâ hâtıra-i rabbânî, halîfe-i insânînin taht-ı tasarruf ve teshîrinde değildir. Ve bu havâtır ona kendisinin Kayyûm'u olan hüviyyetinden vârid olur. Ve onun hüviyyeti Hak olup, mutassarıf-ı hakîkîdir. Fakat melek ve nefis

/ ve şeytan, mutassarrıf-ı izâfî ve mecâzî oldukların kurb-i ferâiz makāmında bulunan zevâtın taht-ı teshîrinde bulunurlar. İmdi nefs-i nâtıkanın mertebesine ve derecesine riâyet edip onu tenzîl ve tezlîl etme! Zîrâ bu zikr olunan tevkî'ât sana bu kâtibin yediyle vârid olur. Ve onun emri vârid olunca reddi mümkün değildir. Ve kadîmen mülûk ve rüesâ-yı hükûmet aleyhine onların mücâlisi ve musâhibleri gelmedi ve onların hâli bozulmadı, ancak onların bisâtından geldi ve bozuldu. Ve mülûkün bisâtı etrâf-ı memleketlerine idâre-i umûr için gönderdikleri me'mûrlardır. Bu me'mûrların leîm olması mücâlislerinin kendi aleyhlerine kıyâmına ve mülkün harâbîsine sebep oldu. Binâenaleyh sen kendine bisât-ı kerîm araştırıp intihâb et! Ve o bisâttan dost ile düşman arasını temyîz eyle! Zîrâ senin fiilin onunla berâberdir. Ve ihsân cümle hakkında mukayyid ve müseddiddir. Ya'nî fiilin ihsân olursa, sen bu ihsân sebebiyle bağlar ve doğru yola sevk etmiş olursun. Ve ihsân ve kerem gizli adâveti giderir; ve kalblerde olan kîni izâle eder; ve teb'anın kalbinde meveddet ve muhabbet semeresi bitirir; ve senin lehinde onlarda bir gayret peydâ eyler. V'Allâhü'l-muvaffık!...

§ § §

ONUNCU BÂB

Ashâb-ı Cibâyât Olan Müseddidler Ve Âmiller Beyânındadır

§ §

Allah Teâlâ senin kuvvetini üzerinde hıfz eylesin! Ey seyyid-i kerîm! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ mevcûdâtın ba'zısını ba'zısı üzerine ref' etti; ve onları reîs ve mer'ûs ve mâlik ve memlûk kıldı. Ve muhakkak Allah Teâlâ yevm-i kıyâmette, raiyyen bâdiyesi ve hâdırası hakkında senden adl mutâlebe eder. Ve muhakkak Allah Teâlâ senden onları sorar. / Nitekim buyurur: إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَـٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا 510
(İsrâ, 17/36) **ya'nî "Kulak ve göz ve kalbin her birinden sâhibinin ameli suâl olunur." Ve yine buyurur:** يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَ أَيْدِيهِمْ وَ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Nûr, 24/24). **Ya'nî "Bir gün gelir ki, dilleri ve elleri ve ayakları amel ettikleri şeyle onların üzerine şehâdet eder." Ve hakāyıkı beyân ederek buyurur:** وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَ لَا أَبْصَارُكُمْ وَ لَا جُلُودُكُمْ (Fussılet, 41/22). **Ya'nî "Kulağınızın ve gözünüzün ve cülûdunuzun aleyhinize şehâdet etmesini setr eder olmadınız;" ve bunun emsâli. İmdi göz ve kulak ve dil ve el ve batn ve ferc ve ayak senin bâdiyen ehlinden âmillerin ve emînlerindir. Ve onlardan her biri iktisâb eylediği asnâf-ı maldan bir sınıf üzerine reîs ve hâzindir. Ve onların reîsi ve imâmı "his"tir ki, bu havâssin kâffesi amelleriyle ona rücû' eder. Ve muhakkak "his" riyâseti ve memleketi ile sultân-ı hayâlin tahtında mer'ûstur. Ve "hayâl" sıhhat ve fesâddan kendisinde olan şey ile sultân-ı zikrin tahtında mer'ûstur. Ve "zikir" sultân-ı fikrin tahtında mer'ûstur. Ve "fikir" sultân-ı aklın tahtında mer'ûstur. Ve "akıl" senin vezîrindir. Ve sen "rûh-i kudsî" ta'bîr olunan reîs-i imâmsın. Ey imâm-ı kerîm! Sana evvelen lâyık olan nefsin ile eşyâya mübâşerete temekkünündür ki, emri müttehid kılar.**

Bu onuncu bâb idâre-i memleket için lâzım olan nâzırların ve vâlîlerin ve onların a'vânının beyânındadır.

Ey vücûd-i insânî memleketinin kerîm efendisi olan rûh! Senin müstahlifîn olan Allah Teâlâ / sana bahş etmiş olduğu kuvveti ve sultânı senin üzerinde hıfz eylesin! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak Allah Teâlâ mevcûdâtın ba'zısını ba'zısı üzerine ref' etti ve mufazzal kıldı. Ve onları reîs ve mer'ûs ve mâlik ve memlûk, ya'nî metbû' ve tâbi', sınıflarıyla mümtâz eyledi. Zîrâ vücûdât-ı izâfîyye âleminde mütekevvin olan her bir şey mezâhir-i esmâiyyeden birisidir. Ve esmâ-i ilâhiyye arasında tekâbül ve tefâzul vardır. Esmâdan ba'zıları ba'zı isimlerin reîsi ve imâmı olup kendilerine tâbi' olan isimlerin metbû'udur. Ve bu hakîkate işâreten Kur'ân-ı Kerîm'de تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنا بَعْضَهُمْ عَلى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) ve وَلَقَدْ فَضَّلْنا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلى بَعْضٍ (İsrâ, 17/55) buyrulur. İşte bu esâsa tebean vücûd-i insânîdeki kuvâ ve a'zâdan ba'zıları ba'zılarına hâkimdir. Ve rûh onların cümlesinin reîsi ve imâmıdır. Ve onun raiyyesi ve teb'ası iki nevi'dir: Birisi "bâdiye" ve diğeri "hâdıra"dır. Yukarıdaki şerhlerde îzâh olûnduğu üzere "bâdiye" havâss-i zâhire ile a'zâ ve cevârihdir; ve "hâdıra" kuvâ-yı bâtınedir.

İmdi ey rûh, muhakkak Allah Teâlâ yevm-i kıyâmette bu her iki kısım teb'a hakkında senden adâlet mutâlebe eder. Ve onlardan senin tasarrufun ile zuhûr eden a'mâl ve ef'âli birer birer senden sorar. Ve mevtın-ı kıyâmet, mevtın-ı dünyâya makıys olmayıp, her şeyin hakîkati inkişâf eden bir mevtındır. Ve o mevtında a'râzdan ibâret olan a'mâl kendilerine münâsib olan sûretler ile zâhir olur. Ve yevm-i hisâbda suâl bir tecellî-i umûmî-i ilâhî ile vâkı' olup, her nefîs kendi amellerini ızhâr ederek kendisinin lehinde veyâ aleyhinde şehâdet eder. Ve bu tecellî-i umûmî netîcesinde herkes hisâbını verir. Zîrâ Allah Teâlâ hazretleri serî'u'l-hisâbdır. Ve bunun delîli âtîdeki âyet-i kerîmelerdir: إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَالْفُؤادَ كُلُّ أُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (İsrâ, 17/36) ve وَيَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَ أَيْدِيهِمْ وَ أَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ (Nûr, 24/24) ve وَما كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلا أَبْصارُكُمْ وَلا جُلُودُكُمْ (Fussılet, 41/22) ve bunun emsâli diğer âyât-ı kur'âniyyede / vardır. İmdi göz ve kulak ve dil ve burun ve el gibi havâss-i zâhire; ve batn ve ferc ve ayak gibi a'zâ ve cevârih senin bâdiyen ehlinden bulunan âmillerin ve emînlerindir. Ve ef'âl ve a'mâlin, hükûmet-i zâhirede beytü'l-mâle cem' edilen vergiler mesâbesindedir ki, onları bu havâs ve a'zâ cibâyet ederler; ve hazîneye cem' eylerler. Ve bunlardan her biri iktisâb eylediği asnâf-ı maldan, ya'nî mal mesâbesinde olan asnâf-ı a'mâlden, bir sınıf üzerine reîs ve hazîne-dâr olmak üzere ta'yîn edilmiştir. Ve bunların cümlesinin reîsi ve imâmı hiss-i müşterektir. Ve "hiss-i müşterek" havâss-i zâhirenin âhiri ve havâss-i bâtınenin evvelidir. Ve kuvâ-yı zâhire ve bâtınenin fasl-ı müşterekidir. Binâenaleyh havâss-i zâhirenin kâffesi amelleriyle ona rü-

cû' eder. Ve cümlesinin amelleri onda toplanır. Ve bu hiss-i müşterek riyâseti ve memleketi, ya'nî reîs bulunduğu havâss-i zâhire ile ve teb'ası ile berâber sultân-ı hayâlin tahtında mer'ûstur, ya'nî sultân-ı hayâle tâbi'dir. Zîrâ "hayâl"in vazîfesi havâss-i zâhire ile bilinen şeylerin sûretlerini ve misâllerini zabt etmektir. Meselâ gözler bir şahsı veyâ bir şehri görür. Evvelen hiss-i müşterekte cem' olur. Ve hiss-i müşterek onları kendi metbû'u olan hazîne-i hayâle îsâl eder. Ve o şahıs veyâ şehir gözden gâib olsa, insan onu tekrar göz ile görmeğe muhtaç olmaksızın, onu hazîne-i hayâlde dilediği vakit müşâhede eder. Ve hayâl, sahîh ve fâsid olarak kendisinden toplanan şeyler ile sultân-ı zikrin tahtında mer'ûstur, ya'nî kuvve-i hâfızaya tâbi'dir. Ve "kuvve-i hâfıza"nın vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtıneden sahîh ve fâsid olarak gelen her ma'nâyı zabt eder. Ve kuvve-i hâfıza sultân-ı fikrin tahtında mer'ûstur, ya'ni ona tâbi'dir. Ve kuvve-i fikriyyenin vazîfesi havâss-i zâhire ve bâtıneden kuvve-i hâfızaya vâsıl olan şeyleri müşâhede etmektir. Ve onların suver ve maânîlerinde terkîb / ve tahlîl ile tasarruf eylemektir. Ve "fikir" sultân-ı aklın tahtında mer'ûstur, ya'nî kuvve-i fikriyye sultân-ı akla tâbi'dir. Binâenaleyh kuvve-i hâfıza da gördüğü şeylerin sahîh ve fâsidini aklın tasarrufu vâsıtasıyla tefrîk ve temyîz eder. İmdi eğer kuvve-i fikriyye akla tâbi' olursa ona "zâkire-i mütefekkire;" ve eğer kuvve-i vâhimeye tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Velhâsıl "kuvve-i hâfıza" kitaba benzer. Ve "kuvve-i zâkire-i mütefekkire" o kitabın kāri'idir. Ve "kuvve-i hayâl," "kâtib"dir. Ve "kuvve-i vâhime" âfâktaki şeytanın nazîri olup bu işi karıştırır ve ıdlâl eder. Ve "hiss-i müşterek" her taraftan akıp gelen nehirleri ve ırmakları birleştiren denize benzer.

İmdi ey rûh! Akıl senin vezîrindir. Ve sen vücûd-i insânîde "rûh-i kudsî" ta'bîr olunan reîs ve imâmsın. Ey imâm-ı kerîm olan rûh! Sana memleket-i insâniyyenin idâresi husûsunda evvelen lâyık olan şey, eşyâya ve umûra nefsin ile, ya'nî bizzât, mübâşereten temekkünündür ki, bu hâl idâre emrini müttehid kılar. Zîrâ halîfe müstahlifin aynıdır. Ve senin müstahlifin olan Hak Teâlâ hazretlerinin eşyâya olan tecellîsinde tefâvüt yoktur. Meşhûd olan tefâvüt eşyânın isti'dâdât-ı muhtelifelerinden münbaistir. Nitekim مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ (Mülk, 67/3) buyrulur. Ve ihtilâf-ı isti'dâda âid tafsîlât dahi yukarıdaki şerhlerde geçti. İmdi senin hâdırana ve bâdiyene olan tecelliyât-ı zâtiyyen dahi böyle olmalıdır.

İmdi aklı kavî olan emîn mu'temede nazar et ki, bu cibâyâtı raiyyenin ellerinden tarîk-ı adl ve siyâset üzere istihrâca nezâret eder. Zîrâ beyt-i mâl olmaksızın senin için bakā ve elbette senin için ondan gınâ

515 **yoktur. Ve sen onların kâffesini mutâlibsin. Raiyye senden / rıfk ve hüsn-i muâşeret ister. Ve seni istihlâf eden dahi senden imtisâl-i emr ve meşiyyet-i adl ister. Bu iki makāmda müteyakkız ol! Ve ancak o şeye ârif ve ona harîs olan bir müseddidi ve âmili ta'yîn et! Zîrâ emr-i vâhidde kesret fesâdı müeddî olur. Zîrâ eğer sen birden çok ta'yîn edersen her biri senin indinde sâhibi üzerinde câh ve zuhûr taleb eder; binâenaleyh gayret gösterirler. Halbuki raiyyet zaîftir. Ekseriyâ tahammül edemeyecekleri şeyi onların üzerine tahmîl ederler. İmdi bu, onların katî'atlerine ve helâklerine bir sebep olur. Binânealeyh bu nazarın ifsâd ettiği şey ıslâh ettiği şeyden daha çoktur. Ve Aleyhi's-Selâm buyurdu: "Münbett"(*) ne arzı sürebilir ve ne de hayvan bırakır." Ve yine buyurdu: "Kim ki dîni takviye etti, dîn ona gâlib oldu." Ve seni istihlâf eden "Elini boynuna bağlanmış kılma, ya'nî imsâk etme, ve bast-ı küllî ile bast etme, ya'nî elini pek açık tutup israf etme!"** (İsrâ, 17/29) **buyurdu. İmdi sâim ol ve iftar et. ve kıyâm et ve uyu! Ben senin için bir müseddid intihâb ettim ki, seninle berâber olan her hangi bir hayrı elbette i'dâm etmezsin. Ve onunla berâber meşy eden onun rufekâsı hakkında ona nazar edersin. İmdi onu rufekâsıyla bu cibâyâta gönder. Sen onun sîretini beğenirsin ve basîretine şükr edersin. Âgâh ol ki, o "ilim"dir. Ve onun rufekâsı "sebât" ve "iktisâd" ve "hazm" ve "rıfk"tır. Zîrâ o senin medînene rufekâsıyla dâhil olduğu vakit mîzân-ı adli ve hüsn-i siyâseti ikâme eder. Zîrâ o nâfizü'l-basîradır. Raiyyenin hubsünü ve mekâidini bilip, kendisine vâcib olan şeyi alır. Ve maslahat ve tâkat mikdârınca teklîf eder ve tecâvüz etmez. İmdi ona i'timâd edip onu ashâb-ı harâcdan bulunan, zikrettiğimiz rüesâ üzerine emîr yap! Binâenaleyh sen onun âkıbetine hamd edersin, inşâallâhü Teâlâ.**

/ Ya'nî ey vücûd-i insânî memleketinde halîfe olan rûh! Ahâlî-i memleketin olan kuvâ ve a'zânın ellerinden vergileri adâlet ve siyâset dâiresinde toplayanlara nezâret etmek üzere aklı kavî olan emîn mu'temede nazar et! Zîrâ vergilerin cem' olduğu beyt-i mâl olmaksızın mülkün için bakā yoktur. Ve elbette sen ondan müstağnî değilsin, ve sen o vergilerin cümlesini istersin. Ahâlî de senden rıfk ile muâmele ve hüsn-i muâ-

(*) Arapçada bir deyim olan bu cümledeki المنبتّ kelimesini şârih farklı olarak okuyup "rençber" mânâsı vermiştir. Kelime bu cümlede "münbett" olarak okunmalıdır. Arapça bu deyim, insanın yolculukta binitini yorması ve hayvanın çatlaması netîcesinde maksadına ulaşamayıp âciz kaldığını beyan etmek için kullanılır. (bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Kahire, 1963, c. I/92). Cümlenin mânâsı ise "Hayvanını yoran ne yol alabilir ve ne de sırtını (hayvanını) pek (sağ) bırakır" demektir. ki, "aşırı derecede bir şeyin peşine düşüp de ondanmahrum olan kimse için kullanılır." (bkz. H. Atalay, *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*). [M. T.]

şeret ister. Ve seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri dahi emrine imtisâl ve infâz-ı adâlet ister. Bu iki makāmda, ya'nî ahâlînin talebi ile Hak Teâlâ'nın talebi arasında, müteyakkız ol; ve iki tarafın matlûbunu is'âf ve îfâ edememekten hazer eyle! Ve bir iş üzerine müdîr ve âmil ta'yîn edeceğin vakit, o işi bilir ve onu yoluyla işlemeğe harîs ve heveskâr olan bir kimseyi ta'yîn et! Zîrâ emr-i vâhidde kesret fesâdı müeddî olur. Ya'nî bir iş üzerine iki veyâ daha ziyâde müdîr ve mutasarrıf ta'yîn edersen, o işin bozulmasına sebep olur; ve emr-i idâre muhtell olur. Çünkü sen bir işe birden çok kimse ta'yîn edersen her birisi sana karşı o iş üzerinde teferrüd edip kendini göstermek ister ve fazla gayret gösterirler. Halbuki ahâlî zaîftir. Ekseriyâ fazla gayret ibrâzıyla teveccüh kazanmak için, ahâlî-i zaîfenin tahammül edemeyecekleri bir takım teklîfâtı onların üzerine tahmîl ederler. Bu hâl onların senden kat'-ı irtibâtlarına; ve zuhûr edecek fetret ve teşvîş-i idâre dahi izmihlâl ve helâklerine bir sebep olur. Binâenaleyh bu emr-i vâhid üzerine müteaddid müdîr ve mutasarrıf ta'yîni nazarı o işi ıslâhdan ziyâde ifsâd eder. Ve (Sav) Efendimiz hazretleri bu teklîfât-ı müfritanın netâyic-i seyyiesini beyânen buyururlar: "Münbett, ya'nî rencber ne arzı sürebilir ve ne de bir hayvan bırakır, ya'nî bir hayvan besliyebilir." Ve yine buyururlar: "Kim ki bu dîni takviye etti, dîn / ona gâlib oldu."(*) Ya'nî bu dînin esâsı ifrât ve tefrîtten ictinâb ve ikisinin arası olan i'tidâle riâyet husûslarını şiddetle iltizâm eyledi. Cemî'-i umûrunda i'tidâl ona gâlib ve tabîat-ı sâniyye oldu. Ve seni istihlâf eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri dahi "Ne buhul ve imsâk et; ve ne de isrâf derecesinde bezl et! Ya'nî ikisinin arası olan hadd-i i'tidâli ve sehâyı ihtiyâr eyle!" (İsrâ, 17/29) buyurdu. Böyle olunca ibâdette dahi ifrât ve tefrîtten ictinâb edip sâim ol; ve iftâr et! Büsbütün açlıkla evkāt-güzâr olup vücûdunu zaîf düşürme! Ve büsbütün ekl ve şürbe dalıp vücûdunu kesîf ve rûhâniyyetten ârî kılma! Geceleri kāim olmakla berâber vücûdun ihtiyâcı derecesinde de uyku uyu! Ve ben senin için bir müseddid ve bir müdîr intihâb ettim ki, cemî'-i umûrunda seninle berâber olacak olan her bir hayrı onun hüsn-i idâresi sâyesinde zâyi' ve fevt et-

(*) Bu hadîs-i şerif aynı ibâre ile *Ahmed ibn Hanbel*'de (c. IV/422) geçmektedir. Mânâsı "Dînini güçleştiren (dinde aşırılığa giden) kimse mağlup olur (âciz kalır)" demektir. Biraz değişik bir ibâre ile diğer hadis kitaplarında da geçmektedir. *Sahîh-i Buhârî*'de (*Tercümesi*, M. Sofuoğlu, İstanbul, 1987, c.I, 191) "Şüphesiz bu din kolaylıktır. Hiç bir kimse yoktur ki, bu din husûsunda (amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zorlasın da, din ona galebe etmesin (ve erinip büsbütün amelden kesilmesin). Öyle olunca ortalama gidin..."; ve *Sünen-i Nesei*'de (*Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1981, c.7-8, s.577-578) "Bu din gerçekten kolaylıktır. Aslâ kimsenin dîne gücü yetmez. Herşeye güç yetireceğim diyen mağlup olur. O halde doğru yolu tâkip edin, i'tidâli elden bırakmayın..." şeklinde tercüme edilmiştir. [M. T.]

mezsin. Ve onunla berâber yürüyen o müdîrin rufekâsı hakkında onun netâyic-i ef'âline nazar edersin. Binâenaleyh o müdîri rufekâsıyla berâber bu cibâyâta, ya'nî beyt-i mâla girecek vergilerin tahsîline, gönder. Sen îfâ-yı vazîfede onun sîretini beğenirsin ve basîretine teşekkür edersin. Âgâh ol ki, o müseddid ve müdîr dediğimiz "ilim"dir. Ve onun rufekâsı dahi îfâ-yı vazîfede "sebât" ve "iktisâd" ve "hazım" ve "teyakkuz" ve "rıfk"-tır. Zîrâ o müdîr-i ilm, senin medîne-i vücûduna rufekâsıyla berâber dâhil olduğu vakit, mîzân-ı adli ve hüsn-i siyâseti ikâme ve vaz' eder. Çünkü çeşm-i basîreti teb'anın ahvâline nüfûz eder. Onların fenâlıklarını ve hîlelerini bilip kendisince alınması vâcib olduğunu bildiği şeyi alır. Ve maslahatın iktizâsına ve teb'anın tâkatine göre teklîfât icrâ eder; i'tidâli tecâvüz etmez. İmdi o müseddide i'timâd edip onu / yukarıda reîs ve mer'-ûs bahsinde zikr ettiğimiz rüesâ üzerine emîr yap! Sen onu bunlar üzerine emîr nasb edersen, onun îfâ ettiği vazâifin âkıbetine hamd edersin, inşâallâhü Teâlâ.

§ § §

ONBİRİNCİ BÂB

Cibâyâtın Hazret-i İlâhiyyeye Ref'i ve İmâm-ı Kudsînin Onlara Vukūfu ve Onları Melikü'l-Hak Sübhânehû Hazretlerine Ref'i Beyânındadır

§ §

Ey seyyid-i kerîm, ma'lûmun olsun ki, —i'lâm-ı ta'lîm değil, i'lâm-ı tenbîhdir— muhakkak Allah Teâlâ Melikü'l-emlâktir ve Rabbü'l-erbâbdır ve Seyyidü's-sâdâttır. Ve kül ise vücûduyla berâber ademdir. Zîrâ ale'l-ıtlâk mevcûd olan ancak O'dur. O'nun vücûduna bidâyet ve bakāsına nihâyet / yoktur. Onun hakkında, ilminde zâhir ve bâtın yoktur. Belki eşyânın kâffesi, kadîmi ve hâdisi; evveli ve âhiri; ve esfeli ve a'lâsı ancak O'nunla zâhir oldu; ve ancak O'ndan O'na rücû' etti. Ve O'ndan çıkan bir şey ancak O'na çıktı. İmdi Hak Sübhânehû senin bütün ahvâline, hafîsine ve celîsine, hepsine muttali'dir. Senden kerîh gördüğü bir şeye muttali' olmasın; ve seni nehy ettiği cihette bulmasın ve seni emri cihetinde fakd eylemesin! Sen ise semî' ve mutî'sin.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu bahse "ma'lûmun olsun ki" diye başlamam, sana bilmediğin şeyi öğretmek için değil, belki bildiğin ve fakat cisme mukārenetinden dolayı unuttuğun şeyi hatırına getirmek içindir. Zîrâ sen aslın olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerini ârifsin. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'te cenâb-ı Mevlânâ (ra) buyururlar:

جامه از تن جان زتن آگاه نیست در دماغش جز غم الله نیست

Tercüme: "Elbise tenden âgâh olmadığı gibi, can da tenden ve cisimden âgâh değildir. Onun dimâğında Allah gamından başkası yoktur."

İşte sana bu âlem-i cisim içinde îkāzan ve tenbîhen derim ki, muhakkak Allah Teâlâ hazretleri emlâkin Melik'idir; ve rablerin Rabb'idir; ve seyyidlerin Seyyid'idir. Ya'nî Allah Teâlâ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ (Âl-i İmrân, 3/189) âyet-i kerîmesi mûcibince bilcümle emlâkin Melik'i ve mutasarrıfıdır. Ve vücûdât-ı izâfiyye âleminde yekdîğeri üzerinde mutasarrıf

ve mürebbî olan şeylerin Rabb'idir. Zîrâ bunlar mezâhir-i esmâiyyedir; ve her birinin te'sîri başkadır. Binâenaleyh erbâb müteferrikadır. Onların
520 hepsinden hayırlı olan / Rabb'ül-erbâbdır. ءَ اَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (Yûsuf, 12/39), ya'nî "Erbâb-ı müteferrika mı hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kahhâr olan Allah Teâlâ mı hayırlıdır?" Ve bu i'tibâr ile seyyidlerin Seyyid'idir. Ve O'nun vücûduna ve varlığına bidâyet ve bakāsına da nihâyet yoktur. Ya'nî O'nun varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Ve O'nun ilminde zâhir ve bâtın i'tibârâtı yoktur. Ya'nî şu şey Hak Teâlâ'nın ilminden bâtındır; ve şu şey O'nun ilmine zâhirdir denemez. Halbuki bizim ilmimizde bu i'tibâr mevcûddur. Zîrâ bize nazaran vücûd-i ma'lûm bizim vücûdumuzun gayridir. Velâkin Hak Teâlâ hazretlerine nazaran böyle değildir. Belki eşyânın kâffesi, kadîmi ve hâdisi; ve evveli ve âhiri; ve esfeli ve a'lâsı, ancak O'nun vücûdu ile zâhir oldu. Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussılet, 41/54) âyet-i kerîmesinde buyurulduğu üzere zâtiyle cemî'-i eşyâyı muhîttir. Ve O'nun vücûd-i mutlakı cemî'-i eşyâya sârîdir. وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4). Böyle olunca O'nun ilminde butûn ve zuhûr i'tibârâtı olamaz. Zuhûr ve butûn i'tibârları ancak O'nun vücûdunun merâtibine göredir. Ve kezâ eşyânın kâffesi ancak O'ndan O'na rücû' etti. Zîrâ O'nun vücûdundan peydâ olan kâinât bozulduğu vakit, yine kendi aslı olan O'nun vücûduna rücû' eder. Ve O'ndan çıkan ve peydâ olan bir şey, ancak yine O'na çıktı. Zîrâ O'nun vücûdunun hudûdu yoktur ki, O'ndan çıkan şey o hudûdu tecâvüz edip başka bir mahalle çıksın.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak eltaf-ı eltaf-ı latîftir; ve bu mertebe "künh-i zât"tır. Tefekkür ile aslâ idrâk olunamaz; ve bu mertebeden bahis mümkün olmadığı için câiz değildir. Ve bizim "fezâ" dediğimiz sâha ayn-ı vücûd olup nâ-mütenâhîdir. Lâ-yuad ve lâ-yuhsâ tekevvün ve tefessüd eden avâlim bu vücûdda tekevvün ve tefessüd eder. Bu vücûdun merâtib-i tenezzüliyyesi / vardır ki, "mertebe-i vahdet," "vâhidiyyet," "ervâh," "misâl," "âlem-i şehâdet" ve "insan"dır. Bu merâtib hakkındaki tafsîlât fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin Mukaddime'sinde bast ve beyân edilmiştir. Vücûdun "vâhidiyyet" mertebesinden sonraki tenezzülât ve tecelliyâtı, bu vâhidiyyet mertebesinde sâbit olan suver-i esmâiyye hasebiyle ve gayriyyet-i i'tibâriyye sûretiyledir. Binâenaleyh her bir mertebe vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın kesâfetiyle vâkı' olmuştur. Nitekim Ebu'l-Hasan Gûrî hazretleri buyurur:

سبحان من لطف نفسه فسماه حقاً وكثف نفسه فسماه خلقاً

ya'nî "Tenzîh ederim o zât-ı ecell ve a'lâyı ki, nefsini latîf kılıp ona Hak tesmiye etti; ve kesîf kılıp ona da halk tesmiye etti." Binâenaleyh eşyânın

kâffesi kadîmi ve hâdisi, evveli ve âhiri ve esfeli ve a'lâsı ancak O'nun vücûduyla zâhir oldu.

S U Â L : Sen her şeye Hakk'ın, zâtıyla sârî olduğunu söyledin. Halbuki vücûdda cîfe ve revs vardır. Bunlar da vücûd-i Hak mıdır?

C E V A P : Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu suâle *Men Arefe Nefsehû fakad Arefe Rabbehû* risâlelerinde cevap verip buyururlar ki: "Bizim sözümüz cîfeyi cîfe ve revsi revs görmeyen kimseyedir. Cîfeyi cîfe ve revsi revs gören kimseye sözümüz yoktur."

S U Â L : Cîfe, cîfe olduğu halde onu cîfe görmemek nasıl olur?

C E V A P : Cîfe insanın taayyününe nazaran cîfedir. Cîfe içinde taayyüş eden hayvânâta nazaran cîfe değildir, belki ni'met ve rızıktır. Nitekim necâset böceği, insan indinde mu'teber ve tıyb olan gül içine vaz' edilirse helâk olur. Fakat necâset içinde taayyüş ve tena'um eder. Binâenaleyh vücûdda kubh-i mutlak yoktur. Belki kubh ve hüsn i'tibârîdir. / Hakîkate nâzır olan kimse cîfeyi mutlaka cîfe görmez. Cîfeyi cîfe gören kimse hakîkatten hicâb içinde kalan kimsedir ki, bu gibi kimselere ibzâl-i hakāyık ve maârif câiz değildir. Ve bunlara karşı bu babda söz söylemek muvâfık olmaz.

İmdi Hak Sübhânehû senin bütün ahvâline, hafîsine ve celîsine, velhâsıl hepsine muttali'dir. Çünkü yukarıdaki îzâhâta nazaran sâbit oldu ki, Hak Sübhânehû hazretleri seninle berâberdir. Belki senin zâhirin ve bâtınındır. Böyle olunca, senden zuhûrunu kerîh gördüğü bir şeye muttali' olmasın. Ve seni nehy etmiş olduğu şeyler tarafında bulmasın. Ve seni emr eylediği şeyler tarafından gâib olmuş bir halde görmesin. Ey rûh, senin müstahlifin olan Hak Teâlâ sende sıfat-ı semî'iyyet ve itâat vaz' buyurmuştur. Emrini işitir ve itâat eylersin.

Ey seyyid-i kerîm, hazret-i kalbiyye ve cisminiyyeden sana ve senden Allah Teâlâ'ya olan cibâyâtının keyfiyyeti usûlü üzerine olan tenbîh bizim üzerimizde taayyün etti. Hazret-i cismiyyeye gelince, bu hazret zikr ettiğimiz mahsüsâtı cibâyet eder. Ve onun emîri hayâldir; ve onun sâhib-i harâcı histir. İmdi havâs, ihtilâf-ı izâfî üzere mahsüsâtı alıp onları sâhib-i harâc olan hisse edâ eder. Onları hizâne-i hayâle ref' eder. Burada kendisine ref' olunan şey cinsinden bir isim iktisâb eder. Ve onlardan "mahsüsât" ismi zâil olup onlara "mütehayyilât" ismi verilir. Ba'dehû hayâl sultân-ı zikrin tahtında kezâlik sâhib-i harâc olur. Onları hıfz eder.

Burada mütehayyilât ismi onlardan "mezkûrât"a yâhut "mahfûzât"a intikāl eder. Ba'dehû sultân-ı fikir tahtında sâhib-i harâc olan zikir, onları ona arz eder. Onları ihtibâr eder ve ayırır. Ve onlardan raiyyeye suâl eder. Ve bunda Hak ve bâtıl arasını tefrîk eder. Zîrâ hissin ağâlît-ı kesîresi vardır. Ve mezkûrât ismi onlardan "mütefekkirât"a intikāl eder.
525 **Vaktâki onları tedkîk eder ve kendisinde galat / ettiği şeyi hisse reddeder ve onlardan sahîh olan şeyi ahz eder ve onlar ile hazret-i akla dâhil olur. Fikir, sultân-ı aklın tahtında sâhib-i harâc olur. İmdi hazret-i akla vâsıl ve ona dâhil olduğu vakit, bu amel-i sem'dir, bu amel-i basardır, bu amel-i lisandır, diye bunun kâffesine müstevfâ oluncaya kadar, ulûm ve a'mâl-i mufassaladan getirdiği şeyi ona arz eder. Ve onların ismi "ma'kūlât"a intikāl eder. Vezîr olan akıl onları ahz eder; ve onları rûh-i küllî-i kudsîye getirir. İmdi nefs-i nâtıka onun için isti'zân edip dâhil olur. Elleri arasında olan cemî'-i ma'kūlâtı vaz' eder de ona der ki: "Seyyid-i kerîm ve halîfe üzerine selâm olsun! İşte ummâlinin yedi üzerinde hazretinin bâdiyesinden sana vâsıl olan şey budur." Onları rûh ahz edip hazret-i kudsîye girer; sâcid olarak yere kapanır. Ve bu secde secde-i kurbdür; ve Hakk'ın hazret-i kabûlünün kapısını çalmaktır. Kapı açılır, başını kaldırır. Bu tecellîde ona hâsıl olan dehşetten nâşî elinden a'mâl düşer. "Ne getirdin?" diye nidâ olunur. "Falân ibnü falânın a'mâlidir ki, sultânın beni onun üzerine halîfe kıldı. Bâdiye-i hazretten bana kabz ile emr eylediğin cemî'-i harâcı bana ref' eyledi" der. Hak dahi: "Onu imâm-ı mübîne kabûl edin ki, onu halktan evvel Ben onu yazmış idim" der. Harf-i vâhid eksik olmaz. "Onun zimâmını İlliyyîn'e çekiniz!" buyurur; ref' olunur. Ve bu Sidretü'l-müntehâdadır. Velâkin eğer bu amellerde mezâlim ve lâyık olmayan şey olursa, onlara ebvâb-ı semâ feth olunmaz. Ve onların mahall-i vusûlü "felek-i esîr"dir. Ve evvelde vâkı' olan gibi burada da hitâb vâkı' olur. Ba'dehû onlara emr olunur da Siccîn'e tevdî' olunur. / Hak Teâlâ buyurur:** إِنَّ كِتابَ الْفُجّارِ لَفِي سِجِّينٍ (Mutaffifîn, 83/7). **Ve yine buyurur:** إِنَّ كِتابَ الأَبْرارِ لَفِي عِلِّيِّينَ (Mutaffifîn, 83/18). **Ve Hak rûh-i kudsîye Sidret-i müntehâda buyurur ki: "Ey kulum, işte bu ameller seni bize ref' etti; ve seni bu mahall-i esnâya çıkardı. Kardeşine ve arkadaşına dûne's-semâ nazar et!" İmdi ona nazar eder. Kendi üzerine olan ihsân-ı ilâhîyi ârif olur. Binâenaleyh müşâhededen minnet ile meşğûl olur. Böyle olunca ihticâb eyler. Ve eğer bu olmasa idi, bu hazretten zâil olmak sahîh olmaz idi. Velâkin Allah Teâlâ kelimenin tetemmümü için, her bir şeye sebep kıldı. Hak Teâlâ** وَكَلِمَتُهُ أَلْقاها إِلى مَرْيَمَ (Nisâ, 4/171) **ya'nî "Kelimesini Meryem'e ilkā eyledi" buyurdu. Ve** إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) **ya'nî "Kelim-i tayyib ona su'ûd eder. Ve amel-i sâlih onu ref' eyler"**

buyurdu. Ve ism-i a'mâl rûha vusûl indinde ma'kûlâttan intikāl eyler. Ona "rûh" ıtlâk olunur. Binânealeyh Hak Sübhânehû ve Teâlâ onlara nazar ettikde hulle-i behâyı iksâ eder. Ve onları minber-i Celâl üzerine oturtur. Ve isimlerini ervâhdan esrâra nakl eder. İşte kāilin "A'mâli tezkiye edin!" ya'nî "tatahhur ve taallüvv ve tenemmüv edin" kavlinin ma'nâsı budur. İmdi onların intikālleri sebebiyle isimler onların üzerine intikāl eder. Halbuki onlar zâtında vâhidedir.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Kalbden, ya'nî ma'nâdan, ve cisimden, ya'nî sûretten, sana ve senden dahi Allah Teâlâ'ya olan bir takım hâsılât ve vâridât vardır. Bunların asılları ne keyfiyyetle vâkı' olduğuna dâir tenbîh ve îkāz lüzûmu bizim üzerimizde müteayyin oldu; ve onları îzâh etmek lâzım geldi. Şöyle ki, hazret-i cismiyye, Onuncu Bâb'da zikr olunan mahsüsâtı cibâyet eder. Ya'nî göz ve kulak ve dil ve burun ve el gibi havâss-i zâhireden; ve batn / ve ferc ve ayak gibi a'zâ ve cevârihden sâdır olan a'mâli cem' eder. Ve bu hazretin emîri ve hâkimi hayâldir. Zîrâ havâssi sevk ve idâre eder. Ve harâcı kabz eden dahi hiss-i müşterektir. Binâenaleyh havâss-i zâhire, sınıflarının ihtilâfı üzere muhîtindeki mahsüsâtı alıp onları harâcın ve verginin kābızı olan hiss-i müştereke edâ eder. Meselâ el buzu tutar ve ateşe temâs eder. Birinin soğukluğunu diğerinin sıcaklığını hiss-i müştereke ilkā eder. Ve hiss-i müşterek dahi onları hizâne-i hayâle ref' eder. Ve bunlar burada kendisine ref' olunan mertebe cinsinden ve o mertebenin hâline münâsib bir isim iktisâb eder. Ve artık onlardan "mahsüsât" ismi zâil olup "mütehayyilât" ismi verilir. Zîrâ her ne zaman buz ve ateş zikr edilse, el temâs etmeksizin onların soğukluk ve sıcaklıklarını insan tahayyül edebilir.

Ba'dehû hayâl sultân-ı zikrin, ya'nî "kuvve-i hâfıza"nın tahtında sâhib-i harâc olur, ya'nî kābız-ı cibâyât olur. Ve onları hıfz eder. Bu mertebede dahi "mütehayyilât" ismi "mezkûrât"a yâhut "mahfûzât"a intikāl eder. Ba'dehû sultân-ı fikrin tasarrufu altında kābız-ı harâc olan "kuvve-i zâkire" bu mezkûrât veyâ mahfûzâtı bu "kuvve-i mütefekkire"ye arz eder. Kuvve-i mütefekkire onların mâhiyyetlerini tedkîk eder; ve birer birer tefrîk eyler. Ve bu tedkîk ve tefrîk esnâsında onlar hakkında hükm-i sahîh verebilmek için raiyyeye, ya'nî havâs ve a'zâya, onlardan suâl eder. Ve ba'dehû hak ve bâtıl arasını tefrîk eder. Zîrâ hissin bir çok tağlîtâtı vardır. Meselâ hiss-i basar güneşi bir kalkan cirmi kadar görür. Bu rü'yetini / hayâle verir. Ba'dehû hayâl kuvve-i hâfızaya verir; ve hâfıza da kuvve-i müfekkireye arz eder. Ve kuvve-i fikriyye cirm-i şemsin bu kadar olduğunu kabûl edip derhâl hükm etmez, tedkîk eder. Ve cirm-i şemsin gâyet uzak mesâfede vâkı' olduğunu ve büyük bir cirmin uzaktan küçük görüneceğini teemmül eder. Ve binânealeyh hiss-i basarın cesâ-

met-i şems hakkında aldandığına hükm eyler. Ve "mezkûrât" ismi artık "mütefekkirât" nâmına intikāl eder. Ve kuvve-i fikriyye onları tedkîk edip kendisinde galat vâkı' olan şeyi tekzîb ederek âid olduğu hisse reddeder; ve ancak sahîh olan şeyi kabûl eder. Ve sahîh olarak aldığı şeyler ile aklın huzûruna girer. Ve fikir, sultân-ı aklın tasarrufu tahtında kābız-ı harâc olur. Ve fikir elindeki şeyler ile huzûr-ı akla vâsıl ve ona dâhil olduğu vakit: "Bu sem'in amelidir; ve bu basarın amelidir; ve bu lisânın amelidir" diyerek ve bilcümle havâs ve a'zânın kâffesinden sâdır olan a'mâli beyân eyleyerek, ulûm ve a'mâl-i mufassaladan getirdiği şeyleri akla arz eyler. Ve bu şeylerin isimleri artık mütefekkirâttan "ma'kūlât" ismine intikāl eder. Vezîr olan akıl dahi onları alıp rûh-i küllî-i kudsîye getirir. Ve rûh hakkındaki beyânât bu kitabın Birinci Bâb'ında geçti.

Ba'dehû nefs-i nâtıka, ya'nî nefs-i insânî, akıl için rûh-i küllî-i kudsîden isti'zân edip ba'de'l-müsâade akıl huzûra dâhil olur. Ve ellerinde bulunan cemî'-i ma'kūlâtı rûhun önüne vaz' edip ona der ki: "Esselâmu aleyke ey seyyid-i kerîm ve halîfe olan rûh! İşte âmillerin eli üzerinde hazretinin bâdiyesi olan havâs ve a'zâdan sana vâsıl olan şey budur." Rûh dahi onları alıp kendisinin müstahlifi olan hazret-i kudsîye girer. Ve sâcid olarak yere kapanır. İşte bu secde وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) âyet-i kerîmesinde / beyân buyrulan secde-i kurbdür. وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰاتِ وَ الْأَرْضِ (Ra'd, 13/15) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan secde-i ibâdet değildir. Zîrâ evvelki secde huzûrda ve ikinci secde gıyâbda vâkı'dir. Ve huzûrda kurb; ve gıyâbda ise bu'd vardır. Ve huzûrda olan bu secde Hakk'ın hazret-i kabûlünün kapısını çalmak, ya'nî huzûra vaz' olunan şeylerin kabûlünü niyâz eylemektir. Ba'dehû bâb-ı kabûl açılır. Ve halîfe olan rûh dahi başını kaldırır. Bu tecellî-i kabûlde kendisine hâsıl olan dehşetten nâşî elinden a'mâl düşer. Zîrâ medhûş olanda kudret-i tasarruf kalmaz. Hazret-i kudsîden "Ne getirdin?" diye nidâ olunur. Rûh dahi "Falân oğlu falânın amellerini getirdim ki, senin kudret-i kudsiyyen beni onun üzerine halîfe kılmış idi. Onun havâs ve a'zâsından bana kabz ile emr eylediğin cemî'-i harâcı ve hâsılâtı âmillerim vâsıtasıyla bana ref' eyledi" der. Hak dahi "Onu imâm-ı mübîne kabûl edin ki, onu âlem-i kesâfette ızhârdan mukaddem Ben onu yazmış idim" buyurur. İmâm-ı mübîn hakkındaki îzâhât Birinci Bâb'da münderic ibârât-ı mustalaha bahsinde i'tâ edilmiştir.

İmdi bu ameller levh-i mahfûzdan ibâret olan "imâm-ı mübîn"de yazılmış olan şeyler olup harf-i vâhid eksik olmaz. Eğer bu ameller sâlih olursa, Hak Teâlâ "Onun zimâmını İlliyyîn'e çekiniz!" buyurur. Ve bu ameller ber-mûcib-i emr oraya ref' olunur ki, bu İlliyyîn makāmı Sidretü'l-müntehâ'dadır. Ve Sidretü'l-müntehâ âlem-i suverin nihâyet bulduğu

bir makāmdır. Ve onun fevkı âlem-i sûret değildir. Velâkin eğer bu amellerde mezâlim ve lâyık olmayan şeyler bulunursa, onlara ebvâb-ı semâ feth olunmaz. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ (A'râf, 7/40). Ve bu gibi a'mâl-i gayr-i sâlihanın mahall-i vusûlü "felek-i esîr"dir. Ve "felek-i esîr," "âlem-i tabîat"tır. Ve yukarıda beyân / olunan hitâb gibi burada da hitâb vâkı' olur. Ve ba'dehû 530
bu a'mâl ber-mûcib-i emr Siccîn'e tevdî' olunur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ (Mutaffifîn, 83/7) ve اِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ (Mutaffifîn, 83/18) buyurur. Ve Hak Teâlâ rûh-i kudsîye Sidre-i müntehâ'da buyurur ki: "Ey kulum! İşte benim emrime imtisâlen işlenmiş olan bu ameller seni bize ref' etti; ve seni bu mahall-i esnâ ve a'lâya çıkardı. İhvânına ve rufekāna, ya'nî âlem-i kesâfette senin gibi libâs-ı anâsıra bürünmüş olan emsâl ve akrânına, dûne's-semâ nazar et ki, onlardan a'mâl-i sâliha sâdır olmadığı için senin çıktığın makāma çıkmadılar." Rûh bu emir mûcibince onlara nazar eder. Kendi hakkında ibzâl buyrulan ihsân-ı ilâhîyi ârif olur. Binâenaleyh müşâhede ve muhâtaba hâlinden, ihsân-ı Hudâ'yı teemmül ile meşğûl olur. Ve bu meşğûliyyet ile müşâhededen hicâba düşer. Ve eğer bu hicâb olmasa idi, rûhun bu hazret-i kudsiden zâil olması sahîh olmaz idi; ya'nî huzûrdan infikâki mümkün olmaz idi. Velâkin Allah Teâlâ kelimenin tetemmümü için her bir şeye bir sebep kıldı.

Ma'lûm olsun ki, her bir sûret-i müteayyine ma'nâsından dolayı nakş edilmiş olan bir "kelime"dir. Ve suver-i müteayyinenin mine'l-ezel ile'l-ebed nihâyeti yoktur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِداداً لِكَلِماتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِماتُ رَبِّي (Kehf, 18/109). Ya'nî "Bahr-i muhît Rabb'imin kelimâtını tahrîr için mürekkeb olsa, Rabb'imin kelimâtı bitmezden evvel bahr-i muhît biter idi." Sûret-i insâniyye bu sûret-i müteayyine arasında ekmeldir. Ve zâhirde ona teklîfât-ı ilâhiyye vâkı' olması bâtında tekvîn-i suver içindir. Binâenaleyh hazret-i kudsiyyede medhûş olan rûhun âlem-i hisse rucû'u ve hazret-i kudsten ihticâbı lâzımdır ki, onun sûret-i müteayyinesinin fesâdına, ya'nî ecel-i müsemmâsına, kadar kendisinden zuhûru mukadder olan a'mâl-i sâliha veyâ tâliha sudûr etsin. Ve bu sûretle de o kelime-i vücûd tetemmüm eylesin. Ve vücûd-i insânîye / "kelime" ta'bîr olunmasının delîli Hak Teâlâ'nın وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ (Nisâ, 4/71) kavl-i şerîfidir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri vücûd-i Îsâ'ya "kelime" ta'bîr buyurmuştur. Ve a'mâle "kelime" ta'bîrinin delîli dahi إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) âyet-i kerîmesidir. Zîrâ kelimât-ı tayyibeden olan "Lâ ilâhe illallâh" amel-i lisândır. Ve bu kelimât hazret-i

kudse suûd eder. Ve bu amel-i sâlihe mukārin olursa, o amel-i sâlih onu İlliyyîn'e ref' eyler. Ve ism-i a'mâl rûha vusûl indinde ma'kūlâttan intikāl eder. Artık ona "rûh" ıtlâk olunur. Ve ervâh-ı mücerrede hâlinde olan o a'mâle Hak Teâlâ hazretleri nazar ettikde onlara hulle-i behâyı, ya'nî birer suver-i cemîleyi iksâ eder. Ve onları minber-i Celâl üzerine ik'âd eyler. Ve isimlerini de "ervâh"dan "esrâr"a nakl eder. Ve zâhirde vâkı' olan teklîfât-ı ilâhiyye üzerine bâtında tekvîn-i suver bu vech ile olur. Ve hûrî ve gılmân ve eşcâr ve enhâr ve kusûr-i cinân, gözler görmedik ve kulaklar işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik bir halde olarak, âlem-i esrârda bu sûretle müteayyin olur. Ve kezâ bunun aksi olarak hayyât ve akārib ve zakkūm ve zebâniyye ve nâr gibi sûretler dahi a'mâl-i tâlihadan peydâ olur. *Mesnevî:*

هر خیالی کو کند در دل وطن — روز محشر صورتی خواهد شدن
سیرتی کان بر وجودت غالبست — هم بدان تصویر حشرت واجبست
روز محشر هر عرض را صورتیست — صورت هریك عرض را نوبتیست
چون زدستت زخم بر مظلوم رست — آن درختی کشت از زقوم رست
این سخنهای چو مار وکژ دمت — مار وکژ دم کشت میکیرد دمت

Tercüme: "Gönülde yerleşen her bir hayâl, rûz-i mahşerde bir sûret olacaktır. Senin vücûduna gâlib olan bir sîretin sûretiyle senin haşrin îcâb eder. Rûz-i mahşerde her arazın bir sûreti vardır. Her bir arazın sûretinin nevbeti vardır. Senin elinden bir mazlûma cefâ eriştiği vakit, o zakkūm cinsinden yetişen bir ağaç olur. Senin bu yılan ve akreb gibi sözlerin yılan ve akreb olup senin nefesini kat' eder."

İşte "A'mâli tezkiye edin!" ya'nî "tatahhur edin ve yükselin ve tenemmüv edin!" kavlinin ma'nâsı budur. Ve bu kavl zavallı gâfil insanlara büyük bir nasîhattir. İmdi ameller mertebeden mertebeye intikāl ettikleri için, bu mertebelerin isimleriyle mevsûm olur. Ya'nî yukarıda îzâh olunduğu üzere onlara "mahsüsât," "mütehayyilât," "mezkûrât" veyâ "mahfûzât," "mütefekkirât," "ma'kūlât," "ervâh" ve "esrâr" tesmiye olunur. Halbuki o ameller zâtında bir şeydir. Meselâ göz bir sûreti görür. Bu rü'yet mahsüsâttan "esrâr" mertebesine varıncaya kadar hadd-i zâtında amel-i basardan başka bir şey değildir. İhtilâf-ı esmâ ancak mertebenin ihtilâfından münbaisdir.

İmdi abdin tâatta hareketi ne eşref olduğuna nazar et! Ve burada zâhir ve bâtın ve şerîat ve hakîkat ve amel-i cevârih ve amel-i kulûb, ya'nî hazret-i akıldaki amel, ictimâ' eder. Ve senin amel-i seyyiâtına gelince, onlar hizâne-i hayâlde sâlihâttan iftirâk eder; ve âlem-i ulvîden "felek-i

esîr"dedir. Ey seyyid, semâvât-ı ulâyı hark eden bu amelleri üzerine lâzım kıl! Ve ulûma gelince, bizim zikr ettiğimiz amellerden değildir. Zîrâ ulûm ma'lûmâtı haysiyyetiyledir. İmdi maârif suûd eylediği ve her bir ma'rifet vâkıf olduğu vakit kendi ma'rûfu iledir. Binâenaleyh ilmini "billâh" kıl ki, ilmin nakāistan mukaddes ve münezzeh olsun. Ve lillâhi'l-hamd. Ve söyliyen Allah için güzel söylemiştir:

Bâkî kıldığın kimsenin fenâsından sonra, Sen zâhir oldun. İmdi o kimse bilâ-vücûd oldu. Zîrâ Sen, o oldun.

Ya'nî yukarıdaki îzâhattan müstebân olduğu üzere abdin evâmir-i ilâhîye imtisâl ve nevâhîden ictinâb etmesi sûretiyle tâat dâiresinde hareketi ne kadar eşref bir şey olduğuna nazar et; ve onun derece-i şerâfetini teemmül eyle! Ve bu tâatte zâhir ve bâtın; ve şerîat ve hakîkat; / ve a'zâların ameli ve kalbin, ya'nî hazret-i aklın, ameli hep sende ictimâ' eder. Zîrâ tâatinde muvâfakat-i şerîat ve selâmet-i zâhir ve safâ-yı bâtın hasebiyle hakîkate ittisâl olduğu gibi, dürüst olan amel-i cevârih amel-i kulûb ile müttehid olur. Ve senin fenâ amellerine gelince, onlar hizâne-i hayâle kadar gidebilip orada a'mâl-i sâlihadan ayrılır; ve onların suver-i kabîhaları âlem-i ulvîden "felek-i esîr"dedir. Ve "felek-i esîr" arzı muhît olan havâ-yı nesîmînin nihâyet bulduğu tabaka olup "âlem-i tabîat"tır. Binâenaleyh a'mâl-i seyyie bu tabakayı hark edip semâvât-ı ulâya çıkamaz. Binâenaleyh seyyid olan rûh, semâvât-ı ulâyı hark edip Sidre-i müntehâ'ya su'ûd eden bu a'mâl-i sâlihayı üzerine lâzım kıl!

Ulûma gelince, bu ulûm bizim zikr ettiğimiz amellerin cinsinden değildir. Zîrâ ulûm, taalluk eylediği ma'lûmâtın hâline tâbi'dir. Eğer ma'lûm şerîf ise, o ilim dahi şerîftir; ve eğer hasîs ise ilim de hasîstir. Binâenaleyh maârif suûd eylediği ve her bir ma'rifet tevakkuf eylediği vakit kendi ma'rûfuyladır, ya'nî ma'rûfu nezdine kadar çıkar; ve ma'rûfu nezdinde tevakkuf eder. Böyle olunca ilmini Allah Teâlâ hazretlerinin zât-ı şerîfine ve sıfât ve esmâsına ve ef'âline muhtass kıl ki, ilmin nakāistan mukaddes ve münezzeh olsun; ve şerâfette bilcümle ulûma tefevvuk eylesin! Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin cümlenin sonunda "ve lillâhi'l-hamd" buyurması kendi ilimlerinin "billâh" olduğunu beyândır.

Ma'lûm olsun ki, ilim ikidir: Birisi "ilm-i hakîkat" ve diğeri "ilm-i hayâl"dir. "İlm-i hakîkat" enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın ta'lîm buyurdukları ilimdir ki, hakîkat ile hayâl beynini câmi'dir. Bu ilmi tahsîl edenler hakîkat-i vücûd ile hayâl arasındaki revâbıtı ârif oldukları için hayrete düşerler. Bu hayret "hayret-i mahmûde"dir. Zîrâ ilm-i hakîkî netîcesidir. Onun için (Sav) Efendimiz رب زدنى فيك تحيراً ya'nî "Ya Rabbi, sende benim tahayyürümü tezyîd eyle!" buyurdu. / İlm-i hayâl dahi felâ- 585

sife ile ehl-i fennin mütevağğıl oldukları ulûm-i tabîiyyedir. Bu tâife enbiyâ ve evliyânın ta'lîmâtına iltifât etmeyip maddiyyâtın tedkîki ile hakîkat-i vücûdu idrâke sa'y ederler. Halbuki madde ve maddeden müteşekkil olan suver-i muhtelife hep hayâlâttan ibârettir. Bu hayâlât ise vücûd-i hakîkînin zılâl-i esmâsından başka bir şey değildir. Ve hayâlâta müstağrak olan kimseler bir hayâli bırakıp diğerine yapışmak sûretiyle ömr-i azîzlerini ifnâ ederler; ve aslâ doğru yolu bulamayıp hayrete düşerler. Onların bu hayreti "hayret-i mezmûme"dir. Çünkü hayâlin verdiği bir ilmin netîcesidir. Ve bu ilim ayn-ı cehildir. Zîrâ bi-hasebi'ş-şuûnât tecelliyât-ı dâimeden ibâret olan emr-i ilâhînin nihâyeti yoktur ki, bir gâyede tevakkuf mümkün olabilsin. Hakîkat-i hâl böyle iken ehl-i hayâl bir gâyeye vusûl için sarf-ı gayret ederler. Bunun muhâl olduğunu bilmezler. Kendilerinin mesleklerine ta'rîz olunsa techîl ederler. İmdi ilm-i hakîkatin sâlikleri diridir. Nitekim hadîs-i şerîfte من صار بالعلم حياً لم يمت ابداً ya'nî "İlim ile diri olan kimse ebeden ölmez" buyrulur. Zîrâ onların ma'lûmları hakîkat-i vücûd olan Hak'tır; ve Hak Teâlâ Hayy'dır. Binâenaleyh bu âlimler ma'lûmları olan Hayy-i dâim ile bâkîdir. Ve ilm-i hayâl erbâbının ma'lûmu fânî olan maddiyyâttır. Binâenaleyh onlar da, fânî olan ma'lûmları ile fânîdir. İşte bu ma'nâya binâen âtîdeki beyti söyleyen ne güzel söylemiştir.

"Ey Hayy-ı dâim olan Rabb-i müteâl! Bâkî kıldığın kimsenin fenâsından sonra, Sen zâhir oldun. Böyle olunca o kimse bilâ-vücûd oldu. Çünkü Sen o kimse oldun."

Zîrâ kendisinde ilm-i hakîkat hâsıl olan kimse, bütün varlıkları Hakk'ın varlığı görür. Ve vücûdât-ı izâfiyyeyi vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın bihasebi'l-esmâ taayyününden ibâret bilir. Ve kendi / vücûdu dahi, bu vücûdât-ı izâfiyye arasında bir mazhar-ı ilâhî olup vücûd-i Hak'tan gayri olmadığını zevkan ârif olur. Bu ilm-i zevkîde istiğrâkı hasebiyle kendisinin vücûd-i mevhûmunu nefy eder. Bu nefy-i vücûddan sonra onda vücûd-i hakîkî-i Hak zâhir olur. Ve binnetîce o kimse bilâ-vücûd olur. Ve bilâ-vücûd olunca kendisinin tasarrufât-ı vehmiyyesi kalmaz. Artık onun mazharında mutasarrıf olan vücûd-i hakîkî-i Hak olur. Nitekim hadîs-i kudsîde: لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى اذا احببته فاذا احببت كنت له سمعا وبصراً ولسانا ويداً فبى يسمع وبى يبصر وبى يتكلم وبى يبطش....الخ ya'nî "Abdim Ben onu sevinceye kadar nevâfil ile bana tekarrübden zâil olmaz. Vaktâki Ben onu severim, onun sem'i ve basarı ve lisânı ve yedi olurum. Binâenaleyh Ben'imle işitir, Ben'imle görür, Ben'im ile söyler, ve Ben'imle tutar, ilh.." buyrulur.

§ § §

ONİKİNCİ BÂB

Medîne-i Bedende Müfsidlere Müteveccih Olan Süferâ ve Rusül Beyânındadır

§ §

Ey Seyyid-i kerîm! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak hikmet, mülûkten aklı şehvetine gâlib olan kimse indinde, düşmanlarından bir düşmana ancak fıtnat ve zekâ ve şecâat ve vefâ ve sıdk ve diyânet ve emânet ve hüccet ile ilim ve mevâkı'-i kelim sâhibi olan bir elçi tevcîh etmesini i'tâ etti. Zîrâ elçi mürsiline ve onun menziletine delîlidir. İmdi eğer bu evsâf üzere olursa, muhakkak onun mürsili bu mesâbede ve daha yüksek olduğu bilinir. Çünkü onu irsâl eden kimse / bilmese idi ve onu taakkul etmese idi, bu elçiyi başkalarından temyîz etmez idi. Ve eğer bizim vasf ettiğimizin zıddı olarak kâzib ve hâin ve kesîrü'l-heves sahîf olursa, muhakkak onu irsâl eden ondan eshaftır. İmdi bu takarrur edince, ey seyyid-i kerîm, sen medînen için müfsid olan melik-i mutâ'-ı hevâya resûllerini tevfîk ve hüdâ ve fikir ve i'tibâr ve tedebbür ve sebât ve kasd ve hazın ve istibsâr ve tezekkür ve havf ve recâ ve insâf ve bu evsâfın mümâsili kıl! İşte resûllerini böyle yapman lâyık olur. Düşmanlarına resûllerini bunları yapan melik felâh bulur; ve kâr eder; ve muazzam olur. Zîrâ o bilir ki, zarûrette onlar düşmanını hüccet-i kâtı'a ile kam' ederler. Ve ekseriyâ şerre kasd eden hevâ teslîm olup rücû' ederek hayra kasd eyler. Ve mukābele ve mukātele meûnetine kifâyet eder. Eğer senin üzerine müfsid ve mülkünün fesâdına sâ'î olan hevânın resûlleri sana gelirse onlara gılzet etme! Zîrâ resûllere ihânet adem-i siyâsettendir. Ve hırs ve kizb ve hiyânet ve gadr ve cübn ve buhl ve cehl ve şer ve acz ve belâdet ve bu sıfât-ı zemîmenin mümâsili olan resûllerden biri sana gelirse, onlardan ibtidâ nefret etme; ve onları kovma; ve onlara kavl-i kerîm ile söyle! Sen onların sem'lerini ve basarlarını ahz edersin. Serîrine, ya'nî serîr-i mülküne otur; ve onlar için meclisini hâlî kıl! Vezîrin olan akla emr et, onlara senden mütercim olsun! Zîrâ o süûstür.

Bu on ikinci bâb beden şehrinde müfsidlere mensûb ve müteveccih olan sefîrler ve resûller beyânındadır.

/ Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Hükûmet-i zâhirede mülûkten hangisinin aklı şehvet-i nefsâniyyesine gâlib oldu ise, o kimseyi hikmet, o kimsenin düşmanlarından bir düşmana, ancak fatîn ve zekî ve şecî ve vefâkâr ve sâdık ve mütedeyyin ve emîn ve ihticâca sâlih âlim ve müessir söz sâhibi olan bir elçi göndermesini i'tâ ve îcâb etti. Zîrâ iş görebilecek olan elçi ancak bu sıfatları hâiz olan elçidir. Ve hikmet ancak bu vasıfları hâiz olan kimsenin elçi olarak gönderilmesini iktizâ eder. Ve elçi kendisini gönderen kimsenin hâline ve onun mertebesine delîldir. Ve elçi bu ta'dâd olunan vasıflarda olursa, hiç şübhe yoktur ki, onu gönderen kimsenin bu mesâbede ve ondan yüksek olduğu bilinir. Çünkü onu gönderen kimse bu evsâfın ne demek olduğunu hâlen ve zevkan bilmese idi ve bu evsâfı taakkul etmese idi, bu elçiyi bir çok adamların arasından tefrîk ve temyîz etmez idi. Ve eğer gönderilen elçi bizim vasf ettiğimizin zıddı olarak kâzib ve hâin ve hevesât-ı nefsâniyyesine mübtelâ ve akılsız olursa, hiç şübhe yok ki, onu gönderen kimse ondan daha akılsızdır. İşte bu söylediğimiz ma'nâ takarrur edince, ey seyyid-i kerîm olan rûh, medîne-i cismini ifsâd edici olan, melik-i mutâ'-ı hevâya elçilerini, evsâf-ı hasene sâhibleri olan tevfîk ve hüdâ ve fikir ve i'tibâr ve tedebbür ve sebât ve kasd ve hazm ve istibsâr ve tezekkür ve havf ve recâ ve insâf ve bu evsâfın mümâsili yap! "Tevfîk" bir emrde muvaffakiyet, "hüdâ" doğru yolu göstermek, "fikir" bir emrin nef' ve zararını düşünmek, "i'tibâr" ibret almak, "tedebbür" tefekkür ile sülûkü ve hareketi ihtiyâr etmek, "sebât" emr-i ma'kūlde ber-karâr olmak, "kasd" niyyet edilen husûsun icrâsına teveccüh etmek, "hazm" işinde basîret ve rüşd ile hareket etmek, "istibsâr" umûrda vuzûh taleb etmek, / "tezekkür" bir emri tekrâr be-tekrâr nazar-ı akıldan geçirmek, "havf" zarar ve tehlikeyi teemmül, "recâ" fâide ve necât ümîd etmek, "insâf" umûrda ifrât ve tefrîtin vasatını ihtiyâr etmektir ki, adl ve i'tidâldir.

Ey rûh! İklîm-i cisimde bir hükümdâr-ı kavî ve mutâ' olan hevâya göndereceğin elçileri böyle sıfatlardan yapman lâyık ve münâsib olur. Ve düşmanlarına bu gibi evsâfı elçi olarak gönderen melik zâtında ve idâresinde felâh bulur, ve mülküne zarar tareyânından vâreste kalmakla kâr eder. Ve teb'ası ve düşmanları indinde ta'zîm ve hürmete sezâ olur. Zîrâ o hükümdâr bilir ki, zarûrette her hangi bir düşmanının tecâvüzü hâlinde, bu elçiler o düşmana ikâme edecekleri hüccet-i kātı'a ve delîl-i vâzıh ile onun tecâvüzünü men' ederler. Ve ekseriyâ mülk-i vücûdda işi gücü şerre kasd etmekten ibâret olan hevâ, o mukni' delîli kabûl ve teslîm edip, şerre teveccühden rücû' eder de hayra kasd eyler. Ve bu rücû'u

sebebiyle senin, sâir tecâvüz eden düşmanlarına mukābele ve mukātelende yardım eder. Ve eğer sana karşı müfsid ve mülkünün fesâdına sâ'î olan melik-i mutâ'-ı hevânın, her biri hükümdârları gibi müfsid olan elçileri sana gelirse, sakın onlara karşı galîz muâmele etme! Zîrâ elçilere ihânet usûl-i siyâset ve idâreye adem-i vukūftan neş'et eder. Nitekim "elçiye zevâl yoktur" darb-ı meseli meşhûrdur. Meselâ hevâ cânibinden sana hırs ve kizb ve hiyânet ve gadr ve cübn ve buhl ve cehl ve şer ve acz ve belâdet gibi sıfât-ı zemîmeden bir elçi gelecek olursa, hemen nefret edip onları huzûrundan kovma; ve onlara güzel muâmele edip kavl-i leyyin ile söz söyle! Sen bu sâyede onların sem'lerini ve basarlarını alız edersin, ya'nî onlar senin sözlerine kıymet verip dinlemeğe meyl ederler. Ve gözlerini sana dikerler. Durun bakalım, bu güzel şeyler söylüyor, dinleyelim, derler. / Bu gibi elçiler gelince, sen mülk-i vücûddaki tahtına otur. Meclisinde ancak vezîrin olan aklı bırakıp sâirlerini dışarı çıkar. Ve akla emr et ki, senin sözlerini onlara nakl etsin ve sana karşı tercümanlık vazîfesini yapsın. Zîrâ akıl ziyâdesiyle süûs ve idâreye ve siyâsete vâkıftır. Ya'nî ey rûh, mülk-i vücûdda senin tahtın kalbdir. Meselâ hırs elçisi geldiği vakit, kalbi sâir havâtırdan hâlî kıl! Kalbinde vezîrin olan aklı ve elçi olan hırsı ibkā et; ve akıl vâsıtasıyla hırsın ilkāâtını dinle!

İmdi eğer hırs rusül cümlesinden olup tekellüm ederse, o ancak kendi hakîkati ile söyler. Binâenaleyh sana der ki: "İsmi hevâ olan bu melik-i mutâ' kendi kuvveti tahtına dâhil olman için bizi sana gönderdi. Aksi halde i'lân-ı harb et! Ve cem'-i emvâl ve iddihâra harîs olmanı ve şerîatin getirdiği şeye muhâlefeti sana emr etti." Sen ona / dersin ki: "Ey resûl, bizim indimizde senin mekânetin azîm ve menziletin kerîmdir!" Zîrâ o senden bunu işittiği vakit mesrûr olur. Çünkü kendi sultânından bunun mislini dinlemedi. "Velâkin ey resûl, aklın ile buna nazar et; ve nefsinden insâf eyle! Allah hakkında ne dersin? O bizim Rabb'imiz midir, yoksa değil midir?" "Evvet Rabb'imizdir" der. Sen dersin ki: "Ey resûl, bu içinde bulunduğumuz dârdan, ya'nî dâr-ı dünyâdan, rihlet eder miyiz, yoksa etmez miyiz?" Der ki: "Biz ondan rihlet ederiz." Sen dersin ki: "Bizim inkılâbımız ve ric'atimiz Allâh'a mıdır, yoksa onun gayrine midir?" Sana "Allâh'adır" der. Sen dersin ki: "Allah Teâlâ şer'ine ve dînine muhâlif olan kimseyi ne ile vasf eyledi?" "Şekā' ile" der. Sen ona dersin ki: "Ya kendisine itâat edeni?" "Saâdet ile" der. Ona dersin ki: "Seni Allah'dan bir şey müstağnî kılar mı?" "Hayır!" der. Sen dersin ki: "Ey hırs, sen bu hevânın bir resûl-i mersûlüsün. Bil ki, ben seni kendisinde Allâh'ın rızâsı olan şeye da'vet ederim. Farz et ki, taleb-i mala harîs oldun ve olmadın, senin için mektûb olan şeyin gayri sâbit olur mu?" "Evet" der. Sen dersin ki: "Ey hırs, senin hakîkatin bâkîdir. Velâkin onu

tâata ve merzât-ı Rabb'e sarf et; ve onlara harîs ol ki, o sebeplerle saîd olasın! Ve metâ' kalîldir; ve kılleti ile berâber fânîdir. Ve dâr-ı âhiret hayırlı ve ekberdir. Sen burada da hırssın, orada da hırssın. Senin menziletine noksan gelmez." "Evet" der; ve inkıyâd eder. Ve hırs tarîk-ı ilme ve dîne teveccüh eder. Binâenaleyh mülkün takavvî eder ve mülk-i hevâ zaîf olur. Ve onlardan hiyânet ve kizb ve fücûr ilh...her bir resûl ile öyle yap! Ve eğer uzamasa onlardan her bir resûle kendi menziletinin muktezâsı olan şeyle, hepsi teslîm oluncaya kadar, hüccetleri nasıl ikâme edeceğini zikr ederdik. Zîrâ islâm asıldır. Onlar senin resûllerinin hilâfına olarak / kendi asıllarına rücû' ederler. Zîrâ senin resûllerin ebeden aleyhine irtidâd etmezler. Ve onların gâyeti hevânın onların kelâmlarını kabûl etmemesidir. Binâenaleyh onlar hâibîn olarak dönerler.

İmdi bu hakāyıkı ârif ol! Ve ben sana düşmanının resûlleriyle keyfiyyet-i tekellümü beyân ettim. Ve bu birden mâ-bakāya istidlâl edersin. Ve işte bunun için el-yevm mürîdlerin felâhları az olduğunu görürsün. Bu meclis mislinin adem-i muhâdarasından nâşîdir. Ve onlar ancak sözü, bu resûller üzerine min-gayr-i siyâsetin galîz kılarlar. İşte bundan nâşî, sen onun için tarîk-ı hayra duhûl görürsün. Halbuki onun için sübût yoktur. Ve şeytan onunla eğlenir. Ve burada hakāyık-ı mütteşi'a vardır ki, onların beyânı inhisâr kabûl etmez. Binâenaleyh ihtisâr cinsinden olan maksûdumuzdan bizi ihrâc edecek şey bize münharık olur korkusuyla onlara dalmağı terk ettik. Ve bu kadar kâfîdir. Binâenaleyh onu isti'mâl et! İnşâallâh reşâdet bulursun!...

Ya'nî hırs hevânın resûlleri cümlesinden olarak gelip tekellüm ederse, o ancak hakîkati ile söyler. Zîrâ her şeyin bir hakîkati sâbittir. Ve her bir şey hakîkatinin hilâfına kavl veyâ fiil ızhâr edemez. Binâenaleyh hırs dahi söze başlarsa, ancak hakîkatine lâyık ve münâsib olan ma'nâyı ızhâr eder de sana der ki: "Mülk-i vücûdda hevâ denilen melik-i mutâ', kendi kuvveti ve saltanatı tahtına dâhil olman için, beni sana elçi olarak gönderdi. Ve cem'-i emvâle ve emvâli iddihâra harîs olmanı ve zekât ve sadaka ve infâk-ı ıyâl gibi şerîatın getirdiği şeye muhâlefet etmeni sana
545 emr etti. Eğer sen bu emri kabûl / etmezsen ona karşı i'lân-ı harb et!" Sen onun bu sözlerine mukābil hiddet etmeyip sükûnetle dersin ki: "Ey elçi, bizim indimizde senin merteben azîm ve kadrin kerîmdir." O sıfat-ı hırs senden bu mülâyim sözleri işittiği vakit, huşûnet-i asliyyesi sâkin ve mesrûr olur. Çünkü kendi sultânı olan hevâdan böyle bir söz işitmemiştir. Zîrâ hevâ, sıfat-ı hırsı av köpeği gibi kullanır. Sen sözüne devâm ile ona dersin ki: "Ey resûl, aklın ile şuna nazar et; ve nazar ettiğin şeye de nefsinden adâlet ve insâf eyle ki, Allah hakkında ne dersin? O bizim Rabb'imiz midir, yoksa değil midir?" Hırs insâf edip "Evet, Rabb'imizdir"

der. Sen yine ona dersin ki: "Ey elçi olan hırs, bu içinde bulunduğumuz dârdan, ya'nî dâr-ı dünyâdan, rihlet eder miyiz, yoksa etmez miyiz?" "Biz ondan rihlet ederiz" diye cevap verir. Yine ona dersin ki: "Bizim inkılâbımız ve ric'atimiz Allâh'a mıdır, yoksa O'nun gayrine midir?" Sana "Allâh'adır" diye cevap verir. Tekrar sen ona dersin ki: "Allah Teâlâ şer'ine ve dînine muhâlif olan kimseyi ne ile vasf eyledi?" "Şekâvet ile" der. Sen yine ona dersin ki: "Seni Allah'dan bir şey müstağnî kılar mı?" "Hayır, kılmaz; ben O'na muhtâcım" der. Sen dersin ki: "Ey elçi olan hırs, sen hevâ tarafından gönderilmiş bir resûlsün. Ve hevânın hakîkati emr-i ilâhîye muhâlefet olduğundan seni de bu işe me'mûr etti. Halbuki ben seni Allâh'ın râzı olduğu şeye da'vet ederim. Farz et ki, taleb-i mala harîs oldun, veyâhut olmadın; senin için ezelde mektûb olan şeyden ziyâdesi sâbit olur mu?" Hırs / "Evet, olmaz" der. Sen tekrâr dersin ki: "Ey hırs, senin hakîkatin bâkî ve sâbittir, aslâ tebeddül etmez. Velâkin o hakîkatini tâata ve Rabb'in rızâsı olan husûsâta tevcîh et! Ve sebeb-i saâdetin olacak şeylere harîs ol. Ve metâ'-ı dünyâ azdır. Ve azlığıyla berâber sebâtı yoktur, fânîdir. Farz et ki, milyonlarca altın cem' ettin, sonun ölüm. Ve yaşadığın zamanlardaki nafakan dahi bir kaç lokmadan ibâret değil mi? Bunları cem' için çektiğin taab ve meşakkat neye yarar? Ve dâr-ı âhiret hayırlı ve ekberdir; çünkü dâr-ı bakādır. Ve ondaki tecelliyât-ı cemâliyye dâr-ı dünyâdaki gibi mahdûd olmayıp nâ-mütenâhîdir. Ve sen burada da hırssın, orada da hırssın. Ya'nî sen dünyânın müzahrefâtını cem'a sâ'î olduğun vakit dahi sana hırs derler; ve sevâb-ı uhrevîye sa'î olduğun vakit dahi sana yine hırs derler. İsmin ve hakîkatin aslâ tebeddül etmez. Binâenaleyh senin kadrine noksan gelmez." Hırs, bu hitâbâtı işittiği vakit: "Evet, dediklerin doğrudur!" der. İnkıyâd ederek tarîk-ı ilme ve dîne teveccüh eder. Bu sûrette sende ulûm-i nâfi'a ve ahlâk-ı hasene hâsıl olup bu sâyede mülkün kuvvetlenir; ve hevânın mülkü ve tasarrufu zaîf olur. Ve onlardan, ya'nî hevânın elçilerinden olan hiyânet ve kizb ve fücûrdan ilh... her bir resûl ile aynı muâmeleyi icrâ et! Ve eğer bahis uzamasa hevânın resûllerinden her bir resûle, kendi mertebesinin ve kadrinin muktezâsı olan şeyle, hepsi teslîm ve ınünkād oluncaya kadar, onlara karşı ne vech ile deliller ikāme edeceğini zikr ederdik.

Şârih-i fakîr dahi bir misâl îrâd edeyim: Meselâ hevânın resûllerinden kizb dahi elçi olarak gelse, ona yukarıda îzâh / olunan mukaddemâtı beyân ettikten sonra dersin ki: "Sen dünyâda da yalansın, âhirette de yalansın. Senin hakîkatin bâkî ve sâbittir, aslâ tebeddül etmez. Velâkin o hakîkatini tâat ve Rabb'inin rızâsına tevcîh et! Meselâ iki mü'minin arasını ıslâha sâ'î olup sâika-i gazabla yekdîğerinin aleyhinde söyledikleri sözü inkâr et! Belki her birinin mizâcına mülâyim gelecek sözler söy-

lenmiş olduğundan bahisle, o sözleri tasnî' et! Zîrâ دروغ مصلحت آميز به ازراست فتنه انكيز ya'nî "İşi ıslâh edecek olan yalan, fitne koparan doğrudan daha iyidir" denilmiştir. İki mü'minin arasını bu sûretle te'lîfe muvaffak olursan فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ (Hucurât, 49/10) emr-i ilâhîsine imtisâl etmiş ve bu sebeple saâdet-i uhreviyyeye nâil olmuş olursun. Ve sen ister sevâb-ı uhrevîye nâil olmak için ve ister müzahrefât-ı dünyeviyyeyi elde etmek için zâhir ol, her iki sûrette de yalansın. Fakat dünyâ fânî olduğu cihetle bu husûsdaki amelin hebâdır. Ve âhiret bâkî olduğu cihetle bu husûsa masrûf olan amelin mahfûzdur." Sıfat-ı kizb dahi bu ma'kūl muhâkeme netîcesinde sana inkıyâd edip, sende bir hulk-ı hasen peydâ olur; ve kezâ mülkün kuvvet bulur.

Velhâsıl hevânın resûlleri, mülk-i vücûd-i insânîyi harâb edecek olan bir takım sıfât-ı zemîmeden ibâret olup onlardan herbirinin hakîkati sâbittir. Bunların kâmilen mahv ve izâlesi kābil değildir. Zîrâ tebdîl-i hakāyık mümkün değildir. Ancak onları mülk-i vücûdun salâhında isti'mâl edebilmek lâzımdır. Meselâ kimyâda "arsenik" dediğimiz unsur bir semm-i kātildir. Fakat etibbâ vücûdun ve marazın iktizâsına göre onu bir nisbet-i muayyene dâiresinde / devâ olarak isti'mâl ederler. Onun bu sûretle isti'mâli, insanı öldürmediği gibi, vücûd-i insânînin ıslâhına ve devâm-ı hayâtına sebep olur. Yalnız her şeyde olduğu gibi bunların tatbîkında da ilim ve zekâvet ve fetânet lâzımdır.

İşte hevânın resûllerine böyle delîl ve hüccet ikâme edilince onlar birer birer teslîm olurlar ve inkıyâd eylerler. Zîrâ islâm asıldır; ve "islâm" inkıyâddır. Nitekim hadîs-i şerîfte ما من مولود الا وقد يولد على فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه ya'nî "Hiç bir mevlûd yoktur ki fıtrat-ı islâm üzerine doğmasın! Sonra onu ebeveyni Yahûdî ve Nasrânî ve Mecûsî yapar" buyrulur. Binâenaleyh her şey fıtrat-ı inkıyâd üzere mütekevvin olup, muhîtinde onu terbiye edenler kendi tavırlarına münkād kılarlar. Ve hevânın resûlleri de kendi hakîkatleri dâiresinde gerek sana ve gerek hevâya münkād olmak isti'dâdındadır. Onlar senin resûllerinin hilâfına olarak kendi asıllarına rücû' ederler. Ve bu rücû'ları hevânın aleyhine irtidâden vâkı' olur. Zîrâ sana münkād olduklarında hevâya muhâlefetleri tabîî olur. Velâkin senin resûllerin ebeden senin aleyhine irtidâd etmezler. Zîra senin resûllerin sıfât-ı hamîdeden ibâret olup onları hevâya gönderdiğin vakit, hevâ onlara senin yaptığın gibi onları delîl ve burhân ile kendine münkād kılamaz. Nihâyet onların kelâmlarını ve da'vetlerini kabûl etmez, işte bu kadar! Böyle olunca senin elçilerin hâib olarak senin tarafına rücû' ederler. Zîrâ onların sıfât-ı zemîmeye inkılâbları müstahîldir. Ve çünkü sıfât-ı zemîme asıl değil, ârızîdir. Ve sıfât-ı ârızada asıl olan ademdir.

İmdi bu hakāyıkı ârif ol! Ve işte ben sana düşmanın olan hevânın elçileriyle ne muâmelede bulunacağını ve ne sûretle tekellüm edeceğini beyân ettim; ve bir de misâl getirdim. Ve bu bir misâlden diğerleriyle yapacağın muâmeleye istidlâl edersin. Ve bu hakāyıkı bilmek / ve inde'l-îcâb tatbîk etmek mürîdlere pek ziyâde lâzımdır. Ve işte bu hakāyıka vâkıf olmadıkları için el-yevm tarîkatte mürîdlerin felâhları pek az olduğunu görürsün. Çünkü onlar hevâ cânibinden elçi olarak gelen redî bir hâtırayı evvelâ hüsn-i kabûl edip onu münkād ederek umûr-i hayriyyede istihdâm usûlünü bilmezler. Ve böyle bir hâtıra gelince hemen ürküp usûl-i siyâsete riâyet etmeksizin: "Def ol, ben senin ilkāâtına kulak vermem!" gibi galîz muâmele ederler; ve kaba sofuluk gösterirler. İşte her hangi bir mürîdin böyle muâmelesinden nâşî sen onu, tarîk-ı hayr olan bir tarîkate duhûl ve sülûk etmiş olduğu halde, terakkîde sâbit kadem görmezsin. Ve o kimse kendisini erbâb-ı tarîkat ve sülûkten zanneder. Halbuki o kimse tarîkatten bir koku almamıştır. Şeytan onunla istihzâ eder; ve onu kukla gibi oynatır. "Ne'ûzü billâh!..." Ve bu bahisde bir çok mürîdânın böyle tarîk-ı hayra duhûliyle berâber adem-i sübûtu iktizâ-yı isti'dâd olması ve cemî'-i mezâmm ve mehâmidin hakîkatte Hakk'a rücû'u gibi bir çok vâsi' hakîkatler vardır ki, onların beyânı tafsîlât-ı müteselsileyi îcâb ettiğinden, inhisâr kabûl etmez. Bizim maksûdumuz ise ihtisârdır. Eğer bu vâsi' hakāyıkın beyânına mübâşeret edersek, maksûdumuz olan ihtisâr dâiresinden çıkmak ve bu sebeple ezhânı teşvîş etmek korkusu vardır. Binâenaleyh bu mebâhise dalmaktan vaz geçtik. Ezkiyâya bu kadar kâfîdir. İmdi ey kāri'-i fatîn! Sen bizim beyân ettiğimiz şeyler ile amel et! Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin murâd-ı aliyyesi taalluk ederse doğru yolu bulursun.

§ § §

ONÜÇÜNCÜ BÂB

Kumandanlar ve Ordular ve Onların Merâtibi Beyânındadır

§ §

/ Ey seyyid-i kerîm! Ma'lûmun olsun ki, muhakkak ordular, mülk çadırı üzerinde kāim olan erkân ve onu tutan evtâddır. Ve yine ma'lûmun olsun ki, mülk hânedir; onu tutan dört rükün lâzımıdır. Ve inşâallâhü Teâlâ ben onları sana beyân ederim. Ve onlar senin evsâf-ı mahmûden ve ahlâk-ı refî'andır. Binâenaleyh sen onlardan dört havâssı intihâb et ki, eflâk-i memleketin onların üzerinde devr eder; ve saltanatın döner. Ecnâdın mütebâkîsi bu dördün emri altındadır. İmdi nazarın onlara münhasır olsun. Ve onların her biri senin mülkünü müdebbir olan letâif-i ma'lûmedir. Ve biz onları iki emrden dolayı ancak dört yaptık. Emrin biri budur ki, muhakkak dört, besâit-i adediyyede asl-ı sânîdir. Ve besâit-i adediyye ilâ-mâ-lâ-yetenâhî terkîb-i a'dâdda asıldır. Ve beyânı budur ki, muhakkak besâit-ı aded birden ona kadardır. Ve besâit içinde "on"u câmi' olan ancak dörttür. Zîrâ dördün hakîkati dörttür; ve onda üç vardır ki, yedi olur; ve onda iki vardır ki, dokuz olur; ve onda bir vardır ki, on olur. Ve aded içinde ondan başka "on"u mutazammın olan aded yoktur. İşte bu hikmeti mutazammın olduğu için biz onu intihâb ettik. Ve mâ-bakā kuvvetleri bi'l-kuvve hâmildir. İmdi biz dördün mülkü ikāme ettiklerini bildik. Ve bundan dolayı "Hamele-i Arş" Hak Teâlâ'nın buyurduğu gibi sekiz oldu. Ve onlar Sallallâhü aleyhi ve sellem'in buyurduğu gibi el-yevm dörttür. Ve bunun için Allah Teâlâ yevm-i kıyâmeti vasf ettiği vakit وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (Hâkka, 69/17) buyurdu. "Yevme-izin" buyurdu ki, yevm-i kıyâmete işâret eder. Ve biz bu âlem-i hayvânî mülkünü, ki o senin mülkündür, dört tabâyi' üzerine kāim bulduk. Ve âlem-i kebîr dört anâsır üzerine kāim oldu. Ve bu bâb-ı erbaîndir. Ve dört vâsi' bir bâbdır ki, onun / îrâdı fâide hakkındaki maksûddan bizi ihrâc eder. 550

Cenâb-ı Şeyh (ra) mülk-i âfâkî ve enfüsîyi "çadır"a; ve maddî ve ma'nevî orduları da çadırı tutan "direk"e; ve etrâfına dikilen "kazıklar"a teşbîh buyurmuşlardır. Ve diğer bir teşbîh olarak buyururlar ki, mülk bir "hâne" gibidir. Ve "hâne"yi tutan "dört duvar" veyâ "direk" lâzımdır. Ve bunlar mülk-i vücûd-i insânîde evsâf-ı mahmûde ve ahlâk-ı refî'adır. Binâenaleyh ey seyyid-i kerîm olan rûh, o evsâf ve ahlâkın havâssı ve zübdesi olan dört vasıf ve hulku seç ki, mülk-i vücûdunun eflâki onların üstünde devr eder ve saltanatın onların vâsıtasıyla döner. Orduların mütebâkîsi, ya'nî evsâf ve ahlâk-ı sâire, bu dört vasıf ve hulkun emri altındadır. Böyle olunca nazarın münhasıran bu dört vasfa ma'tûf olsun! Ve bu vasıfların her biri senin vücûdunun mülkünü müdebbir olan letâif-i ma'lûmedir ki, âtîde beyân olunacaktır. Ve biz bu evsâfı iki emr ve şe'nden dolayı ancak dörde münhasır kıldık: İki emrin birisi budur ki, muhakkak "dört" adedi, besâit-ı adediyyede, ya'nî âhâd hânelerinde, ikinci asıldır. Ve birinci asıl "vâhid"dir. Zîrâ kâffe-i a'dâdın merâtibi vâhidden tekevvün eder. Meselâ 1 + 1 = 2 ve 1 + 1 + 1 = 3 ilh... sûretinde merâtib-i a'dâd ilâ-mâ-lâ-nihâye teselsül edip gider. Ve "bir"den "on"a kadar olan besâit-ı adediyye ilâ-mâ-lâ-yetenâhî terkîb-i a'dâdda asıldır. Meselâ "on" adedinden sonra yine birden başlanıp on bir, on iki ilh... gider. Ve kezâ yirmiden, otuzdan, kırktan sonra dahi yine böylece teselsül eder. Besâit-ı adediyye içinde dört adedinin asl-ı sânî olmasının / sebebi budur ki, dört adedi, on adedine kadar, mâ-dûnu ve mâ-fevkı olan adedleri câmi'dir. Meselâ "dört" kendisinden evvel olan 1 ve 2 ve 3 adedlerini câmi'dir. Ve kendisinden sonra gelen 5, 6, 7, 8, 9, 10 adedlerini de bi'l-kuvve muhtevîdir. Ya'nî 4 + 1 = 5 ve 4 + 2 = 6 ve 4 + 3 = 7 ve 4 + 1 + 3 = 8 ve 4 + 2 + 3 = 9 ve 4 + 1 + 2 + 3 = 10 olur. Zîrâ dört adedi "bir"i ve "iki"yi ve "üç"ü hâmildir. Bu hâmil olduğu adedler kendisine zamm olundukda böylece "on"a kadar kendi mâ-fevkındeki besâit-ı adediyyenin merâtibi hâsıl olur. Ve dörtten başka âhâd hâneleri içinde bu hâssayı hâiz olan hiç bir aded yoktur. İşte bu hikmeti mutazammın olduğu için biz "dört"ü intihâb ettik. Bu dört sıfat mülk-i vücûdda sâir sıfatları ve kuvvetleri hâmildir. Böyle olunca bu dört sıfatın, hânenin dört duvarı hâneyi tuttuğu gibi, mülkü ikâme ettiklerini bildik. Ve bundan dolayı "Hamele-i Arş" yevm-i kıyâmette Hak Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de buyurduğu gibi sekiz oldu. Zîrâ yevm-i kıyâmette bâtın zâhir olur ve kuvvede olanlar fiile gelir. Binâenaleyh elyevm dört olarak zâhir olan Hamele-i Arş'ın bevâtını dahi zâhir olacağından mecmû'u sekiz olur. Nitekim Allah Teâlâ yevm-i kıyâmeti vasf ettiği vakit وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (Hâkka, 69/17) buyurmuştur. Ve "yevme-izin" kavliyle yevm-i kıyâmete işâret buyurur.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 371inci bâbının

fasl-ı sânîsinde ve hâmisinde "el-yevm kavâim-i Arş'ın dört olduğuna ve yevm-i kıyâmette sekiz olacağına" dâir tafsîlât ve îzâhât i'tâ buyurmuştur. Onların buraya tercüme ve nakli şerhin tatvîlini / mûcib olur. Ve biz bu âlem-i hayvânî mülkünü, ki o senin mülk-i cismindir, dört tabâyi' üzerine binâ olunduğunu gördük ki, onlar da "rutûbet," "yubûset," "harâret," ve "bürûdet"tir. Ve âlem-i kebîr olan manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden hey'et dahi dört unsur üzerine kāim oldu. Onlar dahi "rükn-i mâyi'" ve "rükn-i gaz" ve "rükn-i sulb" ve "rükn-i âteş" ya'nî "harâret"tir. Ve burada "unsur" ta'bîri kimyâgerlerin bahs ettikleri anâsır-ı basîta değildir. Ehl-i hikmetin bahs ettikleri havâss-ı umûmiyye-i ecsâmdır. Binâenaleyh erbâb-ı fennin bu ıstılâha i'tirâzları be-câ değildir. Ve hiç şübhe yok ki, fennen dahi sâbit olduğu üzere, gerek vücûd-i âlem ve gerek vücûd-i Âdem, bu dört rükün ve tabâyi' üzerine kāimdir. Ve bu tabâyi' ve anâsır-ı erbaa bâbı, bâb-ı erbaîndir, ya'nî merâtib-i vücûd kırktır. Binâenaleyh dört adedi vâsi' bir babdır ki, eğer biz onun tafsîl ve îzâhına şurû' edersek maksûdun hâricine çıkmış oluruz. Bu babda ma'lûmât almak isteyenler *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin birinci cildi evâilini mütâlaa etsin. / 555

Ve dörde muhtass kılmanı onun eclinden emr ettiğimiz diğer emre gelince, zîrâ onlardan sana halel gelen ve mülkünü ifsâd eden cihetler dörttür. Sağ, sol, arka ve ön cihetlerdir. İmdi sana halel getireni Hak Teâlâ beyan buyurur: ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَ عَنْ اَيمانِهِمْ وَ عَنْ شَمائِلِهِمْ (A'râf, 7/17) **ya'nî "Ba'dehû elbette onlara / önlerinden ve arkalarından ve sağlarından ve sollarından geleyim." Ve ziyâdesini zikr etmedi; ve sahîh de olmaz. Zîrâ bâkîsi ancak üst ve alt olan ikidir. İmdi "alt" seni kendisine da'vet eder. Ve "üst" tenzîh-i ilâhın mahall-i tarîkıdır. Ve onlardan sana halel ve fesâd takarrub etmez. Ve onlardan her bir cihet üzerine bu dörtten birisini etbâ'ıyla ve ecnâdiyle nasb et ki, mülkü himâye etsinler. Ve sen âfiyette emîn ve râhat olarak yaşayasın. Zîrâ senin düşmanın hîlekârdır, kıtâle kudreti yoktur; ve ancak gadr ile ıtmâ' eder. Binâenaleyh sen atâyâyı bu dörde murâkıb kıldığın vakit emrin salâh bulur. Ve düşman sana her ne vakit gelse ve hangi taraftan gelse senin hakkında murâdına vusûlden kendisini men' edeni bulur. Böyle olunca sen "havf"i sağından ve "recâ"yı solundan ve "ilm"i önünden ve "tefekkür"ü arkandan nasb et! Düşman senin sağından geldiği vakit, "havf"i ecnâdiyle bulur, onu def'e kādir olmaz. Ve mâ-bakā dahi bu gibidir. Ve biz ancak bu tertîbi müretteb kıldık. Zîrâ düşman ancak bu cihetlerden gelir. İmdi "havf"i sağa tahsîs ettik. Ve beyânı budur ki, muhakkak "sağ" cennet mevzi'idir. Ve "sol" nâr mevzi'idir. Düşman sağ taraftan geldikde, ancak şehevât ve lezâizden ibâret olan cennet-i 'âcile ile gelir; ona onları**

tezyîn eder; ve onları ona sevdirir. Böyle olunca ona "havf" taarruz edip onlardan onu def' eder. Ve eğer o olmasa idi, elbette onlara düşerdi. Ve onun vukū'uyla da senin mülkünde helâk vâkı' olur. Binâenaleyh havfin ancak bu mevzi'de olması îcâb eder. Ve onu cihetlerden onun gayrinden isti'mâl etme ki, ye's ve kunût vâkı' olur. Eşyâyı mevzi'lerine vaz' etmek hikmettendir. / İmdi insan için "havf" cündî için silâh gibidir. Zîrâ o ancak adûya mübâşeret indinde veyâhut onunla onun nüzûlünü vikâye eder. Ve eğer onu bu mevtının gayrinde alırsa, onunla eğlenilir; ve bir akılsız câhil olur. Ve eğer sana düşman sol cihetten gelirse, o ancak sana kunût ve ye's ve Allâh'a sû'-i zan ile gelir. Ve elbette sana galebe-i maktı îkā' edip seni helâk eder. İmdi ona Allah (azze ve celle) hazretlerine hüsn-i zan ile recâ kāim olup onu def' eder; ve onu kam' eyler. Ve kezâ o önünden gelirse, zâhir-i kavl iledir. İmdi o tecsîm ve teşbîhe müeddî olur. Böyle olunca ona ilim gâlib olup bununla sana vusûlden onu men' eder. Binâenaleyh hâsirînden olur. Ve kezâ arkasından geldikde şübhe ile ve hayâlât-ı fâside cihetinden umûr ile gelir. Binâenaleyh tefekkür kāim olup onu def' eder. Zîrâ eğer o tefekkür etmez ve bu eşyânın şübuhât olduğuna muttali' oluncaya kadar ta'mîk etmezse mülkünü helâk eder. Senin kuvvetin olan bu medînenin kıtâlinde düşman için ancak bu dört cihetten yol vardır. İmdi bunları sana zikr ettiğim gibi tertîb ettiğin vakit belden müstahkem olur. Ve müstahkem kıl ki, düşman onlara müdâfaaya kādir olmasın. İmdi eğer ziyâde edersen dahi bunlar lâzımdır. Bisâtında olup emrini kendilerine ilkā eylediğin "on" üzerine ziyâde etme! Ve biz onları ancak hıfz-ı anâsır eclinden "on" yaptık. Zîrâ tenzîh-i Hakk'ın re'si olan hudûd "on"dur. Ve onlar dahi ön, arka, sağ, sol, üst, alt, ön, son, küll ve ba'zdır. Binâenaleyh Rabb'ini bu hudûddan tenzîh eden kimse üzerine onlar medâr-ı selâmettir. / Ve dâr-ı bakāda mülkün bakāsıdır. Tenzîh etti ve saâdet-i ebediyyeye nâil oldu. Böyle olunca eğer düşman bizim zikr ettiğimiz kāidelerimizden bir kāideyi hedme ârız olursa, hazer et! Ve bu hadden her hangi bir hadde mahsûs olup ecnâddan kendisine ihtiyâc bulunan elinin altındaki bu kumandanları nasb et! Her bir haddin ashâbıyla berâber bir emîri olup onun indinde nukabâsıyla ve urefâsıyla berâber vâkıftır. Binâenaleyh düşman geldiği vakit senin üzerine merâm kolay olur. Ve sen hangi taraftan geldiğine nazar edersin. Bu tarafta olan emîri da'vet edip bürûz ile emr edersin. Zîrâ onun himmeti sana kifâyet eder. Ve her tarafta da böyledir. İmdi ey seyyid-i kerîm! Bizim resm eylediğimiz şeyi tahkîk et ve bu tertîb üzerine hâfız ol! Mes'ûd ve mesrûr olursun, inşâallâhü Teâlâ!...

Zübde-i evsâfı dörde muhtass ve münhasır kılmanı emr ettiğimiz diğer sebebe gelince o da budur ki, senin mülküne ancak dört taraftan ha-

lel ve fesâd gelir. Onlar da sağ ve sol ve arka ve ön taraflardır. Ve sana halel getiren bu dört tarafı Hak Teâlâ hazretleri Kelâm-ı mecîdinde şöyle beyân buyurur: ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَ عَنْ اَيْمانِهِمْ وَ عَنْ شَمائِلِهِمْ (A'râf, 7/17). Bu âyet-i kerîme Hak Teâlâ hazretlerine karşı bî-edebâne nizâ'a cür'et eden İblîs'in ifâdesini nakilden ibârettir.

Ma'lûm olsun ki, İblîs'in hükümrân ve mutasarrıf olduğu mevtın âlem-i kesâfet ve anâsırdır. Ve cihât ile takayyüd, âlem-i kesâfet ve tayyünün iktizâsıdır. Ve cihât ise altıdır. Onlar da sağ, sol, arka ve ön ve üst ve alttır. Halbuki âyet-i kerîmede / İblîs'ten naklen ancak dördü zikr 560
olunmuş ve üst ile alt meskût bırakılmıştır. Sebebi budur ki, alt seni kendisine da'vet eder, ya'nî arz kuvve-i câzibesiyle seni üzerinde tutar. Eğer bu câzibe kuvveti olmasa, sen onun üstünde duramayıp fezâya doğru fırlar gider idin. Ve arzın seni bu sûretle kendine da'veti ve seni tutması bittabi' senin devâm-ı hayâtını te'mîn içindir. Binâenaleyh bu taraftan sana fesâd ve halel gelmez. Ve üst ise tenzîh-i ilâhînin mahall-i tarîkıdır. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri senin fevkinden ziyâ-yı şemsi inzâl eder. Ve bu ziyâ vâsıtasıyla bir çok hastalıklara sebep olan mikropları helâk eyler; ve diğer fâideler verir. Yağmur yağdırır; seller vâsıtasıyla arzda senin hayâtına muzır olan mevâdd-ı müteaffineyi izâle eder. Ve rüzgâr irsâl eder; bu sûretle senin hayâtına muzır olan hevâ-yı müteaffini dağıtır. Daha bunlar gibi senin hayâtına lâzım olan şeyleri peydâ eder ki, bunlar ehl-i fen nazarında sâbit olmuş hakîkatlerdendir. Meselâ şimşekler ile havada "ozon" denilen madde tekevvün eder. Velhâsıl fevkınden sana halel ve fesâd gelmek şöyle dursun, bu cihet tenzîh-i ilâhînin sana vusûlüne mahsûs bir tarîk olmuş olur. Böyle olunca Kur'ân-ı Kerîm'de dört cihetin zikri, ancak sana bu cihetlerden halel ve fesâd geldiğine delîl-i kavîdir. Ve bu da senin hayâtında fiilen ve zevkan sâbit ve sana ma'lûmdur.

İmdi mâdemki sana ancak bu dört cihetten fesâd gelebiliyor, o halde âtîde zikr olunacak olan dört zübde-i evsâftan her birini bu dört cihetten her biri üzerine etbâ'ı ve ecnâdıyla berâber nasb et ki, mülk-i vücûdunu himâye ve muhâfaza etsinler. Ve sen de âfiyette emîn ve râhat olarak vakt-i muayyenine kadar / yaşayasın. Zîrâ يابَنِي آدَمَ اَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّيْطانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (Yâsîn, 36/60) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyrulduğu üzere İblîs senin düşmanındır; ve اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطانِ كانَ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/76) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyrulduğu üzere de hîlekârdır. Vaktâki kudreti yoktur, ancak gadr ile ve hîle ile ıtmâ' eder ve seni aldatır. Binâenaleyh sen atâyâ-yı maddiyye ve ma'neviyyeni bu dört vasıf üzerine murâkıb ve mebzûl kıldığın vakit emrin salâh bulur; ve işlerin intizâm kesb eder. Ve düşman olan İblîs sana her ne vakit, her hangi taraftan gelse, orada senin hak-

kındaki murâd-ı fesâdına vusûl ve nâiliyyetten kendisini men' eden bir muhâfız bulur. Böyle olunca bu dört vasıftan biri olan "havf"i sağından; ve ikinci vasıf olan "recâ"yı da solundan; ve üçüncü vasıf olan "ilm"i de önünden; ve dördüncü vasıf olan "tefekkür"ü de arkandan nasb et! Mülkünün hudûd-ı erbaası bu muhâfızlar ile mesdûd olunca düşman sağından geldiği vakit "havf"i ordusuyla berâber bulur; ve onlar ile mukāteleye ve def'e kādir olmaz. Diğer üç cihet dahi böyledir. Ve mülk-i vücûdu muhâfaza için biz ancak bu tertîbi münâsib bulduk. Çünkü düşman ancak bu cihetlerden gelebilir.

"Havf"i sağ cihete ta'yîn ve tahsîs etmemizin sebebi budur ki, muhakkak sağ taraf cennet ve sol taraf nâr mevzi'idir. Binâenaleyh düşman sağ taraftan geldiği vakit, ancak şehevât ve lezâizden ibâret olan cennet-i 'âcile ile gelir. Bunları ona hoş ve müzeyyen gösterip onları ona sevdirir. Meselâ zinâ ve livâta ve şürb-i hamr ve kumar ve sirkat ve ahkâm-ı şer'iyye ile adem-i takayyüd ve hürriyyet-i hayvâniyye gibi her biri nefsin hazzına ve lezzetine hâdim olan ef'âli gösterir. Ve bunların her birini / kabûl ve icrâya teşvîk için mağlata ve safsata îrâd eder. Meselâ tevlîd-i veled olmadıktan sonra, kazâ-yı şehvet husûsunda menkûha ile metres tasarrufunda ne fark vardır? Ve kezâ maksad kazâ-yı şehvet değil mi? Zinâ ile livâta arasında ne fark vardır? Husûsiyle livâtada veled husûlü havfi de yoktur. Ve diğerleri hakkında da bunlara mümâil türlü türlü mağlata ve safsatalar ilkā eder. İmdi bu ilkāâta karşı "havf" tekābül eder. Ve havf iki nevi'dir: Birisi Allah Teâlâ'dan, diğeri nâstan havftir. Makbûlü Hak'tan havftir. Zîrâ halktan havf dahi insanı mesâvîden men' edebilirse de pek zaîftir. Meselâ zinâ ve livâtayı halkın ta'n ve teşnî'inden veyâhut kānûnen mücâzâta giriftâr olacağından havfen icrâ edemez. Fakat kalbinde havf-i Hak olmadığından halkın muttali' olamayacağına kanâat-i kâmile husûlünde bî-pervâ icrâ eder. Bu kitapta mevzû'-i bahs olan havf, ancak havf-i Hak'tır. Binâenaleyh İblîs mevzi'-i cennet olan sağ cihetten lezâiz-i nefsâniyyeyi arz ettiği vakit, kendisine tekābül etmek üzere, havf-i Hakk'ı ancak sağ tarafa vaz' et ve onu başka tarafta isti'mâl etme! Meselâ sol tarafa vaz' etme; zîrâ sol taraf nâr mevzi'idir.

Ve düşman sol taraftan sana hayât-ı dünyeviyyenin âlâm ve ıztırâbâtını arz eder. O tarafta "recâ" ve ümîd-i rehâ yerine havfi bulursa rahmet-i ilâhiyyeden ye's ve ümitsizlik hâsıl olur. Ve bu ye's ve nevmîdî tezâyüd ederek intihâra sebep olur. Ve bu sûretle düşman mülkünü ifsâd ederek maksûduna nâil olur. Fakat düşman sol tarafta recâ ve ümîdi tevâbi'iyle berâber bulursa mülküne halel ve fesâd îrâs edemez. Böyle olunca her şeyi yerli yerine vaz' etmen îcâb eder. Zîrâ eşyâyı mevzi'lerine vaz' etmek hikmettendir. İmdi insan için havf-i Hak, cündî ve süvârî için

/ silâh gibidir. Zîrâ süvârî düşmana karşı çıktığı vakit, veyâhut düşmanın gelmesine intizâr eylediği zaman silâhını kullanır. Ve eğer bu mevtının gayrinde, ya'nî adem-i lüzûmu hâlinde, silâhını alıp evzâ'-ı nâ-becâ gösterirse, böyle kimse ile herkes istihzâ eder. Ve kendisini istihzâya sebebiyyet veren kimse ise akılsız ve câhil bir adam olur. Ve eğer düşman sana sol cihetten gelirse, o ancak sana ümitsizlik ve ye's ve Allâh'a sû'-i zan ile gelir. Ve senin bu haller içinde istiğrâkın senin üzerine buğz ve adâvetin ve maktın galebesini îcâb edip seni helâk eder. Meselâ İblîs sana sol cihetten gelip der ki: "Sen kesîrü'l-âilesin. Fakr u zarûretin derece-i nihâyede olduğundan onların iâşelerini lâyıkıyla te'mîn edemiyorsun. Vüs'at-i rızk husûlü için esbâba teşebbüs ettiğin halde muvaffak olamadın. Beş vakitte duâ ettiğin halde de, Cenâb-ı Hak senin üzerine bir rızık kapısı açmadı. Sen mü'min olduğun halde bu azâb-ı elîmi çekip duruyorsun. Diğer taraftan Hakk'a küfr ve isyân edenler vüs'at-i rızk ve râhat içindedir. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا (Feth, 48/25) ya'nî "Eğer siz zâil olsanız, elbette biz kâfirleri ta'zîb eder idik" buyurduğu halde, küffârı tatyîb ve mü'minleri ta'zîb ediyor." Eğer sâlik bu ilkāâtı kabûl ve sıhhatine i'tikād ederse, rahmet-i ilâhiyyeden me'yûs olup, Allah Teâlâ'ya sû'-i zan sâhibi olur. Bu i'tikād ise dünyâda ve âhirette helâkini müeddî olur. Binâenaleyh sol tarafta recâ olursa düşman geldiği vakit onu bulur. Ve sâlik onun bu ilkāâtına karşı der ki: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin beni bu hâl içine bırakmasında elbette bir lutf-i hafîsi vardır. Ve küffâra bezl-i niam buyurması husûsunda da / bir kahr-ı hafîsi vardır. Hayât-ı dünyâ ne kadar zahmetli olursa olsun serî'u'z-zevâldir. Ve âhiret dâr-ı bakādır. Cenâb-ı Hak kullarına sabır ve tevekkül tavsiye buyuruyor. Ben esbâba teşebbüste devâm ile tevekkül ve sabr ederim. Elbette lutf-i Hak bir râhat ihsân eder. Eğer ben Hakk'ın rahmetinden ümîdimi kat' edersem kâfir olurum. Zîrâ اِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (Yûsuf, 12/87) buyurur. Ve bu cevap düşmanın ilkāâtını def' eder.

Ve eğer düşman ön taraftan gelirse, zâhir-i kavl ile gelir. Ve bu zâhir-i kavl ile geliş tecsîm ve teşbîhe müeddî olur. Ve onun bu zâhir-i kavl ile gelişine karşı, "ilim" mukābele edip düşman olan İblîs'in bu vâsıta ile seni mağlûb etmesine mâni' olur. Meselâ düşman sana ön tarafından gelip der ki: "Hak Teâlâ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5); ve cenâb-ı Peygamber (sav) ان الله خلق آدم على صورة الرحمن buyurduğu cihetle, Allah Teâlâ hazretleri "İnsan sûretinde olduğu halde Arş üzerinde bağdaş kurup oturmuştur." İşte bu iki kavlin zâhirinden müstefâd olan ma'nâlar budur." Bu i'tikād ise Hak Teâlâ hazretlerinin cisim ve insan sûretine

müşâbih olduğunu ve bir mekânı bulunduğunu kabûl etmekten ibâret olup küfr-i sarîhtir. İmdi sâlik bu kavl-i zâhire karşı ilim ile mukâbele edip der ki: "Rahmân, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ism-i câmi'idir ki, onun tahtında nâ-mütenâhî esmâ vardır. Ve Arş vücûdât-ı kevniyye-i kesîfedir. Ve bu vücûdât-ı ı kevniyye-i kesîfe Hakk'ın vücûdundan ve varlığından zâhir olmuştur. Ve Hak esmâ-i bî-nihâyesinin mezâhirini bu mertebe-i kevnde ızhâr etmiştir. Binâenaleyh vücûdât-ı izâfiyye es-
565 mâ-i ilâhiyyeden her birinin Arş'ı / ve onların hey'et-i mecmûası da Rahmân'ın Arş'ı ve tahtı mesâbesinde olup, sûretten münezzeh olan vücûd-i mutlak-ı Hak onların bâtınıdır. Ve kezâ Âdem taayyünü i'tibâriyle hayat, ilim, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvînden ibâret olan sekiz sıfât-ı ilâhiyyeyi hamle müsâid olduğundan ve sıfata sûret ıtlâkı da câiz olduğundan insanın sûret-i Rahmân üzerine halk buyrulmuş olmasının ma'nâsı da budur. Yoksa bundan Hak Teâlâ hazretlerinin Âdem sûretinde olması ma'nâsı çıkmaz." İşte ilm-i tasavvufa müstenid olan bu cevaplara karşı İblîs hâib ü hâsir olarak avdet eder.

Ve kezâ İblîs sâlikin arkasından geldikde şübhe ile ve hayâlât-ı fâsideye müstenid olan umûr ile gelir. Bu sûrette de ona "tefekkür" karşı çıkıp def' eder. Zîrâ sâlik İblîs tarafından ilkâ edilen şeylerin şübhelerden ve fâsid hayâllerden olduğuna vâkıf oluncaya kadar ta'mîk etmezse, onları hakîkat diye kabûl eder. Ve binnetîce de mülk-i vücûdu zâhiren ve bâtınen helâk olur. Meselâ kütüb-i muhakkıkîni mütâlaa ile meşgûl olan bir sâlike İblîs arkasından gelip der ki: "Âlem, esmâ-i ilâhiyyenin mezâhirinden ibârettir. Ve esmâ-i ilâhiyye ise ta'tîl kabûl etmez. Binâenaleyh kıyâmet-i kübrâ ile hey'et-i âlem bozulunca esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiri de kalmaz. Esmâ-i ilâhiyye muattal olmak lâzım gelir. Böyle olunca kıyâmet-i kübrâ hakkında olan âyât-ı kur'âniyye başka ma'nâlara mahmûl olmak îcâb eder. Ve esmâ-i ilâhiyye muattal olmamak için senin zannın gibi kıyâmet vâkı' olmaz. Ve sûret-i âlem ebeden devâm edip gider." Desâtîr-i hakâyıka nazaran vehleten câzib görünen bu fikrin / şübheden ve hayâlât-ı fâsideden ibâret olduğuna şübhe yoktur. Zîrâ sâlik bu sûrette tefekkür edip der ki: "Âlem ve Âdem sûret-i Rahmân üzeredir. Âdem'in kıyâmeti öldüğü vakit kopar. Halbuki efrâd-ı âdemiyyeden birinin kıyâmet-i kopmakla Hak Teâlâ hazretlerinin sûret-i âdemiyyedeki tecellîsi münkatı' olmaz. Belki birinin kıyâmeti kopar, yerine diğeri kâim olur. Âlem dahi böyledir. Fezâ-yı bî-nihâyede lâ-yuad ve lâ-yuhsâ avâlim-i şehâdiyye mevcûddur. Bunlardan birinin sûreti bozulup kıyâmeti kopmakla Allah Teâlâ hazretlerinin avâlim-i şehâdiyye sûretindeki tecelliyâtı muattal olmaz. Binâenaleyh bu avâlim-i şehâdiyyeden birisi olan âlemimizin elbette kıyâmeti kopacaktır. Ve Kur'ân-ı Kerîm'in sarâhatini

te'vîle aslâ mahal yoktur. Ve kıyâmet-i kübrânın vukū'u ile arzın başka bir sûrete tebeddülü ve mahlûkātın neş'et-i âhiret üzerine inşâsı şek ve şübhe edilecek bir şey değildir. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ (Ankebût, 29/20) âyet-i kerîmesi bunun delîl-i kat'îsidir." İşte bu gibi tefekkürât netîcesinde düşman tarafından arkadan ilkā olunan şeylerin nass-ı kātı'a karşı şübhelerden ve fâsid hayâllerden ibâret olduğu anlaşılır. Şu cihet dahi hafî olmasın ki, bütün bu tedbîrât ve muhâkemât ilim sâyesinde vâkı' olur. Cehl her husûsta bâdî-i helâktir.

İmdi senin kuvvetin ve sultânın olan bu medîne-i vücûdun için kıtâlde, düşman ancak bu ta'dâd ettiğimiz dört cihetten yol bulur; ve sana bu taraflardan hücûm ve savlet eder. Eğer sen bu zikr ettiğim dört vasf-ı husûsîyi yerli yerine koyup tertîb edersen belden ve medîne-i vücûdun müstahkem olur. Beldenin hudûd-ı erbaasını bunlarla / müstahkem kıl ki, düşman onlara müdâfaaya kādir olmasın. İmdi eğer medîne-i vücûdun hıfzı için hudûdu, bu gösterdiğimiz dörtten ziyâde i'tibâr etsen bile, yine bu dört vasf-ı husûsî lâzımdır. Fakat bisâtında olup, ya'nî senin âlem-i taayyününde olup, emrini kendilerine ilkā eylediğin on hadden ziyâdesini nazar-ı i'tibâra alma! Ve biz bu ziyâde olan hadleri, ancak hıfz-ı anâsır, ya'nî hıfz-ı taayyün sebebiyle "on"a iblâğ ettik. Çünkü tenzîh-i Hakk'a esâs olan hudûd "on"dur. Ve onlar da ön, arka, sağ, sol, üst, alt, ön, son, küll ve ba'zdır, ya'nî cüz'dür. Binâenaleyh Rabb'ini bu on hadden tenzîh eden kimse üzerine bu hadlerin her biri medâr-ı selâmettir. Dâr-ı bakāda mülkün bakāsıdır. Böyle bir kimse Hakk'ı bu hadlerden tenzîh edince, saâdet-i ebediyyeye nâil ve hayât-ı ebediyyeye vâsıl olur.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-i mutlak-ı Hak esmâ-i bî-nihâyesi hasebiyle suver-i muhtelife-i kevniyyede zâhir olmuştur. Suver-i kevniyyeden her birisi bu zikr olunan on had ile mevsûftur. Misâl olarak bir sûret-i insâniyyeyi alalım: Bu sûret-i müteayyinenin önü, arkası, sağı, solu, üstü, altı, evveli ve âhiri ve eczâ-yı vücûduna nazaran külliyyeti ve sûret-i âleme nazaran kendi vücûdunun cüz'iyyeti sâbittir. Bunların cümlesi onun haddidir. Fakat vücûd-i mutlak-ı Hak bu hudûdun cümlesinden münezzehdir. Zîrâ onun vücûdu nâ-mütenâhî olduğu cihetle önü, arkası, sağı, solu, üstü, altı yoktur. Ve O'nun varlığı kendinden lâ-yenfekk olduğundan ne evveli, ne de âhiri yoktur. Ve varlık bir mefhûm-i nâ-mütenâhî olup kābil-i tecezzî / ve inkısâm olmadığından, külliyyet sıfatı ile de muttasıf değildir. Ve kendisine nazaran bir küll olup vücûdu ondan bir cüz' olmadığından sıfat-ı cüz'iyyetten dahi münezzehdir. İşte sen Hakk'ı bu hadlerden tenzîh ettiğin vakit, senin cezân amelinin cinsinden olur. Ya'nî amelin Hakk'ı bu hadlerden tenzîh olduğundan, sen Hakk'ı her bir hadden tenzîh ettiğin vakit, bu hadlerden her birisi senin için cânib-i mut-

lakına urûcuna sebep ve senin medâr-ı selâmetin olur. Ve dâr-ı bakāda, ya'nî Hakk'a rücû'un indinde, mülk-i vücûdunun bakāsını mûcib olur. Bu فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan makāmdır. Ve bu makāma vusûl saâdet-i ebediyyeye nâiliyyettir. Böyle olunca seni bu makāma vusûlden men'e teşebbüs eden düşman, eğer bizim zikr ettiğimiz kāidelerden bir kāideyi yıkmağa mütesaddî olursa, ondan hazer et! Ve mülk-i vücûdunun haleldâr ve fâsid olmaması için her bir hadde mahsûs olarak zikr ettiğimiz evsâftan her birisini tevâbi'iyle berâber îcâb eden hadde nasb et ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri kumandan mesâbesinde olan evsâf-ı mezkûreyi sana müsahhar kıldı. Her bir hadde mahsûs olan evsâf-ı muhtelifenin bir emîri vardır. Bu emîr serhadde nakîbleriyle ve ârifleriyle berâber durup hıfz eder. Binâenaleyh düşman o hadden geldiği vakit, senin için onu def' etmek ve maksadına vâsıl olmak kolay olur. Ve sen dâimâ müteyakkız olup düşmanın sana hangi taraftan geldiğine bakarsın. Bu tarafa mahsûs olan emîri da'vet edip tevâbi'iyle berâber düşmana mukābele etmesini emr edersin. Ve o emîrin himmeti sana kâfî gelir. Ve her tarafta da böyle yaparsın. İmdi ey seyyid-i kerîm olan rûh, bizim beyân ettiğimiz bu hakāyıkı, bu vücûd-i izâfî âleminde tahkîk edip zevkan / ârif ol; ve ma'rifetini dâimâ tatbîk ederek bu tertîbi muhâfaza et! İnşâallâhü Teâlâ mes'ûd ve mesrûr olursun.

§ § §

ONDÖRDÜNCÜ BÂB

Aleyhine Likā İndinde Harblerin İdâresi ve Orduların Tertîbi Beyânındadır

§ §

/ Ey seyyid-i kerîm, zât-ı şerîfinin muhâfazasına mülâzim ol! Binâ- 570
enaleyh indindeki mevzi'in enzehine kasd eyle; ve onu tahsıyn et; ve onu lâzım kıl; ve onu süknânın mevzi'i ittihâz et! Âgâh ol, o Kürsî'dir ki, mevzi'-i kademeyndir. Ve bu menzil dâr-ı sünnettir. Ve hâmî-i mâni' ve zirvesi âlî olan hısn-ı şer'dir. Ve nefsin ile harbe mübâşeret etme! / Zîrâ sen helâk olursun, mülkün helâk olur. Ve eğer sen hazretinde kalıp da zikr ettiğimiz ve sana tertîb ettiğimiz kumandanların ve emîrlerin ba'zılarını hurûba mübâşeret için tevcîh edersen, onlar münhezim olsalar bile sen kalırsın. Ve mülkün ve senin indindeki ricâl ve senin imdâd eylediğin ordular bâkî kalır. Görmez misin? Dal kuruduğu ve münkatı' olduğu vakit kök onu cebr eder ve dallanır. Ve eğer kök fâsid olursa, ağacın hepsi helâk olur. İmdi melik mülkün köküdür; ve devlet cisimdir; ve onun rûhu meliktir. İmdi ne vakit rûh helâk olursa cisim de helâk olur. Ve cisimde bir şey münfesid olduğu ve rûh bâkî kaldığı vakit, tabîb onu ıslâh eder. Ve tedbîr senin tabîbindir. Binâenaleyh nefsini muhâfaza et; ve mekîde olarak onunla düşmanına mübâşir olma! Sana düşmanın nüzûl ettiği ve cem'an iltikā eylediği vakit sâhil-i ilim üzerinde dur! Ba'dehû asâ-yı himmet ile bu bahr-i ilmin yüzüne vur! Sana bir tarîk açılınca ona dâhil ol! Zîrâ düşmanın senin isrine ıktifâ edecektir. Çünkü ilim, bâb-ı riyâset ve ucübdür. Ve şeytan onda ıtmâ' eder. Binâenaleyh düşman arkandan bahr-i ilmin ortasına gelince, o bi'z-zarûre onun üzerine kavuşur. Böyle olunca kıtâl ve sıdâ' olmaksızın gark olur. Ve işte bunun için ulemânın ba'zısı "İlmi Allâh'ın gayri için taleb ettik, ilim ibâ etti. Bizi ancak Allâh'a reddeyledi" dedi. Ve bu mekr-i ilâhînin ahsenindendir; ve Allah Teâlâ mâkirlerin hayırlısıdır. Zîrâ Fir'avn Mûsâ'ya ıktifâ etti; ve mekrullâhdan gâib oldu da helâk oldu. Eğer sana düşmanın / "İlim taleb et, tâ ki enbiyâ-i zamânının üzerine teâlî edesin; ve mülûk sana hâzı' olsunlar; ve

halk sana muhtaç bulunsunlar" derse bu, emr-i şeytânîdir, deme! Düşmanını mütefattın ol; velâkin taleb-i ilme müsâraat et! Zîrâ şeytan ve senin hevân ma'melsiz amelin ile ferahlanırlar. Ve muhakkak ilim, kendi hakîkatinin verdiğinin gayrinden ibâ ettiği onlardan gâib oldu. Ve bu mes'elede İblîs'e târî olan cehil budur ki, o ilim ile ıdlâli tahayyül etti. Ve أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (A'râf, 7/12) **ya'nî "Ben ondan hayırlıyım; beni nârdan halk ettin ve onu topraktan halk ettin" kavlini zannetti. Ve muhakkak tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde gayrullâh için sücûd böyledir. Halbuki bunun hepsi cehl-i mahzdır, ilim değildir. O ise onun ilim olduğunu tahayyül etti de, ilim ile ıdlâl ettim, dedi. İşte bunun için taleb-i ilme tahrîs etti. Halbuki bilmez ki, ilim onun aybını ve cehlini keşf eder."**

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Hilâfet-i ilâhiyyeyi hâiz olması i'tibâriyle şerîf olan zâtının muhâfazasına devâm et! Binâenaleyh nezdinde bulunan mevâzi'in en pâk ve nezîhine müteveccih ol; ve o mevzi'i tahkîm et; ve o mevzi'e devâm et! Ve o mevzi'i nefsin için sâkin olacak bir mahal olmak üzere ihtiyâr eyle ki, orada nefsini muhâfaza edebilirsin. Seni îkâz ve âgâh edeyim ki, o mevzi'-i Kürsî'dir, ya'nî taalluk eylediğin vücûd-i kesîf-i nefsânîdir. Ve o Kürsî mevzi'-i kademeyndir, ya'nî emir ve nehy-i ilâhînin / taalluk ettiği bir mertebe-i vücûddur. Ve bu menzil dâr-ı sünnettir; ve şerîat kalesidir. Ve bu kale seni himâye eder; ve düşmanın tecâvüzüne mâni'dir. Zirvesi yüksek olduğundan düşman oraya çıkamaz.

Ma'lûm olsun ki, şerîatin fevâid-i bî-nihâyesinden biri de rûhun taalluk eylediği vücûd-i kesîf-i unsûrînin sür'atle fesâdına mâni' olmaktır. Meselâ şerîat sekr veren meşrûbâtı men' etmiştir. Şer'in bu nehyinden ictinâb etmeyenlerin mübtelâ oldukları emrâz etibbânın raporlarıyla sâbit ve binlerce nümûneleriyle zâhirdir. Ve kezâ şerîat hınzır eti eklinden nehy eder. Buna devâm edenlerin "tirişin" illetine mübtelâ oldukları tedkîkât-ı tıbbiyye ile tezâhür etmiştir. Ve kezâ şerîat kazâ-yı şehvette isrâf edilmemesini tavsiye; ve zinâ ve livâtayı men' eder. Ve bu isrâfa mübtelâ olanların envâ'-ı ilel-i sâriyye ile ma'lûl oldukları tıbben sâbittir. Ve kesret-i zinâ ictimâî bir belâdır. Ve kezâ şerîat kumarı men' eder. Bu nehiyden ictinâb etmeyenlerin hayâtta ne ağır cezâlara mübtelâ oldukları binlerce nümûnesiyle sâbittir.

Velhâsıl şâri'in emir ve nehyi dünyâca ve âhiretçe, seni düşmanın olan İblîs'in tasallutundan muhâfaza için vâkı' olmuştur. Ve bu emir ve nehiy, bu âlemde müteayyin olup, bilcümle esmâ-i ilâhiyye ahkâmının zuhûruna müsâid olan vücûd-i kesîf-i izâfînin îcâbından dolayı mevzû'dur. Ve bu vücûd-i kesîfin îcâbı ve iktizâsı hayvâniyyete meyildir. O bu âlemde hiç bir kayd ile mukayyed olmaksızın serkeşâne hareket et-

mek ister. Ve onun böyle serkeşâne hareketi helâkini müeddî olur. Onun helâki hâlinde de, sûret-i insâniyyeden / muntazar ve matlûb olan gâye fevt olur. Düşmanın maksadı da ancak budur. Nitekim ezelde mûcidine karşı böyle ahd ederek فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (Sâd, 38/82) ya'nî "İzzetin hakkı için ben onların hepsini iğvâ edeyim ve azdırıp yoldan çıkarayım" demiştir.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu cism-i unsûrî senin için Kürsî'dir. Ve bu Kürsî îzâh ettiğimiz vech ile emir ve nehyin taalluk eylediği bir mevzi'dir. Ve bu emir ve nehiy menzili dâr-ı sünnettir, ya'nî Hz. şârî' (sav) Efendimiz'in akvâl ve ef'âli ve ahvâl-i seniyyelerinin mahall-i tatbîkidir. Ve sünen-i seniyye düşmanın tecâvüzüne mâni' olan bir hâmîdir; ve zirvesi yüksek olan şer' kalesidir. İmdi sen bu kaleye tahassun edip düşmanın tecâvüzü hâlinde bizzât harbe mübâşeret etme ve harbi bizzat idâre etme! Zîrâ sen helâk olursun, mülkün dahi harâb olur. Çünkü idâre-i memleket inhilâle dûçâr olur. Ve reîs-i hükûmetin helâki üzerine memleketin müteneffizânı ayrı ayrı istiklâl hevesine düşerler. Ve bu teşettüt-i idâreden düşman müstefîd olup mülkünü kâmilen zabt eder. Fakat harb esnâsında hazretinde, ya'nî kalbgâhda kalıp da yukarıda zikr ettiğimiz vech ile sana tertîb ettiğimiz, kumandanlarının ve emirlerinin îcâb edenlerini harbe mübâşeret için düşmana tevcîh edersen, onlar münhezim olsalar bile sen kalırsın. Ve senin indindeki ricâl ve idâre ettiğin orduların diğer bir kısmı bâkî kalır. Ba'dehû îcâb eden tedbîri ittihâz edersin. Ve mülkün inhilâlden kurtulur. Görmez misin? Bir ağacın dalı kuruduğu veyâhut kesildiği vakit kök onu telâfî eder ve yeniden dallanır. Ve eğer kök çürüyüp bozulmuş olursa, ağacın hey'et-i mecmûası / helâk olur ve kurur. Melik ve reîs-i hükûmet mülkün köküdür; ve devlet cisim mesâbesindedir; ve onun rûhu melik ve reîs-i hükûmettir. Binâenaleyh ne vakit rûh helâk olursa cisim de helâk olur. Ve cisimde a'zâ-yı vücûddan biri münfesid olduğu ve rûh bâkî kaldığı vakit tabîb onu ıslâh eder. Ve tedbîr senin tabîbindir. Binâenaleyh tedbîr vâsıtasıyla nefsini muhâfaza et! Ve mekîde olarak, ya'nî keyd ve hîle nev'inden olmak üzere, nefsin ile düşmana mübâşeret etme ve bizzât düşmana karşı çıkma! Ve düşman ordusuyla senin üzerine geldiği ve senin orduların ile düşmanın ordusu yekdîğerine mülâkî olduğu vakit, sen deryâ-yı ilmin kenârında dur! Ondan sonra himmet asâsı ile bu ilim deryâsının sathına vur! Bu deryâ-yı ilimden sana bir yol açılınca, hiç tereddüd etme, bu tarîka gir! Zîrâ düşmanın seni ta'kîb edecektir.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber "rûh"u cenâb-ı Mûsâ'ya; ve İblîs'i de Fir'avn'a ve "ilm"i de "deryâ"ya teşbîh buyurmuştur. Nitekim Fir'avn tevâbi'iyle Mûsâ (as)ı Bahr-i Ahmer'in sâhiline kadar ta'kîb etmiş; ve cenâb-ı Mûsâ

asâsı ile bahre vurup kendisine bir yol açılmakla o tarîka dâhil olarak karşı cihete geçmiş; ve Fir'avn dahi onu ta'kîben bu tarîka girmiş ise de deniz kavuşup helâk olmuştur. Rûh dahi İblîs'in tecâvüzü hâlinde deryâyı ilimden açılacak bir tarîka sülûk etmek îcâb eder. Zîrâ "ilim" riyâset ve ucüb tevlîd edeceğinden ve Benî Âdem'in helâki riyâset ve ucüb sebebleriyle vâkı' olduğundan şeytan Benî Âdem'in ilim cânibine meylini pek ziyâde arzû eder; ve onu riyâset ve ucüb sebepleriyle helâke sa'y eyler. Binâenaleyh sen ilim sâhiline gelip açılan tarîka girince düşman dahi arkandan gelir. Vaktâki bahr-i ilmin vasatına gelir, deryâ onun / üzerine kavuşup kıtâl ve sıdâ' vâkı' olmaksızın kolaylıkla gark ve helâk olur. Ve işte bu hakîkate binâen ulemânın ba'zıları "İlmi, Allâh'ın gayri için taleb ettik; ilim ibâ etti ve bizi ancak Allâh'a reddeyledi" dedi. Ya'nî biz ilmi riyâsete nâil olmak ve nâsa tefevvuk ederek bu sâyede niam ve refâh-ı dünyeviyyeye vâsıl olmak için istedik; ilim tahsîl ettikçe bu maksad fevt oldu. Ve ilim bizi Allâh'ın gayri olan bu maksada vusûlden imtinâ' etti. Ve nihâyet bizim elimizden tutup maksad-ı aslî-i hilkat olan ma'rifetullâha sevk eyledi. Bu sözün sıdkı emsâl-i kesîresiyle zâhir ve bâhirdir. Nitekim hikmet, kîmyâ, riyâziyye ve hey'et gibi ilimlerin mütehassısları ve mesâlik-i muhtelife erbâbı, bu ulûm ve fünûnu teferrüd ve tahsîl-i servet maksadıyla taallüme niyyet ettikleri halde, netîcede mûcid-i hakîkîyi idrâk ile vahdet-i vücûdu tasdîke mecbûr kalmışlardır. Ve bu hâl mekr-i ilâhînin en güzelindendir. Ve Allah Teâlâ mâkirlerin hayırlısıdır. Zîrâ maksad-ı aslî olan ma'rifetullâhın gayrine niyyet şerrdir; ve şerre adem-i vusûl ise hayırdır. Ve şerre kasd olunduğu halde netîcede hayır zuhûru mekr-i ilâhînin en güzel olan kısmındandır. Bu ise hâssa-i ilimdir. Onun için رتبة العلم اعلى الرتب buyrulmuştur. Ve Hak Teâlâ hazretlerinin هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَ الَّذِينَ لايَعْلَمُونَ (Zümer, 39/9) ya'nî "Bilen ile bilmeyen müsâvî midir?" buyurmasındaki sırr-ı hikmet budur.

İmdi İblîs Benî Âdem'i ilme teşvîk edip, onu o ilim sahâsında ıdlâl için arkasından gelir. Fakat ilmin hâssası netîcede insanı ma'rifetullâha sevk olduğundan İblîs kasd-ı ıdlâli îfâ edemez. Şerri murâd ettiği halde netîcede hayır zuhûr eder. Ve nitekim Fir'avn isr-i Mûsâ'ya / ıktifâ ederek deryâya dâhil oldu; ve deryâ kavuşup kendisi helâk oldu. Eğer deryâ kavuşmayıp Hz. Mûsâ'ya yetişe idi, onunla harb ve kıtâl edecek idi. Ülü'l-azm bir peygamber-i zî-şân ile mukâtele mahz-ı şer idi. Ve onun, bu şerrin îkâ'ına mâni' olan helâki ise ayn-ı hayr idi. Husûsiyle garkı idrâk eylediği vakit آمَنْتُ أَنَّهُ لا الهَ الاّ الَّذى آمَنَتْ بِهِ بَنُو اسْرائيلَ (Yûnus, 10/90) dedi. Ve ba'de'l-îmân gark oldu. Ve bu sûretle mekrullâhdan gâib oldu. İmdi eğer düşmanın sana: "İlim taleb et, tâ ki enbiyâ-i zamânının üzerine teâlî edesin! Ve mülûk senin önünde hâzı' ve mütevâzı' olsunlar; ve halk sana

muhtaç bulunsunlar!" derse, sakın bu emr-i şeytânîdir deyip tahsîl-i ilme sülûkten i'râz etme; ve düşmanın bu ilkâdaki kasdını mütefattın ol ve taleb-i ilme müsâraat et! Zîrâ düşmanın olan İblîs ile senin hevânın ferahı ve sürûru, ancak senin ma'melsiz amelin iledir. Ve ilim ise ma'meli olmayan bir ameldir. Ya'nî sen tahsîl-i ilme meşğûl olduğun vakit, başka türlü amel ile iştiğâle vaktin müsâid olmaz. Evkātını tahsîl-i ilim işğâl eder. Düşmanların seni başka amelden alıkoydukları için sevinirler. Halbuki o zavallılar bilmezler ki, ilim kendi hakîkatinin verdiği şeyin gayrinden ibâ eder. Ya'nî ilim öyle bir şeydir ki, yukarıda îzâh olunduğu üzere netîcede ma'rifetullâha îsâl eder. Onun hakîkatinin verdiği şey ancak budur. Binâenaleyh bu mes'elede, ya'nî ilme teşvîk ve terğîb mes'elesinde, İblîs'in cehli ilim ile ıdlâli tahayyül etmesidir. Halbuki ilmin hakîkati dalâlete değil, hidâyete sevk ettiğini İblîs bilemedi. Çünkü İblîs'in / çeşm-i bâtını kördür, hakîkate nazar edemez. O yalnız çeşm-i zâhir sâhibidir. "Şeytanın bir gözü kördür" denilmesi bu i'tibâr iledir. Ve İblîs'in zâhir-bîn olup hakîkati görmemesini müsbit delâilden biri de Âdem'e secde ve ser-fürû ile emr olundukda أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (A'râf, 7/12) ya'nî "Ben Âdem'den hayırlıyım. Çünkü beni latîf olan nârdan ve onu kesîf olan topraktan yarattın" deyip ona ser-fürû etmekten ibâ etmesidir. İblîs bu kavlini ilme müstenid zannetti. Halbuki Hak Teâlâ melâikeye إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (Bakara, 2/30) buyurmuş ve İblîs dahi melâike arasında bu hitâbı duymuş idi. Halîfe ise müstahlifin aynıdır. Binâenaleyh mu'teber olan şey, halîfetullâh olan Âdem'in zâhiri değil, bâtınıdır. Melâikenin Âdem'e secde ve ser-fürû ile mükellef olması, onun hakîkatine nazarandır. Çeşm-i bâtını kör olan İblîs Âdem'in hakîkatini göremediği için, Mûcid-i hakîmi olan Allah Teâlâ hazretlerinin emrine muhâlefetle tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde ne yürüyemedi. Ucüb ve tekebbürü buna da mâni' oldu. Fakat Âdem taştan ve topraktan binâ olunan Ka'be'ye secde ile emr olunduğu vakit bu, gayrullâha secde olmakla, câiz değildir, demedi. Tarîk-ı ubûdiyyet üzerinde yürüyerek Ka'be'ye secde etti. Ve "Beni halîfe olarak yarattın; ve sıfat-ı semâniyye-i ilâhiyyenin mazharı kıldın. Ve cemâddan ibâret olan Ka'be'nin taayyünü ile benim taayyünüm arasında fark vardır. Ben a'lâyım, o ednâdır. Niçin ona secde edeyim" diyerek serkeşlik etmedi. Zîrâ Âdem bilir ki, Hak Teâlâ hazretleri Hakîm'dir. Onun emrine karşı kıyâs sû'-i edebdir. Ubûdiyyet ancak emre imtisâldir. /

İmdi İblîs'in yukarıdan beri îzâh olunan ahvâli hep cehl-i mahzdır, ilim değildir. O ise onun ilim olduğunu tahayyül etti de, ben Âdem'i ilim ile ıdlâl ettim, dedi. Bu sebeple Benî Âdem'i taleb-i ilme teşvîk eyledi.

Halbuki bilmez ki, eğer Benî Âdem ilminde mütebahhir olursa, bu ilim onun aybını ve cehlini keşf ve ızhâr eder. Ve binnetîce Âdem, dalâlete düşmek şöyle dursun, belki hidâyet bulur.

S U Â L : Hak Teâlâ hazretleri أَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَـٰهَهُ هَوَاهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ (Câsiye, 45/23) ya'nî "Hevâsını ilâh ittihâz eden kimseyi görmez misin? Allah Teâlâ onu ilim üzerinde ıdlâl eyler" buyurur. Bundan ilim üzerinde de ıdlâl vâkı' olduğu anlaşılır. Halbuki ilim hidâyete sevk eder, denildi.

C E V A P : Hidâyete sevk eden ilim ilm-i kâmildir. İlm-i nâkıs ıdlâl eder. Nitekim İblîs'in zâhir-i hâle nazaran vâkı' olan kıyâsı da bir ilim idi. Fakat nâkıs bir ilim olduğundan cehl ile mümtezic oldu. Binâenaleyh bu nâkıs olan ilim aslâ ona fâide-bahş olmayıp matrûd-ı huzûr-ı ilâhî oldu. İmdi hevâsını ilâh ve kendi üzerinde mutasarrıf ittihâz eden kimse, ilm-i nâkıs ile iktifâ etmiş olacağından, ona bu ilmin itmâmı tavsiye edilse, kendisini âlim-i kâmil zu'm eylediğinden kabûl etmez. Nitekim bâlâdaki âyet-i kerîmenin mâ-ba'dinde وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَـٰوَةً (Câsiye, 45/23) buyrulmuştur. Ve bu ilm-i nâkıs ayn-ı cehildir. Ve
580 bu ilim ile muttasıf olan kimse cehl-i mürekkeb sâhibidir. Bilmez, bilmediğini de bilmez. Nitekim نیم فقیه دین برد، نیم طبیب جان برد denilmiştir. /

Ve ey seyyid, metâlib-i hayrâtın kâffesine, düşmanın tahrîs ettiği vakit, böyle makāsıd-ı fâside iledir. İmdi onlardan rücû' etme! Zîrâ mürâî-i âmil muhlis-i battâldan daha güzeldir. Zîrâ amel, hâlis olmasa bile, müstemir olduğu vakit, elbette kalbe bir nûr hâsıl eder ki, bir lahzada onu ihlâsa reddeder. Binâenaleyh onun cemî'-i a'mâl-i sâlifesi makbûl olur. Ve işte bunun için düşmanın hüznü ve esefi kesîr olur. Çünkü o seni, hakkında hasenâta münkalib olan bu a'mâle muharrıstır, ma'lûmun olsun! İnde'l-likā tertîb-i cüyûşa gelince / bundan evvelki bâbda zikr ettiğimiz gibidir. Binâenaleyh sen havâssınla berâber kalbde ol! Çünkü bu, manzarı düşmana hevl veren şeydendir. Zîrâ Allah Teâlâ onu teb'îd eder, ebeden sana mukātil olmaz; ve ancak senin gadrini murâd eder. Ve muhakkak onun mukātelesi, ancak mülk ile berâber olup senin aleyhinde ve lehindedir. Ve kabûl ve red senindir. Ve tafsîl üzerine tertîbi, onun bastından bu 'ucâleyi tazyîk eder. Ve düşmanın adem-i kıtâlinden nâşî onda fâide yoktur. İmdi onunla senin gâyetin mevâzi'-ı gadrden hazer etmendir. İyi anla!

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Düşmanın olan İblîs'in kâffe-i metâlib-i hayriyyeye seni teşvîk ve tahrîs etmesi böyle fâsid maksadlara mübtenî-

şeytânîdir; elbette bir maksad-ı fâsidi vardır, diyerek o hayırlı işten yüz çevirme! Meselâ sana der ki: "Sadaka ver, halk görüp sana kerîm desinler. Yâhut halkın sana emânet ettiği mala tecâvüz etme ki, halk nazarında muhterem olasın. Ve işitenler seni medh ü senâ eylesinler!" Sen bunları Hak için değil, halk için icrâ etsen bile, şer'in makbûl addettiği bu amellerde ihlâs yoktur; binâenaleyh indallâhda ecri yoktur, diyerek terk etme! Eğer terk edersen muhlis-i battâl, ya'nî amelsiz bir muhlis olursun. Çünkü riyâkârâne amel eden bir kimse, amelsiz muhlisten daha güzeldir. Zîrâ / amel hâlis olmasa, ya'nî Hak için olmayıp halka hoş görünmek için olsa bile, mâdemki o amel şer'e mutâbık olan bir ameldir; ona devâm olunduğu vakit, elbette kalb için bir nûr hâsıl eder. Ve o nûr bir lahzada sâhibini ihlâsa reddeder. Ve ihlâsı sebebiyle de geçmiş a'mâl-i riyâkârânesinin kâffesi indallâhda makbûl olur. Ve düşman ilkāâtının boşa gittiğini görmekle pek ziyâde mahzûn ve müteessif olur. Çünkü o bîçâre seni ve mülkünü ifsâda sa'y ettiği halde seyyiât hasenâta mübeddel oldu. Ey seyyid-i kerîm olan rûh, bunu böyle bil de, velev ki riyâkârâne olsun, şer'e mutâbık olan a'mâli kendin terk etme! Ve böyle amel edenleri de ta'yîb ve takbîh eyle!

Düşmana mülâkî olduğun vakit, ordunun sûret-i tertîbine gelince, bunu evvelki bâbda îzâh ettik. Binâenaleyh oradaki beyânâtımız vech ile sen havâssın olan kuvâ ile kalbde ol, bizzât harbe mübâşeret etme! Bu vaz'iyyet, görünüşü düşmana hevl ve havf veren bir vaz'iyyettir. Zîrâ bu manzarın verdiği hevl sebebiyle Allah Teâlâ onu kalbgâha hücûmdan tard ve teb'îd eder; ve ebeden bizzât seninle mukāteleye cesâret edemez. Ve o ancak sana karşı keyd ve hîle ile gadri murâd eder. Nitekim hîleleri yukarıda îzâh olundu. Ve muhakkak onun mukātelesi, ya'nî a'vân ve ensârı olan kuvâ, ancak mülk ile berâber, ya'nî senin vücûd-i kesîf-i izâfînde olup, o kuvâ senin lehine ve aleyhine / dönebilir. Meselâ kuvve-i gazabiyye ve kuvve-i şeheviyye ve nefs-i hayvâniyye hep senin vücûdun ile berâberdir. Bunlar senin aleyhinde olarak düşmana yardım edebilecekleri gibi, senin lehinde olarak düşmana muhâlefet edebilirler. Aleyhine oldukları vakit mîzân-ı şer' ile reddedersin; ve lehine oldukları vakit yine mîzân-ı şer'.ile kabûl edersin. Ve düşmana mülâkat vaktinde, harb için ordularının tertîbini ve usûl-i harbi tafsîl etmek ve bunların dakāyıkını bast eylemek, acele tertîb edilmiş olan bu risâleyi tazyîk eder. Ve zâten yukarıda beyân olunduğu üzere düşmanın bizzât kıtâle adem-i cesâretinden dolayı, bu dakāyıkı bast ve tafsîlde fâide de yoktur. Yalnız muhâfaza-i hudûd için tertîb-i cüyûş hakkındaki ma'lûmât evvelki bâbda muhtasaran beyân edilmiş idi. Bu kâfîdir. Düşmanın işi gücü seni hîle ile aldatarak helâk etmektir. Binâenaleyh senin gâye-i nazarın, gadr ve keyd

mevzi'lerinden hazer etmenden ibârettir. Ya'nî düşmanın her hangi bir husûsta ilkāâtı vâkı' olunca, onu ilim vâsıtasıyla tedkîk etmen ve hîlesini def' eylemen îcâb eder. Zîrâ onun keydi de zaîftir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/76) buyurur.

§ § §

ONBEŞİNCİ BÂB

Bu Mertebe A'dâdının Gâlib Olduğu Sır Beyânındadır ve Ona Tenbîhdir

§ §

/ **Ma'lûm olsun ki, muhakkak aded, vücûdda Allah Teâlâ'nın sırlarından bir sırdır. Ve Kur'ân'da, yâhut şer'de, her bir aded ma'nâsından nâşî mezkûrdur. Ve hâkezâ Allah Teâlâ "iki"den "on iki"ye kadar mevcûdât-ı müteaddideyi halk etti. Ve merâtib-i a'dâdın nihâyetini tebyîn eyledi. Zîrâ merâtib-i aded dörttür. Âhâd, aşerât, miât ve âlâftır. Ve dört / ekmel adeddir. Ve onlardan her birinin nihâyeti "dokuz"a kadardır; ve tekrar başlar. Ve biz ancak "on iki" nihâyettir dedik. Zîrâ âlem-i insânî terkîbinin nihâyeti "on iki"dendir. Çünkü o "ümmehât-ı erbaa"dan ve "müvelledât-ı erbaa"dan ve "nefis" ve "akıl" ve "insan" ve "mertebe"den mürekkebdir. Ve bir tâife bu a'dâda harîs olup onlardan ulûm-i kesîre istihrâc ederler; ve onlar ile tevhîde delâlet eylerler. Ve bunun şerhi bu muhtasarda uzun olur. Biz rücû' edip deriz ki, muhakkak vâhid "fî" vâsıtasıyla değil, "vâv" vâsıtasıyla misli üzerine haml olunursa "iki"nin vücûdu zâhir olur. Ve "vâhid" aded değildir; aded ondan neş'et eder ve onun ademiyle ifnâ olur. Onun "iki" üzerine terekkübü "üç"ün vücûdunu ızhâr eder. Ve "üç" üzerine olursa "dörd"ün vücûdu zâhir olur. Ve onu "bin"den tenkîs edersen "bin" zâil olur. Binâenaleyh o asıldır. Ve çift adedlerin evveli "iki" ve ferd adedlerin evveli "üç"tür. Ve "iki" her bir çift ve zevcin aslıdır. Ve "üç" her bir ferdin ve tekin aslıdır. İmdi zevc tekaddüm-i tabîî ile ferd üzerine mukaddemdir. Onun hilâfı mümkün değildir. Zîrâ onun tekaddümü tabîîdir. "Üç"ten evvel senin "dörd"ü ve "dört"ten evvel "beş"i bulman ebeden mümkün değildir. İmdi bu takarrur ettikde aded, zevc ve ferd içinde mahsûr olur. İmdi ba'zı mevâtında ferd zevce gâlib olur; ve ba'zı mevâtında zevc ferde galebe eder. Ve insana hevâsıyla ve gayrin hevâsiyle harb etmek vâcibdir. İmdi o muhârebe ettiği vakit, bir mubâhda veyâ bir ma'sıyette muhârebe etmekten hâlî değildir. İmdi** 585

eğer hevâsiyle bir ma'sıyette veyâ bir mubâhda harb ederse, zevc ferde gâlib olur. / Ve eğer gayrin hevâsiyle harb ederse ferd zevc üzerine gâlib olur. Şu kadar var ki, eğer ma'sıyette olursa zevc ferd üzerine gâlib olur. Zîrâ tevhîd ikidir: Biri tevhîd-i ahadiyyettir. Ve o ümmet-i islâmiyyeden olan âsîlerin tevhîdidir. Ve o asl-ı fâsid üzerine mürekkeb olan tevhîd-i sahîhdir. Ve diğeri tevhîd-i ferdâniyyettir. Ve o Muhammed ve Mûsâ (aleyhime's-selâm)ın ve âriflerin ve ümmet-i islâmiyyeden olan âlimlerin tevhîdidir. Ve asl-ı sahîh üzere mürekkeb olan tevhîd-i sahîhdir. İmdi tevhîd-i ahadiyyet her bir mevtında her bir şeye galebe eder. Binâenaleyh sen düşmanını onun senin üzerine tasrîf etmesinden tahaffuz et! Ve tevhîd-i ferdâniyyet ba'zı mevâtında gâlib olur ve ba'zı mevâtında mağlûb olur. İmdi onun galebe ettiği mevâtında onu iltizâm et; ve mağlûb olduğu vakit tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm et! Ve bu bâb esrâr-ı azîmeyi muhtevîdir. Biz ihtisârdan nâşî onları terk ettik. Zîrâ onların ba'zısı ba'zısına müteşa'ab ve ba'zısının fehmi ba'zısının fehmine mütevakkıftır. Ve bu işâret ârife kifâyet eder.

Ya'nî bu on beşinci bâb bir sırrın beyânında ve o sır üzerine nazar-ı ukūlü câlibdir ki, bu mertebe-i şehâdette adedlerin hükmü o sır sebebiyle gâlib olur.

Ma'lûm olsun ki, muhakkak aded, vücûdda ve varlık içinde, Allah Teâlâ hazretlerinin sırlarından / bir sırdır. Ve Kur'ân'da اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ (Talâk, 65/12) ve اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَى عَشَرَ شَهْراً فِى كِتَابِ اللّٰهِ (Tevbe, 9/36) ve وَاِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ (Hac, 22/47) ve emsâli âyât-ı kerîme ile şer'-i şerîfte sabah namazının "iki" ve zuhrun "dört" ve akşamın "üç" rek'at olması; ve namazın "beş" vakitte farziyyeti ve emsâli ahkâm-ı adediyyenin zikri bu adedlerin ma'nâlarından nâşî vâkı' olmuştur. Bu adedler sırr-ı vücûd olduğu için ashâb-ı kirâm hazarâtı taraflarından sabah namazının niçin "iki" ve akşamın "üç" rek'at olduğu (Sav) Efendimiz'den suâl olunmamıştır. Zîrâ bu sır nüfûs-i müterakkıyenin her birerlerine cânib-i Hak'tan keşf olunan ulûm-i ledünniyyedendir. Ve hâkezâ Allah Teâlâ hazretleri وَمِنْ كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ (Zâriyât, 51/49) ve خَلَقَ الْاَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ (Fussılet, 41/9) ve قَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا فِى اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ (Fussılet, 41/10) ve خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَ اَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍ (Hûd, 11/7) ve خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ (Zümer, 39/6) ve فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَ سَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ (Bakara, 2/196) ve اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَى عَشَرَ شَهْراً (Tevbe, 9/36) âyet-i kerîmelerinde beyân buyrulduğu üzere "iki"den "on iki"ye ka-

dar mevcûdât-ı müteaddideyi halk etti; ve merâtib-i a'dâdın nihâyetini tebyîn eyledi. Zîrâ merâtib-i aded dörttür. Ve onlar "âhâd," "aşerât," "miât," ve "ulûf"tur. Ve "dört" ekmel-i adeddir. Ve bu merâtib-i adedden her birinin nihâyeti "dokuz"a kadardır. "Dokuz" tamam olduktan sonra tekrâr başlar. Ya'nî âhâd hâneleri "bir"den "dokuz"a; ve "aşerât" hâneleri "on"dan "doksan"a; ve "miât" hâneleri "yüz"den "dokuz yüz"e, ve "ulûf" hâneleri "bin"den "dokuz bin"e, ve "on bin"den "doksan bin"e, ve "yüz bin"den / "dokuz yüz bin"e, ve "dokuz yüz bin"den "dokuz yüz doksan dokuz bin"e kadardır. Ve ondan sonra "milyon" gelir. Ve "milyon" binlerin tekerrüründen ibârettir. Ve arabîde "milyon" yerine "elfü elf" ta'bîrâtı müsta'meldir. Ve firenkçede "milyon" kelimesi "bin" ma'nâsına olan "mil" kelimesinden müştaktır. "Milyar" dahi böyledir.

Ve biz emr-i halkta merâtib-i a'dâdın nihâyeti ancak "on iki"dir dedik. Çünkü âlem-i insânî terkîbinin nihâyeti "on iki"dendir. Çünkü insan ümmehât-ı erbaadan, ya'nî "sulb," "mâyi'" ve "gaz" ve "harâret-i garîziyye"den ibâret olan erkân-ı erbaadan; ve müvelledât-ı erbaadan ya'nî "safrâ" ve "dem" ve "sevdâ" ve "balğam"dan ibâret bulunan ahlât-ı erbaadan; ve "nefis" ve "akıl" ve "insan" ve "mertebe"den mürekkebdir. "Nefis"ten murâd "nefs-i hayvâniyye;" ve "akıl"dan murâd "nefs-i nâtıka" ve "rûh;" ve "insan"dan murâd "nefs-i hayvânî" ile "nefs-i nâtıka"nın hey'et-i mecmûası; ve "mertebe"den murâd dahi nefsin "nefs-i kâmile ve bâkıye"ye kadar olan merâtibi; ve kezâ "akl"ın "maâş" ve "maâd" ve "akl-ı küll"e kadar olan mertebeleri; ve "insan"ın "insân-ı hayvân" mertebesinden "insân-ı kâmil" mertebesine kadar olan merâtibidir.

Ve bir tâife bu a'dâdın esrârı üzerine meşğûl olup onlardan ulûm-i kesîre istihrâc ederler ki, ulûm-i riyâziyye bu cümledendir. Ve bu ulûm-i riyâziyye ile meşğûl olanlar bu ilmin delâletiyle vahdet-i vücûdu ve vücûdun nâ-mütenâhîliğini idrâk ederler. Ve bu ilmin şerhi uzun ve burada saded hâricidir. Binâenaleyh biz sadede rücû' edip deriz ki; Muhakkak "vâhid" "fî" vâsıtasıyla değil "vâv" vâsıtasıyla misli üzerine haml olunursa "iki"nin vücûdu zâhir olur. Ya'nî "birde bir" dediğimiz veyâ "bir kerre bir" dediğimiz vakit yine "bir" olduğu için aded husûlünde "fî" vesâtatına / mürâcaat edemeyiz. Belki aded husûlü kasdiyle "bir"e "bir" 590
ilâve etmek için "vâv" isti'mâl ederek "bir" "ve" "bir" "iki" deriz. Şekl-i riyâzîde "vâv" yerine (+) zâid işâretini kullanıp 1 + 1 = 2 yazarız. Ve kezâ "vâhid" "iki"ye "vâv" vâsıtasıyla ilâve olunursa "üç"ün vücûdu ve "üç" üzerine ilâve olunursa "dörd"ün vücûdu zâhir olur. Eğer "vâhid"i "bin" adedinden tenkîs ve tarh edersek "bin" mertebesi bozulup başka bir aded peydâ olur. Binâenaleyh "vâhid" asıldır, ve bilcümle a'dâdın menşeidir. Ve 2, 4, 6, 8, 10, 12 ilh... çift adedlerin evveli "iki;" ve 3, 5, 7, 9, 11, 13

ilh... Tek adedlerin evveli "üç"tür. Şu halde "iki" adedi, ne kadar çift ve zevc aded varsa hepsinin aslıdır. Ve "üç" dahi bütün ferd ve tek adedlerin aslıdır. Zevc adedler, tek adedler üzerine tekaddüm-i tabîî ile tekaddüm etmiştir. Tekin zevc üzerine tekaddümü mümkün değildir. Meselâ "iki"-den evvel "üç"ü ve "dört"ten evvel "beş"i bulmak mümkün olmaz. Binâenaleyh zevc ve ferd tertîb-i tabîî üzeredir. Kendi sıralarında birini bulmadıkça diğerine geçmek kābil değildir. Meselâ "üç"ten evvel "dört" ve "dört"ten evvel "beş" bulunmaz. Bu esas tekarrur edince, adedin çift ve tek dâiresinde mahsûr olduğu anlaşılır.

İmdi a'dâdın hükümrân olduğu mevtın mertebe-i şehâdettir. Zîrâ mertebe-i şehâdet âlem-i keserâttır. Ve âlem-i keserâtta a'dâdın te'sîrâtı vâreste-i îzâhtır. Ve keserât taaddüdü îcâb eder. / Böyle olunca bu mertebe-i şehâdette ba'zı mevâtında aded-i ferd aded-i zevce ve aded-i zevc aded-i ferde gâlib olur. Meselâ tekvîn-i eşyâda zevciyyet tekaddüm-i tabîî ile mütekaddim ve bilcümle mükevvenât üzerine gâlibdir. Zîrâ tekvînde bir taraftan zât ve diğer taraftan, şeyin şey'iyyeti lâzımdır. Ve zevc adedlerin aslı "iki"dir. Binâenaleyh tekvîn dahi bu asıl üzerine mebnîdir. Ve ondan sonra eşyânın tekevvününde ferdiyyet gâlibdir. Zîrâ tekevvün-i eşyâ ferdiyyet-i selâsiyye üzerine mübtenîdir. Ve ferdiyyet-i selâsiyye dahi Hak tarafından "zât," "irâde" ve "kavl"; ve "şey" tarafından dahi şeyin ilm-i ilâhî mertebesinde ademi hâlinde sâbit olan "zât"ı, "Kün! kavlini istimâ'ı," "emre imtisâli"dir. Nitekim Hak Teâlâ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (Nahl, 16/40) buyurur.

İmdi üç "üç"e mukābil olmakla eşyâdan her biri kendi nefsini vücûd-i Hak'ta ve vücûd-i Hak ile tekvîn eder. Ve kezâ vücûd-i kesîf-i insânî mertebesinde dahi bu esâs cârîdir. Şöyleki, insana kendi hevâsiyle ve gayrin hevâsiyle harb etmek vâcibdir. Ve harbe mübâşir olan insan ya mubâh veyâ ma'sıyet olan bir emirde hevâsiyle harb eder. Bu sûrette zevc ferde gâlib olur. Çünkü insan vâhidü'l-ayn olup ferddir. Fakat aklı hevâsiyle muhârib olduğu için bu ferdiyyetin hükmü kalmaz. Belki vücûdunda vâkı' olan bu harbde "iki"nin hükmü cârî olur. Ve eğer insan kâmil ve irşâda ehil olup, kendi mürîdânının hevâsiyle bir emr-i mubâhda harb ederse, o vakit ferd / zevc üzerine gâlib olur. Zîrâ şer' mubâhı men' etmemiştir. Ve şer' isneyniyyet üzerine mebnîdir. Çünkü şer' bir taraftan Hak ve diğer taraftan abd ve arada resûl mertebelerini; ve melâike ve kitap ve emir ve nehiy gibi vesâiti îcâb eder. Bunlar ise kesrettir. İmdi tekmîl-i nüfûs kasdıyla bir insân-ı kâmil mürîdin hevâsının, şer'in müsâade ettiği mubâhâta meylini kesr ederse, ferd olan insân-ı kâmil zevc üzerine gâlib olur. Eğer şer'in men' ettiği ma'sıyette harb ederse, o vakit ferd olan insân-ı kâmil isneyniyyet üzerine mebnî olan şer'in hükmü tahtında ol-

makla zevc ferde gâlib olur. Bunun illeti ve sebebi budur ki, tevhîd ikidir: Birisi "tevhîd-i ahadiyyet"tir ki, zât-ı Hakk'ı birlemekten ibârettir. Ve bu tevhîd ümmet-i islâmiyyeden olan âsîlerin tevhîdidir. Ve o fasl-ı fâsid üzerine mürekkeb olan tevhîd-i sahîhdir.

Ma'lûm olsun ki, bu kitabın mevâzi'-i müteaddidesinde dahi şerh olunduğu üzere vücûd-i hakîkî vâhiddir. Vücûd-i mükevvenât bu vücûd-i hakîkînin merâtib-i tenezzüliyyesinden başka bir şey değildir. Binâenaleyh vücûd-i hakîkîyi bu eşyânın verâsında aramak ve hâzır iken onu gâib addetmek bir akîde-i fâsidedir. Ve akîde-i insânî cemî'-i a'mâlinde asıl olduğundan, bu akîde-i fâside bir asl-ı fâsid olur. Fakat vücûd-i hakîkînin zâtını birlemek sahîhdir. Binâenaleyh ümmet-i islâmiyyeden olan âsîlerin eşyâyı her bir vech ile Hakk'ın gayri görüp zâtını tevhîd etmeleri asl-ı fâsid üzerine terkîb edilmiş olan / bir tevhîd-i sahîh olur. Ve tevhîdin diğeri "tevhîd-i ferdâniyyet"tir. Bu da Hakk'ın vücûdda ferdâniyyetidir. Zîrâ vücûd-i hakîkî onun varlığı olduğu gibi vücûdât-ı izâfiyye de onun varlığıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de هُوَ الأَوَّلُ وَ الآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ البَاطِنُ (Hadîd, 57/3) buyrulmuş ve varlıkların cümlesi kendi vücûduna ilhâk edilmiştir. Ve bu tevhîd Muhammed ve Mûsâ (aleyhime's-selâm)ın ve ârîflerin ve ümmet-i İslâmiyyeden olan âlimlerin tevhîdidir. Ve bu, asl-ı sahîh üzerine terkîb edilmiş olan tevhîd-i sahîhdir. Zîrâ sahîh olan tevhîd-i zâtî ile yine sahîh olan tefrîd-i vücûdu câmi'dir. Ve tevhîd-i ferdâniyyette (Sav) Efendimiz ile Mûsâ (as)'ın zikri, bu zevkın onlarda galebesinden nâşîdir. Diğer enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın adem-i zikri, bu zevkten mahrûmiyyetleri sebebiyle değildir. Zîrâ (Sav) Efendimiz bu zevkın ekmeli ile mütezevvıktır. Nitekim لو دليتم بحبل لهبط على الله ve هذا يد الله ve من رآنى فقد رأى الحق, ya'nî "Eğer ipinizi uzatsanız Allâh'ın üzerine düşerdi;" ve "Bu Allâh'ın elidir;" ve "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" buyururlar. Ve Mûsâ (as) رَبِّ أَرِنِى أَنْظُرْ إِلَيْكَ (A'râf, 7/143) dedikde Hak Teâlâ لَنْ تَرَانِى (A'râf, 7/143) buyurmakla berâber, Tûr'a tecellî ettikde Mûsâ (as)ın bî-hûş olup ayıldıktan sonra سُبْحَانَكَ إِنِّى تُبْتُ إِلَيْكَ (A'râf, 7/143) demesi zevk-ı müşâhedeye vusûle ve esrâr-ı vücûda ıttılâ'ına delildir. Ve kezâ Hak Teâlâ hazretlerinin cenâb-ı Mûsâ'ya "Hasta oldum, iyâdet etmedin; ve acıktım beni doyurmadın" buyurması kezâlik onun tevhîd-i ferdâniyyetine / burhandır. İmdi alâ-derecâtihim bu zevka nâil olan ümmet-i İslâmiyenin ârifleri ve âlimleri dahi tevhîd-i ferdâniyyet üzeredirler.

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, tevhîd-i ahadiyyet her bir mevtında, ya'nî âlem-i insânînin "emmâre," "levvâme," "mülhime," "mutmainne" ilh... mertebelerinde her bir insan üzerine galebe eder. Ve zât-ı Hakk'ı gerek âsî gerek mutî' olsun tevhîd etmeyen bir ferd yoktur. Binâenaleyh bu

tevhîd ashâbı, vücûd-i hakîkî-i vâhidin ferdâniyyetini müdrik olmadıkları için, âlem-i vücûdda kendi düşmanları olan hevâlarının ahkâmına tebaiyyetten vâreste kalamazlar. Böyle olunca bu tevhîdin düşman olan hevâyı kendi üzerlerine tasrîf etmesinden hazer edip tahaffuz etmek lâzımdır. Fakat tevhîd-i ahadiyyet ile tevhîd-i ferdâniyyeti cem' eden bir kâmile nazaran, bu tevhîd-i ferdâniyyet ba'zı mevâtında gâlib olur ve ba'zı mevâtında mağlûb olur. Şu halde onun galebe ettiği mevtınlarda onu iltizâm etmek; ve mağlûb olduğu vakitlerde dahi tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm eylemek lâzımdır.

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin ahvâli muhteliftir. Ba'zan nazarında hakîkat ve ba'zan şerîat gâlib olur. Hakîkat şerîata gâlib olduğu vakit, ferd zevc üzerine gâlib olur. Bunun için لو ظهرت الحقيقة لبطلت الشريعة ya'nî "Eğer hakîkat zâhir olursa, elbette şerîat bâtıl olurdu" denilmiştir. Ve şerîat gâlib olduğu vakit, zevc ferd üzerine gâlib olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te mezkûrdur ki, iki veliyy-i kâmil esnâ-yı seferde tavla oy-
595 namakta olan bir tâifeye tesâdüf ederler. / Birisi derhal onlara muvâfakatla oyun oynamağa başlar. Oyun bittikten sonra yollarına devâm ederler. Bir müddet sonra yine tavla oynayan diğer bir cemâate tesâdüf ederler. Bu defa evvelce tavla oynayan zât onlara hiddet edip "Niçin lehv ile meşğûl oluyorsunuz?" diye itâb ederek oyunlarını bozar. Aralarında nizâ' zuhûr eder. Ba'dehû oradan ayrılıp yine yollarına devâm ettikleri sırada, refîkı evvelki ve sonraki hâlinden suâl eder. O zât-ı şerîf dahi cevâben der ki: "Nazar-ı hakîkatle baktığım vakit, iş evvelki gördüğün gibi olur. Ve nazar-ı şerîatle baktığım vakit sonraki gibi olur." İşte bu zâtın evvelki hâli tevhîd-i ferdâniyyetin galebesi ve ikincisi mağlûbiyyeti hâlidir ki, bu mağlûbiyyet hâlinde tevhîd-i ahadiyyeti iltizâm etmiştir.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) "Üsbû'iyye"lerinin pazar günkü virdinde tevhîd-i ferdâniyyete işâreten كيف أوحّدك ولا وجود لي في عين الأحدية ya'nî "Ayn-ı ahadiyyette benim vücûdum olmadığı halde ben Sen'i nasıl tevhîd ederim? Benim vücûdum Sen'in vücûd-i hakîkîne muzâf olan bir vücûd olup, hakîkatte benim sûretimle ve her bir şeyin sûretiyle zâhir olan Sen'sin!" buyururlar. Ve yine bu kelâmın mâ-ba'dinde كَيْفَ لا أوَحِّدُكَ والتوحيدُ سرُّ العُبُودِيَّة ya'nî "Ben Sen'i nasıl tevhîd etmem ki, tevhîd ubûdiyyetin sırrıdır. Zîrâ benim vücûd-i abdânîmin zuhûru zât-ı ahadiyyenin bilinmesi ve onun tevhîdi içindir" buyururlar. Bu da tevhîd-i ahadiyyete işârettir. Nitekim hadîs-i kudsîde فخلقت الخلق لاعرف buyrulmuştur.

/ Müellif-i kitâb Hz. Şeyh-i Ekber (ra) buyururlar ki: Bu bâb esrâr-ı azîmeyi muhtevîdir. Biz ihtisâr maksadıyla bu esrârın tafsîlini terk ettik. Zîrâ o esrârın ba'zılarından ba'zıları teşa'ub eder. Ve ba'zıları anlamak

ba'zılarının anlaşılmasına, ya'nî bir takım mukaddemât îrâdına mütevakkıftır. Ve bu işâret âriflere kâfîdir. Fi'l-hakîka yukarıda bir nebze şerh ve îzâh olunan esrârı lâyıkıyla anlamak için cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra)'in âsâr-ı aliyyesini ve ez-cümle *Fusûsu'l-Hikem*'i ile *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sini mütâlaa etmek lâzımdır. Bu bâbda âsâr-ı aliyyelerindeki îzâhâtı nakl etmek mümkün olmadığı zâhirdir. Şerhde dahi bu kadar îzâhât ile iktifâ edilmiştir. Anlayanlar anlar. Anlayamıyanlara bunların mukaddemâtını taallüm etmek iktizâ eder.

§ § §

ONALTINCI BÂB

Senenin Fasılları Üzerinde Rûhâniyyet ya'nî Rûh İçin Tertîb-i Gıdâ Beyânındadır

§ §

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak gıdâ her bir müteğaddînin bakāsı için mevzû' bir sebeb-i ilâhîdir. Ondan onun için gınâ yoktur. Ve bizim ile tabîiyyûn arasında eşyâda ancak i'tiyâd olunan gıdâ kaldı. İmdi biz bir sûretle tab'-ı hayât olan rutûbet ve harâretin bakāsı sebebiyle müteğaddîde bakā-yı hayâtla berâber, aylarca ve senelerce onun ademini ve isti'mâlinin terkini tecvîz ederiz. Binâenaleyh Hak onu tağdiye ettikçe ve onda hayât yarattıkça bâkî kalır. Onlar ise indlerinde olan at'ımeyi vücûd-i hayâta sebep görürler. Ve bu fasıl onun hakkında muhâlifîn ile kelâma muhtaç değildir. Zîrâ tarîk-ı tasavvuf mücâdele-i muhâlifîn üzerine mebnî değildir. Zîrâ onlar ayn-ı cem' içinde olup, nasıl lâyık olursa, kalbleriyle / Allah ile meşğûldürler.

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak ilkbahar faslı hârr-ı ratbdır; ve o tab'-ı hayâttır. Ve muhakkak nefis onda hareket ve esfâr ve teferrüc ve nüzehât için neşât bulur. Zîrâ bu cemî'-i hayvânât ve nebâtât hakkında hareket-i tabîiyye zamânıdır. Binâenaleyh nefs-i hayvâniyye bundan dolayı ihtizâz eyler. Mürîd ona benzerse hatâ eder.

Ey seyyid-i kerîm, Allah'dan hazer et! Zaman tab'ıyle bir şey verdiği ve sen ehl-i memleketinin ba'zısının tab'ını buna benzer gördüğün vakit, sen onu tab'ına bırakma! Velâkin vezîrin akla emr et: Hadîm-i fikrine emr etsin ki, Hak Teâlâ'nın إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (Nûr, 24/44) **kavli ve** فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (Hacc, 22/5) **kavli ve** حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ (Yûnus, 10/24) **kavli gibi umûr-ı şer'iyyeden onun indindeki şeyi kuvve-i hâfızadan alsın! Ve bunu onun hayâtı kıldı. Böyle olunca hareket-i nefis bu fasl-ı rebî'îde bu zamâna muvâfık olan gıdânın talebinde olur. Binâenaleyh nefis esrâr-ı muâmelâttan kendisinde nefis için bu mücâhedât-ı şâkka olmayan şeyi alır. Şiddet ve dıykın ademi ile**

berâber nefis, i'tibârât ve masnûâtta efkâr, ve masnûâta icâle-i basar indinde Sâni' üzerine icâle-i basîret gibi, kendisine makāmât-ı aliyye bahş eden sünene ve şer'iyyâta şurû' eyler. Bu nazar ile tahakkuk ettikde, teferrüce ve enhâra ve çemenzâra ve mevâzi'-i nevâdîre ve cibâldeki ezhâra ve ormanlara / hurûcda müsâmaha eder. İmdi o, çiçekler âleminden ve arâzî-i münbitedeki ve sahrâlardaki ve nehirlerin sâhillerinde müşâhede ettiği şeyin kesreti üzerinde dâimâ i'tibâr ve fikir ve istibsâr meyvelerini toplar. Ve cennet hakkında ve onda Allah Teâlâ'nın evliyâsı için hazırladığı şey hakkında tefekkür eder. Zîrâ bahar zamânı onun zamânıdır. Ve o dâr-ı hayevandır. İmdi o, hârr-ı ratb olan tab'-ı hayâttır. Binâenaleyh bunda ve bunun kâffesinde tefekkür ettiği vakit, onu a'mâle tahrîz eder. Ve onun şedâidini, Allah indindeki na'îm-i dâimden umduğu şeyin azametinden nâşî, onun üzerine kolay gelir. İşte bu zamân-ı şebâb ve ikbâldir. Ve onun âhiri evveli gibi değildir.

Bu on altıncı bâb senenin ilkbahâr, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerinden ibâret olan dört faslında, cisim nasıl ki muhtelif ve mevsime münâsib gıdâlar ile takviye edilirse, bu fasıllarda rûh için de her bir mevsime göre muhtelif gıdâlar tertîbi lâzım geldiğini beyân eder.

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak cisim için gıdâ, her bir müteğaddînin bakāsı ve yaşaması için Hak Teâlâ cânibinden vaz' edilmiş olan bir sebeptir. Bu sebebin vaz'ı da Hakîm ism-i şerîfinin iktizâsıdır. Zîrâ mâdemki insanda açlık dediğimiz bir hâl vardır, eğer böyle bir sebep olmasa idi, insan kendisinde böyle bir hâl hâdis olunca, bunu / ne sûretle def' edeceğini bilemeyip hayrette kalır idi. Fakat acıktığı vakit, def'-i cû'a sebep olan gıdâyı bildiği cihetle, bu sebebe teşebbüs eyler. Ve acıkan kimse bu âlemde gıdâdan müstağnî olamaz. Ve bu adem-i istiğnâ âlem-i zâhirde her tâifenin ve bilhassa tabîiyyûnun nazarında sâbittir. Fakat bizim ile, ya'nî ehl-i tasavvuf ve hakîkat ile, nazarları zevâhir-i âleme ma'tûf olan tabîiyyûn arasında, eşyânın gıdâ-yı mu'tâda olan ihtiyâcı hakkında bir fark vardır. Bize göre gıdâ bir sebeb-i âdîden ibârettir. Binâenaleyh biz deriz ki, müteğaddî aylarca ve senelerce gıdâ isti'mâlini terk etmiş olsa yaşayabilir. Ve cism-i müteğaddîde bir sûretle tab'-ı hayât olan rutûbet ve harâret dahi bâkî kalır. Ya'nî ekl ve şürb olmaksızın onun vücûdunda rutûbet ve harâret-i garîziyye bulunur. Zîrâ devâm-ı hayât gıdâdan değil, belki Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin gıdâ zımnında hayâtı halk buyurmasındandır. Binâenaleyh Hak Teâlâ onu tağdiye ettikçe ve onda hayât yarattıkça müteğaddî olan kimsenin cisminde hayât bâkî kalır. Ve böyle bir kimse gıdâ isti'mâl etmeksizin yaşar. İşte bu hüküm tabîiyyûnun havsalasına sığmaz. Bunu hayâl ve efsâne zannederler. Fakat bu sûretle ömür-güzâr olan ehl-i hakîkatin menâkıbı mütevâtirdir. Ve bu hâl

ehl-i hakîkat indinde zevkan sâbittir. Tabîiyyûn bu mütevâtir olan menâkıba da inanmazlar. Onlar indlerinde olan at'ımeyi vücûd-i hayâta sebep görürler. İşin hakîkati ise böyle değildir. Nitekim Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ra) efendimiz kendi hâl-i âlîlerini beyânen şöyle buyururlar: Beyt:

حق علیمست ورسول الله گواه قوت وقوت من آید از اله
درگذشت اکنون چهل سال تمام که نکشتم مفتقر من بر طعام
چون «ابیت عند ربی» حاصل است نك طعام الله بجانم واصل است

Tercüme: "Hak Teâlâ alîmdir ve Resûlullah dahi şâhiddir ki, benim kuvvetim ve rızkını Allah Teâlâ cânibinden gelir. Şimdiye kadar kırk yıl murûr etti ki ben taâma muhtâc olmadım. Mâdemki bende ابیت عند ربی hadîs-i şerîfinin sırrı zâhir olmuştur. İşte bu sırrın husûlü netîcesi olarak Allah Teâlâ'nın taâmı benim canıma vâsıl olmuştur."

Ve yine diğer bir beyitlerinde buyururlar:

کسی که شب بخرابات قاب قوسین است درون دیده، پر نور او خمار لقاست
«ابیت عند ربی» نام آن خراباتست نشان یطعم یسقینی از پیمبر ماست

Tercüme: "Gece 'Kâbe kavseyn' meyhânesinde olan kimsenin pür-nûr olan gözünün için mahmûr-ı likādır. O meyhânenin adı ابیت عند ربی dir ki, Peygamber'imiz Efendimiz (sav) یطعم ویسقینی kelâm-ı hakîkat-ittisâmı ile nişân vermişlerdir. Zîrâ onlar hadîs-i şerîflerinde ابیت عند ربی یطعمنی ویسقینی ya'nî "Ben Rabb'imin indinde gecelerim. Beni yedirir ve içirir" buyururlar."

Ve insanın gıdâ ile yaşaması ve gıdâsız yaşaması bahsini îzâh ve isbât için muhâlifler ile uzun uzadıya mücâdeleye lüzûm görmeyiz. Çünkü tarîk-ı tasavvuf ve hakîkat muhâlifler ile mücâdele usûlünü kabûl etmez, belki ondan men' eder. Çünkü onlar keserâtı ayn-ı ahadiyyet-i Hak'ta cem' edip, gereği gibi kalbleriyle Allah ile meşğûldürler. Binâenaleyh onlar ne gıdâyı ve ne de müteğaddîyi / görmezler. Belki her bir mazharda Hakk'ı müşâhede ederler.

Ma'lûmun olsun ki, ilkbahâr faslı hem sıcak ve hem rutûbetlidir. Ve sıcaklık ile râtıblık hayâtın tabîatıdır. Ve insanın nefs-i hayvâniyyesi muhakkak ilkbahârda hareket etmek ve gezmek ve mesîrelere teferrüce gitmek ve tenezzüh eylemek için kuvvet ve neşât bulur. Ve bu hâli herkes ilkbahârda kendi vücûdunda hisseder. Zîrâ bu haller bilcümle hayvânât ve nebâtât hakkında hareket-i tabîiyye zamânıdır. İşte nefs-i hayvâniyye hareket-i tabîiyye zamânı olan bahâr sebebiyle ihtizâz eyler. Mürîdin nefs-i hayvâniyyesi bu zamanda, eğer tab'-ı bahâra benzerse hatâ

eder. Çünkü mürîd hayvâniyyet ve tab'iyyet mertebesinden insâniyyet ve hakîkat mertebesine urûca niyyet etmiştir. Eğer bahâra benzerse fiili niyyetine muhâlif olur ve süfliyyette kalıp teâlî edemez.

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Mûcidin olan Allah Teâlâ'dan hazer et; ve sebeb-i îcâdını ibtâle sa'y etme! Zamân tabîatı ile sana sıfât-ı nebâtiyye ve hayvâniyyeden bir şey verdiği ve sen ehl-i memleketinden, ya'nî kuvâ ve a'zâ ve cevârihinden, ba'zılarının tab'ını tab'-ı bahâra benzer gördüğün vakit, sen nefs-i hayvâniyyeni ve kuvânı ve a'zâ ve cevârihini bu tabîatlarına bırakma! Vezîrin olan akla emr et; kendisine hâdim olan kuvve-i mütefekkireye, kuvve-i hâfızada menkūş ve mahfûz olan umûr-i şer'iyyeyi almasını emr etsin! Meselâ kuvve-i hâfızada tab'-ı bahârın hilkatindeki sır ve hikmeti beyânen Hak Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ (Nûr, 24/44) "Bunda ebsâr sâhibleri için ibret vardır" buyurduğu; ve kezâ: فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَ أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (Hacc, 22/5) / ya'nî "Biz arza suyu inzâl ettiğimiz vakit o arz mühtezz olur ve şişer. Ve nebât ve hayvândan her bir zevc-i behîci inbât eder" buyurduğu; ve kezâ: حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ (Yûnus, 10/24) ya'nî "Tâ ki yeryüzünde envâ'-ı nebâtât biter ve zemîn müzeyyen olur" buyurduğu ve daha buna mümâsil nice âyât-ı kur'âniyye mahfûzdur. Aklın emriyle hâdim olan fikir bunları kuvve-i hâfızadan alıp, fasl-ı bahârdaki tecellî-i umûmî-i ilâhîyi teemmül eyler. Ve böyle bir tecellî-i âmm ile, meyyit mesâbesinde olan arzı Hakk'ın nasıl ihyâ buyurduğunu nazar-ı ibret ile müşâhede eder. Ve فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Rûm, 30/50) ya'nî "Rahmet-i ilâhiyyenin eserlerine nazar et ki, mevtinden sonra arzı nasıl ihyâ eder? İşte bunun gibi elbette ölüleri de diriltir. Ve O herşeye kādirdir" âyet-i kerîmesinin müfâd-ı münîfinden yevm-i kıyâmette arzın tebeddülünden sonra ölmüş olan insanların bir tecellî-i âmm ile nasıl ihyâ buyrulacağına intikāl eder. İşte Hak Teâlâ bu tefekkürâtı, nefs-i nâtıka-i insâniyyenin fasl-ı bahârdaki hayâtı kıldı. Binâenaleyh hareket-i tabîiyye zamânı olan ilkbaharda nefs-i nâtıkanın hareketi bu fasl-ı bahârda, bu zamâna muvâfık olan gıdâ-yı ma'nevînin talebinde olur. Ve netîcede nefis bir takım meşakkatli ve ağır mücâhedeler ihtiyârına hâcet kalmaksızın, müteeddeb olup esrâr-ı muâmelâttan bir çok şeyler öğrenir. Meselâ nefis şedîd mücâhedât ve tazyîkāt-ı riyâzât olmaksızın, suver-i ekvâna nazar-ı ibretle bakmağı ve masnûât-ı ilâhiyye üzerinde tefekkürü ve masnûâta baktığı vakit, onların sâni'i olan Hak
605 Teâlâ hazretlerinin sıfât ve esmâsına intikāli i'tiyâd eder. / Nitekim Hz. Mısrî Niyâzî buyurur:

Âdeme eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâdan müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vechullâh"ı bul
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul

Ve nefs-i nâtıka bu hâli i'tiyâd edince, kendisine makāmât-ı aliyye bahş eden sünen-i seniyye-i risâlet-penâhîye ve şer'iyyâta şurû' edip, onların ahkâmına ittibâ'dan inhirâf etmemeğe gayret eyler. Bu nazar ile tahakkuk edince, artık fasl-ı bahârda nefs-i hayvâniyyelerinin hareketiyle seyrân-gâhlarda koşan ehl-i hevâ insanlar gibi teferrüce ve enhâr-ı câriyye temâşâsına ve çemenzâra ve mevâzi'-i nevâdîre ve dağlardaki çiçekleri temâşâya ve ormanlara gidip gezmek arzûsundan münkatı' olur. Ve mesîrelere çıkmakta müsâmaha eder. Ve ihvâna muvâfakat veyâ diğer bir zarûret sebebiyle çıksa bile, o çiçekler âleminden ve arâzî-i münbitedeki ve sahrâlardaki ve nehirlerin sâhillerindeki masnûâttan müşâhede ettiği şeylerin kesreti üzerinde dâimâ i'tibâr ve fikir ve istibsâr meyvelerini toplar. Ve Hak Teâlâ'nın bahardaki tecelliyât-ı cemâliyyesini görüp cennet hakkında ve Allah Teâlâ'nın evliyâsı için cennette hazırladığı şeyler hakkında tefekkür eder. Zîrâ bahar zamânı cennet zamânıdır. Ve cennet dâr-ı hayevandır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَما هذه الدُّنْيا الاّ لَهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ انَّ الدّارَ الآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوانُ ولَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'nî "Bu hayât-ı dünyâ ancak lehv ve la'bdir. Ve dâr-ı âhiret için muhakkak hayat vardır. Eğer bilseler!..." / Ya'nî bu hayât-ı dünyâ bir meşğale-i fâniyyedir. Ve çocukların oyunu gibi bıkılır ve nihâyet bulur bir şeydir. Suver-i kevniyyeden her hangi birisine gönül bağlansa mürûr-ı zamân ile bozulur; ve bozulmasıyla gönlün alâkası zâil olur; ve hayât-ı dünyânın yeknesaklığı hasebiyle usanılır. Velâkin dâr-ı âhiret böyle olmayıp, onun sûretleri dünyâdaki gibi anâsır-ı muhtelifeden terekküb etmeyip, âlem-i âhiretin cevher-i basîtına muvâfık bir madde-i rûhâniyyeden mahlûk olduğu için fenâ-pezîr olmaz. Ve tecelliyâtın tevâlîsi sebebiyle bir görülen bir daha görülmediğinden bıkmak ve usanmak da târî olmaz. Binâenaleyh cennet hayât-ı ebediyye mahalli olup mevt ve fenâ yoktur. Onun tab'ı hârr-ı ratb olan tab'-ı hayâttır. İşte fasl-ı bahârda gördüğü şeyin kâffesinde böyle tefekkür ettiği vakit, bu tefekkür, mütefekkirin nefsini a'mâl-i sâliha icrâsına teşvîk eder. Ve a'mâl-i sâlihanın şedâidi ve nefsin huzûzâttan mahrûmiyyeti, Allah Teâlâ hazretlerinin اعددت لعبادى الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ya'nî "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım" kavl-i şerîfi mûcibince naîm-i dâimden umduğu şeyin azametinden nâşî, o müte-

fekkir üzerine kolay gelir. İşte bu fasl-ı bahâr zamân-ı şebâb ve ikbâldir. Ve onun âhiri olan sonbaharın hâli evveli gibi, ya'nî ilkbahar gibi değildir. Zîrâ ilkbahar zuhûr ve sonbahar ihtifâ zamânıdır. Ve zuhûr ihtifâ gibi değildir. Ve vücûd-i insânîde baharın mukābili şebâb ve harîfin mukābili şeyhûhattir. Ve hiç şübhe yoktur ki gençlik ihtiyârlığa benzemez. Gençlikteki kuvvet ve kudret ihtiyârlıkta ihtifâ eder.

Ve yaz zamânına gelince, o hârr-ı yâbistir; nârın tab'ıdır. Ey seyyid, bu fasılda ihtiyârlık hâli ve kiber-i sinnden nâşî muktedir olamıyacağı a'mâlden za'f hakkında fikir; ve Hak Teâlâ'nın وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (Tekvîr, 81/12) **âyetindeki kavline nazar; ve cehennem ve şiddeti ve sa'îri hakkında fikir; ve harâret-i kıyâmeti ve onun atşını ve nâsın havuzdan tardını ve terlere gark olmağı tefekkür senin üzerine gâlib olmak lâyık olur. Bunun emsâli bu fasılda nefsinin gıdâsı olmak iktizâ eder. Zîrâ âlem-i seâdîye iltihâk için ona mülâyim olur.Ve bu bir hâlet-i ceyyidedir.**

Ya'nî ilkbahardan sonra yaz mevsimi hulûl eder. Ve bu mevsim sıcak ve kuraktır. Ve sıcaklık ile kuraklık ateşin tabîatıdır. Ey seyyid olan rûh! Bu yaz mevsiminde ahvâl-i âfâkı bırakıp merkebin ve matıyyen olan kālıb-ı cismânîye ârız olacak olan ihtiyarlık hâlini düşün, ve sinnin terakkîsi sebebiyle bu kālıb-ı cismânîye târî olan za'fın, hayât-ı uhreviyyede fâidesi olacak olan a'mâl-i sâlihayı îfâya mâni' olacağını tefekkür et! Ve Hak Teâlâ'nın sûre-i Tekvîr'deki وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (Tekvîr, 81/12) ya'nî "Cehennem kızdırıldığı vakit" âyetindeki kavl-i şerîfine nazar edip cehennemi ve onun şiddetini ve kızgınlığını düşün! Ve kıyâmet / gününde arzın tebeddülü ve şemsin takarrübü sebebiyle tekevvün eden şiddet-i harâreti; ve o harâret sebebiyle ecsâma ârız olan susamak keyfiyyetini; ve o esnâda teskîn-i atş, ancak bir havuza inhisâr edip ve sû'-i amelleri hasebiyle bir takım nâsın o havuzdan melâike tarafından tardını ve bu harâret yüzünden nâsın tepeden tırnağa kadar terlere gark olmasını tefekkür et! Zîrâ yaz mevsimi, bu hâlin yüz binde birini zevkan nefsinde müşâhede için vaz' edilmiş olan bir mevsimdir. Binâenaleyh bu mevsimde bu gibi tefekkürât senin üzerine galebe etsin. Ve bunlar bu fasılda nefsinin gıdâsı olsun. Zîrâ bu gibi tefekkürât seni tedhîş edip nefsini a'mâl-i sâlihaya sevk eder. Ve bu ameller nefsinin dâr-ı âhirette âlem-i saâdete iltihâkı için ona mülâyim ve muvâfık olur. Eğer bu mevsimde bu tefekkürâta dalar isen güzel ve sâf ve pâk olan bir hâl içinde olursun.

İmdi ey kāri'-i muhterem! Bu nasâyıh kıyâmete ve onun ahvâl ve ehvâline îmân edenleredir. Buna îmân etmeyenler kābil-i hitâb değildir. Zîrâ bu münkirler hem kendi nefislerinden ve hem de âfâkın ahvâlinden

gâfil ve bî-haberdirler. Onlar kendi vücûdlarının, pederlerinin vücûdunda mütekevvin bir huveyn olup, nutfe ile rahm-ı mâdere sabb olunduğunu ve rahm-ı mâderde ânen-fe-ânen tekemmül edip cenîn hâline geldiklerini; ve ba'dehû tâmmü'l-a'zâ bir halde vücûd-i mâderden hurûc edip hayât-ı dünyeviyyeye karıştıklarını; ve ba'dehû ânen-fe-ânen tekemmül ederek bilmediklerini öğrendiklerini; ve ondan sonra kemâle gelip kimi şâir, kimi edîb, kimi mühendis ve kimi mi'mâr olduğunu; ve bunların cümlesi bir takım istihâlâttan ibâret olup bundan sonra yine o istihâlâtın devâm edip gideceğini tefekkür edemeyen mahdûdü'l-fikr kimselerdir. Onların efkâr-ı mahdûdelerine bu istihâlâtın / ba'de'l-mevt dahi devâm edeceğini ve manzûme-i şemsiyyemizin dahi hâlen istihâlede olduğunu ilkā edebilmek kābil değildir. Çünkü onlar ulûm-i dünyeviyyede ne kadar zekâvet-i zâhiriyye ibrâz etseler bile yine ahmaktırlar. Çünkü temyîz-i sahîh sâhibi değildirler. Bildikleri şeylerden netâyic-i sahîha istihrâc edemezler. *Mesnevî:*

ایـنـچـنـیـن کـس کـرذکـی مـطـلـقـسـت چـونـکـه ایـن تـمـیـیـز نـبـود احـمـقـسـت

Tercüme: "Böyle bir kimse her ne kadar zekiyy-i mutlak olsa bile, mâdemki bu temyîz yoktur, ahmaktır."

/ Ve zamân-ı harîfe gelince, o üçüncü fasıldır. O bârid-i yâbistir. Bu da tab'-ı mevttir. Bu fasıldaki gıdân da, mevt ve onun sekerâtı ve gamerâtı; ve tevhîd ile mi, yoksa şirk ile mi hatm olunacağın; ve hasmın cânibinden sana ne şey ilkā olunacağı ve tayyib mi, yoksa habîs ini olarak meleğin rûhunu nez' edeceği; ve ona bâb-ı semâ feth olunup olunmayacağı; ve mevti indinde İlliyyîn'de mi yoksa Siccîn'de mi olacağı hakkındaki tefekkür senin üzerine gâlib olmak iktizâ eder. Ve zîrâ bu, âhiret vilâdetinden mevtın-ı evveldir. Ve muhakkak dünyâ el-yevm sana hâmildir. Ve bu cisim, mevlûd için meşîme gibidir; ve mevt ile vilâdet vâkı' olur. Ve işte bunun için Hak Teâlâ وَ اللهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لاَ تَعْلَمُونَ شَيْئاً (Nahl, 16/78) **buyurur. Ve sen ulûm-i âhiretten sana feth olunacak şeye izâfet ile el-yevm böylesin. Ve sen onu ve Allah Teâlâ'nın kulları için va'd ve vaîdden i'dâd eylediği şeyi muâyene edersin. İşte zamân-ı harîfte bunun misli olan fikir sana gâlib olsun!** 610

Ya'nî sonbahar faslına gelince, bu zaman üçüncü fasıldır. Ve bu faslın tabîatı bârid ve yâbistir ki, mevtin tabîatı dahi böyledir. Zîrâ mevt vücûd-i hayvânîdeki harâret-i garîziyyenin müntafî olmasıyla vâkı' olur. Ve damarlardaki kanlar donup cesede kuruluk ârız olur. İmdi ey rûh! Bu fasıldaki gıdân âtîde beyân olunan tefekkürât olmak münâsib olur:

1. Ölüm hâlinin îrâs ettiği şiddet-i elem hasebiyle ârız olacak olan bîhûşluk.

2. Ve ölümün gamerâtı, ya'nî vücûdda husûle getirdiği sıkıntı. /

3. Ve bu sekerât ve gamerât içinde tevhîd ile mi, yoksa şirk ile mi hatm olunacaksın? Ya'nî âlâm-ı mevt içinde fikrin Hak ile mi, yoksa gayr ile mi meşğûl olacaktır? Zîrâ bu ıztırâbât içinde vücûda ârız olan âlâm ile meşğûliyyetten vaz geçip Hakk'ı ve huzûr-ı Hakk'ı tefekkür, eğer inâyet-i Hak olmazsa gâyet müşkildir.

4. Ve bu hâl-i ihtizâr içinde hasmın olan İblîs tarafından seni fikr-i Hak'tan çevirmek için ne gibi şeyler ilkâ olunacaktır? Zîrâ vücûdât-ı mevhûmeye alâkası olan insanın, mahzâ bu alâkası sebebiyle İblîs'in ilkâ edeceği efkâr-ı fâside ve bâtıle pek çoktur. Cenâb-ı Hakk'a istiâze ederiz.

5. Ve rûhunu nez'a me'mûr olan melek onu cesedinden tayyib veyâ habîs olarak mı nez' edecektir?

6. Rûhun nez' olunduktan sonra ona bâb-ı semâ açılacak mıdır, yoksa açılmayacak mıdır? Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ اسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ (A'râf, 7/40) ya'nî "Âyâtımızı tekzîb edip onlardan istikbâr eden kimselere ebvâb-ı semâ feth olunmaz" buyrulur. Ve mâsivâya alâka ise hâlen Hak'tan i'râz ve istikbârdır. Neûzü billâh!

7. Mevti indinde nez' olunan rûh âlem-i İlliyyîn'de mi, yoksa âlem-i Siccîn'de mi olacaktır? Zîrâ kişinin kendi vücûd-i mevhûmuna ve muhîtindeki mevcûdât-ı mevhûmeye olan alâkası rûhu için muhkem ve kavî bir bağ olduğundan, âlem-i tabîattan ibâret olan Siccîn âleminde mukayyed olup kalır. Mâverâ-yı tabîat olan âlem-i hakîkate urûc edemez. *Mesnevî:*

بند بکسل باش آزاد ای پسر چند باش بند سیم وبند زر

Tercüme: "Ey oğul, alâkât bağlarını kopar, âzâd ol! Ne zamâna kadar gümüş ve altın kaydında olacaksın?"

İşte mevti ihtâr eden sonbahar faslında bu gibi tefekkürât sana galebe etsin. Zîrâ bu mevt, vilâdet-i âhiretten ilk mevtındır ki, rûh berzâhta zâhir olur. Ve ba'dehû ikinci mevtında zuhûr eder ki, bu da ba's-i cismânîdir. Ba'dehû mîzân ve hisâb ve sırât ve cennet ve cehennem mevtınlarına intikāl eyler. Binâenaleyh şimdiki hâl-i hayâtında dünyâ sana hâmiledir. Ve bu cisim mevlûd-i âhiret olan rûhun için bir meşîme gibidir. Öldüğün vakit vilâdet vâkı' olur; ve rûhun âlem-i berzaha doğar. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ hazretleri وَ اللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً (Nahl, 16/78) ya'nî "Sizi bir şey bilmediğiniz halde ananızın karnından çıkardı" buyurur. Ve sen ulûm-i âhiretten sana feth olunacak şeye izâfet

ile el-yevm böylesin. Ya'nî sen cenîn hâlinde iken hayât-ı dünyeviyyede envâ'-ı lezzât ve âlâm bulunduğunu bilmez ve idrâk etmez idin. Vaktâki dünyâya doğdun, bunları vücûdunun istihâlât-ı mütevâliyesi içinde peyderpey zevkan bildin ve gördün. Şimdi dünyâda rûhun cenîn hâlindedir. Hayât-ı uhreviyyedeki lezzât ve âlâmı bilmez bir haldesin. Vaktâki ölüp âhiret âleminde doğarsın, oradaki âlâm ve lezzâtı dünyâda gördüğün ve zevkan bildiğin gibi görür ve bilirsin. Ve sana enbiyâ ve evliyânın haber verdikleri halde inanmadığın / ahvâle muttali' olursun. Ve bu âlemde Allah Teâlâ'nın kulları için va'd ve vaîdden, ya'nî ni'met ve azâbdan, hazırladığı şeyleri re'yü'l-ayn müşâhede ederek, hayât-ı dünyeviyyeye aldanıp bunları tekzîb ve inkâr ettiğine pişmân olursun. İşte sonbaharda bu gibi fikirler sana gâlib olsun!

Zamân-ı şitâya gelince: O bârid-i ratbdır; ve o tab'-ı berzahtır. Bu zamanda berzah hakkındaki fikir senin gıdân olmak îcâb eder. İmdi sen iki menzil arasındasın. Acabâ sen âl-i Fir'avn gibi sabah ve akşam nâra arz olunan kimselerden misin, yoksa cennetler arz olunan kimselerden misin ki, mü'minler gibi riyâz-ı cennete taalluk edersin ve onlardan dilediğin mekâna nüzûl eylersin? Ve berzahta ya muhâlefâtta veyâ mubâhâtta enfâs ve evkâttan zâyi' ettiğin şey üzerine sana müstashib olacak hasret hakkında tefekkür et ki, sen bu vakitte, Allah Teâlâ'nın seni dünyâya reddeylemesini temennî edersin. Ve bu temennî ise sana nâfi' olmaz; ve Allah Teâlâ seni reddeylemez. Binâenaleyh hasretlerin çoğalır; ve ale't-tevâlî içini çekersin. İmdi fikr-i sahîh ve ilm-i râsıh ile vakt-i hasret ve teğâbün olduğunu ve nef' vermediğini teyakkun ettiğin vakit tahassür edersen hasretin; ve tövbe edersen tövben; ve nâdim olursan nedemin, fâide verecek olan hayât-ı dünyâda, bu vakit hakkında seni cehd ve ictihâda sevk eder. / Nitekim Hak Teâlâ buyurur: إِلاَّ مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً 615
صالحاً فَأُولئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ (Furkān, 25/70) **ya'nî "Tövbe eden ve inanıp amel-i sâlih işleyen kimseler müstesnâdır. İşte Allah Teâlâ onların seyyiâtını hasenâta tebdîl eder." Ve yine Hak Teâlâ buyurur:** وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ
لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئاتِ حَتّى اِذا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ اِنِّي تُبْتُ الآنَ (Nisâ, 4/18) **ya'nî "Seyyiât işleyen kimseler için tövbe değildir ki, onlardan birisinin mevti geldiği vakit, el-ân tövbe ettim, diye!" Zîrâ hayât-ı dünyâdan olan bu cüz' ondan değildir. Ve ancak dünyâda işlediği şey kendisine nef' vermeyen dâr cinsinden olan bir berzâhtır.**

İmdi bu fasılda nefsinin gıdâsı, bu gıdâ olsun! İnşâallah o sana nâfi' olur. Binâenaleyh iki gıdâ arasını cem' ettiğin vakit, muâmelât için cismin ve vâridât için de aklın sahîh olur. Ve sen her bir zamanda sâhib-i ilim ve amel olursun. O da şer'in kendisine teşvîk eylediği şeydir. Ve

sana onunla emr eder ve seni ona da'vet eder. Binâenaleyh ey seyyid, nefsinin necâtına ve raiyyenin necâtına sa'y eyle!

Dört mevsimden kış mevsimine gelince, bu mevsimin tabîatı soğuk ve yaştır; ve bu tabîat âlem-i berzahın tabîatıdır. Zîrâ kış mevsiminde bu soğukluk ve yaşlık ağaçlara ve nebâtâta ve ba'zı hayvânâta nasıl bir nevm-i sübâtî îrâs eder ve onlarda olan âsâr-ı hayâtiyyeyi bahara kadar bâtında ihfâ eyler ise, berzah dahi ecsâmdaki âsâr-ı hayâtiyyeyi yevm-i ba'se kadar öylece bâtında gizler. Ve berzah sırf âlem-i rûhânî olup / cismâniyyetten ârîdir. Binâenaleyh yevm-i ba'se kadar ervâh bu hâl içinde olup, onların naîmi ve azâbı dahi rûhânîdir. Ba'zı kimselerin zâhib oldukları gibi rûh cisimden alâkasını kat' ettikten sonra diğer bir cisme taalluk etmez. Bu fikr-i tenâsüh bâtıldır. İmdi sen berzahta iki menzil arasında, ya'nî hayât-ı dünyeviyye ile hayât-ı uhreviyye arasında, bulunursun. Veyâhut hayât-ı dünyeviyyede berzaha intikālin vaktinde cennet ve cehennem menzilleri arasındasın. Acabâ sen اَلنّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْها غُدُوّاً وَ عَشِيّاً وَ يَوْمَ تَقُومُ السّاعَةُ اَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذابِ (Mü'min, 40/46) âyet-i kerîmesi mûcibince, âl-i Fir'avn gibi sabah ve akşam nâra arz olunan kimselerden misin? Yoksa وَ اَوْرَثْنَا الاَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشاءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعامِلِينَ (Zümer, 39/74) âyet-i kerîmesi mûcibince, cennetler arz olunan kimselerden misin ki, mü'minler gibi riyâz-ı cennete taalluk edersin ve onlardan dilediğin mekâna nüzûl eylersin? Hadîs-i şerîfte القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران ya'nî "Kabir ya cennet bağçelerinden bir bağçedir, veyâhut cehennem çukurlarından bir çukurdur" buyurulduğu cihetle kabre, ya'nî berzaha, intikālin vaktinde hayât-ı dünyeviyyede evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefet veyâhut huzûzât-ı nefsâniyyene meclûbiyyet sebebiyle kesret-i mubâhât ile iştiğâl yüzünden nefeslerini ve vakitlerini zâyi' ve israf ettiğin için, sana berzahta müşâhede edeceğin hâl sebebiyle ârız olacak olan hasreti ve nedâmeti tefekkür et! Ve sen bu nedâmet vaktinde وهم يَصْطَرِخُونَ فِيها رَبَّنا اَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنّا نَعْمَلُ (Fâtır, 35/37) âyet-i kerîmesi mûcibince Allah Teâlâ'nın seni dünyaya / reddeylemesini temennî edip "Yâ Rab, bizi hayât-ı dünyeviyyeye ircâ' eyle ki, evvelce işlediğimiz amel yerine amel-i sâlih işleyelim!" dersin. Ve Hak Teâlâ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ ما يَتَذَكَّرُ فِيهِ وَجاءَكُمُ النَّذِيرُ (Fâtır, 35/37) ya'nî "Ben size dünyâda düşünüp nasîhat kabûl edecek kadar ömür vermedim mi? Ve size nezîr, ya'nî peygamber, gelmedi mi?" buyurur. Ve senin temennî-i rücû'un fâide vermez; ve Allah Teâlâ seni reddeylemez. Böyle olunca hasretlerin şiddet kesb eder. Ve ale't-tevâlî içini çekip durursun. İmdi hayât-ı dünyeviyyede elinde fırsat var iken böyle bir vakt-i hasret ve teğâbün geleceğini ve hasret ve nedâmetin fâide ver-

miyeceğini teyakkun ettiğin vakit, tehassür edersen hasretin; ve tövbe edersen tövben; ve nâdim olursan nedâmetin fâide verecek olan bu hayât-ı dünyâda, bu teyakkun ve tefekkürün vakt-i berzahtaki hâlin için seni cehd ve ictihâda sevk eder. Nitekim Hak Teâlâ nedâmetin hayât-ı dünyeviyyede fâide vereceğini beyânen buyurur: اِلاَّ مَنْ تـــابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلاً صالحاً فَاُولئكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَنات (Furkān, 25/70) ve kezâ diğer bir âyette de وَ لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئاتِ حَتّٰى اِذا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ اِنِّى تُبْتُ الآنَ (Nisâ, 4/18) buyurur. Zîrâ hâl-i ihtizârdaki tövbe makbûl olmaz. Çünkü hâl-i ihtizârda hayât-ı dünyâdan olan bu cüz', dünyâ hayâtından değildir; belki hayât-ı dünyâ ile hayât-ı berzah arasında fasl-ı müşterektir. Ve ekseriyâ muhtezirlere ahvâl-i berzah zâhir olup müşâhede ettiği şeylerden bahs etmeğe başlar. Etrâfında bulunanlar hastalık hâli sebebiyle sayıkladığını ve hezeyân ettiğini zannederler. Binâenaleyh muhtezirin cüz'-i hayâtı, dünyâda işlediği şey hakkında nedâmeti kendisine fâide vermeyen berzah cinsinden olur.

İmdi bu kış faslında / nefsinin gıdâsı bu gibi tefekkürât olsun. İnşâallah bu tefekkürât-ı rûhâniyye ve ma'neviyye sana nâfi' olup seni cehd ve ictihâda sevk eder. Ve sen iki gıdâ, ya'nî cismânî ve rûhânî gıdâyı cem' ettiğin vakit, gıdâ-yı cismânî sebebiyle muâmelât için cismin; ve zikr olunan rûhânî ve ma'nevî gıdâ sebebiyle de vâridât için aklın sahîh olur. Ya'nî aklın evhâm ve hayâlâttan mücerred olarak vâridât-ı ilâhiyye ve maânî-i rabbâniyyeyi kabûle müstaid olur. Ve sen her bir zamanda bu aklın ile ilm-i ledün ve cismin ile de amel-i sâlih sâhibi olursun. Vę bu iki şey şerîat-ı mutahhara-i muhammediyyenin kendisine teşvîk eylediği şeylerdir. Ve sana ilim ve amel ile emr eder; ve seni bu nevi' ilim ve amele da'vet eyler. Binâenaleyh ey seyyid olan rûh, ulûm-i ledünniyye ile nefsinin necâtına ve amel-i sâlih ile raiyyen olan a'zâ ve cevârihinin necâtına çalış!

Ma'lûmun olsun ki, muhakkak senin ehl-i devletin dünyâda hak ve adl ve insâf ile muâşeret eyler ve tarîk-ı vâzıh-ı şer'î üzerinde onlar ile yürür ise, muhakkak Allah Teâlâ onları / senin için yevm-i kıyâmette adl 620
ve hüsn-i menkabe ve sîret ve muâşeret ile lehine şâhid olarak ikâme eder. Ve eğer onlar tarîk-ı muhâlefât ve memnûâta udûl ederlerse aleyhine mün'akis olup, Hak Teâlâ onları yevm-i kıyâmette kubh-i sîret ve muâşeret ile aleyhine şâhid yapar.

İmdi Allah'dan kork, tahaffuz et! Allah Teâlâ buyurur: اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلى اَفْواهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنا اَيْديهِمْ وَ تَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsîn, 36/65) **ya'nî "O günde biz onların ağızlarını mühürleriz. Kazandıkları şeyi bize elleri söyler ve**

ayakları şehâdet eder." Ve yine buyurur: "O günde onların dilleri, elleri ve ayakları amel ettikleri şeyler ile onların aleyhine şehâdet eder" (Nûr, 24/24). **Ve yine buyurur:** إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولاً (İsrâ, 17/36) **ya'nî "Kulak ve göz ve kalbin her birinden ameli suâl olunur."**

Ve senenin fasıllarından her bir fasılda ebdânda ve haseb-i sinn üzerine illetler ve marazlar tehaddüs ettiği gibi, rûhâniyyette dahi illetler vardır. Binâenaleyh her bir fasılda sana ta'rîf ettiğimiz ağdiye-i rûhâniyyeye nazar et! Zîrâ seninle onların tenâvülü arasına ve onların ahzine hâil olup sana mâni' olan şey, bunda min-gayr-i ta'yîn her ne olursa olsun, o senin illetindir. Binâenaleyh sen nefsin için onu ta'yîn et! Zîrâ sen seninle kendisinde hayâtın ve sıhhatin ve bakān olan bu gıdânın arasına hâil olan sebebi bilirsin. Ve biz ancak ağdiyede ulûmu zikr ettik; ve a'mâlden sükût ettik; ve ameli gıdâ ittihâz etmedik. Zîrâ rûh amel sebebiyle değil, ilm-i ilâhî sebebiyle hayât bulur. Ve ilm-i ilâhî ancak amel ile zâhir olur. İmdi bu ezmân-ı muhtelifede ulûm-i ilâhiyyenin iktisâbiyle emr ettiğim vakit a'mâl ile de emr etmiş olurum. Nitekim tabîb: "Senin gıdân zîrbâc olsun!" der. / Ve onun "zîrbâc" kavli ile teğaddî etmek muhâldir. Ve zîrbâcda ancak sana, onu müeddî olan bir rûhâniyyet-i mevzûa-i mevdûa vardır ki, cisim kāim olur. Böyle olunca sen eti alırsın; ve ona şeker ve bâdem ve zağferân ve sirke ve biber; ve ona tabhı mu'tedil oluncaya kadar, tayyib cinsinden mümkün ve leyyin mu'tedil ateş üzerinde terekkübü olan şeyi vâfî miktarda katarsın. Kıvâma geldiği vakit onu indirip tenâvül edersin. Sana rûhâniyyetini verir. Ve o Allah Teâlâ'nın kendisinde senin için îdâ' eylediği emânettir. Binâenaleyh sen onunla ihyâ olunursun; ve sıhhatini takviye edersin. Ve cismin amel ve hizmet ettiği her bir şey fazla olarak hurûc eder ki, sen onu beyt-i kazerden remy edersin.

Ey rûh ma'lûmun olsun ki, muhakkak senin ehl-i devletin, ya'nî a'zâ ve cevârihin, dünyâ dediğimiz âlem-i ef'âlde hak ve adl ve insâf dâiresinde muâşeret eyler ve açık bir yol olan şerîat caddesi üzerinde bu sıfatlar ile yürür ise, Allah Teâlâ o a'zâ ve cevârihi yevm-i kıyâmette senin için şâhid-i adl olarak ikāme edip, senin dünyâdaki hüsn-i menkabeni ve hüsn-i sîretini ve hüsn-i muâşeretini beyân ile lehine şehâdet ederler. Ve eğer bu a'zâ ve cevârihin evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefet eder ve şer'in men ettiği yola dönerler ise, onların şehâdeti aleyhine mün'akis olup, Hak Teâlâ onları yevm-i kıyâmette dünyâdaki kötü sîretine ve fenâ muâşeretine şâhid yapar. Zîrâ a'zâ ve cevârihin, dünyâda unsuriyyâttan mürekkeb olan cemâddan ibârettir. / Ve onların muharriki sensin; ve sen onları murâdına göre isti'mâl edersin. Onlar senin irâden tahtında zebûn-

dur. Meselâ sen onları tarîk-ı tâata sevk edersen, onların bu irâdene muhâlif olarak tarîk-ı ma'sıyete gitmeleri mümkün değildir. Böyle olunca ey rûh, Allah'dan kork ve muhâlefetten tahaffuz et! Hak Teâlâ hazretleri bu hâli beyânen Kur'ân-ı Kerîm'inde buyurur: اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلى اَفْواهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنا اَيْديهِمْ وَ تَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsîn, 36/65) ya'nî "Yevm-i kıyâmette onların ağızlarını mühürleriz. Kazandıkları ameli bize elleri söyler; ve ayakları bu amellere şehâdet eyler." Ve yine buyurur: اِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ كُلُّ اُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (İsrâ, 17/36) ya'nî "Kulak ve göz ve kalbin her birinden ameli suâl olunur."

Ma'lûm olsun ki, وَاَشْرَقَتِ الاَرْضُ بِنُورِ رَبِّها وَ وُضِعَ الْكِتابُ وَ جِيئَ بِالنَّبِيِّينَ وَ الشُّهَداءِ وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لايُظْلَمُونَ وَ وُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ ما عَمِلَتْ وَ هُوَ اَعْلَمُ بِما يَفْعَلُونَ (Zümer, 39/69-70) ya'nî "Arz-ı mahşer Rabb'inin nûruyla işrâk eder; ve kitâb vaz' olunur; ve enbiyâ ve şâhidler getirilir. Ve onların arası hak ile kazâ olunur; ve onlar zulm olunmaz. Ve her nefse işlediği şeyin mukābil-i tâmmı verilir. Ve Allah Teâlâ onların işledikleri şeyi bilir" âyet-i kerîmesi mûcibince yevm-i kıyâmette arza öyle bir tecellî-i ilâhî vâkı' olur ki, bütün meknûzâtını ızhâr eder. Zîrâ Rabb'inin nûruyla parlar ve işrâk eder. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğundan, arzın Rabb'inin nûruyla işrâkı dahi, kendisinin neş'e-i rûhâniyyede zuhûrundan ve meknûzâtını dahi neş'e-i rûhâniyyede ızhârından ibâret olur. Ve ecsâd-ı beşer ve sâire arzın meknûzâtındandır. Binâenaleyh ecsâd-ı beşer dahi neş'e-i rûhâniyyede zâhir olur. Ve "vaz'-ı kitâb"dan murâd / hisâb ve mîzândır. Hisâb ve mîzân denilince zannolunmasın ki, Hak Teâlâ hükkâm gibi bir mevki'de durup, onun huzûrunda milyarlarca efrâd-ı beşerin birer birer hesâbı ve suâli görülecek ve defter-i a'mâlleri okunacak ve amelleri dünyâda bildiğimiz şekildeki terâzîlere vaz' olunup tartılacak; ve netîce de onların leh ve aleyhinde hükm olunacaktır. Bu, kat'â böyle değildir. Hak Teâlâ hazretleri serî'u'l-hisâbdır. Ve hesâb odur ki, Hak Teâlâ ما خَلْقُكُمْ وَلابَعْثُكُمْ اِلاّ كَنَفْسٍ واحِدَةٍ (Lokmân, 31/28) âyet-i kerîmesi mûcibince tecellî-i vâhid ile her bir nefîste meknûz olan a'mâlin sûretlerini onların etrâfında ızhar eder. Zîrâ a'mâl ağacın meyvesi gibidir. Nitekim tecellî-i vâhidden ibâret olan baharda her bir ağaç kendisinde meknûz olan evrâk ve ezhârı ve meyveleri ızhâr eder; ve cümlesi "Bende bu vardır" diye cevap i'tâsıyla hesaplarını verirler. Ve mîzân odur ki, her bir amelin sûreti ancak kendi sâhibine taalluk edip sâhibinin gayrine gitmez. وَلاتَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرى (En'âm, 6/164) ve فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ (Zelzele, 99/7-8) âyet-i kerîmeleri mûcibince her bir ferde âid olan a'mâl ve ahlâk ve evsâftan bir zerre eksik ve ziyâde olmaz. Binânealeyh bu tecellî-i âmm

netîcesinde "hisâb" ve "mîzân" berâberdir. وَ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهَا مِنْ قُوَّةٍ وَلَاناصِرٍ (Târık, 86/9-10) âyet-i kerîmesi bu ma'nâyı haber verir. Nitekim bu hâlin nazîri âlemde görülür. Baharda her bir ağacın evrâk ve ezhârı kendisinde zâhir olur. Kayısı yaprağı ve çiçeği kızılcık ağacında zâhir olmaz. Ve her ağacın meyvesi kendi isti'dâdı nisbetinde olup ziyâde ve eksik değildir. Bir elma fidanında kırk okka elma peydâ olmaz. Ve kezâ meyvesi olmayan kavak ve söğütte meyve zâhir olmaz. / وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ (A'râf, 7/8).

"Enbiyâ"dan murâd dünyâda emir ve nehy-i ilâhîyi teblîğ eden saâdetlilerdir ki, onlar kendilerine tâbi' olan ervâhın imâmı bulunan "rûh-i küllî"lerdir.

Ve "şühedâ"dan murâd neş'e-i rûhâniyye üzere zâhir olan nüfûsun a'zâ ve cevârihi ve onların a'yân-ı sâbitelerinin inkişâfıdır.

Bu âlemin kalıbındaki el ve ayak tekellüm etmez, ancak dil söyler. Zîrâ bu âlemin âdeti böyledir. Fakat neş'e-i rûhâniyye üzerine müteayyin olan kalıbların elleri ve ayakları söyler. Zîrâ kelâm rûhun hâssasındandır. Ve kezâ rü'yet dahi böyledir. Bu âlemde gören ancak gözdür. Fakat rûh her cihetten görür. Binâenaleyh arz-ı mahşerdeki kalıbda ahkâm ve âsâr-ı rûhiyye zâhir olur. Ve bu hâl hayât-ı dünyeviyyede envâ'-ı mücâhedât ve riyâzât ile sıfât-ı hayvâniyyeden musaffâ olan ve kesâfet-i tabîiyyeden kurtulup eşbâhı ile ervâhı arasındaki muhâlefeti izâle edebilen evliyâullah indinde zevkan zâhir ve bâhirdir. Ahkâm-ı hayvâniyyede müstağrak olan ehl-i kesâfet bu hâli inkâr ederlerse ma'zûrdurlar. Çünkü onlar bu zevâtı da kendileri gibi zannederler.

Senenin fusûl-i erbaasından her bir fasılda cisimlerde her sinnin îcâbına göre bir takım illetler ve marazlar tahaddüs ettiği gibi, bu fasılların her birinde rûhlarda dahi bir takım illetler ve marazlar peydâ olur. Meselâ ilk baharda cisimde şehvet-i hayvâniyye ziyâde olur. Ve her sinnin îcâbına göre bu şehvetin şiddeti, rûhu mütâlaa-i maânîden men' edip kazâ-yı şehvet cânibine imâle eder. Ve bu hâl rûhun marazı ve illeti olur.
625 / Binâenaleyh her bir fasılda sana ta'rîf ettiğimiz rûhânî gıdâlara nazar et; ve onların tedâriki ile meşğûl ol! Zîrâ senin ile o rûhânî gıdâların tenâvülü arasına ve onların ahzine hâil olup rûhunun kuvvetlenmesine mâni' olan şey, senin illetindir. Ve o mevâni'i şudur ve budur diye ta'yîn etmek ve burada ta'dâd ve îzâh eylemek mümkün değildir. Çünkü o mevâni' şahsa ve sinne göre tebeddül eder. Meselâ bahar mevsiminde şiddet-i şehvet bir delikanlıyı son derece işğâl eder. Fakat bir ihtiyara olan te'sîr-i şehvet başka sûretle olur. Ve onun rûhunu diğer bir takım efkâr ile işğâl eyler. Böyle olunca herkes her mevsimde kendi mevâni'ini zekâ

ve dirâyetine göre kendisi ta'yîn eder. Zîrâ insan nefsine basîret üzeredir. Ve sen, seninle rûhunun hayâtı ve sıhhati ve bakâsı için lâzım olan rûhânî gıdâların arasına hâil olan sebepleri pek iyi bilirsin. Ve bunlar bir takım alâkât-ı mâsivâdır ki, kalbin gışâları ve perdeleridir. Ve biz bu rûhânî gıdâlar bahsinde ulûmu zikr ettik, a'mâle dâir bir şey söylemedik; ve ameli rûhun gıdâsı ittihaz etmedik. Çünkü rûh ameli sebebiyle değil, ilm-i ilâhî sebebiyle hayât bulur. Ve ilm-i ilâhî de ancak amel ile zâhir olur. Ve ilimsiz amel taklîd olup taklîdin âfâtı çoktur. Ve amelsiz ilim ise sâhibine mâl olmamış olan bir ilim olduğu için âriyyettir. Ve âriyet olan libâs hâl-i mevtte nasıl ki vücûddan nez' olunursa, bu ilim dahi öylece vücûddan müntezi' olur.

/ İmdi bu ezmân-ı muhtelifede ulûm-i ilâhiyyenin iktibâsiyle emr ettiğim vakit, a'mâl ile de emr etmiş olurum. Çünkü amel ilmin netîcesidir. Ve mukaddime ile emr netîce ile de emr demektir. Bunun misâl-i zâhirîsi budur ki, tabîb "Senin gıdân zîrbâc olsun!" der. Halbuki tabîbin telaffuz ettiği "zîrbâc" lafzı ile cismin teğaddî etmesi mümkün değildir. Zîrâ bu lafızda ancak bir ma'nâ mündemicdir. Halbuki sûrî olan cismin bir gıdâyı sûrîye muhtaçtır. Bu lafzın ma'nâsıyla cismin teğaddî edemez. Afrika'nın şimâli olan Mağrib cihetinde meşhûr bir taâm olan "zîrbâc"a bir rûhâniyyet vaz' ve tevdi' olunmuştur ki, ekl olunduğu vakit, cisim o rûhâniyyetle kâim olur. Binâenaleyh ondaki rûhâniyyeti cismine intikâl ettirmek için o taâmın sûretini tedârike mecbûrsun. Böyle olunca sen bir mikdâr et alırsın. Ve bu ete şeker ve bâdem ve zağferân ve sirke ve biber ve diğer bir takım kokulu baharlar katarsın. Ve bu terkîbi, hafîf ve mu'tedil ateş üzerinde pişirirsin. Kıvâma geldiği vakit ateşten indirip yersin. İşte bu taâmın sûreti sana rûhâniyyetini verir. Ve o rûhâniyyet Allah Teâlâ'nın bu taâmın sûretinde senin için îdâ' eylediği bir emânettir ki, sen o rûhâniyyet ile ihyâ olunursun; ve sıhhatini takviye edersin. Ve cisminde mi'de ve em'â gibi a'zâlar o gıdâyı hazm edip cismine lâzım olan mevâddı neşr eder. Ve lüzumsuz kalan mevâddı dahi ihrâc eder. Ve sen bu fazla olan mevâddı def'-i hâcet ile / beyt-i kazerden dışarıya atarsın.

A'mâl de böyledir. Onları yaparsın. Ulûm ve derecâttan onların rûhâniyyetlerini / alırsın. Ve bu taâmın fazlasını terk ettiğin gibi cehennemde küffâra terk edersin ki, onlar dahi bu a'mâlde seherlerde kıyâmdan ve mesâcide ve Allah yolunda sa'yden ve soğukta isbâğ-ı vuzû'dan ve cemî'-i mekârihden nâil olduğun meşâkk ve şedâiddir. Ve onlar dünyâda bu a'mâl-i şedîde-i şer'iyyedir. İmdi onların kâffesini terk edersin; ve âhirete ancak onların Allah Teâlâ'nın onlara tevdî' eylediği letâiflerini kalb edersin ki, onların uyûnunu onun وَ الَّذِينَ جاهَدُوا فِينا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنا (An-

kebût, 29/69), وَ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ يُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ (Bakara, 2/282) **kavlinde burada görürsün. İmdi gıdâ-yı cismânînin sebebini yapmadıkça ona vâsıl olmadığın gibi, kezâlik bu gıdâ-yı rûhânîyi dahi bilmedikçe ona vâsıl olmazsın. Ve onun eşedd-i a'mâli onu yemendir. Onun ekli ameldir. Ve onun ameline, onun hakkında dişlerin tahrîki ve lisânı ve boğazı ve hulkumu ve merîyi ve mi'deyi ve em'âyı ve ciğeri teshîr cinsinden hâdim lâzımdır. Ondan sana rûh-ı hayât sereyân eder. Ve gayrın onu ekli vaktinde sana ondan bir şey hâsıl olmaz. İmdi bu gıdâ-yı rûhânî de böyledir. Onu ancak nefsin ile senin mütenâvil olman lâzımdır. Ve bu takdirce Allah Teâlâ onu sana i'tâ eyler. Ekser-i nâs bu amel-i şer'îden olan gıdâ-yı ilâhî sebebiyle bu neş'et-i rûhâniyyeyi ikâmeden ne acîb teâmî eylediler. Ve biz kat'â bildik ki, muhakkak cisim, yevm-i kıyâmette amelinin sûreti üzerine; ve nefis dahi amelinin sûreti üzere haşr olunur. İmdi saîd iki güzel sûrettendir ve iki kelime beynini cem' eder. İşte bu cihet-i a'mâlden hâsıl olan gıdâdır.**

/ A'mâl dahi at'ıme-i zâhiriyye gibidir. O amelleri işlersen ulûm ve derecât-ı ma'neviyye cinsinden olan rûhâniyyetlerini alırsın. Ve âhiret neş'e-i rûhâniyyesi gâlib olan bir âlem olduğundan, bu âlem-i zâhir ve şehâdetten gözünü kapadığın vakit, iktisâb ettiğin derecât-ı ma'neviyyeyi o âlemde bulursun. Binâenaleyh bu âlemde taâm-ı zâhirînin fazlası olan müstakzerâtı, fâre ve necâset böceği misillu, hayvânât-ı süfliyyeye terk ettiğin gibi, a'mâlin şedâid ve meşâkk-ı uhreviyyesini dahi, dâr-ı azâb ve terbiye olan cehennemde küffâra terk edersin. Zîrâ bu a'mâlin rûhâniyyetini almak için, seher vakitlerinde tatlı uykunu terk ettin. Ve mesâcide gitmek ve Allah yolunda sa'y etmek zahmetini ihtiyâr eyledin. Ve soğuk havalarda titreyerek abdest üzerine abdest aldın. Ve nefsinin mekrûh gördüğü a'mâli işlemek meşakkatine ve şedâidine tahammül ettin. Binâenaleyh الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر hadîs-i şerîfi mûcibince bu meşakkatleri ihtiyâr ile dünyâyı kendine zindan ettin. Ve nevbet-i gıdâyı savdın. Fakat kefere ve fecere hayât-ı dünyâya ve onun lezzâtına mağrûr ve mağbûn olup râhata meyl ettiler. Vaktâki bu âlem-i zâhirden mevt-i tabîî ile gözleri kapandı, nevbet-i şiddet ve meşakkat onlara geldi. Böyle olunca a'mâlin rûhâniyyetlerini almakla sen onların meşâkk ve şedâid-i uhreviyyesini küffâra terk ettin. İşte a'mâlin ihrâc olunan fazlası, dünyâda bu a'mâl-i şedîde-i şer'iyyedir ki, sen hayât-ı uhreviyye için onların kâffesini
630 terk ettin. Ve âhirete ancak onların / Allah Teâlâ'nın onlara tevdî' eylediği letâiflerini kalb ettin. Ve bu letâifin uyûnunu ve menba'larını Allah Teâlâ'nın وَ الَّذِينَ جاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'nî "Bizim yolumuzda mücâhede edenleri elbette biz tarîkımıza hidâyet eyleriz;" ve وَ

اتَّقُوا اللّٰهَ و يُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ (Bakara, 2/282) ya'nî "Allah'dan ittikā edin ki Allah size ta'lîm etsin" kavl-i şerîfinde dünyada gördün. Ya'nî Allah Teâlâ bu âyetlerde ulûm ve derecâta nâiliyyetin sebebini sana gösterdi.

İmdi gıdâ-i cismânînin sebebini yapmadıkça ona vâsıl ve onun rûhâniyyetine nâil olamıyacağın gibi, bu gıdâ-yı rûhânîyi dahi bilmedikçe ona vâsıl olamazsın. İmdi gıdâ-yı cismânînin eşedd-i a'mâli onu yemendir. Ve onu yemen ameldir. Ve amel-i ekl için bu gıdâ-yı cismânî hakkında bir takım hâdimler lâzımdır. Onlar da dişler ve dil ve boğaz ve hulkum ve merî ve mi'de ve em'â ve ciğer gibi a'zâlardır. Bu hâdimlerin hizmeti netîcesinde, o taâmdan senin cismine rûh-ı hayât sereyân eder. Ve başka bir kimsenin yediği taâmdan sana bir menfaat hâsıl olmaz. İşte bu gıdâ-yı rûhânî de böyledir. Bu gıdâ-yı rûhânîyi ancak bizzât mütenâvil olman îcâb eder. Ve bu takdirce o rûhâniyyeti Allah Teâlâ sana ihsân eyler. Ne acîbdir ki, nâsın çoğu, bu amel-i şer'îden tahassul eden gıdâ-yı ilâhî sebebiyle, ikāme edilecek olan bu neş'et-i rûhâniyyeden kör oldular.

Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ve evliyâ gördüklerini bildiler ve bildiklerini söylediler. Sâir nâsın gözleri kapalı olduğundan onlar yalnız dinlediler. Ve dinleyenlerin bir kısmı inandı ve amel etti. / Ve bir kısmı inanmakla berâber, râhat ve lezâiz-i nefsâniyyeden geçemeyip ameli terk ettiler. Ve bir kısmı da inanmadığı için amel etmedi. Bu iki kısım hayât-ı dünyeviyyeye mağrûr ve mağbûn olanlardır. Bunlar mevt ile uyandıkları vakit, görüp nedâmet edeceklerdir. Ve enbiyâ ve evliyânın bu sözlerine şimdi gülüp onları inkâr edenler, şedâid-i uhreviyye içinde âh u enîn eyleyeceklerdir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra), ahvâl-i uhreviyyeyi hayât-ı dünyeviyyede müşâhede edenlerden olduğu için, nâsın körlüğüne bi-hakkın taaccüb buyurmuşlardır. Ve onlar bu müşâhedelerine mebnî buyururlar ki: Biz kat'â bildik ki, muhakkak cisim yevm-i kıyâmette amelinin sûreti üzere ve nefs-i nâtıka dahi kezâ amelinin sûreti üzere haşr olunacaktır. Zîrâ el-ân istihâlede bulunan arzımız, yevm-i kıyâmette tebeddül edip bir istihâle daha geçirecektir. Ve bu istihâlesinde neş'e-i rûhâniyye gâlib olacak ve nüfûs-i nâtıka-i beşeriyye dahi kezâlik neş'e-i rûhâniyye gâlib olan cisimlere taalluk eyleyecektir. İşte yevm-i haşrda verilecek olan cisimler amellerinin sûretine mutâbık ve nüfûs-i nâtıka dahi kendilerine gâlib olan sıfatların sûretine muvâfık bulunacaktır.

Binâenaleyh bu âlemde kendisine envâ'-ı sıfât-ı hayvâniyye gâlib olanların sûreti dahi, bu suver-i hayvâniyyeye inkılâb eyleyecektir. Böyle olunca bu âlemde a'mâl-i sâliha işleyen süadâ iki güzel sûretten tekevvün eyleyecektir ki, birisi cismine ve diğeri rûhuna ve nefs-i nâtıkasına âiddir. Ve iki kelime beynini cem' edecektir ki, birisi cismi ve diğeri rûhudur. İşte bu söylediğimiz hüsn-i cihet a'mâlden olan gıdâdan neş'et eder. /

Allah seni muvaffak eylesin ve seni müsedded kılsın! Ma'lûmun olsun ki, her bir muhdes için bir gıdâ vardır ki, onunla iğtidâ eyler. Onda onun bakāsı vardır. Ve ma'lûmun olsun ki, muhakkak Mîkâîl erzâk ve bilcümle mahsüs olan ağdiye üzerine emîndir. Ve ona senden cemî'-i beden üzerine gıdâyı veren ciğer tekābül eder. Ve kezâ İsrâfîl eşbâhı ervâh ile tağdiye eder. / Ve Cebrâîl ervâhı ulûm ve maârif ile tağdiye eyler. İmdi her bir mevcûdun bakāsı umûrdan bir emre merbûtan vâkı' olur. Bu emr dahi onun gıdâsıdır. Nitekim cevherin gıdâsı araz iledir. Onsuz onun için bakā yoktur. Ve kezâ cisim te'lîf iledir. Ve kezâ akıl ba'zı ulûm-i zarûriyye iledir. Ve kezâ heyûlâ suver iledir. İmdi rûh-i kudsî, kendi vücûdunda dâimâ kendisinin bakāsına müteattıştır. Ve onun bakāsı ulûm-i ilâhiyye iledir; o onun gıdâsıdır. Ve işte bunun için Allah Teâlâ Peygamber'i (as)'a وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) **buyurdu. Ba'dehû Buhârî'nin onu** *Sahîh*'**inde** *tahrîc* **edip dediği vech üzere gıdâ-i mahsüs sûretinde gördü ki, (Sav) buyurdu: "Bana gösterildi ki, gûyâ bana bir kadeh süt verildi; ben onu içtim. Eser-i reyy tırnaklarımdan hurûc etti. Ba'dehû artığını Ömer'e verdim." "Yâ Resûlallah nasıl te'vîl ettin?" dediler. "İlim" buyurdu. Ve onu mi'râc gecesinde içti. Ve ona: "Seninle ümmetine Allah Teâlâ'nın erişdirdiği fıtrattır" denildi.**

Allah Teâlâ seni idrâk-i hakāyıka muvaffak eylesin; ve idrâk-i maânî husûsunda seni vehmin taht-ı te'sîrinde bırakmayıp müsedded kılsın! Ma'lûmun olsun ki, her bir muhdesin iğtidâ eylediği bir gıdâ vardır ki, bu gıdâ o muhdes olan şeyin kıyâm ve bakāsına sebep olur. Meselâ toprak su ile; ve su müvellidü'l-mâ' ve müvellidü'l-humûza ile gıdâlanır. Ve bunların gıdâsı nefes-i rahmânî; ve nefes-i rahmânînin gıdâsı vücûd-i hakîkîdir. Ve vücûd-i hakîkî cümlesinin Kayyûm'udur. Ve vücûd-i vâhid-i hakîkînin cemî'-i âlemi muhît olan mezâhir-i külliyye-i kudreti dörttür. Onlar da Cebrâîl, Mîkâîl / ve İsrâfîl ve Azrâîl (aleyhimü's-selâm)dır.

Bunlardan Mîkâîl (as) erzâk ve bilcümle mahsüs olan ağdiye üzerine emîndir. Ya'nî âlemin hey'et-i mecmûasında gıdâya muhtâc olan her bir hâdisin kendi nev'ine mahsûs olan gıdâyı, onun ihtiyâc-ı bünyevîsine göre cenâb-ı Mîkâîl tevzî' eder. Ve onun taht-ı idâresinde ve emrinde lâyuad ve lâ-yuhsâ melâike olup bu ağdiye-i mahsüseyi keyl ve takdîr ederler. Ve onun âlemin hey'et-i mecmûasına olan vücûh-i te'sîrâtından her birisi bir kanadıdır. Binâenaleyh "kanatlı melâike" denilince "kuşlar gibi kanatlı" bir sûret-i acîbe tahayyül edilmemelidir. Kur'ân ve ahâdîs teşbîhât ve istiârât üzerine gelmiştir. İmdi sen bir maddeyi vezn ve takdîr ettiğin vakit cenâb-ı Mîkâîl'in vücûh-i te'sîrinden bir te'sîr tahtında vezn ve takdîr edersin. Zîrâ bu kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyye âlem-i kevnin hey'et-i mecmûasını tedvîre me'mûrdurlar. Ve âlem-i sağîr olan senin vücû-

dunda Mîkâîl'in nazîri "ciğer"indir. Gıdâdaki kanı alıp bi't-tasfiye kalbe ve damarlara tevzî' eder. Ve sen bu sâyede gıdâdan müstefîd olursun.

Ve kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyyeden biri de İsrâfîl (as)'dır. Eşbâhı ve ecsâdı ervâh ile tağdiye eder. Ve bunun senin vücûdundaki nazîri "kalb"-dir ki, onun darabânı rûh-i hayvânînin vücûdda kıyâmına bâistir. Ve onun emrinde lâ-yuad ve lâ-yuhsâ melâike olup âlemin hey'et-i mecmûasında vücûh-i te'sîrâtı lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır.

Ve bu dört kuvâdan birisi dahi Cebrâîl (as)'dır ki, ervâhı ulûm ve maârif ile tağdiye eyler. Ve onun emrinde dahi bî-nihâye melâike olup âlemin hey'et-i umûmiyyesinde vücûh-i te'sîrâtı lâ-yuaddır. Ve senin vücûdunda onun mukābili dimâğına taalluk eden "akıl"dır ki, sen o akıl vâsıtasıyla suver-i âlemden bir takım maânî istihrâc edip rûhunu tağdiye edersin.

/ Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) dördüncü kuvvet olan Azrâîl (as)'ı burada 635
zikr etmemiştir. Zîrâ cenâb-ı Azrâîl sûretten ma'nâyı nez'a ve ifnâya me'mûrdur. Ve fenâda ise gıdâ ile kıyâm mevzû'-i bahis olamaz.

İmdi her bir mevcûdun bakāsı umûrdan bir emre merbûtan vâkı' olur. Bu emir dahi onun gıdâsıdır. Nitekim yukarıda bir nebze îzâh olundu. Ve kezâ cevherin gıdâsı araz iledir. Meselâ tûl ve arz ve umk birer arazdır. Bunlar bir maddenin ve bir cevherin vücûdu olmaksızın mahsüsen müşâhede olunmazlar. Ve kezâ cismin gıdâsı cevherlerin te'lîfî ve terkîbi iledir. Meselâ bir cism-i hayvânî bir çok muhtelif anâsır-ı basîtadan terekkûb eder. Ve bunların zerrâtı ânen-fe-ânen vücûddan infikâk edip yerine yenileri gelir. Ve bu sûretle cisim bunlarla teğaddî eyler. Ve kezâ aklın gıdâsı ba'zı ulûm-i zarûriyyedir. Meselâ soğuk havâda akıl, vücûdun ısıtılmasına ve açlık hâlinde gıdâ tedârikine hükm eder. Binâenaleyh aklın vücûdu bu ulûm-i zarûriyye ile kāimdir. Eğer bir kimsede bu ulûm-i zarûriyye görülmese onda aklın adem-i vücûduna hükm olunur. Ve kezâ heyûlânın gıdâsı suver iledir. Zîrâ heyûlâ akılda bir emr-i mevhûmdur. Ancak sûret ile onun vücûduna istidlâl olunur. Meselâ "esîr" dediğimiz mahsüs bir şey değildir. Akılda sâbit olan bir cevher-i heyûlânîdir. Biz onun vücûduna sûretlerden intikāl ederiz. Binâenaleyh bu sûretler o cevher-i heyûlânînin gıdâsı olur.

İmdi rûh-i kudsî, ki vücûd-i insânîde halîfe-i ilâhî olan rûh-i izâfîdir, o dahi kendi vücûdunda dâimâ gıdâ-yı mahsûsu ile / kendisinin bakāsına müteattıştır. Ve onun bakāsına sebep olan gıdâ ulûm-i ilâhiyyedir. Ve işte bunun için Allah Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber'i (as)'a وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) ya'nî "Yâ Habîbim, yâ Rab benim ilmimi tezyîd et, de!" buyurdu. Ba'dehû *Buhârî*'de münderic olan ahâdîs-i sahîha meyânında zikr olunan bir hadîs-i şerîfte beyân buyrulduğu vech ile, o

ilmi gıdâ-yı mahsüs sûretinde âlem-i ma'nâda gördü ki, onu şu hadîs-i şerîfte böylece beyân buyurdular: أريت كأني أتيت بقدح لبن فشربته خرج الرى من اظفاري ثم اعطيت فضلي عمر قالوا فما اولته يارسول الله قال العلم وشربه ليلة اسرائه و قيل له هو الفطرة اصاب الله بك امتك İmdi âlem-i ma'nâda gördükleri ve içtikleri sütü, "ilim" ile te'vîl eylediler. Ve (Sav) Efendimiz bu sütü mi'râc gecesinde içti. Ya'nî meşhûr olduğu üzere mi'râc gecesi kendilerine üç kadeh getirildi. Birisinde "su" ve birinde "şarâb" ve birinde de "süt" var idi; أخترت اللبن buyurup sütü içtiler. Ve sütü ihtiyâr edip içdikde: "Yâ Resûlallah, seninle ümmetine Allah Teâlâ'nın eriştirdiği fıtratı ihtiyâr eyledin" denildi. Zîrâ fıtrat inkıyâd üzeredir; ve islâm ise inkıyâddan ibârettir. Ve inkıyâdın zıddı olan muhâlefet İblîs ve tevâbi'inin hâlidir ki, umûr-i ârızıyyedendir. Ve süt leyyin ve müfîd olan bir gıdâdır. Nitekim Hak Teâlâ لبناً خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (Nahl, 16/66) buyurur.

Ma'lûm olsun ki, rü'yâ üç nevi' üzeredir. Birisine "keşf-i mücerred," diğerine "keşf-i muhayyel" ve üçüncüsüne "hayâl-i mücerred" derler. "Keşf-i mücerred" görülen rü'yânın hâl-i yakazada aynen zuhûrudur. / Bu nevi' rü'yâ ta'bîre muhtâc değildir. Nitekim لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ (Feth, 48/27) âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere (Sav) kendilerini başlarını tıraş etmiş oldukları halde Mescid-i Harâm'a dâhil olmuş gördüler. Altı sene sonra aynen zuhûr etti.

İkincisi "keşf-i muhayyel"dir. Bu nevi' rü'yâ ta'bîre muhtâcdır. Ve rü'yâ ta'bîrinde bir kâide yoktur. Yûsuf (as) hakkında olduğu gibi, ta'bîr-i rü'yâ ilmi mevhibe-i ilâhîdir. Ta'bîr-i rü'yâ ale'l-ekser ma'nâda görülen sûretin ma'nâsından âlem-i şehâdetteki suverden bir sûret-i münâsibeye intikāl etmek sûretiyledir. İşte hadîs-i şerîfte beyân buyrulan sütün "ilim" ile te'vîli bu nevi'dendir.

Üçüncüsü "hayâl-i mücerred"dir. Bu rü'yâ hâl-i yakazada râînin dimâğına müntakış olan suver-i süfliyyenin rûhuna in'ikâsından ibârettir ki, aslâ te'vîli ve ta'bîri yoktur. Buna "adğâs-i ahlâm" dahi derler. Türkçesi "perîşân rü'yâ" demek olur. Meselâ bir kimse hâl-i yakazada bir kadına mübtelâ olur. Uyuduğu vakit onun hayâli zâhir olarak ihtilâm vâkı' olur. Veyâhut tuzlu taâmlar ekl eder. Uyku içinde şiddet-i atş hâsıl olur. Akar sular ve çeşmeler görür. İşte etibbânın bahse ettikleri rü'yâ bu üçüncü nevi' rü'yâdır. Onlar iki evvelki rü'yâdan gâfildirler.

Ey seyyid-i kerîm! Sana Hak Sübhânehû hazretlerinin bâdiye-i mülkünde, onun hükm-i tedbîri üzerinde Allah ile berâber olmak ve gı-

dâ-i ervâhın isticlâbından taksîr etmemek lâyık / olur. Zîrâ sen ondan ziyâdenin talebiyle me'mûrsun. Muhakkak ervâh ilimden aslâ doymaz. Ve biz bunu muhakkakan bildik. İmdi (Sav) Efendimiz "İki aç doymaz: Tâlib-i ilim ve tâlib-i dünyâ" buyurdular. Ve ulûmdan taht-ı kademinin ahz eylediği şeyi taleb etme! Ancak ondan, kendisine ifrâd eylediği kullarından ona tahsîs eylediği, rahmeti ve onlara hâs kıldığı ilmi taleb et! Ve o, ilm-i ledünnîdir. Zîrâ ulûm-i muâmelât her ne kadar latîf ve âlî olsa da, onların ulüvvü ve cemâli ve hüsnü ve letâfeti, nazar-ı aklînin ve efkârın hükmü ile müdennes olan ulûm-i efkâra nazar iledir. Bu ise tavr-ı aklın verâsıdır. Ve onun nûru eclâ ve mir'âtı asfâdır. Velâkin tahsîli amele mukārin olmayan ulûm-i ledünniyye istishâb-ı amel iledir. Ve ikisin arasındaki fark zâhirdir. Zîrâ ulûm-i a'mâle himem müteallıktır. Ve işte bunun için onun medâricinden bir medrec üzerine gelir. Ve o, ulûm-i saâdettir. Ve bu benim sana tenbîh ettiğim ulûm, mahlûkun iktisâbiyle müdennes olmayan imtisâl-i mutlak üzerine mevkūf olan ulûm-i ledünniyyedir. Ve gerçi Hak onu müekkiddir. Velâkin Hak Sübhânehû'nun mir'ât-ı rûh üzerine tâli' kıldığı latîfe-i kesb vâkı' olur. Zîrâ o, su'ûd-i ebhıre ve tevellüd-i sehâb haysiyyetiyle âlem-i hevâdan olan bir inbi'âs-ı süflîdir. Ve taht-ı anâsıra dâhil olan her bir şeye tağyîr müsâreât eder. Meğer ki onun sâhibi muvâzene üzerinde kaviyyü'l-muhâfaza ola. Harekât ve sekenât ve matâ'im ve meşâribde bununla / rütbe-i i'tidâli muhâfaza eder. 640 **İmdi bu takdirce onun için bu makām hâlis oldukda saîd olur. Ve bu ulûm ise inâyetten nâşî bu hıfz-ı beşerîden bir şeye muhtâc olmaz.**

Ey seyyid-i kerîm olan rûh! Bu hazret-i şehâdette sana lâzım ve lâyık olan şey budur ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin bâdiye-i mülkü olan bu âlem-i zâhir-i kesîfte, onun hükm-i tedbîri üzerinde Allah ile berâber olmalısın. Ve ervâha mahsûs olan gıdâyı celb ve tedârik emrinde aslâ kusûr ve tekâsül etmemelisin. Bâdiye ve hâdıra hakkındaki îzâhât yukarıdaki bahislerde mürûr etmiş idi. Hak Teâlâ hazretlerinin bâdiye-i mülkü bu âlem-i şehâdettir. Ve âlem-i şehâdetin devâm ve kıyâmına âid Hak Teâlâ'nın hükm-i tedbîri bî-nihâyedir. Bir kısmı şer' ile, bir kısmı akıl ile idrâk olunur. Binâenaleyh sen gerek cisminin ve gerek rûhunun kuvvet ve sıhhatine âid gıdâları bu tedbîrât-ı ilâhiyye sâyesinde ahz edersin. Ve sen bunları icrâ ederken Hak'la berâber olduğunu unutmazsın. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olursanız olunuz, O sizinle berâberdir" buyrulur. Ve ehl-i hakîkat indinde âlem Hakk'ın zâhiri ve âlemin Hak bâtınıdır. Beyt:

حق جان جهانست وجهان جمله بدن اصناف ملائکه حواس ایـن تـن
افلاك وعناصر ومواليد اعضا توحيد همين است وذكرها همه فن

Tercüme: "Hak cihânın cânıdır; ve cihân cümle bedendir. Asnâf-ı melâike ise bu tenin havâssidir. Eflâk ve anâsır ve mevâlîd a'zâdır. İşte tevhîd budur. Bunun gayri hep kesrettir."

/ İmdi rûhun gıdâsı ilimdir. Ve sen o ilmin izdiyâdını taleb ile emr olundun. Zîrâ cenâb-ı risâlet-meâb Efendimiz'e وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْماً (Tâhâ, 20/114) hitâbı geldi. Ve bunun ümmetine de şâmil olduğu اطلبوا العلم من المهد الى اللحد ve اطلبوا العلم ولو بالصين ve طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة ve emsâli ahâdîs-i şerîfe ile zâhirdir. Ve muhakkak ervâh aslâ ilimden doymaz. Ve biz bunun böyle olduğunu nefsimizde tahakkukan ve zevkan bildik. Zîrâ Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (kAs) efendimize gâlib olan ism-i hâss-ı ilâhî "Alîm" ism-i şerîfi olup âsâr-ı aliyyeleriyle zâhir ve bâhir olduğu üzere kendileri ulûm-i ledünniyyede bir bahr-i bî-pâyân idiler. Ve rûhun ilme doymadığına (Sav) Efendimiz'in منهومان لا يشبعان طالب علم وطالب دنيا hadîs-i şerîfi delîl-i kat'îdir. Ve tâlib-i ilim ehl-i rûh ve tâlib-i dünyâ ise ehl-i nefistir. Birisi Hakk'ın mazhar-ı Cemâl'i ve diğeri de mazhar-ı Celâl'idir. Ve tecelliyât-ı cemâliyye ile celâliyyenin nihâyeti olmadığı için, her iki sınıf dahi doymak bilmezler. Ve ulûm iki kısımdır: Birisi âlem-i süflîden vârid olur ki, ona "ulûm-i zâhire" de denir. Ve diğeri âlem-i ulvîden vârid olur ki, ona da "ulûm-i bâtıne" ve "ulûm-i ledünniyye" denir. Binâenaleyh sen ulûmdan taht-ı kademinin ahz eylediği şeyi taleb etme! Ya'nî âlem-i süflîden vârid olan ilim ile iktifâ etme! Ve ulûmdan ancak bir ilmi taleb et ki, Hak Teâlâ hazretleri kullarından ba'zılarını milyonlarca kulları arasından ayırıp rahmetini onlara muhtass kıldı. Ve bu rahmetin eseri olarak ilm-i ledünnîyi ona ihsân eyledi. İşte onlara mahsûs olan bu ilmi ve onun izdiyâdını taleb et! وَ اللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشاءُ (Bakara, 2/105). Zîrâ âlem-i süflîden ve taht-ı kademinden vârid olan ulûm-i muâmelât, her ne kadar latîf ve âlî ise de, onların ulüvvü ve cemâli ve hüsnü ve letâfeti, nazar-ı aklînin ve fikirlerin hükmü ile kirlenmiş olan ulûm-i efkâra göredir. Zîrâ efkâr ale'l-ekser / evhâmın taht-ı te'sîrindedir. Ve kuvve-i vâhime, efkârı meslek-i sedîdden inhirâf ettirip ıdlâl eder. Nitekim nazar-ı aklînin mahsûlü olan mesâlik-i felsefiyyedeki ihtilâfât meydandadır. Ve kezâ fünûndaki nazariyyât dahi aynı mes'elede ihtilâfa bâdî olagelmektedir. Bu ihtilâfât, nazar-ı aklînin ve efkârın kuvve-i vâhime ile müdennes olmasından başka bir şey değildir. Fakat âlem-i ulvîden vârid olan ulûm-i ledünniyye tavr-ı aklın verâsı olup Hakîm-i Zü'l-Celâl hazretleri cânibinden geldiği ve akıl ve efkârın dahli olmadığı için nûru parlak ve mir'âtı gâyet musaffâdır. Onun nûru parlak olduğu için, çeşm-i rûhu kör ve yalnız akıl gözü açık olan kimselerin, huffâş gibi gözlerini

kamaştırır. Bittabi' bakamadıkları bu ilmi inkâr edip, âlem-i süflînin zulumâtını nûr zannederler.

İmdi bu ulûm-i ledünniyyenin tahsîli amele mukārin değildir; lâkin istishâb-ı amel ile olur. Ya'nî ulûm-i zâhiriyye gibi meşakkat-i tahsîl ile hâsıl olmaz. Velâkin buna nâil olanlar amel edenler arasında bulunur. Ve ulûm-i zâhire ile ulûm-i bâtına arasındaki fark zâhirdir. Zîrâ ulûm-i a'mâle himem taalluk eder. Ya'nî himmet masrûf olmayınca ulûm-i a'mâl tahsîl edilemez. Ve işte bunun için a'mâl himmetlerin medâricinden ve tarîklarından bir medrec ve tarîk üzerine hâsıl olur. Zîrâ himem mütefâvittir. Kiminin himmeti şedîd ve kiminin zaîf ve kiminin vasat derecede olur. Herhangi derecede olursa olsun, mâdemki a'mâl-i sâliha-i şer'iyyeye âid bir ilimdir, cümlesi ulûm-i saâdettir. Binâenaleyh bu ulûmda mahlûkun kesbinin dahli zâhirdir. Fakat bu benim sana tenbîh ettiğim ulûm, mahlûkun iktisâbiyle, riyâ ve süm'a gibi sıfât-ı nefsâniyye ile müdennes olmayan imtisâl-i mutlak, ya'nî Hakk'a teveccüh-i kâmil, üzerine mevkūf olan ulûm-i ledünniyyedir. / Ve gerçi Hak abdini o ulûma sevk eder. Ve abd dahi Hakk'ın sevk eylediği bu tarîk üzerinde himmeti ile yürür ise de, burada Hak Sübhânehû'nun mir'ât-ı rûh üzerine tâli' kıldığı latîfe-i kesb vâkı' olur. Ya'nî ulûm-i ledünniyye için abdin masrûf olan himmeti nazar-ı aklîsine ve efkârına müstenid değildir. Belki Hak Sübhânehû hazretleri onun mir'ât-ı rûhuna bir latîfe-i kesb aks ettirir. Abdin ameli ve hareketi de ona göre vâkı' olur ki, bu ancak ilhâm-ı ilâhîdir. Ve ilhâmda ise evhâmın dahli ve te'sîri olmaz. Nitekim enbiyâda bu hâle "vahy" derler. وَما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى اِنْ هُوَ اِلاّ وَحْيٌ يُوحى (Necm, 53/3-4) Zîrâ ulûm-i zâhire gıdâ-yı cismânî sebebiyle dimâğa suûd eden ebhıre ve semâ-yı dimâğda tevellüd eden sehâb haysiyyetiyle âlem-i hevâdan olan bir inbi'âs-i süflîdir. Bu gibi kimselerin nutku âlem-i hevâdandır, ilhâm tarîkıyla değildir. Beyt:

شعر شاعر همه بود تف سیر شعر عاشق بود همه تفسیر

Tercüme: "Şâirin şiiri tokluk harâretidir; âşıkın şiiri ise alâ-tarîkı'l-ilhâm tefsîr-i Kur'ân'dır."

İmdi taht-ı anâsıra dâhil olan her bir şey çabuk bozulur. Ve dimâğ ise gıdâ-yı cismânî vâsıtasıyla kuvvet ve sıhhat bulan bir şey olduğu için taht-ı anâsıra dâhildir. Binâenaleyh o da sür'atle bozulmağa müstaiddir. Meğer ki onun sâhibi, sıhhat ve kuvvetinin muvâzenesini gâib etmemek için kaviyyü'l-muhâfaza ola. Harekât ve sekenâtında ve yiyeceğinde ve içeceğinde gâyet dikkat edip onun rütbe-i i'tidâlini muhâfaza eder. Meselâ vücûdunu çok it'âb etmez; ve nisyân verecek gıdâları yemez; ve tıbben dimâğa za'f verecek şeylerden ictinâb eder. / İşte bu takdîrce dimâğını bu

sûretle hıfz eden kimse için ulûm-i zâhiriyyede bir makām-ı hâlis takarrur ettiği vakit saîd olur ki, bundaki taab ve külfet vâreste-i îzâhdır. Halbuki bu ulûm-i ledünniyye inâyet-i Hak'tan nâşî bu gibi külfetli hıfz-ı beşerîden bir takım tedbîrlere muhtâc olmaz. Hattâ urefâdan birisine: "Kerâmet mi efdal, ma'rifet mi efdaldir?" diye sormuşlar. "Elbette ma'rifet efdaldir. Zîrâ kerâmet nakz-ı vuzû' ile zâil olur; dâimâ abdestli bulunmak lâzımdır. Ma'rifet ise gusle ihtiyâc hâlinde bile âriften münfekk değildir" demiştir. Zîrâ birisi amel ve diğeri inâyet-i Hak netîcesidir.

§ § §

ONYEDİNCİ BÂB

İnsana Mevdû' Olan Esrârın Havâssı ve Sâlikin Ahvâlinde Ne Vech ile Olması Lâyık Olacağı Beyânındadır.
Ve Ben Bu Bâba Muzâhâtı Îdâ' Ettim. O Beş Bâb Üzeredir.

§ §

/ Ey esrâr-ı guyûba müteattış olan ashâb-ı kulûb, ma'lûmunuz olsun! 646
Biliniz ki, vücûh-i izâfâttan her hangi bir vech ile olursa olsun, izâfet-i teşrîf ve ihtisâstan veyâhut mülk ve istihkâktan bir şeyi bir şeye ancak münâsebetinden nâşî izâfe ettim. Ve hiç bir delîl bir medlûle delâlet etmedi; ve hiç bir râî bir mer'îyi görmedi; ve hiç bir sâmi' bir mesmû'u işitmedi, ancak münâsebetinden nâşî vâkı' oldu. Şu kadar var ki, o ba'zan zâhir olup kurbünden dolayı ma'rûf olur. Ve ba'zan gizlenip bu'dünden dolayı mechûl olur. Ve o iki kısım üzerine olup zâhire ve bâtınedir. Zâhire olanları, nazar ettikleri ve tahkîk eyledikleri vakit, ehl-i zâhir ârif olurlar. Bâtına ise, aslâ nazar ile bilinmez. Zîrâ onların ma'rifeti vehb-i ilâhîye mevkûftur. Ve işte bu tavr-ı nübüvvet ve velâyettir. Ve ikisinin arasındaki fazılda hafâ yoktur. Zîrâ Nebî (sav) metbû'dur; velî ona tâbi' olup onun mişkâtından iktibâs eder. Ve münâsebet-i zâhireden bir nevi' ile de tezâhür eder. Hitâb vâkı' oldu; ve mu'teddün-bih olan akāid sâbit oldu da dediler ki: Allah mevcûddur, biz de mevcûduz. Eğer bizim vücûdumuza ma'rifetimiz olmasa idi, vücûdun ma'nâsını bilmez idik. Tâ ki / muhakkak Bârî mevcûddur, diyebilelim. Ve kezâlik vaktâki bizde sıfat-ı ilim halk olundu, onun için de ilmi isbât edip "O Âlim'dir" dedik; ve hayâtı da bizim hayâtımız ile; ve sem'i ve basarı ve kelâmı asvâtımız ve hurûfumuz ile değil, nüfûsumuzun kelâmı ile; ve kudreti ve irâdesi de böyledir. Ve gınâ ve kerem ve cûd ve afv ve rahmetten sâir esmânın kâffesi de böyledir. Onların hepsi bizim indimizde mevcûddur. İmdi vaktâki nefsini bize onlar ile tesmiye etti, biz onları taakkul ettik. Böyle olunca onun bizde îcâd eylediği şeyin gayrini taakkul etmedik. Ve bunun mâadâsını o sebeple cihet-i selbden bildik. Ve o bunun gibi değildir.

Kıdem sıfat-ı isbât değildir. Ve onun ma'nâsı, ancak kendi vücûdunda onun evveli olmamaktır. Böyle olunca ilim, ondan nefy-i evveliyyete taalluk etti. Ve yine geride geçen gibi bildik ki, evveliyyet bizim indimizde mevcûd olan bir hakîkattir. Ve nefy dahi bizim indimizde, bizde onların vücûdundan sonra eşyânın fakdinden nâşî ma'lûmdur. Bir halden bir hâle ve bir mekândan bir mekâna ve bir nazardan bir nazara intikālimiz onu îzâh eder. Binnetîce biz hakîkat-i nefyi ve hakîkat-i evveliyyeti ârif olduk. Ba'dehû nefyi evveliyyete haml ettik ve Hakk'ı onlar ile vasf eyledik. Ve o sıfat-ı selbdir. Ve bir şey muhakkak nazîri ve zıddı ile bilinir. Ve (As) Efendimiz من عرف نفسه عرف ربه **ya'nî "Nefsini bilen Rabb'ini bildi" buyurdu da onun için bizde sıfâttan halk olunan şeyi isbât etti, gayrı değil. İşte bu bir ma'rifettir. Ve onun bizden mümtâz olduğu ma'rifet-i selb bâkî kaldı. Böyle olunca kendileriyle bizim hudûsümüz ve ubûdiyyetimiz ve ademden vücûda ihrâcımız sâbit olan sıfâtı ahz eyledik; ve ondan onları nefy eyledik. Ve onun için indimizde muayyen bir sıfat-ı isbât bulmadık ki, O'nu onunla bilelim. Lâkin biz onu bir hüküm / üzerine biliriz ki, biz onun üzerinde değiliz, onun için sâbittir. İmdi bu münâsebet olmasa idi, bizim için akîde sâbit olmaz idi. Ve biz aslâ onu ârif olmaz idik. Bundan sonra biz O'nu her ne kadar vasf ettiğimiz şeyle bildik ise de, muhakkak bu sıfâtı bizim hakkımızda âfât ve ezdâd ta'kîb eder. Halbuki onun hakkında bâkîdir; onları bir zıd ve âfet ta'kîb etmez. Ve biz bunu onların üzerinde iki veyâ daha ziyâde zamanda bakāmız ile bildik. Böyle olunca biz sıfat-ı bakāyı ârif olduk. Ve onu bu sıfat-ı nezîhe-i mukaddeseye sâhib yaptık. Ve bu bâb uzundur. Ve biz onu açık olarak *Eşbâh-ı Cedâvil*(*) kitabımızda îzâh eyledik. Ve o bir kitâb-ı şerîftir ki, biz onda maârifi efhâma takrîb için eşkâl ile beyân ettik. İşte bu münâsebet-i zâhireden ve hazret-i ilâhiyyedeki muzâhâttan bir kısımdır.**

Bu on yedinci bâb, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin انّا عَرَضْنا الأمانَةَ عَلَى السَّموات وَالأرْضِ وَالْجِبالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَحَمَلَها الانْسانُ (Ahzâb, 33/72) ya'nî "Biz emâneti göklere ve yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmekten ibâ ve ondan havf ettiler. Ve onu insan yüklendi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu üzere, bu vücûd-i insânîye îdâ' buyurduğu esrârın hâssalarını ve sâlikin bu emânet-i mevdûaya hiyânet etmemiş olması için ahvâlinde ne vech üzere olması lâyık olacağını beyân eder. Ve insanın iki vechi olup biri Hakk'a ve biri halka mukābil bulunduğundan, bu bâbda insanın her iki cihete olan muzâhâtını, ya'nî mukābelesini ve

(*) Bu kitabın adı *İnşâü'l-Cedâvil* olmalıdır. (bkz. Nyberg neşri, s. 209). Zâten şârih de biraz ileride bu cümlenin şerhinde *Eşbâhü'l-Cedâvil* adlı kitabı göremediğini söylemektedir. Şârihin kullandığı nüshada bir istinsah hatâsı olduğu anlaşılmaktadır. [M. T.]

mümâseletini ve tenâzurunu, beyân eyledim. Ve bu on yedinci bâb beş bâbı muhtevî olup bu bâbların her birisi bu kitabın bir bâbı mesâbesindedir. Şu halde bu *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitabı bu beş bâb ile berâber cem'an yirmi iki bâb üzerine müretteb olmuş olur.

/ Ey nazar-ı hissîden gâib olan ve esrâr-ı ilâhiyyeye susamış bulunan kalb sâhibleri, ma'lûmunuz olsun! Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) bu bâbda beyân buyurduğu esrâr ve hakāyıkı, ashâb-ı kulûba hitâb ediyor. Ve ashâb-ı kulûb ahkâm-ı tabîiyye ve sıfât-ı hayvâniyyede müstağrak olan kimseler değil, bu gibi esrârı kabûle müstaid olan urefâ-yı ilâhiyyedir. Binâenaleyh "kalb" ancak onların kalbidir. Gayr-ı ârifin kalbine "kalb" denilmesi mecâzendir, hakîkaten değildir. Beyt:

دل یکی منظریست ربانی خانهء دیو را چه دل خوانی
آنکه دل نام کرده بمجاز رو به پیش سگان کوی انداز

Tercüme: "Kalb dediğimiz şey, rabbânî olan bir mahall-i temâşâdır. Sen şeytanın evine niçin kalb diyorsun. O senin mecâzen kalb tesmiye ettiğin şeyi, git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

Ve Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ (Kāf, 50/37) ya'nî "Bu Kur'ân'da kalb sâhibi olan kimse için pend ve nasîhat vardır" buyurur. Kalbe âid hakāyık ve maârif, Hz. Şeyh-i Ekber (ra) efendimizin *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde "Hikmet-i kalbiyye"de beyân olunmuştur.

İmdi biliniz ki, izâfet-i teşrîf ve ihtisâs veyâ izâfet-i mülk ve istihkāk gibi vücûh-i izâfâttan her hangi bir vech ile olursa olsun, bir şeyi bir şeye izâfe ettiğim vakit, bunu ancak aralarında bir münâsebet mevcûd olduğu için ederim. Meselâ "abdü'l-Hâlık" dersem, "abd" ile "Hak" arasında hâlikıyyet ve mahlûkıyyet münâsebetleri mevcûd olduğundan, "Hâlık"ı "abd"e izâfe ederim. Bu, izâfet-i teşrîf olur. Ve "Hâtemü'n-nebiyyîn" denildiği vakit, "nübüvvet"in "hâtemiyyet"i (Sav) Efendimiz'e tahsîs / edil- 650
miş olduğundan bu izâfet "izâfet-i ihtisâs" olur. Ve kezâ Kur'ân-ı Kerîm'de لَهُ ما فِي السَّمٰواتِ وَما فِي الأَرْضِ وَما بَيْنَهُما وَما تَحْتَ الثَّرىٰ (Tâhâ, 20/6) buyrulması Hak hakkında "izâfet-i mülk" olur. Ve kezâ اعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر hadîs-i kudsîsinde sâlih kullar için ihzâr buyrulan "göz görmedik ni'metler" onlara olan "izâfet-i istihkak"tır. Ve bu izâfetlerin cümlesinde birer münâsebet vardır. Ve yine böylece her bir delîl ile medlûl; ve her bir râî ile mer'î; ve her bir sâmi' ile mesmû' aralarında mutlaka bir münâsebet mevcûddur. Meselâ ziyâ, kendi menba'ının vücûduna delîldir. Ve kezâ zıll, zî-zıllin vücûduna delîldir. Ve bu deliller ile medlûller arasındaki münâsebet zâhirdir. Ve şiddet-i kurbun-

dan dolayı ma'rûf ve ma'lûm olup muhtâc-ı îzâh değildir. Ve kezâ bir kimse bir şeyi görürse veyâ işitirse, ancak münâsebetten dolayı görür ve işitir. Meselâ bir kalabalık arasında bir kimse refîkını arasa, o kalabalığı teşkîl eden eşhâsın hiç biri o kimsenin nazarını işğâl etmez. Vaktâki o eşhâs arasında refîkı zâhir olur, gözü ancak onu görür. Zîrâ o kimse ile o efrâd-ı kesîre arasında bir münâsebet yoktur. Onun münâsebeti ancak refîkı iledir. Ve işitilen kelâmlar dahi böyledir. Şu kadar var ki, bu münâsebet ba'zan zâhir olup kurbundan dolayı ma'rûf ve ma'lûm olur. Ve ba'zan hafî olduğundan bu'dünden dolayı mechûl olur. Münâsebet-i zâhire ve karîbe bâlâdaki misaller ile tavazzuh etmiştir.

Münâsebet-i hafiyye ve baîdeye gelince, meselâ bir kimse bir çok ehibbâsı arasında ba'zılarına ziyâde muhabbet eder. Hiç şübhe yoktur ki, bu muhabbet bir sebeb-i hafîye müsteniddir. Bunu o kimsenin kendisi de îzâh edemez. Ancak tedkîkât-ı amîka netîcesinde bu hafâ mertebe-i akılda zâhir olur. Veyâhut bu muhabbet bir nisbet-i baîdeden neş'et eder. Meselâ muhabbet ettiği kimse vâsıtasıyla muhibb kendisi için maddî veya ma'nevî bir fâide tahayyül eder. Bu ise bir nisbet-i ba'îdedir. / Bu zikr olunan münâsebet zâhire ve bâtıne olmak üzere iki kısımdır. Münâsebet-i zâhire bâlâda zikr olunan misâllerden anlaşılacağı üzere, nazar-ı aklî ve hissî ve tedkîk ve tahkîk-ı fikrî vâsıtasıyla ehl-i zâhir tarafından bilinebilir. Fakat münâsebet-i bâtıne aslâ bu vâsıtalar ile bilinemez. Çünkü bu münâsebâtın ma'rûfiyyeti vehb-i ilâhîye mevkûftur. Ve zîrâ esrâr-ı ilâhiyye cümlesindendir. Ve işte bu ma'rifet tavr-ı nübüvvet ve velâyettir. Ve bu iki tavır arasındaki farkta hafâ olmadığından îzâha lüzûm yoktur. Ancak bu farkın düstûr-i esâsîsini beyânen deriz ki: Nebî (sav) Efendimiz metbû'dur. Velî ise zâhiren ve bâtınen ona tâbi' olup onun mişkâtından iktibâs eder. Ve bu münâsebet-i bâtıne bize münâsebet-i zâhireden olan bir nevi' ile de tezâhür edebilir. Ve işte münâsebet-i zâhireden bir nevi' ile tezâhür eden münâsebet-i bâtıneye mebnî fasl-ı hitâb, ya'nî hükm-bi'ş-şuhûd, vâkı' oldu. Ve binnetîce mu'teddünn-bih olan akâid sübût buldu da urefâ-yı ilâhiyye dediler ki: "Allah mevcûddur, biz de mevcûduz. Eğer bizim vücûdumuza ma'rifetimiz olmasa idi, vücûdun ma'nâsını bilmez idik. Tâ ki muhakkak Bârî Teâlâ mevcûddur diyebilelim!"

Ma'lûm olsun ki, bir "vücûd," ya'nî "varlık" mefhûmu, bir de "adem," ya'nî "yokluk" mefhumu vardır. Bu iki mefhûm yekdîğerinin zıddıdır. "Vücûd" aslâ "yokluk" kabûl etmediği gibi, "adem," ya'nî "yokluk" dahi ebedî varlık kabûl etmez. Ta'bîr-i dîğerle ne var yok olur, ve ne de yok var olur. İmdi biz kendi vücûdumuza ve muhîtimizdeki eşyânın vücûduna nazar ettiğimiz vakit "varlık" ma'nâsını idrâk ederiz. Biz kendi "vü-

cûd"umuzu idrâk edince deriz ki: "Yoktan var çıkmaz; var ancak vardan çıkar. Binâenaleyh bizim vücûdât-ı izâfiyyemiz vücûd-i hakîkîden / zuhûr etmiştir. Böyle olunca vücûd-i hakîkî sâhibi olan Allah Teâlâ hazretleri mevcûddur." İmdi bu hüküm eserden müessire intikāl sûretiyle verilmiş bir hüküm olur. Ve kezâ kendi "vücûd"umuza nazar edip, onda sıfat-ı ilmi müşâhede ederiz de deriz ki: "Mâdemki biz var olan vücûd-ı hakîkîden zuhûr ettik; ve mâdemki bizde sıfat-ı ilim mevcûddur; böyle olunca sıfat-ı ilim dahi yoktan var olmadı, belki vardan var oldu. Binâenaleyh bu sıfat vücûd-i hakîkîde mevcûd idi ki, eseri bizde zâhir oldu. Şu halde Allah Teâlâ Alîm'dir." Ve kezâ hayât-ı ilâhiyyeyi hayâtımızla ve onun "sem'"ini ve "basar"ını sem'imiz ve basarımız ile böylece idrâk ederiz. Ve kezâ O'nun "kelâm"ını, bizim asvâtımız ve ağzımız ve dudaklarımız ile telaffuz ettiğimiz hurûf ile değil, belki nefs-i nâtıkamızın kelâmı ile idrâk eyleriz. Zîrâ insan harf ve savt ile tekellüm etmeyip zâhiren sâkit bir hâlde bulunsa da, bâtında bî-harf u savt tekellüm eder. Biz buna "içinden söylemek" deriz. Ve kezâ Hak Teâlâ'nın "kudret"ini ve "irâde"sini, kendi kudretimiz ve irâdemiz ile idrâk ederiz. Ve kezâ "gınâ" ve "kerem" ve "cûd" ve "afv" ve "rahmet" gibi sâir esmânın kâffesini kendimizde müşâhede etmekle, bunların vücûd-i hakîkî-i Hak'ta mevcûdiyyetine hükm ederiz.

İmdi vaktâki Hak Teâlâ hazretleri kendi nefsini ve zâtını bize bu sıfât ve esmâ ile tavsîf ve tesmiye etti ve biz bunları kendi nefsimizde de bulduk; binâenaleyh biz onları zevkan taakkul ettik. Ve bizim taakkul ettiğimiz sıfât ve esmâ, ancak onun bizde îcâd ettiği şeylerdir. Bizde îcâd etmediği şeyleri taakkul etmedik. Ve bizde îcâd ettiği şeylerin mâadâsını, selb ve nefy cihetinden bildik. Ve sıfât-ı sübûtiyye sıfât-ı selbiyye gibi değildir. Meselâ "kıdem" sıfat-ı isbât değildir. / Çünkü "kıdem" dediğimiz sıfatın ma'nâsı, ancak kendi vücûdunda onun evveli olmamaktır. Binâenaleyh bizim ilmimiz, vücûd-i Hak'tan evveliyyetin selb ve nefyine taalluk etti de, bu ilme istinâden "vücûd-i Hakk'ın evveli yoktur" dedik. Ve yine bizde mevcûd olan sıfatlar gibi, bildik ki, "evveliyyet" bizim indimizde mevcûd olan bir hakîkattir. Ve efrâd-ı insâniyyeden her birinin vücûdunun bir evveli vardır. Bu sebeple biz evveliyyetin ne demek olduğunu zevkan biliriz. Ve vücûdât-ı izâfiyyeden her birinin böyle evveli olduğu gibi, bir de âhiri vardır. Ve evveliyyetle muttasıf olan eşyâdan her birinin âhiri gelince biz o eşyâyı nazarımızdan gâib ederiz. Binâenaleyh nazarımızda müsbet iken menfî olur. Ve kezâ sâbit olan bir hâlimiz bizden meslûb ve menfî olup yerine diğer bir hâl gelir. Ve bir mekânda sâbit olduğumuz halde oradan intikāl edip yeni bir mekâna geliriz. Evvelki mekân menfî olur. Ve kezâ bir nazardan bir nazara intikāl ederiz. Evvel-

ki nazar menfî olur. İşte bu ahvâl bize nefyin ne demek olduğunu îzâh eder. Binnetîce biz hakîkat-i nefyi ve hakîkat-i evveliyyeti zevkan ârif oluruz. Bu ma'rifetten sonra nefyi evvelliyyete haml ederek vücûd-i Hakk'ı onlar ile vasf ederiz. Ve bu sıfat, sıfat-ı selb olur. Ve bir şey muhakkak nazîri ve zıddı ile bilinir. Nitekim الاشياء تنكشف باضدادها düstûru meşhûrdur. Bu hakîkate binâen sıfât-ı sübûtiyye zıddı olan sıfât-ı selbiyye; ve sıfât-ı selbiyye de zıddı olan sıfât-ı sübûtiyye ile ma'lûm olur. Ve "kadîm" zıddı olan "hâdis" ile ve "hâdis" zıddı olan "kadîm" ile anlaşılır. Ve Peygamberimiz (sav) bu hakîkate mebnî "Nefsini bilen, Rabb'ini bildi" buyurdu da, bizim vücûdât-ı izâfiyyemizde sıfâttan halk olunan şeyi, vücûd-i hakîkî-i Hak için / isbât etti; başka sıfâtı isbât etmedi. Zîrâ biz vücûd-i hakîkîye nazaran cüz' mesâbesinde olan vücûdumuzdaki sıfâta muttali' olunca, küllümüz mesâbesinde olan vücûd-i hakîkîde de o sıfatların vücûdunu idrâk ederiz. Nitekim tafsîli yukarıda geçti. İşte bu bir ma'rifettir. Bu ma'rifet-i isbâttan sonra vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın bizden mümtâz olduğu ma'rifet-i selb bâkî kaldı. Ve ma'rifet-i selbe vusûl için dahi bizim kendileriyle hudûsümüz ve ubûdiyyetimiz ve ademden vücûda ihrâcımız sâbit olan sıfatları aldık. Ve vücûd-i hakîkîden bu sıfatları nefy ettik. Ve bu ma'rifet-i selb hakkında Hak için indimizde muayyen bir sıfat-ı isbât bulmadık ki, Hakk'ın o sıfatını bizdeki o sıfat ile bilelim. Binâenaleyh bizim bu ma'rifetimiz, ma'rifet-i zevkıyye değil, belki ma'rifet-i hükmiyyedir. Çünkü biz bu ma'rifet-i selbi bir hüküm üzerine biliriz ki, o hüküm üzerinde bizliğimiz (?) yoktur. Ve bu hüküm ancak onun için sâbittir. Meselâ biz deriz ki: Bizim vücûdumuz hâdisdir; Hakk'ın vücûdu ise hâdis değildir. Ve biz abdiz; Hak ise Ma'bûd'dur. Ve bizim vücûd-i izâfîmiz ezelde ademde idi; O'nun vücûd-i hakîkîsi ise ezelde ma'dûm olmayıp mevcûd idi. İmdi sıfât-ı sübûtiyyede bizim hayâtımız, ilmimiz, sem'imiz, basarımız, irâdemiz, kudretimiz, kelâmımız Hakk'ın hayâtına, ilmine, sem'ine, basarına, irâdesine, kudretine, kelâmına muzâhî ve mukâbil oldu. Ve kezâ sıfât-ı selbiyyede dahi bizim hudûsümüz O'nun kıdemine ve ubûdiyyetimiz ma'bûdiyyetine ve bizim ihtiyâcımız O'nun samediyyetine ve me'lûhiyyetimiz O'nun ulûhiyyetine mukâbil ve muzâhî oldu. Eğer bu münâsebet ve muzâhât olmasa idi, bizim için Hak hakkında
655 akîde sâbit olmaz idi. Ve biz aslâ O'nu ârif olmaz idik. Binâenaleyh / biz nefsimizi bilmekle Hakk'ı bilmiş oluruz.

Bu beyânâttan sonra deriz ki, biz Hakk'ı her ne kadar kendimizi vasf ettiğimiz şeyle bilir isek de, hiç şübhe yoktur ki, bizdeki bu sıfâtı âfât ve ezdâd ta'kîb eder. Meselâ hayâtımız mevt dediğimiz âfet ile munkatı' olur ve zıddına mübeddel olur. Ve dimâğımıza bir âfet ve illet târî olunca ilmimiz cehle tebeddül eder. Ve sıfât-ı sâiremiz dahi böylece birer âfet netî-

cesinde zıddına münkalib olur. Halbuki Hak hakkında bu sıfatlar bâkîdir. Onun hayâtı mevte ve ilmi cehle ve sem'i sameme ve basarı amâya ve kudreti acze ve irâdesi sekteye mübeddel olmak ihtimâli yoktur. Zîrâ onları bir zıd ve âfet ta'kîb etmez. Ve biz bunun böyle olduğunu bizim o sıfatların üzerinde iki veyâ daha ziyâde zamanda bakāmız ile bildik. Ya'nî bu sıfatların bizde zuhûr-ı âsârı, ancak bizim vücûdât-ı izâfiyyemizin bakāsıyla mümkün olduğunu zevkan bildik ve müşâhede ettik. Böyle olunca biz Hakk'ın sıfat-ı bakāsını da ârif olduk; ve Hakk'ı bu sıfat-ı nezîhe-i mukaddeseye sâhib yaptık. Ve bu sıfat dahi Hak ile bizim aramızda bir münâsebet ve tekābüldür. Ve bu münâsebet ve muzâhât hakkındaki bâb uzundur. Ve biz onu açık olarak *Eşbâhü'l-Cedâvil [İnşâü'l-Cedâvil]* ismindeki kitabımızda îzâh eyledik. Ve o bir kitâb-ı şerîftir ki, biz onda ma'rifet-i muzâhâtı efhâma takrîb için eşkâl ile beyân ettik.

Bu şârih-i hakîr ü zelîl cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin bu kitâb-ı münîfini görmedim. Eğer mütâlaa nasîb olsa idi, burada beyânât-ı aliyyelerinin esâsına âid ma'lûmât-ı mücmele / derci mümkün olurdu. Maahâzâ cenâb-ı Şeyh (ra) hazretlerinin bu babdaki beyânât-ı aliyyeleri alâ-kadri'l-istitâa açık bir sûrette şerh edildi. İşte yukarıda îzâh olunan beyânât, münâsebet-i zâhireden ve hazret-i ilâhiyyedeki muzâhât ve mukābelât ve mümâselât ve mütenâzırâttan bir kısımdır. Bunları anlayanlar sıfât-ı sâireyi de ona tatbîkan ârif olurlar. V'Allâhü'l-hâdî!...

Ve münâsebet-i bâtıneye gelince, onun hakkında seni nefsine tevkîl eyledik. Zîrâ o, mücâhedât sebebiyle müşâhedâtta idrâk olunur. Ve bizim için insan ile âlem arasında olan muzâhât-ı sâniyye bâkî kaldı. Biz kitablarımızın çoğunda onun hakkındaki kavli bast ettik. Burada dahi, onun külliyyâtını ve ecnâsını ve kendilerinin gayrinde te'sîri olan onların ümerâsını hâvî olarak bir fasl-ı karîb-i câmi'i, o cinsten zikr ederiz. / Ve eğer bu kitabımızda, işâret ve tenbîh tarîkını kasd etmese idik, sûret-i eflâk ve onların tertîbi üzerine onun için devâir temsîl eder ve âlemde her bir felek için bu felekin hâssıyyeti ile, insandan ona tekābül eden şeyi gösterir idik.

Münâsebet-i zâhire bâlâda zikr ve îzâh edilmiş idi. Münâsebet-i bâtıneye gelince bunu aklen ve hissen ve fikren bilmek ve anlamak mümkün değildir. Bu münâsebet ancak kişinin kendi nefsinde vâkı' olan bir hâl olduğu için biz bu husûsta seni nefsine havâle ettik. Zîrâ o münâsebet kişinin nefs-i hayvâniyyesine karşı olan mücâhedât-ı mütenevviası sebebiyle, cânib-i Hak'tan ihsan olunan müşâhedâtta idrâk olunur. Nefs-i hayvâniyyesinin ahkâm ve te'sîrâtı altında zebûn olan kimseler, bunu inkâr ederler. Onlar يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (Rûm,

30/7) hükmüne mâ-sadaktırlar. Meselâ müddet-i ömründe rü'yâ görmemiş olan bir adam farz edilse, ona rü'yâ denilen bir hâl olduğundan bahs edildiği vakit taaccüb ve belki de inkâr eder. Ve rü'yânın vücûdunu, nefsinde müşâhede etmemiş olan bu münkire karşı, isbât ve ızhâr mümkün değildir. Münkir-i rü'yâ, bunu ancak kendi nefsinde müşâhede ettiği vakit tasdîk eder. Binâenaleyh münâsebet-i bâtıneyi burada îzâh mümkün olmadığından, bu husûsta sükûtu ihtiyâr ettik. Ve yukarıda Hak ile insan arasındaki tekābül ve tenâzura âid münâsebât-ı zâhire îzâh edilmiş olduğundan, şimdiki halde bizim için insan ile âlem arasındaki münâsebât-i zâhireye âid ikinci muzâhât ve tekābül ve tenâzur ve temâsül bâkî kaldı. Biz kitablarımızın çoğunda, insan / ile âlem arasındaki muzâhâta âid beyânâtı bast eyledik. Burada dahi o muzâhâtın külliyyâtını ve ecnâsını ve kendilerinin gayrinde te'sîri olan bu muzâhâtın âmirlerini hâvî olarak bir fasl-ı karîb-i câmi'i zikr ve beyân edeceğiz. Ve eğer bu kitâbımızda işâret ve tenbîh tarîkını kasd ve ihtiyâr etmemiş olsa idik, eflâkin sûretini ve onların tertîbini müş'ır olmak üzere dâireler tasvîr ve temsîl eder idik. Ve âlemde her bir felek için, bu felekin hâssıyyeti ile insandan o feleke ve onun hâssıyyetine tekābül eden şeyi gösterir idik.

Ve halkın cümlesi avâlim-i erbaa üzerinde devr eder ki, "âlem-i a'lâ" ve "âlem-i istihâle" ve "âlem-i 'imâret-i emkine" ve "âlem-i niseb"dir. Ve bu avâlimden her birinin bir gâyesi vardır. İmdi âlem-i kebîrden âlem-i a'lânın muhtevî olduğu şeyin kâffesi yirmi hakîkattir. Ve âlem-i istihâle on beş hakîkattir. Ve âlem-i 'imâret-i emkine dört hakîkattir. Ve âlem-i niseb on hakîkattir. Ve onların hepsi insanda mevcûddur. Ve bunlar ümmehâttır ki, kırk dokuz hakîkattir. Ve insan da böyledir.

/ Ya'nî halkın hey'et-i mecmûası külliyyâtı i'tibâriyle dört âlem üzerine binâ edilmiş ve onun üzerinde dönmekte bulunmuştur. Bunlardan biri bidâyet-i hilkatten i'tibâren arza nisbeten vâkı' olan merâtib-i halkıyye olup "âlem-i a'lâ" tesmiye olunur. Bu ulüvv, ulüvv-i maddî ve ma'nevîyi şâmildir. Meselâ hakîkat-i külliyye-i muhammediyyeden i'tibâren arzın tekevvününe kadar olan vücûd-i mutlakın merâtib-i ma'neviyye ve maddiyyesi "âlem-i ulvî" olduğu gibi, arzın tekevvününden sonra vücûd bulan ve arza nazaran semâ ve fevk addolunan ecrâm-ı süfliyyeden Zühre ve Utarid ve Kamer dahi "âlem-i ulvî" i'tibâr olunmuştur. Binâenaleyh bu i'tibârât hey'et-i cedîde ulemâsının nokta-i nazarına göre vâkı' olan bir taksîm değildir. Zîrâ hey'et-i cedîdeye nazaran Zühre ve Utarid ecrâm-ı süfliyyeden olduğu gibi, Kamer dahi Arz'ın peykidir. İmdi bu muhâlefet-i nazar bu iki i'tibârdan her birinin ibtâlini îcâb etmez. Meselâ mevsim-i baharda açılmış bir güle nazar eden bir şâir ve bir nebâtât

âlimi ve bir kimyâger ve bir bağbân başka başka nazarlar ile bakar. Ve her biri kendi ilmi dâiresinde mütefekkir olur. Halbuki bunların herbiri kendi tefekkürâtında musîbtir. Birisinin diğerinin fikrini cerh etmeğe hakkı yoktur. İşte hey'et hakkında muhakkıkîn ile ehl-i fennin nazarları da böyledir. Nitekim sırası düştükçe muhtasaran îzâh olunur.

İkinci âlem "âlem-i istihâle"dir. Bunlar da Arz'ı muhît olan "felek-i esîr" ve "felek-i harâret ve "felek-i havâ" ve " felek-i mâ' " ve "felek-i türâb" ilh...dir

Üçüncü âlem, "âlem-i 'imâret-i emkine"dir. Bunlar dahi "kuvâ-yı tabîiyye," "nebât," "hayvân," "cemâd"dır.

Dördüncü âlem "âlem-i niseb"dir. Bunlar da "makūlât-ı aşere" tesmiye olunan "araz," "keyfe," / "kemm," "zaman," "izâfet" ilh...dir. 660

İmdi hakîkat-i muhammediyyeden i'tibâren âlem-i kebîr tesmiye olunan manzûme-i şemsiyyemizin "âlem-i a'lâ"sının muhtevî olduğu şeyin kâffesi yirmi hakîkattir. Bunları muhakkıkîn hazarâtı kitablarında bir çok mahallerde beyân etmişlerdir. Ez-cümle *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin cild-i evvelinde ve İbrâhîm Hakkı hazretlerinin *Ma'rifet-nâme*'sinde ve Lâhicî'nin *Gülşen-i Râz Şerhi*'nde ve Mahmûd Şebüsterî'nin *Mir'ât-ı Hakāyık*'ında mufassalan münderictir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber (ra) dahi âtîde insan ile âlem arasındaki muzâhâtı beyân sırasında îzâh ederler.

Ve âlem-i istihâle on beş hakîkattir. Ve âlem-i 'imâret-i emkine dört hakîkattir. Ve âlem-i niseb on hakîkattir. Ve zübde-i mahlûkāt olan insanda bu hakāyıkın hepsi mevcûddur. Zîrâ insan âlem-i kebîrin bir cüz'üdür. Ve her küllün cüz'ü, o küllün ahkâm ve evsâfını câmi' olacağında şübhe yoktur. Ve bu ta'dâd olunan olunan kırk dokuz hakîkat, ümmehât ve asıl olup onların fürû'u vardır. Ve insan dahi âlem-i kebîr gibi bu kırk dokuz hakîkati câmi'dir. /

İmdi âlem, halkının iktizâ ettiği şeyden nâşî, doksan sekiz hakîkate mahsûrdur. Ba'dehû insan âlem-i ekber üzerine, onun sebebiyle istihlâfı sâbit olan, kendisinde mebsûs sırr-ı ilâhî ve semâvât ve arzda olan şeyin teshîri ile ziyâde oldu. Binâenaleyh emrin kâffesi doksan dokuz geldi. Onları ihsâ eden kimse cennete dâhil oldu. Ve müheymin olan "yüz," her bir şey üzerinde mütemmim oldu; ve o Hak'tır. İmdi vücûdun kâffesi "yüz"dür. Onlardan "ism-i a'zam" olan "yüz" mütemmimdir. Ve kezâlik cennet dahi yüz derecedir. Onlardan mütemmim olan yüz "cennet-i kesîb"dir ki onda naîm yoktur, ancak rü'yet vardır. Ve bir mü'min ve mahlûk için ona duhûl, ancak nazar vaktindedir; o hazret-i Hak'tır. Ve bu bir esrâr-ı acîbedir ki, mevcûdâttan menziletini bilmen için seni ona îkaz eyledik. Ve muhakkak nâr dahi yüz derekedir ki onlardan "derek-i hi-

câb" mütemmimdir. Ve o irtidâd ve rücû' vaktinde meşhedlerin mahallidir. Zîrâ o, kendisinden sukût ettiği derece mukābili üzerinden, onun derekâtına / düşer. Binâenaleyh a'lâ-yı İlliyyîn "esfel-i sâfilîn"e tekābül eder. Hak Teâlâ لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) **ya'nî "Biz insanı ahsen-i takvîmde yarattık" buyurur ki, ba'dehû ondan ahsen yoktur.** ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) **ya'nî "Ba'dehû onu esfel-i sâfilîne reddeyledik" buyurur ki, ondan sonra ondan esfel yoktur.**

Ya'nî âlem, hilkatinin iktizâ ettiği merâtib ve mezâhirden dolayı doksan sekiz hakîkat dâiresinde mahsûrdur. Ve bu hakāyık kütüb-i muhakkıkînin çoğunda münderic olduğundan burada birer birer ta'dâd ve îzâhı şerhin tatvîlini mûcib olur. Bu doksan sekiz hakîkat külliyyât i'tibâriyledir; cüz'iyyâtı nâ-mütenâhîdir. Ve insan, âlem-i ekberin zübdesi olduğundan bu hakāyıkın kâffesini câmi' olmakla berâber, kendisinde âlem-i ekberde olmayan bir şey dahi vardır ki, o da kendisinde mebsûs olan sırr-ı ilâhîdir. Ve bu sırr-ı ilâhî te'sîriyle semâvât ve arzda olan şeylere mutasarrıf olmasıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الاَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ (Câsiye, 45/3) ya'nî "Semâvât ve arzda olan şeyleri Hak Teâlâ size müsahhar kıldı." Ve insanda mebsûs olan sırr-ı ilâhî emânet-i ilâhiyyedir ki, o emâneti âlem-i ekberin taayyünü kabûle müsâid olmadı. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: اِنَّا عَرَضْنَا الاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الاِنْسَانُ (Ahzâb, 33/72). İnsanın isti'dâd-ı zâhirî ve bâtınîsi, ya'nî isti'dâd-ı mec'ûlü ve gayr-i mec'ûlü, bu emâneti kabûle müsâid olduğu için, onu yüklendi. Binâenaleyh emr-i zuhûrun kâffesi doksan dokuz hakîkat dâiresine mahsûr oldu. Ve bu hakāyıkı ihsâ eden kimse / cennete dâhil oldu.

Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye külliyyâtı i'tibâriyle doksan dokuzdur. Âlem-i ekber doksan sekizinin mazharıdır. Ve insân-ı kâmil ise doksan dokuzunun mazharıdır. Binâenaleyh insân-ı kâmil her bir ismin ahkâmı tahtında istitâr eder ve kendisinde o ismin ahkâm ve âsârı zâhir olursa, o ismi ihsâ etmiş olur. Zîrâ "cennet" "setr" ma'nâsınadır. Ve bu ihsâ ihsâ-yı fiilî ve zevkîdir. Esmâ-i hüsnâyı kavlen ihsâ eden kimseler, her ne kadar ecir ve mükâfâta nâil olurlar ise de, hayât-ı dünyeviyyede bu cennet-i 'âcile dahil olamazlar. Meselâ insân-ı kâmil, "Muhyî" isminin ahkâmında istitâr ettiği vakit, ölüyü diriltir; ve "Mümît" isminin ahkâmında istitâr ettiği vakit diriyi öldürür. Ve kezâ "Hâlık" isminde müstetir olunca halk eder. Nitekim Îsâ (as)'dan ve sâir enbiyâ-yı ızâm ve evliyâ-yı kirâmdan menkuldür. Ve müheymin olan "yüz" her bir şey üzerinde mütemmim oldu. Ve o müheymin olan "yüz" Hak'tır. Böyle olunca

vücûd ve varlık emrinin hey'et-i mecmûası yüz mertebe ve hakîkate bâliğ olur. Yüzüncüsü mütemmim olan "ism-i a'zam"dır. Ya'nî doksan dokuz esmânın kâffesini muhît ve cümlesine müsta'lî olan bir isim daha vardır ki, o "ism-i a'zam"dır; ve o vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Zîrâ cemî'-i hakāyık ve merâtibin "Kayyûm"udur; ve bu hakāyık ve merâtib onunla kāimdir.

Ve kezâlik cennet dahi yüz derecedir. Ve bu cennetlerin mütemmimi olan yüzüncü cennet "cennet-i kesîb"dir ki, o cennette naîm yoktur, ancak rü'yet vardır. Zîrâ bir kimse zikr olunan hakāyıktan birine dâhil ve onun ahkâmında istitâr eylese derecât-ı cennetten birisine dâhil olmuş olur. Ve bu cennetlerin her birinde, abdin nazarında kendi vücûdu zâhir ve vücûd-i mutlak-ı Hak bâtındır. Binâenaleyh onun nazarında kendi vücûduna taalluk eden lezzet ve naîm mevcûddur. Yalnız yüzüncü cennet / olan "cennet-i kesîb"de, abdin nazarında vücûd-i izâfîsi mahv ve vücûd-i Hak'ta müstehlek; ve binâenaleyh onun vücûdu bâtın ve Hakk'ın vücûd-i mutlakı zâhir olduğu için onda rü'yet vardır. Ve burada abd için naîm ve lezzet yoktur. Belki râî ayn-ı mer'î ve mer'î ayn-ı râîdir. Ve bu cennette isneyniyyet i'tibârı yoktur. Ve ان فی الجنة جنة لیس فیها قصور وحور و غلمان یتجلی فیها ربنا ضاحکاً ya'nî "Cennette bir cennet vardır ki, onda köşkler ve hûrîler ve gılmanlar yoktur. Orada Rabb'imiz dâhık olarak, ya'nî kemâl-i tecellî ile, tecellî eder" hadîs-i şerîfî bu cenneti ihbâr buyurur. Ve bir mü'min ve mahlûk için bu cennete duhûl, ancak nazar vaktindedir. Ve bu nazar vaktinde nâzır ve manzûr şey'-i vâhid olur. Ve o hazret-i Hak'tır. Ve bu bir esrâr-ı acîbedir ki, ey insan, mevcûdât içinde kadrini ve menziletini bilmen için seni bu esrâr hakkında îkāz eyledik.

İmdi cennet böyle yüz derece olduğu gibi, nâr dahi onlara mukābil olarak yüz derekedir. "Derek-i hicâb" bu derekâtın cümlesini muhît olup onların mütemmimidir. Ve o "derek-i hicâb" derecât-ı cennetten irtidâd ve rücû' vakitinde, her iki tarafın meşhedlerine nâzır olan mahalldir. Zîrâ o irtidâd ve rücû' eden kimse kendisinden sukūt ettiği derecenin mukābili olan derekeye düşer.

Ma'lûm olsun ki, hayât-ı dünyeviyyede cennet-i kesîb-i 'âcil, abdin vücûd-i Hak'ta fenâ-yı küllî ile kendi nefsinden fenâsıdır. Ve bu derecât-ı cennetin mütemmimidir; ve onların cümlesini muhîttir. Ve nârdan bunun mukābili, abdin, nefsinin sıfâtında istiğrâkı ve vücûd-i Hak'tan gaflet-i tânımıdır. Ve bu hâl derekât-ı nârın her birinde abde müstevlî olan "derek-i hicâb" olduğu cihetle bilcümle derekâtın mütemmimidir. İmdi abd derecât-ı cennetten olan sıfât-ı Hak'tan bir sıfatta müstağrak iken, o halden irtidâd ve rücû' edip onun mukābili olan sıfât-ı nefsâniyyesinden birine avdet etse, derecât-ı cennetten onun mukābili olan / dereke-i nâra 665
düşer. Meselâ "Halîm" esmâ-i ilâhiyyeden biridir. Abd bu ismin ahkâmı

tahtında müstetir olup, bu ismin cennetine dâhil iken, nefsinden nâşî gazabla ittisâf eylese, bu cennetin mukābili olan dereke-i nâra sukūt eder. Zîrâ onun bu gazab-ı nefsânîsi vücûd-i Hak'tan hicâbı iktizâsındandır. Eğer bu hicâb kendisine müstevlî olmasa idi, vücûdda Hakk'ın gayrini görüp gazab etmeyecekti. Ve ahlâk-ı hasenenin her birine tekābül eden ahlâk-ı zemîmenin her biri böylece derekât-ı nârdan birer derekedir. Böyle olunca a'lâ-yı İlliyyîn esfel-i sâfilîne tekābül eder. Nitekim Hak Teâlâ لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) buyurur ki, insanın halkından sonra bu sûret-i insâniyyedeki hüsnden daha âlî bir sûret-i mahlûka yoktur. Ve yine ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) buyurur ki, insanın halkından sonra, mertebe-i vücûdda, insandan daha sâfil bir mahlûk yoktur.

Ma'lûm olsun ki, kâffe-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyye mecma'ı olan sûret-i insâniyyeye müteveccihen vâkı' olan vücûd-i hakîkînin silsile-i merâtibine nazaran insân kâffe-i mevcûdâttan a'lâdır. Ve cemâd hepsinden esfeldir. Bu tertîbe göre evvelen insân-ı kâmil, sâniyen insân-ı hayvan ve sâlisen ale'l-ıtlâk hayvan, râbi'an nebât, hâmisen cemâddır. Ve sûret-i insâniyyeye en yakın bulunan diğerlerinden a'lâdır. Ve insân-ı kâmil ile insân-ı hayvân arasındaki fark, merâtib-i sûriyye değil, merâtib-i ma'neviyyedir. İşte لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4) âyet-i kerîmesinde bu mertebeye işâret buyrulur. Velâkin tabîat-ı asliyyesinden inhirâf ve adem-i teslîmiyyet ve inkıyâd cihetinden mertebe-i insâniyye esfeldir. Bu i'tibâr ile evvelen cemâd, sâniyen nebât ve sâlisen hayvân ve râbi'an insân-ı hayvân gelir. Zîrâ cemâd zâtı ve fıtratı ile Allah'dan gayri mutasarrıf olmadığına şehâdet eder. Binâenaleyh keşfen ve hakîkaten Rabb'ini ârif ve tab'an ve tav'an ona münkād / ve mutî'dir. Nebâtta ise nümüvv ve tevlîd-i misl gibi bir nevi' hareket ve tasarruf vardır. Bu hareket ve tasarruf sebebiyle nebât cemâddan aşağıdır. His sâhibi olan hayvân ise bu ikisinden sonra gelir. Zîrâ onda nefis ve hüküm ve vehim vardır. Ve nefsini kuvve-i hayvâniyyesiyle idrâk eder. Ve kendisinde enâniyyet olup bu benlik ile muhtecib-i Hak'tır. İnsân-ı nâkıs ondan sonra gelir. Zîrâ Rabb'ini bilmez; ve O'na nefsini ve gayrı teşrîk eder. Ve re'yinde ve husûsiyle ma'rifet-i ilâhiyyede hatâ eder. Ve aklı ve fikri ile mukayyeddir. İşte ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ (Tîn, 95/5) âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyrulur. İnsân-ı kâmil ise a'lâ ve esfelin her ikisine de nâzır olup onun vücûdu berzah makāmındadır. A'lâya nazaran (Sav) Efendimiz من رآنى فقد رأى الحق buyurur. Ve onun vârisleri olan evliyâ-yı kirâm "ene'l-Hak" ve ليس فى جبتى سوى الله ve سبحانى ما اعظم شانى gibi sözler söylerler. Ve esfele nazaran اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) buyrulmuştur.

Ba'dehû rücû' edip deriz ki: Âlem-i a'lânın en üstü "latîfe-i istivâ"dır; ve o hakîkat-i külliyye-i muhammediyyedir. Ve onun feleki "hayât"tır. Ve insandan ona nâzır olan onun "latîfe"sidir ve "rûh-i kudsî"dir. Ve ba'dehû âlem-i Arş'ta insandan ona nâzır olan "cisim"dir. Ba'dehû âlem-i Kürsî'de insandan ona nâzır olan kuvâsıyla "nefis"tir. Ve vaktâki mevzi'-i kademeyn oldu, imdi kezâlik nefis de mahall-i emr ve nehy ve medh ve zemm oldu. Ba'dehû beyt-i ma'mûr âleminde insandan ona nâzır olan "kalb"dir. Ba'dehû âlem-i melâikede insandan ona nâzır olan "ervâh" ve "merâtib" gibi mertebelerdir. Ba'dehû Zuhal ve onun feleki âleminde insandan onlara nâzır olan / "kuvve-i zâkire" ve muahhar-ı dimağdır. Ba'dehû Müşterî ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "müfekkire-i âkıle" ve "nâfûh"tur. Ba'dehû Merîh ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i asabiyye" ve "kebed"dir. Ba'dehû Şems ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i müfekkire" ve vasat-ı dimâğdır. Ba'dehû Zühre ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i vehmiyye" ve "rûh-i hayvânî"dir. Ba'dehû Utarid ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i hayâliyye" ve dimâğın mukaddemidir. Ba'dehû Kamer ve onun feleki âleminde insandan ona nâzır olan "kuvve-i hissiyye" ve havâstir. İşte âlem-i a'lâ tabakâtı ve insandan onların nazâiri budur.

Ve âlem-i istihâleye gelince, felek-i Esîr ondandır. Ve onun rûhu harâret ve yubûsettir. İnsandan onlara nâzır olan "safrâ"dır. Ve onun rûhu "kuvve-i hâzıme"dir. Ba'dehû felek-i âlem-i havâda ve onun rûhu olan harâret ve rutûbette insandan onlara nâzır olan "dem"dir. Ve onun rûhu "kuvve-i câzibe"dir. Ba'dehû âlem-i felek-i mâ'da ve onun rûhu olan bürûdet ve rutûbette insandan ona nâzır olan "balğâm"dır. Ve onun rûhu "kuvve-i dâfia"dır. Ba'dehû âlem-i felek-i türâbda ve onun rûhu olan bürûdet ve yubûsette insandan onlara nâzır olan "sevdâ"dır. Ve onun rûhu "kuvve-i mâsike"dir. Arza gelince, yedi tabakadır ki, "arz-ı sevdâ" ve "arz-ı gabrâ" ve "arz-ı hamrâ" ve "arz-ı safrâ" ve "arz-ı beyzâ" ve "arz-ı zerkā" ve "arz-ı hadrâ"dır. Ve insandan onlara nâzır olan tabakāt-ı cisim ve deri ve yağ ve et ve damarlar ve sinirler ve adalât ve kemiklerdir.

Ve 'imâret-i emkine âlemine gelince, "rûhâniyyûn" ondandır. Ondan ona nâzır olan kendisindeki kuvâdır. Ba'dehû âlem-i hayvânda insandan ona nâzır olan insandan hisseden şeydir. Ba'dehû âlem-i nebâtta ona nâzır olan, insandan nâmî olan şeydir. Ba'dehû âlem-i cemâdda ona nâzır olan insandan hissetmeyen şeydir. / 670

Âlem-i nisebe gelince "araz" ondandır. İnsandan ona nâzır olan kara ve beyâz ve buna mümâsil olan şeydir. Ba'dehû "âlem-i keyfe"de insan-

dan ona nâzır olan sahîh ve sakîmdir. Ba'dehû "âlem-i kemm"de insandan ona nâzır olan sinnin on yıl olması ve tûlünün beş zirâ' olmasıdır. Ba'dehû "âlem-i eyne"de insandan ona nâzır olan ısbı'dır ki, onun mevzi'i kefftir; ve zirâ'dır ki, mevzi'i yeddir. Ba'dehû "âlem-i zamân"da insandan ona nâzır olan başımın hareketi vaktinde vechimin taharrüküdür. Ba'dehû "âlem-i izâfet"te insandan ona nâzır olan bu onun yukarısı ve bu aşağısıdır. Ba'dehû "âlem-i vaz'"da insandan ona nâzır olan lüğati ve dînidir. Ba'dehû "en-yef'ale" âleminde insandan ona nâzır olan onun eklidir. Ba'dehû "en-yenfa'ile" âleminde insandan ona nâzır olan zebh olundu, öldü; ve içti, kandı; ve ekl etti, doydu, halleridir. Ba'dehû "ümmehât"ta ihtilâf-ı suver âleminde fil ve hımâr ve arslan ve sırsır gibidir. İnsandan ona nâzır olan mezmûm ve mahmûddan suver-i ma'neviyyeyi kabûl eden kuvvettir. Bu zekîdir, şu halde o fîldir. Bu belîddir, şu halde o hımârdır. Bu şecî'dir, şu halde o arslandır. Bu korkaktır, şu halde o sırsırdır.(*) İşte şu müstevfâ, muhtasar olarak âlem-i kebîr ile insanın muzâhâtıdır. İmdi o insana ne oldu ki, nefsini rıkk-ı şehevâttan tahlîsa sa'y etmez? Vücûdda kendisine eşref-i merâtib hâsıl olduğu gibi, merâtib-i seâdiyyenin esnâsını da tahsîl ede!

Âlem ile âdemin mazhar olduğu hakāyıkı beyândan sonra onların arasındaki tenâzur ve tekābülün muhtasaran fürû'unun beyânına rücû' edip deriz ki: Âlem-i a'lânın en üstü "latîfe-i istivâ"dır. Ve bu latîfe-i istivâ ta'bîrinden murâd hakîkat-i külliyye-i muhammediyyedir.

Ma'lûm olsun ki, merâtib-i vücûdun / ilk mertebesi vücûd-i mutlak-ı Hak'tır. Ve o nâ-mütenâhî olup hiç bir vasıf ve na't ve isim ile mevsûf ve men'ût ve mevsûm değildir. Binâenaleyh bu mertebeden bahs etmek aslâ mümkün değildir. Ve o zât-ı baht ve künh-i zâttır. Bu mertebe hakkında (Sav) Efendimiz لا تتفكروا فى ذات الله buyurur. Ya'nî "Zât-ı Hak'ta külfet-i tefekkürü terk ediniz!" demektir. İmdi bu mertebe bilcümle esmâ ve sıfâtın kenz-i mahfîsidir. Vaktâki bu kenz-i mahfîde kâmin olan sıfât ve esmâ takāzâ-yı zuhûrda bulundular, vücûd-i mutlak-ı Hak bunları habs-i zâttan, mahzâ kendilerine rahmeten, ıtlâk eyledi. Ve zuhûr, vücûdu iktizâ ettiğinden ve halbuki vücûd-i hakîkîden başka mevcûd olmadığından, bunların mezâhirini ızhâr için kendi mertebesinden tenezzül ve onlara kendi vücûdundan bir varlık vermek iktizâ eyledi. Ve bu tenezzül hareketi îcâb etti. Ve bu hareket sıfat-ı hayâtın te'sîri tahtında vâkı' oldu. İmdi "zât-ı sırf" mertebesi olan "mertebe-i ahadiyyet"ten ilk tenezzül "mertebe-i vahdet"e vâkı' oldu. Bu tenezzül eltaf-ı eltaf-ı latîf olan vücûd-i

(*) "Sırsır" çekirgeye benzer bir hayvandır. Gecelerde ince sesle bağırır. "Ağustos böceği" derler. (A.A. Konuk)

mutlakın bir derece kesâfeti demektir. Ve bu kesâfet bu mertebenin mâdûnundaki merâtibe nazaran eltaftır. Ve âlem-i esfele nazaran âlem-i a'lânın en üst tabakasıdır. Ve vücûd-i mutlak-ı Hak ilk tenezzülünde bu mertebe ile berâber olduğu için buna "latîfe-i istivâ" ta'bîr olundu. Ve cemî'-i hakāyık-ı câmi' olduğu ve muhammediyyetle muttasıf bulunduğu için ona "hakîkat-i külliyye-i muhammediyye" denildi. Ve sıfat-ı Hayât'ın te'sîri tahtında vâkı' olmakla onun feleki "felek-i hayat"tır. Ve insandan ona nâzır olan onun ayn-ı sâbitesi olan latîfesidir ve rûh-i kudsîsidir ki, ona "rûh-i sultânî" ve "rûh-i izâfî" dahi derler. وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29)'de ona işâret buyrulur.

Ba'dehû âlem-i Arş'ta, ya'nî vücûd-i izâfî âleminde, insandan ona mütenâzır olan onun cismidir. Ve "Arş"a dâir olan îzâhât bu kitabın evâilinde şerh olundu.

Ba'dehû âlem-i Kürsî'ye, ya'nî nefs-i kül âlemine, insanda mütenâzır olan kuvâsıyla / berâber nefs-i insâniyyedir. Ve kuvâ ve nefs-i insâniyye hakkındaki tafsîlât yukarılarda mürûr etti. Ve vaktaki nefs-i külliyye mevzi'-i kademeyn, ya'nî mezmûmât ve mahmûdâtın, mahall-i zuhûru ve tecellîsi oldu, kezâlik nefs-i insâniyye dahi emir ve nehyin ve medh ve zemmin mevridi oldu. Zîrâ memdûhât ve mahmûdât emri; ve mezmûmât nehyi iktizâ eyledi. Bu bâbdaki îzâhât da kezâlik yukarılarda geçti.

Ba'dehû âlem-i ekberde olan Beyt-i Ma'mûr'a mütekābil ve mütenâzır olan "kalb"dir. Ve Beyt-i Ma'mûr vücûdun "hakîkat-i insâniyye" ve "vâhidiyyet" mertebesidir. Zîrâ bu mertebede bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleri peydâ olur. Ve bu suver-i ilmiyye, bi'l-âhire vücûdât-ı hâriciyye ve izâfiyyeye mün'akis olur. Ve insanda "kalb" buna mukābil olmuştur. Zîrâ insan ızhâr edeceği bir san'atın sûretini evvelâ kalbinde tahayyül edip, ba'dehû kuvâsıyla dimâğına verir. Ve dimâğında aklıyla hüsn ve kubhunu teemmül eder. Ve bilcümle vâridât insanın kendi hakîkatinden ve ayn-ı sâbitesinden evvel emirde kalbine nâzil olur. Binâenaleyh kalb Beyt-i Ma'mûr'a tekābül eder.

Ondan sonra âlem-i ekberde olan âlem-i melâikeye, insanda tekābül ve tenâzur eden "ervâh" ve merâtib-i melâike gibi mertebelerdir. Ya'nî vücûd-i insânîde "rûh-i nebâtî" ve "rûh-i hayvânî" mevcûd olup, bu ervâhın ayrı ayrı mertebeleri vardır. Ve âlem-i kebîrde dahi cemâdâta, nebâtâta ve hayvânâta ve insana müvekkel olan melâike ve onların merâtibi vardır.

Ondan sonra Zuhal ve onun feleki âleminde insana mütekābil ve mütenâzır olan "kuvve-i zâkire" ve dimâğın muahharıdır. Ma'lûm olsun ki, keşf-i hesâbî ve rasadîye müstenid olan ilm-i hey'ette manzûme-i şem-

siyyemiz, Arz ile berâber sekiz seyyâre ve onların mahreklerinden ibârettir. Ve onlar: Neptün, Uranüs, Zühal, Müşterî, Merih, Arz, Zühre ve Utarid'dir. Ve Şems bu manzûmenin kalb-gâhında olup merkezi teşkîl eder. Ve Kamer Arz'ın peykidir. Binâenaleyh / Arz'ın fevkinde olan ecrâmın aded-i eflâki Neptün, Uranüs, Zühal, Müşterî, Merih, Şems, Zühre, Utarid ve Kamer olmak üzere dokuzdur. Ve diğer seyyârâtın peykleri o seyyârâta nazaran birer felek addolunursa da Arz'a nazaran felek değildir. Ve bir küre-i âteşîn olarak merkezde vâkı' olan şems cümlesine ziyâ-pâş olur. Ve kamer şemsten aldığı ziyâyı arza aks ettirir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَجَعَلْنا سِراجاً وَهّاجاً (Nebe', 78/13) ya'nî "Biz yanan bir kandîl halk ettik;" ve هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِياءً وَ الْقَمَرَ نُوراً (Yûnus, 10/5) ya'nî "Şemsi Allah Teâlâ ziyâ ve kameri de nûr olarak halk eyledi" buyurur. "Sirâc-ı vehhâc" ta'bîrinden, şemsin keşf-i fennîye mutâbık olarak, bir küre-i âteşîn olduğu vâzıhan anlaşılır.

İmdi cenâb-ı Şeyh (ra) zamân-ı âlîlerinde manzûme-i şemsiyyemizin henüz mekşûf olmayan Neptün ve Uranüs namlarındaki iki seyyâresi ile onların feleklerinden bahis buyurmamıştır. Ve bu adem-i zikr insandan onlara tekābül eden bir şey bulunmamasını îcâb etmez. İnsan, mâdemki bu manzûme-i şemsiyyenin bir zübdesi ve onun hulâsa-i acîbi ve zî-iktidârıdır, elbette bu iki seyyâre ile de onun bir tekābül ve tenâzuru olması lâzım gelir. Fakat bu tekābül ve tenâzurun ne olduğunu bilmek ve anlamak ilhâm-ı ilâhîye ve keşf-i ma'nevîye vâbestedir. Fakîre ise bu babda bir ma'nâ lâyıh olmadı. Şâyet lâyıh olursa bî-inâyetillâhi Teâlâ âtîde tahşiye olunur.

Hz. Şeyh (ra) felek-i Kamer'e kadar olan eflâki "âlem-i a'lâ" addedip insanda onlara tekābül eden şeyleri ta'dâd buyurmuş olduğundan kemâl-i vuzûhuna mebnî onların şerhine lüzûm görülmedi.

Âlem-i istihâleye gelince: Felek-i Esîr o âlem-i istihâledendir. Ehl-i fen indinde ma'lûmdur ki, arzın muhîtindeki havâ-yı nesîmînin sihani dört bin(*) kilometre raddesindedir. Havâ-yı nesîmî fevka doğru telattuf ede ede seyyâle-i esîriyyeye inkılâb eyler. Ve bu felek-i esîrden suûd / hâlinde ilk tesâdüf eden felek felek-i Kamer olur. İmdi arzdan bi'l-istihâle telattuf ederek suûd eden mevâd, ancak felek-i Esîr'e kadar çıkar. Ve kezâ arzın maddiyyâtına da bu felek-i Esîr'den vâkı' olan kesâfât ile imdâd vâkı' olur. Ve bu felek-i Esîr'in rûhu harâret ve yubûsettir. Zîrâ zerrât-ı esîriyye harâretle müteharriktir. Ve harâret elektronların yubûsetini iktizâ eder. Ve insanda buna mütenâzir olan "safrâ"dır. Ve safrânın rûhu tabâbette sâbit olduğu üzere kuvve-i hâzımedir. Felek-i Esîr'den

(*) "Dört bin kilometre muhtâc-ı tedkîktir." (A. A. Konuk)

sonra daha kesîf olan havâ-yı nesîmî gelir. Ve âlem-i havâ felekinin rûhu harâret ve rutûbettir. Zîrâ havâ muhît-i arzda dâimâ hâl-i harekettedir. Ve onun muharriki kezâ harârettir. Ve müvellidü'l-mâ' ile müvellidü'l-humûza havânın anâsır-ı asliyyesinden bulunduğundan onun râtıb bulunması tabîîdir.

İnsanda havâya mütenâzır olan şey, tabâbet mûcibince ahlât-ı erbaadan bulunan "kan"dır. Ve kanın rûhu kuvve-i câzibedir. Felek-i havâdan sonra arzı muhît olan felek felek-i mâ'dır. Ve o havâ-yı nesîmîden daha kesîftir. Ve onun rûhu bürûdet ve rutûbet olup muhtâc-ı îzâh değildir. İnsandan felek-i mâ'ya mütenâzır olan şey, ahlât-ı erbaadan "balğam"dır ki, tabâbette ona "muhât" dahi ta'bîr olunur. Ve balğamın rûhu kuvve-i dâfiadır. Su felekinden sonra arzda toprak feleki gelir. Ve onun rûhu bürûdet ve yubûsettir. Ve insanda ahlât-ı erbaadan buna mütenâzır olup tabîati bârid ve yâbis [olan] "sevdâ"dır. Ve sevdânın rûhu kuvve-i mâsikedir.

Ve âlem-i istihâleden olan arz yedi tabakadır. Bunlar da terkîbât-ı muhtelifesi mûcibince kara ve boz ve kızıl ve sarı ve beyaz ve mâvî ve yeşil renktedir ki, ilm-i tabâkātü'l-arz bunların usûl ve furû'undan tafsîlâtıyla bahs eder. Esîrden i'tibâren ta'dâd olunan bu feleklerin kâffesi istihâle âlemindendir. Âlem-i kevnde türlü türlü sûretler bunların istihâlâtından husûle gelir.

'İmâret-i emkine âlemine gelince: Âlem-i kebîrdeki "rûhâniyyûn," ya'nî kuvâ-yı tabîiyye, bu âlemdendir. Ve onlara "melâike-i unsuriyyûn" da- 675
hi denir. Ve bunlar Âdem'e secde ve ser-fürû ile / me'mûrdur. Zîrâ insanın âlemde tasarrufu hep bu kuvâ-yı tabîiyyenin kendisine ser-fürû etmesi netîcesinde vâkı' olur. Ve vücûd-i insânîde bu kuvâ ve melâikeye mütenâzır olan şey, kendisindeki kuvâ-yı muhtelifedir ki, şer'de vücûd-i insânîye (360) melâike müvekkel olduğunun beyân buyrulması bu hakîkate işârettir.

Ondan sonra âlem-i hayvân gelir. Ve insanda ona mütenâzır olan şey, vücûd-i insânîdeki "his" dediğimiz şeydir. Ondan sonra âlem-i nebât gelir. İnsandan ona mütenâzır olan şey "nümüvv"dür. Zîrâ insanın cismi, nebât gibi ânen-fe-ânen büyür. Ondan sonra âlem-i cemâd gelir. İnsanda ona mütenâzır olan şey, onun vücûdunda his etmeyen şeydir. Meselâ tırnak ve saç kesildiği vakit insan hiç bir elem duymaz.

Âlem-i nisebe gelince: Bunlar da on nisbetten olup araz, keyfe, kemm, eyne, zaman, izâfet, vaz', en-yef'ale, en-yenfa'ile ve ümmehâtta ihtilâf-ı suverdir. Bunların cümlesi âlem-i kebîrde mevcûd olduğu ve vücûd-i insânîde her birine müzâhî ve mukābil olan şeyler bulunduğu me-

tinde misâller ile beyân buyrulmuştur. Her birinin tafsîl ve şerhi tatvîli mûcib olur. Maksad tekābülü beyândır.

İşte yukarıdan beri zikr olunan şeyler kâfî ve muhtasar olarak âlem-i kebîr ile vücûd-i insânîdeki muzâhâttır. İmdi o insana ne büyük gaflet târî olmuştur ki, nefsini şehevât ve arzû esâretinden kurtarmağa çalışmaz. Vücûdda kendisine eşref-i merâtib olan mertebe-i insâniyye hâsıl olduğu gibi, merâtib-i seâdiyyenin a'lâsı ve esnâsı olan aslına rücû' saâdet-i uzmâsını da tahsîl etmez de, âlem-i tabîattan ibâret olan Siccîn'de mahbûs kalır. Zîrâ zerrât-ı esîriyyenin milyonlarda biri havaya ve havanın milyonlarda bir zerresi suya, ve suyun milyonlarda bir zerresi / nebâta ve nebâtın milyonlarda bir zerresi hayvana ve hayvanın milyonlarda bir zerresi insana ve insanın milyonlarda bir zerresi nutfeye ve nutfenin yüz binlerde bir zerresi cenîne inkılâb etmez. Ve cenînin yüz binlerde biri kemâle gelmez. Ve doğan cenînin yüz binlerde biri âlim ve fâzıl olmaz. Ve âlim olanların yüz binlerde biri mebde' ve maâdını ârif olmaz. Ârif olanların yüzbinlerde biri aslına rücû'a müstaid bir insân-ı kâmil olmaz. Ey kāri-i muhterem! Vücûdda sûret-i insâniyyeye nâil olmak bir şeref-i azîmdir. Bunu ahkâm-ı tabîatta müstağrak olup akāmete mahkûm etmek büyük bir hüsrandır. Cidden teemmül et!

Ve insana mevdû' olan esrâr-ı ilâhiyyeye gelince: Cidden kesîrdir. Onlardan ba'zısı mizâcına ve vaz'-ı tabîîsine, ve ba'zısı hâline ve vaz'-ı ilâhîsine râci'dir. Ve biz bu kitabda esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyyesinden ba'zısının zikrine muhtâcız. Ve eğer ona mizâcdan az bir şey karışırsa bizim garazımız değildir. Ve biz esrâr-ı velâyet ile velîye ve esrâr-ı nübüvvet ile nebîye rû' üzerine rûh-i kudsî vâsıtasıyla olan tenezzülât-ı ilâhiyye ile bu esrârın sultânını ızhâr ederiz. Her bir kimse kendi salâtını ve tesbîhini bilir. Ve Nebî (aleyhi ve âlihî's-selâm) tenezzülâtın nevi'lerini "nefs" (نفث) ve "ğatt" ile zikr etti. Ve nûr-i melekînin ihtirâkından nâşî, salsala-i ceres, onu ona onda eşedd kıldı. Bu terkîb-i tabîî zulmeti, tâ ki zâtıyla insanda olan nûr-i rûhîye vâsıl ola. Binâenaleyh ona ilkā eder. Rûhun / onunla iştiğâli sebebiyle cevârih inhidâr eyler; ve tab' münharif olur; ve mizâc tağayyür eder. Zîrâ cisim ondan iştiğâl edip kendisine ilkā olunan şeyi hâfızdır. İmdi ondan nûr-i melekî münsarif oldukda ondan kurtulur; ve alnı terler ve vechi kızarır ve bir bağdan çözülmüş gibi kıyâm eder. Ve o Hak Teâlâ'nın نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الاَمِينُ عَلى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193) **ya'nî "Vahy ile rûhu'l-emîn kalbine nâzil oldu" kavlidir. Ve ona bir adam olarak temessül ettiği vakit, ona ilkā eylediği şey ehvendir. Bu takdîrce cihet-i sem'den alır; ve o muhâdesedir. Ve evliyâullah için bunda meşreb-i şehiyy vardır. Ve insan üzerine hâl iştidâd eylediği ve**

vücûd-i hissîden gâib olduğu vakit, eğer bu gaybette ona bir ilim hâsıl olup burada onu taakkul eder ve rücû' vaktinde de taakkul eyler ve ibârede Allah Teâlâ'nın ona i'tâ eylediği şey mikdârı üzere onu ta'bîr eyler ise bu, hâl-i ilâhîdir. Ve inde'l-ifâka kalb bir sürûr bulur. Ve çok kere ona ibride isâbet eyler. İşte bu hâl-i sahîhdir. Ve eğer tağyîb ve ba'dehû reddolunup üzerinde kabzdan bir kabza ahzinden gayri bir şey bulmazsa, ona bir şey müsmir olmaz ve fâidesi yoktur. Velâkin histen gâib olmuştur. İmdi bu hâl mizâcdandır. Kalb zikir veyâhut tahayyül sebebiyle harâretlenir. Ondan rûhun tecvîf-i kebîrinden dimâğa bir buhâr suûd eder, aklı örter; ve rûh-i hayvânîyi sereyândan men' eder; ve sâhibini masrû' gibi remy eyler. İmdi bu hâl sahîhdir; velâkin mizâcdandır; onda fâide yoktur. Ve işte bunun için sen ona sorarsan sana der ki: "Gûyâ bana bir siyâh bornus giydirildi. Ve gözümün / önüne bir bulut geldi ve ben gâib oldum." Ve o, bu bizim zikr ettiğimiz buhârdır.

Ya'nî Hak Teâlâ hazretlerinin insana tevdî' ve emânet eylediği esrârın beyânına gelince, bu esrâr cidden pek çoktur. O esrârın ba'zısı insanın terkîb-i unsurîsinden mütevellid olan mizâcına ve dest-gâh-ı tabîatta mensûc olan bünyesine; ve ba'zısı mazhar olduğu Rabb-i hâssının hazînesinden ânen-fe-ânen nâzil olan hâline ve vaz'-ı ilâhîsine, ya'nî ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatine, râci'dir. Ve biz bu kitapta insanın esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyyesinden ba'zısının zikrine muhtâcız. Zîrâ bu kitabın mevzûu bunu iktizâ eder. Ve eğer insanın bu esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyyesine onun mîzâcından az bir şey karışırsa, bizim garazımız o değildir; ve ondan bahse lüzûm görmeyiz. Ve biz velîye velâyetin esrâriyle ve nebîye de nübüvvetin esrâriyle rû' üzerine rûh-i kudsî vâsıtasıyla olan tenezzülât-ı ilâhiyye ile bu esrârın sultânını ve kuvvetini ve tasarrufunu ızhâr ederiz. " Rû' " "rûh" vezninde "sadr" ma'nâsınadır ki, kalbin âlem-i tabîata müteveccih olan yüzüdür; ve mahall-i hevâcis-i nefsâniyye ve vesâvis-i şeytâniyyedir. Fakat te'yîd-i i'tisâmî ile nefs-i rûhîye mahal olursa, nûr-i ilâhî ile münevver ve rezâil ondan zâil olur. İmdi nebîye vahy ve velîye ilhâm rûh-i kudsî vâsıtasıyla onların rû'u üzerine tenezzül eyler. Ve tenezzülât-ı ilâhiyye kalbin bâtınından nefsin bâtınına ve nefsin bâtınından kalbin zâhirinedir. Ve biz bu esrârın sultânını ve tasarrufunu beyân ederiz. Kur'ân-ı Kerîm'de Hak Teâlâ hazretleri كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ (Nûr, 24/41) ya'nî "Her bir kimse salâtını ve tesbîhini bilir" buyurur.

Ma'lûm olsun ki, "musallî" lüğatte "müteahhir" ma'nâsınadır. Bu takdirce âyet-i kerîmenin / ma'nâ-yı münîfî "Her şey Rabb'inin ibâdetinde 680
taahhurda rütbesini ve tenzîh nev'inden kendi isti'dâdının verdiği tesbîhi bilir" demek olur. Zîrâ vücûd-i kesîf-i izâfî ile müteayyin olan her bir

mazhar, kendi vücûdunun Hakk'ın vücûdundan müteahhir olduğunu hâlen bilir. Ve kezâ kendi isti'dâdı tenzîh nev'inden ne gibi bir tenzîhi iktizâ ediyorsa onu hâlen bilir. Zîrâ bu biliş, o mazharın kendi nefsini tab'an bilmesi demektir. Ve "salât" "duâ" ve "taleb" ma'nâsına geldikde, her şey kendi rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan hâli, lisân-ı isti'dâd ile taleb eder; ve taleb ettiği şeyi bilir. Ve onun tesbîhi bu rabb-i hâssının hâlen ve fiilen zikridir. Ve bu zikri onun isti'dâd-ı zâtîsi bilir. Ve o şey salâtını ve tesbîhini ilmen ârif olmak îcâb etmez. İlmen ârif olanlar insân-ı kâmillerdir. Ve Nebî (as) bu tenezzülât-i ilâhiyyenin nevi'lerini "nefs" ve "ğatt" ta'bîrleriyle beyân buyurdu. Nitekim hadîs-i şerîfte ان روح القدس نفث فی روعی ان احداً لن یموت حتی یستکمل رزقه buyrulmuştur. Ve "nefs-i rûhî" kelâm-ı rûhânî sûretidir ki, ervâh-ı âliyye-i külliyye-i melekiyyeden nefsin bâtınına ilkā olunur; ve kalbin zâhirinde peydâ olur. Ve "ğatt" nâim hey'etindeki hâl gibidir. Ya'nî uyku hâline müteşâbih bir hâl içinde vâkı' olan ilkādır. Ve nûr-i melekînin ihtirâkından nâşî salsala-i ceres, ya'nî ilkā-i melekî vahyi (Sav) Efendimiz'e, vahiy esnâsında eşedd kıldı. Zîrâ ilkā rû'a vâkı' olur. Ve rû' ise yukarıda îzâh olunduğu üzere kalbin âlem-i tabîata müteveccih olan yüzüdür. Ve kalbin bir yüzü de âlem-i rûha müteveccihdir. Binâenaleyh nûr-i melekînin ihtirâkından nâşî salsala-i ceresin vahyi şedîd kılması, bu terkîb-i tabîî zulmeti, zâtıyla insanda olan nûr-i rûhîye vâsıl olmak içindir. Zîrâ "rû'," bu esnâda nûr-i ilâhî ile münevver olup, ahkâm-ı tabîiyyeden pâk ve rûh cânibine müteveccih olur. Ve bu hâl içinde de ilkā-yı melekîye müstaid bulunur. Ve ilkā-yı melekî hâlinde rûh bu ilkā ile / iştiğâl eylediği için cevârih ve a'zâ ihtilâc eyler; ve tabîat bozulur ve mizâc tağayyür eder. Zîrâ rûh vahy ile iştiğâl edip kendisine ilkā olunan şeyi hâfız olduğundan cisimden tedbîrini kat' eder. İmdi o kimseden nûr-i melekî münsarif olduğu vakit o şiddetten kurtulur; ve alnı terler ve yüzü kızarır; ve bir bağdan çözülmüş gibi kıyâm eder. Hâriçten onun bu hâlini görenler bir illete mübtelâ olmuş zannederler. Zîrâ onlar hâl-i vahyi câhildirler. Onlar inhirâf-ı mizâcı yalnız bir marazdan tevellüd eder bilirler; başka türlüsüne akılları ermez; kemâl-i cehillerinden inkâr ederler. Ve bu hâl Hak Teâlâ'nın نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ (Şuarâ, 26/193) kavliyle beyân buyurduğu hâldir. Ve Nebî (as)a rûhu'l-emîn, ya'nî Hz. Cibrîl (as), bir adam olarak temessül ederek ilkā-yı vahy eylediği vakit, ona bu ilkā ettiği şey, evvelki hâl gibi şedîd olmayıp ehvendir. Bu temessülde Nebî (as) vahyi cihet-i sem'den alır. Ve o muhâdesedir, ya'nî mükâleme mâhiyyetindedir. Nitekim (Sav) Efendimiz'e cenâb-ı Cibrîl ba'zan ashâb-ı kirâmdan Dihye sûretinde mütemessilen zâhir olur idi. Ve evliyâullâh için bu ilkā-yı melekîde şâyân-ı arzû bir meşreb vardır. Zîrâ onlar vâris-i nebevî olup, tenezzülât-ı ilâhiyye onla-

rın rû'u üzerine, rûh-i kudsî vâsıtasıyla, esrâr-ı velâyet ile vâkı' olur. Ve bu esrâr onlara velâyet-i hâssa-i muhammediyyeden nâzil olur. İnsanda bir kavî hâl peydâ olup vücûd-i hissîden gâib olduğu vakit, eğer bu gaybette ona bir ilim hâsıl olarak, o hâl içinde o ilmi taakkul eder ve rücû', ya'nî sahv, vaktinde de o ilmi taakkul eyler, ve Allah Teâlâ'nın ona ihsân buyurduğu şey kadar ibâre bulup o ilmi beyâna muktedir olur ise, bu hâl hâl-i ilâhîdir; / te'sîrât-ı sâireden mütevellid bir hâl değildir. Bu hâl geçtikten sonra kalbinde bir sürûr ve ferah bulur; ve ekseriyâ kendisine bir serinlik isâbet eder. İşte bu hâl hâl-i sahîhdir. Eğer vücûd-i hissîden gâib olup ba'dehû sahva gelir ve kendisine ilimden bir şey hâsıl olmayıp, üzerinde ancak kendinden geçtiğini bilmek hâli hâdis olursa, bu hâlin ona semeresi yoktur; ve bundan ona fâide olmaz. Bu hâl mizâcdan tevellüd etmiştir. Kalb zikir veyâ sülûkünde terakkî ettiğini tahayyül etmesi sebebiyle harâretlenir. Kalbinden rûhun tecvîf-i kebîrinden dimâğa buhâr suûd eder, aklı örter; ve rûh-i hayvânîyi sereyândan men' eder; ve sâhibini sar'a tutmuş bir adam gibi yerden yere çarpar. Nitekim zikr-i cehrîyle envâ'-ı harekâtta bulunan ba'zı dervişlere vâkı' olur. Bu hâl dahi ca'lî olmayıp sahîh bir hâldir. Velâkin mizâcdan tevellüd eder. Onda fâide yoktur. Eğer sen bu hâle mübtelâ olan bir dervişe sorarsan, sana cevâben der ki: "Sanki bana bir siyâh bornus giydirildi; ve gözümün önüne bir bulut geldi; ve ben gâib oldum." Ve işte bu siyâh kisve ve bulut, bizim zikr ettiğimiz buhardır. Kesret-i harekât ve tahayyülden gelir. Nitekim bu gibi ahvâl "babalı" ta'bîr olunan zenciyyelerin bir araya toplanıp "kanfa" (?) ' قانفا ' ta'bîr ettikleri defi çalarak kendilerinde zuhûr eder. Ve onlar bu hâle "başa gelmek" ta'bîr ederler. Zîrâ mizâcda insanların cümlesi müşterekdir.

Ve hâl-i sâlis-i kezzâba gelince, onun sâhibi meclisinin ehlini taakkul eder; ve nefsinden ve hissinden gâib olmaz ve hareket eder. Husûsiyle semâ' ve elhân meclislerinde. İmdi bu, suhriyye-i şeytan olan vesvese ve hadîs-i nefs sâhibidir. O kendisine ilkâ olunan her bir şeyi ulûm zanneder. Halbuki o, semûmdur. Bu hâlette muhâtab olduğu her bir şey üzerine gâlib olmaz. Zîrâ o hâlet-i şeytâniyyedir. Ve kuvvet-i şeytanda seni hissinden gâib edebilmek yoktur. Ba'dehû sana ilkâ eder; ve sen onu taakkul edersin. Ve o ancak bedelen iki vechin biri üzeredir: Ya senin masrû' gibi gâib olmandır; velâkin sana bir şey ilkâ etmez. Zîrâ o kendisinden kaptığı kimseyi bulamaz. Veyâhut senin gâib olmamandır, sen hissinle berâber olduğun halde sana ilkâ eder; ve ba'zan senin bâtınına harâretten ve tevehhümden ve bu'de istıtlâ'ından ve hitâba isti'dâdından olan bir nevi'den bir şey gibidir. Senin bu makamda temekkününü bildiği vakit sana bir hitâb ilkâ eder. İmdi sen nefsinde, sana ilkâ olunan

şey hasebi üzere mevâkı'-ı hitâbı hissedersin ve bulduğun şeyden haber verirsin. Sen bunu nefsinde bulduğun cihetle ihbârın sahîhdir. Ve senin bunu Hakk'a nisbet etmen bâtıldır. Ve çok kere mevâkı'-ı hitâbında sana der: "Ey kulum! Muhakkak ben senin rabbinim. Benim gayrime nazar etme ki, hicâba düşersin. Ve bana ancak benim ile nazar et! Eğer sen
685 **bana seninle nazar edersen şirke düşersin. Binâenaleyh / ben nâzır ve manzûrum." Hitâbdan buna müşâbih olan şeyi söyler. Ve İblîs bunun Allah cânibinden olduğuna senin i'tikâd etmene kâni' olur. Binâenaleyh sana müstevlî olur. Ve sen tûl-i ömründe ona bir mahal olursun. İmdi eğer sen bile idin ki, muhakkak muhâtaba-i Hak sende ihsâs bırakmaz; ve vehim ve tahayyül ve isti'dâd ve intizâr ile değildir. Seninle berâber olan hissinin bakāsıyla bilirdin ki, muhakkak senin gibi muhdes olan mücânisinle berâbersin; seninle eğlenmek murâd eder. Ve bunun çoğunu ashâb-ı semâ' ve vecd ve üzerine vehim ve tahayyül gâlib olan kimse bulursun. Binâenaleyh üzerine fenâ-i mahzı lâzım kıl! Eğer bir şey bulamazsan bu fitneden eslemdir. Ve eğer onda bir şey bulursan, imdi o matlûbdur; ve telbîs mürtefi' olur. İblîs'in burada sana medhali yoktur. Ey mürîd senin böyle olman ve şu esrârı kendi nefsinden bilmen lâyıktır. Gayrisi senin nefsinden bilmediğin şeyi senden bilir haysiyyette câhillerden olma!**

Ya'nî yukarıda hâl-i ilâhî ile hâl-i mizâcî hakkında îzâhât verildi. Üçüncüsü olan hâl-i kezzâbın îzâhına gelince: Bu yalancı hâlin sâhibi o hâl içinde yanında oturanları taakkul eder; ve nefsinden ve hissinden gâib olmaz; ve hareket eder. Ya'nî kendi nefsinde olan halleri idrâk eder. Ve vücûduna bir diken batsa acısını duyar. Ve iki diz üstü otururken dizleri ağrımış olsa vaz'ıyyetini tebdîl eder. Husûsiyle kıyâm ve kuûd hâlinde zikr-i cehrî olunurken kasâid ve ilâhî teğannî olunduğu vakit vücûd sağa ve sola sallanmak ve çarh vurup dönmek hallerinde sâlik ne yaptığını bilir; ve züvvârın kendilerini temâşâ ettiklerini müşâhede eder. / İmdi böyle bir sâlik vesvese ve hadîs-i nefs sâhibidir. Vesvese ve hadîs-i nefs, ya'nî nefsin lakırtıları, suhriyye-i şeytandır. Ve şeytan bu vâsıtalar ile Benî Âdem ile istihzâ eder. Çünkü onu bunlar vâsıtasıyla ıdlâl eyler. Ve sâlik bu hâl içinde kendisine ilkā olunan her bir şeyi ulûm-i ledünniyye nev'inden zanneder. Bunlar ise ulûm değil, kalbini öldüren semûmdur. Bu hâl içinde muhâtab olduğu her bir şey üzerine gâlib olmaz. Ya'nî kendisine ilkā olunan şeyde o sâlik üzerine kuvvet-i takarrur yoktur. Zîrâ o hâlet-i şeytâniyyedir. Ve kuvvet-i şeytanda seni hissinden gâib edebilmek yoktur. Çünkü şeytanın keydi zaîftir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً (Nisâ, 4/76) buyurur. Ve şeytan vesveseni ve nefsini tahrîk ettikten sonra sana ilkā eder. Ve sen o ilkāyı taakkul edersin.

Ve bu hâl ancak bedelen, ya'nî biri diğerine tebeddül etmek sûretiyle, iki vechin biri üzerine olur: Ya sen sar'aya tutulmuş gibi kendinden gâib olursun. Velâkin bu hâl içinde sana bir şey ilkā edemez. Zîrâ şeytan kendisinden kaptığı kimseyi ve onun idrâkini bulamaz. Ve bu hâl, yukarıdaki bahisde îzâh olunan mizâcın taht-ı te'sîrinde vâkı' olur. Veyâhut sen böyle masrû' gibi kendinden gâib olmazsın; hissinle berâber olduğun hâlde sana nefsin vâsıtasıyla şeytan bir ma'nâ ilkā eder. Ve ba'zan senin bâtınına harâretten olan bir nevi'den bir şey giydirir. Ya'nî hissin bâkî iken kalbinde harâret-i aşk isti'dâdı bulunduğu için bu harâreti suver-i cemîleden birine imâle eder. Ve sen bir mahbûba taaşşuk edersin. Ve bu sebeple seni fesâda sevk eder. Veyâhut bir husûsta tevehhümün gâlib olur. Meselâ irşâd-ı halka ehliyyetini tevehhüm edersin. / Ve şeytan senin bu isti'dâdını gördüğü için bâtınına bu tevehhümünü takviye edecek bir hâl giydirir. Eğer bu hâl içinde irşâd-ı halka kıyâm edersen hem dâll ve hem de mudill olursun. Veyâhut bu'de istıtlâ'-ı isti'dâdın olur. Ya'nî keşfe meyl ve talebin bulunur. Bâtınına bir takım muhayyelât-ı kâzibe gösterir. Sen onları keşf-i sahîh zannedip: "Âtîde şöyle ve böyle vukūât zuhûr edecektir" diye ihbâr edersin. Hiç birisi vâkı' olmaz. Binâenaleyh şeytan hem seninle eğlenir ve hem de seni halka maskara eder. Veyâhut sende hitâb-i ilâhîye isti'dâd tevehhümü gâlib olur. Senin bu makām-ı vehimde temekkününü bildiği vakit, senin bâtınına bir hitâb ilkā eder. Binâenaleyh sen nefsinde sana ilkā olunan şey hasebi üzere, hitâbın ne husûsta vâkı' olduğunu hiss edersin; ve bulduğun şeyden haber verirsin. Sen bunu nefsinde bulduğun cihetle ihbârın doğrudur, bunda kâzib değilsin. Velâkin senin bunu Hakk'a nisbet etmen, ya'nî bu hitâb-ı Hak'tır, demen bâtıldır. Ve çok kere mevâkı'-ı hitâbında şeytan sana şöyle der: "Ey kulum, muhakkak ben senin rabbinim. Benim gayrime nazar etme ki hicâba düşersin. Ve bana ancak benim ile nazar et! Eğer sen bana seninle nazar edersen şirke düşersin. İmdi ben nâzır ve manzûrum." Gerçi bu hitâbı hakîkatte doğrudur. Velâkin hissinden gâib olmayan ve fenâ-yı mahz hâlinde bulunmayan sâlik bu hitâb-ı ilâhîye ehil değildir. Kasd-ı şeytan sâliki henüz hâli olmayan ma'nâlara sevk edip netîcede ıdlâl eylemektir.

Bir mahalde şeytan Îsâ (as)'a hitâben: يا عيسى قل لا اله الا الله der.(*) Îsâ (as) buyurur ki: / "Ey la'în! Ben lâ ilâhe illallah derim. Fakat senin telkîninle değil!..." İmdi şeytandan hakîkat dahi olsa, hiç bir şey telakkî edilmek câiz değildir. Zîrâ ıdlâle me'mûr olandan tarîk-ı hidâyete sevk vazîfesi beklenmez. İşte şeytan hitaplardan buna benzer şeyler söyler. Ve

(*) Ya'nî "yâ Îsâ, lâ ilâhe illallah de!" [M. T.]

İblîs yukarıda ta'dâd ve îzâh olunan hallerin Allah Teâlâ cânibinden olduğuna senin i'tikād ettiğine kāni' olunca, artık sana müstevlî olur. Ve sende istediği gibi tasarruf etmeğe başlar. Ve sen tûl-i ömründe mahall-i tasarrufu olursun. Binâenaleyh sâlik değil, maâzallah hâlik olursun.

Burada tavzîh-i bahs için bir menkabe îrâdı münâsib görüldü. Şöyle ki: *Nefehâtü'l-Üns*'te münderic olduğu üzere Ebû Muhammed Haffâf, Şîrâz meşâyihi ile bir yerde oturmuş idi. Sohbetleri müşâhedeye dâir idi. Herkes kendi hâline göre söz söyledi. Ebû Muhammed Haffâf sâkit durur idi. Huzzârdan Müemmil Cassâs ona karşı ısrâr edip: "Bu husûsta mutlakā sen de bir söz söylemelisin" dedi. Ebû Muhammed Haffâf dedi: "Sizin söylediğiniz sözler ilmin ta'rîfine müstenid idi; ve hakîkat-i müşâhedeye mübtenî değil idi. Ve hakîkat-i müşâhede odur ki, hicâb münkeşif ola; ve sen Hakk'ı açık bir sûrette göresin." Ona dediler ki: "Sen bu sözü ne makamdan söylersin; ve bu sana nasıl ma'lûm oldu?" Haffâf dedi ki: Betûk bâdiyesinde idim. Çok ihtiyaç ve meşakkate dûçâr oldum. Münâcâtta idim. Gördüm ki ansızın hicâb münkeşif oldu ve Hakk'ı ayân gördüm. Arş üzerinde oturmuş idi. Secde ettim." Meşâyih bu sözü işitince sükût ettiler. Müemmil Cassâs, Haffâf'ı o meclisten alıp muhaddislerden İbn Sa'dân'ın önüne götürdü. İbn Sa'dân onlara ta'zîm etti. Müemmil Cassâs dedi ki: "Ey şeyh! Bize (Sav)'den ... ان للشيطان عرشاً بين السماء و الارض الخ / hadîs-i şerîfini rivâyet et!" İbn Sa'dân, (Sav) Efendimiz'e varıncaya kadar hadîs-i şerîfin senedlerini beyân ederek ان للشيطان عرشاً بين السماء والارض اذا اراد بعبد فتنة كشف له عنه ya'nî "Şeytan'ın semâ ile arz arasında bir tahtı vardır. Bir kulu fitneye düşürmek istediği vakit onu gösterir" sûretinde hadîs-i şerîfi beyân eyledi. Vaktâki Haffâf bu hadîsi işitti; "Bir daha tekrâr et!" dedi. İbn Sa'dân tekrâr etti. Haffâf ağlayarak yerinden kalktı ve dışarı çıktı. Günlerce teğayyüb etti. Ba'dehû yine o meşâyihin huzûruna geldi. Nerede kaldığını sordular: "O vakitten beri kıldığım namazları kazâ ettim. Zîrâ şeytan (aleyhi'l-la'ne)'ye tapmışım. Şimdi o la'îni görüp secde ettiğim yere gideceğim; ve orada la'net edeceğim" dedi ve çıkıp gitti.

Ma'lûm olsun ki, şeytân-ı la'în Hakk'a teveccüh eden sâlikleri ıdlâl için envâ'-ı hıyel ve desâise teşebbüs eder. Ve dâimâ ilkāât-ı kâzibe ile ıdlâle sa'y eder. Ve onları ıdlâl için hıyel ve desâisi kendilerinin meslekine âid şeylerden tedârik eder. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, berây-ı imtihân-ı ibâd, la'îne hıyel ve desâis husûsunda çok kuvvet vermiştir. Sâlik terakkî edip kendisine esrâr-ı arzıyye münkeşif oldukda İblîs muhayyel olarak arz sûretinde görünür; ve esrâr-ı semâviyye münkeşif oldukda muhayyel semâ sûretinde zâhir olur. Hattâ tecellî-i zâtîye karışır. Fakat bu sûretlerin hiç birisinde sâliki hissinden kapamaz.

Binâenaleyh sâlik için en büyük mîzân bu gibi mükâşefâtta hissine nazar etmektir. La'în ancak Sallallâhü aleyhi ve sellem sûretinde zâhir olamaz. Zîrâ (Sav) Efendimiz ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi ve şeytan ise ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmidir. الضدان لا يجتمعان / kâidesince "iki zıd bir yer- 690
de ictimâ' edemez." Nitekim nûr zulmet ve zulmet nûr olamaz.

İmdi sen eğer bilse idin ki, muhakkak muhâtaba-i Hak sende ihsâs bırakmaz, mutlaka seni hissinden gâib kılar; ya'nî sen bu hâl içinde, kendi nefsinden ve muhîtindeki eşyâdan gâib olursun; ve bu muhâtabada yukarıda îzâh olunduğu vech ile vehmin ve tahayyülün ve isti'dâdın ve intizârın dahli yoktur; binâenaleyh nefsinle berâber olan hissin mevcûd iken, böyle bir muhâtaba vukūunda bilirdin ki, o muhâtaba Hak'tan değildir; belki muhakkak senin gibi sıfât-ı hudûs ile muttasıf olan mücânisinle, ya'nî şeytân-ı la'în ile, berâbersin; seni meslekinde ıdlâl etmek sûretiyle seninle istihzâ etmek murâd ettiğinden böyle ilkāâtta bulunur. Ve bu gibi ilkāât ile fitneye dûçâr olanların çoğunu semâ' ve vecd ashâbından ve üzerine vehim ve tahayyül gâlib olan kimselerden bulursun. Böyle olunca üzerine fenâ-yı mahzı lâzım kıl! Ya'nî fenâ-yı mahz hâli vâkı' olmaksızın, bâtınına ilkā olunan ma'nâyı derhal Hak cânibindendir diye kabûl etme! Eğer sana fenâ-yı mahz hâli hâsıl olup da, o hâl içinde bir ma'nâ ve hitâb bulmaz isen, bu hâl fitneden eslemdir. Ve eğer o hâl içinde bir şey bulur isen, o şey erbâb-ı hakîkatin matlûbu olan şeydir. Ve bu hâlde telbîs kalkar. Ya'nî bu ma'nâ ve hitâb, acabâ Hak'tan mıdır, yoksa İblîs cânibinden midir? diye şübheye mahal yoktur. Çünkü bu fenâ-yı mahz hâlinde sana İblîs'in tasallutu olamaz. Zîrâ İblîs ahd-i ezelîsinde buraya dâhil olamayacağını اِلاَّ عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Sâd, 38/83) kavliyle beyân etmiştir.

Ey mürîd! Senin bu îzâh ettiğimiz ahvâl ile berâber olman ve bu esrârı kendi nefsinden bilmen lâyıktır. Zîrâ gerek hidâyet ve gerek dalâlet sana senin nefsinden vâkı' olur. Ve esrârın kâffesi ancak senin nefsindedir. / Eğer sen bu esrârı nefsinden bilmezsen, öyle câhillerden olursun ki, senin nefsinden bilmediğin şeyi başkaları senden bilir. Ya'nî başkaları senin nefsinde olan şeyi bildikleri halde sen kendinde olan şeyi bilmeyecek derecede câhil olursun. Sakın bu câhillerden olma! Bu hâl şuna benzer: Meselâ bir kimsenin elinde bir pırlanta taş bulunur da kıymetini bilmez; bunu başkaları görüp bilirler. Bu öyle bir cehâlettir ki, netîcesi husrân ve ziyândır. Zîrâ sâika-i cehâletle onu elinden bir hiçe mukābil çıkarır.

Ba'dehû ma'lûmun olsun ki, muhakkak rûhânîlerin ilkā-i emr ve nehyi yoktur. Ve onların ancak tahsîs / ve ihbârı vardır. Zîrâ onların emri-

nin fâidesi yoktur. İmdi eğer seni tedebbür edecek bir rûhâniyyet senin üzerine müstevlî olduğu vakit, nazar et! Eğer sana emr eder ve ibâdâtın bir nev'ini nehy ederse, bu şeytâniyyedir. Ondan kaç! Ve zikri ve âyete'l-Kürsî ve sûre-i Bakara kırâatini teksîr et! Ve eğer sana emr etmez, velâkin sana haber verirse, sen onda şeytan ve bunun gayri olması beyninde ihtimâl üzeresin. Ve onların arası bir şeyi, ba'dehû diğer bir şeyi, ba'dehû diğerini ilkā etmek sûretiyle ilkāda sür'at-i tenevvü' ile temeyyüz eder. Binâenaleyh o rûh ve şeytandır. Ve eğer emr-i vâhid müstemir olursa, kezâlik sen hâl-i fitnede onunla berâbersin. Ve eğer sahîhi murâd edersen ancak fenâ-yı külî hâlinde min-gayri-temsîl ve lâ-hiss sana hâsıl olan şeydir. İlkādan olan şeye senin fehm-i mücerredin müstesnâdır. Ve sırr-ı müşâhede-i beht ve sırr-ı keşf-i ilim ve sırr-ı bakā-i edeb ve sırr-ı fenâ-i tevhîd ve sırr-ı kabz-ı iftikār ve sırr-ı bast-ı suâl vardır. Ve esrâr çoktur. Ve bizim zikr ettiğimiz şeyde onu isti'mâl eden kimse için devâ-i nâfi' vardır.

Ya'nî yukarıdaki îzâhâta zamîme olmak üzere ma'lûmun olsun ki, rûhânîlerin, ya'nî meleklerin, kulûb-i ibâda emir ve nehiy ilkā etmeleri yoktur. Ve onların ilkāâtı ancak teşvîk ve ihbâra taalluk eder. Meselâ a'mâl-i hayriyyeden bir amelin icrâsına teşvîk eder; veyâhut muâmelâtında teşebbüs edeceğin bir fiilin mazarratını ihbâr eder; bunlar havâtır-ı melekiyyedir. Sen bunları ister icrâ ve ister terk edersin; ve onlar senin irâdene hâkim değildirler. / Binâenaleyh onların emrinde fâide yoktur. Bu sebepten emir ve nehy etmezler, yalnız teşvîk ve ihbâr ederler. Seni tedebbür edecek ve irâdene tahakküm eyleyecek bir rûhâniyyet senin üzerine müstevlî olduğu vakit nazar et ve tedkîk eyle! Eğer sana ibâdâtın bir nev'i ile emir ve nehy ederse bu melekî değil, şeytânîdir. Ondan kaç! Ve çokça zikrullâha meşğûl ol; ve Âyete'l-Kürsî'yi ve Sûre-i Bakara'yı çok oku! Meselâ bünyen zaîftir. Halbuki sen bu zaîf bünye ile evlâd ve iyâlinin nafakasını tedârik için sa'ye mecbûrsun. İblîs bu hâlinle berâber sana ibâdâtın bir nev'inden olan savm-ı nâfile ile emr eder. Eğer sen bu emre tebean savm-ı nâfileye mübâşeret edersen vücûdun büsbütün zaîf olup ferâizi edâya kadir olamayacak ve evlâd ve iyâlinin nafakasını tedârik edemeyecek derecede marîz olursun. Mel'ûn ise bu emri ile maksadına nâil olur. Veyâhut farz-ı vakti edâya niyyet ettiğin hâlde umûr-i dünyeviyyeden bir husûsun lüzûm-i icrâsını hatırına ilkā ile salâtın edâsından nehy eder. Ve sen o işin icrâsına teşebbüs edersin, onunla meşğûl iken vakt-i salât fevt olur; namazın kazâya kalır. Ve bu sûretle mel'ûn kezâlik maksadına nâil olur. Bu gibi emir ve nehiylerde gâyet dürüst muhâkeme lâzımdır. Böyle bir hâl vukūunda ne gibi çâreye tevessül edilmesi lâzım geleceğini cenâb-ı Şeyh (ra) beyân buyurmuştur.

Ve eğer bir rûhâniyyet, zikr olunan sûret üzere sana emr etmeyip de "falan şey böyle olacak" gibi bir şey hakkında sana haber verir ise, bunda iki ihtimâl vardır: Ya şeytandır; veyâ şeytanın gayrı olan rûhdur. Bunların fark ve temyîzi ilkāda sür'at-i tenevvü' vukūu iledir. Eğer ihbâr, evvelen bir şey, sonra diğer bir şey ve ba'dehû başka bir şey / ilkāsı sûretiyle olursa, o ilkāyı icrâ eden rûh ve şeytandır. Bu ihbârât arasında ba'zan doğrusu olduğu gibi, bir çok da yalanlar bulunur. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: الكلمة يحفظها الجنى فيقرؤها فى اذن وليه فيزيد فيها اكثر من مأة كذبة ya'nî "Cinnî hıfz edip velîsinin kulağına okuduğu kelimeye yüzden ziyâde yalan katar." Cin tarafından vâkı' olan ilkāât hakkındaki tafsîlât-ı sâire *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cânn* ismindeki kitapda mündericdir. Bu kitap 1326 sene-i hicriyyesinde Mısır'da tab' edilmiştir. Artık zamânımızda şark ve garbda iştiğâli revâc bulan "celb-i ervâh" usûlündeki sekāmet buna göre tasavvur olunabilir. Bununla meşğûl olanlar berzaha intikāl eden zevâtın rûhlarıyla mülâkāt ettiklerini zannederler. Ve bunların ba'zı ihbârâtı doğru olduğunu görerek, bu husûsta itmi'nân-ı kalb hâsıl ederler. Bu doğru değildir. Gerçi ervâh-ı berzahiyye ile mülâkāt mümkindir. Fakat mülâkāt, sıfât-ı nefsâniyyeden halâs olup hayât-ı berzahiyye ile münâsebet peydâ eden ehl-i sülûke mahsûstur. Sûrî ve ma'nevî tahâretten baîd olanlara takarrüb edenler bu gibi ervâh ve şeyâtîndir. Murâdları Benî Âdem ile istihzâ ve onları ıdlâldir. Cenâb-ı Hak'tan istiâze ederiz.

Ve eğer ilkāda emr-i vâhid müstemirr ve dâim olursa ve sür'at-i tenevvü' bulunmazsa, yine sen rûh ve şeytân ile hâl-i fitnedesin. Ve eğer ilkānın sahîhini murâd edersen ancak yukarıda îzâh edilmiş olduğu üzere fenâ-yı küllî hâlinde, sana hiç bir temsîl vâkı' olmaksızın ve senin hissin bulunmaksızın, sana hâsıl olan ilkādır. Eğer bu ilkāya senin fehm-i mücerredin ve nazar-ı aklîn karışırsa, bu da fitneden sâlim değildir. / Bu hâl 695
dahi sıhhatten müstesnâdır. *Mesnevî:*

بى حس وبى كوش بى فكرت شويد تا خطاب ارجعى رابشنويد

Tercüme: "Tabîî olan histen ve kulaktan ve fikirden tecerrüd ediniz ki يا ايّتها النّفس المطمئنّة ارجعى الى ربّك راضية مرضيّة (Fecr, 89/27-28) hitâb-ı ilâhîsini işitesiniz."

İmdi esrâr-ı ilâhiyyenin envâ'-ı çoktur: Müşâhede-i beht sırrı ve keşf-i ilm sırrı ve bakā-i edeb sırrı ve fenâ-i tevhîd sırrı ve kabz-ı iftikār sırrı ve bast-ı suâl sırrı bu esrârın envâ'ındandır. Ve bu esrârdan hangisi olursa olsun, onu isti'mâl edecek olan sâlik için, bizim bu bahisde zikr ettiğimiz usûl ve kavâidde devâ-i nâfi' vardır. Zîrâ sâlik bu esrâra müteallık olan ilkāâttaki hak ve bâtılı bu kavâide göre fark ve temyîz eder. Bâtılı red ve

hakkı kabûl eder. İmdi bu esrâr âtîde havâss-ı ahcâr bahsinde birer birer îzâh olunur.

İmdi biz havâss-ı ahcâr-ı insâniyyeyi zikr edelim. Hacer-i beht bu cinstendir; ve o azîz bir taştır ve onda esmerlik vardır. Ve mahalli bahr-i zulumâttır.Ve onun esrâr-ı acîbesi vardır. / Ve o kalbde bir nükte-i zâtiyyedir. Gözde bebek gibidir ki, o mahall-i rü'yettir. Cum'ada bir sâat gibidir. Nitekim (aleyhi ve âlihi's-selâm) buyurdu. Ve ona cum'a bir mir'ât olarak temsîl olundu ki, onda bir siyâh nokta var idi. Ve ihbâr buyurdu ki, o cum'ada olan bir sâattir. İmdi kalb üzerinde örtü bulunduğu vakit, bu taşın vücûdu zâhir olmaz. Ve insanda akıldan ve onun gayrinden olan cemî'-i ervâh, ancak bu noktanın müşâhedesine müterakkıbdır. Eğer kalb murâkabe ve zikir ve tilâvet ile insıkāl ederse bu nokta zâhir olur. Ve zâhir olduğu vakit, ona zât-ı Hakk'ın gayri tekābül eden bir şey yoktur. Binâenaleyh bu taştan bir nûr intişâr eder, cismin zâviyelerine sârî olur. Akıl ve onun gayri hayrette kalır. Bu taştan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ve onun şa'şaânîsi onları medhûş kılar. Böyle olunca onlar için ne zâhir ve ne de bâtın tasrîf ve hareket zâhir olmaz.Ve işte bunun için "hacer-i beht" tesmiye olundu. İmdi Allah Teâlâ bu abdin bakāsını murâd eylediği vakit kalb üzerine bir sehâb-pâreyi irsâl eder ki, bu nükteden çıkan nûr-i münfehık ile kalb arasında hâil olur. Nûr ona mün'akis olarak müstemir olur. Ve ervâh ve cevârih serbest olur. Ve bu ancak tesbîttir. Bu takdîrce abd resmin bakāsı için, bu sehâbenin arkasından müşâhid olarak bâkî kalır. Ve tecellî dahi dâimâ bâkî olup bu hacerde ebeden zâil olmaz. Ve işte bunun için çokları der ki, muhakkak Hak aslâ bir şeye tecellî etmedi, bundan sonra ondan inhicâb eyledi. Velâkin sıfât muhtelif olur.Ve bu ma'nâda bizim beyitlerimiz vardır:

/ Vaktâki bâbullâhı çalmağa devâm ettim, lâhî değil murâkıb idim; Tâ ki "ayn"e onun sübha-i vechi zâhir oldu, git gidebildiğin kadar, ancak O'dur.

Ve Allah Teâlâ'nın kalbine îmân yazdığı kimse de böyledir. Zîrâ onu ebeden mahv etmez. Ve bunun için أُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الاِيمَانَ (Mücâdele, 58/22) **ya'nî "İşte kalblerine îmân yazdığı kimseler onlardır" buyurdu. İşte bu hacer-i nâfi' matlûbdur ki, seni müşâhede-i mahbûba muttali' kılar. İmdi bunu bil! Ve Kur'ân'dan bu sırrın âyeti** حَتّٰى اِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ (Sebe', 34/23)**'dır. Ve hacerin hâssıyeti budur ki, her hangi bir vakitte abd ile kāim oldukda, ona taarruz eden her bir şeyi mingayri-iltifât ve lâ-ma'rifet kalır eder.**

İmdi âlem-i kebîrde mevcûd olan zî-kıymet ahcâra mukābil, vücûd-i

insânîdeki ahcârın havâssını zikr edelim: Âlem-i kebîrde üzerlerine ba'zı suver aks etmiş olmasından dolayı hayret-âver ve esmer renkli bir takım ahcâr-ı kıymetdâr olduğu gibi, insanda da buna mümâsil bir "hacer-i beht" vardır. Ve o taş azîz bir taştır. Onda esmerlik vardır. Ve onun mahalli bahr-i zulumâttır. "Bahr-i zulumât"tan murâd dest-gâh-ı tabîatta anâsır-ı kesîfeden mensûc olan "kalb"dir. Zîrâ âlem-i anâsır "bahr-ı zulumât"tır. Ve "hacer-i beht"ten murât kalb-i unsurîde vâkı' olan "süveydâ"dır ki, bu süveydâda sırr-ı mestûr vardır. Ya'nî ma'nâ sûrete taalluk etmiştir. San'atin ele ve gamzenin göze taalluku gibi. Binâenaleyh bu ma'nâ o sûretin ne dâhilinde ve ne de hâricindedir. Niteliksiz ve ta'rîfî gayr-ı kābil olmak üzere taalluk etmiştir. Ve buna "latîfe-i ahfâ" taalluk eder. Ve latîfe-i ahfânın rengi ba'zı muhakkıkîne göre siyâhdır. / Ve Hak Teâlâ hazretleri hadîs-i kudsîde انا فی الاخفی ya'nî "Ben ahfâdayım" buyurur. Ve o hacerin esrâr-ı acîbesi vardır. Ve o kalbde bir nükte-i zâtiyyedir. Ya'nî kalbin zâtı olan bir nokta-i mahsûsasıdır. Kalb mevcûd olan mahalde mutlakā o da bulunur. Gözde mahall-i rü'yet olan bebek gibidir. Göz olan yerde bebeğin bulunmaması kābil değildir. Ve kezâ cum'a gününde olan bir sâat gibidir ki, o sâatte her duâ ve taleb ind-i ilâhîde mutlakā kabûl olunur. Nitekim (Sav) Efendimiz hadîs-i şerîfinde beyân buyurmuştur. Zât-ı risâlet-penâhîye cum'a günü bir âyîne sûretinde temsîl olundu ki, o âyînede bir siyâh nokta var idi. O siyâh noktanın cum'a günündeki sâat-i makbûl olduğunu ihbâr buyurdular.

İmdi kalb üzerinde sıfât-ı nefsâniyyeden mütevellid mesâvî ve maâsî ve akāid-i fâside örtüsü olduğu vakit, bu hacerin vücûdu kalbde zâhir olmaz. Halbuki insânda akıldan ve onun gayri olan kuvâdan mevcûd olan ervâhın kâffesi, ancak bu noktanın müşâhedesine müterakkıb ve muntazırdır.

Ma'lûm olsun ki, insanın vücûdunda mevcûd olan kuvve-i akliyye ve kuvve-i hayâliyye ve kuvve-i müfekkire ve kuvve-i sâmi'a ve kuvve-i bâsıra gibi kuvvetlerin her biri ayrı ayrı birer rûh sâhibidir. Bu ervâhın hey'et-i mecmûası rûh-i küllî-i insânîyi teşkîl eder. Onun için âyet-i kerîmede bunlardan her birinin ayrı ayrı mes'ûliyyeti zikr edilmiştir. اِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (İsrâ, 17/36). Bunların mes'ûliyyeti rûh-i küllî-i insâniyyenin mes'ûliyyetini intâc eder.

İmdi eğer kalb murâkabe ile, ya'nî inâyet-i Hakk'ın tecellîsine intizâr ile ve zikrullâh ve tilâvet-i Kur'ân ile parlatılır ise bu nokta zâhir olur. Çünkü üzerindeki paslar bu sûretle silinir. Ve bu nokta incilâ bulup tâhir olduğu vakit, ona zât-ı Hakk'ın gayri tekābül eden / hiç bir şey yoktur. 700
Zîrâ mâsivâdan hiç bir sûretin in'ikâsını kabûl etmez. Binâenaleyh zât-ı

Hakk'ın tecellîsi sebebiyle bu taştan bir nûr intişâr eder. Cismin her köşesine yayılır. Ve vücûd-i insânîdeki rûh-ı akıl ve sâir ervâh-ı kuvâ onu görünce hayrette kalırlar. Ve bu taştan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ve onun parıltısı bu ervâhı medhûş kılar. Bu hâlde ervâhın vücûd-i insânîde ne zâhiren ve ne de bâtınen hiç bir tasarruf ve hareketlerinden eser kalmaz. Zîrâ bu hayret onları faâliyetten alıkor. İşte bunun için kalbdeki bu nükte-i zâtiyyeye "hacer-i beht" tesmiye olundu. Bu tecellîye mazhar olan abdin cemî'-i kuvâsı tasarruftan kaldığı cihetle bunların hey'et-i mecmûası olan rûh-i küllî dahi hayrete müstağrak olup o abd fenâ-yı küllî âleminde bulunur. Bu fenâ-yı malız içinde abd muâmelât-ı dünyeviyye ve sûriyyeden muattal kalır. Allah Teâlâ bu abdin beşeriyyete reddi sûretiyle bakāsını murâd eylediği vakit, kalb üzerine bir bulut parçası gönderir ki, bu noktadan çıkan nûr-i azîm ve vâsi' ile kalb arasında hâil olur. Nûr o bulut parçasına mün'akis olarak müstemir olur; ve ervâh-ı kuvâ ve cevârih serbest olur. İşte bu hâl o abdi tecellî ile istitâr arasında tesbîttir. Bu takdîrce abd resm-i beşeriyyetin bakāsı için bu bulutun arkasından zât-ı Hakk'ı ale'd-devâm müşâhede ederek beşeriyyet dâiresinde kāim olur. Ve tecellî dahi munkatı' olmayıp bu hacerde ebeden zâil olmaz. İşte bunun için nâil-i tecellî olan zevâtın çokları dediler ki: "Muhakkak Hak, aslâ bir şeye tecellî etmedi ki, bu tecellîden sonra mütecellâ-lehden inhicâb etmesin." Ya'nî Hak tecellîden sonra mutlakā bir sûretle istitâr eyler; / ve bu tecellî içinde abdin böyle kelâmları vâkı' olur. Beyt:

دل چو جای حق بود حق باضنت ومن بحق حق بحق واصل شده بر خویشتن هوهوزنم

Tercüme: "Vaktâki kalb cây-ı Hak oldu, Hak benim iledir, ben de Hak ileyim. Hak Hakk'a vâsıl olmuştur. Kendimin üzerinde Hû Hû derim."

Velâkin sıfât muhtelif olur. Ya'nî sıfât-ı tecelliyât ve onun keyfiyyetleri ihtilâf üzeredir. Zîrâ tecellî kavâbil ve isti'dâda göredir. Ve kavâbil ve isti'dâd ise muhteliftir. Çünkü esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyede ihtilâf bulunduğu vâreste-i îzâhtır.

Bu ma'nâda bizim beyitlerimiz vardır:

Vaktâki murâkabe ve zikir ve tilâvet ile bâbullâhı çalmağa devâm ettim; ve bu kapıyı çalmakta lâhî değil idim. Ya'nî ben de sülûk sâhibiyim, benim de bu iş ile âşinâlığım vardır, tarzında akrân ve emsâlime tefevvuk dâiyyesinde değil idim. Belki mâsivâdan külliyyen kat'-ı nazar edip cidden tecellî-i Hakk'ın zuhûruna murâkıb ve muntazır idim. Âkıbet inâyet-i Hak zuhûr edip hacer-i behtten rûh-i küllîmin "ayn"ına onun celâl-i vechi zâhir oldu. Bu zuhûr ebeden munkatı' olmadı. Git gidebildiğin kadar!... Ancak hep onun celâl-i vechidir.

İmdi ey sâlik! من قرع الباب ولج ولج ya'nî "Kim ki kapıyı çaldı, çalmakta

ısrâr etti, içeriye girdi." Ve kezâ من طلب وجدّ وجد ya'nî "Kim ki taleb etti ve talebinde mücidd oldu, istediğini buldu" buyurulmuş olduğu vechile talebde ciddiyyet ve istikāmet şarttır. Fütûr aslâ câiz değildir./

Ubeydullâh Ahrâr (ks) *Risâle-i Vâlidiyye*'lerinde böyle buyururlar: "Sultân Ebû Yezîd Bistâmî'nin bir mürîdi var idi ki, senelerce zikre meşğûl olduğu hâlde ona hiç bir feth ve küşâd vâkı' olmamış idi. Bu hâlden hiç bir fütûr getirmeyip günden güne cidd ve cehdi ziyâde olur idi. Mürîdân-ı sâire onun bu hâline taaccüb ederler idi. Hz. Sultân buyurdular ki: "Ba'zı âdem bir takım ahvâl ve vâkıât sebebiyle üns ve huzûr hâsıl edip nefsinde bu sûretlerden hazz peydâ olur. Ve o kimsenin adem-i fütûru bundan dolayıdır. O mürîd ise adem-i huzûr ve esbâb-ı fütûr ile berâber zikrine müdâvemet ve sa'y eyler. Onun himmet ve azîmeti cümleden akvâ ve a'lâdır. Ona sultânü'z-zâkirîn diyelim!" buyururlar. Cümle ashâbı onu bu nâm ile zikr ederler.

Ve Hak Teâlâ'nın kalbine îmân yazdığı kimse dahi böyledir ki, nûr-i îmân onun süveydâ-yı kalbinden aslâ zâil olmaz. Bu sebeple âyet-i kerîmede أُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الاِيمَانَ (Mücâdele, 58/22); ve kezâ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ (Bakara, 2/143) buyurdu. İşte vücûd-i insânîde matlûb olan şey bu hacer-i nâfi'dir ki,seni müşâhede-i mahbûba muttali' kılar. Binâenaleyh bu beyân ettiğimiz sırrı bil ve dâimâ onun talebinde ol! Ve Kur'ân-ı Kerîm'den bu sırrın âyeti حَتّٰى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ (Sebe', 34/23)'dır. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı münîfi yukarılarda geçti. Ve bu "hacer-i beht"in, ya'nî "hayret taşı"nın hâssıyyeti budur ki, her hangi bir vakitte abd ile kāim oldukda, ya'nî kalbden örtü kalkıp tecellîye mazhar oldukda, o taş o abde taarruz eden hicâbât-ı zulmânî ve nûrânîyi min-gayri-iltifât ve lâ-ma'rifet, / ya'nî o abdin iltifâtı ve ma'rifeti olmaksızın kahr eder; ve abdin kalbi mâsivâya taalluk belâsından külfetsizce kurtulur. İşte bu müşâhede-i beht sırrıdır.

Fakîr 1321 sâl-i rûmîsinde rûh-i küllîsi mebhût bir hâlde kalmış ve henüz beşeriyyete redd olunmamış olan bir zâtı Yenibahçe'de kâin hânesinde, mürşidim Mehmed Es'ad Dede hazretleri ve ba'z-ı rufekā-yı muhtereme ile berâber ziyâret ettim. Bu zât muhaddisînden ve tarîkat-i Şâzeliyye meşâyih-i kirâmından Tunuslu Mustafa Efendi hazretleri idi. Kendileri ber-mûcib-i sünnet-i seniyye sağ ellerinin ayasını sağ yanaklarına vaz' edip kıbleye müteveccihen yatmışlar idi. Vech-i mübâreki gâyet parlak, yanakları gül gibi latîf bir humret içinde; ve gözleri gâyet parlak olup açık bir hâlde kıble cihetine nâzır idi. Yanında bulunduğumuz kadar aslâ gözlerini kırpmadı; ve a'zâ ve cevârihinde hiç bir hareket eseri görünmedi. Hareminden aldığımız ma'lûmâta göre bilâ-ekl ve şürb günlerce

bu hâl içinde imiş. Kendisinden hiç bir hâcet-i beşerî zâhir olmaz imiş. Nihâyet bu zât-ı muhterem beşeriyyete redd olunmaksızın âhirete intikāl etmiştir (kaddesallâhu sırrahû!).

Ve hacer-i zümrüd bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (A'râf, 7/201)**'dır. İmdi kuvve-i müzekkirenin hâssıyyeti İblîs'i fi'l-hâl keydini mülâhazadan a'mâ etmek ve onu tedhîş eylemektir. Binâenaleyh lâhık olmaz, basarı ona rücû' eder. Şu kadar ki, mü'min iki hâlin biri üzerinedir: Ya gaflettedir; böyle olunca merreten-uhrâ ona karîb olur. Veyâ huzûrdadır; böyle olunca eğer yaklaşırsa ondan yanar. La'anehullâh kendisinde ârif-i billâh olan hâneye duhûle cür'et edemez; ârif uyusun uyanık olsun, müsâvîdir.**

Ya'nî âlem-i kebîrde mevcûd olan hacer-i zümrüde mukābil insanda dahi bir sır ve bir latîfe vardır. Âlem-i kebîrde mevcûd olup yeşil bir taştan ibâret olan hacer-i zümrüdün havâssındandır ki, bunu hâmil olan kimse perîşân rü'yâlar görmez; ve kalbinde kuvvet olur; ve sar'a isâbet etmez. Ve ehl-i tecrübe diğer havâssından dahi bahs ederler. İnsanda buna mukābil olan latîfe dahi "kuvve-i müzekkire"dir.Ve kuvve-i müzekkire "latîfe-i sırr"a taalluk eder. Ve latîfe-i sırrın rengi muhakkıklardan ba'zılarının kavline göre yeşildir. Ve âlem-i kebîrdeki hacer-i zümrüdün rengi de yeşildir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu sırrın âyeti إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (A'râf, 7/201) ya'nî "Şunlar ki ittikā ederler, şeytan tarafından onlara vesvese dokunsa, tezekkür ederler. İmdi onlar doğru yolu görürler" kavl-i şerîfidir. Âlem-i kebîrdeki zümrüdün hâssıyyeti perîşân rü'yâlara mâni' olmak ve kalbe kuvvet vermek olduğu gibi, kuvve-i müzekkirenin hâssıyyeti dahi, İblîs'i hîlesinden men' etmek
705 ve onu tedhîş / eylemektir. Ve zümrüd taşının havâssından biri de ef'înin gözünü kör etmektir. Nitekim bu ma'nâya işâreten cenâb-ı Mevlânâ (ra) bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

کر اژدهاست درره عشقی است چون زمرد از برق آن زمرد هین دفع اژدها کن

Tercüme: "Eğer yolda ejderhâ var ise, aşk zümrüd taşı gibidir. O aşk zümrüdünün berkından ejderhâyı def' et!"

Mesnevî:

نفس اژدرهاست با صد زور فن روی شیخ اورازمرد دیده کن

Bunun gibi kuvve-i müzekkire de İblîs'i keydinin mülâhazasından kör eder. Ya'nî zümrüd yılanın gözünü kör ettiği gibi, İblîs'in hîlesine na-

zar ettiği gözünü kör eder; ve basarı kuvve-i müzekkire sâhibine lâhık ve râci' olmaz. Ancak şeytan bir mü'mine vesvese ilkā ettiği vakit, o mü'min iki hâlin biri üzerine bulunur: Ya gaflette bulunur; bu halde şeytan ona merreten-ba'de-uhrâ karîb olur. Mü'min için bu hâl tehlikelidir. Zîrâ bu hâl-i gaflette kuvve-i müzekkiresi muattaldır. Şeytan birisinde iğvâ edemezse diğerinde iğvâ eder; ve onu helâke sevk eder. Veyâhut huzûr içindedir; mü'min huzûrda iken şeytan ona yaklaşırsa şeytan onun nûrundan yanar. Şeytan (la'anehullâh) huzûrda olan mü'mine yaklaşmak şöyle dursun, içinde ârif-i billâh olan hâneye duhûle cür'et edemez. Hânede bulunan ârif ister uyusun, ister uyanık bulunsun, şeytan için müsâvîdir. Zîrâ ârif-i billâh uyumuş olsa da kalbi huzûrdadır. Bu da bakā-i edeb sırrıdır.

Ve yâkūt-i ahmer de bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11)'dir. Ve onun hâssıyyeti, insan rûh-i kudsî cihetinden ona müşâhid olduğu vakit, o zât-ı Hakk'a müteallık olan ulûmu / bilir ki, gayrin ona muttali' olmadığı şeydir. İmdi eğer nefs-i gazabiyyesi cihetinden ona müşâhid olur ve cebâbireden bir cebbâra müsâdif bulunursa, muhakkak o, onu izlâl eder. Ve nefsinde taazzumdan onun için bulduğu şeye hâzı' kılar. Ve eğer ona serzeniş eder ve tahvîf eylerse, onu afv eder.

Ma'lûm olsun ki, âlem-i imkânda "yâkūt" dedikleri kıymetli taş Serendib Ada'sında ve Zengibâr'da kâin bir dağın eteklerinde bulunur. Rengi âteşîn kırmızı, esmer, sarı, beyaz, mâvî, penbe, şerâbî, bulanık erguvânî ve siyâh olur. Sâir taşlardan vehleten ağırlığı ve sertliği ile fark olunur. Yâkutu ancak elmas deler. Yâkutun havâssı şunlardır: Hâmil olan kimse tâûndan emîn olur. Ve eğer ağzında tutarsa kalbine kuvvet verir. Ve gam ve kederi izâle eder. Ve susuzluğu teskîn eyler. Ve onu hâmil olan kimse insanların nazarında azîz ve muhterem olur. Ve ondan yaptıkları bir nevi' ma'cûn vücûda çok kuvvet verir; ve kanı tasfiye eder.

İmdi âlemde mevcûd olan kırmızı yâkūta mukābil olarak, Âdem'de dahi yâkūt-i ahmer mesâbesinde bir sır ve latîfe vardır. Ve bu sır "latîfe-i rûh"dur. Ve "latîfe-i rûh"un rengi muhakkıkînden ba'zılarına göre kırmızıdır. Ve Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sırrın âyeti لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) ya'nî "O'nun misli gibi bir misil yoktur" kavl-i şerîfîdir.

Ma'lûm olsun ki, her bir rûh kendi ayn-ı sâbitesine taalluk eder. Ve her bir ayn-ı sâbite bir ism-i ilâhînin sûretidir. Ve esmâ-i ilâhiyye mütefâvit olup âsârı muhtelif bulunduğundan yekdîğerinin misli ve nazî-

ri değildir. Zîrâ tecellî-i ilâhîde tekrâr yoktur; biri diğerine aslâ benzemez. Binâenaleyh her bir rûh bu i'tibâr ile لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ vasfını hâizdir. Nitekim bunun misâli âlem-i histe zâhirdir. / Efrâd-ı âdemiyye insâniyyette yekdîğerinin misli ve nazîri olduğu halde, halkan ve hulkan yekdîğerinin misli ve nazîri değildir. Bu i'tibâr ile her biri لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ vasfına mâ-sadaktır. İmdi sâlike tecellî-i rûhî olduğu vakit, onun sıfât-ı beşeriyyesi zâil olur. Fakat tecellî muhtecib olursa tabîat-i nefsiyye avdet edip sâlik için tuma'nînet hâsıl olmaz. Ve tecellî-i rûhânî ba'zı kerre envâr-ı zikr ve tâatın galebesinden olur. Ve bahr-ı rûhâniyyet temevvüc ettiği vakit sâhil-i kalbe çarpar. İnsan rûh-i kudsî cihetinden bu hâli müşâhid olduğu vakit, zât-ı Hakk'a müteallık olup başkalarının muttali' olamayacağı ulûmu öğrenir ki, bu ulûmun ahzi keyfiyyeti yukarıki şerhlerde geçti. Ve bu, keşf-i ilim sırrıdır. Ve tecellî-i rûhî, alâmet-i hudûs ile muttasıf olup, sâlik üzerinde kuvve-i ifnâiyyesi olamıyacağından, sâlik bu tecellî içinde kendi muhîtini ve muhîtindeki ef'âl ve harekâtı idrâk eder. İmdi sâlik bu hâl içinde iken muhîtinde gördüğü münkerâttan bir şeye karşı nefs-i gazabiyyesiyle zâhir olur. Ve muhâlif-i şer' harekette bulunan cebâbireden bir cebbâra müsâdif bulunursa onu izlâl eder.Ve o cebbârın nefsinde taazzumdan, o sâlike karşı bulduğu şeyi, ya'nî taazzum ve tekebbür cinsinden bulduğu şeyi, tevâzua tahvîl eder. Ve o cebbârın nezdinde bu tecellî sâhibi azîz ve muhterem görünür. Nitekim yâkūtun havâssından biri de bu idi. Ve eğer bu tecellî sâhibi, o cebbâra karşı bu muhâlif-i şer' hareketinden dolayı serzeniş ederse ve onu azâb-ı ilâhîyi tezkîr ile tahvîf ederse, o cebbâr elinde kuvvet-i zâhiriyye var iken, ona zulme kıyâm edemeyip afv ile muâmele eyler.

/ Ve mâvî yâkūt taşı da bundandır. Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ (Ra'd, 13/41)**'dir. O öyle bir şeydir ki, ashâb-ı ahvâle ve halkā mahsûs olarak insana rabbâniyyet verir.**

Âfâk-ı âlemde mâvî yâkūt taşı olduğu gibi, nefs-i insâniyyede buna mukābil ve muzâhî olarak mâvî yâkūt taşı vardır. Ve mâvî yâkūt taşını hâmil olan kimsenin sözü beyne'n-nâs nâfiz olduğu ve kendisi nâs indinde muhterem ve azîz bulunduğu gibi, bu taşa mukābil olan sır ve latîfe kendisine münkeşif olan kimsede, gerek ashâb-ı ahvâl olan sâlikleri ve gerek sâlik olmayıp ashâb-ı muâmelâttan bulunan kimseleri terbiye hâssası hâsıl olur. Zîrâ Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sır ve latîfenin âyeti لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ (Ra'd, 13/41) kavl-i şerîfidir. Ma'nâ-yı münîfi "O'nun hükmünü redd eder yoktur" demek olur. Ve bu sır, rûhun "latîfe-i hafî" mertebesidir ki, nefsin "râzıyye" mertebesine muhâzîdir.Ve "latîfe-i hafî"nin rengi ba'zı muhakkıkîne göre nîlgûn, ya'nî mâvîdir. Rûh, burada

hilâfetinden maksûd olan mertebeyi ihrâz etmiş olduğundan ulûhiyyetin rabbâniyyeti ile de muttasıf olur. Ve bu sıfatla muttasıf olunca gerek sâliklere ve gerek halka karşı olan akvâl-i mürşidânesini redde cür'et-yâb olan bulunmaz. Şekāvet-i ezeliyye ashâbı üzerinde bile umûr-i dünyeviyyede tasarrufa kādir olur. Bu fenâ-i tevhîd sırrıdır.

Sarı yâkūt taşı: Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96)**'dır. Ashâb-ı makāmâta mahsûstur. Onun hâssası ubûdiyyet ve zillet ve iftikārdır. Kendisine hâsıl olanla hâlini câhil olanın makām-ı müşterekidir.**

/ Âfâk-ı âlemdeki sarı yâkut taşına mukābil olarak insanda dahi sarı yâkūt taşı vardır. Ve bu sır "nefs-i marzıyye" makāmında bulunan kimseye münkeşif olduğu cihetle nefsin merâtibini kat' ve ikmâl eden zevâta mahsûstur.Ve "latîfe-i nefs"in nûru muhakkıklerden bir kısmının indinde sarıdır. Ve Allah Teâlâ'nın Kitâb'ından bu sırrın âyeti وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffât, 37/96) ya'nî "Allah Teâlâ sizi ve amellerinizi halk eyledi"dir. Binâenaleyh bu sırrın hâssası ubûdiyyet ve zillet ve iftikārdır. Zîrâ makāmât-ı nefsi ubûr eden urefâ-i billâh zevkan bilirler ki, nefsin Hâlık'ı ve kezâ nefisten sâdır olan a'mâlin Hâlık'ı Hak'tır. Böyle olunca zevk-ı ma'rifet ile O'nu ma'bûd bilip âbid olurlar. Ve O'nun kibriyâsı muvâcehesinde kendilerini zelîl görürler; ve cemî'-i ihtiyâclarında O'na müftekır ve muhtâc olduklarını derk ve teyakkun ederler. Kendisine bu makām hâsıl olan kimsenin hâli böyle olduğu gibi, kendisine bu makām hâsıl olmayıp hâlini câhil kimse de ayn-ı hâlî içindedir. Zîrâ câhil, nefsinin ve a'mâlinin Hâlık'ı Hak olduğundan gâfil olsa da, fiilen bu vâkı'dir. Ve onun müdebbir-i umûru Hak'tır. Meselâ açlık ve tokluk nefsin şânındandır. Ve ekl-i taâm hâli abdiyyettir. Abd taâm ekli hâlinde Ma'bûd'una karşı fiilen abdiyyetini arz eder. وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14). Ve karnı acıkan kimse Rezzâk'a arz-ı iftikār eder. Ve hasta olup harekete mecâli kalmayan kimsenin ve husûsiyle meyyitin hâl-i zilleti meydandadır. Câhilin cehli ubûdiyyet ve zillet ve iftikāra mâni' değildir. Böyle olunca anlaşılır ki, bu makām ârif ile câhil arasında bir makām-ı müşterekтir. İkisinin arasındaki fark irfân ile cehilden ibârettir. Bu dahi kabz-ı iftikār sırrıdır. / 710

Hacer-i mükerrem: Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ından onun âyeti وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30)**'dir. Felek-i hayât onunla devr eder. Her bir mevcûdda ve her bir şeyde bulunur. Ve onun hâssıyyeti kalb-i a'yândır. Tedbîr ve ihkâm olunup istediğin şey üzerine ondan az bir şey ilkā eylediğin vakit, bu şeyin hakîkatinin verdiği şeyden nâşî onun "ayn"i değ-**

şir. Ehl-i kîmyâ indinde "iksîr" gibidir ki, sen onu alıp kazdîr ve hadîd üzerine izâfe edersen onları gümüşe kalb edersin. Ve nuhâs ve rasâs üzerine izâfe edip onları altına kalb eylersin. Halbuki o birdir. İhtilâf-ı tabâyi'den nâşî kabûl muhtelif olur. Bu hakîkat de böyledir. Onu âsîye ilkā edersen tâi' olur; ve kâfire ilkā edersen mü'min olur. Ve bu, vücûdu azîz olan o kibrît-i ahmerdir ki, Allâh Teâlâ onu esirgediği şeylerden kıldı. Ve onu hazînelerinin en yükseğine tevdî' etti. Ona vâsıl olan kimse, onun üzerinde, onun eserini göremez. Zîrâ onun üzerindeki hâsıl, onunla zanîndir.

Âfâk-ı âlemde, ehl-i kîmyâ indinde "iksîr" ta'bîr olunan "hacer-i mükerrem" olduğu gibi, buna mukābil olarak / vücûd-i insânîde dahi böyle bir hacer-i mükerrem vardır. Ve bu hacer, "nefs-i sâfiye" erbâbından, haklarında inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyye şeref-sâdır olanlara münkeşif olur. Ya'nî kendilerine hacer-i beht münkeşif olan zevât arasında bulunur. Ve Kur'ân-ı Kerîm'den bu hacer-i mükerremin âyeti وَجَعَلْنا مِنَ الْماءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya'nî "Biz her şeyin hayâtını sudan kıldık" kavl-i şerîfidir. Zîrâ vücûdât-ı izâfiyye arşı su üzerinde mebnîdir. Nitekim Hak Teâlâ وَكانَ عَرْشُهُ عَلَى الْماءِ (Hûd, 11/7) buyurur. Ve eşyânın sudan mütekevvin olduğu ve her bir şeyde su mündemic olduğu ehl-i fen indinde sâbit olduğundan burada tafsîli mûcib-i tatvîl olur. İmdi su, vücûdât-ı izâfiyyenin aslı olduğu ve her şeyde mevcûd bulunduğu gibi, zât-ı Hak dahi her şeye sârîdir. Ve bilcümle eşyânın kayyûmudur. Ancak her şeyde bâtındır. Velâkin "mertebe-i ahfâ"ya nâil olan saâdetlilerde zâhirdir; ve onlardan mütecellîdir. Ve bu tecellî tecellî-i rabbânîdir. Bu kitabın müellifi cenâb-ı Şeyh-i Ekber ve kibrît-i ahmer (ra) efendimiz *Kitâbü Tuhfeti's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere*'sinde buyururlar ki: "Tecellî-i rabbânîde rü'yet olduğundan fenâ-ender-fenâ zâhir olup nefs-i emmâre bi'l-külliyye meyyit olup tuma'nînet hâsıl olur. Ve tecellî-i rabbânî iki nevi'dir: Biri zâtî, diğeri sıfâtîdir. Tecellî-i zâtî ulûhiyyet ve rubûbiyyet olup tecellî-i ulûhiyyet cenâb-ı fahr-i risâlet Efendimiz'e olmuştur ki, اِنَّ الَّذِينَ يُبايِعُونَكَ اِنَّما يُبايِعُونَ اللّٰهَ (Feth, 48/10) âyet-i kerîmesiyle işâret olunmuştur. Ve tecellî-i rubûbiyyet Hz. Mûsâ efendimize olmuştur ki, فَلَمّا تَجَلّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكّاً وَخَرَّ مُوسى صَعِقاً (A'râf, 7/143) kavl-i şerîfiyle bu makāma işâret olunmuştur. Tecellî-i sıfâtîye gelince: Bu da iki nevi' üzere olup ya cemâlî veyâ celâlîdir. Bunlardan her biri dahi zâtî ve kalbî olur. Eğer tecellî "mevcûdiyyet" sıfâtiyle olursa "fenâ-ender-fenâ" zâhir olur. Nitekim bu tecellî Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine / zâhir oldukda ما الوجود الا الله ya'nî "Vücûd ancak Allâh'ın vücûdudur" buyurdu. Eğer tecellî "vâhidiyyet" sıfâtında zâhir olursa vahdet zâ-

hir olur. Nitekim Ebû Saîd hazretlerine vukū'unda ba'zı sözler söylediler. Eğer "kāimiyyet" sıfâtından tecellî ederse "kıyâm bi'n-nefs" zâhir olur. Nitekim Bâyezîd'e vukū'unda سبحانی ما اعظم buyurdu. Ve eğer "âlimiyyet" sıfâtından tecellî ederse ilm-i ledünnî hâsıl olur. Nitekim Hz. Hızır (as)'a vâkı' olmuştur ki, وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً (Kehf, 18/65) âyet-i kerîmesi bu makāma işârettir. Eğer "mürîdiyyet" sıfâtında tecellî ederse irâde zâhir olur. Nitekim Ebû Osman hazretlerine zâhir oldukda: "Otuz seneden beri murâdullâh benim murâdımdır" buyurdu. Eğer "kādiriyyet" sıfâtında tecellî ederse kudret zâhir olur. Nitekim Efendimiz (sav) hazretlerine vâkı' olmuştur ki, مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) âyet-i kerîmesinde bu makāma işâret olunmuştur. Ve eğer "bakā" sıfâtından tecellî ederse ref'-i isneyniyyet iktizâ eder. Nitekim Hüseyn ibn Mansûr'a zuhûrunda: "Seninle benim aramda müzâhim olan ancak benim; beni Vücûd'unla aradan kaldır!" buyurdu. Ve eğer "râzıkıyyet" sıfâtında tecellî ederse rızk-ı ihsânî i'tâ olunur. Nitekim cenâb-ı Meryem'e zuhûr etmiştir ki, وَهُزِّي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ (Meryem, 19/25) âyet-i kerîmesi bu makāma işârettir. Ve eğer "hâlıkıyyet" sıfâtında tecellî ederse halk ile ittihâdı zâhir olur. Nitekim Îsâ (as)'a vâkı' olmuştur ki, وَ اِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ (Mâide, 5/110) âyet-i kerîmesi bu makāma işârettir. Ve eğer "azamet ve kibriyâ" sıfâtında tecellî ederse âsâr-ı vücûdun mahvı zâhir olur. Ve eğer "cebbâriyyet" sıfâtında tecellî ederse gâyet-i heybette bir nûr zâhir olur. Ve eğer "kahhâriyyet" sıfâtında tecellî ederse fenâ-ender-fenâ zâhir olur. Ve eğer "azîziyyet" sıfâtında tecellî ederse saâdet-i dâreyn hâsıl olur."

/ İmdi bu îzâhâttan anlaşıldığı üzere, insanda mevcûd olan bu hacer-i mükerremin hâssıyyeti âfâk âlemindeki "iksîr"in hâssıyyeti gibi kalb-ı a'yândır. Tedbîr ve hikmet dâiresinde olarak, dilediğin şey üzerine ondan biraz bir şey ilkā edecek olursan, o şeyin hakîkatinin iktizâsına göre, o şeyin "ayn"ı tekallüb eder. Ya'nî o şeyin hakîkatinin ve ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı dâiresinde, bu âlem-i izâfîdeki aynı tekallüb eder; yoksa hakîkat-i sâbitesi tebeddül etmez. Zîrâ kalb-ı hakāyık mümkin değildir. Bu hakîkat, âlem-i âfâkta ehl-i kîmyâ indindeki iksîre benzer. Bu bahiste kîmyâya müteallık ba'zı îzâhât-ı mücmele i'tâsı fâideden hâlî değildir.

Ma'lûm olsun ki, ilm-i kîmyâ iki nevi'dir. Birisi "kimyâ-yı cedîd"dir ki, mekteblerde tedrîs olunur. Ve anâsır-ı basîtadan ve onların mürekkebâtından bahs eder. Bu kimyâ ulûm-i zâhiriyyedendir. Ve firenkler bu ilmin mütehassıslarına "şimist" [chimiste] ta'bîr ederler. Diğeri filizzât-ı nâ kısayı tedâbir-i kâmile kuvvetiyle mertebe-i noksandan kemâl derecesine îsâl etmek ilmidir. Ve ma'deniyyâtın en kâmili gümüş ve altın i'tibâr

edilmiştir. Ve bu ilim mekteblerde tedrîs olunmayıp erbâbı indinde hafî tutulur. Firenkler bu ilmin mütehassıslarına "alşimist" [alchimiste] ta'bîr edip yakın vakte kadar istihzâ ederler idi. Vaktâki ahîran "elektron" nazariyyesi keşf olundu, kimyâda mezkûr olan anâsır-ı basîtanın yekdîğerine inkılâbı imkânı anlaşıldı. Hayâl addiyle istihzâ ettikleri şeyin hakîkat olduğunu derk ettiler. Zîrâ anâsır-ı basîtadan her birinin atomu müteaddid elektronlardan mürekkebdir. Ve menfî elektron etrâfında müsbet elektronlar devr ederler, şemsin etrâfında seyyârâtın devri gibi. Her bir unsurun atomlarını teşkîl eden elektronlardan ba'zıları tarh veyâ tezyîd olunursa başka bir unsurun atomuna inkılâb eder. Meselâ bakırın elektronlarını tebdîl ile altına kalbı mümkin olur. / Ancak bu elektronların tezyîd ve tenkîsi ne gibi ahvâl ve şerâit dâiresinde olduğu keşf edilememiştir. Halbuki kîmyâ-yı atîkta isti'mâl edilen "iksîr" bu atomların elektronlarını tebdîl ile anâsırı yekdîğerine kalb edebilir. Ancak iksîrin usûl-i istihsâli erbâbı indinde hafî tutulur. Bu kîmyâ-yı atîk erbâbı derler ki: Usûl-i istihsâl-i iksîr ve onun isti'mâliyle kalb-ı maâdin esrâr-ı ilâhiyyedendir. Erbâb-ı ma'nâ ve ehl-i irfândan gayrisine keşfî câiz değildir. Âlâyiş-i hırs ve mefâsid-i dünyâ ile mülevves olan kimselere bu ilmin ta'lîminde hey'et-i beşeriyye-i ictimâiyye için zarar vardır. Ammâ dâmen-i himmetini lezzât-ı dünyâ levsinden çekmiş olan ehlullâh ve evliyâullâha bu sırrın inkişâfında zarar değil, belki fâide vardır. Nitekim Hz. Mevlânâ (ra) buyururlar:

کیمیا و سیمیا وریمیا ایں نباشد جز بذات اولیا

Tercüme: "Kîmyâ ve sîmyâ ve rîmyâ ta'bîr olunan ulûm-i garîbe ve hafiyye ancak evliyânın zâtına mahsûstur."

Ve ulûm-i hafiyye ve garîbe beş nevi'dir: Kîmyâ, sîmyâ, hîmyâ, lîmyâ ve rîmyâdır. Bunlara âid ta'rîfât saded hâricinde olduğu için terk olundu. Bunlar hakkında ma'lûmât-ı mücmele almak isteyen ihvân-ı bâ-safâ Hindistan'da tab' edilmiş olan *Matla'u'l-Ulûm ve Mecma'u'l-Fünûn* nâmındaki kitâbı mütâlaa etsinler.

İmdi bu ta'rîfâttan kîmyâ-yı atîkın ne olduğu ve iksîrin ne demek olduğu anlaşıldı. İşte sen bu iksîri alır ve "kazdîr"e ya'nî [kalay][*] ve demire izâfe edersin. İksîrin te'sîriyle onlar gümüşe inkılâb eder. Ve bakır ve [kurşun] üzerine izâfe edersin, onları altına kalb eylersin. Halbuki iksîr aslında bir şeydir. Fakat maâdinin tabâyi'ı muhtelif olduğundan, kendilerine iksîr izâfe olundukda, kabûlleri de muhtelif olur. Ya'nî kimi

(*) A. Avni Bey burada bir kelimelik bir boşluk bırakmış ve bir cümle sonra "rasâs" kelimesine "kalay" mânâsını vermiştir. Şerhinde boş bıraktığı yere "kalay" kelimesini, "kalay" yazdığı yere de [kurşun] kelimesini koyduk. [M. T.]

gümüşe, kimi altına inkılâb eder. İşte hacer-i mükerrem olan bu hakîkat de böyledir. / Bu hacer-i mükerrem, kendisine münkeşif olan zât-ı muhterem onu nazarıyla âsîye ilkā ederse mutî' olur; ve kâfire ilkā ederse mü'min olur. Hâce Hâfız Şîrâzî (ks) bu makāma işâretle buyurur: 715

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند آیا بودکه گوشهء چشمی بما کنند

Tercüme: "Onlar hâki nazar ile kîmyâ ederler, olabilir mi ki, bize de göz ucuyla baksınlar!"

Ve kezâ cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (kuddise sırruhü's-sâmî) efendimiz kendi hâl-i âlîlerini beyânen buyururlar:

خاك چون در کف من زر شود ونقرهء خام چون مرا راه زند فتنه گر زر و وارم

Nazmen tercüme:

Hâk mâdâm ki destimde olur hep zer ü sîm
Bana reh-zen mi olur fitneci altın akça

Ve yine buyururlar:

زکیمیا عجب آیدکه زرکند مس را مسی نکر که بهر لحظه کیمیا سا زد

Nazmen tercüme:

Nuhâsı altın eder kîmyâ, acîbdir bu
Nuhâsa bak ki beher lahza kîmyâ çıkarır

Velhâsıl bu makām-ı azîme sâhib olan evliyâullâhın bu gibi sözleri çoktur. İşte bu hacer-i mükerrem vücûdu azîz ve nâdir olan o "kibrît-i ahmer" ve iksîrdir ki, Allah Teâlâ onu esirgediği şeylerden kıldı; ve bu hakîkati kemâl-i nefâsetinden dolayı gizledi. Ve onu müstehak ve lâyık olmayan kimselerden esirgedi. Bu esirgeme, hâşâ ki Hak Teâlâ hazretlerinin buhlünden ola! Eğer bu hakîkati Hak Teâlâ ehlinin gayrine ibzâl buyursa hikmetine münâfî olurdu. Zîrâ bir sabînin eline bir pırlanta taşını teslîm, veyâhut bir sârıka cevheri emniyyet edip tevdî' etmek inde'l-ukalâ hamâkattir. / Allah Teâlâ hazretleri ise bu gibi sıfât-ı nâ-lâyıkadan münezzehdir. Onun için bu hakîkati hazînelerinin en yükseğine tevdî' etti ki, o hazîne tecelliyât-ı rabbâniyye hazînesidir. Ve onun fevkında tecellî yoktur. Nitekim yukarıda îzâh olundu. İmdi bu hacer-i mükerremin inkişâfı her bu tecellîye nâil olanlara da vâkı' olmaz. Binâenaleyh, bu hazîneye vâsıl olan kimse, onun üzerinde bu hacer-i mükerremin eserini göremez. Ancak haklarında inâyet-i ezeliyye sebk etmiş olanlar müstesnâdır. Nitekim bu hâlin âsârı zâhirdir. İ'tirâf etmelidir ki, zamânımızda evliyâullâha tesâdüf olunduğu halde, bir nazarda sâliki makām-ı fenâya îsâl edenler görülemedi; ve görenler de işitilmedi. Halbuki bu kitabın müellifi Şeyh-i Ekber ve cenâb-ı Mevlânâ ve Abdülkādir Geylânî ve

Şâh-ı Nakşbend ve emsâli pîrân (rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn) hazarâtından bizlere bir çok haber-i mütevâtir vârid olmuş ve menâkıb-ı kesîre nakl edilmiştir. Binâenaleyh bu hacer-i mükerrem kendilerine münkeşif olan zevât nâdirin nâdiridir. Zîrâ bu hacerin üzerine min-ciheti'l-Hak sâdır olan hüküm zanîn, ya'nî esirgemedir. اللهم يسر لنا بجاه نبينا المصطفى Bu da bast-ı suâl sırrıdır.

Ve bizim için bu ma'nâda ebyât vardır:

Sebepsiz san'at müddeîsi yalan sözde ve da'vâda ve kizibler içinde yaşadı.

Ya'nî kîmyâ-yı sûrîde "sebeb"i, ya'nî iksîri, tahsîl etmeksizin "san'at"(*) iddiâsında bulunan kimse halka karşı yalan sözde ve kuru da'vâda ve kizbler ile halkı aldatmak sûretiyle zindegânî eyledi. Ve bu yalanlarıyla halkın elindeki malı alıp maîşet etti. Ve bu hacer-i mükerrem kendilerine münkeşif olup kîmyâ-yı ma'nevî san'atına vâkıf olmayanlar da, halkı irşâd da'vâsına kıyâm etmekle, onlar dahi bu tâife gibi, zindegânî eylediler.

Lehcesi sâdık, talebi mahfûz olan muhibb-i nâsıhın sözünü dinle!

Ey tâlib-i hakîkat! Sen bu gibi kâzib müddeîlerin kuru da'vâlarına kulak asmayıp lehcesi sâdık ve talebi kizben mahfûz olan ve senden sûrî ve ma'nevî hiç bir fâideye intizâr etmeksizin seni seven nâsıhın sözünü dinle! Zîrâ bu vasıf kendisinde iksîr-i ma'nevî bulunduğunun alâmetidir.

Neyyir eflâkinden nüzûl etti. Terkîb-i nisebin tahsîline sa'y et!

"Neyyir" şems ma'nâsınadır. Ve kîmyâ-yı atîk ıstılâhında "şems"ten murâd "nuhâs"tır. Ya'nî bakır altın mertebesine urûc için kendi eflâkinden, ya'nî kendi muhîtinden, nüzûl etti. / Altın nisebinin terkîbi hâsıl olmak için sa'y et! Ya'nî ona bir terkîb yap ki, onda altının nisbetleri hâsıl olsun. "Bakır"dan murâd sâlikin "vücûd-i kesîf"idir. "Altın"dan murâd dahi "rûh-i izâfî"sidir. Ya'nî bakır gibi olan vücûd-i kesîfine bir terkîb-i ma'nevî yap ki, altın gibi olan rûha inkılâb eylesin.

Civayı ma'deninden al, ondan firâr-ı mükteseb çek!

(*) Eski Kîmyâ ilmine "San'atü'l-Kîmiyâ", "San'atü'l-İksîr" ve kısaca "el-San'a" (San'at) gibi isimler verilmiştir. [M.T.]

Kîmyâ-yı atîk ıstılâhında "fîrâr" civa ma'nâsınadır. Ve tabîatı hârr olup müzekker i'tibâr olunmuştur. "Civa" bulunduğu kabın şeklini alır ve her tarafa akıp gider bir madde olduğu ve nefis dahi aynı vasfı hâiz bulunduğu için, cenâb-ı Şeyh (ra) "nefs"i "civa"ya teşbîh buyurmuştur. Ya'nî sen civa gibi olan nefsi kendi ma'deni olan vücûd-i kesîfinden al! Ve o aldığın civayı ma'deninden çek çıkar! Zîrâ o, ma'deni olan vücûd-i kesîfte kaldıkça kendi sıfâtından taarrî edemez.

İmdi sen onu râm ettiğin vakit, onun zâtı kendisinde olan terkîbi ve resebi hâmil olur.

İmdi sen kîmyâ-yı atîk mûcibince civayı eczâ-yı lâzime ile tahlît edip taktîr, sahk, tas'îd, teşvîd, teşmî', ta'fîn, hall ve akd ameliyyâtını icrâ ederek onu safvet hâline râm ettiğin vakit, onun zâtı kendisinde mündemic olan terkîbi ve resebi, ya'nî tortuyu hâmil olur. Ya'nî civa gibi olan nefîs envâ'-ı riyâzât potasında türlü terbiyelere ma'rûz kaldıktan sonra safı ve tortusu birer tarafa ayrılır. Safı, melekiyyet ve tortusu, beşeriyyet olur. / Ve nefîs zâtında bu iki hâli de hâmildir.

Fâzıl, lehebde neyyirâtın imtizâcı sebebiyle suûd etti. Onun hâline nazar et!

"Neyyirât"tan murad "şems" ile "kamer"dir. Ve kîmyâ-yı atîk ıstılâhında "şems" nuhâsa ve "kamer" gümüşe ıtlâk olunur. Civa ameliyye-i kimyeviyye ile nuhâsa ve nuhâs gümüşe inkılâb eder. Ya'nî ateşte neyyirâtın imtizâcı sebebiyle civada fazla olan rusûbât suûd eder; ve tebahhur edip havaya gider. Ba'zı iksîr tarh olundukda altına inkılâb eder. Sen onun bu hâline nazar et! Civa gibi olan "nefs-i emmâre" terbiye olunarak, nuhâs gibi olan "nefs-i levvâme"ye; ve ondan sonra gümüş gibi olan "nefs-i mülhime"ye inkılâb eder. Ve âteş-i riyâzat ile ondan fazla olan sıfât-ı zemîme tasa'ud eder. Ba'zı iksîr-i evliyâ tarh olunarak "nefs-i mutmainne" makāmına terakkî edip altın hâline gelir.

İmdi onu ifnâ ettiği vakit sebeb bâkî kalır. Senin kalayını [آنك = kurşununu] aynda altına kalb eder.

Ya'nî o nefsi âteş-i riyâzât ifnâ ettiği vakit "sebeb," ya'nî ayniyyet, fânî olmaz, belki yine yerinde durur. Fakat kalay [آنك = kurşun] gibi olan senin "ayn"ını altına tebdîl eder. Ya'nî fenâ-fîllâh hâlinde abdin vücûd-i izâfîsi fânî olmaz, yine bâkîdir. Velâkin o vücûd-i izâfî artık vücûd-i hakkānî olur. Ve bu ebyât-ı şerîfeden anlaşıldığı üzere sâlik vücûdunda bu istihâlâtı geçirmek için "iksîr"e muhtaçtır. Ve o da hacer-i mükerrem

kendisine münkeşif olan mürşid-i kâmil ve mükemmildir. Ve her velî bu
720 istihâlâta muktedir değildir. /

Zıllin izâlesi ve tasrîrin kat'ı:

Allah Teâlâ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً (Furkān, 25/46) **ya'nî "Ba'dehû biz onu kabz-ı yesîr ile kendimize kabz ederiz" buyurdu. Ve zıll ancak san'attaki "sebeb"den nâşî bâkî kalır. İmdi zıll dâim oldukça emrde tedlîs vardır; ve onda tasarruf ve izâlesi memnû'dur. Eğer senin indinde hacer-i mükerrem mevcûd değilse ve netîce-i hakāyık yok ise, sana bir imâm talebi lâzımdır. Eğer bulamaz isen odanı cemî'-i eşyâdan hâlî kıl ve halvet ittihâz eyle! Ve zikrin "Allah, Allah" olsun, başkası değil! Bundan evvel isti'dâdına göre yiyecek ve içecek hemminden teferruğ et! Müstenedini bu** لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) **âyeti kıl! İmdi muhakkak en yakın yedi günde ve en uzak kırk günde zıllin zevâli lâ-büddür. Ve tasrîre gelince, onun sebebi nefsin âlem-i melekût ile / şehâdet arasında sıkışmasıdır. Ve o bâb-ı ahvâldir. Onu Hak Teâlâ'nın** اَلاَ بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (Ra'd, 13/28) **kavlini haml eyle! Muhakkak onun tasrîri inşâallâhü Teâlâ munkatı' olur.**

Ma'lûm olsun ki, mahsüsât, mütehayyilât, mezkûrât, mahfûzât, mütefekkirât, ma'kūlât denilen şeylerin cümlesi birer zılldir. Ve nefis bunların te'sîrâtı tahtında dâimâ söyler ve feryâd eder durur. Nefsin bu hadîsleri "tasrîr"dir. İmdi bu bahis bu zıllerin izâlesini ve tasrîrin kat'ını beyân eder.

Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Furkān'da أَلَمْ تَرَ اِلى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شاءَ لَجَعَلَهُ ساكِناً ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً ثُمَّ قَبَضْناه اِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً (Furkān, 25/45-46) ya'nî "Rabb'ini görmez misin? Zılli nasıl temdîd eyledi. Ve eğer dilese idi onu sâkin kılardı. Ba'dehû biz onun üzerine şemsi delîl yaptık. Ondan sonra onu kabz-ı yesîr ile, ya'nî birden bire değil tedrîc ile, kendimize kabz ettik ya'nî izâle ettik" buyurur. Ve zıll ancak sun'-i ilâhîdeki illet ve sebepten dolayı bâkî kalır ve devâm eder. Ve bu illet ve sebep dahi hikmet-i ilâhiyyedir. Zîrâ sâni'in sun'u bir maksad-ı ma'kūle müsteniddir. İmdi zıll devâm ettikçe emr-i ilâhîde tedlîs, ya'nî setr vardır. Bu iktizâ-yı setr ya abdin ayn-ı sâbitesinin ve hakîkatinin îcâbıdır; veyâhut esbâb-ı ârızıyyeye müsteniddir. Esbâb-ı ârızıyye adem-i ihlâs-ı tâmm veyâ şübheli veyâ harâm gıdâ ekli veyâ kalbe hubb-i mâsivâ galebesi gibi ahvâldir. Ve bu sûretlerde abdden o zıllin izâlesi ve onda tasarruf mümkin değildir. Eğer senin indinde hacer-i mükerrem sırrı ve netîce-i hakāyık olan bâlâda mezkûr hâssıyyât-ı ahcâr mevcûd değil ise, / mutlakā sana bir imâm,

ya'nî bir mürşid-i kâmil ve mükemmil lâzımdır ki, senin uyûb-i nefsini sana keşf eylesin. Mürşidin envâ'ı çoktur. Ednâsı sana tövbe telkîn edip nefsini emmârelikten levvâme mertebesine terakkî ettirendir. Ve a'lâsı nezdinde hacer-i mükerrem sırrı bulunan ve "iksîr" gibi mahfî ve nâdirü'l-vücûd olandır ki, seni mertebe mertebe terakkî ettirerek nefs-i sâfiye mertebesine îsâl eder; ve sende hacer-i beht sırrını inkişâf ettirir. Eğer hakkında inâyet-i ezeliyye sebk etmiş ise, sana hacer-i mükerrem sırrı münkeşif olarak, sen de mürşidin gibi nâdirü'l-vücûd bir iksîr olursun. Eğer himmetin âlî olup da mürşidin a'lâsını bulamaz isen âtîdeki çâreye tevessül et! Odanı bilcümle eşyâdan hâlî bırak! Ya'nî nazarın tesâdüf ettikçe sana hâtıra verecek olan eşyâyı kaldır! Burasını kendine halvethâne ittihâz et! Ve kıbleye müteveccihen otur; "Allah, Allah" diye zikre devâm et; başka isim zikr etme! Ve halvete girmezden mukaddem, isti'dâdın nisbetinde yiyecek ve içecek ihzâr et ki, hâcet-i gıdâ halvet esnâsında sana havâtır vermesin. Bu sûretle ekl ve şürb hemminden teferruğ etmiş olursun. Yiyeceğini ve içeceğini isti'dâdından noksan tedârik etme ki, pek ziyâde açlık hâtırını perîşân etmesin. Zikrini لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) ya'nî "Onun misli bir şey yoktur" âyet-i kerîmesine istinâd ettir ki, zikrinle fikrin tevâfuk etsin. Eğer bu şartlara riâyet edersen, isti'dâdına göre, en yakın yedi günde ve en uzak kırk günde, yukarıda îzâh ettiğimiz zıller zâil olur.

Tasrîre, ya'nî nefsin feryâd ve ıztırâbına, gelince: Onun sebebi nefsin âlem-i melekût ile âlem-i şehâdet arasında sıkışmasıdır. Ve bu ahvâle taalluk eden bir bâbdır. Her bir sâlikin şahsına göre değişir. Birininki diğerine benzemez. Sen o tasrîre Hak Teâlâ'nın أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (Ra'd, 13/28) ya'nî "Zikrullâh ile kalbler mutmain olur ve sükûn bulur" kavlini haml eyle! Muhakkak nefsin tasrîri inşâallâhü Teâlâ / münkatı' olur.

§ § §

[ONSEKİZİNCİ BÂB]

On Yedinci Bâbdan BİRİNCİ BÂBdır
ve O Kitâbın Bâblarından On Sekizincidir
Aklın, Nûr-i Yakîni Sâha-i Kalb Üzerine İfâzasının Ma'rifeti

§ §

Zikr edeceğimiz şeyde, takrîb için bir misâl takdîm edelim. Şöyle ki: Muhakak güneş cism-i mücellâya mukābil olduğu vakit, bu cisimden bir nûr inbiâs eder. Şemse mukābil olmayan mevzi'i, o nûr sebebiyle in'ikâs-i şuâ' ile izâe eder. Ziyâ-i kamer gibi o ziyâ-i şemsin in'ikâsidir. İmdi güneşi görmek murâd eden kimse, kendisine nûr-i mün'akis vuran mevzi'e aynını nasb etsin ve cism-i mücellâya baksın; o şemsi keşf eder. Ve bu tertîbden bir şekl-i müselles gelir ki, rükn-i vâhid "şems," rükn-i sânî "cism-i mücellâ" ve rükn-i sâlis "şuâ'-ı mün'akisin vurduğu mahal"dir. Ve benim sana misâli darbımdan sonra ma'lûmun olsun ki, muhakkak nefs-i hayvâniyyeden kendisinde rûh olan tecvîf-i kebîr cânibinden kalbden bir nûr feyezân eder; emâkin-i cismin aksâsına vâsıl olur. Ba'dehû bu nûr, hareket-i felek gibi, in'ikâs eder; / dimâğa muttasıl oluncaya kadar 725
terakkî eyler. İmdi ittisâl-i sereyân akla muttasıl olur ki, onun ayn-ı basîret üzerine te'sîr-i istifâzası vardır. Bu nûr ayn-ı basîrete zâhir oldukda basar için şems gibidir. O, إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ (Kāf, 50/38) **kavline muhâtabdır. Burada his için ma'nâ yoktur. Binâenaleyh şuâ' ayn-ı basîretten sâha-i kalb üzerine in'ikâs eder. Gözden şuâ'ın mubsarât üzerine in'ikası gibi. Böyle olunca acâib-i melekûte nazar eder ve envâr ittisâl eyler. Ve bunun indinde kalbde ikinci göz açılır. Ve o, aynü'l-yakîndir; ve o nûr-i yakîne nâzırdır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın iki nûru vardır. Ve nûrun biri onunla hidâyet ve nûrun diğeri de ona hidâyet eyler. Ve onun için kalbde iki göz vardır. Biri ayn-ı basîrettir ki, o ilm-i yakîndir. Ve diğer göz ayn-ı yakîndir. Ona hidâyet eden nûra nazar eder. Allah Teâlâ** يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ (Nûr, 24/35) **buyurur. Ve o nûr-i yakîndir. Ve**

nûr-i dîğer hakkında dahi يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ (Hadîd, 57/28) **buyurur. Onunla hidâyet eden nûr, ona hidâyet eden nûra muttasıl olduğu vakit, insan semâvât ve arzın melekûtunu muâyene eder. Ve halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükmettiğini mülâhaza eyler. Ve o Hak Teâlâ'nın** نُورٌ عَلَى نُورٍ (Nûr, 24/35) **kavlidir.**

Cenâb-ı Şeyh (ra) bu kitâb-ı münîfî esâs i'tibâriyle on yedi bâb üzerine tertîb buyurmuştur. Ve on yedinci bâbda insana mevdû' olan esrârın havâssını ve sâlikin ne gibi ahvâl üzerine olması îcâb edeceğini ve âlem-i kebîr ile âlem-i sağîr olan insanda bu esrâra tekābül eden şeyleri zikr eylemek iktizâ etmiş olduğundan, bu on yedinci bâbı da beş bâb üzerine te'lîf / eylemiştir. Bu beş bâbdan her birine mevdû' olan hakāyık ve maârif hâdd-i zâtında on yedinci bâbın esâsâtına dâhil olmakla berâber, kitabın hey'et-i mecmûasının ayrı ayrı birer bâbı add ve i'tibâr olunmağa da sezâ bulunduğundan, kitabın on yedinci bâbının bu birinci bâbı on sekizinci bâbı mesâbesinde vâkı' olmuştur. Bu on sekizinci bâbda, aklın nûr-i yakînî sâha-i kalb üzerine ne sûretle ifâza eylediği beyân ve îzâh olunur:

İmdi gerek akıl ve gerek nûr-i yakîn ve gerek sâha-i kalb, hiss-i basar ile görülebilecek maddî şeyler olmadığından zikr edilecek olan maârifi fehme takrîb için bir misâl-i maddî îrâdı îcâb eder. Zîrâ misâl ile ma'kūl mahsüs olur.

Şöyle ki: Güneş parlak bir cisme mukābil olduğu vakit bu cisimden bir nûr inbi'âs eder. Ve bu cisim kendisinden aks eden o nûr ile, güneşe mukābil olmayan mevzi'i ziyâlandırır. Nitekim ilm-i hey'ete vâkıf olanlar bilirler ki, güneş arzın her hangi bir noktasından gurûb ettikde o nokta karanlık olur. Ve bu karanlık noktaya tekābül eden kamere güneşin ziyâsı vârid olunca kurs-ı kamer aydınlanır. Ve ondan intişâr eden aydınlık arzın karanlık noktasına in'ikâs eder. Arzın bu karanlık noktasında sâkin olup güneşi görmek murâd eden kimse, kendisine nûr mün'akis olan arza ve cism-i münevver olan kamere nasb-ı nigâh etsin. O güneşin vücûdunu keşf eder; ve onun vücûduna muttali' olur. Ve bu tertîbden üç rüknü hâvî bir şekil peydâ olur ki, birinci rükn "güneş," ikinci rükn "parlak cisim" ve üçüncü rükn "şuâ'-ı mün'akisin vâsıl olduğu mahall-i muzlim"dir.

Bu misâli îrâd ettikten sonra ma'lûmun olsun ki, nefs-i hayvâniyyeden bir nûr feyezân eder. Ve bu nûr, rûhun taalluk ve hükm ettiği kalb cânibinden çıkar, emâkin-i / cismin aksâsına vâsıl olur. Ya'nî nefs-i hayvânî ki, cisme ihtiyâr ile hareket veren kuvvettir, bunun makarrı kalbdir. Rûh-i insânînin bu nefs-i hayvâniye kalbde, san'atın ele ve gam-

zenin çeşme taalluku gibi, ta'rîfe sığmayan bir taalluku vardır. Ve bu taalluka "tecvîf-i kebîr" ta'bîr olunur. İmdi bu nûr kalbden feyezân edip cismin aksâ-yı emâkinine, ya'nî parmakların ucuna kadar, vâsıl olur. Ba'dehû bu nûr hareket-i felek gibi in'ikâs edip dimâğa muttasıl oluncaya kadar terakkî eyler. Bu nûrun sereyân-ı muttasılı, ya'nî lâ-yenkatı' birbirine muttasılen vürûdu, akla muttasıl olur ki, o nûrun kalbdeki ayn-ı basîret üzerinde te'sîr-i istifâzası vardır. Ya'nî akla muttasıl olan o nûrdan kalbdeki ayn-ı basîret istifâza eder. Bu nûr ayn-ı basîrete zâhir oldukda, hiss-i basar için şems-i maddî gibidir. O ayn-ı basîret اِنَّ فِی ذٰلِکَ لَذِکْرٰی لِمَنْ کَانَ لَهُ قَلْبٌ (Kāf, 50/38) ya'nî "Kendisi için kalb olan kimseye bu Kur'ân'da pend ve nasîhat vardır" kavline muhâtab olur. Demek ki, ayn-ı basîreti meftûh olmayan kimseler bu hitâba ehil değildirler. Burada his için ma'nâ yoktur. Ya'nî bu ayn-ı basîret hissî bir şey değildir, belki basar-ı ma'nevîdir. İmdi şuâ' ayn-ı basîretten sâha-i kalb üzerine in'ikâs eder. Bu in'ikâs, gözden çıkan şuâ'ın mubsarât, ya'nî suver-i eşyâ üzerine in'ikâsına benzer. Böyle olunca o ayn-ı basîret. ki çeşm-i bâtındır, acâib-i melekûte, ya'nî bevâtın-ı eşyânın acâibine nazar eder. Ve envârın menşeinden zuhûru ve in'ikâsı muttasılen vârid olduğundan, bunun indinde kalbde ikinci bir çeşm-i ma'nevî daha açılır. Ve o göz aynü'l-yakîndir ki, nûr-i yakîne nazar eder. Çünkü Allah Teâlâ'nın iki nûru vardır: Nûrun birisiyle zulmet-i tabîat içinde sırât-ı müstakîm görülüp yürünür. Ve diğer nur dahi, bu sırât-ı müstakîmde Hakk'a hidâyet eder. Zîrâ her sırât-ı müstakîm üzerinde yürüyen mü'min nûr-i Hakk'ı müşâhede edemez. İşte bu iki / nûr için kalbde de iki göz vardır: Birisi ayn-ı basîrettir ki, o ilm-i yakîndir; ve basar-ı hissînin galatâtını gören ancak bu gözdür. Ve ikinci göz ayn-i yakîndir ki, Hakk'a hidâyet eden nûra nazar eder. Bu ayn-ı yakîne taalluk eden nûr hakkında Hak Teâlâ يَهْدِی اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَاءُ (Nûr, 24/35) ya'nî "Allah Teâlâ nûruna dilediği kimseyi irşâd eyler" buyurur. Bu nûr nûr-i yakîndir. Ayn-i basîrete taalluk eden nûr hakkında dahi يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهٖ (Hadîd, 57/28) ya'nî "Sizin için bir nûr yaptı ki, siz onunla meşy edersiniz" buyurur. Ve bu da ilm-i yakîndir.

İmdi basar-ı basîretin nûru olan ilm-i yakîn, ayn-i yakînin nûru olan nûr-i yakîne muttasıl olduğu vakit, insan semâvât ve arzın melekûtunu, ya'nî bevâtınını, muâyene ve müşâhede eder. Hak Teâlâ'nın keşfîni murâd eylediği mikdâr hakāyık-ı eşyâya ve a'yân-ı sâbiteye nazar edip halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğini ayn-i yakîn ile görür. Ve bu âlem-i zulmânîde her bir kimsenin hakîkati iktizâsı olmak üzere, ne gibi ef'âl ile meşğûl olacağını ve şakî ve saîdi bilir. Bu iki nûrun delîl-i ittisâli Kur'ân-ı Kerîm'de نُورٌ عَلٰی نُورٍ (Nûr, 24/35) ya'nî "Nûr üzerine nûr"

kavlidir. Nitekim (Sav) Efendimiz, ashâb-ı kirâmdan Hz. Zeyd'e: "Yâ Zeyd, nasıl sabahladın?" buyururlar. Hz. Zeyd dahi şu cevâbı verir: "Yâ Resûlallah, mü'min olarak sabahladım." Server-i kâinât Efendimiz hazretleri: "Her şey için bir hakîkat vardır. Senin îmânının hakîkati nedir?" buyururlar. Cenâb-ı Zeyd dahi: "Nefsimi dünyâdan çektim; ve gündüz susuz oldum ve gece uyanık kaldım. Keenne bâriz olarak Rabb'imin Arş'ına / nazar ederim. Ve keenne tena'um ve telezzüz eden ehl-i cennete ve muazzeb olan ehl-i nâra nazar ederim" dedi. Server-i enbiyâ (asv) Efendimiz: اصبت فالزم ya'nî "İsâbet ettin, binâenaleyh sükût et!" buyurdular. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'in cild-i evvelinde cenâb-ı Zeyd lisânından şöyle tefsîr ve beyân buyururlar:

گفت پیغمبر صباحی زیدرا — کیف اصبحت ای رفیق با صفا
گفت عبداً مؤمناً باراوش گفت — کو نشان از باغ ایمان کر شکفت
گفت تشنه بوده ام من روزها — شب نخفتستم زعشق وسوزها
تاز روز وشب گذر کردم چنان — که زاسپر یکذرد نوك سنان
که از آن سو جمله ء ملت یکیست — صد هزاران سال ویك ساعت یکیست
هست ازل را و ابد را اتحاد — عقل را ره نیست آن سوز افتقاد
گفت از این ره کوره آوردی بیار — در خور فهم وعقول این دیار
گفت خلقان چون ببینند آسمان — من به بینم عرش را باعرشیان
هشت جنت هفت دوزخ پیش من — هست پیدا همچو بت پیش شمن
یك بیك وا می شناسم خلق را — هم چو کندم من زجو در آسیا
که بهشتی کیست ویکانه کیست — پیش من پیدا چو مار وما هیست

Tercüme: "Bir sabah Peygamber Zeyd'e, ey refîk-ı bâ-safâ, nasıl sabahladın? buyurdu. Hz. Zeyd "Abd-i mü'min olarak" dedi. Tekrâr buyurdular ki: "Eğer îmânın bâğı açıldı ise, hani nişânı?" Hz.Zeyd: "Ben gün-
730 lerce susamış ve gece aşk ve sûzişlerden uyumamıştım. Nihâyet / gece ve gündüzden öyle geçtim, nasıl ki mızrağın ucu siperden geçer. Öyle ki o cânibden cümle-i millet birdir. Yüz bin sene ve bir sâat müsâvîdir. Ezel ile ebedin ittihâdı vardır. Aklın o tarafa tarîk-ı tahkîk ve tefahhusu yoktur." Server-i enbiyâ Efendimiz buyurdular: "Bu yoldan, bu diyârın fehm ve ukûlüne lâyık armağan getirdin ise, getir bakalım!" Hz. Zeyd dedi: "Halk âsumânı nasıl görüyorlar ise, ben de Arş'ı ve arşîleri görüyorum. Benim önümde sekiz cennet ve yedi cehennem , putperestin önündeki put gibi, zâhir oldu. Değirmende buğdayı arpadan tanıdığım gibi, halkı birer

birer tanırım. Öyle cennetlik kimdir ve bîgâne kimdir? Benim önümde mâr ve mâh gibi âşikârdır."

İşte cenâb-ı Zeyd (ra) نُورٌ عَلَى نُورٍ (Nûr, 24/35) sırrına vâsıl olan saâdetlilerden olup sırr-ı kaderin halk üzerine nasıl hükm ettiğini ayn-ı yakîn ile görmüştür. Ve bu kitâbın müellifi cenâb-ı Şeyh-i Ekber (ra) dahi bu sırra mazhar olmakla vukūât-ı âtiyye-i âlem hakkında izn-i ilâhî ile bir çok ma'lûmât i'tâ buyurmuştur. *Şecere-i Nu'mâniyye*'si ile *'Ankā-yı Muğrib*'i ve *Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr*'ındaki "Harâbü'l-büldân fî âhiri'z-zamân" bahsi bu keşifleri cümlesindendir.

§ § §

[ONDOKUZUNCU BÂB]

Ebvâb-ı Kitâbın On Yedincisinden İKİNCİ BÂBdır
Aynü'l-yakînin İdrâkinden Men' eden Hicâblar; Ayn-i Kalbi Melekûtun İdrâkinden Men' Eyleyen Hicâblar Beyânındadır

§ §

/ Envârın üç olduğunu evvelce zikr etmiş idik: Nûr-i hayât, nûr-i akıl, nûr-i yakîn. Nûr-ı hayâta gelince, o nefs-i hayvâniyye şuâ'ının in'ikâsıdır. Onun illetleri üçtür. "Rân" ve "hicâb" ve "akıl"dır. Ve onların cümlesi Kur'ân'da mezkûrdur. Ve onların maddeleri âlem-i şehâdette sıfât-ı beşeriyye-i zâhiredir. İşte bu makāmda kalbe hâsıl olan emrâzdır. Bu, ancak nefs-i emmâre-i behîmiyye cihetindendir. Ve cevher-i akıldan onun şuâ'ının in'ikâsiyle kalbe hâsıl olan nûra gelince, onun illeti nefs-i gazabiyyedir. Onun bir ateşi vardır ki, kalbi pişirir ve yakar. İmdi ondan kalb üzerinde bir duman çıkıp akıl ve kalb arasına hâil olur. Böyle olunca madde münkatı' olur. Binâenaleyh kalb muzlim olur. Ve bu duman o gıtâ ve kinn ve gışâvedir. Eğer tekâsüf ederse amâya müeddî olur. Velâkin sudûrdaki kalbi körletir. Ve burada sudûrun zikrinde bir işâret vardır. Biz onu sana terk ettik. Ve nûr-ı yakîne gelince, ki o emel-i aksâdır; imdi onun illeti kalbden adem-i ihlâs ve a'mâl-i mahmûde ve mezmûmeye nazar ile kabz olup onunla aynü'l-yakîn arasına hâil olur. Eğer i'râz ederse, elbette ondan hicâb zâil; ve inşirâh vâkı'; ve envâra muttasıl; ve âyât ve acâib zâhir olur. Ve bu faslın tahkîkı Hak Teâlâ'nın اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ (Nûr, 24/35) **kavlinden** وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (Nûr, 24/40) **kavline kadar nazar eden kimse hakkındadır. Burada envârın mukābilinde sana hicâblar zâhir olur ki,** آيَاتٌ [بينات] لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (Câsiye, 45/5) **ya'nî "Taakkul eden tâife için (açık) alâmetler vardır.**

/ Ya'nî bu bâb, kitâbın on yedinci bâbının bir cüz'ü olan ikinci bâbdır ki, kitâbın hey'et-i mecmûasının on dokuzuncu bâbı mesâbesindedir. Ve bu bâb bundan evvelki bâbda îzâh olunan çeşm-i yakîni idrâkten men'

eden perdeleri ve kalb gözünü eşyânın bevâtını idrâkten men' eden perdeleri beyân eder.

Evvelki bâbda fehme takrîb için bir misâl-i maddî îrâd ederek envârın üç olduğunu zikr etmiş idik. Bu envâr-ı selâse âfâkta şemsin ziyâsı; ve kamere vâsıl olan ziyâ-yı şems sebebiyle kurs-ı kamerde zâhir olan nûr; ve kurs-ı kamerden arzın muzlim noktasına vâsıl olan nûr idi. Ve buna mukàbil olarak vücûd-i insânîde dahi kezâ üç nûr mevcûd idi ki, birisi nefs-i hayvâniyyeden çıkan nûr; diğeri nefs-i hayvâniyyeden çıkıp akla akseden nûr; ve üçüncüsü akıldan ayn-i basîrete vâsıl olan nûr idi. Binâenaleyh vücûd-i insânîde biri "nûr-ı hayât", diğeri "nûr-ı akıl" ve biri "nûr-ı yakîn" olmak üzere üç nûr mevcûd olmuş olur.

1. Nûr-ı hayât: Bu nûr nefs-i hayvâniyye şuâ'ının cemî'-i zerrât-ı vücûda ve dimâğa ve ondan akla in'ikâsıdır. Onun ilel-i mevâni'i üçtür: Birişi "rân", diğeri "hicâb" ve üçüncüsü "akıl"dır. "Rân" irtikâb-ı maâsîden nâşî kalbde hâsıl olan perdedir. Ve "hicâb" mir'ât-ı kalbe suver-i ekvânın intıbâ'ıdır ki, matlûbun rü'yetine mâni' ve hâil olur. Ve "akl"ın mâni' olması, nûr-i ilimden bir şey iktisâb etmeyip kendi tahmînâtına tâbi' olmasından nâşîdir. İmdi nefs-i hayvâniyye güneşe; ve akıl kamere; ve kalb arzın mevzi'-i muzlimine mukābil / tutuldukda, "rân"ın vücûdu nûr-ı hayâtın küsûfuna; ve "hicâb"ın vücûdu nûr-ı aklın kalbe in'ikâsına mâni' bir hâile ve "akl-ı bî-ilm"in vücûdu da nûr-ı hayât ile ayn-i basîret arasına hâil olarak, kezâlik "küsûf"a mukābildir. Nitekim arz, şems ile kamer arasına hâil olursa "husûf"; ve kamer, şems ile arz arasına hâil olursa "küsûf" vâkı' olur. Ve kezâ şemsin ziyâsı kamere vâsıl ve kamerden arza nûr in'ikâs ettiği halde, nûrun in'ikâs ettiği mahalde insan her tarafı kapalı bir yerde bulunsa nûr-ı kameri idrâk edemez. Ve "rân" ve "hicâb" ve "akıl" mânialarının cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'de zikr edilmiştir. "Rân" hakkında Hak Teâlâ buyurur: كَلاَّ بَلْ رانَ عَلى قُلُوبِهِم (Mutaffifîn, 83/14). Ve "hicâb" hakkında buyurur: وَ اذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً (İsrâ, 17/45). Ve "akıl" hakkında dahi buyurur: اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلاَّ كَالاَنْعامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ (Furkān, 25/44). Ve bunların maddeleri âlem-i şehâdette beşeriyyetin sıfât-ı zâhiresidir. Ve bu mertebe-i şehâdette kalbe hâsıl olan emrâzdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَهُمُ اللّهُ مَرَضاً (Bakara, 2/10). Bu da ancak nefs-i emmâre-i behîmiyye cihetindendir. Zîrâ bu âlem-i şehâdete kadem basan her bir ferd-i beşer ale'l-âde nefs-i emmâre ile zâhir olur. Hak Teâlâ bu hakîkate اِنَّ الاِنْسانَ لَفى خُسْرٍ (Asr, 102/2) âyet-i kerîmesinde işâret buyurur. Ve nefs-i emmâre mertebesi behîmiyyet hâlinden ibârettir. Ve behîmiy-

yet ise huzûzât-ı nefsâniyyeye meyli iktizâ eder. Ve bundan dolayı insan nefsine giran gelen evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefet ve nefsine hoş gelen nevâhîye müsâraat eyler. Ve bunlar kalb için "rân" olur. Ve kezâ nefsine hoş gelen kadın, para, mansıb gibi / suver-i kevniyyeye alâka ve muhab- 735
bet eder. Ve bu da kalb için "hicâb" olur. Ve akl-ı muzlim, ya'nî "akl-ı maâş" ve "akl-ı cüz'î" dahi, kendi tavrının verâsında olan bevâtın-ı umûru idrâk edemediğinden, mertebe-i şehâdet ve sıfât-ı beşeriyye ahkâmının hâricine çıkamayıp مَا هِيَ اِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَ نَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلاَّ الدَّهْرُ (Câsiye, 45/24) ya'nî "Bizim ancak hayât-ı dünyâmız vardır ki, biz ölüp diriliriz. Ve bizi ancak dehr helâk eder" der. Nitekim tabiîyyûn ve maddiyyûn ve diğer münkirîn kendi akl-ı cüz'îlerinin hükmüne tebean bu iddiâda bulunurlar. Ve cenâb-ı Mevlânâ (ra) *Mesnevî-i Şerîf*lerinde buna işâreten buyururlar:

هر کرا در دل شك وپیچانیست در جهان او فلسفی پنهانیست
اعتقادی می نماید گاه گاه آن رك فلسف کند رویش سیاه

Tercüme: "Her kimin kalbinde akl-ı cüz'înin te'sîriyle şekk ve dolaşıklık vardır, o kimse cihanda gizli bir felsefîdir. Vakit vakit i'tikâd gösterir; fakat akl-ı cüz'î mâniasından halâs olamadığı için, o felsefe damarı onun rûy-i kalbini karartır."

2. *Nûr-ı akıl:* Cevher-i akıldan, nefs-i hayvâniyye şuâ'ının in'ikâsiyle kalbe hâsıl olan nûrun illeti ve marazı, nefs-i gazabiyyedir ki, bu nefsin şânı teâlî ve tekebbürdür ve ucübdür, ya'nî kendini beğenmektir. Ve bunlar sıfat-ı İblîs'tir. Bu nefsin bir ateşi vardır ki, kalbi pişirir ve yakar. Ve ondan kalb üzerinde bir duman çıkar, akıl ile kalb arasına hâil olur. Ve bi'n-netîce nefs-i hayvâniyyeden akla ve akıldan kalbe vârid olan madde-i nûr münkatı' olur. Binâenaleyh kalbi zulmet kaplar. Ve bu dumana "gıtâ" ve "kinn" ve "gışâve" ta'bîr olunur. Nitekim Hak Teâlâ / Kur'ân-ı Kerîm'de her birine işâreten böyle buyurur: فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ (Kāf, 50/22) ve خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ عَلَى سَمْعِهِمْ وَ (En'âm, 6/25) ve وَ جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ عَلَى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7). Ve eğer bu duman tekâsüf ederse körlüğe sebep olur. Velâkin hiss-i basarı değil, sudûrdaki kalbi körletir. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Hacc'da buyurur: أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الاَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ (Hacc, 22/46) ya'nî "Acabâ yeryüzünde gezmezler mi ki, akvâm-ı mâzıyye şehirlerinin harâbelerini görüp kalbleriyle taakkul edeler ve târîhlerini işiteler. Gerçi onların hiss-i basarları kör değildir; velâkin sadırlarındaki kalbleri kördür."

İmdi akl-ı maâş sâhibi olan nefs-i gazabiyye tekebbür edip, hakāyıkı idrâk husûsunda rehbere muhtac olmadığına kāni' olduğu için, tevâzuu ve tezellülü kabûl etmez. Ve Hakk'a da'vet olunsa Ebû Cehil gibi hiddet eder. Nâr-ı hiddet ve gazabdan peydâ olan duman gittikçe tekâsüf edip kalbi kör olur. Zîrâ nûr-ı akıl kalbe bu duman mâniasıyla vâsıl olamaz. Maraz-ı amâ tezâyüd eder. فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاً (Bakara, 2/10). Nitekim zamânımızın münkirlerinin hâli bunun şâhid-i belîğidir. Kendilerini Peygamber'den daha âkıl zannederler; bevâtın-ı umûrdan kör olduklarını bilemezler.

Cenâb-ı Şeyh (ra) buyururlar ki: Kur'ân-ı Kerîm'de "sudûr" lafzının zikrinde bir işâret vardır. Biz o işâretin keşfini ve tefehhümünü sana terk ettik, burada îzâh etmedik. "Sudûr" lafzındaki işâret hakkında fakîre lâyıh olan ma'nâ şudur: "Sadr" "sîne" ma'nâsına geldiği gibi, "bir şeyin evveline ve bâlâsına" dahi denir. Ve "sudûr" cem'idir. Ve "bir şeyin evveli ve bâlâsı" ma'nâsına alındıkda, sırr-ı kadere işâret olunur. Zîrâ her ferdin ayn-ı sâbitesi ve hakîkati kendinin masdarıdır. Binâenaleyh لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَ لٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ (Hacc, 22/46) âyet-i kerîmesinde / ilm-i ilâhîde hakîkati şekāvetle sâbit olanlara işâret buyrulur. Ya'nî onların hiss-i basarları kör değildir. Âlem-i şehâdette şakî-i ezelî ile saîd-i ezelînin çeşm-i zâhirleri suver-i kevniyyeyi müşâhededе müsâvîdir. Velâkin onların "sudûr"da ve ezelde ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatleri îcâbınca kalbleri kördür. Ve onlar a'mâ-yı ezelîdir. Onlara nush ve pend kâr etmez. Ve Peygamber (as) onları Hakk'a da'vet ettikçe körlüklerinden inkârlarında ısrâr ederler; ve şekāvetlerini artırırlar. Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ (Kasas, 28/56) ya'nî "Ey Peygamber'im! Sen sevdiğine hidâyet-bahş olmazsın. Velâkin Allah Teâlâ dilediğine hidâyet eder" buyrulur. Hak Teâlâ hazretlerinin meşiyyeti ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir; ve ma'lûm ise a'yân-ı sâbitedir. Binâenaleyh ilm-i ilâhîde bilâ-cebr şekāvetle sâbit olan kimselerin hidâyetine bittabi' meşiyyet-i ilâhiyye taalluk etmez. Ve bu hâlde de onlardan hidâyet ve dalâlet nev'inden hakîkatlerinin iktizâsı olan şeyler zâhir olur.

Cenâb-ı Şeyh (ra) birinci bâbın nihâyetinde "İki nûr yekdiğerine muttasıl olduğu vakit, insan halâık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğini müşâhede eder" buyurmuş olduğundan, sırr-ı kadere taalluk eden "sudûr"daki işâretin keşfini de tâlib-i hakîkat olan kārie terk etmiştir.

3. Nûr-i yakîn: Bu nûr-i yakîn insan için en son emeldir. Ve o emelin fevkında insan için başka bir emel yoktur. İmdi bu nûr-ı yakînin illeti ve marazı kalbde adem-i ihlâstır. Ya'nî tamâmiyle Hak ve hakîkate kalbin

teveccüh edememesidir. Ve a'mâl-i mahmûde ve mezmûmeye nazar ile kalbin makbûz olmasıdır. Meselâ sâlik kesret-i salât ve savm ve zikir gibi a'mâl-i mahmûdesine nazar edip: "Bu kadar ibâdetim ve a'mâl-i sâliham var. Elbette bu sâyede derecât-ı âliyyeye irtikā ederim" der. Veyâhut "Benim bunca isyânım ve a'mâl-i tâliham var. Bunların eskāli altında zebûn iken, benim için terakkıyât-ı ma'neviyye kapısı kapanmıştır" der. Ve adem-i ihlâsta riyâ ile halkı ve diğer sûretlerde dahi kendini / ve amellerini görür. Halbuki sâlike lâzım olan nefy-i mâsivâ ve nefy-i vücûd idi. Bu haller ise isbât-ı mâsivâ ve isbât-ı vücûd olup kâmilen onların zıddıdır. Ve bunlar ayn-i yakîne hicâb olan şeylerdir. Eğer sâlik bunlardan i'râz edip kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh ederse, elbette kalbden hicâb zâil olur ve kalbe inşirâh vâkı' olur. Ve zikr olunan üç nûra muttasıl olup, kalbindeki ayn-i yakîne âyât ve acâibât-ı melekût zâhir olur. Ve bu faslın zuhûr-i hakîkati Hak Teâlâ'nın sûre-i Nûr'da vâkı' اللهُ نُورُ السَّمواتِ وَ الأرْضِ (Nûr, 24/35) kavl-i şerîfinden وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ (Nûr, 24/40) kavl-i münîfine kadar nazar-ı ayn-i yakîn ile nazar eden kimse hakkında vâkı' olur ki, bunlar altı âyet-i kerîmedir. Bu âyât-i kerîmenin beyân-ı hakāyıkı, müstakıl bir kitâb olmağa sezâ bulunduğundan burada şerh ve tefsîri mümkin değildir. İşte kitâbın bu bâbında zikr olunan üç nûr mukābilindeki hicâbların neden ibâret olduğu sana zâhir olmuştur. Cenâb-ı Şeyh (ra) آياتٌ [بينات] لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (Câsiye, 45/45) âyet-i kerîmesini bahse kemâl-i mutâbakatından dolayı ibâre-i kitâb tarzında îrâd buyurmuştur ki, envâr-ı selâseyi ve onların hicâblarını taakkul eden tâife için açık ve vâzıh beyânât vardır, demek olur.

§ § §

[YİRMİNCİ BÂB]

On Yedinci Bâbdan ÜÇÜNCÜ BÂBdır
Ve O Kitâbın Bâblarından YİRMİNCİyi İtmâm Eder
Levh-i Mahfûz Hakkındadır ki,
O İmâm-ı Mübîn ve Levh-i Mahv ve İsbâttır.

§ §

Ve bu velîyi ve nebîyi cem' eden makāmdır; ve o beynlerini tefrîk eder. İmdi Allah Teâlâ kalemi, devâtın tercümânı ve onun ulûmunu rüsûm ile mufassıl kıldı. Binâenaleyh o âlem-i mahfûzdur. Ve o müsbit ve mâhîdir. Ve ümmü'l-kitâbdır ki, o kitâb-ı mastûrdur. Ve onun ulûmu kuvvesinde mücmeldir. İfsâh edinceye kadar ondan taakkul olunmaz. Ve levh-i mahv ve isbâta gelince, o iki taraflı zümrüddür ki, yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdî' olunmuştur. O levh-i mahsûrdur. Ve melâike-i teshîr onun üzerine muhîttir. Ve senden kalem-i îmâna nazar eder. Ve levhde tenevvu'-i ezmân, tenevvu'-i emâkin, tenevvu'-i evzâ', tenevvu'-i a'râz ile tenevvu'-i ahvâl vardır. İmdi âhiri evveli ebeden neşh eder. Ve o mahv ve isbâttır. Binâenaleyh onlar temâsüllerine rücû' ettikde kalem-i a'lâda haşr olurlar; semâvât-ı ulâya intikāl ederler. / Nebî ve vâris-i 740
âlem kalem-i a'lâya çıkar. Ve ilkā muhtelif olur. Zîrâ kalem-i nebînin iki tarafı vardır. Ve kalem-i velînin dahi bir tarafı vardır. Ve veliyy-i ârif ve mü'min levhe çıkar. Binâenaleyh merâtib mümtâz olur. V'allâhü a'lem!

Ya'nî on yedinci bâbın bir cüz'ü olan bu üçüncü bâb kitâbın hey'et-i mecmûasının yirminci bâbını ikmâl ve itmâm eder. Ve bu bâb "imâm-ı mübîn" ve "levh-i mahv ve isbât" olan "levh-i mahfûz" hakkındaki beyânâta dâirdir.

Ma'lûm olsun ki, bu kitâbın dokuzuncu bâbında "levh" ve "kalem"e ve devâta dâir tafsîlât-ı lâzime i'tâ edilmiş olduğundan, bu bâbdaki maânîyi lâyıkıyla tefehhüm için, o tafsîlâtı mütâlaa etmek kāriîn-i kirâm için pek lâzımdır. İmdi o bâbda denilmiş idi ki: "Levh-i mahfûz" âlem-i kebîrin

nefs-i külliyyesi; ve "divit" tabîat; ve "mürekkeb" anâsırdan mürekkeb olan maddedir. Ve "kalem" akl-ı evvel; ve bu "akl-ı evvel" mertebe-i vâhidiyyetten ibâret olan "hakîkat-i insâniyye"dir. İmdi levh-i mahfûz "imâm-ı mübîn"dir. Çünkü bilcümle hakāyıkın suverini câmi'dir; ve levh-i mahv ve isbâttır. Zîrâ onda zâhir olan suver-i hakāyık peyderpey tekevvün edip bozulur. Ve bu levh velîyi ve nebîyi cem' eden makāmdır. Zîrâ suver-i evliyâ ve enbiyâ bu nefs-i külliyye mertebesinde tekevvün ederler. Ve yine bu levh, onların ahvâl ve şuûnâtı hasebiyle birini diğerinden tefrîk eder.

İmdi Allah Teâlâ "kalem"i divitin ve hokkanın tercümânı yaptı. Ve onun ulûmunu rüsûm-i zâhiriyye ile tafsîl edici kıldı. Zîrâ hokka ve mürekkeb olmasa, kalem kağıt üzerine kelimâtı nakş edemeyeceği gibi, tabîat hokkası ve anâsır mürekkebi olmasa idi, kalem olan "akl-i evvel" dahi, "nefs-i kül"de mündemic olan / sûretleri ecsâm kağıtları üzerine nakş eyleyemez idi. İmdi "nefs-i kül" cemî'-i suver kendisinde mündemic olduğuna binâen "levh-i mahfûz"dur. Ve sûretlerin peyderdey onda tekevvün ve tefessüdüne nazaran dahi o müsbit ve mâhîdir. Ve ümmü'l-kitâbdır; ve kitâb-ı mastûrdur. Zîrâ âlemde tekevvün etmiş ve edecek olan rüsûm ve nukūşun aslıdır. Ve bu nukūş ve rüsûmun kâffesi onda mastûrdur. وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِى اِمَامٍ مُبِيْنٍ (Yâsîn, 36/12). Ve onun ulûmu kuvvesinde mücmeldir. Nukūş ve rüsûm ile ifsâh ve tebyîn edinceye kadar kendisinde mündemic olan şeyler taakkul olunmaz. Nitekim kalem divitin mürekkebi içinde bulundukça hurûf ve kelimât taakkul olunmaz. Ondaki hurûf ve kelimât bi'l-kuvve mevcûddur; ve cümlesi mücmeldir. Vaktâki mürekkeb divitten kaleme intikāl eder, o kalem sebebiyle hurûf ve kelimât kağıt üzerinde tafassul eyler. Ve kezâ ilm-i esmâî ve sıfâtî, mürekkeb mesâbesinde olan anâsır-ı basîtadan, kalem-i akl-ı evvel vâsıtasıyla, karâtîs-i ecsâm üzerinde o kadar tafassul eder ki, nefs-i küllî levhi üzerinde menkūş olan suver-i maddiyyeye ve arazdan ibâret olan ef'âle, aslâ gâyet ve nihâyet bulunmaz. Ve ilm-i icmâlî o kalem vâsıtasıyla ilm-i tafsîlî olur.

Ve levh-i mahv ve isbâta gelince: O iki taraflı zümrüddür ki, yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdî' olunmuştur. Ya'nî iki taraflı zümrüd levha mesâbesinde olan nefs-i külliyye-i âlem ve nefs-i külliyye-i âdemdir. Zümrüd nîm şeffâf bir hacer olduğu cihetle bir tarafındaki nakış diğer tarafında mer'î olur. Ve kezâ nefs-i külliyye ve cüz'iyye dahi zü'l-ciheteyn olup zâhiri ve bâtını vardır. Ve zâhirindeki sûret bâtınına aks eder. Ve bu levh yevm-i tebdîle kadar kâinât-ı âleme tevdî' olunmuştur. Zîrâ yevm-i tebdîl olan yevm-i kıyâmette ahkâm-ı nefsiyye mürtefi' olup ahkâm-ı rûhiyye zâhir olur. Nitekim Hak Teâlâ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَ

بَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (İbrâhîm, 14/48) buyurur. / Ta'bîr-i dîğerle yevm-i tebdîlde zuhûr butûna inkılâb eder; ve levh-i nefse müntekış olan sûretlerin bevâtını zâhir olur. Ve bu nefs-i külliyye ve cüz'iyye levh-i mahsûrdur. Ve melâike-i teshîr onların üzerini kaplamıştır ki, bu melâike Âdem'e secde ve ser-fürû ile me'mûr olan melâikedir. Nitekim nefs-i külliyye-i âlemin mahrekinde ve mihverinde deverânı ve zerrât-ı âlemin adem-i intişârı ve mevâsimin ahkâmı hep bu melâike-i teshîr, ya'nî kuvâ-yı muhtelife-i tabîiyyenin te'sîrâtı tahtında vâkı' olduğu gibi, nefs-i cüz'-iyye-i insâniyyenin tekevvünü ve kıvâmı hep melâike-i müvekkele, ya'nî kuvâ-yı muhtelifenin te'sîriyledir. Ve bu melâike senin hilkatinden maksûd olan kalem-i îmâna nazar ederler. Ya'nî onların hizmetleri senin kalem-i îmânının nakş edeceği rüsûm içindir. Şeyh Sa'dî (ks) bu hâle işâreten buyururlar:

ابر وباد ومه وخورشید فلك در كارند تا تو نانی بكف آری وبغفلت نخوری

هر ازین توسر كشته وفرمان بر دار بشرط انصاف نباشدكه توفرمان نبری

Tercüme: "Felekin bulutu, rüzgârı, ayı ve güneşi meşğûldür, tâ ki sen eline bir ekmek getiresin ve gafletle yemiyesin diye. Hepsi senin için sergeşte ve mutî'dir. Senin adem-i itâatin şart-ı insâf değildir."

Ve levhde zamanlar, mekânlar, vaz'lar ve arazlar değiştikçe ahvâl dahi değişir. Kâide budur ki, bunların sonuncusu evvelkisini ebeden nesh eder, bozar. Binâenaleyh bu levh, mahv ve isbât levhidir. Meselâ nefs-i cüz'iyye-i insâniyye bir zamanda sabî ve bir zamanda şâbb ve bir zamanda kehl ve bir zamanda ihtiyâr olur. Sabâvetteki hâli başka, gençlikte ve ihtiyârlıktaki hâlleri başkadır. Gençlik hâli sabâvet hâlini nesh eder. Ve kezâ mekânlar da böyledir. Meselâ mesciddeki hâli başka, hânesindeki hâli başkadır. Ve kezâ hâl-i salâttaki vaz'ı başka, ekl ve şürb ve nevm hallerindeki vaz'ı başkadır. Ve arazlar da böyledir. Gülme hâli ağlamaktan başkadır. / Ve bu ahvâlin sonuncusu evvelkisini bozar. Binâenaleyh bu ahvâl temâsüllerine, ya'nî iki taraflı zümrüd olan levhin zâhirinden bâtınına rücû' ettikde, kalem-i a'lâda haşr ve cem' olurlar; semâvât-ı ulâya sefer ve intikāl ederler.

Ma'lûm olsun ki, nefs-i nâtıka-i insâniyye kâtib ve onun îmânı kalemdir. Ve îmânın derecâtı olduğundan her bir nefs-i nâtıka kendi derece-i kābiliyyeti dâiresinde taalluk ettiği cismi tedbîr eder. Binâenaleyh ahvâl dahi o nisbette tenevvü' eyler. Ve onların temâsülleri suver-i berzahiyyeleridir. Ve berzah dahi merâtib üzerinedir. Bu merâtib İlliyyîn'den Siccîn'e kadardır. Velâkin gerek ebrârın ve gerek füccârın kâtiblerinin maddesi İlliyyîn'dendir. Çünkü cümlesinin nefs-i nâtıkası âlem-i emirden ibâret olan İlliyyîn'den nüzûl etmiştir. İmdi nüzûlde müsâvât mevcûd ise

de urûcda müsâvât yoktur. Ba'zıları kalem-i a'lâya ve ba'zıları semâvât-ı ulâya ve ba'zıları levhe çıkarlar. Ve kalem-i a'lâ "akl-ı evvel" ve "akl-ı küll" ve "hakîkat-i insâniyye" mertebesidir. Ve "semâvât-ı ulâ" âlem-i ceberûttaki semâvât ve arz-ı hâstır. Ve "levh" âlem-i mülkün cevher-i evveli olan "felek-i evvel"dir. İmdi âlem-i kebîrin diviti mebde-i nüzûldür. Ve âlem-i sağîrin diviti olan nutfe mebde-i urûcdur. Zîrâ âlem-i kebîrden evvel olan "akıl"dır; ve âhir olan "tabîat"tır. Ve âlem-i sağîr olan insanda evvel olan "tabîat"tır, ve âhir olan "akıl"dır. Ey kāri'-i muhterem, buna göre teemmül et!

Âlem-i sağîrden nebî ve vâris-i âlem olan insan, hîn-i urûcunda kalem-i a'lâya çıkar. Ve bu urûc mutlaka mevt ile olan urûc ma'nâsına değildir; belki hayât-ı dünyeviyye içinde olan urûcdur. Zîrâ bu zevâtın mevti ve kıyâmeti hayât-ı dünyeviyye devâm ettiği halde vâkı' olur. Ve onlar موتوا قبل ان تموتوا hâli içindedirler. İmdi onların urûcları kalem-i a'lâya çıktığı / ve kalem-i a'lâ âlem-i mülk ve melekûtun fevkı bulunduğu cihetle, kâtibleri olan nefs-i nâtıkalarının kalemlerine olan ilkâsı dahi, ba'zan âlem-i mülke ve ba'zan âlem-i melekûta âid olmak üzere muhtelif olur. Zîrâ kalem-i nebînin iki tarafı vardır. Bir tarafı melekûta ve bir tarafı da mülke; ve ta'bîr-i dîğerle, bir tarafı Hakk'a ve bir tarafı halka râci'dir. Onun kalemi Hakk'a râci' olduğu vakit من رآنى فقد رأى الحق buyurur. Ve halka râci' olduğu vakit dahi انا اغضب كما يغضب البشر buyurur. Ve kıs-alâ-hâzâ! Zîrâ nebî da'vete me'mûrdur. Ve velî da'vete me'mûr olmadığından onun kaleminin bir tarafı vardır. O da âlem-i melekûta râci'dir. Ve ilkāâtını tâbi' olduğu nebînin cihet-i melekûtiyyesine âid olan kaleminden alır. Ve veliyy-i ârif ve mü'min levhe çıkar ki, yukarıda zikr olundu. Ve bu bahsin lâyıkıyla tefehhümü için "Kâtib"e dâir olan dokuzuncu bâbı iyi mütâlaa edip anlamak lâzımdır. Cenâb-ı Hak cümlemize
745 fehm-i dürüst ihsân buyursun! /

§ § §

[YİRMİBİRİNCİ BÂB]

On Yedinci Bâbdan DÖRDÜNCÜ BÂBdır
Ve O, Kitâbdan YİRMİ BİRİNCİ Bâbdır
Esbâb-ı Zeferât ve Vecebât ve Semâ' İndinde Teharrük Beyânındadır

§ §

Semâ' vücûdda Allah Teâlâ'nın esrârından bir sırdır. Ve illiyyet nefsinde vâhiddir. Ve sâmi'ler iki şahıstır: Bir şahıs nefsiyle dinler; ve bir şahıs aklıyla dinler; ve başka sâmi' vâkı' değildir. Ve o kimse ki, Rabb'iyle sâmi' olduğunu söyledi, muhakkak onunla sem'-i aklın yolları süst olur. Lâkin aklın iki sem'i vardır: Fıtratı cihetinden sem' ve vaz'ı cihetinden sem'dir. Ve vaz' cihetinden kendisinin sem'i olan o kimsedir ki, (Aleyhi's-selâm) Efendimiz'in Rabb'inden olan كنت سمعه الذى يسمع به kavli indinde vukûfen, ona "Rabb'iyle işitir" denir. Aklıyla işiten kimse her bir şeyde ve her bir şeyden ve her bir şey üzerinde / işitir, takayyüd etmez. Ve onun alâmeti bunda beht ve cumûd-i beşeriyyettir. Ve akliyle değil nefsiyle işiten kimse, ancak neğamâtta ve tatlı ve şehiyye asvâtta işitir. Ve onun alâmeti ihsâstan fânî olarak, inde's-semâ' teharrük etmesidir. Ve müteharrik ne vakit semâ'da hissederse, muhakkak o şeytanın maskarasıdır. Ve eğer hissetmez ve her bir şeyden fânî olursa, o sâhib-i nefistir; ve onun kuvveti tahtındadır. Ve hâli sahîhdir ve sahîhatü'l-fenâdır. Ve bu fenâ-i semâ'da hareket akîbinde, ebeden bir ilim ityân edemez. İmdi o bir ilim ityân eylediğini iddiâ ederse fânî olmamıştır; ve akliyle de sâmi' olmamıştır. Zîrâ o teharrük etti. Binâenaleyh onun için ancak kâzib olmak kalır. Zîrâ semâ'-ı nefis elbette bir ilim vermez. Ve semâ'-ı akıl ile berâber hareket olmaz. İmdi kim ki, hareketle ilim arasını cem' ederse hakîkatı câhil olan kâzibdir.

Ya'nî bu bâb kitâbın on yedinci bâbının bir cüz'ü olan dördüncü bâbdır ki, kitâbın hey'et-i mecmûasının yirmi birinci bâbı mesâbesindedir.

Âh etmenin ve sadırda fıkırtı zuhûrunun ve semâ' indinde vücûdun hareket etmesinin sebepleri beyânındadır.

Semâ' vücûd-i izâfî âleminde Allah Teâlâ'nın esrârından bir sırdır. Ve semâ'ın illiyyeti olan şey hadd-i zâtında ve nefsinde mesmû' olan şeydir. Fakat illiyyet olan mesmû' bir şey olduğu hâlde, onu dinleyenler iki nevi' şahıstır: Şahsın bir nev'i nefsiyle dinler; ve bir nev'i dahi akliyle ve rûhiyle dinler. Sâmi' ancak bu iki nev'a münhasırdır, başka nevi' yoktur. Eğer bir kimse Rabb'i ile sâmi' olduğunu söylerse, muhakkak onun Rabb'iyle sâmi' olması, sem'-i aklın / yollarını süst ve zaîf eder. Velâkin aklın iki türlü sem'i vardır: Birisi fıtratı cihetinden olan sem'i ve diğeri de vaz'-ı ilâhîsi cihetinden olan sem'idir. Vaz'ı cihetinden sem'i olan kimsenin hâli, (Sav) Efendimiz'in Rabb'inden ihbâran beyân buyurduğu meşhûr hadîs-i kudsîye müsteniddir. O da كنت سمعه الذى يسمع به ya'nî "Ben onun sem'i olurum, onunla işitir" kavl-i şerîfidir. Ve Hak Teâlâ abdin sem'i olunca abdin isneyniyyeti kalmaz. Binâenaleyh isneyniyyet mertebesinde sâbit olan onun aklının ve rûhunun tarîk-ı sem'i de süst ve zaîf olmak zarûrî olur. Velâkin aklın ve rûhun fıtratı cihetinden olan sem'inde bu hâl olmaz. Zîrâ o isneyniyyet mertebesinde sâbittir. Aklın bu iki türlü sem'i arasında bu fark mevcûd olmakla berâber, aklın her iki sem'iyle işiten kimse her bir şeyde, ya'nî sûrette ve ma'nâda; ve her bir şeyden, ya'nî mükevvenâtta mevcûd olan cemâddan ve nebâttan ve hayvândan ve insandan; ve her bir şey üzerinde, ya'nî her ne hâl üzerinde olursa olsun, işitir. Onun işitmesi bir kayd ile mukayyed olmaz. Ya'nî onun sem'ine ma'nâdaki mesmû' için sûret; ve uzakta bulunan mesmû' için bu'd veyâ ulüvv ve süfl mânî' olmaz. Zîrâ bu kuyûdâtın cümlesi sem'-i hissî içindir. Sem'-i rûh ve akıl bu gibi kuyûddan ârîdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَ اِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلـكِنْ لا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) ya'nî "Allah Teâlâ'yı hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Velâkin siz onların tesbîhlerini bilemezsiniz." İmdi cemâd ve nebât ve hayvan hep tesbîh ederler. Ve hiss-i sem' onları işitemez. Onları duyan ve işiten ancak sem'-i rûhdur.

Nitekim bu kitâbın müellifî cenâb-ı Şeyh (ra) *Fusûsu'l-Hikem*'lerinde onların tesbîhlerini işittiklerini beyân buyururlar. Ve aklın ve rûhun sem'indeki alâmet, beht ve hayret ve beşeriyyetin cumûdiyle sıfât-ı beşeriyyenin istitârıdır. / Zîrâ beşeriyyetin bu mesmûâtı işitmeğe tâkatı yoktur. Eğer beşeriyyetin sıfâtı mevcûd iken bu mesmûât sem'-i rûh ile işitilse, insan şiddet-i hevlinden maâzallâh tecennün eder. Binâenaleyh Hak Teâlâ hazretleri "Halîm" ism-i şerîfiyle tecellî edip bu hâli gafr ve setr eder. Nitekim yukarıki âyet-i kerîmenin mâ-ba'dinde اِنَّهُ كانَ حَلِيماً غَفُوراً

(İsrâ, 17/44) buyrulmakla bu hakîkate işâret olunur. Ve akliyle değil, nefsiyle, ya'nî beşeriyyeti incimâd ve sıfât-ı beşeriyyesi istitâr etmeyerek işiten kimse, ancak mûsıkî nağmelerinde ve tatlı ve sem'a iştihâ-âver olan sadâlarda sem'-i hissini isti'mâl eder. Ve bunları his kulağıyla dinler. Ve onun alâmeti ihsâstan fânî olarak inde's-semâ' vücûdunun hareket etmesidir. Ya'nî nefsiyle, hoş-âvâz bir kimsenin teğannî eylediği kasâid ve ilâhiyyâtı dinlediği vakit, ondan duyduğu lezzetle ihsâstan fânî olur. Meselâ gözü o sırada gördüğü şeylerle meşğûl olamaz. Yanında birisi mükâleme etse ne söylediğini fark etmez. Zîrâ hiss-i sem'i meşgûldür; ve bu sırada havâtır-ı mâsivâ kendisinden müntefîdir. Eğer ben şöyle ve böyle hareket edersem beni ta'yîb ederler, gibi şeyleri düşünemez. Bu sırada ya Mevlevî fukarâsı gibi çarh vurur; veyâhut diğer turuk-ı aliyye dervişânı gibi sağa ve sola hareket eder. Ve bu sûretle müteharrik olan kimse vakt-i semâ'da hissederse, ya'nî gözü gördüğü ve kulağı işittiği şeylerle meşğûl olursa, muhakkak o şeytanın maskarasıdır. Zîrâ hissinden gâib olmayan kimseye böyle taklîden hareket câiz değildir. Ve bunda riyâ ve süm'a olduğu için şeytan bu sebeple onu ıdlâl edip istihzâ eyler. Sâliklere bundan ictinâb lâzımdır. Ve eğer hissetmez ve yukarıda îzâh olunduğu üzere, her bir şeyden fânî olursa / o kimse sâhib-i nefîstir. Ve nefsin kuvveti ve hükmü tahtındadır. Velâkin semâ' indindeki hâl-i hareketi sahîhdir, taklîd değildir. Ve hissinden fânî olması da sahîh ve sâbittir. Böyle bir kimse bu fenâyı müteâkıb ve semâ'da hareket akîbinde aslâ bir ilim ityân edemez. Ya'nî bu fenâdan ayıldıktan sonra "Ben şöyle hareket ettim ve böyle yaptım" diyemez. Zîrâ kendi hâlini bilemez. Eğer o bir ilim ityân eylediğini iddiâ ederse, kendi hâline vâkıf olduğu cihetle hissinden fânî olmamıştır. Ya'nî nefsiyle sâmi' olmamıştır; ve aklı ve rûhu ile de sâmi' olmamıştır. Çünkü onun vücûdu hareket etti. Zîrâ akliyle sâmi' olanda hareket olamayacak idi. Bu iki türlü sem' vâkı' olmayınca, artık ona mukallid ve kâzib demekten başka bir söz kalmaz. Çünkü semâ'-ı nefs mutlakā bir ilim vermez; ve semâ'-ı akıl ile berâber hareket olmaz. Binâenaleyh kim ki, hareketle ilim arasını cem' ederse, o hakāyıkı câhil olan kâzib olmuş olur. Artık tekyelerdeki dervişlerin hâli buna göre teemmül olunsun. / 750

Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ kalb-i abd üzerine envâ'-ı vecdden bir nevi' ile maârif inzâl etmek murâd eyledikde, kalb-i ma'kūl üzerine berd-i kurbu irsâl eder. Binâenaleyh semâ-i kalb teberrüd edip esfele meyl eder. Harâret-i garîziyyeyi dimâğa sâ'id olarak bulur. Onun üzerine / dikilir. Böyle olunca harâret mün'akis olup sâha-i kalbe sürtününceye kadar esfele meyl eder. Bu sürtünmeden bir nâr tevellüd edip suûd eyler. Ve eğer berd yakîn ve kurb bulutunda bir menfez bulursa suûd eder.

İmdi bu, "teevvüh" tesmiye olunan zeferât olur. Ve eğer bir menfez bulamazsa, sehâb-ı a'lâ rutûbâtına onun cemdinden hulûl eder. Sâhib-i hâle, hâlinde târî olan bükâ bundandır. Ve eğer bu ateş ciğeri pişirirse bu teevvühde yanık kokusu meşmûm olur. Ve bu nâr kendisinde olan tazyîk sebebiyle tecvîf-i kalbi yarar. İmdi o kimse için bu vakitte fıkırtı mesmû' olur ki, "vecbe" ve "sayha" ve "recfe" tesmiye olunur. Ve bu vakitte sâhib-i hâlden sayha vâkı' olur. İmdi hâzırûndan kalbinde celâ olan kimse, bu sayhadan nâşî derhâl bî-hûş olur. Ve o, kalbde salsala-i nâr-ı tabîîdir. Ve kulûb üzerine kuvvetli geldiği vakit, ondan nâşî yarılır. Ve hâzırûndan kalbinde kesret-i ruyûn olan kimseyi, bu sayhadan dolayı ra'de ve fezâ' ahz eder. Ve ondan sâhib-i hâl üzerine inkâr vâkı' olur. Ve bu der ki: "Biz selefte onun vâkı' olduğunu işitmedik. Halbuki Nebî (sav) üzerine mevârid vârid olur idi. Biz ondan ne sayha ettiğini ve ne de bî-hûş olduğunu işitmedik." İmdi sen onun kavline iltifât etme! Zîrâ onun kalbi matbû'dur. Ve biz mukaddemâ semâ'-ı akl ile semâ'-ı nefs arasını beyân ve tefrîk ettik. Ve hepsi kendi bâbında sahîhdir. Ve hurûc-i nârda ve bu zerefâtta hayât-ı ârif vardır. Nâr bizim zikr ettiğimiz sehâb aralarından hurûcu murâd ettiği ve müterâkim olarak kendisinde menfez olan şeye in'ikâs ettiği vakit; ve kalbi ve ciğeri pişirdiği ve onları yaktığı hînde, sâhib-i hâl ansızın ölür. Ve bu nârın kalbden dimâğa irticâcı indinde, sâhib-i hâlden hareket ve şath / tekevvün eder. Ve onun ekser-i hurûcu dikliğine ve girift bir haldedir. Binâenaeleyh sâhib-i hâlin harekâtı da gayr-i mevzûn olur; ve bir kāideye merbût olmaz. Ve çoğu onlardan deverânda zâhir olur. Zîrâ şekl-i insân hakîkatte müstedîrdir. Ve ateş dahi onun şekli üzerine cereyân eder. İmdi eğer bu sehâb rakîk olarak aralıklarla çıkarsa, muhakkak harâret münteşir olup sâhib-i hâlden zefre zâhir ve kalbi için vecbe mesmû' olmaz. Velâkin ona dıhk gâlib olur.

Ey tâlib-i hakîkat! Ma'lûmun olsun ki, Allah Teâlâ bir kulunun kalbi üzerine vecdin nevi'lerinden bir nevi' ile maârif inzâl etmek ve bu hâli zevkan bildirmek murâd eyledikde kalb-i ma'kūl, ya'nî bildiğimiz sanevberiyyü'ş-şekl ve çam fıstığı şeklindeki kalb üzerine bir kurb serinliği irsâl eder. Ve insan bu hâlin başlangıcında kalbi üzerinde o serinliği duyar. Binâenaleyh kalbin üst tabakasındaki havâ teberrüd edip aşağıya meyl eder. Zîrâ soğuk havâ tenezzül eder; ve buna mukābil kalbdeki harâret-i garîziyyeyi dimâğa çıkar bir halde bulur. Ya'nî harâret, tenezzül eden soğuk havâya amûden çıkar. Ve dimâğa çıkan harâret, aksü'l-amel ile, sâha-i kalbe sürtününceye kadar esfele meyl eder. Bu harâret-i mün'akisenin sâha-i kalbe sürtünmesinden bir nâr tevellüd edip, ya'nî şiddetli bir harâret hâsıl olup bu nâr suûd eder. Ve eğer aşağı tabakaya tenezzül eden berd yakîn ve kurb bulutunda bir menfez ve bir geçit bulursa hârice

çıkar. İşte bu menfezden çıkan sıcak havâya "teevvüh" ve "zeferât" tesmiye olunur. Ya'nî sâhib-i hâlin çıkardığı "âh" sadâsına "zefre" denir. Ve eğer bir menfez bulup "âh" sadâsıyla çıkamazsa, kalbin üst tabakasındaki bulutun soğuk kısmından onun rutûbâtına hulûl eder. Ve sâhib-i hâlde ağlama hâline sebep olur. / Ve eğer bu ateş kalbden ciğerlere sereyân eden kan vâsıtasıyla ciğere vâsıl olup ciğeri pişirirse, sâhib-i hâlin "âh" diye çıkardığı nefesten yanık kokusu duyulur. Ve bu nâr ve şiddet-i harâret, kendisinde mevcûd olan kuvve-i tazyîkıyye sebebiyle cevf-i kalbi, ya'nî kalbin yekdîğerine mümâs olan aksâmını ayırır ve yarar. Ve bu vakitte bir tencere içinde kaynayan suyun fıkırtısına müşâbih bir fıkırdı işitilir ki, buna "vecbe" ve "sayha" ve "recfe" tesmiye olunur. Ve bu vakitte sâhib-i hâlden sayha zuhûr eder. Nitekim Kur'ân tilâvet olunan veyâhut kasîde okunan meclislerde ba'zı zevâttan zuhûrunu herkes görür. İmdi o mecliste hâzır olanların kalbinde celâ olan, ya'nî kalbindeki muhtelif örtüleri ve perdeleri izâle etmiş bulunan kimse, bu sayhayı işitince derhâl bî-hûş olur. Ve o, kalbe bir zincirin halkaları gibi müteselsilen vârid olan nâr-ı tabîî salsalasıdır. Ve kalblerin üzerine kuvvetli geldiği vakit, müteselsil olmasından nâşî yarılır. Ve mecliste hâzır olan kimselerin kalbinde kesret-i ruyûn olan kimseyi, bu sayhadan nâşî lerze ve havf tutar. Ve o kimse dûçâr olduğu bu lerze ve havften dolayı hiddet ederek sâhib-i hâli inkâr edip der ki: "Biz selef-i sâlihînden böyle sayhalar vâkı' olduğunu işitmedik. Halbuki (Sav) Efendimiz üzerine ahvâl-i muhtelife-i şerîfe vârid olurdu. Biz o hazretin ne sayha ettiğini ve ne de bî-hûş olduğunu işitmedik." Bu i'tirâz müncemidü'l-kalb bir mü'minin i'tirâzıdır. Eğer îmândan nasîbi olmayan birisi olursa: "Bu adam sinirli mecnûnun biridir" der. Nitekim fî-zamânînâ dinsizlerin hâli muhtâc-ı tafsîl değildir.

İmdi ey sâlik! Sen onların sözlerine kulak asma! Onlar bu gibi ahvâl-i şerîfeden bî-haber hayvân makûlesidirler. Zîrâ onların kalbi matbû'dur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (A'râf, 7/100).

Ve biz semâ'ın kaç nevi' olduğunu / ve semâ'-ı akl ile semâ'-ı nefs arasını bundan mukaddem beyân ve tefrîk ettik. Ve bu beyânâtın o bahis ile irtibâtı vardır. Ve bu hâllerin cümlesi kendi bâbında ve kendi dâiresinde sahîh ve sâbittir. Ve kalbden hurûc-i nârda ve bu zeferâtta ve teevvühlerde hayât-ı ârif vardır. Nâr, bizim zikr ettiğimiz sehâb arasından hurûcu murâd eder; ve müterâkim olarak kendisinde menfez olan şeye in'ikâs eder; ve kalbi ve ciğeri pişirir ve onları yakarsa, sâhib-i hâl ansızın teslîm-i rûh edip ölür. Nitekim menâkıb-ı evliyâda semâ' meclislerinde böyle vefât edenlerin isimleri ve ahvâli zikr edilmiştir. Ve bunlar aşk-ı ilâhînin şehîdleridir. Ve bu nârın kalbden dimâğa irticâcı ve hareket-i suûdiyyesi indinde, sâhib-i hâlden hareket-i gayr-i muntazame te-

kevvün eder. Ve ondan şathıyyât, ya'nî hakāyıka müteallık ve anlaşılması müşkil ba'zı kelâmlar, sâdır olur. Nitekim bu hâl içinde ba'zıları ليس فى جبتى سوى الله ya'nî "Cübbemin içinde Allâh'dan gayrı yoktur;" ve ba'zıları سبحانى ما اعظم شانى ya'nî "Ben beni tenzîh ederim, şânım ne kadar azîmdir!" demiştir. Ve bu nârın hurûcu ekseriyâ dikliğine ve girift bir hâlde kemâl-i tazyîk ile vâkı' olduğundan, sâhib-i hâlin harekâtı da gayr-i mevzûn olur; ve bir kāideye merbût olmaz. Maa-hâzâ bu harekâtın çoğu deverân hâlinde zâhir olur. Ya'ni kimi bir merkez etrâfında tavâf eder gibi devr eder; ve kimi Kādirîler ve Mevlevîler gibi sağdan sola doğru kendi vücûdunu tedvîr eder. Çünkü şekl-i insân hakîkatte müstedîrdir. Ve ateş dahi onun hakîkatinin şekli üzerine devren cereyân eder. Cenâb-ı Şeyh (ra) "şekl-i insân" ta'bîriyle hem âleme ve hem de âdeme işâret buyururlar. Zîrâ âleme "insân-ı kebîr" ve âdeme "insân-ı sağîr" derler. Ve şekl-i âlemin kürevî ve hareketinin devrî olduğuna ilm-i hey'et bilenler
755 vâkıftırlar. / Ve şekl-i âdem dahi hakîkatte kürevîdir. Zîrâ onun aslı nutfedir. Ve nutfe rahm-i mâdere munsabb oldukda müstedir olarak takarrur eder. Ve vücûd-i âdemdeki cereyân-ı dem dahi devrîdir. Binâenaleyh âlem ve âdemin deverânı yekdîğerine mutâbık ve muvâfıktır. Cenâb-ı Mevlânâ (ra) buna işâreten bir gazel-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

ای جبرئیل از آسمان از عشق تو پاکوفته ای انجم وچرخ فلك اندر هوا پاکوفته
اندر خرابات فنا شا هنشاهان محتشم هم بی کله سر بر شده هم بی قبا پا کوفته

Tercüme: "Ey zât-ı ecell ve a'lâ! Âsumândan cenâb-ı Cibrîl senin aşkından semâ' eder. Encüm ve çarh-ı felek havâda semâ' eyler. Fenâ meyhâneleri içinde muhteşem şâhenşâhlar, hem külâhsız ve hem de cübbesiz şûrîde bir hâlde semâ' ederler."

İmdi bu yukarıda îzâh olunan bulut kesîf olmayıp da rakîk olarak tecvîf-i kalbe çıkarsa, onun sâha-i kalbi hakkı sebebiyle çıkan harâret dahi bu buluta tebean münteşir olup sâhib-i hâlden "zefre" ve "teevvüh" zâhir olmaz; ve kalbinde de "vecbe" ve "fıkırtı" mesmû' olmaz. Velâkin ona dıhk ve gülme gâlib olur. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ (ra) efendimiz bu hâle işâreten buyururlar:

مانند مرغی باش هان بر بیضهء دل پاسبان نابیضهء دل زایدت مستی وذوق وقهقهه

Tercüme: "Kuşlar gibi gönül yumurtasının bekçisi ol! Tâ ki dil beyzasından sana mestlik ve zevk ve kahkaha doğsun!..." /

§ § §

[YİRMİİKİNCİ BÂB]

(Mu'teriza hâricindeki ibârât tercüme ve mu'teriza içindeki ibâreler şerhdir.)
On Yedinci Bâbdan BEŞİNCİ BÂBdır; ve O Fasıllar Üzeredir. Ve Kitâb Onunla Hatm Olundu. Kitâbın YİRMİ İKİNCİ BÂBı Makāmındadır

§ §

[VASIYYET]

§

Ey mürîd! Ma'lûmun olsun ki, nefsinin necâtı odur ki, her şeyden evvel nefsinin ayıblarını sana gösterecek ve seni nefsinin tâatinden çıkaracak bir üstâd aramak —eğer onu aramakta aksâ-yı emâkine rihlet etsen dahi— sana vâcibdir. Ve ben sana inşâallâhü Teâlâ, şeyh aradığın müddette onu buluncaya kadar, ne yapacağını vasıyyet ederim.

/ **İmdi onu bulduğun vakit, hâzır gâibden ebsardır.** (Ya'nî mukîm olduğun şehirde böyle bir üstâd-ı kâmil bulursan, gâibde ve diğer bir memlekette vücûdunu haber aldığın bir üstâdı bulmak için ihtiyâr-ı sefer etme! Zîrâ hâzır olan üstâd-ı kâmilin ahvâli sana gâibdekinin ahvâlinden daha vâzıh görünür; veyâhut onu terk edip diğer bir üstâd arama!) **Onun önünde gâsilin önündeki meyyit gibi ol!** (Ya'nî onun irâdesine tâbi' ol ve kendi irâdenden geç!) **Eğer onu şerîata muhâlif görürsen dahi, onun aleyhinde sana bir hâtıra hutûr etmesin! Zîrâ insân ma'sûm değildir.** (Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ma'sûmdur. Onlardan muhâlif-i şerîat aslâ bir fiil sâdır olmaz. Evliyânın kısm-ı a'zâmı muhâlefet-i şerîattan mahfûzdur. Ba'zıları sırr-ı kader iktizâsı olmak üzere mahfûz değildir. Onlardan ahyânen muhâlif-i şer' ahvâl sudûr edebilir. Fakat bu muhâlefette aslâ musırr olmazlar, derhâl istiğfâr ederler. Ve bunun sırrı onların ayn-ı sâbiteleri "Gaffâr" isminin mahall-i tecellîsi olmalarını iktizâ etmesidir. Binâenaleyh onların bu hâli nefislerinin iktizâsı olmayıp sırr-ı kaderin îcâbıyla irâde-i ilâhiyyenin kendi üzerlerinde cereyânı maksadına mebnîdir. Bu

da onların kendi hakîkatlerine ıttıla'ları netîcesidir. Yâhut onlardan muhâlif-i şer' olan ahvâl bir sebep ve hikmet tahtında sudûr eder. Nitekim cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend (kAs) hazretleri bir gece dervişlerine hitâben: "Bizim emrimize içinizde kim itâat eder?" buyurur. Dervişler emirlerine intizâr eylediklerini söylerler. Hazret onlar ile berâber kalkıp bir boş eve girerler. Bir çok kumaşlar varmış. Onların sirkat edilmesini emr eder. O kumaşları gizlice nakl ederler. Bu nakil keyfiyyeti vâkı' olduktan sonra, o eve ba'dehû aynı gecede hırsızlar girip kumaşları sirkat etmek isterlerse de bulamazlar. Ferdâsı / dervişlerin nakl ettikleri kumaşlar sâhibine iâde olunur. İşte görülüyor ki, cenâb-ı Pîr'in emr-i âlîleri sûrette sirkat ve ma'nâda hıfz ve siyânet idi. Binâenaleyh mürîdin onlarda sudûrunu gördüğü muhâlif-i şerîat evâmir ve ef'âle i'tirâzları kat'â câiz değildir.)

Ve nefsinde mahmûd ve mezmûmdan vâkı' olan şey, her hangi cinsten olursa olsun, ondan gizleme! (Zîrâ o senin tabîbindir. Ve nefsinde mahmûd olan şeyler sıhhat ve mezmûm olan şeyler marazdır. Bir kimse tabîb-i müdâvîsinden sıhhatine ve marazına dâir olan ahvâli gizlemek câiz değildir. Aksi halde tedâvîde muvaffakıyyet hâsıl olmaz.)

Onun mekânında oturma; ve elbisesini giyme! Onun huzûrunda kölenin efendisi huzûrundaki hâl-i cülûsunu müstevfir olarak otur! (Zîrâ mürşide karşı olan edebin, onun sûret-i cismânîsine değil, ma'nâsınadır; ve onun ma'nâsı Hak'tır. Ve sana olan hizmeti pek büyüktür. Çünkü seni de kendi ma'nâsına çeker. Binâenaleyh böyle bir zâta bittabi' kölenin efendisine karşı göstereceği edebin yüz derece ziyâdesi îcâb eder. Ve mürîdin böyle bir edebi hakşinâslık olur; ve aks-i hâl nânkörlüktür.) **Sana bir şey yapmakla emr ettikde, sana emr ettiği şeyi bilmen için, onu tesbît et! Hemen mübâderet etme ki, sen sana emr ettiği şeyi bilemezsin.** (Ya'nî sana bir iş havâle ettiği vakit, bu işin mâhiyyeti ve sûret-i icrâsı ne vech ile olacağını lâyıkıyle bilmen için sözüne dikkat edip onu zihninde tesbît et; ve sözü tamâmiyle dinlemeksizin acele ile o işe mübâderet etme ki, sana emr ettiği şeyi lâyıkıyla anlayamamış olduğun için güzelce ve tamâmiyle îfâ edemezsin.) **Ve ona bir şey ityân etme ve sana emr ettiği şeyin sebebinden suâl etme!** (Ya'nî sana bir şey söylediği ve emr ettiği vakit, ona kendi fikrini beyân etme; ve emrine karşı, efendim bu emrin sebebi nedir, niçin böyle yapalım? diye / sorma!)

Ve sen ona rü'yâ ve sâir husûsâtta ahvâlinden her hangi bir hâli vasf ettiğin vakit onun şerhini taleb etme! Ve ona bir iş hakkında söz söylediğin vakit, ondan o söze cevap isteme! Ve bir kāilin kavline onun hakkında ihtimâl verme! (Ya'nî mürşidin hakkında birisi çıkıp da nâhoş

bir şey söylerse, belki bu hâl vâriddir, diye ihtimâl verme! Bu adam benim mürşidimin hâlini ve ulüvv-i kadr ve menziletini bilmediği için, onun sû'-i tefehhümünden ibârettir, de!) **Ve sen onun düşmanını bildiğin vakit, o düşmanı Allah yolunda terk et; ve onunla mücâlese ve muâşeret etme! Ve onu seven ve ona senâ eden kimseyi gördüğün vakit onu sev ve ihtiyâcını kazâ et! Ve eğer şeyhin haremini tatlîk ederse onu tezevvüc etme! Ve şeyhin beyt-i halvetine duhûlden sakın; ve onun odasında onunla berâber beytûtet etme! Yâhut beytûtet ettiğin haysiyyette seni göremeyecek vech ile ona karîb olarak uyu ki, seni çağırdığı vakit işitesin.**

Ve yaptığın işi onunla müşâvere etme! Zîrâ sen aslına münâkızsın. Çünkü senin emrinin merbût olduğu asıl, senin murâdın değil, ancak şeyhinin irâde ettiği şeydir. (Halbuki sen işini ona sormadan ve onun murâdını bilmeden yaptın. Eğer yaptığın sûretin gayri bir şey beyân ederse, ta'mîr edemezsin. Binâenaleyh bu husûsta müşâvere muzırdır.) **Senin hatırına bir şey geldiği vakit onu kendi nefsinden terk et; ve onun sana resm eylediği şeye iltifât ve ona i'timâd et!** (Ya'nî yapacağın bir iş hakkında sana bir fikir gelir ve şeyhin sana bir yol gösterir ise, onu kabûl et; ve onu beğenmezlik etme!) **Zîrâ bir işte şuyûhtan biriyle müşâvere ettiğin vakit bunu murâd etmese de, sana onu yap der. Zîrâ hâl onu iktizâ eder. Ve o ise sana zarar verir. Ve eğer onu yapma dese, sana nef'i vardır. Halbuki onun indinde, / nefsinde ve salâh-ı nefsinde ziyâde zarar vardır.** (Meselâ elinde bir mikdar paran var. Çarşıda bir dükkân açıp ticâret etmek istersin. Bu husûsu şeyhinle müşâvere ettiğin vakit; senin hâlin ve vazıyetin bunu iktizâ eder. Halbuki sen bu ticâret içinde bin türlü fitneye müsâdif olup kalbini muhâfaza edemeyeceğin için sana bu zarar verir. Ve eğer onu yapma dese, zâhiren sana nef'i vardır. Halbuki bu ticâret indinde senin nefsine ve salâh-ı nefsine pek ziyâde zarar vardır.) **İmdi bu zarar-ı zâhiri kabûl etmemek evlâdır. İşlemesi hatırına hutûr eden bir işte onunla müşâvere etme! Velâkin bu hâtırı terk et ve işleme! Zîrâ senin vaktini i'mâr eden şeyhinin sana teklîf ettiği şeydir.** (Ma'lûm olsun ki, mürşid-i hakîkî meşâyih-i rüsûm gibi değildir. Bu zât-ı muhterem, her bir mürîdin hâtırasına muttali' olduğu gibi, gezdiği yürüdüğü yerlerde, yaptığı işlere de vâkıftır. Ve mürîdleri onun nazarından bir an bile gâib değildir. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ'nın peder-i âlîleri sultânü'l-ulemâ Bahâüddîn el-Veled hazretleri, mürîdleri olan Sultan Alâüddîn Selçukî'yi, Muhammed Hârzemşâh ile olan bir muhârebesinde, câsuslukla Hârzemşâhın ordusuna gidip onları iğfâl ederek gece onlar tarafından tahsîs olunan çadırda uykuya dalmış olduğu hâlde: "Melik kalk, uyku zamânı değildir!" diye uyandırarak Hârzemşâhın elinden kurtar-

dığı *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mufassalan nakl edilmiştir. Ve kezâ cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend dervişlerinden birini bir iş husûsunda bir yere gönderir. Derviş o işi bitirdikten sonra avdet ederken havâ pek sıcak olduğundan, biraz istirâhat etmek için bir ağacın gölgesi altında uyur. Cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend rü'yâsında bir asâ ile dervişin üzerine hücûm buyurup: "Kalk, burası uyuyacak yer midir!" / buyururlar. Derviş uyandığı vakit, baş ucunda iki kurdun durduğunu görür. Hemen kalkıp Kasr-ı Ârifân'a geldikde, cenâb-ı pîri şehir içinde yol üstünde kendisine muntazır bir halde bulur. Ve mûmâ-ileyhe hitâben: "Hiç öyle mahûf ve hatarnâk yerde istirâhat olur mu?" buyururlar. Meşâyih-i hakîkıyyenin mürîdlerine karşı olan bu gibi muâmelâtı pek çoktur. Mürşidim Mevlevî Mehmed Es'ad Dede (ks) hazretleri tarafından dahi bu fakîr-i pür-taksîre karşı kaç defalar bu gibi ahvâl vâkı' olmuştur. O vakâyi'in burada zikri tatvîli mûcib olur. Bundan anlaşılır ki, mürîdin her hâtırayı mürşidi ile müşâveresine lüzûm yoktur. Onlar mürîdi kendilerinden daha a'lâ bilirler. Binâenaleyh hakkında enfa' olan tarîk ne ise onu gösterirler. Hemen emirlerine itâat mürîdin sebeb-i necâtı olur.)

Ve hâtır, ancak zâhiren ve bâtınen fârig-i battâl olan fenâ mürîde mahsûstur. (Ya'nî bir mürşid-i hakîkîye intisâbdan sonra kendi hâtırasına tâbi' olmak, gerek zâhirde ve gerek bâtında kendisini o mürşid ile mukayyed bilmeyen ve tarîk-ı Hak'ta battâl olan fenâ mürîde mahsûs bir hâldir. Zîrâ onun hamâkati meydandadır. Kendisi bir mürşidin lüzûmunu hissettiği hâlde bâtınını muhâfaza etmek şöyle dursun, edeb-i zâhirîden de gâfildir. Mâdemki kendi emrinde serbest idi, bir mürebbîye ve bir mürşide intisâba ne lüzûm var idi. Ancak şurası şâyân-ı kayddır ki, bu teslîm-i kâmil mürşid-i hakîkîye karşıdır. Eğer bir kimse meşâyih-i rüsûmdan birini mürşid-i hakîkî zannedip ona intisâb eder, ve ba'de'l-intisâb zâhirinde ve bâtınında ahvâlinin tebeddülünü görmezse, aldandığına hükm etmeli ve kendisine bir mürşid-i hakîkî aramalıdır. Ve eğer zâhirinde ve bâtınında salâh ve tebeddül görüp de, mürşidine i'tirâz ve onu terk eder ve başka bir mürşid ararsa, o mürîd battâl ve fenâ mürîd
765 olur. Zîrâ kendi hâtırasına tâbi' olmuştur. / Ve kendi ahvâlindeki tebeddülün farkına varmamıştır. Ve onu kabûl eden mürşid dahi meşâyih-i hakîkıyyeden olmayıp meşâyih-i rüsûmdandır. Zîrâ meşâyih-i hakîkıyye şahs-ı vâhid hükmündedir. Birini red ve inkâr cümlesini red ve inkârdır. Nitekim enbiyânın birini red ve inkâr hepsini red ve inkârdır. لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) âyet-i kerîmesi bu hâlin delîl-i bâhiridir. Ve böyle bir mürîdi kabûl eden meşâyihin meşâyih-i hakîkıyyeden olmadığı da zâhirdir. Çünkü meşâyih-i hakîkıyye şahs-ı vâhid hükmünde olduğuna göre, o mürîd evvelki şeyhini red etmekle kendisini red etmiştir. Ve

mürîd-i mu'teriz bu red ve i'tirâzıyla mecârî-i feyzi kendi üzerine kapatmıştır. Onu kabûlden hiç bir fâide melhûz değildir. Ve meşâyih-i hakîkıyye mürîdin hâlini keşf etmedikçe kabûl etmezler, meğer ki şeyh-i evvelin izin ve icâzeti ola.)

Ve ef'âlinden bir fiilde ona i'tirâz etme! Ve ona bunu niçin yaptın diye sorma! (Zîrâ red ve i'tirâz mecârî-i feyzi seddeder. Ve mürşid-i hakîkînin ef'âli senin tavr-ı aklından hâriç olsa bile onu kabûl et! Çünkü o basîrdir, sen henüz a'mâsın. Senin i'tirâzın a'mânın basîre olan i'tirâzı kabîlindendir. Ve onun sebeb-i ef'âlini sormak sû'-i edebdir ve hafîf-meşrebliktir.)

Ve şeyhinin senin üzerine takdîm ettiği her bir kimseye şâkird olup hizmet et! Ve şeyhinin seni gördüğüne yakîn hâsıl ettiğin bir yerde oturma, edebe mülâzim ol! Yolda gecenin gayri onun önünde yürüme! (Gece yol aydınlık olur ve yolda bir mânia olmadığı görülürse mürîdin yine şeyhinin önünde yürümesi câiz değildir.) **Ve devâmlı ona nazar etme! Zîrâ bu kıllet-i hayâyı ve kalbden ihtirâmın hurûcunu îrâs eder. / Ve onun meclisinde çok oturma! Cülûsun beyt-i halvetinde şeyhin oda kapısının arkasında olsun, tâ ki istediği zaman seni bulsun.** (Bu vasıyyet, hânkâhda mürşid ile berâber sâkin olanlara mahsûstur. Bittabi' kendi hânesinde ehl ve ıyâli arasında sâkin olanlara değildir.)

Şeyhinle müşâvere etmedikçe ve ondan isti'zân eylemedikçe bir kimsenin hâcetini kazâ etme ve onun odasına girme; ve girersen elini öp ve başını önüne eğ! (Bu vasıyyet dahi kezâ hânkâhda sâkin olan mürîdâna mahsûstur. Zîrâ şeyhinden uzak bir mahalde oturan bir mürîdin her mürâcaat eden kimsenin def'-i ihtiyâcı için şeyhine mürâcaatı bir emr-i müstahîldir. Ve hânkâhda oturanlar dâimâ şeyhin odası önünden geçebileceklerinden, istedikleri zaman odaya girmeleri câiz değildir, ancak çağrılınca girmelidirler. Fakat odasına girildiği vakit elinin öpülmesi ve başın öne eğilmesi her mürîde lâzım olan edebdir.) **Ve onun imtisâl-i emrine ve senin için olan nehyine muhabbet et! Ve onun ırzını şahîh olarak hâfız ol!** (Ya'nî emir ve nehyinde içine kerâhet gelmesin. Ve onun ırzını ve nâmûsunu ve haysiyyetini ve esrârını ağyâra karşı muhâfazada gâyet şahîh ve bahîl ol; ve kemâl-i gayretle vikâye et!)

Ve ona taâm takdîm ettiğin vakit ona muktezî olan şeyin kâffesiyle berâber önüne koy! (Ya'nî kaşık, ekmek vesâire gibi şeylerden birini noksan bırakma!) **Ve kapı ardında dur! Eğer seni çağırırsa icâbet edesin; ve eğer çağırmazsa fâriğ oluncaya kadar terk et! Fâriğ oldukda, eğer sana emr ederse taâmı veyâ sofrayı kaldır. Ve eğer taâmından bir şey artıp da sana ekl ile emr ederse, onu ye ve nasîbini bir kimseye îsâr etme! Ve için-**

den deme ki: "Şeyh yalnız başına yiyor..." Eğer taâm çok olursa "Eklini isti'zâm edip fâriğ oluyor..." veyâhut "Yalnız başına ekl eden kimse hakkındaki hadîs onun hakkında vâkı'dir." (Ya'nî şeyhini / münferiden taâm ekl eder bir hâlde görürsen içinden i'tirâz edip, yalnız başına taâm ekl edenlerin zemmi hakkında hadîs-i şerîf vârid olduğu halde, şeyh niçin bu hadîs-i şerîfe riâyet etmiyor? Yoksa bu hadîs-i şerîfi bilmiyor mu? Ve taâm çok olduğu vakit, ne kadar çok yiyor!...Halbuki tarîkatte kıllet-i taâm şarttır. Bu niçin böyle yapıyor? deme)

Onu senden mesrûr etmeyecek olan şeyde seni görmemesine cehd et! (Ya'nî şeyhine onu memnûn etmeyecek olan bir hâl içinde görünmemeğe gayret et!) **Ve onun üzerine mütemennî olma!** (Ya'nî şeyhinden bir şey ve bir hâl isteme! Meselâ: Seyyidinâ, diğer ihvânımızda ba'zı ahvâl-i şerîfe zâhir oluyor. Bende ise böyle bir hâl yoktur. Bana da ihsân buyursanız gibi sözler söyleme! Zîrâ şeyh her bir mürîdi kendi isti'dâdı dâiresinde terbiye buyurur.)

Meşâyihin mekrinden hazer et! Zîrâ onlar tâlibe ba'zı vakitlerde mekr ederler. Onlar ile berâber huzûrda enfâsın üzerine hâfız ol! Eğer senden şeyhe karşı edebde bir kusûr vâkı' olursa ve sen bilirsen ki, o onu bildi ve müsâmaha eyledi ve seni muâhaze etmedi; bil ki sana mekr etti. Ve bildi ki, senden bir şey (ya'nî bir hayır) **gelmez. Ve bunun için sana karşı sükût etti. Ve seni hatra ve hatve ve lahza üzerine muâheze ettiği ve senin üzerine enfâsını tazyîk eylediği vakit, kabûl ve feth ve rızâ ile mübşer ol!** (Zîrâ mürşid-i hakîkî bir mürîd-i sâdıkın her bir hâtırasını ve tarîk-ı Hak'taki her bir adımını ve çeşm-i kalbinin her bir bakışını ta'kîb edip onun hakkında tazyîkât icrâ eder. Ve bu mürîd-i sâdık hakkında onun bu tazyîkatı kabûl ve feth / ve rızâ alâmetidir. Ve bunlar mürîd hakkında beşârettir.)

Onu bast içinde gördüğün vakit ona karşı lâübâlî olma! Belki her ne vakit münbasıt olursa kalbinde mehâbet ve iclâl ve ta'zîm-i ihtirâm ve ihtişâmı tezyîd et! Ve her ne vakit bastı ve huzû'u ziyâdeleştirirse onun hakkında mehâbet ve celâli ziyâdeleştir! Ve eğer şeyhin sefere gider ve seni mevzi'inde (ya'nî odasında) **terk ederse, sen her gün oraya gittiğin vakitlerde, gûyâ o gâib olmamış gibi, onun oturmakta olduğu mevzi'e, ona selâm vererek devâm et; ve onun gaybetinde, huzûrundaki riâyetinle hürmetine mürâî ol! Ve onu bir mevzi'e hurûcu murâd eder gördüğün vakit, ona bunun hakkında "Nereye?" deme! Onun ef'âli hakkında ona bir re'y beyân etme! Eğer seninle müşâvere ederse emri ona redd eyle! Zîrâ onun meşvereti senin re'yine iftikârından değildir. Ancak sana karşı tehabbüben ve siyâseten müşâvere eder. Ve sen onu bir mevzi'e müdâ-**

vim görürsen ona bundan bahs etme! Ve içinden "Bu, onun bir âdetidir!" deme! Müdâvim olduğu bir mevzi'den intikāl ettikde ona dâir bahis açma!

Ve kendisinde emr olan veyâ sana söylediği sözü te'vîl etme! Dinlediğin şeyin zâhiri indinde tevakkuf et! Ve sana emr ettiği vakit onu yap! Ve onun hatâ olduğunu teyakkun edersen dahi, onun emr ettiği şeyi icrâ et ve onda te'vîle gitme! Ve eğer onun emrini te'vîl edip de isâbet etsen, imdi o hatâdır. Nitekim sana emr ettiği vech ile onu te'vîl etmeyip de işlediğin vakit o emir hatâ idi, sen ise isâbet ettin. (Ya'nî şeyhin emrinde zâhiren hatâ olsa ve senin te'vîlin musîb olsa bile, senin isâbetin şeyhin hatâsıyla müsâvîdir. / Çünkü hadd-i zâtında senin te'vîlin hatâdır. Nazar, işin hatâ ve isâbetine değil, senin te'vîlinedir. Ve te'vîl ise senin murâdındır. Halbuki sen kendi murâdını şeyhin irâdesinde ifnâ edecek idin.) **Zîrâ bizim indimizde tarîkatte mürîd hakkında hidâyet şeyh iledir. Ve şeyh Allah iledir. İlim, sahîh-i vech ile emirde te'vîlin isâbetinde değildir. Ve hidâyet ancak elbette min-gayr-i te'vîl imtisâl-i emrdedir. Ve onun sırrı bizim indimizde hazret-i ilâhiyyede açık ve zâhirdir. Ve her ne vakit emr ettiği şeyi şeyhe karşı te'vîl veyâ tahayyül ettiğin bir tedbîr ile ona böyle murâd ettiğini söylersen bil ki, muhakkak sen nefsine rücû' edip idbâr içindesin. Halbuki mürîdlerin çoğu üzerine gelen şey** (ya'nî hırmân ve inkıtâ' ve adem-i fütûh ve vusûl) **ancak teevvüldendir. Zîrâ te'vîl hazz-ı nefistir. Ve âkıl-ı zâhirî ise, onun emrine karşı kıyâs yapmaz ve te'vîl etmez! Belki emrin kâffesi vücûb üzeredir. İmdi onunla hitâb olundukda ona mübâderet olunur.**

Ve şeyhin hazır olduğu vakit arkan ona isâbet eden bir mevzi'de namaz kılma! İki edebi (ya'nî edeb-i salât ile edeb-i şeyhi) **cem' et! Ve onun emri olmaksızın bir sözü ifşâ etme! Yeme ve uyuma ve mu'tâd olan ahvâlden bir hâl üzerinde ona ıktifâ etme! Zîrâ sana enfa'dir, meğer ki seni buna da'vet ede.** (Ya'nî yemende ve uyumanda veyâhut oturmak ve yatmak ve mütâlaa etmek gibi ahvâlde şeyhin ahvâline tâbi' olma ki, bu senin üzerine müşkilât tahmîl etmemiş olacağı cihetle sana enfa'dir. Meğer ki o seni ba'zı evkātta buna da'vet ede, bu hâl müstesnâdır. Meselâ, gel bu akşam taâmı benimle ekl et; veyâhut bu gün seninle berâber fîlan yere gidelim gibi, seni ba'zı husûsâta da'vet ederse bu, yalnız bir kereye mahsûs olduğu için ittibâ'da müşkilâtın olmaz.) **Bunda onun sana / da'vetinin sûreti: "Ya seyyidinâ, seninle berâber yememi emr eder misin?" Yâhut "Seninle berâber bir odada uyumamı emr eder misin?" veyâhut "Döneyim mi?" demen gibi ona meşveretle taarruz etmemendir. Ben korkarım ki, hepsini benimle berâber yap; yâhut indimde uyu, diye. Ve bu bizim indimizde bu'dlerin nihâyetidir. Zîrâ o nazlanmağı ve iskāt-ı hürmet** 770

ve heybeti dâîdir. Ve bu, mürîdden her ne vakit ma'dûm olursa, muhakkak iflâh olmaz. Halbuki o, elbette lâ-büddür. Ve bunun hilâfını söyleyen kimse nefsini ârif değildir. (Ya'nî şeyh ile yüz göz olup bâtınında ona karşı olan hürmet zâil ve nazarında evvelce hissettiği heybet sâkıt olursa, feyz alamaz ve terakkî edemezsin. Binâenaleyh bunları izâle edecek esbâbdan tevakkî îcâb eder. Bu sebepler dahi metinde zikr olunan şeylerdir. Her kim ben bunları yapmakla berâber şeyhime olan hürmetimi de muhâfaza ederim derse, nefsini bilmeyen bir câhildir. Zîrâ her zaman birlikte yaşadığı kimseye karşı lâübâlîlik husûlü nefsin îcâbât-ı tabîiyyesindendir.)

Ey mürîd! Onu bulduğun vakit, hâlin şeyh ile böyle olsun. Ve ben şimdiki hâlde, şeyhi aradığın müddette, sana yapacağın şeyi vasıyyet ederim. İnşâallâhü Teâlâ!...

İmdi bunun evveli husamâyı irzâ (ya'nî bir kimse ile husûmetin varsa onunla sulh olmaktır) **ve reddine muktedir olduğun mezâlimi red** (ya'nî bi-gayr-i hakkın bir kimsenin malını almış ve sâir hukûkuna tecâvüz etmiş isen, eğer o adam ber-hayât ise, ona malını ve hakkını iâde etmen; ve eğer vefât etmiş ise vârislerini bulup onlara vermendir) **ve muhâlefâtta ve musâhabet-i ilimde evkâtından fevt eylediğin şey üzerine ağlayarak tövbedir. Sen muhakkak zünûbundan yakîn üzeresin. Ve tövbenin kabûlünden de hatar üzeresin.** (Ya'nî senin günâhların gözünün önünde sâbit ve mütehakkıktır. Tövbenin kabûl ve adem-i kabûlü ise mechûlündür. Binâenaleyh tövbem makbûldür, diye hükm edemezsin.) / **Ve ancak tahâret-i kâmile üzere otur! Ve senden hades zuhûr ettiği vakit abdest alırsın.** (Ya'nî abdestin bozuldukça abdest alıp bir ân abdestsiz gezmezsin) **Ve abdest aldığın vakit iki rek'at namaz kılarsın.Ve beş vakit namazı cemâatte ve nâfileyi de evinde muhâfız olursun.** (Zîrâ ferâizi edâda riyâ olamayacağından cemâate devâm lâzımdır. Nâfile namazlar ise böyle değildir. Onlarda riyâ olmak mahzûru vardır.)

§

FASIL

[1]

NAMAZ

§

Abdest aldığın vakit hilâftan hurûca sa'y et; ve abdesti tamâm al ki, o abdesti bir kimse namaz için alır ve onu itmâm eder. Ve harekâtından

her bir harekete bed'de besmele çek! Ve ellerini terk-i dünyâ ile yıka! Ve zikir ve tilâvet ile mazmaza et! Ve ravâih-i ilâhiyyenin şemmiyle istinşâk eyle! Ve burnunu huzû' ve tarh-ı kibir ile temizle! Ve vechini hayâ ile; ve kollarını dirseğine kadar tevekkül ile yıka! Ve kulaklarını söz dinlemek ve onun en güzeline ittibâ' etmek ile mesh et! Ve ayaklarını kesîb-i müşâhedeyi îtâ' için yıka! Ba'dehû lâyıkı üzere Allah Teâlâ'ya senâ eyle! Ve sana sünen-i hüdâyı vâzıh kılan O'nun Resûl'ü (sav) üzerine salavât getir! Ve seccâdende Rabb'inin huzûrunda tahdîd ve teşbîh olmaksızın dur! Ve vechin ile Ka'be'ye teveccühün gibi, kalbini O'na tevcîh eyle! Ve tahkîk eyle ki, vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur. Ve sen zarûreten muhlis olursun. Ve O'nu ta'zîm ve ubûdiyyetini müşâhede ile tekbîr et! Ve kırâat ettiğin vakit, okunan âyet hasbi üzere ol! İmdi eğer Allah üzerine senâ olursa, sen muhaddes ol; ve sana Kitâb'ını tilâvet eden odur. Kendi / üzerine senâyı sana ta'lîm eder ki, onun nefsi üzerine sen onunla senâ edersin. Ve onun hudûdu indinde tevakkufun için, âyet-i emr ve nehyde ve bunun gayrinde de böyledir. Ve Seyyid'inin hukûktan sana tevcîh eylediği şeyi bil! İmdi onları edâ ve muhâfaza için kalbinde ihzâr eyle! Ve rükû'unda ve ref'inde ve sücûdunda ve cemî'-i harekâtında selâm verinceye kadar nâsıyen onun yedinde olduğunu mülâhaza eyle! Ve selâm verdikde akdin üzerinde kal ki, senin ve Rabb'inin gayri bir kimse yoktur. Ve sana emr eden üzerine lafz ile selâm ver! Zîrâ selâmın nefsinedir. فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ (Nûr, 24/61) **ya'nî "İmdi bir hâneye girdiğiniz vakit nefisleriniz üzerine selâm veriniz!" Ve her ne vakit evine girersen iki rek'at ile ona selâm ver! Ve dâhil olduğun her bir mevzi'de böyledir.**

Abdest aldığın vakit hilâftan, ya'nî mekrûhât ve müfsidâttan hâriç kalmağa çalış! Abdesti gusül ve mesh husûslarında tertîbe ve sünen-i seniyyeye riâyet ile tamâm al! Ve namaza mahsûs olarak almayıp tahâretle bulunmak için alsan bile, namaz kılacak olan bir kimsenin i'tinâ ve dikkat ile aldığı abdest gibi tamâm al! Bu abdest namaz için değildir; nasıl olsa olur!... diyerek müsâmaha etme! Ve her bir hareketine abdest alırken besmele ile başla! Ve ellerini terk-i dünyâ niyyetiyle yıka! Ve terk-i dünya muhabbet-i mâsivâyı kalbden ihrâç etmek demektir. Yoksa evlâd ve iyâlden ve kâffe-i muâmelât-ı dünyeviyyeden tecerrüd edip ruhbâniyyeti ihtiyâr etmek değildir. *Mesnevî:*

چیست دنیا از خدا غافل بدن نی قماش ونقره وفرزند و زن

Tercüme: "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır. Yoksa kumaşlar, gümüşler, evlâd ve kadın değildir."

/ Ve ağzına su verirken kalben zikr ve tilâvet et! Ve Allah Teâlâ'nın

ma'nevî ve rûhânî olan kokularını koklamak niyyetiyle burnuna su ver! Ve zilleti ihtiyâr ve kibri nefsinden tarh ve ihraç niyyeti ile burnunu temizle! Ve yüzünü Hakk'a ve halka karşı hayâ niyyeti ile yıka! Ve kollarını dirseklerine kadar, cemî'-i umûrunda Hakk'a tevekkül niyyeti ile yıka! Ve kulaklarına söz dinlemek ve dinlediğin sözlerin en güzeline ittibâ' etmek niyyeti ile mesh et! Ve ayaklarını kesîb-i müşâhedeyi tayy etmek ve çiğnemek niyyeti ile yıka! "Kesîb" lügatte "kum tepesi"ne ıtlâk olunur. Istılâh-ı şer'îde "küre-i cennette suver-i cinâniyyeden hâlî bir mahaldir ki, ehl-i cennet o makāmda cemî'-i lezâiz-i cinâniyyeden el çekmiş oldukları bir hâlde tecellî-i zâtîye nâil olurlar." "Kesîb"in küre-i arzdaki nazîri Hz. Mûsâ (as)'a göre "Tûr-i Sînâ"dır. Ve ümmet-i merhûme-i muhammediyyeye göre "Ka'be-i muazzama"dır. Ve muhakkıkîne göre bu tecellî-i zâtîye mazhariyyet için âhirete intizâr îcâb etmez. Onlar bu kesîb-i müşâhedeyi bu âlemde dahi pây-i rûhlarıyla tayy ederler. Nitekim bu kitabın mefhûmuna muttali' olanlar bunu istib'âd etmezler. Ayaklarını yıkadıktan sonra seni tahârete muvaffak eden Allah Teâlâ'ya hamd ü senâ et! Ve sana Hakk'a giden yolu açık bir sûrette gösteren Allah Teâlâ'nın Resûl'ü hâtem-i enbiyâ (Sav) Efendimiz üzerine salâvat getir!

Ve seccâdende veyâhut namazı kılacağın bir mahalde, Rabb'inin huzûrunda tahdîd ve teşbîh olmaksızın, ya'nî O'nu tenzîh-i sırf ile tahdîd ve teşbîh-i sırf ile takyîd etmeksizin dur! Ve tenzîh ve teşbîhe dâir îzâhât
775 yukarılarda geçti. Ve yüzünü nasıl Ka'be'ye çevirmekte isen, kalbini de / Hakk'a çevir! Ve bu tevcîhinde vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur. Ya'nî vücûd ve varlık ancak Hakk'ın olup, gerek senin ve gerek senin muhîtindeki eşyânın vücûdları, hep O'nun vücûdât-ı izâfiyyesinden ibârettir. Binâenaleyh senin ve cemî'-i mevcûdâtın hakîkati hep Hak'tır; ve cümlesinin Ma'bûd'udur. Ve vücûdât-ı izâfiyyesinden âbid olarak kendisine müteveccihdir. İşte kendi âbidiyyetini ve Hakk'ın ma'bûdiyyetini böyle bilip Hakk'a müteveccih olursan, nazarında mâsivâ denilen mevcûdât-ı mevhûme zâil olacağından, bi'z-zarûre ibâdetinde muhlis olursun. Ve O'nun vücûd-i hakîkîsinin azametini ve bî-nihâyeliğini; ve sen O'nun muvâcehesinde, her vech ile mahdûdiyyetini ve kulluğunu çeşm-i kalbin ile müşâhede ile tekbîr et! Ve namazın iftitâh tekbîrini bu müşâhede içinde olduğun hâlde al! Ve Kur'ân-ı Kerîm'i kırâat ettiğin vakit, okunan âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı münîfî ne ise, kalbini bu ma'nâda müstağrak kıl! Eğer âyetin ma'nâsı فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَ رَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ (Câsiye, 45/36-37) ve emsâli vech ile Allâh Teâlâ'ya hamd ü senâya dâir ise, sen "muhaddes," ya'nî kelâmın muhâtabı ol! Ve sana Kitâb'ını tilâvet eden senin lisânından Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleridir. Kendine hamd ü senâyı sana ta'lîm

eder. Ve sen onun bu ta'lîmi vechile O'nun nefsi ve zât-ı vâcibi üzerine hamd ü senâ edersin. Ve bunun zımnında kasd-ı hilkat ve hikmet-i isneyniyyet tahakkuk eder. Nitekim Hak Teâlâ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الانْسَ الاَّ لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Ve okunan âyetler emir ve nehye ve sâir ahkâma dâir ise, O'nun kulları için çizdiği hudûd dâiresinde tevakkuf için böylece tedebbür ve tefekkür lâzımdır. Ve Seyyid'in olan Allâh zü'l-celâl hazretlerinin gerek / kendisine ve gerek halka tahsîs eylediği hukûk cinsinden sana tevcîh eylediği şeyi bil de, onları edâ ve muhâfaza için kalbinde cem' ve ihzâr et ki, bunları bilmemek yüzünden hukûk-şikenler zümresine dâhil olmayasın. Ve rükû'unda ve rükû'dan kalktığında ve sücûdunda, velhâsıl namaz içinde cemî'-i harekâtında selâm verinceye kadar, nâsıyen O'nun yedinde olduğunu mülâhaza eyle! Ya'nî وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِى الأَرْضِ الاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا (Hûd, 11/56) âyet-i kerîmesinden gâfil olma! Ve selâm verdikten sonra dahi akdin üzerinde, ya'nî yukarıda zikr olunan tedebbür ve tefekkürün üzerinde sâbit kal ki, bu akdine dâhil olan senin ve Rabb'inin gayri bir kimse yoktur. Binâenaleyh ona karşı ahd-şiken olma! Ve sana emr eden Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine lafz ile selâm ver! Zîrâ senin hüviyyetin Hak olduğu için bu selâmın senin nefsine âid olur. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلَى اَنْفُسِكُمْ (Nûr, 24/61) ya'nî "Bir hâneye girdiğiniz vakit nefislerinize selâm veriniz!" buyurur. Binâenaleyh her ne vakit evine veyâ odana girersen iki rek'at tahiyye namazı kılıp nefsine selâm ver! Ve dâhil olduğun her bir mevzi'de de böyle yap! "Burası tenhâdır, kime selâm vereyim?" tarzında hakîkat-i hâlden câhil olanların fikrinde bulunma! Zîrâ cühelâ kendi nefislerinin hakîkatini bilmedikleri gibi, her bir zerrede Hakk'ın müşâhed olduğunu idrâk edemezler de bu âyet-i kerîmenin hükmünü cennete haml ederler. Mevt ile hakîkat-i hâl kendilerine inkişâf ettiği vakit, mecnûn kendileri olduğunu pek acı bir sûrette idrâk ederler. Fakat iş işten geçmiş bulunur.

§

FASIL

[2]

YEMEK VE İÇMEK

§

Ancak ihtiyâçtan nâşî ye ve doyma! Ve suyu çok içme! Ve tasannu'an ve taazzüzen yeme! Fakat taâma ihtiyâcın kadar ye! Ve açlığına bir kim-

seyi vâkıf kılma! Ve acelesiz ve müteennî olarak ye! Lokmayı mutavassıt olarak al! Ağzına koyduğun vakit iyi çiğne ve besmele çek! Onu çiğnediğin vakit yut! Ba'dehû sana onları ihsân eden Allah Teâlâ'ya hamd et! Ve bu esnâda / diğer lokmaya elini uzatırsın; kezâ besmele çek. Yutuncaya kadar evvelki gibi yap! Ba'dehû Allâh'a hamd eyle; ve hâcetini alıncaya kadar diğerlerine elini uzatırsın. Ve yalnız olsan bile sû'-i edebi i'tiyâd etmemek için önünden ye, ve şehvetten hazer et! Ve seninle berâber yiyen kimsenin yüzüne ve eline bakma! Ve bunda it'âm eden ve it'âm olunmayan kimsenin tenzîhine kalbin ile nazar et ki, sana naksın mütebeyyin olsun. Böyle olunca eklinde ibâdette olursun. Ve sen "Az yiyorsun" diyen kimsenin sözüne iltifât ve ısğâ etme ki, bu senin onu terkine müeddî olur. Varsın "Sen az yiyorsun" denilsin. Ve taâm sofrasına hâzır olduğun vakit, sen el kaldıran kimsenin âhiri ol; ve sofra kalkıncaya kadar kıyâm etme! Ve hânende yeme, ba'dehû cemâate gelesin de taazzüz ile onlarla berâber yiyesin, gûyâ sen az yersin! Muhakkak bu, münâfıkların ahlâkındandır. Ve eklin bir vakitten bir vakte olsun.

Ya'nî bu fasıl, kendine bir şeyh-i kâmil buluncaya kadar ne vech ile yiyip içeceğini beyân eder. Zîrâ şeyh-i kâmili bulduktan sonra yemek içmek husûsunda onun ta'yîn edeceği hatt-ı hareketi ta'kîb etmek îcâb eder. İmdi telezzüz ve tena'um için değil, ancak ihtiyaçtan nâşî ye; ve sofradan doymadan kalk! Ve suyu çok içme! Zîrâ mi'deyi çok doldurmak ve çok su içmek tevessü'üne ve binnetîce tedâvîsi müşkil emrâza sebep olur. Ve tasannu' ve taazzüz tarîkıyla yeme! Ya'nî cemâatle bir sofraya oturduğun vakit, fikrini muhîtinle meşğûl edip, halkın senin hakkında hoş gördüğün fikre zehâblarını te'mîn için, tasannu' ve gösteriş yaparak veyâhut kırıtarak ve nazlanarak pek fâsılalı ve ufak lokmalar ile yeme! Belki sofrada bu gibi efkârdan hâlî / olarak edeb dâiresinde ihtiyâcın kadar ye! Ve "Şu kadar sâattan beri ağzıma bir lokma koymadım" gibi sözlerle kimseyi açlığına muttali' kılma! Lokmayı orta kıt'ada olarak alıp acelesiz ve teennî ile ye ve lokmayı iyi çiğne! Ve lokmayı alırken besmele çek! İyice çiğnedikten sonra yut; ve yuttuktan sonra bu ni'metleri sana ihsân eden Allah Teâlâ'ya hamd et! Ve karnını doyuruncaya kadar her lokmada bu vech ile hareket et! Yalnız olsan bile terbiyesizliğe alışmamak için önüne tesâdüf eden mahalden ye; ve kabın diğer taraflarını karıştırarak yeme! Ve hırs ve şehvetle eklden hazer et! Ya'nî sofraya nefsinin iştihâ ettiği bir taâm gelirse "Aman bitirecekler! Bir kaç lokma daha fazla alayım!..." deyip lokmanın birini yutmadan diğerine el uzatmak sûretiyle kapışarak yeme! Ve sofradaki kimselerin ellerine ve yüzlerine mütemâdî nazarlarını atf etme! Ve insan her ne hâl içinde bulunursa bulunsun, mutlaka iyi ve kötü havâtırdan hâlî kalmayacağından, taâm es-

nâsında da düşünmekten vâreste kalamaz. Binâenaleyh sen taâm esnâsında وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ (En'âm, 6/14) âyet-i kerîmesi mûcibince seni "İt'âm eden ve kendisi it'âm olunmayan" Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin, min-haysü'z-zât, taâm ekli gibi sıfât-ı kevniyyeden münezzeh bulunduğuna kalbin ile nazar et ki, zât-ı Hakk'ın kemâli ve senin noksanın, senin önünde, açıktan açığa görünsün. Bu tefekkür ve müşâhede içinde eklin hâlinde ibâdette olursun. Sofrada "Sen ne kadar az yiyorsun, böyle vücûd beslenir mi?" diyen kimselerin sözlerine iltifât etme! Eğer edersen fâideli olan hasleti terk edip, zararlı bir hâle rücû' etmiş olursun.

Ma'lûm olsun ki, mi'deyi çok doldurmamak tıbben dahi kabûl edilmiş olan bir meslek-i müfîddir. / (Sav) Efendimiz bu hakîkati bin üç yüz küsur sene evvel "Âdemoğlu mi'desinden daha şerli bir kab doldurmamıştır" meâlindeki hadîs-i şerîfiyle beyân buyurmuşlardır. Taâmın muğaddîsini intihâb edip az yemek, mi'deyi lezzet duymak için türlü türlü taâmlar ile doldurmaktan daha fâidelidir. Mi'de hastalıkları hep mütelevvin at'ıme ile mi'denin it'âb edilmesinden münbais bir hâl olduğu bâhir bir hakîkattir. Taâm sofrasına oturduğun vakit, bekle ki herkes taâma el uzatsın ve sen elini en sonra uzat! Ve herkes taâma meşğûl iken "Ben ihtiyâcımı te'mîn ettim" deyip sofradan kalkma, taâm bitinceye kadar bekle! Ve ziyâfete da'vet olunduğun vakit, orada herkese karşı az yiyor görünmek ve onlar ile berâber taazzüz tarîkıyla ekl etmek için, evinde karnını doyurup o ziyâfete gelme! Zîrâ bu riyâ olup münâfıkların ahlâkındandır. Ve eklin yirmi dört saâtte bir vakitten bir vakte olsun ki, bu hâle alışır isen gündüzleri sıyâm içinde bulunmak da kolay olur. 780

§

FASIL

[3]

KESB VE TEVEKKÜL HAKKINDADIR

§

Yakînin yok ise sâhib-i san'at ol! Ve tevekkül ızhâr etme, halbuki senin indinde ondan bir şey yoktur. Ve sen yakîninin kuvvetinden ve hüsn-i tevekkülünden aczini tahayyül edersin / ve ancak o senin himmetinin naksından ve aslının denâetinden ve ma'rifetinin kılletindendir. Binâenaeyh hadd-i vera' üzerine san'at sâhibi ol; ve bunda cehd et! İmdi nefsin kuûdu ve tevekkülü taleb ederse, ona bunda mücâhede etme! Ona da'vâsında müsâmaha et ve onunla ma'rûf olduğun mevtından, kendisinde şe-

hirden garîb olduğu bilinmeyen emsâr-ı kibâra rihlet et; ve onu bu şehrin mevzi'-i vâhidinde oturtma! Belki ona mevâzı'ı değiştirt; ve bir kimseye muâşir kılma ve ona âşinâ etme! Ve insan gördüğün ve onda sana bir şey ile geldiğini teferrüs ettiğin, yâhut onun bir hareketini işitip onu görmediğin vakit, sana nefis der ki: "İşte bu sana Allah tarafından bir fetihdir ki, sana bu fetih ile dâhil oldu." İmdi onu kabûl etme ve onu ona reddeyle! Zîrâ o sana intizâr ile ve rızka taalluktan nâşî gelmiştir. Hattâ bu vakitte Allâh'ın onu nereden i'tâ ettiği ona keşf olundu. İmdi helâk üzerine olsan dahi onu kabûl etme! Eğer intizârsız sana bir şey gelir ve önünde hâsıl olursa bu fütûhun rü'yeti indinde, ilk hâtırda nefsinde bulduğun şeye nazar et! Eğer nefsinde ondan bir inkıbâz bulursan, onu ona reddeyle! دع ما يريبك الى ما لا يريبك **Ya'nî "Sana şekk veren şeyi sana şekk vermeyen şeye terk ve tebdîl et!" Ve eğer bir inkıbâz bulmazsan ve hırs bulursan, muhakkak onun sâhibi harîstir. Onu redd et ve kabûl etme! Ve eğer o hırsa karîn değil ise, bu vakitte ondan muhtaç olduğun mikdârı al, mâ-bakāyı ona redd eyle! Ve kendilerine ityân-ı fütûh ile âdet cârî olan ribâtlar ve mescidlerde ve buna benzer mevzi'lerde oturma! Ve bunun cümlesi senin yakînini takviye eder. Ve eğer bunu yapmazsan nefsin sana hıyânet etmiştir. Kendi makāmından söyleyen sûfîyi dinleme ki, "Ben Rabb'imin gayrini görmem" dedi. Onu benim sana zikr ettiğim şeye müzâhim olmak için demedi. Velâkin ibtidâen bunu yapmak şuğl-i battâlîndir.**

/ Yirmi ikinci bâbın bu üçüncü faslı kesb, ya'nî rızk tedâriki için çalışmak veyâhut kesbi terk edip tevekkül eylemek, ya'nî Rezzâk'ın hiç olmadık bir sûretle ihsânının vürûduna i'timâden oturup zikir ve tilâvet ve tâat ile meşğûl olmak husûslarını beyân eder.

Ey sâlik, eğer yakînin yok ise, ya'nî rızık tahsîline çalışmaksızın Allah Teâlâ hazretlerinin hiç hesâb etmediğin bir vech ile senin rızkını sana ihsân edeceğine şübhen var ise, bir san'at sâhibi ol ve o san'at sebebiyle rızkını iktisâb eyle! Böyle şek ve şübhe içinde bulunduğun halde sakın tevekkül ızhâr edeyim deme! Sonra aç kalır ve binnetîce tevekkül denilen sıfatı da inkâr edersin. Zîrâ tevekkül senin hâlin değildir; ve senin indinde sıfat-ı yakînden bir zevk yoktur. Ve sen yakînînin kuvvetinden ve hüsn-i tevekkülden aczini tahayyül edersin. Ya'nî rızk husûsundaki şekkin ve Rezzâk'a adem-i i'timâdın senin hayâlin ve vehmindir. Ve hüsn-i tevekkülde aczine hükm etmen dahi, ancak bu vehim ve hayâle müstenid olan bir hükümdür. Hakîkat-i hâl ise böyle değildir. Sen bir san'at ittihâz ederek çalışsan veyâhut çalışmayıp Rezzâk'a i'timâden otursan, senin mukadder olan rızkın seni bulur. Ancak Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri abdin i'tikādına göre mütecellî olduğundan, tevek-

külde yakîn sâhibi değilsen ve şekkin var ise, bu vehim ve hayâline göre tecellî vâkı' olup seni sa'ye sevk eder. Ve sa'y ile yorulmak senin Rezzâk'a adem-i i'timâdının cezâsıdır. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ (ra) *Fî-hî Mâ-fîh*'-de şöyle buyururlar: Şiir:

لقد علمت وما الاسراف من خلقى ان الذى هو رزقى سوف يأتينى
اسعى له فيعنينى تطلبه ولو جلست اتانى لا يعنينى

/ Tercüme: "İsrâf benim ahlâkımdan olmadığı ma'lûmumdur. Rızkım olan şey muhakkak bana vâsıl olacaktır. Rızk için koşup onu aramak beni yorar. Eğer oturur isem, rızkım bilâ-zahmet bana gelir."

İmdi hakîkat-i hâl böyle iken senin tevekküldeki adem-i yakînin ve Rezzâk'a adem-i i'timâdın himmetinin noksânından ve aslının denâetinden ve ma'rifetinin kılletindendir. Mâdemki himmetin kâmil ve aslın seniyy ve âlî ve ma'rifetin kesîr değildir, o hâlde rızk husûsunda vehim ve hayâle tâbi' olduğun için, hadd-i vera' üzerine, ya'nî şer'-i şerîfin çizdiği hudûd dâiresinde san'at sâhibi olup ticâretle meşğûl ol ve bunda cehd et!

Ma'lûm olsun ki, bu vasâyâ tarîk-ı Hakk'a sâlik olanlara mahsûstur, ehl-i dünyâya değildir. Zîrâ ehl-i dünyâ kesîf cehil ve enâniyyet içinde bulunduklarından çalışmaksızın Allah Teâlâ'nın rızık ihsân edeceğini kabûl etmezler. Ve onlar وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) âyet-i kerîmesinin müfâd-ı münîfinden şübhe ederler. Ehl-i küfür ve inkâr ise, bu hakîkati kabûl etmek şöyle dursun istihzâ ederler. Halbuki hâdisât-ı hayâtiyye fiilen onları tekzîb ve onlar ile istihzâ ettiğinin farkında olmazlar. Ve bu hâdisâta karşı "şans" deyip geçerler.

İmdi ey sâlik, nefsin kuûdu ve tevekkülü taleb ederse, ona karşı bu talebinde mücâhedeye, ya'nî muhâlefete kıyâm etme; bu da'vâsında ona müsâmaha et! Fakat herkesin seni tanıdığı mahalde sâkin olmayıp, bir şehre veyâ büyük bir şehrin bir mahallesine git ki, o şehir veyâ mahallede zenginler ve kibârlar sâkin olduğu cihetle, fakîrler ve garîbler oturduğu mechûl olsun. Ya'nî o mahalde fakîr ve garîb bulunabileceği kimsenin hatırına gelmesin. Ve bu şehre gittiğin vakit dahi, / nefsini bu şehrin 785
bir yerinde oturtma da, ona mevâzı'ı değiştirt; ya'nî iki gün bir noktada sâkin olursan üçüncü günü başka bir noktaya git! Ve nefsini kimse ile muâşir kılma ve ona kimseyi tanıttırma! Ve tevekkül da'vâsında bulunan nefsini bu sûretle kıskıvrak her taraftan bağla! İnsan gördüğün ve o mevzi'de sana para ve yiyecek gibi bir şey ile geldiğini teferrüs ettiğin, veyâhut bir adamın hareketini işitip onu görmediğin vakit, nefs-i müddaî sana der ki: "İşte bu sana Allah tarafından bir fetihdir ki, sana bu feth-i rızık ile dâhil oldu. Böyle olunca o gelen şeyi kabûl etme ve onu getiren

kimseye reddeyle! Zîrâ o rızık sana intizâr ile ve senin rızka taallukundan nâşî gelmiştir. Tâ ki bu intizâr ve taalluk vaktinde Allah Teâlâ hazretlerinin o rızkı ne cânibden i'tâ eylediği nefse keşf olundu. Mâdemki nefsin vâsıta-i mahlûka intizârı ve rızka taalluku vardır, açlıktan helâk üzerinde olsan bile o gelen şeyi kabûl etme! Eğer intizârsız sana bir şey gelir ve önünde hâsıl olursa, bu fütûhun rü'yeti indinde, nefsinde vehle-i ûlâda hâsıl olan hâtıraya nazar et! Eğer nefsinde bu şeyden bir inkıbâz bulursan onu getirene reddeyle! Ve دع ما يريبك الى ما لا يريبك hadîs-i şerîfi mûcibince amel eyle! Ve eğer ilk hâtırada bir inkıbâz bulmayıp hırs bulursan, muhakkak onun sâhibi harîstir. Onu redd et ve kabûl etme! Ve eğer bu şeyi getiren kimse hırsa karîn değil ise, bu vakit de o gelen para ve yiyecekten muhtaç olduğun kadar al! Mütebâkîsini, sonra sana lâzım olur, mütâlaasıyla iddihâr etmeyip getirene redd eyle! Ve ribâtlar ve mescidlerde / ve buna benzer mevkı'lerde oturma ki, erbâb-ı hasenât buralarda garîb ve fakîr kimseler bulunacağı mülâhazasıyla para ve yiyecek gibi fütûh getirmeyi âdet etmişlerdir.

İşte bu bizim beyân ettiğimiz vasâyânın kâffesi senin yakînini kuvvetlendirir. Ve eğer bu vasâyâyı yapmazsan nefsin sana hıyânet etmiştir. "Ben Rabb'imin gayrini görmedim" diyen sûfînin sözüne bakıp da "Mâdemki vücûdda Hakk'ın gayri bir mevcûd yoktur, bana rızkımı ayağıma getiren kimse de Hakk'ın gayri değildir. O hâlde rızkımı Hak ihsân etmiştir. Her ne hâl içinde olursam olayım, elbette ben onu kabûl ederim" deme! Zîrâ bu sözü sûfî kendi makāmından söylemiştir. Onun sözü kendi makāmına nazaran haktır; fakat senin makāmın bu makām olmadığı cihetle, senin onu dinlemen câiz değildir. Hadd-i zâtında bu sûfî o sözü benim sana zikr ettiğim şeye müzâhim ve muhâlif olmak için dememiştir. Belki benim sözlerim seni bu sûfînin makāmına da'vetten ibârettir. Zîrâ seni vehm-i isneyniyyetten kurtarıp hakîkat-i tevhîde ve yakîne sevk eder. İmdi sen henüz vehm-i isneyniyyet içinde bulunduğun hâlde, ibtidâen sûfînin bu sözüyle amel etmiş olursan, tarîk-ı Hak'ta tenbel ve battâl olan sâliklerin işini yapmış olur ve yakînini takviye edememiş bulunursun.

§

FASIL

[4]

SOHBET

§

Ve sohbet mürîde şeyin eşerridir. Zîrâ tarîk, kat'-ı me'lûfât ve terk-i müstahsenât üzerine mebnîdir. Vaktâki sohbet ülfet ve ünse; ve tağyîr-i mahal, müfârakat vukū'u indinde, vücûd-i eleme müeddî olur; işte bunun için biz onu mekrûh kıldık. Ve işte bunun için meşâyih derler ki: "Kim ki halvette üns ve melâda vahşet buldu, imdi onun ünsü halvette Allah ile değildir; ve ancak onun üzerine iltibâs vâkı' oldu." Binâenaleyh mürîde cümleten sohbetten i'tizâl evlâdır. Onun himmeti taleb-i şeyhde olsun. Eğer şeyhi bulursa, onun gayrine bakmasın. Şeyhin şâkirdlerinin ihvetini sahâbet etmesin ve onlarla mücâlese eylemesin. Eğer şeyh bununla emr ederse müstesnâdır. İmdi mürîde kendi cinsinden halk ile berâber olmak ve onun gayri vahş gibi olup kaçmak ve bununla üns-i billâhı taleb etmek ve zikri iksâr eylemek ve o husûsta mücâhede edip bir kimse ile beytûtet etmemek ve mücâlese eylememek lâyık olur. Eğer sohbete ıztırâr / olursa, musâhibi ile berâber nefsine murâkıb olsun. Eğer onun meğîbi indinde, kendisine vahşet bulursa, ondan ve onun sohbetinden ayrılsın. Eğer bu ona tâbi' olur ve onu taleb ederse, şehirden firâr etsin. Sevbinde ve meskeninde de böyledir. Nefsinden elbisesini sevdiğini hissettiği vakit, onu satıp başkasını iştirâ eylesin; ve eğer ondan müstağnî ise onu versin. Ve eğer mekânını severse, ondan tahavvül etsin. Ve vücûdda ferdânî oluncaya kadar kalbinden nasîb alacak bir şey bırakmasın. Zîrâ Hak Sübhânehû, gerek tâi'înden ve gerek onların gayrinden, kendisinin gayriyle ünsü olan kalbe tecellî buyurmaz. Ve eğer şeyh onun için tabîb ve kendisinde mürîdin helâki olan illetin vücûdu ve onun indinde onun devâsı olmasa, onun mücâlesesi câiz olmaz idi. Ve onunla üns vechi üzere değil, ta'lîm-i edeb vechi üzere oturur olsun. Zîrâ tâlibin şeyhe ünsü taalluk ettiği vakit, onun üzerine tarîk uzar ve onun tıbbı şeyhe güç ve ona mümteni' olur. Ve illetinden âfiyeti istibtâ' eyler. Ve bu onunla ünsten nâşîdir. Ve şeyhin şâkirdden garazı, her bir vakitte, onu zikr ile ma'mûrü'l-kalb bulmaktır. Hattâ bir zamanda, onun fiilinde bir kimsenin mücâlesetine müeddî olan şeyi ona ilkâ ettiği vakit, onu müteellim görür. Binâenaleyh şeyh bilir ki, muhakkak mürîde feth olundu; ve ona i'tinâ eder. Ve onun muâşereti, îsâr ve fütüvvet ve sehâvet-i nefis ve onlardan hukūk talebini terk ile olsun; ve onların fazlını görsün. Ve nefsi için onların indinde bir hak görmesin. / Binâenaleyh onlar üzerine 790

fazl nasıl olur? Ve bu illetten nâşî biz mürîde terk-i sohbet ile emr ettik. Zîrâ sohbet için, edâsı onun üzerine vâcib olan hukûk vardır ki, onu kalbinde Allah Teâlâ'nın edâ-i hukûkundan işğâl eder; o ise zaîftir. İmdi ona uzlet ve firâr evlâdır. Zîrâ sohbet mütemekkinîn-i ekâbirin şiyemindendir. Ve onlar ile berâber nefsin üzerinde ol! Eğer seni zemm ederlerse, sen zemmin ehlisin; ve eğer medh ederlerse, kendilerinin evsâfıdır ki, onlardan söylerler. Ve Allah Teâlâ senin emrini onlara setr etmiştir. Ve eğer onlara keşf ede idi aybı görürler idi. Binâenaleyh onların hamdi ile ve sana olan senâlarıyla ferahlanma!

Sohbet, mürîde en ziyâde şerli olan bir şeydir. Çünkü tarîk-ı Hak ülfet olunan ve i'tiyâd edilen şeylerden vaz geçmek ve nefsin hoş gördüğü ve beğendiği şeyleri terk etmek esasları üzerine binâ olunmuştur. Sohbet ülfet ve ünse; ve bu ülfet ve ünsiyyetin hâsıl olduğu mahallin tağayyürü ve tebeddülü ve müfârakat vukû'u, kalbde elemin vücûduna müeddî olduğu vakit, sâlik hakkında muzırr olur. İşte ayrılığı hüzün ve eleme sebep olan sohbeti biz mekrûh kıldık. Ve işte bu sebepten dolayı meşâyih derler ki: "Kim ki halvette ve yalnızlıkta ünsiyyet; ve melâda ve halk arasında vahşet bulmuş ise, onun ünsiyyeti halvette Allah ile değildir; ve ancak ona iltibâs vâkı' olmuştur."

Ma'lûm olsun ki, tarîkta sâlik için şeyhinin emriyle halvette bulunmak kâidesi de vardır. Fakat sâlikin nefsi bu halvetten aslâ hoşlanmaz. İşte sâlikin nefsi halveti kerîh / gördüğü için şeyhi onu halvete koyar. Ve eğer sâlikin nefsi halvette üns ve râhat bulur ve halk ile imtizâcdan sıkılır ise, şeyhi onu halvete koymayıp bilakis halk ile imtizâc ve muâşerete sevk eder. Zîrâ maksûd olan şey terk-i müstahsenâttır.

İmdi sâlik halveti müstahsen görürse ve halk ile muâşeretten sıkılır ise, onun ünsiyyeti Allah ile değil, nefsi iledir. Ancak tarîkta halvet kâidesi olduğu cihetle, onun ihtiyâr-ı halvet etmesinde, bu kâide-i halvet ile iltibâs vâkı' olmuş olur. Ya'nî sâliklerin halvete girmek kâidesine mutâbık olarak bu da halvete girmiş bulunur. Fakat halvetteki maksad bu sâlik için mevcûd olmadığından fâidesi yoktur. Yalnız şekl-i zâhirîsinde iltibâs ve müşâbehet görünür. Binâenaleyh mürîde, müfârakati elem verecek olan sohbetten vaz geçmek evlâdır. Onun himmeti şeyh-i kâmil aramağa masrûf olmalıdır. Eğer şeyh-i hakîkîyi bulursa başkasının sohbetine bakmamalıdır. Ve şeyhin mürîdleriyle de musâhabet ve mücâleset câiz değildir. Zîrâ onların cümlesi sâlik olup henüz hâl-i noksandadır. Binâenaleyh bunlarla musâhabe ve mücâlese sâlik için zarardır. Eğer şeyh bunlarla musâhabe ve mücâleseyi emr ederse, bu hâl müstesnâdır. Çünkü şeyh sâlikin kemâline lâzım olanı emr eder. İhtimâl

ki, sâlikin noksanları bunlardaki noksanlardan ziyâdedir. Sâlik bunlardaki kemâlâtı nefsine nümûne ittihâz etmek için, şeyhi bu sûretle emr etmiştir.

İmdi mürîde kendi cinsinden, ya'nî ehl-i tarîktan, olan halk ile berâber olmak ve ehl-i tarîkın gayri bulunan kimseler onun indinde hayvânât-ı vahşiyye gibi olup onlardan kaçmak; / ve bu firâr husûsunda Allah Teâlâ hazretleriyle ünsiyyeti taleb etmek; ve Allah Teâlâ'yı çok zikir etmek ve bu husûsta nefsinin meyelânına muhâlefet edip bir kimse ile berâber düşüp kalkmamak ve mücâlese eylememek lâyık olur. Eğer bir kimse ile sohbet için ıztırâr vâkı' olursa, musâhibi ile nefsi arasındaki râbıtaya murâkıb olsun: Eğer bu musâhibinin teğayyübünü farz ettikde, kendisinde vahşet ve hüzün ve elem hissederse, o musâhibinden ve onun sohbetinden ayrılmak lâzım gelir. Ve eğer musâhibi onun arkasını bırakmayıp ta'kîb eder ve onu ararsa, şehirden firâr etsin. Bu sûretle nefsinin me'lûfâtını kat' etmiş olur. Elbisesinde ve meskeninde de bu kâideye riâyet îcâb eder. Eğer giydiği elbiseye karşı nefsinde bir muhabbet hissederse, onu satıp nefsinin hoşlanmadığı başka bir elbise iştirâ etsin. Ve eğer elbisenin semeninden müstağnî ise, satmayıp birisine versin. Ve eğer oturduğu hâneyi veyâ odayı severse onu değiştirsin. Velhâsıl bu vücûd-i izâfî âleminde ferdânî oluncaya kadar, kalbinden nasîb ve behre alabilecek hiç bir şey bırakmasın. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, gerek mutî' olanlardan ve gerek mutî' olanların gayrinden bulunsun, kendisinden başkasıyla ünsiyyet peydâ etmiş olan kalbe tecellî buyurmaz. Beyt:

Sür çıkar gayri gönülden tâ tecellî ede Hak
Pâdişâh konmaz sarâya, hâne ma'mûr olmadan

Nitekim bu bâbdaki îzâhât "hacer-i beht" bahsinde geçmiş idi. Ve eğer şeyh, sâlikin tabîbi ve mürîdde onun helâkini mûcib olan illetin vücûdu ve şeyhte bu illetin ilacı / olmasa idi, mürîde şeyh ile mücâlese bile câiz olmaz idi. Binâenaleyh mürîd şeyhi ile üns vechi üzere değil, ta'lîm-i edeb vechi üzere oturmak lâzımdır. Ya'nî mürîd "Ben nâkısım ve şeyhim kâmildir. Ben ondan kemâlin ne demek olduğunu ve Hakk'a vusûlün usûlünü öğreneceğim" niyyeti ile şeyhinin huzûruna gitmelidir. Ve bu gibi niyyetlerden hâlî olarak mahzâ nefsi şeyh ile üns bulduğu için onun huzûruna giderse, bunda mahzûr vardır. Zîrâ tâlibin şeyhe ünsü taalluk ettiği vakit, onun üzerine sülûkü uzar. Ve onun tedâvîsi şeyhe güç ve müteazzir olur. Ve illetinden kurtulup iktisâb-ı âfiyet edebilmesi teahhur eyler. Zîrâ şeyh dahi suver-i kevniyyeden biridir. Ve mürîd, onun ma'nâsından kat'-ı nazarla, onun taayyün-i kevnîsi ile ve sûreti ile ün-

siyyet peydâ ederse, kalbi mâsivâ-yı Hak'la üns eylemiş olur. Ve Hakk'ın gayriyle ünsiyyeti olan kalbe tecellî vâkı' olmayacağından, sâlik bu vartadan kurtuluncaya kadar, sülûkünü itmâm ve tecellî-i Hakk'a mazhariyyetle iktisâb-ı kemâl eyleyemez.

Tarîkta mevcûd olan râbıtaya gelince, bunda dahi bâlâdaki niyyet mevcûd olmadıkça müessir olmaz. Hadd-i zâtında sûret-i şeyhin dahi puttan ibâret olduğu muhakkıkîn hazarâtı taraflarından beyân buyrulmuştur. *Mesnevî:*

چون خلیل آمد خیال یارمن صورتش بت معنیء او بت شکن

Tercüme: "Benim hayâl-i yârim, halîl gibi geldi. Onun sûreti puttur, ma'nâsı ise put kırıcıdır."

İmdi şeyh ile zâhiren ve hayâlen mücâlese onun sûretiyle üns üzerine olmayıp ma'nâsına / nazar ile olmak îcâb eder.Ve şeyhin başına mürîdleri toplamaktan garazı, kendisine hâdim tedârik etmek ve halkı kendisine celb edip elini öptürmek ve hürmet ve ta'zîm ettirmek değil, her bir vakitte onların kalblerini zikr-i ilâhî ile ma'mûr bulmaktır. Hattâ bir zaman gelir ki, şeyh mürîdin yapacağı bir işte, bir kimsenin mücâlesetine müeddî olan şeyi ona ilkâ ve emr ettiği vakit, mürîdi müteellim olur. Ya'nî mürîd kendi kendine der ki "Keşke şeyhim bana halk ile müvâneset ve mücâlesete sebep olan bu işin îfâsını emr etmemiş olsaydı ne iyi olurdu" deyip müteessir olur. Binâenaleyh şeyh mürîdin bu hâlinden mürîde feth-i ilâhî olduğunu bilir ve onun tekmîl-i sülûküne i'tinâ eder. Zîrâ yukarıda, Hakk'ın gayri ile ünsü olan kalbe Hak Teâlâ tecellî buyurmaz, denilmiş idi. Mürîd ise Hakk'ın gayriyle ünsiyyetten tevahhuş ettiği cihetle mazhar-i tecellî olur. İmdi mürîd bi-hasebi'l-ihtiyâc halk ile muâşeret mecbûriyyetinde bulunursa, onun muâşereti îsâr, ya'nî kendisi muhtaç iken gayre bahş ve atâ etmek; ve fütüvvet, ya'nî mürüvvet ve ihsân; ve sehâvet-i nefis, ya'nî nefsini halkın hizmetine bezl etmek ve onlardan hukûk talebini terk etmek esaslarına müstenid olmalıdır. Ve kendi üzerine onların fazlını görmeli ve nefsi için onların indinde bir hak görmemelidir. İmdi nefsini onların mâ-dûnunda gören kimse onlar üzerine nasıl fazl iddiâsında bulunabilir? İşte bu ta'dâd ettiğimiz esbâb-ı müşkileden dolayı biz mürîde terk-i sohbet ile emr ettik. Zîrâ sohbet için, edâsı mürîd üzerine vâcib olan bir takım haklar vardır ki, o hakların îfâsını tefekkür ederken, kalbinde Allah Teâlâ'nın edâ-i hukûkunu ihmâl eder. Mürîd zaîf olup hem hukûk-ı halkı ve hem de hukûk-ı Hakk'ı edâya
795 kâdir değildir. Bu iki nevi' hukûku cem' / ve edâ sâhib-i kuvvet olan kâmillerin kârıdır. Böyle olunca o zaîf olan mürîde halktan uzlet ve firâr evlâdır. Çünkü sohbet, mütemekkinîn-i ekâbirin şiyemindendir. Ya'nî

sohbet ehl-i temkîn olan ekâbir-i evliyâullâhın huylarındandır. Ve onlar zikr olunan iki nevi' hukūku edâya muktedirdirler.

İmdi sen mütemekkinîn-i ekâbir ile berâber olduğun vakit, nefsine nâzır ol! Eğer seni zemm ederlerse sen zemme lâyıksın ve zemmin ehlisin. Ve eğer seni medh ederlerse, kendilerinin evsâfını söylerler. Ve Allah Teâlâ senin emrini onların önünde settârlığıyla setr etmiştir. Ve eğer senin bâtınını ve ahvâlini onlara keşf ede idi ayıblarını görürler idi. Binâenaleyh "Bu ekâbir beni medh ettiler ve bana senâ eylediler" diye ferahlanma ve mesrûr olma! Ve kendinin hakîkaten medh ve senâya lâyık olduğunu zann etme!

§

FASIL

[5]

MESCİTLERDE SA'Y ETMEK

§

Mürîde çok hareket etmemek lâyık olur. Zîrâ o müferrikadır. Teşevvüş-i hâlinden nâşî biz onu, kendini irşâd edecek şeyh talebinin gayrinde seferden men' ettik. İmdi mesâcide veyâ bir zarûrete seyr ettiği vakit, sağa ve sola iltifât etmesin. Ve basarını nazar-ı ûlâ mehâfetinden nâşî, ayaklarını bastığı cihete nasb etsin. Ve meşyinde zikr ile müşteğıl olsun. Ve ona selâm veren kimseye redd-i selâm eylesin. Hiç bir kimse ile tevakkuf etmesin; ve bir kimseye "Nasılsın?" demesin. Ve bundan hazer etsin. Zîrâ o bizim indimizde sa'bdır. Ve yolundan taş, ya diken veyâ necesten ezâ cinsinden olarak bulduğu her bir şeyi izâle etsin. Ve yazılı bir kağıt bulursa onu duvar kovuğuna kaldırsın; ve onu ayaklarıyla / itip bırakmasın. Ve yolunu gâib edenlere yol göstersin. Ve zaîfe yardım etsin. Ve ağırlığa tahammül etsin. İşte bunun hepsi ona vâcibdir. Ve selâm verdiği vakit, arzda ve semâda Allah için her bir abd-i sâlihe selâm versin. Bu makāmdan sana redd olunur. Yürümende koşmaktan sakın, ucübsüz teennî ile olsun. Zîrâ o senin hemmin için evferdir. Ve eğer bir şeyi hâmil olup da dinlenmek istersen, yoldan udûl et ve herkesin yolunu daraltma!

Ve mecâlis-i semâ'a huzûrdan sakın! Eğer şeyhin sana, ona huzûr ile emr ederse hazır ol; ve dinleme ve zikir ile meşğûl ol! Zîrâ senin semâ'ın zikrin olup şiir cinsinden olan semâ'ından evlâdır. Ve husûsiyle muhabbet ve şevk bâbının gayrinde inşâd eden kavvâl azdır. Ve nefis bunun indinde ihtizâz eder. Ve senin indinde da'vâ îrâs eyler. Eğer kavvâl mevte

dâir inşâd eder ve sana zikr-i cehennemde, havf ve kabz ve hüzün ve bükâ yâhut zehâb-ı ömr yâhut mevt ve onun kürübâtı yâhud hesâb ve kısâs veyâ kıyâmet mevkıfleri vârid olursa, ona ısğâ eyle! Ve gelen şey hakkında tefekkür et! Eğer sana bir hâl gâlib olup seni ihsâsinden gâib kılar ve sen de kıyâm edersen, kıyâmın senin değildir; ve seni ancak vâridin kaldırmıştır. İmdi ne vakit ihsâsine rücû' edersen derhal otur, i'tidâlin hey'etine rücû' et! Zîrâ semâ'da hareket mecrâ-yı i'tidâlden inhirâftır; ve bi-hasebi'l-kasd mütenevvi' olur. Eğer sen tahrîkini hissettiğin hâlde hareket edersen, imdi hareketin, Siccîn'de müstekar oluncaya kadar, yukarıdan aşağıya nüzûl eden kimse gibi, esfeledir. Allah Teâlâ'dan / âfiyet taleb ederiz. Ve eğer nefsinden ve ihsâsinden fânî olduğun halde hareket edersen, cinânda veyâ nârda, kalbinde onun istîlâ-i azametiyle, Allah Teâlâ'da fânî oldun. İmdi hareketin, İlliyyîn'de müstekar oluncaya kadar, ulviyyedir. Ve eğer bir kadından veyâ bir şâbb-ı emredden senin için olan bir ma'şûk hakkında fânî oldun ise, imdi fânî olman ve hâlin sahîh olmak ile berâber, hareketin Siccîn'de, cehennemdedir. Halbuki nâs seni Allah hakkında fânî oldu tevehhüm ederler. İmdi mecâlis-i semâ'a huzûrdan sakın!

Eğer sohbete ıztırârın olursa şeyh buluncaya kadar, ehl-i muâmeleden olan âbidleri ve müctehidleri sâhib ittihâz et! Eğer onları şehir içinde bulamaz isen, sevâhilde ve harâb mescidlerde ve dağların eteklerinde ve vâdîlerin içinde ara! Zîrâ onlar gece onlara gelirler. Ve sen onlardan olmağa azm ettiğin vakit, ancak mescidde olduğun hâlde, namaz vakti senin üzerine dâhil olsun. Ve mürîdlerden müferrit olan, salâta ikâmet olunduğu vakit vâsıl olan kimsedir. Eğer salâta ikâmet olunduğu halde mescide gelirsen, muhakkak son derece tefrît ile ifrât ettin. Ve sen onlardan değilsin. Velâkin tekbîre-i ihrâm veyâ imâm ile rek'at seni fevt edersе buna sözümüz yoktur. Zîrâ bu îmânları hakkında ta'n olunan âmmenin hükmündendir. Binâenaleyh Allâh'a tövbe et ve istînâf eyle! Ve bir mescide ve mescidde saff-ı vâhide ve mevzi'-i vâhide müdâvim olmaktan sakın!

Mürîde ikâmet etmekte olduğu mahalden çok sefer ve hareket etmemek lâyıktır. Çünkü esnâ-yı seferde gözü bir çok şeyler görür; ve bu gör-
800 düğü şeyler kalbine havâtır / verir; ve bu havâtır efkârını perîşân eder; ve kendini "cem'iyyet"ten "tefrika"ya düşürür. İşte sâlikin hâlini teşvîş edeceği için biz onu seferden ve çok hareketten men' ettik. Eğer onun bu hareket ve seferi, kendisini irşâd edebilecek bir şey aramak maksadına mebnî ise muvâfık ve câiz olur. Cemâatle namaz kılmak için mesâcide veyâ gıdâ tedâriki gibi bir zarûrete seyr ettiği vakit, sağına ve soluna bak-

maksızın yürümeli ve basarını nazar-ı ûlâ korkusundan nâşî, ayaklarını bastığı cihete nasb etmelidir. Zîrâ yolda giderken etrâfına bakınacak olursa, nazarı nefsine hoş gelecek bir manzaraya müsâdif olup, bu nazar-ı ûlâyı ikinci ve üçüncü bakışlar ta'kîb eyler. Ve bu menâzırın kimi, meselâ sâhib-i cemâl bir kadın olup nazar etmek nâ-meşrû' ve harâm bulunur; ve ba'zısı mubâh olup nazarda beis olmamakla berâber, kalbe havâtır verdiği cihetle sâlike muzırr olur. Sâlik bu mahzûrlardan emîn olmak için nazarını muhâfaza etmek ve yürürken kalben zikr ile meşğûl olmak lâzımdır. Yolda bir kimse kendisine selâm verirse redd-i selâm etmeli; ve hiç bir kimse ile tevakkuf edip mükâlemeye dalmamalı; ve bir kimseye hâl ve hatır sormamalıdır. Bundan hazer etmelidir. Zîrâ böyle rast geldiği kimse ile mükâleme ve musâhabe bizim indimizde güçtür. Çünkü ahvâl-i kalbini tasfiye ile meşğûl olan sâlike, derhal musâhibinin ahvâli akseder ve onda eser bırakır. Binâenaleyh bu husûstaki mesâîsinin akâmetine sebep olur. Bu hâl, beyaz ve temiz bir elbiseye ufak bir kir veyâ toz bulaşmasına benzer. Ve memerr-i nâsta taş veyâ diken veyâ neces gibi halka eziyet verecek bir şey görürse / onları kaldırıp halka eziyet vermeyecek olan bir mahalle vaz' etmelidir. Ve yazılı bir kağıt bulursa onu duvar kovuğuna veyâ diğer bir münâsib mahalle kaldırmalıdır. Zîrâ nutuk ve kitâbet ve kağıt insanlara mahsûs olan niam-ı ilâhiyyedendir. Niam-ı ilâhiyyenin kadrini bilmeyip ayaklar altında çiğnemek bî-edebliktir ve küfrândır. Yiyip içtiği kaba tebevvül eden ancak hayvandır. Bu husûsta münevverü'l-fikr geçinen mütefelsiflerin "Kaba sofuluktur ve cehâlettir" demeleri, mahdûdiyyet-i fikirlerine delîl-i bâhirdir. Çünkü cenâb-ı Hakk'ın insanlara ibzâl buyurduğu envâ'-ı niamı idrâk ve takdîrden âciz bir hâldedirler.

Yolunu gâib edenlere rehberlik ve zaîfe yardım etmelidir. Ve bulunduğu muhît içinde halkın kendisine tahmîl ettiği bir takım ağır vazîfelere tahammül etmelidir. İşte insanlık yolunu bulup Hakk'a vâsıl olmak isteyen sâlike bu zikr olunan vazâifin cümlesi vâcibdir. Ve selâm verdiği vakit, arzda ve semâda Allah Teâlâ hazretlerinin rızâ-yı şerîfi için, her bir abd-i sâlihe selâm versin. Ya'nî selâmını bu niyyetle versin. Eğer selâmını bu niyyetle verirsen hiç şübhe etme ki, selâmın sana bu niyyetinin makāmından reddolunur. Zîrâ gerek yerde ve gerek gökte bulunan sâlih kulların hüviyyetleri hep Hak'tır. Ve senin selâmın ise senin ve onların hüviyyetleri olan Hakk'a müteveccihen vâkı' olmuştur. Binâenaleyh selâmın bu hüviyyetten sana reddolunur. Ve selâmın ibâd-ı sâlihîne hasrı, Hak Teâlâ hazretlerinin ism-i "Selâm" ile onlara mütecellî olması sebebiyle, dünyâda ve âhirette ancak onların selâmette bulunmalarına mübtenîdir. İbâd-ı tâlıhîn ve fâsıkînin dahi hüviyyetleri Hak ise de, Hak

Teâlâ onlara ism-i "Selâm" ile mütecellî değildir. Zîrâ onlarda bu tecellîyi kabûl edecek isti'dâd yoktur. Ve tecellî ise isti'dâda göre olur.

"Yerdeki sâlih kullar ma'lûmumuzdur; gökteki sâlih kullar kimlerdir?" denecek olursa / cevâben deriz ki: Arzımızın sâbih ve dâir bulunduğu fezâ-yı bî-nihâyede milyonlarca avâlim sâbih ve dâirdir. Ve onların her biri üzerinde envâ'-ı mahlûkât-ı ilâhiyye vardır. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde ihbâr buyurur: وَمِنْ آياتِه خَلْقُ السَّمواتِ وَ الأرْضِ وَما بَثَّ فيهِما مِنْ دابَّةٍ وَهُوَ عَلى جَمْعِهِمْ اذا يَشاءُ قَديرٌ (Şûrâ, 42/29) ya'nî "Semâvât ve arzı halk etmesi ve onlarda dâbbe cinsinden olan şeyi bess ve neşr etmesi, onun vücûdunun ve varlığının alâmetlerindendir. Kadîr'in meşiyyeti taalluk ettiği vakit, o Kādir-i mutlak onların yed-i kudretinde cem'i üzerindedir." Ve "dâbbe" hayvan ve insana şâmil olan bir lafızdır.

Yürürken koşmaktan sakın! Zîrâ insana koşmak yakışmaz; bu hâl hayvanların sıfatıdır. Yürümen ucübsüz, ya'nî kendini beğenerek ve tekebbür ederek olmayıp teennî ile olsun. Zîrâ bu derece yürüyüş senin kasd ve himmetini te'mîn için çoktur bile. Çünkü sen ehl-i dünyâ gibi harîs değilsin ki, fevt olacak olan bir menfaat-i dünyeviyye uğrunda koşasın. Senin kasdın ancak mesâcide ve zikrullâh mahallerinedir. Bunun dahi vakti ma'lûm olup ikāmetgâhından hesapla çıkmış olman îcâb eder. Böyle teennî ile yürümek, bu maksada vusûl için çoktur bile. Ve eğer arkanda bir yükün olup dinlenmek istersen, halkın kesretle mürûr ettiği cadde ve yolu tebdîl et ki, onların yolunu daraltıp mürûr ve ubûrlarında herkesi rahatsız etmeyesin.

Ve semâ' meclislerine gitmekten sakın! Eğer şeyhin "Git!" diye emr ederse, git! Fakat fikrini çalınan saz ve okunan kasâid ve ilâhiyyât nağmeleriyle meşğûl etme; ve ancak zikrullâh ile meşğûl ol! Çünkü sen henüz mübtedî ve nefsi zinde olan bir sâlik olduğun için, senin semâ'ın zikrin olmalıdır. Ve sana bu zikir, şiir ve nağme cinsinden olan semâ'ından evlâdır. / Ve husûsiyle semâ' esnâsında mutriblerin ve zâkirlerin çoğu muhabbet ve şevka dâir olan eş'âr ve ebyât teğannî ederler. Ve nefis bunları dinlediği vakit ihtizâz eder. Ve sende bu ihtizâz-ı nefis, makām-ı velâyete kadem basmış olmak gibi, bir takım asılsız da'vâlar îrâs eder. Ve eğer kasâid ve ilâhî teğannî eden zâkirler mevte dâir şiirler okurlar ve sana cehennemi düşünmek yüzünden korku ve kabz ve hüzün ve ağlama; veyâhut ömrünün geçtiği; veyâ mevt ve mevtin sıkıntıları; veyâhut yevm-i ba'sde hisâb ve kısâs ve kıyâmetin mevâtın ve mevâkıf-ı muhtelifesi tefekkürâtı vârid olursa, bu fikirlere tâbi' ol ve tefekküre tamâmiyle dal ki, huzûzât ve lezzât ve müzeyyenât-ı dünyeviyyeye meylden istikrâh edesin. Eğer sana bir hâl gâlib olup seni havâssinden gâib kılar ve sen de kıyâm edip deverâna başlar isen, bu kıyâm ve deverân senin irâdenle

vâkı' olmamış ve seni ancak bir vârid-i ilâhî kaldırmıştır. Zîrâ sen bu kıyâm ve deverân esnâsında kendi hâline ve deverânı temâşâ eden züvvârın ahvâline muttali' ve vâkıf değilsin. Mest-i lâ-ya'kıl bir hâldesin. Ve eğer kendini ve muhîtini idrâke başlarsan derhal kıyâm ve deverândan vaz geçip otur! İ'tidâl-i hey'etine rücû' et! Zîrâ semâ'da hareket mecrâ-yı i'tidâlden inhirâftır. Ya'nî semâ' esnâsında kıyâm ve deverân insanın harekât-i mu'tâdesine muhâlif şûrîdelik ızhârından ibârettir. Bu harekât-ı gayr-i mu'tâde his ve idrâk yerinde iken insan için kābil-i tecvîz değildir. Beyt-i Sâib:

موقوف به وقت است سماع دل عارف هر روز در اجزای زمین زلزله نیست

Tercüme: "Dil-i ârifin semâ'ı bir hâle ve te'sîr-i hâs vaktine mevkūftur. Zîrâ eczâ-yı zemînde her gün zelzele olmaz."

Eğer his ve idrâkin yerinde olup kıyâm ve deverânını müdrik olduğun hâlde hareket edersen / bu hareketin Siccîn'de istikrâr edinceye kadar, yukarıdan aşağıya nüzûl eden kimse gibi esfele vâkı' olur. Zîrâ vücûd-i insânîdeki hareketin mecrâ-yı i'tidâlden inhirâfı kasda göre mütenevvi' olur. Binâenaleyh his ve idrâki yerinde iken, benim şûrîdeliğimi halk görüp "Hal sâhibi mübârek bir adamdır" desinler kasdiyle, veyâ âtîde gösterilecek bir sâik ile hareket ve kıyâm sâlikin Siccîn'de, ya'nî âlem-i tabîat ve nefîste, istikrâr edinceye kadar yukarıdan aşağıya sukūtunu mûcibdir. Allah Teâlâ'dan âfiyet niyâz eyleriz. Ve eğer sen nefsinden ve havâssinden fânî olduğun hâlde kıyâm ve deverân eylersen, mutrib ve zâkirin cinâna veyâ nâra dâir teğannî eylediği eş'ârın maânîsini teemmül ve tefekkür etmen sebebiyle, kalbine Allah Teâlâ'nın azameti müstevlî olduğu için, Allah Teâlâ'da fânî oldun. Binâenaleyh bu halde hareketin, İlliyyîn'de istikrâr edinceye kadar, esfelden a'lâya doğrudur. Zîrâ muharrikin âlem-i ulvîdendir. Ve eğer bir kadından veyâ bir şâbb-ı emredden ma'şûkun olup da, semâ' esnâsında kalbine bu aşkın galebesiyle fânî oldun ise, senin bu fânî olman ve hâlin sahîh olmakla berâber hareketin Siccîn'de, ya'nî âlem-i tabîat ve nefiste, cehennemdedir. Zîrâ muharrikin âlem-i süflîdendir. Halbuki nâs seni böyle kıyâm ve deverân içinde görüp Allah'da fânî oldu tevehhüm ederler. Sâlik cemî'-i ahvâlinde sıdk üzere olmak îcâb eder.(*)

Nefehâtü'l-Üns'te mezkûrdur ki, Rûzbahân Baklî (ks) Ka'be-i muazzamayı tavâf esnâsında mağlûbu'l-hâl olarak sayhalar edermiş. Bir gün her

(*) Ebû Bekir er-Râzî el-Bahlî (?) (ks) hazretlerine bir gün birisi semâ' hakkında ne dersin? dedi. Hazret "Ziyâde fitne-âmîz ve tarab-engîzdir. Kendini fitneden sakla!" dedi. O kimse tekrâr "Meşâyih-i kirâm hazarâtı onu yapmadılar mı?" dedi. Hazret cevâben: "Ey baba dostu, senin vaktin dahi onların vakti gibi olduğu zaman, sen de onlar gibi yap!" buyurdu. (Şârihin notu).

nasılsa çalgı çalan bir câriyenin muhabbetine giriftâr olmuş. Bu ibtilâsı esnâsında dahi Ka'be'yi tavâf ederken câriyenin aşkıyla na'râlar atarmış. Halk, bu na'raların dahi evvelki na'ralar gibi Allah için olduğunu
805 zannettiklerinden, cenâb-ı Rûzbahân / Harem-i şerîfte oturan meşâyihin huzûruna gidip: "Ey meşâyih-i kirâm! Bu âna kadar olan sayhalarım Allah için idi; bundan sonraki na'ralarım câriyenin aşkından nâşîdir. Böyle biliniz!" deyip ve kisve-i dervîşânesini çıkarıp onların önüne koyar. Ve kendisi de sevdiği câriyenin hizmetine mülâzemet eyler. Cenâb-ı Rûzbahân'ın evliyâullâhdan olup kendisine âşık olduğunu câriyeye anlatırlar. Câriye hazretin berekât-ı nazariyle tâib ve müstağfir olup hâl-i salâha rücû' eyler. Ve cenâb-ı Rûzbahân dahi bir müddet sonra câriyenin aşkından halâs olup meşâyih-i Harem huzûruna gelir ve elbise-i dervîşânesini tekrâr iksâ ile evvelki hâline rücû' eyler.

Semâ'a müteallik esâsât ve tafsîlât-ı sâire bu on yedinci bâbın dördüncü bâbında mürûr etmiştir. Eğer kendinde sohbete iştiyâk ve ıztırâr hâsıl olursa, bir şeyh-i kâmil buluncaya kadar, halka karışıp onlar ile münâsebette bulunan âbidleri ve müctehidleri musâhib ittihâz eyle! Zîrâ cenâb-ı Hak onlara halk ile imtizâcla berâber muhâfaza-i salâh kudretini ihsân eylemiştir. Eğer bu zevâtı şehir içinde bulamaz isen, ıssız deniz kenârlarında ve harâb mescidlerde ve dağların eteklerinde ve vâdîlerin içinde ara! Zîrâ onlar geceleri halktan baîd olan bu gibi mahallere gelip ihyâ-yı leyl ederler. Ve sen onların zümresinden olmağa azm ve niyyet ettiğin vakit, namaz vakitlerinden daha evvelce mescidlere git ve orada vakt-i namâzın hulûlünü bekle! Ve mürîdlerden uzlette ifrât eden kimse, namaza kıyâm edildiği sırada mescide vâsıl olan kimsedir. Eğer uzlete ve halvete riâyet edeyim diye mescide kāmet olunurken gelirsen, bu halvetin ve uzletinde son derece ifrât ve cemâate vusûlde de tefrît etmiş olursun. Ve bu hâlde de âbidler ve müctehidler zümresinden olmamış bulunursun. Velâkin bu ifrât ve tefrîti / bir dereceye vardırıp tekbîr-i ihrâma veyâ imâm ile kılınan namâzın bir rek'atine yetişemezsen artık buna karşı söyleyecek bir söz bulamayız. Zîrâ böyle namaz vaktini geçirip tam vaktinde cemâate yetişmemen, îmânlarına za'f isnâdı sûretiyle ta'n olunan, cehele-i avâma âid hükümdendir. Ya'nî ahkâm-ı şer'iyyede rek'at-i ûlâya veyâ diğer rek'atlara yetişmemiş olan kimselere dâir vaz' olunan kavâid ve verilen fetvâlar avâma âiddir. Sen ise tarîk-ı havâssı ta'kîbe niyyet ettin. Binâenaleyh senden böyle ahvâl-i avâm sudûr ederse, Allâh'a rücû' et! Ve ibâdetini ve namazını istînâf eyle! Ve bir mescide müdâvim olmayıp muhtelif mesâcide git! Ve gittiğin mescidlerde birinci veyâ ikinci veyâ diğer saflarda durmağı ve mescidin sağında veyâ solunda veyâhut diğer bir mahall-i muayyeninde kendine bir mevzi' ihtiyârı âdetin-

den vaz geç! Zîrâ yukarıda zikr olunduğu üzere tarîk, kat'-ı me'lûfât üzerine mebnîdir.

§

FASIL

[6]

HAVÂTIR

§

Ma'lûmun olsun ki, sen fukarâ ile muâşeret veyâ onlara hizmet ettiğin vakit, onların hizmetleri cinsinden olan maslahatları hakkında sana hutûr eden bir hâtırı reddetme! Zîrâ onların havâtırı sana resûllerdir. Binâenaleyh gasl-i siyâb ve tabh-ı taâm, yâhut bu menâfi'den bir şey cinsinden sana hutûr eden her bir şeyi min-gayri-tevakkuf işle! Zîrâ gece gelen fukarâya havâtır hutûr eyler. Ve onların mücâhedeleri, onları söylemekten men' eder; tâ ki şehveti hakkında kendi nefsi için / sa'y etmeye! Ve Allah Sübhânehû onların sıdkı ile berâber, iki emr arasını cem' etmeği murâd eder. Binâenaleyh onlara hutûr eden şeyin işlemesini senin nefsine ilkā eyler. İmdi bunun indinde kalk ve onu yap! Ve onu onlara ityân eyle ki, onlar için derece-i mücâhede ve matlûba neyl hâsıl olsun. Ve sen de, bu husûsta sana hâsıl olan ecirden başkaca, tasdîk-ı havâtırı taallüm edersin. Ve hayırdan bir şeyi hakîr görme! Zîrâ bu tarîk irbâh tarîkıdır. Ve hâlik ancak Allah aleyhinde hâlik olur. Ve dört şey irbâhın ahkeminden olup hayrâtın kâffesini fâiz olur: "Hizmet-i fukarâ" ve "selâmet-i sadr" ve "zahr-i gaybde müslîmîne duâ" ve "onlar ile berâber nefsin aleyhinde olmak"tır. İbtidâ-yı hâlinde mürîd cânib-i Hak'tan ve cânib-i halktan her bir cânibde havâtır-ı rediyyeden sâlim olamaz. İmdi mürîd üzerine müekked olan şey, nâs onun sû'-i zannından sâlim olmağa sa'ydir. Ve eğer buna âdet ve tecrübe ile, havâtırı ve keşfi sahîh olan sâdık olsan dahi, sana hutûr eden bir hâtır-ı sû'de sana hutûr eden gibidir. İmdi bil ki, o ilkā-i şeytandandır. Ve ondan Allah Teâlâ'ya rücû' et! Ve Allâh'a istiğfâr eyle! Ve ondan halkıyla iştiğâli değil, bâtınının ma'mûr olmasını taleb et! Ve onların mesâvîsi ile şuğlün nasıl olur? Ve şeytan ancak seni derece derece felâkete sevk etmeği ve seni tekzîb için seni tasdîkı ve sana ihânet için sana ikrâmı sever. Binâenaleyh tahaffuz et! Ve bu ancak zikr ile munkatı' olur. Ve cânib-i Hak'ta olan şey dahi senden ilim ile münkatı' olur. V'Allâhü a'lem!

Ya'nî sen dervişler ile muâşeret veyâ onların hizmetlerini deruhte

edersen, onların muhtaç oldukları umûr ve husûsâta dâir, sana bir takım hâtıralar hutûr eder. Sana vârid olan bu gibi hâtıraları reddetme, kabûl ve icrâ et! Çünkü sana gelen bu hâtıralar, onların havâtırı olup, onlar tarafından / sana resûl olarak gelmişlerdir. Binâenaleyh onların elbiselerini yıkamak ve yemeklerini pişirmek gibi, veyâ onların menâfi'ine âid olarak buna mümâsil şeylerden bir hâtıra sana vârid olursa aslâ tereddüd ve tevakkuf etmeksizin o hâtırayı işle! Çünkü gece gelen fukarâya ihtiyâcât-ı tabîiyye ve zarûriyyeleri hakkında ba'zı hâtıralar hutûr eder. Ve onlar bu ihtiyaçları için nefislerine karşı mücâhede ettikleri cihetle "Ben şuna ve buna muhtâcım" diye musâhiblerine söylemezler. Ve bu mücâhedeleri bu ihtiyaçlarını söylemekten kendilerini men' eder. Ve bunu kendi şehvet ve arzûsu hakkında mahzâ nefsinin lehine sa'y etmemiş olmak için yaparlar. Halbuki Allah Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri onların sülûklerindeki sıdkları sebebiyle iki emr arasını, ya'nî hem mücâhedeleri ve hem de ihtiyaçlarının husûlü arasını cem' etmeği murâd eder de, onlara hutûr eden bu hâtıranın işlemesini senin nefsine ilkâ eyler. Binâenaleyh sana böyle bir hâtıra hutûr edince derhal kalk ve onu yap! Ve o fiili onların önüne koy ki, onlara hem mücâhede derecesi ve hem de matlûb olan hâcetlerine nâiliyyet keyfiyyeti hâsıl olsun. Ve sen dahi bu hizmeti îfâ sebebiyle, sana hâsıl olan ecirden başkaca tasdîk-ı havâtırın ne demek olduğunu fiilen ve zevkan öğrenesin. Sakın hayır nev'inden olan bir şeyi hakîr ve küçük görüp de işlemekten sarf-ı nazar etme! Zîrâ bu tarîk-ı Hak ma'nevî kâr ve kazanç yoludur. Ve helâk olan kimse, ancak vaz'-ı ilâhî olan umûr-i hayriyyenin aleyhine hareket ettiği için helâk olur. Ve dört şey kârların ve kazançların en kuvvetlilerinden olup, hayrâtın kâffesini fâiz ve câmi' olur ki, onlar da "fukarâya hizmet," "selâmet-i sadr" ve "müslimîne gıyâblarından duâ" ve "fukarâ ile muâşeret hâlinde kendi nefsinin aleyhine hareket etmek"tir. Ve bu dört şey hakkında لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân, 3/92) ve يَوْمَ لا يَنْفَعُ مالٌ وَلا بَنُونَ اِلاّ مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (Şuarâ, 26/88-89) ve فَلا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ (Necm, 53/32) gibi bir çok âyât-ı kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfe vardır.

İbtidâ-yı hâlinde mürîde gerek Hak ve gerek halk hakkında her bir taraftan bir takım fenâ ve münâsebetsiz hâtıralar hutûr eyler; ve mürîd
810 bunlardan sâlim olamaz. Binâenaleyh mürîd / üzerine müekkeden lâzım olan şey, nâsı kendi sû'-i zannından sâlim kılmağa sa'y etmesidir. Ya'nî mürîd nefsini herkese karşı sû'-i zan etmekten halâs etmeğe çalışmalıdır. Ve eğer bir kimse hakkında hâtıran için "Benim bu hâtıram o kimseden gördüğüm âdet ve tecrübem ile sâbittir. Ve bu âdet ve tecrübeye nazaran keşfim sahîhdir. Ve binâenaleyh bu hâtıramda sıdkım zâhirdir" desen bile, sana hutûr eden fenâ bir hâtıra dahi, âdete ve tecrübeye müstenid

olmaksızın sana vârid olan hâtıra gibidir. Meselâ sârık olduğu tecrübeten sâbit olan bir kimsenin bulunduğu mahalde bir şey sirkat edilse "Bu adamın sârık olduğu tecrübeten sâbittir. Binâenaleyh bunu o çalmıştır" deme! Belki bunu o çalmamıştır. Ve sen ona sû'-i zan etmiş olursun. İşte bu gibi havâtır bil ki, şeytanın ilkāâtındandır. Ve böyle bir hâtıra vukū'unda Allah Teâlâ'ya rücû' et ve Allâh'a istiğfâr eyle! Ve Hak Teâlâ'nın mahlûkātıyla iştiğâli değil, bâtınının bu gibi hicâbâtın zevâli sûretiyle ma'mûr olmasını Hak'tan taleb ve niyâz eyle! Esâsen senin vazîfen nukūş-i mâsivâdan sadrının tathîriyle iştiğâlden ibâret iken, halkın mesâvîsi ile iştiğâlin nasıl olur? Ve tarîk-ı Hak'taki sa'y ve mücâheden nerede kalır? Ve şeytan bu gibi ilkāâtı, ancak seni derece derece felâkete sevk etmek için yapar. Ve bu gibi ilkāâttan olan bir şeyde seni tasdîk ederse, bu tasdîkı bilâhere seni tekzîb etmek içindir. Ve sana ikrâm ederse mutlakā ihânet etmek içindir. Zîrâ şeytan Benî Âdem'i her cihetten iğvâ etmeğe cenâb-ı İzzet'e karşı kasem etmiştir. Nitekim Kur'ân'da buyrulur: قالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (Sâd, 38/82). Binâenaleyh şeytan ezeldeki ahdine binâen bu zikr olunan şeylerin icrâsını vazîfe bilir; ve vazîfesini îfâ etmeği dahi pek sever. İmdi sen bu gibi ilkāât-ı şeytâniyyeye karşı bu kitabın on yedinci bâbında zikr olunduğu üzere, sendeki hacer-i zümrüdü, ya'nî kuvve-i müzekkireni isti'mâl et! / Ya'nî Kur'ân-ı Kerîm'deki إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (A'râf, 7/201) ya'nî "Şunlar ki ittikā ederler, şeytan tarafından onlara vesvese dokundukda tezekkür ederler. Binâenaleyh onlar doğru yolu görürler" âyet-i kerîmesi mûcibince amel et; ve böylece İblîs'i hîlesinden men' eyle! Ve bu hacer-i zümrüd sâyesinde İblîs'i keydinin mülâhazasından kör et! Ve ondan bu sûretle tahaffuz eyle! Ve işte bu ilkāât-i şeytâniyye ancak bu sûretle zikir ile münkatı' olur. Ve Hak hakkındaki havâtır-ı rediyye dahi ancak ilim sâyesinde münkatı' olur. Ve bu da sende olan "yâkūt-i ahmer"in hâssasıdır. Sen, bu hacer sırrının inkişâfı hâlinde, zât-ı Hakk'a müteallık olup başkalarının muttali' olmadığı ulûmu öğrenirsin. Ve bu hâl keşf-i ilim sırrının inkişâfıdır. Ve bu ulûmun keyfiyyeti bu kitâbın muhtelif mahallerinde mürûr etti. Ve bu yâkūt-i ahmer sırrının Kur'ân-ı Kerîm'deki âyeti لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) kavl-i şerîfidir. Bunun tafsîli dahi "yâkūt-i ahmer" bahsinin îzâhında geçti.

§ § §

Alîm olan Allâhü zü'l-Celâl hazretlerine hamd ü senâ olsun ki, bu kitâb-ı münîfin şerhi 344 sene-i hicriyyesi Cemâdi'l-ûlâsının 30uncu ve 1341 sene-i rûmîsi Kânûn-i evvelinin 16cı günü sabâhı hitâm buldu.

والحمد لله رب العالمين وصل وسلم على اشرف واعرف واسعد جميع الانبياء والمرسلين وعلى آله واولاده وازواجه واصحابه اجمعين

Abd-i cânı
Ahmed Avnî el-Mevlevî

§§

EKLER VE İNDEKSLER

§§

LÜGATÇE

Bu lügatçe "ıstılâh lügati" değildir. Kitapta geçen bâzı kelimelerin mânâsını hatırlatmak için hazırlanmıştır.
Bu arada bir miktar kelimenin ıstılâh mânâsı kısaca verilmiştir.

A

Abd: Kul, köle.
Abdânî: Kula âit, kul ile ilgili.
Abdiyyet: Kulluk, kul olma.
Abdullah: Allah'ın kulu.
Abdü'l-câh: Makam, mevkî kulu.
Abdü'l-Hâlık: Yaratıcının kulu.
Abdü'l-mâl: Malın kulu.
Abdü'n-nefs: Nefsin kulu.
Âbid: İbâdet eden.
Abûsü'l-vech: Asık suratlı, surati asık.
Âcâl: Eceller.
Acîb: Taaccüb edilecek, şaşılacak, tuhaf.
'Âcile: Vâdeye bağlı, vâdesi geldiğinde yapılacak olan.
'Acilen: Vâdesi gelince, daha sonra, ileride, sonunda.
'Âcile: Hemen olacak olan, acele olan, hemen elde edilecek olan.
'Acilen: Acele olarak, hemen, çok geçmeden.
'Âcilen ve 'âcilen: Er geç.
Acûl: Çok aceleci.
Acûlâne: Çok acele olarak, âcil şekilde.
A'dâd: Adetler, sayılar.
Adalât: Adaleler, kaslar.
Adâvet: Düşmanlık.
Aded-i ezmân: Zamanların sayısı.
A'del: En âdil; en dengeli.
Adem: Yokluk.
Adem-i: ...in yokluğu, ...sizlik.
Adem-i icâbet: İcâbet etmemek; cevap vermemek, kabul etmemek, râzı olmamak.
Adem-i muhâdara: Karşılıklı olarak hikmetli konuşma yokluğu.
Adem-i rızâ: Rızâsızlık, râzı olmama.
Adem-i tenâhî: Nihâyetsizlik, nihâyeti olmama.
Âdeten: Âdet olarak, alışılmış olarak.
Âdeti hark etmek: Alışılmışın üstüne çıkmak; tabîat kânunları dışına çıkmak; hârikulâde şey yapmak.
Adğâs ü ahlâm: Karışık rüyâlar; tâbire gerek olmayan, mânâsız rüyâ-lar.
Adl: Adâlet, doğruluk.
Adû, adüvv: Düşman.
Âfâk: Ufuklar; insana nisbetle dıştaki varlık âlemi, dış âlem, cismânî âlem.
Âferîde: Yaratılmış, mahlûk.
Âgâh: Bilgili, haberdar, uyanık.
Âgâhî: Âgâhlık; bilgili olma.
Agâlît, egâlît: İnsanı yanıltacak hatâlı sözler, şeyler.
Ağdiye: Gıdâlar.
Ağsân: Gusnler; ağaç dalları, budakları.
Ağyâr: Gayrler; Hak'tan gayri olan şeyler, mâsivâ.
Ah: Erkek kardeş.
AHAD: İkincisi olmayan bir, yegâne bir, sayıdan olmayan bir.
Âhâd: Birler; birden dokuza kadar olan sayılar.
Ahâdîs: Hadîsler; sözler.
Âhar: Diğer, başka.
Ahcâr: Hacerler; taşlar.
Ahdar: Yeşil.
Ahd-şiken: Ahdinde durmayan, ahdini, sözünü bozan.
Ahfâ: En gizli; insanlarda bulunan yedi latîfeden biri.
Ahfâiyyet: En gizli olma.
Âhir: En son, son.
ÂHİR: Her şeyin varlığı kendisinde son bulan, herşey son bulunca sâdece kendisi var olarak kalan.
Ahîr: Son, sonuncu.
Ahkâm: Hükümler.
Ahkem: En çok hükmeden; en sağ-lam, en kuvvetli.

Ahlâf: Halefler; birinin yerine geçenler, sonraki nesiller.
Ahlâk-ı hamîde: Övülen, beğenilen ahlâk.
Ahlâm: Tâbir edilmeyen mânâsız rüyâlar, rüyâda görülen şeyler.
Ahmâl-i sakîle: Ağır yükler.
Ahlât-ı erbaa: Dört ahlât: Safrâ, dem, sevda, balgam.
Ahsen: En güzel, daha güzel.
Ahsen-i takvîm: En güzel sûret.
Ahvâl: Haller; durumlar.
Ahyânen: Ara sıra, bâzan.
Ahz: Alma, tutma, elde etme; muâhaze etme, cezâ ve mükâfat verme.
Akâmet: Verimsizlik, netîcesizlik.
Akârib: Akrepler.
Akd: Bağlama, düğümleme, birbiriyle birleştirme, sözleşme, uyuşma; nikâh.
Akdes: En kudsî, en mukaddes.
Âkıl: Akıl sâhibi, akıllı.
Âkid: Akd eden; düğümleyen, kuran, düzenleyen.
Âkif: İbâdet eden, sebât eden.
Akreb: En yakın.
Aksâ: En son, son, en uzak.
Aksâ-yı emâkin: Mekânların en uzağı.
Aksâm: Kısımlar.
Aksâm-ı erbaa: Dört kısım.
Aktâb: Kutuplar.
Aktâr: Taraflar, yönler, bölgeler; çaplar.
Akvâl: Kavller; sözler.
Akvâm: Kavimler.
Akvâm-ı mâziyye: Geçmiş kavimler.
A'lâ: En üstün.
Alâ-derecâtihim: Derecelerine, mertebelerine göre.
Alâ-kadri'l-istitâa: Güç yettiği kadar.
Alâ-külli-hâl: Her halde, her hâl ü kârda.
Alâ-mâ-hiye-aleyh: Olduğu şey üzere; olduğu gibi, gerçeği üzere, mâhiyeti üzere.
Alâ-tarîkı'l-...: ...yoluyla, sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-i'câz: İ'câz yoluyla; mûcizevî bir şekilde ifâde etmek sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-ilhâm: İlham yoluyla.
Alâ-tarîkı'l-ma'rife: Mârifet yoluyla.
Alâ-tarîkı't-teemmül: Teemmül yoluyla; derin düşünme sûretiyle.
Alâ-tarîkı't-tenâsül: Üreme yoluyla.
Alâ-tarîkı't-tesâvî: Müsâvî, eşit bir sûrette.
Alâ-tarîkı't-tevbîh: Tevbîh, azarlama sûretiyle.
Alâ-tarîkı'l-verâse: Verâset yoluyla.
Alâ-vechi ... : ... vechi üzere, ... sûretiyle.
Alâ-vechi't-tafsîl: Tafsîl sûretiyle, ayrıntılı olarak.
Alâ-vechi't-tamâm: Tam bir sûrette.
Alâ-vechi't-teselsül: Teselsül sûretiyle, zincirleme olarak.
Âlâf: Binler.
Alâim: Alâmetler, nişanlar.
Alâkât: Alâkalar, bağlar, ilgiler.
Âlâm: Elemler.
A'lâm-ı guyûb: Gayblerin işâretleri, isimleri.
Alâmât: Alâmetler.
Âlâyiş: Debdebe, gösteriş.
Ale'd-devâm: Devamlılık üzere, devamlı olarak.
Alef: Yulaf; ot, saman, hayvan yemi.
Ale'l-âde: Âdet üzere, tabîî olarak, tabîî, bayağı.
Ale'l-ekser: Ekseriyâ.
A'le'l-gâyât: Gâyelerin en yükseği; netîcelerin en yükseği.
Ale'l-ıtlâk: Itlâk üzere; mutlak sûrette; umûmî olarak, umûmiyetle.
Alem: Sancak.
A'lem: En âlim, en çok bilen.
Ale's-seviyye: Müsâvat üzere, eşit sûrette, seviyesine göre.
Ale't-takrîb: Takrîben, aşağı yukarı.
Ale't-ta'yîn: Ta'yîn etmek sûretiyle, belirterek.
Ale't-tevâlî: Arka arkaya, birbiri ardınca.
Aleyhi'l-la'ne: Ona lânet olsun!
Aleyhime's-selâm: Selâm ikisinin üzerine olsun!
Aleyhimü's-selâm: Selâm onların üzerine olsun!
Aleyhi ve âlihi's-salâtü ve's-selâm: O ve âli üzerine salât ve selâm olsun!
Âlî: Yüksek, yüce.
Alî, aliyy, aliyye: Yüce, yüksek.
Amâ: Körlük.
Amâ': İnce bulut; ahadiyyet veyâ vâhidiyyet mertebesi.
A'mâ: Kör.
Âmâl: Emeller.
A'mâl: Ameller.
A'mâl-i hayriyye: Hayır amelleri, hayır ile ilgili ameller.
A'mâl-i tâliha: Uygunsuz, yaramaz, fenâ ameller.
A'mâliyye: Amellere âit, amellerle ilgili.
Ameliyyât: Ameliyeler, işlemler.
Âmil: Vergi toplayan memur, devlet memûru.
Ânım, âmme: Umûmî, umûmu ilgilendiren, genele âit; avam.
Âmme: Umum, avam.
Âmme-i mü'minîn: Mü'minlerin umûmu.
Amûden: Dikine olarak.
Anâsır: Unsurlar.
Anâsır-ı basîta: Birleşik olmayan basit unsurlar.

Anâsır-ı erbaa: Dört unsur.
Ânen-fe-ânen: Bir andan diğer âna; gittikçe, gitgide, sürekli.
Ânifen: Biraz önce, yukarıda.
A'râf: Cennet ile cehennem arasındaki yer; âdetler, usuller; sırt, tepe.
Arâis: Gelinler.
Ârâm-ı dil: Gönül sükûnu, rahatlığı.
Araz: İki zamanda bâkî olmayan ve varlığı kendinden olmayıp başkasından olan şey.
A'râz: Arazlar.
A'ref: En ârif; en çok irfan sâhibi; en çok bilen.
Arız, arıza: Arız olan; sonradan gelen, gelip geçici olan.
Arızî, arızıyye: Sonradan gelen, gelip geçici olan.
Arî: Çıplak, soyulmuş.
Âriyet: Ödünç, iğreti, geçici.
Arz: Genişlik, en; enlem.
Arz: Gösterme, bildirme.
'Arz-ı ekber: Kıyâmet günü.
Arziyyât: Arz, yeryüzü ile ilgili şeyler.
A'sâb: Sinirler.
'Asâ: Olabilir ki, umulur ki...
Âsâr: Eserler, te'sirler, fiiller.
Âsâr-ı aliyye: Yüksek eserler.
Asamm: Sağır.
Âsân: Kolay.
A'sâr: Asırlar, yüzyıllar.
"Ase'l-müddehare" silki: "Umulur ki, hor ve hakîr kılınmışlar..." sırası, ipliği, yolu.
Asfâ: En sâf, en temiz, en hâlis.
Asğar: En küçük, daha küçük.
Ashâb: Sâhipler; sohbet arkadaşları, arkadaşlar.
Ashâb-ı cibâyât: Vergileri toplayan me'murlar.
Âsî: İsyân eden, emre karşı gelen.
Asl, asıl: Esas, kök, asıl, temel, prensip, kâide.
Asl-ı fâsid: Bozuk esas, prensip.
Asl-ı sahîh: Doğru, sağlam esas, prensip.
Asl-ı sânî: İkinci asıl.
Asnâf: Sınıflar.
Asnâf-ı a'mâl: Amellerin sınıfları, kısımları.
Asvât: Savtlar; sesler.
Aşerât: Onlar.
Âşüfte: Delicesine seven, perîşan bir halde olan.
Atâyâ: Atıyyeler; hediyeler, armağanlar.
Atbak: En mutâbık, en uygun.
At'ıme: Taamlar; yemekler.
Atıyye: Hediye, armağan, bağış.
A'tıyyât: Atıyyeler, hediyeler.
A'tıyyât-ı esmâiyye: İlâhî isimlerin bağışları.
Âtî: Gelen, gelecek.
Âtî-i karîb: Yakın gelecek.
Atş: Susuzluk.
Avâik, avâyık: Engeller.
Avâkıb: Âkıbetler, netîceler.
Avâlim: Âlemler.
Avâlim-i şehâdiyye: Şehâdet âlemleri; görülen âlemler.
A'vân: Muâvinler; yardımcılar.
Avârız: Arızalar; engeller.
Avâyık, avâik: *Engeller.*
Avn: Yardım; yardımcı.
A'yân: "Ayn"lar; hakîkatler, maddeler.
A'yân-ı sâbite: Değişmez, sâbit hakîkatler.
Âyât: Âyetler, alâmetler, nişanlar.
Âyîne: Ayna.
Ayn: Göz, kaynak, çeşme, asıl, hakîkat, zât, ta kendisi, kendisi; cisim, madde.
Ayn-ı basar: Görme duyusu olan göz, baş gözü.
Ayn-ı basîret: Basîret gözü.
Ayn-ı celâl: Cehâletin ta kendisi.
Ayn-ı cem': Cem' mertebesinin hakîkati.
Ayn-ı hayr: Hayrın ta kendisi.
Ayn-ı hicâb: Hicâbın ta kendisi.
Ayn-ı mer'î: Görülenin hakîkati, görülenin ta kendisi.
Ayn-ı mukarrebîn: Mukarreblerin çeşmesi.
Ayn-ı râî: Görenin gözü, görenin hakîkatı.
Ayn-ı sâbite: Sâbit, değişmez olan hakîkat.
Ayn-ı savâb: Savâbın, doğrunun ta kendisi.
Ayn-ı vücûd: Vücûdun, varlığın ta kendisi, vücûdun hakîkati.
Ayn-ı yakîn: Yakîn gözü; kat'iyyet ve kesin bilgi gözü.
Aynen: "Ayn" olarak.
Ayniyyet: Aynı olma, hakîkati ile aynı olma.
Aynü'l-yakîn: Yakîn gözü.
A'yün-i nâzırîn: Bakanların gözleri.
A'zâ: Uzuvlar; organlar.
A'zâ-yı vücûdiyye: Vücûdun uzuvları, organları.
A'zam: En büyük, daha büyük.
Azhar: En zâhir, en âşikâr, en görünen.
Azîm: Büyük.
Azîmet: Gitme, gidiş, yönelme; niyet etme, kasdetme.
Azîmü'ş-şân: Şânı büyük olan, yüce olan.
Azîzü'l-menâl: Erişilmesi değerli olan.
AZÎZ: İzzet ve yücelik sâhibi, mağlup edilemiyen, her şeyde gâlip olan; her şeye gücü yeten.
Azm etmek: Niyet ve kasdetmek.

B

Bâb: Kapı; fasıl, bölüm, mevzû, husûs, mes'ele.
Bâb-ı erbaîn: Kırklar bâbı.
Ba'dehû: Ondan sonra.
Bade'l-fenâ: Fenâdan sonra.
Ba'de'l-imtizâc: İmtizâcdan, karışmadan sonra.
Ba'de'l-intisâb: İntisabdan sonra.
Ba'de'l-müsâade: İzin verildikten sonra.
Ba'de's-sûret: Sûretten sonra.
Bâdiye: Çöl, kır; köy.
Bağbân: Bahçıvan.
Bağy: Azgınlık, aşırıya gitme, serkeşlik.
Bahîl: Cimri, eli sıkı.
Bâhir: Belli, açık, apaçık; parlak, ışıklı.
Bahr: Deniz.
Bahs: Bahsetme; araştırma.
Bahşiş: Bağış.
Baht: Öz, hâlis, sırf, saf.
Ba'îd, baîd: Uzak, ırak.
Bâ'is: Sebep olan; gönderen; îcab ettiren.
Bakā: Bâkîlik, devâm, devamlı olma, devâm etme, sebat.
Bakara: Sığır, inek.
Bakıyye, bâkî: Geriye kalan, bundan başka; bâki olan, devamlı olan.
BÂKÎ: Dâimâ var olan, sonsuz olarak varlığı devam eden.
Bâlâ: Yukarı, üst, yüksek, yüce.
Bâliğ, bâliğa: Bülûğa eren; vâsıl olan, erişen, yetişen; son mertebeye ulaşan; yekûn.
Bârân: Yağmur.
BÂRÎ: Temiz ve sağlam bir nizam üzere yaratıcı.
Bârid: Soğuk.
Bârid-i ratb: Soğuk ve yaş.
Bârid-i yâbis: Soğuk ve kuru.
Bârigâh: Çadır, yüksek dîvan.
Bâ-safâ: Safâlı.
Basar: Görme duygusu, görme, görüş.
Basar-ı ma'hûd: Mâlum, bilinen görme duygusu, bilinen görme.
Ba's: Gönderme, sevketme; diriltme, dirilme.
Ba's-i muhammedî: Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi.
Bâsıra, kuvve-i ... : Görme duygusu, görme gücü.
BÂSIT: Lütuf ve rahmeti yayan, hayırlar veren; rızık, neş'e, rahatlık ve bolluk veren.
Basît: Mürekkeb olmayan, birleşik olmayan.
Bast: Yayma, açma; uzun uzun anlatma, genişçe anlatma.
Bâtıl, bâtıle: Gerçekliği olmayan, gerçek olmayan; boş, beyhûde, abes.
BASÎR: Eksiksiz gören, görücü olan; görme duyusu veren.
Bâtın, bâtıne: İç, gizli.
BÂTIN: Gizli, varlığı gizli olan.
Bâtınî-i mahz: Sırf bâtınî; tam mânâsıyla bâtınî.
Batıyy, batî: Yavaş, ağır hareketli.
Batn: Karın; iç.
Ba'z: Bâzı, bir kısım, bir parça, birkaç.
Becâ: Yerinde, uygun, münâsip.
Bed': Başlama.
Bed: Kötü.
Bed-ahlâk: Kötü ahlâk.
BEDÎ': Eşi ve benzeri olmayan; her şeyi en mükemmel yapan, yaratan, hayret veren güzellikte îcad eden, var eden.
Bedîhî: Akla kendiliğinden gelen; delile gerek göstermeyen, apaçık.
Bedir: Dolunay.
Bedîu'n-nizâm: Nizâmı eşsiz derecede güzel olan.
Be-gâyet: Pek çok, son derecede.
Behâim, behâyim: Behîmeler; dört ayaklı hayvanlar.
Behîc: Güzel.
Behîme: Dört ayaklı hayvan.
Behîmiyyet: Hayvanlık.
Beht: Hayranlık, hayret.
Bel': Yutma.
Belâ: Evet.
Belâdet: Akılsızlık, budalalık, aptallık.
Belîd: Ahmak, budala, aptal.
Berâhîn: Burhanlar; deliller.
Berây: İçin, maksadıyla.
Berây-ı hüccet: Hüccet maksadıyla.
Berâzıh: Berzahlar.
Berzahiyyât: Berzaha âit şeyler.
Berd: Soğuk.
Berd-i kurb: Yakınlık soğukluğu.
Berere: Hayır sâhibi kimseler.
Ber-güzîde: Seçme, seçkin.
Ber-hayât: Hayatta.
Beriyye: Halk, insanlar; çöl, kır, sahrâ.
Berk: Şimşek.
Ber-mûcib-i: ... gereğince.
Besâit: Basît olanlar.
Besâit-ı adediyye: Basit adetler, sayılar.
Besâtet: Basitlik, basit olma, mürekkeb olmama.
Bess: Yayma, dağıtma; meydana getirme.
Beşâşet: Güler yüzlülük.
Beşere: Cildin sathı, dış deri, deri; vücûdun zâhiri.
Bevâtın: Bâtınlar.
Bey': Satma, satış.
Beyn: Ara, arasında.
Beyne'l beşer: Beşer arasında.
Beyne'l-küttâb: Kâtipler arasında.
Beyne'l-müfessirîn ve'l-ulemâ: Müfes-

sirler ve âlimler arasında.
Beyne'n-nâs: İnsanlar, halk arasında.
Beyne't-tecellî ve'l-istitâr: Tecellî ve istitâr arasında.
Beyt: Ev; beyit.
Beyt-i kazer: Helâ, yüznumara.
Beyt-i mâl: Devlet hazînesi.
Beytü'l-mâl: Devlet hazînesi.
Beytûtet: Geceleme, gece kalma.
Beyyin, beyyine: Açık, âşikâr.
Beyyine: Delil, şâhit.
Beyza: Yumurta.
Beyzâ: Beyaz.
Bezl: Bol bol verme, saçma.
Bîat: Kabul ve tasdîk etme; hükümranlığını, başkanlığını kabul etme.
Bi-hakkın: Hakkıyle, tamâmiyle.
Bi-hasebi: ... hasebiyle, bakımından, dolayısıyla.
Bi-hasebi'l-beşeriyye: Beşer olmak dolayısıyla.
Bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât: İlâhî isimler ve sıfatlar bakımından.
Bi-hasebi'l-hâce: İhtiyâca göre.
Bi-hasebi'l-hilâfet: Hilâfet bakımından.
Bi-hasebi'l-kasd: Maksada göre, maksat bakımından.
Bi-hasebi'l-münâsebe: Alâkası bakımından.
Bi-hasebi'ş-şuûnât: İlâhî şe'nler bakımından.
Bi-kaderi'l-hâce: İhtiyaç kadar, ihtiyaç miktârınca.
Bi-nefsihî: Nefsiyle, zâtıyla.
Bî-behre: Behresiz; nasipsiz, yoksun.
Bî-fikr: Fikirsiz.
Bî-fikret: Fikirsiz.
Bî-gûş: Kulaksız.
Bî-his: Hissiz, duygusuz.
Bî-hûş: Şaşkın, sersem, kendinden geçmiş, şuursuz.
Bî-renklik: Renksizlik.
Bî-tekeyyüf: Keyfiyetsiz, niteliksiz.
Bilâ-cebr: Cebr etmeksizin; zorlamak-sızın.
Bilâ-eb ve ümm: Babasız ve anasız.
Bilâ-ihtiyâr: Seçmeksizin, irâdesini kullanmaksızın.
Bilâ-kayd: Kayıtsız.
Bilâ-pervâ: Pervâ etmeden; korkmadan, çekinmeden.
Bilâ-tekellüf: Külfetsiz, zahmetsiz; tabîî olarak, özentisiz.
Bilâ-zevc: Kocasız.
Bi'l-asâle: Asâletle, asâleten, asıl olarak.
Bi'l-farz: Farazâ, farz edelim ki, diyelim ki.
Bi'l-insâf: İnsafla.
Bi'l-intihâb: Seçmek sûretiyle, seçim ile.
Bi'l-irâde: İrâde ile.
Bi'l-irşâd: İrşâd ile, irşâd sûretiyle.
Bi'l-kabûl: Kabul ile, kabul olunarak.
Bi'l-külliyye: Küllî olarak, küllî sûrette.
Billâh: Allah ile, Allah tarafından.
Bi'l-muhâlefe: Muhâlefet sûretiyle.
Bi'l-müzâkere: Görüşmek sûretiyle.
Bi'l-vâsıta: Vâsıta ile, vâsıtalı olarak.
Bi'l-verâse: Verâset yoluyla.
Bi't-teemmül: Düşünmek sûretiyle, düşünerek.
Bi't-tekarrür: Tekarrür etmekle, karar kılarak, yerleşerek.
Bi't-tenezzül: Tenezzül etmek, inmek sûretiyle.
Bi'z-zarûre: Zarûrî olarak.
Bisât: Kilim, yaygı, yere serilen şey; hükümdârın etrâfında bulunan vazîfeliler, me'murlar.
Bu'd: Uzaklık.
Bu'd-i sûrî: Sûrete, maddeye âit uzaklık; maddî, cismânî uzaklık.
Budelâ: Bedeller; abdâl; Cenâb-ı Hakk'ın seçkin kullarından olan yedi kişi.
Buhl, buhul: Cimrilik; kıskanma, men etme.
Burhân: Delil.
Butlân: Bâtıl olma, bâtıl oluş; saçmalık.
Butûn: Bâtın olma, gizlilik; bâtınlar.
Buyût: Beytler, evler.
Bükâ: Ağlama.
Büleğâ: Belîgler; belâgat sâhipleri.
Bülûğ: Bâliğ olma; akıl yaşında olma; yetkinlik; erişme.
Bürûdet: (Dört tabîattan biri): Soğukluk.
Bürûz: Belirme, âşikâr olma, meydana çıkma.

C

Câdde-i şerîat: Şerîat caddesi; şerîatın geniş yolu.
Cahîm: Cehennem.
Ca'l: Yapma, kılma, te'sir etme, vücûda getirme.
Ca'lî: Yapmacık, sahte.
Câlib: Celbeden, çeken, çekici.
CÂMİ': Cem' eden, birleştiren, toplayan, bir araya getiren, içine alan.
Câmid: Donuk, donmuş, cansız.
Cârî: Cereyan eden, akan, geçen, yürüyen; yürürlükte olan.
Cebânet: Korkaklık.
Cebbâr: Cebr edici, zorlayıcı, zâlim, zorba.
CEBBÂR: Çok cebr edici; çok güçlü ve kudretli; dilediğini yaptırmaya gücü yeten, kendisine karşı çıkılamayan.
Cebr: Zorlama.
Cedîd, cedîde: Yeni.

Cehele: Câhiller.
Cehl, cehil: Câhillik, bilgisizlik.
Cehl-i mürekkeb: Bilmediğini de bilmeme.
Cehîr: Yüksek, açık (ses).
Cehr: Yüksek sesle söyleme.
Celâ: Parlak olma, passız olma; tecellî, zuhur, görünme; zât-ı Hakk'ın kendi zâtı için, kendi zâtında zuhûr etmesi.
Celâdet: Yiğitlik, kahramanlık.
Celâl: Büyüklük, ululuk, heybet.
Celb-i ervâh: Ruhları çağırma.
Celî: Âşikâr, apaçık, meydanda.
CELÎL: Celâl sâhibi, büyüklük ve ululuğu yüce olan.
Celîlü'l-ism: İsmi Celîl olan.
Celle celâlühû: Onun Celâl'i celîldir.
Celle zikruhû: Onun zikri celîldir.
Celse: Oturuş, oturum.
Cem': Toplama, bir araya getirme, birikme; cem' mertebesi, makâmı.
Cemâl: Güzellik.
Cemd: Buz, kar; donma.
Cemî'-i ...: Bütün, cümle, hepsi.
Cemîl: Cemâl sâhibi, güzel.
Cem'iyyet: Câmi' olma; esmâ-i ilâhiyyenin hepsine mazhar olma; topluluk; tefrika ve fark mertebesinin zıddı olan cem' mertebesinde bulunma.
Cem'iyyet-i esmâiyye: İlâhî isimler topluluğu; esmâ-i ilâhiyyenin hepsine mazhar olma.
Cem'u'l-cem': Cem'in cem'i mertebesi, makâmı.
Cenûb: Güney.
Cerh: Çürütme, red, kabul etmeme; yaralama.
Cesâmet: Büyüklük, irilik.
Cevâd: Cömert; cûd sâhibi.
Cevâhir: Cevherler.
Cevâmi'u'l-kelim: Bir çok mânâyı câmi' olan; bir çok mânâyı kendinde toplayan.
Cevârih: El, ayak gibi organlar.
Cevdet-i akl: Akıl üstünlüğü, olgunluğu.
Cevelân: Dolaşma, gezinme.
Cevf: İç; boşluk.
Cevhere: Bir tek cevher, cevher tânesi.
Cevr: Haksızlık, ezâ, cefâ, eziyet, zulüm.
Ceyyid, ceyyide: İyi, hoş.
Cezâ: Karşılık verme, karşılık.
Ceza': Endîşe etme, sızlanma.
Cibâl: Dağlar.
Cibâyât: Vergileri toplama.
Cidâl: Mücâdele; karşılıklı kavga, savaş.
Cidâr: Duvar.
Cidd: Çalışma ve sebat; ciddiyyet.
Cihât: Cihetler.
Cihât-ı sitte: Altı yön.
Cilve-ger: Tecellî eden, görünen, zâhir olan.
Cimâ': Cinsî münâsebet.
Cinân: Cennetler.
Cinnet: Delilik.
Cirm: Cisim.
Cisr: Köprü.
Cûd: Bir kazanç ve talep karşılığı olmaksızın bağışta bulunma, cömertlik, ihsan.
Cumhûr-ı kavm: Bir topluluğun bütün fertleri, topluluğun hepsi, büyük ekseriyeti.
Cumûd-ı beşeriyyet: Beşerî sıfatların donması, donukluğu.
Cübn: Korkaklık.
Cüdâ: Ayrı, ayrılmış.
Cühhâl: Câhiller.
Cülûd: Cildler; deriler.
Cülûs: Oturma.
Cümle: Bütün, hepsi; topluluk; sistem.
Cündî: Asker.
Cünûd: Askerler, ordular.
Cür'et-yâb: Cür'et eden; cesur, atılgan.
Cüst ü cû: Araştırma, arama.
Cüyûş: Askerler, ordular.
Cüz': Kısım, parça.
Cüz'iyyât: Cüz'iyyetler, cüz'î şeyler.

Ç

Çarh-ı idâre: İdâre çarkı.
Çâh-ı hizlân: Sefîl ve zelîl olma çukuru.
Çemenzâr: Çimenlik, park.
Çeşm: Göz.

D

Dâbbe: Hayvan; yerde yürüyen hayvan.
Dâfi'a (kuvve-i ...): Defetme, uzaklaştırma, savunma gücü.
Dâhık: Gülen, gülümseyen.
Dâ'î: Duâ eden; dâvet eden, isteyen.
Dâimü't-tecellî: Tecellîsi dâimî olan.
Dâir: Devreden, dönen.
Dâiyye, dâ'î: Dâvet eden, isteyen.
Dakāyık, dakāik: "Dakîka"lar; incelikler, anlaşılması güç ve dikkat gerektiren şeyler.
Dakîk: İnce; anlaşılması güç.
Dalâl: Dalâlet; doğru yoldan sapma, sapıklık.
Dâll: Dalâlette olan, sapan.
Dâm: Tuzak, ağ.
Dâmen: Etek.
Dânış: Bilgi, biliş.
Dâr: Ev, yurt, yer.
Dâr-ı hayevân: Hayat evi.
Darabân: Vuruşlar, darbeler.
Darb: Vurma, çarpma.
Darb-ı misâl: Misâl verme, misâl getirme.

Dâreyn: İki ev; iki dünyâ; dünyâ ve âhiret.
Dârıb: Vuran, vurucu.
DÂRR: Elem ve zarar verici şeyleri hikmetinin gereği olarak yaratan.
Dârü'l-bevâr: Yok olma, mahv olma yeri; cehennem.
Debûr: Batı rüzgârı.
Def'-i cû': Açlığı defetme.
Def'-i mazarrat: Zararları defetme, bertaraf etme, uzaklaştırma.
Def'a-i vâhide: Bir defâda, bir seferde.
Def'î: Bir defâda olan.
Dehân: Ağız.
Delâil: Deliller.
Dem: Kan.
Denâet: Alçaklık, âdîlik.
Derc: Sokma, arasına sıkıştırma, koyma.
Derecât: Dereceler.
Derek, dereke: Aşağı doğru inen basamak, kat.
Derekât: Derekeler.
Derekât-ı süfliyye: Aşağı basamaklar, katlar.
Derine: Donuk ve paslı olan.
Derkâr: Mâlum, âşikâr, belli.
Dermeyân etmek: Ortaya koymak, ileri sürmek.
Der-pîş etmek: Göz önünde bulundurmak.
Derrâk: Çok çabuk idrâk eden, kavrayan.
Desâis: Desîseler; hileler, oyunlar.
Desâtîr-i esâsiyye: Esas düsturlar.
Dest: El.
Destgâh: Dokuma âleti, tezgâh.
Destgâh-ı tabîat: Tabîat tezgâhı.
Dest-i îcâd: Var etme eli.
Devâ'î: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici haller; iddiâlar, şartlar, sebepler.
Devâir: Dâireler.
Devât: Divit; içine kamış kalem konulan ve ucunda hokka bulunan âlet.
Deverân, devrân: Dönme; dervişlerin ayakta dönerek yaptıkları zikir, devran.
Devre-i sâniyye-i ilâhiyye: İkinci ilâhî devre.
Deymûmiyyet: Dâimîlik, dâimî olma.
Dıhk: Gülme.
Dıyk: Darlık, dar; sıkıntı.
Duhûl: Dâhil olma, girme.
Dîbâce: Başlangıç, mukaddime, önsöz.
Dîde: Göz.
Dirâyet: Kavrayış, zekâ.
Disâr: Üste giyilen kaftan, elbise; yatak çarşafı.
Divit: İçine kamış kalem konulan âlet.
Diyânât: Din ile ilgili şeyler.
Duhân: Duman.
Duhûr, dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dûn: Aşağı.
Dûne's-semâ: Semânın ötesi, aşağısı, ilerisi.
Dühûr: Dehrler; zamanlar, devirler.
Dürdâne: İnci tânesi.
Dürre-i beyzâ: Beyaz inci tânesi.
Düstûr: Kâide, kânun.

E

Eamm: Daha umûmî, en umûmî.
Eb: Baba.
Eb'ad: En uzak.
Eb'âd: Buudlar, boyutlar.
Eb'âd-ı selâse: Üç buud; üç boyut.
Ebâtîl: Bâtıl şeyler; boş, faydasız şeyler.
Ebda': En bedî', en güzel, fevkalâde, hârikulâde.
Ebdân: Bedenler.
Ebed: Gelecekte sonu olmayan zaman.
Ebedü'l-âbâd: Ebediyyen; ebedlerin ebedi.
Ebhıre: Buharlar, buğular, dumanlar.
Ebr: Bulut.
Ebrâr: Hayır ve ihsân sahipleri; iyiler; özü sözü doğru olanlar.
Ebsâr: Basarlar; görme duyuları, gözler.
Ebvâb: Bâblar; kapılar.
Ebyât: Beyitler.
Ebyaz: Beyaz, ak.
Ebyen: En açık, en belli; en açık ifâdeli.
Ecel: Vâde, ömür.
Ecel-i müsemmâ: Vakti belirlenmiş eçel.
Ecell: En celîl; en yüce, daha yüce.
Ecl: Sebep, ...den dolayı.
Eclâ: En celî; en âşikâr, en parlak.
Ecma': Daha, en câmi'; en toplayıcı, en birleştirici.
Ecnâd: Cündler; askerler.
Ecnâs: Cinsler.
Ecnebî: Yabancı.
Ecrâm: Cirimler; maddî şeyler.
Ecsâd: Cesetler.
Ecsâm: Cisimler.
Eczâ: Cüz'ler, parçalar.
Edille: Deliller.
Ed'iyye: Duâlar.
Ed'iyye-i hayriyye: Hayırlı duâlar.
Ednâ: En aşağı, en alçak, daha aşağı.
Edvâr: Devirler.
Efâ'î-i kattâle: Öldürcü engerek yılanları.
Ef'âl: Fiiller, işler.
Ef'âl-i insâniyye: İnsanın fiilleri, insâna âit fiiller.
Efdaliyyet: En fazîletli olma, en üstün olma.
Ef'î: Engerek yılanı.
Efkâr: Fikirler.

Efkâr-ı fâside: Bozuk, bozucu fikirler.
Eflâk: Felekler; her bir seyyâreye mahsus olan gök tabakaları; yörüngeler.
Efrâd: Fertler; tekler.
Egâlît: İnsanı yanıltacak hatâlı sözler, şeyler.
Ehabb: En sevgili, en sevilen.
Ehass: En hâs, en husûsî, en seçkin.
Ehibbâ: Dostlar.
Ehl-i hikmet: Hikmet ehli; fizikçiler.
Ehrâm: Piramit.
Ehvâl: Hevller; korkular, dehşetler.
Ehven: En zararsız; daha kolay, daha ucuz.
Eimme: İmamlar.
Ekâbir: Büyükler.
Ekall: En az, daha az.
Ekber: En büyük, daha büyük.
Ekhal: Gözü doğuştan pek sürmeli olan.
Ekl: Yemek yeme.
Ekmel: En kâmil, en mükemmel.
Eksef: En kesif.
Ekser: Çoğu.
Ekser-i ukalâ: Akıl sâhiplerinin çoğu.
Elfâz: Lafızlar.
Elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyye: Hitâbette alışılmış lafızlar.
Elf ü elf: Bin bin; milyon.
Elkāb: Lakablar; unvanlar.
Elhân: Nağmeler.
Eltaf-ı latîf: Latîfin daha latîfi.
Eltaf-ı eltaf-ı latîf: Latîfin daha latîfinin en latîfi.
Elvâh: Levhler; levhalar.
Elvân: Levnler; renkler.
Elyâf: Lifler.
Elyak: En lâyık.
El-yevm: Bugün, günümüzde.
Elzem: En lüzumlu.
Em'â: Bağırsaklar.
Emâkin: Mekânlar, yerler, mahaller.
Emânât: Emânetler.
Emlâk: Mülkler; memleketler.
Emmâre: Emredici, cebredici.
Emr: İş, şey, hâdise, husus.
Emr-i hatm: Yapılması gerekli olan emr.
Emr-i irâdî: İlâhî irâde ile ilgili emir; Allah'ın bir şeyin olması veyâ olmamasını dilediği emir.
Emr-i teklîfî: Allah'ın kulunu bir şey ile mükellef kıldığı emir.
Emreyn: İki emr; iki iş, iki şey.
Emsâl: Misiller; benzerler.
Emsâr-ı kibâr: Zengin ve ileri gelen kimselerin oturdukları semtler.
Emsile: Misaller.
En'âm: At, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar.
Endâm: Boy.
Enf: Burun.
Enfa': En nâfi'; en faydalı.
Enfâs: Nefesler.
Enfüs: Nefisler; iç âlem.
Enhâr: Nehirler.
Enhâr-ı câriyye: Akan nehirler; akan sular.
Enniyyet: Zat, hakîkat mertebesi.
Envâ': Nevîler, çeşitler.
Envâr: Nurlar.
Envâr-ı selâse: Üç nur.
en-Yef'ale: Yapmaklık; aktiflik.
en-Yenfi'ile: Yapılmaklık; passiflik.
Enzeh: En nezîh; en temiz.
Erbâb: Rabler, sâhipler.
Erbâb-ı müteferrika: Ayrı ayrı rabler, muhtelif rabler.
Erfa': En yüksek.
Erhâm-ı nisâ: Kadınların rahimleri.
Erkân: Rüknler; esaslar, destekler, direkler; reisler.
Erkân-ı erbaa: Dört rükün: Harâret, bürûdet, yubûset, rutûbet.
Ervâh: Ruhlar.
Ervâh-ı nâriyye: Ateşe mensup ruhlar.
Es'âr: Fiyatlar, satış bedelleri.
Esbâb: Sebepler.
Eser: Te'sir etme; iz, alâmet.
Eser-i reyy: Kanmışlık, doymuşluk alâmeti.
Esfâr: Seferler.
Esfel: En sâfil, en aşağı.
Esfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı; tabîat âlemi.
Esîlü'l-vech: Uzun, parlak yüzlü.
Esîr: Eter.
Eskāl: Ağırlıklar, yükler.
Eslem: En selâmetli, en sâlim; en emin, en sağlam.
Esmâ: İsimler.
Esnâ: En yüksek, en yüce.
Esr: Esir alma, esirlik.
Esrâr: Sırlar.
Eş'âr: Şiirler.
Eşbâh: Şebîhler; benzerler.
Eşbâh: Şebahlar; şahıslar, cesedler, karaltılar, cismânî varlıklar.
Eşcâr: Secerler; ağaçlar.
Eşedd: En şiddetli, en kuvvetli.
Eşerr: En şerli; en fenâ, en zarar verici.
Eşhâs: Şahıslar.
Eşkâl: Şekiller.
Eşkar: Kızıl, kırmızı.
Eşref: En şerefli.
Eşyâ: Şeyler; varlıklar.
Eşyâ-yı hasîse: Değersiz, bayağı şeyler.
Etbâ': Tabî olanlar.
Etemm: En tam; kusursuz, eksiksiz.
Etibbâ: Tabipler.

Etvâr: Tavırlar.
Etvâr-ı hilkat: Hilkat tavırları; yaratılış modaliteleri.
Evâil: Evveller, başlangıçlar, ilk vakitler, baş taraflar.
Evâmir: Emirler.
Evfer: En çok, pek çok; en bol, en geniş.
Evhâm: Vehimler.
Evlâ: Daha uygun, daha iyi.
Evkāt: Vakitler.
Evkāt-güzâr: Vakit geçirici.
Evrâk: Yapraklar.
Evsa': Daha vâsi'; en geniş, daha geniş.
Evsâf: Vasıflar.
Evsat: Orta, ortada olan.
Evtâd: Vetedler; ağaç kazıklar, direkler.
EVVEL: Her şeyden önce olan; varlığının öncesi olmayan; herşeyin varlığı kendisinden başlayan.
Evzâ': Vaz'lar; vaziyetler, durumlar; davranışlar.
Evzâ'-ı nâ-becâ: Yersiz, münâsebetsiz vaziyetler, davranışlar.
Eyser: En kolay, pek kolay.
Eyser-i şey: En kolay, pek kolay şey.
Eyyâm: Günler.
Ezcümle: Bu cümleden olarak.
Ezdâd: Zıdlar.
Ezel: Geçmişte başlangıcı olmayan zaman.
Ezelü'l-âzâl: Ezellerin ezeli; ahadiyet mertebesi.
Ezhân: Zihinler.
Ezhâr: Çiçekler.
Ezkâr: Zikirler.
Ezkiyâ: Zekîler; anlayışlı kimseler.
Ezmân: Zamanlar.
Ezrak: Mâvi, gök renkli.
Ezvâc: Zevcler.
Ezvâk: Zevkler; tadmalar; tad almalar; hazlar.
ez-Zıddânü lâ-yectemiân: İki zıt bir araya gelmez

F

Fâhiş: Aşırı, büyük, iri; çok çirkin ve kötü.
Fahhâr: Çömlek yapılan kuru çamur.
Fahr: Öğünme.
Fahşâ: Çirkinlik ve kötülük; meşrû olmayan şey.
Fahz: Oyluk; bacak.
Fâide-bahş: Fayda verici.
Fâiz: Nâil olan, elde eden, başarı kazanan.
Fâiz: Feyezân eden; taşan; feyz bulan.
Fakd: Yok olma, bulunmama; kaybetme.
Fâka-i umûmî: Umûmî fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık.
Fâkıd: Mevcut olmayan, yok olan, bulunmayan; kaybolan, kaybeden.
Fakîh: Zekî, anlayışlı bilgili; fıkıh ilmini bilen.
Fakr: Fakirlik.
Falân ibnü falan: Falanın oğlu falan.
Farazıyyen: Farazî olarak.
Fâriğ: Boş kalan, işini bitiren, vaz geçen.
Fâriğ-i battâl: Eli boş ve işe yaramaz tembel kimse.
Fart: Aşırı gitme, ifrât, taşkınlık.
Fâsid, fâside: Kötü, yanlış, bozuk; fesâda uğrayan, yok olan.
Fasl, fasıl: Ayırma, halletme, netîcelendirme; bölüm, ayrıntı; mevsim.
Fasl-ı hitâb: Hak ve bâtılı birbirinden tefrik etme; belâgatte kemâl sâhibi olma; sözle kesin olarak hükmetme.
Fasl-ı ibâd: Kulları tefrîk etme, birini diğerinden ayırıp haklarında hüküm verme.
Fasl-ı rebî': İlkbahar mevsimi.
Fazâil: Fazîletler.
Fazıl, fazl: Fazîlet, üstünlük, iyilik; fazla, fazlalık.
Fâzıl: Fazîletli; fazla olan, artan.
Fecere: Fâcirler; günahkârlar, sefîhler.
Felâsife: Feylesoflar, felsefeciler.
Fem: Ağız.
Fenâ-ender-fenâ: Fenâ içinde fenâ; fenâdan da fânî olma.
Fenâ-pezîr: Fenâ bulan, yok olan.
Fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî: Küllî yok olma demek olan üçüncü fenâ.
Fenn: İlim, san'at, mârifet.
Fer': Bir asla ve köke dayanan şey; şûbe, dal.
Ferağ: Vazgeçme, terketme; boş olma, boş bulunma.
Ferâset, firâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Ferc: Avret yeri.
FERD: Tek, yegâne, eşsiz, ikincisi olmayan.
Ferd: Tek; çift olmayan.
Ferdânî: Tek olan, teke mensup olan.
Ferdâniyet: Tek olma.
Ferdiyyet: Teklik.
Ferdiyyet-i selâsiyye: Üçlü teklik.
Fer'iyyât: Fer'î şeyler; tâlî, ikinci derecede olanlar.
Fesâd: Bozulma, yok olma; kötülük.
Fesîh: Geniş, açık.
Fetânet: Fatînlik; zihin açıklığı, çok zekî ve kavrayışlı olma.
Feterât: İki vak'a arasında geçen zamanlar, fâsılalar; uyuşukluklar, za'flar.
Feth, fetih: Açma, açılış; beklenmeksizin gelen bağış, yardım, hediye gibi şey.
Fetk: Kırma, yarma, ayırma, çatlatma.
Fetret: İki şey arasında geçen zaman; uyuşukluk, za'f.

Fevâid: Faydalar; faydalı bilgiler.
Fevât: Kaybetme, kaçırma, elden çıkma.
Fevc fevc: Bölük bölük.
Fevt: Kaybetme, kaçırma; ölme.
Feyezân: Taşma.
Feyyâz: Pek çok feyezân eden; taşan; bol bol veren.
Feyz: Akma, taşma; ilâhî zuhûr ve tecellî.
Fezâ': Korku, ürküntü, ürkme.
Fıtnat: Zihin açıklığı, sür'atli kavrayış.
Fî: ...de, ...içinde.
Fi'l-hakîka: Hakîkatte, hakîkaten, gerçekten.
Fi'l-hâl: Şimdiki halde, bu anda, hemen, şimdi.
Filizât-ı nâkısa: Eski kimyâ ilmi bakımından noksan addedilen mâden külçeleri.
Firâk: Ayrılık.
Firâr: Kaçma, kaçış; civa.
Firâr-ı mükteseb: Elde edilmiş olan civa.
Firâset, ferâset: Anlayış, sezme, sezgi.
Firâset-i hikemiyye: Nazarî, aklî, felsefî, hikemî firâset.
Firâset-i şer'iyye: Şer'î, dinî, mânevî firâset.
Fisk, fısk: Hak yoldan çıkma, günah işleme.
Fisyolocyâ-yı tefekkür: Düşünce fizyolojisi, beyin fizyolojisi.
Fiten: Fitneler.
Fî-zamânınâ: Zamânımızda.
Fuhûm: Fehimler; anlayışlar.
Fukahâ: Fakîhler.
Furkân: Tefrik etme, fark etme, ayrılma; Hak ile bâtılı tefrik etme, temyîz etme.
Furkânî, furkâniyye: Furkân ile ilgili, furkâna mensup.
Fusûl: Fasıllar; mevsimler, bölümler.
Futûr: Yarıklar, çatlaklar.
Fuzûl: Lüzumsuz, fazla şey veyâ söz; boş şeyler, boş sözler.
Füccâr: Fâcirler; günahkârlar, ahlâksızlar.
Fücûr: Doğrudan sapma; günahkârlık, ahlâksızlık.
Fülk: Gemi, sandal.
Fütûh: Feth oluş; açılış; beklenmeden gelen bağış, yardım, hediye vs.
Fütûr: Zayıflık, bezginlik, usanma, bıkma.
Fütüvvet: Yiğitlik; cömertlik, el açıklığı.

G

Gabrâ: Gri renk, boz.
Gadr: Hâinlik, vefâsızlık; zulüm, merhametsizlik, haksızlık.
GAFFÂR: Çok affeden, çok bağışlayıcı, günahları örtüp bağışlayan.
Gafr: Setretme; örtme, mağfiret etme.
GAFÛR: Çok mağfiret eden, günahları bağışlayıp affeden.
Galat: Yanlış, yanılma.
Galatât: Galatlar, yanlışlar.
Galebât: Gâlip, üstün gelmeler, üstünlükler.
Galebe: Gâlibiyet, üstünlük.
Galîzu't-tab': Kaba tabîatlı.
Gamâm: Bulut.
Gamerât (-ı mevt): Ölüm anında çekilen zorluklar, sıkıntılar.
Gammâz: Göz kırpan; kaş göz işâretiyle bir şeyler söyleyen; münâfık, koğucu, fitneci.
Gamz: Gözünü kırpma, gözünü kapatma.
Gamze: Süzgün bakış.
Gânî: Zengin; müstağnî, ihtiyâcı olmayan.
Garâib: Garîbeler; şaşılacak şeyler, şaşırtıcı şeyler.
Garaz: Maksat, gâye, istek, meyil.
Garîzî, garîziyye: Tabîî, fıtrî, yaratılıştan.
Gark: Boğulma, batma.
Gâsil: Gusl eden; yıkayan, yıkanan.
Gasl-i siyâb: Elbiseleri yıkama.
Gatt: Suya batma, suya batırılma; kararma, sislenme.
Gaybet: Gâib olma; kaybolma, kendinden geçme.
Gaybûbet: Gâib olma, kaybolma, yok olma.
Gâye-i safâ-i nebevî: Peygamber Efendimiz'in safânın, saflığın son mertebede oluşu.
Ğayn: Perde, örtü.
Gayr: Başka; Hak'tan başkası, mâsivâ.
Gayr-i bâliğ, bâliğa: Bâliğ olmayan; buluğa ermemiş olan.
Gayr-i mec'ûl: Mec'ûl olmayan; yapılmamış, kılınmamış.
Gayr-i me'nûs: Alışılmamış.
Gayr-i mevzûn: Düzensiz, ölçüsüz.
Gayr-i muayyen: Belirsiz, belirtilmemiş.
Gayr-i mümteni': İmkânsız olmayan, muhâl olmayan.
Gayr-i münhasır: İnhisar altına alınamayan; sınırlanamayan.
Gayr-i mütehayyiz: Fezâda bir yer işgâl etmeyen.
Gayr-i mütenâhî: Nihâyet bulmayan, sonu olmayan.
Gayret: Kıskanma, kıskançlık.
Gayriyyet: Gayr olma, gayrılık, başkalık.
Gayrullah: Allah'ın gayri, mâsivâ.
Gayz: Hiddet, öfke, kızgınlık, hınç.
Gâzî, gâziyye: Gaza âit, gaz hâlinde.
Gazûb: Çok gazaplı; çok öfkeli.
Gılzet: Galîzlik; kabalık, kalınlık, sertlik.
Gınâ: Zenginlik; muhtaç olmama; nağme.

Gışâ': Perde, örtü, zar.
Gışâvât: Gışâlar.
Gıtâ: Örtü, perde.
Gulâm: Çocuk; köle.
Gunne: Genizden gelen ses.
Gurûb: Güneşin batması, batma.
Gusn: Agaç dalı, budak.
Guyûb: Gaybler.
Güftâr-ı şeker-nisâr: (Şeker saçan söz): Tatlı söz.
Güft ü gû: Dedikodu; söylenti.
Güzîde: Seçkin, seçilmiş.

H

Habâis: Kötü şeyler, kötülükler.
HABÎR: Herşeyden haberdâr olan, gizlilikleri bilen.
Habîr: Haberdâr olan; tecrübe ile bilen, tadarak bilen.
Habîs: Kötü, pis, alçak.
Habs: Habsetme, hapis olma.
Hacer: Taş.
Hacer-i mükerrem: Tekrîm edilen taş; şerefli taş.
Hâcib: Kapıcı, perdeci; hükümdâra en yakın me'mur; perde, kaş.
Hadd: Târif, tanım; hudud, sınır, nihâyet.
Hadd: (Kur'ân'ın haddi): Allah'ın murâd ettiği mânânın sınırı veyâ mânâdaki hükmün ölçüsü.
Hadeka: Gözbebeği.
Hâdıra: Şehir; şehirli, bir yere yerleşmiş.
Hâdıra-i hâssa: Hükümdâra has olan şehir, hükümdârın şehri, merkez şehir, baş şehir.
HÂDÎ: Hidâyete erdiren, doğru yolu gösteren.
Hadîd: Demir.
Hâdim: Hizmet eden, hizmetkâr.
Hadîm: Çok hizmet eden, hizmete pek sıkı sarılan.
Hâdis, hâdise: Yeni vâkî olan, yeni meydana gelen, sonradan var olan, muhdes.
Hadîs: Söz; hadîs.
Hadîs-i nefs: Nefis sözü; nefsânî söz, nefisten ileri gelen söz.
Hadrâ: Yeşil, yeşillik.
Hadrâü'd-dimen: Fenâ bir muhitte yetişmiş güzel kadın.
Hafâ: Hafîlik, gizlilik, kapalılık.
HÂFIZ: Koruyan, muhâfaza eden.
Hâfız: Koruyucu.
Hafî, hafiyye: Gizli, saklı.
Hafîd: Torun.
Hafiyyü's-savt: Sesi kapalı olan, alçak sesle konuşan.
Hafîz: Mahfûz; muhâfaza olunmuş, korunmuş.
Hâib: Mahrum, ümitsiz, me'yus; zarar ve ziyâna uğrayan.
Hâibîn: Hâibler.
Hâib ü hâsir olmak: Hiçbir şey elde edememek, eli boş kalmak.
Hâil: Mâni', engel.
Hâiz: Mâlik, sâhip, taşıyan, elinde bulunduran.
Hâk: Toprak.
Hakâik, hakâyık: Hakîkatler.
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi.
Hakîkat-ittisâm: Hakîkat damgası vurulmuş, hakîkat damgası taşıyan.
HAKÎM: Hikmet sâhibi, herşeyi yerli yerine koyan.
Hakîm: Filozof.
HAKK: Varlığı hiç değişmeyen, varlığı yok olmayan, gerçek olan.
Hakk: Gerçek, doğru, doğruluk.
Hakk-ı mu'tenâ-bih: Kendisiyle ilgilenilen şey hakkında.
Hakkî, hakkıyye: Hakk'a âit, Hakk'a mensup, Hak ile ilgili.
Hakkıyyet: Hak olma.
Halâ: Boş olma, boşluk.
Halâık, halâyık: Mahluklar, yaratıklar.
Halâif: Halîfeler.
Halâvet: Tatlılık, hoşluk.
Hâlât: Haller.
Halecan: Çarpıntı, titreme.
Halel: Bozma, bozukluk, eksiklik.
Halel-dâr: Bozma, bozulma.
Hal' etmek: Tahttan indirmek.
Hâlî: Tenhâ, boş.
Hâlî: Hâle âit, hal ile ilgili.
Hâlid: Devâmlı, ebedî.
Halîfetullah-fi'l-arz: Yeryüzünde Allah'ın halîfesi.
HÂLIK: Halk eden, yaratan.
Hâlik: Helâk olan, yok olucu.
Halîl: Dost, samîmî arkadaş.
Halîle: Zevce, nikahlı kadın; dost.
HALÎM: Hilim sâhibi; yumuşak davranan, cezâ vermeye gücü yettiği halde acele etmeyip cezâlandırmayı geriye bırakan.
Hâlis, hâlisa: Saf, karışık olmayan.
Halk: Yaratma; mahluk, yaratılmış.
Halk-ı mahlûk: Mahlûku yaratma.
Halkan: Yaratılışça.
Halkıyye, halkî: Halka âit; yaratma ile, mahlûk ile ilgili.
Halkıyyet: Yaratılmış olma, yaratılış ile ilgili olma.
Halkî, halkıyye: Yaratılış ile ilgili.
Hall: Çözme, çözülme; eritme, analiz.
Hallâkıyyet: Yaratıcılık.
Hamâkat: Aptallık.
Hame-i mesnûn: Yıllanmış ve kokuşmuş

çamur.
Hamele-i arş: Arş'ı taşıyan melekler.
Hâmız-ı fahm: Asit karbonik.
Hamîd, hamîde: Övülmeye değer, beğenilen.
Hâmî-i mânî': Engel olan koruyucu.
Hâmil: Taşıyan, yüklü, hâiz, sâhip; gebe.
Hâmilen: Hâmil olarak.
Hâmis: Beşinci.
Haml: Taşıma; yük; isnat etme, atfetme.
Hamlen: Haml ederek, edilerek; isnat ederek.
Hamr: Şarap.
Hamrâ: Kırmızı, kızıl.
Hamûl: Çok tahammüllü.
Hankâh: Tekke, dergâh.
Harâbî: Harap olma, haraplık.
Harâbü'l-büldân fî âhiri'z-zamân: Âhir zamanda beldelerin harap olması.
Harâc: Müslüman olmayanlardan alınan yergi; vergi.
Harâret: (Dört tabîattan biri): Sıcaklık.
Harâret-i garîziyye: Tabîî sıcaklık, tabîî ısı.
Harekât ve sekenât: Tavır ve davranışlar.
Harem: Zevce, eş; başkasına haram olan.
Harem-i zekiyye: Temiz eş.
Harfen harfen: Harf harf olarak; birer birer.
Harf-i ta'rîf: Arapçada isimlerin başına gelen (elif ve lâm) harfi ki, o ismi belirli kılar. (*Fr.* Article défini).
Harîf: Sonbahar.
Harîs: Hırslı; düşkün, çok istekli.
Hark: Yırtma; bozma, çiğneme; alışılmışın dışına çıkma.
Hark-ı âdet, hark-ı âdât: Fizik kânunların ötesine geçme; alışılmışın dışına çıkma, olağanüstü.
Hârr-ı ratb: Sıcak ve rutûbetli.
Hârr-ı yâbis: Sıcak ve kuru.
Hars: Ekin ekme.
Hasâis: Hâssalar; husûsiyetler, nitelikler.
Hasb: Mikdar; ...göre, gereğince.
Hasebiyle: Cihetiyle, dolayısıyla, bakımından, göre.
Haseb-i sinn: Yaşa göre, yaş îtibâriyle.
Hasen, hasene: Güzel, iyi.
Hasenât: Güzellikler, iyilikler.
Hâsıl: Husûle gelen, husûl bulan, olan, peydâ olan, üreyen, biten.
Hâsılı tahsîl: Elde olanı elde etme.
Hâsirîn: Hâsirler; merâmına nâil olamayanlar, eli boş dönenler.
Hasîs, hasise: Kıymetsiz, değersiz, bayağı, alçak.
Hasm etmek: Kesin olarak halletmek, kesip atmak.
Hasr: Münhasır, mahsus kılma; dar bir sınır içine alma; tahdîd.
Hasr-ı muhdesât: Sonradan var olan şeyleri tahdîd etme.
Hasret-keş: Hasret çeken, özleyen.
Hâss, hâssa: Mahsûs, husûsî; seçkin, seçilmiş.
Hasse-i sem': İşitme duyusu.
Hâssıyyet: Husûsiyet, te'sir, kuvvet.
Hasûd: Çok hased edici, çok kıskanç.
Haşr: Ölüleri diriltip mahşerde toplama.
Hatar: Tehlike.
Hataran: İtibar ve mevkî bakımından.
Hatarnâk: Tehlikeli.
Hâtem: Mühür, yüzük; son.
Hâtemü'n-nebiyyîn: Nebîlerin hâtemi.
Hâtır: Kalb, gönül, zihin; kalbe gelen şey; ilham.
Hâtıra: Kalbe geçen şey, ilham.
Hâtır-ı sû': Kalbe gelen kötü düşünce.
Hâtır-ı zaîf: Kalbe zayıf olarak gelen şey; zayıf düşünce, zayıf ilham.
Hatm: Mühürleme, tamamlama, bitirme, sona erdirme.
Hatra: Zihne gelen bir düşünce.
Hatt: Çizgi, yazı.
Hatve: Adım.
Hâulâi: Şunlar, bunlar.
Havârık: Hârikalar; olağanüstü şeyler.
Havâss-ı...: Hassalar, husûsiyetler, keyfiyetler, hâsslar, seçkinler.
Havâss-ı umûmiyye-i ecsâm: Cisimlerin genel husûsiyetleri.
Havâss-i...: Hasseler; duyular, duygular, hisseden organlar.
Havâss-i bâtıne: İç duyular.
Havvâss-i hamse: Beş duyu.
Havâss-i sâire: Diğer duyular.
Havâss-i zâhire: Dış duyular.
Havâtır: Hâtıralar; kalbe gelen şeyler.
Havâ-yı nesîmî: Atmosfer.
Havâyic: Hâcetler, ihtiyaçlar.
Havf: Korku.
Havfen: Korkarak.
Hâvî: İhtivâ eden.
Havl: Güç, kuvvet, tâkat.
Hayâl (kuvve-i...): Hayal gücü.
Hayâl-i târık: Geceleyin yıldız gibi parlayıp kaybolan hayal.
Hayâlât: Hayaller.
Hayl: At, at sürüsü; atlar.
Haylûlet: Araya girme, engel olma.
Hayrât: Hayırlar.
Hayret-âver: Hayret veren.
Hayret-bahş: Hayret verici.
Hayru'l-umûri evsatuhâ: İşlerin hayırlısı ortasıdır.
Haysiyyet: İtibar; bakım.
HAYY: Hayat sâhibi, canlı, hiç ölmeyen,

hayâtı dâimî olan.
Hayy: Canlı, diri.
Hayyât: Yılanlar.
Hayyiz: Taraf, meydan, mekân, mevkî.
Hazâin: Hazîneler.
Hazarât: Hazretler; mertebeler.
Hazarât-ı vücûdiyye: Vücûd, varlık mertebeleri.
Hazer: Sakınma, korunma.
Hâzı': Baş eğen, alçak gönüllülük gösteren, huzû' sâhibi.
Hâzık: İşinin ehli, usta, mâhir, eli uz.
Hâzıme (kuvve-i...): Hazmetme gücü.
Hâzır, hâzıra: Hazır, göz önünde bulunan, huzurda bulunan.
Hâzin: Hazîne muhâfızı, hazînedar.
Hazîz-ı esfel: En aşağı çukur.
Hazîz-ı evhed: En aşağı çukur yer.
Hazın: Kat'î karar verme, sebat, direnme; doğru ve sağlam görüş.
Hazret: Mertebe, derece, rütbe.
Hazret-i iktidâr: Kâdir olma rütbesi; iktidar mertebesi.
Hazret-i kalbiyye: Kalbe âit mertebe.
Hazz: Nasip, hisse.
Hebâ': Gâyet ince toz, zerre.
Hedm: Yıkma, harap etme.
Helâk: Mahv olma, yok olma; ölme.
Helekât: Helâk edici şeyler.
Hemm: Gam, tasa, kaygı; endişe.
Hemşîre: Kız kardeş.
Hendese: Geometri.
Hetk: Yırtma, yarma.
Hevâ: İstek, arzû, heves; sevgi.
Hevâcis: Hâcisler; kalbe gelen ilk hitaplar; kalbe ârız olan endişeler.
Hevl: Korku.
Hey'et: Şekil, sûret, görünüş, hal; astronomi (ilmi).
Hey'et-i atîka: Eski astronomi.
Hey'et-i cedîde: Modern astronomi.
Hey'et-i mecmûa: Tamâmı, hepsi.
Heyûlâ: İlk madde, ilk cevher; herşeyin ilk maddesi.
Hıbret, hibret: "Zevk" ve tecrübe ile bilme; bilgi, tecrübe, ilm-i zevkî.
Hıkd: Kin tutma, öc almak için fırsat bekleme.
Hımâr: Eşek.
Hısn-ı şer'î: Şeriat kalesi.
Hıyânet: Hâyinlik.
Hıyel: Hîleler, oyunlar, aldatmalar.
Hızâne, hizâne: Hazîne.
Hibret: bkz. Hıbret.
Hibreten: Bizzat tecrübe ederek, deneyerek, tadarak, "zevkan."
Hicâb: Perde, örtü.
Hicâbât: Hicaplar.
Hiddet-i nazar: Bakışı keskin, keskin bakışlı, görüşlü.
Hiffet: Hafiflik.
Hikem: Hikmetler.
Hikemiyyât-ı ilâhiyye: İlâhî hikmetlerle ilgili sözler.
Hikmet: Fizik (ilmi).
Hikmet-i tabîiyye: Fizik bilgisi.
Hilâf: İhtilâf, fikir anlaşmazlığı, farklılığı, zıtlığı; karşı, zıt.
Hilim, hilm: Yavaşlık, yumuşaklık.
Himem: Himmetler.
Himmet: Bir şeyin elde edilmesi, meydana getirilmesi için kalben ve rûhen gösterilen gayret; kuvvetli istek.
Hîn: Esnâsında, vaktinde, ...ğında; an, zaman.
Hîn-i da'vet: Dâvet vaktinde.
Hiss-i müşterek: Ortak duyu.
Hizb: Kısım, bölük, taraftar.
Hoş-âvâz: Hoş sesli.
Hubb: Sevgi.
Hubs: Kötülük, fenâlık.
Hucub, hucûb: Hicaplar, perdeler.
Hud'akâr: Hîlekâr, düzenbaz.
Huddâm: Hâdimler; hizmetkârlar.
Hudûd: Haddler; sınırlar; târifler.
Hudûd-ı erbaa: Dört hudut, dört sınır.
Hudûd-ı şer'iyye: Şer'î hudutlar, şerîat sınırları.
Huffâş: Yarasa.
Hukemâ, hükemâ: Hakîmler; filozoflar.
Hukûk-ı idâre: İdâre hukûku.
Hukûk-şiken: Hukûka rîâyet etmeyen.
Hukûk-şinâsan: Hukuk ilmini bilenler; hukukçular.
Hulkan: Tabîat ve huy îtibâriyle, ahlâkan.
Hulkûm: Boğaz.
Hulle: Elbise; belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki parçadan ibâret elbise.
Hulle-i behâ: Güzellik elbisesi.
Hulûd: Dâimî olma, ebedîlik, dâimî sûrette kalma.
Hulûl: Girme; gelip çatma; Allah'ın insanın bedenine veya bir şeye girmesi.
Hulve(t): Tatlılık; tatlı, hoş.
Hulvet-i hazret: (Dünya) mertebesinin nefse hoş gelen tatlılığı.
Hulviyyât: Tatlılar, tatlı şeyler.
Humakā, humekā: Ahmaklar.
Humk: Ahmaklık, aptallık.
Humret: Kırmızılık, kızıllık.
Hums: Beşte bir.
Humûd: Düşme, zayıflama; soğuma, soğukluk.
Hurâfât: Hurâfeler.
Hurmet: Haram olma, haramlık.
Hurre: (Câriye ve esir olmayan) hür ka-

dın.
Hurrem: Şen, sevinçli.
Hurûb: Harpler.
Hurûc: Çıkma, çıkış, dışarı çıkma.
Husamâ: Hasımlar; düşmanlar, muhâlifler.
Husûf: Ay tutulması.
Husûl: Hâsıl olma, peydâ olma.
Husrân, hüsrân: Zarar, ziyan; yokluk, mahrûmiyet acısı.
Huşûnet: Haşinlik.
Hutâm: Kuru ot, çerçöp.
Hutâm-ı dünyâ: Dünyânın geçici, boş, değersiz şeyleri.
Hutûr etmek: Hatıra gelmek.
Huveyn: Küçük hayvancık; mikrop.
Huzemât: Huzmeler; demetler.
Huzû': Tevâzû, alçak gönüllülük.
Huzûz: Hazzlar.
Huzzâr: Hazır olanlar, hazır bulunanlar.
Hüccet: Burhan, delil, senet.
Hüccet-i bâliğa: En yüksek mertebedeki hüccet.
Hüccet-i kâtı'a: Kesin, kat'î hüccet.
Hüceyrât-ı dimâğiyye: Dimağdaki oyuklar.
Hüdâ: Hidâyet, doğru yola irşad, doğru yolu gösterme; gösterme.
Hükkâm: Hâkimler.
Hükûmet-i cumhûriyye: Cumhûriyyet idâresi, halka dayanan hükûmet.
Hükûmet-i meşrûta: Meşrûtiyet idâresi.
Hükûmet-i mutlaka: Mutlakıyet idâresi.
Hükümdârân: Hükümdarlar.
Hüküm-fermâ: Hükmeden, hüküm süren.
Hümâm: Himmetli, azimli.
Hüsn: Güzellik.
Hüsn-i ahlâk: Güzel ahlâk.
Hüsn-i re'y: Görüş, düşünce güzelliği.

I
Idlâl: Dalâlete düşürme, saptırma, şaşırtma.
Ihzâr, ihzâr: Hazırlama, hazır etme.
'Ikâb: Cezâlandırma; sıkıntı, eziyet, azap, ezâ; âkıbet, netîce.
Iktifâ-i isr: İzinden gitme; uyarak peşinden gitme.
Iktifâen: Iktifâ ederek, izinden giderek.
Isbı': Parmak.
Isğâ etmek: Kulak verme, söz dinleme.
Isrâh: Sarîh kılma, izhâr etme; âşikâr ve belli etme.
Istıfâ: Seçme, en temizini seçip ayırma,
Itlâk: Salıverme, serbest bırakma; kayd ve hasr etmeksizin mutlak sûrette kullanma.
Itlâk: Mutlak oluş, mutlaklık.
Itlâk edilmek, olunmak: Denilmek, isim verilmek.
Itlâk-ı idâre: İdârenin mutlak oluşu, mutlakıyetle idâre.
Itmâ': Tama'a düşürme, tamah ettirme.
Itnâb: Sözü uzatma; lüzumsuz tafsîlâta boğma.
Itriyyât: Güzel kokular, güzel kokulu şeyler.
Ittılâ': Öğrenme, bilme, tanıma, vâkıf olma.
Ivaz, ivaz: Bedel, karşılık.
Iyâdet: Ziyâret etme, hastayı ziyâret, hatır sorma.
Izmâr: Gizleme, kapalı olarak söyleme.
Iztırâb: Titreme, titreşim, dalgalanma; ıztırap.
Izturâr: Zarûrîlik, mecbûriyet, çâresizlik.

İ
İbâ: Çekinme, kabul etmeme, râzı olmama.
İbâd: Kullar.
İbâdullah: Allah'ın kulları.
İbâha: Mubâh kılma, helâl kılma.
İbârât: İbâreler, cümleler, ifâdeler.
İbdâ': Örneksiz olarak en güzel şekilde yaratma.
İbhâm: Kapalı bırakma, gizli tutma; sözün anlaşılmayacak şekilde kapalı olması.
İbkâ: Bâkî kılma; devamlı kılma; geriye bırakma.
İbrâz: Meydana çıkarma.
İbride: İnsanın vücûdunda rutûbet ve bürûdetin galebesinden ileri gelen rahatsızlık; üşüme.
İbtidâ: Başlama, başlangıç; öncelik.
İbzâl: Bezl etme; bol bol verme.
İcâbet: Kabul etme; muvâfakat etme.
İcâd: Vücûd verme, var etme.
İcâd-ı maânî: Kıyas yoluyla bilinmeyen bir mânâyı ortaya çıkarma.
İcâle: Cevelân ettirme; gezdirme, dolaştırma.
İcâle-i basar: Göz gezdirme.
İcâle-i basîret: Basîret gözünü gezdirme.
İcbâr: Cebr etme, zorlama.
İclâl: Saygı gösterme.
İcmâl: (Tafsîlin zıddı) Toplama, kısaltma,

me.
İctinâb: Sakınma, çekinme.
İdâ': Emânet olarak verme, tevdî etme.
İ'dâd: Hazırlama.
İ'dâm: Adem hâline getirme, yok etme.
İdâme: Devam etme, devam ettirme.
İddihâr: Biriktirme, toplayıp saklama.
İdhâl: Dâhil etme; girdirme, sokma, içine koyma.
İdlâl: Nazlanma, naz.
İdrâkât: İdrâkler.
İfâdât: İfâdeler.
İfâza: Taşacak derecede doldurma; feyz verme, feyizlendirme.
İfâza-i vücûd: Vücûd verme, var etme.
İffet: Afîflik, temizlik; nâmuslu olma.
İfrâd: Ferd kılma, tek kılma, ayırma.
İfsâd: Fesâda uğratma, yok etme, bozma.
İfsâh: Açık söyleme.
İftikâr: Şiddetli ihtiyaç, muhtaç olma.
İftirâs: Avlayıp parçalama, yırtıp parçalama.
İğfâl: Gaflete düşürme, yanıltma, yanlış iş yaptırma, aldatma.
İğlâk: Kapama; sözü muğlak, kapalı, anlaşılmayacak şekilde söyleme.
İğmâz-ı ayn: (Kabahat ve kusûra) göz yumma; gözünü kapatma.
İğnâ: Zengin etme; muhtaç halde bırakmama, müstağnî kılma.
İğtidâ: Gıdâlanma, gıdâ alma.
İhânet: Haksızlık etme; horlama, hakîr görme, hakâret etme, tahkîr etme.
İhâta: Kuşatma, sarma; tam kavrama, geniş bilgi.
İhâtıyye, ihâtî: İhâta ile ilgili.
İhbârat: İhbarlar; haber vermeler.
İhcâb: Perdeleme, hicablama.
İhdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.
İhfâ: Gizleme, saklama.
İhkâm: Muhkem kılma, sağlamlaştırma.
İhrâz: Elde etme, kazanma; erişme.
İhsâ: Sayma.
İhsâ (esmâ-i ilâhiyyeyi...): İlâhî isimlerden her bir ismin hüküm ve eserlerini şahsında tahakkuk ettirip zâhir olma.
İhsâs: Duyurma, hissettirme; duyum.
İhtâr: Hatırlatma, dikkatini çekme, uyarma.
İhtârât: İhtarlar; uyarmalar.
İhtibâr: Bizzat tecrübe ile bilme; deneme, sınama.
İhticâb: Hicâblanma; gizlenme, örtülme.
İhticâc: Delil gösterme, şâhit getirme.
İhticâca sâlih: İhtiyac duyulan şeye uygun.
İhtifâ: Gizlenme, saklanma.
İhtilâc: Çarpıntı, çarpınma, titreme, seğirme.
İhtilâf: Muhtelif olma; ayrı ayrı olma, farklılık.
İhtilâk: Uydurma.
İhtilât: Karışma, katışma, birbiri arasına girme.
İhtilâtât: İhtilâtlar.
İhtimâl-i ezâ: Ezâ ve cefâya tahammül etme.
İhtirâ': Îcât etme; keşif.
İhtirâât: Îcatlar.
İhtirâk: Tutuşup yanma.
İhtirâz: Çekinme, sakınma.
İhtisâr: Kısaltma, kısa kesme.
İhtisâs: Tahsîs edilme; hâs kılınma; seçkin, seçilmiş kılınma.
İhtiyâr: Seçme, hür ve serbest olma; dilediğini yapabilme; irâde.
İhtiyâr-ı kizb: Yalanı seçme, yalanı tercih.
İhtiyâren: Seçme sûretiyle, irâde ile.
İhtizâr: Can çekişme.
İhtizâz: Titreme, titreşim, sallanma.
İhvân: Kardeşler; aynı tarîkatte veya meslekte olanlar.
İhvân-ı bâ-safâ: İçi temiz, saf kardeşler.
İhvet: Kardeşlik, arkadaşlık.
İhyâ: Diriltme, yeniden hayat verme.
İhyâ-yı leyl: Geceyi ihyâ etme; geceleri zikir vs. ile meşgul olarak geçinme.
İhzâr: Hazırlama.
İkā': Vukūa getirme, vukū buldurma, oldurma, yapma, yaptırma; düşürme.
İkāb, 'ıkāb: (Tâkip etme), cezâ, cezâlandırma, azap, sıkıntı.
İkād: Ateş veya ışık yakma.
İk'âd: Oturtma.
İkāme: Kaldırma, ayakta durma, meydana koyma, yerleştirme, makâma getirme; yerine koyma.
İkāmet: Kāim olma, oturma, bulunma.
İkān: Yakînî bilgi; kat'î ve şüphesiz bilgi.
İkbâl: Tâihli olma, saâdetli olma; baht, tâlih, gözde olma, bir mevkîde bulunma.
İkdâm: Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma.
İklîl: Taç.
İklîm: Memleket, ülke, bölge.
İksâr: Çoğaltma.
İktibâs: Ödünç alma, alıntı yapma, alma.
İktibâsen: İktibâs sûretiyle.
İktifâ: Yetinme, yeterli bulma.
İktisâb: Kesb etme; kazanma, elde etme.
İktisâd: Aşırı gitmeme, îtidalli, adâletli davranma; dengeli olma, orta yolda olma.
İktizâ: Gerek, gerekme, lâzım gelme.
İktizâât: İktizâlar; gerekmeler.

İ'lâ: Yükselme, yüce kılma.
İlâhi'n-nâs: Nâsın, insanların ilâhı.
İlâhiyyât: İlâhîler.
İlâhiyyet: İlâh olma; ilâha âit olma.
İlâ-mâ-lâ-nihâye: Nihâyeti olmayarak, sonu gelmeyecek şekilde.
İ'lâm: Bildirme, ilim verme.
İ'lâm-ı ta'lîm: Öğretmek için bildirme.
İ'lâm-ı tenbîh: Uyarma için bildirme.
İlbâs: Giydirme, büründürme.
İlel: İlletler; sebepler; hastalıklar.
İlel-i mevâni': Mânî olan illetler.
İlel-i sârıyye: Bulaşıcı hastalıklar.
İlhâk: Katma, ilâve etme,ekleme.
İlkā: Bırakma, koyma, atma, telkîn etme; vahy etme, ilhâm etme.
İlkā-yı sem': Kulak verme, dinleme.
İlkāh: Dölleme, aşılama.
İllet: Sebep; hastalık; bir şeyin var olmasını te'min eden sebep.
İlliyyîn: İlâhî emr âlemi.
İlm-i hey'et: Astronomi ilmi.
İlm-i râsıh: Sağlam ve köklü ilim.
İltibâs: İki şeyin, biri öteki sanılacak derecede, birbirine benzemesi.
İltifât: Yüzünü çevirip bakma, göz ucu ile bakma, nazar etme.
İltikā: Kavuşma, karşılaşma, rast gelme.
İltimâs etmek: İstemek, aramak.
İltiyâm: Kapanma, bitişme.
İltizâz: Lezzet alma.
İlzâm: Susturma, cevap veremez duruma getirme; birinin tarafını tutma; gerektirme.
İmâd: Direk, sütun.
İmâle: Meyl ettirme, yöneltme.
İm'ân-ı nazar: İnceden inceye araştırma, çok dikkatle inceleme.
İmâta-i ezâ: Sıkıntı veren şeyi uzaklaştırma.
İmâte: Öldürme.
İmrâr-ı hayât: Hayat geçirme, hayat sürme.
İmsâk: Elinde bulundurma, vermeme, tutma; bir şeyden el çekme, kendini tutma.
İmtidâd: Uzama, uzanma, uzun sürme, yayılma.
İmtinâ': Mümteni' olma, muhâl olma, imkânsızlık; çekinme, geri durma, sakınma.
İmtisâl: Uyma, itâat etme.
İmtizâc: Mezc olma, karışma, uyuşma, uygunluk.
İmtizâcât: İmtizâclar.
İnbi'âs: Meydana çıkma, doğma, ileri gelme; gönderilme.
İncâz-ı va'd: Va'dini yerine getirme.
İncilâ: Cilâlanma, parlama, âşikâr olma, görünme.
İncimâd: Donma, buz gibi olma.
İncimâden: Donmak sûretiyle.
İncizâb: Çekilme, câzibesine kapılma; çekme.
İnd: Yan, kat.
İndallah: Allah katında.
İnde'l-hâce: İhtiyac hâlinde.
İnde'l-îcâb: İcap ettiğinde, gerektiğinde.
İnde'l-ifâka: İyileşme, kendine gelme esnâsında.
İnde'l-likā: Karşılaşma, kavuşma esnâsında.
İnde'l-muhakkıkîn: Muhakkıklar katında.
İnde's-semâ': Dinleme esnâsında, müsikî dinlerken.
İndimâc: Birbirine geçme, biri diğerinin içinde olma, biri diğerinde gizlenme.
İnfâk: Nafaka verme, geçindirme.
İnfâz: Yerine getirme, yapma.
İnfiâl: Bir fiili kabullenme, bir şeyin yapılmasını kabul eder olma; pasiflik.
İnfikâk: Münfekk olma; ayrılma, çözülme.
İnfirâd: Tek olma, münferid olma.
İnfisâh: Fesh edilme, kaldırılma, bozulma.
İnfisâl: Ayrılma.
İnhidâr: Şişme.
İnhilâl: Çözülme, dağılma,
İnhirâf: Sapma, yoldan ayrılma.
İn'ikād: Düğümlenme, bağlanma, akd edilme.
İn'idâm: Adem hâline girme, yok olma.
İn'ikâs: Aksetme, yansıma.
İnkıbâz: Sıkılma, sıkıntı, gerginlik; kabz hâlinde olma.
İnkılâb: Kalb olma; değişme, bir halden bir hâle girme.
İnkısâm: Taksîm olunma, parçalanma, bölünme.
İnkıtâ': Kesilme, arkası kesilme, tükenme.
İnkıyâd: Boyun eğme, itâat etme.
İnkişâf: Keşf olunma, perdenin açılması.
İnnîn, 'ınnîn: İktidarsız, kısır.
İnsıkāl: Cilâlanma.
İnsilâb: Kaldırılma, giderilme, soyulma, yok edilme.
İnsilâh: Soyulma, sıyrılıp çıkma; tecerrüd etme; ayrılma, kurtulma.
İnşâd: Âhenk ile okuma.
İnşikāk: Yarılma.
İnşirâh-ı sadr: Göğsün açılması; kalbin ferahlaması; kalpten perdenin kaldırılması.
İntâc: Netîce verme.
İntihâ: Son.
İntihâb: Seçme, seçim.
İntihâk-i mehârim: Haram şeyleri yara-

maz hâle koyma, haramları hiçe sayma.
İntikâd: Tenkit etme, edilme.
İntizâr: Bekleme.
İnzâl: İndirme.
İnzâr: Uyarma.
Îrâd: Getirme, söyleme.
İrâe: Gösterme.
Îrâs: Sebep olma, verme.
İ'râz: Yüz çevirme, sakınma.
İrbâh: Kazanma, kâr elde etme; kâr, kazanç.
İrcâ': Döndürme, çevirme.
İrci'î: Dön!
İrdâf: Ardı sıra yürütme.
İrs: Verâset, vâris olma, mîras, soy.
İrsâl: Gönderme.
İrşâd-ı dâll: Yolunu şaşırmış olana yol gösterme; dalâlete düşeni irşâd.
İrticâc: Çalkanma, kabarma.
İrtidâd: Geri reddolunma, geri dönme; İslâmı dînini bırakıp başka bir dîne dönme.
İrtifâ': Yükselme; kalkma, kaldırılma.
İrtihâl: Göçme, ölme.
İrtikâ: Yükselme.
İrtikâb: Kötü bir iş işleme.
İrtikâb-ı kebâir: Büyük günahları işleme.
İrtikâb-ı sağâir: Küçük günahları işleme.
İrtikâm-ı emsile: Misallerin yazımı, yazılması, işâretlenmesi.
İsâet: Kötülük.
İs'âf: İsteği kabul edip yerine getirme.
İsâl: Ulaştırma.
İsâr: Tercih, ikrâm, cömertlik; bol bol verme, kendisi muhtaç olduğu halde verme, başkasını kendine tercih etme.
İsbâğ-ı vuzû': Tam olarak abdest alma.
İsbât: Sâbit kılma, var kılma, bir şeyin var olduğunu söyleme.
İskât: Düşürme; yok etme, hükümsüz bırakma, ortadan kaldırma.
İslâm: Teslîmiyet, teslîm olma, boyun eğme; müslüman olma.
İsmâr: Meyve verme, meyvelendirme.
İsmet: Mâsum olma, temiz olma, kötülük ve günahtan korunmuş olma.
İsmet-i müşehhere: Meşhur, bilinen ismet.
İsneyniyyet: İkilik.
İsr: İz, gidiş, eser; meslek.
İstıtlâ': Anlamaya, bilmeye çalışma, bilme isteme.
İsti'âb: İçine alma; tutma, kaplama.
İstiârât: İstiâreler.
İstiâre: Edebiyatta: Bir kelimenin mânâsını başka bir kelime yerinde kullanma.
İstiâze: Sığınmak isteme, sığınma.
İstibsâr: Basîretli olma, basîretle hareket etme.
İstibtâ': Gecikmesini isteme; gecikme, ağır hareket etme, gecikmeden dolayı üzülme.
İstîcâb: Îcap ettirme, gerektirme, vâcip görme.
İsti'câl: Acele etme.
İsticlâ: Zât-ı Hakk'ın kendi zâtı için mazharlarda zuhûr ve tecellî etmesi.
İsticlâb: Celbetme, çekme.
İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl: Mec'ûl olmayan istîdat; yaratılmamış olan istîdat.
İsti'dâd-ı mec'ûl: Mec'ûl istîdat; kılınmış, yapılmış istîdat.
İsti'dâdât: İstîdatlar.
İstidâm: Devâm etmesini isteme.
İstidâme: Devam ettirme, sürdürme.
İstidbâr: Arkasını dönme, yüz çevirme.
İstidlâl: Bir delîle dayanarak netîce çıkarma; bir şeyi delîl yoluyla elde etme; akıl yürütme.
İstidrâc: Derecelendirme, derece derece ilerleme.
İstidrâcât: İstidrâclar.
İstidrâk: Önceden, peşînen görme; bir yanlış anlamayı düzeltme.
İstîfâ: Ele geçirme, tamâmen alma; yerine getirme; tatmîn etme.
İstifrâğ: Fâriğ olmak isteme; boş olma, boşalma.
İstiğfâr: Mağfiret dileme.
İstiğrâk: Bir şeyin içine dalma, gömülme; bir şeye kendini fazlaca kaptırma.
İstihâle: Bir halden bir hâle geçme, hal değiştirme.
İstihdâm: Hizmette kullanma.
İstihkâk: Hakkı olma, hak etme, hak kazanma.
İstihlâf: Halîfe kılma.
İstihlâk: Helâk olma; tüketme; harcanma, tüketilme.
İstihlâl: Helâl sayma.
İstihlâl-i dem: Kanını helâl sayma.
İstihrâc: Netîce çıkarma, çıkarma, mânâ çıkarma, anlama.
İstihsâl: Hâsıl etme, meydana getirme, üretme; elde etme.
İstihyâ: Hayâ etme, utanma.
İstihzâ: Alay etme.
İstikrâ: Bir cinsin fertlerinin çoğunda görülen bir keyfiyeti diğerlerine de isnat etme; pek çok araştırma, inceleme.
İstikrâh: Kerîh görme, iğrenme.
İstikrâr: Karar bulma, yerleşme.
İstîlâ: Yayılma, kaplama; ele geçirme, hükmü ve idâresi altına alma.

İsti'lâ: Yükselme, üste çıkma, üstün gelme, kendini üstün görmek isteme.
İstimâ': İşitme, duyma.
İsti'mâl: Kullanma.
İstimâle: Meyl etmesini isteme, meyl etme.
İstînâf: Yeniden başlama.
İstînâs: Ünsiyet kurma, alışma, yakınlık içinde olma.
İstinşâk: Abdest alırken buruna su çekme.
İstishâb-ı amel: Amel ile birlikte olma.
İstişmâm: Koklama, koku alma; sözü gelişinden anlama.
İstitâat: Tâkat, kudret, güç.
İstitâr: Setr olunma, örtünme, perdelenme.
İstitrâd: Asıl mevzûdan olmayıp münâsebet dolayısıyla söylenen söz; ve böyle söz söyleme.
İstivâ: Müsâvî olma, denk olma; düz olma; kaplama, örtme; ortada ve tam bir derecede bulunma.
İstivâ-i şems: Güneşin insanın başı üzerinde olduğu vakit, güneşin ışınlarının yer yüzüne dik olarak geldiği vakit.
İstivâ-yı zahr: Sırtın düz olması.
İsti'zâm: Büyük görme, gözünde büyütme.
İsti'zân: İzin isteme.
İşârât: İşâretler.
İşfâk: Şefkat etme.
İşrâk: Güneşin doğması; aydınlatma.
İşti'âl: Yanma, parlama; (saçı ağarmak).
İştidâd: Şiddetlenme.
İştihâ-âver: İştihâ veren, arzu uyandıran, isteklendiren.
İştihâr: Şöhret bulma, meşhur olma.
İştikāk: Türeme; parçalanma, bölünme.
İştirâ: Satın alma.
İştiyâk: Şiddetle arzû etme, özleme.
İtâ': Çiğnetme, bastırma.
İ'tâ: Verme.
İt'âb: Yorma; zahmet verme.
İt'âm: Yedirme, doyurma.
İthâf: Hediye olarak verme, hediye gönderme.
İ'tibâr: İbret alma; göz önünde bulundurma; tahmîn, takdîr; kabul ediş, farz etme, kıymet biçme; izâfî olma, rölatif olma.
İ'tibârî: Nisbî, izâfî, rölatif.
İ'tidâl: Dengeli olma, orta olma, aşırı olmama, ölçülülük.
İ'tikādât: İtikatlar.
İ'tilâ: Yükselme, yukarı mertebelere erişme.
İ'tizâl: Bir tarafa çekilme, ayrılma.
İ'tizâr: Özür dileme, özür beyan etme.
İtmâm: Tamamlama.
İttibâ': Uyma, tâbî olma.
İttihâd: Birleşme, bir olma, birlik.
İttikā: Sakınma, çekinme, korunma, korkma; takvâ.
İttihâz: Edinme, kabul etme, ittibâr etme, sayma, tutma.
İttisâ': Genişleme.
İttisâl: Bitişme, kavuşma, yapışma.
İttisâm: Damga vurma, süsleme, damgalanma.
İttizâh: Vâzıh olma, açık olma, meydana çıkma.
İtyân: Getirme, getirilme.
İvaz, ıvaz: Bedel, karşılık.
İyâdet: Hastayı ziyâret etme.
İzâe: Işık verme, aydınlatma.
İzâfât: İzâfetler, nisbetler.
İzâfe, izâfet: Bağlama, bağlı kılma, alâkalı kılma; isim tamlaması yapma, ilâve etme; izâfîlik, izâfî olma.
İzâle: Ortadan kaldırma, yok etme.
İz'ân: Anlayış, kavrayış, akıl.
İzâr: Belden aşağıya örten örtü; peştemal.
İzdivâc: Çift olma, çiftleşme.
İzlâl: Zelîl etme, hakîr kılma, alçaltma.
İzmihlâl: Yok olma.
İzz: Değer, kıymet, yücelik, kudret, saygı.

J

Jeng: Pas.

K

Kābe kavseyn: İki yay arası.
KABIZ: Herşeyi kudreti altına alan, herşeyi kudret eliyle kavrayan; herşeyi emri altına alıp tutan.
Kābız: Kabzeden, alan, tutan; kabızlık veren; sıkan, çeken.
Kābız-ı cibâyât: Vergileri toplayan, tahsildar.
Kābız-ı harâc: Haraç toplayan.
Kabîh, kabîha: Çirkin, kötü.
Kābil, kābile: Kabul eden; bir işi, fiili kabul edici.
Kābil-i tecezzî: Cüz'lere, parçalara ayrılabilen.
Kābil-i tecvîz: Cevâz verilebilir, câiz görülebilir.
Kābiliyyât: Kābiliyetler.
Kābiliyyet: Kabul edicilik; kābiliyet.
Kable: Önce.
Kable'l-vusûl: Vâsıl olmadan önce.
Kabz: El ile tutma; avuç içine alma, kavrama, sıkma, sıkılma.
Kabza: Pençe, avuç; şiddetle, sıkıca tutma.
(kAe): Kaddes' Allahu esrârahum: Allah onların sırlarını takdîs etsin!

(kAs): Kaddes' Allahu sırrahû: Allah onun sırrını takdîs etsin!
Kadem: Ayak, adım.
Kademeyn: İki ayak.
Kadîm, kadîme: Öncesi olmayan; eski.
KADÎM: Kıdem sâhibi olan; evveli, öncesi olmayan.
Kadîmen: Eskiden beri, çok eski zamanlardan beri.
KÂDİR: Kudret sâhibi, istediğini dilediği gibi yapmağa gücü yeten.
KADÎR: Pekçok kudretli olan, herşeye gücü yeten.
Kadr: Mikdâr: Derece, rütbe, kıymet.
Kâffe: Bütün, hep, cümle.
KAHHÂR: Kahr edici, yok edici, kendisine karşı direnilmesi mümkün olmayan.
Kâil: Söyleyen; kanâatini taşıyan, düşüncesine sâhip olan.
Kâim: Ayakta duran; var olan, varlık bulan.
Kâimen: Ayakta olarak, ayakta.
Kâimiyyet: Kâim olma.
Kâin: Olan, meydana gelen, var olan; bulunan.
Kâl: Söz.
Kâlâ: Kumaş, sermâye.
Kalb: Değiştirme, çevirme, bir başka kalıba koyma.
Kalb-ı a'yân: "Ayn"ları değiştirme.
Kalb-ı hakâyık: Hakîkatleri başka bir kalıba çevirme; A'yân-ı sâbitedeki hakîkatleri değiştirme.
Kalb-ı maâdin: Mâdenlerin başka bir mâdene çevrilmesi.
Kalem-i ma'hûd: Mâlum, bilinen kalem.
Kâlen: Söz olarak.
Kâlıb: Kalıp.
Kalîl: Az.
Kalîlü'l-hareke: Hareketi az, az hareketli.
Kam': Ezme, kırma, zabt etme.
Kâmilin: Kâmiller.
Kâne: Oldu; (bir şeyin var olduğunu bildirmek için kullanılır)
Kânitîn: İtâat ediciler, mutî'ler; baş eğenler.
Ka'r: Dip, derinlik, nihâyet.
Karâbet: Yakınlık; akrabâlık.
Karâtîs: Kırtaslar; kağıtlar, sahîfeler.
Kâri': Okuyucu.
Kâri'-i fatîn: Zekî, akıllı, anlayışlı okuyucu.
Karîb: Yakın.
Karîben: Yakında, yakın zamanda.
Karîn: Yakın; arkadaş; birlikte olunan kimse.
Karye: Köy.
Kasâid: Kasîdeler.
Kasem: Yemin, yemin etme.
Kâsır: Kusurlu; âciz, kısa.
Kâsır-ı nazar: Görüşü, düşüncesi kısa olan; görüşü kusurlu, kıt.
Kâsî: Katı, hissiz, taş gibi.
Kasîr: Kısa.
Kasr: Kısaltma, kısalık; azaltma; kısaca söyleme, kısa kesme.
Kasr-ı müfrit: Aşırı kısalık.
Kasvet: Katılık, sertlik; sıkıntı.
Kat': Kesme; biçme; halletme, sona erdirme; yol alma, geçme.
Kat'-ı me'lûfât: Ülfet edilen şeyleri kesme, terk etme.
Kat'-ı mesâfât: Mesâfeler kat' etme, yol alma.
Kat'â: Kat'iyyen; kat'î sûrette.
Kâtı': Kesici, kesen, kesin.
Katî'at: Kesilme, tâkatsiz kalma.
Kâtim: Ketm eden; sır saklayan.
Katl: Öldürme.
Katl-i gulâm: Kölenin öldürülmesi.
Kavâbil: Kâbiller; kabul edenler.
Kavâid: Kâideler.
Kavâim-i Arş: Arş'ı ayakta tutanlar.
Kavânîn: Kânunlar.
Kavî: Kuvvetli, sağlam.
Kaviyyen: Kuvvetli olarak.
Kaviyyü'l-aded: Sayıca kuvvetli.
Kaviyyü'l-inâd: İnadı kuvvetli, çok inatçı.
Kaviyyü'l-muhâfaza: Muhâfazası kuvvetli; kuvvetle muhâfaza eden.
Kavl, kavil: Söz.
Kavm: Topluluk, ahâlî; millet.
Kavvâl: Semâ meclislerinde kasîde vs. okuyan kimse.
Kaynak: Sırt etlerinin but etlerine yapıştığı yer.
KAYYÛM: Kudret ve irâdesiyle başka varlıkları kâim kılan, ayakta tutan, varlıklar kendisiyle kâim olan.
Kazâyâ: Kazıyyeler; hükümler.
Kazdîr: Kalay.
Kâzib, kâzibe: Yalancı.
Kazm: Öfkesini, hırsını yenme.
Kazm-ı gayz: Öfkeyi yenme; öfkesini, hırsını tutma.
Kebed: Karaciğer.
Kebîr: Büyük.
Keenne: Sanki, gûyâ.
Kefere: Kâfirler.
Keff: Avuç.
Kehl: Olgunluk yaşında olan; otuzbeş yaşında olan.
Kelâl: Yorgunluk, bıkkınlık.
Kelb: Köpek.
Kelim: Kelimeler; sözler.
Kelimât: Kelimeler.

Kem: Kaç, ne kadar?
Kemâlât: Kemâller.
Kerem: Cömertlik, lutuf; asâlet.
Kerh: İstememe, iğrenme, hoşlanmama; zorlama.
Kerremallâhu vechehû: Allah onun vechini şerefli ve mübârek kılsın!
Kerîme: Kız evlat.
Kesâfât: Kesâfetler.
Kesbî: Kazanılan, çalışmakla elde edilen.
Keserât: Kesretler; çokluklar.
Kesîb: Kumların bir araya yığılmasından meydana gelmiş tepe; kum tepesi.
Kesîr: Çok.
Kesîru'z-zulmet: Karanlığı çok, çok karanlık.
Kesîrü'l-afv ve't-tecâvüz: Affı ve hatâya göz yumması (cezâsız bırakması) çok olan.
Kesîrü'l-âile: Âilesi kalabalık.
Kesîrü'l-heves: Hevesi çok, çok hevesli.
Kesr: Kırma.
Keşf-i gıtâ: Örtünün, perdenin açılması.
Keşfiyyât: Keşifler.
Keşfiyyât-ı fenniyye: Fennî, ilmî îcatlar, keşifler.
Ketb: Yazma.
Ketm: Gizleme, saklama.
Kevâkib: Yıldızlar.
Kevn: Oluş, meydana gelme; varlık, kâinât.
Kevnî: Kâinâta âit; maddî varlık âlemine âit.
Keyfe: (On kategoriden biri): Nasıl.
Kezzâb: Yalancı, çok yalan söyleyen.
Kıllet: Azlık, az oluş.
Kırâat: Okuma.
Kırtâs: Kağıt.
Kıs-alâ-hâzâ: Buna kıyâs et!
Kıtâl: Vuruşma, savaşma; öldürme.
Kıvâm: Durma, duruş; direk; bir şeyin istenilen durumda olması.
Kıyâfet-nâme: İnsanın fizîkî yapısından ahlâkî ve mânevî şahsiyeti hakkında hüküm çıkarma kitabı.
Kıyâm: Ayakta durma, var olma.
Kıyâm-bi'n-nefs: Kendi kendine kâim olma, varlığı kendisinden olma.
Kıyâm-ı leyl: Geceleyin kalkıp ibâdet etme, namaz kılma.
Kıyye: Okka, dört yüz dirhem.
Kiber: Büyüklük.
Kiber-i sinn: Yaş büyüklüğü.
Kibrît-i ahmer: Kırmızı kükürt; eski kimyâ ilminde altın elde etmeye yarayan madde.
Kifâyet: Yeterli olma, yeterlilik; iktidâr.
Kîmyâ-yı atîk: Eski kimyâ; alşimi.
Kîmyâ-yı sûrî: Şeklî, maddî kimyâ.
Kîmyâger: Kimyâcı.
Kinâye: Bir düşünceyi kapalı bir sûrette söyleme; dolaylı sûretle söylenmiş söz.
Kinn: Örtü, perde.
Kisb, kesb: Kazanç, iş, güç.
Kisve: Elbise, kıyâfet.
Kitâbet: Yazma.
Kitâb-ı hafîz: Muhâfaza olunmuş kitap; levh-i mahfûz.
Kizb, kizib: Yalan.
(ks): Kuddise sırruhu: Onun sırrı takdîs olunsun!
Kubh: Çirkinlik, kötülük.
Kuddise sırruhü's-sâmî: Onun yüce sırrı takdîs olunsun!
KUDDÛS: Her çeşit noksandan mukaddes ve münezzeh olan; güzel sıfatları sebebiyle öğülen.
Kudret-yâb: Kudretli, gücü yetebilen.
Kulûb: Kalpler.
Kunût: Ümitsizliğe kapılma.
Kurb: Yakınlık.
Kurbet: Yakınlık.
Kurenâ-i sû': Kötü arkadaşlar.
Kurret-i ayn: Göz nûru, göz aydınlığı.
Kurs-ı kamer: Ay küresi, ayın görünen yüzü.
Kusûr-ı cinân: Cennetlerin köşkleri.
Kutb-i a'zam: En büyük kutup.
Kuûd: Oturma; namazda secdeden sonra oturma.
Kuvâ: Kuvveler; duyular, kuvvetler, güçler.
Kuvvâd: Kâidler; kumandanlar.
Kuvve: Kuvvet; meleke, güç, duyu; fiile gelmeyip tasavvur, düşünce hâlinde olma; kâbiliyet ve güç hâlinde olma.
Kuvve-i akliyye: Akıl gücü.
Kuvve-i fikriyye: Fikir, düşünce gücü.
Kuvve-i gazabiyye: Gazab gücü.
Kuvve-i hâfıza: Hâfıza gücü.
Kuvve-i hayâliyye: Hayal gücü.
Kuvve-i ifnâiyye: İfnâ edici, fânî kılıcı, yok edici kuvvet.
Kuvve-i şeheviyye: Şehvet gücü.
Kuvve-i vâhime: Vehmedici güç.
Kuvve-i zâkire-i müfekkire: Hatırlayıcı düşünce gücü.
Kuvve-i mutasarrife: Tasarruf edici kuvvet.
Kuyûd: Kaydlar, bağlar.
Kuyûdât: Kaydlar, bağlar.
Kübrâ: Büyük, en büyük.
Küdûrât: Küdüretler; bulanıklıklar; kederler, tasalar.
Kühûle: Gözü sürmeli olma.
Küll: Hep, bütün.
Küll-i muhammediyye-i muhîta: Hz. Muhammed'in her şeyi kuşatan külli-

yeti.
Küllen: Küll olarak.
Külle şey'in: Her bir şey, her şey.
Küllî, külliyye: Külle âit, küll ile alâkalı; üniversel.
Külliyyât: Külliyyetler.
Külliyyet: Küllî olma, küllîlik, umûmîlik; üniversalite.
Kümmelîn: Kümmeller; kâmiller.
Kümm-i gayb: Gayb örtüsü, gayb gömleği.
Kün: Ol!
Künh: Asıl, kök, hakîkat, öz.
Kürübât: Kürbetler; tasalar, sıkıntılar, kederler.
Küsûf: Güneş tutulması.
Küşâd: Açma, açılış.
Küşâde-rû: Açık yüzlü.
Kütüb: Kitaplar.
Kütüb-i tefâsir: Tefsir kitapları.

L

Lâ-ale't-ta'yîn: Belirtmeksizin, rastgele, gelişi güzel.
La'anehullah: Allah ona lânet etsin!
La'b: Oyun.
La-büdd: Lâzım, gerekli, kaçınılmaz, şüphesiz.
Lafza-i fuzûl: Gereksiz, boş söz.
Lâhık: Lühûk eden; bitişen, eklenen, bağlanan.
Lâhî: Gâfil, dikkatsiz.
Lahm: Et.
Lahza: Bir an göz ucuyla bakma.
Lâih, lâiha: Parlayan, parlak; hatıra gelen.
Lâik, lâika: Lâyık; yaraşır, yakışan.
Lâim, lâime: Levm edici; kınayıcı, ayıplayıcı.
Lâ-mahâlete: Çâresiz, ister istemez.
Lâ-mekânî: Bir mekâna âit olmayan, mekânsız.
Lâmise (kuvve-i...): Dokunma duyusu.
La'n: Lânetleme.
Lâ-râdde limâ kuzıyet: Kazâ olunan şeyi reddedecek, geri çevirecek yoktur.
Lâ-şey: Bir şey değil, hiç, pek değersiz.
Lâ-taayyün: Taayyünsüzlük.
Latâif: "Latîfe"ler.
Latîfe: İnsandaki "ruh," "kalp," "sır," "hafî," "ahfâ" gibi cismânî olmayan lâtîf şeyler; mânevî melekeler, güçler.
Lâ-yenfekk: Ayrılmaz, bölünmez.
Lâ-yenkatı': Kesiksiz, kesintisiz, kesilmeksizin.
Lâ-yetenâhî: Nihâyet bulmaz, sona ermez.
Lâyıh, lâyih, lâyiha: Parlıyan, âşikâr, meydanda; hatıra gelen.
Lâ-yuad: Sayılmaz, sayısız.
Lâ-yuhsâ: Hesap edilmez, sayılamaz.
Lâzim, lâzime: Gerekli, gereken.
Leb: Dudak.
Ledünnî, ledünniyye: Hak tarafından ilham edilen.
Leheb: Alev.
Lehv: Oyun, eğlence, faydasız iş.
Leîm: Çok levm edilen; kötü, fenâ.
Lemha: Bir göz atış; parıltı, parlama.
Lemha-i bârık: Şimşek gibi bir an görünen parıltı.
Lems: Dokunma.
Lerzân: Titreyen.
Lerze: Titreme, titreyiş.
Letâif: Latîfeler.
Letâfet: Latîf olma, (kesâfetin zıddı).
Levâhık: Lâhık olanlar; bitişenler, eklenenler, ilâveler.
Levâzım: Lâzimeler; lâzım olan şeyler; bir şeyden ayrı düşünülmesi imkânsız olan şeyler.
Levh-i rahm: Rahim levhi, levhası.
Levm: Kötüleme, kınama, ayıplama.
Levs: Pislik, kir.
Levvâme: Levm edici; kötüleyici, ayıplayıcı.
Leyâlî-i mukmire: Mehtaplı geceler.
Leyl: Gece.
Leyyin: Yumuşak.
Lezâiz: Leziz şeyler, zevk alınacak şeyler.
Libâs: Elbise, örtünecek şey; örtü.
Likâ: Kavuşma, yüzyüze gelme, karşılaşma.
Lillâhi'l-hamd: Hamd Allah içindir.
Li-hikmetin: Bir hikmetten dolayı.
Li-nefsihi: Kendi nefsi, zâtı için; kendi zâtından dolayı.
Li-vechillâh: Allâh'ın vechi için.
Li-yâ'büdûnî: Bana kulluk etsinler diye.
Li-ya'rifûnî: Beni bilsinler diye.
Li-zâtihî: Kendi zâtı için, kendisi için, kendiliğinden.
Lübâb: Bir şeyin iyisi, içi, özü, seçkini.
Lübb: Öz, iç.
Lügat: Dil, lisan.
Lü'm: "İhtiyaç olmaksızın verme"; kötü olma, alçak olma; aslı yaramaz, alçak, bayağı olma.

M

Mâ': Su.
Mâ-i mehîn: Zayıf, bayağı su.
Maa: Berâber, ile, birlikte.
Maâd, meâd: Dönülecek yer, âhiret; dönüş, gâye, son.
Mâada: Başka, başkası, gayrisi.
Maâdin: Mâdenler.
Maa-hâzâ: Bununla berâber.

Maa'l-ferâiz: Farzlarla berâber.
Maa'l-hakîka ve't-taayyün: Hakîkat ve taayyün ile birlikte.
Maâlim: İzler, nişanlar, alâmetler.
Maâliyât: Yüksek ve derin fikirler.
Maânî: Mânâlar.
Maânî-i lügaviyye: Lügat mânâları.
Ma'âric: merdivenler, basamaklar.
Maârif: Mârifetler.
Maa-tafsîlat: Tafsîlatıyla berâber.
Mâba'd: Sonu, sonrası.
Mâ-bakā: Geri kalanı.
Mâbeyn: İki şeyin arası, ara.
Madde-i ûlâ: İlk madde.
Maddiyyûn: Maddeciler, materyalistler.
Ma'dûd, ma'dûde: Addedilen, sayılan.
Ma'dûm' ma'dûme: Yok, mevcûd olmayan.
Mâdûn: Aşağı, aşağıda olan, aşağısı.
Mâ-fât: Fevt olan, kaybolan, elden çıkan şey.
Mâ-fevk: Üst taraf, üst.
Mâ-fevka'l-Arş: Arş'ın üstünde olan.
Mâ-fevka's-semâ: Semânın üstünde olan.
Mâ-fî'l-isti'dâd: İstîdatta olan şey.
Mağbûn: Aldanmış, şaşkın.
Mağlata: Zihin karıştırıcı, şaşırtıcı söz.
Mağmûm: Gamlı, kederli, üzüntülü.
Mağzûbün-aleyh: Kendisine gazab olunan, gazaba uğramış.
Mahbûb: Sevilmiş, sevilen, sevgili.
Mahcûb: Hicablanmış , perdelenmiş.
Mahdûdiyyet: Mahdûd olma; hudutlu, sınırlı olma.
Mahdûdü'l-efkâr: Fikirleri sınırlı olan.
Mahdûdü'l-fikr: Düşüncesi sınırlı olan.
Mahfî: Gizli, saklı.
Mahfûz: Hıfz olunmuş; muhâfaza edilmiş, korunmuş.
Mahfûziyyet: Mahfûz olma; korunma.
Mâhî: Mahv eden; silip yok eden.
Mâhiyyât: Mâhiyetler.
Mahmûd, mahmûde: Kendisine hamd edilen, hamd olunan; övülen.
Mahmûdât: Mahmûd şeyler; övülmeye değer şeyler.
Mahmûl: Yüklenmiş, yüklü; atfolunmuş, haml olunmuş.
Mahmûlün-aleyh: Kendisine hamledilen; müsned, haber, yüklem.
Mahmûr-ı likā: Kavuşma mahmûru, sarhoşu, sersemi.
Mahsûb: Hesap edilmiş, hesâba dâhil edilmiş.
Mahsûr: Hasr edilmiş; sınırlanmış, kuşatılmış, inhisar ettirilmiş.
Mahsûs, mahsûsa: Tahsîs edilmiş; husûsî, müstakıl, ayrı, özel.
Mahsüs, mahsûse: Hissedilmiş; beş duyudan biriyle idrak edilmiş; hissedilebilir.
Mahsûsât: Hislerle, duyularla idrâk edilenler.
Mahşûr: Haşr olunmuş.
Ma'hûd: Bilinen, mâlum; sözü geçen.
Mahûf: Korkulu, korkunç.
Mahz, mahza: Hâlis, katıksız, sırf, tam, sâde.
Mahz-ı hayr: Sırf hayır.
Mahzâ: Sâdece, yalnız, ancak, sırf.
Mahzen: Eşya saklanacak yer.
Mahzûl: Hor, hakîr, perîşan.
Mahzûrât: Mahzurlar; sakıncalar.
Mâil: Meyilli; eğilimli.
Mâ-kabl: Öncesi, evveli.
Makāl: Söz.
Makāmât: Makamlar.
Makām-ı kıyl: Söz makāmı.
Makarr: Karar edilen yer, durulan yer; karargâh; başkent.
Makāsıd: Maksatlar.
Makbûr: Kabirlenmiş; kabire konulmuş, gömülmüş.
Makbûz: Kabz edilmiş; yakalanmış, çekilmiş, tutulmuş; kabzasına girmiş.
Makıys: Kıyas edilebilir, benzetilebilir, benzer.
Mâkir: Mekr eden; hîle ve oyun eden; aldatan.
Makrûn: Bitişik, yakın, ilgili.
Makt: Kin, hiddet.
Ma'kūl, ma'kūle: Akılla idrâk edilen, akılla bilinen; akl edilebilir.
Makūlât-ı aşere: On makūlât; on kategori.
Makzî: Kazâ ve takdîr olunan şey; hükm olunan şey, hükm olunmuş.
Mâlâ-mâl: Dopdolu, çok dolu, ağzına kadar dolu.
Mâ-lâ-yutak (Teklîf-i...): Tâkat getirilemez, güç yetirilemez teklif.
Mâlî: Dolu.
Mâlik: Mülk sâhibi, bir şeye sâhip olan; hükümdâr.
Ma'lûl: İlletlenmiş; illeti kabûl eden, varlığı illetle olan.
Ma'lûm: Bilinen; ayn-ı sâbite.
Ma'lûmât: Bilinenler; a'yân-ı sâbite.
Ma'lûmât-ı esâsiyye: Temel bilgiler.
Ma'mel: Amel yeri, işleme yeri; iş, işleme.
Mâ-melek: Mâlik olunan şey.
Ma'mûr: Bayındır, îmar edilmiş.
Ma'mûriyyet: Mâmur olma.
Ma'mûrü'l-kalb: Kalbi mâmur olan.
Ma'nâ-yı lügavî: Lügat mânâsı, dildeki mânâsı.
Ma'nen ma'nen: Birer birer mânâ olarak.
MÂNİ': İstemediği şeyin olmasına imkân vermeyen.

Mâni', mâni'a: Mânî olan, engelleyen, engel.
Mansıb: Makam, mevkî.
Mansıb-ı kazâ: Hükmetme, hâkimlik mevkîi, rütbesi.
Mansıb-ı şehâdet: Şâhitlik etme rütbesi, mevkîi.
Mansûb: Nasb edilmiş; dikilmiş, getirilmiş, konulmuş, tâyin edilmiş.
Mansûr: Kendisine nusret erişen, gâlip gelen, muzaffer olan.
Manzar: Görünüş.
Manzûr: Nazar edilen; bakılan, görülen.
Mâr: Yılan.
Maraz: Hastalık.
Ma'raz: Bir şeyin arz olunduğu yer, görüldüğü yer; sergi.
Mariz: Hasta.
Ma'rûf: Bilinen, bilinmiş.
Ma'rûfiyyet: Bilinme.
Marzî, marzıyye: Kendisinden râzı olunan; beğenilen, hoşnut olunan.
Mâ-sadak: Uygun.
Masdar: Sudûr yeri; kaynak, temel, menşe', asıl.
Ma'sıyet: Âsîlik, itâatsızlık, isyan, günah.
Mâsike (kuvve-i...): Tutucu, tutan güç.
Masnûât: Sun' edilmiş şeyler; san'atla yapılmış, meydana getirilmiş şeyler.
Masrû': Sar'a hastalığına yakalanmış, sar'alı.
Masrûf: Sarf olunmuş, harcanmış, kullanılmış.
Mastûr: Satırlanmış, yazılmış.
Ma'sûm: Korunmuş; ismetli kılınmış; kendisinden günah sâdır olmayan, günahsız.
Masûn: Sıyânet olunmuş, korunmuş.
Matâim: Yemek yenilen yerler; yiyecekler.
Matar: Yağmur.
Matbû': Mühürlü.
Mâ-tekaddem: Geçen şey, geçtiği şekilde.
Matıyye: Binek, binek atı.
Matla': Tulû' yeri; doğuş yeri; başlangıç; (Kur'ân'ın matla'ı): Kur'ân'ın kapalı olan mânâ ve hükümlerinden herbirinin, asıl kasdedilen mânâya vâkıf olunabilecek ıttılâ' yeri.
Matlab: Talep edilen şey; istek, maksat; bahis, mes'ele.
Matlûb: İstenilen, arzû edilen.
Matrûd: Tardedilmiş, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Ma'tûf: Atf olunmuş; çevrilmiş, yöneltilmiş.
Mat'ûmât: Tadılan; yenerek tadına bakılan şeyler.
Mâverâ: Ötesinde, arkasında.
Mâ-vuzıa-leh: Kendisi için konulduğu şey; ne için konulmuş ise o şey.
Mâ-yahtâcü-ileyh: Kendisine ihtiyaç duyulan şey.
Mâyi': Sıvı.
Mazarrat: Zarar, ziyan.
Mazbût, mazbûta: Zabt edilmiş, kayda geçirilmiş.
Mazhar: Zuhûr, tecellî yeri; ilâhî zuhûr ve tecellînin vâkî olduğu, göründüğü yer.
Mazmaza: Abdest alırken ağıza su verme.
Mazmûn: Zımnında olan mânâ; mânâ, mefhûm.
Meâl: Mânâ, kavram, anlam; netîce.
Mebâdî: Başlangıçlar, evveller; prensipler.
Mebâhis: Mebhaslar; bahisler, konular.
Mebde': Başlangıç, evvel, asıl, prensip.
Mebnî: Binâ olunmuş, kurulmuş; ...den dolayı.
Mebsûs: Yayılmış, saçılmış, dağılmış.
Mebsût, mebsûta: Bast olunmuş; genişletilmiş, açılmış, yayılmış.
Mebzûl: Bezl olunmuş; bol bol verilmiş.
Mecânîn: Mecnunlar; aklı olmayanlar.
Mecârî-i feyz: Feyzin akış yolları.
Mecârî-i fikr: Düşünce, fikir mecrâları.
Mecâzib: Meczûblar.
Mecbûl: Yoğrulmuş, yaratılmış; yaratılıştan bir sıfat ve hal ile olan; bir sıfat ve vasıfla yaratılmış olan.
Mecîd: Şan ve şeref sâhibi, ulu.
Meclûb: Celb olunmuş; getirilmiş; tutkun.
Mecma': Cem' olma yeri; toplanma, birleşme yeri.
Mecmû', mecmûa: Cem' olunmuş; toplanmış; toplam, hepsi, tamâmı.
Mecrâ: Suyun aktığı yatak; bir işin gidiş ve oluş yolu; yol.
Mec'ûl: Ca'l olunmuş; kılınmış, yapılmış, yaratılmış, vücûda getirilmiş.
Me'cûr: Ecirlenmiş; ecir kazanmış.
Meczûbân: Meczûblar; ilâhî aşka cezbolunmuş kimseler.
Medâr: Bir şeyin üzerinde döndüğü, devrettiği yer; yörünge, etrâfında dönülen nokta, merkez; vesîle, vâsıta.
Medâric: Medrecler; basamaklar, merdivenler; yollar.
Medhal: Dahli olma, bir işte te'sîri olma: giriş yeri, giriş.
Medhûş: Dehşete düşmüş.
Medîd, medîde: Uzun, çok uzun.
Medîne: Şehir.
Medlûl: Delâlet olunan; gösterilen, anlaşılan.
Medlûlât: Medlûller; kendilerinine delil getirilmiş şeyler.
Medrec: Basamaklı yol, basamak.

Mefâsid: Fesatlıklar; ifsat edici şeyler.
Mefâtîh: Miftahlar; anahtarlar.
Mefâtîh-i üvel: İlk, evvelî anahtarlar.
Mefkûd: Kaybolmuş, yok olan, bulunmayan; kayıp.
Mefkûdiyyet: Mefkûd olma.
Meflûciyyet: Felc olmuşluk; hareket edemez, işlemez hâle gelmişlik.
Meftûh: Açılmış, feth olunmuş.
Meğîb: Gâib olma, gayb; kaybolma, yok olma, bulunmama.
Mehâbet: Heybetli olma; azamet, ululuk.
Mehâmid: Medihler; övmeler, övülecek şeyler.
Mehârim: Haram kılınmış şeyler.
Me'haz: Bir şeyin alındığı yer; kaynak.
Mehbit: Hubût yeri; inilen, inilecek yer.
Mehîn: Hor, hakîr, bayağı, zaîf.
Meh-rû: Ay yüzlü.
Mekâid: Hîleler, oyunlar, aldatmalar.
Mekânet: Mertebe, derece, rütbe.
Mekârih: Mekrûh şeyler.
Mekîde: Hîle, düzen, aldatma.
Meknûn, meknûne: Saklı, gizli; dizili, dizilmiş.
Meknûz: Gömülmüş, içinde saklı, hazînede saklı.
Meknûzât: Meknûz şeyler.
Mekr: Oyun, tuzak, hîle, aldatma.
Mekrûh: Kerîh görülen; fenâ görülen, beğenilmeyen.
Mekrullah: Allâh'ın mekri.
Mekşûf: Keşf olunmuş; açılmış, açık.
Mektûb: Yazılmış.
Mektûm, mektûme: Ketm olunmuş; gizli, saklı.
Melâ': Cemâat, topluluk.
Melâ: Çöl, sahrâ.
Mel'abe: Oyun, eğlence.
Melâbis: Giyecek şeyler; elbiseler.
Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, boş şeyler.
Melâmet: Levm etme; ayıplama, kınama.
Melbûsât: Giyilen şeyler.
Mele-i a'lâ: Büyük meleklerin toplandığı yer; büyük melekler topluluğu.
Melekü'l-berk: Şimşek meleği.
Melekü'l-cibâl: Dağlar meleği.
Melekü'r-ra'd: Gökgürlemesi meleği.
Melekü'r-rîh: Rüzgar meleği.
Melekü's-sehâb: Bulut meleği.
Meliki'n-nâs: Nâsın, insanların meliki.
Melikü'l-emlâk: Mülklerin meliki.
Me'lûh: İlâhı olan, ilâh edinen; kul, mahlûk.
Me'lûhiyyet: İlâhı olma.
Mel'ûn: Lânetlenmiş, lânete uğramış, kovulmuş, uzaklaştırılmış.
Memdûh: Medh edilmiş; övülmüş, beğenilmiş.
Memerr: Mürûr edilecek yer; geçilecek yer; geçit, yol.
Memerr-i nâs: İnsanların geçeceği yer.
Memleket-i insâniyye: İnsan memleketi, insânî ülke.
Memlû: Dolu.
Memlûk: Birinin mülkü olan; kul, köle; teb'a.
Memnû': Yasaklanmış, yasak.
Me'mûl: Umulur.
Me'mûn: Kendisine emniyet edilen; güvenilen, emîn.
Me'mûr: Emr edilmiş, kendisine emrolunan kimse.
Me'mûrun-bih: Kendisiyle emrolunan şey.
Memzûc: Mecz olunmuş; karışmış, karışık.
Memzûcen: Karışık olarak.
Men': Yasaklama; mânî olma.
Menâbir: Minberler.
Menâbir-i ukûl: Akılların minberleri.
Menâfi'i'l-a'zâ: Âzânın faydaları; organların vazîfeleri.
Menâzır: Bakılan yerler.
Menba': Kaynak.
Menfaat-bahş: Fayda verici.
Menfez: Nüfûz edecek yer; delik, yarık.
Menkabe: Güzel fiil ve iyi davranış.
Menkûha: Nikahlı kadın.
Menkûş: Nakş olunmuş.
Men-lehü'l-emr: Emretme kendisine âit olan, emretme hakkına sâhip olan.
Mensûc: Dokunmuş, örülmüş.
Menşûr: Neşrolunmuş, yayılmış; ferman; prizma.
Menzilet: Derece, rütbe, mevkî.
Merâî: Rüyâda görülen şeyler.
Merâret: Acılık.
Merâtib: Mertebeler.
Merâtib-i hakkıyye: Hakk'a âit mertebeler.
Merbûb: Rabb'i olan; Rabb'e kul olan; kul.
Merbûbiyyet: Merbûblluk; Rabb'ı olma; kul oluş, kulluk.
Merbût: Rabt olunmuş; bağlanmış, bağlı, bitişik, ekli.
Merbûtan: Merbût olarak; irtibatlı olarak.
Mercû'un-ileyh: Kendisine rücû edilen, dönülen.
Merdûd, merdûde: Reddolunmuş; geri çevrilmiş, geri gönderilmiş.
Merfû': Ref' olunmuş; kaldırılmış, ortadan kaldırılmış.
Mergûb: Rağbet edilmiş; beğenilmiş, istenilen, sevilen.
Merhûm, merhûme: Rahmet edilmiş; rahmete uğramış, merhamet olunmuş.
Merî: Yemek borusu.
Mer'î, mer'iyye: Rü'yet edilen; görülen.

Merîd: İnatçı, dikbaşlı.
Merkeb: Binek, binit.
Merkûm: Rakım edilmiş; yazılmış.
Merkûz, merkûze: Rekz olunmuş; yaratılıştan kendisine verilmiş; konulmuş, dikilmiş.
Mermûz: Remz olunmuş; işâret edilmiş, îmâ ile söylenmiş.
Merreten-uhrâ: Bir başka defa.
Merreten-ba'de uhrâ: Defalarca.
Mersûl: Gönderilmiş.
Mersûm, mersûme: Resmedilmiş.
Mer'ûs: Bir reîsin idâresi altında olan; yönetilen.
Mervî: Rivâyet olunan.
Merzât: Râzı olma, rızâ, hoşnutluk.
Mesâil: Mes'eleler.
Mesâlik: Meslekler.
Mesâvî: Fenâlıklar, kötülükler.
Mesbûk, mesbûka: Geçen, geçmiş.
Mescûd: Secde edilen, secde edilmiş.
Mescûn: Habsedilmiş, mahbus.
Mescûr: (Kızgın ateşle veyâ su ile) doldurulmuş.
Mesdûd: Sedd olunmuş; kapanmış, kapalı, tıkanmış.
Mesel: Örnek, benzer.
Mesken: Sâkin olunacak yer; oturulacak yer.
Meskût: Söylenmemiş, söylenmeden geçilmiş.
Meslek: Sülûk edilen, girilen, tutulan yol veyâ iş; metod.
Meslek-i müfîd: Faydalı yol.
Meslek-i irfan: İrfan yolu.
Mesmû': İşitilmiş, duyulmuş.
Mesmû'ât: İşitilen şeyler, dinlenen şeyler.
Mesmû'î: İşitme, duyma veyâ dinleme ile ilgili.
Mess: Dokunma, temas.
Mess-i nisâ: Kadınlara temas etme.
Mest-i lâ-ya'kıl: Hiç düşünemez olmuş sarhoş.
Mestûr, mestûre: Setr olunmuş; örtülmüş.
Mestûriyyet: Kapalı, örtülü olma.
Meşâ'ir-i aşere: On hâsse; on duyu.
Meşâkk: Meşakkatler; sıkıntılar.
Meşârib: Meşrebler; içilecek yerler; içecekler.
Meşâyih: Şeyhler.
Meşâyih-i rüsûm: Şeklen şeyh olanlar.
Meşhed: Müşâhede yeri, şühûd yeri; şehit olunan yer; şehit mezarı.
Meşhûd: Şâhid olunmuş, müşâhede edilmiş; görülmüş.
Meşhûn: Doldurulmuş, dolu.
Meşîme: Döl yatağı.
Meşiyyet: Dileme, isteme.
Meşmûm: Koklanmış, kokusu duyulan.
Meşmûmât: Koklanan şeyler.
Meşreb-i şehiyy: Arzu edilen, istek uyandıran meşreb.
Meşrebe: Su içecek yer; yaratılış, huy, tabîat.
Meşrû', meşrû'a: Şerîatin izin verdiği, şerîate uygun olan.
Meşrût, meşrûta: Şart kılınmış; şartlı, bağlı, bir şarta bağlı.
Meşûb: Karışık, karışmış; lekeli.
Meşy: Yürüme.
Metâ': Mal, eşyâ, sermâye, elde bulunan varlık.
Metâlib: Matlablar; istenilen şeyler.
Metbû': Kendisine tâbî olunan, uyulan kimse.
Metbû'-i muhammedî: Hz. Muhammed'e mânen mensûb olup kendisine uyulan kimse.
Meûnet: Yardım.
Mevâdd: Maddeler.
Mevâdd-ı müteaffine: Fenâ, pis kokulu maddeler.
Mevâhib: Mevhibeler; ihsanlar, bağışlar.
Mevâkı': Mevkîler.
Mevâkıf: Mevkıfler; durulan yerler, duraklar.
Mevâlid-i selâse: Üç mevâlîd; cemâd, nebât ve hayvan cinsinin üçüne birden verilen isimdir.
Mevâni': Mânîler; engeller.
Mevârid: Mevridler; vürûd yerleri; vârid oluş ve geliş yerleri.
Mevâsim: Mevsimler.
Mevâtın: Mevtınlar; menziller, duraklar; yerler.
Mevâzi': Mevzîler.
Mevdû': Tevdî olunmuş; emânet edilmiş, üstüne verilmiş.
Meveddet: Sevme, sevgi.
Mevc: Dalga.
Mevcûd, mevcûde: Var olan, vücûd bulmuş olan.
Mevfûr: Çoğalmış, çok, bol.
Mevhibe: Hibe, bağış.
Mevhûm, mevhûme: Vehm olunan; tahayyül edilen, zannedilen; hâriçte hakîkaten varlığı olmayan.
Mev'ıza: Vaaz, öğüt.
Mevkıf: Durulacak yer; durak.
Mevlûd: Doğan, doğmuş.
Mevrid: Vürûd edilen yer; gelinen yer.
Mevsûf, mevsûfe: Vasıflanmış, sıfatlanmış.
Mevsûm: İsimlendirilmiş.
Mevt: Ölüm.
Mevt-i ıztırârî: Tabiî ölüm.
Mevt-i ihtiyârî: İrâdî ölüm; ölmeden önce

kendi irâdesiyle nefsin kötülüklerini ifnâ ederek fânî olma.
Mevtın: Yerleşilen yer; makam, menzil, durak, mertebe, derece.
Mevzi': Vaz' etme yeri; koyma yeri.
Mevzû': Vaz' olunmuş; konulmuş; konu.
Meyelân: Meyl; eğilim, yönelme.
Meyyit: Ölü.
Meyyitü'n-nazar: Bakışı ölü; ölü bakışlı.
Mezâhib: Mezhebler.
Mezâhir: Mazharlar; zuhûr ve tecellî yerleri.
Mezâmm: Zemm etme, kötüleme; kötülenen şeyler, mezmûm şeyler.
Mezbele: Süprüntülük, çöplük.
Mezc: Katma, karıştırma.
Mezcûr: Zecr olunmuş, zorlanmış, yasaklanmış, eziyete mâruz kalmış.
Mezmûm, mezmûme: Zemm olunmuş; yerilmiş, kötülenmiş.
Mezmûmât: Mezmûm şeyler.
Mezrûât: Ekili şeyler; ekinler.
Me'zûn: İzinli, izin verilmiş.
Mezûr: Ziyâret edilmiş, ziyâret edilen.
Mısbâh: Kandil, çıra, meş'ale.
Mısdâk: Bir şeyin doğru olduğunu isbat eden şey; kriter, ölçü.
Miât: Yüzler.
Miftâh: Anahtar.
Mihekk: Mehenk, mîyar, ölçek.
Mihekk-i nazar: Aklî görüş mehengi.
Mihver: Eksen.
Milket: Sâhiplik, mâlik olma; sâhip olunan mülk.
Min-ba'd: Sonradan.
Min-ciheti'l-Hak: Hak tarafından.
Mine'l-ezel ile'l-ebed: Ezelden ebede.
Min-gayr-i iltifât ve lâ-ma'rifet: İltifât ve ma'rifet olmaksızın.
Min-gayr-i müşâfeheti'l-emr: "Kün" (Ol!) emrini söylemeksizin.
Min-gayr-i siyâsetin: Siyâsete riâyet etmeksizin; gelişi güzel.
Min-gayr-i ta'yîn: Tâyin etmeksizin; belirtmeksizin.
Min-gayr-i teessür: Müteessir olmaksızın.
Min-gayr-i temsîl ve lâ-his: His ve temsîl olmaksızın.
Min-gayr-i tevakkuf: Durmaksızın, hemen.
Min gayr-i te'vîl: Te'vil etmeksizin.
Min-haysü'l-hakîka: Hakîkat bakımından, hakîkat itibâriyle.
Min-haysü't-taayyün: Taayyün bakımından, taayyün îtibâriyle.
Min-haysü'z-zât: Zât bakımından.
Min-indillah: Allah indinden Allah katından.
Min-tarafillah: Allah tarafından.
Min-vücûhin: Vecihlerden (bir vecih).
Mirâran, mirâren: Defâlarca.
Mir'ât: Ayna.
Mîsâk: Sözleşme, anlaşma.
Mi'sam: Bilek, nabız yeri.
Misliyyet: Misil olma; benzer ve eş olma.
Misliyyet-i lügaviyye: Lügat mânâsı bakımından misil olma.
Mişkât: İçine lamba veya kandil koymak için yapılmış oyuk, hücre.
Mi'yâr-ı ilim: İlim ölçüsü, ölçeği.
Mizâc: Huy, tabîat; sıhhat.
Mîzân: Terâzî, tartı.
Muaccel: Tâcil edilmiş; acele olunmuş; peşin verilmiş, hemen ödenmiş.
Muâdil: Müsâvî, denk.
Muâhaze: Azarlama, çıkışma, cezâlandırma.
Muahhar, muahhara: Te'hir edilmiş, geriye bırakılmış; âhirde olan, sonra olan; geri.
Muâkab: Cezâlandırılmış.
Muâkabe: Cezalandırma.
Muallim: Tâlim eden; öğreten, öğretmen.
Muâmelât: Muâmeleler.
Muârız: Muâraza eden; karşı gelen.
Muarrâ: Ârî, çıplak, soyulmuş.
Muâşeret: Birlikte yaşama.
Muâşir: Muâşeret eden; birlikte yaşayan.
Muattal: Ta'tîl edilmiş; faâliyetten alakonulmuş; nefy olunmuş.
Muâvene: Yardım, destek.
Muâyene: Gözle görme; gözden geçirme.
Muayyen, muayyene: Tâyin olunmuş; belirlenmiş, belli.
Mubâhât: Mubâh olan şeyler.
Mubsarât: Görülen şeyler, görülecek şeyler.
Mubsır, mubsıra: Gösteren, gösterici.
Mubtıl: İbtâl eden; hükümsüz bırakan, bâtıl kılan, bozan.
Mûcib-i melâl: Sıkıntı ve bıkkınlık gerektiren, veren.
Mûcib-i tatvîl: Sözü uzatmayı gerektiren.
Mûcid: İcâd eden; vücûda getiren, var eden.
Mûda': Tevdî edilmiş; emânet verilmiş.
Mudğa (muzğa): Bir parça et; küçük et parçası.
MUDİLL: Dalâlete sevkeden.
Mudill, mudille: Dalâlete düşüren, şaşırtan.
Mufazzal: Tafdîl olunmuş; üstün tutulmuş.
Mufîz: İfâza eden; bol bol veren; feyz veren; taşıran; çokça yayan.
Muğaddî: Besleyici, besleyen.
Muğâyeret: Gayri olma, gayrılık, başka-

lık.
Muğâyir: Aykırı olan; gayri olan.
Muğayyebât: Gayb ile ilgili şeyler; gizli, görünmez şeyler.
Muhabbetullah: Allah sevgisi.
Muhaddeb: Tümsekli, dışa doğru şişkin; dışbükey.
Muhaddes: Kendisine söz söylenen.
Muhâdese: Karşılıklı konuşma.
Muhaddid: Tahdid eden.
Muhaddis: Hadis âlimi.
Muhâdeseten: Konuşarak, söz söyleyerek.
Muhakkık: Mârifette tahkîk ve tahakkuk sâhibi olan; bir şeyin hakîkatini bulan; eşyânın hakîkati kendisine münkeşif olan.
Muhakkıkîn: Muhakkıklar.
Muhâl: Olması mümkin olmayan; olması düşünülemiyen.
Muhâlelet: Dostluk.
Muhâlifîn: Muhâlifler; karşı olanlar.
Muhâliyyet: Muhâl olma.
Muhalled: Dâimî kalıcı, sürekli olan.
Muharremât: Haram kılınmış şeyler.
Muharrıs: Hırslandıran, hırs attıran.
Muharrik: Tahrîk eden, harekete geçiren, hareket veren.
Muhât: İhâta edilmiş; kuşatılmış, çevrilmiş.
Muhât: Sümük; sümüğe benzeyen yapışkanlı nesneler.
Muhâtab: Kendisine hitap olunan.
Muhâtaba: Birbirine hitap etme; söyleşme, karşılıklı konuşma.
Muhâtıb: Hitap eden; söz söyleyen.
Muhayyel: Tahayyül olunmuş.
Muhayyelât: Muhayyel olan şeyler; hayalden hâsıl olan şeyler.
Muhâzî: Birbirinin karşısında bulunan, karşı hizâda bulunan; paralel.
Muhbir: Haber veren.
Muhdes: Sonradan var edilmiş olan, yaratılmış; ihdâs edilmiş, hâdis olan.
Muhdesât: Muhdesler.
Muhdis: İhdâs eden; sonradan var eden, meydana getiren.
Muhıkk: Haklı, doğru; hakkı yerine getiren.
Muhibb: Seven, sevgi besleyen, dost.
Muhît: İhâta eden; kuşatan.
Muhkem: Sağlam.
Muhlis-i battâl: Amelsiz muhlis; ameli olmayan ihlaslı kimse.
Muhtâcün-ileyh: Kendisine ihtiyac duyulan.
Muhtâr: Serbest, hür; seçilmiş, seçkin.
Muhtâran: Muhtâr olarak; irâde ile, seçerek.
Muhtass: Tahsîs edilmiş; mahsus kılınmış.
Muhtasar: Kısaltılmış, ihtisar olunmuş.
Muhtelif: Farklı, değişik.
Muhtell: İhlâl edilmiş; bozulmuş, karışmış.
Muhtemil: Taşıyan; ihtimal içinde bulunduran.
Muhtera': İhtirâ' olunmuş: îcad edilmiş.
Muhtezır: Can çekişen; ölmek üzere olan.
MUHYÎ: Hayat veren, canlandıran, dirilten.
Mu'în: Yardımcı.
MU'İZZ: İzzet veren, ikrâm eden, azîz kılan; şeref sâhibi.
Mukaddem: Takdîm edilmiş; öne geçirilmiş; önce.
Mukaddemâ: Önceden, önce, önceleri.
Mukaddemât: Mukaddemeler; ön bilgiler; "Kıyas"ta "kazıyye"nin birinci bölümü: öncüller.
Mukârenet: Yakınlık, ilişki.
Mukârin: Bitişik, yaklaşmış, berâber olan.
Mukarreb: Yakınlaştırılmış, yakın.
Mukarrebîn: Yakın olanlar.
Mukarrer: Kararlaştırılmış, kararlaşmış; anlatılmış, bildirilmiş; şüphesiz, sağlam.
Mukâtele: Savaşma, savaş.
Mukâtil-i a'dâ: Düşmanlarla savaşan, vuruşan.
Mukayyed: Kayıdlı, izâfî, îtibârî; bağlı, bağlanmış; şarta bağlı, mutlak sûrette olmayıp bâzı şeylerle bağlanmış olan (Mutlak zıddı).
Mukayyid: Takyîd eden; kayıd koyan, bağlayan.
Mukbil, mukbile: Gelen, gelici, yönelen: ikballi, bahtlı.
Mûkınîn: İkân edenler; kat'î ve şübhesiz olarak bilenler.
Mukîm: İkâmet eden; yerleşen, yer eden, oturan.
Mukmir, mukmire: Mehtaplı.
Mukni': İknâ edici; inandırıcı.
Muktebes: İktibas edilmiş; alınmış.
Muktesebât: Kesb olunmuş şeyler; kazanılmış şeyler.
Muktezâ: İktizâ eden; gerektirilmiş, gerek.
Muktezayât: İktizâ eden şeyler; gerekler, lâzım gelen şeyler.
Muktezî: İktizâ eden; gerektiren.
Mûmâ-ileyh: İmâ olunan; işâret edilen, adı geçen.
Munfasıl: İnfisâl eden; ayrılmış, ayrı; bitişik olmayan.
Munkalib: İnkılâb eden; dönen, değişen, başka bir kalıba giren.

Munkarız: İnkıraz eden; biten, tükenen, yıkılan, arkası kesilen.
Munkatı': İnkıtâ' eden; kesilen, kesilmiş; ayrılan, ayrı kalan.
Munsarif: Geri dönen.
Muntabi': İntibâ' eden; izi, görüntüsü, şekli beliren; kalıplanmış, işlenmiş, basılmış.
Muntazam: İntizamlı, sıralanmış, tertiplenmiş, dizilmiş.
Muntazar: İntizar olunan; beklenilen.
Murâd: İrâde olunan; istenen.
Murâdullah: Allah'ın murâdı, isteği.
Murâkabât: Murâkabeler; gözetme ve göz altında bulundurmalar; kendi iç âlemini gözetmeler.
Mûris: İrâs eden; getiren, veren, kazandıran; mîras bırakan.
Murtabıt: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Musaffâ: Saflaşmış; saf.
Musâhib: Musâhabe eden; birisiyle sohbette, arkadaşlıkta bulunan; arkadaş.
Musahhih: Tashih eden; düzelten, sahih ve doğru kılan.
Musallat: Hükmünü geçiren; sataşan.
Musannafât: Tasnîf edilmiş şeyler; yazılmış kitaplar.
Musarrah: Tasrîh olunmuş; açıkça söylenmiş, belirtilmiş; apaçık.
Mûsıl, mûsıle: İsâl eden; ulaştıran.
Musırr: Israr eden; ısrarlı.
Musırrâne: Israrlı bir şekilde.
Musîb, musîbe: İsâbet eden; isâbetli, doğru.
Mustalah: Istılah olmuş; ıstılahlı; terim olarak konmuş.
Mutâ': kendisine itâat olunan, boyun eğilen.
Mu'tâ: İ'tâ olunmuş; verilmiş; kendisine atâ edilen.
Mu'tâd: İtiyâd edilmiş; alışılmış.
Mutahhar: Tathîr edilmiş; temizlenmiş, temiz.
Mutâlebe: Talepte bulunma; istek.
Mutâlib: Talepte bulunan; isteyen.
Mutarraz: Nakışlanmış, işlenmiş, işlemeli.
Mutasarraf, mutasarrafe: Tasarruf olunmuş; kullanılmış; idâre edilen.
Mutasarrıf: Tasarruf eden; idâre eden; kullanan.
Mutasavvife: Mutasavvıflar.
Mutavassıt: Tavassut eden; ortada olan, orta.
Mutazammın: Tazammun eden; içine alan; kefil olan; üstüne alan.
Mutazarrır: Zarar gören, rahatsız olan.
Mu'teddün-bih: Kendisine değer verilen, inanılan, sayılan.
Mu'tedilîn: Mûtediller.
Mu'temed: Kendisine îtimad edilen, güvenilen.
Mu'tenâ-bih: Kendisine îtinâ edilen; kendisiyle ilgilenilen şey.
Mu'teriz: İtiraz eden; karşı gelen.
MU'TÎ: İ'tâ eden; veren, bağışta bulunan.
Mutmainn, mutmainne: İtmi'nan bulmuş; tatmîn edilmiş; şüphesi kalmamış.
Mutrıb: Çalgı çalan.
Muttali': Vâkıf olan, bilen, haberi olan.
Muttasıf: İttisâf eden; vasıflanan, sıfatlanan.
Muttasıl: İttisâl eden; bitişen; aralıksız.
Muvâfakat: Uyma, uygunluk, râzı olma.
Muvakkafât-ı ukūl: Akılların başardığı şeyler, vâkıf olduğu şeyler.
Muvakkat, muvakkate: Vakit vakit olan; geçici, süresiz; iğreti.
Muvâzabat: Meşgul olma, bir işle dâimî uğraşma.
Muvâzene: Tartma, tartılma; denk olma, denklik; denge.
Muvazzaf: Vazîfelendirilmiş, vazîfeli.
Muzâf: İzâfe olunmuş; âit kılınmış; izâfet yapılmış; bağlı, alâkalı; katılmış, eklenmiş.
Muzâhât: Müşâbehet; benzeme.
Muzâhî: Müşâbih; benzeyen, benzer.
Muzhir: Izhar eden; zuhûra çıkaran, meydana çıkaran, gösteren, zâhir kılan.
Muzırr: Zararlı.
Muzlim, muzlime: Zulmetli, karanlık.
Muzmahill: Çökmüş, yıkılmış; yok olmuş.
Muztarr: ...zorunda kalan; zorlanmış, çâresiz kalmış.
Muztarran: Muztar olarak; çâresiz olarak.
Mübâderet: Bir işe girişme, bir işe girişmekte acele etme.
Mubâlat: Aldırış etme, kaygılanma, endişe, sıkıntı.
Mübâşeret: Bizzat bir işe girişme, başlama.
Mübâşir olmak: Mübâşeret etmek; bizzat teşebbüs etmek, girişmek.
Mübâyaa: Bîatlaşma; bîat etme; satın alma.
Mübdi': İbdâ' eden; îcâd eden, benzersiz, ve güzel sûrette vücûda getiren.
Mübeddel: Tebdil olunmuş; değiştirilmiş.
Mübeddil: Değiştiren, tebdil eden.
Müberrâ: Berî kılınmış, temiz kılınmış; münezzeh, pâk.
Mübeşşirât: Mübeşşireler; sâdık rü'yâlar.
Mübîn: Beyân eden, ayıran, açıklayan; açık, apaçık.

Mübrem: Kaçınılmaz, önlenemez; vaz geçilemez.
Mübşer: Sevinen; müjdelenen.
Mübtede'ât: Mübteda'lar; ibdâ' edilen şeyler; yaratılmış şeyler.
Mübtedî: Yeni başlayan; tasavvuf yoluna yeni girmiş olan.
Mübtelâ: Düşkün, tutkun; "belâ"ya mâruz kalan.
Mübtenî: İbtinâ edilen; binâ olunan, kurulan, yapılan.
Mücâlese, mücâleset: Birlikte oturma, berâber bulunma.
Mücâlis: Aynı mecliste birlikte oturan, meclis arkadaşı.
Mücânis: Aynı cinsten olan.
Mücâveret: Mücâvir olma; komşuluk.
Mücâvir: Civarda bulunan; komşu.
Mücâzât: Karşılık verme; cezâ verme.
Mücellâ: Cilâlanmış, cilâlı, parlak, parlatılmış.
Mücerred, mücerrede: Tecrit edilmiş; soyulmuş, karışık olmayan; soyut.
Mücmel, mücmele: İcmâl olunmuş; toplu, topluca.
Mücmelen: Topluca, toplu olarak, toptan.
Mücîb: İcâbet eden; cevap veren, isteğe karşılık veren.
Mücidd: Çalışıp sebat eden, ciddî olan, çok gayret gösteren.
Müctehidîn: Müctehidler.
Müctemi': Cem' olmuş; toplanmış.
Müctemi'an: Toplu olarak, bir arada, berâber olarak.
Müdbir, müdbire: İdbâr eden; sırtını çevirip dönen, giden; tâlihsiz.
Müddehare: Hor ve hakîr kılınmış, alçaltılmış.
Müddeî: İddiâ eden; dâvâcı.
Müdebbir: Tedbir eden; idâre eden, çekip çeviren, yöneten.
Müdillîn: Nazlananlar.
Müdrek: İdrâk olunan, olunmuş.
Müeccel: Te'cil edilmiş; sonraya bırakılmış.
Müeddeb: Edebli.
Müeddî: Sebep olan, doğuran, meydana getiren.
Müekked: Te'kîd olunmuş; sağlamlaştırılmış.
Müekkid: Te'kîd eden; sağlamlaştıran.
Müessir: Te'sir eden; etkileyen.
Müeyyed: Te'yîd edilmiş; desteklenmiş.
Müfâd: Mânâ, kavram, ifâde edilen şey.
Müferrik, müferrika: Tefrîk eden; ayıran, "tefrika"ya düşüren.
Müferrit: Tefrît eden; gereğinden az yaparak kusur eden.
Müfîd, müfîde: İfâde eden, mânâlı; faydalı.
Müfred: Tek kılınmış, tek; yalnız; birleşik olmayan; tekil; terim.
Müfredât: Müfredler; birleşik olmayan basit şeyler, tekler.
Müfsid: İfsâd eden; bozan.
Müfsidât: Müfsidler.
Müftekır: İhtiyaç duyan; fakir, muhtaç.
Müheymin: Gözeten, koruyan.
Müheyyem, müheyyeme: Hayrete gark olmuş, şaşkın.
Mühimmât: Mühim şeyler; lüzumlu şeyler, lüzum duyulan şeyler.
Mühlik: Helâk eden; helâke sürükleyen.
Mühtedîn: Hidâyete ermişler.
Mühtezz: İhtizâz eden; titreşen, şişen.
Mükâleme: Konuşma.
Mükâşefât: Mükâşefeler.
Mükemmil: Tekmîl eden; kemâle erdiren.
Mükerrem: Tekrîm edilmiş; hürmet ve ta'zîme erişmiş; muhterem.
Mükevvin: Tekvin eden; olduran, meydana getiren.
Mükeyyifât: Keyif verici şeyler; sarhoşluk verici şeyler.
Mükezzib: Tekzîb eden; yalanlayan.
Mükteseb: Çalışmakla kazanılmış.
Mülâhaza: İyice düşünme; inceleme, göz önünde bulundurma.
Mülâhazât-ı ağyâr: Ağyârı, Allah'tan başka şeyleri düşünme, göz önünde bulundurma, dikkate almalar.
Mülahham: Etli, şişman
Mülâzim: Sarılan, tutunan, yapışan.
Mülevves, mülevvese: Telvîs edilmiş; kirletilmiş, pis.
Mülhak: İlhâk edilmiş; katılmış, birleştirilmiş, eklenmiş.
Mülûk: Melikler; hükümdarlar.
Mümâil: Meyilli.
Mümârese: Alışma; alışma için yapılan çalışma; eksersiz.
Mümâs: Temâs eden; dokunan, değen, ilişen.
Mümâleset: Benzeme, benzeyiş.
Mümidd, mümidde: İmdâd eden; yardım eden.
Mü'minîn: Mü'minler.
MÜMÎT: Öldüren; mahlûkâta ölümü takdir edip bu hükmünü uygulayan.
Mümkin: Yokluğu ve varlığı zarûrî olmayan; varlığı ve yokluğu düşünülebilen.
Mümtâz: Ayrı tutulmuş, ayrılmış; seçilmiş, seçkin.
Mümtedd: Uzayan, yayılan.
Mümteni': Olması mümkin olmayan; olabilmesi düşünülemiyen; muhâl.
Mümtezic, mümtezice: İmtizâc eden; karışan, uyuşan, kaynaşan, karışık.

Münâdâ: Kendisine nidâ olunan; seslenilen.
Münâdî: Nidâ eden; seslenen; dellâl; müezzin.
Mün'adim: İn'idâm eden; yok olan, yok.
Münâfî: Nefy edici; zıt, aykırı, muğâyir.
Mün'akis: Akseden.
Mün'atıf: Atf edilen; yönelen, yönelmiş.
Münâzaa: Çekişme, ağız kavgası.
Münâzi': Münâzaa eden; kavga eden, çekişen.
Münbais: İnbiâs eden; ileri gelen, doğan.
Münbasıt, münbasıta: Açılan, yayılan; geniş, açık.
Müncelî: Parlıyan, parlak; meydanda olan, âşikâr.
Müncemid, müncemide: İncimâd eden; donmuş, donuk.
Müncemidü'l-kalb: Kalbi donmuş olan.
Müncer: Çekilmiş; bir tarafa sürüklenen; varıp sona eren, netîcelenen.
Mündemic: İçinde bulunan, içinde yerleşmiş olan, diğerinde gizlenen.
Münderic: Derc olunmuş; içinde yer alan.
Mündericât: İçindekiler.
Münderis: Eseri, izi kalmamış.
Münebbeh: Tenbîh olunmuş; uyarılmış.
Müneffiz: Tenfîz eden; nâfiz kılan, hükmünü icrâ eden.
Münekkıd: Tenkitçi.
Münevver: Tenvîr edilmiş; aydınlatılmış.
Münevverü'l-fikr: Aydın fikirli.
Münfail, münfaile: Bir fiili kabul eden; bir fiilden etkilenen; passif.
Münfehık: Yayılan, taşan, genişleyen.
Münfekk: İnfikâk eden; ayrılmış, ayrılan, ayrı.
Münferid: İnfirâd eden; tek, ayrı olan; kendi başına.
Münfesid: Fesâda uğrayan, bozulan.
Münhafız: Hıfz olunan; korunan, korunmuş.
Münharık: Hark edilen; yırtılan, parçalanan, bozulan; tabîî olan şeylerin dışına çıkan, olağan üstü olan.
Münhemik: İnhimâk eden; bir işin üstüne çok düşen, bir şeye düşkün olan.
Münhezim: Hezîmete, bozguna uğrayan.
Münîf, münîfe: Yüksek, ulu, büyük.
MÜN'İM: İn'âm eden; nîmet veren.
Münkād: İnkıyâd eden; boyun eğen, itâat eden.
Münkatı': İnkıtâ eden; kesilen, kesilmiş.
Münker: İnkâr olunan; reddolunan, beğenilmeyen, hoş görülmeyen.
Münkerât: Münker olan şeyler; şerîat bakımından yapılması hoş görülmeyen şeyler.
Münkeşif: İnkişâf eden; keşf olunan, açılan; görülen.
Münkirîn: Münkirler; inkâr edenler.
Münsarif, munsarif: Geri dönen.
Münselib: Selb olunan; yok edilen, kaldırılan.
Münşerih: Açılan, açılmış; sıkıntıdan kurtulan, sıkılmayan.
Müntafî: Sönmüş, sönen, sönük.
MÜNTAKIM: İntikam alan; cezâya çarptırmaya gücü yeten.
Müntakış: Nakş olunan.
Müntefî: Nefy olunan; yok edilen.
Müntefi': İntifâ' eden; faydalanan.
Müntehâ: Son bulmuş; varılabilen en uzak yer, son, uç.
Müntehab: Seçilmiş, seçkin.
Münteşir, münteşire: İntişâr eden; yayılan, açılan.
Müntezeh: Tenezzüh yeri; gezinti yeri.
Münzecir: Zorla boyun eğip yapan, itâat eden.
Münzel, münzele: İnzâl olunmuş; indirilmiş.
Mürâî-i âmil: Riyâkâr olarak amel işleyen.
Mürebbâ: Terbiye olunmuş; terbiye görmüş.
Mürekkeb: Terkîb edilmiş; bir veyâ daha fazla şeylerin birleştirilmesinden meydana gelmiş; birleşik.
Mürekkebât: Mürekkeb şeyler.
Mürekkebât-ı fahmiyye: Karbonik birleşikler.
Mürîd: İrâde eden; dileyen, isteyen.
Mürîdân: Mürîdler.
Mürsel: İrsâl olunmuş; gönderilmiş; resûl.
Mürselün-ileyh: Kendisine peygamber gönderilen.
Mürsil: İrsâl eden; gönderen; peygamber gönderen; elçi gönderen.
Mürtabıt, murtabıt: İrtibât eden; bağlanan, ilgili, bağlantılı.
Mürtakım: İrtikâm olunan; yazılmış, yazılan, çizilmiş.
Mürtefi': Ref' olunan; yükseltilen, ulaştırılan, yüksek olan; kalkan, ortadan kaldırılan.
Mürtekib: İrtikâb eden; kötü bir işi işleyen.
Mürûr, murûr: Geçme, geçiş.
Mürûr-ı zaman: Zamânın geçmesi.
Müsâb: Sevap kazanmış, sevâba nâil olmuş.
Müsahhar: Teshîr olunmuş; boyun eğmiş, itâat altına girmiş; âmâde.
Müsâraat, müsâreat: Sür'at ve acele etme; hemen girişme, teşebbüs etme.
Müsâvâten: Müsâvî, eşit olarak.
Müseccer, müsecccere: Doldurulmuş,

taşırılmış; ateşi artırılmış.
Müsedded: Doğru yola sevkedilmiş; önü tıkanmış.
Müseddid: Doğru yola sevkeden; devlet işlerinde vazîfeli me'mur; doğrultan, tıkayan, sedd yapan.
Müsellah: Silahlı.
Müsellem, müselleme: Teslîm olunmuş; herkesçe kabul olunmuş.
Müselles: Üçlenmiş; üçlü, üçgen.
Müsellesât: Üçgenler, üçlüler; trigonometri.
Müsemmâ: İsimlendirilmiş, isimlenmiş.
Müsemmeyât: Müsemmâlar; isimlendirilenler.
Müsevvâ: Tesviye edilmiş; düzeltilip son şekli verilmiş; düzgün hâle konmuş.
Müsinn: Yaşlı.
Müslimîn: Müslümanlar.
Müsmi': İşittiren, dinleten.
Müsmir: Semere veren; meyveli; faydalı, nectîce veren.
Müstağfir: İstiğfâr eden.
Müstağrak: Gark olmuş; dalmış, batmış, boğulmuş.
Müstahîl: Olması mümkin olmayan; muhâl, imkânsız; boş, saçma.
Müstahkem: Sağlamlaştırılmış; sağlam.
Müstahlef: Halîfe kılınmış.
Müstahlif: Yerine halîfe koyan.
Müstahrec: İstihrâc edilmiş; çıkarılmış.
Müstahsenât: Beğenilen, güzel görülen şeyler.
Müsta'idd: İsti'dadlı, kâbiliyeti olan.
Müstakarr, müstekarr: Karar bulmuş, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstakill, müstakille: İstiklâli olan; bağımsız; serbest, kendi başına olan, ayrı.
Müstakzerât: Def'i hâcet yoluyla vücuttan dışarı atılan şeyler.
Müsta'lî: İsti'lâ eden; yükselen, üstün gelen.
Müsta'mel: Kullanılmış.
Müstashib: Berâber bulunan, birlikte olan; arkadaşlık eden
Müstatîl: Dikdörtgen; uzayan, uzun.
Müste'ân: Kendisinden yardım istenen, yardım beklenen.
Müsteb'ad: İstib'âd edilen; uzak görülen, olacağı sanılmayan.
Müsteâr: Âriyet olan; ödünç olan; iğreti; takma.
Müstebân: Meydanda, açık, âşikâr; açık olarak anlaşılan.
Müstebid: İstibdâd eden; hükmü ve idâresi altında olanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyen.
Müstedîr: Dâire şeklinde olan, dâirevî.
Müstefâd: Anlaşılan, anlaşılmış.
Müstehâsât: Müstehâseler; fosiller.
Müstehlek: Helâk olmuş; yok olmuş.
Müstekarr, müstakarr: İstikrar bulan; karar bulan, yerleşmiş; karar edilen yer, karargâh.
Müstekmil: İstikmâl eden; ikmâl eden, kemâle erdiren; tamamlayan, bitiren.
Müstemi': İşiten, dinleyen.
Müstemir: Sürekli, devamlı; istimrâr eden, devâm eden.
Müstenbat: İstinbât olunmuş; çıkarılmış, çalışarak meydana çıkarılmış.
Müstened: Kendisine istinâd edilen; dayanılan, dayanak.
Müstenedün-ileyh: Kendisine dayanılan.
Müstenfir, müstenfire: Ürken, ürküp kaçan; mücâdeleye dâvet eden.
Müstenid: İstinâd eden; dayanan.
Müsteniden: İstinâd ederek, dayanarak.
Müsterşid: İrşat edilmek isteyen.
Müstetir: İstitâr eden; örtünen, gizli olan
Müstevâ: İstivâ edilmiş; kaplanmış, örtülmüş, kuşatılmış.
Müstevfâ: Kâfî derecede olan, yeteri kadar, tam, mükemmel olan.
Müstevfir: Borcunu, başkasının hakkını tamâmen ödeyen.
Müstevî: İstivâ eden; kaplayan, örten, kuşatan.
Müstevlî: İstîlâ eden; ele geçiren, yayılan, her tarafı kaplayan; salgın.
Müşâbehet: Benzerlik.
Müşâbih: Benzeyen, benzer.
Müşâfehe: Yüz yüze konuşma, karşı karşıya konuşma; "Kün" (Ol!) emrini söyleme.
Müşâhed: Müşâhede edilmiş; görülen.
Müşârik: Ortak.
Müşerref: Şereflendirilmiş; şerefli.
Müşevveş: Karışık, karışmış; içi karışmış, içi altüst olmuş; düzensiz.
Müş'ir: İş'âr eden; haber veren, bildiren; hissettiren.
Müşrif: Yükselen, çıkan; etrafı görecek şekilde yüksekte olan.
Müştâk: Şiddetli arzû duyan, isteyen; iştiyâk çeken, özleyen.
Müştakk: İştikâk eden; türemiş.
Müşteğil: İştiğâl eden; meşgul olan.
Müşteheyât: İştah çeken, nefsi cezbeden lezzetli şeyler.
Müştemil: Şümûlüne alan; ihtivâ eden, içine alan.
Müştemilât, müştemelât: Bir şeyin şâmil olduğu, içine aldığı şeyler.
Müşterî: Jüpiter gezegeni.
Mütâbaat, mütâbeat: İttibâ' etme; tâbî olma, uyma.

Müteaddid, müteaddide: Taaddüd eden; çoğalan, çok, birçok.
Müteaffin: Taaffün eden; fenâ kokan, pis kokulu.
Müteahhirîn: Sonra gelenler, sonrakiler.
Müteattış: Susamış, susuz.
Müteayyin, müteayyine: Taayyün eden; zâhir olan, meydana çıkan, belirlilik kazanan.
Müteazzeb: Azap çeken; azâba düşen; sıkıntı çeken.
Müteazzir: Güç, zor.
Mütebahhir: Çok bilgili, engin bilgisi olan.
Mütecellâ-leh: Kendisine tecellî olunan.
Müteeddib: Edeblenen, edepli.
Müteellim: Elem duyan, elemli.
Müteezzî: Eziyet çeken; sıkılan, incinen.
Mütefattın: Tafattun eden; anlayan, kavrayan, zeki.
Mütefâvit, mütefâvite: Birbirinden farklı, çeşitli olan.
Mütefâzıl: Birbirine nisbetle daha fâzıl, üstün olan.
Mütefelsif: Filozofluk taslayan.
Müteferrık, müteferrika: Ayrı ayrı, ayrılmış; dağınık.
Müteferresün-fîh: Anlaşılmak, idrâk edimek istenen şey.
Müteferrisîn: İnceden inceye anlayıp idrâk edenler.
Mütegaddî: Tegaddî eden; gıdâlanan, gıdâ alan.
Müteğayyir: Tağayyür eden; değişen.
Müteğayyiru'r-rîh: Kokusu tagayyür eden; kokusu değişip bozulan.
Mütehakkık: Tahakkuk eden; gerçek olan, gerçekleşen.
Mütehakkim: Tahakküm eden; hükmünü geçiren.
Mütehallî: Tahallî eden; süslenen.
Mütehallil: (Hall'den): Tahallül eden; hulûl eden, giren.
Mütehallil: (Halel'den): Tahallül eden; araya giren, nüfûz eden.
Mütehammilât: İhtimâl olan şeyler; ihtimâl verilebilecek şeyler; taşınılan şeyler.
Müteharrik: Hareket eden; hareketli.
Mütehayyile: Hayal kurma (gücü); vehme tâbî olan düşünce gücü.
Mütehayyir: Hayrete kalan, şaşıran.
Mütehayyiz: Tahayyüz eden; mekân işgâl eden, yer tutan.
Mütekâbil: Karşısında olan; karşılıklı olan.
Mütekaddim: Tekaddüm eden; önce gelen, geçen.
Mütekaddimîn: Öncekiler; eskiler.
Mütekebbirâne: Kibirlenerek, kibirli bir şekilde.
Mütekellim: Konuşan, söyleyen; kelâmcı.
Mütekevvin: Tekevvün eden; var olan, oluşan.
Mütelâşî: Lâ-şey olan; yok olan, mahv olan.
Mütelevvin: Renkten renge giren, renk renk olan, renkli.
Mütelezziz: Telezzüz eden; lezzet bulan, tad alan.
Mütemekkin: Temekkün eden; mekân tutan, mekânlanan, bir mekâna yerleşen; temkîn sâhibi.
Mütemekkinîn-i ekâbir: Temkîn ehli büyük zatlar.
Mütemennî: Temennî eden.
Mütemessil: Temessül eden; başka bir sûret ve şekle giren; cisimlenen, cisimlenip görünen.
Mütemmim: Tamamlayan, bitiren.
Mütemeyyiz, mütemeyyize: Temeyyüz eden; farklılaşan, farklı.
Mütenâ'im: Tena'üm eden; nîmetlenen, nîmet elde eden.
Mütenâkız: Birbirini nakz edici; çelişen, çelişkili.
Mütenâvil: Tenâvül eden; yiyen.
Mütenebbih: İntibâh eden; uyanan, aklını başına alan.
Müteneffizân: Müteneffizler; nüfuzlu, sözü geçen kimseler.
Mütenevvi, mütenevvi'a: Çeşit çeşit olan.
Müterâkim: Terâküm eden; biriken, toplanan.
Mütercem: Tercüme edilmiş; ifâde edilmiş, dile getirilmiş.
Mütercim: Tercüme eden; bir mânâyı dile getiren.
Müteredddid: Tereddüd eden; iki şey arasında gidip gelen, kararsız.
Müterettib: Terettüb eden; üstüne düşen, gereken.
Mütesaddî: Tasaddî eden; bir işe girişen, teşebbüs eden.
Müteselsil, müteselsile: Zincirleme giden, peşpeşe olan.
Müteselsilen: Zincirleme olarak, birbiri peşi sıra.
Müteşebbih: Teşebbüh eden; benzeyen, andıran
Müteşebbis: Teşebbüs eden; yapışan, ilişen; bir işe girişen.
Mütetâbi': Birbiri ardınca gelen, peşpeşe.
Mütevağğıl: Tevaggul eden; meşgul olan, uğraşan.
Mütevâlî, mütevâliyye: Tevâlî eden; peşpeşe gelen, birbiri ardınca gelen.

Mütevârî: Gizlenen, saklanan, gizli.
Mütevâris: Tevârüs eden; kendisine mîras kalan, mîras olarak geçen.
Mütevâzıâne: Mütevâzî bir şekilde.
Müteveddid: Muhabbet gösteren, dostluk beşleyen.
Mütevellî: Bir işi üzerine alan, bir işin idâresi kendisine verilen, yönetici; müteveccih, yüzünü çeviren.
Mütevellid: Tevellüd eden; doğan, meydana gelen; ileri gelen.
Mütevessil: Tevessül eden; sarılan, baş vuran, yapışan.
Mütevessimîn: Anlayıp kavrayanlar.
Müteyakkız: Teyakkuz eden; uyanık olan, dâimâ tetikte duran, uyanık.
Mütezebzib: Kararsız.
Mütezevvık: Zevkını tadan, zevklenen, tadını tadan; bizzat tecrübe edip bilen.
Müttakî: Çekinen, sakınan; takvâ sâhibi.
Müttehem: İttihâm edilen; töhmet altında bırakılan; suçlanan.
Müttehid: İttihâd etmiş; birleşmiş, bir olmuş.
Müttehiden: İttihâd etmiş olarak; birleşmiş olarak, birlikte.
Müttesi', müttesi'a: İttisâ' eden; genişleyen, geniş.
Müttezıh: İttizâh eden; îzah eden, açıklayan, açık hâle getiren.
Müvâneset: Ünsiyet peydâ etme; berâber yaşama.
Müvekkel: Tevkîl edilmiş; vekil kılınmış.
Müvelledât: Tevlîd edilmiş şeyler; cemad, nebat, hayvan ve insanın hepsine verilen isim.
Müvelledât-ı erbaa: Dört müvelledât.
Müvellidü'l-humûza: Oksijen.
Müvellidü'l-mâ: Hidrojen.
Müzâhame: Zahmet verme; aykırı olma.
Müzâhim: Zahmet veren; aykırı olan, karşı gelen.
Müzahrefât: Süprüntüler, pislikler.
Müzeyyen: Tezyîn edilmiş; süslenmiş, süslü.
Müzekkâ: Tezkiye kılınmış; temizlenmiş, pâk.
MÜZİLL: Zillete düşüren, zelil kılan, hor ve hakîr kılan.
Müznib: Günahkâr.

N

Nâ-bâliğ: Bülûğ yaşına gelmemiş, bülûğa ermemiş.
Nâ-becâ: Yersiz, yerinde değil.
Nâdim: Pişman olan, nedâmet duyan.
Nâdirü'l-vücûd: Varlığı nâdir olan.
Nâfi', nâfi'a: Faydalı.
NÂFİ': Hayır ve fayda verici şeyleri yaratan; fayda ve menfaat veren.
Nâfizü'l-basîra: Basîreti nâfiz, nüfûz edici olan.
Nâfûh, yâfûh: Bıngıldak.
Nahîf: Çelimsiz, zayıf.
Nâib: Vekil; birinin yerine geçen.
Nâiliyyet: Nâil olma; erişme, ele geçirme.
Nâim: Uyuyan.
Na'îm: Nîmet, cennet.
Nakāis, nakāyıs: Kusurlar, eksiklikler, ayıplar.
Nâkıd: Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran; tenkit eden.
Nâkıs, nâkısa: Noksan olan, azalan, noksanlaşan; kusurlu.
Nâkısatü'l-akl: Aklı noksan, aklı kıt, anlayışı kıt.
Nakîz: Nakz eden; zıt, karşı.
Naks: Noksan olma, azalma.
Nakz: Bozma, kırma; bir sözleşmeyi bozma; çelişme.
Nakz-ı sıyâm: Oruç bozma.
Nakz-ı vuzû': Abdesti bozma.
Na'leyn: Bir çift nalın; bir çift ayakkabı.
Namat, namt: Yol; yatak yüzü; çeşit, sergi; şekil, tarz, usul, üslup; topluluk, hizb, parti.
Nâmî: Nümüvlenen; büyüyen, yetişen, yerden biten.
Nâr: Ateş; cehennem.
Nâs: İnsanlar, halk.
Nasâyıh, nasâih: Nasîhatler.
Nasb: Tâyin etme, dikme.
Nasb-ı nigâh: Bakışını dikme; dikkatle bakma.
Nâsıh: Nasîhat eden; samîmî, sâf, ihlaslı olan.
Nâsıye: Alın.
Nass-ı kātı': Kesin, kat'î nass.
Nâşî: Neş'et eden; ...den ileri gelen; dolayı, ötürü.
Na't: Sıfat, nitelik.
Nazar: Bakma, bakış, görüş; düşünme, düşünce.
Nazar-ı fikrî: Akılla elde edilen fikrî görüş.
Nazar-ı ûlâ mehâfeti: İlk bakışın (harâma rast gelmesi) korkusu.
Nazarî: Nazarla ilgili; aklî, teorik.
Nâzır: Nazar eden; bakan.
Nazîr: Benzer, misil, eş.
Nebâtât: Nebatlar; bitkiler.
Necâset: Pislik, pis olma.
Necât: Kurtulma, kurtuluş.
Necdet: Şecâat, cesâret, yiğitlik.
Neces: Pislik.
Necm: Yıldız.
Nedem: Pişmanlık.
Nef': Menfaat, fayda.

Nefâset: Nefislik, nefîs olma; kıymetlilik.
Nefh: Üfleme, üfürme.
Nefi'lendirmek: Faydalandırmak.
Nefîs, nefîse: Hoşa giden, beğenilen, güzel.
Nefs-i ...: Kendisi, bizzat.
Nefs-i nâtıka: Rûh-i insânî, insânî rûh.
Nefs-i seb'iyye: Yırtıcı, parlayıcı, kahredici nefîs.
Nefs, nefes (se harfi ile): Üfürme, üfleme, nefes etme.
Nefs-i rûhî: Ruhî olan üfürme.
Nefy: Sürme, uzaklaştırma; isbâtın zıddı, negatif (olumsuz) hâle getirme, yok etme.
Neğamât: Nağmeler.
Nehâr: Gündüz.
Nehy: Nehy etme; yasaklama.
Nekâl: Azap, işkence.
Nemâ: Artma, çoğalma; büyüme, gelişme.
Nesak: Tarz, şekil, üslup, yol.
Nesh: Hükümsüz bırakma, hükmünü kaldırma; bozma.
Neşât: Sevinç, neş'e, şenlik; canlılık, şevk.
Neş'e, neş'et: Hâdis olma, meydana gelme, var olma, vücûda gelme.
Neş'e-i nefsâniyye: Nefsânî neş'et; nefsânî yaratılış.
Neş'e-i rûhâniyye: Rûhânî neş'et; rûhânî yaratılış.
Neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma, gelişme.
Netâyic: Netîceler.
Neûzü billah: Allâh'a sığınırız.
Nevâdîr: Nâdir şeyler; az bulunan şeyler.
Nevâfil: Nâfileler; ziyâde ibâdetler.
Nevâhî: Nehiyler; nehy edilen şeyler.
Nevâkıs: Noksanlar, eksikler, kusurlar.
Nevbet: Nöbet.
Nevm: Uyku.
Nevm-i sübâtî: Kış uykusu.
Nevmîd: Ümitsiz, ümîdini kaybetmiş.
Nevmîdî: Ümitsizlik.
Neyl: Nâil olma, erişme.
Neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı; güneş.
Neyyirât: Işıklı cisimler; güneş ve ay; eski kimyâda: Bakır ve gümüş.
Nezâret: Bakma, bakış, etrâfı seyretme; seyirlik olma.
Nezd: Yan, taraf, kat.
Nezîh: Pak, temiz.
Nezîr: Uyarıcı; peygamber.
Nısf: Yarı, yarım.
Nısf-ı kutr: Yarı çap.
Niam: Nîmetler.
Nidâ: Bağırma, seslenme.
Nifâs: Doğumdan sonraki lohusalık hâli.
Nikâb: Örtü, perde.
Nikam: Nıkmetler; şiddetli ezâlar; belâlar, intikamlar.
Nîm: Yarı.
Nisâ: Kadınlar.
Nisbet: Mensup olma; kıyaslama, ölçü, bağlılık, ilgi; oran.
Nisbet-i kevniyye-i muhammediyye: Hz. Muhammed'in cismânî varlığı ile ilgili nisbet, mensûbiyet.
Niseb: Nisbetler.
Nisvân: Kadınlar.
Nisvân-ı ecnebiyye: Yabancı kadınlar.
Niyyât: Niyetler.
Nizâ': Münâzaa; çekişme, kavga, münâkaşa.
Noksânî: Noksanlık; kusur, azalma.
Noksânî-i ziyâ: Işığın noksanlaşması.
Nuhâs: Bakır.
Nukabâ: Nakîbler; reisler, vekîller.
Nukūş: Nakışlar.
Nûr: Bütün varlıkları nurlandıran; bütün varlıkların nûru olan; nûr veren.
Nûr-bahş: Nur verici.
Nush: Nasîhat etme, öğüt; samîmî, saf, ihlaslı olma.
Nusret: Yardım.
Nusûs: Nasslar.
Nutk: Söz söyleme, söz, söz söyleme gücü.
Nuût: Na'tler; sıfatlar, vasıflar, nitelikler.
Nücûm: Necmler; yıldızlar.
Nüfûs: Nefsler.
Nüfûs-ı müterakkıyye: Terakkî eden, ilerlemiş, yükselmiş nefîsler.
Nümüvv: Yetişme, büyüme, gelişme, bitme.
Nüsha: Yazılı şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret, kopye.
Nüshateyn: İki nüsha.
Nüzehât: Nüzhetler; gezip eğlenmeler; ferahlıklar.
Nüzûl: Nâzil olma; inme.

Ö

Ömür-güzâr: Ömür geçiren.

P

Pây: Ayak.
Pâyân: Nihâyet, son, kenar, uç.
Pend: Nasîhat, öğüt.
Pergâr: Pergel.
Pervâz etmek: Uçmak.
Peyderpey: Birbirinin ardı sıra; yavaş yavaş.
Peyk: Uydu.
Pezîr: Kabûl eden, kabul edebilir; bulan, kazanan.
Pindâr: Böbürlenme.
Pîrân: Pirler.
Pûd: Dokumada enlemesine atılan atkı, iplik; argaç; **Târ ve pûd:** Arış ve argaç.

Pür-taksîr: Çok kusurlu, kusur dolu.

R

(ra): "Radıyallâhu anh": Allah ondan râzı olsun.
Rabbü'l-erbâb: Rablerin Rabb'i.
Rabbü'n-nâs: Nâsın Rabb'i.
Râbi': Dördüncü.
Râbian: Dördüncü olarak.
Rabt: Bağlama, bağlanma.
Râcih, râciha: Üstün, önce gelen, makbûl olan.
Râdde: Mertebe, derece.
Ra'de: Titreme, titreyiş.
Rağbet: İstek, arzû; beğenme.
Rağbeten: Arzû ederek, dileyerek.
Râğıb: Rağbet eden; isteyen, imrenen.
Râh: Yol.
Râh-ı savâb: Doğru yol, doğruluk yolu.
(Râhimehullah): Allah ona rahmet etsin!
Rahm: Merhamet; esirgeme, acıma.
Rahm-i mâder: Ana rahmi.
Rahmet-i rahîmiyye: Rahîm ismi ile ilgili olan rahmet.
Rahmet-i rahmâniyye: Rahmân ismi ile ilgili olan rahmet.
Rahmet-i sağîr: Küçüğe merhamet etme.
Râî: Gören.
Râ'i: Gözeten; çoban, güden.
Raiyye, raiyyet: Sürü; hükümdârın idâresi altında bulunan halk.
Râkım: Rakm eden; işâretleyen, yazan.
Râkib: Binen, binici.
Rakîk: Köle, kul.
Rakîk, rakîka: İnce.
Rakk-ı menşûr: Neşr olunmuş sahîfe.
Rakın: Yazı, işâret; yazma.
Râm olmak: Boyun eğmek, teslim olup emrine itâat etmek.
Rân: Mâsıyetleri işlemekten dolayı kalbe gelen perde, kararma.
(r. anhâ): "Radıyallâhu anhâ": Allah ondan (kadın) râzı olsun!
(r. anhüm): "Radıyallâhu anhüm": Allah onlardan râzı olsun!
(r. anhümâ): "Radıyallâhu anhümâ": Allah o ikisinden râzı olsun!
Rasad: Gözetme, bekleme; gözleme, ölçme.
Rasâs: Kurşun.
Râtıb: Rutûbetli; yaş.
Ratk: Yırtık ve yarık şeyi yapıştırma.
Ravâih, ravâyih: Kokular.
Râyât: Râyetler; bayraklar, sancaklar.
Râzıyye, râzî: Râzı olan; hoşnut olan.
Reâyâ: Raiyyeler; bir hükümdârın idâresi altında bulunan halk; bütün halk, vatandaşlar.
Recâ: Ümit; niyâz, temennî.
Recfe: Sallanma, sarsılma; gürüldeme, sarsılmadan ileri gelen ses.
Redd: Geri döndürme, önleme.
Redî, redîe: Kötü, fenâ, bayağı, alçak.
Ref': Yüceltme, yükseltme; yukarı kaldırma, ulaştırma; hükümsüz bırakma, kaldırma.
Ref'-i isneyniyyet: İkiliği ortadan kaldırma.
Re'fet: Merhamet, acıma.
Refî', refî'a: Yüksek, yüce.
Refîk: Arkadaş; refâkat eden.
Rehâ: Kurtulma, kurtuluş.
Reh-nümâ: Yol gösterici.
Rehzen: Yol kesen, yol kesici.
Reîs: Başkan.
Remy: Atma.
Remz: İşâret, işâretle anlatma; gizli ve kapalı söyleme, îmâ; sembol.
Renc: Zahmet, eziyet, sıkıntı.
Reyn: İşlenen bir günahtan dolayı kalbe gelen örtü, kir, pas.
Re's: Baş.
Re's-i bu'd: Uzaklığın başı, başlangıcı, esas sebebi.
Reseb: Tortu.
Resûl-i mersûl: Gönderilmiş elçi; gönderilen resul.
Reşâdet: Doğru yolu bulma, hak yolda yürüme.
Reşîd: Doğru yolu tutan; iyi hareket eden; ergin.
Revâbıt: Râbıtalar; bağlar, münâsebetler; sırlar, düzenler.
Reviş: Giriş, yürüyüş; tarz, üslup, yol.
Revs: Fışkı; pislik.
Reyb: Şekk, şüphe.
Re'yü'l-ayn: Gözün görüşü.
Reyy: Kanıncaya kadar içme.
Rezele-i nâkısa: Kötü ahlâk, kötü huy ve vasıflar.
REZZÂK: Bol bol rızık veren.
Rıdvânullâhi aleyhim: Allâh'ın rızâsı onların üzerine olsun!
Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn: Allah'ın rızâsı onların hepsi üzerine olsun!
Rıkk: Kölelik, kulluk; boyunduruk.
Rızvânullâhi aleyhim: Allah'ın rızâsı onların üzerine olsun!
Ribât: Zâviye, tekke; kale, han.
Ribh: Kazanç, kâr.
Ricâl: Reculler; erkekler; erler.
Ricâl-i ecnebiyye: yabancı erkekler.
Ricâl-perest: Erkeklere tapan.
Ric'at: Rücû etme; geri dönme.
Ridâ: Belden yukarı kısmı örten örtü, hırka.
Rîh: Rüzgâr; koku.
Rihlet: Göç etme, göç.

Rikkat: Rakîklik; incelik, merhamet.
Riyâz: Bahçeler.
Riyâzât-ı şâkka: Meşakkatli, zor riyâzatlar.
Riyâziyyûn: Matematikçiler.
Rû': Sadır; göğüs, kalbin tabîat âlemine dönük yüzü.
Rub': Dörtte bir, çeyrek.
Rufekâ: Refîkler; arkadaşlar.
Rûhâniyyûn: Rûhânîler.
Rûhu'l-emîn: Cebrâîl.
Rukûm: Rakamlar; işâretler, yazılar.
Rumûz: Remzler.
Rusül: Resuller; elçiler.
Rusûl-i emânî: Dilek ve istek elçileri.
Rusübât: Tortular.
Rusûh: Muhkem, sağlam olma; bir ilmin derinliğine erişme; mahâret.
Rutûbât: Rutûbetler.
Rutûbet: Dört tabîattan biri; yaşlık, nem.
Rûy: Çehre, yüz.
Ruyûn: Reynler; kirler, paslar; işlenen günahtan ötürü kalbe gelen perdeler.
Rûz: Gün.
Rüesâ: Reisler; başkanlar.
Rükn, rükün: Temel direk, sütun; nüfûzlu ve kuvvetli kimse.
Rüsûm: Resmler; madde âleminde zuhûra gelen fiil vs. gibi şeyler.
Rü'yet: Görme, görüş.
Rü'yet-i ihsân-ı muhsin: İhsan eden kimsenin iyiliğini görüp (takdir etme).
Rü'yetullah: Allah'ı görme.

S

Saâdet: Allah indinde makbul olma; ebedî kurtuluşa ermiş olma.
Saâdet-simât: Saâdetli.
Sa'b: Zor, güç.
Sabâ: Doğudan esen rüzgâr.
Sabâvet: Çocukluk.
Sabb: Dökme, boşaltma.
Sabî: Çocuk.
Sâbit, sâbite: Değişmeyen, değişmez; var olan, mevcut, isbât edilen.
Sâbi'an: Yedinci olarak.
Sâbih: Yüzen, yüzücü.
SABÛR: Çok sabırlı; hiç acele etmeyen; isyân edenleri cezâlandırmada acele etmeyip kullarına mühlet veren.
Sa'bu'l-murtakâ: Çıkılması, erişilmesi zor olan.
Sâcid: Secde eden.
Sâcidîn: Secde edenler.
Sâdât: Seyyidler; Hz. Hüseyin soyundan gelenler; efendiler.
Sâde-i kâde: Önder seyyidler; rehber efendiler.
Saded: Söz edilen esas mevzû.
Sadef: İstiridye.
Sadır, sadr: Göğüs.
Sâdır olmak: Sudûr etmek; çıkmak.
Sâdis: Altıncı.
Sâdisen: Altıncı olarak.
Sadr, sadır: Göğüs.
Sadûk: Çok doğru; doğru sözlü.
Safâ: Saflık; berraklık, temizlik.
Safahât: Safhalar.
Safrâ: Sarı, öd; dört tabîat veyâ ahlât-ı erbaadan biri; öddeki yeşilimsi sarı sıvı; safra.
Safvet: Saflık, temizlik, hâlislik.
Sagîr: Küçük.
Sahâbet: Arkadaşlık; berâber bulunma; sâhip olma.
Sâhib: Arkadaş, dost.
Sâhib-i re'y: Düşünce, fikir, görüş sâhibi.
Sâhib-i tâbı': Mühürdar; mührü taşıyan kimse.
Sâhî: Hatâ işleyen, yanılan.
Sahîf: Zayıf, hafif, gevşek, aklı az.
Sahîhatü'l-fenâ: Fenâ hâli sahih olan.
Sâhir: Sihirbaz.
Sahk: Döğme, ezme, döğüp yumuşatma, sürtme.
Sahv: Uyanıklık, ayık olma, şuûruna sâhip olma.
Sâ'î: Sa'y edici; çalışan, gayret eden; koşarak yürüyen.
Saîd: Saâdet sâhibi, âhiret saâdetine ermiş kimse; Allah indinde makbul olan, ebedî kurtuluşa ermiş olan.
Sâ'id: Suûd edici; yükselen.
Sâik, sâika: Sevk eden; yönlendiren; sebep, gerek; sürükleyen şey.
Sâil: Suâl eden; soran; isteyen; dileyen, duâ eden.
Sâim: Oruç tutan, oruçlu.
Sâimiyyet: Oruçlu olma.
Sâir, sâire: Diğer.
Sa'îr: Ateş, alevli ateş.
Sakale: Cilâlı olanlar, parlak olanlar.
Sakata: İstemeksizin, bile bile işlenmeyen kusurlar.
Sakf-ı hâne: Evin tavanı, çatısı, damı.
Sakîm: Hasta, hastalıklı; yanlış, sakat, sağlam olmayan.
Sâkıt: Düşen; hüküm ve îtibardan düşen, hükümsüz; düşük.
Sâkit: Sükût eden; susan, suskun, sessiz.
Salât: Namaz; duâ.
Sâlif, sâlife: Geçen, geçmiş.
Sâlih, sâliha: Elverişli, uygun, iyi; dînen makbul, iyi, yararlı.
Sâlim: Sağ, sağlam; eksiksiz.
Sâlis: Üçüncü.
Sâlisen: Üçüncü olarak.
Salsâl: Yapışkan, özlü çamur; slikatli ça-

mur.
Salsala: İki şeyin sürtünmesinden ileri gelen ses; çınlama, gürültü.
Salsala-i ceres: Çıngırak sesi.
SAMED: Hiçbir şeye muhtaç olmayan; bütün yaratıkların ihtiyâcını karşılayan; her türlü istekle kendisine baş vurulan, kendisinden üstün bulunmayan.
Samem: Sağırlık.
Sâmi': İşiten, dinleyen; mûsıkî dinleyen.
Sâmi'a (kuvve-i...): İşitme duyusu.
Samt: Susma, sükût.
Sanevberî: Çam fıstığı kozalağı şeklinde.
Sanevberiyyü'ş-şekl: Çam fıstığı kozalağı şeklinde, şekli kozalak gibi olan.
Sânî: İkinci.
Sâni': Yapan, yapıcı; yaratan.
Sâniyen: İkinci olarak.
Sârık, sârıka: Çalan; hırsızlık eden.
Sârî, sâriyye: Sereyân eden; sirâyet eden; yayılan, nüfûz eden.
Sarîh, sarîha: Açık.
Sarîhan: Açık bir şekilde.
Sarîr: Cızırtı, gıcırtı.
Sath: Satıh, yüzey.
Sâtir: Setr eden; örten, kapatan, perdeleyen.
Satvet: Ezici kuvvet; zorluluk.
(sav): "Sallallâhü aleyhi ve sellem": Allah onun üzerine salât ve selâm etsin!
Savâb: Doğruluk, dürüstlük; doğru, dürüst.
Savlet: Saldırma, şiddetli hücum.
Savm: Oruç.
Savt: Ses.
Sa'y: Çalışma, gayret; koşma, yürüme.
Sayha: Haykırma, bağırma.
Seâdî: Saâdete mensup, saâdetli.
Seb'a: Yedi.
Sebeb: Eski kimyâda: İksîr.
Sebîl: Yol.
Sebk: İleride, önde bulunma, önce geçmiş olma, ileri geçme, öne geçme.
Sedâd: Doğruluk, hatâsızlık.
Sedd: Kapama, önünü kesme, engel olma; mânia, perde.
Sehâ: İhtiyaç hâlinde fazla ve noksan olmaksızın verme; cömertlik, el açıklığı.
Sehâb-ı a'lâ: Yüksek bulut.
Sehâb-ı muzî: Ziyâ veren, ışık veren bulut, parlak bulut.
Sehâb-pâre: Bulut parçası.
Sehâfet: Hafiflik, zayıflık, akılsızlık, bozukluk.
Sehare: Sâhirler; sihirbazlar.
Sehâvet: Cömertlik, el açıklığı.
Sehv: Yanlış, yanılma.
Sekâmet: Sakîmlik; bozukluk, sakatlık, yanlışlık.
Sekenât: Duruşlar.
Sekene-i arz: Yeryüzü sâkinleri; yeryüzünde oturanlar.
Sekerât(-ı mevt): Can çekişirken gelen baygınlık, şiddet, sıkıntı halleri.
Sekr: Sarhoşluk.
SELÂM: Emân, sulh, selâmet; her türlü eksiklikten sâlim olan; başkalarına sulh ve selâmet veren; selâmete ulaştıran.
Selâse: Üç.
Selâsiyye: Üçe âit, üç ile ilgili.
Selb: Kaldırma, giderme; nefy etme, yok hâle getirme; kapma, zorla alma; inkâr etme, menfîleştirme; négation.
Selef: Bir iş veya yerde önce bulunan kimse; eski, eskiler.
Sem': İşitme, dinleme, kulak verme; işitme duygusu.
Semâ', simâ': İşitme, dinleme; mûsıkî dinleme.
Semâ' ve elhân meclisi: Mûsıkî toplantısı.
Semâvât: Semâlar; gökler.
Semâvât-ı ulâ: Yüksek semâlar.
Semâviyyât: Semâya âit şeyler.
Semen: Kıymet, değer, bahâ, fiyat.
Semere: Meyva.
Semere-i vâhide: Bir tek meyva.
Semerât: Meyvalar.
SEMÎ': İşitici, işiten; işitme, işitme gücü veren.
Semî'iyyet: Semî' olma; işiticilik.
Semîr: Geceleyin kendisiyle sohbet edilen arkadaş.
Semm: Zehir.
Semm-i kâtil: Öldürücü zehir.
Semûm: Zehirli şey.
Senâ: Övme, takdîr etme; beğenme.
Sene-i kâmile: Tam bir sene.
Sened: Kuvvetli delil olabilecek şey; hadîs-i şerifleri Hz. Peygamber'den nakleden kimselerin isimlerini ihtivâ eden kısım.
Senî, seniyy, seniyye: Yüksek, yüce.
Sereyân: Sârî olma; yayılma, nüfûz etme.
Ser-fürû: Baş eğme, itâat etme.
Sergerde: Çete başı.
Sergeşte: Şaşkın, başı dönmüş; perîşan.
Serî': Çabuk, sür'atli.
Serî'u'l-hisâb: Hesap görmesi sür'atli olan.
Serî'u'l-meyl: Yöneliş ve eğilimi çabuk.
Serî'u'z-zevâl: Zevâli çabuk.
Serî'an: Çabucak, sür'atle.
Serîr: Taht.
Serkeşâne: İtâat etmeyerek, dik başlılıkla.
Server: Başkan, önder, reis.

Setr: Örtme, perdeleme.
Settâr: Ayıpları, kusurları örtücü.
Sevâd: Siyahlık.
Sevâd-ı müfrit: Aşırı siyahlık.
Sevâhil: Deniz kıyıları.
Sevb: Elbise, giyecek.
Sevdâ: Siyah; dört tabiat ve ahlât-ı erbaadan biri.
Sevdâ: Sevgi, istek, arzu.
Seyâhat-i bahriyye: Deniz yolculuğu.
Seyran-gâh: Seyran yeri, gezinti yeri.
Seyyi', seyyie: Kötü, fenâ.
Seyyie: Kötülük, fenâlık.
Seyyiât: Seyyieler.
Seyyid: Efendi, sâhip; Hz. Hüseyn soyundan gelen kimse.
Seyyid-i sâdât: Seyyidler seyyidi.
Seyyidinâ: Efendimiz.
Seyyidü's-sâdât: Seyyidlerin seyyidi; efendilerin efendisi.
Sezâ: Lâyık.
Sıbyân: Çocuklar.
Sıdâ': Vuruşma, kırılma.
Sıddîk: Pek doğru, sözü doğru kimse; zâhir ve bâtını birbirine denk olan kimse.
Sıfât: Sıfatlar.
Sıfât-ı ma'neviyye: Mânevî sıfatlar, mânâ sıfatları: Cenâb-ı Hakk'ın hayat ilim, irâde, kudret, kelâm, tekvin gibi sıfatlarıdır; Sübûtî sıfatlar da denir.
Sıfât-ı nefsiyye: Nefsine, zâtına âit sıfatlar: Cenâb-ı Hakk'ın vücûd, kıdem, bakā, vahdâniyyet, muhâlefetün li'l-havâdis, kıyâm bi-nefsihî sıfatlarıdır, Sıfât-ı zâtiyye de denir.
Sıfât-ı sâire: Diğer sıfatlar.
Sıfât-ı semâniyye-i ilâhiyye: Sekiz ilâhî sıfat.
Sıklet, siklet: Ağırlık, yük.
Sınâat: San'at, zanaat.
Sıyâm: Oruç tutma.
Sıyânet, siyânet: Koruma.
Si'a: Genişlik; bolluk.
Sibâ': Yırtıcı hayvanlar.
Sibâ'-ı âdiyye: Bayağı yırtıcı hayvanlar.
Siccîn: Tabîat âlemi, halk âlemi.
Sicillât: Siciller; kütükler, dosyalar.
Sihan: Kalınlık, içi boş şeylerin çapı.
Sikl: Ağırlık.
Silk: İplik; sıra, dizi, yol, meslek.
Sîm: Gümüş.
Simâ', semâ': İşitme, duyma, dinleme.
Sinn: Yaş.
Sinn ü sâl: Yaş ve yıl.
Sirâc: Işık, kandil, mum.
Sirâc-ı vehhâc: Yanan, parıltılı, alevli kandil.
Sîret: Bir kimsenin iç hâli, ahlâkı.
Sirkat: Hırsızlık.
Siyâdet: Seyyidlik; efendilik.
Siyâk: Sözün gelişi, ifâde şekli.
Siyâk-ı beyân: İfâdenin geliş biçimi.
Siyâset: Memleket idâresi; politika; terbiye etme, yönetme, idâre.
Sohbet: Bir kimse ile birlikte bulunma ve onunla ülfet ve arkadaşlık etme, arkadaşlık.
Sû': Kötülük, kötü, fenâ.
Sû'-i ahlâk: Ahlâk kötülüğü, kötü ahlâklılık.
Sû'-i hulk: Kötü huyluluk.
Sû'-i isti'mâl: Kötüye kullanma, kötü kullanma.
Sû'-i tefehhüm: Yanlış anlama, kötü anlama.
Suâl: İsteme, dileme, duâ.
Suâl-i mukadder: Sorulması muhtemel veya kaçınılmaz olan sual.
Sudûr: Sâdır olma; çıkma, meydana gelme.
Sudûr: Sadırlar; göğüsler.
Sûfiyye: Sûfîler.
Sûfiyyûn: Sûfîler.
Sufret: Sarılık, sarı olma.
Suğrâ: Küçük.
Suhriyye: Alay, alaya alma; maskaralık.
Suhûlet, sühûlet: Kolaylık.
Sukūt: Düşme, düşüş.
Sulb: Katı, sert.
Sulehâ: Sâlihler.
Sultân: Kuvvet, kudret, otorite; hükümdar, mâlik, gâlip; sultan.
Sultânu'l-muhlisîn: Muhlislerin sultânı.
Sultânü'z-zâkirîn: Zâkirlerin, zikredenlerin sultânı.
Sûret-pezir: Sûret kabul eden, sûret bulan.
Sûrî, sûriyye: Sûrete âit, görünüşe âit: maddî, şeklî.
Su'ûd: Yükselme.
Suver: Sûretler.
Suver-i berzahiyye: Berzaha âit sûretler.
Suver-i hayâliyye: Hayâlî, hayâl gücündeki sûretler.
Suver-i ilmiyye: İlmi sûretler.
Suver-i tafsîliyye: Tafsîlî sûretler.
Sûziş: Yanma, yakılma, yürek yanığı.
Süadâ: Saîdler; saâdete ermişler.
Sübbûh: Pek çok tesbîh eden.
SÜBBÛH: Tesbîhe en lâyık olan; en çok tesbîh edilen.
Sübha-i vech: Cenâb-ı Hakk'ın vechinin celâli, vechinin yüceliği, nûru.
Sübût: Sâbit olma; meydana çıkma, var olma.
Süferâ: Sefirler; elçiler.
Süfl: Aşağı, aşağıda olma.

Süflî: Aşağı, aşağıda olan; bayağı.
Süfliyyât: Süflîlikler; bayağılıklar, aşağılıklar.
Sükkân: Sâkin olanlar; oturanlar.
Süknâ: Oturacak yer, mesken.
Sükûn: Sâkin olma; dinme, dinlenme, sükûnet içinde olma.
Sülâle: Çamur; soy, döl.
Sülüs: Üçte bir.
Süm'a: Gösteriş, riyâ.
Sünen: Sünnetler.
Sünniyye, sünnî: Sünnet ile ilgili, sünnete mensup.
Süst: Gevşek, tenbel, zayıf.
Süûs: İdâreye ve siyâsete çok vâkıf; çok siyâsî, çok idâreci.
Süveydâ: Kalbdeki siyah nokta.

Ş

Şâbb: Genç.
Şâbb-ı emred: Tüysüz genç.
Şâdân: Sevinçli, keyifli.
Şâdî: Sevinçli olma, memnûniyet, gönül hoşluğu.
Şâfi': Şefâat eden; şefâatçi.
ŞÂFÎ: Şifâ veren, şifâ verici.
Şâh: Parça.
Şâh: Pâdişâh.
Şâhenşâh: Şahlar şâhı.
Şahîh: Cimri, eli sıkı; harîs; kıskanan.
Şahs-ı vâhid: Tek bir şahıs.
Şakî: "Saîd"in zıddı, bedbaht; Allah indinde makbûl olmayan; ebedî kurtuluştan mahrum olan.
Şâkird: Talebe, mürîd; çırak.
Şakk etmek: Yarmak.
Şâkk, şâkka: Zahmetli, eziyetli, güç.
Şâmme (kuvve-i...): Koklama duyusu.
Şân = Şe'n; Şânı olmak: İşi olmak, ona yakışır, yaraşır olmak.
Şâmil: Şümûlüne alan; içine olan, kaplayan.
Şa'r: Saç, kıl.
Şarâb-ı memzûc: Başka şey ile karışık içecek.
Şâri': Din ve kânun vaz'eden; şerîat getiren, koyan.
Şa'şaânî: Parlaklık, parıltı.
Şath, şathiyyât: Hakâyıka müteallik ve anlaşılması güç sûfî sözleri.
Şebâb: Gençlik.
Şebah: Cisim; heykel, kesif cisimden yapılmış sûret; şahıs.
Şebîh: Benzer.
Şecer: Ağaç.
Şecere-i kevn: Kâinat ağacı, varlık ağacı.
Şecî': Şecâatli, cesur.
Şedâid: Sıkıntılar, meşakkatler.
Şedîd, şedîde: Şiddetli, sert, katı, sıkı.
Şef: Çift.
Şef'iyyet: Çift olma, çiftlik.
Şehâdî, şehâdiyye: Âlem-i şehâdete ait, şehâdete mensup.
Şehevât: Şehvetler; aşırı istek ve arzular.
Şehvet: Aşırı istek ve arzu; şehvet.
Şekâ: Şakî olma; şekâvet, şakîlik.
Şekâvet: Şakîlik; "saâdet"in zıddı; Allah indinde makbul olmama; ebedî kurtuluştan mahrumluk.
Şekk: Şübhe, tereddüt, *zan*.
Şekvâ: Şikâyet.
Şemâil: Huylar, tabîatlar, tavır ve davranışlar, ahlâk.
Şemm: Koklama, koku alma.
Şe'n: İş, fiil, yeni olarak ortaya çıkan iş, hâdise, vâkıa, kefiyet, durum, hâl; tecellî.
Şe'niyyet: Şe'n olma; gerçeklik.
Şer': Şerîat.
Şerâit: Şartlar.
Şer'an: Şerîat bakımından.
Şerâyi', şerâi': Şerîatler.
Şeref-sâdır: Şerefle sâdır olan, çıkan.
Şereh: Tamahkârlık, aç gözlülük, aşırı hırs.
Şerh: Açma, ayırma, açıklama, yorumlama.
Şerîf, şerîfe: Şerefli.
Şerîk: Ortak.
Şerîta şerîta: Şartları birer birer...; maddeleri birer birer...
Şer'iyyât: Şer'î şeyler.
Şetât: Ayrılık, dağınıklık.
Şey'-i vâhid: Bir tek şey.
Şeyâtîn: Şeytanlar.
Şeyhûhat: Yaşlılık, ihtiyarlık.
Şeyhu'ş-şüyûh: Şeyhlerin şeyhi.
Şıkk-ı âhar: Diğer şık, diğer taraf.
Şiâr: Alâmet, işâret, iz; ayırıcı işâret.
Şibh: Benzerlik, benzeyiş.
Şimâl: Kuzey; sol, sol el.
Şirk: Ortak koşma, ortaklık.
Şitâ: Kış.
Şuâ': Bir ışık kaynağından yayılan tel tel ışıklar; ışın.
Şuğl: İş, meşgûliyet.
Şuğl-i battâlîn: Tenbellerin, eli boşların işi.
Şuhh: Cimrilik, eli sıkılık.
Şuhûd: Şâhid olma, müşâhede etme, görme.
Şûrîde: Perîşan, dağınık.
Şurût: Şartlar.
Şuûn: Şe'nler.
Şuûnât: Şuûnlar; şe'nler.
Şuûniyye: Şe'nler ile ilgili.
Şuyûh: Şeyhler
Şübuhât: Şübheler; şüpheli şeyler

Şüca': Cesur, yiğit.
Şürb: İçme.
Şürb-i hamr: Şarap içme.
Şükren-li'n-niam: Nîmetlere şükür olarak.
Şürû': Başlama.

T

Ta'ab: Yorgunluk: sıkıntı, eziyet, zahmet.
Taaccüben: Taaccüp ederek, şaşarak.
Taaddî: Sınırı aşma, öteye geçme; saldırma; zulm etme.
Taaddüd: Çoğalma.
Taaddüd-i zevcât: Birden fazla kadınla nikahlanma; zevcelerin çokluğu.
Taahhur: Geri kalma, geride olma, sonra gelme.
Taakkul: Akletme, akıl erdirme, düşünme.
Taâkub-ı tezelzülât-ı arzıyye: Arzda zelzelelerin peşpeşe olması, birbirini tâkip etmesi.
Taalluk: Alâkası olma; ilgi, ilişik.
Taallukât: Taalluklar.
Taallüm: Öğrenme, bilgi edinme, öğrenim.
Taallüv: Yükselme, yücelme.
Taam: Yemek.
Taammüm: Umûmî olma, umûmîleşme, yayılma.
Taannüd: İnat etme, direnme.
Taâruz (teâruz): Birbirine zıt olma, muhâlif olma.
Taarruf: Öğrenme.
Taarruz: İlişme, sataşma; saldırma.
Taaşşuk: Aşık olma.
Taattuf: Esirgeme, acıma, merhamet etme.
Taattuş: Şiddetle, fazlaca isteme, arzu etme; susama.
Taayyün: Zâhir olma, belirme, meydana çıkma.
Taayyüş: Yaşama, geçinme.
Taazzum: Kibirlenme, büyüklük taslama.
Taazzüz: Aziz ve şerefli olma; kendini aziz ve şerefli addetme.
Tab': Tabîat, huy.
Tabakât: Tabakalar.
Tabâyi': Tab'lar; tabîatlar; (dört) tabîat.
Tabh: Pişirme, kaynatma.
Tabh-ı taâm: Yemek pişirme.
Ta'bîr: Yorumlama.
Tabîiyyûn: Tabîatçılar.
Ta'cîl: Acele ettirme, öne aldırma.
Ta'dâd: Sayma.
Ta'dîd: Sayısını arttırma, çoğaltma.
Tadlîl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma.
Tafassul: Fasıllara ayrılma, tafsîl edilme, bölümlenme.
Tafazzul: Fazîletli olma; üstün olma, üstünlük.
Tafdîl (tafzîl): Üstün tutma, daha fazîletli addetme, üstünlük verme.
Ta'fîn: Taaffün; çürüyüp kokma, kötü koku çıkarma.
Tağayyür (teğayyür): Değişme, başkalaşma.
Tağdiye: Gıdâlandırma, besleme, gıdâ verme.
Tağlît: Yanıltma; yanlışını çıkarma.
Tağlîtât: Yanıltmalar.
Tağyîb: Gâib olma; kaybolma, kaybetme.
Tağyîr: Değiştirme.
Tahaddüs: Hâdis olma, sonradan ortaya çıkma.
Tahaffuz: Kendini muhâfaza etme, koruma; korunma, sakınma.
Tahakkuk: Gerçekleşme; tahkîk sûretiyle elde etme, hakîkatine erişme.
Tahallî: Süslenme.
Tahalluk: Ahlâklanma.
Tahallus: Halâs bulma; kurtulma.
Tahallüf: Değişme, değişik olma, başka türlü olma.
Tahallül: Hulûl etme, girme.
Tahallül: Halel bulma, bozulma; araya girme, nüfûz etme.
Tahassun: Müdâfaa için kaleye çekilme, istihkâma çekilme.
Tahassül: Hâsıl olma, netîce olarak ortaya çıkma.
Tahassür: Hasret çekme, istediği şeyi ele geçiremediği için üzülme.
Tahattur: Hatırlama.
Tahattut: Çizgi çizme, plan çizme.
Tahavvül: Bir halden başka bir hâle girme, değişme.
Tahayyür: Hayrete düşme, hayranlık.
Tahayyüz (tehayyüz): Yer tutma, mekân işgâl etme.
Tahdîd: Hudûd tâyin etme, sınırlama.
Tahdîs: Bahsetme, söyleme.
Tahfîf: Hafifletme; yükünü azaltma.
Tâhir: Temiz.
Tahkîk: Gerçekleştirme; gerçeğini, hakîkatini araştırma; hakîkatini ele geçirme, hakîkat ve aslına erme.
Tahlîl: Analiz.
Tahlîs: Kurtarma.
Tahlît: Karıştırma.
Tahmîk: Ahmak olduğunu söyleme.
Tahmîl: Yük yükleme.
Tahrîc: Çıkarma; Hz. Peygamber'in hadîsini kitabında rivâyet etme.
Tahrîk: Hareket ettirme.
Tahrîr: Yazma.
Tahrîs: Hırslandırma.

Tahrîz: Kışkırtma.
Tahsıyn: Kale gibi sağlamlaştırma.
Tahsîl: Elde etme, ele geçirme, hâsıl etme.
Tahsîn: Güzelleştirme, güzel bulma.
Tahşiye: Hâşiye yapma, not düşme.
Taht: Alt.
Tahvîf: Korkutma.
Tahyîl: Hayâl ettirme, hayâl ve fikre getirme, tahayyül.
Tahzîr: Sakındırma, men' etme, yasaklama.
Tâi': İtâat eden boyun eğen.
Tâib: Tövbe eden.
Tâife: (Mutasavvıf vs. gibi bir mesleğe mensup) topluluk.
Tâi'în: Tâi'ler; itâat edenler.
Takallüb: Başka bir kalıba girme, değişme, dönme, çevrilme.
Takarrüb: Yaklaşma.
Takavvî: Kuvvetlenme.
Takayyüd: Kayıdlanma; bir kayd ile bağlı olma, bağlanma.
Takāzâ: Talep, istek.
Takbîh: Kötüleme.
Taklîb: Kalb etme; çevirme, döndürme, değiştirme.
Takrîb: Yaklaştırma.
Taksîm: Bölme, kısımlara ayırma.
Taksîr: Bir şeyi eksik veya kusurlu yapma, bir şeyi yapabilecekken yapmama, kusûr etme; kusur, suç; kısaltma.
Taktîr: Damla damla akıtma, dökme; damıtma, imbikten çekme.
Takyîd: Kayıt ve şarta bağlanma, mukayyed kılma ("ıtlâk"ın zıddı).
Talâkat: Güzel konuşma, düzgün söz söyleme; güler yüzlülük.
Taleb: İsteme, istek, arzu.
Tâlıh, tâliha: Yaramaz, faydasız, kötü.
Tâli': Tulû' eden; doğan; tâlih, kısmet.
Tâlib: İsteyen, mürid, talebe.
Ta'lîk: İliştirme, bağlama, asma, takma, tesbît etme.
Ta'lîm: Öğretme, ilim verme, bildirme.
Tama': Doymazlık, açgözlülük; hırs.
Ta'mîk: Derinleştirme; esâsına varacak şekilde inceleme.
Ta'mîm: Umûmîleştirme.
Tâmmü'l-a'zâ: Uzuvları, organları tam olan.
Ta'n: Ayıplama.
Târ: İplik; dokumada uzunluğuna atılan iplik.
Tarab: Sevinçlilik, şenlik, çoşkunluk.
Tarafeyn: İki taraf.
Tarassud: Gözetme, gözleme.
Tareyân: Târî olma; ârız olma, ansızın ortaya çıkma.
Tarfetü'l-ayn: Bir göz açıp kapama müddeti.
Tarh: Çıkarma.
Tarh-ı kibir: Kibri çıkarıp atma.
Târık: Geceleyin parlayıp hemen kaybolan ışık; sabah yıldızı.
Târî olmak: Arız olmak; ansızın ortaya çıkmak.
Ta'rîf: Öğretme, bildirme, tanıtma; târif.
Tarîk: Yol.
Tariyyât: Ansızın gelen şeyler (belâ vs.)
Tasaddî: Girişme, başlama, teşebbüs.
Tasadduk: Sadaka verme.
Tasallut: Musallat olma, sataşma; hükmü ve tasarrufu altına alma.
Tasannu': Yapmacık.
Tasannu'an: Yapmacıklı olarak, gösteriş yaparak.
Tasarruf: İdâre etme, kullanma, sâhib ve mâlik olma.
Tasarrufât: Tasarruflar.
Tasa'ud: Yukarı yükselme; buharlaşıp yükselme.
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme, arındırma.
Tashîh-i nüshateyn: İki nüshayı sahîh kılma; iki nüshayı karşılaştırma.
Tâsi': Dokuzuncu.
Tas'îd: Yukarı çıkarma; ısıtarak buharlaştırma.
Taslît: Musallat etme; hâkim kılma, tasarrufuna alma.
Tasnî': Yapma, uydurma, yakıştırma.
Tasrîf: Tasarruf etme, idâre etme, (fiil) çekme.
Tasrîr: Sızıldama, sızıldanma, inleme sesi; gıcırtı vs. gibi ses.
Tastîr: Satır hâline koyma; yazma.
Tatahhur: Temizlenme.
Tathîr: Temizleme.
Ta'tîl: Durdurma, faâliyetten alıkoyma; muattal kılma, nefy etme, yok sayma; Allah'ın sıfatlarını nefy etme.
Ta'tîl-i şerîat: Şer'î hükümleri yok sayma.
Tatlîk: Boşama.
Tatvîl: Uzatma.
Tatyîb: Hoşnut etme, gönlünü alma, iyi davranma.
Tav': Gönüllü olarak yapma ve itâat etme.
Tav'an: İsteyerek, gönüllü olarak.
Tavassut: Aracılık etme; vasatta, ortada bulunma.
Tavazzuh: Vuzûh kazanma, vâzıh olma, açıklanma.
Tavîl: Uzun.
Tavr: Hal, durum; *Fr.:* modalité.
Tavsît: Vâsıta kılma; aracı kılma, vasat kılma.
Tavtıe: Anlatılacak şeyi destekleyecek

şekilde önceden bâzı şeyleri söyleme.
Tavzîh: Açıklama, vâzıh kılma.
Ta'yîb: Ayıplama; ayıplı ve kusurlu hâle koyma.
Ta'yîb-i sefîne: Gemiyi kusurlu hâle koyma, delme.
Tayyib: Güzel, hoş, iyi, fazîletli.
Tayyibât: Tayyibler; iyi ve hoş şeyler; tertemiz kadınlar.
Ta'zîb: Azap verme, eziyet etme.
Tâziyâne: Kırbaç, kamçı; vâsıta, sebep.
Teâlî: Yükselme, ululanma.
Teâmî: Görmeme, kör olma; görmez gibi davranma.
Teazzüz: Azîz olma, kudret ve üstünlük.
Tebean: Tâbî olarak, uyarak.
Tebaiyyet: Tâbî olma; uyma.
Tebâ'ud: Uzaklaşma.
Tebâdür: Ansızın akla gelme.
Tebeddül: Değişme, başka bir hâle girme.
Tebelluğ: Anlayıp alma, kabul etme.
Teberrüd: Soğuma.
Tebevvül: İşeme.
Teb'îd: Uzaklaştırma, uzağa sürme.
Tebyîn: Beyân etme; açıklama.
Tecâvüz: Ötesine geçme, aşma, ileri gitme.
Tecdîd: Yenileme.
Tecdîd-i vuzû': Abdest yenileme.
Teceddüd: Yenilenme, yeniden olma, tâzelenme.
Tecellî: Görünme, zâhir olma; zuhûr.
Tecerrüd: Mücerred olma, tecrîd edilme; soyulma.
Tecezzî: Cüz' cüz' olma, cüz'lere ayrılma, bölünme, parçalanma.
Techîl: Câhilliğini ortaya koyma, câhil olduğunu söyleme.
Tecliye: Cilâlama, cilâ verme.
Tecrîd: Mücerred kılma; soyma.
Tecsîm: Cisimlendirme, cismânîleştirme, maddî bir vücut verme.
Tecvîf: Oyma, oyuk hâline koyma; oyuk yer, boşluk.
Tecvîz: Câiz görme, cevâz verme; mümkün görme.
Tedâbîr: Tedbirler, çâreler.
Tedâbür: Arkasına dönme.
Tedârik-i lafz: Söz araştırıp bulma, söz yetiştirme.
Tedbîr: İdâre etme; yönetme; tasarruf etme, kullanma; çâre, yol.
Tedbîrât: Tedbirler.
Tedebbür: Bir şeyin sonunu, hakîkatini düşünme.
Tederrüc: Derece derece ilerleme.
Tederrüs: Ders alma, ders alarak okuma.
Te'dîb: Edeplendirme, terbiye etme.
Tedlîs: Asıl durumunu göstermeyip saklama; saklama, örtme; aldatma, hîle.
Tednîs: Kirletme.
Tedrîcen: Derece derece; yavaş yavaş.
Tedrîcî: Derece derece; yavaş yavaş.
Tedrîs: Ders okutma; öğretim.
Tedvîr: Döndürme, çevirme.
Teemmül: Etraflıca düşünme.
Teennî: Yavaş hareket etme, yavaşlık; dikkatle ve acele etmeden davranma.
Teessür: Te'sirlenme, bir te'sîri kabul etme.
Teevvüh: Âh etme, inleme.
Teevvül: Te'vil edilme.
Teeyyüd: Te'yîd olunma; kuvvetlenme, desteklenme; sağlamlaşma.
Tefahhus: Araştırma, soruşturma, inceleme.
Tefahhusât: Tefahhuslar; inceleyip araştırmalar.
Tefakkud: Arayıp soruşturma, araştırma.
Tefâsîl: Tafsîller.
Tefâsîr: Tefsîrler.
Tefattun: İdrak, anlama, kavrama.
Tefâvüt: Farklı olma, fark, farklılık.
Tefâzul: Daha fazîletli olma, üstün olma; farklı olma; üstünlük; daha fazla olma, ziyâdelik.
Tefazzul: Fâzıl, fazîletli olma; üstünlük, üstün olma.
Teferruğ: Fâriğ olma; kurtulma, vazgeçme.
Teferrüc: Açılma, ferahlama; gezintiye çıkma, gezinti.
Teferrüd: Tek olma, yalnız kalma; benzersiz olma.
Teferrüs: Firâsetle anlama, derinliğine kavrama, düşünerek doğru bir şekilde anlama, sezme.
Tefessüd: Fesâda uğrama; bozulma, yok olma.
Tefevvuk: Fevkında olma; üstün gelme, üstün olma.
Tefhîm: Fehm ettirme; anlatma, bildirme.
Tefrîd: Ferd kılma, tek kılma.
Tefrîd-i vücûd: Varlığı ferd (tek) kılma.
Tefrîk: Ayırma, seçme; farklı kılma, farklı olma; "fark" ve "tefrika" hâline koyma.
Tefrika: Farklı olma, fark; ayrılık, ayrılma; ikilik, çokluk; "cem'" ve "cem'iyyet" mukâbili.
Tefrît: Ortanın aşağısında aşırı gitme (ifrâtın zıddı), çok az yapma.
Teftîş: Sorup araştırma, inceleme, muâyene etme.
Tefvîz: Havâle etme, uhdesine verme.
Teğâbün: Birbirini aldatma, aldanma.
Teğâfül: Görmemezlikten gelme, göz yumma.
Tehaddüs, tahaddüs: Hâdis olma; sonra-

dan meydana gelme.
Tehabbüben: Sevgiden dolayı, sevgi eseri olarak.
Tehallüf: Muhâlif olma; uygun olmama, değişiklik gösterme.
Tehevvür: Öfkelenme.
Teheyyü': Hazırlanma.
Tehiyye: Hazırlama.
Tekâbül: Mütekâbil olma; karşı karşıya olma, karşılıklı olma.
Tekâlîf: teklifler; mükellefiyetler, sorumluluklar.
Tekallüb: Başka bir kalıba görme; değişme; dönme, çevrilme.
Tekarrüb: Yaklaşma.
Tekâsüf: Kesifleşme; yoğunlaşma.
Tekâsül: Tenbellik etme, tenbellik, ilgisizlik.
Tekayyüd: Kayıdlanma; bir kayıt ve şarta bağlanma, mukayyed olma, mutlak olmama.
Tekāzâ, takāzâ: Talep, istek.
Tekbîre-i ihrâm: Namaza başlarken alınan iftitah tekbîri.
Tekellüm: Konuşma.
Tekessür: Çoğalma.
Tekevvün: Olma, oluşma, var olma, meydana gelme.
Teklîf: Mükellef kılma; yapılmasını isteme.
Tekmîl: Kemâle erdirme; tamamlama, bitirme, olgunlaştırma.
Tekmîl-i nüfûs: Nefisleri kemâle erdirme.
Tekvîn: Vücûda getirme, var etme, yaratma.
Tekzîb: Yalanlama.
Telâfî-i mâ-fât: Elden kaçırılan şeyi karşılama; kaybedilen şeyi telâfî etme.
Telâkî: Mülâkî olma; kavuşma.
Telakkî: Alma, kabul etme.
Telattuf: Latif olma, latifleşme; lutf ile muâmele etme.
Telbîs: Sûret-i haktan görünüp aldatma, hîle yapma, şübheye sürükleme, karıştırma, bir şeyi olduğundan başka gösterme.
Telezzüz: Lezzet alma.
Telfîk: Birleştirme, toplayıp bir araya getirme.
Telhîs: Hülâsa etme, hülâsa.
Te'lîf: Uzlaştırma, bağdaştırma; barıştırma; toplama.
Telkînât: Telkînler.
Temâsül: Benzeşme, benzeyiş.
Temdîd: Uzatma.
Temeddüh: Kendi kendini medh etme, öğünme.
Temeddühan: Temeddüh olarak.
Temekkün: Mekân tutma, yerleşme.
Temellük: Mülk edinme, kendine mal etme, sâhip olma.
Temenniyât: Temennîler.
Temessül: Bir şekil ve sûrete girme, cisimlenme; benzeşme.
Temettu': Kâr etme, kazanma; kâr, fayda.
Temevvüc: Dalgalanma.
Temeyyüz: Farklı olma, farklılaşma, farklılık, ayrılma.
Temhîd: Bildirme; yaygıyı yayma; bir şeyi düzeltme, ıslâh etme; bir çeşit önsöz.
Temlîk: Mülk olarak verme, mülk sâhibi etme.
Temsîl: Bir sûret ve şekle büründürme; benzetme; örnek verme; sembolle söyleme, sembol.
Temyîz: Ayırma, ayrılma.
Tenâhî: Sonu olma, son bulma, bitme.
Tenâsüh: Rûhun bir bedenden diğer bir bedene geçmesi.
Tenâsül: Doğup üreme, türeme.
Tena'um: Nîmetlenme; nîmet içinde yaşama.
Tenâvül: Alıp yemek.
Tenâzur: Birbirinin karşısında olma, birbirine mukâbil olma.
Tenemmüv: Gelişip büyüme.
Tenevvü': Nevilenme; çeşit çeşit olma, değişik olma.
Tenevvü'-i emâkin: Mekânların değişik olması.
Tenevvü'-i evzâ': Vaz'ların, durumların değişik olması.
Tenevvü'-i ezmân: Zamanların değişik olması.
Tenezzüh: Gezinti; nezih olma, temiz ve pâk olma.
Tenezzüh-gâh: Gezinti yeri.
Tenezzül: İnme; alçalma.
Tenezzülât: Tenezzüller.
Tenfîr: Nefret ettirme.
Tenfîs: Nefes verme, nefesi dışarı verme, nefeslenme, nefesini teneffüs etme.
Tenfîz: Nâfiz kılma; hükmünü yürütme ve yerine getirme.
Ten'îm: Nîmetlendirme, nîmet verme.
Te'nîs: Ünsiyet verme, alıştırma.
Ten'ît: Sıfatlandırma, tavsîf etme.
Tenkîs: Azaltma; çıkarma.
Tenvî': Nevîlendirme, nevilere ayırma.
Tenvîr: Nurlandırma, aydınlatma.
Tenzîh: Noksan ve çirkinlikten berî kılma; Allâh'ı her türlü noksanlardan ve yaratılmışların vasıflarından berî kılma.
Tenzîhen: Tenzîh olarak, tenzîh sûretiyle.
Tenzîl: Tedrîci olarak indirme, parça parça indirme.
Terâcim-i ahvâl: Hal tercümeleri; biyo-

grafiler.
Terakkî: Yükselme; ilerleme.
Terekküb: Mürekkeb olma; karışıp birleşme.
Terekküben: Terekküb ederek, birleşerek.
Terğîb: Arzû ettirme, isteklendirme.
Terkîb: Birleştirme; sentez.
Terkîm: Yazma, işâretleme.
Tersîm: Resm etme, resmini yapma; şekil verme.
Tesâvî: Müsâvî olma; eşit olma, eşitlik.
Tesbîh: Allah'ı imkân âlemine âit niteliklerden tenzîh ve takdîs etme; "Sübhânallah" deme.
Tesbîhan: Tesbîh sûretiyle, tesbîh olarak.
Teseffül: Aşağı inme, aşağı olma.
Teselsül: Zincirleme gitme, zincirleme.
Tesettür: Örtünme, gizlenme.
Teshîf: Aklının az olduğunu söyleme.
Teshîn: Isıtma.
Teshîr: Müsahhar kılma, emrine âmâde kılma; emrine alma, boyun eğdirme.
Tes'îd: Mes'ûd kılma.
Teskîn: Sâkin kılma, yatıştırma.
Teskîn-i atş: Susuzluğu yatıştırma.
Teslîk: Seyr ü sülûk yaptırma; yola koyma.
Tesmiye: İsimlendirme.
Tesniye: İkileme, iki kılma; ikili olma; iki, ikilik.
Tesviye: Düz etme; düzgün yapma, düzeltme.
Tesviye-i cidâr: Duvarın düzeltilmesi.
Teşa'ub: Şûbelenme, şûbelere ayrılma, kollara ayrılma.
Teşbîh: Benzetme; Allah'ı yaratılmışlara benzetme.
Teşdîd: Şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme; artırma.
Teşebbühen: Benzemeye çalışarak, benzeyerek.
Teşebbüs: Yapışma, girişme.
Teşeddüd: Şiddetlenme, artma.
Teşettüt: Parçalanma, dağılma.
Teşevvüş: Karmakarışık ve dağınık olma, karışıklık.
Teşmî': Bal mumuna batırma, mumlama.
Teşmîl: Şâmil kılma, şümûlüne alma; yayma, içine aldırma.
Teşmîlen: Teşmîl ederek; şümûlüne alarak.
Teşne: Susamış, istekli, arzû eden.
Teşnegân: İstekliler.
Teşnelik: Çok istekli olma.
Teşnî': Ayıplama.
Teşrî': Şerîat koyma.
Teşrîf: Şereflendirme, şeref verme.
Teşrîh (ilm-i...): Anatomi.
Teşrîhan: Anatomi ilmine göre.
Teşrîk: Ortak kılma; şirk koşma.
Teşvîş: Karıştırma, bulandırma; karışıklık, iç karışıklığı.
Tetebbu': İnceleme, geniş bilgi edinme.
Tetemmüm: Tamamlanma.
Tetmîmen li'l-fâide: Faydalı olan bu kısmı tamamlama olarak.
Tevâbi': Tâbî olanlar; bir merkeze bağlı olanlar; peykler, uydular.
Tevâfuk: Uyma, uygun gelme.
Tevağğul: Bir işle uğraşma.
Tevahhuş: Yalnızlıktan korkma, ürkme.
Tevakkuf: Durma, bekleme; bağlı olma; bir konuda hüküm ve kanâatini belirtmeme.
Tevâlî: Birbiri arkasından gelme, peşpeşe gelme, devâm etme.
Tevâlüd: Doğma.
Tevârîh: Târihler.
Tevârüs: Mîras yoluyla eline geçme; mîras yoluyla birinden diğerine geçme.
Teva'ud: Va'îd etme; cezâ ile korkutma, tehdîd etme.
Tevbîh: Azarlama.
Tevcîh: Yöneltme.
Tevdî': Emânet etme.
Tevehhüm: Vehm etme; var zannetme.
Tevellî: İdâre etme, yönetme; idâresini yüklenme, yönetimini üzerine alma.
Tevellüd: Doğma.
Tevessü': Genişleme.
Tevfîk: Muvâfık ve mutâbık hâle getirme, uydurma; Allâh'ın muvaffak kılması: ilâhî yardım ve hidâyet.
Tevfîr: Çoğaltma, artırma; çokluk.
Tevfîr-i akıl: Akıl çokluğu.
Tevhîd: Bir kılma, birleme, birleştirme.
Te'vîl: Bir âyeti zâhir ve açık mânâsından başka bir mânâ ile tefsîr etme; yorumlama; aslî mânâyı elde etmek için yorum yapma.
Te'vîlât: Te'vîller; yorumlar.
Tevkî': Padişah fermânı, buyruğu.
Tevkî'ât: Tevkî'ler; fermanlar.
Tevkîl: Vekîl kılma; havâle etme.
Tevkîr-i kebîr: Büyük olanı ululama, büyüğe saygı gösterme.
Tevhîd: Veled meydana getirme, doğurma; meydana getirme.
Tevlîd-i misl: Benzerini meydana getirme.
Tevsî': Genişletme.
Tevsît: Vâsıta kılma, araya koyma; ortalama, vasat kılma.
Teyakkun etmek: İyice bilmek, kesin olarak bilmek.
Teyakkuz: Uyanıklık, dikkatlilik.
Teyh: Hayran olma, hayret.

Te'yîd: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, destekleme, doğrulama.
Tezâyüd: Artma, çoğalma.
Tezebzüb: Kararsızlık, tereddüd.
Tezehhüd: Zâhidlik etme, ibâdet etme.
Tezekkür: Hatırlama.
Tezeyyünât: Süslenmeler, süsler.
Tezkîr: Hatırlatma.
Tezkire: Hatırlatış, düşündürme; pâdişah veyâ başvezir tarafından yazılan ferman, mektup, yazı.
Tezkiye: Temizleme, temize çıkarma.
Tezkiye-i nefis: Nefsi kötülüklerden temizleme; kendini temize çıkarma.
Tezlîl: Zelîl etme, alçaltma.
Tıba': Tabîatlar; yaratılışlar.
Tıbb: Tabiplik, hekimlik.
Tıfl: Çocuk.
Tıyb: Güzel koku, güzel kokulu şey.
Tıyn (tîn): Çamur, balçık.
Timsâl: Sûret, resim; sembol.
Tufeyl: Dalkavuk.
Tuğyân: Taşkınlık, azgınlık; ilâhî emirlere karşı gelme.
Tûl: Uzunluk, boy; boylam.
Tûl-ı müfrit: Aşırı uzunluk.
Tûl-i ömr: Ömür uzunluğu; ömür boyu.
Tulû': Doğma, doğuş.
Tuma'nînet: İtmi'nan, sükûn bulma, tatmîn olma.
Turuk: Yollar, tarîkatler.
Turuk-ı aliyye: Yüce tarîklar, büyük tarîkatler.
Türâb: Toprak.
Türrehât: Saçma sapan sözler.

U

Ubûr: Geçme, diğer tarafa geçme.
Ucâle: Acele yapılan iş; acele yazılan kitap.
Uded: Malzeme, mühimmât, techîzât.
Udûl: Sapına, yoldan çıkma, geri dönme, vaz geçme.
Uhrâ: Diğer, son.
Uhuvvet: Kardeşlik.
Ukalâ: Âkıller, akıl sâhipleri.
Ukde: Düğüm, boğum; nokta.
Ukûl: Akıllar.
Ukûl-ı selîme: Akl-ı selîmler.
Ukûs: Akisler.
Ûlâ: İlk, evvel, önceki.
Ulûf: Binler.
Ulûm: İlimler.
Ulûm-i riyâziyye: Matematik ilimler.
Ulüvv: Yükseklik, yücelik.
Ulvî, ulviyye: Yüksek, yüce.
Ulviyyât: Ulvî olan şeyler; ulvîlikler.
Umk: Derinlik.
Ummâl: Amel sâhipleri; âmiller, mutasarrıflar, vâlîler.
Unsuriyyûn: Unsura mensup, unsurla alâkası olanlar.
Umûr: İşler.
Urefâ: Ârifler; Allah'ı pek iyi bilenler; nakîblerden sonra gelen reisler.
Urefâ-i billah: Allâh'ı pek çok ârif olanlar, Allah'la bilenler.
Urûc: Yukarı çıkma, yükselme, mîrac.
'Urüvv: Tecerrüd, ârî olma.
Usûl-i hendese: Geometri metodolojisi.
Ustukuss: Sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluktan ibâret dört tabiat, dört rükün.
Ustukussât: Ustukusslar.
Utarid: Merkür.
Uyûb: Ayıplar, kusurlar.
Uyûn: "Ayn"lar, a'yân; gözler, pınarlar.

Ü

Ülü'l-elbâb: Lübb sâhipleri; kalp, akıl sâhipleri.
Ülü'n-nühâ: Akıl sâhipleri.
Ümem: Ümmetler.
Ümem-i muhtelife: Muhtelif ümmetler; çeşit çeşit ümmetler.
Ümem-i sâlife: Geçmiş, eski ümmetler.
Ümenâ: Emîn olan kimseler; emânete ehil olanlar.
Ümm: Anne; asıl, esas, prensip.
Ümmehât-ı erbaa: Dört ana; dört esas.
Ümmü'l-kitâb: Kitabın anası, esâsı, aslı.
Ünf: Şiddet, şertlik, kalabalık.
Üns-i billah: Allah ile ünsiyyet.
Ünûset: Müenneslik; dişilik, kadınlık.
Üsbû'iyye: Haftalık duâlar, virdler.

V

Vâbeste: ...e bağlı.
Vâcib: Zarûrî olan, olmaması düşünülemiyen.
Va'd: Mükâfat vereceğine söz verme; söz verme.
Vâfî: Yeter, elverir, tam.
Vâhî: Boş, mânâsız, boşuna.
Vâhid, vâhide: Bir; bir olan.
VÂHİD: Bir olan, zâtında, sıfatlarında ve işlerinde ortağı, dengi ve benzeri olmayan, vahdet kendisiyle kâim olan.
Vâhidü'l-ayn: "Ayn"ı tek olan; hakîkati bir olan.
Vâhidü'z-zaman: Zamânının yegânesi olan.
Vâhime: "Vehim" duyusu.
Vahş: Yabânî, insandan kaçan (hayvan).
Va'îd: Cezâ ile tehdîd etme, korkutma, yıldırma.
Vâkı', vâkı'a: Vâkî olan, vukû' bulan.
Vâkıa: Rüyâ.

Vâkıâ: Gerçi, her ne kadar, gerçekten.
Vâkıf olmak: Durmak; bir şeyden haberi olmak, bilmek.
Vakt-i zevâl: Zeval vakti; öğle vakti.
V'allâhü a'lem: Ve Allah en iyi bilir.
V'allâhü'l-hâdî: Ve Allah hidâyet edendir.
Vâreste: Kurtulmuş, serbest, rahat, ilişkisiz.
Vârid: Gelen; hâriçten insanın kalbine gelen şey; Hak'tan kula gelen feyz, ilhâm.
Vârid, vâride: Vürûd eden, gelen, erişen.
Vâridât: Vâridler; ilhamlar.
Vâris: Mîrasçı, kendisine mîras düşen.
Varta: Çukur, uçurum, tehlike.
Vasat: Orta.
Vasâyâ: Vasiyetler; tavsiyeler.
Vâsıl: Eren, erişen, ulaşan.
Vâsılîn: Erenler.
Vâsi': Geniş.
Vâsiu'r-rahmet: Rahmeti geniş ve bol olan.
"Vâv": "Ve"
Vaz', vazı': Koyma, konuluş; durum, duruş, tavır.
Vaz'-i haml: Hâmileliğin bitişi, doğurma.
Vaz' etmek: Koymak.
Vazâif: Vazîfeler.
Vâzıh, vâzıha: Açık, âşikâr.
Vazî': Alçak, bayağı.
Vecbe: Düşen bir şeyin çıkardığı ses, gürültü; kaynayan ve sürtünen bir şeyin çıkardığı ses, fıkırtı; göğüste meydana gelen fıkırtı.
Vecebât: Vecbeler; fıkırtılar.
Vech: Yüz, cebhe, yön, sûret, şekil.
Vech-i şebeh: Benzeyiş yönü.
Vefâ: Kâfî gelme, yetişme; ödeme.
Vehb: Hibe, bağışlama, hediye etme.
Vehbî, vehbiyye: İlâhî bağış ile ilgili, Allah'dan olan.
Vehle-i ûlâ: İlk anda, ilk önce.
Vehleten: İlkin, ilk bakışta, birdenbire, ilk anda.
Vekâyi': Vak'alar, olaylar, hâdiseler.
Velâ etmek: Sâhiplik etmek, idâre etmek, teveccüh edip tasarruf etmek.
Veled: Çocuk.
Veled-i tabîî: Nikahsız kadınlardan doğan çocuk.
Verâ: Öte, geri, arka.
Verâ-yı zahr: Sırtın arkası; arka.
Vera': Haram olup olmadığı şübheli olan şeylerlerden sakınma.
Verese: Vârisler.
Vesâit: Vâsıtalar.
Vesâtat: Vâsıta olma, aracılık etme.
Vesâvis: Vesveseler.
Vezer: Sığınak.
Vichet: Vecih, yön; zât, hakîkat.
Vilâdet: Velâdet, doğum.
Vird: Tarîkat ehlinin belirli zamanlarda okudukları duâ.
Visâl: Vuslat, kavuşma.
Vitr: Tek.
Vitriyyet: Tek olma.
Vizr: Ağırlık, yük, günâh.
Vuhûş: Vahşî hayvanlar.
Vukûf: Durma, kalma, vâkıf olma.
Vusûl: Vâsıl olma, erişme, ulaşma.
Vücûd: Varlık, var olma; beden.
Vücûd-i aynî: Maddeten, cisimen var olan varlık; "ayn" hâlinde varlık.
Vücûd-bahş: Vücûd bahşeden; varlık veren.
Vücûd-ı elem: Elemin var olması.
Vücûdât: Vücûdlar; varlıklar.
Vücûden: Varlık olarak.
Vücûh: Vechler.
Vücûd-pezîr: Varlık bulan, varlık kabul eden, varlık kazanan.
Vükelâ: Vekiller.
Vürûd: Vârid olma; gelme, varma, yetişme.
Vüs'at: Genişlik.

Y

Yâbis: Kuru.
Yakaza: Uyanıklık, uyanık olma.
Yakîn: Kat'î, kesin ve şüphesiz bilgi; kesinlik, kat'iyyet.
Yakzân: Uyanık.
Yakzân-ı fehm: Anlayışı uyanık.
Yed: El.
Yed-i fâile: İşleyen el; aktif el.
Yed-i münfaile: Fiili kabul eden el; passif el.
Yed-i yemîn: Sağ el.
Yedeyn: İki el.
Yekdîğer: Biri ötekini, birbirini.
Yeknesak: Tek düzen, değişmez; tutarlı, kendi içinde âhenkli.
Yektâ: Tek, eşsiz, benzersiz.
Yesîr: Kolay, az miktarda.
Yevm: Gün; an.
Yevme-izin: O gün.
Yevmen-fe-yevmen: Günden güne.
Yevm-i ba's: Öldükten sonra diriliş günü.
Yenbû': Kaynak, pınar.
Yubûset: Dört tabîattan biri; kuruluk.
Yümn: Uğur, bereket.
Yüsr: Kolaylık, rahatlık; zenginlik.

Z

Zâbıt: Zabt eden; düzene koyan, çizen; iki kolla çalışan (âlet): pergel.
Zâcir: Önleyen, yasaklayan; zorlayan, zor-

la yaptıran.
Zâd: Azık.
Za'f: Zayıflık, âcizlik.
Za'f-ı pîrî: Yaşlılıktan ileri gelen kuvvetsizlik, âcizlik.
Za'ferân: Safran.
Zâhib: Giden; bir fikre uyan, kapılan, benimseyen.
Zâhid: Dünyâdan yüz çeviren, dünyâya rağbet etmeyen.
Zâhil: Unutan, haberi olmayan, ihmâl eden.
Zâhir, zâhire: Görünen, açık, belli, âşikâr; dış, yüz.
ZÂHİR: Görünen, varlığında hiçbir şüphe olmayan; varlığı herşeyden âşikâr olan.
Zâhir-bîn: Zâhiri, dışı gören.
Zâhir-i kavl: Sözün zâhiri, sözün dış ve açık mânâsı.
Zâhirî, zâhiriyye: Zâhirle alâkalı, zâhire âit.
Zâhirî-i mahz: Sırf zâhirî; tam mânâsıyla zâhirî.
Zahr: Arka, sırt.
Zahr-ı gayb: Gıyâbında, arkasından.
Zâid, zâide: Ziyâde olan; eklenen, artan, lüzumsuz, fazla; matematikte: Artı (+).
Zaîf, zaîfe: Zayıf, güçsüz.
Zaîfen: Zayıf olarak.
Zâika (kuvve-i...): Tatma duyusu; tad alma.
Zâil, zâile: Zevâl bulan; geçip giden, kaybolan, yok olan.
Zâir: Ziyâret eden.
Zâkire-i mütefekkire: İnsanın düşünme gücü aklın hükmüne tâbî olursa bu güce "zâkire-i mütefekkire" denir.
Zâkire-i mütehayyile: İnsanın düşünme gücü "vehm"in hükmüne tâbî olursa bu güce "zâkire-i mütehayyile" denir.
Zamâir: Zamîrler; gizli olan düşünceler, sırlar.
Zamîme: Ek, ilâve, ekleme.
Zamîr: İnsanın gizli düşüncesi, sakladığı sır.
Zamm: Katma, ekleme, artırma.
Zanîn: Esirgeme, kıskanma.
Zann-ı gâlib: Kuvvetli, üstün zan.
Zât- maa's-sıfât: Sıfatlarla berâber zât.
Zâviye: Köşe, açı.
Zebâniyye: Zebânîler.
Zebh: Boğazlama, hayvanı kesme, kurban etme.
Zebûn: Zayıf, güçsüz, âciz.
Zecr: Önleme, yasaklama; zorlama, sıkıştırma.
Zeferât: Zefreler; teevvühler, âh etmeler.
Zehâb: Gitme, gidiş; bir düşünceye uyma, kapılma; zihnen bir yola sapma.
Zehâb-ı ömr: Ömrün geçip gitmesi.
Zehârif: Sahte zînetler, süsler, yaldızlar.
Zekâvet: Zekîlik, çabuk anlayış.
Zekî, zekiyy, zekiyye: Zeki; temiz, pâk.
Zelle: Küçük hatâ ve günah, sürçme.
Zemîm, zemîme: Kötülenen, beğenilmeyen; kötü.
Zendaka, zendeka: Zındıklık, dinsizlik, kâfirlik.
Zen-perest: Kadına tapan.
Zer': Ekme, tohum saçma.
Zerkâ: Gök, mâvi.
Zerrât: Zerreler.
Zevâhir: Zâhirler; zâhir olanlar, görünüşler.
Zevâl: Zâil olma; sona erme, geçme, yok olma.
Zevc: Çift; eş.
Zevceyn: İki zevc; iki eş.
Zevk: Tadına; mânevî idrâk, anlayış, tecrübe etme.
Zevkan: "Zevk" yoluyla, bizzat tadarak, yaşayarak, deneyerek.
ez-Ziddâni lâ-yectemi'ân: İki zıt bir araya gelemez.
Zılâl: Gölgeler.
Zıll: Gölge.
Zıll-ı memdûd: Meddolunmuş, uzatılmış gölge.
Zıllî, zılliyye: Gölgeye âit, gölge ile ilgili.
Zımn: İç taraf; dolayısıyla alatılmak istenen; gizli maksat.
Zındık: Nur ve zulmet kendilerinden zuhûr eden iki yaratıcıya inanan kimse; ulûhiyyet ve âhirete inanmayan; münkir, mülhid, dinsiz.
Zî-: Sâhip.
Zî-hakk: Hak sâhibi.
Zî-hayat: Hayat sâhibi, canlı.
Zî-iktidâr: İktidar sâhibi.
Zî-kıyem: Kıymetli, değerli.
Zî-kıymet: Kıymetli.
Zî-zıll: Gölge sâhibi.
Zîbâ-endâm: Güzel vücutlu, yakışıklı.
Zikr: Anma, hatırlama.
Zikr-i mahal irâde-i hâl: Mahalli (yeri) zikredip hâli (durumu) kasdetme.
Zikrullah: Allah'ı zikr etme.
Zillet: Hakirlik, aşağılık, alçaklık.
Zimâm: Yular, dizgin.
Zindegânî: Hayat, yaşayış.
Zirâ': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk birimi (75-90 cm)
Ziyâdâr: Ziyâlı, aydın.
Ziyâ-pâş: Ziyâ saçan.
Zuhr: Öğle.
Zuhûr: Zâhir olma, zâhir oluş; görünme,

ortaya çıkma.
Zulem: Zulmetler; karanlıklar.
Zulumât: Zulmetler.
Zulm, zulüm: Bir şeyi konulması gereken yere koymayıp başka yere koyma; zulüm.
Zu'ın: Zannetme, zan; yanlış kanâat.
Zunûn: Zanlar.
Zûr: Yalan, asılsız, sahte, uydurma.
Zü'âk: Tatsız, herhangi bir tadı olmayan.
Zübde: En seçkin, öz; özet, hülâsa.
Zübde-i havâssü'l-havâs: Havâssın havâssının hülâsası; seçkin velîlerin seçkinlerinin en seçkini.
Zühal: Satürn.
Zühd: Dünyâdan yüz çevirme, dünyâya rağbet etmeme.
Zükûret: Erkek olma; müzekkerlik.
Zü'l-ciheteyn: İki cihet sâhibi; iki yönlü.
Zü'l-vücûd: Vücûd, varlık sâhibi.
Züll: Alçalma, alçaklık, horluk, hakirlik.
Zünûb: Zenbler; günahlar.
Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.
Züvvâr: Ziyâretçiler; görmeye, ziyârete gelenler.

Âyet-i Kerimeler İndeksi

Sûre isimlerinden sonra ilk numaralar sûre sıra numarasını, ikinciler âyet numaralarını, üç noktadan sonraki numaralar kitapta âyetlerin geçtiği sahîfe numaralarını gösterir.

Abese, 80/17... 19.
Abese, 80/17-22... 16.
Ahkāf, 46/9... 228, 232, 233.
Ahkāf, 46/20... 21.
Ahkāf, 46/24... 216.
Ahzâb, 33/38... 259, 261.
Ahzâb, 33/56... 261.
Ahzâb, 33/72... 41, 358, 366.
Alak, 96/19... 294.
Âl-i İmrân, 3/14... 21, 120.
Âl-i İmrân, 3/22... 258.
Âl-i İmrân, 3/31... 236, 239.
Âl-i İmrân, 3/59... 138, 140.
Âl-i İmrân, 3/74... 80, 82.
Âl-i İmrân, 3/92... 450.
Âl-i İmrân, 3/189... 289.
Âl-i İmrân, 3/190... 197, 198.
Ankebût, 29/20... 141, 315.
Ankebût, 29/25... 50.
Ankebût, 29/64... 337.
Ankebût, 29/69... 348.
A'râf, 7/8... 346.
A'râf, 7/12... 4, 318, 321.
A'râf, 7/17... 309, 311.
A'râf, 7/40... 295, 340.
A'râf, 7/54... 74.
A'râf, 7/100... 421.
A'râf, 7/143... 35, 38, 329, 392.
A'râf, 7/145... 87, 88.
A'râf, 7/172... 28, 134, 135.
A'râf, 7/179... 211.
A'râf, 7/189... 21.
A'râf, 7/201... 388, 451.
Asr, 103/2... 408.
Bakara, 2/7... 409.
Bakara, 2/10... 408, 410.
Bakara, 2/16... 258.
Bakara, 2/26... 47.
Bakara, 2/30... 9, 67, 69, 81, 84, 151, 153, 321.
Bakara, 2/31... 6, 79, 80, 81, 82.
Bakara, 2/32... 80.
Bakara, 2/33... 6, 81.
Bakara, 2/36... 242.
Bakara, 2/74... 18.
Bakara, 2/105... 354.
Bakara, 2/106... 264.
Bakara, 2/115... 23, 164.
Bakara, 2/117... 74.
Bakara, 2/143... 387.
Bakara, 2/173... 42.
Bakara, 2/194... 140.
Bakara, 2/196... 326.
Bakara, 2/219... 179.
Bakara, 2/253... 132, 284.
Bakara, 2/255... 117, 272.
Bakara, 2/264... 35, 37.
Bakara, 2/269... 26, 54, 56.
Bakara, 2/282... 349.
Bakara, 2/285... 426.
Bakara, 2/286... 110.
Beled, 90/9-10... 15.
Câsiye, 45/3... 366.
Câsiye, 45/5... 407.
Câsiye, 45/23... 20, 48, 322.
Câsiye, 45/24... 52, 409.
Câsiye, 45/36-37... 432.
Câsiye, 45/45... 411.
Duhan, 44/4... 117, 182.
En'âm, 6/14... 271, 273, 391, 435.
En'âm, 6/18... 162.
En'âm, 6/25... 52, 409.
En'âm, 6/38... 87, 89.
En'âm, 6/91... 51.
En'âm, 6/122... 33.

En'âm, 6/149... 149.
En'âm, 6/164... 345.
En'âm, 6/165... 153, 154, 263.
Enbiyâ, 21/18... 50.
Enbiyâ, 21/20... 134, 136.
Enbiyâ, 21/22... 87, 89, 131, 151, 153.
Enbiyâ, 21/23... 54, 57, 144, 146, 147, 149.
Enbiyâ, 21/30... 3, 249, 391, 392.
Enbiyâ, 21/63... 50.
Enfâl, 8/9... 142, 143.
Enfâl, 8/17... 270, 393.
Enfâl, 8/37... 42.
Fâtır, 35/10... 292, 295.
Fâtır, 35/37... 342.
Fâtiha, 1/7... 125.
Fecr, 89/28... 51, 91, 93.
Fecr, 89/27-28... 119, 383.
Fecr, 89/28-29... 123.
Fecr, 89/29... 124, 126.
Feth, 48/6... 42.
Feth, 48/10... 392.
Feth, 48/25... 313.
Feth, 48/27... 352.
Furkan, 25/1... 36.
Furkan, 25/7... 13.
Furkan, 25/44... 408.
Furkan, 25/45... 168, 398.
Furkan, 25/46... 166, 168, 398.
Furkan, 25/60... 151, 152.
Furkan, 25/70... 341, 343.
Fussılet, 41/9... 326.
Fussılet, 41/10... 326.
Fussılet, 41/22... 283, 284.
Fussılet, 41/53... 13, 29.
Fussılet, 41/54... 290.
Hacc, 22/5... 333, 336.
Hacc, 22/46... 105, 108, 409, 410.
Hacc, 22/47... 326.
Hadîd, 57/3... 329.
Hadîd, 57/4... 164, 290, 353.
Hadîd, 57/13... 166, 169.
Hadîd, 57/28... 402, 403.
Haşr, 59/22... 229.
Hakkā, 69/17... 307, 308.
Hicr, 15/17... 278.
Hicr, 15/21... 245.
Hicr, 15/26, 28... 32.
Hicr, 15/28... 34.
Hicr, 15/29... 371.
Hicr, 15/42... 52, 277.
Hicr, 15/75... 215, 216, 229, 234.
Hicr, 15/99... 13, 160.
Hucurât, 49/2... 195.
Hucurât, 49/10... 304.
Hucurât, 49/13... 58.
Hûd, 11/7... 326.
Hûd, 11/56... 433.
Hûd, 11/88... 18.
Hûd, 11/118... 147, 149.
Hûd, 11/119... 147.
Hûd, 11/123... 12.
İbrâhîm, 14/18... 35, 37.
İbrâhîm, 14/48... 5, 415.
İnsan, 76/5... 252.
İnsan, 76/30... 245, 250.
İsrâ, 17/1... 36.
İsrâ, 17/12... 16.
İsrâ, 17/14... 87, 258, 264.
İsrâ, 17/20... 118, 121, 124, 125.
İsrâ, 17/29... 193, 195, 286, 287.
İsrâ, 17/36... 171, 283, 284, 344, 345, 385.
İsrâ, 17/44... 418, 419.
İsrâ, 17/45... 408.
İsrâ, 17/55... 132, 284.
İsrâ, 17/70... 89.
İsrâ, 17/81... 46, 50.
İsrâ, 17/85... 33, 67, 73, 74.
İsrâ, 17/110... 25, 76, 78, 193, 195.
Kaf, 50/16... 52.
Kaf, 50/22... 409.
Kaf, 50/37... 197, 198, 359.
Kaf, 50/38... 401, 403.
Kamer, 54/50... 244.
Kamer, 54/52-53... 245.
Kamer, 54/55... 6, 316.
Kasas, 28/56... 277, 410.
Kasas, 28/73... 167.
Kasas, 28/77... 157.
Kehf, 18/18... 10.
Kehf, 18/23... 173.
Kehf, 18/23-24... 175.
Kehf, 18/65... 54, 56, 393.
Kehf, 18/77... 35, 38.
Kehf, 18/82... 180, 215, 217.
Kehf, 18/109... 228, 295.
Kehf, 18/110... 158, 270, 368.
Kıyâmet, 75/10... 4.
Kıyâmet, 75/22-23... 206.
Lokmân, 31/13... 135.
Lokmân, 31/16... 16.
Lokmân, 31/19... 193, 195.
Lokmân, 31/20... 122.
Lokmân, 31/27... 228.
Lokmân, 31/28... 345.
Mâide, 5/4... 42.
Mâide, 5/54... 63.

Mâide, 5/67... 51.
Mâide, 5/100... 42.
Mâide, 5/101... 53, 54.
Mâide, 5/110... 393.
Maâric, 70/23... 22.
Meryem, 19/4... 35, 37.
Meryem, 19/9... 95, 97.
Meryem, 19/25... 393.
Muhammed, 47/12... 32.
Mutaffîfîn, 83/1-4... 193, 194.
Mutaffîfîn, 83/7... 252, 292, 295.
Mutaffîfîn, 83/9... 262, 264.
Mutaffîfîn, 83/14... 221, 408.
Mutaffîfîn, 83/18... 252, 292, 295.
Mücâdele, 58/22... 42, 142, 143, 384, 387.
Müddessir, 74/31... 9.
Mülk, 67/1... 201, 204.
Mülk, 67/3... 285.
Mülk, 67/14... 34, 107.
Mü'min, 40/16... 198, 200.
Mü'min, 40/46... 342.
Mü'min, 40/67... 32, 33.
Mü'min, 40/79... 167.
Mü'minûn, 23/5-6... 41.
Mü'minûn, 23/12... 32, 34.
Mü'minûn, 23/51... 178.
Mü'minûn, 23/115... 29.
Nahl, 16/40... 74, 247, 328.
Nahl, 16/50... 161, 162.
Nahl, 16/60... 166, 168.
Nahl, 16/66... 352.
Nahl, 16/68... 88, 108.
Nahl, 16/78... 339, 340.
Nahl, 16/90... 193, 194.
Nahl, 16/91... 173, 175.
Nahl, 16/94... 173, 175.
Nâs, 114/1-3... 201, 204.
Nebe', 78/13... 372.
Necm, 53/3... 52.
Necm, 53/3-4... 355.
Necm, 53/4... 180.
Necm, 53/11... 61.
Necm, 53/17... 36.
Necm, 53/32... 157, 450.
Necm, 53/39... 143.
Neml, 27/25... 15.
Neml, 27/87... 20.
Nisâ, 4/18... 341, 343.
Nisâ, 4/36... 151, 152.
Nisâ, 4/58... 87, 90.
Nisâ, 4/71... 295.
Nisâ, 4/76... 276, 311, 324, 378.
Nisâ, 4/78... 12, 118, 121, 123.
Nisâ, 4/79... 12.
Nisâ, 4/82... 2.
Nisâ, 4/126... 95, 97.
Nisâ, 4/171... 292.
Nûh, 71/26... 19.
Nûr, 24/2... 212.
Nûr, 24/24... 171, 283, 284, 344.
Nûr, 24/27... 141.
Nûr, 24/35... 16, 147, 215, 401, 402, 403, 405, 407, 411.
Nûr, 24/37... 161, 162, 225.
Nûr, 24/39... 35, 37.
Nûr, 24/40... 407, 411.
Nûr, 24/41... 375.
Nûr, 24/44... 333, 336.
Nûr, 24/61... 431, 433.
Ra'd, 13/2... 14.
Ra'd, 13/3... 9, 29, 30.
Ra'd, 13/4... 9.
Ra'd, 13/15... 22, 294.
Ra'd, 13/28... 398, 399.
Ra'd, 13/38... 264.
Ra'd, 13/38-39... 242.
Ra'd, 13/39... 234.
Ra'd, 13/41... 390.
Rahmân, 55/7-9... 8.
Rahmân, 55/8-9... 8.
Rahmân, 55/14... 32, 34.
Rahmân, 55/29... 9, 265.
Rûm, 30/7... 41, 52, 69, 364.
Rûm, 30/50... 336.
Sâd, 38/7... 57.
Sâd, 38/27... 29.
Sâd, 38/75... 7.
Sâd, 38/78... 52.
Sâd, 38/82... 319, 451.
Sâd, 38/83... 381.
Sâffât, 37/88-89... 180.
Sâffât, 37/96... 10, 18, 188, 189, 199, 251, 391.
Sâffât, 37/164... 185, 187.
Sebe', 34/23... 263, 266, 384, 387.
Secde, 32/7-9... 34.
Şems, 91/7... 118, 121.
Şems, 91/7-8... 252, 254.
Şems, 91/8... 118, 121.
Şuarâ, 26/89... 450.
Şuarâ, 26/193... 374, 376.
Şûrâ, 42/7... 26.
Şûrâ, 42/11... 84, 85, 389, 398, 399, 451.
Şûrâ, 42/20... 274.
Şûrâ, 42/27... 159.
Şûrâ, 42/29... 15, 446.

Şûrâ, 42/51... 228, 233.
Tâhâ, 20/5... 75, 78, 313.
Tâhâ, 20/6... 359.
Tâhâ, 20/50... 110.
Tâhâ, 20/54, 128... 197, 198.
Tâhâ, 20/114... 54, 350, 351.
Tâhâ, 20/128... 9.
Tahrîm, 66/6... 81, 143, 187.
Talâk, 65/1... 19.
Talâk, 65/2-3... 76, 437.
Talâk, 65/3... 76.
Talâk, 65/12... 12, 15, 29, 31, 32, 326.
Târık, 86/9-10... 346.
Tekvîr, 81/12... 338.
Tevbe, 9/36... 326.
Tevbe, 9/38... 21.
Tevbe, 9/102,... 19, 20.
Tevbe, 9/123... 174, 176.
Tîn, 95/4... 84, 87, 366, 368.
Tîn, 95/5... 366, 368.
Tîn, 95/4-6... 58.
Tûr, 52/1-2... 262, 264.
Vâkıa, 56/85... 52.
Yâsîn, 36/12... 23, 87, 88, 90, 228, 233, 414.
Yâsîn, 36/41... 15.
Yâsîn, 36/60... 311.
Yâsîn, 36/65... 343, 345.
Yâsîn, 36/82... 248.
Yâsîn, 36/83... 68.
Yûnus, 10/5... 372.
Yûnus, 10/14... 9.
Yûnus, 10/24... 333, 336.
Yûnus, 10/39... 56.
Yûnus, 10/62... 162.
Yûnus, 10/90... 320.
Yûsuf, 12/39... 290.
Yûsuf, 12/82... 35, 38, 248.
Yûsuf, 12/87... 313.
Zâriyât, 51/20-21... 207.
Zâriyât, 51/21... 29, 31, 206.
Zâriyât, 51/49... 326.
Zâriyât, 51/56... 13, 166, 170 ,433.
Zelzele, 99/7... 11, 15.
Zelzele, 99/8... 11, 15.
Zelzele, 99/7-8... 345.
Zelzele, 99/8... 11, 15, 20.
Zümer, 39/6... 326.
Zümer, 39/7... 42.
Zümer, 39/9... 320.
Zümer, 39/22... 48.
Zümer, 39/36... 36.
Zümer, 39/69... 91, 93.
Zümer, 39/69-70... 345.
Zümer, 39/74... 342.

HADÎSLER İNDEKSİ

Burada sâdece metni veyâ metninin bir parçası zikredilen hadisler verilmiştir.

ابيت عند ربى يطعمنى ويسقينى ... 335

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ... 235, 229, 215

أخرج بصفاتى الى خلقى من قصدك قصدنى و من احبك احبنى ...الخ ... 16

اذا اراد الله شيئاً هيأ أسبابه ... 16

اذا بويع لخليفتين فاقتلوا الاخر منهما ... 151, 131

(الارواح) انها باقية ... 100

أريت كأنى أتيت بقدح لبن فشربته خرج الرى من اظفارى ثم اعطيت فضلى عمر قالوا فما اولته يارسول الله قال العلم وشربه ليلة اسرائه و قيل له هو الفطرة اصاب الله بك امتك ... 352

اسلم شيطانى ... 8

اطلبوا العلم من المهد الى اللحد ... 354

اطلبوا العلم ولو بالصين ... 354

اعددت لعبادى الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ... 359, 337

افضل الدعاء الحمد لله ... 150

اللهم خلصنا عن الملاهى وارنا الاشياء كما هى ... 9

انا اغضب كما يغضب البشر ... 416

انا فى الاخفى ... 385

انا من الله و المؤمنون من نورى ... 68

ان فى الجنة جنة ليس فيها قصور وحور و غلمان يتجلى فيها ربنا ضاحكاً ... 367

ان الله خلق آدم على صورته ... 263, 234, 79, 76, 25, 19

ان الله خلق آدم على صورة الرحمن ... 313, 25

ان الله تعالى خلق درة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذابت حياء فصار نصفها ماء ونصفها ناراً فحصل منها دخان فخلق السموات من دخان والارض من زبدها فكان عرشه على الماء ... 5

ان روح القدس نفث فى روعى ان احداً لن يموت حتى يستكمل رزقه ... 376

ان للشيطان عرشاً بين السماء والارض اذا اراد بعبد فتنة كشف له عنه ... 380

انما انزل القرأن بلسانى لسان عربى مبين ... 35

اول ما خلق الله روحى ... 67

اول ما خلق الله العقل ... 244, 68

اول ما خلق الله القلم ... 244, 68

أياكم وخضراء الدمن ... 179, 177

التائب من الذنب كمن لا ذنب له ... 279

تخلقوا باخلاق الله ... 175
جف القلم بما هو كائن ... 242
حبب الى من دنياكم ثلث النساء و الطيب وجعلت قرة عينى فى الصلاة ... 141
حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات ... 124
دع ما يريبك الى ما لا يريبك ... 438, 436
الدنيا جيفة وطالبها كلاب ... 164
الدنيا حرام على اهل الاخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ... 163
الدنيا حلوة خضرة فدام يتحفها منها ... 120
الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر ... 348
الدنيا كحلم النائم ... 21
الدنيا ملعونة و ملعون ما فيها الا ما كان من ذكر الله ... 164
رب زدنى فيك تحيراً ... 297, 212
رتبة العلم اعلى الرتب ... 320, 50
شر العلماء من زار الامراء وخير الامراء من زار العلماء نعم الامير على باب الفقير وبأس الفقير على باب الامير ... 275
طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة ... 354
عمالكم اعمالكم ... 110
القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران ... 342
كان الله ولا شئ معه ... 96, 95
الكلمة يحفظها الجنى فيقرؤها فى اذن وليه فيزيد فيها اكثر من مأة كذبة ... 383
(كنت كنزاً)... فخلقت الخلق لاعرف ... 330
كنت سمعه الذى يسمع به ... 418, 417, 298, 189, 4
كنت له سمعا وبصراً ولساناً ويدا ... الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
لاتقوم الساعة حتى يقال فى الارض الله الله ... 9
لا تتفكروا فى ذات الله تفكروا فى آلاء الله ... 370, 27
لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه واذا احببت كنت له سمعاً وبصراً ولساناً ويداً...الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى اذا احبه فاذا احببت كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويداً فبى يسمع وبى يبصر وبى يتكلم وبى يبطش....الخ ... 418, 417, 298, 189, 4
لايسعنى ارضى ولا سمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن ... 266
لو دليتم بحبل لهبط على الله ... 329
لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافراً شربة ماء ... 164
ما من مولود الا وقد يولد على فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه ... 304
المؤمن مرآة اخيه ... 90, 87
المؤمن منفعة ... 8
من رآنى فقد رأى الحق ... 416, 368, 329, 269
من صار بالعلم حياً لم يمت ابداً ... 298
من عرف نفسه عرف ربه ... 358
من لم يرض بقضائى فليطلب رباً سوائى ... 16
منهومان لا يشبعان طالب علم وطالب دنيا ... 354
موتوا قبل ان تموتوا ... 416
نفسك مطيتك فارفق بها ... 225
هذه يد الله ... 329

Şahıs, Melek ve Yer İsimleri İndeksi

Abdü'l-Aliyy, Mevlânâ (Şârih-i Mesnevî, Bahru'l-ulûm): 68.
Abdülkādir Geylânî: 395.
Abdülmelik b. Habîb: 99, 100.
Âdem (as): 3, 7, 21, 81, 82, 128, 139, 140, 142, 143, 241, 245.
Afrika: 70, 347.
Âişe-i Sıddîka (r. anhâ): 21.
Alâüddîn Selçûkî, Sultan: 425.
Âl-i Fir'avn: 341, 342.
Alî, İmâm-ı (Kerremallâhu vecheh): 157, 158, 176.
Alî b. Ebî Tâlib (ra) hafîdi: 45, 49.
Aristo (?) Hakîm-i Zü'l-Karneyn: 69, 70.
Avrupa: 110.
Azîz Nesefî: 6, 248.
Azrâîl: 187, 350, 351.

Bâbîler: 150.
Bağdâd: 90, 92.
Bahâüddîn el-Veled: 425.
Bahr-i Ahmer: 319.
Bâyezîd-i Bistâmî: 161, 162, 259, 261, 387, 393.
Belkıs: 138.
Betûk: 380.
Buhârî, İmâm-ı: 350.

Câmî, Mevlânâ: 244.
Cebrâîl, Cibrîl: 68, 187, 250, 272, 273, 350, 351, 376, 422.
Cebriyye: 76.
Cüneyd-i Bağdâdî: 46, 52, 157, 392.

Deccâl: 124, 127, 154.
Dihye: 376.

Ebû Bekir er-Râzî el-Bahlî: 447.
Ebû Bekir es-Sıddîk (ra): 194, 195, 262.
Ebû Cehil: 146, 253, 257, 410.
Ebû Hureyre (ra): 14.
Ebu'l-Hakem ibn Berrecân: 87, 88.
Ebu'l-Hasen Gûrî: 28, 290.
Ebu'l-Vefâ: 259, 260.
Ebû Medyen Mağribî: 33, 90, 91, 125, 201, 204.
Ebû Muhammed Haffâf: 380.
Ebû Muhammed el-Mûrûrî: 69, 70.
Ebû Osman: 393.
Ebû Saîd: 393.
Es'ad Dede, Mehmed, Mevlevî: 61, 387, 426.
Evhadüddîn Kirmânî: 14.

Fas: 231.
Fir'avn: 127, 253, 257, 317, 319, 320.
Fudayl b. Iyâz: 281.

Galata Kulesi: 56.
Gazzâlî, İmâm-ı, Ebû Hâmid: 73, 74, 101, 102, 113, 117.

Hâfız Şîrâzî, Hâce: 10, 395.
Hakîm-i Zü'l-karneyn (Aristo ?): 69, 70.
Hallâc-ı Mansûr, Hüseyn b. Mansûr: 49, 160, 259, 260, 393.
Hanefîler: 260.
Harem-i şerîf: 448.
Havvâ: 21, 124, 127, 128, 241, 245.
Hayber Kalesi: 176.
Hızır (as): 38, 54, 57, 180, 217, 393.
Hindistan: 294.

İblîs: 52, 68, 81, 82, 124, 128, 271, 272, 277–280, 311–314, 318, 319–322, 340, 352, 378, 380–382, 388, 451.
İbn Sa'dân: 380.
İbrâhîm (as): 50, 180.
İbrâhîm Hakkı, Erzurûmî: 78, 94, 226, 365.
İbrâhîm b. Mes'ûd el-Elberî: 207.
İbrâhîm Şettârî, Şeyh: 72.
İdrîs (as): 241, 243.
İsâ (as): 111, 138–140, 250, 295, 366, 379,

393.
İskender Zü'l-Karneyn: 70.
İspanya: 70.
İsrâfîl: 187, 350, 351.
İstanbul: 231.

Kâ'be-i (muazzama): 80, 81, 227, 231, 321, 431, 432, 447, 448.
Ka'bu'l-Ahbâr: 163, 165.
Kaderiyye: 76.
Kasr-ı Ârifân: 426.
Katerina: 137.
Kerûbiyân: 68.
Kur'ân: 238.
Kureyş kabîlesı: 134.

Lâhicî: 365.
Lokmân (as): 193, 195.
Londra: 231.

Mağrib: 227, 231, 347.
Mahmud Şebüsterî: 94, 114, 365.
Mehdî, Hz. (as): 126–7, 141, 142.
Mehmed Es'ad Dede, Mevlevî: 61, 387, 426.
Mekke: 90, 92, 227, 231.
Meryem, Hz.: 250, 393.
Mescid-i Harâm: 352.
Mevlânâ Hz., Celâleddîn-i Rûmî, Hz. Pîr: 13, 21, 24, 49, 50, 83, 126, 135, 158, 248, 255, 267, 275, 289, 335, 388, 394, 395, 404, 409, 422, 425, 437.
Mîkâîl: 187, 350, 351.
Mi'râc: 242.
Muâviye: 280.
Muhammed Hz. (sav), Efendimiz, Resûlullah, Nebiyy-i zî-şân: 1, 8, 13, 14, 20, 21, 35, 36, 51-55, 57, 60, 63, 76, 79, 84, 85, 100, 105, 107, 108, 112, 113, 124, 126, 131-133, 138-142, 146, 149, 153, 162, 164, 167, 173, 176, 177, 179, 190, 194, 195, 212, 215, 218, 222, 223, 225, 229–231, 235, 242, 244, 259, 269, 275, 277, 286, 287, 297, 307, 313, 319, 326, 329, 335, 350–354, 357–360, 362, 368, 370, 374, 376, 380, 381, 384, 392, 393, 404, 410, 417, 418, 420, 421, 431, 432, 435.
Muhammed Harzemşâh: 425.
Muhyiddîn ibn Arabî (bkz. Şeyh-i Ekber)
Mûrûr: 70, 71.
Mûsâ (as): 38, 54, 57, 111, 127, 180, 217, 317, 319, 320, 326, 329, 392, 432.
Mûsâ-yı Sâmirî: 127.
Mustafa Efendi, Tunuslu: 387.
Mu'tezile: 76.
Müemmil Cassâs: 380.

Nakşbend, Şâh-ı: 396, 424, 426.
Nemrûd: 257.
Niyâzî-i Mısrî: 28, 336, 337.
Nûh (as): 19.

Osman Hz. (ra): 229, 235.

Ömer Hz., ibnü'l-Hattâb (ra): 172, 194, 195, 350.

Paris: 231.

Ruzbahân Baklî: 447, 448.
Rükneddîn Alâüddevle, Şeyh: 261.

Sadreddîn Konevî: 272.
Sa'dî Hz., Şeyh: 164, 415.
Sâib: 108, 265, 447.
Sehl b. Abdullah Tüsterî: 49.
Serendib Adası: 389.
Seriyy Sakatî: 157.
Sermed-i Sermest, Hindli: 160.
Sezâî Hz.: 110.
Süleymân (as): 138.
Sürâka b. Mâlik (ra): 55.

Şâfiîler: 260.
Şâzeliyye (tarîkati): 387.
Şeyh-i Ekber Hz., Cenâb-ı Şeyh, Hz. Şeyh, Muhyiddîn ibn Arabî: 2, 3, 5–8, 10, 14, 16, 18–20, 23, 24, 27–31, 33, 34, 36, 39, 40, 43, 44, 46, 48–50, 56, 58, 70, 73, 74, 76, 78, 91, 95–97, 99, 104, 106, 107, 112, 117, 118, 123, 125, 127, 136, 138, 139, 143, 146, 168–170, 183, 189, 202, 221, 224, 234, 238, 239, 242, 245, 249, 250, 257, 260, 261, 266, 269, 277, 281, 291, 297, 308, 319, 330, 331, 349, 351 354, 359, 363, 365, 372, 382, 392, 395, 402, 405, 410, 411, 418, 422.
Şîrâz: 380.

Tûr-i (Sînâ): 329, 432.

Ubeydullah Ahrâr: 261, 387.

Viktorya: 137.

Yemen: 138.
Yûsuf (as): 352.

Zekeriyyâ (as): 37, 111.
Zengibar: 389.
Zeyd Hz. (ra): 404, 405.
Zeyne'l-Abidîn (hafîd-i Ali b. Ebî Tâlib r.anhümâ): 45, 49, 50.
Zü'l-Karneyn (İskender): 69.

KİTAP VE FASS İSİMLERİ İNDEKSİ

Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cânn: 383.
Ankā-i Muğrib: 95, 405.
Avârifü'l-Maârif: 20.
Âyîne-i Hakāyık-nümâ: 72.
Cilâü'l-Kulûb: 59, 61.
Esrâr-ı Salât Risâlesi: 261.
Fass-ı Âdemî: 9, 31, 82.
Fass-ı Hûdî: 15.
Fass-ı Îsevî: 82.
Fass-ı İsmâîlî: 15.
Fass-ı Muhammedî: 204.
Fass-ı Nûhî: 19, 239.
Fass-ı Sâlihî: 202, 203, 250.
Fass-ı Süleymânî: 138, 244.
Fass-ı Şîşî: 10.
Fass-ı Üzeyrî: 15, 167, 234.
Fass-ı Ya'kūbî: 146, 167, 277.
Fass-ı Yûnusî: 238.
Fî-hi Mâ-fîh: 275, 437.
Fusûsu'l-Hikem: 15, 19, 31, 138, 146, 167, 202, 204, 234, 238, 239, 244, 250, 277, 331, 359, 418.
Fusûsu'l-Hikem Şerhi: 2, 69, 82, 249, 290.
Fütûhât-ı Mekkiyye: 28, 78, 95, 207, 270, 308, 309, 331, 365.
Gülşen-i râz: 114, 365.
İnşâü'l-Cedâvil (Eşbâh-ı Cevâdil): 358, 363.
Keşfü'l-Ma'nâ 'an Sırri Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ: 154, 155.
Kîmyâü's-Seâdeti ve Bülûği'l-İrâdeti an Maâniyyi Lâ ilâhe illallah: 5.
(Kitâbü) Müsellesât: 201.
Kitâbü Tuhfefî's-Sefere: 392.
Lübâbü'l-Hikme: 113, 117.
Ma'rifetnâme: 78, 94, 226, 365.
Matâli'u'l-Envâri'l-İlâhiyye: 80, 82.
Matla'u'l-Ulûm ve Mecma'u'l-Fünûn: 394.
Menâhicü'l-İrtikā ilâ İftizâzı Ebkâri'n-Nukā el-Muhadderât bi-Hayemâ-ti'l-Likā: 45, 47.
Menâkıb-ı Sipehsâlâr: 426.
Mesnevî-i Şerîf: 13, 21, 23, 39, 43, 49, 83, 126, 135, 158, 248, 255, 267, 278, 280, 289, 404, 409.
Mir'ât-ı Hakāyık: 114, 187, 365.
Mir'âtü'l-Muhakkıkîn: 94.
Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr: 405.
Nefehâtü'l-Üns: 158, 330, 380, 447.
Reşehâtü Ayni'l-Hayât: 158.
Risâle-i Ahadiyye: 30.
Risâle-(i Azîz Nesefî): 248.
(Risâle-i) Men Arefe Nefsehû: 291.
Risâle-(i Mevlânâ Abdü'l-Aliyy): 68.
Risâle-i Vâlidiyye: 261, 387.
Sahîh-(i Buhârî): 350, 351.
Sırru'l-Esrâr: 69, 70.
Şecere-i Nu'mâniyye: 405.
Tedbîrât-ı İlâhiyye (Memleket-i İnsâniyyenin Islâhı Hakkında...): 22, 23, 141, 185, 221, 249, 359.
Tevrât: 163, 165, 166, 170.
Tezkiretü'l-Evliyâ: 158, 281.

İSTİLAHLAR VE BÂZI KELİMELER İNDEKSİ

abd (bkz. ibâd, kul), 4, 12, 19, 28, 36, 37, 40, 43, 57, 60, 63, 105, 107, 134, 136, 149, 159, 189, 190, 269, 270, 275, 279, 280, 296, 328, 362, 367, 418.
abd-i hâdisin ilmi, 233.
abd-i hâss, 58.
abd-i mahz-ı ilâhî, 37.
abd-i sâlih, 443, 445.
abdâl, 231.
abdest, 430, 431.
abdiyyet, 27, 391.
abdullâh, 36, 204, 274, 275.
abdül-câh, 36.
abdül-Hâlık, 359.
abdü'l-mâl, 36.
abdül-melik, 204.
abdün-nefis, 36, 274.
abdür-rab, 204.
abd Hakk'a âlet olur, 142.
âbid, 432, 444, 448.
âbidiyyet, 432.
acı su, 32, 33.
âcile, 277, 279, 280.
acûl, 218, 224.
acz, 119, 123, 205, 299, 301.
acz-i rûh, 123.
açlık, 334.
a'dâd (bkz. aded), 307, 308.
adalât, 369,181, 194, 195, 284, 286, 287.
aded (bkz. a'dâd), 307, 308, 325, 326–328.
aded-i ferd, 328.
aded-i zevc, 328.
a'del, 194
Âdem'e secde, 68.
Âdem, 4, 7, 21, 25, 34, 35, 37, 42, 69, 79, 80, 82, 104, 124, 127, 128, 138, 187, 234, 241, 245, 247, 249, 314, 321, 322, 370, 373, 389, 422.
âdem-i hakîkî, 241, 245.
adem (bkz. yokluk), 84, 358, 360, 362.
adem-i ihlâs, 407, 410, 411.
adem-i izâfî, 16.
adem-i mahz, 83, 84.
âdet, 173, 174, 229, 234.
adğâs-ü ahlâm, 46, 52, 113, 114, 352.
adım, 221.
adl, 95, 96, 180, 193, 194, 195, 210, 211, 283, 285, 300, 343, 344.
âfâk, 155, 202, 203, 358.
âfât, 362, 362.
âfet, 363.
afv, 258, 260, 357, 361.
ağaç (bkz. şecer), 204, 345.
ağız, 113, 114, 172, 220.
ağlama, 421.
ağyâr (bkz. gayr, mâsivâ), 59, 61, 227.
ağız, 211.
âh, 421.
ah, 85.
âhâd, 308, 325, 327.
ahâdîs (bkz. hadîs), 350.
ahâdîs-i nebeviyye, 154.
ahâdîs-i şerîfe, 177, 354, 450, 176.
ahadiyyet, 28, 39, 79.
ahadiyyet-i zâtiyye, 269.
ahâlî, 161.
ahcâr (bkz. hacer, taş), 398.
ahd-i ezelî, 381.
ahfâ, 54, 385, 392.
âhiret, 163, 302–304, 313, 341, 347, 432.
âhiret vilâdeti, 339.
ahkâm, 169.
ahkâm-ı nefsâniyye, 180.
ahkâm-ı rûhâniyye, 180.
ahkâm-ı şerîat, 159, 160.
ahkâm-ı tabîiyye, 128.
ahkâm-ı tecrübiyye, 217.
ahlâk, 155, 307, 308, 345.
ahlâk-ı hamîde, 55, 62, 82.
ahlâk-ı hasene, 368.

ahlâk-ı mezmûne, 82.
ahlâk-ı seyyie-i hayvâniyye, 116.
ahlâk-ı zemîme, 368.
ahlât-ı erbaa, 327, 373.
ahmak, 219, 220, 339.
ahsen-i takvîm, 3, 12, 18, 108, 270.
ahvâl (bkz. hâl), 169.
akāid, 357, 360.
akd, 397.
âkıl, 220.
akıl gözü, 15, 71, 354.
akîde, 358.
akîde-i insânî, 329.
akl (bkz. ukūl), 3, 7, 8, 15, 36, 39, 55, 56, 59–62, 72, 99, 101, 102, 113, 114, 118, 119, 121–128, 131–136, 144–146, 148, 172, 177, 180, 197–201, 203, 205–213, 220, 223, 224, 242, 243, 245, 249, 251, 252, 268, 269, 283, 285, 292, 294, 299, 301, 325, 327, 333, 341, 351, 353, 354, 368, 384, 402, 404, 407–409, 416.
akl-ı cüzî, 3, 47, 62, 69, 243, 249, 251, 409.
akl-ı evvel, 1, 68, 244, 246, 248, 251, 414, 416.
akl-ı küll, 3, 56, 205, 212, 242, 248–250, 263, 327, 416.
akl-ı küllî, 3, 62, 243.
akl-ı maâd, 56.
akl-ı maâş, 56, 409, 410.
akl-ı muzlim, 409.
akl-ı mücerred, 243.
akl-ı nazarî, 129.
akl-ı selîm, 55, 132.
akl-ı teklîf, 59, 61.
aklâm (bkz. kalem).
aklâm-ı muhtelife-i kuvâ, 247.
aklâm-ı ukūl-i insâniyye, 249.
akreb, 296.
akşam, 23.
aktâb-ı mağrib, 88.
a'lâ, 368.
a'lâ-yı illiyyîn, 366, 368.
âlâf, 325.
âlem (bkz. avâlim), 35–37, 42, 43, 81, 96, 229, 314, 363–366, 422.
âlem Hakk'ın zâhiri ve âlemin Hak bâtınıdır, 353.
âlem-i âhiret, 205, 206, 337.
âlem-i akıl, 185, 187.
âlem-i a'lâ, 364, 365, 369, 371, 372.
âlem-i anâsır, 385.
âlem-i arş, 371, 369.
âlem-i asğar, 29, 31, 67, 69, 79–81, 182, 262, 264.
âlem-i basîret, 227, 232.
âlem-i bâtın, 187.
âlem-i berzah, 340, 342.
âlem-i ceberût, 185, 187, 248, 416.
âlem-i cemâd, 369, 373.
âlem-i cisim, 174.
âlem-i dünyâ, 210.
âlem-i ef'âl, 344.
âlem-i ekber, 32–34, 39–42, 69, 79, 80, 81, 182, 365, 366, 371.
âlem-i ekber-i muhît, 31, 32.
âlem-i ekberde ne varsa âdemde de vardır, 42.
âlem-i emr, 73, 74, 252, 262, 265, 415.
âlem-i emr-i ulvî, 263, 265.
âlem-i emr ve şen, 251.
âlem-i ervâh, 245, 262, 264, 265, 270.
âlem-i ervâh ve misâl, 248.
âlem-i esbâb, 174.
âlem-i esfel, 371.
âlem-i esrâr, 296.
âlem-i eyne, 370.
âlem-i felek-i mâ', 369.
âlem-i felek-i türâb, 369.
âlem-i gayb, 60, 187, 222, 227–230, 232, 234, 235, 237, 239, 241, 243, 252, 262, 264, 265.
âlem-i hakîkat, 10, 11, 340.
âlem-i halk, 73, 74, 252, 265, 266.
âlem-i halk-ı esfel, 263, 265.
âlem-i hayâl, 243, 276, 278.
âlem-i hayvân, 369, 373.
âlem-i hayvânî, 307, 309.
âlem-i hevâ, 353, 355, 373.
âlem-i his, 32, 46, 51, 52, 229, 231, 295.
âlem-i his ve şehâdet, 60.
âlem-i illiyyîn, 251, 261, 340.
âlem-i imâret-i emkine, 364, 365.
âlem-i imkân, 389.
âlem-i imkânda bu hazret-i şehâdet mertebesinden ebda'ı yoktur, 22, 25.
âlem-i insânî, 32, 33, 80, 82, 325, 329.
âlem-i insânî terkîbi, 327.
âlem-i isneyniyyet, 242.
âlem-i istihâle, 364, 365, 369, 372, 373.
âlem-i izâfet, 370.
âlem-i izâfî, 393.
âlem-i kalb, 32.
âlem-i kebîr, 2, 41–43, 78, 119, 243, 247, 248, 307, 309, 364, 365, 370, 373, 374, 384, 388, 402, 413, 416.
âlem-i kemm, 370.

âlem-i kesâfet, 184, 295, 311.
âlem-i keserât, 328.
âlem-i kevn, 4, 25, 34, 117, 121, 142, 155, 159, 254.
âlem-i keyfe, 369.
âlem-i kuds, 243.
âlem-i kürsî, 369.
âlem-i letâfet, 184.
âlem-i mahfûz, 413.
âlem-i mahsüsât, 231, 232, 244.
âlem-i ma'nâ, 206, 244, 249, 352.
âlem-i melâike, 369, 371.
âlem-i melekût, 11, 12, 24, 46, 52, 60, 61, 84, 185, 187, 204, 224, 227, 229, 248, 398, 399, 416.
âlem-i misâl, 24, 234, 245, 253.
âlem-i misâl-i mutlak, 266.
âlem-i muhît, 22, 24.
âlem-i muhît-i ekber, 29.
âlem-i muttasıl, 161.
âlem-i muttasıl ve münfasıl, 160.
âlem-i mülk, 11, 12, 46, 84, 104, 187, 204, 229, 416.
âlem-i mülk ve şehâdet, 95.
âlem-i münfasıl, 161.
âlem-i nebât, 369, 373.
âlem-i nefis, 185, 187, 255.
âlem-i nisbet, 364.
âlem-i niseb, 364, 365, 369, 373.
âlem-i nûr, 223, 225.
âlem-i rûh, 376.
âlem-i rûhânî, 244, 342.
âlem-i saâdet, 338.
âlem-i sağîr, 31, 32, 41, 119, 243, 248, 350, 402, 416.
âlem-i sağîr-i insan, 31.
âlem-i seâdî, 338.
âlem-i sıfât, 204.
âlem-i siccîn, 252, 340.
âlem-i sûret, 237, 259, 295.
âlem-i suver, 154, 206, 294.
âlem-i süflî, 39, 243, 354, 355, 447.
âlem-i şehâdet, 9, 35, 39, 56, 69, 77, 78, 96, 187, 227–230, 234, 265, 270, 290, 353.
âlem-i şehâdet-i munfasıl, 185, 186.
âlem-i şehâdet-i muttasıl, 185–188.
âlem-i şe'n, 252.
âlem-i taayyün, 97, 104, 143, 315.
âlem-i taayyünât, 243.
âlem-i tabîat, 147, 225, 252, 278, 295, 297, 340, 374, 375, 376.
âlem-i tecerrüd, 103.
âlem-i teklîf, 238.
âlem-i terkîb, 11, 12.
âlem-i ulvî, 39, 113, 117, 156, 223, 243, 296, 297, 354, 447.
âlem-i vaz', 370.
âlem-i vücûd, 330.
âlem-i zâhir, 187.
âlem-i zamân, 370.
âlem-i zuhûr, 252.
âlem-i zulmet, 225.
âlet, 10.
Alîm, 207, 208, 277, 354, 361.
Alîm-i kadîr, 280.
âlim, 36, 38, 275, 326, 357.
âlim-i zâhir, 52.
âlimiyyet sıfâtından tecellî, 393.
Allah, 1, 12, 25, 76, 84, 89, 151, 152, 301, 302, 357, 360, 431.
Allâh'a sû-i zan, 310, 313.
alın (bkz. nâsıye), 211.
alşimist, 394.
alt, 309–311, 315.
altın, 120, 392–397.
amâ, 139, 247.
amâ-yı ezelî, 410.
a'mâl (bkz. amel), 284, 292–296, 344, 345–348, 355, 391.
â'mâl-i dünyeviyye, 279.
a'mâl-i fâside, 128.
a'mâl-i hasene, 128.
a'mâl-i hayriyye, 382.
a'mâl-i mahmûde ve mezmûme, 407, 411.
a'mâl-i sâliha, 172, 297, 337, 338, 349, 355, 411.
a'mâl-i seyyie, 297.
a'mâl-i tâliha, 296, 411.
a'mâli tezkiye edin, 293, 296.
amel (bkz. a'mâl), 37, 129, 145, 157, 181–186, 189, 191, 285, 292, 294–297, 321–323, 341, 343–345, 347–349, 355, 356, 382.
amel-i basar, 292, 296.
amel-i cevârih, 296, 297.
amel-i kalb, 227, 229, 230.
amel-i kulûb, 296, 297.
amel-i lisan, 292, 295.
amel-i sâlih, 19, 103, 145, 185, 292, 296, 341–343.
amel-i sem, 292.
amel-i seyyie, 19.
amel-i şer'î, 348.
amel-i tâlıh, 103.
âmil (bkz.ummâl), 155, 283–287, 294.
âmme, 163, 165, 166, 170–173.

anâsır, 3, 105, 106, 246, 249, 264, 307, 310, 311, 337, 353–355, 414.
anâsır-ı basîta, 72, 247, 309, 351, 394, 414.
anâsır-ı erbaa, 187, 309.
anâsır mürekkebi, 414.
a'râf, 35.
arâis (bkz. arûs), 185, 187.
araz (bkz. a'râz), 99–101, 103, 350, 351, 365, 369, 373, 415.
a'râz, 99, 284, 413.
a'ref-i enbiyâ, 112, 225.
ârif (bkz. urefâ), 164, 262, 264, 316, 326, 329, 331, 356, 359, 391, 420, 421, 447.
ârif-i billâh, 388, 389.
ârif isyân eder mi, 259, 261.
ârif-i kâmil, 164.
arka, 309–312, 315.
arş, 1, 2, 71, 73, 75, 77–79, 113, 117, 182, 248, 252–255, 263, 265, 307, 313, 314, 380, 404, 471.
âlem-i kürsî, 371.
arş-ı mecîd, 78.
arş-ı Rahmân, 79.
arş-ı vahdâniyyet, 202.
arş-ı vücûd, 5.
arşîler, 404.
arûs (bkz. arâis), 187.
arz, 3, 32, 36, 39, 372.
arz-ı beden, 67, 69.
arz-ı beyzâ, 369.
arz-ı ebdân, 92, 93.
arz-ı ecsâm, 5, 6, 7.
'arz-ı ekber, 124, 128, 193, 194.
arz-ı ervâh, 6.
arz-ı gabrâ, 369.
arz-ı hadrâ, 369.
arz-ı hamrâ, 369.
arz-ı safrâ, 369.
arz-ı sevdâ, 369.
arz-ı süflî, 39.
arz-ı zerkâ, 369.
asâ, 7.
asâ-yı ihtibâr, 17, 18.
asâ-yı mücâhede, 18.
asamın, 139.
âsâr (bkz. eser), 15, 104, 108.
âsâr-ı âfâkıyye, 15.
âsâr-ı enfüsiyye, 15.
âsâr-ı esmâ, 40, 42.
âsâr-ı rûh, 92.
âsâr-ı rûhiyye, 92.
asâ silki, 17, 19.
ase'l-müddehare, 20.
asfâ, 84, 86.
ashâb, 57, .
ashâb-ı ahvâl, 390.
ashâb-ı evsâf, 187.
ashâb-ı harâc, 286.
ashâb-ı kulûb, 357, 359.
ashâb-ı makāmât, 185, 187, 391.
ashâb-ı selb, 185, 187, 188, 267.
ashâb-ı şimâl, 15.
ashâb-ı yemîn, 15.
âsî, 124, 125, 128, 129, 185, 187, 326, 329, 392, 395.
asl, 125, 129, 272, 289, 290.
asl-ı kadîm, 123.
asl-ı vücûd, 244.
aşerât, 325, 327.
âşık, 355.
aşk, 388, 422.
aşk-ı ilâhî, 421.
aşk-ı mecâzî, 107.
atâ, 155, 157, 171.
atâyâ, 170, 309, 311.
atâyâ-yı esmâiyye, 156, 181.
ateş (bkz. nâr), 1, 2, 32, 124, 126, 127, 420–422, 338.
merkeb, 338.
âteş-i riyâzat, 397.
âtıyyât-ı esmâiyye, 24, 96, 104, 156.
âtıyyât-ı esmâiyye-i ilâhiyye, 43.
atıyye, 122.
atlar, 120.
atom, 394.
avâlim-i bî-nihâye, 264.
avâlim-i emr, 266.
avâlim-i erbaa, 364.
avâlim-i şehâdiyye, 117, 314.
avâlim-i şehâdiyye-i bî-nihâye, 97.
avâlim-i şe'n, 266.
avâm, 185, 186, 218, 221, 239.
a'vân, 40, 283.
avuç (bkz. keff), 212, 223.
avurt, 220.
ay (bkz. kamer), 39, 198, 201.
ayak, 11, 15, 20, 170, 171, 213, 221, 283, 284, 293, 344, 346.
a'yân (bkz. ayn), 29, 35, 167, 234, 247.
a'yân-ı sâbite, 11, 24, 35, 56, 72, 83, 88, 110–112, 146, 149, 175, 234, 245–250, 265–267, 277, 278, 346, 403, 410.
âyât, 15.
ayât-ı ilâhiyye, 9.
âyet-i kübrâ, 187, 188.
âyet-i mahv, 17.

âyet-i mubsıra, 17.
âyete'l-kürsî, 382.
ayıklık, 7.
âyîne, 59–61, 81, 86, 101, 104, 108, 155, 170, 227, 230, 252, 265, 385.
âyîne-i kalb, 61, 230, 233.
ayn (bkz. a'yân), 12, 28, 121, 164, 384, 386, 391, 393, 397.
ayn-ı ahadiyyet, 330.
ayn-ı ahadiyyet-i Hak, 335.
ayn-ı basar, 227, 230.
ayn-ı basîret, 50, 217, 227, 228, 230, 232, 233, 235, 239, 401, 403, 408.
ayn-ı celâl, 1.
ayn-ı cem', 333.
ayn-ı hâlî, 391.
ayn-ı hasenât, 51.
ayn-ı mukarrabîn, 251.
ayn-ı sâbite, 23, 88, 121, 146, 149, 167, 170, 234, 245, 250, 251, 254–257, 261, 266, 270, 280, 371, 389, 393, 398, 410, 423.
ayn-ı tevhîd, 48, 49.
ayn-ı vücûd, 290.
ayn-ı vücûd-i mutlak-ı Hak, 264.
ayn-ı yakîn, 401, 403, 405, 411.
ayniyyet, 150, 397.
aynü'l-yakîn, 401, 403, 407.
a'zâ, 30, 98, 110, 128, 158–160, 162, 163, 165, 166, 171, 172, 176, 184–187, 205, 208, 209, 245, 249, 252, 256, 257, 268, 284, 286, 293, 294, 336, 343, 344, 346, 376.
a'zâ-yı vücûdiyye, 128.
azâb, 183.
azâb-ı lâzim, 125, 129.
azamet ve kibriyâ sıfâtında tecellî, 393.
azamet, 79, 160, 161, 202, 205.
azhar, 92.
azîziyyet sıfâtında tecellî, 393.
azîzü'l-menâl, 119.
azot, 72.

bâb (bkz. ebvâb), 278.
bâb-ı ahvâl, 398.
bâb-ı erbaîn, 307, 309.
bâb-ı riyâset, 317.
babalı, 377.
bacak, 212, 221.
bâdiye, 119, 122, 124, 128, 161, 170, 172, 174, 176, 185–188, 206, 261, 267, 268, 283–285, 292, 294, 352, 353.
bâdiye-i hazret, 292.
bağy, 173, 175, 276.
bahar, 334, 337, 338, 345, 346, 338.
bahîl, 220.
bahr-i ahdar, 4.
bahr-i fenâ, 48, 49.
bahr-i ilm, 317, 320.
bahr-i kevn, 11, 14.
bahr-i mescûr, 14.
bahr-i rûhâniyyet, 390.
bahr-i vahdet, 162.
bahr-i zulumât, 384, 385.
bakā, 7, 289, 290.
bakā-billâh, 49, 142.
bakā-i ebed sırrı, 389, 383.
bakā-i memleket adl iledir, 180.
bakā sıfâtında tecellî, 393.
bakır (bkz. nuhâs), 394, 396.
bal, 53, 55.
baldır, 221.
balğam, 327, 373, 369.
Bârî, 42, 357, 360.
bârid-i ratb, 341.
bârid-i yâbis, 339.
ba's, 35, 446.
ba's-i cismânî, 340.
basar, 60, 63, 64, 227, 357, 361–363.
basar-ı basîret, 51, 229, 230, 232, 233, 244, 265, 266.
basar-ı hissî, 403.
basar-ı ma'nevî, 403.
bâsıra, 115.
Bâsıt, 149.
Basîr, 86.
basîret, 15, 32, 33, 71, 216, 218, 221, 226, 227, 230, 288, 288.
basît-i rûhânî, 71.
bast, 160, 223, 226, 428.
bast-ı suâl sırrı, 383, 396.
baş, 211, 218, 220, 223, 226.
başa gelmek, 377.
başvekîl, 198.
bâtıl, 83–85, 125, 292, 293.
bâtıl-ı hakîkî, 84.
bâtıl-ı izâfî, 84.
bâtın, 33.
bâtın gözü, 230.
bâtın-ı Kur'ân, 47.
bâtında yaş için haz yoktur, 155, 156.
bâtınî-i malız, 236, 238.
batıyy, batî, 218, 224.
batn, 283, 284, 293.
battâl, 436, 438.
ba'z, 310, 315.

bâzû, 212.
bedduâ, 19.
beden, 105, 106, 138, 163, 165, 354.
beden şehri, 300.
behâim, 32.
behîme, 91.
behîmiyyet, 408.
beht, 417, 418.
belâdet, 38, 39, 299, 301.
belâğat, 260.
belâhet, 221.
berd-i kurb, 419.
berekât, 271.
berekât-ı nazar, 448.
berekât-ı vücûd, 269.
bereket, 67, 69, 193, 194, 212.
berere, 11.
berzah, 11, 25, 245, 249, 340–343, 368, 415.
berzah-ı câmi', 12.
berzahiyyât, 223, 225.
berzahiyye, 226.
besâit-ı aded, 307.
besâit-i adediyye, 307, 308.
besmele, 431, 434.
beş, 325, 326, 328.
beşâşet, 223, 226.
beşer, 13.
beşere, 5.
beşeriyyet, 386, 397.
bevâtın-ı umûr, 409, 410.
beyaz, 225.
beyâz-ı müfrit, 223, 224.
beyit (Arapça), 125, 207, 238, 244, 437.
beyit (Farsça), 10, 12–14, 19, 21–2, 24, 36, 39, 43, 49, 51, 56, 63, 83, 86, 107–8, 127, 135, 164, 216, 243–4, 248, 255, 260, 265–267, 278, 289, 296, 335, 339, 340, 354–5, 359, 383, 386, 388, 394–5, 404, 409, 415, 422, 431, 442, 447.
beyit (Türkçe), 25, 28, 58, 61, 104, 110, 264, 337, 441.
beyt-i mâl, 285, 286, 288.
beyt-i ma'mûr, 369, 371.
beytü'l-mâl, 284.
beyyine, 176.
bî-fikr, 51.
bî-gûş, 51.
bî-his, 51.
bî-renklik, 127.
bîat, 131.
bilâ-vücûd, 297, 298.
bin, 325.
bir, 203, 327.
bisât, 280, 282, 310, 315.
bisât-ı teslîm, 60.
bostân-ı Hudâ, 83, 248.
boyun, 212, 220.
bu'd, 164, 277, 279, 294.
bu'd-i izâfî, 279.
bu'd-i ma'nevî, 164.
bu'd-i sûrî, 164.
budelâ, 227, 231.
buhar, 28, 29.
buhl, 25, 195, 299, 301.
bulut (bkz. sehâb, sehâbe), 28.
burhân-ı aklî, 107.
burun, 113, 114, 172, 211, 219, 220, 284, 293.
butûn, 290, 415.
buz, 12, 29.
bükâ, 420.
bülûğ, 133–135.
bülûğ-i rûh, 133, 135.
bürûdet (bkz. soğukluk), 106, 309, 369, 373.
büyüklük (bkz. kiber), 156, 157.

câdde-i şerîat, 273.
câhil, 391.
câiz, 59, 61.
cân (bkz. rûh), 39, 135, 289, 354.
câriye, 117.
cebânet, 116, 220, 221.
Cebbâr, 389, 390.
Cebbâriyyet sıfâtında tecellî, 393.
ceberût, 160, 161.
cebhe, 219.
cebr, 251, 410.
cehennem (bkz. nâr), 35, 64, 144, 146, 259, 277, 279, 338, 340, 342, 347, 348, 404, 444, 446, 447.
cehennem-i cismânî, 35.
cehl, 36, 39, 103, 184, 205, 213, 221, 299, 301, 322.
cehl-i mahz, 318, 321.
cehl-i mürekkeb, 322.
celâ, 31, 228, 232, 420, 421.
celâl, 22, 25, 26, 42, 160, 161, 182, 247.
celâl-i vech, 386.
celâ ve isticlâ, 31, 180.
celb-i ervâh, 383.
cem', 188, 189, 272, 335.
cemâat, 430.
cemâd, 5, 34, 63, 86, 101, 103, 109, 365, 368, 418.

cemâdât, 81, 92, 113, 118, 371.
cemâl, 21, 22, 25, 26, 42, 180, 182, 210, 211.
cemâl-i Hak, 170, 247.
cemd, 420.
cem'iyyet, 149, 444.
cem'iyyet-i esmâiyye, 81, 87, 149, 150, 169, 170, 266, 267, 270, 272.
cem'iyyet-i zuhûr, 42.
cenîn, 341, 374.
cennet, 35, 64, 124, 144, 146, 148, 184, 309, 312, 334, 337, 340, 341, 342, 365, 366–368, 404, 432, 433.
cennet-i âcile, 309, 312, 366.
cennet-i a'mâl, 184.
cennet-i hâs, 6.
cennet-i kesîb, 365.
cennet-i kesîb-i 'âcil, 367.
cennet-i zât, 2, 242.
cenûb, 32.
cesed, 16, 106, 110, 193, 194.
cesed-i insânî, 109.
Cevâd, 232.
Cevâd-ı mutlak, 25, 57.
cevâhir-i basîta, 102.
cevâhir-i mücerrede, 35, 245.
cevâhir-i mürekkebe, 102.
cevâhir-i tenezzül, 245.
cevâmiu'l-kelim, 138, 259.
cevârih, 30, 158, 159, 185–187, 208, 209, 249, 252, 256, 257, 268, 284, 293, 336, 343, 344, 346, 374, 376, 384, 386.
cevf-i kalb, 421.
cevher (bkz. cevâhir), 1, 71, 72, 99, 100–103, 350, 351.
cevher-i akıl, 407, 409.
cevher-i amâ, 242.
cevher-i basît, 337.
cevher-i basît-ı rûhânî, 72.
cevher-i esîr, 351.
cevher-i evvel, 248.
cevher-i ferd, 72.
cevher-i ilim, 45, 49.
cevher-i muhdes, 101, 102.
cevher-i mütehayyir, 101, 103.
cevher-i nûr, 164.
cevher-i nûr-i zâhir, 162.
cevher-i nûrânî, 205.
cîfe, 162, 163, 291.
cibâyât, 113, 114, 171, 172, 177, 206, 283, 285, 286, 288, 291.
ciğer, 350, 351, 420, 421.
cihâd, 174, 176, 271, 273.
cihân, 354.
cihet, 309–313, 315.
cild (bkz. deri), 225.
cimâ', 53, 55, 120, 219, 260, 273.
cin, 68, 383.
cinnet, 209.
cinnî, 383.
cism (bkz. ecsâm), 101, 102, 117, 161, 293, 317, 319, 334, 339, 348, 349, 369.
cisim şehri, 113, 119, 122.
cism-i hayvânî, 100.
cism-i insânî, 109, 167.
cism-i latîf, 99, 100.
cism-i muzlim, 91.
cism-i unsûrî, 319.
cisr (bkz. köprü), 8, 11.
civa, 396, 397.
cömertlik, 212.
cûd, 22, 25, 95, 97, 160, 161, 181, 210, 212, 357, 361.
cûd-i ilâhî, 181.
cuma, 384, 385.
cumûd-i beşeriyyet, 417.
cübbe, 213.
cübn, 299, 301.
cündî, 310, 312.
cünûd-i ilâhiyye, 9.
cüz', 127, 315.
cüz'iyyet, 315.

çadır, 308.
çarh-ı felek, 422.
çekirdek, 204.
çene, 219.
çeşm-i akıl, 61, 221.
çeşm-i basîret, 17, 222, 288.
çeşm-i bâtın, 403.
çeşm-i cism, 230.
çeşm-i his, 230, 265.
çeşm-i kalb, 230, 432.
çeşm-i ma'nevî, 403.
çeşm-i rûh, 61, 354.
çeşm-i yakîn, 407.
çeşm-i zâhir, 33, 216, 230, 244, 321, 410.
çift (bkz. zevc, şef'), 325, 328.

dâbbe, 446.
dağ, 259.
dâhık, 367.
dâ'î, 242.
dâire, 95–97, 364.
dâire-i vücûd, 84.
dalâlet, 26, 47, 257, 258, 321, 381, 410.

damarlar, 369.
dâr-ı âhiret, 205, 337, 338.
dâr-ı hayevan, 334, 337.
dâr-ı helâk, 184.
dâr-ı kerâmet, 202, 205.
dâr-ı sünnet, 317–319.
dâr-ı teklîf, 238.
Dârr, 90, 257, 267.
dârr ve nâfi', 149.
dârü'l-bevâr, 183.
da'vet, 416.
debûr, 32.
def'î, 244.
defîne, 11, 16.
defter-i a'mâl, 345.
delâil-i mantıkıyye, 178.
delâlet, 322.
delîl, 53–55, 216, 217, 228, 357, 359.
delîl-i şerî, 235.
dem (bkz. kan), 327, 369.
demir (bkz. hadîd), 394.
deniz (bkz. bahr), 14.
derecât-ı cennet, 6, 367.
derece-i hakîkat, 45, 48, 49.
derek-i hicâb, 367.
derekât, 366.
derekât-ı nâr, 367, 368.
dereke, 365, 367.
dereke-i hicâb, 365.
deri (bkz. cild), 369.
derrâk, 60, 62.
derviş, 377.
deryâ (bkz. bahr, deniz), 11, 14, 15.
deryâ-yı ahdar, 5.
deryâ-yı ilm, 319, 320.
deryâ-yı nûr, 248.
deryâ-yı zulmet, 248.
dest-gâh-ı tabîat, 117, 182, 375, 385.
dest-i îcâd, 251.
devâir, 363.
devât (bkz. divit), 248, 262, 413.
deverân, 420, 422, 446, 447.
devlet, 317, 319.
devre, 140, 141.
devre-i âdem, 139.
devre-i saniyye-i ilâhiyye, 138–140.
devre-i sâniyye-i ilâhiyyet, 140.
devre-i taayyün, 140.
devre-i ûlâ, 139.
devrî, 422.
deymûmiyyet, 5, 6.
dıhk (bk . gülme), 223, 420, 422.
dîde-i akl, 97, 135.
dîde-i bâsîret, 33.
dîn, 286, 287, 301–303.
dîn-i hak, 62.
dil (bkz. lisan), 171, 283, 284, 293, 344, 346.
dimâğ, 100, 105, 107, 113, 114, 205–209, 249, 269, 351, 355, 369, 371, 375, 377, 401, 403, 408, 419–421.
direk, 308.
dirsek, 212.
disâr, 213.
diş, 220.
divit (bkz. devât), 246, 247, 414, 416.
diyânet, 299.
doksan, 327.
doksan bin, 327.
doksan dokuz, 365.
doksan dokuz esmâ, 367.
doksan dokuz hakîkat, 366.
doksan sekiz hakîkat, 365, 366.
dokuz, 325, 327.
dokuz bin, 327.
dokuzuncu felek, 77, 78.
dokuz yüz, 327.
dokuz yüz bin, 327.
dört, 307–310, 315, 325–328.
dört ekmel adeddir, 325.
duâ, 261, 376.
dudak, 220.
duman, 1, 2.
düello, 140.
düğüm, 265.
dünyâ, 162–65, 169, 179, 301, 303, 304, 313, 341, 344, 404, 431.
düşman, 174, 176, 177, 187, 193, 194, 299, 300, 305, 309, 310, 312, 313, 316–324, 326, 330.
düşünce (bkz. tefekkür), 63.

ebdân-ı hayvânât, 92.
ebdân-ı insâniyye, 92.
ebdân-ı melekiyye, 92.
ebed, 32, 35, 404, 434, 441.
ebrâr, 51, 252, 415.
ebrârın hasenâtı mukarreblerin seyyiâtıdır, 46, 51.
ebvâb (bkz. bâb), 278.
ebvâb-ı semâ, 292, 295.
eclâ, 84, 86.
ecma', 21, 25.
ecnâd, 7, 9.
ecnebî, 124, 127, 128.
ecrâm-ı süfliyye, 364.

ecsâm (bkz. cisim), 36, 90, 105, 183, 184.
ecsâm-ı derine, 90.
ecsâm-ı sakale, 90.
edeb, 424, 429, 439.
ef'âl, 117, 189, 284.
ef'âl-i Hak, 159.
ef'âl-i ilâhiyye, 69, 204.
efendi (bkz. seyyid), 122, 136, 284.
eflâk (bkz. felek), 78, 249, 354, 363, 364, 372, 396.
eflâk-i memleket, 307.
ehl-i âhiret, 7, 163.
ehl-i akıl, 198.
ehl-i cem', 147, 149.
ehl-i cennet, 404.
ehl-i devlet, 344, 343.
ehl-i dünyâ, 7, 163, 437.
ehl-i esrâr, 76, 78.
ehl-i ezvâk, 183.
ehl-i ezvâk ve tahakkuk, 181.
ehl-i fen, 34, 298, 365.
ehl-i fîrâset, 216.
ehl-i garb, 140, 141.
ehl-i Hak, 75, 76.
ehl-i hakāyık, 71, 73.
ehl-i hakîkat, 6, 31, 55, 334, 335.
ehl-i hayâl, 298.
ehl-i inâyet, 21.
ehl-i kesâfet, 346.
ehl-i keşif, 265, 266.
ehl-i maânî, 75, 76.
ehl-i melekût, 227, 230, 231.
ehl-i memleket, 161, 333, 336.
ehl-i müşâhede, 47.
ehl-i nâr, 404.
ehl-i nefis, 354.
ehl-i rûh, 354.
ehl-i sülûk, 199, 383.
ehl-i şuhûd, 22.
ehl-i takvâ, 57, 58.
ehl-i tarîk, 48, 55, 441.
ehl-i tarîkat, 45.
ehl-i tasavvuf, 36.
ehl-i zâhir, 56, 357, 360.
ehlullâh, 163, 394.
Ehrimen, 48.
ekl, 273.
ekl-i şecere, 124, 128.
ekmel, 194.
ekmel-i aded, 327.
el (bkz. yed), 95, 170, 171, 208, 209, 212, 283, 284, 293, 329, 343, 345, 346.
elbise (bkz. libâs), 439, 441.
elçi (bkz. sefîr), 299–305.
elektron, 372, 394.
elektron nazariyesi, 72.
elfâz, 258, 259, 261.
elfâz-ı mu'tâde-i hitâbiyye, 260.
elhân, 377.
elkāb-ı adnânî, 22, 23.
eltaf-ı eltaf-ı latîf, 290, 370.
eltaf-ı latîf, 4, 28, 52.
elvâh (bkz. levh), 242.
elvâh-ı mahfûza, 263, 267.
elvâh-ı mahv ve isbât, 267.
emâkin (bkz. mekân), 413.
emânât, 41, 90.
emânet, 87, 90, 211, 213, 299, 358, 375.
emânet-i ilâhiyye, 18, 79, 80, 366.
emânet-i mevdûa, 358.
emel, 277, 410.
emel-i aksâ, 407.
emîn, 283, 284, 300.
emîr (bkz. ümerâ), 118, 119, 121, 122, 131, 144, 275, 288, 291, 293, 310, 316, 317.
emîr-i hevâ, 119–123, 125, 126, 129, 132-134, 144, 156, 178, 180, 187, 205, 210.
emir ve nehy, 371.
emmâre, 118, 122, 123, 125, 329, 399.
emniyet, 268.
emr (bkz. umûr), 67, 77, 95, 97, 251, 253, 318, 319, 369, 371, 382, 431, 433.
emr-i hakîm, 254, 255.
emr-i halk, 327.
emr-i hatm, 271, 272.
emr-i ilâhî, 145, 217, 274, 298.
emr-i ilâhî-i irâdî, 276.
emr-i ilâhî-i süflî, 180.
emr-i ilâhî ulvî, 180.
emr-i irâde, 246.
emr-i irâdî, 51, 145, 146, 167, 256, 257.
emr-i irâdî-i ilâhî, 277.
emr-i makzî, 250.
emr-i mutâ'-ı ilâhî, 269–270.
emr-i nefis, 117.
emr-i nefsânî, 180.
emr-i şeytânî, 318, 321.
emr-i teklîf, 167.
emr-i teklîfî, 51, 145, 146, 277.
emr-i vücûb, 272.
emre imtisâl, 202, 286, 328.
en-yef'ale, 370, 373.
en-yenfa'ile, 370, 373.
en'âm, 120.
enâniyyet, 368, 437.
enbiyâ (bkz. nebî), 13, 19, 51, 56, 63, 110,

111, 128, 129, 132, 145, 146, 180, 242, 277, 297, 298, 329, 341, 345, 346, 349, 355, 366, 414, 426.
enbiyâ masûmdur, 423.
enbiyâ-i zamân, 317, 320.
enbiyânın râyâtı, 40.
encüm, 249.
ene'l-bâtıl, 259.
ene'l-Hak, 200, 259, 368.
enfüs, 117, 155, 202, 203.
enniyyet, 269.
envâr (bkz. nûr), 102, 407.
envâr-ı rûhâniyyet, 199.
envâr-ı selâse, 408, 411.
envâr-ı zikr, 390.
erbâb (bkz. rab), 290.
erbâb-ı devlet, 105, 110, 112, 119, 123.
erbâb-ı hakîkat, 50.
erbâb-ı hükûmet, 111.
erbâb-ı keşf, 48, 261.
erbâb-ı kulûb, 201, 202.
erbâb-ı nüfûs, 155, 157.
erkân (bkz. rükün), 307.
erkân-ı erbaa, 327.
erkân-ı şerîat, 60, 62, 102, 104.
erkân-ı tevhîd, 60, 62.
erkek (bkz. ricâl), 137, 203.
ervâh (bkz. ruh), 5, 7, 28, 35, 39, 56, 68, 69, 91, 93, 99, 100, 105, 108, 110, 117, 134, 135, 140, 142, 143, 167, 183, 184, 242, 290, 293, 296, 342, 346, 350, 351, 353, 354, 369, 371, 384–386.
ervâh-ı âliyye-i külliyye-i melekiyye, 376.
ervâh-ı berzahiyye, 383.
ervâh-ı cüz'iyye, 242, 245.
ervâh-ı ebrâr, 252.
ervâh-ı füccâr, 252.
ervâh-ı kuvâ, 386.
ervâh-ı latîfe, 143.
ervâh-ı mücerred, 296.
ervâh-ı nâriyye, 68.
ervâhın imâmı, 346.
erzâk (bkz. rızk), 193, 194, 350.
erzâk-ı ilâhiyye, 159.
esbâb (bkz. sebeb), 16, 75–77, 174, 266.
esbâb indinde, 75–77, 92.
esbâb perdesi, 16, 76, 77, 92.
eser (bkz. âsâr), 14, 361.
esfel, 368.
esfel-i sâfilîn, 36, 39, 147, 366, 368.
esîlü'l-vech, 223.
esîr, 122.
esmâ (bkz. isim), 5, 6, 7, 12, 25, 27, 80, 82, 83, 90, 97, 101, 104, 108, 111, 121, 125, 126, 142, 143, 147, 155, 164, 169, 221, 233, 243, 244, 271, 272, 314, 336, 337, 357, 361, 370, 386.
esmâ-i bî-nihâye, 315.
esmâ-i celâliyye, 81, 182, 257.
esmâ-i cemâliyye, 182.
esmâ-i cüz'iyye, 110.
esmâ-i hüsnâ, 366.
esmâ-i ilâhiyye, 9, 41, 57, 81, 88, 110, 125, 132, 155, 167, 251, 257, 265, 278, 284, 314, 318, 366, 367, 389.
esmâ-i mütekâbile, 149.
esmâ-i rabbâniyye, 154.
esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye, 23, 24, 371.
esmâ-i zâtiyye, 79.
esrâr (bkz. sır), 102, 104, 109–112, 293, 296, 358, 367, 375, 378, 381, 383.
esrâr-ı arzıyye, 380.
esrâr-ı guyûb, 357.
esrâr-ı hakâyık, 190.
esrâr-ı ilâhiyye, 53, 281, 359, 360, 374, 383, 394.
esrâr-ı ilâhiyye-i rûhâniyye, 374, 375.
esrâr-ı melekût, 8, 10.
esrâr-ı melekûtiyye, 258, 259.
esrâr-ı nübüvvet, 374.
esrâr-ı semâviyye, 380.
esrâr-ı tarîkat, 244.
esrâr-ı velâyet, 374, 377.
esrâr-ı vücûd, 329.
eşbâh, 346, 350, 351.
eşkıyâ (bkz. şakî), 277.
eşyâ (bkz. şey), 54, 75, 76, 166, 169, 170, 182, 266, 270, 289, 290, 337.
eşyânın hakâyıkı, 88.
et, 218, 225, 369.
etvâr-ı hilkat, 74, 76.
evâmir-i ilâhiyye, 148, 409.
evhâm (bkz. vehm), 26, 278, 354, 355.
evlâd (bkz. veled), 120.
evliyâ (bkz. velî), 13, 19, 128, 129, 145, 227, 231, 261, 276, 278, 297, 298, 337, 341, 349, 366, 368, 414, 423.
evliyâullâh, 77, 110, 233, 248, 259, 278, 346, 374, 376, 394, 395, 443, 448.
evsa', 25.
evtâd, 307.
evveliyyet, 358, 361.
evzâ', 413.
eyne, 373.
ezâ, 212.
ezdâd (bkz. zıd), 25, 358, 362.

ezel, 32, 35, 404.
ezelül-âzâl, 35.
ezkâr (bkz. zikr), 46.
ezmân (bkz. zaman), 413.
ezvâk-ı muhammediyye, 204.

fahhâr, 34.
fahm, 34.
fahşâ, 276.
fâil, 151.
fâil-i hakîkî, 152.
fâil-i mutlak, 148.
fâka-i umûmî, 216.
fakîr (bkz. fukarâ), 118, 122, 275.
fakr, 211, 213.
fark (bkz. tefrîka), 272.
fart, 185.
fasl-ı hitâb, 360.
fatîn, 300.
fâzıl, 397.
fehm, 211, 213, 220.
fehm-i lisân, 236, 238.
fehm-i mücerred, 382, 383.
felâsife (bkz. feylesof), 20, 40, 41, 72, 297.
felek (bkz. eflâk), 11, 14, 363, 364, 372, 373.
felek-i âlem-i havâ, 369.
felek-i esîr, 292, 295–297, 365, 369, 372.
felek-i evvel, 248, 249, 416.
felek-i harâret, 365.
felek-i havâ, 365, 373.
felek-i hayat, 371, 391.
felek-i kamer, 372.
felek-i mâ', 365, 373.
felek-i tâsi', 75.
felek-i türâb, 365.
felsefe, 409.
felsefî, 409.
fen, 231.
fenâ, 7, 64, 168, 297, 298, 419.
fenâ-ender-fenâ, 392, 393.
fenâ-fillâh, 49, 397.
fenâ-i sâlis-i mahk-ı küllî, 185, 188, 267.
fenâ-i semâ, 417.
fenâ-i tevhîd sırrı, 383, 391.
fenâ-yı küllî, 367, 382, 383, 386.
fenâ-yı mahz, 378, 379, 381, 386.
fer', 125, 129.
ferâiz, 121, 271–273, 382, 430.
ferc, 212, 283, 284, 293.
ferd, 27, 28, 37, 203, 205, 325, 326, 328–330.
ferdânî, 439, 441.
ferdâniyyet, 330.
ferdiyyet-i ilâhiyye, 202.
ferdiyyet-i selâsiyye, 202–204, 328.
fermân, 269.
fesâd, 132, 268, 309, 311.
feterât, 227, 232.
feth (bkz. fütûh), 387, 436, 437, 439.
feth-i ilâhî, 442.
feth-i rızık, 437.
fetk, 2, 3.
fevk-ı ma'nevî, 162.
fevk-ı mekânî, 162.
feyezân, 91, 94, 402, 403.
feyezân-ı rûh, 91, 92.
feylesof (bkz. felâsife), 52, 69.
feyz (bkz. füyûzât), 25, 91, 94, 187, 427.
feyz-i hazret-i akdes ve a'lâ, 68.
feyz-i ilâhî, 186.
feyz-i rubûbiyyet, 68.
feyz-i silsile-i tertîb, 68.
feyz-i vech-i hâs, 68.
fezâ, 1, 72, 97, 100, 102, 106, 247, 290, 311.
fezâ-yı bî-nihâye, 264, 314.
fezâ-yı tabîat, 117.
fırtına, 37.
fıtnat, 211, 213, 299.
fıtrat, 132, 350, 352, 418.
fıtrat-ı islâm, 304.
fîrûze, 219.
fihrist-i câmi', 80, 83.
fiil-i tekvîn, 251.
fikir, 9, 115, 128, 177, 283, 285, 294, 299, 300, 334, 337, 338, 339, 341, 368, 399.
fikr-i sahîh, 341.
fırâr, 397, 440.
fırâr-ı mükteseb, 396.
fırâset, 108, 177, 178, 211, 211, 213, 215, 216, 218, 221, 235, 236, 240.
fırâset-i hikemiyye, 215–218, 221, 222, 229, 234–237, 239, 240, 243.
fırâset-i şer'iyye, 217, 218, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 234–40.
fisyolocyâ-yı tefekkür, 107.
fisk, 219.
fiten (bkz. fitne), 124, 125, 131, 144, 147, 148, 152.
fitne (bkz. fiten), 127–129, 132, 144, 149, 153, 259, 260.
fuhşiyyât, 278.
fukahâ, 91, 94, 263, 265.
fukarâ (bkz. fakîr), 449.
fukarâya hizmet, 450.
furkan, 252–254.

füccâr, 252, 415.
fücûr, 32, 121, 122, 134, 138, 221, 254, 255, 267, 268, 302, 303.
fülk, 14.
fülk-i meşhûn, 11, 14, 15.
fütûh (bkz. feth), 436, 438.
fütüvvet, 439, 442.
füyûzât-ı ilâhiyye, 25, 204.

gadr, 299, 301, 309, 311.
Gaffâr, 81, 423.
gaflet, 19, 91, 93, 169, 175, 176, 228, 232, 388, 389.
Gafûr, 81.
gam, 389.
gamerât, 340.
gâsilin önündeki meyyit gibi ol, 423.
gayb, 59.
gayb ve melekût-i a'lâ eli, 97.
gayr (bkz. ağyâr), 442.
gayr-i mütehayyiz, 71, 72, 101, 102, 105, 106.
gayr-i mütenâhî, 33, 35.
gayret, 188, 189, 276, 278.
gayret-i ilâhiyye, 278.
gayri, 12, 441.
gayriyyet, 1, 2, 4, 28, 67, 69, 79, 84, 89, 122, 123, 135, 136, 139, 182, 245, 253, 264, 265.
gayriyyet-i i'tibâriyye, 57, 233, 244, 290.
gayrullâh, 318, 321.
gayz, 155, 177.
gaz, 327.
gazâ, 281.
gazab, 32, 177, 195, 219, 220, 368, 410.
gazab-ı nefsânî, 368.
gazûb, 219.
gece (bkz. leyl), 213.
gençlik (bkz. şebâb), 156, 338.
gıdâ, 333–335, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 349, 350, 351, 354.
gıdâ-yı cismânî, 343, 348, 349, 355.
gıdâ-yı ilâhî, 348, 349.
gıdâ-yı ma'nevî, 336.
gıdâ-yı rûhânî, 348, 349.
gılman, 367, 296.
gınâ, 357, 361.
gışâ, 347.
gışâve, 407, 409.
gıtâ, 228, 232, 241, 244, 407, 409.
gölge (bkz. zıll), 166, 168, 169.
gönül (bkz. kalb), 61, 110, 264, 441.
gönül âyînesi, 199.
gönül yumurtası, 422.
göz (bkz. çeşm, ayn), 63, 113, 114, 142, 157, 172, 208, 209, 211, 218, 219, 223, 226, 229, 235, 237, 284, 285, 293, 344, 345, 346, 401, 403.
gözün nûru, 230.
gurûr, 200.
gurûr-i nefis, 200.
gusn-i imtizâc, 2, 3.
gusn-i insânî, 3.
guyûb-i nûr, 11, 16.
gül, 85, 147, 148, 291.
gülme (bkz. dıhk), 218, 422.
gümüş, 120, 392–395, 397.
günâh, 279.
güneş (bkz. şems), 39, 46, 50, 63, 92, 93, 109, 166, 168, 169, 198, 199, 201, 401, 402, 408.
güzel koku, 141.

ğatt, 374, 376.
ğayn, 46, 51.
ğayz, 155, 177.

haber-i şer'î, 227, 230.
Habîr, 34.
habîs, 42.
hacer (bkz. ahcâr, taş), 18, 414, 451.
hacer-i beht, 384–387, 392, 441.
hacer-i beht sırrı, 399.
hacer-i esrâr, 17, 18.
hacer-i mükerrem, 392, 393, 395–397, 398.

hacer-i mükerrem sırrı, 398, 399.
hacer-i nâfi', 384, 387.
hacer-i zümrüd, 388, 451.
hâcib, 177.
hâcis (bkz. hevâcis), 9.
hadd, 185, 186, 190.
hadd-i arş, 181, 182.
hadd-i istivâ, 76.
hadd-i kürsî, 181, 182.
hadeka, 218, 223, 226.
hâdıra, 124, 128, 161, 177, 185, 186, 188, 261, 268, 283–285, 353.
hâdıra-i hâssa, 124, 128.
Hâdî, 126, 149, 156, 179, 244, 257, 267, 277, 278, 381.
hadîd (bkz. demir), 392.
hadîs (bkz. ahâdîs), 99, 107, 131, 132, 178.
hadîs-i kudsî, 16, 107, 142, 162, 189, 266, 298, 330, 359, 385, 418.
hadîs-i nefs, 377, 378.

hadîs-i şerîf, 2, 4, 8, 9, 16, 27, 62, 67, 68, 85, 89, 90, 100, 107, 109, 110, 112, 120, 133, 140, 150, 153, 164, 179, 234, 250, 263, 275, 279, 298, 304, 335, 342, 348, 351, 352, 354, 367, 376, 380, 383, 385, 428, 435, 438.
hâdis (bkz. muhdes), 103, 104, 203, 289-291, 362.
hâdisât-ı tabîiyye, 216.
hâdisât-ı tabîiyyedeki ifrât, 216.
hafî, 54.
Hak, 53, 54, 63, 64, 84, 85, 163, 164, 199, 211, 213, 269, 270, 290, 292, 298, 328, 329, 358, 362, 363, 365, 366, 376, 378, 379, 380, 432, 433, 438, 445.
hakāyık (bkz. hakîkat), 9, 24, 27, 28, 35, 83, 84, 88, 188, 229, 251, 255, 259, 359, 365, 367, 370, 402, 410, 417, 419, 422.
hakāyık-ı dîniyye, 126.
hakāyık-ı enbiyâ, 140.
hakāyık-ı esmâ, 78.
hakāyık-ı eşyâ, 17, 33, 35, 88, 149, 176, 235, 267, 403.
hakāyık-ı ilâhiyye, 50, 183, 188, 189.
hakâyık-ı sâbite, 278.
hakâyık-ı visâl, 21.
hakîkat (bkz. hakāyık), 10, 29, 50–52, 54, 64, 142, 144, 159, 170, 251, 269, 276, 296, 297, 302–304, 330, 334–336, 371, 379, 393, 410, 432, 433.
Hak ile görme, 142.
Hak ile işitme, 142.
Hak ile nazar, 139.
Hak ile simâ', 139.
hakîkat-i evveliyyet, 358, 362.
hakîkat-i insâniyye, 1, 24, 139, 246, 251, 253, 255, 371, 414, 416.
hakîkat-i külliyye-i muhammediyye, 364, 369–371.
hakîkat-i melâike-i kirâm, 69.
hakîkat-i muhammediyye, 8, 67, 27, 139, 140, 182, 208, 245, 251, 253, 255, 260, 263, 365.
hakîkat-ı mutlaka, 269.
hakîkat-i müşâhede, 380.
hakîkat-i nefs, 30.
hakîkat-i nefy, 358, 362.
hakîkat-i sâbite, 393, 393.
hakîkat-i tevhîd, 438.
hakîkat-i vücûd, 297, 298.
Hakîm, 149, 182, 321, 334.
Hakk'ın tecellîsi, 200.
hakkıyyet, 272.
Hak abde âlet olur, 142.
Hakk-ı mutlak, 109.
Hakk'a teveccüh, 23.
hâl (bkz. ahvâl), 14, 52, 183, 189, 191.
hâl-i ilâhî, 375, 377, 378.
hâl-i kezzâb, 378.
hâl-i mizâcî, 378.
halâ-i kalb, 244.
halâif (bkz. halîfe), 154.
hâlet-i şeytâniyye, 378.
Hâlık, 366, 391.
Hâlıkıyyet sıfâtında tecellî, 393.
halîfe, 5, 6, 8–11, 40, 42, 43, 67, 69, 71, 73, 74, 76–78, 80–86, 90, 93, 95–99, 101–110, 113–122, 124, 127, 131, 132, 142–144, 151–157, 162, 164, 171, 173, 180–182, 185, 186, 191, 197–199, 201, 202, 205–207, 213, 233, 241–244, 252, 258–260, 285, 286, 292, 294, 321.
halîfe-i asır, 40, 43.
halîfe-i aslî, 173.
halîfe-i ekrem, 208, 209.
halîfe-i evvel, 67.
halîfe-i Hak, 9, 180, 200, 207.
halîfe-i ilâhî, 134, 181, 182, 351.
halîfe-i ilâhiyye, 133.
halîfe-i insânî, 269, 272–278, 281.
halîfe-i insâniyye, 268.
halîfe-i rûh, 205.
halîfe-i vâhid, 152, 153.
halîfe-i vücûd, 69.
halîfe-i zâhir, 43, 158.
halîfe-i zaman, 40, 43.
halîfetullâh, 321.
halîfetullâhi-fi'l-arz, 126, 204.
halîfe müstahlifin aynıdır, 321.
halîl, 120, 173, 176, 218.
halîle, 117, 121, 134, 138, 205, 241, 245.
halîle-i nefs, 180.
Halîm, 367, 418.
Hâlikıyyet, 359.
halk, 1, 75–77, 95, 97, 166, 290, 358.
halk-ı eşyâ, 76.
halk-ı mahlûk, 200.
hall, 397.
halvet, 272, 273, 398, 399, 439, 440, 448.
hamâkat, 219, 220.
hamd, 236, 253, 256, 432–434.
hame-i mesnûn, 34.
hamele-i arş, 307, 308.
hamr, 312.
hâne, 213.
hânkāh, 427.

harâc, 114, 291, 292, 293, 294.
harama nazar, 235.
harâm gıdâ ekli, 398.
harâret (bkz. sıcaklık), 106, 309, 333, 334, 338, 369, 372, 373, 420.
harâret-i aşk, 379.
harâret-i garîziyye, 327, 334, 339, 420.
harb (bkz. hurûb), 129, 131, 132, 137, 143, 144, 149, 158, 301, 302, 317, 319, 323, 325, 326, 328.
hareket, 370.
hareket-i felek, 401, 403.
harem-i pâk, 245.
harem-i zekiyye, 241.
harf (bkz. hurûf), 361.
hark, 143.
hark-ı âdât, 173, 174, 227, 230–232.
hârr-ı ratb, 333, 334, 337.
hârr-ı yâbis, 338.
hars, 120.
hasâset, 85.
hased, 32, 276, 278.
hasen, 238, 255.
hasenât, 323, 341.
hasene, 173.
hâssa, 163, 165, 170, 171, 173.
hasse-i sem' ve basarın selâmeti, 133, 139, 142, 139.
hasûd, 219.
haşr, 35, 62, 349.
hâtem, 213.
hâtemiyyet, 359.
Hâtemü'n-nebiyyîn, 359.
hâtır (bkz. havâtır), 9, 425, 449.
hâtıra (bkz. havâtır), 9, 97, 107, 269, 276, 280, 305, 423, 426, 438, 450, 451.
hâtıra-i melekî, 280.
hâtıra-i rabbânî, 281.
hâtıra-i şeytânî, 280.
hatra, 428.
hatve, 428.
havâ, 32, 33, 373.
havâ-yı nesîmî, 34, 297, 372, 373.
havârık, 127, 232.
havârık-ı âdât, 231.
havâs, 14, 218, 221, 239.
havâss-ı ahcâr-ı insâniyye, 384.
havâss-ı evliyâullâh, 43.
havâss-ı ibâd, 221.
havâss-ı umûmiyye-i ecsâm, 309.
havâss-ı ümmet, 43.
havass-i hamse, 114.
havâss-i bâtıne, 9, 115, 284.
havâss-i hamse, 97, 98, 177, 188.
havâss-i hamse-i bâtıne, 115, 156.
havâss-i hamse-i zâhire, 115, 128, 156, 172.
havâss-i zâhire, 9, 50, 115, 116, 128, 243, 245, 249, 284, 285, 293.
havâss-i zâhire ve bâtıne, 8, 15, 156.
havâtır (bkz. hâtıra, hâtır), 7, 9, 15, 97, 107, 267, 272, 274, 280, 281, 301, 444, 449–451.
havâtır-ı mâsivâ, 419.
havâtır-ı melekî, 269, 272, 274, 281.
havâtır-ı melekiyye, 267, 382.
havâtır-ı nefsânî, 269, 281.
havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyye, 7.
havâtır-ı rabbânî veyâ hakkânî, 281.
havâtır-ı rabbânî veyâ rahmânî, 269.
havâtır-ı rabbâniyye, 263, 267.
havâtır-ı rediyye, 449, 451.
havâtır-ı sehare, 7.
havâtır-ı şeytânî, 269, 281.
havf, 11, 15, 20, 41, 64, 160, 161, 200, 211, 213, 269, 270, 299, 300, 309, 310, 312, 444.
havf-i Hak, 312.
havf-i iclâl, 160, 162.
havf-i zulüm, 160, 162.
hayâ, 211, 220, 431, 432.
hayâl (bkz. hayâlât), 115, 189, 199, 243–245, 248, 249, 283, 285, 291, 293.
hayâl-i bâtıl, 243, 278.
hayâl-i hak, 243, 278.
hayâl-i mücerred, 352.
hayâl-i târık, 158.
hayâlât (bkz. hayâl), 83, 278, 298.
hayâlât-ı fâside, 310, 314.
hayâl oynatanlar, 189.
hayât, 31, 63, 69, 101, 103, 117, 213, 357, 362, 369.
hayât-ı bâkıyye, 200.
hayât-ı berzahiyye, 383.
hayât-ı dünyâ, 337, 341, 343, 348.
hayât-ı dünyeviyye, 342, 346.
hayât-ı ebediyye, 5, 6, 337, 315.
hayât-ı ilâhiyye, 361.
hayât-ı uhreviyye, 342.
hayl, 120.
hayr, 254, 261, 281, 320.
hayret, 212, 297, 298, 384, 386, 418.
hayret-i mahmûde, 297.
hayret-i mezmûme, 298.
hayret taşı, 387.
hayru'l-umûri evsatuhâ, 186.

hayvân, 5, 34, 86, 227, 229, 365, 368, 374, 418.
hayvânât, 41, 81, 92, 108, 118, 120, 333, 335, 371.
hayvâniyyet, 318, 336.
Hayy, 298.
hayyiz, 92, 95, 144–146.
hazâin-i guyûb, 185.
hazarât-ı vücûdiyye, 228, 232.
hazîne, hizâne (bkz. hazâin), 25, 113, 114, 254, 284, 392, 395.
hazîne-dâr, 284.
hazîne-i fikr, 113, 114, 208.
hazîne-i hayâl, 113–115, 177, 208, 285.
hazîne-i ilâhî, 10.
hazîne-i ilâhiyye, 42, 43, 88.
hazîz-i esfel, 57.
hazîz-i evhed, 22, 24.
hâzin, 283.
hazın, 286, 288, 300.
hazret (bkz. mertebe), 267, 268, 291, 317, 319.
hazret-i akl, 292, 296, 297.
hazret-i cism, 105, 106.
hazret-i cismiyye, 291, 293.
hazret-i cûd, 84, 86, 228.
hazret-i Hak, 365, 367.
hazret-i hilâfet, 40.
hazret-i iktidâr, 4.
hazret-i ilâhiyye, 289, 358, 363, 429.
hazret-i ilâhiyye ehli, 124, 126.
hazret-i imâmet, 40, 41, 42.
hazret-i imâmiyye, 40.
hazret-i insan, 17, 18.
hazret-i kabûl, 292, 294.
hazret-i kalbiyye ve cismiyye, 291.
hazret-i kuds, 295.
hazret-i kudsî, 292, 294, 295.
hazret-i kudsiyye, 295.
hazret-i rahmâniyye, 79.
hebâ, 223, 224.
helâk, 144–147.
helâl, 229.
hendese, 96.
hevâ, 53, 118–128, 131–133, 144–149, 172, 174, 176–178, 209, 299–305, 321, 322, 325, 326, 328.
hevâcis-i nefsâniyye, 375.
heybet, 160, 161, 202, 205.
heybet ateşi, 4.
hey'et, 218, 222, 365.
heyûlâ, 350, 351.
heyûlânî, 351.
hıbret, 22, 34.
hıfz, 210, 211.
hıfz-ı anâsır, 315.
hıfz-ı taayyün, 315.
hıkd, 32, 280.
hınzır, 318.
hırs, 116, 117, 299, 301–303, 434, 436, 438.
hırsız, 424.
hısn-ı şer', 317.
hîlekâr, 219, 220.
hîmyâ, 394.
hicâb (bkz. perde, örtü), 16, 51, 59, 61, 122, 227, 228, 230, 233, 235, 265, 269, 270, 274, 275, 368, 379, 380, 407–409, 411.
hicâb-ı da'vâ, 198, 201.
hicâb-ı gayret, 188.
hicâb-ı gıtâ, 217, 239.
hicâb-ı ilâhî, 228, 232–234.
hicâb-ı nûrânî, 232.
hicâb-ı ruyûn, 221.
hicâb-ı zulem, 227.
hicâbât-ı kesîfe-i nefsâniyye, 46.
hicâbât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye, 270.
hicâbât-ı zulmânî ve nûrânî, 387.
hidâyet, 47, 258, 277, 321, 322, 379, 381, 401–403, 410, 429.
hiddet, 195, 410.
hiffet-i akl, 219, 220.
hikem-i rabbâniyye, 83.
hikemiyyât-ı ilâhiyye, 57.
hikmet (bkz. hikem), 26, 32, 34, 41, 42, 76, 84, 118, 122, 197, 198, 201, 202, 204, 205, 210, 212, 223, 227, 229, 238, 255, 299, 300, 310, 312.
hikmet-i bâliğa, 2, 4, 183.
hikmet-i ferdiyye, 204.
hikmet-i ilâhiyye, 91, 94, 106, 109, 124, 128, 144, 146, 151, 152, 215, 216, 256.
hikmet-i isneyniyyet, 433.
hikmet-i kalbiyye, 359.
hilâfet, 68, 80, 131, 133, 134, 138, 142, 158, 159, 163, 165, 268, 391.
hilâfet-i bâtıne, 131, 133, 142.
hilâfet-i ilâhiyye, 119, 318.
hilâfet-i zâhire, 131, 133, 139.
hilâfet-i zâhire ve bâtıne, 142.
hilkat, 218, 222.
hilkat-i âdem, 140.
hilkat-i arz, 249.
hilm, 177, 195, 211–213.
himmet, 210, 211.
hisâb, 284, 340, 345, 346.
his, 223, 225, 283, 291, 292, 373, 377, 378,

380, 381, 383, 401.
hiss-i basar, 402, 403, 409, 410.
hiss-i müşterek, 115, 116, 284, 285, 293.
hiss-i sem', 418, 419.
hitâb, 206, 208, 269, 271.
hitâb-ı ilâhî, 198, 379, 383.
hitâbet, 223, 268, 267.
hiyânet, 213, 219, 299, 301, 302, 303.
hizâne (bkz. hazîne), 253, 255.
hizâne-i fikr, 206.
hizâne-i hayâl, 206, 291, 293, 296, 297.
hizâne-i muhammediyye, 253, 255, 256.
hizmet, 40, 449.
hizmet-i fukarâ, 449.
hokka (bkz. devât), 262–264, 414.
hubb (bkz. muhabbet), 247.
hubb-i câh, 36.
hubb-i dünyâ, 263, 265.
hubb-i ezelî, 64.
hubb-i ezelî-i ilâhî, 63.
hubb-i ilâhî, 24.
hubb-i mâl, 36.
hubb-i mâsivâ, 398.
hubb-i nefs, 36.
hubb-i nisâ, 120.
hubs, 220.
hubût, 242.
hud'akâr, 220.
hudûd-i ilâhiyye, 42.
hudûd-i şer'iyye, 19.
hudûs, 358, 362.
hukūk-ı Hak, 442.
hukūk-ı halk, 442.
hukūk-ı idâre, 70.
hulefâ-i râşidîn, 111.
hulk, 258, 259.
hulle-i behâ, 293, 296.
hulûd, 35.
hulûl, 13, 86, 100.
hulvet-i hazret, 17, 21.
humk, 220.
humûd, 116.
hûrî, 296, 367.
hurre, 117.
hurre-i halîfe, 118.
hurûb (bkz. harb), 124, 125, 144, 147, 148, 152.
hurûf (bkz. harf), 246, 247, 260, 264, 414.
husûf, 39, 408.
hutâm, 21.
huveyn, 339.
huzû', 80, 82, 428.
huzûr, 270, 271, 294, 295, 387, 388, 389.
hüccet, 146.
hüccet-i bâliğa, 146, 147, 149.
hüceyrât, 72.
hüceyrât-ı dimâğiyye, 107.
hüdâ, 211, 213, 299, 300.
hükemâ, 2, 24, 72, 181, 182, 193–195, 217–219, 221, 222, 224, 226.
hükûmet, 112, 198.
hükûmet-i bâtıne, 182.
hükûmet-i cumhûriyye, 111, 112.
hükûmet-i meşrûta, 111.
hükûmet-i mutlaka, 111.
hükûmet-i zâhire, 181, 182, 184, 191, 198, 284.
hükûmet-i zâhiriyye, 109, 114, 138.
hükümdâr, 70, 188, 189, 193, 194, 198, 301.
hükümdâr-ı zâhir, 43.
hür, 136.
hürriyet, 60, 133, 134, 136.
hürriyyet-i hayvâniyye, 312.
hüsn, 236–238, 253, 256.
hüsn-i ahlâk, 195.
hüsn-i siyâset, 286, 288.
hüsn ve kubh ancak şer'an mevcûddur, 236.
hüviyyet, 7, 80, 83, 268, 270, 272, 281, 433, 445.
hüzün, 444, 446.

ıdlâl, 277, 318, 321, 321, 322, 379, 380, 381, 383.
ıkāb, 258, 259.
ıktifâ, 239.
ıktifâ-i isr, 236.
ısbı', 370.
ıstılâh-ı muhakkıkîn, 142.
ıstılâh-ı sûfiyye, 48.
ıtriyyât, 141.
ıttılâ', 223, 226.
ızhâr, 1, 2, 4, 76–78.
ızhâr-ı tevhîd, 158, 159.

ibâd (bkz. abd), 63.
ibâd-ı ihtisâs, 124, 126.
ibâdât (bkz. ibâdet), 64, 157, 382.
ibâdât-ı nevâfil, 64.
ibâdet (bkz. ibâdât), 13, 158, 165, 170, 271, 273, 276, 278, 287, 411, 432, 434, 435.
ibârât-ı vecîze, 258.
iblis-i vehm, 52.
ibtidâ, 124, 125.
ibtidâ-i mükâşefât, 227, 231.

îcâd, 71, 72, 95, 97, 104, 166, 170, 180, 247, 361.
îcâd-ı âlem, 263.
îcâd-ı maânî, 203.
îcâd-ı mezâhir, 97.
icâle-i basar, 334.
icâle-i basîret, 334.
iclâl, 205.
ictihâdât, 8.
i'dâm, 247.
idâre-i hükûmet, 70, 111.
idâre-i memleket, 283.
idlâl, 160, 161, 162.
idrâk-i evkât, 205.
idrâk-i melekût, 230.
idrâkât, 99, 100.
idrâk nefsîdir, 52.
ifâza, 91, 93, 402.
ifâza-i vücûd, 146.
iffet, 117, 211, 212.
ifrâd, 86.
ifrât, 181, 185, 186, 188, 190, 191, 194, 195, 216, 224–226, 237–239, 287, 300, 444, 448.
iftikâr, 119, 205, 213, 271, 391.
iftikâr-ı rûh, 123.
ihâta, 233.
ihâta-i zâtiyye, 279.
ihbâr, 383.
ihlâs, 322, 323, 398.
ihsâ, 365, 366.
ihsâ-yı fiilî ve zevkî, 366.
ihsân, 161, 162, 171, 173, 175, 280, 282.
ihsân-ı ilâhî, 295.
ihsâs, 378.
ihtimâl-i ezâ, 210, 212.
ihtisâs, 54, 357, 359.
ihtiyâr, 20, 42, 71, 73, 94, 402.
ihtiyârlık, 157, 338.
ihtizâr, 340, 343.
ihyâ, 33, 336.
ihyâ-yı leyl, 448.
iki, 203, 325–328.
ikilik (bkz. isneyniyyet), 14, 85, 96, 97, 238.
iki el, 42.
iki imâm, 201, 204.
iklîm-i cisim, 300.
iksîr, 392–397, 399.
iksîr-i evliyâ, 397.
iksîr-i ma'nevî, 396.
iktisâd, 286, 288.
iktizâ-yı zâtî, 27, 28, 42.
ilâh, 151, 269.
ilâhi'n-nâs, 201, 204.
ilâhiyyet, 133, 135, 151, 152.
ilhâm, 32, 33, 88, 108, 355, 375.
ilhâm-ı ilâhî, 108, 355, 372.
ilim (bkz. ulûm), 20, 21, 31, 33, 39, 52, 55, 56, 60, 103, 133, 134, 142, 143, 181-186, 211, 213, 280, 286, 288, 297, 298, 309, 310, 312–315, 317–322, 324, 341, 343, 347, 352–355, 358, 375, 377, 417, 419, 449, 451.
ilim ma'lûma tâbi'dir, 251, 256.
ilk cevher, 72.
ilk mevcûd, 71, 73, 75–78, 80, 84, 86.
ilkâ, 271, 273, 278, 279, 281, 376–379, 382, 383, 416, 439, 442, 449.
ilkâ-i emr ve nehy, 381.
ilkâ-i melekî, 376.
ilkâ-i şeytan, 449.
ilkâ-yı nefsânî, 281.
ilkâ-yı sem', 197, 198.
ilkâ-yı şeytânî, 322.
ilkâ-yı vahy, 376.
ilkâât, 272, 276, 278–280, 301, 305, 312, 313, 323, 324, 451.
ilkâât-ı şeytâniyye, 273, 451.
ilkâât-ı vehmiyye, 107.
ilkâât-i şeytâniyye, 276, 279.
ilkbahar, 333–335, 338.
illet, 54, 344, 346, 398.
illiyyîn, 251–254, 256–258, 261, 262, 264, 292, 294, 296, 339, 415, 444, 447.
ilm-i billâh, 297.
ilm-i esmâî ve sıfâtî, 247, 414.
ilm-i ezelî, 35, 228, 233.
ilm-i Hak, 149, 167.
ilm-i hakîkat, 297, 298.
ilm-i hakîkî, 297.
ilm-i hayâl, 297.
ilm-i hey'et, 371, 402, 422.
ilm-i Hudâ, 83.
ilm-i hükûmet, 112.
ilm-i icmâlî, 247, 414.
ilm-i ihâtî, 280, 281.
ilm-i ilâhî, 4, 68, 111, 125, 126, 149, 167, 175, 202, 250, 280, 328, 344, 347, 375, 410.
ilm-i ilâhî ma'lûmâta tâbi'dir, 247.
ilm-i kadîm, 1, 33, 35, 59, 62, 63, 233, 233.
ilm-i kâmil, 322.
ilm-i küllî, 182.
ilm-i ledünnî, 20, 22, 23, 53, 56, 64, 353, 354, 393.
ilm-i lüdün, 343.

ilm-i muhît kalemi, 11.
ilm-i mutlak, 72.
ilm-i nâkıs, 322.
ilm-i râsıh, 54, 341.
ilm-i risâlet, 110, 111.
ilm-i tafsîlî, 247, 414.
ilm-i tasavvuf, 45–48, 55, 314.
ilm-i yakîn, 401, 403.
ilm-i zât, 72.
ilm-i zevkî, 15, 34, 54, 264, 298.
ilm-i zevkî ve vicdânî, 22.
iltiyâm, 143.
imâm, 87–91, 93, 95, 106, 109–112, 134, 136, 138, 151–153, 161, 180–182, 190, 191, 197–199, 206, 207, 241, 243, 245, 251, 252, 258, 259, 261, 267, 268, 283–285, 398.
imâm-ı kudsî, 289.
imâm-ı mübîn, 22, 23, 71, 73, 87, 88, 90, 233, 292, 294, 413, 414.
imâm-ı zaman, 188.
imâmet, 42, 87, 89, 90, 94, 131, 133–136, 138, 142, 144, 152, 154, 181, 184, 267, 268.
imâmet-i ihâtıyye, 267, 268.
îmân, 10, 103, 123–127, 255, 258, 404, 415.

imâret-i emkine, 369, 373.
imdâd, 6.
imkânda bu âlemden ebda'ı, 22, 25.
imtihân-ı ilâhî, 127.
imtinâ', 149.
imtisâl, 287.
imtisâl-i emr, 202, 286, 328.
imtisâl-i mutlak, 353, 355.
inâd, 47.
inâyet-i ezeliyye, 395, 399.
inâyet-i ezeliyye-i ilâhiyye, 46, 392.
inâyet-i rabbânî, 18.
inbisât, 160, 161, 162.
inci, 1.
incimâd, 116.
indimâc, 201–204.
inhicâb, 386.
inkıbâz, 160, 161, 436, 438.
inkılâb, 301, 303.
insâf, 299, 300, 343, 344.
insan, 2, 3, 24, 25, 30, 31, 34, 36, 38, 40, 41, 86–89, 91, 92, 108, 119, 170, 182, 270, 272, 290, 325, 327, 358, 363, 364, 365, 368, 369, 371, 374, 416, 418.
insan âlemin çiftidir, 35.
insân-ı hayvân, 327, 368.
insân-ı kâmil, 6–9, 11–14, 16, 18, 25, 31, 33, 42, 50, 81, 86, 88–90, 104, 126, 139, 149, 170, 190, 191, 233, 234, 327, 328, 330, 366, 368, 374, 376.
insân-ı kâmil hüviyyeti itibâriyle Hak'tır, 269.
insân-ı kâmilin vücûdu masdar-ı emr ve nehydir, 42.
insân-ı kebîr, 11, 15, 246, 422.
insân-ı nâkıs, 8, 9, 25, 88, 89.
insân-ı sağîr, 15.
insâniyyet, 81, 113, 118, 336.
insân masûm değildir, 423.
insân-ı sağîr, 422.
inşâallah, 173, 175.
inşirâh, 407, 411.
inşirâh-ı sadr, 252.
intisâb, 426.
intizâr, 378, 381.
ip, 329.
iplik, 263, 265.
irâde, 42, 71, 73, 143, 149, 159, 163, 165-167, 202, 227, 229, 247, 251–253, 256, 269, 270, 277, 280, 328, 344, 345, 357, 361–363, 382, 423.
irâde-i Hak, 159, 175, 247.
irâde-i ilâhiyye, 167, 176, 423.
irbâh, 449.
irfân, 56, 391.
irfân-ı muhammedî, 264.
irşâd, 232, 328, 396, 443, 444.
irşâd-ı halk, 379.
irtidâd, 366, 367.
irzâk, 218, 222.
isbât, 234, 242, 250.
isbât-ı gayriyyet, 4.
isbât-ı vücûd, 411.
isim (bkz. esmâ), 125, 251.
isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır, 38.
islâm, 48, 302, 304, 352.
ism-i a'zam, 365, 367.
ism-i Bâtın, 9, 10, 11.
ism-i câmi', 25, 84, 314.
ism-i hâss-ı ilâhî, 354.
ism-i ilâhî, 121, 221, 254, 261, 266.
ism-i küllî, 110, 111.
ism-i küllî-i ilâhî, 110.
ism-i Selâm, 445, 446.
ism-i Zâhir, 9, 10, 11.
ism-i zât, 12.
ismet, 26, 54, 57, 210, 212, 261, 276, 278.
ismet-i ilâhiyye, 26.

ismet-i müşehhere, 17, 20.
isneyniyyet (bkz. ikilik), 1, 13, 97, 139, 144, 159, 238, 254, 328, 367, 393, 418, 438.
isrâf, 195.
istıtlâ', 377.
istıtlâ'-ı isti'dâd, 379.
istiârât, 35.
istiâre, 37, 38.
istibsâr, 299, 300, 334, 337.
isticlâ, 31.
isti'dâd, 25, 57, 110, 111, 141, 146, 149, 155, 159, 170, 250, 261, 277, 375–379, 381, 386, 393, 399, 428, 446.
isti'dâd-ı ezeliyye, 138.
isti'dâd-ı kavın, 112.
isti'dâd-ı mec'ûl, 366.
isti'dâdât, 112, 175, 285.
isti'dâdât-ı ezeliyye gayr-i mec'ûldür, 57.
isti'dâdât-ı gayr-i mecûle, 110–1.
istidrâcât, 127.
istifâza, 401, 403.
istiğfâr, 155, 156, 261.
istiğrâk, 52, 258.
istihâlât, 34.
istihâle, 339, 349.
istihkak, 357, 359.
istikâmet, 211, 212.
istiklâl-i vücûd, 270.
istikrâ, 105, 107.
istînâs, 148.
istinşâk, 431.
istishâb-ı amel, 353, 355.
istitâr, 386.
istivâ, 182.
istivâ-i şems, 166.
istivâ-yı zahr, 220.
isyân, 81, 161, 268.
işârât (bkz. işâret), 47, 95.
işârât-ı ilâhiyye, 9.
işârât-ı lâiha, 22.
işâret (bkz. işârât), 24.
i'tibâr, 299, 300, 334, 337.
i'tidâl, 94, 116, 140, 161, 172, 181, 195, 223–226, 236–239, 287, 288, 300, 353, 355, 444, 447.
i'tidâl-i şar, 223.
i'tikâd, 249, 436.
i'tikâd-ı sahîh, 62.
i'tikâdât, 243.
ittibâ-ı şâri', 236, 239.
ittihâd, 13, 86, 150.
ittihâz, 203.
ittikâ, 143.
ittisâl, 133, 135, 135.
ittisâl-i sereyân, 401.
ittizâh, 202.
izâfet, 365, 373.
izâfet-i ihtisâs, 359.
izâfet-i istihkak, 359.
izâfet-i mülk, 359.
izâfet-i teşrîf, 357, 359.
izâr, 142.
izâr-ı hakîkat, 144.
izzet, 210–1.
izzet-i nefs, 220.

kâbe kavseyn, 335.
kâbız, 149, 159, 293.
kâbız-ı cibâyât, 293.
kâbız-ı harâc, 294.
kâbız-ı harâc ve cibâyât, 40, 43.
kabîh, 238, 255.
kâbiliyyât, 175, 146.
kâbiliyyet (bkz. kâbiliyyât), 149, 159.
kabir, 16, 342.
kabûl-i tecellî, 25.
kabz, 160, 161, 223, 226, 375, 444, 446.
kabz-ı iftikar sırrı, 383, 391.
kabza, 8, 10, 11, 96.
kabza-i ahz, 11, 12.
kadem, 182.
kadem-i sıdk, 45, 46.
kader, 250.
kadı, 40, 43.
kadın (bkz. nisâ), 120, 127, 134, 136–138, 203, 212, 444, 445, 447.
kadîm, 46, 52, 289, 290, 291, 362.
Kâdir, 277.
Kâdirîler, 422.
kâdiriyyet sıfâtında tecellî, 393.
kâfir (bkz. küffâr), 124–126, 128, 129, 148, 174, 176, 237, 239, 240, 392, 395.
kağıt, 443, 445.
kahhâriyyet sıfâtında tecellî, 393.
kâhin, 299, 235.
kahkaha, 422.
kahr, 247.
kahr-ı hafî, 313.
Kâimiyyet sıfâtından tecellî, 393.
kâinât (bkz. kevn), 290.
kâinât-ı âlem, 413, 414.
kalay (bkz. kazdîr), 394, 397.
kalb (bkz. kulûb, gönül), 9, 15, 18, 46, 54, 59, 61, 71, 100, 105–108, 110, 113, 123, 128, 161, 163, 165, 166, 171, 172, 177,

180, 189, 197, 198, 213, 229, 230, 249, 252, 259, 260, 263, 266, 267, 269, 273, 293, 297, 301, 322, 323, 335, 344, 345, 347, 351, 359, 369, 371, 375–377, 384-389, 398, 401–403, 407, 409–411, 420, 421, 425, 431–435, 439, 441, 442, 444, 445, 447.
kalb-ı a'yân, 391, 393.
kalb-i âlem, 97.
kalb âyînesi, 232.
kalb gözü, 230, 408.
kalb-ı hakâyık, 393.
kalb-ı maâdin, 394.
kalb-i abd, 419.
kalb-i kāsî, 18.
kalb-i ma'kul, 419, 420.
kalb-i nebâtî, 105, 106, 108, 109.
kalem (bkz. aklâm), 144, 241–244, 246–249, 251, 257, 262, 263, 413–416.
kalem-i akl, 244, 245, 247.
kalem-i akl-ı evvel, 414.
kalem-i a'lâ, 68, 242, 243, 247, 262, 413, 415, 416.
kalem-i a'zâ ve cevârih, 252.
kalem-i esfel, 243.
kalem-i Hudâ, 250.
kalem-i îmân, 413, 415.
kalem-i insânî, 246.
kalem-i ma'hûd, 247.
kalem-i ma'lûm, 246.
kalem-i malûm-i âdem, 263.
kalem-i nebî, 413, 416.
kalem-i velî, 413.
kamer (bkz. ay), 36, 94, 197–199, 202, 364, 369, 372, 397, 401, 402, 408.
kâmil, 6, 23, 259, 266.
kâmilîn, 267.
kâmillerin hâli beyne't-tecellî ve'l-istitârdır, 23.
kan (bkz. dem), 373, 389.
kanad, 350.
kanatlı melâike, 350.
kâne, 247.
kānitîn, 160.
karâtîs-i ecsâm, 241, 264, 414.
karın, 220.
karn, 212.
karye (bkz. köy), 122.
kasd, 299, 300.
kasd-ı hilkat, 433.
kasem, 176.
kasîde, 421.
kasîr, 218.
kasr-ı mufrit, 224, 223.
kaş, 211, 219.
kat'-ı melûfât, 439, 449.
kâtib, 40, 43, 116, 155, 156, 241, 243, 244, 246–249, 251–262, 267–282, 285, 415, 416.
kâtib-i bâtınî, 249.
kâtib-i hayâl, 243, 244.
kâtib-i ma'nâ, 243.
kâtib-i zâhirî, 249.
katl-i nefs, 278.
kavâbil, 386.
kavâid-i dîn, 238.
kavl (bkz. söz), 202, 203, 206, 208, 328.
kavm-i Lût, 216.
kavm-i Sâlih, 216.
kavvâl, 443.
kaya, 259.
kaynak, 218, 223, 226.
Kayyûm, 270, 271, 281, 350, 367, 392.
kayyûmiyyet, 68.
kazâ, 16, 255.
kazâ-yı ilâhî, 15, 167, 250, 255, 256.
kazâ-yı muallak, 167.
kazâ-yı mübrem, 167, 234.
kazdîr (bkz. kalay), 392, 394.
kazıklar, 308.
kebâir, 121.
kebed, 369.
keder, 389.
kefere (bkz. küffâr), 11.
keff (bkz. avuç), 218, 220, 370.
keff-i akıl, 212.
kehânet, 235.
kelâm, 206, 208, 218, 226, 346, 357, 361, 362.
kelâm-ı rûhânî, 376.
kelim-i tayyib, 292.
kelimât (bkz. kelime), 228, 234, 247, 264, 414.
kelimât-ı tayyibe, 295.
kelime (bkz. kelimât), 74, 140, 292, 295, 349.
kelime-i tevhîdiyye, 237, 240.
kelime-i vücûd, 247, 295.
kellimînî yâ humeyrâ, 21.
kemâl, 188, 255, 256.
kemâlât, 78.
kemâlât-ı ilâhiyye, 107.
kemâlât-ı muhammediyye, 187, 232.
kemik, 225, 369.
kemm, 365, 373.
kenz-i mahfî, 370.

kerâmât, 127.
kerâmet, 356.
kerem, 122, 155, 155, 161, 210, 212, 220, 282, 357, 361.
kerîm, 122, 174.
kerîme, 117, 134, 138.
kesâfet, 86, 290.
kesbî, 57.
kesb-i rızk, 436.
keserât, 335.
kesîb, 432.
kesîb-i müşâhede, 431, 432.
kesret, 28, 328.
keşf, 83, 84, 200, 227, 228, 231, 233-235, 326, 379.
keşf-i gıdâ, 251.
keşf-i ilim, 451.
keşf-i ilim sırrı, 383, 390.
keşf-i ma'nevî, 372.
keşf-i muhayyel, 352.
keşf-i mücerred, 352.
keşf-i sahîh, 265, 379.
keşfiyyât, 3.
keşfiyyât-ı fenniyye, 33, 230, 231.
kevn, 251.
kevn-i câmi', 4.
keyd, 274, 276, 319, 323, 324, 378, 388, 451.
keyfe, 365, 373.
keyfiyyet-i hilkat, 141.
kıdem, 358, 361, 362.
kıl, 32, 33, 219.
kıllet-i fehm, 219.
kıllet-i fıtnat, 220, 219.
kıllet-i kelâm, 223.
kırmızı, 389.
kısmet, 163.
kısmet-i münteşire, 8.
kış, 342, 343, 334.
kıyâfetnâme, 226.
kıyâmet, 40, 43, 52, 283, 284, 307– 309, 314, 338, 343–345, 348, 349, 414, 416, 444, 446.
kıyâmet-i kübrâ, 315.
kıyâm bi'n-nefs, 393.
kıyâs, 179.
kıyâs-ı mantıkî, 177, 178, 203.
kîmyâ, 392--395.
kîmyâ-yı atîk, 394, 396, 397.
kimyâ-yı cedîd, 393
kîmyâ-yı ma'nevî, 396.
kîmyâ-yı sûrî, 396.
kîn, 280, 282.
kiber ancak şeref ve mertebe iledir, 155.
kibir, 213, 219, 220, 228, 232, 431, 432.
kibrît-i ahmer, 392, 395.
kifâyet, 133, 134, 142, 143.
kinn, 407, 409.
kisb, 213.
kisve-i taayyün, 35.
kitâb, 8, 87, 241, 259, 262–264.
kitâb-ı hafîz, 229, 235.
kitâb-ı Hak, 267.
kitâb-ı kevn, 139.
kitâb-ı mastûr, 262, 264, 413, 414.
kitâb-ı merkum, 262, 264.
kitâbet, 253, 254–258, 260, 261, 263.
kizb, 126, 220, 299, 301–304.
koç, 128.
kollar, 220.
kök, 317, 319.
köle, 136, 424.
kölelik, 136.
köprü (bkz. cisr), 11, 12.
köse, 219.
köşk, 367.
köy (bkz. karye), 128, 268.
kubbe-i felek, 168, 166.
kubh, 236–238, 256.
kubh-i mutlak yoktur, 291.
kubh ve hüsn i'tibârîdir, 291.
Kuddûs, 81.
Kuddûsiyyet, 79, 86.
Kudret, 34, 69, 71, 73, 357, 361--363.
kudret-i Hak, 167.
kudret-i ilâhiyye, 175.
kudret-i tasarruf, 90.
kudret-i zâhiriyye, 111.
kul (bkz. abd), 28, 126.
kulak, 63, 113, 114, 142, 157, 219, 283, 284, 293, 344, 345.
kulûb (bkz. kalb), 229, 267, 269, 270, 382.
kulûb-i kâmilîn, 266.
kulûb-i sâfiyye, 47.
kumandan, 307, 310, 316, 317, 319.
kumar, 280, 312, 318.
kunût, 310.
kuraklık, 338.
Kur'ân, 35, 38, 177, 178, 260, 270, 325, 350.
Kur'ân-ı fiilî, 139.
Kur'ân-ı kavlî, 140.
kurb, 294, 420.
kurb-i ferâiz, 142, 282.
kurb-i nevâfil, 142, 189.
kurbet, 188, 277, 279.

kurbet-i hakîkıyye, 279.
kurbet-i i'tibâriyye, 279.
kurenâ-i sû, 173, 176.
kurret-i ayn, 141.
kurşun (bkz. rasâs), 397.
kuruluk (bkz. yubûset), 339.
kusûr-i cinân, 296.
kutb-ı âşikâr, 43.
kutb-i a'zam, 186, 187.
kutb-ı zaman, 42, 43.
kutub, 42, 43, 187, 201, 204, 262, 264.
kutub ma'lûm-i gayr-i muayyen, 40.
kuvâ (bkz. kuvve), 158–160, 162, 163, 166, 171, 172, 184, 205, 284, 286, 323, 336, 369, 371, 373.
kuvâ-yı bâtıne, 161, 171, 172, 284.
kuvâ-yı külliyye-i ilâhiyye, 350, 351.
kuvâ-yı nefsânî, 210.
kuvâ-yı rûhâniyye, 242.
kuvâ-yı tabîiyye, 249, 365, 373.
kuvâ-yı vehmiyye, 242.
kuvâ-yı zâhire, 172, 284.
kuvâ-yı zâhire ve bâtıne, 161, 171.
kuvve-i akliyye, 385.
kuvve-i asabiyye, 369.
kuvve-i bâsıra, 115, 385.
kuvve-i câzibe, 32, 311, 369, 373.
kuvve-i dâfia, 32, 369, 373.
kuvve-i fikriyye, 115, 243, 249, 285, 293, 294.
kuvve-i gazabiyye, 115, 116, 323.
kuvve-i hâfıza, 115, 116, 188, 219, 285, 293, 333, 336.
kuvve-i hayâl, 285.
kuvve-i hayâliyye, 116, 156, 188, 243, 245, 251, 252, 257, 369, 385.
kuvve-i hayvâniyye, 368.
kuvve-i hâzıme, 32, 369, 372.
kuvve-i hissiyye, 369.
kuvve-i külliyye-i vehmiyye, 242.
kuvve-i lâmise, 115.
kuvve-i mâsike, 32, 369, 373.
kuvve-i müfekkire, 172, 188, 293, 369, 385.
kuvve-i mütefekkire, 293, 336.
kuvve-i müzekkire, 388, 389, 451.
kuvve-i nefsâniyye, 252.
kuvve-i sâmia, 115, 385.
kuvve-i şâmme, 115.
kuvve-i şehevâniyye, 276.
kuvve-i şeheviyye, 115–117, 323.
kuvve-i vâhime, 8, 47, 52, 115, 116, 188, 209, 243, 249, 285, 354.
kuvve-i vehmiyye, 369.
kuvve-i zâkire, 293, 369, 371.
kuvve-i zâkire-i mütefekkire, 115, 116, 243, 285.
kuvvet-i mutasarrife, 116.
küçüklük, 157.
küffâr (bkz. kâfir), 37, 143, 313, 347, 348.
küfr-i sarîh, 314.
küfür, 10, 12, 37, 103, 121, 255, 258, 276, 277.
küll, 127, 310, 315.
küll-i muhammediyye-i muhîta, 138, 140.
külliyyet, 315.
kümm-i gayb, 248.
kümmelîn-i evliyâullâh, 23, 200.
kümmelîn-i muhakkıkîn, 56.
kün, 74, 76, 247, 251.
kün kavl-i ilâhîsini işitme, 202, 328.
künh-i zât, 290, 370.
küre, 95, 96.
kürevî, 422.
kürsî, 113, 117, 181, 182, 252–255, 317-319.
kürübât, 444.
küsûf, 408.
küşâd, 387.
küttâb (bkz. kâtib), 269.

lâ-taayyün, 243, 269.
lâ-yetenâhî, 262.
laanehullâh, 388, 389.
la'b, 337.
lahza, 428.
lâmise, 115.
la'n, 164.
latîfe (bkz. letâif), 369, 371, 388–390.
latîfe-i ahfâ, 385.
latîfe-i hafî, 390.
latîfe-i insâniyye, 223, 224.
latîfe-i istivâ, 369–371.
latîfe-i kesb, 353, 355.
latîfe-i nefs, 391.
latîfe-i rûh, 389.
latîfe-i sırr, 388.
lâ fâile illallah, 10.
lâ ilâhe illallah, 4, 5, 379, 295.
lâ mevcûde illallah, 10.
lâ-mekânî, 28.
ledünnî, 20.
leîm, 152, 163, 166, 181–183.
lemha-i bârık, 158, 160.
letâif (bkz. latîfe), 307, 308, 347, 348.
levh (bkz. elvâh), 242, 243, 246, 248, 249, 262, 263, 413–416.

levh-i hayâl, 264.
levh-i mahfûz, 23, 24, 87, 88, 235, 242, 246–248, 251, 262–264, 266, 294, 413, 414.
levh-i mahfûz-i ilâhî, 250.
levh-i mahsûr, 413, 415.
levh-i mahv ve isbât, 251, 256, 262, 264, 413, 414, 414.
levh-i nefs, 256, 415.
levh-i rahm, 246, 247, 263.
levh-i sadır, 264.
levh-i tabîat, 264, 265.
levm, 274, 276.
levvâme, 276, 329, 399.
leyl (bkz. gece), 17.
leyle-i mübâreke, 113, 117, 181, 182, 253.
lezâiz-i dünyeviyye, 120.
lîmyâ, 394.
li-ya'büdûn, 13.
libâs (bkz. elbise), 4, 213, 347.
libâs-ı gayriyyet, 1.
libâs-ı unsurî, 2.
lisân (bkz. dil), 60, 63, 64, 170, 212.
lisân-ı arabî, 37.
lisân-ı isti'dâd, 146, 256, 270, 277, 280, 376.
livâta, 312, 318.
lutf, 160, 161.
lutf-i hafî, 313.
lübb-i Kur'ân, 48, 47.
lübb-i Kur'ân ve ahâdîs, 48.
lügat-i arab, 35.
lü'm, 185, 186, 188.

mâ-i esrâr, 18.
mâ-i mehîn, 34.
maâd, 374.
maâlim-i guyûb, 269, 270.
maânî (bkz. ma'nâ), 3.
maânî-i cüz'iyye, 115.
maânî-i kitâbullâh, 61.
maânî-i rabbâniyye, 343.
maâric, 53, 54.
maârif (bkz. ma'rîfet), 27, 28, 239, 350, 351, 358, 402, 419, 420.
maârif-i fikriyye, 217.
maârif-i ilâhiyye, 128.
maârif-i rabbâniyye, 17, 20, 22.
maâsî (bkz. ma'sıyet), 230, 408.
Ma'bûd, 165, 362, 391, 432.
ma'bûdiyyet, 432.
ma'cûn, 389.
madde, 246, 263, 298, 414.
madde-i rûhâniyye, 337.
madde-i ûlâ, 75, 76, 77.
maddiyyûn, 409.
mahall-i furkan, 254.
mahall-i irs, 40, 43.
mahall-i tağyîr ve tathîr, 253, 254.
mahall-i tecellî, 83, 84, 265.
mahcûb, 185.
mahdûd, 234.
mahfûz, 124 128.
mahfûzât, 292, 293, 296, 398.
mahlûk, 79.
mahlûkıyyet, 359.
mahmûd, 237, 238, 254, 255.
mahmûdât, 371.
mahrek, 14.
mahsüs, 59, 60, 61.
mahsüsât, 291, 293, 296, 398.
mahv, 234, 242, 250.
mahv ve isbât, 265.
mahv ve mubsıra âyetleri, 16.
mahz-ı zikrullah, 48.
makām, 438, 443.
makām-ı aslî, 156.
makām-ı cem', 142, 181, 182, 272.
makām-ı cem'u'l-cem', 142.
makām-ı ebrâr, 251, 252.
makām-ı fenâ, 395.
makām-ı füccâr, 252.
makām-ı hakîkat, 52.
makām-ı halîfe, 202.
makām-ı heybet ve üns, 160, 161.
makām-ı hilâfet, 7.
makām-ı imam, 253, 254.
makām-ı imâmet, 184.
makām-ı kabz, 158, 159.
makām-ı kerîm, 133, 135.
makām-ı keşif, 234.
makām-ı ma'lûm, 187.
makām-ı muhammedî, 188.
makām-ı müşâhede, 22.
makām-ı müşterek, 391.
makām-ı nefis, 253, 254.
makām-ı riyâset, 132, 133, 137.
makām-ı tasarruf, 199.
makām-ı tefrika, 181, 182.
makām-ı tenzîh, 89.
makām-ı teşbîh, 89.
makām-ı vahy, 228, 232.
makām-ı vehim, 379.
makām-ı velâyet, 446.
makâm-ı verâset-i muhammedî, 188.
makâm-ı hilâfet, 7.

makāmât-ı muhammediyyeye, 138, 139, 142.
makāmât-ı nefs, 391.
makarr, 177.
makarr-ı emr ve nehy, 116.
makarr-ı hilâfet, 40, 41, 42.
makarr-ı idâre, 268.
maksad-ı aslî-i hilkat, 320.
makt, 310, 313.
ma'kūl, 59, 61.
ma'kūlât, 59, 292–294, 296, 398.
makūlât-ı aşere, 365.
ma'kūlât-ı muğayyebât, 61.
makzî, 255, 256.
mal, 224.
mala tamâ', 218.
mâlik, 22, 24, 134, 197, 198, 283, 284.
ma'lûm, 149, 167, 251, 280, 297, 298, 410.
ma'lûmât, 149, 175, 297.
ma'lûm ayn-ı sâbitedir, 256.
ma'lûmât-ı gayr-i mütenâhiyye, 233.
ma'lûmât-ı Hak, 167.
ma'lûmât-ı ilâhiyye, 246.
ma'nâ (bkz. maânî), 4, 30, 50, 64, 72, 74, 99, 100, 140, 156, 169, 206, 208, 223, 225, 234, 249, 258, 259, 269, 293, 424, 442.
ma'nâ-yı küllî, 154.
mâni', 90, 244, 278.
manzûme-i şemsiyye, 2, 11, 15, 31, 92, 247, 309, 339, 365, 371.
manzûr, 367, 378, 379.
ma'rifet (bkz. maârif), 20, 84, 124, 159, 164, 165, 170, 189, 297, 356, 358, 362, 435, 437.
ma'rifet-i Hak, 13.
ma'rifet-i hükmiyye, 362.
ma'rifet-i ilâhiyye, 31, 87, 368.
ma'rifet-i isbât, 362.
ma'rifet-i muzâhât, 363.
ma'rifet-i rubûbiyyet, 20.
ma'rifet-i selb, 358, 362.
ma'rifet-i tâm, 200.
ma'rifet-i zevkıyye, 362.
ma'rifetullâh, 27, 320, 321.
ma'rûf, 297.
ma'rûf ile emr, 170, 171.
marzıyye, 123, 125, 126, 241, 242, 245.
marzî, 125.
masdar-ı aslî, 63.
ma'sıyet (bkz. maâsî), 157, 158, 178, 179, 261, 279, 325, 326, 328, 345.
mâsivâ, 61, 109, 217, 270, 272, 279, 340, 347, 385–387, 411, 432, 442, 451.
mastûr, 262, 263, 265.
mastûr-i arzî, 265.
ma'sûm, 124, 128.
ma'şûk, 444.
matla', 185, 186.
matlûb, 206, 207.
mat'ûmât, 113.
mâverâ-yı tabîat, 340.
mâvî, 390.
mâvî yâkut taşı, 390.
mâyi', 327.
mazhar (bkz. mezâhir), 335.
mazhar-ı celâl, 354.
mazhar-ı cemâl, 354.
mazhar-ı etemm, 86, 381.
mazhar-ı ilâhî, 298.
mazhar-ı ism-i Allah, 78.
mazhar-ı ism-i Rahmân, 78.
mazhar-ı tecelliyât, 19.
mazhariyyet-i cem'iyye-i zâtiyye, 234.
mazmaza, 431.
mazmûn, 165.
mebde', 374.
mecânîn (bkz. mecnûn), 68.
mecârî-i feyz, 427.
mecâz, 35, 37, 38.
mecâz-ı mürsel, 38.
mecâzîb-i ilâhiyye, 159, 238.
mecnûn (bkz. mecânîn), 134, 135.
mec'ûl, 57.
meczûbân-ı vâsıl, 49.
medâr-ı emr-i ilâhî, 40, 43.
medh, 236, 253, 254, 369, 371.
medîne (bkz. şehir), 7, 9, 96, 113, 185, 187, 188, 208, 286, 299, 310.
medîne-i beden, 299.
medîne-i cisim, 105, 106, 120, 208, 209, 300.
medîne-i hazret-i şehâdet, 10.
medîne-i vücûd, 288, 315.
medlûl, 216, 217, 357, 359.
mefâtîh-i gayb, 234.
mefâtîh-i üvel, 234.
meh-rû, 83, 248.
mehâmid, 12, 305.
mehbit-ı ilhâmât-ı ilâhiyye, 217.
mekân (bkz. emâkin), 92, 265, 415.
mekîde, 317, 319.
mekr, 219–221, 428.
mekr-i ilâhî, 317, 320.
mekrûh, 271, 273.
melâ, 439, 440.

melâbis-i nefîs, 22.
melâike (bkz. melek), 5, 6, 20, 21, 80–82, 92, 98, 108, 142, 143, 242, 249, 261, 263, 265, 321, 328, 350, 351, 354, 371, 373, 415.
melâike-i âlîn, 7.
melâike-i berere-i sefere, 32.
melâike-i ceberûtiyye, 68.
melâike-i mukarrabîn, 162.
melâike-i müheyyeme, 68.
melâike-i müvekkele, 415.
melâike-i teshîr, 413, 415.
melâike-i unsuriyyûn, 373.
melâmet, 49.
melâmet-i isyân, 49.
melbûsât, 113.
mele-i a'lâ, 262, 265.
melek (bkz. melâike), 68, 69, 91, 274–279, 281, 382.
melek-i kerîm, 271, 272, 273.
melek-i mukarreb, 187.
melekiyyet, 272, 397.
melekût, 32, 33, 113, 118, 160, 161, 188, 246, 250, 251, 263, 265, 401, 402, 403, 411, 416.
melekût-i a'lâ, 68, 218, 222.
melekût-i ednâ, 68.
melekût-i esfel, 68.
melekü'l-cibâl, 68.
melekü'r-rîh, 68.
melekü'l-berk, 68.
melekü'r-rad, 68.
melekü's-sehâb, 68.
melîk (bkz. mülûk), 181, 188, 197, 206, 208, 299–301, 317, 319.
meliki'n-nâs, 201, 204.
melikü'l-emlâk, 289.
me'lûfât, 441.
me'lûh, 269.
me'lûhiyyet, 362.
mel'ûn, 162, 164.
memleket, 118, 131, 132, 155–157, 160, 161, 167, 170, 171, 176, 190, 191, 193, 197, 201, 206, 208, 276, 278, 282, 283, 285.
memleket-i cisim, 119.
memleket-i dünyeviyye, 94.
memleket-i insânî, 157, 210.
memleket-i insâniyye, 70, 94, 198, 199, 205, 208, 261, 285.
memleket-i kübrâ, 246.
memleket-i vücûd, 8.
memlûk, 22, 24, 197, 198, 283, 284.
memnû', 271.
me'mûrlar, 282,
men arafe nefsehû fakad arafe rabbehû, 30.
menâbir-i tezkire, 11, 12.
menâkıb-ı evliyâ, 281, 421.
menkabe, 380.
mensûc, 117, 264.
merâtib (bkz. mertebe), 62, 290, 369.
merâtib-i a'dâd, 203, 308, 325, 327.
merâtib-i aded, 325, 327.
merâtib-i âlem-i gayb, 250.
merâtib-i avâlim, 229.
merâtib Hakk'ın vücûdundan ibâret, 89.
merâtib-i hakkıyye, 78, 79.
merâtib-i hakkıyye ve halkıyye, 79.
merâtib-i halkıyye, 78, 79, 364.
merâtib-i ilâhiyye, 203, 272.
merâtib-i kevniyye, 86, 163, 244, 245, 250.
merâtib-i külliyye-i seb'a, 187.
merâtib-i ma'neviyye, 368.
merâtib-i melâike, 371.
merâtib-i seâdiyye, 370, 374.
merâtib-i selâse, 204.
merâtib-i sûriyye, 368.
merâtib-i süfliyye, 56, 96.
merâtib-i tenezzülât, 139.
merâtib-i tenezzüliyye, 83, 290, 329.
merâtib-i ulviyye, 96, 117.
merâtib-i vahdet, 204.
merâtib-i vücûd, 69, 180, 203, 228, 269, 309, 370.
merâtib-i vücûd-i Hak, 164.
merbûb, 28, 78, 125, 135, 246.
merhûm, 126, 149.
mer'î, 357, 359, 367.
Merîh, 369, 372.
merkez, 96, 97.
merkez-i dâire, 95, 96.
merkez-i dâire-i kevn, 95, 96.
merkez eli, 95, 97.
merkûm, 263, 265.
mertebe (bkz. merâtib, hazret), 35, 325, 327.
mertebe-i esmâ ve ef'âl, 204.
mertebe-i ahadiyye, 182.
mertebe-i ahadiyyet, 35, 72, 370.
mertebe-i âhiret, 5.
mertebe-i akıl, 56, 360.
mertebe-i azhar, 69.
mertebe-i deymûmiyyet, 6.
mertebe-i ef'âl, 251.
mertebe-i ervâh, 28, 78, 135, 204.

mertebe-i hakîkat, 49.
mertebe-i hayâl, 51, 244.
mertebe-i hayvân, 62.
mertebe-i ıtlâk, 6.
mertebe-i ilim, 83, 244.
mertebe-i imkân, 86.
mertebe-i insân, 34.
mertebe-i insâniyye, 3, 265, 368, 374.
mertebe-i kesâfet, 28, 142.
mertebe-i kevn, 159, 314.
mertebe-i ma'rifet, 50.
mertebe-i melekî, 272.
mertebe-i melekût, 204.
mertebe-i mülk, 204.
mertebe-i nebât, 62.
mertebe-i noksan, 393.
mertebe-i nübüvvet, 51.
mertebe-i rûh, 1, 67.
mertebe-i rûhiyye, 4, 5.
mertebe-i rûhiyyet, 67, 68.
mertebe-i şef'iyyet, 28.
mertebe-i şehâdet, 5, 159, 328.
mertebe-i şerîat, 159.
mertebe-i tenezzül, 21.
mertebe-i ulûhiyyet, 28, 34, 72.
mertebe-i vahdet, 1, 27, 28, 56, 72, 73, 139, 140, 182, 245, 251, 269, 290, 370.
mertebe-i vâhidiyyet, 1, 23, 35, 139, 245, 246, 251, 253, 264, 414.
mertebe-i vücûd, 269, 368.
mertebe-i zât, 5.
mertebe-i zuhûr, 135.
mer'ûs, 283–285, 288.
mesâfe, 228.
mesâlik-i felsefiyye, 354.
mesh, 431, 432.
meslek, 380, 381.
meslek-i irfân, 175.
mesmû', 357, 359.
mesmûât, 113.
mess, 260.
mess-i nisâ, 260.
meşâir-i aşere, 8.
meşâyih (bkz. şeyh), 200, 439, 440, 448.
meşâyih-i hakîkıyye, 426, 427.
meşâyih-i hakîkıyye şahs-ı vâhid hükmündedir, 426.
meşâyih-i rüsûm, 425, 426.
meşhed, 366, 367.
meşîme, 339.
meşiyyet, 27, 28, 34, 42, 72, 73, 247, 253, 257, 258, 265, 270, 410.
meşiyyet-i adl, 286.
meşiyyet-i adliyye-i ilâhiyye, 110, 112.
meşiyyet-i ilâhiyye, 175, 176, 245, 410.
meşmûmât, 113.
meşreb, 22, 23, 24, 376.
meşreb-i şehiyy, 374.
meşrebe, 2, 3.
meşveret, 429.
metâ'-ı dünyâ, 120.
metâlib-i hayrât, 322.
metâlib-i hayriyye, 322.
metbû', 284, 285, 357, 360.
metbû'-i muhammedî, 185–187.
metres, 141, 312.
mevâhib-i tâat, 170, 171.
mevâkı'-ı hitâb, 378, 379.
mevâkı'-i kelim, 299.
mevâlîd, 354.
mevâlîd-i selâse, 187.
mevârid (bkz. mevrid), 7, 8.
mevâtın (bkz. mevtın), 270, 271.
mevcûd, 71, 181, 357, 360, 370.
mevcûd-i mukayyed, 74.
mevcûdât, 101, 104, 283, 284.
mevcûdât-ı izâfiyye, 76.
mevcûdât-ı mevhûme, 340, 432.
mevcûdiyyet sıfâtiyle, 392.
meveddet, 180.
mevhibe-i ilâhiyye, 56, 57.
mevlâ, 28.
Mevlevîler, 422.
Mevlevî fukarâsı, 419.
mevlûd-i âhiret, 340.
mevrid (bkz. mevârid), 8, 9.
mevrid-i evâmir-i ilâhiyye, 217.
mevsim, 334, 338, 342.
mevt (bkz. ölüm), 62, 63, 91, 124, 136, 159, 177, 337, 339, 349, 416, 433, 443, 444, 446.
mevt-i ıztırârî, 169.
mevt-i ihtiyârî, 169.
mevt-i tabîî, 348.
mevtın (bkz. mevâtın), 5, 6, 35, 251, 257, 265, 270, 310, 311, 313, 326, 329, 330, 340, 435.
mevtın-ı a'mâl, 238.
mevtın-ı dünyâ, 284.
mevtın-ı kıyâmet, 284.
mevzi'-i kademeyn, 317, 318, 369, 371.
meyhâne, 335.
meyve, 3.
meyyit, 336.
meyyitü'n-nazar, 219.
mezâhib, 260.

mezâhir (bkz. mazhar), 23.
mezahir-i esmâ-i ilâhiyye, 266.
mezâhir-i esmâiyye, 267, 284, 290.
mezâhir-i külliyye-i kudret, 350.
mezâhir-i sıfât, 9.
mezâhir-i sıfâtiyye ve esmâiyye, 270.
mezâhiri kıyâmet-i kübrâ, 314.
mezâlim, 292, 295.
mezâmm, 12, 305.
mezkûrât, 292–294, 296, 398.
mezmûm, 237, 238, 254, 255, 261.
mezmûmât, 371.
mısbâh, 213.
mîkâîl, 350.
mîsâk, 135.
mîzân, 8, 9, 193, 194, 340, 345, 346.
mîzân-ı adl, 286, 288.
mîzân-ı inkısâm, 7, 8.
mîzân-ı şer', 323.
mîzân-ı şerîat, 19.
miât, 325, 327.
mi'de, 435.
milket, 276, 277, 279.
millet, 111, 112.
milyar, 327.
milyon, 327.
min-haysü'l-hakîka, 12.
min-haysü't-taayyün, 12.
minber-i celâl, 293, 296.
mi'râc, 54, 350, 352.
mir'ât, 88, 90, 251, 384.
mir'ât-ı Hak, 71, 73, 84, 85, 87, 90.
mir'ât-ı hakkıyyet, 84, 86.
mir'ât-ı Hak ve hakkıyye, 83.
mir'ât-ı halîfe, 108.
mir'ât-ı kalb, 228, 235, 408.
mir'ât-ı Muhammed, 104.
mir'ât-ı rûh, 353, 355.
mir'ât-ı tâm, 31, 86.
misal, 34, 28, 39, 56, 167, 290.
misâl-i mahsüs, 59, 60.
misâl-i mutlak, 265.
mi'sam, 212.
misliyyet-i Hak, 86.
misliyyet-i kur'âniyye, 89.
misliyyet-i lüğaviyye-i furkâniyye, 87, 89.
mişkât, 357, 360.
mizâc, 3, 374–377, 379.
moda, 137.
muallim, 80, 81.
muallim-i evvel, 79, 80, 91, 93.
muâmelât, 341.
muâşeret, 221.
mubâh, 271, 273, 325, 326, 328.
mubsarât, 113, 401, 403.
mûcid, 123, 125, 202, 203, 205.
mûcid-i hakîm, 321.
mu'cize, 7, 54, 57.
mudğa, 106.
mudill, 126, 149, 156, 179, 244, 257, 267, 277, 278, 279, 381.
mufîz, 90, 91, 93.
muğayyebât, 59, 61, 213, 211, 227, 228, 230, 232, 233.
muhabbet (bkz. hubb), 63, 64, 139, 170, 171, 173, 188, 189, 191, 207, 209, 443, 446, 448.
muhabbet-i mâsivâ, 431.
muhabbetullâh, 236, 239.
muhaddes, 431, 432.
muhaddis, 380.
muhaddid, 239.
muhâdese, 374, 376.
muhakkık, 185, 188, 263, 265, 267, 391, 391.
muhakkıkîn, 25, 48, 52, 60–62, 71, 74, 75, 77, 78, 91, 93, 97, 159, 226, 281, 314, 365, 432, 442.
muhâlefet, 81, 143, 147–149, 155, 156, 162.
muhâlefet-i şerîat, 423.
Muhammedür-resûlullah, 4, 5.
muhârebe, 128, 153.
muhât, 373.
muhâtaba, 295.
muhâtaba-i Hak, 378, 381.
muhâtaba-i ma'kūlât, 206, 208.
muhâtıb, 206, 208.
muhayyelât, 113, 114.
muhayyelât-ı kâzibe, 379.
muhdes (bkz. hâdis), 46, 52, 102, 350, 378.
muhdesât, 75, 76, 95, 97.
muhdesâtın evveli, 134, 136.
muhît, 95, 96, 290.
muhît eli, 95.
muhlis, 431, 432.
muhlis-i battâl, 322, 323.
muhtâran, 41.
muhtasar, 25.
muhtezir, 343.
Muhyî, 90, 366.
Muizz, 257, 278.
mukâbelât, 363.
mukâbele, 236–239, 246, 358.
mukâbil, 362.
mukaddime, 177, 178, 203.

mukaddime-i mantıkıyye, 177.
mukallid, 183, 184.
mukarrebîn, 51, 252.
mukâtil-i a'dâ, 40.
mukayyed, 6, 239.
mûkınîn, 207.
muktezâ-yı zât, 42.
munfasıl, 269.
murâdullâh, 393.
murâkabe, 384.
musâhib, 213, 218, 222, 258, 259, 282.
musallî, 375.
mûsıkî, 419.
mutasarrıf, 199, 298.
mutasarıf-ı hakîkî, 281.
mutasarrıf-ı izâfî ve mecâzî, 282.
mutasavvife (bkz. sûfiyye), 35, 37, 113, 117.
mu'tedilîn, 160.
mu'tenâ-bih, 253, 257, 258.
Mu'tî, 90, 187, 244, 278, 289, 395.
mutlak, 6.
mutmain, 145.
mutmainne, 118, 122, 123, 125, 241, 242, 245, 329.
mutrib, 446, 447.
muttasıl, 269.
muzâhât, 358, 362–365, 370, 374.
muzâhî, 362.
muztarran, 41.
mübâyaa, 5, 6.
mübeşşirât, 113, 114.
mübtedeât, 74.
mücâhedât, 14, 46, 59, 61, 137, 157, 227, 230, 333, 346, 363.
mücâhede (bkz. mücâhedât), 18, 60, 63, 88, 199, 228, 232, 275, 336, 437, 439, 449, 450, 451.
mücâlis, 280, 282.
mücânis, 378.
mücâzât, 10.
müctehid, 444, 448.
müctehidîn, 8, 134.
müdebbir, 220.
müdebbire-i bâdiye, 171.
müdillîn, 160.
müessir, 14, 15, 202, 203, 204, 361.
müessirât, 203.
müfekkire-i âkıle, 369.
müfred, 203.
müfredât, 5.
müheymin, 365, 366.
mühürdâr, 268.
mükâfât, 10.
mükâşefât, 183, 184, 381.
mükâşefe (bkz. mükâşefât), 59, 61, 200, 228, 234.
mükellef, 40, 41, 134, 136.
mülk, 32, 33, 102, 119, 123, 303, 304, 307, 309.
mülk-i âfâkî ve enfüsî, 308.
mülk-i cisim, 181, 182, 309.
mülk çadırı, 307.
mülk-i hevâ, 302.
mülk-i insânî, 124, 125, 128, 129, 131–133, 144, 145, 147–149, 160, 184, 188.
mülk-i kebîr, 70.
mülk ve şehâdet eli, 97.
mülk-i vücûd, 122, 155, 194, 268, 300–302, 304, 308, 311, 314, 316.
mülk-i vücûd-i insânî, 205, 304, 308.
mülûk (bkz. melîk), 50, 70, 152, 181–183, 185, 186, 280, 282, 299, 300, 320.
mümâselât, 363, 359.
mümidd, 253.
mümidd-i evvel, 76, 94.
mü'min, 124, 128, 143, 215, 240, 388, 389, 404, 413, 416.
mü'min-i mahfûz, 125, 129.
mü'min-i ma'sum, 125, 129.
Mümît, 90, 257, 366.
mümkin, 71, 73.
mümkinât-ı havâtır, 211, 213.
münâdî-i hevâ, 124.
münâdî-i rûh, 124.
münâfık, 124, 125, 128, 129, 148, 236, 239, 240, 434, 435.
münâsebet, 357, 359, 360, 362, 363.
münâsebet-i bâtıne, 360, 363, 364.
münâsebet-i zâhire, 357, 360, 363, 364.
münbett, 286, 287.
Mün'im, 119, 123.
münkerden nehy, 170.
müntezeh, 113.
mürâî-i âmil, 322.
mürâkabe, 385, 386.
mürebbî, 290.
mürebbî-i âlî, 122.
mürekkeb, 246, 247, 262, 263, 414.
mürekkebât, 5.
mürekkebât-ı fahmiyye, 34.
mürîd, 159, 190, 227, 231, 232, 247, 302, 305, 333, 335, 336, 378, 381, 387, 423–430, 439–444, 448–450.
mürîd-i sâdık, 428.
mürîdân, 328.

mürîdiyyet sıfâtında tecellî, 393.
mürselün-ileyh, 159.
mürsil, 159.
mürşid, 424, 425, 426, 427.
mürşid-i hakîkî, 425, 426, 428.
mürşid-i kâmil, 30, 200.
mürşid-i kâmil ve mükemmil, 398, 399.
müsebbib, 16.
müseddid, 239, 283, 286–288.
müselles, 401.
müsemmâ, 80, 82, 121, 170, 261, 337.
müsemmeyât, 80, 82, 83.
müslimîne gıyâblarından duâ, 450.
müstahîl, 59, 61, 73.
müstahlif, 84, 105, 107, 122, 155, 159, 205, 260, 284, 285, 291, 294.
müstakıl, 164, 169.
müstemi', 63.
müstenfire, 7.
müstèvâ, 76.
müstevâ-yı iclâl, 22.
müstevâ-yı Rahmân, 78.
müstevâ-yı Rahmân, 251.
müşâfehe, 73, 74, 76.
müşâfehe-i emr, 74.
müşâhed, 433.
müşâhedât, 363.
müşâhede, 22, 23, 46, 53, 59–61, 64, 83, 200, 202, 205, 206, 222, 233, 235, 262, 263, 265–267, 270, 271, 295, 335, 349, 364, 380, 403, 410, 432.
müşâhede-i beht sırrı, 383.
müşâhede-i beht, 387.
müşâhede-i ikab, 161.
müşâhede-i mahbûb, 384, 387.
müşâvere, 171, 173, 180, 209, 210, 213, 425, 427, 428.
müşâvir, 208.
müşrik, 125, 128, 129.
müşteheyât, 120.
Müşterî, 369, 372.
mütecellâ-leh, 386.
mütedeyyin, 300.
müteessir, 202, 203.
müteessirât, 203, 204.
mütefekkirât, 292, 294, 296, 398.
müteferresün-fîh, 215, 217.
mütehayyilât, 291–293, 296, 398.
mütehayyile, 116, 243, 285.
mütehayyiz, 71, 72, 99, 100, 105, 106.
mütekellim, 63.
mütemekkinîn-i ekâbir, 440, 442, 443.
mütenâhî, 233.
mütenâzırât, 363.
mütercim, 299.
mütevessimîn, 215.
müttakî, 143.
müvelledât-ı erbaa, 325, 327.
müvellidü'l-humûza, 72, 350, 373.
müvellidü'l-mâ, 72, 350, 373.
müzâhî, 373.
Müzill, 257, 278, 328.

nâ-mahdûd, 234.
nâ-mütenâhî, 315, 117, 233, 290, 370.
Nâfi', 90, 257, 267.
nâfile (bkz. nevâfil), 142, 430.
nâfûh, 369.
naîm, 183, 184, 365, 367.
naîm-i cinân, 183.
naîm-i dâim, 124, 128, 174, 177, 334, 337.
nâib-i Hak, 89, 104.
nakîb (bkz. nukabâ), 316.
namat, 9.
namat-ı evsat, 7, 9, 96.
namaz (bkz. salât), 141, 273, 430–433.
nâr (bkz. ateş), 7, 33, 146–148, 309, 312, 338, 365, 367, 420.
nâr-ı şecere, 7.
nâr-ı tabîî, 421.
nâsın ilâhı, 204.
nâsın meliki, 204.
nâsın rabbi, 204.
nâsıye (bkz. alın), 277, 279, 431, 433.
nasîhat, 190, 213.
nass, 258.
nass-ı kâtı', 259.
nazar, 395.
nazar-ı aklî, 353, 354, 383.
nazar-ı ayn-i yakîn, 411.
nazar-ı cemâl, 1.
nazar-ı fikrî, 227, 230.
nazar-ı hissî, 359.
nazar-ı ûlâ, 445.
nazar-ı ûlâ mehâfeti, 443.
nâzır, 283, 367, 378, 379.
nazîr, 362.
nebât, 5, 34, 86, 109, 365, 368, 373, 374, 418.
nebâtât, 81, 92, 333, 335, 371.
nebî (bkz. enbiyâ), 138, 212, 227, 229, 230, 374, 375, 413, 414, 416.
necâset böceği, 85, 147, 148, 291.
necât, 40, 41, 131, 132, 144–148, 163, 165, 423.
necdet, 133, 134, 142, 143.

neces, 85.
nefes, 421.
nefes-i rahmânî, 1, 247, 350.
nefîs (bkz. nüfûs), 7, 36, 54, 58, 84, 113, 114, 116-128, 137, 138, 145, 155, 156, 178, 181–2, 206, 210, 223–225, 242–3, 251, 252, 254, 268, 269, 271-2, 275-279, 281, 325, 327, 333-4, 336, 348, 368-9, 378, 381, 397, 398, 409, 417, 419, 424-5, 431, 433, 437–447, 450.
nefs-i berzahiyye, 274.
nefs-i cüz'iyye-i insâniyye, 415.
nefs-i cüz'iyye, 251, 263.
nefs-i dünyeviyye, 274.
nefs-i emmâre, 54, 94, 171, 276, 392, 397.
nefs-i emmâre-i behîmiyye, 407, 408.
nefs-i emmâre ve levvâme, 170.
nefs-i gazabiyye, 389, 390, 407, 410.
nefs-i hayvânî, 94, 114, 115, 116, 402.
nefs-i hayvâniyye, 94, 95, 113, 118, 323, 327, 333, 335–337, 363, 401, 402, 407, 408, 409.
nefs-i hayvâniyye-i behîmiyye, 91.
nefs-i insânî, 94, 114–117, 138, 294.
nefs-i insâniyye, 116, 371.
nefs-i kâmile, 54, 94, 276.
nefs-i kâmile ve bâkıye, 327.
nefs-i kerîme, 113, 118.
nefs-i kül, 187, 224, 371, 414.
nefs-i küllî, 182, 241–243, 247, 249, 414.
nefs-i küllî-i âlem, 241.
nefs-i külliyye, 223, 224, 241, 245–251, 253, 264, 414.
nefs-i külliyye-i âdem, 263, 414, 415.
nefs-i külliyye ve cüz'iyye, 414, 415.
nefs-i levvâme, 54, 94, 171, 276, 397.
nefs-i marzıyye, 54, 94, 276, 391.
nefs-i mutmainne, 54, 91, 94, 123, 125, 126, 276, 397.
nefs-i mülhime, 54, 94, 276, 329, 397.
nefs-i nâtıka, 68, 113–116, 118, 259, 281, 282, 292, 294, 327, 337, 349, 361, 416.
nefs-i nâtıka-i insâniyye, 336, 415.
nefs-i nebâtî, 94, 114.
nefs-i nebâtiyye, 91, 94, 113, 118.
nefs-i râzıyye, 54, 94, 276.
nefs-i rûhî, 375, 376.
nefs-i sâfîye, 392, 399.
nefs-i seb'iyye, 91, 94, 95.
nefs-i tabîî, 94, 114, 115, 118.
nefs-i zulmânî, 117, 254.
nefsâniyyet, 272.
nefsî, 117.
nefsin aleyhinde olmak, 449, 450.
nefsini bilen rabbini bildi, 358, 362.
nefsini bilme, 29.
nefy, 358, 361, 362.
nefy-i evveliyyet, 358.
nefy-i mâsivâ, 411.
nefy-i vücûd, 298, 411.
nehâr, 17.
nehy, 77, 319, 328, 369, 371, 382, 431, 433.
nehy-i ilâhî, 318.
nemâ, 33.
Neptün, 372.
neseb, 134, 136, 138, 139.
neseb-i Kureyş, 133.
neş'e-i nefsâniyye, 174, 210.
neş'e-i rûhâniyye, 35, 174, 345, 346, 348, 349.
neş'et, 218, 222, 246, 249.
neş'et-i âhiret, 315.
neş'et-i bâtınıyye, 222.
neş'et-i hissiyye, 223, 224.
neş'et-i latîfe-i insâniyye, 224, 226.
neş'et-i mu'tedile, 222.
neş'et-i rûhâniyye, 221, 348, 349.
neş'et-i tabîiyye-i mu'tedile, 224, 226.
neş'et-i tabîiyye-i unsuriyye, 223, 224.
neş'et-i zâhiriyye, 222.
netîce-i hakāyık, 398.
nevâfil (bkz. nâfile), 60, 63, 64, 121, 139, 189, 298.
nevm (bkz. uyku), 91, 273.
neyyir, 396.
neyyirât, 397.
niam-ı bâtıne, 122.
niam-ı ilâhiyye, 445.
niam-ı zâhire, 122.
nikâh, 32, 113, 117, 272.
nisâ (bkz. kadın), 21, 141.
nisbet-i ilim, 182.
nisbet-i kevniyye-i muhammediyye, 141.
niseb (bkz. nisbet), 79.
niseb-i ilâhiyye, 67.
nisvân-ı ecnebiyye, 127.
niyâz, 200.
nizâm-ı âlem, 145, 174.
nizâm-ı ilâhî, 24, 71.
nokta, 96, 384, 385.
nokta-i dâire, 95.
nuhâs (bkz. bakır), 392, 396, 397.
nukabâ (bkz. nakîb), 310.
nukūş-i kevniyye, 61.
nukūş-i mâsivâ, 61.
nûn, 262, 263.

nûr (bkz. envâr), 17, 33, 48, 90, 92, 93, 124, 146–148, 166, 169, 215, 216, 223, 224, 227, 230, 232, 235, 244, 322, 323, 345, 355, 381, 386, 401–403, 408, 410.
nûr-ı ahdar, 5.
nûr-i akıl, 407, 408, 410.
nûr-i basar, 227.
nûr-i ebyaz, 5.
nûr-i fîrâset, 215, 216.
nûr-i hayât, 407, 408.
nûr-i ilâhî, 222, 376.
nûr-i ilim, 6, 408.
nûr-i îman, 128, 387.
nûr-i malız, 169, 223, 224, 225.
nûr-i melekî, 374, 376.
nûr-i rûh, 36.
nûr-i rûhî, 374, 376.
nûr-i şems, 90, 227.
nûr-i temyîz, 227, 230.
nûr-i yakîn, 217, 218, 221, 222, 229, 235, 239, 401–403, 407, 408, 410.
nûr-i zât, 16.
nûrânî, 224.
nush, 180, 211, 213.
nutfe, 6, 30, 34, 62, 203, 204, 246–248, 339, 374, 416, 422.
nuût, 27.
nübüvvet, 51, 53, 54, 62, 139, 359, 375.
nübüvvet ve velâyet tavr-ı aklın fevkıdır, 59.
nücûm (bkz. yıldız), 91.
nüfûs (bkz. nefs), 29, 248.
nüfûs-i cüz'iyye, 242, 245, 250.
nüfûs-i emr, 245.
nüfûs-i melâike, 187.
nüfûs-i mutmainne, 93.
nüfûs-i nâtıka-i beşeriyye, 349.
nükte-i zâtiyye, 384–386.
nümûne, 25.
nümûne-i kemâlât-ı ilâhiyye, 222.
nümüvv, 373.
nüsha, 39, 40, 118, 119, 181, 182, 236, 237, 239, 246, 249.
nüsha-i ilâhiyye, 32, 34, 35.
nüsha-i suğrâ, 80, 83.
nüzûl, 9, 96, 256.

omuz, 219, 220, 223, 226.
on, 307, 308, 310, 315, 327.
on bin, 327.
on had, 315.
on iki, 325–327.
ordu, 119, 122, 307, 308, 317, 319, 323.
oruç, 145.
oyun, 337.
ozon, 311.

öfke, 156.
ökçe, 221.
ölüm (bkz. mevt), 93, 128, 281, 340.
ömr, 5.
ömr-i insân-ı kâmil, 6.
ömr-i uhrevî, 6.
ön, 309–313, 315.
örtü (bkz. hicâb, perde), 16, 421.

pâdişâh, 270.
parmak, 212, 218, 220.
peder, 203.
pencere, 63.
perde (bkz. hicâb, örtü), 188, 221, 222, 232, 270, 347.
perde-i a'yân, 189.
pergâr, 95, 96, 97.
peygamber, 216, 342.
pîrân, 396.
put, 49, 50, 442.
puta tapan, 45, 49.
putperest, 48.

Rab (bkz. erbâb), 28, 93, 135, 246, 289, 290, 301, 302.
Rabb-i hâs, 125, 251, 257, 375.
rabbâniyyet, 390.
Rabbî zidnî ilmen, 54.
Rabbü'l-erbâb, 289, 290.
Rabbü'n-nâs, 204.
râbıta, 49, 50, 442.
Rahmân, 25, 76, 79, 151, 152, 314.
rahmâniyyet, 78.
rahmet, 152, 160, 161, 171, 173, 357, 361.
rahmet-i ilâhiyye, 312, 313.
rahmet-i rahîmiyye, 126, 149, 211, 229.
rahmet-i şuhûd, 269.
rahmet-i zâtiyye ve sıfâtiyye-i âmme ve hâssa, 261.
râî, 357, 359, 367.
raiyye (bkz. raiyyet, reâyâ), 106, 109, 110, 152–154, 158, 159, 162, 163, 165, 166, 170, 171, 181–185, 188, 193, 194, 201, 205, 268, 283–286, 292, 293, 342, 343.
raiyyet, 105, 119, 186.
râkım, 262, 265.
rakîk, 134, 136.
rakk-ı menşûr, 241, 245.
rân (bkz. ruyûn), 407–409.

rasâs (bkz. kurşun), 392.
ratk, 3.
râzıyye, 123–125, 241, 245, 390.
râzî, 125.
râzikıyyet sıfâtında tecellî, 393.
reâyâ (bkz. raiyye), 93.
recâ, 11, 15, 20, 41, 160, 161, 211, 213, 299, 300, 309, 310, 312, 313.
recfe, 420, 421.
re'fet, 160, 162.
rehber, 410.
reîs, 132, 283–285, 288.
reîs-i hükûmet, 111, 112, 133, 319, 319.
reîs-i imâm, 283.
remz, 249.
reseb, 397.
resm-i beşeriyyet, 386.
ressâm, 255.
resûl (bkz. rusül), 159, 253, 256, 257, 328.
revs, 291.
re'y, 235.
reyb, 200.
reyn (bkz. ruyûn), 221.
rezele-i nâkısa, 112.
Rezzâk, 391, 436, 437.
rıfk, 286, 288.
rıkk-ı inkâr, 60.
rıkk-ı şehevât, 370.
rızâ, 278, 303.
rızk (bkz. erzâk), 11, 15, 16, 158-9, 167-170, 200, 313, 335, 437, 438.
rızk-ı ihsânî, 393.
rîmyâ, 394.
ribât, 436, 438.
ricâl (bkz. erkek), 137, 138.
ricâl-i ecnebiyye, 127.
ricat, 301, 303.
ridâ, 16, 142, 144.
ridâ-i ferdâniyyet, 202, 205.
rihlet, 301.
riyâ, 355, 411, 419, 430, 435.
riyâkârâne amel, 323.
riyâset, 144, 218, 222, 224, 320.
riyâset talebi, 131, 132.
riyâzât, 46, 59, 61, 137, 157, 199, 227, 230, 243, 336, 346, 397.
röntgen, 231.
rû', 374, 375, 376, 377.
rubûbiyyet, 78, 91, 93, 135.
rubûbiyyet-i esmâiyye, 261.
rûh (bkz. ervâh), 5, 7, 16, 17, 22, 34, 36, 39, 67, 69, 71–74, 90, 92, 93, 99–104, 106, 109, 113, 117–119, 121–125, 127, 132–136, 138, 139, 141–144, 146–148, 155, 158, 161–163, 167, 169, 171, 174, 177, 180–184, 188, 189, 191, 193, 194, 198–209, 213, 224–226, 242, 243, 245, 252, 259, 261, 268, 280, 284–286, 289, 291–297, 300, 301, 308, 316–319, 322, 323, 327, 334, 336, 339–347, 349, 353, 354, 369, 372, 373, 375, 376, 382, 383, 389, 390, 396, 401, 402, 418, 419, 432.
rûh-ı akıl, 386.
rûh-i a'zam, 68.
rûh-i azîm, 104.
rûh-i cüz'î, 245, 251.
rûh-ı hayât, 348, 349.
rûh-i hayvân, 93.
rûh-i hayvânî, 7, 54, 91, 100, 351, 369, 371, 375.
rûh-i insânî, 222, 224, 402.
rûh-i izâfî, 54, 351, 371, 396.
rûh-i kudsî, 283, 285, 292, 295, 350, 351, 369, 371, 374, 375, 377, 389, 390.
rûh-i küllî, 67–69, 74, 77, 83, 84, 86, 91-93, 99, 103, 104, 108, 110, 117, 139, 173, 206, 208, 241, 242, 245, 249, 253, 254, 265, 346, 386, 387.
rûh-i küllî-i insânî, 385.
rûh-i küllî-i kudsî, 292, 294.
rûh-i küllî-i muhammedî, 140, 241, 251.
rûh-i latîf, 108.
rûh-i nebâtî, 371.
rûh-i sultânî, 371.
rûhânîler, 381, 382.
rûhâniyân, 68, 344, 347–349, 382, 383.
rûhâniyyûn, 369, 373.
ruhbâniyyet, 431.
ruhî, 117.
rûhu'l-kuds, 68.
rûhu'l-emîn, 376.
rûhun bakâsı, 100.
rukūm, 256.
rusül (bkz. resûl), 110.
rusül-i emânî, 120.
rutûbet, 106, 309, 333–335, 369, 373.
ruyûn (bkz. rân), 221, 222, 227, 420, 421.
rücû, 289, 290, 316, 366, 367, 374.
rükn (bkz. erkân), 307, 309, 401, 402.
rükn-i âteş, 309.
rükn-i gaz, 309.
rükn-i mâyi', 309.
rükn-i sulb, 309.
rükû', 431, 433.
rüsûl-i emânî, 118.
rüsûm, 250.

rü'yâ, 52, 114, 352, 364, 388, 424.
rü'yâ-yı sâdıka, 114.
rü'yet, 269–271, 365, 367, 392.
rü'yetullâh, 38.
rüzgâr, 32.

saâdet, 70, 103, 121, 126, 127, 146, 239, 254, 258, 277, 280, 301, 303, 304.
saâdet-i dâime, 236, 239.
saâdet-i dâreyn, 393.
saâdet-i edebiyye, 315, 316.
saâdet-i ezeliyye, 126.
saâdet-i uhreviyye, 70.
saâdet-i uzmâ, 374.
sâat-i makbûl, 385.
sabâ, 32.
sabah, 22.
sabır, 278, 313.
sa'bü'l-murtakā, 119.
saç, 218, 219.
sadaka, 302.
sadaka-i bâtıle, 38.
sadef, 25.
sâdık, 300.
sadr (bkz. sîne), 212, 219, 252, 375.
sadûk, 219.
safâ, 228, 232.
safâ-i nebevî, 228, 232.
safrâ, 218, 223, 327, 369, 372.
sağ, 212, 309–312, 315.
sağâir, 121.
sağel (bkz. yemîn), 247, 251, 263.
sâha-i tabîat, 117, 182.
sahâbe, 53, 54.
sahî, 152, 181–183.
sâhib-i amel, 183, 184.
sâhib-i feterât, 232.
sâhib-i firâset, 216.
sâhib-i halâ-i kalb, 241.
sâhib-i harâc, 291, 292, 293.
sâhib-i ilim, 183, 184.
sâhib-i ilim ve amel, 188.
sâhib-i kerâmet, 58.
sâhib-i nefis, 417, 419.
sâhib-i re'y ve zekâ, 229.
sâhib-i sır, 241, 243.
sâhib-i tâbı', 267, 268.
sâhib-i takvâ, 58.
sâhir, 7.
sahk, 397.
saîd (bkz. süadâ), 146, 257, 258, 275, 302, 348, 356, 403.
saîd-i ezelî, 410.
saîr, 338.
sakata, 155, 156.
salâh, 132.
salât (bkz. namaz), 23, 261, 271, 376.
salât-ı dâim, 22, 23.
sâlih, 222.
sâlik, 20, 22, 24, 30, 45, 46, 48–50, 58, 191, 199, 200, 234, 274, 281, 313, 314, 358, 378–380, 383, 390, 391, 395, 397, 399, 402, 411, 421, 436–438, 440–442, 444–447.
sâlik-i âbid, 232.
sâlik-i râh-ı hakîkat, 58.
salsâl, 34.
salsala, 421.
salsala-i ceres, 374, 376.
salsala-i nâr-ı tabîî, 420.
samediyyet, 79, 86, 362.
samediyyet-i Hak, 123.
sâmi', 357, 359.
sâmia, 115.
san'at, 396, 398, 435, 436.
sâni', 334.
sar'a, 377, 379, 388.
sarhoşluk (bkz. sekr), 7.
sarı, 391.
sârık, 219.
sârî, 79, 290, 291, 392.
sârî hastalıklar, 216.
satvet, 160, 161.
savm-ı nâfile, 382.
savt, 218, 220, 361.
sayha, 420, 421.
seb'a semâvât, 2.
sebâb-ı muzî, 2.
sebât, 286, 288, 299, 300.
sebeb (bkz. esbâb), 75, 77, 206, 292, 295, 334, 396, 398, 424.
sebeb-i âdî, 334.
sebeb-i ekl, 77.
sebeb-i evvel, 73, 74, 93.
sebeb-i ilâhî, 333.
sebeb-i mütekaddim, 74, 75.
sebeb-i sânî, 73, 74.
sebebin indinde, 92.
sebep perdesi, 77.
secde (bkz. sücûd), 6, 22, 82, 292, 294, 321, 380, 415.
secde-i ibâdet, 294.
secde-i kurb, 292, 294.
sefer, 206, 207, 443, 444.
sefîr (bkz. elçi), 300.
sehâ, 185, 186, 188–191.

sehâb-ı muzî, 247.
sehâbe, 384.
sehâvet-i nefis, 439, 442.
sekiz, 307, 308, 309.
sekr (bkz. sarhoşluk), 7.
selâm, 271, 431, 433, 443, 445.
selâmet-i sadr, 449, 450.
selb, 357, 361.
selef, 420, 421.
sem', 63, 213, 357, 361, 362, 363.
sem'-i akl, 417, 418.
sem'-i his, 419.
sem'-i rûh, 418.
sem'-i rûh ve akıl, 418.
semâ', 377, 378, 380, 381, 417–419, 421, 422, 443, 444, 446, 447.
semâ'-ı akıl, 417, 419–421.
semâ'-ı nefs, 417, 419–421.
semâ (bkz. semâvât), 3, 14, 15, 31, 32.
semâ-i akl, 2.
semâ-i hakîkat, 278.
semâ-i kalb, 419.
semâvât (bkz. semâ), 31, 365.
semâvât-ı ulâ, 297, 413, 415, 416.
semerât, 29, 30.
semere, 31, 32.
Semî', 86, 289.
semîr, 211.
senâ, 431, 433.
senlik, 50, 52.
serâb, 37.
sereyân, 68.
sereyân-ı muttasıl, 403.
serîu'l-hisâb, 345.
setr, 398.
Settâr, 443.
sevâd-ı müfrit, 223, 224, 225.
sevdâ, 218, 223, 327, 369, 373.
seyyârât, 15, 372.
seyyâre, 14, 372.
seyyiât (bkz. seyyie), 323, 341.
seyyid, (bkz. efendi) 12, 27, 28, 37, 119, 122, 134, 155,158, 161, 162, 181, 182, 193, 194, 237, 240, 267, 268, 280, 283, 289–291, 293, 297, 299, 300, 307, 308, 310, 316–319, 322, 323, 333, 336, 338, 342, 343, 352, 353, 431, 433.
seyyid-i âlem, 74.
seyyid-i kerîm, 157, 160–164, 166-7, 169-171, 173-4, 177, 188.
seyyidü's-sâdât, 289.
seyyie (bkz. seyyiât), 51, 173.
sıcaklık (bkz. harâret), 335, 338.
sıddîk, 45, 48, 49.
sıddîkıyyet, 262, 259.
sıdk, 210, 211, 220, 299, 447.
sıfat, 39, 251, 314, 362.
sıfât, 25, 27, 101, 104, 108, 164, 177, 336, 361–363, 370.
sıfat-ı âdemî, 143.
sıfat-ı bakā, 358, 363.
sıfat-ı ezelliyye, 143.
sıfat-ı gazab, 177.
sıfat-ı hallâkıyyet ile tecellî, 200.
sıfat-ı hayât, 370, 371.
sıfat-ı hayât ile tecellî, 200.
sıfat-ı hayvâniyye, 116.
sıfat-ı hilm, 178.
sıfat-ı iblîs, 409.
sıfat-ı ihyâ, 200.
sıfat-ı ilim, 357, 361.
sıfat-ı imâte, 200.
sıfat-ı insâniyye, 116.
sıfat-ı isbât, 358, 361, 362.
sıfat-ı kelâm ile tecellî, 200.
sıfat-ı latîfe-i ilmiyye, 251.
sıfat-ı ma'neviyye-i ilâhiyye, 100.
sıfat-ı nefsiyye, 148.
sıfat-ı rezzâkıyyet ile tecellî, 200.
sıfat-ı selb, 358, 362.
sıfat-ı yakîn, 436.
sıfât-ı beşeriyye, 199, 200, 409.
sıfât-ı beşeriyye-i zâhire, 407.
sıfât-ı Hak, 367.
sıfât-ı hakkıyye, 12.
sıfât-ı halîfe, 205.
sıfât-ı halkıyye, 12.
sıfât-ı hamîde, 304.
sıfât-ı hayvâniyye, 346, 349, 359.
sıfât-ı ilâhiyye, 31, 33, 108, 155, 159, 169, 202, 205, 233, 243, 244, 314, 386.
sıfât-ı kevniyye, 435.
sıfât-ı külliyye, 30.
sıfât-ı latîfe-i ilmiyye, 257.
sıfât-ı ma'neviyye, 79, 84, 86, 89, 107, 122.
sıfât-ı ma'neviyye-i ilâhiyye, 90.
sıfât-ı nefsâniyye, 18, 23, 57, 63, 88, 367, 383.
sıfât-ı nefsiyye, 84, 86.
sıfât-ı nefsiyye-i ilâhiyye, 90.
sıfât-ı rûhâniyye, 199, 201.
sıfât-ı selbiyye, 361, 362.
sıfât-ı sübûtiyye, 361, 362.
sıfât-ı şeytâniyye, 82.
sıfât-ı tecelliyât, 386.
sıfât ve esmâ-i ilâhiyye, 368.

sıfât-ı zemîme, 304, 397.
sıhhat-i akd, 220.
sıhhat-i dimâğ, 219.
sır (bkz. esrâr), 54, 237, 239, 241.
sırât, 340.
sırât-ı müstakîm, 125, 251, 257, 279, 403.
sırr-ı bakā-i edeb, 382.
sırr-ı bast-ı suâl, 382.
sırr-ı fenâ-i tevhîd, 382.
sırr-ı hilâfet, 153, 154, 155.
sırr-ı hitâb, 7.
sırr-ı ilâhî, 365, 366.
sırr-ı kabz-ı iftikar, 382.
sırr-ı kader, 51, 146, 244, 245, 248, 260, 263, 266, 277, 402, 403, 405, 410, 423.
sırr-ı keşf-i ilim, 382.
sırr-ı mûda', 105.
sırr-ı mutlak, 106, 109.
sırr-ı müşâhede-i beht, 382.
sırr-ı rubûbiyyet, 4.
sırr-ı sücûd, 80.
sırr-ı ulûhiyyet, 269, 269.
sırr-ı vücûd, 201, 326.
sırr-ı zevkî, 168.
sırr-i ilâhî, 108.
sırru's-sır, 54.
sîmyâ, 394.
sîne (bkz. sadr), 410.
sîret, 116.
sia, 210, 212.
sibâ', 32.
sibâ'-ı âdiyye, 174, 176.
siccîn, 252, 253, 256–258, 262, 264, 292, 295, 339, 340, 374, 415, 444, 447.
sicill, 241, 245.
sidre-i müntehâ, 295, 297.
sidretü'l-müntehâ, 292, 294.
silâh, 310, 313.
silsile-i merâtib, 368.
sinirler, 369.
sirâc, 188.
sirâc-ı ma'rifet, 189.
sirâc-ı vehhâc, 372.
sirkat, 312, 424.
siyâdet, 91, 93.
siyâdet-i Hak, 123.
siyâset, 70, 171, 173, 205, 285, 286, 301, 305, 428.
siyâset-i hükûmet, 138.
siyâset-i kalb, 271, 272.
siyâset-i medîne, 160, 161.
soğukluk (bkz. bürûdet), 342.
sohbet, 173, 176, 439–441, 443, 444, 448.
sol, 212, 309–313, 315.
son, 310, 315.
sonbahar, 334, 338, 339, 341.
söz (bkz. kavl), 296.
su (bkz. mâ'), 1, 2, 12, 15, 28, 32–34, 91, 93, 100, 124, 127, 350, 352, 392.
sû'-i zan, 449–451.
sû'-i ahlâk, 195.
sû'-i hulk, 220.
sû'-i niyyet, 220.
sû'-i zann, 449, 450, 451.
suâl, 55, 57.
sudûr, 32, 407, 409, 410.
sûfî, 59–62, 436, 438.
sûfiyye (bkz. mutasavvife), 35, 38.
sûfiyyûn, 49.
suhriyye-i şeytan, 377, 378.
sulb, 327.
sultân, 218, 222, 292, 301, 315.
sultân-ı akl, 124, 128, 283, 285, 292, 294.
sultân-ı fikr, 283, 285, 292.
sultân-ı hayâl, 283, 285.
sultân-ı hevâ, 124, 128.
sultân-ı zikr, 283, 285, 291, 293.
sultânü'l-muhlisîn, 157.
sultânü'z-zâkirîn, 387.
sûre-i bakara, 382.
sûret (bkz. suver), 4, 30, 72, 140, 169, 234, 249, 293, 314, 442.
sûret-i âdemiyye, 314.
sûret-i âlem, 314.
sûret-i hayâliyye, 252.
sûret-i ilâhiyye, 170.
sûret-i ilm, 270.
sûret-i insâniyye, 62, 63, 368, 374.
sûret-i latîfe, 99.
sûret-i rahmân, 314.
sûret-i şeyh, 442.
sûret-i zılliyye ve hayâliyye, 251.
suver (bkz. sûret), 3, 169, 188, 350, 351.
suver-i berzahiyye, 35, 415.
suver-i cismâniyye-i uhreviyye, 35.
suver-i ef'âl-i ilâhiyye, 108.
suver-i esmâ-i ilâhiyye, 68.
suver-i esmâiyye, 265, 267, 290.
suver-i hayâliyye, 35, 244, 245, 262.
suver-i ilm-i ilâhî, 248.
suver-i ilmiyye, 23, 28, 35, 139, 167, 169, 233, 245, 247, 264, 371.
suver-i ilmiyye-i ilâhiyye, 23, 110, 244.
suver-i kevniyye, 264.
suver-i mahsüsât, 230.
suver-i ma'neviyye, 244.

suver-i unsûriyye, 35.
süadâ (bkz. saîd), 277, 349.
Sübbûh, 81.
sübha-i vech, 384.
sübût, 23, 35.
sücûd (bkz. secde), 5, 80–82, 269, 270, 318, 431, 433.
sücûd-i emr, 80, 81.
sücûd-i ibâdet, 81.
süferâ-i zûr, 118, 120.
süfl, 32, 262, 265.
süfliyyât analarımız, 113, 117.
sülâle, 34.
sülûk, 14, 30, 55, 88, 227, 231, 305, 377, 386, 442.
sünen-i hüdâ, 431.
sünen-i seniyye, 319.
sünnet, 8.
süt, 350, 352.
süûs, 299, 301.
süvârî, 312, 313.
süveydâ, 385.
süveydâ-yı kalb, 387.

şâbb-ı emred, 444, 447.
Şâfî, 257.
şâhid, 343–345.
şâhid-i adl, 344.
şâir, 355.
şakî (bkz. eşkıyâ), 146, 253, 257, 258, 271, 273, 403.
şakî-i ezelî, 410.
şâmme, 115.
şans, 437.
şa'r, 226.
şarâb, 145, 252, 278, 352.
şarâb-ı memzûc, 251, 252.
şâri', 147, 148, 236, 238.
şart-ı musahhih, 101, 103.
şath, 420.
şathıyyât, 422.
şebâb (bkz. gençlik), 334, 338.
şebah-ı vücûd, 5.
şecâat, 116, 143, 210, 212, 219–221, 299.
şecer (bkz. ağaç), 18.
şecere, 29, 30.
şecere-i kevn, 3.
şecere-i Mûsâ, 7.
şecî', 219, 220, 300.
şef' (bkz. çift), 12.
şef'iyyet, 27–29, 31, 37, 181.
şefkat, 160, 161, 162, 165, 180.
şehâdet, 28, 167, 344.
şehevât (bkz. şehvet), 36, 39, 147, 148, 184, 227, 309, 312.
şehevât-ı nefsâniyye, 126, 230.
şehîd, 421.
şehir (bkz. medîne), 105, 106, 193.
şehr-i cisim, 106, 114, 122.
şehvet (bkz. şehevât), 41, 118, 120, 122, 124, 126, 172, 187, 209, 218, 222, 272, 273, 276, 299, 434, 449, 450.
şehvet-i hayvâniyye, 346.
şekâ (bkz. şekâvet), 301.
şekâvet, 103, 121, 146, 239, 258, 273, 277, 280, 303, 410.
şekâvet-i ezeliyye, 391.
şekk, 200, 436, 437.
şekl-i insân, 422.
şekl-i insân hakîkatte müstedîrdir, 420, 422.
şems (bkz. güneş), 36, 90, 91, 197, 198, 202, 227, 230, 369, 372, 396, 396, 397.
şems-i hakîkat, 50, 51.
şems-i rûh, 23.
şems-i ulvî, 39.
şems-i vücûd-i Hak, 169.
şems-i zât, 201.
şe'n (bkz. şuûnat), 10.
şe'n-i ilâhî, 182.
şe'n-i küllî-i ilâhî, 67, 74.
şer' (bkz. şerîat), 99, 144, 145, 238, 254, 261, 281, 299–301, 325, 353.
şerâfet, 85.
şerâit-i imâmet, 133.
şerâyi', 201, 205.
şereh, 116, 117.
şerh-i sadr, 48.
şerîat (bkz. şer'), 8, 13, 35, 49, 100, 142, 144–146, 155, 159, 176, 194, 205, 209, 211, 213, 236, 238, 296, 297, 301-2, 318, 330, 423.
şerîat-i ahmediyye, 155.
şerîat caddesi, 344.
şerîat-i îseviyye, 140.
şerîat-ı mutahhara-i muhammediyye, 343.
şerîat kalesi, 318.
şerîat-i muhammediyye, 140.
şerr, 320, 443, 446.
şey (bkz. eşyâ), 328.
şeyâtîn, 32, 68, 81, 278.
şeyâtîn-i cin, 47, 242.
şeyâtîn-i ins, 47.
şeyh (bkz. meşâyih), 423, 425–430, 439-444, 446.
şeyh-i hakîkî, 440.

şeyh-i kâmil, 434, 440, 448.
şeyhûhat, 338.
şey'iyyet, 202, 328.
şeytan, 47, 84, 116, 271– 276, 282, 285, 302, 317, 318, 359, 377–379, 380–383, 389, 417, 419, 449, 451.
şeytân-ı muhâlif, 45, 47.
şeytân-ı vehm, 62.
şeytanın bir gözü kördür, 321.
şeytânî, 382.
şeytâniyyet, 272.
şiâr, 213.
şiir, 355, 443, 446.
şimâl, 32.
şimist, 393.
şirk, 135, 158, 276–279, 339, 340, 378, 379.

şiyem, 440, 442.
şuâ', 401, 407, 408.
şuhûd-i zevkî, 55.
şuûnât (bkz. şe'n), 42, 233, 298.
şuûnât-ı ilâhiyye, 4, 41, 42, 67, 169, 180, 234, 251.
şuûr-i zât, 72.
şücâ', 219.
şühedâ, 346.
şükr, 123, 157.
şükr-i fiilî, 157.
şürb, 273.

taaddüd-i zevcât, 141.
taallukât-ı nefsâniyye, 46.
taallukât-ı rûhâniyye, 46.
taallüvv, 293.
taarruf, 20, 24.
tâat, 27, 157, 158, 296, 297, 302, 303, 345.
taayyün (bkz. taayyünât), 27–29, 87, 92, 269, 270, 298.
taayyün-i beşerî, 62.
taayyün-i evvel, 72.
taayyün-i kesîf, 12, 52, 63.
taayyün-i kevnî, 441.
taayyün-i melekî, 242.
taayyün-i melekûtî, 242.
taayyün-i muhammedî, 139.
taayyün-i şehâdî, 160.
taayyün-i şehâdiyye, 86.
taayyünât (bkz. taayyün), 12.
taayyünât-ı esmâiyye, 204.
taayyünât-ı kevniyye, 12.
tab', 374.
tab'-ı bahâr, 335, 336.
tab'-ı berzah, 341.
tab'-ı hayât, 333, 334, 337.
tab'-ı mevt, 339.
tabakāt-ı cisim, 369.
tabâkātü'l-arz, 373.
tabâyi', 3, 249, 307, 309, 394.
tabîat, 10, 106, 246, 264, 278, 414, 416.
tabîat hokkası, 414.
tabîat-i nefsiyye, 390.
tabîb, 146, 277, 317, 319, 344, 347, 424, 439, 441.
tabîiyyûn, 333, 334, 409.
ta'bîr-i rü'yâ, 352.
tâbi', 284, 285, 357, 360.
tâc, 213.
ta'fîn, 397.
tağyîr, 118, 121, 122.
tahakkuk, 22.
tahallî, 158, 159.
tahalluk, 154, 155, 173, 175.
tahâret, 260.
tahayyül, 375, 377, 378, 381.
tahdîd, 431, 432.
tahsîl-i ilm, 207, 321.
taht-ı kadem, 353, 354.
tahyîl, 46, 50.
tâife-i melekûtiyye-i kerûbiyye, 161, 162.
takarrub, 142.
takayyüd, 27, 28.
takāzâ-yı zuhûr, 370.
taklîd, 347.
taktîr, 397.
takvâ, 53– 55, 57, 121, 122, 134, 138, 144, 145, 254, 255, 268.
talâkat, 210, 211, 223, 226.
taleb, 200, 376.
taleb-i ilm, 321.
taleb-i rızık, 166, 168.
taleb-i riyâset, 144.
tâlıh, 221.
tâlib-i dünyâ, 353, 354.
tâlib-i habîb, 60.
tâlib-i hakîkat, 55, 62, 64.
tâlib-i ilim, 353, 354.
tama', 224.
tarîk, 53, 55, 213, 439, 440, 449.
tarîk-ı Hak, 440, 450, 451.
tarîk-ı hakîkat, 58.
tarîk-i âhiret, 71.
tarîkat, 48, 305, 429.
tarîkat teslîm ve tasdîk üzerine mebnîdir, 45.
tasarruf, 8, 10, 189, 199, 368.
tasarruf-ı Hak, 10.

tasarruf-i ma'nevî, 142.
tasarruf-i sûrî, 142.
tasarrufât-ı ilâhiyye, 204.
tasarrufât-ı vehmiyye, 298.
tasavvuf, 22, 24, 45, 333–335.
tasavvufun lübbü, 27.
tashîh-i nüshateyn, 236.
tas'îd, 397.
tasrîr, 398, 399.
taş (bkz. hacer), 384–387, 389.
tatahhur, 293, 296.
tathîr, 118, 121, 122.
ta'tîl, 236, 238, 314.
ta'tîl-i şerâyi', 238.
ta'tîl-i şerîat, 13, 28.
tatlı su, 32, 33.
tâûn, 389.
tavîl, 218.
tavla, 330.
tavr (bkz. etvâr), 409.
tavr-ı akl, 427.
tavr-ı aklın verâsı, 353, 354.
tavr-ı nübüvvet, 360.
tavr-ı nübüvvet ve velâyet, 357.
tayyib, 42.
teb'a, 109–112, 122, 155, 158, 174, 181, 184, 188, 189, 191, 194, 205, 282, 284, 285, 288, 300.
tebdîl-i hakāyık, 304.
teceddüd, 99, 101,
tecellî (bkz. tecelliyat), 25, 38, 41, 83, 84, 160, 161, 167, 200, 206, 208, 266, 278, 285, 292, 367, 384, 386, 392, 395, 437, 439, 441, 442, 446.
tecellî-i âmm, 336, 345.
tecellî-i Hak, 386.
tecellî-i ilâhî, 345.
tecellî-i ilâhîde tekrâr yoktur, 150, 390.
tecellî-i ilmî, 245.
tecellî-i kabûl, 294.
tecellî-i muhammedî, 201, 204.
tecellî-i rabbânî, 46, 200, 201, 392.
tecellî rahmânî, 25.
tecellî-i rubûbiyyet, 392.
tecellî-i rûhânî, 46, 200, 390.
tecellî-i rûhî, 390.
tecellî-i sıfâtî, 392.
tecellî-i ulûhiyyet, 392.
tecellî-i umûmî, 284.
tecellî-i umûmî-i ilâhî, 336.
tecellî-i vâhid, 345.
tecellî-i zâtî, 380, 392, 432.
tecellî-i zâtî-i Hak, 168.
tecellîde tekrâr yoktur, 150, 390.
tecelliyât (bkz. tecellî), 15, 19, 57, 189, 265, 271, 290, 314, 337.
tecelliyât-ı cemâliyye, 303, 337.
tecelliyât-ı dâime, 298.
tecelliyât-ı esmâ, 11.
tecelliyât-ı esmâiyye, 41, 42, 245, 255, 270.
tecelliyât-ı ilâhiyye, 41, 50, 57, 149, 181.
tecelliyât-ı rabbâniyye, 395.
tecelliyât-ı vücûd, 251.
tecelliyât-ı zâtiyye, 285.
tecrîd-i tevhîd, 236, 238.
tecrübe, 221, 222, 229, 234.
tecsîm, 236, 238, 310, 313.
tecvîf-i kalb, 420, 422.
tecvîf-i kebîr, 375, 377, 401, 403.
tedbîr, 220, 317, 319.
tedbîr-i hikemî, 24.
tedbîr-i mülk, 70, 131, 132, 138, 152, 153, 206, 207.
tedbîr-i riyâset, 220.
tedbîrât-ı ilâhiyye, 229, 353.
tedebbür, 299, 300.
tedlîs, 398.
tedrîcî, 244.
teennî, 157.
teevvüh, 420, 421, 422.
teevvül, 429.
tefâvüt, 285.
tefâzul, 132, 284.
tefekkür, 309, 310, 312, 314, 334, 337–343, 444, 447.
tefekkürât-ı rûhâniyye, 343.
teferrüc, 272, 273, 333–335, 337.
tefrîd, 85.
tefrîd-i vücûd, 329.
tefrît, 181, 186, 188, 190, 191, 194, 195, 226, 237, 238, 239, 287, 300, 444, 448.
tefrika (bkz. fark), 271, 273, 444.
tefsîr-i Kur'ân, 355.
tehevvür, 116.
tek (bkz. ferd), 325, 328.
tekâbül, 236, 284, 363, 364, 366, 370–372, 374.
tekarrüb, 60, 63, 139.
tekâsüf, 29.
tekbîr, 431, 432, 432.
tekebbür, 409, 410.
tekevvün-i eşyâ, 328.
tekfîr, 50.
teklîf (bkz. teklîfât), 41, 54, 134, 286.
teklîf-i ilâhî, 145.

teklîf-i mâ-lâ yutâk, 110.
teklîfât (bkz. teklîf), 287, 288.
teklîfât-ı ilâhiyye, 198, 295, 296.
teklik, 28.
tekmîl-i sülûk, 442.
tekvîn, 202, 203, 251, 328.
tekvîn-i eşyâ, 328.
tekvîn-i ma'nâ, 203.
tekvîn-i suver, 296.
tekye, 419.
telbîs, 46, 50, 52, 378, 381.
telsiz telefon, 231.
temâsül, 101, 102, 364, 415.
temâsül-i cevher, 101, 102.
temâşâ, 359.
temkîn, 49, 443.
ten, 39, 289.
tenâhî, 228, 234.
tenâsüh, 342.
tenâsül, 29, 30.
tenâvül, 273, 271.
tenâzur, 359, 364, 370-372.
tenbel, 219.
tenbîh, 105, 107.
tenemmüv, 293, 296.
tenezzül, 27, 28, 29, 34, 35, 67, 72, 139, 269, 370, 371.
tenezzülât, 253, 254, 290.
tenezzülât-ı ilâhiyye, 374, 375.
tenezzülât-ı vücûd, 12.
tenezzülât-i ilâhiyye, 376.
tenzîh, 85, 239, 271, 273, 315, 375, 376, 422, 432, 434.
tenzîh-i Hak, 310, 315.
tenzîh-i ilâh, 309.
tenzîh-i ilâhî, 311.
tenzîh-i sırf, 238, 432.
tercüman, 301.
terk-i dünyâ, 431.
terk-i müstahsenât, 439, 440.
terkîb, 397.
terkîb ecsâmın şânıdır, 71.
terkîb-i ma'nevî, 396.
terkîb-i niseb, 396.
tertîb-i cüyûş, 322, 323.
tesbîh, 21, 418.
teslîk, 30.
teslîm, 45, 48, 54, 55, 58, 60.
teslîm-i kâmil, 426.
tesniye, 85.
teşbîh, 85, 236, 238, 239, 310, 313, 431, 432.
teşbîh-i sırf, 238, 432.
teşmî', 397.
teşvîd, 397.
tevâlüd, 29, 30.
tevâzu', 82, 211, 213, 410, 80.
tevekkül, 210, 212, 278, 313, 431, 432, 435-437.
tevfîk, 299, 300.
tevhîd, 13, 124, 126, 129, 158-160, 188, 189, 325, 329, 330, 339, 340, 354.
tevhîd-i ahadiyyet, 326, 329, 330.
tevhîd asıldır, amel fer'dir, 125, 129.
tevhîd-i ef'âl, 159.
tevhîd-i ferdâniyyet, 326, 329, 330.
tevhîd ikidir, 326.
tevhîd-i sahîh, 326, 329.
tevhîd-i sıfât, 159.
tevhîd-i zâtî, 329.
tev'îl, 429.
tevkî' (bkz. tezkire), 269, 271.
tevkî'-i ilâhî, 272, 273.
tevkî'-i rabbânî, 269.
tevkîât, 280, 282.
tevkîât-ı Hak, 280.
tevkîr-i kebîr, 155.
teyakkuz, 288.
teyh, 210, 212.
te'yîd-i itisâmî, 375.
tezâkir, 269, 280.
tezekkür, 299, 300.
tezkire (bkz. tevkî'), 269, 271, 272, 276, 278, 279.
tezkire-i nefsâniyye, 274.
tezkire-i rabbânî, 270.
tezkire-i şeytânî, 277.
tıbâ', 218, 223.
tıbb, 439.
tırnak, 32, 33.
ticâret, 279.
tilâvet, 386, 421.
tilâvet-i Kur'ân, 385.
tirişin, 318.
tokat, 140.
toprak, 32-34, 350.
tövbe, 261, 279, 341, 343, 430.
tûl-i müfrit, 223, 224.
tuma'nînet, 392.
turuk-ı aliyye, 419.
tuzlu su, 32, 33.

ubûdiyyet, 119, 123, 318, 321, 330, 358, 362, 391.
ubûdiyyet-i rûh, 123.
ucâle, 322.

ucüb, 200, 213, 317, 320, 409, 443, 446.
uded, 118.
uhuvvet, 84, 85.
ukūl (bkz. akl), 22, 25, 53, 56, 109–111, 207, 248, 250.
ukūl-i beşer, 250.
ukūl-i cüz'iyye, 47, 62.
ukūl-i nâkısa, 205.
ukūl-i selîme, 136, 137.
ukūl-ü nâkısa, 212.
ukūl ve nüfûs-i mücerrede, 187.
ulemâ, 72, 99, 100, 104, 133, 139, 275, 317, 320.
ulemâ-i ahkâm, 95.
ulemâ-i muhakkıkîn, 48, 72.
ulemâ-i rusûm, 69.
ulemâ-i zâhir, 50.
ulûf, 327.
ulûhiyyet, 78, 139, 182, 362, 391.
ulûm (bkz. ilim), 54, 57, 183, 201, 202, 205–207, 292, 294, 297, 344, 347–351, 377, 378, 390, 414.
ulûm-i âhiret, 339, 340.
ulûm-i ahkâm, 91.
ulûm-i a'mâl, 353, 355.
ulûm-i bâtıne, 354, 355.
ulûm-i berzâhiyye, 245, 241.
ulûm-i dünyeviyye, 339.
ulûm-i efkâr, 353, 354.
ulûm-i garîbe ve hafiyye, 394.
ulûm-i gaybiyye, 61, 62, 223, 226.
ulûm-i ilâhiyye, 12, 83, 84, 344, 347, 350, 351.
ulûm-i ledünniyye, 21, 273, 326, 343, 353–356, 378.
ulûm-i ledünniyye-i nebeviyye, 79.
ulûm-i muâmelât, 353, 354.
ulûm-i nazariyye, 217.
ulûm-i riyâziyye, 327.
ulûm-i saâdet, 353, 355.
ulûm-i tabîiyye, 298.
ulûm-i zâhire, 354, 355.
ulûm-i zâhiriyye, 40, 355, 356, 393.
ulüvv, 32, 262, 265.
ulüvv-i himmet, 46.
ulviyyât babalarımız, 113, 117.
ummâl (bkz. âmil), 155, 157, 292.
umûr-ı ademiyye, 238.
umûr-i hafiyye, 223, 226.
unsuriyyât, 344.
Uranüs, 372.
urefâ (bkz. ârif), 310.
urefâ-i billah, 4.
urefâ-yı ilâhiyye, 359, 360.
urûc, 9, 57, 96, 316, 416.
urüvv, 101, 103.
usanmak, 190.
ustukuss, 106.
ustukussât, 105, 106.
usûl-i idâre, 161.
usûl-i verâset, 111.
Utarid, 364, 369, 372.
uyku (bkz. nevm), 93.
uyûb-i nefs, 399.
uyûn (bkz. ayn), 347, 348.
uyûn-i işârât, 7.
uzlet, 440, 448.

üç, 203, 325–328.
üçe mukâbil üç, 203.
ülü'l-elbâb, 197.
ülü'n-nuhâ, 197.
ümem-i muhtelife, 150.
ümem-i sâlife, 216.
ümerâ, 275.
ümmehât, 364, 365, 370, 373.
ümmehât-ı erbaa, 325, 327.
ümmet (bkz. ümem), 110, 111, 132, 141, 350, 354.
ümmet-i islâmiyye, 326, 329.
ümmet-i merhûme-i muhammediyye, 432.
ümmet-i Muhammed, 141, 216.
ümmet-i vâhide, 149.
ümmü'l-kitâb, 24, 242, 265, 413, 414.
üns, 211, 213, 387, 439–442.
üns-i billâh, 439.
ünsiyyet, 441.
ünûset, 138.
üsbûiyye, 330.
üst, 309, 310, 311, 315.
üstâd, 423.
üstâd-ı kâmil, 423.

vâcib, 59, 61, 62, 86.
vâcibü'l-vücûd, 86.
vâcis, 9.
va'd, 40, 41, 42, 339, 341.
Vahdâniyyet arşı, 205.
vahdet, 39, 139, 392.
vahdet-i ef'âl, 204.
vahdet-i hakîkî, 72.
vahdet-i sıfâtiyye, 204.
vahdet-i sırf, 57.
vahdet-i vücûd, 13, 14, 52, 97, 238, 320, 327.
vahdet-i vücûd hakîkattir, 13.

vahdet-i vücûd sırrı, 204.
vahdet-i zâtiyye, 204.
Vâhid, 27, 28, 37, 203, 308, 325, 327.
vâhid aded değildir, 325.
vâhid-i Kahhâr, 198.
vâhidden ancak vâhid sâdır olur, 67, 71, 72.
vâhidiyyet, 28, 39, 79, 139, 290, 371.
vâhidiyyet sıfâtında tecellî, 392.
vâhidü'l-ayn, 328.
vahşet, 439, 440, 441.
vahşet-i tab', 219.
vahy, 108, 228, 233, 235, 355, 375, 376.
vaîd, 40–42, 339, 341.
vakt, 447.
vâlî, 91, 93, 156, 157, 166, 283.
vârid (bkz. vâridât), 9, 444.
vârid-i ilâhî, 447.
vâridât, 88, 293, 341, 343, 371.
vâridât-ı Hak, 79.
vâridât-ı ilâhiyye, 26, 129, 343.
vâris (bkz. verese), 19, 36, 56, 76, 190, 227, 232, 297, 368.
vâris-i âlem, 413, 416.
vâris-i kemâlât-ı muhammediyye, 186.
vâris-i ma'nevî, 110.
vâris-i muhammedî, 142.
vâris-i nebevî, 190, 376.
vâris-i nebî, 54, 57.
vâris-i sûrî, 110.
varlık (bkz. vücûd), 84, 200, 315, 326, 360, 367, 432.
vasat, 236–238.
vâsıl, 22, 24.
vâsılîn, 83, 84.
va'z, 373, 415, 417.
va'z-ı ilâhî, 375, 418, 450.
va'z-ı kitâb, 345.
vebâ, 216.
vecbe, 420–422.
vecd, 378, 381, 419, 420.
vecebât, 417.
vech, 211, 220, 270, 358.
vech-i Hak, 1, 25.
vecîz ibâre, 259, 260.
vefâ, 299.
vefâkâr, 300.
vehb-i ilâhî, 357, 360.
vehbî, 57.
vehm (bkz. evhâm), 20, 52, 63, 116, 208–210, 212, 368, 378, 381, 436.
vehm-i isneyniyyet, 438.
velâ, 262, 265.
velâyet, 51, 62, 360, 375.
velâyet-i hâssa-i muhammediyye, 377.
veled (bkz. evlâd), 203, 204.
veled-i tabîî, 141.
veled-i zinâ, 141.
velî (bkz. evliyâ), 227, 228, 230, 233, 357, 374, 375, 398, 413, 414, 416.
veliyy-i ârif, 413, 416.
vera', 53, 55, 62, 133, 134, 142–144, 211, 212, 435, 437.
verâset-i ma'neviyye, 111.
verâset-i nebeviyye, 227, 231.
verese-i enbiyâ, 48.
verese-i kâmil, 242.
verese-i muhammediyye, 83, 259.
vergi, 114, 284, 286, 288, 293.
veri', 143.
vesâvis-i şeytâniyye, 375.
vesen, 49.
vesvese, 208, 210, 377, 378, 389.
vezâret, 197, 199.
vezer, 197, 199.
vezîr, 7, 40, 43, 70, 91, 93, 94, 95, 113, 114, 118–123, 132, 134, 136, 144, 155, 156, 160, 161, 170, 171, 177, 180, 187, 197-199, 201, 206, 208–211, 213, 218, 242, 252, 267, 268, 283, 285, 292, 294, 301, 333.
vezîr-i vehm, 210.
vicdan, 107.
vicdân-ı zât, 72.
vicdânî, 20.
vichet, 102, 104.
vilâdet, 339.
vilâdet-i âhiret, 340.
vitr, 12, 181, 182.
vitriyyet, 27, 28, 37.
vizr, 197, 199.
vukuf, 270.
vuslat, 188, 189.
vusûl, 441.
vücûd (bkz. vücûdat, varlık), 27, 35, 51, 52, 54, 84, 85, 95, 147, 164, 169, 204, 218, 228, 233, 245, 280, 289–291, 357, 358, 360–362, 365, 367, 370, 376, 392, 393, 432, 439.
vücûd-i abd, 168.
vücûd-i abdânî, 162, 330.
vücûd-ı ayn, 1.
vücûd-i aynî, 269.
vücûd-i fâil, 96.
vücûd-i Hak, 79, 97, 166, 168, 169, 182, 230, 244, 291, 328, 362, 367, 368.

vücûd-i hakîkî, 4, 27, 28, 52, 64, 104, 121, 135, 251, 266, 270, 298, 329, 330, 350, 361, 362, 368, 370.
vücûd-i hakîkî-i Hak, 136, 241, 243, 262, 298.
vücûd-i hakîkî-i latîf, 86.
vücûd-i hakîkî-i vâhid, 330.
vücûd-i hakîkî vâhiddir, 329.
vücûd-i hakkânî, 162, 397.
vücûd-i hâricî, 1, 23.
vücûd-i hayâl, 244, 333, 335.
vücûd iklîmi, 7.
vücûd-i ilm, 1.
vücûd-i insânî, 33, 70, 71, 138, 156, 171, 172, 181, 182, 186, 191, 198, 199, 205, 208–211, 243, 284, 285, 295, 338, 351, 358, 373, 374, 386, 387, 392, 408.
vücûd-i insânî memleketi, 284, 286.
vücûd-i izâfî, 4, 16, 25, 27, 28, 52, 121, 182, 251, 367, 371, 397, 441
vücûd-i izâfî-i abd, 142.
vücûd-i kesif, 396, 397.
vücûd-i kesîf-i insânî, 328.
vücûd-i kesîf-i izâfî, 375.
vücûd-i kesîf-i nefsânî, 318.
vücûd-i kevnî, 96.
vücûd-i kevn hayâlden ibârettir, 262.
vücûd-i latîf, 4.
vücûd-i latîf-i hakîkî, 34.
vücûd-i mevhûm, 63, 64, 200, 298, 340.
vücûd-i mezâhir, 181.
vücûd-i mukayyed, 74.
vücûd-i mutlak, 1, 4, 12, 21, 31, 72–74, 77, 79, 83, 84, 109, 167, 169, 187, 232, 253, 271, 290, 364.
vücûd-i mutlak-ı Hak, 139, 245, 263, 269, 314, 315, 367, 370, 371.
vücûd-i mükevvenât, 329.
vücûd-i nûr, 147.
vücûd-i taayyünât, 97.
vücûd-i vâhid-i hakîkî, 67.
vücûd-i zıllî, 168.
vücûda dâhil olan her şey mütenâhî-dir, 262.
vücûdât-ı izâfiyye, 28, 79, 104, 150, 186, 243, 266, 284, 289, 298, 314, 329, 361, 362, 363, 432.
vücûdât-ı izâfiyye arşı, 392.
vücûdât-ı kesîfe, 238.
vücûdât-ı kevniyye-i kesîfe, 314.
vücûdât-ı mukayyede, 78, 79.
vücûdât-ı müstakille, 23.
vücûdât-ı vehmiyye, 84.
vücûdda Hakk'ın gayri bir mevcûd yoktur, 438.
vücûdda O'ndan gayri bir şey yoktur, 431, 432.
vücûdda zâhir olan her şey Hak'tır, 83.
vücûh-i izâfât, 359.
vücûh-i şuûnât-ı ilâhiyye, 233.
vücûh-i te'sîr, 350.
vücûh-i te'sîrât, 350, 351.
vükelâ, 194, 195.
vüzerâ, 95.

yağ, 369.
yağmur, 216.
yakîn, 435, 436, 437, 438.
yâkut, 390.
yâkût-i ahmer, 389, 451.
yalan, 304.
yalancı, 219.
yanak, 219.
yanık kokusu, 420, 421.
yaşlık (bkz. rutûbet), 342.
yaz, 334, 338.
yed (bkz. el), 246, 370.
yed-i âlem-i mülk ve şehâdet, 97.
yed-i cemâl, 247.
yed-i fâile, 97.
yed-i gayb ve melekût, 97.
yed-i gayb ve melekût-i a'lâ, 95.
yed-i îcâd, 247, 250.
yed-i îcâd-ı Hak, 263.
yed-i münfaile, 97.
yed-i yemîn, 243.
yedi iklîm, 231.
yemîn (bkz. sağ, el), 246, 247, 262.
yemîn etme, 173, 175.
ye's, 310, 312, 313.
yeşil, 388.
yevm-i hisâb, 284.
yevm-i kıyâmet, 128, 194.
yevm-i tebdîl, 413–415.
yezdân, 48.
yılan, 296.
yıldız (bkz. nücûm), 46, 94.
yokluk (bkz. adem), 360.
yoktan var çıkmaz, 361.
yubûset (bkz. kuruluk), 106, 309, 369, 372, 373.
yümn, 211, 212.
yün, 100.
yüsr, 211, 212.
yüz, 327, 365, 366.
yüz bin, 327.

yüz mertebe, 367.

zâbıt, 95.
zâhid, 189.
Zâhir, 23, 33, 289, 290.
zâhir gözü, 230.
zâhir-i kavl, 313.
zâhirî-i malız, 236, 238.
zahr, 220.
zahr-i gaybde müslîmîne duâ, 449.
zâika, 115.
zâkir, 446.
zâkire-i mütefekkire, 115, 243, 285.
zakkum, 296.
zaman (bkz. ezmân), 101, 265, 365, 373, 415.
zanîn, 392, 396.
zann, 19.
zât, 202, 270, 272, 328.
zât-ı ahadiyye, 139, 330.
zât-ı ahadiyyet, 27.
zât-ı baht, 370.
zât-ı baht ve sırf, 56.
zât-ı Hak, 269, 384-386, 389, 390, 392, 435.
zât-ı mutlak, 25, 78, 89.
zât-ı sırf, 370.
zât-ı ulûhiyyet, 28.
zât-ı vâcib, 433.
zât-ı vâcibü'l-vücûd, 79.
zât-maa's-sıfât, 269.
zebh-ı bakara, 55.
zeferât, 417, 420, 421.
zefre, 420, 421, 422.
zehârif, 177, 179.
zekâ, 213, 235, 299.
zekât, 216, 302.
zekî, 300.
zelle, 155, 156.
zemm, 236, 253, 254, 256, 369, 371.
zendaka, 28.
zevâhir-i kur'âniyye, 47.
zevc (bkz. çift, şef'), 123, 203, 242, 325, 326, 328–330.
zevc-i behîc, 336.
zevce, 123.
zevceyn, 29, 30.
zevciyyet, 328.
zevk, 14, 53, 107, 168, 183–185, 189, 212, 227–229, 231, 232, 234, 238, 329, 335, 341, 346, 354, 361, 363, 391, 420, 436.
zevk-ı cimâ', 168.
zevk-ı ma'nevî, 185.
zevk-ı ma'rifet, 391.
zevk-ı müşâhede, 329.
zevk-i şuhûdî, 34.
zıd (bkz. ezdâd), 358, 362, 363.
zılâl, 149, 169, 278.
zılâl-i esmâ, 169, 248, 298.
zılâl-i esmâ-i ilâhiyye, 83, 88, 170.
zıll (bkz. gölge, zılâl), 23, 121, 125, 166, 169, 170, 251, 254, 255, 257, 359, 398.
zıll-i dünyâ, 166, 169.
zıllin izâlesi, 398.
zıll zî-zılle tâbidir, 254.
zındık, 45, 48, 49.
zî-zıll, 121, 359.
zîrbâc, 344, 347.
zikr (bkz. ezkâr), 21, 283, 292, 375, 377, 382, 384, 386, 387, 398, 399, 431, 439, 443, 445, 449.
zikr-i cehrî, 377, 378.
zikr-i ilâhî, 442.
zikr-i mahall irâde-i hâl, 38.
zikrullâh, 162, 164, 273, 382, 385, 446.
zillet, 119, 123, 391, 432.
zillet-i rûh, 123.
zinâ, 145, 212, 216, 276, 278, 312, 318.
ziyâret-i ümerâ, 275.
Zuhal, 369, 371, 372.
zuhûr, 1, 28, 34, 78, 84, 290, 361, 370, 415.

zuhûr-ı âsâr, 81.
zuhûr-ı tevhîd, 159.
zuhûr-i zâtî, 34.
zulmânî, 224.
zulmet, 16, 17, 48, 223, 224, 244, 381.
zulmet-i isyân, 261.
zulmet-i mahza, 223–225.
zulmet-i tabîiyye, 242.
zulumât, 23, 355.
zulumât-ı nefsâniyye, 213.
zulüm, 174, 190, 194.
züâk, 32, 33.
zübde, 79.
zübde-i havâssü'l-havâs, 83.
zübde-i mahlûkat, 365.
zühd, 53, 55, 62, 188, 190, 211, 213.
Zühre, 364, 369, 372.
zükûret, 133.
zükûriyyet, 134, 136.
zümrüd, 413, 414, 415.
zümrüd taşı, 388.
zünnâr-ı taalluk, 36.

§§

ARAPÇA METİNLER

VE

AHMED AVNİ BEY'İN EL YAZISINDAN ÖRNEKLER

§§

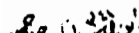

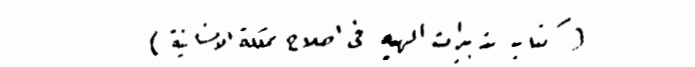

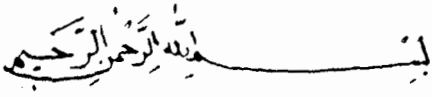

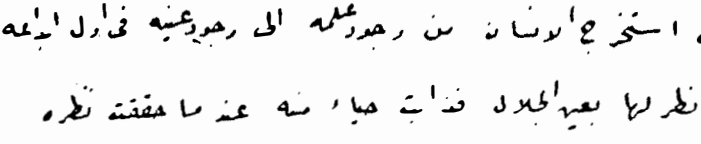

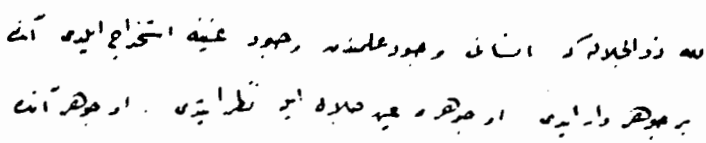

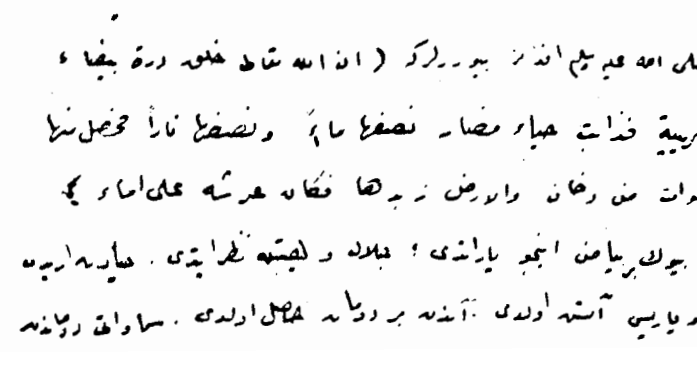

Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi' nin ilk sayfası. A. Avni Bey'in yazısı.
(Arapça metin başlarındaki dâire içinde rakamlar tarafımızdan konulmuştur. [M.T.])

(2) [ثم ابرز منه ابناً الى مرتبة غصن الامتزاج فاقام به صورته وسمى ذلك الغصن انساناً وصوره وشق سمعه وبصره واحكم ترتيب كل شئ في عالم الاكبر فيه ودبره واشهده ثبت هذا الانسان كل شئ بقدره ويقدر سائر عقل بعد ما فتقه ونظره وابان كونه في كونه فاظهره وحجبه عن سره بما ظهر اخفى وستره حكمة بالغة لمن دقق النظر فيه واعتبره]

(3) [ثم تجلى له من حضرة الاقتدار فبهره فاخجل هاربا من نار الرهبة فضره وقهره في موضعه في البحر الاخضر من غيران يشعره فاذا بشر الغدة الالهية تدميا زحته بشره]

(4) [ثم كشف له عن حضرة الديمومية فحقق له عمره ورداه رداء الحيوة الابدية دون كون ضده وامر حضرة الملائكة والعلانية وارضع عمنده فبايعه بالسجود اذا مده بالاسماء ونوره وجعله في ارض الاجسام خليفة فايده ونصره]

(5) [ثم ابدع له العقل وزيرا فاستوزره ووهبه سر الخطاب في نار الشجرة واعطاه عصا المجازة فاهلك بها خواطر السحرة]

⑥ [ثم خزنه لدى قسطاس الانقسام وحذره وقسم موارده عليه قسمة منتشرة
واردنه باجناد اشارات السهمية غير منحصرة وادار الخواطر على باب حضرته
مقبلة ومدبرة فمنها قابلة بعيون الاشارات ومنها مستنفرة وعمر مدينته
في البرزخ الاوسط ومنها اقفره واغناه بمطالعة اسرار الملكوت ومنها افقره
واباح له التصرف في الاكوان بما به عزه وجبره وسوى في قبضته الاخذ بيد
من آمن به وكفره واشهده على تلك القبضة وقرره ونصب ملكه جبراً
للصدور فطوبى لمن عبره]

⑦ [ثم شاء سبحانه قبضة الاخذ ان يدنسه بما به طهره فجعله برزخاً جامعاً
للكثرة والبرية واقامه في عالم التركيب داعياً على منابر التذكرة وايده
بالعلوم الالهية وعمره وسلاه عن افشاء ما نظهره امره فقال الا تنظرون
في عوالم الملكم الى سماوات افلاكها مسخرة وارضين بجبالها مسجرة وفلك مشحون اجراه
في بحر الكون عندما اوسعه وعمره فهو يجري بين جلي رخاء وخوف كتب
عليك الصانع القديم بقلم العلم المحيط في الرحل الايمن من يعمل مثقال ذرة خيراً
يره وعلى الرحل الايسر ومن يعمل مثقال ذرة شراً يره فليبادر بالطاعة
لمن هداه النجدين ونصره وليشكره على نعمه قسمه بيسره وعسره وليبحث على
الكنز الذي حجبه بالجدار الجسماني وستره ثم ليتدبر كيف احياه حين اقبره
واماته في الوقت الذي انشره واظهره بعجائب ملابس غيوب النور
الذي به احضره ودل على النجي واللدني بآيتي محو ومبصرة]

⑧ [ثم صير آية المحو في بعضها لاختها بينه منورة وذلك في الليالي المقمرة عند تقابلها
في الكرة]

⑨ [ثم اظهر ذلك السر فيمن ضرب بعصا الاختبار حجر الاسرار ففجره

« فانظر الى شجر قاض على حجر . وانظر الى ضارب من خلف استار »

فسبحان من اودع هذه الاسرار في وجود حضرة الانسان المقدسة المطهرة فما اغفله

عن القيام بشكرها قتل الانسان ما اكفره والويل لمن زهد في اعتبار وجوده وحقره

والصغار له فما اذله واصغره فلينته كما كفره شكره فيكون من الذين خلطوا

عملاً صالحاً وآخر سيئاً فانتظموا في سلك عسى المرحزة في دار الباقية الموخرة

والصلاة على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه ومن تابعه وآزره الملتحفين في ابراد

المعارف الربانية المجبرة المطرزة بعلم العصمة المشهرة ما سبح الملك ربه

وذكره وزهد اهل العناية في الخلوة الحضرة]

⑩ [اما بعد حقق الله سرك بحقائق الوصال وجعلك من الساجدين له في الغدو والاصال

فاني بينت هذا الكتاب الصغير الحجم اللطيف الجرم العظيم الفائدة الكثير العلم المستخرج

من العلم اللدني والقاب العدناني المسمى في الامام المبين الذي لا يدخله ريب ولا تخمين

بالتدبيرات الالهية في اصلاح مملكة الانسانية وهو مشتمل على مقدمة وتمهيد واحد

وعشرون بابا من التوحيد في تدبير الملك الذي لا يبيد على التدبير الحكمي والنظام

الالهي وجاء غريباً في شأنه ممزوجاً رمز بيانه يقرله الخاص والعام ومن كان

في الحضيض الاوهد ومستوى الاجلال والاكرام (قد علم كل اناس مشربهم) ففيه للخواص اشارة

لائحة وللعوام طريقة واضحة وهو لباب التصوف وسبيل التعرف بحضرة الشرف

والتعطف يلهج به الواصل والسالك ~~الواصل والسالك~~ ويأخذ حظه منه المملوك

والمالك يعرب عن حقيقة الانسان وعلو منصبه على سائر الحيوان وانه مختصر من العالم المحيط

فانه مركب من كثيف وبسيط لم يبق في الامكان شيء الا اودع فيه في اول منشأه ومبانيه

حتى برز على غاية الكمال وظهر في البرازخ بين الجلال والجمال فليس في الجود بخل ولا في القدرة

نقصان صح ذلك عند ذوي العقول الراجحة بالدليل والبرهان ولهذا قال بعض الائمة .

وليس ابدع من هذا العالم في الامكان والله يؤيدنا بالعصمة ولطيف الحكمة انه فياض النعمة
واسع الرحمة]

تمهيد كتاب

(11) [اعلم وفقك الله لطاعته ان الله سبحانه وتعالى قد شاء ان يبرز العالم
في الشفعية ليفرد سبحانه بالوترية فيصح اسم الواحد الفرد ويتميز السيد من
العبد]

(12) [ولما وقفت اوقفكم الله على حقايق نفوسكم واطلعكم على ما اودع فيكم
من لطيف حكمته وغريب صنعته على قوله تعالى « وهو الذي مد الارض وجعل
فيها رواسي وانهاراً ومن كل الثمرات جعل فيها زوجين اثنين يغشي الليل النهار
ان في ذلك لآيات لقوم يتفكرون » فاخذت في الفكر والاعتبار في هذه الآية
فرأيت الانسان من جملة الثمرات ينمو كنمائها ويؤخذ منه الفوائد كالاخذ منها
ثم انه يأخذ في النقص كنقصها ثم يهرم كهرمها ثم يموت كموتها ثم رأيناه
يولد كتوليدها فيؤخذ بذر منها فيزرع فيحدث فيه الشباب كذلك حتى
يصير مثل حالها فقد يؤخذ منه كما اخذ منها وقد يترك فينقطع النسل من تلك
الثمرة المعينة وكذلك الانسان في التوالد والتناسل على ذلك المهيع فقلنا
هذه شجرة فاني اختها الذي يصح به شفعيتها واطلاق هذه الآية عليها
فكراً واعتباراً فتتبعنا وجود الحكمة في الانسان وتفضيله على سائر الحيوان
وتفضينا اسراره وحكمه ولطائفه ورأيناها باعيانها في العالم المحيط الاكبر
قدم بقدم فلم تزل تقابله حرفاً حرفاً ومعنى معنى وجدناه كانه هو

ان النشأة الواحدة العالم الاكبر المحيط والنشأة الاخرى الانسان الذي هو العالم
الاصغر فطلبنا على ذلك تنبيهاً من الكتاب العزيز فوقفنا على آيات بينات
منها (وفي انفسكم افلا تبصرون) (سنريهم آياتنا في الآفاق وفي انفسهم)
(وما خلقنا السموات والارض وما بينهما الا بالحق) (افحسبتم انما خلقناكم عبثاً)
(يتنزل الامر بينهن)

13 [مجدنا الله سبحانه على ما الهم وان علمنا ما لم نكن نعلم فانظر نور الله بصيرتك
الى ما تقرره في العالم الاكبر تجده في هذا العالم الانساني من ملك وملكوت حتى
اذا ظهر لك في العالم شار النار وحدته وشيء في الانسان كالشعر والاظفار
وشبه ذلك وكما ان في العالم ماءً مالحاً وعذباً وزعاقاً ومراً وذلك
موجود له في الانسان فالمالح في عينيه والزعاق في منخريه والمر في اذنيه والعذب
في فمه وكما ان في العالم تراباً وماء وهواء وناراً ففي الانسان ذلك بعينه
ونظ خلقه وقد نبه عليه الحكيم سبحانه في الكتاب العزيز وهو قوله تعالى هو الذي
خلقكم من تراب وقال في موضع آخر ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين
وهو امتزاج الماء والتراب ثم قال صلصال من حماء مسنون وهو المتغير الريح
وهو الجزء الهوائي الذي فيه ثم قال خلق الانسان من صلصال كالفخار وهو
الجزء الناري وهذه كلمة منه سبحانه يخلق ما يشاء وهو العليم القدير وكما ان
في العالم رياح اربع شمال وجنوب وصبا ودبور ففي الانسان اربع قوى
جاذبة وماسكة وهاضمة ودافعة وكما ان في العالم سباعاً وشياطين
وبهائم ففي الانسان الافتراس وطلب القهر والغلبة والغضب والحقد والحسد
والفجور والاكل والشرب والنكاح والتمتع كما قال عز وجل يتمتعون ويأكلون

كما تأكل الانعام والنار مثوى لهم وكما ان في العالم ملائكة بررة سفرة
ففي الانسان طهارة وطاعة واستقامة وكما ان في العالم من يظهر للابصار
ومن يخفى ففي الانسان ظاهر وباطن عالم الحس وعالم القلب فظاهره ملك
وباطنه ملكوت وكما ان في العالم سماءً وارضاً ففي الانسان علو وسفل وامش
في هذا الاعتبار على العالم تجد النسخة الالهية صحيحة ما اختل حرف ولا نقص
معنى ولم تجد له في مقابلة الازل الا الابد فانه فهو غير متناهي الطرف الآخر
شرعاً وسبق علم قديم بابقاء الله عز وجل له]

(14) [قال العبد وجرت عادة المتصوفة رضوان الله عليهم في هذا النظر والاعتبار مجرى العرب
في كلامها من الاستعارات والمجاز بادنى شبه وايسر صفة تجمع بينهما وفي القرآن
من هذا القبيل كثير اذ القرآن جار على لغة العرب كما قال عليه السلام انما انزل
القرآن بلسان عربي مبين ومثاله قوله تعالى واشتعل الرأس شيباً
كسراب بقيعة كرماد اشتدت به الريح كمثل صفوان عليه تراب جداراً يريد ان ينقض
واسئل القرية التي كنا فيها والعير التي اقبلنا فيها فلما تجلى ربه للجبل فلم تزل
الصوفية رضي الله عنها في اعتبارها على هذا المنهج فلنلخص لك ولنقرب كيف
ينظر العالم في الانسان على ما تقدم وذلك ان تنظر الى ما خرج عنك من الموجودات
فاذا وقعت عينك على موجود ما على صفة التي غلبت على ذلك الموجود حتى شهر بها
واذا عرفت تلك الصفة التي انبأت عنه ودلت عليه فاما صفة نفسية له واما
صفة غالبة عليه ثم تنظر تلك الصفة بعينها فتجدها في الانسان لا محالة فينطلق
على الانسان عنه مشاهدة تلك الصفة اسم الذي هي صفته مثل البلادة التي هي
غالبة على الحمار دون غيره من الحيوان فتقول في الانسان حماراً اذا رأيناه بليداً
او اسداً اذا رأيناه شديداً طالب الافتراس ومثل هذا النظر ايضاً في الاسرار الشريفة

مثل ان تنظر الى الشمس والقمر فتجعل الشمس للروح والقمر للنفس وذلك ان النفس ذات كمال ونقص على حسب ما يرد عليها من الكتاب فكمالها بالعقل والعلم ونقصها بالجهل والشهوات وكما ان نقص القمر انما يكون بسببه الارض وهو اسفل من العالم كذلك نقص النفس انما هو من ارتكاب الشهوات ومطالع اسفل سافليه وكما اشرقت الارض بنور الشمس كذلك الاجسام اشرقت بنور الروح فكشفت الاشياء على ما هي عليه الى امثال ذلك هذا ما يطول ذكره

(15) [قال المؤلف ولما اردنا ان نأخذ في مقابلة النسخة العالم الاكبر والاصغر على الاطلاق في جميع الاسرار العامة والخاصة رأينا ان ذلك يطول وغرضنا من العلم ما يوصل الى النجاة في الاخرة اذ الدنيا فانية دائرة فعدلنا الى امر يكون فيه النجاة ويتمشى معه المراد الذي بنينا عليه كتابنا وهو انا نظرنا الانسان فوجدناه مكلفا مخيرا بين وعد ووعيد فسعينا في نجاته مما توعد به وتخليصه لما وعد الله فاضطرنا الحال في اقامة القسطاس عليه من العالم الاكبر فقلنا اين ظهرت الخلافة من الخطاب والوعد والوعيد من العالم الكبير فرأينا ذلك في حضرة الامر والنهي حضرة الامامة ومقر الخلافة فوجدنا الخليفة فيه ظهرت الحكمة واثار الاسماء وعلى يديه تفصل اثر المكونات المخلوقة للباري تعالى وتفصيل الاثر واسمعنا النظر في حظ الانسان من هذه الحضرة الالهية فوجدنا في الانسان خليفة ووزيرا وقاضيا وكاتبا وقابض خراج وجبايات واعوانا ومقاتلة اعداء وقتلا واسرا الى امثال هذا مما يليق بحضرة الخلافة التي هي محل الارث وفي الانبياء اشرقت انوارها ولاحت اعلامها واذعن الكل لسلطانها ثم خفيت بعد الانبياء صلوات الله عليهم فلا تظهر الى يوم القيامة عموما لكن قد تظهر خصوصا فالقطب معلوم غير معين وهو خليفة الزمان ومحل النظر والتجلي ومنه تفيض الاثار على ظاهر العالم

وباطنه وبه يرحم من يرحم ويعذب من يعذب وله صفات ان اجتمعت في
شخص في عصر فهو القطب وعليه مدار الامر الالهي وان لم تجتمع فهو غيره ومنه
تكون المادة لملك ذلك العصر وهذا كله في اوان موجود ونحن ان شاء الله
نورده في هذا الكتاب المجموع احسن ايراد مختصراً كافياً مقنعاً والله ينفع العبد
بما قصد ويسلك به الطريق الاسد]

مقدمة الكتاب

(16) [التصوف مما ذاك الله امره عجيب وشأنه غريب وسره لطيف ليس يمنح
الا لصاحب عناية وقدم صدق له اعوان واسرار تخطى عليه من اقرار وانكار وصنا هذه المقدمة
توطئة لعلم التصوف على الاطلاق فان الانكار عليه شديد وسلطان المخالفة له
مريد ثم اننا ما صنفناه من هذه العلم في هذا الكتاب الا النزر اليسير
وصنا في آخره اشارات تحلله فصنا هذه المقدمة لتلك الاشارات ومن
اراد ان يقف من تأليفنا على حد اسرار هذه الطريقة الشريفة فليطالع كتابه
مناهج الارتقاء الى افتضاض ابكار البقاء المخدرات بخيمات اللقاء وبنيناه على
ثلاثة ابواب وثلاثة آلاف مقام لكل باب عشر مقامات كلها اسرار بعضها فوق بعض
فرجونا وفقك الله في سياق هذه المقدمة في هذا الكتاب التي هي كالمقدمة عليه
ان يقف عليه السالك ابتداء فيكون له عصمة من الانكار على كلام اهل الطريقة
وما يقف عليه في هذا الكتاب فيقع منه التسليم وربما يفتح له السر الذي وقف
عنده وسلمه فيرتقي اوفاها جعلنا الله ممن حسن اسلامه وسلم ما لم
يبلغه علمه آمنا بغيره . فاعلم شرح الله صدرك ان مبنى هذه
الطريقة على التسليم والتصديق حتى قال بعض السادة القادة لا يبلغ الانسان
درج الحقيقة حتى يشهد فيه الف صديق انه زنديق ثم تأييد قوله هذا
السيد بقول الشريف الرضي حفيد علي بن ابي طالب رضي الله عنهما

يا رب جوهر علم لو ابوح به لقيل لي انت ممن يعبد الوثنا
ولاستحل حيال مسلمون دمي يرون اقبح ما يأتونه حسنا

فاشترط في انكار هذا العلم النفيس رجالاً سماهم مسلمين قد وقفوا مع التخييل والتلبيس وكيف لا ينكر هذا الطريق وهل يبقى اثر للباطل عند ظهور الحق فماذا بعد الحق الا الضلال وقل جاء الحق وزهق الباطل

الم تر ان الله اعطاك سورة ترى كل ملك دونها يتذبذب
بانك شمس والملوك كواكب اذا طلعت لم يبد منهن كوكب

قل الله ثم ذرهم في خوضهم يلعبون حسنات الابرار سيئات المقربين. انه ليغان على قلبي واني لاستغفر الله في اليوم مأة مرة فانظر هذين الشيئين في عالم الحس الداخل تحت ذل الحصر فكيف بعالم الملكوت فكل من تكلم من غير هذا المقام فانه صاحب اضغاث احلام الم تر الى قول الجنيد (ان المحدث اذا قورن بالقديم لم يبق له اثر وشتان بين من ينطق عن حدسه ونفسه وبين من ينطق عن ربه وما ينطق عن الهوى]

(17) [فاياك وطلب الدليل من خارج فتفتقر الى المعارج واطلبه من ذاتك لذاتك تجد الحق في ذاتك ارأيت لما ثبتت نبوة رسول الله صلى الله عليه واله وسلم واستقر في نفوس العقلاء انه صلى الله عليه وسلم ينطق عن الله تعالى لا عن هوى نفسه دخلوا في رق الانقياد والتسليم وتصرفت عليهم وظائف التكليف ولم يسئلوا ما الدليل ولا ما العلة ولقد كان الصحابة رضي الله عنهم اجمعين يسألونه عن اشياء حتى نهوا عن ذلك في قوله تعالى يا ايها الذين آمنوا لا تسألوا عن اشياء ان تبد لكم تسؤكم قال الصحابة نهينا ان نسأل رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فان تعرض لك ايها الاخ المسترشد ينفرك عن الطريق فيقول لك طالبهم بالدليل والبرهان يعني اهل هذه الطريقة فيما يتكلمون به من الاسرار الالهية فاعرض عنه وقل له مجاوباً في مقابلة ذلك

٨٧

ما الدليل على حلاوة العسل ما الدليل على لذة الجماع واشباههما وجزئه
عن ماهية هذه الاشياء فلابد ان يقول لك هذا علم لا يحصل الا بالذوق
فلا يدخل تحت حد ولا يقوم عليه دليل فقل له وهذا مثل ذلك . ثم اضرب له
مثالاً آخر وقل له لو كان لك دار قد بنيتها بيدك وما اطلع عليها احد غيرك
ففشى ذكرها واتصل باسماع الناس خبرها اصطفيت احداً من خواصك
فادخلته اياها حتى عاينها واحاط بما اطلعته منها عليه بمرأى من الناس
عند ادخالك اياه ثم خرج اليهم وقعد يصف لهم ما رأى فيها هل يصح ان
يقال له ما الدليل في ذلك المقام على ما تذكره انه على هذه الصفة هذا
لا يصح ولو طالبه احد بذلك حمقه الناس وسخفوه وقالوا هذا شيء
لا يقوم عليه دليل غايتنا ان رأينا رجلاً ادخله صاحب الدار وخرج فوصف
ما رأى فمن حسن الظن به وثبت عنده عدالته صدقه في قوله ومن لم يصدق
لا يلزمه ذلك لا يحسن من احد ان ينكر عليه مقالته فان اردت ان
تقف على ما ادعاه هذا الرجل فارغب الى صاحبها يدخلك اياها فتشاهد
ليس غير ذلك فكذلك يا اخي هذا العلم السني الذي هو نتيجة التقوى اذا رأينا
رجلاً قد اتقى الله ووقف عند حدوده واتصف بالزهد والورع واشباه ذلك
ثم نظن بعد هذا بعلم لا تسعه عقولنا وهبه الله سبحانه اياه العلم اللدني
فالواجب علينا التسليم والتصديق فيما ادعاه وتحسين الظن به وترك الاعتراض
عليه فان الله تعالى قد يخص من عباده بما شاء من علومه كما قال يؤتي
الحكمة من يشاء وقال وعلمناه من لدنا علما ومسئلة موسى والخضر صلى الله عليهما
فيها مقنع اعني في الاختصاص لا يسأل عما يفعل وهم يسئلون هل صدر قط

او سمع عن الصحابة انهم سألوا النبي صلى الله عليه وآله وسلم ما العلة ان
الظهر والمغرب ولم اسر وجهر في بعض ما سمعنا وانما لم يكن ذلك
لانه قد ثبتت عصمته وبان صدقه وعلم انه لا ينطق عن نفسه فمهما
رأيناك تطلب الدليل والعلة على من ورثه ولازم التقوى التي تدل
على صحة علمه كدلالة المعجزة على صدق الرسول علمنا صفة الصدق
ما استقرت لديك ولا نبذت قط اليك فسلم اليهم احوالهم ولا تنكر اقوالهم
وقل رب زدني علما عسى ان يفتح لك بابا من عنده]

(18) [فصل من ذلك

ولا تنكر عليهم وفقك الله تعالى النطق بالغيب مع ايمانك بالمثال المحسوس
الذي نصبه الله تعالى لك ان المرآة اذا صقلت وجلي عنها الصداء وتجلت
صورة الناظر فيها اليس يرى نفسه حسنا ام قبيحا فان جاء احد خلفه
تجلت صورته في المرآة فعند ما نظر اليها والحاضرون معه قال خلفي انسان
او شيء على صورة كذا وكذا حتى يستوفي ما رأى وهو لم يره بعينه الرؤيا
المعهودة والتصديق بهذا واجب فانه محسوس كذلك المعقول نظير المحسوس
فيعمد الانسان الى مرآة قلبه فيجلوها من صداء الاغيار ويميط عنها كل حجاب
يحجبها عن تجلي صور المعقولات والمغيبات بانواع الرياضات والمجاهدات
فاذا صفت وتجلت تجلى فيها كل ما يقابلها من المغيبات فنطق عما شاهد
ووصف ما رأى ما كذب الفؤاد ما رأى وهذا مثال على التقريب ولولا
التطويل لتكلمنا على ضروب المكاشفة واصنافها لكن يكفي هذا القدر
فمن اراد ان يقف على انواعها على الكمال من تأليفنا فليقف على جلاء القلوب
ثم ياليت شعري لطالب الدليل على هذا العلم المشاهد هل احاط علما بمعاني
الكتاب حتى يقال له هو من كذا اهل احاله دليل العقل فغاية العاقل الذي

٩٩

حصل له عقل التكليف ووقف عند احكام من واجب وجائز ومستحيل ان يجعل ما نطق
به هذا الصوفي من قبيل الجائز وانما صار واجبا عندهم لا من حيث نفسه الا
من حيث العلم القديم فانه سيكون فاذا اتى هذا الصوفي بالجائز او بموقفات ؟
العقول اذ النبوة والولاية فوق طور العقل فالعقل انما يقف او يجوز
لانه ما اتى بشيء يهدم به ركنا من اركان التوحيد ولا ركنا من اركان الشريعة
فما حرم المستمع له في معرض الانكار الا قلة التصديق فالصفة راجعة عليه
والصوفي منزه عما نسب اليه قدراك يا اخي دراك قبل حلول الهلاك
ويموت الانسان على ما كان عليه ويحشر على ما مات عليه وحذار حذار
من فوات هذه الاسرار والاستضاءة بهذه الانوار فافرش ايها الطالب
الحبيب بساط التسليم واخرج بالحرية عن رق الانكار واقعد على كرسي الفكر
وافرغ عليك حلة المجاهدة واجعل على رأسك تاج الموافقة والمساعدة
وانظر النطق من غير محل الخطاب تجد الحق وانظر المستمع تجده مستمعاً مسمعا
مخاطِباً مخاطَباً فاذا كان هو المتكلم والمستمع فانت عدم وان كنت موجوداً
كما انت حاضر وان كنت مفقوداً ولذلك اشار صلى الله عليه وسلم مخبراً عن ربه
عز وجل ولا يزال العبد يتقرب الي بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه
وبصره فمن يكن الحق بصره فكيف يخفى عليه شيء ومن كان لسانه فكيف
ينتهي كلامه فتحقق في هذه المقدمه وقف عندها ترشد وتحمد عاقبة
امرك ان شاء الله تعالى فوفر دواعيك وفقك الله لما نورده عليك في هذا
الكتاب والله ينفعنا واياك بالعلم ويجعلنا من اهله بعزته].

٢٨٥ 384

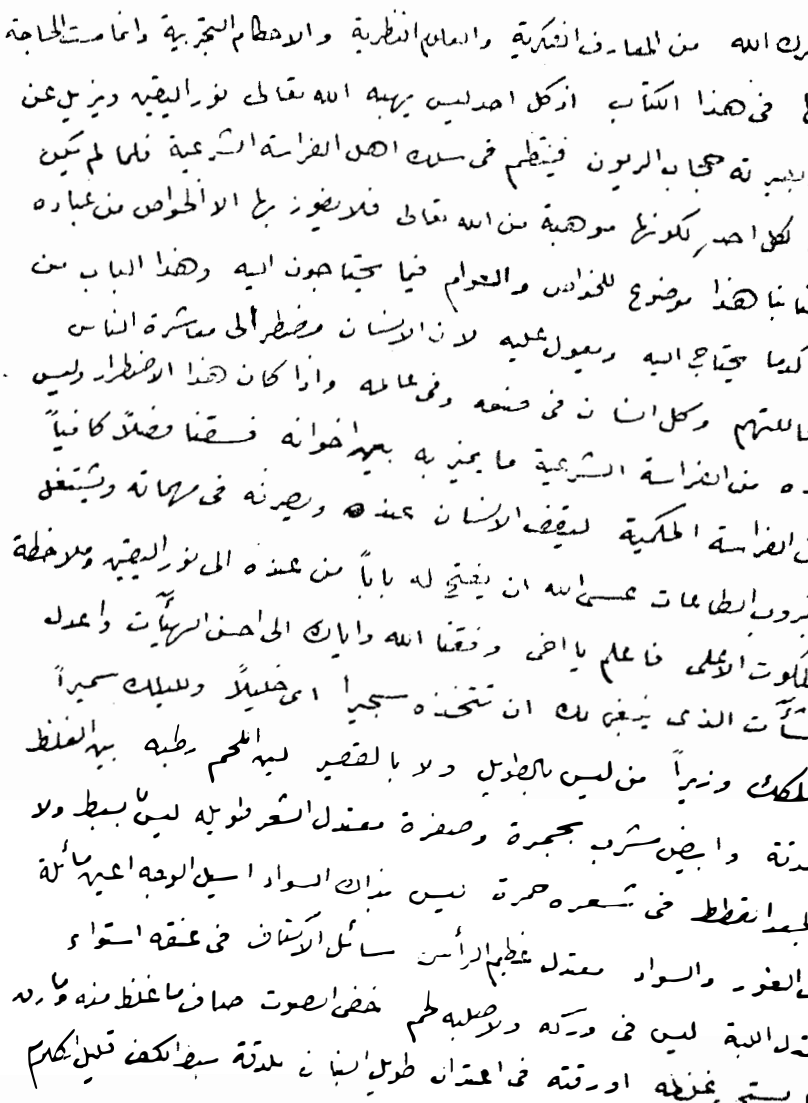

Tedbîrât-ı İlâhiyye'nin Sekizinci Bâb'ından el-Firâsetü'l-Hikemiyye faslının arapça metninden örnek.

٢٨٦ 385

والضحك الا عند الحاجة ميل طباعه الى الصفراء والسوداء في نظره فرح وسرور
قليل الطمع في المال ليس يريد التحكم عليك ولا الرياء ليس بعجلان ولا بطيء ولهذه
قالت الحكماء اعدل الخلقة واحكمها وابدع خلقه سيدنا محمد رسول الله صلى الله عليه
وسلم حتى صح له الكمال ظاهراً وباطناً فان قدرت ان لا تصحب الا مثل هذا
فافعل ولا تتبع شهوتك اذا لم ينور الله بصيرتك فانه ان زلت السر الالهي
فانه اذا زال سلطان العالمية صاحب الحقيقة الوجود تحت قهرك ورياستك
وامرك واعلم يا اخي ان الحكماء عموا في مقالاتهم في الفراسة وقد رأينا ذلك
تجربة ان اعدل الخلقة مثل ما تقدم وصفه ومما ذكر في مقالاتهم ان البياض
اذا كان معه الزرقة والشقرة الكثيرة دليل على الوقاحة والخيانة والفسق
وخفة العقل فان كان مع ذلك واسع الجبهة ضيق الذقن ازعر او حسن
كثير الشعر على الرأس فقالت الحكماء ان التحفظ من هذه صفته كالتحفظ
من الافاعي القتالة (الشعر) اعلم ان الحكماء قالوا ان الشعر الخشن يدل
على الشجاعة وصحة الدماغ والشعر اللين يدل على الجبن وبرد الدماغ وقلة الفطنة
وكثرة الشعر على الصدر والبطن يدل على وحشية الطبع وقلة الفهم وحب الجور
والشقرة دليل على الحمق وكثرة الغضب وسرعته والتسلط والاسود من الشعر
يدل على العقل والاناة وحب العدل والمتوسط (الجبهة) قالت الحكماء
الجبهة المسطحة التي لا غضون فيها تدل على الخصومة والشغب والصلف ومن
كانت جبهته متوسطة في العلو والسعة وكانت فيها غضون فهو صدوق محب عالم
يقظان مدبر حاذق (الاذنان) ومن كان عظيم الاذنين فهو جاهل الا انه يكون

Tedbîrât-ı İlâhiyye' nin Sekizinci Bâb'ından el-Firâsetü'l-Hikemiyye faslının arapça metninden örnek.

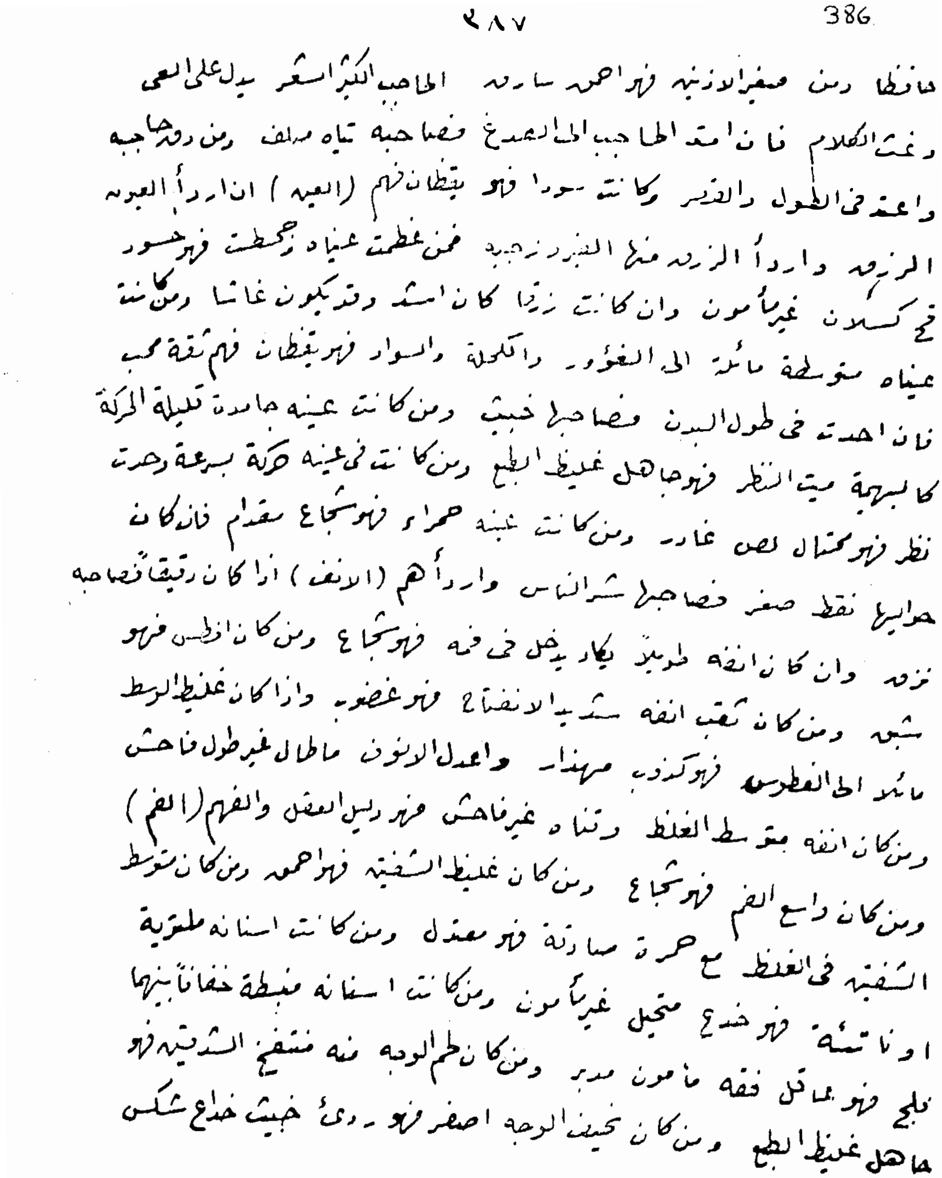

٢٨٧ 386

حافظا ومن صغرت أذنيه فهو أحمق سارق الحاجب الكثير الشعر يدل على العي
وغث الكلام فان امتد الحاجب الى الصدغ فصاحبه تياه صلف ومن دق حاجبه
واعتدل في الطول والقدر وكانت سوداء فهو يقظان فهم (العين) ان ارداء العيون
الزرق وارداء الزرق ما يخالطه نقط حمر ومن عظمت عيناه وجحظت فهو حسود
كسلان غير مأمون وان كانت زرقاء كان اشد وقد يكون غاشا ومن كانت
عيناه متوسطة مائلة الى الغؤور والكحولة والسواد فهو يقظان فهم ثقة محب
فان احدث في طول البدن فصاحبه خبيث ومن كانت عينه جامدة قليلة الحركة
كالبهيمة ميتة النظر فهو جاهل غليظ الطبع ومن كانت في عينه حركة بسرعة وحدة
نظر فهو محتال لص غادر ومن كانت عينه حمراء فهو شجاع مقدام فان كان
حواليها نقط صفر فصاحبه شر الناس واردأهم (الانف) اذا كان دقيقا فصاحبه
نزق وان كان انفه طويلا يكاد يدخل في فمه فهو شجاع ومن كان افطس فهو
شبق ومن كان ثقب انفه شديد الانفتاح فهو غضوب واذا كان غليظ الوسط
مائلا الى الفطوسة فهو كذوب مهذار واعدل الانوف ما طال بغير طول فاحش
ومن كان انفه متوسط الغلظ وتناه غير فاحش فهو دليل العقل والفهم (الفم)
ومن كان واسع الفم فهو شجاع ومن كان غليظ الشفتين فهو احمق ومن كان متوسط
الشفتين في الغلظ مع حمرة صادقة فهو معتدل ومن كانت اسنانه ملتوية
او ناتئة فهو خدع متحيل غير مأمون ومن كانت اسنانه منبسطة خفافا بينها
فلج فهو عاقل فقيه مأمون مدبر ومن كان لحم الوجه منه منتفخ الشدقين فهو
جاهل غليظ الطبع ومن كان نحيف الوجه اصفر فهو ردئ خبيث خداع شكس

Tedbîrât-ı İlâhiyye' nin Sekizinci Bâb'ından el-Firâsetü'l-Hikemiyye faslının arapça metninden örnek.

٢٨٨ 387

ومن طال وجهه فهو وقح ومن نظرته فاحمر وخجل وربما دمعت عيناه او تبسم تبسماً
لا يريده فهو لك متودد محب فيك لك في نفسه مهابة الصوت الجهير يدل
على الشجاعة والمعتدل بين الكل والتأني والغلظ والدقة يدل على العقل والتدبير
والصدق سرعة الكلام ودقته تدل على القحة والكذب والجهل والغلظ في
الصوت دليل على الغضب وسوء الخلق الغنة في الصوت دليل على الحمق وقلة الفطنة
وكبر النفس التحرك الكثير دليل على الصلف والهذر والخداع الوقار في الجلسة
وتدارك اللفظ وتحريك اليد في فصول الكلام دليل على تمام العقل والتدبير وصحة
العقد قصر العنق دليل على الخبث والمكر طول العنق ودقته دليل على الحمق والجبن
والصياح واذا انضاف اليها صغر الرأس فانه يدل على الحمق والسخف غلظ العنق
يدل على الجهل وكثرة الاكل اعتدال العنق في الطول والغلظ دليل على العقل
والتدبير وخلوص المودة والثقة والصدق البطن الكبير يدل على الحمق والجهل
والجبن لطافة البطن وضيق الصدر يدلان على جودة العقل وحسن الرأي
عرض الكتفين والظهر يدل على الشجاعة وخفة العقل انحناء الظهر دليل على شكاسة
استواء الظهر علامة محمودة بروز الكتفين دليل على سوء النية وفلج المذهب
اذا طالت الذراعان حتى يبلغ الكف الركبة دل على شجاعة وكرم ونبل نفس
واذا قصرت فصاحبها جبان محب في الشر الكف الطويلة مع الاصابع الطوال يدل
على النفوذ في الصناعة واحكام الاعمال وتدبير الرياسة اللحم الغليظ في القدم
يدل على الجهل وحب الجور القدم الصغير اللين يدل على الفجور رقة العقب يدل
على الجبن وغلظه يدل على الشجاعة غلظ الساقين مع العرقوبين دليل على البله
والقحة من كانت خطاه راسية بطيئة فهو منجح في جميع الامور والاعمال

٨١٤

811

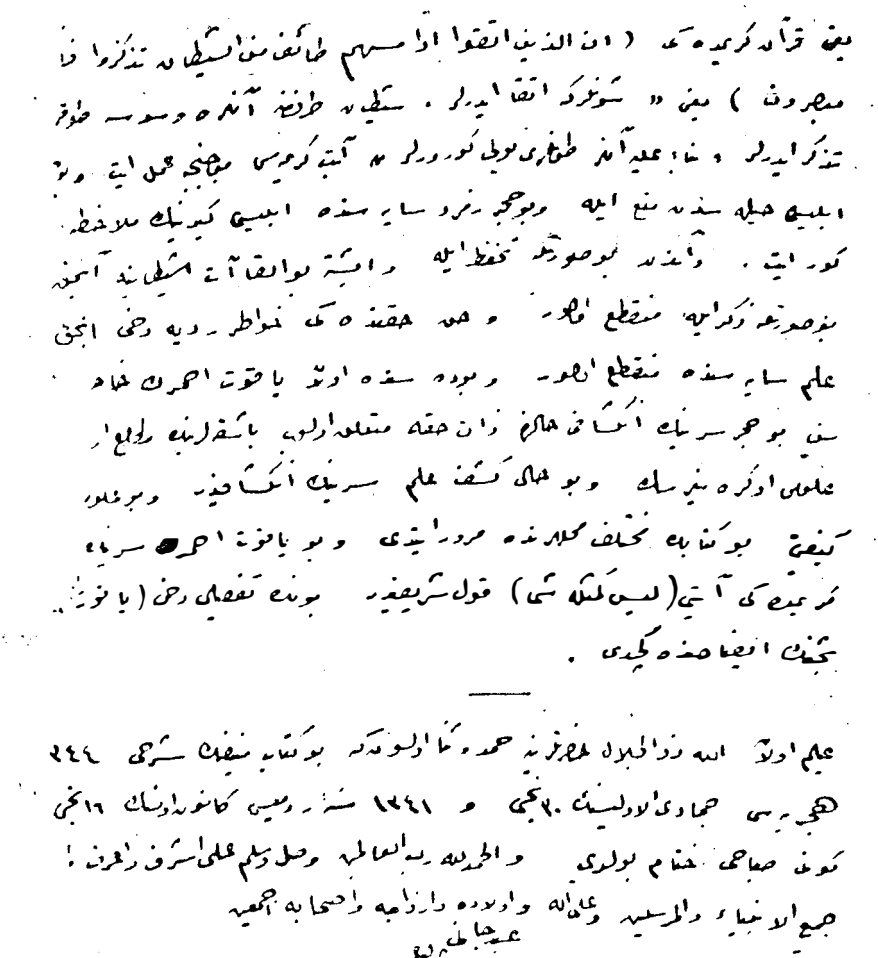

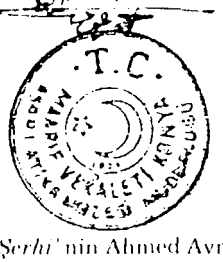

Tedbirât-ı Ilâhiyye Tercüme ve Şerhi'nin Ahmed Avni Bey'in imzasını taşıyan son sahifesi.